

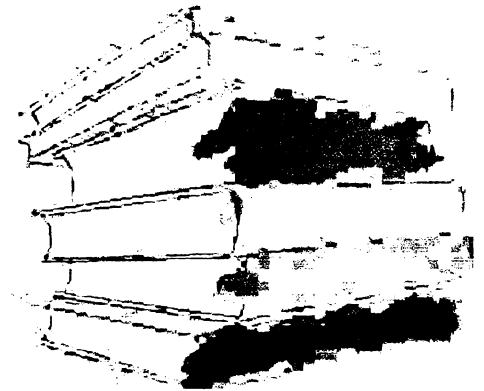
ქ92.459
3

ქუთაისის ილია ჭავჭავაძის
სახელობის სამეცნიერო ბიბლიოთეკის

ნელინდუული

V

ქუთაისის ილია ჭავჭავაძის
სახელობის სამეცნიერო ბიბლიოთეკა

Kutaisi Ilia Chavchavadze scientific library

წ ე ლ ი წ დ ე უ ლ ი

V

ე ძ ღ ვ ნ ე ბ ა

ქუთაისის სამეცნიერო ბიბლიოთეკის დაარსების

140 წლისთავს

**Dedicated to the 140th Anniversary
of Establishment of the Kutaisi Scientific Library**

ქუთაისი

2013

Kutaisi

“წელიწდეულში“ იბეჭდება ქუთაისის ილია ჭავჭავაძის სახელობის სამეცნიერო ბიბლიოთეკის V საერთაშორისო სამეცნიერო კონფერენციაზე წაკითხული მოხსენებები და რეცენზირებული ქართველოლოგიური (ენათმეცნიერული, ლიტერატურათმცოდნეობითი, ფოლკლორული, ისტორიოგრაფიული, კულტუროლოგიური, ეთნოლოგიური...) გამოკვლევები.

სარედაქციო საბჭო:

იოსებ ასათიანი (ინგლისური ტექსტის რედაქტორი), ნომადი ბართაია, მერაბ ბერიძე, მერაბ გვაზავა, ზურაბ თოდუა, რუსუდან კაშია, მერაბ კეზევაძე, მანია მიქაუტაძე (რედაქტორი), ავთანდილ ნიკოლეიშვილი, ნათია სვინტრაძე, ტარიელ ფუტყარაძე (მთავარი რედაქტორი), ლეილა ქველიძე, რევაზ შეროზია, რიტა წაქაძე (პასუხისმგებელი მდივანი), ამირან ხვადაგიანი, სტივენ ჯონსი.

პროექტის დირექტორი
ნარგიზ ჩოგოვაძე

ISSN 1987 - 9288

რედაქციის მისამართი: 4600, ქ. ქუთაისი, ლ.ნუცუბიძის ქ. №1
ელ-ფოსტა: Library_Kutaisi@posta.ge
Library_Kutaisi@gmail.com

© საგამომცემლო ცენტრი „ქუთაისი“, 2013

Annual publishes the papers of the Kutaisi Ilia Chavchavadze scientific library V International Scientific Conference and other reviewed research papers in Kartvelology (linguistic, literary studies, folklore, historiography, culture studies, ethnology, etc..).

EDITORIAL BOARD:

Ioseb Asatiani (editor of the English texts), Nomadi Bartaia, Merab Beridze, Merab Gvazava, Zurab Todua, Rusudan Kashia, Merab Kezevadze, Maia Mikautadze (editor), Avtandil Nikoleishvili, Natia Svintradze, Taniel Putkaradze (editor in chief), Leila Kvelidze, Revaz Sherozia, Rita Tsakadze (secretary responsible), Amiran Khvadagiani, Metropolitan Anania Japaridze, Stiven Jones.

Project Director
Nargiz Chogovadze

Address of the Editorial Office: L. Nutsubidze str. #1
e-mail: Library_Kutaisi@posta.ge
Library_Kutaisi@gmail.com

შინაარსი

სვეტლანა ადამია - ა- - ებ ზმნური კონფიქსი და ქართული ზმნის კაუზატივი.....	11
Svetlana Adamia - <i>a- -eb</i> Circumfix and causative of the Georgian verb.....	16
ლელა ავალიანი - შუა საუკუნეების არაბული გრამატიკული სკოლების ისტორიისათვის.....	17
Lela Avaliani - On the history of the medieval centuries' Arabic grammar schools	24
ნომადი ბართაია - ქართულში შემოსული ზოგიერთი სპარსული ნასესხობის შესახებ იოსებ გრიშაშვილის “ქალაქური ლექსიკონის” მიხედვით.....	25
Nomadi Bartaia - On some Persian borrowings according to Ioseb Grishashvili's “Urban Dictionary”.....	32
დავით ბერძენიშვილი - წარმართული ნაყოფიერების ქანდაკებები ქუთაისის მუზეუმიდან.....	33
David Berdzenishvili - Pagan goddesses of fertility statues from Kutaisi museum.....	43
გურამ გაბუნია, ლია გაბუნია - საქართველოს სახელმწიფოს ახალი ავტონომიური და ადმინისტრაციულ-ტერიტორიული დაყოფისა და მოწყობის პრობლემატიკა.....	45
Guram Gabunia, Lia Gabunia - On the new autonomous and administrative-territorial division and organization of the Georgian state On the new autonomous and administrative-territorial division and organization of the Georgian state.....	57
მერაბ გვაზავა - სიკეთისა და ბოროტების არსისათვის “დათა თუთაშხიას” მიხედვით.....	59
Merab Gvazava - On the identity of good and evil according to “Data Tutashkhia”.....	64
გვანცა გვანცელაძე, თეიმურაზ გვანცელაძე - ნარკვევები აფხაზურ-ქართული შედარებითი მორფოლოგიიდან. 1. ფრინველთა სახელები.....	65
Gvantsa Gvantseladze, Teimuraz Gvantseladze - Studies from the Abkhazian-Georgian comparative morphology, 1. Bird names.....	71
ომარ გვეტაძე - ძველ ქარიველ მეზობლეთა პოეტიკისათვის.....	72
Omar Gvetadze - On the poetics of the ancient Georgian eulogist authors.....	77

თამარ გითოლენდია - არგო - პოლისემიის ერთ-ერთი წყარო ქართულში.....	78
Tamar Gitolendia - Argot – as a source of polysemy in Georgian.....	85
თამარ გოგოლაძე - დაცემიდან ამაღლებისაკენ.....	86
Tamar Gogoladze - From the downfall to the rise.....	89
როზეტა გუჯეჯიანი - საქარიას რეგიონის (თურქეთის რესპუბლიკა) ეთნიკურ ქართველთა ტრადიციული ყოფისა და კულტურის საკითხები.....	90
Rozeta Gujejiani - The issues of traditional life and culture of the ethnic Georgians in Sakarya region.....	102
ეკა დადიანი - ზოგი ლექსიკური ერთეულის სემანტიკური ცვლილებისათვის ტაოურში.....	104
Eka Dadiani - On semantic changes of some lexical units in Taoian.....	108
ნათელა დანგაძე - გენდერი თურქეთში XXI-ე საუკუნის დასაწყისში.....	109
Natela Dangadze - On a gender issue in Turkey in early 21st Century.....	112
თორნიკე ეპრემიძე - ექვთიმე თაყაიშვილი ჩანგლის ეკლესიის ქართული წარწერების შესახებ.....	113
Tornike Epremidze - Ekvtime Takaishvili on the Georgian inscription of Changli church	121
იამზე ვაშაკიძე - სამწიგნობრო ენის განვითარება - საქართველოს ენობრივი პოლიტიკის მაგისტრალური ხაზი.....	122
Iamze vashakidze - Development of the literary language – mainstream of the Georgia’s language policy.....	127
რუსუდან ზეძალაშვილი - სახელის ზოგიერთი აქტუალიზატორის გრამატიკულ-სემანტიკური დახასიათება ქართულში....	128
Rusudan Zekalashvili - Grammatical and semantic characteristics of the noun actualizing means in the Georgian literary language.....	137
გურამ თაყნიაშვილი - წიგნი, როგორც პოლიტიკური დევნის საგანი.....	138
Guram Takniashvili - Book as an object of political persecution.....	144
მარიკა თედორაძე - სამოსის აღმნიშვნელი ლექსიკისათვის იმერხეულში.....	146
Marika Tedoradze - On the words denoting clothes in Imerkhevian.....	151

გოდერძი თევდორაძე - დანაშაულის მეტაფიზიკური მახასიათებლები.....	152
Goderdzi Tevdoradze - Aspects of criminal philosophy.....	155
ვახტანგ თევდორაძე - ჰიქმა (ქართული შესატყვისებით) ისლამამდელ არაბულ პოეზიაში.....	157
Vakhtang Tevdoradze - Hikmah (with Georgian equivalents) in pre-Islamic Arabic poetry.....	162
ნათია იაკობიძე - მწუხარების კონცეპტი ქართულსა და გერმანულ ენებში.....	163
Natia Iakobidze - Concept of Sadness in Georgian and German Languages.....	169
ეთერ ინჭკირველი - სიკვდილ-სიცოცხლის მეტაფორები ქართულ ხალხურ “იობის ლექსში“.....	170
Eter Intskirveli - Metaphors of death and life in the Georgian folk Verse of Job.....	179
რუსუდან კაშია - დამფუძნებელი კრების არჩევნები ქუთაისური პრესის მიხედვით.....	181
Rusudan Kashia - Constituent Assembly election according to Kutaisi press.....	189
ეკატერინე კახიძე - იმერეთის ადმინისტრაციულ-ტერიტორიული დაყოფა XVIII-XIX საუკუნეებში.....	190
Ekaterine Kakhidze - Administrational and territorial division of Imereti in 18 th - 19 th centuries.....	189
მერაბ კეზევაძე - ვარლამ ჭილაძის სტამბისა და გამომცემლობის ისტორიისათვის.....	197
Merab Kezevadze - On Varlam Chiladze’s printing press and publishing house history.....	203
გიორგი კილაძე - საქართველოს პარლამენტის ეროვნული ბიბლიოთეკის ახალი გამოწვევები.....	205
Giorgi Kiladze - New challenges of the National Library (Internet TV- GeolibTV and Internet- Radio).....	212
მარიამ კობერიძე - ემფატიკური ხმოვანი “ჭილ-ეტრატის იადგარში”.....	214
Mariam Koberidze - Emphatic vowel in Chil-parchment hymns.....	219
თამილა კოშორიძე - ქართლის ხალხურ დღეობათა ტიპოლოგიზაციისათვის.....	220
Tamila Koshoridze - Georgian folk festivals.....	229

ნესტან კუტივაძე - ერთი ეტიოლოგიური გადმოცემის განსხვავებული ლიტერატურული დისკურსი (ვაჟა-ფშაველასა და შიო არაგვისპირელის ნაწარმოებების მიხედვით).....230
Nestan Kutivadze - Literary discourse of one etiological narrative.....235

სულხან კუპრაშვილი, მერაბ ჭუმბურიძე - არქეოლოგიური და წერილობითი წყაროები სოფელ გოდოგანის ისტორიისათვის.....237
Sulkhan Kuprashvili, Merab Chumburidze - Written and archaeological sources about the history of the village of Godogani.....244

მარიამ მარჯანიშვილი - ექვთიმე თაყაიშვილი - ქართველი ერის კულტურის დამცველი სამშობლოსა და ემიგრაციაში.....245
Mariam Marjanishvili - Ekvtime takaishvili - the defender of Georgian national culture in homeland and in emigration.....253

ანა მესხი - ინგლისური ენის პირის ნაცვალსახელთა გენეზისი II.....254

ANNA MESKHI - Genesis of English Personal Pronouns II.....256

მარიამ მირესაშვილი - კულტურული პლურალიზმისთვის დამახასიათებელი ბინარული ოპოზიციების შესახებ.....265
Mariam Miresashvili - On binar opposition peculiarities in cultural Pluralism.....273

რუსუდან მიქაუტაძე - მე-20 საუკუნის 10-იანი წლების ქუთაისის პრესა ლიტერატურული კრიტიკის შესახებ.....274
Rusudan Mikautadze - Literary criticism in Kutaisi press in the first decade of the 20th century.....281

მაია მიქაუტაძე - ადამიანის სულიერი მდგომარეობის ამსახველ იდიომატურ გამოთქმათა სემანტიკური თავისებურებანი ტაოურსა და იმერხეულში.....282
Maia Mikautadze - Semantic peculiarities of the idiomatic expressions featuring human spiritual states in Taoian and Imerkhevian.....289

დიანა მოსეშვილი - არაბული ენა ჩრდილოეთ კავკასიაში.....290
Diana Moseshvili - Arabic in the North Caucasus.....295

თინათინ მშვიდობაძე - ელექტრონული ბიბლიოთეკის შექმნის ტენდენციები.....296
Tinatin Mshvidobadze - Trends in the electronic library.....298

მერაბ ნაჭყებია - აფხაზეთის (საქართველო) არასატიტულო ეთნოსები.....299
Merab Nachkebia - Untitled ethnos of Abkhazia.....306

ავთანდილ ნიკოლეიშვილი - ალექსანდრე სუმბათაშვილ-იუჟინი და საქართველო.....	307
Avtandil Nikoleishvili - Alexandre Sumbatashvil- Yuzhin and Georgia	315
ნიკოლოზ ოთინაშვილი - ლიახვის ხეობის წარწერების ორთოგრაფიული და მორფოლოგიური თავისებურებანი.....	317
Nikoloz Otinashvili - On orthographic and morphological peculiarities of writing of the Liakhvi Valley	320
მანანა პაპავა - გერმანულენოვანი ფემინისტური ლიტერატურა.....	322
Manana Papava - German language feministic literature	326
ზეინაბ სარია - როგორ იწყებოდა ქართული ვერლიბრი?.....	327
Zeinab Saria - How did Georgian vers libre begin?	337
რუსუდან საღინაძე, თამარ ნინიძე - ევფემიზაციის ერთი განსაკუთრებული შემთხვევა XV-XVII საუკუნეთა ისტორიულ დოკუმენტებში.....	339
Rusudan Saginadze, Tamar Ninidze - A special example of euphemism formation in 15th -17th cc. historical documents	344
ნათია სვინტრაძე - ვარდის სიმბოლიკა ნიზამის “ლეილი და მაჯნუნსა” და რუსთველის “ვეფხისტყაოსანში”.....	345
Natia Svintradze - Rose as a symbol in Nizami’s “Layla and Majnun” and Rustaveli’s “The Man in the Panther’s Skin”	351
იური სიხარულიძე, იგორ კეკელია, კახაბერ ქეზულაძე - ჩორჩანის ქვეყანა და გიორგი ჩორჩანელი.....	352
Yuri Sikharulidze, Igor Kekelia, Kakhaber Kebuladze - The Country of Chorchan and Giorgi Chorchaneli	361
ტარიელ ფუტყარაძე - ახალი ნაღმები საქართველოს სახელმწიფოებრიობის წინააღმდეგ.....	362
Tariel Putkaradze - New landmines against Georgia’s statehood	372
მიხეილ ქართველიშვილი - საბჭოთა ანტირელიგიური პროპაგანდის ასახვა ქართულ ბეჭდურ მედიაში 1953-1964 წლებში.....	373
Mikheil Kartvelishvili - Depiction of Soviet antireligious propaganda in the print media of 1953-1964 years According to the newspaper „Sakhalkho Ganatleba” (“Public Education”)	378
ლეილა ქველიძე - ნაჯიბ მაჰფუზის რომანების (“მირამარი” და როდოპისი”) ქართული თარგმანები.....	380

Leila Kvelidze - Georgian translations of Naguib Mahfouz' novels
(Miramar and Rhodopis).....386

მურმან კუთელია - რიფა'ა ატ-ტაჰტავი და დასავლური
(ფრანგული) კულტურა.....388
Murman Kutelia - Rifa'a at-Tahtavi and western culture.....395

დავით შავიანიძე, რუსუდან კაშია - ხალხურ
მკურნალობაში გადმოცემული ქართველთა თვითმყოფადი
კულტურა და ადამიანის უფლებრივი მდგომარეობის საკითხი.....396
David Shavianidze, Rusudan Kashia - The characteristic culture
presented in the Georgian traditional treatment and the question
of the social status of an individual.....402

რევაზ შეროზია - გიორგი მერჩულის ენობრივი პოლიტიკის
საკითხისათვის.....403
Revaz Sherozia - On Giorgi Merchule's language policy.....406

ირინე ჩაჩანიძე - უილიამ რიჩარდ მორფილის "ქართული ენა
და მწერლობა" გაზეთ "ივერიის" ფურცლებზე.....407
Irine Chachanidze - William Richard Morfill's 'Georgian Language
and Literature' on the pages of the 'Iveria' newspaper.....410

რიტა წაქაძე - ანტონ ლორთქიფანიძის ბიბლიოთეკის კატალოგი...411
Rita Tsakadze - Anton Lordkipanidze library catalogue.....415

ემზარ ჭანტურიძე, სალომე ჭანტურიძე - ქუთაისის
სამეცნიერო ბიბლიოთეკაში დაცული წყაროები საქართველოს
ისტორიის შესახებ.....416
Emzar Chanturidze, Salome Chanturidze - Sources on Georgia's history
preserved in the Kutaisi Scientific library.....433

ეკა ჭკუასელი - ქართული ხალხური სარიტუალო პრაქტიკის
ისტორიიდან.....434
Eka Chkuaseli - From the history of the Georgian folk ritual practice.....439

შორენა ხადური - სტერეოტიპები საფრანგეთისა და ფრანგების
შესახებ.....441
Shorena Khaduri - Stereotypes about France and the French.....446

ლუიზა ხაჩაპურიძე, რამაზ ხაჩაპურიძე -
კურთხევანის ერთი სამეურნეო ლოცვის ხალხური ვარიანტებისათვის.....448
Luiza Khachapuridze, Ramaz Khachapuridze - On a folklore version

ავთანდილ ნიკოლეიშვილი - ალექსანდრე სუმბათაშვილ-იუჟინი და საქართველო.....	307
Avtandil Nikoleishvili - Alexandre Sumbatashvil- Yuzhin and Georgia.....	315
ნიკოლოზ ოთინაშვილი - ლიახვის ხეობის წარწერების ორთოგრაფიული და მორფოლოგიური თავისებურებანი.....	317
Nikoloz Otinashvili - On orthographic and morphological peculiarities of writing of the Liakhvi Valley.....	320
მანანა პაპავა - გერმანულენოვანი ფემინისტური ლიტერატურა.....	322
Manana Papava - German language feministic literature	326
ზეინაბ სარია - როგორ იწყებოდა ქართული ვერლიბრი?.....	327
Zeinab Saria - How did Georgian vers libre begin?	337
რუსუდან საღინაძე, თამარ ნინიძე - ევფემიზაციის ერთი განსაკუთრებული შემთხვევა XV-XVII საუკუნეთა ისტორიულ დოკუმენტებში.....	339
Rusudan Saginadze, Tamar Ninidze - A special example of euphemism formation in 15th -17th cc. historical documents.....	344
ნათია სვინტრაძე - ვარდის სიმბოლიკა ნიზამის “ლეილი და მაჯნუნსა” და რუსთაველის “ვეფხისტყაოსანში”.....	345
Natia Svintradze - Rose as a symbol in Nizami’s “Layla and Majnun” and Rustaveli’s “The Man in the Panther’s Skin”	351
იური სიხარულიძე, იგორ კეკელია, კახაბერ ქეზულაძე - ჩორჩანის ქვეყანა და გიორგი ჩორჩანელი.....	352
Yuri Sikharulidze, Igor Kekelia, Kakhaber Kebuladze - The Country of Chorchan and Giorgi Chorchaneli.....	361
ტარიელ ფუტყარაძე - ახალი ნაღმები საქართველოს სახელმწიფოებრიობის წინააღმდეგ.....	362
Tariel Putkaradze - New landmines against Georgia’s statehood	372
მიხეილ კართველიშვილი - საბჭოთა ანტირელიგიური პროპაგანდის ასახვა ქართულ ბეჭდურ მედიაში 1953-1964 წლებში.....	373
Mikheil Kartvelishvili - Depiction of Soviet antireligious propaganda in the print media of 1953-1964 years According to the newspaper „Sakhalkho Ganatleba” (“Public Education”).....	378
ლვილა ქველიძე - ნაჯიბ მაჰფუზის რომანების (“მირამარი” და როლოპისი”) ქართული თარგმანები.....	380

Leila Kvelidze - Georgian translations of Naguib Mahfouz' novels
(Miramar and Rhodopis).....386

მურმან კუთელია - რიფა'ა ატ-ტაჰტავი და დასავლური
(ფრანგული) კულტურა.....388
Murman Kutelia - Rifa'a at-Tahtavi and western culture.....395

დავით შავიანიძე, რუსუდან კაშია - ხალხურ
მკურნალობაში გადმოცემული ქართველთა თვითმყოფადი
კულტურა და ადამიანის უფლებრივი მდგომარეობის საკითხი.....396
David Shavianidze, Rusudan Kashia - The characteristic culture
presented in the Georgian traditional treatment and the question
of the social status of an individual.....402

რევაზ შეროზია - გიორგი მერჩულის ენობრივი პოლიტიკის
საკითხისათვის.....403
Revaz Sherozia - On Giorgi Merchule's language policy.....406

ირინე ჩაჩანიძე - უილიამ რიჩარდ მორფილის "ქართული ენა
და მწერლობა" გაზეთ "ივერიის" ფურცლებზე.....407
Irine Chachanidze - William Richard Morfill's 'Georgian Language
and Literature' on the pages of the 'Iveria' newspaper.....410

რიტა წაქაძე - ანტონ ლორთქიფანიძის ბიბლიოთეკის კატალოგი...411
Rita Tsakadze - Anton Lordkipanidze library catalogue.....415

ემზარ ჭანტურიძე, სალომე ჭანტურიძე - ქუთაისის
სამეცნიერო ბიბლიოთეკაში დაცული წყაროები საქართველოს
ისტორიის შესახებ.....416
Emzar Chanturidze, Salome Chanturidze - Sources on Georgia's history
preserved in the Kutaisi Scientific library.....433

ეკა ჭკუასელი - ქართული ხალხური სარიტუალო პრაქტიკის
ისტორიიდან.....434
Eka Chkuaseli - From the history of the Georgian folk ritual practice.....439

შორენა ხადური - სტერეოტიპები საფრანგეთისა და ფრანგების
შესახებ.....441
Shorena Khaduri - Stereotypes about France and the French.....446

ლუიზა ხაჩაპურიძე, რამაზ ხაჩაპურიძე -
კურთხევანის ერთი სამეურნეო ლოცვის ხალხური ვარიანტებისათვის.....448
Luiza Khachapuridze, Ramaz Khachapuridze - On a folklore version

მზია ხოსიტაშვილი - მარკეტინგის სტრატეგიები	
ბიბლიოთეკაში.....	452
Mzia Khositashvili - Marketing Strategy in Library.....	459
ნიდალ ჯამილი - არაბული ქვეყნების კულტურული	
განვითარების ტენდენციები.....	461
ნიდალ ჯამილი -	
المقدمة 2013 د. نضال جميل غضب / جامعة الكوفة العراق.....	462
Nedhal Jameel - Arab countries' cultural development trends.....	269
ჰაზიმ მოჰამედ ჰუსეინი - ნაზიმ ჰიკმეთისა და ვლადიმერ	
მაიაკოვსკის პოეზიის ურთიერთმიმართებისათვის.....	470
Hazim Mohammed Hussein	
العلاقة بين نازم حكمت والشاعر الروسي فلاديمير	
ماياكوفسكي.....	471
Hazim Mohamed Hussein - On the relationship between Nazim Hikmet	
and Vladimir Maiakovsky's poetry.....	476

სვეტლანა ადამია

ა- — -ებ გენური კონფიქსი და
ქართული გენის კაუზატივი

სამეცნიერო ლიტერატურაში ურთიერთგამომრიცხავი მსჯელობებია ა-ზმნური ხმოვანი პრეფიქსის ფუნქციის შესახებ. ა- ხმოვანი პრეფიქსის ფუნქციაზე მსჯელობა შეუძლებელია, თუკი პირველ რიგში, არ გაიმიჯნება ა- პრეფიქსი და ა-, როგორც ა- — -ებ კონფიქსის ნაწილი. წარმოდგენილ სტატიაში ჩვენი მიზანია, კონტაქტის მორფოლოგიურ კატეგორიასთან მიმართებით განვიხილოთ ა-, როგორც კონფიქსის ნაწილი და ვიმსჯელოთ კაუზატიური ფორმების წარმოშობის შესახებ. საანალიზოდ ავიღეთ ქართული ენის განმარტებითი ლექსიკონის ერთტომეულიდან ამოწერილი მასალა.

კაუზატივის ფორმები პირველად გამოყო ანტონ კათალიკოსმა. წინა თაობების დაკვირვებები განაზოგადა და როგორც მორფოლოგიური კატეგორია წარმოდგინა აკ. შანიძემ, რომელმაც კაუზატივის/კონტაქტის ნიშნებად გამოყო: -ევ-, -ინ-, -ევენ- ფორმანტები; თუმცა, იქვე აღნიშნა, რომ კაუზატიური ფორმების საწარმოებლად აუცილებელია ა- პრეფიქსიც -ებ სუფიქსთან ერთად; კერძოდ, აკ. შანიძე წერს:

"წარმოქმნა გარდაუვალი ზმნისაგან გარდამავალისა (ტირ-ი-ს > ა-ტირ-ებ-ს...) და უშუალო კონტაქტის ზმნისაგან შუალობითი კონტაქტისა (წერ-ს > ა-წერ-ინ-ებ-ს...) წარმოების თვალსაზრისით შეიძლება გაერთიანებულ იქნეს" (ა. შანიძე, 1980, გვ. 369). შდრ., გ. მაჭავარიანი:

"მაშინ აქ არსებითად ერთ მორფოლოგიურ კატეგორიასთან გვჭონია საქმე და, ამდენად, კონტაქტის ცალკე გამოყოფა გამართლებული ვერ იქნება. ფორმათა წარმოების თვალსაზრისი არის მორფოლოგიის თვალსაზრისი. ის, რაც ერთია მორფოლოგიის თვალსაზრისით, ერთ მორფოლოგიურ კატეგორიაში უნდა იქნეს მოქცეული" (გ. მაჭავარიანი, 1988, გვ. 63).

ბ. ჯორბენაძე გამორიცხავს ა- პრეფიქსის მიჩნევას კაუზატივის მაწარმოებელ მორფოლოგიურ ელემენტად, თუმცა იმასაც მიუთითებს, რომ "ზოგიერთი ტიპის ზმნებს გარკვეულ კონტექსტში (მაშინ როცა სავალენტოანი ხდებიან: ამღერებს ის მას მას) შეუძლია გამოხატოს კაუზატივის მნიშვნელობა, მაგრამ იმავდროულად, ყალიბის მიხედვით, ისინი მოქმედებითი გვარის ჩვეულებრივი ზმნებია" (ბ. ჯორბენაძე, 1983, გვ. 48). გარდა ამისა, ბ. ჯორბენაძე წერს, რომ ა- პრეფიქსი ვერ მიიჩნევა კაუზატივის მაწარმოებლად, რამდენადაც ა-ს თუ შევეცვლით ე- ხმოვანი პრეფიქსით, ზმნა მაინც გამოხატავს კაუზატივს; იქვე მოყვანილია შესაბამისი მასალაც: ა-თრევ-ინ-ებ-ს — ე-თრევ-ინ-ებ-ს.

კაუზატივის კატეგორიის შესახებ მსჯელობა საინტერესოა სხვა მიმართულებითაც: ანტონ კათალიკოსის აზრით, "ტირის" პირველადი ფორმაა, "ატირებს" სხვით-გარდასლევითი, "ატირებინებს" მრჩობლ-სხვით-გარდასლევითი..." (თ. უთურგაიძე, 1999, გვ. 215); ამავე აზრის გაგრძელება ჩანს გ. მაჭავარიანის თვალსაზრისიც (გ. მაჭავარიანი, 1988, გვ. 63): კაუზატივი უდრის პირველ

რიგში იმას, რასაც პროფ. ა. შანიძე შუალობითს კონტაქტს უწოდებს. მაგრამ ეს არის კაუზატივის ვიწრო გაგება. ფართო გაგებით (და არსებითადაც!), კაუზატივის კატეგორიას მიეკუთვნება ისეთი წარმოებაც, როგორცაა: წუხ-ს > ა-წუხ-ებ-ს, დგ-ა-ს > ა-დგ-ენ-ს, რბ-ი-ს > ა-რბ-ევ-ს, თბ-ებ-ა > ა-თბ-ობ-ს... აქვე შემოდიან ა-კეთ-ებ-ს, ა-შენ-ებ-ს, ა-თეთრ-ებ-ს ტიპის ნასახელარი გარდამავალი ზმნები".

იმის საწინააღმდეგოდ, რომ ენაში პირველადი კაუზატივებისთვის კატეგორიის სტატუსის მინიჭება გაჭირდება, რამდენიმე გარემოებას ჩამოთვლის ჭ. ქირია, თავს უყრის რა ამ საკითხზე არსებულ სხვადასხვა მეცნიერის მიერ გამოთქმულ სხვადასხვა მოსაზრებას. კერძოდ, "1. "პირველად" კაუზატივებს (რომლებიც აგრეთვე მოქმედებითი გვარის ზმნებია) ძალიან ხშირად არა აქვთ ამოსავალი ძირეული ფორმები: გრამატიკული კატეგორია კი სწორედ საპირისპირო ფორმათა სისტემის არსებობას ემყარება (ეს აკ. შანიძის მსჯელობიდან – ს. ა.). 2. პრინციპი, რომლითაც ხელმძღვანელობენ ამა თუ იმ ფორმისათვის კაუზატივის სტატუსის მინიჭებისას, პრაქტიკულად უდიდესი მასშტაბების განზოგადების შესაძლებლობას იძლევა... (ჭ. ქირია, 1989, გვ. 7-8). აქ მოყვანილი აქვს მ. დამენიას მიერ კაუზატიურად ჩათვლილი ზმნური ფორმები; სწორედ, ამგვარ ფორმათა მრავალფეროვნების გამო წერს ჭ. ქირია, "არ შეიძლება ყველაფერი კაუზატივი იყოს" (იქვე). შემდეგ პრინციპზე მსჯელობის დროს გ. ნებიერიძის მოსაზრებას ეყრდნობა ავტორი და მიუთითებს გარემოებაზე: "პირველადი კაუზატივების კლასიფიკაციისას იგნორირებულია ერთი მომენტი: ის პირი, რომელსაც ზმნის ფორმის მიხედვით "აიძულებენ", სულიერი უნდა იყოს, ამ პირობის არარსებობისას კაუზატივზე ლაპარაკი ზედმეტია" (ჭ. ქირია, 1989, გვ. 8-9). მაგალითად მოყვანილია "ამუშავენს" ფორმა, რომელიც, როგორც ჭ. ქირია აღნიშნავს, "თავისთავად არ იძლევა არავითარი დასკვნის გაკეთების საშუალებას (კაუზატივის თვალსაზრისით), მხოლოდ კონტექსტი წარმოაჩენს – იძულებით გაგებულ თუ "ჩვეულებრივ" მოქმედებას აქვს ადგილი; თუ პირი რომელსაც აიძულებენ, უსულაა, კაუზატიური სემანტიკა არა გვაქვს". ამ გარემოებების განხილვის შემდგომ ჭ. ქირია ასკვნის: რომ "კაუზატივი ჩვენთვის მხოლოდ შუალობითი კონტაქტის ფორმაა" (ჭ. ქირია, 1989, გვ. 12). აქვე აღვნიშნავთ, რომ კაუზატივზე როგორც მორფოლოგიურ კატეგორიაზე, წინააღმდეგობრივია ჭ. ქირიას მსჯელობა.

კაუზატივის კატეგორიას ქართულში აკადემიურად მიმოიხილავს თ. უთურგაიძე, მისი აზრით, "კაუზატივები შეიძლება იყოს ერთინიციატორიანი (აწუხებს) და ორინიციატორიანი (აწუხებინებს); ამავე დროს კაუზატივები იწარმოება სხვადასხვა ტიპის არაკაუზატიური (პირველადი) ფორმებისგან (უნიშნო ვნებითთაგან, მედიუმთაგან და აქტივთაგან) სპეციალური მაწარმოებლებით, რომელთა რიცხვიც საკმაოდ ბევრია ქართულ ენაში", წარმოდგენილი მსჯელობის შემდეგ გამოყოფილია მაწარმოებლების სამი ტიპი, ესენია: I. ა- ; II. ა-—ინ, ა-—ენ (-ინ), ა-—უნ, ა-—ოლ; III. ა-—ებინ, ა-—ობინ, ა-—ევინ, ა-—ვინ, ა-—ვევინ, ა-—მევინ (თ. უთურგაიძე, 1995, გვ. 126).

ტ. ფუტყარაძის აზრით, ა- — ებ კონფიქსი გამოყენებულია არა მხოლოდ ტარის - ატარებს და წერს - აწერსნებს ტიპის ფორმების გასამიჯნად,

არამედ ნასახელარი ზმნების საწარმოებლადაც; შდრ.: **ყვავილი - ა-ყვავილ-ებ-ს, მზე - ა-მზევე-ებ-ს, მშვენიერი - ა-მშვენიერ-ებ-ს...** შესაბამისად, ა- — -ებ ზმნური ყალიბის მაწარმოებელია, რომელიც არსებითად განსხვავდება -ინ, ფორმანტის შემცველი კონფიქსებისგან; გამომდინარე ზემოთქმულიდან, ტ. ფუტკარაძე კაუზატივს არ განიხილავს სუფიქსით მარკირებულ მორფოლოგიურ კატეგორიად და თვლის, რომ შუალობითი კონტაქტის სემანტიკას გამოხატავს კონკრეტული ზმნური ყალიბი (ტ. ფუტკარაძე, 2013, გვ. 303-308). იგი ა-კეთ-ებ+ინ-ებ-ს ტიპის ფორმებში მარტივ (**-ინ-, -ევ-**) თუ რთულ (**-ევინ-, -ებინ-**) სუფიქსს არ მიიჩნევს კაუზატივის ნიშნად. ვინაიდან ყველა შემთხვევაში აუცილებელია **-ა** ან **-ე** ხმოვანი პრეფიქსის არსებობა; შესაბამისად, შუალობითი კაუზატივის გამომხატველია ყალიბი: **ა/ე+ძირითად-ებ-ინ-ევინ-ებ-**.

ჩვენ ვფიქრობთ, რომ საინტერესოა ანტონ კათალიკოსის პოზიცია: ქართულ ენაში კაუზატივის სამსაფეხურებრივი სისტემა შეიძლება გამოვყოთ: პირველი — იქნება ზმნის პირველადი ფორმა, რომელსაც ნიშანი არ ექნება, მეორე — **ა- — -ებ** კონფიქსით ნაწარმოები ზმნური ფორმები, მესამე კი ე.წ. “ორმაგი კაუზატივი” — ძირითადად სამვალენტიანი და ოთხვალენტიანი (ეს უკანასკნელი უფრო დიალექტებში გვხვდება) ფორმები: წუხს > **ა-წუხ-ებ-ს** > **ა-წუხ-ებ-ინ-ებ-ს**.

კაუზატივის ფორმებს მეორე სერიაში **-ებ** სუფიქსი არ გადაჰყვება, ამიტომაც, **-ებ-ს** მკვლევართა დიდი ნაწილი კაუზატივის მაწარმოებლად არ განიხილავს. ჩვენი აზრით, პირველ სერიაში წარმოდგენილ **-ებ-ს** (რომელიც თემის ნიშნადაც უნდა განვიხილოთ და ყალიბის მაწარმოებელ ელემენტადაც), როგორც კაუზატივისთვის საჭირო ელემენტს, მეორე სერიაში ნულოვანი მორფემა ენაცვლება.

ჩვენი აზრით, ერთ შემთხვევაში **ა-** პრეფიქსი (ისევე როგორც **0** და სხვა ხმოვანი პრეფიქსები) დამოუკიდებლად აწარმოებს ზმნის ყალიბს, ხოლო მეორე შემთხვევაში **-ებ** სუფიქსის დახმარებით, რომელსაც ყალიბის წარმოების გარდა, სხვა ფუნქციაც შეიძლება ჰქონდეს. სწორედ ეგ სხვა ფუნქციაა კაუზაცია.

სამწიგნობრო ენაში **ა/ე--ევ-/-ინ-/-ევინ-/--ებ** ფორმანტებით ხაწარმოები კაუზატივის ფორმები შეიძლება იყოს ორვალენტიანი ან სამვალენტიანი (მასალას ვიმოწმებთ ქველ-იდან):

- ე-კვლ-ევ+ინ-ებ-ა ის მას, ე-ჭმ-ევ-ინ+ება ის მას, ე-სმ-ევ+ინ-ება ის მას...
- ა-ზომვ-ინ-ებ-ს, ა-თელვ-ინ-ებ-ს, ა-თესვ-ინ-ებ-ს, ა-თოხნ-ინ-ებ-ს, ა-ბან-ინ-ებ-ს, ა-ბარვ-ინ-ებ-ს, ა-ბერვ-ინ-ებ-ს, ა-ბექვდ-ინ-ებ-ს, ა-ბერტყვ-ინ-ებ-ს, ა-კერვ-ინ-ებ-ს, ა-ლანძღვ-ინ-ებ-ს, ა-ლოცვ-ინ-ებ-ს, ა-მოწმებ-ინ-ებ-ს, ა-მყოფ-ინ-ებ-ს, ა-პარვ-ინ-ებ-ს, ა-ქორწ-ინ-ებ-ს, ა-წევ-ინ-ებ-ს, ა-წერ-ინ-ებ-ს, ა-ჭყიპ-ინ-ებ-ს, ა-ხატვ-ინ-ებ-ს, ა-ხედვ-ინ-ებ-ს, ა-ხეხვ-ინ-ებ-ს, ა-ხვეწნ-ინ-ებ-ს, ა-ხვევ-ინ-ებ-ს, ა-ხლევ-ინ-ებ-ს, ა-ხმარებ-ინ-ებ-ს, ა-ხოცვ-ინ-ებ-ს, ა-ხრევ-ინ-ებ-ს, ა-ხუჭვ-ინ-ებ-ს, ა-ხუჭუჭვ-ინ-ებ-ს, ა-ზიდვ-ინ-ებ-ს, ა-ზელვ-ინ-ებ-ს, ა-დიდებ-ინ-ებ-ს, ა-გრძნობ-ინ-ებ-ს, ა-გრძელებ-ინ-ებ-ს, ა-გლეჯ-ინ-ებ-ს, ა-გრეხ-ინ-ებ-ს, ა-გზავნ-ინ-ებ-ს, ა-გებ-ინ-ებ-ს, ა-გდებ-ინ-ებ-ს, ა-ბრუნ-ებ-ინ-ებ-ს, ა-ბრეც-ინ-ებ-ს... ა-ზრდ-ევინ-ებ-ს, ა-ზღვ-ევინ-ებ-ს, ა-თ-ევინ-ებ-ს, ა-თრ-ევინ-ებ-ს, ა-თხრ-ევინ-ებ-ს, ა-ორ-ევინ-ებ-ს, ა-კვლ-ევინ-ებ-ს, ა-კვრ-ევინ-ებ-ს, ა-ჭრ-ევინ-ებ-ს, ა-ხინ-ევინ-ებ-ს, ა-ღვ-ევინ-ებ-ს, ა-ზრ-ევინ-ებ-ს...

-ებ თემისნიშნისანი ზმნები რაოდენობრივად გაცილებით მეტია ქართულში; ასეთ მასალაშიც -ებ- სუფიქსიანი ზმნური ფორმები დიდად სჭარბობს -ობ-, -ევ-, -ავ-... თემისნიშნისანი ზმნებს; წარმოვადგენთ ორვალენტიან და სამვალენტიან ზმნურ ფუძეებს:

ა- ხმოვანი პრეფიქსი + ძირი + -ობ თემის ნიშანი:

ა-დნ-ობ-ს (< დნება), ა-ხშ-ობ-ს, ა-ხმ-ობ-ს, ა-ქდ-ობ-ს, ა-მყნ-ობ-ს, ა-მკ-ობ-ს, ა-ლზ-ობ-ს, ა-ლდ-ობ-ს, ა-ლბ-ობ-ს, ა-კრთ-ობ-ს, ა-ზრ-ობ-ს, ა-თბ-ობ-ს, ა-თრ-ობ-ს, ა-ლტ-ობ-ს, ა-მბ-ობ-ს.

ა- ხმოვანი პრეფიქსი + ძირი + -ევ თემის ნიშანი:

ა-ნჯღრ-ევ-ს, ა-რწ-ევ-ს, ა-რხ-ევ-ს, ა-ჩვ-ევ-ს, ა-ცმ-ევ-ს, ა-ქმ-ევ-ს, ა-მსხვრ-ევ-ს, ა-მჩნ-ევ-ს, ა-კმ-ევ-ს, ა-თ-ევ-ს.

ხმოვანი პრეფიქსი + ძირი + -ავ თემის ნიშანი:

ა-კლ-ავ-ს, ა-კრ-ავ-ს, ა-ხლ-ავ-ს.

როგორც აღვნიშნეთ. ისეთი ზმნური ფორმები, სადაც ა- ხმ. პ. + -ებ თემის ნიშანია გამოვლენილი, რაოდენობრივად და პროცენტულად ყველაზე მეტია შესწავლილ მასალაში და ძირითადად ორვალენტიან და სამვალენტიან ზმნურ ფორმებში ჩანს როგორც ყალიბის მაწარმოებელი კონფიქსი. შდრ., ე.წ. გამონაკლისები:

ა-კოც-ებ-ს, ა-პატ-ი-ებ-ს, ა-კმარ-ებ-ს, ა-ვანშშ-ებ-ს, ა-დრო-ებ-ს, ა-ჯობ-ებ-ს, ა-ფოფ-ებ-ს, ა-ქეიფ-ებ-ს, ა-ულღ-ებ-ს.

შემდგომ კვლევასა და დაკვირვებას ითხოვს კაუზატივის მორფოლოგიური კატეგორიის არსებობის საკითხი არნ. ჩიქობავას მიერ დასახელებულ და სხვა ფორმებშიც: ა-წუხ-ებ-ს ის მას (< წუხს), ა-დუმ-ებ-ს ის მას (< დუმს)... (არნ. ჩიქობავა)... ა-წვ-ენ-ს (წვეს), ა-ბოგ-ინ-ებ-ს (< ბოგ-ინ-ობ-ს); ა-ხარ-ებ-ს (< ხარობს), ა-კაც-ებ-ს (< კაც-ობ-ს)... ა-გუნდ-ავ-ებ-ს (< გუნდაობს), ა-ბრმ-ავ-ებ-ს (< ბრმავდება), ა-გირ-ავ-ებ-ს (< გირავდება), ა-გორ-ავ-ებ-ს (< გორავს), ა-ბურთ-ავ-ებ-ს (< ბურთაობს), ა-ბან-ავ-ებ-ს (< ბანაობს), ა-ბინ-ავ-ებ-ს (< ბინავდება), ა-ხტუნ-ავ-ებ-ს (< ხტუნაობს), ა-ხურდ-ავ-ებ-ს (< ხურდავდება)...

შიეძლება დავასკვნათ, რომ ერთი მხრივ ა- — -ებ-ი არის ზმნური ყალიბის ამგები, ისევე, როგორც კეთ-ღ-ებ-ა, თეთრ-ღ-ებ-ა... ტიპის ფორმებში — დ სუფიქსია, ამავე ფუნქციისაა სხვა ხმოვანი პრეფიქსებიც. მეორე მხრივ კი ამ კონფიქსს დამოუკიდებლადაც შესწევს უნარი, გამოხატოს კაუზატიური მოქმედება.

¹ მსჯელობისთვის იხ. ტ. ფუტყარაძე, ზმნური ყალიბების სემანტიკისათვის, ქართველური მემკვიდრეობა, 2012, გვ. 202.

დამოწმებული ლიტერატურა

ანტონ I, 1885 - ანტონ I, ქართული დრამატიკა, შედგენილი ანტონ I-ის მიერ, 1885.

გ. მაჭავარიანი, 1988 - გ. მაჭავარიანი, კაუზატივის კატეგორია ქართველურ ენებში, იკე, ტ. XXVII, თბ., 1988.

ტ. ფუტყარაძე, 2013 - ტ. ფუტყარაძე, ქართული ზმნურ ფორმათა განდასების მეთოდოლოგიური საფუძვლებისათვის, ქართველური მემკვიდრეობა, ტ. XVII, თბ., 2013.

თ. უთურგაიძე, 1995 - თ. უთურგაიძე, კაუზატივის კატეგორია ქართულ ენაში, იკე, ტ. XXXIII, თბ., 1995.

თ. უთურგაიძე, 1999 - თ. უთურგაიძე, ქართული ენის შესწავლის ისტორია, თბ., 1999.

ჭ. ქირია, 1989 - ჭ. ქირია, კაუზატივის კატეგორია ქართველურ ენებში (საკანდიდატო დისერტაცია), თბ., 1989.

ა. შანიძე, 1980 - ა. შანიძე, თხზულებათა I ტ., თბ., 1980.

არნ. ჩიქობავა, 1950 - არნ. ჩიქობავა, ქართული ენის განმარტებითი ლექსიკონი, ტ. I, თბ., 1950.

ბ. ჯორბენაძე, 1983 - ბ. ჯორბენაძე, ზმნის ხმოვანპრეფიქსული წარმოება ქართულში, თბ., 1983.

SVETLANA ADAMIA

A-_-EB CIRCUMFIX AND CAUSATIVE OF THE GEORGIAN VERB

There are controversial points of view concerning the function of a-vowel prefix. It is impossible to discuss the a-vowel prefix if initially a-prefix and *a-* are not distinguished as the part of *a-_-eb-* circumfix. The aim of the presented paper is to consider *a-* with reference to morphological category as the part of the circumfix and discuss the causative form groups. In this paper I analyze the material selected from the One-volume Explanatory Dictionary of the Georgian Language.

We regard that in the form like *a-ket-eb+in-eb-s* only simple (*-in-*, *-iv-*) or complex (*-evin-*) suffixes cannot express grammatical function of the causative: existence of *a* and *e* vowel suffixes are necessary; correspondingly, we can talk about causation as a labeled form only in case the verb caliber in the first series looks like this: *a/e+root+ev-/in-/evin-+eb-*.

We think that there is a three-step causative system in the Georgian language; the first one is the first form of the verb which, correspondingly, is not marked. The second one is *a-...-eb* circumfix formed verbal forms, the third one is so-called "double causative"-mainly three-valence or four-valence (the latter is found in dialects) forms:

tsukhs>>a-tsukh-eb-s>>a-tsukh-eb-in-eb-s.

In the literary language, the causative forms formed by *a/e-_-ev-/in-/evin-/_eb-* formants may be two-valence or three-valence verbs (materials are cited from the Explanatory Dictionary of the Georgian Language):

e-kvl-ev+in-eb-a, e-chm-ev-in+eba, e-sm-ev+in-eba...

a-zomv-in-eb-s, a-telv-in-eb-s, a-tesv-in-eb-s, a-tokhn-in-eb-s, a-ban-in-eb-s, a-barv-in-eb-s, a-berv-in-eb-s...

არაბული ენათმეცნიერების სამივე პატრიარქის ნაშრომებმა გაგრძელება ხალილ იბნ ალ-ფარაჰიდის შრომებში პოვა. ჩვენამდე მოღწეულია მისი არაბული ენის პირველი განმარტებითი ლექსიკონი "ქითაბ ალ-აინი" და ნაშრომი არაბული ლექსთწყობის შესახებ. ლექსიკონში სიტყვები განლაგებულია არა ანბანთრიგზე, არამედ ფონეტიკურ-ფიზიოლოგიური პრინციპების საფუძველზე: ჯერ მოდის ხორხისმიერები, შემდეგ პალატალები, შიშინები, ენისმიერნი, ბაგისმიერნი... პირველი არაბული ლექსიკონიდან ჩვენამდე მხოლოდ ამონაწერებია შემორჩენილი ესპანელი ლექსიკოლოგის აბუ ბაქრ ალ-ზუბაიდის ნაშრომში. ხალილის გრამატიკა ცნობილია იმ ციტატების მიხედვით, რომლებიც ხალილის მოწაფეების, ან შემდგომი პერიოდის ავტორების შრომებშია წარმოდგენილი. ეს ციტატები სრულ წარმოდგენას იძლევა ხალილის გრამატიკულ ნააზრევზე. ხალილის გრამატიკული კონცეფცია კარგად ჩანს მის განმარტებით ლექსიკონში. ხალილის მისი ბიოგრაფები არაბული მეტრიკისა და მისი წესების შექმნასაც მიაწერენ. ამ სფეროში მისი ნაშრომებიდან ჩვენამდე მხოლოდ ლექსებმა მოაღწია.

ფოლერსის აზრით, ხალილის ფონეტიკური კონცეფცია განიცდის ინდური ენის გრამატიკის გავლენას, რაც იმით აიხსნება, რომ ხალილიც, მსგავსად ინდოელი გრამატიკოსებისა, თანხმოდანთა ჯგუფებს საწარმოთქმო ადგილის მიხედვით რვა ნაწილად ყოფს. თანხმოდანთა მისეული კლასიფიკაცია საკმაოდ ზოგადია და თან ბევრი უზუსტობა ახლავს. სიბავაიჰის შეუმჩნეველი არ დარჩენია ხალილის თანხმოდანთა დახასიათების ნაკლოვანება და მოგვიანებით თავის ნაშრომში "ალ-ქითაბი" წარმოდგინა თანხმოდანთა ახლებური კლასიფიკაცია, რომელიც შემდგომ ყველა არაბისტი გრამატიკოსის წყაროდ იქცა, მათ შორის თანამედროვე ეპოქის ავტორებისთვისაც. არაბული ბგერების სიბავაიჰისეულ კლასიფიკაციაში საარტიკულაციო მანერა და რაგვარობა უფრო დეტალურადაა აღწერილი, ვიდრე ხალილისთან. სიბავაიჰის დამსახურებაა, რომ მან "ალ-ქითაბში" შეაჯამა ბასრის სკოლის გრამატიკული კვლევის შედეგები. მასში დასრულებული სახით არის წარმოდგენილი არაბული გრამატიკის მთელი სისტემა.

სიბავაიჰი მუშაობდა სხვადასხვა გრამატიკულ ასპექტზე. თავის სწავლებაში ბგერების არტიკულაციის (مخارج الحروف) შესახებ იგი იძლევა მათ საკმაოდ ზუსტ აღწერილობას და არაბულ თანხმოდანებს წარმოთქმის ადგილის მიხედვით თექვსმეტ ჯგუფად წარმოგვიდგენს. მისი აზრით, ჰაერის ნაკადი, რომელიც აღწევს სამეტყველო ორგანოებში, მოცემულ თექვსმეტ საწარმოთქმო ადგილზე სხვადასხვანაირი სახის დაბრკოლებას ხვდება, რის შედეგადაც შეიძლება გამოვყოთ თანხმოდანთა სამი ძირითადი ჯგუფი: (I) ხშულები — სულ ცხრაა, (II) ნაპრალოვნები — სულ თოთხმეტია და ნახევრად ხშულები, ანუ ხშულ-ნაპრალოვნები — რვა. მას ეკუთვნის ასევე ბგერების მუდრეებად და ყრუებად დაყოფა. ამ ტერმინთა ინტერპრეტაციის საკითხი დღესაც სადავოა არაბულ ენათმეცნიერებაში. სიბავაიჰი ძირითადად ცალკეულ მახასიათებლებს ანალიზებს და აყალიბებს ფონეტიკურ წესებს, რომლებიც ეხება ბგერათა ყალიბებს არაბულში.

სიბავაიჰის დეტალურად აქვს დამუშავებული მორფოლოგიაც, კერძოდ: 1. მეტყველების ნაწილები, 2. ძირის აგებულება, 3. სახელები და მათი კლასიფიკაცია, 4. ზმნა და მისი ფორმები, 5. ორ- და სამბრუნვიანი სახელები, 6. მიმართებითი სახელების წარმოება, 7. კომპოზიტები, 8. რიცხვისა და სქესის კატეგორიების წარმოება და სხვ.

საგულისხმოა ის ფაქტი, რომ სიბავაიძის ნაშრომში ხშირად გვხვდება ამა თუ იმ მორფოლოგიური მოვლენის განმარტებული ფორმულირება. ამ მხრივ აღნიშვნის ღირსია მისი მსჯელობა ორ- და სამბრუნვიანი სახელების შესახებ. განსაკუთრებით სრული სახით აქვს დამუშავებული სახელთა კლასიფიკაცია. მნიშვნელოვანი ადგილი უჭირავს მის ნაშრომში ზმნის მორფოლოგიურ ანალიზს. სიბავაიძი გამოყოფს ზმნის სამ ფორმას: წარსული, აწმყო-მომავალი დრო და ბრძანებითი კილო. ნაშრომში მოცემულია სამივე ფორმის დროთა დახასიათება. მისი განმარტებით, წარსული დრო არის "ის, რაც იყო", აწმყო-მომავალი "ის, რის შესახებაც მიდის საუბარი და რაც არ წყდება", ბრძანებითია "ის, რაც არ მომხდარა, მაგრამ მოხდება". გრამატიკოსი იძლევა, აგრეთვე, ზმნის მორფოლოგიური კატეგორიების ანალიზს: გარდამავლობის, გარდაუვლობის, გვარის, პირის, რიცხვისა და სქესის, ამასთანავე, გამოყოფს აღნიშნულ მორფოლოგიურ კატეგორიათა შესაბამის გრამატიკულ ფორმებს; დაბოლოს, სიბავაიძი აღწერს და აანალიზებს სამ- და ოთხთანხმოვნიან ზმნურ ძირებს.

ხალილის მიმდევრები ცდილობდნენ აღმოეფხვრათ მათი წინამორბედის შეცდომები და შესწორებები შეეტანათ ხალილისეულ თანხმოვანთა კლასიფიკაციაში. ყველაზე კარგად ამის გაკეთება მოახერხა შუა საუკუნეების დიდმა მოაზროვნემ, ანატომიისა და ადამიანის ფიზიოლოგიის ჩინებულმა მცოდნემ აბუ ალი იბნ სინამ (ავიცენა 980–1037). მან დეტალურად აღწერა თანხმოვანთა არტიკულაცია და ისინი საწარმოთქმო ადგილის მიხედვით დააჯგუფა, მიიღო სულ ცხრა ჯგუფი. ავიცენას ტრაქტატი იწყება შესავლით, რასაც მოსდევს ექვსი თავი. პირველ თავში ავტორი განიხილავს ზოგადად ბგერის წარმოშობის საკითხს. მეორე თავში კი ფორმულირებულია უშუალოდ სამეტყველო ბგერათა მოდიფიკაციები, მეტყველების ორგანოთა დახასიათება და ფონემათა კლასიფიკაცია. მესამე თავი მოიცავს სამეტყველო ორგანოთა ანატომიისა და ფიზიოლოგიის დეტალურ ანალიზს. მეოთხე და მეხუთე თავებში წარმოდგენილია ბგერათა ფიზიოლოგიური და აკუსტიკური თავისებურებები. ამასთან, მეოთხე თავში სალიტერატურო არაბულის ფონემათა დახასიათება, ხოლო მეხუთე თავში კი ზოგიერთ ბგერათა ფონემური ვარიანტები და უცხო ენების (თურქული, სპარსული და ხორეზმული) თანხმოვნებია დახასიათებული. ტრაქტატის მეექვსე თავი ეძღვნება ბგერის წარმოქმნის არა ენობრივ, არამედ ფიზიკურ მიზეზებს.

ბასრის სკოლის ერთ-ერთი წარმომადგენელი გახლდათ სიბავაიძის თანამედროვე ალ-ასმაი. მან აღზარდა მეცნიერების მთელი პლეადა. ის გახლდათ პოეზიის ბრწყინვალე მცოდნე და ფლობდა უდაბნოში მცხოვრებ არაბთა დიალექტებს. მის მონოგრაფიებში თავმოყრილია დიდძალი ლექსიკური მასალა, რომლებიც განლაგებულია საგნების თვისებების მიხედვით. მან სპეციალური შრომები მიუძღვნა ცხენის, აქლემის, ცხვისა და გარეული ცხოველების სხეულის ნაწილების დიალექტურ დასახელებებს. ალ-ასმაის გზას გაჰყვა მისი მოწაფე აბუ უბაიდა. ჩვენამდე მოაღწია მის მიერ შეკრებილმა ანდაზებმა. მისი მთავარი ნაშრომი, რომლის შექმნასაც 40 წელი მოანდომა, შედგება 1000 თავისაგან და ილუსტრაციის სახით თან ახლავს 1200 ლექსი.

ალ-მუბარადის შრომების უმეტესობა დაკავშირებულია სიბავაიძის შემკვიდრებობასთან. თავის ერთ-ერთ ადრეულ წიგნში ის აკრიტიკებს სიბავაიძის

"ალ-ქითაბს", რაც იმ დროისთვის საკმაოდ სარიცხო იყო. ალ-მუბარადის კრიტიკა გამოწვეული იყო, ერთი მხრივ, სიბავაიშის ნაშრომის ერთი ხაწილის მრავალსიტყვაობით, მეორე მხრივ, იგი აკრიტიკებდა იმ ფაქტს, რომ "ალ-ქითაბი" ნაკლებად გასაგები იყო თანამედროვეთათვის.

ბასრის სკოლის უკანასკნელი დიდი წარმომადგენელი გახლდათ მუჰამედ იბნ დურაიდი, რომელიც აგრძელებდა თავისი წინამორბედების კვალს მშობლიური ლექსიკის შეგროვებითა და კლასიფიკაციით.

ბასრის სკოლის დაარსებიდან ცოტა მოგვიანებით შეიქმნა ქუფის სკოლა. ქუფაც მალევე გახდა არაბული პროვინციის კულტურული ცენტრი. ამ ორი ქალაქის ენათმეცნიერთა შორის გაიმართა მწვავე კამათი არაბული ენის გრამატიკის სხვადასხვა საკითხზე. აზრთა სხვადასხვაობა განპირობებული იყო იმ დროს ამ ქალაქებში გაბატონებული ენობრივ საკითხებზე სრულიად განსხვავებული თეორიული შეხედულებებით.

მწვავე პოლემიკის ერთ-ერთი ძირითადი საკითხი იყო სიტყვაწარმოებისა და დერივაციის ფორმათა ამოსავალი ერთეულის დადგენა. ბასრის სკოლა ზმნის ამოსავალ ფორმად მიიჩნევდა მოქმედების სახელს — მასდარს. ქუფის სკოლის აზრით კი, ზმნის ამოსავლად უნდა მივიჩნიოთ წარსული დროის ზმნური ფორმა.

სალიტერატურო ენის ნორმათა დადგენის დროს არაბულ ენათმეცნიერებაში განსაკუთრებით ყურადღებას იქცევს ცოცხალ მეტყველებაზე ორიენტაციის აღება; ამიტომ ორივე სკოლის ფილოლოგები ხალხში ტრიალებდნენ და გულდასმით სწავლობდნენ მათს მეტყველებას. მეტი უპირატესობით სარგებლობდა ჰიჯაზისა და ქ. მექის მეტყველება, საიდანაც იყო ისლამის ფუძემდებელი მუჰამედი.

არაბული ენათმეცნიერების ერთ-ერთი უმნიშვნელოვანესი პრობლემა იყო სალიტერატურო ენისა და დიალექტების ურთიერთმიმართების გარკვევა. ბასრის სკოლა ამოდიოდა პურისტული ტენდენციებიდან და წინააღმდეგი იყო სალიტერატურო ენაში დიალექტური ფორმების შეჭრისა. ქუფელები, მართალია, ნაკლებ სიმკაცრეს ავლენდნენ ამ მიმართულებით, მაგრამ ისინიც საზღვარს ავლენდნენ სალიტერატურო ენასა და დიალექტებს შორის. თუმცა საინტერესოა ის ფაქტი, რომ არაბი ენათმეცნიერები ამა თუ იმ გრამატიკული ფორმის, სინტაქსური კონსტრუქციის, ან სიტყვის წარმოთქმის სისწორის შესამოწმებლად დიალექტთა მონაცემებს მიმართავდნენ. რა თქმა უნდა, ამისათვის ყველა დიალექტი არ გამოდგებოდა. მაგალითად, არაბული ორთოპედიის ეტალონად ითვლებოდა ჰიჯაზის დიალექტი.

ბასრისა და ქუფის სკოლებს განსხვავებული შეხედულება ჰქონდათ სინტაქსის საკითხებზეც. სინტაქსურ კონსტრუქციებს, რომლებსაც ქუფელები კანონიერად მიიჩნევდნენ, ბასრელები ლიტერატურული ენისათვის მიუღებლად თვლიდნენ.

ქუფის სკოლის ფუძემდებლად მიჩნეულია ალ-რუასი, რომლის მეცნიერულ ნაშრომებს ჩვენამდე არ მოუღწევია.

ქუფის სკოლის წარმომადგენელთა შრომებიდან აღსანიშნავია ალ-ქისაის "ტრაქტატი სახალხო ენის შეცდომათა შესახებ".

XI საუკუნის დასაწყისში არაბული ფილოლოგიის შესწავლის ცენტრმა ბასრიდან და ქუფიდან ბაღდადში გადაინაცვლა. ხალიფას კარზე შეკრებილმა

მეცნიერებმა გადაწყვიტეს თავი მოეყარათ ორივე სკოლის წარმომადგენელთა ნაშრომებისათვის, გაეერთიანებინათ და პრაქტიკული მიზნებისათვის გამოეყენებინათ

ალ-ქისაის ტრადიციებს აგრძელებდა ბაღდადელი იბნ, ას-სიკკითი. ენის სრულყოფილად შესწავლის მიზნით, მანაც დიდხანს იცხოვრა ბედუნიებთან. ას-სიკკითის დიდი წვლილი მიუძღვის ძველი არაბული პოეტური ნაწარმოებების გამოქვეყნებაში. მას ეკუთვნის გრამატიკული ნაშრომი "ენის გაუმჯობესების შესახებ", რომელიც, ფაქტობრივად, ალ-ქისაის ტრაქტატის გაგრძელებაა.

იბნ ას-სიკკითის მოსწავლე მუჰამედ ალ-ანბარი თანამედროვეებს აოცებდა თავისი ნიჭითა და მეხსიერებით. მან ზეპირად იცოდა 300 000 ლექსი, რომელთაც ყურანის გარკვეული ადგილების ახსნისას მაგალითებად იყენებდა. მისი ნაშრომებიდან მნიშვნელოვანია "წიგნი საპირისპირო მნიშვნელობის სიტყვათა შესახებ".

ახალი მიმართულების ერთ-ერთი წარმომადგენელი გახლდათ ყოველმხრივ განათლებული პიროვნება იბნ ქუთეიბა (წარმოშობით ირანელი). მან შექმნა ენციკლოპედია 12 ტომად. მასვე ეკუთვნის პუბლიცისტური წერილები რელიგიური სკეპტიციზმის წინააღმდეგ.

ად-დინავარი სამართლიანად არის მიჩნეული ენციკლოპედიური განათლების მქონე პიროვნებად. წარმოშობით სპარსი გახლდათ. განათლება მიიღო ქუფის გრამატიკულ სკოლაში. ენათმეცნიერების გარდა გატაცებული იყო ისტორიით, ალგებრითა და ასტრონომიით. მთელი ცხოვრება გაატარა მშობლიურ ქალაქ დინავარში (აქედან მისი სახელიც — დინავარი), სადაც მისი გარდაცვალებიდან ასეული წლების შემდეგაც ყველას აჩვენებდნენ მის ასტრონომიულ ობსერვატორიას. მისი მიმკვიდრეობიდან უნდა აღინიშნოს ისტორიული ხასიათის ნაშრომი, რომელშიც ავტორი დაუფარავად გამოდის ყოველივე არაბულის წინააღმდეგ და ძველი სპარსეთის ისტორიულ პიროვნებებს ხოტბას ასხამს. მის ნაშრომს მცენარეებზე ჩვენამდე არ მოუღწევია, მაგრამ ცნობილია იმ ციტატებით, რომლებიც გამოყენებული აქვთ მომდევნო პერიოდის ლექსიკოგრაფებს. მისი შრომებიდან მნიშვნელოვანია "უბრალო ხალხის ენობრივი შეცდომები" და "მეტყველების გაუმჯობესება".

აუცილებლად უნდა აღინიშნოს X-XII სს.-ის გამოჩენილი არაბი მეცნიერი იბნ ჯინნი, რომელიც თავის წინამორბედთაგან განსხვავებით, მაღალი მეცნიერული კვლევის ხარისხით გამოირჩევა. თავის ნაშრომში "ხელოვნების საიდუმლო" ის გარკვევით განიხილავს იმ ენობრივ საკითხებს, რომლებიც მხოლოდ სიბავაიჰის აქვს აღნიშნული, ან მანამდე ზედაპირულად განიხილებოდა. ასევე პირველად წარმოადგენს თანხმობანთა და ხმოვანთა ურთიერთგავლენის დეტალურ ანალიზს.

იბნ-ჯინნი ნაშრომში *sirr sinā'at al-i'rāb* აღნიშნავს, რომ ძველი გრამატიკოსები განარჩევენ გრძელ და მოკლე ხმოვნებს, რომელთაც შესაბამისად დიდ და მცირე ხმოვნებს უწოდებენ, მაგ.: ā – alif al kubrā, a - alif as-sugra. ავიცენა ძირითადად ამ პრინციპს მისდევს.

იბნ-ჯინნი სავსებით იზიარებს თვალსაზრისს სამი ხმოვნის არსებობის შესახებ და გრძელი და მოკლე ხმოვნების ოპოზიციას. მას შეუშინეველი არ დარჩენია ის ცვლილებები, რომლებსაც ხმოვნები ურთიერთმეზობლობაში განიცდიან. გრამატიკოსი ამუშავებს ძირის ორთანხმოვნიანობის თეორიას, რის შედეგადაც არაბულ ენათმეცნიერებაში ჩნდება ცნება *al-iḥtiqāq al akbar* "დიდი

ეტიმოლოგია“ (მ. გობრონიძე, 1988, გვ. 9-14). არაბული ენათმეცნიერების სწორედ ეს ახალი დარგი წარმოადგენს შუა საუკუნეების არაბ ენათმეცნიერთა ეტიმოლოგიური კვლევის მწვერვალს.

XII ს.-ის არაბი გრამატიკოსი ზამახშარი თავის ნაშრომში "al-mufassal" ფაქტობრივად აჯამებს არაბული გრამატიკის ოთხი საუკუნის მიღწევებს. იგი გამოირჩევა სალიტერატურო არაბული ენის ბგერითი სისტემისა და მისი ფონეტიკურ-ფონოლოგიური პროცესების სრულყოფილი, მეტად ორიგინალური და ამავე დროს ლაკონური აღწერილობით. ზამახშარი მისდევს სიბავაიჰისა და შუა საუკუნეების სხვა არაბი ენათმეცნიერების მიერ შემუშავებულ პრინციპებს და თანხმობენებს ყოფს ძირითად და ვარიანტ თანხმობენებად.

ზამახშარი გამოყოფს არტიკულაციის თექვსმეტ ადგილს და აჯგუფებს მის ხელთ არსებულ ბგერებს (ორმოცდასამ ფონემასა და ალოფონს), როგორც კლასიკური (მართებულ/გრამატიკული) ასევე სასაუბრო (არამართებულ/არაგრამატიკული) ენის სამეტყველო ბგერათა ინვენტარიდან. ავტორი ფონეტიკური საკითხების მხარდამხარ განიხილავს ისეთ საკითხებს, როგორცაა: ბგერითი ცვლილებები, თანხმობანთკომპლექსები და სხვ. ამასთანავე ნათლად მიუთითებს, რომ არაბული ენის ფონემათა წარმოსათქმელად საკმარისია 15 საწარმოთქმო ადგილი. n-hafifa-სთვის მას განკუთვნილი აქვს მე-16 საარტიკულაციო ადგილი. ეს მოვლენა იმით აიხსნება, რომ ყველა იმ მისაღებ და მიუღებელ ვარიანტთაგან მხოლოდ n-hafifa-ს ესჭირდება განსაკუთრებული საარტიკულაციო ადგილი, ხოლო დანარჩენები ნაწილდებიან ძირითად თანხმობანთა საარტიკულაციო ადგილების მიხედვით. საინტერესოა ზამახშარის მონაცემები ضის, طსა და قის შესახებ. ამ თანხმობენების არსებობა არტიკულაციის სპეციფიკურ მომენტებში, რომელიც დაფიქსირებული აქვს ზამახშარის, ერთი მხრივ, მიუთითებს ძველ ტრადიციაზე, რომელსაც იცავდნენ ყურანისა და კლასიკური პოეზიის კითხვის დროს, მეორე მხრივ, მას ადგილი აქვს არაბული ენის დიალექტოლოგიურ მასალებში. ტრაქტატის ბოლო ნაწილში წარმოდგენილი და განხილულია ის პრობლემები და მოვლენები, რომლებიც საერთოა სამი მეტყველების ნაწილისათვის: სახელის, ზმნისა და ნაწილაკისათვის.

ზამახშარის, აგრეთვე, ეკუთვნის ანდაზებისა და დიდაქტიკური მოთხრობების კრებულები, ნაშრომები თეოლოგიაზე, ყურანის კომენტარი, რომელშიც ავტორი განსაკუთრებით წარმოაჩენს მუთაზილიტურ იდეებს და უკვე შესავალშივე აღიარებს ყურანის შექმნილობას. ხსენებული ნაშრომი ჩვენამდე მოღწეული ერთადერთი სრული მუთაზილიტური თაფსირია, რომელშიც მან პირველმა მოგვცა ტექსტის მეცნიერული კრიტიკა.

მომდევნო ორი საუკუნის განმავლობაში არაბული ენათმეცნიერება განვითარების მაღალ საფეხურზე იმყოფება, მაგრამ მნიშვნელოვანი გრამატიკული ნაშრომები იმ პერიოდში არ შექმნილა; თითქმის ყველა შრომა კომპილაციური ხასიათისაა და ერთმანეთისაგან არ განსხვავდება. ამ დროისთვის ქუფისა და ბასრის ცენტრებმა თავისი შესაძლებლობები ამოწურა და არაბული ენათმეცნიერება თავშესაფარს პოულობს ნიზამიას უნივერსიტეტში, აქ მოღვაწეობდა ალ-ჯავალიკი, რომელიც დაიბადა 1073 წელს ბაღდადში და გარდაიცვალა აქვე 1144 წელს. სინტაქსის მოკლე სახელმძღვანელოს გარდა, მან შექმნა "გრამატიკა ლექსად", "წიგნი ხალილის ენობრივი შეცდომების შესახებ"

და პირველი უცხო სიტყვათა არაბული ლექსიკონი. შემდგომში იგი აზუსტებს ზოგიერი სიტყვის ეტიმოლოგიას, რომელიც ნასესხები იყო არამეული თუ სპარსული ენებიდან.

ამ პერიოდის გამოჩენილი მეცნიერი იყო აბდ ალ-რაჰმან იბნ ალ-ანბარი. მისი შრომებიდან აღსანიშნავია "წიგნი ფილოლოგიის ისტორიაზე", რომელიც შედგება რიგი ბიოგრაფიული ნარკვევებისაგან. მასვე ეკუთვნის, აგრეთვე, რამდენიმე გრამატიკული შრომა და ტრაქტატი ქუფისა და ბასრის სკოლების უთანხმოების შესახებ.

მას შემდეგ რაც ბაღდადი მონღოლებმა დაიპყრეს და არაბული გავლენა ესპანეთშიც შესუსტდა, არაბული ენათმეცნიერების ცენტრმა სირიასა და ეგვიპტეში გადაინაცვლა. ამ დროის ავტორები დიდი ინოვაციურობით არ გამოირჩეოდნენ. ისინი აგროვებდნენ და განმარტავდნენ მათ ხელთ არსებულ მასალას. მიუხედავად ამისა, უნდა აღინიშნოს მათი დიდი დამსახურება არაბული ენათმეცნიერული ლიტერატურის სრული ფიქსაციისა და კომენტირების საქმეში. გრამატიკოსებმა ალ-ასთარაბაზიმ (გარდ. 1284) და ას-სუიუტიმ (XV ს.) არაბული ენათმეცნიერული ტრადიციის შესწავლის გარდა შეძლეს შეეგროვებინათ და დაემუშავებინათ მათთვის ხელმისაწვდომი ყველა დიალექტის მასალა (მ. გობრონიძე, 1990, გვ. 16-21). სირია-ეგვიპტის აღორძინების პერიოდის ავტორთა თხზულებები ვრცელდებოდა უამრავი ნუსხით, სისტემატურად ისწავლებოდა არა მარტო არაბულ სკოლებში, არამედ დღემდეც დიდი გავლენით სარგებლობს.

დამოწმებული ლიტერატურა

- მ. გობრონიძე, 1979** - მ. გობრონიძე, არაბული ეოკალიზმის საკითხი იბნ-ჯინნის გრამატიკულ ტრაქტატში, ჯეჰანმარდი, II, თბ., 1979, გვ. 9-13.
- მ. გობრონიძე, 1980** - მ. გობრონიძე, შუა საუკუნეების არაბული ფონეტიკური თეორიის ძირითადი საკითხები (VII-XIII სს.), თბ., 1980.
- მ. გობრონიძე, 1988** - მ. გობრონიძე, "იშთიკაჯი" ძველ არაბულ ენათმეცნიერებაში, ტიპოლოგიური ძიებანი, თბ., 1988.
- მ. გობრონიძე, 1990** - მ. გობრონიძე, იბდალი (ბგერათმონაცვლეობა) ალ-ასთარაბაზის მიხედვით, ტიპოლოგიური ძიებანი, თბ., 1990, გვ. 16-21.
- მ. გობრონიძე, 1994** - მ. გობრონიძე, ჰამზის რედუქცია არაბულში ასთარაბაზის "კომენტარის" მიხედვით, ტიპოლოგიური ძიებანი, თბ., 1994, გვ. 73-77.
- ლ. მამულია, 1985** - ლ. მამულია, არაბული გრამატიკული ლიტერატურა საქსსრ მეცნიერებათა აკადემიის ხელნაწერთა ინსტიტუტის აღმოსავლურ ფონდში, სემიტოლოგიური ძიებანი, თბ., 1985, გვ. 41-51.
- ლ. მამულია, 1990** - ლ. მამულია, იბნ ჰიშამი და მისი თხზულება სინტაქსის საფუძვლების შესახებ, სემიტოლოგიური ძიებანი, V, თბ., 1990, გვ. 33-37.
- ნ. რობაქიძე, 1988** - ნ. რობაქიძე, შუა საუკუნეების არაბი გრამატიკოსები ხვონათა რედუქციის შესახებ, სემიტოლოგიური ძიებანი, თბ., 1988, გვ. 48-51.
- ნ. რობაქიძე, 1991** - ნ. რობაქიძე, ტერმინი სიბავაიჰის ინტერპრეტაციით, სემიტოლოგიური ძიებანი, თბ., 1991, გვ. 41-44.
- მ. ანდრონიკაშვილი, 1984** - М. Андроникашвили, Грамматический Трактат аз-Заджаджи, Автореферат диссертации на соискание ученой степени кандидата филологических наук Тб., 1984.

- ა. ბელოვა, 1999 - А.Г.Белова, Очерки по истории арабского языка, М., 1999.
- ვ. ზვეგინცევი, 1958 - В. Звегинцев, История арабского языкознания, М., 1958.
- ლ. შამულია, 1965 - Л. Мамулия, Грамматический трактат Абу Али ал-Фариси, Семитские языки, М.1965, ст.568-585.
- ბ. რობაქიძე, 1984 - Н. Робакидзе, Фонетическая концепция аз-Замахшари, Автореферат диссертации на соискание ученой степени кандидата филологических наук Тб., 1984.
- მ. ქელიძე, 1989 - М. Челидзе, Идафа в классическом арабском языке, შაცნე, ენისა და ლიტერატურის სერია, 1989, გვ. 227-227.

LELA AVALIANI

ON THE HISTORY OF THE MEDIEVAL CENTURIES' ARABIC GRAMMAR SCHOOLS

In the close of the 6th and beginning of the 7th centuries drastic changes took place in the Arab peninsula. Islam, new monotheistic religion, replaces polytheistic religion. The Arabic language is proclaimed as the divine tongue in 632. The creation of the Koran text lays foundation of the official, standard Arabic language. Arabic language becomes the mandatory language for all Muslims. Conversion of peoples other than those of the Arabic origin to Islam bore threats to the language of Koran and the literary Arabic, in general. Deviation from the language norms and different interpretation of religious dogmas was but to be expected. That is why the normalization of the literary language became a matter of crucial importance. Apparently, the learning and treating Arabic language turned into an affair of the state. That was a reason why the grammar schools of Basra and Kufa and later of Baghdad were established. The activities that had begun for the practical needs soon achieved high scientific levels.

Considering certain specialist literature this article presents the history of the development of the Arabic grammar schools and their importance for learning the history of the Arabic language.

ნომადი ბართაია

ქართულში შემოსული გობიერთი სპარსული
ნასესხობის შესახებ იოსებ გრიშაშვილის
“ქალაქური ლექსიკონის” მიხედვით

ქართულ ენაში დიდი რაოდენობით არის შემოსული როგორც ძველი, ისე საშუალო და ახალი სპარსული ლექსიკა. ახალი სპარსული ლექსიკის შემოდინება ქართულში ძირითადად ორ ნაკადად მოხდა, პირველად XII საუკუნეში, უმეტესად წერილობითი გზით, ხოლო მეორედ — XVI-XVIII საუკუნეებში, როგორც წერილობით, ისე უშუალო კონტაქტების საფუძველზე.

ცნობილია, თუ რა მჭიდრო იყო ურთიერთობა XVI-XVIII საუკუნეებში ირან-საქართველოს შორის, როცა თბილისი აღმოსავლეთის და, არა მარტო აღმოსავლეთის, ხალხთა თავშეყრის ადგილს წარმოადგენდა. იოსებ გრიშაშვილის “ქალაქური ლექსიკონიც”, რომელიც 1997 წელს გამოაქვეყნა რუსუდან კუსრაშვილმა, მდიდარია ამ დროს ქართულში შემოსული სპარსული ლექსიკით.

სტატიაში, აღნიშნული ლექსიკონის მიხედვით, გამოვლენილი და გაანალიზებულია ამ რიგის ლექსიკურ ერთეულთა ერთი ნაწილი.

სპარსულში დამკვიდრებულ არაბულ ლექსიკას, პირობითად, არაბულ-სპარსულ ლექსიკას ვუწოდებთ.

დაული

დაული — “დული, დამბრა, დომბრა (ყაზახისტანი, იქ ფანდურს ჰქვია)” (ი. გრიშაშვილი, 1997).

ამ სიტყვას ამ ფორმით სხვა ქართული ლექსიკონები არ იცნობს.

დაული მომდინარე ჩანს სპარსული ლექსიკური ერთეულიდან — **داهل** (dohol), რომლის მნიშვნელობაა — დოლი (დიდი); დაფდაფი (ი. რუბინჩიკი, 1983).

როგორც “ქალაქური ლექსიკონის” განმარტებიდან ჩანს, **დაული** ყოფილა იგივე **დული**, ანუ **დაულს** ქართულში ჰქონია ფონეტიკური ვარიანტი — **დული**, რომლის ასევე ფონეტიკური ვარიანტი ჩანს — **დოლი**.

დოლი ქ ე გ ლ-ში ასეა განმარტებული — საკრავი; წარმოადგენს ღრუ ცილინდრს, რომლის ორივე მხარეს გადაკრულია ტყავი; უკრავენ თითების ან ორი ჩხირის ცემით... (ქ ე გ ლ 1986).

რაც შეეხება **დაულის** მეორე განმარტებას — **დამბრა // დომბრა**: ამ შემთხვევაში აღმოსავლური საკრავის სხვა სახეობასთან გვაქვს საქმე, ეს არის **თამბურ-ი**. არაბულ-სპარსულად იგი იწერება და იკითხება ასე — **تانبور** (tanbur//tonbur) (გამოითქმის **თამბურ // თომბურ**) შემდეგი მნიშვნელობით: სიმებიანი მუსიკალური ინსტრუმენტი გრძელი გრიფითა და მრგვალი კორპუსით (ბ. ბარანოვი, 1957; ი. რუბინჩიკი, 1983).

საქართველოში **თამბური** ცნობილია ფ ა ნ დ უ რ ი ს სახელით (ივ. ჯავახიშვილი, 1938, გვ. 151).

როგორც ჩანს, “ქალაქურ ლექსიკონში” ერთმანეთთან არის გაიგივებული ორი სხვადასხვა სემანტიკური დატვირთვის მქონე ლექსიკური ერთეული — **დოლი** და **დომბრა**.

ზარნაბრინჯი

ზარნაბრინჯი — “ერთგვარი ბრინჯი წმინდა და მოგრიძო, მეტისმეტი მაგარია და დიდხანს ხარშვა უნდა. **ზ ა რ ნ ა** რომელიდაც სოფელია აღმოსავლეთისაკენ. არის კიდევ ერთი **ა ქ უ ლ ა ს** ბრინჯი, ე.ი. ბრინჯი აქულის ქვეყნიდან მონატანი, ეს აქულის ბრინჯი თეთრი და დარჩეულია” (ი. გრიშაშვილი, 1997).

ზარნაბრინჯი სპარსული ორწევრიანი კომპოზიტია. მისი პირველი კომპონენტია **ზარნა**, ხოლო მეორე — **ბრინჯი**.

ბრინჯი სპარსულად იწერება და იკითხება ასე — **برنج** (berenj).

რას უნდა ნიშნავდეს **ზარნა**? როგორც ი. გრიშაშვილი განმარტავს — “**ზ ა რ ნ ა** რომელიდაც სოფელია აღმოსავლეთისაკენ”.

დევზოდას სპარსული ენის განმარტებით ლექსიკონში მოცემულია ლექსიკური ერთეული **ზარნა**, როგორც ირანში რამდენიმე გეოგრაფიული ადგილმდებარეობის აღმნიშვნელი ტერმინი (დევზოდა, 1372). მათ შორის ერთ-ერთია გილანის მზარეში, სადაც ბრინჯის მოსავალი მოჰყავთ. შესაძლებელია **ზარნა**-ში სწორედ ის ადგილი იგულისხმებოდეს.

ზარიჩინი

ზარიჩინი — “ოქრომკედნარევი ფართლეული” (ი. გრიშაშვილი, 1997).

ზარიჩინი სპარსული კომპოზიტია, რომლის პირველი კომპონენტია — **ز** [zar] — ოქრო, ხოლო მეორე — **چ** [čln] ნაოჭი, ხვეული, ხაზი... (ანვარი 1386).

აღვნიშნავთ, რომ ასეთი კომპოზიტი ჩვენს ხელთ არსებულ სპარსულ ლექსიკონებში ვერ დავადასტურეთ.

ზარნიშა

ზარნიშა — “ზარნაშინა, მინანქარი” (ი. გრიშაშვილი, 1997).

ზარნიში — “(სპ.) ლითონის ნივთებზე ამოჭრილი სხვადასხვა სახე, ოქროთი ან ვერცხლით ამოვსებული (ქ ე გ ლ 1986).

ზარნიშა სპარსულიდან მომდინარე შემდეგი რითული სიტყვაა — **زرنه‌جان** (zarneĵān). მისი მნიშვნელობებია: 1. ინკრუსტრატორი ოქროსი; 2. ოქროთი ინკრუსტირებული (ი. რუბინჩიკი, 1983). შედგება ორი კომპონენტისგან — **ز** (zar) — ოქრო და **نه‌جان** (neĵān) — ნიშანი; დამლა; ბეჭედი... (ი. რუბინჩიკი, 1983).

ზაფრიანობს

ზაფრიანობს — “რა გუნებანაქანცევ ქალივით ზაფრიანობ” (ი. გრიშაშვილი, 1997).

ზაფრა — თურქთა ენაა, ქართულად მწითური ნალველი ჰქვიან (ს.ს.ორბელიანი, 1991).

ზაფრა — (არაბ.) 1. ღვიძლის (ნაღვლის პარკის) ავადმყოფობა, რომლის დროსაც ადამიანი ყვითლდება. 2. ბოღმა, ჯავრი. **გადატ**. გაავლება, გაბოროტდება. **ზაფრა** ეცემა — ძალზე შეშინდება. **ვლდა** ეცემა (ქ ე გ ლ 1986).

როგორც ქ ე გ ლ-ი მიუთითებს, **ზაფრა**, მცირე ფონეტიკური ცვლილებით, ანალოგიური სემანტიკური დატვირთვის მქონე არაბული ლექსიკური ერთეულია, რომელიც შესულია სხვა ენებში, მათ შორის სპარსულში. არაბულ-სპარსულად იგი იწერება და იკითხება ასე: **زافرا** (safra).

საბა არასწორად მიუთითებს **ზაფრას** წარმომავლობაზე, როცა წერს — თურქთა ენააო. **ზაფრა** არის არაბული წარმომობის ლექსიკური ერთეული, რომელიც შესულია სხვადასხვა აღმოსავლურ ენაში, მათ შორის სპარსულსა და თურქულში.

ქართულში, სახელიდან — **ზაფრა** — მივიღეთ ზმნა — **ზაფრობა**.

თავაზა

თავაზა — “პატივისცემა, კრძალვა” (ი. გრიშაშვილი, 1997).

თავაზა — სხვათა ენაა, ქართულად ბოდიში ჰქვიან (ს.ს. ორბელიანი, 1991).

თავაზი — (არაბ.) ზრდილობა, პატივისცემა, მორიდება (ქ ე გ ლ 1986).

თავაზა — არაბულ-სპარსული ლექსემაა, იწერება და იკითხება ასე: **تواذو** (tavâzo). მისი მნიშვნელობებია: თავმდაბლობა, მორჩილება (აჰმად სიაჰ, 1375; ი. რუბინიჩი, 1983).

თამაშა //თამასა

თამაშა //თამასა — 1. ფარდალა კარებზე აკრული გრძელი რეიკა. 2. პლანკა. 3. სანახავი, სეირი, გართობა, შექცევა” (ი. გრიშაშვილი, 1997).

“ქალაქურ ლექსიკონში” ერთმანეთშია არეული ორი სხვადასხვა არაბულ-სპარსული ლექსიკური ერთეული — **თამაშა** და **თამასა**, რომლებიც ქ ე გ ლ-ში ასეა განმარტებული:

თამაშა — (თამაშისა) (ძვ.) სეირი, სანახაობა;

თამასა — ვიწრო და თხელი ფიცარი, ფირფიტა (ქ ე გ ლ 1986).

თამაშა არაბულ-სპარსულად იწერება და იკითხება ასე — **تاماشا** (tamâšâ). მისი მნიშვნელობებია: 1. ყურება, დათვალიერება; 2. სეირნობა.

რაც შეეხება — **თამასა**-ს, იგი მომდინარეა ლექსემიდან — **تاماس** (tamâs), რომლის მნიშვნელობებია: 1. ურთიერთშეხება; 2. შეხვედრა, ურთიერთობა, კონტაქტი (ი. რუბინიჩი, 1983).

تاماس (tamâs) ქართულში სემანტიკური გადააზრებით დამკვიდრებულა.

თამბალი

თამბალი — “დონდლო, ზანტი. დუნდულა” (ი. გრიშაშვილი, 1997).

თამბალი ანალოგიური სემანტიკური დატვირთვისა და ფონეტიკური სახის სპარსულიდან შემოსული სიტყვაა, რომელიც სპარსულად იწერება ასე: **تنبال** [tanbal] (გამოითქმის — **თამბალ**) (ი. რუბინიჩი, 1983).

სხვა ქართულ ლექსიკონებში ლექსემა **თამბალი** არ დასტურდება.

თალხი ჰკუა

თალხი ჰკუა — “დამჯდარი ჰკუის პატრონზე ითქმის, ჰკვიანზე და სხვ.” (ი. გრიშაშვილი, 1997).

თალხი — ქ ე გ ლ-ში განმარტებულია ასე: შავი, სამგლოვიარო ფერი (ქ ე გ ლ 1986).

თალხი სპარსული სიტყვაა — **تلخ** (talx), შემდეგი მნიშვნელობებით: 1. მწარე. 2. უგემური. 3. დამწუხრებელი. 4. მოღუშული (ი. რუბინიჩი, 1983).

“ ეტყობა, სპარსულმა ლექსიკურმა ერთეულმა **تَلْخ** (talx), ქალაქურ მეტყველებაში ახალი სემანტიკური დატვირთვა (ჭკვიანი) შეიძინა.

აღვნიშნავთ, რომ “ქალაქურ ლექსიკონში” **თალხი** ცალკე არ არის გამოტანილი.

თასლიბი

თასლიბი — “1. არ არის ახსნილი ენათმეცნიერების ტერმინოლოგიაში. 2. მეგობრობა. 3. ზიარი... “ავადა ვარ, თასლიბს ვერ გავუწივედი” (“კაცია-ადამიანი”, თავი VIII). ლაპარაკით შექცევა, მასლაათი”... (ი. გრიშაშვილი, 1997).

თასლიბი — ლაპარაკით შექცევა (დ. ჩუბინაშვილი, 1984).

არაბულ ენაში არის ლექსემა **سَلْب** (selâb), მნიშვნელობით — სამგლოვიარო ტანსაცმელი (ხ. ბარანოვი, 1957), საიდანაც მიღებულია **تَسْلِب** [taslib]. მისი მნიშვნელობაა — ვინმეზე სამგლოვიარო ტანსაცმლის ჩაცმა, სემანტიკური გადააზრებით კი — ვინმეს მიმართ თანაგრძნობის გამოხატვა.

ანალოგიური შინაარსითა და ფორმით, როგორც **سَلْب** (selâb)-ი, ისე **تَسْلِب** [taslib]-ი დამკვიდრებულია სპარსულ ენაში.

ნიამდანი

ნიამდანი — “ძვირფასი ჭურჭლის შესანახი ყუთი” (ი. გრიშაშვილი, 1963).

ნიამდანი სხვა ქართულ ლექსიკონებში არ გვხვდება. იგი სპარსულიდან მომდინარე ლექსიკური ერთეულია. თუმცა, ჩემს ხელთ არსებულ სპარსულ ლექსიკონებში ის ამ ფორმით არ დასტურდება.

ნიამდანი ორკომპონენტიანი სპარსული კომპოზიცია — **نِيَام** (niâm) — 1. ქარქაში; 2. გარსი; 3. შესანახი ბალახეულის... და **دَان** (dân) — ჭურჭლის აღმნიშვნელი სუფიქსი (ი. რუბინჩიკი, 1983; მოინი, 1382).

საინტერესოა აღვნიშნოს, რომ **ნიამი** თავისთავად არის ჭურჭელი და მას, არ სჭირდებოდა ჭურჭლის აღმნიშვნელი **دَان** (dân) სუფიქსის დართვა.

სათარა

სათარა // **სათარი** — “დავაგურგურებ დიდ სათარს” (რ. ერისთ. თხზ., “პატარა”, გვ. 75) (ი. გრიშაშვილი, 1997).

სათარი არის იგივე სპარსული **سَتَار** (setâr) — სამ სიმიანი საკრავი. (**س** [se] — სამი, **تَار** (târ) — თარი) (დეჰზოდა, 1372).

სეგა

სეგა — “თარის სამმუხლოვანი ჰანგია” (ი. გრიშაშვილი 1997).

სეგა მომდინარეობს ანალოგიური სემანტიკური დატვირთვის მქონე შემდეგი სპარსული ლექსიკური ერთეულიდან — **سَهْگَه** (segâh) (**س** [se] — სამი, **هَهْگَه** (gâh) — ადგილი) (დეჰზოდა, 1372).

სეფილი

სეფილი — “დუღუკზე დაკრული სამგლოვიარო ჰანგი, რომლსაც ახლად მიცვალებულის საფლავზე უკრავენ ყარაჩოლელები. “იქეიფეთ ზურნით, მაგრამ ცრემლი არავის ჩამოსცივდეს და მიმღერეთ **სეფილი**: ბარაშკაჯან, არ შეგცივდეს” ... სპარსულად მწუხარე. ბაიათის სახელია, “ისე გავხადო, რო **სეფილის** ბაიათი დავაძახო” (გ. სუნდ. “პეპო”, 1880 წ., გვ. 231) (ი. გრიშაშვილი, 1997).

სეფილი, როგორც ი. გრიშაშვილი განმარტავს, სპარსული სიტყვაა. მონინის ლექსიკონში იგი ასეა განმარტებული: **سافل** (safil) — ძველი ირანული მუსიკის ჩვიდმეტი ტონიდან მეხუთე (მონინი, 1382).

სიქა

სიქა — “1. ქანცი, ღონე საკუთრივ: მორფი, წარწერა ფულზე. ამბობენ: იმდენი მატარა ამა და ამ კაცმა, რომ **სიქა** გამძვრაო. **სიქა** არის ფულის მორფი, ფულის სახე, ე.ი. იმდენი მატარა, რომ სახე მომეშალაო. 2. ბეჭედი, სიქა ბეჭედი” (ი. გრიშაშვილი, 1997).

სიქა (არაბ.) (საუბ.) ძალ-ღონე, არაქათი, ილაჯი. ს. გამოელაო. **სიქას გააცლის** — ქანცს გამოუღვეს; მეტისმეტად დაღლის. **სიქა გასძვრება** — ძალ-ღონე გამოელევა (ქ ე გ ლ, 1986).

სიქა არაბულ-სპარსული სიტყვაა — **سکک** (sekka), შემდეგი მნიშვნელობებით: 1. მონეტა; 2. გზა; ქუჩა (ხ. ბარანოვი, 1957). სპარსულში მისი მნიშვნელობებია: 1. მონეტა; 2. თევვა, მოქრა; შტამპი; სექა (ნივთზე); 3. ზებ. ხასიათი; 4. ზებ. ბრწყინვალება; სილამაზე; ზებ. წესი... (ი. რუბინჩიკი, 1983).

სიქა, გარკვეული სემანტიკური გადახრით, არაბულ-სპარსულ ნასესხობას წარმოადგენს.

ფაია

ფაია — “1. კედელი თალსა და თალს შუა. კარ-ფანჯრის სვეტი. 2. აბრეშუმნარევი ფართალი. “ზიქო, ბისმარკივით ყალთაბანდი რო ხარ, გეუბნები ათი თოფი ფაია იყო” (“ივ.,” 1887წ. №33) (ი. გრიშაშვილი, 1997).

სპარსულ ენაში არის ლექსიკური ერთეული **فای** (fâi/a/e), შემდეგი მნიშვნელობებით: 1. ფეხი (ავეჯის); 2. ქვესადგამი, საყრდენი; 3. საფუძველი; 4. საფეხური; 5. ჩინი (ი. რუბინჩიკი, 1983).

გვიქრობთ, ქართული **ფაია**, “ქალაქური ლექსიკონის” პირველი განმარტებით (1. კედელი თალსა და თალს შუა. კარ-ფანჯრის სვეტი), შინაარსობრივად უკავშირდება სპარსულ ლექსიკურ ერთეულს — **فای** (fâi/a/e), ხოლო, რაც შეეხება მის მეორე მნიშვნელობას (“აბრეშუმნარევი ფართალი”), მას სემანტიკურად არაფერი აქვს საერთო სპარსულთან.

ლოქოფანა

ლოქოფანა — “პატარა ლოქო” (ი. გრიშაშვილი, 1997).

ეტყობა, თბილისურ მეტყველებაში ლოქოს პარალელური ფორმა იყო — **ლოქო**.

ლოქოფანა სპარსულ ნიადაგზე წარმოქმნილი სიტყვაა, რომელიც შედგება ორი ელემენტისგან: ქართ. **ლოქო** და სპარს. **ფანა**.

ლოქო ქ ე გ ლ-ში ასეა განმარტებული: 1. მტკნარი წყლის დიდთავა, უღვაშიანი, უქერცლო თევზი, — ღლაფი. გადატ. (საუბ.) ზანტი, დონდლო, დოყლაპია (ქ ე გ ლ, 1986).

ფანა კი მომდინარეობს სპარსული სიტყვიდან **فان** [baca/e/]. მისი მნიშვნელობებია: 1. ბავშვი; პატარა 2. ცხოველის ნაშიერი (ი. რუბინჩიკი, 1983).

ლოქოფანა ინუ პატარა ლოქო, როგორც “ქალაქურ ლექსიკონშია” განმარტებული.

ყალიბი

ყალიბი — “კალაპოტი, დარიჯაგი” (ი. გრიშაშვილი, 1997).

ყალიბი — (არაბ.) 1. ამა თუ იმ მოყვანილობის სათავსი, რაშიც ასხამენ რაიმე მასას მისთვის სათანადო მოყვანილობის მისაცემად (ქ ე გ ლ, 1986).

ყალიბი ანალოგიური მნიშვნელობის მქონე არაბულ-სპარსული ლექსემაა, რომელიც იწერება და იკითხება ასე **ياقِب** (yaleb).

შეითან ბაზარი

შეითან ბაზარი — “სპარს. ეშმაკის საპარდულო”... (ი. გრიშაშვილი, 1997).

შეითანი — 1. ბოროტი, ავი სული, სატანა, მაცდური. 2. მოხერხებული, გაქნილი, ცბიერი... (ქ ე გ ლ, 1983).

შეითანი არაბული წარმოშობის ლექსიკური ერთეულია, რომელიც, ანალოგიური სემანტიკური დატვირთვითა და ფონეტიკური სახით, შესულია სხვა ენებში, მათ შორის სპარსულში. არაბულ-სპარსულად იგი იწერება და იკითხება ასე — **شيطان** (sheitân). მისი მნიშვნელობებია: 1. სატანა, ავი სული, დემონი; 2. მატყუარა, ცბიერი.. (გ. წერეთელი, 1951; ი. რუბინჩიკი, 1983).

ბაზარი სპარსულიდან მომდინარე ლექსემაა და ნიშნავს ბაზარს. სპარსულად იწერება და იკითხება ასე — **بازار** (bâzâr).

ჩასპანდი

ჩასპანდი — “ყოჩალი, მარდი, შნოიანი, მოხერხებული და არა გაქნილი. “ქართული პიესებიდან ისმოდა... გულცივი ვაჭრის, დარდიმანდ მიკიტნის და ჩასპანდი ყარაჩოღელის შინაარსს მოკლებული ხმა” (დ. ბედიანაშვილი, “ა. ყაზბეგი”, 1939 წ., გვ. 152)” (ი. გრიშაშვილი, 1997).

სპარსულ ენაში არის ზმნა **چاسپان** — (časfandân) — შეწებება, მიკვრა (ი. რუბინჩიკი, 1983). მისი ნამყოფი დროის მიმღეობაა **چاسبانده** (časbânde) — შეწებებული, მიკრული. ვფიქრობთ, **ჩასპანდიც**, გარკვეული სემანტიკური გადააზრებით, აქედან ჩანს მიღებული.

چاسبانده (časbânde) ჩვენს ხელთ არსებულ სპარსულ ლექსიკონებსა თუ ცოცხალ მეტყველებაში ამ მნიშვნელობით არ დასტურდება. არ არის გამორიცხული, რომ ამ სიტყვას ეს სემანტიკური დატვირთვა ჰქონოდა მაშინ სპარსულში, თუმცა, არც ის არის გამორიცხული, რომ იგი ქართულში შეეძინა მას.

ჭურათი //ჭური

ჭურათი // ჭური — “სხვანაირი, სხვა ჭურის. გამიგონია: ერთი კარგი **ჭურათი** მიქნია და შენტვისაც მინდა ვქნა, — ვითომ სხვანაირი, სხვა **ჭურის** საქმეა.. “გლებკაცი ჩვენში სხვადასხვა **ჭურისა** და გვარისაა” (ალ. ყიფშიძე, “საგლებო ბანკი”, გვ. 1)” (ი. გრიშაშვილი, 1997).

ჩვენი აზრით **ჭურათი** უნდა მომდინარეობდეს არაბულ-სპარსული ლექსემიდან **الجرأ** [aljara] // **جرأ** [jorât] — გამბედაობა (ხ. ბარანოვი, 1957; ი. რუბინჩიკი, 1983). მოყვანილ მაგალითში “ერთი კარგი **ჭურათი** მიქნია...” ანუ **გამბედაობა** გამომიჩენიაო.

“ქალაქური ლექსიკონის” ავტორს **ჭურათი** შეცდომით გაიგივებული აქვს ლექსიკურ ერთეულთან — **ჭური**.

ამგვარად, განხილული მასალიდან ირკვევა, რომ ნასესხობათა უმეტესობა (დაული, ზარნა ბრინჯი, ზარი, ზარიჩინი, თამბალი, თასლიბი, ლოქოფაჩა, ჩასპანდი, ფაია, ჯურათი) ქართული ლექსიკონებიდან დაფიქსირებულია მხოლოდ “ქალაქურ ლექსიკონში” და დღეს ისინი ქართული ენის ლექსიკური ფონდის არქივის საკუთრებას წარმოადგენს.

ნასესხობანი შემოსულია სხვადასხვა სახის ფონეტიკური და სემანტიკური ცვლილებებით.

დამოწმებული ლიტერატურა

- ანვარი, 1386 — 1386، فرهنگ روز سخن، دکتر حسن انورج، تهران،
 ხ. ბარანოვი, 1957 — X., Баранов, Арабско-русский словарь, Москва, 1957.
 ი. გრიშაშვილი, 1997 — ი. გრიშაშვილი, “ქალაქური ლექსიკონი,” საარქივო მასალა გამოსაცემად მოამზადა რუსუდან კუსრაშვილმა, თბ., 1997.
 დეჰხოდა, 1372 — 1372، عجم اکبر دهخدا، لغت نامه فارسج، تهران،
 ს.-ს. ორბელიანი, 1991 — ს.-ს. ორბელიანი, ლექსიკონი ქართული, თბ., 1991.
 ი. რუბინჩიკი, 1983 — Персидско-русский словарь, под редакцией Ю. Рубинчика, Москва, 1983.
 ქ ე გ ლ, 1986 — ქართული ენის განმარტებითი ლექსიკონი, ერთტომეული, თბ., 1986.
 დ. ჩუბინაშვილი, 1984 — დ. ჩუბინაშვილი, ქართულ-რუსული ლექსიკონი, თბ., 1984.
 გ. წერეთელი, 1959 — გ. წერეთელი, არაბულ-ქართული ლექსიკონი, თბ., 1959.

NOMADI BARTAIA

ON SOME PERSIAN BORROWINGS ACCORDING TO IOSEB GRISHASHVILI'S "URBAN DICTIONARY"

The Georgian language has great number of borrowings from the Old, Middle and New Persian language. The penetration of the New Persian language lexical units occurred in two streams, first in the 12th century by means of written materials and second, in 16th -18th centuries as through written records so by way of immediate contacts.

The ties between Iran and Georgia were very strong during 16th-18th centuries, when Tbilisi served a hub for the venue not only for the peoples from the east but also from other parts of the world. The "Urban Dictionary" compiled by Ioseb Grishashvili published in 1997 by Rusudan Kusrashvili is rich with the lexical units borrowed particularly within the aforesaid period.

Georgian specialists have mainly studied Old and Middle Persian and partially the first stream (12th c.) of the New Persian. As for the New Persian of later periods (16th -18th cc.) it is a matter of future studies.

In this article I have identified and discussed only a few parts of the Persian borrowings. These are: dauli, zarna brinji, zari, zaričini, tavaza, talxi, tambali, tamasa, taslibi, siqa, yoqofača, časpandi, Jeitani, faia, jurati, qalibi.

The majority of the borrowed words are found only in the "Urban Dictionary" (dauli, zarna brinji, zari, zaričini, tambali, taslibi, yoqofača, časpandi, faia, jurati) and now they belong to the archives of the Georgian language.

These Persian borrowings have come into the Georgian with various phonetic and semantic changes.

დავით ბერძენიშვილი

წარმართული ნაყოფიერების ქანდაკებები
ქუთაისის მუზეუმში

თანამედროვე მსოფლიოში, მცირე გამონაკლისის გარდა, ერთდმერთიანობაა გაბატონებული. ქრისტიანები აღიარებენ იესო ქრისტეს, ებრაელები — იაჰვეს, ინდოელები — ბუდას, არაბები — ალაჰს, მაგრამ ამ ღმერთების მიღებამდე მსოფლიო ხალხებში, და მათ შორის ქართველებშიც, უძველესი ქვის ხანიდან ადრეულ შუასაუკუნეებამდე, არსებობდა წარმართული სარწმუნოება, რომელიც მრავალღმერთიანობაზე იყო დაფუძნებული.

წარმართული ღმერთების პანთეონიდან განსაკუთრებით აღსანიშნავია ძველწარმართულ მსოფლიოში ღიდად გავრცელებული ნაყოფიერების ღვთაება, რომლის სიმბოლოს წარმოდგენდა მამაკაცისა და დედაკაცის სქესობრივი ასო (ფალოსი და კტიისი). როგორც ადამიანისა და დედამიწის გამანაყოფიერებელ ღვთაებას, მას განსაკუთრებულ თაყვანს სცემდნენ. ის ხალხთა წარმოდგენაში, უფრო მეტად ორსქესოვან არსებად იყო წარმოდგენილი, ამიტომ ხშირად ქალის სხეულითა და მამაკაცის ასოთი აქანდაკებდნენ.

ადამიანის კოსმიურ წარმოდგენათა განვითარებისა და ცვალებადობის ისტორია ადასტურებს, რომ ყველა ხალხს განვითარების განსაზღვრულ საფეხურზე ნაყოფიერების ღვთაებისადმი ორი მსოფლმხედველობა ჰქონდა, ერთის მხრივ, ადამიანისა და ბუნების ცხოვრების წყაროდ მიღებული იყო მღვდრობითი საწყისი, მეორის თანახმად — მამრობითი. პირველი შეხედულება შეეფარდება მატრიარქალური საზოგადოებრივი ცხოვრების ფორმებს, მეორე — პატრიარქალურს.

აღნიშნულ მსოფლმხედველობათა თანმიმდევრულ ცვლას ადგილი ჰქონდა ყველა იმ ხალხის ცხოვრებაში, რომელმაც განვლო კულტურული განვითარების საფეხურები. კაცობრიობის განვითარების ისტორია ადასტურებს, რომ ცვლის პროცესში ერთი იდეოლოგია სავსებით ვერ განდევნის მეორეს, უფრო ხშირად ჩვენ ვხვდებით ადამიანისა და ბუნების წარმოშობის საკითხს, ასე ვთქვათ, თავისებურ კომპრომისულ გადაწყვეტას, რაც იმაში გამოიხატება, რომ ყოველი არსებულის შემოქმედ ძალად მიიჩნევა ორივე ელემენტის შერწყმა.

ამას ადასტურებს ქუთაისის მუზეუმში დაცული ქანდაკება (სურ. 1.), რომელიც შემთხვევით 1914 წ. მდინარის ნაპირას სოფ. ფერსათშია (ბაღდადის რ.) ნაპოვნი (დ. ბერძენიშვილი, 1984, გვ. 64).

მონოლითური ფიგურა წარმოდგენს მამაკაცის ითიფალურ ქანდაკებას (სიმაღლე 32 სმ.), რომლის ოდნავ განზე გამდგარი ფეხები მყარად დგას კვარცხლბეკზე (5X7, 5სმ.). ქანდაკებისათვის დამახასიათებელია ვიწრო, მოგრძო ტორსი (სიგანე 2,5 სმ.), მეტად განიერი მხრები (სიგანე 9,5 სმ.) და სხეულის ზედა ნაწილთან შედარებით მოკლე ფეხები; ფიგურის სახე მოგრძო და ბრტყილია; ფართო თვალები და პირი ღრმა ფოსოებშია ჩამჯდარი; აქვს კეხიანი ცხვირი. ოდნავ წინ წამოწეული ნიკაბი და ხშირი თმა; სახის ნაკვთები საკმაოდ ჰკაცური

და მნახველზე ეფექტურ შთაბეჭდილებას ახდენს, ორივე ხელი იდაყვში მოხრილია და წინ გაწვდილი თითები მოკუმშული; ფალოსი აღგზნებულია და ნატურალურადაა გადმოცემული; ფიგურას უკანა მხარეს (სურ. 2.) გრძელი თმა კისერზე აქვს დამაგრებული, ამავე დროს, მოცემულია დიდი მკერდი, განიერი თეძოები, საჯდომი და დავიწროებული წელი, რომელიც ზოგადად ქალის სხეულისათვის არის დამახასიათებელი, რის გამოც ფიგურა უდავოდ ორსქესოვან არსებას უნდა წარმოადგენდეს. კისერზე და ხელების ზემო ნაწილზე გამოყვანილია გრავირებული მორთულობა, რომელიც, ჩვენი აზრით, არ უნდა ქმნიდეს მხოლოდ უბრალოდ დეკორატიულ მოტივს და მას ასტრალური, სიმბოლური დანიშნულება უნდა ჰქონდეს, კერძოდ, ის დაკავშირებული უნდა იყოს გაჩენის, დაბადების, შექმნის იდეასთან (მ. ივაშჩენკო, 1941, გვ.43).

ფიგურის დგომის მყარი პოზა, სხეულის ნაწილების პროპორციები და სახის გამოსახულების გარკვეული სიმკაცრე მონუმენტური ქანდაკების იერს იძლევა.

ქანდაკების უკანა მხარეს მთელ სიგრძეზე გაკეთებული ღარი, ჩვენი აზრით, უნდა ნიშნავდეს სიცოცხლისა და ნაყოფიერების ხეს (ღვთაებრივი ხე, "ხე ცხოვრებისა", "ხე ცნობადისა და კეთილისა"). ღარს წვერზე პარალელური ჭრები გადასდის.

სიცოცხლისა და ნაყოფიერების ხე ყველა ძველ ხალხში: ასურელებში, ბაბილონელებში, შუმერებში, ხეთებში და სხვ. უკვდავების, სიბრძნის, ცოდნისა და, განსაკუთრებით, ნაყოფიერების სიმბოლოა. საქართველოში იგი ჩნდება ჯერ კიდევ ძვ.წ. III ათასწლეულში, ხოლო თრიალეთის შუა ბრინჯაოს ხანის ვერცხლის სასმისის თასზე გამოხატულია რიტუალი, რომელსაც სათემო ღვთაებები ასრულებენ სატომო ღვთაების კარზე, სადაც აღმოცენებულია სიცოცხლისა და ნაყოფიერების ხე (შ. ამირანაშვილი 1971, გვ. 58).

"სიცოცხლის ხე" სხვადასხვა ხალხის კულტურაში ვლინდება, როგორც სამყაროს ხატება და აერთიანებს სამ კოსმიურ ზონას — ზეცას, მიწას, ქვესკნელს. ქართველთა ცნობიერებაში ხის სიმბოლიკას უდიდესი მნიშვნელობა ჰქონდა, ეთნოგრაფიული მონაცემები ადასტურებენ, რომ საქართველოში გავრცელებული იყო წესჩვეულება, რომლის მიხედვითაც ახალშობილის სახელზე რგაუნდნენ ხეს, ხოლო გარდაცვალებისას კრიდნენ (მ. ბერიშვილი, ზ. სხირტლაძე, 1984, გვ. 140).

წმინდა ხეთა შორის საქართველოში ყველაზე მეტად გავრცელებული იყო მუხის, ცაცხვის და ალვის ხის თაყვანისცემა, რომლებზეც უამრავ შესაწირავს ჰკიდებდნენ. ჩვენი წინაპრების წარმოდგენით, ხე ცოცხალი არსება იყო. მას თავისი საკუთარი სული გააჩნდა. შემდგომში ხე წმინდა არსებების, ღვთაებების სამყოფელი გახდა (ვ. ბარდაველიძე, 1957, გვ.55).

საქართველოს მხარეებში: ხევსურეთში, ფშავში, თუშეთსა და მთელ რიგ სოფლებში, სადაც ეკლესია არ არის აშენებული წმინდა ხეების თაყვანისცემა დღემდე შემორჩენილი (ს. მაკალათია, 1934, გვ.28).

მართალია, ფიგურა სქემატური და მოუხეშავია, მაგრამ შესრულების თავისუფალი მანერა ერთგვარ მიმზიდველობასაც ანიჭებს.

ფორმათა ექსპრესიულობისა და თავისუფლების მიუხედავად, ფიგურა აბსტრაქტულ შთაბეჭდილებას არ ტოვებს, იგი ნაყოფიერების აქტში მნიშვნელოვანი გახდა, რადგან "დაგროვილი ემპირიული ცოდნით

გამანაყოფიერებლის გარეშე განაყოფიერება შეუძლებელია” (ტ. ჩუბინაშვილი, 1978, გვ. 14).

ქანდაკება ახლოს დგას ყაზბეგის განძში შემავალ პირველი ჯგუფის ქანდაკებებთან (ლ. წითლანიძე, 1976, გვ. 33). ისინი პირისახის გადმოცემის მანერით, ითიფალობით, ხელების მდგომარეობით, მხრებითა და წელის მოყვანილობით ერთმანეთს წააგავს.

გარდა ზემოაღნიშნული ქანდაკებებისა, ფერსათის სტატუეტის ანალოგიური არის გურჯაანის რაიონის სოფ. მელაანის მახლობლად აღმოჩენილი ანთროპომორფული ფიგურები (კ. ფიცხელაური, 1973, გვ. 157) და კაჭრეთთან ნაპოვნი ქანდაკება (გ. ჯავახიშვილი, 1974, გვ. 55).

სტილისტური მონაცემებითა და პარალელური ძეგლებით ფერსათის ქანდაკება, ჩვენი აზრით, უნდა დათარიღდეს ძვ. წ. VIII-VII საუკუნეებით.

საკითხი იმის შესახებ, თუ საიდან და როგორ წარმოიშვა ფალოსის კულტი, მეცნიერთა შორის აზრთა სხვადასხვაობას იწვევს. გერმანელი მეცნიერის ე. შანის აზრით, ფალოსის გაღმერთება და თაყვანისცემა გამომდინარეობს ადამიანის იმ პრიმიტიული რწმენიდან, როდესაც მან უკვე იცოდა სქესობრივი ასოს, როგორც გამანაყოფიერებელი ძალის მნიშვნელობა და დედამიწა წარმოდგენილი ჰქონდა, როგორც დედა — ღვთაების სქესობრივი ორგანო, სახნისი კი, როგორც მამაკაცის ასო (ფალოსი) (ე. ტაილორი, 1989, გვ. 79); მაგრამ მკვლევართა უმრავლესობა ფალოსის კულტს ანიმისტურ რწმენას უკავშირებს, როდესაც პირველყოფილ ადამიანს მთელი ბუნება გასულიერებულად ჰქონდა წარმოდგენილი და თავისი სხეულის ყოველ ნაწილში ის ცალკე სულის არსებობას გრძნობდა. მითუმეტეს, რომ მან იცოდა სასქესო ასოს გამანაყოფიერებელი ძალა, მისი იმპულსური მოქმედებანი (მ. კოსვენი, 1971, გვ. 69). მეცნიერთა აზრით, სწორედ ამგვარი შეგრძნებიდან უნდა წარმოშობილიყო სასქესო ასოს გაღმერთება. ადამიანის სქესობრივი ასოს გაღმერთება შემდეგ გადატანილი იქნა ცხოველებზე და მცენარეებზეც, რომელთა განაყოფიერებისა და გამრავლების პროცესი ადამიანისაგან თითქოს არაფრით არ განსხვავდება, ამიტომ ფალოსის მისტერიები იმართებოდა ზაფხულზე, როდესაც ბუნება იღვიძებდა და ნაყოფიერდებოდა. აგრეთვე შემოდგომაზეც, როცა დამწიფებული ნაყოფი იკრიფებოდა და საზამთრო პურეული ითესებოდა.

ფალოსის მისტერიებთან უნდა იყოს დაკავშირებული ქუთაისის მუზეუმის არქეოლოგიის ფონდში დაცული ითიფალური ქანდაკებები ანტროპომორფული და ზოომორფული გამოსახულებებით, რომელთათვის დამახასიათებელია მოძრავი პოზა, მკაფიოდ გამოსახული ითიფალობა და რომელიმე ცხოველის ატრიბუტი (სურ. 3.).

ფალიური კულტის კლასიკურ ქვეყანას საბერძნეთი წარმოადგენდა, ფალოსი თავდაპირველად ფეტიში იყო და შემდგომში თანდათან გადაიქცა იმ ღვთაებათა ატრიბუტად, რომელიც ბუნების წარმომშობ ძალებს განასახიერებდნენ.

ძველ საბერძნეთში და რომში ფალოსს თილისმის ძალას აძლევდნენ და ავთვალის წინააღმდეგ იყენებდნენ. კლასიკური ხანის საბერძნეთში ფალოსი გამოსახავდა ღმერთების დიონისეს, ჰერმესის, პრიამოსისა და აფროდიტეს სიმბოლოს (დ. ტომპსონი, 1958, გვ. 225). დიონისეს მისტერიებში, რომელიც შემოდგომაზე ყურძნის კრეფისას და ყოველ გაზაფხულზე იმართებოდა, უმთავრეს

როლს ფალოსის ქანდაკება თამაშობდა, რომელსაც წითელი ტყავისაგან აკეთებდნენ და ჯოხზე წამოკმულს შუა პროცესში ატარებდნენ. მისტერიებში მონაწილეებს ყელზე და გვერდებზე ეკიდათ პატარა ფალოსები. ფალოსს სოფელ-სოფელ ატარებდნენ, რათა ნათესი ავი სულეებისაგან დაეცვათ. ქორწილში პატარადაც ფალოსზე სვამდნენ, ვითომ ამით ის თავის უმანკოებას სწირავდა. გარდა ამისა, არსებობდა ფალოსის ღვთაების სადიდებელი სიმღერები და სათამაშოები (ჯ. რუხაძე, 1982, გვ. 37, 38). თანამედროვე კულტურულ ერთა შორის ფალოსის კულტი დღემდე იაპონიაშია დაცული და მიუხედავად მთავრობის განკარგულებისა მისი აკრძალვის შესახებ, იაპონიის მდაბიო ხალხი მას დღესაც თაყვანს სცემს. ისინი აკეთებენ სხვადასხვა სახის ფალოსებს, უმეტესად წამოზიდული კლდეების და გრძელი ნახევარკუნძულების განსახიერებით.

იაპონიაში ფალოსს სხვადასხვა ზომისას და სხვადასხვა ნივთიერებისგან ამზადებენ და თან ატარებენ, როგორც თილისმას. მათი რწმენით ფალოსი და კტიისი ადამიანს ჰკურნავს სასქესო ორგანოს ტკივილებისგან და ორსულს მშობიარობას უმსუბუქებს (ლ. შტერიბერგი, 1936, გვ. 30).

ფალოსის კულტი გავრცელებულია ინდოეთშიც. ბუდიზმი მისდამი რწმენითაა გაჟღენთილი, რაც აშკარად არის გამოხატული ინდოელების ღვთაებათა ეროტიულ მხატვრობა-ქანდაკებაში. აღსანიშნავია, რომ ინდოეთის ერთ-ერთი ტაძრის (“შავი პოგოდა”) ფასადზე მოცემულია მოძღვრება სიყვარულის ხელოვნების შესახებ, რომელიც შექმნილია II საუკუნეში ქრისტეს დაბადებამდე და სადიდებელ ჰიმნს უძღვნის ფალოსსა და კტიისს, როგორც ნაყოფიერებისა და სიცოცხლის მომნიჭებელ ღვთაებას, მაგრამ ფალოსი განსაკუთრებით დაკავშირებული იყო ინდურ ღვთაება “შივასთან”, როგორც ჩასახვის და აღორძინების ღვთაებასთან, რომლის სიმბოლოდაც ის იქცა (ნ. წულუკიძე, 2014, გვ. 97).

ფალოსის მისტერიებს დიდი ადგილი აქვს დათმობილი ქართული წარმართული მითოლოგიის წიაღიდან მომდინარე ბერიკაობა-ყვენობის დღესასწაულში, რომელიც ადრიან გაზაფხულზე იმართებოდა, ყველიერის კვირაში. ამ დღესასწაულის მთავარი მოქმედი პირის ბერიკას, თუ ყვენის, ერთ-ერთ რიტუალურ საგანს წარმოადგენდა წითლად შეღებილი ფალოსი — “კონკილა”, რომელიც მას წელზე ჰქონდა შემორტყმული.

ყვენი ახალდაქორწინებულთა ოჯახის პატრონს დღესასწაულს მიულოცავდა, კარგ მოსავალს უსურვებდა, თავის საბრძანებელზე დაჯდებოდა და ფალოსით მიწას შეეხებოდა. ამავე დღესასწაულზე ყვენი ფალოსს მარილს მოაყრიდა, ღვინოს დაასხამდა, დალოცავდა, მოიხსნიდა, წყალში ჩააგდებდა და იტყოდა: “წადი, გამრავლდი ქვეყანაზე კარგი მოსავალი მოიყვანეო” (ჯ. რუხაძე, 1966, გვ. 12). ასეთი მოქმედება ყვენისა, თუ ბერიკასი მიმანიშნებელია იმაზე, რომ ფალოსი ნაყოფიერების ღვთაების სიმბოლოს წარმოადგენდა, რომელიც ოჯახის დოვლათიანობას მფარველობდა.

ფალოსის კულტს დიდი ადგილი ჰქონდა დათმობილი სვანეთში არსებულ სახალხო წესებსა და რიტუალებში, რომლებიც “პარიკელას”, “ადრეკილას”, “საქმისაის” და “მელია ტელეფაის” სახელწოდებითაა ცნობილი. აღნიშნული დღესასწაულები ადრიან გაზაფხულზე იმართებოდა. სოფელ ჟაბეშში თოვლისაგან “მურყვამს” ანუ კომესს ააგებდნენ, რომელსაც შუაში მარალ ხეის ჩაატანდნენ. ამ

ხის წვერზე ძველ კალათს ან საცერს ჩამოაცვამდნენ, ორ ხის ხმალს და ამას გარდა ხისგან გამოთლილ ფალოსს ჩამოკიდებდნენ. კალათა ან საცერის ძირი სვანთა რწმენით ნაყოფიერების სიმბოლოს წარმოადგენდა. ყმაწვილები თავიანთი წრიდან ორ მეთაურს ირჩევდნენ, რომელთაგან ერთს “ყაინი” ეწოდებოდა, მეორეს კიდე “საქმისაი”. “ყაინსა” და “საქმისაის” შორის იმართებოდა ჭიდაობა. ჭიდაობის დამთავრების შემდეგ — ცეკვა და ფერხული სიმღერით. მზის ჩასვლისას კოშკს ანგრევდნენ და ხეზედ ჩამოცმულ საგნებს იტაცებდნენ. კოშკის დაშლისას საითაც ხე გადაიხრებოდა იმ მიმართულებით მდებარე სოფლისთვის კარგი მოსავალი იყო მოსალოდნელი (ივ. ჯავახიშვილი, 1979, გვ. 105).

ნაყოფიერების ღვთაების თაყვანისცემაზე მიუთითებს ფალოსის მარმარილოს სვეტი, რომელიც მუზეუმშია დაცული და შემთხვევით აღმოჩენილია ქუთაისის მახლობლად, სადგურ ბროწეულასთან, წინარეანტიკური ხანის ფენაში, მიწის ზედაპირიდან — 1,5 მ-ის სიღრმეზე (სურ. 4) (მისი სიმაღლეა — 2,35 მ. უდიდესი დმ — 0,95 მ., უმცირესი დმ — 0,70 მ.). მას უშვილო ქალები და რძედაკარგული დედები წყალობას შესთხოვდნენ. ეთნოგრაფიული მონაცემებით, დამტკიცებულია, რომ ასევე ხდებოდა გასათხოვარი ქალების გამოლოცვა გარკვეული წესისა და შესაწირის საშუალებით (ნ. ურუშაძე, 1982, გვ.18).

ასეთივე ფორმის საკულტო ქვები დაცულია სოფ. არახლოს წმ. გიორგის ეკლესიაში, მთიულეთში, სოფ. საირხე (ჭ. ნადირაძე, 1990, გვ.102) და ბევრ სხვა ადგილზე.

ნაყოფიერების საკულტო ქვების ასეთი სიმრავლე ადასტურებს ფალოსის და კტიისის თაყვანისცემას, რომელიც ქართულ წარმართულ ხალხურ დღესასწაულებში არის შემონახული: ისე, როგორც ფალოსს, ასევე კტიისსაც თაყვანს სცემდნენ და მას დიდი ადგილი ეჭირა, როგორც ადრეული ხანის, ასევე ძველი აღმოსავლეთის ცივილიზებული სამყაროს აგრარულ მისტიკებში.

კტიისის კულტი გავრცელებული იყო რასობრივად განსხვავებულ და ტერიტორიულად სრულიად მოწყვეტილ ხალხებს შორის.

საქართველოს ტერიტორიაზე ენეოლითის ხანაში გარკვევით იკვეთება ნაყოფიერებისა და სიცოცხლის მფარველი ღვთაების “დიდი დედის” კულტი. რომლის იკონოგრაფია ქალის მცირე ზომის ქანდაკებებით არის წარმოდგენილი.

ქალის ტერაკოტული ფიგურები დაკავშირებულია სიცოცხლისა და ნაყოფიერების კულტთან და “დიდი დედის” ბუნების მფარველ ძალას განასახიერებს (ბ. კუფტინი, 1941, გვ. 131). შეიძლება ითქვას, რომ უძველესი ხელოვნების ნიმუშები სწორედ ქალის ფიგურებია. ეს ფიგურები უკვე ზედა პალეოლითიდან გვხვდება და მათ მკვეთრად გამოკვეთილი აქვთ ქალის ნაყოფიერებასთან დაკავშირებული ორგანოები.

ქვისა და ძვლის დამუშავების ტექნიკის შემდგომი სრულყოფა, რომელსაც თან სდევდა ადამიანის გონებრივი განვითარება და ბუნების ძალების უფრო ღრმად შემეცნება, იწვევდა “დიდი დედის” კულტის შემდგომ განვითარებას. “დიდი დედა” ოჯახის კეთილდღეობის მფარველიდან ნელ-ნელა ნაყოფიერების ქალღვთაებად იქცა და მოხდა ამ კულტის უფრო მეტად განზოგადება.

“დიდი დედის” კულტი განვითარების კულმინაციურ წერტილს აღწევს წარმოებით მეურნეობაზე გადასვლის პერიოდში, როდესაც ნაყოფიერება უფრო მეტად არის დამოკიდებული ბუნებაზე, ვიდრე ადამიანის ცდაზე (ი. კიკვიძე, 1976, გვ. 53).

თავდაპირველად “დიდი დედა”, “ღმერთების დედა” სხვადასხვა სახელით გვხვდება, ხოლო უფრო გვიან მისი კულტი გაფორმდა, როგორც ქალღმერთი “კიბელას” თაყვანისცემა. კიბელას, რომელიც მარადმოქმედ, სიცოცხლის მომნიჭებელ ბუნების ძალას განასახიერებს, უძველესი დროიდან თაყვანს სცემდნენ მცირე აზიაში. ამ კულტის სამშობლოდ მიჩნეულია ფრიგია, საიდანაც ის გავრცელდა ლიდიის, ლაკონიის, ბითონიის, კაპადოკიისა და მცირე აზიის სხვა ქვეყნებში (ე. ანტონოვა, 1977, გვ. 67).

ნაყოფიერების მღვდრობითი სქესის ღვთაებას უშემერები უწოდებდნენ ნინას, ნანას, (ნინნი, ინინა); იბერიაში აინინასა და დანანას სახელით მოიხსენიებენ და მათი კერპები, ქართული წერილობითი წყაროების მიხედვით მცხეთაში ან მის შემოგარენში იყო აღმართული (ქართლის ცხოვრება, 1975, გვ. 55). ასურეთსა და ბაბილონში მას თაყვანს სცემდნენ იშთარის სახელით და სხვ. ნაყოფიერების ქალღმერთი ითვლებოდა ყველა გარეული ცხოველის, ნადირობისა და მონადირეობის მფარველად. ხშირად, განსაკუთრებით ხეთების ხელოვნებაში, იგი წარმოდგენილია ლომებზე ამხედრებული. მისი კულტი ფართოდ იყო გავრცელებული მცირე აზიაში და შავი ზღვის ჩრდილოეთ სანაპიროზე (ნ. კეჭელმაძე, 1961, გვ. 34, 35).

“ღმერთების დედის”, ანუ “დიდი დედის” კულტი ფართოდ ყოფილა გავრცელებული საქართველოშიც, როგორც ვ. ბარდაველიძე აღნიშნავს “დიდი დედის” თაყვანისცემა ქართველ ტომებში ჯერ კიდევ გვაროვნული წყობილების რღვევის ხანას განეკუთვნება (ვ. ბარდაველიძე, 1957, გვ. 61).

“ღმერთების დიდი დედა”, რომელიც ქართულ საწესჩვეულებო სიმღერებში ნანად იწოდებოდა, წარმოადგენდა ნაყოფიერების, ბუნების გამაცოცხლებელ და სიყვარულის ღვთაებას, მჭიდროდ იყო დაკავშირებული ცხოველურ სამყაროსთან, მცენარეებსა და სინოტივესთან.

ქუთაისის მუზეუმში დაცულია ქანდაკება (სურ. 5.), რომელიც წარმოადგენს მშვიდ პოზაში მჯდომარე ქალის მცირე ზომის სტატუეტკას, სიმაღლე 5 სმ., ორივე ფეხი მოტეხილი აქვს. მოუხეშავად არის გამოძერწილი და ყალიბში ჩასხმული.

ფიგურა ტლანქადაა მოდელირებული, სახის ნაკვეთები და ყელი მიღებულია საკმაოდ დაუდევრად. აქვს სქემატურად გადმოცემული დიდი ზომის ყურები, ცხვირი და სვალები. ამის გამო, პირისანის გამოსახულებაში დარღვეულია ჰარმონიულობა და ქანდაკება გროტესკულ იერს იძენს, რაც მის მაგიურ დანიშნულებაზე მიუთითებს (ვ. ბარდაველიძე, 1957, გვ. 61).

ფიგურის უკანა მხარეს (სურ. 6), კეფაზე შეკრული ნაწნავი წელამდე ეშვება. ტორსი სწორია და თავისუფლად გადადის ქვედა ნაწილში, რაც ჯდომის პოზას უფრო მეტ ბუნებრიობას ანიჭებს. მეკრდი ოდნავ შეიმჩნევა. მკლავები იდაყვიში მოხრილია და გულ-მეკრდისკენაა მიმართული. მარცხენა ხელის მტევანი მოტეხილი აქვს, ხოლო მარჯვენა — წვერწამახული და მთლიანობაშია წარმოდგენილი. ხელის მტევანი თითქმის ყელთანაა მიბჯენილი. ფიგურის ხედვის ძირითადი წერტილი ფრონტალურია.

ქალის ხელების მეკრდთან მიტანა ვედრების გამომხატველ შინაარსს უნდა წარმოადგენდეს და აღნიშნული ქანდაკება დაკავშირებული უნდა იყოს წინამორბედ აღმოსავლურ ღმერთებთან, რომლებიც ითვლებიან ნაყოფიერების წარმართულ ღვთაებებად (მ. ზინდსჰელი, 1984, გვ. 140).

ფიგურა შესრულების მანერით პრიმიტიულია. ოსტატი სრულყოფილად ვერ ფლობს ქანდაკების გამოკვეთის ხელოვნებას და მისი ყურადღება ძირითადად შინაარსსა და იდეაზეა გადატანილი. როგორც ჩანს, ფიგურის შემქმნელისათვის, მთავარი იყო სხეულის ცალკეული ტრადიციული ელემენტი გამოესახა, რის გამოც ქანდაკება ნატურალურის ნაცვლად სქემატური ხდება.

ქანდაკება ბრინჯაოსგანაა ჩამოსხმული, მუზეუმში შემოსულია სოფელ გორისას (საჩხერის რ.) წმინდა გიორგის ეკლესიიდან 1926 წ.

საქართველოში, ძველი ჩვეულების მიხედვით, მორწმუნე ადამიანი, რასაც კარგ, უჩვეულო ნივთს შემთხვევით იპოვიდა, ყველაფერს სოფლის ხატს, ეკლესიას სწირავდა და ნივთის გატანა დიდ მკრეხელობად ითვლებოდა. აქედან გამომდინარე, უნდა ვიფიქროთ, რომ გორისას ქანდაკება მიწის სამუშაოების დროსაა აღმოჩენილი, მით უმეტეს არქეოლოგიური გათხრების შედეგად საჩხერის რაიონში მრავლადაა აღმოჩენილი წინარე და ადრეანტიკური ხანის მატერიალური მასალა (გ. ნადირაძე, 1990, გვ. 8-22).

ასეთი ტიპის ქანდაკებანი საქართველოს ტერიტორიაზე მრავლად გვხვდება. გურჯაანის რაიონის სოფელ მელაანის სამხრეთით, შვიდიოდე კილომეტრის მანძილზე, “შავხის გორის” ძირში ძველ სამლოცველო “მელი-ღელე I”-ის ქვედა კულტურულ ფენაში სხვადასხვა მატერიალურ ნივთებთან ერთად მოპოვებული იქნა ბრინჯაოს შიშველი ქალის შვიდი ქანდაკება (კ. ფიცხელაური, 1973, გვ. 112, 113, ტ. IV, XI). ყველა ისინი ნაყოფიერების სიმბოლოებადაა მიჩნეული, რომელთა მონაწილეობით საწესო წეს-ჩვეულებები “მელი-ღელე”-ს სამლოცველოზე ღმერთების დიდი დედის საპატივცემულოდ სრულდებოდა.

ყველა ეს ქანდაკება, აგრეთვე საირმესა და ბალანთაში ნაპოვნი ბრინჯაოს მღვდრობითი ფიგურები, ძვ.წ. IX-VII საუკუნითაა დათარიღებული (გ. ჯავახიშვილი, 1984, გვ. 54, 55, ტ. XI, XII. სურ. 28, 29). ისინი პოზით, პროპორციულობით, ძერწვის მანერით ახლოს დგანან სოფ. გორისას ქანდაკებასთან. ამდენად, შესაძლებელია ამ უკანასკნელის იმავე ეპოქით დათარიღება.

გორისას ფიგურის შესრულების მანერა გვაფიქრებინებს, რომ იგი განკუთვნილი არ უნდა ყოფილიყო რომელიმე დიდი თემისა თუ ტომისათვის. ქანდაკება რომელიმე კონკრეტული ოჯახის ნაყოფიერების მფარველ ღვთაებად უნდა მივიჩნიოთ. ეს არის ქალი, რომელზედაც დამოკიდებულია ოჯახის მოდგმის გაგრძელება (დ. ბერძენიშვილი, 1985, გვ. 64).

განსაკუთრებულ ინტერესს იწვევს და საქართველოში “ღმერთების დიდი დედის” კულტის გავრცელებაზე მიუთითებს ქუთაისის მუზეუმის ექსპოზიციაში წარმოდგენილი ქალის ბრინჯაოს ითიფალური ქანდაკება (სურ.7), რომელიც 1982 წ. მიკვლეული იქნა სოფ. გეგუთში (წყალტუბოს რ.) (დ. ბერძენიშვილი, 1985, გვ. 64).

ქანდაკების (სიმაღლე-11,5 სმ.) მსუბუქად გამოყვანილ წელზე შეიმჩნევა ოდნავ ამობურცული ჭიბი და მკერდი; ყელმოდერებული თავი კობტად ადგას ტორსს; სახე კარგად არის მოდელირებული. მიუხედავად იმისა, რომ თვალები ოდნავ შეიმჩნევა, ძალიან ნაზადაა გამოსახული და მზერა უსასრულობისკენაა მიმართული; აქვს სწორი ცხვირი, პატარა პირი და მრგვალი ყურები. სახის ნაკვეთები დახვეწილადაა გადმოკეცილი. ახურავს თავსაბურღი და უკანა მხარეს ომა კეფასთან აქვს შეკრული.

ბიუსტის ნაწილთა მონაცვლეობა ქმნის რიტმს, რომელიც გაძლიერებულია გაშლილი მარჯვენა ხელის მოქმედებით (მარცხენა ხელი და მარჯვენა ხელის მტევანი ჩამოტეხილია), ასეთი მდგომარეობა დიდი ემოციური ძალით გამოირჩევა და შინაგანი დინამიკის შთაბეჭდილების გამომსახველია.

პროპორციულობა და ფორმის პლასტიკურობის გარკვეული კომპაქტურობა დაცულია სხეულის ზედა და ქვედა ნაწილებს შორის. საჯდომი, ფეხი, ოდნავ მოზრილი მუხლი ფიგურის საერთო ანსაბლში არის ჩამჯდარი და ურთიერთშეხამებულია. ერთადერთი, რაც სხეულის პროპორციულობას არღვევს, საკმაოდ დიდი მარჯვენა ფეხის ტერფია (მარცხენა ფეხის ტერფი მოტეხილია).

სხეულის ფორმები თავისუფლად არის გაშლილი სივრცეში, ფიგურას ახასიათებს ფორმათა სიმრგვალე, გამოირჩევა დიდი ემოციური ძალით, დახვეწილობით და მაღალი პლასტიკური ღირსებით.

ფიგურის შინაგანი ენერჯიის გადმოცემის დროს გამოხატულია მისი არსი — ბუნების ნაყოფიერება და ცხოვრების მარადიულობა.

მართალია, სტატუეტკის ზედაპირი ზედმეტად ფოროვანია და მდარეხარისხოვანი ბრინჯაოსგანაა დამზადებული, მაგრამ მისი ოსტატი მაინც ჩანს ნამდვილი ხელოვანი, რომელსაც საკუთარი მხატვრული ხედვა, დახვეწილი გემოვნება და აზროვნება გააჩნია და ბრწყინვალედ ფლობს ქანდაკების დამზადების ხელოვნებას, აშკარად ჩანს შესრულების ოსტატობა და ცოცხალი ნატურის შეგრძნება.

ქალის ფიგურა გეგუთიდან სტილისტურად ახლოს დგას გორის რაიონის ბრინჯაოს ანთროპომორფულ ქანდაკებასთან (გ. ჯავახიშვილი, 1980, გვ. 54).

ჩვენი აზრით, გეგუთში მოპოვებული ქანდაკება მიეკუთვნება გვიანი ბრინჯაოს და ადრეული რკინის ხანის უკანასკნელ ეტაპს; იგი დამზადებული უნდა იყოს ძვ. წ. VII-VI საუკუნეებში.

განხილულ ქანდაკებებს მეტ-ნაკლებად ეტყობა ოსტატთა შესრულების სტილი ინდივიდუალური მანერა პლასტიკურ ფორმათა გამომსახველობა და შინაგანი ხაზობრივი რიტმი.

ჩვენ მიერ განხილული ქანდაკებები გვიანი ბრინჯაოს და ადრეული რკინის ხანის ძეგლებია. ეს არის ეპოქა, როდესაც საქართველოს ტერიტორიაზე იწყება პირველყოფილი თემური წყობილების რღვევა, ვითარდება ხელოსნობა, ვაჭრობა, უფრო ინტენსიური ხდება მიწათმოქმედება. განვითარების მაღალ დონეს აღწევს კერამიკული წარმოება, რომელიც უკვე ფართოდ იყენებს სწრაფმბრუნავ მორგს.

სამარხებში მრავლად გვხვდება ნაირსახოვანი ბრინჯაოს სამკაული. ძვ. წ. XIV ს. -დან ჩნდება რკინისაგან დამზადებული იარაღი და განსაკუთრებით ფართო მასშტაბებს აღწევს ძვ. წ. VIII-VII საუკუნეებში, რასაც თვალსაჩინოდ მოწმობს ნამოსახლარებსა და სამაროვნებზე მრავლად აღმოჩენილი მრავალფეროვანი რკინის სამეურნეო და საომარი იარაღები. არსებობდა ბრინჯაოს ორნამენტირებული სარტყლების დამზადების ადგილობრივი ცენტრები, რომლებიც “კავკასიური ცხოველური სტილის” სახელითაა ცნობილი. ჩამოყალიბდა რელიგიური მსოფლმხედველობა. მზადდება პროცესი ადრეული კლასობრივი სახელმწიფოს შექმნისათვის. ყოველივე ამის საფუძველზე, ჩამოყალიბებას იწყებს ღვთაებათა სტელატურული გამოსახულებანი. ქანდაკების განვითარება

ორგანულადაა დაკავშირებული კოლხურ ცულებთან, მხატვრულ კერამიკასა და, განსაკუთრებით, ბრინჯაოს გრავირებულ სარტყელებთან (შ. ზიდაშელი, 1982), სადაც აშკარაა ბრინჯაოს პლასტიკის მაღალი დონე და რომლებზედაც გვხვდება გრავირებული მითოლოგიური სიუჟეტები, რომელიც ქართულ ფოლკლორსა და ზღაპრებშია შემონახული.

დამოწმებული ლიტერატურა

- შ. ამირანაშვილი, 1971 — შ. ამირანაშვილი, ქართული ხელოვნების ისტორია, თბ., 1971.
- ე. ანტონოვა, 1977 — Е. Антонова, Антропоморфная скульптура древних земледельцев Передней и Средней Азии, Мос., 1977.
- ვ. ბარდაველიძე, 1957 — В. Бардавелидзе, Древнейшие религиозные верования и обрядовое графическое искусство, Тб., 1957.
- მ. ბერიშვილი, ზ. სხირტლაძე, 1984 — მ. ბერიშვილი, ზ. სხირტლაძე, თრიალეთის ვერცხლის თასის სიუჟეტურ გამოსახულებათა გაგებისათვის, კახეთის არქეოლოგიური ექსპედიციის შრომები, VI თბ., 1984.
- დ. ბერძენიშვილი, 1985 — დ. ბერძენიშვილი, სამი ანტროპომორფული ქანდაკება ქუთაისის მუზეუმიდან, ქუთაისის სახელმწიფო ისტორიული მუზეუმის შრომები, V ქუთ., 1985.
- მ. ივაშჩენკო, 1941 — М. Ивашенко, Материалы к изучению культуры Колхов, Грузинских племен, მასალები, საქართველოს და კავკასიის ისტორიისათვის, ნაკვ. II, თბ., 1941.
- ო. კიკვიძე, 1976 — о. კიკვიძე, მიწათმოქმედება და სამიწათმოქმედო კულტი ძველ საქართველოში, თბ., 1976.
- მ. კოსვენი, 1971 — მ. კოსვენი, პირველყოფილი კულტურის ისტორიის ნარკვევები, თბ., 1971.
- ნ. კეჭელაძე, 1961 — ნ. კეჭელაძე, ფლავიუს არიანე, "მოგზაურობა შავი ზღვის გარშემო" თბ., 1961.
- ბ. კუფტინი, 1941 — Б. Куфтин, Археологические раскопки в Триалети Тб., 1941.
- ს. მაკალათია, 1926 — ს. მაკალათია, ფალოსის კულტი საქართველოში, მიმოხილველი, თბ., 1926.
- ს. მაკალათია, 1934 — ს. მაკალათია, ხევსურეთი თბ., 1934.
- ჯ. ნადირაძე, 1990 — ჯ. ნადირაძე, საირხე საქართველოს უძველესი ქალაქი, წიგ., I თბ., 1990.
- ჯ. რუხაძე, 1966 — ჯ. რუხაძე, ქართული ხალხური დღესასწაული, თბ., 1966.
- ჯ. რუხაძე, 1982 — ჯ. რუხაძე, ვანის დღიურის ფურცლები, თბ., 1982.
- ე. ტაილორი, 1989 — Э. Тайлор, Первобытная культура, Мос., 1989.
- დ. ტომპსონი, 1958 — Д. Томпсон, Исследования по истории древнегреческого общества, Мос., 1958.
- ნ. ურუშაძე, 1988 — Н. Урушадзе, Древнегрузинское пластическое искусство, Тб., 1988.

- კ. ფიცხელაური, 1973 — კ. ფიცხელაური, აღმოსავლეთ საქართველოს ტომთა ისტორიის ძირითადი პრობლემები (ძვ. წ. XV-VII სს.) თბ., 1973.
- ქართლის ცხოვრება, 1975 — ქართლის ცხოვრება, ტექსტი დადგენილი ყველა ძირითადი ხელნაწერის მიხედვით ს. ყაუხჩიშვილის მიერ, ტ. I თბ., 1975.
- ლ. შტერიბერგი, 1936 — Л. Штериберг, Первобитная религия, Лен., 1936.
- ტ. ჩუბინაშვილი, 1978 — ტ. ჩუბინაშვილი, ერთი დათარიღების ცდა ნაყოფიერების კულტის ისტორიიდან, საქართველოს არქეოლოგიის საკითხები, I, თბ., 1978.
- ლ. წითლანიძე, 1976 — ლ. წითლანიძე, ხევის არქეოლოგიური ძეგლები, თბ., 1978.
- ნ. წულუკიძე, 2014 — ნ. წულუკიძე, ქართული მითოსის ინდური ფესვები, თბ., 2014.
- მ. ხიდაშელი, 1982 — მ. ხიდაშელი, ცენტრალური ამიერკავკასიის გრაფიკული ხელოვნება ადრეული რკინის ხანაში, თბ., 1982.
- მ. ხიდაშელი, 1984 — М. Хидашели, Антропоморфные божества ранеземледельческих племен южного кавказа, კავკასიურ-აღმოსავლური კრებული, თბ., 1984.
- გ. ჯავახიშვილი, 1980 — გ. ჯავახიშვილი, ოთხი ანთროპომორფული ფიგურა, კრებული "ძეგლის მეგობარი", №54, თბ., 1980.
- გ. ჯავახიშვილი, 1984 — გ. ჯავახიშვილი, ანთროპომორფული პლასტიკა წარმართული ხანის საქართველოში, თბ., 1984.
- ივ. ჯავახიშვილი, 1979 — ივ. ჯავახიშვილი, ქართველი ერის ისტორია, თბ., 1979.

DAVID BERDZENISHVILI**PAGAN GODDESSES OF FERTILITY STATUES FROM
KUTAISI MUSEUM**

From the ancient Stone Age to the early medieval centuries Georgians like other peoples of the world had heathen beliefs based on polytheism. From the pantheon of the pagan divinities most commonly found in the ancient world was the deity of fertility symbols of which were male or female genitals (phallus or kteis).

At the certain stage of their development people in the world had double relation with the deities of fertilities; either female or male origin was considered the source of life of a human-being and the Nature. A statue of the VIII-VII B.C. from Kutaisi is one of the examples (picture 1.2.).

Ithyphallic statues with anthropomorphic and zoomorphic expressions from the Kutaisi museum, characterized with dynamic poses, with clearly expressed ithyphallic and animal signs are apparently related to phallic mysteries (picture 3).

A marble pillar of phallus in the vicinity of the city of Kutaisi, near Brotseula railway station found by chance in the pre-Antic period earth layer, in about 1.5 meter (5 feet) depth and preserved in the museum indicates the worship to the deity of fertility. The height of the pillar is 2.35 meters (picture 4). Childless married women and woman with lactation problems implored the pillar the grace.

The cult of the “mother of gods” or “Great Mother” that in the Georgian songs of rites and lullaby texts is referred to as “Nana” represented the goddess of the reviver of the Nature, of fertility and love. It seems widespread in Georgia, which is attested by the Georgian and Greek sources, ethnographic data and statues some of which are preserved in the Kutaisi museum (picture 5, 7).

ილუსტრაციები

სურ.1

სურ.2

სურ.3

სურ.4

სურ.5

სურ.6

სურ.7

გურამ გაბუნია
ლია გაბუნია

საქართველოს სახელმწიფოს ახალი ავტონომიური და
ადმინისტრაციულ-ტერიტორიული დაყოფისა და
მოწყობის პრობლემატიკა

2005 წლის 5-6 მაისს ბათუმის შოთა რუსთაველის სახელობის სახელმწიფო უნივერსიტეტში ჩატარდა რესპუბლიკური სამეცნიერო კონფერენცია, თემაზე: **“საქართველოს სახელმწიფო — უნიტარული თუ ფედერაციული”**. კონფერენციის მსვლელობაში მონაწილეობა მიიღეს საქართველოს უმაღლესი სასწავლებლებისა და სამეცნიერო დაწესებულებათა წარმომადგენლებმა. აქ მოწვეული იყვნენ ისტორიკოსები, ფილოსოფოსები, სოციოლოგები, სამართალმცოდნეები, ეკონომისტები. **ორდღიანი სამეცნიერო სესია** მაღალ დონეზე იყო ორგანიზებული.

“როგორც ცნობილია, **1995 წლის** აგვისტოში მიღებულ, ჩვენი ქვეყნის დღეს მოქმედ **კონსტიტუციაში**, **ლიადაა დატოვებული (!)** საქართველოს სახელმწიფოს ავტონომიური და ადმინისტრაციულ-ტერიტორიული დაყოფისა და მოწყობის პრობლემატიკა, რაც, ცხადია, ძალზე სამწუხარო ფაქტია...” (გ. გაბუნია, 2005, გვ. 69-81).

სამეცნიერო **კონფერენციაზე გაიმართა** საინტერესო და სასარგებლო სჯა-ბაასი საქართველოს სახელმწიფოს ძველი, ახალი და მომავალზე გათვლილი, მდგრადი, ოპტიმალური და სამართლიანი **ადმინისტრაციულ-ტერიტორიული დაყოფისა და მოწყობის** თაობაზე. ქუთაისიდან მასში მონაწილეობდა ორი მომხსენებელი. კონფერენციის მონაწილეებმა მხარი დაუჭირეს **საქართველოს დეცენტრალიზებულ უნიტარულ სახელმწიფოდ** დაყოფისა და მოწყობის მოდელს და მიიღეს **მიმართვა** რესპუბლიკის მოსახლეობისა და პოლიტიკური ხელმძღვანელობისადმი.

კონფერენციის მასალები და მიმართვის ტექსტი ცალკე **კრებულად გამოიცა**. მიმართვის დასასრულს ნათქვამია, რომ, იმედია, საქართველოს ხელისუფლება გაგებითა და ყურადღებით მოეკიდება სამეცნიერო კონფერენციაზე გამოთქმულ “ჩვენს მოსაზრებებსა და წინადადებებს (თეორიულ დებულებებსა და პრაქტიკულ რეკომენდაციებს) ქვეყნისთვის ამ სასიცოცხლო პრობლემის გადაწყვეტისას”. მიმართვის ტექსტის შედგენაში ვმონაწილეობდი მეც, როგორც მასალების კრებულის სარედაქციო საბჭოს წევრი (გ. გაბუნია, 2005, გვ. 69-81). დღევანდელი საქართველოს ტერიტორიული მოწყობა ასიმეტრიულია: ის მოიცავს ორ ავტონომიურ რესპუბლიკას, ცხრა მხარესა და საქართველოს დედაქალაქს — თბილისს. მხარეები არ არიან ადგილობრივი თვითმმართველობის ერთეულები. თვითმმართველობის ერთეულებია 62 მუნიციპალიტეტი და 5 ქალაქი (“სიდა“-ში).

ყოველი მეცნიერული პრობლემის შესწავლას წინ უნდა უძღოდეს განსახილველი **საკითხის ისტორიოგრაფიული მიმოხილვა**. სამწუხაროდ, მის სრულყოფილ სურათს აქ ვერ წარმოვადგენთ. აღძრულ საკითხთან დაკავშირებით, უბირველეს ყოვლისა, ხაზგასმით აღვნიშნავთ შემდეგს (გ. გაბუნია, 2005, გვ. 69-80):

თანამედროვე საქართველოს სახელმწიფოს ავტონომიური და ადმინისტრაციულ-ტერიტორიული დაყოფისა და მოწყობის საკითხებზე **სპეციალურ ლიტერატურაში** განსხვავებულ თვალსაზრისთა მეტად რთული სპექტრია წარმოდგენილი, მაგრამ ამ მრავალფეროვან მოზაიკაში, განსაკუთრებით, საქართველოს ავტონომიური რეგიონების სტატუსის საკითხში, ძირითადად, **ორი, ურთიერთსაპირისპირო მოსაზრება დომინირებს:**

პირველი, რომელსაც ძირითადად რუსული (ნაწილობრივ — დასავლური), აგრეთვე, აფხაზური, ოსური და დროდადრო — სომხური, და ამ ბოლო დროს, — აზერბაიჯანული მხარეები გვთავაზობენ და რომელსაც კაპიტულანტური სულისკვეთებით გამორჩეული ზოგიერთი ქართველი პოლიტიკოსი და პოლიტოლოგიც, არაერთი პოლიტიკური პარტია და ე. წ. არასამთავრობო ორგანიზაცია იზიარებს (ცხადია, არაფერს ვამბობთ აფხაზ და ოს ექსტრემისტ სეპარატისტებსა და მათ იდეოლოგებზე, რომლებიც საერთოდ უარს ამბობენ საქართველოს სახელმწიფოს ფარგლებში ყოველგვარი ფორმით ინტეგრაციაზე!); **ბოლო მეორე** — ქართულ-ეროვნულ თვალსაზრისთა მთელი სპექტრი (ტ. ფუტყარაძე, 2005; რ. თოფჩიშვილი, 2008).

საკვლევ პრობლემატიკაში შეინიშნება, აგრეთვე, ე. წ. **ნეიტრალური**, უფრო სწორად, მოსაზრებათა და იდეათა რალაც **გაუგებარი ნაწავი**, რომელსაც ძირითადად საერთაშორისო ორგანიზაციები და მათი ქართველი მიმდევრები გვთავაზობენ.

თითქმის ყველა პოზიციის მიმდევართა მნიშვნელოვან ნაწილს ახასიათებს ამ მართლაც პრობლემური საკითხის დედაარსისა და ისტორიის, მისი წარმოშობისა და გამწვავების ქეშმარიტი მიზეზების არსებითი არცოდნა. განსაკუთრებით თვალშისაცემია აღნიშნული პრობლემის მეტისმეტი პოლიტიზირება და მის გადასაჭრელად გზების ძიების არასერიოზული, ცალმხრივი და ყოვლად უსუსური არგუმენტაცია. სამწუხაროდ, ეს უაღრესად სერიოზული, ჩვენი ქვეყნის მომავლისათვის, მისი ეროვნული უსაფრთხოებისა და სახელმწიფოებრივი არსებობისათვის სასიცოცხლო მნიშვნელობის პრობლემატიკა გადაიქცა ხელმოცარულ პოლიტიკოსთა, მეცნიერთა და ჟურნალისტთა “სავარჯიშო საასპარეზოდ”. აღნიშნულ საკითხებში ქართული ოფიციალის მხრიდან სერიოზული **“ისტორიოგრაფიული ნიჰილიზმი და აშკარა კაპიტულაცია”** შეინიშნება...

ჩვენ ყველა დაინტერესებულ მხარეს მოთმინებითა და ყურადღებით უნდა მოვუსმინოთ და **მათი ინტერესებიც უცილობლად გავითვალისწინოთ**, მაგრამ ჩვენი ქვეყნის საჭირბოროტო საკითხები **ჩვენ თვითონ უნდა გადავწყვიტოთ!** (დ. მუსხელიშვილი, 2005, გვ.18), (ალ. დაუშვილი, 1918-1921 წწ., 1990, გვ. 460).

აქ ყველაზე ბრძენი მასწავლებელი შეიძლება იყვნენ ჩვენი დიდი წინაპრები, ასევე, მშობლიური ქვეყნის ისტორიული წარსულის ტკბილ-მწარეგამოცდილება, **საქართველოს სახელმწიფოს სასიცოცხლო ინტერესები**. ამასთან,

აღნიშნულ საკითხში სათანადო პატივი უნდა მივავით თანამედროვე მსოფლიოს (განსაკუთრებით — **ევროპულ**) **გამოცდილებას** და, რაც მთავარია, **უახლეს ეროვნულ, რეგიონულ და გლობალურ საფრთხეებსა და “გამოწვევებს”** (გ. გაბუნია, 2005, გვ. 70).

სამწუხაროდ, ჩვენი ქვეყნის ავტონომიურ და ადმინისტრაციულ-ტერიტორიულ მოწყობაზე მსჯელობისას **რეგიონული ასპექტი სათანადოდ არ არის გათვალისწინებული**. არადა, თანამედროვე მსოფლიოში რეგიონულ ფაქტორს უაღრესად სერიოზული ყურადღება ექცევა. **“რეგიონალიზმი”** კაცობრიობის უახლესი ისტორიის ერთ-ერთ ყველაზე აქტუალურ და მწვავე პრობლემად იქცა. ჩვენგან განსხვავებით რეგიონსა და რეგიონალიზმს მკაცრად აკრიტიკებს ბატონი ტარიელ ფუტყარაძე (იხ. ქვემო ქართლის რეგიონული გაზეთი “თრიალეთის ექსპრესი“): “პირველ რიგში არ მომწონს ამ კოდექსის ფორსირებული დამტკიცება (31.10.2013) საქართველოს მთავრობის მიერ; არ მომწონს იმიტომ, რომ ამ კოდექსში შემოტანილია, ერთი მხრივ, ეგრეთ წოდებული რეგიონული თვითმმართველობის ელემენტები, რომლებსაც არ ითხოვს “ევროპული ქარტია ადგილობრივი თვითმმართველობის შესახებ. ბატონი ტარიელის აზრით, რეგიონული მოწყობა საქართველოს კონსტიტუციას ეწინააღმდეგება. არ არის გასაკვირი რომ, აზრთა სხვადასხვაობას ჰქონდეს ადგილი; ამ მხრივ სამუშაო პროცესში, ალბათ, ბევრჯერ მოგვიწევს უკან დახევა და ჩვენივე დაფიქსირებული შეხედულების შესწორება. მთავარია, კანონის მიღებისას ყველაზე საუკეთესო ვარიანტი დამტკიცდეს. ამას კი დრო და ისტორიაც სჭირდება.

საქართველოს დემოკრატიული რესპუბლიკის კონსტიტუციამ, რომელიც 1921 წელს იყო მიღებული, ხელახლა განსაზღვრა ჩვენი ქვეყნის ტერიტორიულ-ადმინისტრაციული მოწყობა (რ. თოფჩიშვილი, 1990, გვ. 460).

ამგვარად, ჩვენი აზრით, საქართველოს მომავალი ავტონომიური და ადმინისტრაციულ-ტერიტორიული დაყოფისა და მოწყობის საკითხი უნდა განვიხილოთ არა მარტო **სრულიად საქართველოს**, არამედ უფრო მეტიც, **კავკასია-მცირე აზიის რეგიონულ კონტექსტშიც...**

განსახილველი პრობლემის აქტუალობისა და სირთულის გამო, მის დედაარსში უკეთ ჩაწვდომის მიზნით, საჭიროდ მიგვაჩნია, აქვე გავაკეთოთ **მცირე ისტორიული და ისტორიულ-გეოგრაფიული ექსკურსი**.

თუ ქართველი ხალხის მთელი ისტორიული საცხოვრისისა და მისი ძირითადი შემადგენელი ნაწილების (რეგიონებისა და “ქვეყნების”) ჩამოყალიბების ერთიან და მრავალათასწლოვან პროცესს **ქვეშარტი ისტორიზმის** უნივერსალური პრინციპის თვალთახედვიდან ერთ მთლიანობაში გავიაზრებთ, აშკარად აღმოვაჩინთ საერთოქართული ისტორიის შემდეგ **უზოგადეს კანონზომიერებას:**

1. ერთიანი, მთლიანი და განუყოფელი ქვეყანა **საქართველო** (“**სრულიად საქართველო**“) ბუნებრივად და ისტორიულ-გეოგრაფიულად იყოფოდა (და იყოფა) **ორ ძირითად ნაწილად — აღმოსავლეთ და დასავლეთ საქართველოდ**. მათ შორის გამყოფი ფიზიკურ-გეოგრაფიული საზღვარი გადიოდა **ლიხის ქედზე**, უფროა ზუსტად — **ლიხის, მესხეთისა და არსიანის**

მთების წყალგამყოფ ხაზზე. ამიტომ აღმოსავლეთ საქართველოს **ლიხთ-ამერეთს**, ანუ ამერეთს (დედა მდინარე — მტკვარი), ხოლო დასავლეთ საქართველოს — **ლიხთ-იმერეთს**, ანუ იმერეთს (დედა მდინარე — რიონი), ანდა სულ მოკლედ — ამერს და იმერს ეძახდნენ.

მათი თავდაპირველი ისტორიული **სახელწოდებებია**: აღმოსავლეთ საქართველოსი — **ქართლი**, ანუ **იბერია** (ან კიდევ — ქართლ-კახეთი), დასავლეთ საქართველოსი — **ეგრისი**, ანუ **აია-კოლხეთი** (ან კიდევ: ეგრის-კოლხეთი, ეგრის-ლაზეთი, ეგრის-აფხაზეთი, ლიხთ-იმერეთი, იმერეთი)*.

2. საქართველოს ორივე ნაწილი, თავის მხრივ, იყოფოდა ისტორიულ-გეოგრაფიულ ერთეულებად — **“ქუეყნებად”** (უფრო ადრე — “ხეობებად”). თითოეულ ქვეყანას გააჩნდა თავისი საკუთარი სახელწოდება, “ცენტრი”, საზღვრები და ფუნქცია-“დანიშნულება“, რომლებიც დროდადრო ნაწილობრივ იცვლებოდა ხოლმე. ცალკეული ქართული “ქვეყნების” **ერთობლიობა შეადგენდა ჯერ ქართლსა და ეგრისს**, ხოლო შემდეგ — **მთელ სრულიად საქართველოს**.

საქართველო (“სრულიად საქართველო“, “ყოველი საქართველო“, “ერთობილი საქართველო“), ცალკე აღებული, თვითონ წარმოადგენდა **ერთ (და განუყოფელ) დიდ ქვეყანას**. ასე იყო ეს ბუნებრივად, გეოგრაფიულად და ისტორიულად უხსოვარი ხანიდან დღემდე.

3. აღმოსავლეთ საქართველოს, ანუ ქართლის ცენტრალურ და წამყვან ქვეყანას წარმოადგენდა **“შიდა ქართლი”**, ხოლო “ცენტრს” — **მცხეთა-თბილისი** (ერთხანს — უფლისციხე). დასავლეთ საქართველოსათვის, ანუ ეგრისისათვის ასეთივე როლს ასრულებდა **“შიდა ეგრისი”** (“ქუთათისის ქვეყანა“, ანუ “სამოქალაქო“) და ქალაქი **ქუთაისი** (ერთხანს — ციხეგოჯი). **თბილისი** (“ტფილისი“), ამავე დროს, წარმოადგენდა სრულიად საქართველოს საერთო **ეროვნულ დედაქალაქსაც...**

საქართველოს ორივე წამყვანი ქვეყანა “შიდა ეგრისი“ და განსაკუთრებით — “შიდა ქართლი“ ხშირად გამოდიოდა დაქსაქსული სამშობლოს **გამაერთიანებლის**, ქართველი ხალხის კონსოლიდაციის, თავისუფლებისა და დამოუკიდებლობისათვის უცხოელ დამპყრობთა წინააღმდეგ **ბრძოლის მთავარი ორგანიზატორის** როლში.

ანალოგიურ ფუნქციას, ასეთივე ბუნებრიობითა და მასშტაბურობით ქართველი ერის ისტორიაში **არც ერთი სხვა რეგიონი (და ქალაქი)** არ ასრულებდა.

4. ისტორიულ-გეოგრაფიული თვალსაზრისით სხვა, “მესამე“, ე. ი. **“სამხრეთი”** (ან, მით უმეტეს — “ჩრდილოეთი“) **საქართველო არ არსებობდა**. ასეა ეს მკაცრი მეცნიერული — ისტორიული და ისტორიულ-გეოგრაფიული თვალთახედვით. უძველესი **საქართველოს ისტორია** და გეოგრაფია, ქეშმარიტ **ისტორიზმზე** დამყარებული ძველი **ქართული ცნობიერება** მათ არც იცნობს...

* რედაქტორის შენიშვნა: აია-კოლხეთის სახელმწიფო გაცილებით უფრო დიდ ტერიტორიას მოიცავდა, ვიდრე ეგრისის საერისთავო.

მაგრამ **დანარჩენი საქართველოსაგან მნიშვნელოვნად განსხვავებული**, არახელსაყრელი გეოგრაფიული მდებარეობის, საერთოეროვნული “ცენტრებიდან” სიშორისა და თავისი, სხვა დრამატული თუ ტრაგიკული ისტორიული სვე-ბედის გამო, მკვლევართა მნიშვნელოვან ნაწილს, სრულიად ქართლის (იბერიის) და სრულიად ეგრისის (აია-კოლხეთის) განუყოფელი და მრავალჭირნანახი სამხრეთ-დასავლეთ განაპირა მხარეების ერთმანეთთან მექანიკური “შეერთების” გზით, დასაშვებად მიაჩნიათ საქართველოს **“მესამე ნაწილის” — სამხრეთი (უფრო სწორად, სამხრეთ-დასავლეთი) საქართველოს** (დედამდინარე — ჭოროხი) არსებობაც. ამ აზრს იზიარებს, ბატონი დავით მუსხელიშვილი; მისი აზრით, “ამიტომ იყო, რომ ქართველი ხალხი დავით აღმაშენებლის უდიდეს დამსახურებად მხოლოდ იმას კი არ თვლიდა, რომ მას “თურქნი სპარსნი და არაბნი საზღვართა გარე განესხნეს”, არამედ იმასაც რომ “თევზნი ამერთა წყალთაგან იმერთა წყალთა შთავსხნეს“ (დ. მუსხელიშვილი, 2005; გვ. 18).

ეს ცნება-ტერმინი შედარებით გვიან შემოვიდა ხმარებაში. ჩვენი სამშობლოს ისტორია, ისტორიული გეოგრაფია და ეთნოგრაფია, ჩვენი შემდეგდროინდელი და, მით უმეტეს, **თანამედროვე ქართველთა ეროვნული ცნობიერება მხარს უჭერს ასეთ დაყოფასაც!**

სამხრეთი საქართველოს (ისტორიული **ჭანეთ-ლაზეთი, აჭარა, სრულიად მესხეთი და ჭავჭავეთი**) უძველესი და უპირველესი რეგიონული “ცენტრები” იყო **ტრაპეზუნტი** და **არტანუჯ-ბანა** (შემდეგში ეს უკანასკნელნი **ახალციხემ** შეცვალა). დაწყებული 1878 წლიდან, 136 წელზე მეტია, არსებითად მთელი რეგიონის, ე. ი. სამხრეთ საქართველოს “ცენტრად” გვევლინება **ბათუმი** — ჩვენი სამშობლოს ე. წ. “მესამე ცენტრი”, მისი “საზღვაო კარიბჭე”. **აჭარა** “დიდი ქართული აისბერგის”, ჩვენი მოუშუშებელი ეროვნული ჭრილობის - ისტორიული სამხრეთი საქართველოს ხილული და ყველაზე ნათელი ნაწილია!..

ჩვენი ღრმა რწმენით, ასეთია მოკლედ ქართველთა ისტორიულ-ეროვნული საცხოვრისის, მისი ძირითადი შემადგენელი რეგიონებისა და “ქვეყნების” ფიზიკური გეოგრაფიისა და ისტორიის უაღრესად ზოგადი, მაგრამ ობიექტური თავგადასავალი. ცხადია, აღნიშნული **ისტორიული ჭეშმარიტების** უგულვებელყოფა არ შეიძლება...

თანამედროვე საქართველოს სახელმწიფოს ობიექტური და სამართლიანი **ავტონომიური და ადმინისტრაციულ-ტერიტორიული დაყოფა-მოწყობისას** ზემოაღნიშნული, ყველაზე უტყუარი **ეროვნული გამოცდილება**, მისი **ისტორიული გაკვეთილები** და **“რეკომენდაციები”** უცილობლად უნდა იქნეს გათვალისწინებული!

საქართველოს რუსეთის იმპერიის შემადგენლობაში შესვლის შემდეგ ქვეყნის ადმინისტრაციულ-ტერიტორიული მოწყობა რუსების ინტერესების მიხედვით დალაგდა. “მკითხველთან ბოდიშს ვიხდით, რომ ქართული ისტორიოგრაფიისათვის კარგად ცნობილ ფაქტებს ადგილი დავუთმეთ, მაგრამ როგორც ჩანს, ცნობილი რეალიების გახსენება-დაფიქსირებაც ხანდახან საქირო ხდება. ასე რომ, ისტორიის პასუხი ერთია: “საქართველო თუ ქართული სახელმწიფოები, წარმოქმნიდან გაუქმებამდე, უნიტარულ ხასიათს ატარებდნენ” — აღნიშნავს ბატონი გიორგი მჭედლიძე (გ. მჭედლიძე, 2005. გვ. 21).

დღეს საქართველო (საქართველოს რესპუბლიკა) ოფიციალურად **ორ ავტონომიურ რესპუბლიკად** (აფხაზეთი და აჭარა) და **ათ მხარედ** (მათ შორისაა დედაქალაქი **თბილისი!**) იყოფა. ყველა ეს ავტონომიური და მსხვილი ადმინისტრაციულ-ტერიტორიული ერთეული ერთად აღებული შედგება 70-ზე მეტი **საქალაქო ზონისა და სასოფლო რაიონისაგან**. ეს უკანასკნელნი, თავის მხრივ, შედგებიან რაიონული დაქვემდებარების **ქალაქების, დაბების, სასოფლო (სათემო) ხაკრებულოების, მასში შემავალი სოფლებისა და სხვა დასახლებული პუნქტებისაგან**. ამჟამად საქართველოს დედაქალაქი **თბილისი ხუთ საქალაქო ადმინისტრაციულ-ტერიტორიულ რაიონად** იყოფა.

XIX საუკუნის ბოლოს საქართველოს ტერიტორიის უდიდესი ნაწილი თბილისის და ქუთაისის გუბერნიების საზღვრებში იყო მოქცეული (ალ. დაუშვილი, 2004, გვ. 93). ამასთან დაკავშირებით რ. თოფჩიშვილი წერს: “ისტორიული ბედუკულმართობის გამო, საქართველოს სახელმწიფოს ტერიტორიული მოწყობა XXI საუკუნის დასაწყისში დღის წესრიგშია და ეს ფრიად აქტუალური პრობლემაა” (რ. თოფჩიშვილი, 2005, გვ. 96). საქართველოს თანამედროვე ადმინისტრაციულ-ტერიტორიულ დაყოფასა და მოწყობაში **ახალია მხოლოდ სამხარეო დაყოფა!** ეს პოლიტიკური გადაწყვეტილება **1995 წლის იანვარში** სრულიად მოუმზადებლად მიიღეს. მისი არსებობა არ დაუკანონებია **იმავე წლის აგვისტოში** მიღებულ ქვეყნის ახალ, ამჟამად მოქმედ **კონსტიტუციას**. როგორც ჩანს, საქართველოს ორ ავტონომიურ და ათ მსხვილ სამხარეო ადმინისტრაციულ-ტერიტორიულ ერთეულად დაყოფა, უპირველეს ყოვლისა, მიზნად ისახავდა, პრეზიდენტის რწმუნებულის და მისი აპარატის მეშვეობით, საპრეზიდენტო ხელისუფლების რეგიონებში “დელეგირების” გზით, მისი ძალაუფლების განმტკიცებას...

როგორია ქვეყნის **სამხარეო დაყოფის პირველი ცხრამეტი წლის შედეგები?**

როგორც ცნობილია, საქართველოში მხარეები, ძირითადად, **ეთნოგრაფიული და ბუნებრივ-გეოგრაფიული ნიშნის** მიხედვით მოეწყო. თუმცა, ზოგიერთ მხარეთა (განსაკუთრებით **მალაღმთიანი რეგიონების**) **ტერიტორიული კონფიგურაცია**, იმთავითვე სერიოზულ დავას იწვევდა და ამკარად ხელოვნურობის ნიშნებს ატარებდა. ამ მხრივ განსაკუთრებით დაზარალდა ისტორიულ-ეთნოგრაფიული **სვანეთი**. ეს უძველესი ქართული ქვეყანა და მისი ადმინისტრაციული “ცენტრი” (“ცენტრები”) რატომღაც ორ ახალ ადმინისტრაციულ-ტერიტორიულ მხარესა და სვანეთიდან შორს მდებარე **ორ სამხარეო ცენტრს (ზუგდიდი და ამბროლაური)** შორის “გაყოფილი” აღმოჩნდა! ბოლო **აღმოსავლეთ საქართველოს მთიანეთის** ახალმა საერთო-სამხარეო ცენტრმა ძველი რაიონული “ცენტრებიდან” კიდევ უფრო შორს — **მცხეთაში** გადაინაცვლა!

ადმინისტრაციული მხარეების **უფლება-მოვალეობანიც** ბოლომდე ამოუცნობი და გაუგებარი დარჩა! ამასთან, სამხარეო დაყოფამ რამდენადმე ხელი შეუწყო ჩვენს ქვეყანაში თითქმის მივიწყებული **პარტიკულარიზმისა** და კუთხურობის ახალ გამოცოცხლებას იქაც კი, სადაც იგი წინათ თითქმის არ შეინიშნებოდა. და კიდევ: ამით **“თბილისგარეთა საქართველოს”** (პირველ

რიგში, მაღალმთიანეთის და საქართველოსა და მსოფლიოს ერთ-ერთი უძველესი საქალაქო და ადმინისტრაციული "ცენტრის" — ქუთაისის) დაწყებული ნგრევა არ შეჩერებულა! იგი თითქოს კიდევ უფრო ფართო მასშტაბით გაგრძელდა. "რეგიონული დარბევა" საქართველოს სახელმწიფოს ერთიანობას, მის მომავალ არსებობას სასიკვდილო საფრთხეს უქადის...

ჩვენი აზრით, შეიძლება გაბედულად ითქვას, რომ დღევანდელი ფორმითა და შინაარსით საქართველოს მსხვილ ისტორიულ-ეთნოგრაფიულ მხარეებად (ფაქტობრივად მეფის რუსეთის დროინდელი მაზრების მსგავს ტერიტორიულ-ადმინისტრაციულ ერთეულებად) დაყოფის თეორიამ და პრაქტიკამ ვერ გაამართლა.

ქვემოთ წარმოდგენილია ჩვენი ქვეყნის მრავალათასწლოვან გამოცდილებაზე დამყარებული, დღევანდლობასა და, განსაკუთრებით, მომავალზე გათვლილი საქართველოს ავტონომიური და ადმინისტრაციულ-ტერიტორიული დაყოფისა და მოწყობის, ჩვენი აზრით, ერთ-ერთი ყველაზე ობტიმალური ვარიანტის პროექტი. მასში გათვალისწინებულია რეგიონული (კავკასია, ევროპა) და გლობალური (მსოფლიო) გამოცდილების არაერთი ასპექტიც. ცხადია, აღნიშნული "პროექტი" ცალკეული ნაკლოვანებებისაგან დაზღვეული ვერ იქნება...

საქართველოს უნიტარული (ე. ი. ერთიანი, მთლიანი და განუყოფელი!) **სახელმწიფო** (დედაქალაქი — თბილისი) დაიყოფა ერთ ავტონომიურ რეგიონად და ოთხ მსხვილ ადმინისტრაციულ-ტერიტორიულ ერთეულად (ისტორიულ-გეოგრაფიული მხარე):

1. აფხაზეთის ავტონომიური რესპუბლიკა (დედაქალაქი — ცხუმი, ანუ სოხუმი);
2. აღმოსავლეთი საქართველოს მხარე (ცენტრი — თბილისი);
3. დასავლეთი საქართველოს მხარე (ცენტრი — ქუთაისი);¹

¹ დააკვირდით საქართველოს რესპუბლიკის თანამედროვე პოლიტიკურ-ადმინისტრაციულ რუკას. თქვენ იქ "აღმოაჩენთ" ისტორიასა და "ისტორიზმზე" გაუფხვარი და გაუფლმაროებული ძალადობისა და უმადურობის გასაოცარ და სამარცხვინო ფაქტს: ჩვენი სამშობლოს აშკარად არსებული 70-ზე მეტი (1989 წლისათვის — 80) ტერიტორიული ერთეულიდან (საქალაქო ზონები და სასოფლო რაიონები, თავისი ადმინისტრაციული ცენტრებით) ერთადერთია ქართული ურბანისტული ცივილიზაციის აკვანი და საქართველოს უხუცესი "სამეფო ქალაქი" ქუთაისი, რომელსაც 1938 წლიდან ფაქტობრივად არავითარი ტერიტორიული "საიგიოცნლო სივრცე" და "გარე-ადმინისტრაციული" სტატუსი და ფუნქცია არ გააჩნია! ეს იყო (და არის!) ღვაწლშობილი ქალაქის უღვთო "ადმინისტრაციული დარბევა". იგი პირველი და ერთადერთი შემთხვევაა საქართველოს მეორე ეროვნული ცენტრის მრავალათასწლოვან ტკბილ-მწარე ისტორიაში... "სამ ათეულ წუზე მეტია ქალაქს წაართვეს პოლიტიკურ-ადმინისტრაციული ფუნქცია: ეს არის ყოვლად გაუმართლებელი უსამართლობა ჩვენი ქვეყნის ერთ-ერთი უპირველესი ქართული ქალაქის მიმართ" (პ. ვაჭრიძე, გ. ვაჭრიძე, 1995, გვ. 17).

დამეტრულად უნდა შეიცვალოს არასახელმწიფოებრივი დამოკიდებულება ყველაფერი იმისადმი, რასაც ქუთაისი, მისი დიდი ისტორიული და კულტურული ტრადიციები, მისი დღევანდელი თუ ბუალისდელი დღე ჰქვია! აივტისა და მედვას, ბაგრატისა და დავითის, აკაცისა და გალაკტიონის ქალაქმა უნდა დაიბრუნოს ახალი შინაარსით გამდიდრებული თავისი კუთვნილი, ბუნებრივი, ისტორიული ფუნქცია და ხტრატეგია. ქუთაისმა უცილობლად უნდა იტვირტოს საერთო-ქართული "პასუხისმგებლობის" მისეული წილი, რომელიც მას საოცრად კარგად ხელეწიფება. ქართველ ერს მოეხატრა ახალი დიდი ეროვნული შემახილი ქუთაისიდან!..

აბალალორძინებულ ქალაქი ათმაგად დაუბრუნებმ: გაწულ აბავს დედასამშობლოს!

4. სამხრეთი საქართველოს მხარე (ცენტრი — ბათუმი);²

5. “დედაქალაქი“, ანუ “დიდი თბილისი“ (ცენტრი — თბილისი).

საქართველოს სახელმწიფოს შემადგენლობაში შემავალი მხარეების უფრო მცირე მასშტაბის შიდა ადმინისტრაციულ-ტერიტორიული დაყოფა ასეთი იქნება:

1. ოთხი “სანაპირო ოლქი“ (რამდენადმე განსხვავებული ადმინისტრაციულ-ტერიტორიული და, შესაძლოა, დროში შეზღუდული სტატუსით):

ა) **სამეგრელო** (ცენტრი — ზუგდიდი) — დასავლეთი საქართველოს მხარეში;

ბ) **სვანეთი** (ცენტრი — მესტია) — ასევე დასავლეთი საქართველოს მხარეში;

გ) **აჭარა** (ცენტრი — ბათუმი) — სამხრეთი საქართველოს მხარეში;

დ) **შიდა ქართლი** (ცენტრი — გორი), დღევანდელი სამხრეთი ოსეთის ავტონომიური ოლქის ტერიტორიის ჩათვლით — აღმოსავლეთი საქართველოს მხარეში.

2. **მომავალში** — სიტუაციების გართულების (“ეროვნული საფრთხეები“!) შემთხვევაში, დროდადრო შეიძლება შეიქმნას სხვა “სანაპირო ოლქებიც“...

ჩვენი ქვეყნის ასეთი ავტონომიური და ადმინისტრაციულ-ტერიტორიული დაყოფა (ერთი ავტონომიური რესპუბლიკა და ოთხი მსხვილი ისტორიულ-გეოგრაფიული მხარე, მასში შემავალი ოთხი “სანაპირო ოლქით“) ყველაზე უფრო სრულყოფილად და სამართლიანად ასახავდა საქართველოს ისტორიულ, ისტორიულ-გეოგრაფიულ და ისტორიულ-ეთნოგრაფიულ თუ ეთნოკულტურულ “თავგადასავალს“, მისი სოციალურ-ეკონომიკური განვითარების ინტერესებს. იგი ობიექტურად დააფიქსირებდა ისტორიულად და ფაქტობრივად დღეს არსებულ რეალებს, დროულად და ეფექტურად უპასუხებდა ჩვენს ქვეყანაში და მის საზღვრებს გარედან შექმნილ ეროვნულ-სახელმწიფოებრივ საფრთხეებსა და “გამოწვევებს“. ამასთან, იგი თანხვედრაში მოვიდოდა საქართველოს ადმინისტრაციულ-ტერიტორიული მოწყობის მრავალსაუკუნოვან გამოცდილებასა და ტენდენციებთან, თანამედროვე საერთაშორისო სამართლებრივ მოთხოვნებთან (პირველ რიგში, საერთო-კავკასიურ ისტორიულ გამოცდილებასთან) და მრავალ

² დღეს არსებული აჭარის ავტონომიური რესპუბლიკის ასეთ მსხვილ ადმინისტრაციულ-ტერიტორიულ ერთეულად (სამხრეთი საქართველოს მხარედ) ტრანსფორმაციის შედეგად თითქმის ყველაფერი თავის ადგილზე დადგება! ისტორიული სამართლიანობა აღდგება და ქართული რეგიონალიზმის პოლიტიკის ცნობრებაში განხორციელების გზაზე სერიოზული ნაბიჯი გადაიდგმება. აჭარა ხომ ყოველთვის მჭიდროდ იყო დაკავშირებული მესხეთ-ჭავჭავთთან (ახლანდელი — ახალციხის, ადიგენის, ასპინძის, და, აგრეთვე, ახალქალაქისა და ნინოწმინდის რაიონები). იგი ისტორიულ-გეოგრაფიულად სამხრეთი საქართველოს განუყოფელი და ორგანული ნაწილი იყო (და არის). ამასთან, აჭარის მთიანეთის ჭარბი მოსახლეობა რამდენადმე (ოპტიმალურ დონემდე მაინც) აღადგენდა თანამედროვე მესხეთ-ჭავჭავთში საშიშრად დარღვეულ ეროვნულ-დემოგრაფიულ ბალანსსაც. აჭარის მთიანეთი ერთადერთი ქართული რეგიონია, სადაც მოსახლეობა დღესაც მრავლდება. აჭარა, დედაქალაქ ბათუმთან (საქართველოს მთავარი საზღვაო ქიშკარი) და მთელ სამხრეთი საქართველოს მხარესთან ერთად, როგორც “დიდი ქართული აისბერგის“ ხილული ნაწილი, უკეთ შეასრულებდა თავის ისტორიულ მისიას. ბათუმისა და აჭარის როლი და ფუნქცია საქართველოს სახელმწიფოში არათუ შემცირდება, არამედ პირიქით, იგი კიდევ უფრო გაიზრდება...

სხვა, ანგარიშგასაწევ არგუმენტთან. ყველაფერი ეს ხელს შეუწყობდა მომავალში **ქართული რეგიონალიზმის** სწორი მიმართულებით განვითარებას. მოგეხსენებათ, **“რეგიონული პოლიტიკა”** თანამედროვე მსოფლიოში ერთ-ერთ ახალი მეტისმეტად მწვავე და აქტუალური პრობლემაა.

დღეისათვის საქართველოს სახელმწიფოს **ხუთ (არსებითად — ცხრა!) მსხვილ ისტორიულ-გეოგრაფიულად ჩამოყალიბებულ ავტონომიურ და ადმინისტრაციულ-ტერიტორიულ ერთეულად** დაყოფა ყველაზე **ობტიმალურ ვარიანტად** მიგვაჩნია. ამით ჩვენს ქვეყანაში შეიქმნება სამეურნეო-ეკონომიკური და კულტურული აღმავლობის, ეროვნული უსაფრთხოებისა და სტაბილური განვითარებისათვის საჭირო ადმინისტრაციულ-ტერიტორიული დაყოფისა და მოწყობის საიმედო, მდგრადი და **“მობილური”** სამსაფეხურიანი სისტემა.

3. სასურველია, ძირითადად უცვლელად დარჩეს **სასოფლო რაიონის** (და საქალაქო ზონის) სტატუსის მქონე **ადმინისტრაციულ-ტერიტორიულ ერთეულებად** (რაიონებად) ქვეყნის დაყოფის **ამჟამად მოქმედი ბადე**. დღეს მათი რიცხვი **65-ია** (აფხაზეთის, ე. წ. “სამხრეთი ოსეთისა” და თბილისის შიდა საქალაქო რაიონების გარდა).

როგორც ჩანს, XX-XXI საუკუნეების საქართველოში **“რაიონი”** (სასოფლო რაიონი) — ისტორიულად ყველაზე უფრო **სიცოცხლისუნარიანი** (1930 წლიდან), მყარი და ობტიმალური ადმინისტრაციულ-ტერიტორიული ერთეული (დანაყოფი) აღმოჩნდა! მან დროის მკაცრ გამოცდას ყველაზე უკეთ გაუძლო. მისი შექმნის სათავეებთან ცნობილი ქართველი სწავლულები და პოლიტიკური მოღვაწეები (უპირველეს ყოვლისა, დიდი ქართველი მეცნიერი და საზოგადო მოღვაწე, პავლე ინგოროყვა!) იდგნენ...

ოღონდ, თავის დროზე **ადმოსავლეთი საქართველოს მაღალმთიანეთის** (ხვეის გამოკლებით) მიმართ, კერძოდ, მისი დარაიონებისა და მათთვის ადმინისტრაციული ცენტრების შერჩევის საკითხში რესპუბლიკის პარტიულ-პოლიტიკური ხელმძღვანელობის მიერ დაშვებული სერიოზული (შეიძლება ითქვას — საბედისწერო და გამოუსწორებელი!) შეცდომების შედეგები დაგვიანებით და ნაწილობრივ მაინც **უნდა გამოსწორდეს!** დიდ შეცდომად მიგვაჩნია მაღალმთიან რეგიონებში მდებარე ასეული ისტორიული თემების **გაუაზრებლად “გამსხვილების”**, მოსახლეობის მთიდან ბარში მასობრივად და ძალდატანებით ჩამოსახლების არასახელმწიფოებრივი და ანტიეროვნული თეორია და პრაქტიკა. ადმოსავლეთი საქართველოს მაღალმთიანეთის მოსახლეობისაგან დაცლაში, ცხადია, სხვა სერიოზულ მიზეზებთან ერთად, თავისი უნებლიე წვლილი მიუძღვით **“უდანაშაულო დამნაშავეთ”,** ძველთაგანვე უგზობით გატანჯულ, მაღალმთიანეთიდან შორს მდებარე მათ რაიონულ ცენტრებსაც, მშვენიერ ქართულ ქალაქებს — **დუშეთსა და ახმეტას.**

ადმოსავლეთი საქართველოს მაღალმთიანეთში, დიდი კავკასიონის წყალგამყოფი ქედის ორივე მხარეს მდებარე საქართველოს ცნობილი ისტორიული თემების: **მთიულეთ-გუდამაყრის, ფშავის, ხევსურეთისა და თუშეთის,** დღეს თავისი მოსახლეობის მცირერიცხოვნობით გამორჩეული თითოეული ამ “ქვეყნის” ადმინისტრაციული ცენტრი ისევე მაღალ მთაში უნდა შეიჩიხეს. ასეთი პატარა ადმინისტრაციული რაიონების “ცენტრების” როლს შედარებლად

ბუნებრივად შეასრულებენ: მთიულეთ-გუდამაყრისათვის — **დაბა ფასანაური**, ფშავისათვის — **მალაროსკარი**, ხევსურეთისათვის — **შატილი (ან ბარისახო)**, ხოლო თუშეთისათვის — **ომალო**. ზემოაღნიშნული მაღალმთიანეთის მცირე მასშტაბის ადმინისტრაციულ-ტერიტორიულ ერთეულებს, როგორც ყველა სხვა დანარჩენს, მათი ადმინისტრაციული მომავალი ცენტრის **სახელი უნდა მიენიჭოს**.

რის ვაი-ვაგლახით დღემდე შემორჩენილი, მოსახლეობისაგან ჯერ კიდევ ბოლომდე დაუტლელი, უნიკალური და განუმეორებელი **ქართული მაღალმთიანეთი** ყველგან უნდა გადაარჩეს. იგი შთამომავლობას უნდა შევუნარჩუნოთ! თუნდაც ამისათვის საჭირო გახდეს თითოეული ამ ისტორიული კუთხის მიმართ ტერიტორიული მოცულობის, მოსახლეობის მცირერიცხოვნობის, სამეურნეო, სატრანსპორტო და სხვა სასიცოცხლო ინფრასტრუქტურის განუვითარებლობის გამო, გარკვეულ და მნიშვნელოვან “ადმინისტრაციულ-ტერიტორიულ და ეკონომიკურ კომპრომისებზე” წასვლაც...

ასევე **დიდი შეცდომა** იყო ნ. ხრუშჩოვის მმართველობის ხანაში საქართველოში არსებული სასოფლო **რაიონების გამსხვილების** მცდელობა, რომელიც, როგორც მოსალოდნელი იყო, მეტისმეტად ხელოვნური და უდღეური აღმოჩნდა!..

4. საქართველოში იქნება განსაკუთრებული სტატუსის (ცენტრალური დაქვემდებარების) მქონე **თორმეტი ქალაქი**:

ა) ამჟამად არსებული: **თბილისი, ქუთაისი, ბათუმი, სოხუმი, რუსთავი და ფოთი**;

ბ) ასეთივე სტატუსი უნდა დაუბრუნდეს საქართველოს კიდევ ორ ქალაქს — **ზუგდიდსა და გორს** (თითოეული 50 ათასზე მეტი მცხოვრებით);

გ) სასურველი იქნებოდა ასეთივე სტატუსი მიანიჭებოდა, აგრეთვე, საქართველოს სხვა ისტორიულ ცენტრებს — **ცხინვალს, თელავს, ოზურგეთსა და ახალციხეს**.

დღევანდელი რეალობიდან გამომდინარე, ისტორიული გამოცდილებისა და პერსპექტივის გათვალისწინებით, რაციონალურად **უნდა შეირჩეს** საქართველოს სხვა მნიშვნელოვანი ქალაქებიც — დღევანდელი თუ მომავალი **“რეგიონული ცენტრები”**.

5. ქვეყნის ყველაზე **მცირე** ადმინისტრაციულ-ტერიტორიული ერთეულები და დასახლებული პუნქტები იქნება: სხვა ქალაქები (რაიონული დაქვემდებარების), საქალაქო ტიპის დასახლებები, დაბები, **სასოფლო (სათემო) საკრებულოები**, ცალკეული სოფლები (თავისი ისტორიული და განუმეორებელი “უბნებით”).

ჩვენი მრავალჭირნაანახი ქვეყნისათვის **პირველად (საწყის) ადმინისტრაციულ-ტერიტორიულ ერთეულად კვლავ სოფელი (ანდა, განსაკუთრებით მაღალმთიანეთში არსებული მცირე სოფელთა საკრებულო — თემი) უნდა იქცეს!**

6. საქართველოს სახელმწიფოში **არჩევითი უნდა იყოს ცენტრალური, ავტონომიური (აფხაზეთი) და ადგილობრივი (საქალაქო, რაიონული და სასოფლო-სათემო) ხელისუფლების უმაღლესი ორგანოები**. რაც შეეხება **მხარეებისა და “სანაპირო ოლქების”** ხელმძღვანელობას (მათ პირველ პირებს) თავისი, ე. ი. საპრეზიდენტო ხელისუფლების რეგიონებში

“დელეგირების“ მიზნით, პირველ ხანებში შეარჩევს და **დანიშნავს** ქვეყნის პრეზიდენტი...

7. საქართველოს მთელ ტერიტორიაზე რეალურად და ოპტიმალურად უზრუნველყოფილი უნდა იქნეს **ადგილობრივი მმართველობა და თვითმმართველობა.**

და, **დასასრულს:** ყველა დონის ადმინისტრაციული აპარატის პერსონალური შემადგენლობა უნდა იყოს რაც შეიძლება **მცირერიცხოვანი, მობილური და ეფექტური.** ყოველგვარი ბიუროკრატია აქაც ერთხელ და სამუდამოდ უნდა გამოირიცხოს...

p. S.

ვფიქრობთ, ჩვენ მიერ აქ წარმოდგენილ საქართველოს უნიტარული და დეცენტრალიზებული სახელმწიფოს მომავალი და ხანგრძლივ დროზე გათვლილი ავტონომიური და ადმინისტრაციულ-ტერიტორიული დაყოფისა და მოწყობის პროექტს, ზოგიერთ მოსალოდნელ ნაკლოვანებასთან ერთად, ბევრი აშკარად გამოკვეთილი უპირატესობაც გააჩნია.

ჩვენ, აგრეთვე, ყურადღებით გავეცანით ყველა იმ პროექტსა და თვალსაზრისს, რომელიც ამ საკითხთან დაკავშირებით გახდა საზოგადოების განსჯის საგანი, მაგრამ გვინდა ჩვენი თვალსაზრისიც გავაცნოთ ამ საკითხით დაინტერესებულ პირებს, რადგან ვფიქრობთ, თუ მთლიანად არა ნაწილობრივ მაინც იქნება იგი მისაღები კომპეტენტური სამსახურებისათვის. ჩვენი აზრით, ის შეურაცხმყოფელი სიტყვები, რითაც ზოგიერთები მიმართავენ ერთმანეთს დაუშვებელია. მხოლოდ მეცნიერული მტკიცებულებებით და არგუმენტებით შეიძლება ჭეშმარიტების დადგენა. ამ საკითხით დაინტერესებისას მხოლოდ და მხოლოდ საქართველოს სიყვარული გვამოქმედებას. მივესალმებით უკეთეს ვარიანტსაც.

დამოწმებული ლიტერატურა

გ. გაბუნია, 2005 - გ. გაბუნია, საქართველოს მომავალი ადმინისტრაციულ-ტერიტორიული მოწყობის საკითხისათვის, საქართველოს სახელმწიფო-უნიტარული თუ ფედერაციული, ბათუმის შოთა რუსთაველის სახელობის უნივერსიტეტი. ბათუმი, 2005.

გ. გაბუნია, 2006 - გ. გაბუნია, საქართველოს სახელმწიფოს მომავალი ადმინისტრაციულ-ტერიტორიული დაყოფისა და მოწყობის პრობლემატიკა, ქუთაისის სახელმწიფო ისტორიულ-ეთნოგრაფიული მუზეუმის შრომები, კრებული XV, ქუთაისი, 2006.

ალ. დაუშვილი, 2004 - ალ. დაუშვილი, აჭარის ავტონომიის შექმნის საკითხისათვის საქ. მეც.აკად. ივ. ჯავახიშვილის სახელობის თბილისის ისტორიისა და ეთნოლოგიის ინსტიტუტის საისტორიო აღმანახი კლიო, N 22, თბ., 2004.

ბ. დიასამიძე, 2005 - ბ. დიასამიძე, საქართველოს ადმინისტრაციულ - ტერიტორიული მოწყობის პრობლემები, ბათუმის შოთა რუსთაველის სახელობის უნივერსიტეტი, ბათუმი, 2005.

- გ. ვაჭრიძე, პ. ვაჭრიძე, 1995** - გ. ვაჭრიძე, პ. ვაჭრიძე, ქუთაისის პოლიტიკურ-ადმინისტრაციული სტატუსის ისტორიისათვის, 1995.
- რ. თოფჩიშვილი, 2005** - რ. თოფჩიშვილი, სამაზრო (საოლქო) დაყოფა — საქართველოს ტერიტორიულ-ადმინისტრაციული მოწყობის ძირითადი პრინციპები, ბათუმის შოთა რუსთაველის სახელობის უნივერსიტეტი, ბათუმი, 2005.
- რ. თოფჩიშვილი, 2008** - რ. თოფჩიშვილი, ქართველთა ეთნოგენეზისი და ეთნიკური ისტორია, თბ., 2008.
- ვ. ლორთქიფანიძე, 1999** - ვიქტორ ლორთქიფანიძე, ქვეყნის ფედერაციული მოწყობა, ინფორმაცია განსჯისათვის, თბ., 1999.
- ი. მანველიძე, 2005** - ი. მანველიძე, აჭარის ავტონომიის შექმნის ისტორიიდან (წარსული და თანამედროვეობა), ბათუმის შოთა რუსთაველის სახელობის უნივერსიტეტი, ბათუმი, 2005.
- გ. მჭედლიძე, 2005** - გ. მჭედლიძე, ფედერალიზმის შესახებ ძველ საქართველოში, საქართველოს სახელმწიფო — უნიტარული თუ ფედერაციული, ბათუმის შოთა რუსთაველის სახელობის უნივერსიტეტი, ბათუმი, 2005.
- მ. ნიკოლეიშვილი, 1988** - მ. ნიკოლეიშვილი, ქუთაისი XIX საუკუნის 70-80-იანი წლების მიჯნაზე, საქართველოს სსრ მეცნიერებათა აკადემიის მაცნე, ისტორიის, არქეოლოგიის ეთნოგრაფიისა და ხელოვნების ისტორიის სერია, 3, თბ., 1988. საქართველოს დემოკრატიული რესპუბლიკის სამართლებრივი აქტების კრებული, 1918-1921 წწ., თბ., 1990, გვ. 460.
- “სიდა“ — ში საქართველოს ადმინისტრაციულ-ტერიტორიული მოწყობის შესაძლო ალტერნატივები განიხილეს.
- საქართველოს ტერიტორიული მოწყობა, ქართულ ვიკიპედიის **Facebook**-ი სოციალური გვერდი. ოფიციალური გვერდი, გვ. 2.12:10, 17 სექტემბერი, 2013.
- სცხსა** - საქართველოს ცენტრალური საისტორიო სახელმწიფო არქივი.
- ტ. ფუტყარაძე, ქართველები, ნაწილი I, 2005 წ. გვ. 50,**

GURAM GABUNIA, LIA GABUNIA

ON THE NEW AUTONOMOUS AND ADMINISTRATIVE-TERRITORIAL DIVISION AND ORGANIZATION OF THE GEORGIAN STATE

The study of every scientific problem should be preceded by the historical overview of the issue in question. Unfortunately, it is impossible to give its complete picture here. We will attract your attention to the following points:

Different materials offer various viewpoints on the problem of autonomous and administrative-territorial division and organization of the present-day Georgia. Two principal but controversial opinions seem to dominate when the matter concerns defining the status of Georgia's autonomous regions:

The first point of view is the one suggested mainly by Russian (partly western), also by Abkhazian, Osetian, time after time by Armenian and recently by Azeri sides and is shared by some Georgian politicians and scholars (these last ones are distinguished with their "surrender-to-all" dispositions), numerous political parties and the so-called non-governmental organizations; (not to mention Abkhazian and Ossetian separatists and their ideologists who do not even assume the possibility of integrating within the Georgian state!); and the second is the one representing the whole spectrum of national Georgian viewpoints.

The third, the so-called the neutral viewpoint, offered mainly by international organizations and their Georgian supporters looks more likely to be a kind of vague mixture of ideas.

Almost all the supporters of all the approaches fail to recognize the real essence and history of the problem concerned, real causes and reasons that ultimately aggravated the issue. Most striking is giving too much political status to this problem and looking for the less important, unilateral and weak argumentation. Unfortunately, this very serious problem of vital importance for future existence, well-being and security of our country became the "field of exercises" for unsuccessful politicians, scholars and journalists. Georgian officials demonstrate the signs of sheer "historical nihilism and capitulation" concerning the question.

We ought to listen very mindfully to and take into account the suggestions of interested sides, have respect to their interests but we must solve all the important problems of our country ourselves!

When the problem of the future development of our country is being concerned our wisest guides can be our great ancestors, bitter-sweet lessons from the history of our native country, current problems and interests of Georgian state. In addition, great attention should be given to the experience of contemporary world (especially of Europe) and particularly to the recently emerged national, regional and global dangers and "challenges".

Regrettably, when dealing with autonomous and administrative-territorial organization of our country significant consideration is not given to the regional

aspect while regional factor draws rapt attention in the contemporary world. "Regionalism" became one of the urgent and acute problems of the modern history.

Thus, the problem of the future autonomous and administrative-territorial division and organization should be considered not just in the context of Georgia but in the context of Caucasus and Minor Asia as well.

Because of the complicated essence of the problem being discussed to make it clearer we consider it important to make a short historical and historic-geographical survey.

If we take the process of the entire historical area and its essential division (regions and so-called "worlds" of Georgia), over the centuries as a one whole, with respect to universal principle of true historicism, we shall be able to uncover the most common and natural regularity.

მერაბ გვაზავა

სიკეთისა და ბოროტების არსისათვის "დათა
თუთაშხიას" მიხედვით

თუ მსოფლიო კლასიკურ ლიტერატურას განვსაზღვრავთ, როგორც ლიტერატურული პროცესის ძირითად არტერიას, ხოლო ყველა სხვა მიმდინარეობას, როგორც შეიღობილ შენაკადებს, თუ შევთანხმდებით, რომ კლასიკური ლიტერატურა თავისი არსით ეკსისტენციალურია (სიკვდილი, სიცოცხლე, სიკეთე, ბოროტება), ხოლო ზოგადი ტენდენციით — ჰუმანისტური, რომანი "დათა თუთაშხია" უყოყმანოდ უნდა მივაკუთვნოთ ამ ელიტურ, ლიტერატურულ ოჯახს.

ჭაბუა ამირეჯიბი, როგორც მწერალი და შემოქმედი, ბევრად ახლოა მე-19 საუკუნის ჰუმანისტურ იდეალებთან, ვიდრე მე-20 საუკუნის ამორფულ, მეტწილად დასნებოვნებულ და ექსპერიმენტულ ლიტერატურულ პროცესებთან.

წერილის ფორმატი საკითხში მეტად ჩაღრმავების საშუალებას არ გვაძლევს, ამიტომაც ზოგადი განცხადებით შემოვიფარგლებით: რომანის პოეტიკის მთავარ თავისებურებად და მახასიათებლად მივიჩნევთ მის ტენდენციას, რომელსაც, პირობითად, შორ რაკურსს დავარქმევდით: ავტორი ცენტრალურ იდეას უშუალოდ არ გვაწვდის, იგი უნდა შევნიშნოთ და ამოვიცნოთ ჭრელ, მოძრავ, დინამიკურ სინამდვილეში, სადაც ცხოვრების ყველა ხმა ისმის, ასზე მეტი პერსონაჟი საკუთარი ინდივიდუალური ხმით მეტყველებს და მოქმედებს, სწორედ ისე, როგორც რეალურ ცხოვრებაში. ჭაბუა ამირეჯიბს ზედმიწევნით მიესადაგება ოსკარ უაილდის აზრი ბალზაკის შესახებ, რომ ეს უკანასკნელი ემილ ზოლასავით უსინდისოდ არ იხატავს ცხოვრებიდან, არამედ ქმნის ცხოვრებას, ლიტერატურულ სინამდვილეს, რომელიც, სამწერლო აქცენტების გამოისობით, უფრო რეალურია, ვიდრე რეალური ცხოვრება.

რომანის ავტორი უმაღლესი სამწერლო ოსტატობით ახერხებს ცხოვრების ყველა ფერისა და ხმის გადმოცემას მისი ყველა აქსესუარით. მკვლევარს სწორედ ამ ლაბირინთებში უხდება გზის გაკვლევა, მთავარი იდეის ამოცნობა, სამწერლო ჩანაფიქრის გახსნა.

რომანი "დათა თუთაშხია" სიკეთე-ბოროტების მარადიულ "წყევლაკრულვიან" თემას ეძღვნება. ორი მთავარი პერსონაჟი სწორედ ამ მხატვრული ფუნქციის მატარებელია, დათა თუთაშხია სიკეთეს განასახიერებს, მუშნი ზარანდია — ბოროტებას. სიკეთე და ბოროტება, როგორც ეთიკური კატეგორიები, დაპირისპირებული ცნებებია; ამაში ახალი არაფერია, სიახლეა საერთო შთაბეჭდილება, რომელიც რომანის ანალიზისას გვეუფლება: სიკეთე და ბოროტება ტყუპისცალებივით ჰგვანან ერთმანეთს, როგორც მუშნი და დათა.

ეს მხატვრული მინიშნება, ცხადია, შემთხვევითი არ არის, სგი ჩვენს შემდგომი კვლევის ორიენტირია. ავტორისეული ჩანაფიქრით, ბოროტება.

როგორც ეთიკური ფენომენი, იოლად დასანახი და ამოსაცნობი არ არის, მეტიც, ნამდვილი ბოროტება, მეტწილად, ადამიანის გაუცნობიერებელ მდგომარეობას წარმოადგენს. ვიღებთ უცნაურ ვითარებას, როდესაც ადამიანები პატიოსნად ემსახურებიან ბოროტებას, სრულიად დარწმუნებულნი, რომ სიკეთის სამსახურში დგანან. უკვე აღვნიშნეთ, რომ მუშნის მხატვრული ფუნქცია ბოროტებაა, ამ თემას ჩვენ სპეციალური წერილი მივუძღვენით (მუშნი ზარანდიას სახის ძაგებისათვის, ჟურნალი “განთიადი“, 1996 წ. №6) და მასზე არ შევჩერდებით, მაგრამ აქედანვე ვიტყვი: ძალიან გაგვიძნელებდა, ვამხილოთ იგი ბოროტებაში, მუშნის თითოეულ მოქმედებას საფუძვლად უდევს მყარი, ლოგიკურად შეუვალელი და მსოფლმხედველობრივად დასაბუთებული პოზიცია; თუ ზნეობას განვსაზღვრავთ, როგორც რწმენისა და მოქმედების ურთიერთმიმართებას, სრულიად ნათელია, რომ მუშნი ზნეობრივი პიროვნებაა. იგი არც ერთხელ არ მიდის საკუთარი რწმენის წინააღმდეგ, ნებისმიერი ზნეობრივი კომპრომისი მისთვის მიუღებელია.

რა არის რეალური ბოროტება, როგორია მისი ფესვი და წარმომავლობა, რა გზით აღწევს იგი ადამიანში, რა მომენტიდან იწყებს ადამიანი გაცნობიერებას, რომ იგი, თურმე, ბოროტებას ემსახურება?

ამ კითხვაზე პასუხის გაცემა ისევე ძნელია, როგორც ბერძნულ აპორიაზე, თუ, სახელდობრ, რომელი ღერი თმის ჩამოვარდნის შემდეგ ითვლება ადამიანი მელოტად.

ამ კითხვას ისევ დავუბრუნდებით, აქ კი აღვნიშნავთ, რომ ავტორის ხედვით ბოროტება არ არის ერთმნიშვნელოვნად ცხადი ეთიკური ფენომენი და იგი მრავალ პლასტს მოიცავს, სწორედ ისე, როგორც სიკეთე.

დათა თუთაშხიას მაგალითზე ვრწმუნდებით, რომ იოლია, იყო კეთილი, მაგრამ უსაზღვროდ ძნელია, აკეთო სიკეთე. ამისათვის მხოლოდ სურვილი და მონდომება არ კმარა. დათა მთელი ცხოვრება ესარჩლება სიკეთესა და სამართლიანობას, მაგრამ შედეგად ბოროტებასა და უსამართლობას იღებს. იგივე ითქმის მუშნიზე, გრაფ სეგედისზე, ნაწარმოების ნებისმიერ პერსონაჟზე, რომელსაც აქვს პრეტენზია, რომ სწორად და სამართლიანად ცხოვრობს. გვექმნება შთაბეჭდილება, რომ ავტორის ჩანაფიქრით, არსებობს ერთადერთი რაკურსი. ერთადერთი საყრდენი პოზიცია, საიდანაც ჭეშმარიტი სიკეთე მოჩანს, ზნეობრივმა პიროვნებამ ორიენტირად რომ უნდა გაიხადოს.

პიროვნული ზნეობრივი ნორმების დაცვისა და შენარჩუნების უპირველესი პირობა მუდმივი, უწყვეტი თვითკონტროლი და თვითდაკვირვებაა; ამ საკითხზე საუბრისას გვერდს ვერ ავუვლით გრაფ სეგედის, რომელიც ზემოთქმულის ყველაზე მკაფიო დადასტურებაა.

სეგედის გააჩნია სტერეოტიპთა ვრცელი და შეკრული სისტემა. სტერეოტიპი, მისი ლექსიკით, აღნიშნავს მოქმედების ერთგვაროვან მოდელს ნებისმიერ ვითარებაში, სხვა სიტყვებით, ეს არის მზა რეცეპტი სხვადასხვა დაავადებისათვის.

სეგედის წესად აქვს თვითკონტროლი, ქვეცნობიერის დონეზეც კი. იგი მუდმივად ებაქრება საკუთარ თავს, აანალიზებს თითოეულ ქმედებას და ფხიზლად და ეჭვიანად აკვირდება თითოეულ ცვლილებას, რომელსაც მის მწყობრ მსოფლალქმაში ბზარის გაჩენა შეუძლია. ეს საკუთარი თავის მიმართ უაღრესად მომთხოვნით, მაღალზნეობრივი ადამიანის ცხოვრების წესია.

სხვა რაღა მოეთხოვება ადამიანს, რათა მან მშვიდად იცხოვროს, მორალური კმაყოფილების განცდით, რომ იგი მართალია და ღირებულებები, რომელთაც იგი აღიარებს და ემსახურება, ჭეშმარიტი ღირებულებებია?!

მაგრამ მწერალი მის მიმართ დაუნდობელია. მკითხველმა იცის, რომ სეგედი მშვიდ სიბერეს ვერ ეღიროს და კრიტიკულ მომენტში მისი სტერეოტიპთა სისტემა ხუხულასავით ჩამოიშლება.

გვგონია, რომ ჭაბუა ამირეჯიბი საკუთარ გმირებს ძალიან მაღალ მოთხოვნებს უყენებს, სწორად ცხოვრებისათვის მხოლოდ მაღალი ზნეობა და სიკეთის ქმნის წყურვილი არ კმარა, აუცილებელია სწორი საწყისი პოზიცია, მსოფლმხედველობრივი საყრდენი, საიდანაც სიმართლე შეუნიღბავად და შეუღამაზებლად მოჩანს.

ავტორის ხედვით, არ არის საკმარისი, ერთგულად ემსახურო შენ მიერ შერჩეულ და აღიარებულ ღირებულებებს, საჭიროა, მიაგნო ჭეშმარიტ ღირებულებებს და ემსახურო მათ, სხვა შემთხვევაში რყევა და ნგრევა გარდაუვალია. ეს არის მოცემულობა, თამაშის წესები, რომელიც გარეშე ინტელექტმა დაამკვიდრა.

სეგედისათვის უპირველესი ღირებულება სამშობლო და მისადმი მსახურებაა. ამ საკითხს ვრცელი სტერეოტიპი ეძღვნება, რომელსაც ადგილის სიმცირის გამო ვერ მოვიტანთ. თავისი არსით, ეს არის ველიკორუსული იმპერიალიზმის ნამდვილი სახე მის საუკეთესო ვარიანტში. სეგედი თითქოს ბოდიშობს, როცა წერს, ასე აღმზარდესო. ყველაფერი სამშობლოსათვის, ყველაფერი იმპერიისთვის, რომლის ქვეშევრდომებიც “ჩვენებად” და “სხვებად” იყოფიან. გრაფი სწორედ ამ პოზიციიდან ახდენს აბსტრაჰირებას ისე, რომ თავად სტერეოტიპის ბუნებას (მართებულია, თუ უმართებულო, სამართლიანია, თუ უსამართლო) არ განიხილავს. სტერეოტიპამდე იგი მიიყვანეს (ასე აღზარდეს), ასეთი ნავსადგურიდან გასული ზომალდები კი აუცილებლად ქარიშხალში ზვდებიან.

სეგედი დამარცხებული გმირია. მისი ფიასკო არასწორად შერჩეულმა მსოფლმხედველობრივმა საყრდენმა განაპირობა.

იგივე ვითარება გვაქვს მუშნი ზარანდიასთანაც. მის ტრაგედიას მსოფლმხედველობრივი ფორმირების პროცესში დაშვებული შეცდომა განაპირობებს. ამაზე ქვემოთ ვიტყვი. ზერ კი აღვნიშნავთ, რომ მუშნი პიროვნული ღირსებებით დათას არ ჩამოუვარდება. იგი სრულიად წრფელი, ხალისიანი და უანგარო პიროვნებაა. თანამდებობრივი თუ ქონებრივი ამბიციები, რაც ასე დამახასიათებელია, ზოგადად ადამიანისათვის, მისი ინტერესების მიღმა დგას. მუშნი იდეალისტია, მას სურს, იცხოვროს სწორად და სამართლიანად. მუშნი ადამიანთა იმ ჯგუფს მიეკუთვნება, რომელთაც არ შეუძლიათ, ჭიანჭველასავით იცოცონ საგნის ზედაპირზე და წარმოდგენა არ ჰქონდეთ, თუ რა ფორმისაა ეს საგანი. მიდრეკილება სისტემური ცოდნისაკენ მუშნის უბიძგებს, უპირველეს ყოვლისა, სწორად გაიაზროს მსოფლიო ისტორია.

მხედველობაში გვაქვს მუშნი ზარანდიას ეპისტოლე: მისი დაკვირვებით, საკაცობრიო ისტორიის ნებისმიერი გზაჯვარედინი, ყველა დიდი შემობრუნება (ფორმაციათა ცვლა, როგორც თვითონ უწოდებს), წარმოადგენს ახალი ძალმომრეობის გამარჯვებას ძველ ძალმომრეობაზე. ახალი იდეის მქადაგებლები პოლიტიკური ანტიუტოპიისტიები არიან, რომლებიც ფანატიკოსთა არმიის

ეყრდნობიან. ცვლილებები (ტყავის სამოსის შეცვლას სელის თუ მაუდის სამოსით, კავის ჩანაცვლება გუთნით, კერპების შეცვლა ლამაზად დახატული ხატებით და სხვა) ფასადური ხასიათისაა, არსი კი უცვლელია: მარადიულ ადამიანურ ვარამს, მსოფლიოს სევდას ვერაფერი შევლის.

რა უნდა მოიმოქმედოს ადამიანმა, რომელმაც ისტორიის მამოძრავებელი ბერკეტი ამოიცილა? ზნეობრივი ადამიანი წინ უნდა აღუდგეს ახალ ძალმომრეობას და დაიცვას ძველი, რათა არ დაიდვაროს სისხლი, არ გაუბედურდნენ მილიონები.

ეს ის შემთხვევაა, როდესაც ადამიანი ცნობიერი ცხოვრების დასაწყისშივე ადგენს მთელი მომავალი ცხოვრების გეგმას. მუშნიმ, ანგელოზივით, ერთხელ იფიქრა და საბოლოოდ გადაწყვიტა.

ადამიანი მზარდი არსებაა (გველისხმობთ უკვე ზრდასრულ ადამიანს), თანდათანობით იძენს გამოცდილებას და ცხოვრების სხვადასხვა ეტაპზე ხდება მისი მსოფლმხედველობის კორექტირება-ფორმირება... ეს ბუნებრივი განვითარების გზაა, რომელიც ადამმა დაარღვია და მუშნიც პირველ ცოდვას იმეორებს.

მუშნის ფილოსოფიის ყველაზე პრინციპული მომენტი გახლავთ რწმენა, რომ ისტორიის მამოძრავებელ ძალას მხოლოდ ადამიანი წარმოადგენს. მუშნი, დიაკვნის შვილი, სრული ათეისტია, იგი არ ცნობს გარეშე ინტელექტის მიერ დამკვიდრებულ თამაშის წესებს, რომელთაც ისტორიული კანონზომიერების სახელით ვიცნობთ.

დავუბრუნდეთ ეპისტოლეს, უფრო სწორად, ერთ წინადადებას ამ წერილიდან, რომელსაც ჩვენი დაკვირვებით, სამწერლო ჩანაფიქრის გახსნის თვალსაზრისით, განსაკუთრებული დატვირთვა აქვს.

“... კერპებს აღარ ეთაყვანებოდნენ და ლამაზად დახატულ ხატებზე ლოცულობდნენ”.

წარმართობის ჩანაცვლება ქრისტიანობით რევოლუციაა; მუშნის კატალოგი, ეს იმავე ტიპის ახალი ძალმომრეობით ძველის ჩანაცვლებაა, როგორც ყველა სხვა. კავის ტრანსფორმაცია გუთნად იგივეა, რაც კერპებისა – ხატებად. ყურადღება მიაქციეთ, ამ რევოლუციის შედეგი მხოლოდ ისაა, რომ მახინჯი კერპი ლამაზად დახატული ხატით შეიცვალა.

რომანის შაგისტრალური იდეის გათვალისწინებით გვეონია, რომ საკვანძო მომენტთან გვაქვს საქმე. ქრისტიანობის მთელი ჰუმანიტარული სისავსე მუშნის მხედველობას მიღმა რჩება.

მუშნის მთელი მომდევნო ცხოვრება მისი მსოფლმხედველობრივი პოზიციის პროექცია და ხორცშესხმაა. იგი მზადაა, პატიოსნად ემსახუროს ძველ ძალმომრეობას – იმპერიას რევოლუციის მიმართ საკუთარი (სავსებით მართებული) დამოკიდებულების საფუძველზე და მეორეც: იგი, როგორც ქართველი, საკუთარი სამშობლოსთვის უკეთესს ჯერ ვერაფერს ხედავს.

ისევე, როგორც სეგედისთან, მუშნისთანაც მისი ფიასკოს მიზეზები მისსავე მსოფლმხედველობრივ პოზიციაში უნდა ვეძიოთ. ჭაბუა ამირეჯიბი ეხმაურება და ენათესავება დოსტოვესკის ივან კარამაზოვს, მიიჩნევს რა, რომ მისი გამირის ტრაგედიის მიზეზი მის ათეიზმშია.

შეზღუდული სივრცე ადვილს არ ვვითვებ ვრცელი მსჯელობისათვის, ამიტომ მხოლოდ ორიოდ პასაჟის ანალიზით შემოვიფარგლებით.

პანისლამისტი აგენტების საქმეში ერთი ეპიზოდი იპყრობს ჩვენს ყურადღებას: დაბატიმრებულ აგენტებს მუშნი საოცარი ტექსტით მიმართავს: თქვენ ღორის სული და ვირის ქკუა გაქვთ, — ასე იწყებს იგი თავის მიმართვას. აღარ გავაგრძელებთ, აღვნიშნავთ მხოლოდ, რომ მუშნის მიერ გამოთქმული აზრები ზედმიწევნით ემთხვევა რუსეთის იმპერიის ოფიციალურ იდეოლოგიას. ეს არის საზრდო და ულუფა, რომლითაც იმპერია თავის ერთგულ ქვეშევრდომებს უმასპინძლებოდა და უმასპინძლებდა. რუს მუჟიკს ახარებს იმის წარმოდგენა, რომ დიადი რუსეთის წინაშე მისი მტრები ძრწიან. ამ სანეტარო განცდისათვის იგი ყველა სხვა საჭიროებაზე ამბობს უარს. მუშნი, სეგედისა და ჟანდარმერიის სამმართველოს მთელი ხელმძღვანელობის თანდასწრებით, ამ ინსცენირებას კომედიას უწოდებს. გასაგებია, თუ რამდენად ერთგულქვეშევრდომული განცდების მატარებელია იგი.

ცხოვრების მიწურულს მუშნი, სეგედის დაკვირვებით, უკვე მკაფიოდ გამოხატული კარისკაცია. მის ინტონაციაში მონის თაყვანისცემა იგრძნობა, კარგავს დამოუკიდებლობას, იგი დაჰყვა “ჩამთრევ ძალას”, მის სულში რაღაც მოხდა.

მუშნი ცდილობს, საკუთარი ცხოვრების გამართლებას, ამტკიცებს, რომ იუდა ქრისტეს უკვდავებისათვის აუცილებელი იყო, და რომ მას განგებამ სწორედ იუდას როლი არგუნა.

არ გვსურს, რომანის ავტორს საკუთარი აზრი მივაწეროთ, მაგრამ, ჩვენი დაკვირვებით, მისი თვალსაზრისი შემდეგში მდგომარეობს:

სიკეთის ქმნისთვის ერთადერთი სწორი პოზიცია არსებობს. ნებისმიერი სხვა პოზიციიდან ქმნილი სიკეთე ფსევდოსიკეთეა და იგი აუცილებლად ბოროტებად გარდაიქმნება. ეს არის წესი და კანონზომიერება, რომელიც გამონაკლისს არ იცნობს. ქვეშარიტი სიკეთე კი მხოლოდ სახარებისეულია. სახარების მიღმა მდგომი სიკეთე, რაოდენ გულწრფელი და უანგაროც უნდა იყოს მისი შემოქმედი, თავისი არსით ბოროტებაა. ეს არის რომანის ცენტრალური იდეა და მთავარი სათქმელი.

სიტყვა გაგვიგრძელდა, ამიტომაც დათა თუთაშხიაზე — ამ თვალსაზრისის ყველაზე მკაფიო დადასტურებაზე, ბევრს ვერაფერს ვიტყვით. აღვნიშნავთ, რომ ბოროტების სიკეთედ გარდაქმნას იგი მხოლოდ მაშინ ახარხებს, როცა სახარებისეულ პრინციპებს ეყრდნობა. მკითხველი დაგვეთანხმება, რომ ამ თეზისს მტკიცება არ ესაჭიროება.

მისი ტყუპისცალი მუშნი ზარანდია კი არ სცნობს სახარებას, ინტელექტით (და არა გულით) ცდილობს ქვეშარიტების წვდომას. გარეშე ინტელექტის მიერ დამკვიდრებული უხილავი, მაგრამ მოქმედი კანონზომიერებები მას გზას უღობავენ. მუშნი ემსგავსება ჩქარ მდინარეში მოხვედრილ ადამიანს, რომელზეც მასზე აღმატებული ძალები ზემოქმედებენ.

მელანქოლია სასოწარკვეთის ავადმყოფობაა. მუშნი ზარანდიას ცხოვრების უკანასკნელი წლები მოწამლული ექნებოდა ერთადერთი კითხვით: როდის დაიწყო ეს კომმარტი, როგორ მოხდა, რომ წრფელი, ხალისიანი, უანგარო და კეთილშობილი მუშნი ზარანდია იუდად გარდაიქმნა?!

ყველაფერი კი ლამაზად დახატული ხატებით დაიწყო. ათეიზმი, ნებისმიერი შეფუთვით, ბოროტებაა; სხვა პერსპექტივა მას არ გააჩნია. სიკეთის ქმნის უფლებას მხოლოდ სახარება იძლევა.

ჭ. ამირეჯიბი, 2003 - ჭ. ამირეჯიბი, დ. თუთაშხია, თბ., 2003.

MERAB GVAZAVA

ON THE IDENTITY OF GOOD AND EVIL ACCORDING TO “DATA TUTASHKHIA”

Chabua Amirejibi's "Data Tutashkhia" belongs to the family of the classic literature, which with its essence fits to existential novel. With the highest mastery of the belles-lettres the author succeeds in conveying all the colors and voices of literary reality and of the life.

"Data Tutashkhia" is dedicated to the eternal theme of the good and the evil. Novelty is the general impression with which readers are exerted during the analysis of the novel: good and evil are as identical as identical twins, symbolized by the protagonists Data Tutashkhia and Mushni Zarandia.

Following the author's vision it is difficult to recognize the evil. Moreover, real evil, sometimes, is unconscious state of a human-being. Evil comprises a lot of forms and layers and so is good.

On the example of Data Tutashkhia's life we see that it is comparatively easier to be good and kind than evil but it is enormously difficult to do the good. With his life Data Tutashkhia fights for and guards, and protects the good and justice but what he yields is evil and injustice. The author is very demanding to his protagonists. High moral and the thirst for doing good is not a sufficient claim for the fair and correct life; it is necessary to have the right starting point, high value system and the true worldview.

Data Tutashkhia manages to turn evil into good when he guides by the gospel principles. The reason of Mushni Zarandia's fiascos rests in the worldview he had chosen for his lifestyle. His atheistic vision does not recognize the principles of the New Testament.

Whether one is believer or not the real good is in the principles of the gospel. This is the central idea of the novel and its main narrative.

გვანცა გვანცელაძე
თეიმურაზ გვანცელაძე

ნარკვევები აფხაზურ-ქართული შედარებითი მორფოლოგიიდან
1. შრინველთა სახელები

წინამდებარე ნაშრომში განიხილება ფრინველთა აფხაზური და ქართული სახელების მოტივაციისა და მორფოლოგიური სტრუქტურის მსგავსება-განსხვავების საკითხები. ლექსიკის ამ ჯგუფის შერჩევა განაპირობა იმ გარემოებამ, რომ ნებისმიერ ენაში ფრინველთა სახელების უმრავლესობა განეკუთვნება ძირითად ლექსიკურ ფონდს და ისინი, ჩვეულებრივ, ძირძველი სიტყვებია. ასეა ერთმანეთის მონათესავე აფხაზურსა და ქართულ ენებშიც, სადაც სხვა ენათაგან, ან ერთიმეორისაგან ნასესხები ლექსიკა შედარებით ნაკლები რაოდენობითაა წარმოდგენილი. აღნიშნულის გამო ფრინველთა სახელების ანალიზი უფრო კარგად წარმოაჩენს როგორც მსგავსებას, ისე სხვაობას აფხაზურსა და ქართულ ენებს შორის.

მოტივაციის ნიშნის მიხედვით გამოიყოფა ფრინველთა ქართული და აფხაზური სახელების ორი ჯგუფი: **პირველ ჯგუფში** შედის ის სახელები, რომელთა მოტივაციის საფუძვლები ამჟამად დაჩრდილულია და მათი გამოვლენა საგანგებო ღრმა კვლევას მოითხოვს, **მეორე ჯგუფი** კი აერთიანებს იმ სახელებს, რომელთა მოტივაცია გამჭვირვალეა და იოლად ჩანს, თუ რა ნიშანთა საფუძველზეა მომხდარი სახელდება.

პირველ ჯგუფში წარმოდგენილ სახელთა უმრავლესობა მარტივფუძიანია და არ ჩანს, თუ რა გარეგნული, ან შინაგანი ნიშან-თვისება დაედო საფუძვლად შესაბამისი ფრინველების სახელდებას. ასეთებია:

აფხაზური: ა-კატე “ქათამი“, ა-რცენა “დედალი“, ა-წეს “ჩიტი“, ა-ნაფშა “შავთავა ოვსადი“, ა-ბასლამგრ “რუხი მემატლია“, ა-ყარასა “გვრიტი“, ა-ლაჰა “ჭკა“, ა-ტე “ბუ“, ა-პყა “სავათი“, ა-ჭნეშა “თოლია“, ა-ყაგა “ნამცეცა ჯილოსანა“, ა-ბაკა “ქოჩორა მურტალა“, ა-ნ-შ “ქორი; მიმინო“ და სხვანი.

ქართული: ქათამ-ი, ბარტყ-ი // ბლარტი-ი, იხვ-ი, ჩიტი-ი, შაშვი-ი, ტოროლა, ღაჟო, მწყერ-ი, მტრედ-ი, მალრან-ი, ჭკა, ოლოლ-ი, ზარნაშო, გნოლ-ი, ხოხობ-ი, შურთხ-ი, ვარხვ-ი, ყანჩა, ბარ-ი // ვავაზ-ი, ქორ-ი, მიმინო, ბორა, ძერა, სვაჟ-ი და სხვანი.

ამ ჯგუფის აფხაზურ სახელებს ერთვის სახელთა ზოგადი ფორმის მაწარმოებელი **ა-** პრეფიქსი, ხოლო ქართულ სახელთა ნაწილს — მხოლოდ სახელობითი ბრუნვის **-ი** სუფიქსი. ზოგიერთ აფხაზურ სახელში გამოიყოფა სხვა მორფოლოგიური ელემენტებიც (ქ. ლომთათიძე, 1941, გვ. 197-207).

ფრინველთა სახელების **მეორე ჯგუფის** სახელწოდებები გამჭვირვალეა: ამ სახელთა უდიდესი ნაწილი კომპოზიტია და მათ სტრუქტურაში ცხადად ჩანს ის საფუძვლები, რომლებმაც განსაზღვრეს შესაბამის ფრინველთა სახელდება. ეს სახელები ფრიად საყურადღებოა სწორედ მოტივაციის საფუძველთა მრავალფეროვნების თვალსაზრისით.

ამ ჩვეულებაში შემავალ ფრინველთა აფხაზური და ქართულ-ქართველური სახელების მოტივაციის საფუძვლები და მორფოლოგიური სტრუქტურა ცალ-ცალკე გამოკვლეული ნ. მაჭავარიანის, ი. ქერქაძის, ნ. გულუასა და ჩვენს ნაშრომებში, მაგრამ ამ სახელთა სისტემური შედარება ჯერ არ მომხდარა.

ქვემოთ განვიხილავთ მოტივაციის ნიშნის მიხედვით დაჩვეულებულ ქართულ სამწიგნობრო ენასა და აფხაზურ ენაში ამჟამად წარმოდგენილ ფრინველთა სახელებს:

ფრინველის გარეგნობის, ანატომიური სპეციფიკისა და შეფერილობის მიხედვით მოტივირებული სახელები. ამ ქვეჩვეულებაში შემავალ ქართულ სახელებში ნომინაციისათვის უპირატესად გამოყენებულია **სხეულის ნაწილთა და ფერთა** აღმნიშვნელი ძირ-ფუძეები (**ბოლო, გული, ნისკარტი, თვალ-ი...; შავ-ი, წითელ-ი, ყვითელ-ი, მწვანე, ცისფერ-ი...**): ბოლოშავ-ა, გულწითელ-ა, წითელგულ-ა, გულყვითელ-ა, ცისფერგულ-ა, სადგისნისკარტი-ა, ნისკარტიმარწუხ-ა, თვალშავ-ი, თვალჭყეტ-ია, მწვან-ულ-ა...

ამ ქვეჩვეულებაში შემავალ ქართულ სახელთა უმრავლესობის მოტივაცია დამატებით გამყარებულია მორფოლოგიური ინვენტარითაც: მართალია, სახელთა ერთი მცირე ნაწილი არ შეიცავს არავითარ სიტყვათმწარმოებელ აფიქსს და ისინი უაფიქსო კომპოზიტებია, მაგრამ უმრავლესობას დამატებით დაურთავს მასუბსტანტივებელი აფიქსები: **-ა, -ულ-ა, უ-...-ურ-ა.** ამ შემთხვევებში მორფოლოგიური ინვენტარის შერჩევა, ჩვენი აზრით, განპირობებულია სუბსტანტივაციისა და ტერმინოლოგიზაციის აუცილებლობითაც და იმითაც, რომ შინაარსი “მოითხოვს” სათანადო ფორმას.

ამავე ქვეჩვეულების **აფხაზურ სახელებში** ხაზი გაესმის ფრინველის სხეულის ნაწილთა ფორმასა და ფერს. ნომინაციისათვის აქაც გამოყენებულია **სხეულის ნაწილთა და ფერის აღმნიშვნელი** ძირ-ფუძეები: ა-წესღრა “ნიბლია, სკვინჩა” (ზედმიწვენით: “ჭრელი ჩიტი”), ა-წესვაჟ “მოლალური” (ზედმიწ.: “ყვითელი ჩიტი”), ა-მაწეშა “ალკუნი” (ზედმიწ.: “მწვანე-თეთრი”), ა-ტაფშ “ტყის ბუ” (ზედმიწ.: “მოწითალო ბუ”), ა-ტაქაშა “ბუჟიოტი” (ზედმიწ.: “ბაჯგვლიანი ბუ”), ა-წეხჟეშჟაფა “ბოლოსადგისა იხვი” (ზედმიწ.: “გაყოფილი კული”), ა-ლრეშა “ქოჩორა ყვინთია” (ზედმიწ.: “ჭრელ-თეთრი”), ა-შლარჯ “მდელოს ბოლობეჭედა” (ზედმიწ.: “ჭალარა-ლურჯი”), ა-ფაწაქალა “ულვაშა წიფწივა” (ზედმიწ.: “დაწეპილი ულვაში”), ა-ჯეჟ “სვაფი, ფასკუნი” (ზედმიწ.: “კუზი”)...

სხვაობას ქართულ და აფხაზურ სახელებს შორის ქმნის ის, რომ აფხაზურში აფიქსური ხერხი სრულებით არაა გამოყენებული: აქ ფრინველთა სახელები წარმოდგენილია ყოველგვარი სიტყვათმწარმოებელი აფიქსების გარეშე (პრეფიქსი **ა-** მორფოლოგიურ-გრამატიკული ფუნქციის მქონეა). მაგალითად, ქართული **გულ-წითელ-ა** ტიპის სახელებში **-ა** სუფიქსი ერთიან ოდენობად აყალიბებს ერთი ან ერთზე მეტი ფუძისაგან შემდგარ სიტყვას და გადააქცევს მას არსებით სახელად: სიტყვა **გულწითელ-ა**-ში **-ა** სუფიქსი ახდებს სიტყვის ტერმინოლოგიზაციას. აფხაზურ ენაში კი სიტყვათმწარმოებელ აფიქსთა გამოუყენებლობა ფრინველთა სახელებს

“ორაზროვნად“ აქცევს: მაგალითად, სიტყვა **ა-ჰენწორყაფშ** (ზედმიწ.: ა-ჰენწორა “ლილი“ + ა-ყაფშ “წითელი“ = “წითელი ლილი“) ერთ კონტექსტში შეიძლება ინარჩუნებდეს ამოსავალ სემანტიკას და აღნიშნავდეს **“წითელ ლილს“**, სხვა კონტექსტში კი იგივე კომპოზიტი უკვე ფრინველის სახელია და **“გულწითელას“** ნიშნავს.

ფრინველის ხმიანობის მიხედვით მოტივირებული სახელები. ამ ქვეჯგუფში შემავალი ქართული სახელების უმრავლესობა ხმაბაძვითია. მათგან ერთი ნაწილი **ყოველგვარი სიტყვათმწარმოებელი აფიქსების გარეშეა** წარმოდგენილი (ხშირად რედუბლიცირებული სახით): კრუხ-ი, ჩიკვ-ი, გუგულ-ი, ბუ (ძვ. ქართ. ბუვ-ი), კაჭკაჭ-ი, ყარყატ-ი, ლაკლაკ-ი, ჭოტ-ი, ოფოფ-ი, ჩხარტვ-ი, ჭიღლ-ი, ჭივჭავ-ი, ჭკა, ბუ-კიოტ-ი...; სახელთა მეორე ნაწილიც, ჩვეულებრივ, შეიცავს ხმაბაძვის ელემენტს, ოღონდ ეს სახელები **დამატებით გაფორმებულია ხვადასხვა სიტყვათმწარმოებელი აფიქსებით**: წინტ-ალ-ა, მ-ღრინ-ავ-ი, პრანწ-ია, მე-ღუღუკ-ე, ჩიჩხ-ინ-აკ-ი, ჭრიჭინ-ა, ბუტბუტ-ა, წივწივ-ა, წიწკან-ა, სტვენ-ია, მ-ქირდ-ავ-ა... ჩვენი აზრით, უფრო ადრინდელი პერიოდის მოდელი ჩანს უაფიქსო წარმოება (**კრუხ-ი, ბუვ-ი, კაჭკაჭ-ი** ტიპისა), რაზეც აფხაზური ენის მონაცემებიც უნდა მიგვითითებდნენ (იხ. ქვემოთ).

აფხაზურ ენაშიც ფრინველთა ხმიანობით მოტივირებული სახელების უმრავლესობა ხმაბაძვითია. ისინი 2 ქვეჯგუფს ქმნიან. **ერთ ქვეჯგუფში** ერთიანდება ქართული **კრუხ-ი ტიპის ხმაბაძვითი სახელები**, რომლებიც არ დაირთავენ არანაირ სიტყვათმწარმოებელ აფიქსებს: ა-ყართ “კრუხი“, ა-ნაჟ “ჩიკვი“, ა-ჟაჟ “გუგული“, ა-წიწწიწ “თოხიტარა“, ა-წფწფ “მეღორღია“, ა-ჭაჭაჭ “მთის ჭვინტა“, ა-ჭგჭგ “მეჩალია“, ა-წგწგ “ციბრუტა მეჩალია“, ა-ყათყათ “მწვანულა“, ა-კარკარ “წყლის ქათამი“, ა-ყრინჭ “მთიულა“ და ა.შ. სწორედ ამ ქვეჯგუფის აფხაზურ სახელთა უძველესი მოდელია საზიარო ქართულთან.

ხმიანობის მიხედვით მოტივირებულ ფრინველთა ქართულ და აფხაზურ სახელებში (ქართული კრუხ-ისა და აფხაზური ა-ყართ ტიპისა) **ღარღვეულია ამოსავალი მიმართება აღსანიშნავ და აღნიშნულს შორის — ხმიანობის ხმაბაძვითი სახელწოდება მორფოლოგიური ცვლილების გარეშე გადატანილი შესაბამისი ხმის გამოცემ ფრინველზე.** ეს იმას ნიშნავს, რომ ტერმინოლოგიურ საჭიროებას გამოუწვევია მეტონიმია და ხმაბაძვით სიტყვათა პოლისემია, რაც ბევრ შემთხვევაში დღემდეა შენარჩუნებული: **სიტყვა თავიდან აღნიშნავდა მხოლოდ ხმიანობას და შემდეგ შეიძინა ფრინველის აღნიშვნის ფუნქცია.**

მეორე ქვეჯგუფის აფხაზური სახელები კომპოზიტებია, რომელთა ერთ-ერთ კომპონენტად ხმაბაძვითი ფუძეები გვევლინება: ა-ტრუშას “თეთრშუბლა იხვი“ (ზედმიწ.: “სტვენის დამცემი, სტვენია“), ა-შხარყოთ “კვირიონი“ (ზედმიწ.: “მთების ყუთ“. “ყუთ“ ხმაბაძვითი ფუძეა), ა-წლარჟაჟ “კოღალა“ (ზედმიწ.: “ხეების კაკუნი“. შდრ. ქართ. ხეკაკუნა), ა-შამგზაჟ “ოფოფი“ (ზედმიწ.: “საქონლის ჩიკვი“), ა-ტგვარვარ “ზარხაშო“ (ზედმიწ.:

“ბუ” + ხმაბაძვითი “ვარვარ” ფუძე), ა-შხაკაფკაფ “შურთხი” (ზედმიწ.: “შთის კაფკაფ” - “კაფკაფ” ასევე ხმაბაძვითი ფუძეა)...

ზოგჯერ ხმიანობის ნიშნით მოტივირებულ ქართულ და აფხაზურ სახელებში ფრინველის მიერ გამოცემული ხმა აღინიშნება იდენტური, ან მსგავსი ფონემებით, შდრ.: ა-წიწწიუ “თოხიტარა” — წიწწივა, ა-კკუ “გუგული” — გუგული, ა-შხაკაფკაფ “შურთხი” — ყაბყაბი... ამგვარი მაგალითები, ჩვენი აზრით, კიდევ ერთი საბუთია მონათესავე ენებზე მეტყველი ორი ეთნოსის მსგავსი ეთნოფსიქოლოგიისა.

ფრინველთა ნირის მიხედვით მოტივირებული სახელები. ამ ქვეჯგუფის ქართულ სახელთა წარმოქმნის მოტივად ფრინველთა ნირის მრავალი ასპექტიდან ყველაზე ნიშანდობლივია შერჩეული. მაგალითად, სახელი **კოდ-აღ-აღ** მოტივირებულია ხის ამოკოდვის (ამოღრუტვის) თვისებით; **მაქც-ოა** საფრთხის დროს თავს მოიკვდარუნებს ხალმე, რათა მტერი თავიდან მოიცილოს, ამიტომაც ჰქვია მაქცია; ამავე ქვეჯგუფის გამჭვირვალე სახელებია: მურტალა, ყარაულა, ქორცქვიტა, კირკიტა, თვალქვეტ-ია, ქვიშაქვე-ია, ტივტივა, ცოც-ია, მ-გლინავა, ჭედ-ია, ბოლოქანქარა და სხვანი. აღსანიშნავია, რომ ამ ქვეჯგუფის უკლებლივ ყველა სახელწოდება აუცილებლად შეიცავს სხვადასხვა სიტყვათმწარმოებელ აფიქსს.

იმავე მოტივაციურ საფუძველზეა ნაწარმოები შემდეგი აფხაზური სახელები: არქნცც “მაქცია” (ზედმიწ.: “ნებიერი; ცელქი”), ა-შხალჯ “წიწწივა; წიწწანა” (ზედმიწ.: “ცხიმის ქურდი”), ა-ცგლაშშე “წყრომი” (ზედმიწ.: “ძილისგულა; მოთენთილი”), ა-ძთას “ზღვის წინტალა” (ზედმიწ.: “წყალყვინთია”), ა-ძცაა “ყანა” (ზედმიწ.: “წყალზე მძინარი”), ა-ჰაზა “სინეგოგა” (ზედმიწ.: “შხონავი, მცოცავი”) და ა.შ.

სხვა საგანთან მსგავსების მიხედვით მოტივირებული სახელები. ქართულში ამ ჯგუფის სახელებში საყრდენ ფუძეებად გამოყენებულია ფრინველთა რომელიმე სხვა სახეობის აღმნიშვნელი ფუძეები, ან იმ საგანთა აღმნიშვნელი ფუძეები, რომლებსთვისაც მიუხმსგავსებით ფრინველი, ანდა მისი სხეულის ნაწილები. ამ სახელებს დაერთვის მსგავსების, ან კინობითობის გამომხატველი აფიქსები. მაგალითად: არწივა, მერცხალა, გვრიტჩიტა, მწყერჩიტა, იხვ-ინჯა, ქათამ-ურა, ჩიბუნ-ულა, ნისკარტმარწუნა...; ჩიბუნა, ოჩოფუნა, ნამგალა, თოხიტარა...

აფხაზურ ენაში ამავე ჯგუფს განეკუთვნება შემდეგი სახელები: ა-ჭაბგ “კულუმბური” (ზედმიწ.: “პირ-ნაჯანი”), ა-დგრგანწუხა “ბოლოქანქარა” (ზედმიწ.: “ტაფის კული”), ა-ჰგნწურყაფშე “გულწითელა” (ზედმიწ.: “წითელი ლილი”), ა-ფსარდ “ნისკარტმარწუნა” (ზედმიწ.: “ლუქარი”), ა-ფრაჰაფშე “შეკანაფია” (ზედმიწ.: “მოწითალო წინსაფარი”), ა-ჯოუჰარ “ქვინტაკა” (ზედმიწ.: “წინწკალი, კობალი”)... აღსანიშნავია, რომ აფხაზური ენა, განსხვავებით ქართულისაგან, არც ამ შემთხვევაში იყენებს სიტყვათმწარმოებელ აფიქსებს.

საბინადროს (ბიოტომის) მიხედვით მოტივირებული სახელები. ამ ჯგუფის სახელები საკმაოდ მრავალრიცხოვანია ორსავე შესაღარებელ ენაში.

მოცემული ჯგუფის ქართული სახელებია: ტყის ქათამი, წყლის ქათამი, წყლის ბუღა, ნარჩიტა, ლერწამა, მეჩალა-ა, მეკენქი-ა, მექვიშა-ა, მეტალახ-ი-ა, მეკირი-ა, მელორდი-ა... ამ სახელების ნაწილი ორწევრა შესიტყვებებია, რომელთა ერთ-ერთ კომპონენტი ტყისა და წყლის სახელებია, მეორე წევრად კი ფრინველის სახელწოდებები იხმარება; ამავე ჯგუფის სახელთა მეორე ნაწილი ცალფუძიანი ლექსემებია, რომლებიც შეიცავს საყრდენ ფუძეზე (ძირზე) დართულ **მე-ე** კონფიქსსა და კნინობითობის **-ა** სუფიქსს.

აფხაზურ ენაში ამავე ჯგუფს განეკუთვნება მხოლოდ ორწევრა კომპოზიტები და ორფუძიანი შესიტყვებები. მათი ერთ-ერთი წევრი ტყის, მთის, წყლის, ზღვის, ჭაობის, ველის სახელები, ანდა იმ მცენარეთა სახელწოდებებია, რომლებზეც ბუღობენ შესაბამისი ფრინველები, მეორე კომპონენტად კი გამოდის ფრინველის სახელწოდება. სიტყვათწარმოებითი აფიქსები არც ამ შემთხვევაში დასტურდება. მაგალითად: ა-ძაბტა “გარეული იხვი” (ზედმიწ.: “წყლის იხვი”), ა-ყარმაწუს “ბულბული” (ზედმიწ.: “სვიის ჩიტი”), ა-ძმახკატე “მელოტა” (ზედმიწ.: “ჭაობის ქათამი”), ა-შხარწუს “ჩიტბატონა” (ზედმიწ.: “მთების ჩიტი”), ა-ბჟნკატე “ზოხობი; როკო” (ზედმიწ.: “ტყის ქათამი”), ა-ბჟნჰჰჰჰ “გარეული მტრედი” (ზედმიწ.: “ტყის მტრედი”), ა-მაქაწუს “რქოსანი ტოროლა” (ზედმიწ.: “ქასურის ჩიტი”), ა-ფავჰწუს “ფლატის მერცხალი” (ზედმიწ.: “ფლატის მერცხალი”), ა-შჰმჰაწუს “მოლალური” (ზედმიწ.: “წყავის ჩიტი”), ა-ჟწუს “მერცხალი” (ზედმიწ.: “ძროხის ჩიტი”) და ა.შ. ამ სახელთა ერთ ნაწილში არსებითი სახელი **ა-ბნა** “ტყე” გამოყენებულია ქართული “**გარეული**” ზედსართავი სახელის ფუნქციით, რაზეც ის გარემოება მიუთითებს, რომ ეს ფუძე მსაზღვრელ სიტყვად ერთვის არა მარტო ტყის ბინადარ ფრინველთა, არამედ წყლის ფრინველთა სახელებსაც (თ. გვანცელაძე, 2011, გვ. 310).

აფხაზურ ენაში ცალკე უნდა გამოიყოს მეჩალას **ა-ჩალე** და შავთავა ასპუჰაკას **ა-ყარჰჰჰ** სახელწოდებები: 1. პირველი სიტყვა აფხაზურ ენას ნასესხები აქვს ან ქართული სამწიგნობრო ენიდან, ან მეგრული მეტყველებიდან და მისი ამოსავალი ფორმა **ჩალა-ა** უნდა ყოფილიყო. ეს სახელი აფხაზურში, ერთი მხრივ, ინარჩუნებს ამოსავალ სემანტიკას მცირედი გადაზრით და აღნიშნავს ლერწამს, მეორე მხრივ კი იგი მეტონიმის გზით იმ ფრინველის სახელადაც გადაქცეულა, რომელიც სწორედ ლერწმიანში ბინადრობს; 2. მეტონიმის შედეგია შავთავა ასპუჰაკას აფხაზური სახელიც: **ა-ყარჰჰჰ** სიტყვის ამოსავალი მნიშვნელობაა “თეთრი სვია” და მას ახალი მნიშვნელობა აღმნიშვნელისა და აღსანიშნის მიმართების ცვლის შედეგად მიუღია.

ხაკვების მიხედვით მოტივირებული სახელები. სიტყვათა ეს ჯგუფი მრავალრიცხოვანია ენათა დიდ ნაწილში და ამ მხრივ გამოჩაყლისს არც ქართული და აფხაზური ენები ქმნიან.

ქართულში ამ ჯგუფს განეკუთვნება: კრავი-ჰამ-ია // ბატკან-ძერ-ი. ძერ-ა-ბოტ-ი, თევზ-ი-ყლაპ-ია, მემატლ-ი-ა. მეფეტვ-ი-ა, მე-კანაფ-ი-ა. მე-ლეღ-ი-ა, მე-რსა-ი-ა. მო-ლალ-ური-ი...

აფხაზური ენა ამ მხრივ თავისებურებას ამჟღავნებს. აქ გამოიყოფა სახელთა 2 ქვეჯგუფი: 1. ამ სახელებში გამოყენებულია იმ მცენარეთა სახელების ფუძეები, რომლებზეც შესაბამისი ფრინველები კიდევაც ბუღობენ და ამავე მცენარის ნაყოფითაც იკვებებიან, ანუ საქმე გვაქვს **ორმაგად მოტივირებულ** სახელებთან და მოტივაცია ემყარება როგორც ბიოტოპს, ისე საკვებს. მაგალითად, ორმაგადაა მოტივირებული ზემოთ უკვე დასახელებული ა-ყარმაწეს “ბულბული” (ზედმიწ.: “სვიის ჩიტი”), ა-ყარმაწე “შავთავა ასპუჭაკა” (ზედმიწ.: “თეთრი სვია”), ა-შუმაწეს “მოლალური, ბიჭოგოგია”...; 2. აფხაზურშივე გამოიყოფა საკვებით **ცალმაგად მოტივირებული** ფრინველთა შემდეგი სახელებიც: ა-ნჯცაწეს “მეკანაფია” (ზედმიწ.: “კანაფის ჩიტი”, ა-შბერცაღ-ქავე “ბოლოკარკაზი, ცუდქორა” (ზედმიწ.: “კრაზანაჭამია”), ა-მწეჭ “რუხი მემატლია” (ზედმიწ.: “ბუზიჭამია”) და ა.შ.

ცალკე დგას მწყურის სახელი **ა-ჩა**, რომელიც ფონემატური სტრუქტურით სრულად ემთხვევა პურისა და ხორბლის **ა-ჩა** სახელს, ოღონდ მათ შორის სხვაობას მახვილის ადგილი ქმნის. მწყურის სახელი აღსანიშნისა და აღმნიშვნელის მიმართების ცვლის ისეთივე შედეგია, როგორც **ა-ჩაღეა** და **ა-ყარმაწე** სახელწოდებებში მომხდარა: რაკი მწყური უპირატესად პურის ყანებში ბინადრობს და მისი მარცვლითაც იკვებება, უნდა ვივარაუდოთ, რომ აქაც მოხდა მეტონიმია (პურის სახელი ფრინველის სახელად იქცა), რასაც მახვილის ადგილმონაცვლეობაც მოჰყოლია ომონიმიის თავიდან აცილების მიზნით.

დასასრულს უნდა აღვნიშნოთ მონათესავე ენათა — ქართულისა და აფხაზურის მონაცემთა შედარების ერთი **მთავარი შედეგი**: კვლევამ დაგვარწმუნა, რომ **ორივე ენაში ფრინველთა სახელების მოტივაციას ძირითადად ერთი და იგივე პრინციპები უდევს ხაფუქვლად, სხვაობას კი უპირატესად ამ სახელთა მორფოლოგია გვიჩვენებს** — ქართულში დამახასიათებელი მორფოლოგიური თავისებურებაა ფრინველების სახელთა ფუძეებზე სიტყვათმწარმოებელ სუფიქსთა ხშირი დართვა, აფხაზური სახელების ფუძეები კი არ ფორმდება წარმომქმნელი აფიქსებით. ვფიქრობთ, ამ სხვაობას განაპირობებს **მორფოლოგიზაციის სხვადასხვა ხარისხი ქართულსა და აფხაზურ ენებში**: ქართულმა ენამ კომპოზიციის არსებობის პარალელურად ადრევე განივითარა სიტყვათმწარმოების აფიქსური ხერხები და უფრო მრავალფეროვანი საშუალებებიც გამოძებნა ამ მიზნისათვის, აფხაზურ ენაში კი კომპოზიციის უძველესი პრინციპი დარჩა წამყვან ხერხად.

დამოწმებული ლიტერატურა

გ. გვანცელაძე, 2009 — გ. გვანცელაძე, ფრინველთა ქართული სახელების მოტივაციის ძირითადი თავისებურებანი. კრებ.: ფილოლოგიური პარალელები, სამეცნიერო შრომების კრებული, №1, თბ., 2009.

თ. გვანცელაძე, 2011 — თ. გვანცელაძე, ფრინველთა აფხაზურ სახელწოდებათა მოტივაციის საფუძვლები და მორფოლოგიური მოდელები, წიგნში: თეიმურაზ გვანცელაძე, აფხაზური ენა, სტრუქტურა, ისტორია, ფუნქციონირება, თბ., 2011.

ქ. ლომთათიძე, 1941 — ქ. ლომთათიძე, ერთეულის კატეგორია და მისი მაწარმოებლები აფხაზურში, კრებ.: ენიმკის მოამბე, ტ. X. თბ., 1941.

GVANTSA GVANTSELADZE, TEIMURAZ GVANTSELADZE

STUDIES FROM THE ABKHAZIAN-GEORGIAN COMPARATIVE MORPHOLOGY, 1. BIRD NAMES

The paper compares motivations and structures of bird names in the Georgian and the Abkhazian languages. The reason of the choice of this group of lexical units is in the fact that in the majority of languages bird names belong to the basic stock of vocabulary only with rare borrowing instances.

Our analysis has revealed that according to the naming motivations bird names in Georgian and Abkhazian languages give two groups: To the first group belong those nouns whose nomination is ambiguous; the other group is represented with words of visible motivations. The latter group indicates as what external and “behavioral” qualities served the motivation for names-giving. It is noteworthy that in both languages the quantity of names in the second groups far outnumbers those of the first group words.

The Georgian and Abkhazian languages have common groups in terms of the basis of motivations:

1. Names motivated by appearance, anatomic peculiarities and colors of feathers;
2. Names motivated by bird sounds;
3. Names motivated by bird behavior patterns;
4. Names motivated through comparison with other objects or the “likeness” with other animated creatures;
5. Names motivated by the habitat, by bio-type of the place;
6. Names motivated by forage types birds are fed on;

It is worth mentioning that often in both Georgian and Abkhazian languages the names of some birds have one and the same motivation basis, and in the names motivated by bird sounds often there are the same phonemes.

As for the morphological structure most of the names in both languages are derivatives and compound words. The Georgian language gives advantage to the use of affixation while Abkhazian language practically does not make use of affixes in bird name formations. We think that composition is older in chronological standpoints as it avoids using additional morphological inventory.

ომარ გვეტაძე

ძველ ქართულ მწერლობაში მესობაშია პოეტიკისათვის

ძველ ქართულ მწერლობაში, თავისი იდეურ-მხატვრული მიზანდასახულობით, სახოტბო-საკარო პოეზიას განსაკუთრებული მნიშვნელობა ენიჭება. შუა საუკუნეების ქართულ ლიტერატურაში, შეიძლება ითქვას, ეს ჟანრი საერო მწერლობის წარმოშობისთანავე დამკვიდრდა და სათავე დაუდო იმ მსოფლხედველობით მიმართულებას, რომელიც შემდეგ კიდევ უფრო დაიხვეწა და განვითარდა — ეს იყო ეროვნული იდეოლოგიის გამოკვეთა და ქართველ მეფეთა მოღვაწეობის მესიანისტური თვალთახედვით გააზრება, პოეტიკის სფეროში წარმოებული ძიებანი და ა.შ.

“ქართველი მეფეები თავიანთ კარზე იწვევდნენ გამოჩენილ ისტორიკოსებს, მწიგნობრებს, პოეტებს. კარის მწიგნობარი, კარის პოეტი მეფის სამსახურში იმყოფებოდა, მის მოვალეობას შეადგენდა საკარო ცხოვრების ლამაზ ფერებში დახატვა, მეფისა და მისი კარის სახელის გათქმა, საზეიმო შეკრებებზე ლექსების კითხვა... საკარო პოეტურ ნაწარმოებებს ჩვეულებრივ აზის ოფიციალურ-საზეიმო განწყობის ბეჭედი: მისთვის დამახასიათებელია განსაკუთრებული ენაწყლიანობა, მაღალფარდოვანი სტილი” (ქლი, 1996, გვ. 88).

XIII საუკუნისა და მომდევნო ხანიდან, სამეფო ძალაუფლების დაქვეითებასთან ერთად, სახოტბო ჟანრმა ნაწილობრივ დაკარგა თავისი აქტუალურობა. ხოტბა-ოდის ჟანრი არ გამოიყენება როგორც აუცილებელი ატრიბუტი, მაგრამ თითქმის ყველა პოეტი მეტ-ნაკლები ოსტატობით მიმართავს ამ ჟანრს (ფ. ფანჩულიძე, 2003, გვ. 32).

საერო მწერლობის ეს ჟანრი აღორძინების ხანის მწერლობაში ერთგვარად გამოცოცხლდა. როგორც აღნიშნავენ, XVIII საუკუნის მეორე ნახევარში განსაკუთრებით ფრთა შეისხა სახოტბო პოეზიამ. ამ პერიოდის ოდების ჟანრში გამოვლინდა ძველი ქართულისათვის დამახასიათებელი კონსტრუქციები და ფორმები, მითოლოგიურ პერსონაჟებთან შედარებების სიუხვე, აბსტრაქტული მსჭვლობები, რთულსიტყვაობა, ხელოვნურად შექმნილი ზმნები და ა.შ. (მ. გოგიჩაიშვილი, 1976, გვ. 277).

ქართული საკარო-სახოტბო პოეზია არ აღმოცენებულა წინარე ლიტერატურული ტრადიციების გარეშე. ქართული ჰიმნოგრაფიის ზეგავლენის კვალი საერო პოეზიაზე, ჯერ კიდევ მ. ჯანაშვილმა მიუთითა (მ. ჯანაშვილი, 1976, გვ. 51). ამ კუთხით საინტერესო და ანგარიშგასაწევი მოსაზრებები გამოთქვა პროფ. გ. იმედაშვილმა. მისი დაკვირვებით, ძველ ქართულ სახოტბო პოეზიას მეტ-ნაკლებად სასულიერო ჰიმნების მსგავსი აგებულება აქვს. მანვე მიუთითა სასულიერო და საერო პოეზიის ლექსიკურ-ფრაზეოლოგიურ თანხვედრასა და არქიტექტონიკული აგებულების მსგავსებაზე და ა.შ. (გ. იმედაშვილი, 1959). დიდა, აგრეთვე, ნიკო მარის მეცნიერული წვლილი ქართული სახოტბო პოეზიის პოეტიკის თავისებურებათა კვლევის საქმეში (ნ. მარი, 1902) აღსანიშნავია. აგრეთვე, პროფ ივ. ლოლაშვილის გამოკვლევა “ძველი

ქართველი მეხოტბენი”, ორ ნაწილად, რომლებშიც, ხელნაწერთა ტექსტების შედარება-დადგენასთან ერთად, გადმოცემულია თითოეული ტაყის შინაარსი, გარკვეული მრავალი ისტორიულ-ფილოლოგიური საკითხი (ივ. ლოლაშვილი, 1964).

XII საუკუნიდან ჩვენამდე მოღწეულია სახოტბო პოეზიის ორი მნიშვნელოვანი ძეგლი: ჩახრუხაძის “თამარიანი” და იოანე შავთელის “აბდულმესიანი”. ამ ორი თხზულების შესწავლა დღესაც გრძელდება და მკვლევართა ზოგიერთი მოსაზრება კვლავ დავისა და მსჯელობის საგანია, როგორცაა, მაგალითად, პლაგიატის საკითხი და სხვა (კ. კეკელიძე, 1957, გვ. 10). ორთავე სახოტბო ლექსთა თემა ძირითადად ერთი და იგივეა — თამარისა და დავით სოსლანის ქება, თუმცა, როგორც კ. კეკელიძე აღნიშნავს “თამარიანთან” შედარებით, “აბდულმესია” მეტად რთული თხზულებაა და გასაგებადაც ძნელი (კ. კეკელიძე, 1957, გვ. 57). ისევე, როგორც “აბდულმესიანის” ავტორი, “თამარიანის” ავტორიც პოეტი-მოაზროვნეა, რომელსაც გულწრფელად უყვარს თავისი ქვეყანა, თაყვანისცემის გრძნობას უცხოველებს ქვეყნის მესაჭეთა ადამიანური და სახელმწიფოებრივი ღირებულებებისა (ალ. ბარამიძე, 1952, გვ. 246).

დროთა განმავლობაში ეპოქებით დაშორებული და გარკვეულ სოციალურ-პოლიტიკურ და კულტურულ გარემოში შემქნილი ნაწარმოები შეიძლება დღევანდელობის გადასახედიდან შინაარსობლივად გაბუნდოვანდეს, გაუგებარი დარჩეს ტექსტის მხატვრულ-ესთეტიკური სამოსელი. ამის გამოძახილია დიდი ილია ჭავჭავაძის ცნობილი მოსაზრება “თამარიანისა” და მისი ავტორის შესახებ: “ჩვენში, ქართველებში, დიდი მწერლის ხმა აქვს დაგდებული ჩახრუხაძესა, მაგრამ არა თუ დიდი, პატარაც არ ბრძანდება ის სულკურთხეული... რის ვაი-ვაგლახით და კისრის მტვრევით მოგორავს დავარდნილ ცხენსავით მისი ოცმარცვლოვანი ტყვიასავით მძიმე ლექსები.. არც ჭკუა, არც სული, არაფრისთანა არაფერი, გარდა ზედშესრულების რახა-რუხისა”(ი. ჭავჭავაძე, 1985, გვ., 7-8).

ეს დამოკიდებულება, სხვადასხვანაირი ელფერით, დღესაც ცოცხლობს; ამიტომ, გვინდა კიდევ ერთხელ გავამახვილოთ ყურადღება ოდების შექმნის მიზანზე და მივანიშნოთ იმ მხატვრულ სპეფიციფიკასა და განსახოვნების ზოგიერთ საშუალებაზე, რომლებიც სწორ მიმართულებებს მისცემს თანამედროვე მკითხველს სახოტბო პოეზიის ტექსტის აღსაქმელად. ქართულ მეცნიერებაში საკმაოდ კარგადაა გარკვეული ამ ორი პოემის დაწერის თარიღები, პერსონაჟთა ვინაობა, ცალკეული ოდების, სიტყვებისა და გამონათქვამების მნიშვნელობა, მითოლოგიურ, ანტიკურ სამყაროს რეალიებთან თანხვედრა და ა.შ.

ჯერ კიდევ ალ. ბარამიძე წერდა, რომ სახოტბო ოდებს ვერ განვიხილავთ როგორც ვიწროდ გაგებულ სახოტბო-პანეგირიკულ პოემებს, რომელთა დანიშნულება იქნებოდა საკარო წრეების მხატვრული გემოვნების დაკმაყოფილება (ალ. ბარამიძე, 1952, გვ. 248).

სახოტბო ოდებში ჰიპერბოლიზებული შედარებების, მეტაფორების, ომონიმებისა და მაჯამური რითმების ფეიერვერკში აღარ ჩანს რეალური ადამიანის სახე, პერსონაჟის შინაგანი სამყარო. კარის პოეტი შეუძლებლის შეიძლებას ცდილობს — თამარზე ისე უნდა ისაუბროს, როგორც ღმერთზე (ვ. როდონაია, 1988, გვ. 443) (გავიხსენოთ IV ჰიპოსტასის იდეა). მან უნდა წარმოაჩინოს ქართული სახელმწიფოს მესიანისტური მიზანდასახულობა და ზორცი უნდა შეეახას მხატვრულ სიტყვაში. ამიტომაც გარკვეული

“გულო აბა მო, დაუსაბამო,
თამარ ვთქვა ნათლად და ზედა მისად,
ზეებრ სავანე, სულის სავანე,
თან გამწყოდ ძისა, სწორად მამისა”.

ქართველი მეზობეების თხზულებათა პოეტიკის განმაპირობებელ თავისებურებათა წარმოსაჩენად დიდი მნიშვნელობა აქვს, აგრეთვე, მათ თანამედროვე სპარსულ საკარო პოეზიას. ჯერ კიდევ ნ. მარი აღნიშნავდა: “გარეგანი სახე თითოეული ლექსისა და შინაარსიც მოგვაგონებს “ყასიდებს” სპარსული მწერლობისას (ნ. მარი, 1935, გვ. 268).

XII საუკუნეში განვითარებულმა პოლიტიკურმა და ეკონომიკურმა მდგომარეობამ ხელი შეუწყო აზერბაიჯანის ერთ-ერთი სამთავროს, შირვანის დაწინაურებას. შირვანის ლიტერატურულმა სკოლამ, რომელსაც სათავეში ედგა “პოეტთა მეფე”, იმ დროისათვის დიდ წარმატებას მიაღწია. პოეტური ოსტატობის გამოვლენისათვის ყველაზე ხელსაყრელი ფორმა აღმოჩნდა ოდის ჟანრი - ყასიდა. პირიქით, ზოგ შემთხვევაში, შირვანელი პოეტების შემოქმედებაში არის ქართული თემატიკის ანარეკლიც. ამ მხრივ გამოირჩევა ხაყანი შირვანელი. ყასიდა, თავისი სპეციფიკური ნიშნების წყალობით, ყველაზე მეტ შესაძლებლობას იძლეოდა პოეტური ოსტატობის გამოსავლინებლად (ალ. გვახარია, 1964, გვ. 112).

ყასიდისათვის დამახასიათებელია შინაგანი რითმები, როცა ერთი ბეითის ფარგლებში გვაქვს სამი შინაგანი რითმა, რაც ვირტუოზული პოეტური ტექნიკის შთაბეჭდილებას ქმნის. სამმაგი შინაგანი რითმებით წერდნენ ფელექი შირვანელი, ხაყანი და სხვები. სამმაგი შინაგანი რითმა გვხვდება ქართველ მეზობეებთან — შავთელსა და ჩახრუხაძესთან, თუმცა მათთან უმთავრესია ორმაგი შინაგანი რითმა. ასევე, აღნიშნავენ ჩახრუხაძის საზომის ანალოგიას XII საუკუნის არაბი მწერლის ჰარირის “შაკამებთან”. აშკარა ხდება საოცარი იდენტობა არაბული და ქართული ლექსისა ამ კუთხით (გ. წერეთელი). სალექსო ფორმა “ძაგნაკორული” სამმაგი შინაგანი რითმითაა დაწერილი.

მაგალითად, “აბდულმესია”:

ზესკენელს ქვესკენლით და გარესკენლით
უკანასკნელით უფსკრულთ სადარი”...
ასაფიცარი ასა-ფიცარი
დამამტყიცარი წინასწარისად”.

“თამარიანი”:

“იგი ვარდ გული, იგი ვარდ-გული,
ხე ედემს რგული, ნაშენებარე”.

ოდების შექმნის დროს ხაყანი ფართოდ იყენებს “ნასიბს” ანუ შესავალს. შესავალში, არაბული ყასიდისაგან განსხვავებით, არ არის უკვე უდაბნოში მოგზაურობა და ბედუნებისათვის დამახასიათებელი ცხოვრების წესის გამოხატველი ატრიბუტები. სამაგიეროდ, სპარსულ ოდაში დიდი ყურადღება ეთმობა ლირიკული განწყობილებისა და პეიზაჟის გადმოცემას (ნ. ჯიშკარიანი. 1980, გვ. 21).

განსხვავებულია “ნასიბი” ანუ შესავალი ქართველი მეზობეების ოდებში. აქ გვხვდება ორი მიმართულება: ღმერთისადმი თხოვნა-მიმართვა და მიმართვა ფილოსოფოსებისადმი, რომლებსაც უკეთესად შეეძლოთ ქება მეფე-პატრონებისა. იმ ვითარებას, რომ ბუნების სურათი, პეიზაჟი არ გვხვდება შავთელსა და ჩახრუხაძესთან, მკვლევარი ნ. ჯიშკარიანი ჰიპოთეზირებული პოეზიის ძლიერ გავლენას უკავშირებს (ნ. ჯიშკარიანი. 1980, გვ. 22).

ოდების ძირითადი ნაწილი, ანუ “მადპი” კი, ქართველი და შირვანელი მეზობლებისათვის ერთი და იგივეა. ამასთან, საერთოა გამოყენებული ჰიპერბოლიზებული აღწერები და პერსონაჟთა დახასიათებები. ნ. ჯიშკარიანმა გაარკვია, აგრეთვე, რომ ქართულ ხოტბებს არა აქვთ სპარსული პოეზიისათვის დამახასიათებელი დასასრული, ანუ “თალამი”.

ზემოთ ნაჩვენები ლიტერატურული შეხვედრებისა თუ განსხვავებათა მომენტები ხაზს უსვამს იმ გარემოებას, რომ ქართულმა სახოტბო პოეზიამ გაიარა ორიგინალური, ეროვნული ცნობიერების ნიშნით აღბეჭდილი გზა, რომლის ნათელი დადასტურებაცაა “წყობილი სიტყვის მაღალი კულტურით აღბეჭდილი” (მ. კარბელაშვილი, 2002, გვ. 8) ძეგლები — “თამარიანი” და “აბდულმესიანი”.

დამოწმებული ლიტერატურა

- ალ. ბარამიძე, 1952 - ალ. ბარამიძე, ნარკვევები ქართული ლიტერატურის ისტორიიდან, III, თბ., 1952.
- ზ. გამსახურდია, 1991 - ზ. გამსახურდია, ვეფხისტყაოსნის სახიმეტყველება, თბ., 1991.
- ალ. გვახარია, 1964 - ალ. გვახარია, შინაგანი რითმის ისტორიიდან, წიგნში: ძველი ქართული მწერლობის საკითხები, კრებული II, თბ., 1964.
- მ. გოგიჩაიშვილი, 1976 - მ. გოგიჩაიშვილი, XVIII საუკუნის სახოტბო პოეზიის ისტორიიდან, წიგნში: ძველი ქართულ მწერლობისა და რუსთველოლოგიის საკითხები, VII-VIII, თბ. 1976.
- ბ. დარჩია, 2009 - ბ. დარჩია, იაკობ შემოქმედელი, თბ., 2009.
- გ. იმედაშვილი, 1959 - გ. იმედაშვილი, ქართული კლასიკური საგალობლის პოეტიკის საკითხები, ლიტერატურული ძიებანი, ტ. XII, 1959.
- მ. კარბელაშვილი, 2001 - მ. კარბელაშვილი, “ისტორიანი და აზმანი შარავანდედთანი”: XII საუკუნის საქართველოს “ოქროს ხანის” იდეოლოგია და მისი თეოლოგიურ-ფილოსოფიური საფუძვლები (მასალები ქართული პოლიტიკური აზროვნების ისტორიისათვის), ლიტერატურული ძიებანი, #21, თბ., 2001.
- მ. კარბელაშვილი, 2002 - მ. კარბელაშვილი, ძველი ქართველი მეზობენი — ქართული პოლიტიკური თეოლოგიის თეორეტიკოსები (მასალები ქართული პოლიტიკური აზროვნების ისტორიისათვის), ლიტერატურული ძიებანი, #24, თბ., 2002.
- კ. კეკელიძე, 1957 - კ. კეკელიძე, ეტიუდები ძველი ქართული ლიტერატურის ისტორიიდან, IV, თბ. 1957.
- ივ. ლოლაშვილი, 1957 - ძველი ქართველი მეზობენი, თბ., 1957 წ.; წიგნი მეორე, თბ., 1964.
- ივ. ლოლაშვილი, 1969 - კვლავ აბდულმესიანის პერსონაჟთა ვინაობისათვის, წიგნში: ქართული ფოლკლორი, III, თბ., 1969.
- ნ. მარი, 1902 - ნ. მარი, ძველი ქართველი მეზობენი, სანკტ-პეტერბურგი, 1902.
- ნ. მარი, 1935 - ნ. მარი, ცდანი ძველ ქართულ მწერლობაზე, I. ჩახრუხადის ლექსები, ლიტერატურული მემკვიდრეობა, წიგნი I, თბ., 1935.
- ვ. როდონაია, 1982 - ვ. როდონაია, ბოლოსიტყვა, ქართული მწერლობა, 3, თბ., 1988.
- რ. სირაძე, 1982 - რ. სირაძე, სახიმეტყველება, თბ., 1982.
- ფ. ფანჭულიძე, 2003 - ფ. ფანჭულიძე, სახოტბო პოეზია (ოდის ჟანრი) XVII-XVIII სს. ქართულ მწერლობაში, ავტორეფერატი, ფილ. მეცნ. კანდიდატის სამეცნ. ხარისხის მოსაპოვებლად, თბ., 2003.

- ქლი, 1996 - ქართული ლიტერატურის ისტორია, ტ. 2, თბ., 1996.
 მ. ჯანაშვილი, 1981 - მ. ჯანაშვილი, მეათე საუკუნის საგანძური, თბ., 1891.
 ნ. ჯიშკარიანი, 1980 - ნ. ჯიშკარიანი, ქართული და სპარსულენოვანი აზერბაიჯანული საზოგადო პოეზია XII საუკუნისა, ავტორეფერატი, ფილ. მეცნ. კანდ.—ის სამეცნიერო ხარისხის მოსაპოვებლად, თბ., 1980 წ.(რუს.ენაზე).
 ი. ჭავჭავაძე - ჭავჭავაძე ი., თხზულებანი, ტ. IV, თბ., 1985.

OMAR GVETADZE

ON THE POETICS OF THE ANCIENT GEORGIAN EULOGIST AUTHORS

Owing to its ideas and artistic qualities and purposes panegyric-court poetry assumes a very special importance in the ancient Georgian literature. “Tamariani” by Chakhrukhadze and “Abdulmessiani” by Ioane Shavteli are the two outstanding monuments of this kind composed in the twelfth century.

Since the 13th century and the periods that followed, together with the gradual decline of the royal authority, the genre partly lost its actuality. However, this genre of the secular poetry revives to a certain degree during the renaissance period. Georgian praise-court poetry has its roots in the preceding literary traditions. It has more or less similar structure as of the religious hymns.

There are instances of the eulogist poetry that are created in the different social, political and cultural environment, with a considerable epochal distances, and from the modern view it is quite possible that much of the artificial and aesthetic raiment and the content of the works appear ambiguous. In the fireworks of poetic means like: hyperbolized comparisons, similes, metaphors, homonyms, and *majamas*, (i.e. rich rhymes, two or more different words that happen to sound the same), applied in the odes - the real image of the personage and the spiritual world of protagonists of the lyrics has often rendered indiscernible.

In “Tamariani” the author strives to work miracles and talk about the Queen Tamar as about the God and at the same time put forward Georgian state’s messianic aspirations. In order to create external effects eulogists often deliberately break grammar rules, quote other literary sources, make use of the Biblical allusions, and of the ancient Greek and Latin works and of the Persian poetry. The peculiarities of the poetics of works written by Georgian eulogists become clear when compared them to their contemporary Persian poetry. The moments of literary similarity and of differences underline the reality that the Georgian eulogist poetry evolved through its original path imprinted with the national Georgian consciousness, the brightest examples of which are “Tamariani” and “Abdulmessiani”.

თამარ გითოლენდია

არგო - კოლისემიის ერთ-ერთი წყარო ქართულში

პოლისემიის წარმოქმნის ენობრივი და ექსტრალინგვისტური ფაქტორები მეტად მრავალფეროვანია. ყოველ მათგანს თავისებური ნიუანსები აქვს. სიტყვის სრულყოფილი, ამომწურავი სემანტიკური დახასიათებისათვის საჭიროა მისი მიმართების გარკვევა ენის სხვადასხვა ქვესისტემასთან. კერძოდ, უნდა განისაზღვროს სიტყვის ადგილი საერთო ქართულ ლექსიკაში, სიტყვის სემანტიკური დახასიათება უნდა მოხდეს მისი მიმართების გარკვევით ძველ ქართულთან, დიალექტურ ლექსიკასთან, სხვადასხვა ენობრივი კოდების, პროფესიული ენების, ენობრივი სისტემების - ტაბუირების, რიტუალური არგოს, სამონადირეო ენის, მეტაფორიკის პრინციპების, ეტიმოლოგიის, ყარგონის, ენის გენდერული ასპექტის, ბავშვური ენის, იუმორის, ირონიის, ინტერტექსტულობის, კონოტაციასიისა და ენის დანარჩენ ქვესისტემებთან მიმართების გათვალისწინებით. ამგვარი კომპლექსური მიდგომა წარმოაჩენს სიტყვის შინაარსობრივ პოტენციას, სიტყვათა განაწილებას ენის ქვესისტემებში. აგრეთვე, სიტყვის სემანტიკურ დახასიათებაში დაგვეხმარება ექსტრალინგვისტური ფაქტორების გათვალისწინება: ქრონოლოგიური და სივრცული მონაცემების გათვალისწინება, კულტურული-ისტორიული გარემოს გათვალისწინება, ფსიქოლოგიური ფაქტორები მითოლოგიური და წარმართული კულტურული არეალიდან ახალ კულტურულ არეალში გადასვლის დროს მომხდარი ცვლილებებზე დაკვირვება, ისტორიის განმავლობაში მომხდარი კულტურული, პოლიტიკური, სოციალური გარდატეხების გათვალისწინება და სხვ. ყოველივე ეს მოგვცემს წარმოდგენას ლექსიკურ ფონდთან ენობრივი კოლექტივის დამოკიდებულების, აზროვნების ისტორიის, ზოგადად ლექსემათა სემანტიკურ ცვლილებებზე ექსტრალინგვისტური ფაქტორების გავლენისა და პოლისემიის წყაროების შესახებ.

ნაშრომში განიხილება ქართულ ენაში ახალი სემანტიკის გაჩენის ერთ-ერთი მიზეზი - რიტუალური არგო ანუ “ცალკეული სოციალური ჯგუფის, პროფესიული წრის თავისებური მეტყველება, რომლის სიტყვები და გამოთქმები გასაგებია მხოლოდ სათანადო კოლექტივისათვის” (ბ. ჯორბენაძე, 1989, გვ. 49). რიტუალური ლექსიკის ანალიზის შედეგად ირკვევა, რომ არგო ქართულ ენობრივ სამყაროში სიტყვის ახალი მნიშვნელობების გაჩენის ერთ-ერთი სამოტივაციო მოვლენაა.

რიტუალურ არგოს განეკუთვნება ჯვართენა, სამონადირეო ენა და შელოცვის ფორმულებიც, რომლის სიტყვები და გამოთქმები გასაგებია მხოლოდ სათანადო კოლექტივისათვის, რადგან “პროფესიული საიდუმლოების გაცემა ხშირად გაკოტრებას ნიშნავდა. ამ საიდუმლოს დაცვა შესაბამისი არგოს გამომუშავებას საჭიროებდა — ამქრის წევრისათვის გასაგებს, სხვებისთვის — გაუგებარს (ბ. ჯორბენაძე, 1989, გვ. 51)“. ამ ფაქტმა ქართული ენის მთის დიალექტების ლექსიკაში განაპირობა სიტყვათა ახალი პოლისემიური ჯგუფების წარმოქმნა.

აღმოსავლეთი საქართველოს მთიანეთის, განსაკუთრებით, ხევსურთა, საწესო ტექსტებში კარგა ხანია შემჩნეულია ერთი შრე ლექსიკისა, რომელიც ჯვართენად იწოდება. მას გამოყენების მკაცრად შემოფარგლული სფერო აქვს. ეს ლექსიკა დასტურდება ხუცობისა და ქადაგობის (ნაქადაგართა) ტექსტებში (ზ. კიკნაძე, 1997, გვ. 147). ჯვართენა წარმოადგენდა ქადაგის საგანგებო, ჩვეულებრივი სასაუბრო ენისაგან განსხვავებულ ტერმინთა კრებას, რომელსაც იგი ჯვრის ნება-სურვილის გამოცხადების დროს იყენებდა. ჯვართენის წარმოშობის ერთ-ერთი მიზეზი უნდა ყოფილიყო ჯვრის ზებუნებრიობისათვის ხაზგასმის სურვილი, მისი შექმნა საჭირო იქნებოდა ჩვეულებრივ მოკვდავთა სასაუბრო ენისაგან ღვთისშვილთა "ენის" განსხვავების მიზნით, რითაც ჯვრის ზებუნებრიობას გაესმებოდა ხაზი და მკადრე ქადაგები, როგორც ამ ღვთაების ყველაზე ახლო მდგომნი და მისი სიტყვის მლალადებელნი, საკუთარ მდგომარეობას ამაგრებდნენ, ხალხში მეტ ავტორიტეტსა და პატივისცემას იხვეჭდნენ (თ. ოჩიაური, 1954, გვ. 134-135).

როგორც ცნობილია, აღმოსავლეთი საქართველოს მთიანეთში გვიანობამდე შემონახული იყო ქადაგობის ინსტიტუტი. იგი მთიელთა რელიგიურ ცხოვრებაში განსაკუთრებულ როლს თამაშობდა... მორწმუნეთა შეხედულებების თანახმად, ქადაგს პირადად ეცხადებოდა ღვთაება, სახლდებოდა მასში და მისი პირით მეტყველებდა, ატყობინებდა ხალხს თავის ნებას. **ქადაგების დროს იგი ხმარობდა ჩვეულებრივი სამეტყველო ლექსიკონისაგან განსხვავებულ ტერმინებს**, რომელთაც ადგილობრივად ჯვართენას ეძახიან (თ. ოჩიაური, 1996, გვ. 207).

ჯვართენას ეძახიან ორასიოდე სიტყვა-შესიტყვებას, რომელთაც ხატის მსახურნი და ქადაგ-მკითხავნი იყენებდნენ რიტუალების შესრულებისას (ა. ჭინჭარაული, 2001, გვ. 151). ჯვართენის ლექსიკა სისტემური სახით წარმოდგენილი აქვთ თ. ოჩიაურს და ზ. კიკნაძეს. დღეისათვის მიკვლეულია ჯვართენის 160 ლექსიკური ერთეული და გაერთიანებულია შვიდ ჯგუფში. ამ ლექსიკის გარკვეული ნაწილი ძალიან ძველი წარმომავლობისა ჩანს. ქართულში ჯვართენის სარიტუალო ლექსიკაში შედიოდა: ადამიანის სახელები, ადამიანის სხეულის ნაწილთა სახელები, ადამიანის ქონების სახელები, ჯვართან დაკავშირებული მოვლენებისა და რეალიების სახელწოდებანი, ცხოველთა სახელები, ბუნებისა და ბუნების მოვლენების სახელები და უწმინდურთა სახელები.

ჯვართენის ჩვეულებრივ მეტყველებასთან საზიარო სიტყვები ახალი სემანტიკური კომპონენტით წარმოგვიდგებიან. სპეციალური სახელები შერქმეულია ისეთი საგნებისა და მოვლენებისათვის, რომელთაც ჩვეულებრივ მეტყველებაში საკუთარი სახელწოდებები გააჩნიათ.

ასევე აღნიშნავენ, რომ ჯვართენა არის სპეციალური ენა და ქადაგისაგან მოითხოვს სპეციალური ტერმინოლოგიის აუცილებელ ცოდნას.... ეს ლექსიკა ყოველდღიური ურთიერთობის დროს ჯვართენაში გამოყენებული მნიშვნელობით არ იხმარება, რაც საკრალურობას ანიჭებს ტექსტს. ეს ის ნიშანია, რომლითაც საკრალური ტექსტი სადაგი ტექსტისაგან განირჩევა. **იგი სრულიად განსხვავებული რეალობის გამომხატველია** (ზ. კიკნაძე, 1997, გვ. 147). **ამ ფაქტმა ქართული ენის მთის დიალექტების ლექსიკაში განაპირობა სიტყვათა ახალი პოლისემიური ჯგუფების წარმოქმნა.**

არგოს, როგორც პოლისემიის სამოტივაციო მოვლენის საილუსტრაციოდ წარმოვადგენთ რამდენიმე ტიპურ მაგალითებს:

ჯვართენაზე მიცვალებულს ჰქვია **“სულიწმინდა“**, **“უსუსური“**, **“ცივი“**. აღმ. საქართველოს მთიელები **სულიწმინდას** მიცვალებულის სულს უწოდებენ, თუმცა მიცვალებული უწმინდურადაც ითვლება (ზ. კიკნაძე, ნ. ლამბაშიძე). როგორც საყოველთაოდ ცნობილია, ქართულში **სულიწმინდა/სული წმინდა** სამების მესამე ჰიპოსტასის სახელწოდებაა. ნინო ლამბაშიძის მიერ გაანალიზებული ეთნოგრაფიული მასალის მიხედვით ირკვევა, რომ მთიელთა მიერ მიცვალებულთა სულების **სულიწმიდად** მიჩნევაში გარკვეული როლი უნდა ეთამაშა: 1. წარმოდგენებს გვამის უწმინდურობასა და სულის სიწმინდეზე — მთიელები ასხვავებდნენ მართალთა და ცოდვილთა სულებს. მათთვის სიკვდილი და, შესაბამისად, გვამი უწმინდურობაა, ხოლო სული კი წმინდა; 2. ქრისტიანულ-თეოლოგიურ შეხედულებას, რომ საიქიოში მართალთა სულები სულიწმიდის ნიჭით არიან აღბეჭდილები; 3. სულების **სულიწმიდად** სახელდების ძირითად მიზეზად ავტორს სულთმოფენობის დღესასწაული მიაჩნია. სულთაობა-ხალარჯობა სულიწმიდის დღე და მიცვალებულთა მოხსენიების ერთ-ერთი მნიშვნელოვანი დღესასწაულია, როდესაც ნებისმიერი სახის სიკვდილით (მათ შორის თვითმკვლელობითაც) დაღუპულთა სულებსაც მოიხსენიებს ეკლესია. სულთაობა-ხალარჯობა იუდაურ პასექში შემავალი დღესასწაულია. როდესაც პასექის დღესასწაულის ერთ-ერთი სახელწოდება ეწოდება სულთმოფენობის წინა დღეს, მკვლევრის აზრით, ამგვარი სახელწოდება ხაზს უნდა უსვამდეს თეოლოგიურ აზრს, რომლის მიხედვით, აღდგომის საიდუმლო 50-ე დღეს სულთმოფენობით დასრულდა. ამდენად სულთმოფენობის შაბათს, ხალარჯობას თავის თავში გარდაცვლილთა მოხსენიებასთან ერთად, სულთმოფენობის თეოლოგიური აზრიც უნდა მოეცვა და სულიწმიდა მიცვალებულთა სულებისათვის დაეკავშირებინა. ამის გამო სულთმოფენობის დღესასწაული მიცვალებულთა მოხსენიების დღე იყო და არის (ნ. ლამბაშიძე, 2001, გვ. 272).

ჯვართენაზე მიცვალებულის სახელებია ასევე **“უსუსური“** და **“ცივი“**. ხოლო **უსუსურობა** აღნიშნავს “სიკვდილს”: “რა გაგიბედავ ვერცხლის ღილისადავ; უსუსურობა გაგიბედავავ”; “აიღესავ აი ცივივ, საკრესაო’ გაემართნესავ (ღიალექტ.)”; “ცივის სიმძიმეს გაჩკვირან: არ იყვა ასატანიო (აღ. ჭინჭარაული, 2005).

ჯვართენაში მორწმუნეს, ჯვარის კაცს ჰქვია **“წამებული“**. **წამება** სიტყვის ძველი ქართული მნიშვნელობებია “მოწმობა”; “დადასტურება”, “წამება”; “ტანჯვა”; “მინიშნება”; “ჩვენება” (ზ. სარჯველაძე, 1997), ხოლო **წამებულიობა/წამებულება** - “დადასტურება”; **წამებულ-ყოფა** - “დადასტურება” (ზ. სარჯველაძე). შდრ.: “მოწმე”, “მწამს (მჭერა)”, “ცილისწამება”. ჩვენი აზრით, ჯვართენაში **წამებული** გამოიყენება მორწმუნის მნიშვნელობით, **წამებული** არის ის, ვინც ადასტურებს თავის მორწმუნეობას სიტყვით და საქმით.

ჯვართენაში თოფის სახელებია **საქუნარი** “თოფი”, **“სასაგნავი“** (სა-საგნ-ავ-ი. “საგანში” ანუ “შიზანში” მსროლელი (ზ. კიკნაძე). აღ. ჭინჭარაულის აზრით, ჯვართენის სიტყვა **საქუნარი** უფრო ძველია, ვიდრე ჯვართენაშივე გამოყენებული თოფის მეორე სახელი **სასაგნავი**. მკვლევარი აღნიშნავს, რომ ზეესტრუქტურულ ჯვართენაში **სასაგნავი** ნიშნავს “სატყორცნს”, “სასროლს”. ხოლო

ისარი **გასაგნა** ნიშნავს “ისარი გატყორცნა“. ხატის მსახურთ ძველი ტერმინიდან ნაწარმოები ეს სიტყვა **საქუხარის** სინონიმად შეუქმნიათ. ხვესურული **საგნავს**, **გასაგნავს** და **სასაგნავი** გვეხმარება “ვეფხისტყაოსნის“ შესიტყვება “მშვილდოსანნი გასაგანა“ -ს ახსნასა და სტრიქონის შინაარსის გაგებაში (ა. ჭინჭარაული, 2001, გვ. 151). მაშასადამე, მეცნიერი ვარაუდობს, რომ ჯვართენაში სიტყვა **საქუხარი** წინ უსწრებდა მის სინონიმ **სასაგნავს**, თუმცა, როგორც თვითონვე აღნიშნავს, **საგანი** ისიც არის, რასაც უნდა ესროლონ, ე. ი. მიზანი და ისიც, რაც უნდა ესროლონ, ე. ი. ისარი (შდრ. მეგრ. **ქასაგანი** “მშვილდისარი“ < **ქა** “რქა“ + **საგანი** “ისარი“). ტერმინი **საქუხარი** თოფის მნიშვნელობით შექმნილია ქუხილთან თოფის ხმის მსგავსების გამო. ჩვენი აზრით, დანიშნულების სახელი **საქუხარი**, რომელიც უკავშირდება სიტყვა **ქუხილს**, შესაძლებელია, ქართულში სრულებითაც არ არსებობდა თოფის, როგორც იარაღის გავრცელებამდე. ამდენად, ჯვართენაში ტერმინ **საქუხარის** გაჩენაც მე-17 საუკუნის ფაქტი უნდა იყოს - როგორც ცნობილია, თოფი მე-17 საუკუნიდან შემოვიდა საქართველოში. ჩვენს ამ ვარაუდს ადასტურებს ის ფაქტი, რომ “ვეფხისტყაოსანში“ უკვე დასტურდება **საგანი** სიტყვისაგან მომდინარე ნასახელარი ზმნა **გასაგანა** “მან ისინი გასტყორცნა, მოისროლა“ (იბ. ზემოთ), ხოლო მეგრულში იგივე სიტყვა **საგანი** დღემდე ისარს აღნიშნავს. მე-11-12 საუკუნეების მიჯნაზე სიტყვა რეალურად დასტურდება, ხოლო თოფი, როგორც საგანი იმ დროისათვის ჯერ კიდევ არ არსებობდა. შესაბამისად, ჯვართენაშიც **სასაგნავი** უფრო ადრე უნდა გაჩენილიყო, ვიდრე **საქუხარი**.

სახლს ჰქვია “**ყუდრო**“. (შდრ. **ყუდრო-კარი** - “სახლ-კარი“ ჯვართენაზე). ქართულ **ყუდ-** (<*ყუედ-) სა-**ყუდ**-ელ-ი; სა-**ყუდ**-არ-ი; და-**ყუდ**-ებ-ა “დაწყნარება“; “დაცხრომა“; “მშვიდობა“; **ყუდ**-რ-ო; **ყუდ**-რ-ო-ებ-ა-ე “სიწყნარე, სიმშვიდე“. ქართულ **ყუდ-** ძირს მეგრულში შეესატყვისება **ყუდე** - “სახლი“, ხოლო სვანურში - **ყუედ**, **ყუედ-ი** “მყუდრო, წყნარი“ (ფენრიზი, სარჯველაძე, 1990, გვ. 367), **ყუდე** -სახლი (შდრ. ქართ. ძირი -**ყუდ-**: სა-**ყუდ**-ელ-ი; ქვა**ყუდე** - ე. ი. ქვის სახლი (ა. ჩიქობავა, 2008, გვ. 40). შდრ. გურამიშვილის “მზის ყუდრო“. შდრ. ხვესურული **ხ-ყუდავ** - დგას, ყუდილ-ი - დგომა (ა. ჭინჭარაული, 2005, გვ.944).

ჯვართენაზე ვერცხლს ჰქვია “**თეთრეული**“. სრულიად ცხადია, რომ ეს მეორეული სახელწოდება უნდა უკავშირდებოდეს ვერცხლის, როგორც მეტალის ფერს. ამ კონტექსტში საყურადღებოა, რომ ძველ საქართველოში ვერცხლის ფულს **თეთრი** ეწოდებოდა. სპეციალისტების ცნობით, ქრისტეშობამდე VI საუკუნეში ქართულმა სახელმწიფომ მოჭრა პირველი მონეტა - კოლხური თეთრი. სწორედ აქედან იღებს დასაბამს ქართული ფული, რომელსაც 26-საუკუნოვანი ისტორია აქვს და ერთ-ერთი პირველია მსოფლიო მონეტებს შორის. **კოლხური თეთრი ვერცხლისგან იყო დამზადებული**, ნომინალური სისტემით კი ბერძნული მონეტების თანაბარ, ანუ დრაქმის სისტემაში იყო მოჭრილი. შესაბამისად, კოლხური თეთრით ანგარიშსწორება სახელმწიფოს ფარგლებს გარეთ და მისი კონვერტაციაც თავისუფლად ხდებოდა. შუა საუკუნეებში დასავლეთ საქართველოში, კერძოდ, ქალაქ ცხუმში იჭრებოდა ვერცხლის ფული, რომელსაც ქართულ იურიდიულ დოკუმენტებში **ცხუმური თეთრის** სახელით მოიხსენიებდნენ (<http://www.kvirispalitra.ge/economic/10692->

garthuli-fulis-thavgadasavali.html). ფერის მიხედვით საგნის მეორეული სახელდება ქართულში სხვა შემთხვევებშიც დასტურდება: ქართლში **თეთრეული** რძის ნაწარმს (წველას, ყველეურს) ნიშნავს (ალ. ლლონტი, 1984), თანამედროვე ქართულში **თეთრეული** “პერანგისა და მისი ამხანაგის” ნაცვლად დამკვიდრდა, რაც რუსული შესაბამისი სიტყვის “Белые”-ს კალკია (ბ. ჯორბენაძე, 1997, გვ. 75).

ჯვართენაში უწმინდურებს ჰქვია **“მყვირალნი”**; საანალიზო ერთეული აღწერილობითი ხასიათის სიტყვაა. **მყვირალნი** - ამოსავალი მნიშვნელობით “ვინც ყვირის”, რომელსაც შემდეგ გარკვეული მნიშვნელობა აქვს მიღებული, კერძოდ ეშმაკისა. ცნობილია, რომ ფსიქიკური ავადმყოფობით დაავადებული, შებყრობილი ადამიანი ხშირად ყვირის, გამოსცემს გაურკვეველ ხმებს, მათზე ამბობენ “ეშმაკი შეუსახლდა”. შეიძლება ამით იყოს მოტივირებული ეშმაკის აღნიშვნა “მყვირალნი” სიტყვით.

შენიშვნა: საწესო ტექსტების ეს ლექსიკური ფონდი (ჯერჯერობით მიკვლეული 160-მდე სიტყვა) სრულად იხილეთ ზურაბ კიკნაძის ნაშრომში “ჯვართენის” შესწავლისათვის, ქართველური მემკვიდრეობა. ტ. I, 1996, გვ. 147-154.

ჯვართენაზე **ზარს** ჰქვია **მხვივანი**. **ზარი** ძველ ქართულშივე პოლისემიური სიტყვაა. ეს არის: 1. რვალის დიდი სარეკელი, 2. საზარელისაგან შიში, ასევე 3. გლოვა, 4. მწყობრი, ხალხი, გუნდი; 5. კამათელი. აქედან **ზარი** შიშის მნიშვნელობით მ. ანდრონიკაშვილს მიაჩნია საშუალო სპარსულ სიტყვად (zahr-) (მ. ანდრონიკაშვილი, 1966, გვ.223-224). რადგან ჯვართენის ლექსიკურ ფონდში **მხვივანი** კლასიფიცირებულია ჯვართან დაკავშირებული მოვლენებისა და რეალიების ლექსიკურ ჯგუფში, საანალიზო სიტყვა **მხვივანი** უნდა იყოს სარეკელი. იგი **მხვივანი** (ზარის მნიშვნელობით) ხშიანობითაა მოტივირებული: “აღარ ხვიოდეს დროშანი, აღარც უქცევდა ზარიო (ხევს. პოეზ.)“, აგრეთვე: **გამახვივის, დაჰხვივის** (“დახვივინებს”; “დაჰკვივის”), **შამაჰხვივლებს** (“შემოხულვებს” - “სამციხელების თოფებმა ელოს ძირს შამაჰხვივლაო”), **ჩამახვივლებს** (“ჩამოჰქუხებს”, “ქუხილის ხმას ჩამოიტანს”), **ხვივილი** (ალ. ჭინჭარაული, 2005, გვ. 1123). შდრ. ძველი ქართული **მჰვანი** - “მოქიხვინე” (ზ. სარჯველაძე, 1997), ხევსურულში - “რაც ვვივის”. **ჰმოხვიხვინე** (ალ. ჭინჭარაული, 2005), **ჰვივილი** - “ქიხვინი”; “კივილი”; “ყვირილი”; **ჰვივა** - “ყვირილი”, “კივილი” (ზ. სარჯველაძე, 1997). შდრ. **ხვივილი, ხვივილი, ხვიხვინი, ხმიანობა, ყვივილი, ჰყვივილი...** ცნობილია, რომ ზარი უმთავრესად გამოიყენება მორწმუნეთა სალოცავად მოსახმობად ან ცალკეულ წმინდა მოვლენათა აღსანიშნავად. ლექსიკური ერთეულები **ჰხვიხვინი, კივილი, ყვირილი, ხვივილი, ხვივილი, ხვიხვინი, ხმიანობა, ყვივილი, ჰყვივილი...** “დაძახების/დაძახებით მოწოდების” სემანტიკურ ველში ერთიანდებიან. ვფიქრობთ, სიტყვა **მხვივანი ზარის** ნასესხობამდელი ქართული სახელია. იმის თქმა გვინდა, რომ ჯვართენის კუთვნილი ლექსიკა საკუთრივ ქართულია, ქართულ ნიადაგზეა წარმოქმნილი და მისი საერთო ქართულში გავრცელებული ვარიანტი — ნასესხობა. ჯვართენაში გამოიყოფა უძველესი შრე ქართული ენისა, როდესაც ქართულში უცხო ენებიდან არ იყო შემოსული და გავრცელებული ნასესხები ლექსიკა. ჯვართენის ლექსიკის ეს შრე ასახავს

იმდროინდელ ენობრივ სიტუაციას, როცა ქართული ენა ნაკლებად იყო შერეული უცხო ენებიდან ნასესხები სიტყვებით.

ჯვართენის ლექსიკაში ყურადღებას იპყრობს ისეთი ერთეულები, რომლებიც ქართულ ნიადაგზეა შექმნილი და მოპოვებათ უცხო ენებიდან შემოსული ლექსიკური სინონიმები. ასეთებია: ქართული **სასაგნავი**, **საქუხარი** და ნასესხები **თოფი** (სა-საგნ-ავ-ი. "საგანში" ანუ "მიზანში" მსროლელი), ქართული **მხვივანი** - ნასესხები **ზარი** და **სხვ**.

ჯვართენის გარდა ზოგადად ქართულშიც დასტურდება შემთხვევები, როცა ერთი სიტყვა ქართულია, მისი შესატყვისი მეორე სიტყვა - ნასესხები. ამ ტიპის სხვა მაგალითებია: **მჭამელი** - **უნგი**; **საქუხარი**, **სასაგნავი** - **თოფი**; **მხვივანი** - **ზარი**; **უნჯი** - **განძი**; **ავეჯი** - **დგამი** (შდრ. "ოჯახში დგამი" "ავეჯი ორჯერ გადადგი და გადმოდგი, რომ მაზალი (ბედი) შეიცვალოს" (ლ. ბრეგაძე, 2012, გვ. 39), **მიწა-ცარცი**, **საგონელი** - **გაჯი**; **საგონებელი**, **განზრახვა** - **ფიქრი**; **მოციქული**, **ციქვი** - **ელჩი**; **მტილი** - **ბოსტანი**; **სამსჭუალი** - **ლურსმანი** (ზარაბ. მუსმარი) და **სხვა**.

ჯვართენაში გამოირჩევა ქართული ენის ლექსიკის უძველესი შრე, რომელშიც დაცულია უძველესი, კერძოდ, ქართულ ენაში ნასესხობათა შემოსვლისა და დამკვიდრებამდელი ვითარება. **ჯვართენის ლექსიკას საერთო ენაში თავისი პირველადი მნიშვნელობები გააჩნია და ჯვართენაში დამატებით, სპეციალური, რიტუალისათვის საჭირო სიმბოლიზებული მნიშვნელობები მიუღია**. ჯვართენის ტერმინებში მნიშვნელობის გადატანის ყველა შემთხვევა (შეორებული სემანტიკა) ყოველთვის არ არის მოტივირებული ამოსავალი, პირველადი მნიშვნელობებით (მაგ., **ბედი** - "ვაჟი", **უბედური** - "უვაჟო"). ჯვართენაშიც, როგორც სხვა რიტუალურ ტექსტებში (შელოცვებში და ა.შ.), "შეიძლება გამოიყოს ზოგადქართული (ქართველური) წარმართული შრეც, ქრისტიანული ტერმინებიც და საკუთრივ დიალექტური (ლოკალური) ფენაც" (ე. დადიანი, ნ. ნაკანი, ტ. ფუტყარაძე, რ. ხაჭაპურიძე, 2000, გვ. 65).

ამრიგად, ჯვართენის გარკვეული სიტყვები ახალი სემანტიკური კომპონენტით წარმოგვიდგება. ჩვენი აზრით, ეს არის ა) სპეციალური, ჯვართენისათვის საჭირო სიმბოლიზებული სიტყვები, რომელთა საჭიროებამ ქართული ენის ლექსიკაში განაპირობა სიტყვათა ახალი პოლისემიური ჯგუფების წარმოქმნა, ჯვართ ენის ლექსიკას (ტერმინებს) სალიტერატურო ენისაგან მკვეთრად განსხვავებული სემანტიკის გაჩენა და ბ) საგანთა და მოვლენათა უძველესი, ქართულ ენაში ნასესხობათა შემოსვლისა და დამკვიდრების ხანამდე შემოსული ქართული ლექსიკა. ამ ჯგუფის ლექსიკა აღწერთი ხასიათისაა. მათი უმეტესობა წარმოქმნილია თვალშისაცემი გარეგნული მნიშვნელობის ან ფუნქციის მიხედვით. ასეთი სიტყვებიდან უფრო ნათლად ჩანს ქართულ ენაზე მეტყველთა აზროვნებისა და სამყაროს ენობრივი აღქმის სურათი. ვფიქრობთ, ამ მიმართულებით საგანგებო კვლევის ჩატარება გამოკვეთს ქართული ენის უძველეს იერსახეს, როცა ენა ნაკლებად იყო შერეული უცხო ენებიდან შემოსული ლექსიკით და გამოავლენს მოვლენებსა თუ საგნებზე ხალხის დაკვირვების თავისებურებებსა და აღქმის მხატვრულობას.

უნდა აღინიშნოს, რომ ჯვართენის ლექსიკა, თუ ის ტერმინებია, შეორეული მნიშვნელობის მქონე სიტყვებია და მათი უმეტესობა, თავის მხრივ, პოლისემიურია.

ხოლო, თუ სიტყვა განიმარტება ქართულში უცხო ენებიდან შემოსული სიტყვით, მათ ჩვენ ვთვლით უძველეს ქართულ, საკუთრივ ქართულ ნიადაგზე წარმოშობილ სიტყვებად, ქართულში შესაბამისი სიტყვის სესხებამდე გავრცელებულ სახელებად.

დამოწმებული ლიტერატურა

- მ. ანდრონიკაშვილი, 1966 - მ. ანდრონიკაშვილი, ნარკვევები ირანულ-ქართული ენობრივი ურთიერთობიდან, 1. თბ., 1966.
- ლ. ბრეგაძე, 2012 - ლ. ბრეგაძე, ყოფითი რწმენა-წარმოდგენები, თბ., 2012.
- ე. დადიანი, ნ. ნაკანი, ტ. ფუტკარაძე, რ. ხაჭაპურიძე, 2000 - ე. დადიანი, ნ. ნაკანი, ტ. ფუტკარაძე, რ. ხაჭაპურიძე, შელოცვების ენა ქართველურ ენათა დიალექტების მონაცემთა მიხედვით, ქართველური მემკვიდრეობა, ტ. VII, ქუთაისი, 2000.
- ზ. კიკნაძე, 1996 - ზ. კიკნაძე, "ჯუართენის" შესწავლისათვის, ქართველური მემკვიდრეობა, ტ. I, ქუთაისი, 1996.
- თ. ოჩიაური, 1954 - თ. ოჩიაური, ქართველთა უძველესი სარწმუნოების ისტორიიდან, თბ., 1954.
- თ. ოჩიაური, 1996 - თ. ოჩიაური, ჯვართ ენის შესახებ. ქართველური მემკვიდრეობა, ტ. I, ქუთაისი, 1996.
- ზ. სარჯველაძე, 1997 - ზ. სარჯველაძე, ძველი ქართული ენა. თბ., 1997.
- ჰ. ფენრიხი, ზ. სარჯველაძე, 1990 - ჰ. ფენრიხი, ზ. სარჯველაძე, ქართველურ ენათა ეტიმოლოგიური ლექსიკონი, თბ., 1990.
- ნ. ღამბაშიძე, 2001 - ნ. ღამბაშიძე, რატომ უწოდებენ აღმოსავლეთ საქართველოს მთაში მიცვალებულთა სულს "სულიწმიდას?". ქართველური მემკვიდრეობა, ტ. V, ქუთაისი, 2001.
- ალ. ღლონტი, 1984 - ალექსანდრე ღლონტი, ქართულ კილო-თქმათა სიტყვის კონა, თბ., 1984.
- ა. ჩიქობავა, 2008 - ა. ჩიქობავა, ჭანურის გრამატიკული ანალიზი. შრომები, III, თბ., 2008.
- ა. ჭინჭარაული, 2000 - ალექსანდრე ჭინჭარაული, "ჯვართ ენის" ზოგი ტერმინის წარმომავლობისა და მნიშვნელობისათვის. "სასაგნავი", ქართველური მემკვიდრეობა, ტ. VII, 2000.
- ა. ჭინჭარაული, 2005 - ა. ჭინჭარაული, ხევსურული ლექსიკონი, თბ., 2005.
- ბ. ჯორბენაძე, 1989 - ბესარიონ ჯორბენაძე, ქართული დიალექტოლოგია. ტ. I, თბ., 1989.

TAMAR GITOLENDIA

ARGOT – AS A SOURCE OF POLYSEMY IN GEORGIAN

The paper discusses ritual argot as one of the reasons of emerging new semantics in Georgian. The analysis of the ritual argot presents as a motivation for the origination of new meanings in the Georgian language.

The “jvartena”, (language- of- the- Cross) was a language of the preacher, a set of terms different from everyday spoken language, which the preacher used during the revelation of the will of the Cross. As for the ritual argot I mean here the language of hunters and the formulas of praying, the meanings of whose words are known only to a certain group(s) of users; the reason behind was that “revealing professional secret often meant going belly-up. The protection of the secret demanded elaboration of corresponding argot, which would be understandable only for the guild members “ (B.Jorbenadze). This fact underlay the beginning of the new groups of polysemic words in the mountainous dialects of the Georgian language.

The common group of words of the spoken language and the “jvartena” (language- of- the- Cross) come out with new semantic meanings. New names are given to the objects and phenomena, which in ordinary speech have their names. For instance, in the “jvartena” *bedi* (the fate) means *vazhi* (the son); *mqepari* (the crier) means *kadagi* (the preacher); *sulitsminda* (Holy Ghost) – the dead; *salagobelni* (for making merry) - pies to be brought at the ritual gathering; *morige* (the one on duty) -the god; *ghirebuli* (valued) – one year-old cattle; *tetreuli* (white things)- silver; *mtsvanili* (greenery) – a year; *khmelni* (dried) – cliffs; *mkviralni* (shouters) – unclean; *begari* (tax) –death; *dabegvra* (exerting taxes) – mortality; *tsamebuli* (martyr) – believer, the man of the Cross; *targmani* (translation) – preacher; *saboloo*, *monagoni* (the final, the invented) –children, grandchildren, heirs...

The vocabulary of the “jvartena” (language- of- the- Cross) has its primary meaning in the ordinary language and the additional meanings with its symbolized semantics actualized during the special rituals. Not all the words that acquire secondary nomination have corresponding motivating semantics within the components of the original lexical unit. For example, *bedi* (fate) meaning a son, or *u-bed-ur-i* (unhappy) meaning “someone who has no son” have nothing in common with the original semantics of the word.

Certain words of the “jvartena” present with entirely new semantic components. I think these words are the following:

a) New polysemic lexical groups, symbolized words whose emergence were conditioned by the need of “jvartena”; the vocabulary of the “jvartena” (language-of- the- Cross) must have had altered meanings completely different from their literary usage.

b) Ancient Georgian word-stock established in the language earlier than the era of borrowings; these groups of words are of descriptive nature and reveal the ways of thinking of ancient Georgian speakers, the image of the world reflected in words, as nominating process must have considered the conspicuous (for the Georgians) characteristics of objects.

თამარ გოგოლაძე

ღაცემიდან ამაღლებისაკენ

1986 წელს “სოციალიზმის ეპოქის” საქართველოს ჟამთააღმწერელი მწერალი, შემოქმედი ოთარ ჩხეიძე ასრულებს მუშაობას რიგით მე-16 რომანზე, “ამაღლება”. რომლის გამოცემის შესავალში გულისტკივილით შენიშნავს: “რაც გავითვალისწინე, ისიც ვერ მოვასწარი, ჟამი იდგა ვერაგი, უღმობელი, ნამდვილი ჟამი, - გამანადგურებელი რწმენისა, ზნეობისა, ადამიანობისა.

... თხზულებანი ესე იწერებოდა უსაშინლესი ძალადობისა და უმკაცრესი ცინიზმის პირობებში”. ოთარ ჩხეიძეს არ სჭირდებოდა ცენზურა, არც პარტიული თანხმობა. ის მაშინაც წერდა “მატიანე ქართლისაის” დასაწყისში და მერეც, როცა “ჟამი მოჭამა” სოციალიზმმა. ამიტომ 1986 წელს დაწერილი რომანი, 1997 წელს, თავისუფალ, მაგრამ მრავალი კატაკლიზმებით აღრეულ, დაქსელილ საქართველოში არ უდერდა, როგორც ნოსტალგია, არამედ როგორც მხილება ერისა, რომელიც დაამცირეს, ტაძარი შეუგინეს, მაგრამ დაცემას ამაღლება მოსდევს უეჭველია. ეს იცის ავტორმა და სწრაფვას ამაღლებისაკენ ზატავს, როგორც ბოროტთან ბრძოლას (ამ შემთხვევაში გველს ეკისრება სიმბოლური დატვირთვა, როგორც გველშაპს ზღაპარში); როგორი უნდა ყოფილიყო ასასახი რეალობა? რა დროის მონაკვეთზე გაშლილი, როგორ კომპოზიციურ რკალში მოხვედრილი?

ივანე ამირხანაშვილი ამას ო. ჩხეიძისეული კომპოზიციურ-სტილური თავისებურებებით ხსნის: “მწერლის ახალი რომანი “ამაღლება” საინტერესოა სწორედ იმ მხრივ, რომ მასში გამოვლენილია ნაწარმოების კომპოზიციური აგების დახვეწილი ოსტატობა და იმავდროულად, თვით რომანის, საერთო მთელის - მწერლის შემოქმედებითი პრინციპის, მსოფლმხედველობის ორგანული ნაწილი” (ივ. ამირხანაშვილი, 2009, გვ. 397). კი მაგრამ რაშია ეს “ლიაობა”. ღია დროა, ჩვენი აზრით, დრო, უდროო დრო და მონაცვლე დრო, რომელშიც ერთად ცხოვრობენ “საბჭოთა საქართველოს” “დაბადებისას” სიახლის ვერგამგები ინტელიგენცია, 1937 წელში რეპრესირებულნი, “მეორე მსოფლიო ომის შვილები” და ტირანული სახელმწიფოს წნეხში მოქცეულნი, “შებოქილები”.

მაინც ვინ არიან ეს “შებოქილები?” 70 წლიანი ეპოქისა და იმ პერიოდში მცხოვრები ადამიანების მდგომარეობა-ყოფის გამოსახატად ოთარ ჩხეიძე რამდენიმე ეპითეტს მიმართავს, ერთი მათგანია “შებოქილები”, მეორე - “დადაღულნი”.

“შხოლოდ ხელისუფლებამ იცოდა, რო უნდა გაეწმინდათ ათ წელიწადში ერთხელ ერი, პატარა ერი ახალგაზრდობისაგან უნდა გაეწმინდათ, ეროვნული სულისკვეთება რო არ გაღვივებულიყო, ეროვნული თვითმყოფადობის სურვილი რო არ გაჩენილიყო ამ დიადი, ინტერნაციონალური აღზრდის ქვეშა... და სწმენდდა ისიცა გულმოდგინედა, სწმენდდა და სწმენდდა ახალგაზრდობისაგან.... სწმენდდა და სწმენდდა ათასჯვარი საბაბითა.

... და ასუსულიყვნენ ქალიშვილები უცხოს წინაშე, უცხოელის წინაშე, ასუსულიყვნენ, მოკრძალებულიყვნენ, შებოჭილიყვნენ და ასევეც მოიხაზებოდნენ ესკიზებში ამისი, ან თუ დეტალეზად ამოიკვეთებოდნენ შებოჭილნი თუ გაუცხოებულნი” (ო. ჩხეიძე, 2009, გვ. 85-86).

ესკიზი გამოკვეთილია რომანში, ზოგადი, ავტორის მიერ სახელდებული “შებოჭილნი” საფრთხის ქვეშ, ძალის ქვეშ.

“ზორცი მორჩებოდა, მოშუშდებოდა, მოიკეთებდა. სული ვერაო, იტყვი და მართალიც იქნები. სული ისედაც დადალოდა: მანამდისაც დადალოდა სული ზოგი ვგრედაც იბადება - დადალული სულითა... ზოგი მერე დადალულიყო, ან თუ ყველა დადალულიყო და ბარბაცებდა დადალული სული, ბარბაცებდა, აწყდებოდა ერთიმეორესა” (ო. ჩხეიძე, 2009, გვ. 198).

ე.ი. “შებოჭვა”, “დადალვა” ერისა, “განწმენდა” ერისა საუკეთესო გენისაგან არის პროცესი 70 წლიანი პერიოდისა, რომელიც ებოქას უტოლდება ერის ცხოვრებაში. რა მოსდის ახალი რეალობის წინაშე ძველ ინტელიგენციას, ჭერ კიდევ ახალგაზრდა თაობას, ძველ ტრადიციებზე აღზრდილს, რომელიც ხვდება თავისი შეხედულებების გამო ციხეში, გადასახლებაში, იძულებით ემიგრაციაში, რომელიც ოცნებობს შეხვედრას შვილებთან, ნათესავეებთან, თავის ქვეყანასთან? ეს ერთი თაობაა ნესტანის მშობლებისა, ჰხვთისოს მშობლების, აკადემიკოს გომარელისა, ოსტატისა, თეთრებში ჩაცმული პოეტისა “ლალიძის წყლებიდან”;

“მეორეა თაობა” იმ ებოქაში აღზრდილებისა, “შებოჭილთა”, მაგრამ სულით გადარჩენილთა: გვარამისა, ჰხვთისოსი, ნესტანისა;

“შესამეა თაობა” ხელისუფლების ძალისხმევით “გადაგენებულთა”, რომლებიც ერთგულნი არიან ახალი წყობისა, ემსახურებიან მას კარიერისტული თუ “ახალი რწმენის” ძალით, ესაა “თაობა” დომენტისა, ბანანებიანი ტასიკოსი, რუხაძისა;

“მეოთხე თაობაა” ბიჭი, ხითხითა, ალალი, სუფთა, რადგან დაიბადა გაწმენდისაკენ მისწრაფებულ “შებოჭილთაგან”, რომელთაც ქალაქიდან სოფელს მიაშურეს, მიტოვებულ ტაძარს, და რომლისთვისაც “თოვლის კაცი” სწორედ ძია ჰხვთისოა, საზარელი გველი არაა საშიში, ბუნება განწმენდის ხელისშემწყობია.

და მაინც ვინაა “კეთილი” ანუ რაა “კეთილი”, ნათელი “შებოჭილებში”? რწმენა, დაწიხლული, დაგმობილი, მაგრამ მაინც გამჭდარი ძვალსა და რბილში. “პირველი თაობისათვის”, შიშისა და უარყოფის ძალის ქვეშ მაინც არსებული (გავისხენოთ ნესტანის ეპიზოდი სკოლაში). განადგურებულ ტაძარში დაჩიქნული ფრესკების გაუცნობიერებულად აღდგენის მსურველი — ჰხვთისო.

რწმენით აღსავსენი, თუ მისკენ მსწრაფველნი, სადაც გაცნობიერებულ-გაუცნობიერებულად ადამიანი აკეთებს კეთილს — იბრძვის სულის განკურნებისათვის, ესაა ქალაქისგან გაქცევა, იმ ადგილიდან გაქცევა, სადაც “დაყირავებული ვარდები” “უნდა დახატო”, სადაც “შიში ბუნებრივად ქცეულიყო”, სადაც “თქვენ რო არ იყოთ, რა გამაჩერებდა ამ ქალაქშიო, ამ დაშლილსა და დაღეწილ ქალაქშიო, ჭკუაგონება რო დაბნეულა, პატიოსნება რო გადახვეწილა, რწმენა შებღალულა, ერთგულობა გამოფიტულა, სიყვარული დამქანარა და ველარაფერი ველარ მოასულიერებსო” (ო. ჩხეიძე, 2009, გვ. 220). გაქცევა არაა გამოსავალი, რადგან მიტოვებულ ადგილსაც მოაღწია “შხამის” ნაკადმა, იქიდანაც აიძულა გადახვეწილებს წამოსულიყვნენ (აქ რეალური საფრთხე რეალური გველისა და რეალური საფრთხე ხელისუფლებისაგან, ვითომ კანონისაგან, ვითომ სახელმწიფო საკუთრების დასაკუთრებისაგან) ისევე სურვილი

“იქ” დაბრუნებისა”: “გაებრუნდეთ...” - ჩაიდუღუნა ნესტანმა, ჩაიდუღუნა ძლივს გასაგონადა, თუნდაც ამწუთშიო, ესეც მოადევნა, უფრო მკაფიოდა. ... თუ გაგვიშვებს....” (ო. ჩხეიძე, 2009, გვ. 393).

ბოროტი? რამდენი სახით გვევლინება იგი. და, უპირველესად, სიმბოლიკა გველისა: რეალურია გველი თავისი იერით, თავისი თვისებებით, სწრაფვით, სიცოცხლისუნარიანობით, კულმოწყვეტილი, კეთილთაგან მაინც შეცოდებულნი და გადარჩენილი, ჯაგნარისკენ მისწრაფებულნი.

შხამი ხელისუფლებისა და მისი პოლიტიკისა, ფორმები: დაშინება, იძულება, დადაღვა სულისა და ხორცისა, ეროვნულობის გენის ჩაკვლა.

აქ მწერალი საოცარ მხატვრულობას იჩენს, მხოლოდ მისთვის დამახასიათებელს, სადაც სიტყვა ტრიალებს, მეორდება, გრძელდება, იწელება, იგრავენება და იშლება: “ის შხამით აღვისილი, მოქნილა შხამითა, სიავე ასე მოქნილა შხამითა, სიკეთე ვერა, რო ტყდება მაშინვე მცირედი შხამითაცა, ტყდება, იმსხვრევა, სიავე ანთხევს, აღივსება და ანთხევს. მოქნილა, მოქნილა, ამით მოქნილა, თვითონვე თვისთვის მცირედსაც რო არ იტოვებს, - აღივსება და ანთხევს, აღივსება და განიწმინდება, მაშინვეა თურმე ნუგბარი, გემრიელი, სიბრძნისა წამლადაც მაშინ იქცევა” (ო. ჩხეიძე, 2009, გვ. 10).

“ყველაფერი რო ნაოხარი გამხდარიყო ამის თვალშია, დიდებას თვალშია, ყველაფერი რო მოშლილიყო, მონგრეულიყო, ზნეობა თუ ადამ-წესები, ყველაგან წყეული, ხსნა არსად იყო, ძალა არ მოსჩანდა წინააღმდეგობისა, ისევ ლეთისმშობელს თუ მიმართავდა და მიმართავდა და ევედრებოდა და მიმართავდა, ევედრებოდა და მოიყრიდა მუხლსა, ისევ შენაო, ისევ შენ გვიხსენიო” (ო. ჩხეიძე, 2009, გვ. 12).

ბოროტი ენება ყველას და ყველაფერს, ასე რომ მწერალი ფანტაზიით განზოგადოებულ სახეებს უმატებს და ორგანულად უერთავს მის თანამედროვეთ: სათვალთან, თეთრებში ჩაცმულ პოეტს (ტიციან ტაბიძეს უნდა გულისხმობდეს ავტორი), ოსტატს (აქ მწერლის მეგობარი, ცნობილი ქართველი მხატვარი ლადო გუდიაშვილი უნდა იგულისხმებოდეს), ტერენტი გრანელს, შალვა დადიანს, შალვა ნუცუბიძესა და ექვთიმე თაყაიშვილს. საოცარი მხატვრული ოსტატობითაა დახატული თამუნია წერეთელი “ლალიძის წყლებში”, რუხაძე, “ვილაც” დასაკითხ და საწამებელ ოთახში ჩასაფრებული. შალვა ნუცუბიძის ღია და ბრძნული მონერხებულობა, ექვთიმე თაყაიშვილის მეოცნებე სახე და მის მიმართ “შიჩენილნი” და სხვ.

ძალზე საინტერესოა ოსტატი. არაფერს ჩააგონებს გვარამს, არაფერს სთავაზობს, მხოლოდ შიშის ძალის ქვეშ, შესაძლებლობის ფარგლებში სილამაზისა და სიყვარულისკენ უბიძგებს. რადგან ამაში ხედავს ქვეყნის, ერის გადარჩენის გზას.

მწერლის მიერ ჩახვეულ ძაფის გორგალში ნელ-ნელა იშლება ჟანრი: “ყველაფერი არ გამოდგება ძირითადი ამბავისათვისა, რომანისათვისა ამ შემთხვევაში, რაღა თქმა უნდა, - ჟანრი ჟანრია, ჟანრი ამბავია, ყოველი შემთხვევა ამბავი არ არის, ამბავი თუ არ არის, სახე არ არის, სახე სრულყოფილი. სიტყვამ მოიტანა, სიტყვამ თვითონ იცის” (ო. ჩხეიძე, 2009, გვ. 180). ამიტომაც, დიახაც, ეს ლირიკული გადახვევა ავტორისა, თავისი და სხვისი ნაწარმოების, სტილის კრიტიკაცაა და შეფასებაც, რადგან მისი დრო იყო მწარე, მწარე რეალობა: “გამგონეც არ იყო, ნიშნისმომგებიც არ იყო, არავინა, ყრუ იყო, სოფელი. ან თუ ქალაქი. ან თუ ორივე დაყრუებულყო. წუთისოფელი დაყრუებულყო” (ო. ჩხეიძე, 2009, გვ. 189).

ამიტომ ავტორი აქაც რწმენისაკენ მიისწრაფვის. იძულებითი დაცემა არ გამორიცხავს სწრაფვას ამალგებისაკენ: "...და ვგდავართ მთაზედა მე და ტაძარი, ამალგების ტაძარი, ჩვენ ორნი ვგდავართ და ორივეს გვიპყრია ხელთა დაღლილი სული, ან თუ ორივე ერთად მივუდივართ ტაძარსა, ერთადა, ერთადა, ვითარცა სტუმარი სანუკვარიო, აქამდე სტუმარი, ამიერიდან რო აქ დარჩება, სიცოცხლეს მიანიჭებს უბედურებასა, რადგან რო მკვდარია ტაძარიცა უაღამიანოდა" (ო. ჩხეიძე, 2009, გვ. 236). ასე მსჯელობს ავტორი გვარამისა და ნესტანის პირით. მწერლის მამხილებელი ტონი ტალღასავით ცვალებადობს სითბოსა და სიყვარულთან ადამიანებისადმი. საოცარი სიყვარულითაა დახატული ბიჭი, მისი სულის ფორმირება. აქ ო. ჩხეიძის მანერა ძალზე მოქნილია, ყალამი მისადაგებული სათქმელსა და სიტყვას უთქმელს, მაგრამ მაინც დაფარულს თითქოს აქა-იქ.

"ამალგება" მათიანეა ქართლისა. სათქმელი წინამდებარე სტატიისა თავად მწერლის ოსტატობის წარმოჩენის ჩვენებაა იმ ეპოქის ასახვისათვის, რომელშიც უხდებოდათ ყოფა "შებოქილთ", ამა ქვეყნის შვილთა, რომლის გულმხურვალე მღალადებელი თავად მწერალია.

დამოწმებული ლიტერატურა

ო. ჩხეიძე, 2009 – ო. ჩხეიძე, "ამალგება", თბ., 2009.

TAMAR GOGOLADZE

FROM THE DOWNFALL TO THE RISE

The 70-year-old "epoch of socialism" with its squabbles, with the inexorable exposure of the events is depicted in the novel "Ascension" by a chronicle writer Otar Chkheidze. The heroes, frightened, humiliated, constrained people from the real generation and created by the writer are seen in the composite circle. Despite this they still remain as people by their faith, respect to the values of life and by their striving to Ascension. The struggle between good and evil is still in the plot of the novel where a snake is the symbol of an unexpected threat and surrogate depiction of the fear, which haunts kind people, Gvaram, Hkhvtiso, Nestan, nearby premises of an abandoned church, who had left the town. With his own unique style the author introduces the real characters in the novel: a master painter (it can be Lado Gudishvili); Titsian Tabidze, Shalva Dadiani, Ekvtime Takaishvili, Shalva Nutsbidze and "the powerful people of this country" who, beyond the walls of the Kremlin and in the torturing rooms, are waiting for their victims and looking forward to promotion in their career (Rukhadze). Each character is tangled and rolled in the kaleidoscope of the words where repetition serves to the tension of the plot, satirist devices give colors in which author's cue, as of the one devices reveals his attitude as of a chronicler.

როზეტა გუჯეჯიანი

საქარიას რეგიონის (თურქეთის რესპუბლიკა) ეთნიკურ ქართველთა ტრადიციული ყოფისა და კულტურის საკითხები

1. საქარიას რეგიონის ქართველთა კომპაქტური განსახლების არეალი (კონსულტანტი – ბატონი ერდოგან შენოლი (ერეკლე დავითაძე))

საქარიას რეგიონი¹ ცენტრალური თურქეთის ერთ-ერთი მრავალრიცხოვანი ადმინისტრაციულ-ტერიტორიული ერთეულია. ამ რეგიონში ქართველები კომპაქტურად ცხოვრობენ ადაფაზარში//საქარია (ცენტრალური ქალაქი), ჰენდეკის, ქარასუს, ქოჯაალის, აქიაზის, არიფიეს, საფანჯას, გეივეს, ქარაფურჩეკის რაიონებში².

ჰენდეკის რაიონში ქართველთა კომპაქტური დასახლებები დადასტურდა შემდეგ სოფლებში: გიულდიბი, მურადიე, ჰიჯრიე, შევკეთიე, ჰუსეინშეჰი, ესენთეფე, ნურიე (ჰენდეკის დასავლეთით); იკბალიე, ბალიკლი, ჰასანიე, თეკერლეკი (სულეიმანიე), გუნდოღანი, იკრამიე, ინამიე, კიზანლიკი (ჰენდეკის სამხრეთით); სერვეთიე, ჰამითლი (ჰენდეკის სამხრეთ-აღმოსავლეთით); ლუტფიეკოშკი, ბიჩქიადიქი (ჰენდეკის აღმოსავლეთით). გარდა ზემოთ დასახელებული სოფლებისა, ქალაქ ჰენდეკის ცენტრალურ ნაწილშიც არსებობს ქართველთა კომპაქტური დასახლება: გურჯუ მაშალესი — ქართველთა უბანი. ეს არის ქალაქური ტიპის დასახლება. გამოვლინდა, რომ ჰენდეკის 13 უბნიდან, კიდევ ორ უბანში არსებულა ქარველთა კომპაქტური დასახლებები.

ქარასუს რაიონში ქალაქის ერთ-ერთი მაშალე//უბანი — აზიზიე ქართველებითაა დასახლებული.

ქართულია ქოჯაალის რაიონის სოფლები: ქოზლუკი (ძველი სახელი გურჯი ფაჰრიე), დემირაჩმა, ქოი იერი (ძველი სახელი — გურჯიქოი).

გეივეს რაიონში: ქიშლაჩაი, ქარაჩამი, დოღანჩაი, შერეფიე (სარაი), ნურუსმანიე (ძველი ბიჩქიდერე).

¹ ნაშრომი შესრულებულია გრანტის ფარგლებში: შოთა რუსთაველის ეროვნული სამეცნიერო ფონდი; გრანტის №17/031.12.2011. პროექტის სახელწოდება: თურქეთის ქართველები: ისტორია, სულიერი და მატერიალური კულტურა, ენობრივი ვითარება. 2011-2014.

² უდიდესი მადლიერებით ვიხსენიებ საქარიას მხარეში მოღვაწე ქართველებს, ჩვენს გულთბილ მასპინძლებს — ერდოგან შენოლს (ერეკლე დავითაძე), დოქტორ აჰმეთ ქირვალს, მუსტაფა კოლატს (კოლოტაშვილი), ალი-ოსმან ჩელიკს, მედიჰა ილდიზს (თავდგირიძე). საბაჰეთინ სარის, მურად ჩელიკს, ჰაიდარ მაშინს, ბურჰან ყეჰლოვანს და სხვებს.

საფანჯის რაიონში ქართველები კომპაქტურად სახლობენ ქალაქ საფანჯაში, მის ცენტრ — იენი მაჰალეში, ქალაქ საფანჯის გარეუბნებში — მაჰმუდიე, გიულდიბი, იკრამიე, მურადიე, ერდემლი, ქირქფინარი, აქჩაი.

აქიაზის რაიონის ქართველებით დასახლებული სოფლები არის: ბელდიბი, რეშადიე, ქუზულუქი, ქუჩუკუქი.

ქარაფურჩეჟის რაიონში ქართველები კომპაქტურად ცხოვრობენ აჰმედიესა და მეჯიდიეში, კანლიჩაი.

საქარიას რეგიონს უშუალოდ ესაზღვრება დუზჯეს რეგიონში მდებრე აქჩაქოჯას რაიონი, სადაც არის ქართული სოფელი მელენი პირი (თურქულად მელენ აღზი).

საქარიას რეგიონში ქართველთა კომპაქტური დასახლებები გაჩნდა 1880-იან წლებში. საქარიაში ჩასახლდნენ აჭარიდან, მაჭახლიდან, ნიგალიდან და იმერხვევიდან მუშაჯირად წამოსული ქართველები.

ქართველებს ზოგიერთი ახალი დასახლების ადგილისათვის მშობლიური ხეობებისა და სოფლების სახელები შეურქმევიათ. სამწუხაროდ, ეს სახელები ხელისუფლებამ შეცვალა XX საუკუნის 20-30-იან წლებში, ათა-თურქის მიერ განხორციელებული რეფორმების ფარგლებში.

საველე-ეთნოგრაფიული კვლევით დადგენილ იქნა ჰენდეკის რაიონის ქართულ სოფელთა ძველი სახელებიც. გამოვლინდა შემდეგი სურათი: თანამედროვე სოფელი ჰიჯრიე აღმოჩნდა სოფელი ორჯი. ორჯი ართვინის რეგიონშია, მდინარე ჭოროხის მარცხენა ნაპირზე და ორ ნაწილადაა გაყოფილი: ზემო ორჯი, ქვემო ორჯი; გიულდიბის ძველი სახელი ყოფილა გევლი. გევლი სოფლის სახელია მურღულისწყლის ხეობაში, ართვინის რეგიონში. იკრამიე და ინამიე არის ძველი ზემო ხატილა და ქვემო ხატილა, სადაც ცხოვრობენ ხატილასწყლის ხეობიდან (ართვინის ვილაიეთი (თანამედროვე ჰატილა), მუშაჯირად წამოსულ ქართველთა შთამომავლები. „აწიეს თოხები და აქ მოვიდნენ. ადა³ არ მოსწონათ, კოლობიაო, ჩვენ ვართ მემთვერი ხალხიო, მთაზე ამოსულან”.

სოფელი სერვეთიე აღმოჩნდა სოფელი არხვა. არხვა თემია მურღულისწყლის ხეობაში, ართვინის რეგიონში. არხვადან იყო წამოსული ახმედ მელაშვილის წინაპარიც). ბიჩქიადიქი აღმოჩნდა ქართლა. ცნობილია, რომ ქართლას თემი ერთ-ერთი საინტერესო და მდიდარი თემია ართვინის ვილაიეთში, მდინარე ჭოროხის მარცხენა სანაპიროზე. დღევანდელ მურადიეშია გაერთიანებული ძველი სოფლები: თოხვეთი, ტრაპენი. ეს სახელებიც ართვინის რეგიონიდანაა გადმოტანილი და იქ სოფელთა სახელებია მდინარე ჭოროხის მარცხენა ნაპირზე. სულეიმანიეს ძველი სახელი ყოფილა ავანა. ავანაც მდინარე ჭოროხის მარცხენა ნაპირზეა ართვინის რეგიონში. „ჩვენს იერებს ჩვენებური სახელები აქვს: შეშები, კოშები - ტყის სახელია, ცივწყარო - იქ ცივი წყალი დის”.

ხატილასწყლის ხეობა (ართვინის რეგიონი), ფაქტობრივად დაიკალა მუშაჯირობის (დროს. მოსახლეობის უდიდესი ნაწილი ოსმალეთში გადავიდა.

³ ქალაქი.

„ამის დედე მუჭაჯირობის დროს ასკერში ყოფილა, გამოქცეულა ასკერიდან, მისულა ხატილაში, არავინაა. უზებნია, მუუგნია“.

საქარაის რეგიონის ქართულ სოფელთა განსახლებისა და დასახლების ტიპი, ტრადიციული საცხოვრებელი და სამეურნეო ნაგებობები, კვებითი კულტურა, სულიერი და სოციალური ურთიერთობები, ნათესაური ტერმინების ურთიერთდახმარების ფორმები, შელოცვები და სხვა ქართული კულტურის მეტად საინტერესო ნაირსახობას ქმნის.

ქართველ მუჭაჯირთა შთამომავლებში დასტურდება ისტორიული მახსოვრობის არაერთი ფაქტი და იკვეთება ისტორიის რეპრეზენტაციის საინტერესო მიმართულებები.

საქარაის რეგიონში ქართველი მოსახლეობის ჩასახლება უკავშირდება **ჰასან ფეჰმი ფაშას** სახელს. ცნობილია, რომ ჰასან ფეჰმი მარადიდში დაიბადა 1836 წელს. ის იყო მეცნიერი, სამართალმცოდნე. იგი 1877-1878 წლებში ოსმალეთის მეჯლისის თავმჯდომარეობდა, სიცოცხლის ბოლო წლებამდე მაღალ თანამდებობებზე მუშაობდა და 1910 წელს გარდაიცვალა. ჰასან ფეჰმი ფაშას დახმარებით მარმარილოს ზღვის ვილაიეთებში განსახლებულ ქართველთა შთამომავლებს დღესაც ახსოვთ მისი სახელი: "საფანჯაში საიდან მოვსულვართ? ფეჰმი ფაშას წამოუყვანია გემით ხალხი, ფული მიუცია, სტამბოლთან ახლოს, იქ არ მოეწონათ, 15 დღე იყვნენ, მერე აქ მოვიდნენ, დასახლდნენ. მაჰმუდიეს მთიდან გადმოუხედავთ, ჯამე სადააო? ჯამე არ ყოფილა. მთაზე გუუყეეთებათ". "ფეჰმი ჰასან ფაშას გემით მუუყვანიან სტამბოლში, იქიდან აქ მოსულან, ტყე გუუყაფიათ".

ჰენდეკის რაიონში 1880-იან წლებში გადმოსახლებულთა უდიდესი ნაწილი ისტორიული ნიგალიდან, მდინარე ჭოროხის მარცხენა სანაპიროდანაა მიგრირებული, ხოლო მცირე ნაწილი — მარჯვენა სანაპიროს სოფლებიდან. არის რამდენიმე დასახლება, რომელთა მოსახლეობაც აჭარიდან მოსულა და მათ „აჭარლებს“ უწოდებენ. ქალაქ ჰენდეკში არსებობს ქართველთა კულტურის საზოგადოება. ამ მხარის ქართველთა ეთნიკური იდენტობის გადარჩენის, ქართული ყოფისა და კულტურის თავმოყრისა და პოპულარიზაციის საქმეში დიდი წვლილი მიუძღვის ადგილობრივ ქართველ მოღვაწეს, ბატონ **ბურჰან ფეჰლივანს**. მას მოძიებული აქვს მუჭაჯირობის ისტორიის ამსახველი მასალა და შედგენილი აქვს ჰენდეკში ქართველთა განსახლების რუკა. ჰენდეკში იმართებოდა "ქადის ფესტივალი", სადაც თავს იყრიდნენ ამ მხარის ქართველები.

ქარასუს რაიონში დასახლებულან, ძირითადად, თანამედროვე ხელვაჩაურის რაიონიდან (გვარა, ქედქედი, სიმონეთი, ერგე, მირვეთი, მარადიდი...). რაიონის ცენტრალურ უბანში — აზიზიეში — ქართველთა რაოდენობა, მთხრობელთა დაკვირვებით, დაახლოებით 5000-ს შეადგენს. აზიზიეში ცხოვრობენ ზემო აჭარიდან მოსულების შთამომავლებიც.

ქარასუს რაიონის მოსახლერე **დუზჯეს რეგიონის** განაპირა სოფელ მელენ ალზიში (ქართულად **მელენი პირი**) მცხოვრებთა უმრავლესობა მაქახლიდან მიგრირებულ მუჭაჯირთა შთამომავალია. აქ მოღვაწეობდა ბატონი **რაშით გორენა**, რომელსაც დიდი წვლილი მიუძღვის მელენიპირის მოსახლეობის ქართული იდენტობის გადარჩენის საქმეში. მოსახლეობის დიდი ნაწილი ქალაქებშია საცხოვრებლად გადასული და მხოლოდ დასვენების დღეებში ჩამოდის

მშობლიურ მხარეში. სოფლის განაპირას მდებარე სასაფლაოზე პირველმოსახლეთა საფლავებიცაა შემონახული. სოფელში 400-მდე ოჯახია.

ქოჯაალის რაიონში რამდენიმე ქართული სოფელია: **ქოზლუჯი, დემირაჩმა — გურჯიქოი** (თურქულად ქოი იერი). დემირაჩმაში საუბრის დროს აღმოჩნდა ადამიანი, რომელმაც ქართული წერა-კითხვა იცოდა, ბატონი **ჰაიდარ შაჰინი**, მას დედაენა დამოუკიდებლად უსწავლია ჟურნალ „ჩვენებურების“ დახმარებით, რომელსაც საფუძველი დიდმა აჰმედ მელაშვილმა ჩაუყარა და მისი დაღუბვის შემდეგაც გამოიკვემოდა. იქვე აღმოჩნდა რამდენიმე კომლი, რომლებიც თავიანთ წარმომავლობას **ლონგოთხეცს** უკავშირებენ. ეს ფაქტი მეტად სასიხარულო იყო ჩემთვის, ვინაიდან, ისტორიული არტანუჯის ერთ-ერთი ხეობა — ლონგოსხევი დღეს დაცლილია ქართველებისაგან, ამ მიგნებით გამოიკვეთა მათი მიგრაციის მარშრუტი და პირველად მომეცა საშუალება ლონგოსხეველი ქართველების შთამომავლების გაცნობისა.

სოფელი **გურჯიქოი**, რომელიც ერთ-ერთი დიდი ქართული სოფელია, ჩასაძირავადაა განკუთვნილი. მდინარე მელენი, რომელსაც ადგილობრივი ქართველები **ქოროხს** უწოდებენ, მიღებით გადაჰყავთ სტამბოლის მოსამარაგებლად და გურჯი ქოის ადგილას დიდი წყალსაცავი შენდება. ქართველების მოთხოვნით, მათ აქვე, მახლობლად ერთ-ერთ ცარიელ ტერიტორიაზე გამოუყოფენ ნაკვეთებს კომპენსაციასთან ერთად.

გეივეს რაიონის ქართული სოფლები არის: **ქიშლაჩაია, დოდანჩაი, შერეფიე (სარაი), ნურუოსმანიე (ძველი ბიჩქიდერე)**. ქიშლაჩაიაში ქართველები მოსულან **ხებას თემის** სოფელ ზენობნიდან (ისტორიული ნიგალის ხეობა, დღევანდელ ართვინის რეგიონში). აბსოლუტურად ქართულია მოზრდილი სოფელი **ნურუოსმანიე**, სადაც, მოზარდი თაობის ნაწილიც კი საუბრობს ქართულად. ადგილობრივ ქართველთა ღვაწლით (ბატონი მუსტაფა კოლატი//კოლოტაშვილი), ექსპედიციიდან მოკლე ხანში ამ სოფლის სკოლაში გაიხსნა ქართული ცეკვების შემსწავლელი წრე. ნურუოსმანიეს ახალგაზრდობა და მოზარდები ავლენენ ქართულ იდენტობას და დედაენის ცოდნის გაღრმავების სურვილს.

ქალაქ საფანჯასა და საფანჯის რაიონში რამდენიმე ქართული კომპაქტური დასახლებაა. ქართველებითაა განსახლებული ქალაქი საფანჯა, განსაკუთრებით კი მისი ცენტრი — **იენი მაჰალე**, ქალაქ საფანჯის გარეუბანი — **მაჰმუდიე, აგრეთვე, გიულდიბი, იკრამიე, მურადიე, ერდემლი, ქირქფინარი, აქჩაი**. სოფელ აქჩაიში ქვემო მარადიდიდან მოსულან (დღევანდელი ხელვაჩაურის რაიონი). იკრამიეს ძველი სახელი ყოფილა **ხება**.

აქიაზის რაიონის ქართველებით დასახლებული სოფლები არის: **ბელდიბი, რეშადიე, ქუზულუჯი, ქუჩუჯეკი**. დედაენის ცოდნა დაკარგულია ბელდიბიში, აქ შავშეთიდან გადმოსახლებულთა შთამომავლები ცხოვრობენ. **რეშადიეში** არიან **ქობულეთიდან** გადმოსახლებულთა შთამომავლები და ასევე, ხატილასწყლის ხეობელები, რომლებიც თავიდან გემლიკის რაიონის სოფლებში ცხოვრობდნენ, ხოლო მოგვიანებით კი აქიაზის რაიონის სოფელ რეშადიეში გადმოსულან. რეშადიე ერთ-ერთი ყველაზე მდიდარი სოფელია რეგიონში. აქაური ეთნიკური ქართველების დიდი ნაწილი ცხოვრობს და მუშაობს ავსტრიაში და გერმანიაში. ისინი ზაფხულობით სტუმრობენ

მშობლიურ სოფლებს. სოფელში არიან ქართული წერა-კითხვის მცოდნენი. „ოცდაათი წელია აუსტრიაში ვცხოვრობ, ცოლი გურჯია. შვილებმა იციან ქართული. ბავშვები თურქულ სკოლაში არ გავეუშვი, ახლა უნივერსიტეტში არიან. პირველი ჩემი მამაის თაობა წასულა აუსტრიაში. იქ დერნეგი გვაქვს, იქ მოიკრიფებიან. ვენაში ვართ. 50 ოჯახი ვართ. გერმანელი მკითხავს, ვინა ხარ, მე ვეტყვი - თურქეთის ქართველი ვარ. 17 ოჯახი მოსულა აქ ხატილელი, მერე გამრავლდნენ. ტელევიზიონი რომ გააკეთონ, ჩვენი იქაური ქართულზე არა, აქაური ქართულზე რომ იყოს, ყველა ნახავდა, ყველა სოფელში მევიარიოთ, გავაკეთოთ ქართული ტელევიზია“ (სოფელი რეშადიე, აქიაზის რაიონი).

XX საუკუნის 40-იან წლებში საქართველოს სსრ-დან რამდენიმე ოჯახი გამოქცეულა თურქეთის რესპუბლიკაში. მათი ნაწილი სოფელ რეშადიეში დასახლებულა, ნაწილი კი — მეზობელ სოფელ აშმედიეში: "ომის დროს (1941-1945 წწ.) მოვიდნენ ბათუმიდან, გამოქცეულან, 4 წელი იყვნენ, 40 ოჯახი მოვიდა. ტყეში მუშაობდნენ, სიმინდ თესდნენ, მერე დაქორწილდნენ, წავიდნენ. ამათ გვასწავლეს ქართული წერა" (სოფელი რეშადიე, აქიაზის რაიონი). "ხუთი ოჯახი 40-იან წლებში გადმოსულა. ყარსიდან პოლიციას აქ მოუყვანია. აქ ხუთი წელი ყოფილან, მერე ამერიკას თავშესაფარი მიუცია და იქ წასულან. ერთი რესულ სურმანიძე იყო, სოფელ დარჩიძეებიდან ყოფილა" (ქარაფურჩეკის რაიონი, სოფელი აშმედიე). **ქარაფურჩეკის რაიონის სოფელ აშმედიეს** შესასვლელთან და გასასვლელთან ადგილობრივი მოღვაწის, ქალბატონ მედიპა ილდიზის ღვაწლით ქართულენოვანი აბრებიცაა აღმართული. აქ, ძირითადად, ქობულეთიდან მოსულთა შთამომავლები ცხოვრობენ.

სოფელ **ქუჩუჯეკოში**, უმეტესად, შუახვეიდან (ზემო აქარა) მოსულან, მაგრამ თავდაპირველად თურქეთის შავიზღვისპირეთში, გირესუნში ყოფილან განსახლებულნი. ორი თაობის წინ კი აქეთ გადმოსულან. ჩვენი დედები მუჭაჯირად წამოსულან 1878 წელს. ეს სოფელი — ქუჩუჯეკი — მანავეზის სოფელია, მერე აქ ტრაპიზონიდან მოსულან, სულ ბოლოს ქართველები მოვიდნენ. ჩვენ 1964 წელს ჩამოვსულვართ გირესუნიდან. გირესუნში ქედის სოფელ წონიარისიდან მოვსულვართ 1878 წელს. აქ ჩვენზე ადრე ჩვენი მეზობლები და ნათესავები მოვიდნენ გირესუნიდან 1930-იან წლებში. ბაბაუამ იცოდა, რომ აქ დასახლდნენ, იზმითში ყოფილა ჯარში, აქაც მოსულა, მოათვალიერა, მოწონებია ჩვენ მერე გადმოვსულვართ. ჩვენი ძველი წონიარისელი ზოგი მეზობლები კი პირდაპირ მოსულან ამ სოფელში. ეს მეზობლებიდან ჩვენი ყველაზე ახლო მეზობლები ყოფილან წონიარისში მაკარიძეები (კვირხიროლდები) (ერდოვან შენოლი, სოფელი ქუჩუჯეკი, აქიაზის რაიონი, საქარიას რეგიონი).

მარმარილოს ზღვის რეგიონების ქართველი მოსახლეობის ისტორიულ მახსოვრობაში ყველაზე დიდი ადგილი უკავია მუჭაჯირობის ამსახველ გადმოცემებს. უმრავლეს შემთხვევაში, მთხრობელებს, ახსოვთ მშობლიური ხეობებისა და სოფლების სახელები. შემონახულია ოსმალური პერიოდის გვარების, ზოგიერთ შემთხვევაში კი ისტორიული ქართული გვარების ხსოვნაც.

როგორც უკვე ითქვა, მარმარილოს ზღვის რეგიონების ქართველთა წინაპრები, ძირითადად, მოსულნი არიან **ისტორიული ნიგალიდან** (მურღოლის ხეობა, ხატილასწყლის ხეობა, ქართლა, თხილაძე, ორჯი, ომანა,

ტრაპენი, ადაგული, ახალდაბა, ებრიკა, ბაგინის ხეობა, დევსქელის ხეობა, ბორჩხა, ხემა-მარადიდი, კირნათი, ვგრე, გვარა); აჭარიდან (ხულო, შუახევი, ქედა); მცირე ნაწილი – არტანუჯის მხარიდან; ჰენდეკის რაიონსა და დუზჯეს რეგიონის სოფელ მელენიპირში განსახლებულნი არიან მაჭახლელთა შთამომავლები და ა.შ.

წარმოდგენილ ჩანაწერებში გამოხატულია საქარელი ქართველთა ისტორიული მანსოვრობის ფაქტები, კულტურულ-სამეურნეო ყოფის გამოცდილება: "ბევრი მუსულმანობა ვინც ყოფილან. ისინი წამოსულან". "აბარაბიძე მეტყოდნენ, მერე ათაბაგი გავხდით. 76 წლის ვარ. ავანადან მომიყვანეს". "დედეს ბაბა მოსულა აქ, ხარების არაბით მოსულა, ჩვენ აქაური ყველა ხარის არაბით მოვსულვართ, ზოგიც ცხენებით მოსულა. ჩემს დედეს აჰმეთი ერქვა, იმის ბაბოი ალი იყო. ალი ჰაჯიდ წასულა და იქ მოკვდა. ჩემი ბაბო იბრაჰიმი იყო, მე ალი ვარ. საქართველოში "მოლოდლუ" ვყოფილვართ, აქ ჰარუნი არის ჩვენი გვარი" (ალი ჰარუნი, ჰენდეკის რაიონი, საქარიას რეგიონი). "საიდამ მოვსულვართ, სოფელი არ ვიცით, ენ წინ ბათუმიდან მოსულან, ბორჩხას დამდგარან. იტყოდნენ, მარადიდიდან მოვიდა ჩვენი დედებიო. ჩემ ნენეის ბაბო ომანადან მოსულა. ომი იყო, რუსი მოსულა, ქალები, ბავშვები გაამეიქცნენ. აქედანა წვედნენ მუჰაჯირები. როცა ხარბი დადგა, იმის მემრე წავიდოდნენ, მოვიდოდნენ. ჩვენი დედები რუსიედან მოსული გურჯები იყვნენ. დადობილი იყო საზღვარი ძუელად, ჭოროხიდან გადმოცურდნენ" (ჰენდეკის რაიონი, სოფელი ლუტფიე ქოშქი, საქარიას რეგიონი). "ადრე ჰენდეკი იზმითს ეკუთვნოდა. აქ ქალაქი ყოფილა 1450 წლიდან. ჩვენები აქ მოსულან 1878 წელს. ჯერ იზმითში ჩასულან და სანჯაყმა დაფანტა აქეთ-იქით. ეს გურჯუ მაჰალესია. ასე ჰქვია. აქ სულ გურჯები ვართ. ეს ჰენდეკის მერკეზია, ასამდე ოჯახი ვართ" (ქალაქი ჰენდეკი, უბანი გურჯუ მაჰალესი). "რაფერ მოსულან იცი? ნავით მოსულან ხოფამდე. იმის უკან ფეხით წამოსულან, სამი წელი გზაში ვიყავითო. ბათუმში იაშლი იქნა მაშინ, დედეს 35 კაცი უუწევია, წამუყვანია. ბაბა ცხრა წლის ბაღანა ყოფილა. აქ იკითხა. მერმე ბევრი უკან მიტრიალდა. ქედქედამი მისულან. მე მეხუთე ვარ. ბაბუის ბაბუა მოსულა. მეორე ძმა ბაბუასი საქართველოში ღარჩენლა. თოფები ვარდებოდა ჩვენს სოფელშიო, დაბეჩდნენ და მისთვის მოვიდნენ. ერთიც, მუსლუმანობა არ იყოსო, ვერ უნდა ვილოცნოთო, რუსი მოვაო. ამიტომ წამოვიდნენ. ბაბას ძმები დეიჭირეს და მოსკოვას გუუგზავნიათ. ბაბას ძმა ამბობდა, არ წაზვიდეთო, სიტყვა გუუვარდა ყველგან ამას ამბობდა, ამიტომ დაიჭირეს. ჩვენები ჯერ მერჯუჰან დამდგარან, აქ, ჰენდეკში. ჰენდეკიდან აქ მოსულან (ქარასუ, საქარიას რეგიონი). ენ წინდელი ქედქედლები აქ მოსულან. აქ ზემოთ თვალის წყალია. წყალია და ტყეა. წყალი რომ დუუნახიან, დამჯდარან. დეეჩვივნენ. იქ დეეარშიყნენ გოგოები და ბიჭები ერთმანეთს, იმისთვის „თვალწყალი“ დუურქმევიათ. ჩემი ბაბოი, ნენეი სულ ქართულად ილაპარაკებდნენ. ჩემმა დიდმა ბიჭმა იცის ქართული. წასული ვარ საქართველოში. ვარშალომიძეებთან დამდგარი ვარ ხელვაჩაურში. აიღინოდლუ ვარ, საქართველოში - ცინცაძე. სამი ბიჭი მყავს, სამივეს ვაკითხე, საქმეებ აქვთ. გელინები მყავს, ბადიშები. 17 წლის წინ ბათუმში ბირველად ვიყავი. ბათუმი დენჩაჩე, ვიტირე" (აზიზიე მაჰალესი//გურჯუ მაჰალესი, ქარასუს რაიონი, საქარიას რეგიონი). "მე დედეი არ ვიცნობ. აქ სიმონეთიდან, ერგედან, შირვეთიდან,

მაჭახლიდან მოსულან, 300 მოსახლეა, შვილები ქალაქში არიან. გემის კაპიტანი ბიჭი” (მელენიპირი//მელენაღუ, დუზჯეს რეგიონი). “ჩვენ ლონგოები ვართ, ლონგოთხევიდან მოსულვართ, კი ვერ მიგვიგნია, სად არის” (სოფელი დემირაჩმა, ქოჯაალის რაიონი). “25 ოჯახი მოსულა ერთად სიონეთიდან. ჯერ ხის პატარ სახლი დუჟდგამთ, მერე ცოტაი ზემოთ სამსართულიანი სახლია. აქ ერთი ყათია, ზემოი სამი ყათია. მე იმ ზემო სახლში დავიბადე. ჩემი ბაბოის ძმები ერთად ოთხი იყვნენ. ის დასახლებულა, ეს დასახლებულა, მას მემრე ოცდაერთ სულზე ასულან, ოცდაერთი სული ერთად ვჭამდით. 1948 წელს, ჩემი ბაბამ ქომოი სახლი უნდა დავანგრიოო, მე იქ უნდა ჩავიდეო. ზედა სახლი ემიაშვილებს გუჟუვა. 1948 წელს აშენება დუჟუწყია, 1950 წელს შევედით. 1999 წლამდე მაქ ვიცხოვრეთ. მერმე ნენეი, ბაბოი ავწიე, ისტანბულ წვეიყვანე. ჩვენ ორი ბიჭი ვიყავით, ერთი მოკვტა, 1966 წელს მოკვტა. 27 წლის იყო, უშვილოდ მოკვტა. ძმაი აღარ მყავს ახლა, ორი და მყავს. ნენეი, ბაბოი ავწიე, წავიყვანე ისტამბულ, ზაფხულში მევიდოდით, თხილი ვკრეფდით. 1999 წელს მიწისძვრა მოხდა, მაშინ გეიბზარა ძველი სახლი. მერე არ შევსულვართ. ზოგი ბაძაშვილი შევიდა, ზოგი სხვა. სახლს არ შეხედეს. ამ სოფელში (მელენი პირი) პირველად მე მოვიყვანე იაბანჯი ცოლად. 1973-ში დავსახლდი. მე მივიღე პირველი უმაღლესი განათლება, ინჟინერი გავხტი. ახლა ბევრია ნაკითხი ამ სოფელში, იურისტები ბევრია, აქედან არიან გუბერანტორები, პარლამენტის წევრი. აქ ერთი მაჭახლევი იყო, მაგარი კაცი, რაშით გორენი, ირმი გორენის შვილი, ის მოკვტა, ქართული საქმე მოკვტა. იმის შვილები დაიფანტნენ. ჩვენები აქ დღეს 400 ოჯახი ვართ” (სოფელი მელენიპირი, დუზჯეს რეგიონი). “ჩვენი დედები მოსულან. ათი წელი დარჩენილან ქოჯაელის თეფეზე. იმის მერე აქ წყალი დუჟუნახიან, წისკიელი. ე, რა ლამაზი წყალიაო, ბოსტნებში ფხალი არიო. აქ დუჟუკავებიან იერები. ვოიმე, ე რა ლამაზი დელეაო, მიდის წყალიო, ლამაზი თევზებო. ასე დამჯდარან აქ” (სოფელი გურჯი ქოი, ქოჯაალის რაიონი). “აქ საქარია სუ არი, ჩვენ ჭოროხ ვეტყვით. ხებიდან რომ ჩამოვლენ, იენი ქოიში უთქვიან, ჭოროხ გავსო, უკნიდან მომდევანო, ჭოროხ დამდებულანო. ჩვენები სოფელ ზენობნიდან ჩამოსულან. ახლა ბევრი ვართ. აქედან დიდვანი ნაკითხები არიან გამოსული. აქ ზაფხულში დასაყდომი ადგილი ვერ ნახავ, 70 ოჯახი ვართ ზაფხულში. აფხაზები ჩვენზე 10 წლით ადრე მოსულან აქ. ქართველები მოსულან, ფული მიუცდასა, ალაგებს უყიდიათ აფხაზებისგან. ის აფხაზები დუზჯეს აბაზებში გუჟუშვიათ”. “ჩვენები რომ მოვიდნენ, ტყე გაკაფეს, ამეების იერი ფულით აიღეს, ტყე აიღეს”. “ზოგი კირნათიდან მოსულა, კობალეთიდან ზოგიც, ზოგი ბორჩხიდან. რუსი რომ მოსულა, ჩვენი დედები წამოსულან, კახბერიძე ვყოფილვართ, კიდევ იყვნენ გორგალაზეები, მოლოგინაძე იყო, წითელაძე - გაღმა მაჭალეში. ვინც არ წამოსულა, ის ბერები სიბირიაში გუჟუგზავნიათ”. “ბევრი ქართველი არიან, ქანებიც არიან, აბაზაც არის, ჩერქეზიც. 150 ქართველი ვართ. ჩვენები კალანჯოლლები იყვნენ, სხვები მამაიანოლლები მოსულან, ამათი ცოლებიც დები ყოფილან. აქა თელი ძველები არიან, დამდგარან, დარჩენილან. მერე ზოგი გოლჯუკ, იზმით წასულან”. “ზღვიპირას ბუცუნაკები ბევრი ყოფილან, არ მიკბინათო, ზეთ კაპანზე ასულან, რაცხა ჩვენს სობელს ჰგავსო და ზემოთ დამჯდარან. იქაც ჭოროხი მიდის, აქაც ზევიდან გადმოიხედა, საქარია დაინახა, მოსწონდა, ესეც ჭოროხიაო. აქ მოდიან ქართველები საქარსუკელადან, ოღარ

ბიჭი იყო ბათუმიდან, ისაქმეს, ფული აიღეს, წვეიდნენ, მაღაზია გაუხსნინან“.

“უუახვეიდან მოვსულვართ ჩვენ. სხვები მოკრეფილები არიან სხვადასხვა სოფლებიდან: ტომაშეთი, კობალთა, დარჩიეთი. ჩვენ ამ სოფელში ერთი ხანე ვიყავით ხიმშიაშვილები. მუსტაფა იაკუთი ჩემი ემიაშვილის ბიჭია. ადრე სულ გურჯები ვიყავით, ეხლა მეერიენეს. 60-მდე სახლია“ (აშმედიე, აქიაზის რაიონი).

„ბათუმიდან გამოსულან ადაფაზარში, მაშინ სოფელი იყო. ორ წელიწად იქ გაშეშებული დარჩენილან. მერე საქარაიას წყალს იქით გადითო და გადმოსულან. დასასვენებელი ადგილი ეს უნახავან“. „კახაბერიძები სამი ძმა მოსულა იქიდან, მთელი აქ დარჩნენ ერთი ძმა არ წამოსულა, მარადილი დარჩენილა. მე წავედი, მოვქებნე იმის შვილები. 4 წლის წინ ვიყავი. ახალი ჯამე გაუუკეთებინან. დაკეტილი იყო, ახლებ არ უნდებინან ჯამე. ჯუმა ქვემო მარადიდში ვილოცეთ“. „ჩვენ და ქანები ერთხელა მოვსულვართ, ქანები ხოფადან და რიზედან მოსულან“. „შავოღლები ვართ, ახლა ბევრი სხვადასხვა გვარია“.

მოსახლეობის ნაწილს ახსოვს **ქართული გვარები**: „ზინწყანელი ვარ, გორგოშიძე გვარად. იმამოლლი გავხდით. ჩემი დიდი დედეი ფაფაზი იყო, იმამი გამხდარა ხოფას. სამი ძმა აქ მოვიდნენ, ორი მერე უკან წასულა. ჩვენებიდან ახლა ერთი ყარსს არის, ერთიც — ერზრუმს მუფთია. ესენი სულ ჩვენ ვართ - იმამოლლი“. „მელიქოლლი, იმამოლლი, სერდეროლლი და დემირჩები ერთი გვარი არიან. აქ ცოტა მაჭახლელებიც არიან“. „არაბოლლი ვარ, მარადილიდან მოვსულვართ“.

საქარაიას რეგიონის ქართველთა ერთი ნაწილი ეძებს ფესვებს, წარმომავლობის ადგილებს. აქვთ სამშობლოს, ეროვნული ფესვების ძიების, ეთნიკური იდენტობისა და სიამაყის მძაფრი განცდა (**“გურჯი იქნება, მით მივხვდები, შეებრალება ინსანი”**; **“მე საქართლო მიყვარს. ჩემი ბაბოს ბაბოი ჩამოსულა აქ ბათუმიდან. ჩევედი ბათუმში, ვიტირე. რეჯებელი წამოსულა, ემინალი იყო იმის შვილი, მერე — ალი, ალის შვილი — ჰაირეთინი. მე საბაჰეთინი ვარ. გვარი რეჯიბალიოლლი გექონდა”**. **“ლამაზს ვნახავთ, მიხთები, ქართველია. ქართველი ვართ, ნათესავი ვართ”**. **“ჩვენი ჭკუა იქაურობაშია”**).

ჯერ კიდევ ცდილობენ, **შეინარჩუნონ ქართული ოჯახური ყოფა დასახლებები**: „ოთხი ბიჭი და ორი გოგო მყავს, გოგოები ყველა ქართველს მივეცი, ბიჭებმაც ქართველი მოიყვანეს. სხვებმა ითხოვეს, ბულგარიდან მოსულმა, არ ვათხოვე, ქართველი მინდა თქო. ჩემმა შვილებმა გააგნებენ ჩვენს ლაპარაკს, სახლში რომ იყვნენ, მაშინ ვასწავლეთ, მერე იკითხეს, ცოტა დაავიწყდათ“. „აქ (გიულდობი) თელი გურჯია, გაღმა აგარაკები ჩანს, ისიც ჩვენია, ახლა სტამბოლიდან ბევრი მოდის, ყიდვა უნდათ, არ მივცემთ, მარტო ქართველს მივცემთ“. „ჩვენი ჰასანოღლები ნახევარი ორდუში დარჩნენ, ჩემი დედეს ემიაშვილები იქ არიან. ჩემი დედე 140 წლისა მოკვდა. ერთ სახლში ათნი იყვნენ, ქართულად ვლაპარაკობდით. მულელინი ყურზე დეწიკებოდა, არ ილაპარაკო. ბევრი მოვა, მიწა მინდაო, ფული ამდენი მოგცეთო, აქ ქართველის მეტს არ მეცყვანთ, ვინმე ყიდის — ჩვენ ავიღებთ“. „მუჰაჯირებად მოვსულვართ ბათუმიდან, მე წავედი, ვეძებე, ჩემი ნათესავები ვერ ვნახე. აქ 150 ოჯახი ვართ, ყველა ქართველია, სხვა ხალხ არ უძებნებ აქა. სიძეები არ უძებნებ. ძველებს ზაკუხი

დაუდვიან, თქვენ, სხვა ხალხი იძეი-მიძეი არ მუშუშვათ. სიძე გოგოს სოფელში ვერ დაუდებ, გოგო მოგეცით, გეყოფა. ჩემი ცოლის გვარი ბათუმიდან ჯერ ხატილაში წასულან (იგულისხმება, ჰენდეკის რაიონის სოფელი ხატილა), მერე - იქიდან აქ. ჰუსეინის ნენეი იმერხეველია. ქომოი სოფელი არი შერეფეი, ის იმერხევიდან მოსულა. აქ თავიდან შვილი ოჯახი მოსულა, მერე ამდენი გამხდარან”.

დასტურდება მცირე ცოდნა **საქართველოს ისტორიის შესახებ**, მაგრამ იგი, უმეტესად, წაკითხული, შეძენილი ცოდნის მეოხებითაა დაგროვილი. მოსახლეობა გამოთქვამს გულისტკივილს ძველი, ტრადიციული ყოფის დაკარგვის გამო. ახალგაზრდობისა და ბავშვობის წლები მათთვის ტკბილად მოსაგონარია: “აქ ვბანაობდით (შავ ზღვაში), წყალსაც ვსვამდით ზემოთ. მერე იქ დროჟის ქარხანა გაიხსნა, მდინარეც გააფუჭა, ახლა წყალს ვყიდულობთ” (მელენიპირი, დუზჯეს რეგიონი).

ტრადიციულ კულტურულ-სამეურნეო ყოფას ასახავს შემდეგი ჩანაწერი: “კარგად მახსოვს, ეს სახლი ჩემმა ბაბომ გააკეთა. უსტა კაცი იყო, თვითონ გააკეთა. ძველი სახლები შეშისა იყო, დახეული ხეები. ძველი სახლი ჰამიდმა დაანგრია, ჰამიდი ჩემი ემიაშვილია, ის ძველი სახლი დაანგრია. ჩარდახი იყო, ნალიებიც იყო, ახლა არ არის. წყალი ფახრაჯებით მოგვექონდა. ეს ჰა არის. ახლა დაილია. უწინ ყუით, თოხით ამოუჭრია დედეს. იმის წინ ტყე გუუჭრიათ, იმაი ზომის ტყე ყოფილა, მიუჭრიან, მოუჭრიათ, ხის სახლები იყო ძველათ, ქერფიჭები იყო ქვითკირის, მიწით ტალახი მუშუშელიათ, ბზე შეურევეით და სახლი აუშენებიათ. სახნეველით ხნავდნენ მიწას” (ალი ჯანლუ ჰარუნი, ჰენდეკის რაიონი, სოფელი ლუტფეი ქოშქი, საქარის რეგიონი). “ძველი სახლი ხის იყო, ტალახით შელესილი”. “აქ ძველი ჯამე იყო. ჩემი ბაბოი დედეა ჰასან ბოსტანაშვილი, იმას უქნია ორთა ჯამეს ხის შიდა მოხვეწილი”.

შემონახულია **ნადირობის ტრადიციების**: “წინწინ თხას მოკვლაზე წავდოდნენ, თხა იაბანი იქ თეფეებზე ბევრია. მოკლევდნენ, იქ თეფეებზე იმღერებდნენ, გევიგონებდთ. თუ ვერ მოკლესო, უჩუმრად ჩამოვიდოდნენ, შერცხვებოდნენ. ახლაც არის იმ თეფეზე თხები. დილაი ადრე წევდოდნენ სანადიროდ. ჰუსეინ ჩაუშე ვეტყოდით, მთავარი მონადირე იყო. ის ანაწილებდა თეფეებს: იმ თეფეზე შენ უნდა დადგო, აქით — შენო. გაგკოჭბდით ისე, რომ თხა ვერ გეიქცეოდა. პაწუაი თხები იყო. ძალღს წავიყვანდით. აბა, ძალღს უმისოდ არ იქნება ნადირობა. ძალღმა უნდა გინახოს, ააყენებს ნადირს. თეფეი დავიჭირავთ. აქაურობაში იყვენენ კაი თეფეები. ახლა კანალიზაცია ჩაუშვეს, არ ვარგა. არ დავიჭერთ. თეფის ჰერისთვის კაკალ დავნაყებდით, წყალში გუდუშუგდებდით, თუთუნ ჩავაწურამთ, მაშინ ამოვდოდოა მალლა (თეფეი), კირიც ჩაემატებოდა, თეფეი მალლა ამოვიდოდა” (ალი ჯანლუ ჰარუნი, ჰენდეკის რაიონი, სოფელი ლუტფეი ქოშქი, საქარის რეგიონი).

მთხრობელთა საუბარში შეინიშნება **დედაენის ცოდნის დაქვეითებით გამოწვეული ტკივილი**: “თქვენი ქართული ზორ წმიდაა, ჩვენ ასე ვერ გავარიგავთ”. “ოც წელიწადში ადგება აქ ქართული, ჩვენ მოვკვდებით, წავალთ, ქართული არ დარჩება. დმერთი გამჩენელისათვის ყველა ადამიანი, მაგრამ მე ქართველი ადამიანი უმფრო მიყვარს”. “რა სოაი, იცი? ერთი ხეა - გატეხავ, 3-4 ხე ერთად, ვერ გატეხავ. უწინ ჩვენებმა რატო 5-6 ბაღანა იქმოდნენ?”

ახლა ცოტაი ვართ. ძალა არა გვაქვს. საქართველოში ბევრი შვილები უნდა გყავდეთ”.

მოსახლეობა იხსენებს იმ მძიმე წლებს, როდესაც თურქეთის რესპუბლიკაში მკვეთრად იკრძალებოდა ეთნიკური მიკუთვნებულობის წარმოჩინება: “მუღელინი მიყვიროდა, ქართული არ დაილაპარაკო. გავიქეცი სკოლიდან. ორი დღე სკოლაში არ მივიდიოდი. ჩვენ დროს აქ თურქულ ვერ გაიგონებდი. აქ ახლაც ჩვენი ტოლები ყველა ქართულ ლაპარაკობს, თუ ვინმე სხვა არ არის. ერთი ახლავ გვლინია, უთქვამთ, წადი, მარილი მოიტანეო, წასულა ბოსტანში უძებნია, მარილი ვერ ვნახეო”. **“ჩვენ არ დავგავსწავლეს ქართული. ორეთმენები მიტყამდნენ, ქართული წერვა მიტომ ვერ ვისწავლე. რაზე არ ჩამოხვედით, არ გვიბატრონეთ? დევიკარქეთ ჩვენ. დევიკარქა ჩვენი ქართული. დევილიეთ. მალე მოდით, მალე”** (ქარასუ, საქარიას რეგიონი). “ჩვენის ქვეშამ არ იცის ქართული”. “თქვენიც რუსჩეზე გაგნებულა, ჩვენი თურქჩეზე”. “მახსოვს; ბაწაი ბალანა ვარ, 10 წლის, აქედან ქალაქში წავედი, ჩემმა ბაბამ, სირცხვილია, არ ილაპარაკო. მანც ვლაპარაკობთ ქართულად, ვინმე მოვიდა, ენა არ იცის, არ ვილაპარაკებთ, ჩვენი კულტურა ასე არის”; “ჩვენ აქ სკოლაში წასვლამდე თურქული არ ვიცოდით” (სოფელი დემირაჩმა, ქოჯალის რაიონი, საქარიას რეგიონი). **“იქ რომ აკითხებთ, ერთი მექთები აქ გახსენით”**. “მე აქ მუზტარი ვიყავი. ლაპარაკი შეიცვალა, ჩვენ “დაბძანდის” ვიტყოდით, ახლა “დაჯექის” ამბობენ; “ძია” ვიტყოდით, ახლა “ემიას” იტყვიან”.

საქარიელები განსხვავებენ **ქართული ენის დიალექტებს — მეტყველების თავისებურებებს**: “აჭარლები ცოტა სხვაი ლაპარაკობენ. აქაურდ ერთ სოფელში არიან აჭარლები, ჩვენ სოფელში ერთი რძალი მოვიდა აჭარლებიდან, ჩვენ “ლარქ” ვიტყვით, ისინი “ბალანას” იტყვიან”. “ჩვენ ცოტა ტიფლისის ლაპარაკი ვერ ვაგნებთ. კაი გურჯი თქვენ ლაპარაკობთ. ჩემი ბაბა “დაჯექი” არ მეტყოდა, “მობრძანდი”, “დაბრძანდის” იტყოდა”.

საქარიას რეგიონის ქართველთა შორის შემონახულია **ქართული ნათესაური სისტემები და ძირითადი ტერმინოლოგია**, თუმცა ტერმინთა ნაწილი ჩანაცვლებულია თურქული სიტყვებითაც. გამაკვირვა იმ ფაქტმა, რომ ამ მხარეში უფრო ცოცხალია ქართული სიტყვა „ნენე“ დედის აღსანიშნავად, ვიდრე, ისტორიულ ტაო-კლარჯეთში (გარდა ზემო მაჭახლისა), სადაც უმეტესად, თურქულ „ანნე“-ს წარმოთქვამენ. მამას “ბაბა/ბაბო” ეწოდება, ბებიას — “დიდნენე”, ბაბუას — “დედე”. დედის ძმა — “ტაია“-ა, მამის ძმა, ძირითადად, თურქული ტერმინებითაა შემონახული: “ემია”, “ამჯა”, “ემიჯა”, მაგრამ ცოცხალია ქართული “**ბიძაი**“-ც⁴. მამიდას ზოგან ამავე სახელს, უმეტესად კი - “ბიბიას” უწოდებენ, დეიდას — “ხალას”. და-ძმის აღსანიშნავად ქართულ ტერმინებსაც იყენებენ და ხანდახან თურქულსაც: და — აბლა, ბაჯი; ძმა - ქარდემ. დეიდაშვილი - ხალაშვილი, მამიდაშვილი - ბიბიაშვილი, მამით ბიძაშვილი - ემიაშვილი, დედით ბიძაშვილი — ტაიაშვილი, თუმცა ცოცხალია ქართული

⁴ განსხვავებული ტრადიციის ინვესტიის ქართველთა შორის: “ძმა თუ ჩემზე დიდია “**ძიას**“ ვეტყვი, ბატარას — “**მძას**“; ჩვენ სამი ვართ, ერთი ძიას, ერთიც დაა” (სოფელი ყაზული/გაზული, აწყვალის რაიონი, ბურსას რეგიონი)

ტერმინიც — **“ბიძაშვილი”**: “ათ და ერთ ბიძაშვილი ვართ და სოფელში მე ვარ მარტო, მისი ბაღანაც აქ მუშაობს” (ქოჯალის რაიონი, საქარიას რეგიონი). შვილიშვილი **“ბადიშია”**, ბადიშად იხსენიებენ გოგოსაც და ბიჭსაც.

შემონახულია მაზლის ცოლის აღმნიშვნელი ქართული სახელი **“შილი”**, ქმრის დის სახელი — **“მული”**: “ახლა ჩემი შილი მოვა. ეს ჩემი მულია, იმის სახლში ვართ”. მეტყველებაში ცოცხალია მეუღლის ძმის ქართული სახელი — **“მაზლი”** და მისი შვილის სახელი — **“მაზლიშვილი”**, ასევე, **“მულიშვილია”**.

შემონახულია ზრდილობიანი მიმართვის ფორმები: “ჩვენი დიდვანები **“ძალოო”** იტყოდნენ. ბაბოს **“ბატონოს”** ვეტყოდით. მაზლის ბაღვებს **“ბატონიშვილი”** უძახდით”.

არსებობს **ხელოვნური დანათესავების ფორმები**: **“დაძმარობა** ვიცოდით. ვიტყოდით, შენ დაი, მე ძმაი”, დასავით იყვნეს”.

აღსანიშნავია ნათესაობის სხვა ქართული ფორმაც — **“ძუძუნაწოვები თუა, იმის მოყვანა არ იქნება”**

ცოცხალია ძველი ქართული ტერმინი **“განაყოფი”**, რაც გულისხმობს მამის ხაზით უახლოეს მოგვარე ნათესავებს, ერთი სახლიდან გამოყოფილებს (გამრავლებისა და ცალკეულ კომლებად დაყოფის შედეგად): “თუ მჭირია რამე, მივალ განაყოფთან, ავწევ, წავიღებ. არც ვკითხავ. ისიც ასე იქმს” (ჰენდეკის რაიონი, საქარიას რეგიონი). “მკვდარზე განაყოფები მოუტანენ საქმელს. სანამ სახლში მკვდარია, თვითონ არ გააკეთებენ საქმელს, არ იქნება”. “ჩემი განაყოფი ჰასანოღლები გაღმა სოფელში არიან”.

ტერმინი მეზობელი — **“მოზობელი”-ს** ფორმითაა დაცული და მოქმედია ის ურთიერთდახმარების ფორმები, რაც, ტრადიციულად, ქართული სამეზობლო ჯგუფებისათვის იყო დამახასიათებელი: დახმარება ჭირისა და ლხინის დროს, დახმარება ნადში და ა. შ. “განაყოფები, მოზობლები სულ ეშველებიან ერთმანეთს. თუ გაჩაგრებული არ არიან, დეეშველებიან ერთმანეთს”.

შრომითი ურთიერთდახმარების ტრადიციები **“ნადის”** სახით ყოფილა გამოხატული. ნადს ახლდა ნადური სიმღერებიც: **“ორპირული ნადი** ვიცოდით. თონხინდენ. იქით გოგოები, აქით — ბიჭები. ერთგზას მღეროდნენ”.

არსებობს ფრაგმენტული მასალა ქართული ხალხური დღეობების არსებობის შესახებ XX საუკუნის 70-იან წლებამდე: “მთა გვქონდა, ქარაფიანი ერქვა. **შუამთობა** უკეთებიან იქ. სიმღერებიც იყო, ახლა არ არის” (ქარაფურჩეკის რაიონი, სოფელი აშმედიე).

შემონახულია **ქართული საქორწინო ტრადიციებისა და საქორწილო სუფრის ხსოვნა**: საქორწილო სუფრასთან დედოფლის მაყარი განსაკუთრებული პრეტენზიულობით გამოირჩეოდა და ეს ბუნებრივად ითვლებოდა. მაყრებს შეეძლოთ სიმღერითაც გამოეთქვათ თავინთი სურვილები:

“ჰეია მოლა, ჰეია მოლა,

ქათამი მოვდეს, ჰეია მოლა,

ათი მოვდეს, ჰეია მოლა,

... რაცხა უნდან, სთხოვენ, მოიტანებენ, ჰამენ” (ქალაქი ჰენდეკი, უბანი - გურჯუ მაჰალესი).

საქარიას ქართველთა ყოფა **კატეგორიულად არ იცნობს ურვადის სისტემას**: “მე წავედი აბაზებში ფერხულობაში. იმასთან ქალა უნდა გეყოსანს,

ფული მიგეცა, ჩვენ არ ვიცოდით ყიდვა. ჩვენ რომ ცოლს ვითხოვთ, ცოტა საჩუქარს მივცემთ, ხარის გაყიდვა არ გვჭირდებოდა, ცეპი რამეს მივცემდით”.

შემონახულია **ხალხური სამედიცინო ცოდნის** ზოგიერთი ელემენტი: “მრავაძარღვას ქრილობას ვაღებდით” (ჰენდეკის რაიონი, საქარაიას რეგიონი).

დადასტურდა **ქართული ტრადიციული კვებითი კულტურის** არაერთი ელემენტის არსებობა: “კაკალის ხეები გვაქვდა ბევრი. **ლობიოს** მოხარშვა ვიცით. ქინძი, ნიორი, კაკალი ხმელი დანაყო. ფილში დავნაყევდით. **ლობიო** მოიხარშოდა, თელი გუჟრევ, გაღესავ, ზორ გერმელი იქნება. შავი ლახანა გარეცხავ, მოხარშავ, ზემოდან მსხვილად დანაყავ კაკალს, იმას დუჟრთებ და იჭმევა. თუ გინდა, ფურის იალი დუჟრთებ” (ჰენდეკის რაიონი, საქარაიას რეგიონი). **“გენდიმას** ვაკეთებთ: პურ დანაყებენ, პურის მარცვალს დანაყვენ, მოიხარშვის, დრამი წყალი უქნა, ბერი რძე, ერთხელ მოიხარშვის, კოვზით იჭმევა” (ჰენდეკის რაიონი, საქარაიას რეგიონი). **“აშურაის კერძი** ვიცით, კანდილმაა. **ლობიო**, **ლუხუტი**, ბურღული, ფირინჯი, ცოტა ზმელი ყურძენი, გარგარი. მერე შაქარი უქენ. დარიჩხნი - ზეიდან. ეს ყველაი ცალ-ცალკე უნდა მოიხარშოს და მერმე ერთად გუჟრიო. მეზობლებში დაარიგო” (ჰენდეკის რაიონი, საქარაიას რეგიონი). **“კაკლიანი ქათმის კერძი** ვიცით. ქათამ მოვხარშავთ, მერმე ძვლებიდან გავხსნით. კაკალი ზორ უნდა დანაყო. ჭადის ფქვილი ცოტა იმის შიგან უყო, ერთხელ დანაყო. ქინძი აიღე ხმელი და თელი ერთხელ აურიე და მერემ იმ ქათამს ზემოდან წუჟუსვი”. **“ქადა** ვიცით. პურისგან მოვზელავთ, ფური იალ მოასხამ, კაკალს დანეყევ, მერე ოთხად მოკეცავ”. **“ქუმა** ვიცით. ყურძნიდან ფაფას ვიქმთ, პურის ფქვილით მოვხარშავთ, მემრე კაკალს ავასხამთ, ძაფზე გუჟყრით, ჩამოვკიდავთ და გავახშობთ”. “მე ზოიძე ვარ, სოფელ კარაპეტიდან მოვსულვართ. **ქადა**-მადას ვეტყვი. ჩათალზე სამ ქადას დავდებდით. ხის ჩანგალზე წამოვაცმევდით კაკლიან, მარილიან ქადას, ზეიდან ლუხუმს მოვყარიდით, იალში”. **“მოთრეულას კერძი**: **ლობიო**, კაკალი, ჭყინტი”.

საქარაიას რეგიონის ქართველთა შორის ბოლო წლებში მიმდინარე ეთნო-კულტურული პროცესები მრავალმხრივ საინტერესოა. თვასაჩინოა მოსახლეობის ნაწილის მზაობა ქართული კულტურისა და იდენტობის გადარჩენისათვის. ადგილობრივი ქართველ მოღვაწეთა დამსახურებით გახსნილია დედაენის კურსები ქალაქებში — ადაფაზარსა და აქიაზიში. ეთნო-კულტურული თვალსაზრისით უდიდესი მნიშვნელობა ჰქონდა 2011 წელს საქარიაში ჩატარებულ ფართომასშტაბიან სამეცნიერო-პოპულარულ კონფერენციას, რომელიც მიეძღვნა ენისა და იდენტობის საკითხებს. 2013 წლის 26 მაისს ადგილობრივმა ქართველებმა აღნიშნეს საქართველოს დამოუკიდებლობის დღე, ღონისძიებას 500-ზე მეტი ქართველი დაესწრო თურქეთის სხვადასხვა მხარიდან. 2014 წლის დასაწყისში შეიქმნა ქართული ხალხური ცეკვების შემსწავლელი ორი წრე: ერთი სოფელ ნურუოსმანიეს სკოლაში, ხოლო მეორე — ქალაქ ადაფაზარში, მერიის დახმარებით. ადგილობრივი ქართველებს სურთ საქართველოს მოქალაქეობის მიღება და მათ ერთ ნაწილს მიენიჭა ორმაგი მოქალაქის სტატუსი. დღეისათვის უმთავრეს პრობლემა მოზარდ თაობაში დედაენის დაკარგვის ტენდენციაა. სასურველია, საქართველოს სახელმწიფომ გადადგას ნაბიჯები თურქეთის ქართველი მოსახლეობის დედაენის შემსწავლელი წრეების დაფინანსებისა და კვალიფიციური, ბედაგოგიური კადრებით მომარაგების მიმართულებით.

ROZETA GUJEJANI

THE ISSUES OF TRADITIONAL LIFE AND CULTURE OF THE ETHNIC GEORGIANS IN SAKARYA REGION (The Republic of Turkey)

The first part of the work presents the compact settled area of the Georgians of Sakarya region; the concrete names of their living place according to the districts and villages are specified. It is revealed that in this region Georgians live close to one another in the districts of Adapazari//Sakarya (the central city), Hendeki, Karasu, Kojaali, Akiazi, Aripie, Sapanja, Geive, Karapurcheki.

In the district of Hendeki the dense settlements of Georgians were found in the following villages: Giuldibi, Muradie, Hijrie, Shevketie, Huseinshehi, Esentepe, Nuriie (in the west of Hendeki); Ikbalie, Balikli, Hasanie, Tekerleki (Suleimanie), Gundoghani, Ikramie, Inamie, Kizanliki (in the south of Hendeki); Servetie, Hamitli (in the south-east of Hendeki); Lutpiekoshki, Bichkiadiki (in the east of Hendeki). In addition to the above-mentioned villages in the central part of Hendeki city is the compact settlement of Georgians: “Gurju Mahalesi” – (the district of Georgians). This is an urban-type settlement. It is revealed that from thirteen districts of Hendeki, there are compact settlements of Georgians in two more.

In the district of Karasu one of the Mahale//districts – Azizie is settled by Georgians.

The villages of Kojaali district are Georgian: Kozluki (the former name is Gurji Pahrie), Demirachma, Koi Ieri (the former name is Gurjikoi).

In the district of Geive: Kishlachai, Karachami, Doghanchai, Sherepie (Sarai), Nuruosmanie (former Bichkidere).

In the district of Sapanji Georgians live densley in the city of Sapanja, in the center of it – Ieni Mahale, in the suburbs of Sapanji city – Mahmudie, Giuldibi, Ikramie, Muradie, Erdemli, Kirkpinari, Akchai.

The villages inhabited by Georgians in the district of Akiazi are: Beldibi, Reshadie, Kuzuluki, Kuchujuki.

In the district of Karapurcheki Georgians live closely in Ahmedie and Mejidie, Kanlichai.

The work presents the Georgian village of the Akchakoja district – Meleni Piri (Melen Aghzi in Turkish) which is in the region of Duzje, directly adjacent to the region of Sakarya.

The history of the compact settlements of Georgians in Sakarya region is described. The history of the settlement is mainly associated with the name of Hasan Fehmi Pasha (1836-1910).

The list of the native regions, valleys and villages of the Muhajir people is presented.

Interesting facts of naming the places of some new settlements after the native valleys and villages by Muhajir people are revealed; these names were changed by the government in 1920s-1930s as a result of the reforms of Ataturk.

The second part of the paper presents the oral histories of settling in Sakarya region, which are the result of the historical memory. Many particular plots describing the history of Muhajirs, the information about settling in the new place and adapting to the new environment are given.

The third part of the paper analyzes the settlement type, the cultural and agricultural characteristics, the patrimonial histories, the family life and relationships, the rules of mutual labor assistance, the kinship terminology, the neighborhood relationships, the rules of marriage and funeral, and some elements of traditional Georgian spiritual culture of the ethnic Georgian villages. The materials describing Georgian food culture are emphasized. The existence of more than one element of the traditional Georgian cuisine in the region is confirmed.

The paper presents the issues of the ethnic identity of the Georgians in Sakarya. The attitude of the population towards the mother tongue and the ethnic culture is analyzed. The trends of representation of historical memory towards modern Georgia are discussed.

The modern ethno-cultural and socio-cultural processes in the region are represented. The list of the existed Georgian mother tongue, various folk circles and communities is given. The purpose of the scientific-popular conference held in Sakarya – preserving mother tongue and ethnic identity – is emphasized.

ეკა დადიანი

გობი ლექსიკური ერთეულის
სემანტიკური ცვლილებისათვის ტაოურში

ტაოური ლექსიკა სხვადასხვა მიმართულებით იცვლება: 1. თანდათან შემოდის და მკვიდრდება თურქული (ან თურქულის გზით არაბული, სპარსული) სიტყვები, რის შედეგადაც იზღუდება ან კიდევ ქრება საერთოქართველური ლექსიკური ერთეულები; 2. იცვლება ცალკეულ სიტყვათა მნიშვნელობა (ვიწროვდება, ან ფართოვდება, ან განსხვავებულ ნიუანსს იძენს). სემანტიკური ცვლილება შეიძლება განპირობებული იყოს სხვადასხვა მიზეზით: როგორც უცხო ენის გავლენით, ასევე იმანენტური განვითარების შედეგად.

სტატიაში შევეხებით რამდენიმე ქართული ლექსიკური ერთეულის სემანტიკურ ცვლილებას სალიტერატურო ქართულსა და სხვა დიალექტებთან მიმართებით.

კვლევისას ვეყრდნობით 2012-2013 წლებში ტაოში მოწყობილი დიალექტოლოგიური ექსპედიციის პერიოდში ჩვენ მიერ მოპოვებულ მასალას. შედარებისთვის გამოვიყენეთ შ. ფუტყარაძისა (1993) და მკვლევართა ჯგუფის (მ. ფალავა, მ. ცინცაძე, ე. მაკარიძე, რ. დიასამიძე, ლ. თანდილავა, 2005) მიერ ჩაწერილი ტაოური ტექსტები. აგრეთვე ცალკეული გამოკვლევები.

1. შენება

შენება - საშენი მასალისაგან რაიმე ნაგებობის კეთება, დადგმა, ააგება, აშენება. // გადატ. შექმნა, დაფუძნება, დანერგვა; 2. დარგვა, მოყვანა, გაშენება, 3. გამრავლება, მოშენება. 4. აგებულობა, კონსტრუქცია. შდრ.: **კეთება** - შრომით რისამე შექმნა, რაიმე საქმის შესრულება, - დაშზადება, წარმოება, საქმიანობა (ქეგლ).

შენება - აშენება (ს.-ს. ორბელიანი, 1991);

შენება - კეთება, აშენება, აგება, ქმნა: უკუეთუ საკურთხეველი ქვათაგან მიშენო მე. ნერგსა ასხმიდეს და აშენებდეს. კაცმან ამან იწყო შშნებად; ქვითა კეთილითა და პატიოსნითა შენებულ არს; **შენებული/შენებულება** - ნაგებობა; **კეთება** - კეთილისყოფა: მკეთა უფალმან მე; **გააკეთა** - კეთილად შექმნა (ი. აბულაძე, 1973).

აშენებს ზმნა ტაოელ ქართველთა მეტყველებაში გამოიყენება როგორც "შენების", ისე "გაკეთების" სემანტიკით. მაგალითად:

ა) **აშენება:**

ე ქობი მე **გააშენე**; ფარა მომგლები წვენეს, იქ სახლებ **ააშენეს**; დიდუანი ბინები **ააშენეს**, მუთვალა (სამზარეულო), ოდა (მ. ფალავა., 2005, გვ. 155).

ბ) **გაკეთება:**

ხის საფორჩხელი ახლა აღარ **აშენებენ**, ი ადვილია და, მიცემ ფულ, ეილებ, გემეიტან, გეიზმარ; ესეც მანგალია, ყაზაში (რაიონში) **აშენებენ**; ცული აქ უწინ **აშენებდეს**. აქ **აშენებდეს**, ამა ახლა აღარ **აშენებენ**, ახლა

ვიღეთ; ამა კიბილები **ვაშენებინე, აშენებინა** ჩემ ბიჭმა და ვერ მიმიხმარია, ვერ მევხმარე, ედა, უკბილო ვარ.

შდრ.: **აკეთებს** ზმნა გვხვდება “აშენებს” ზმნის მნიშვნელობით:

აქა ქვიდამ **აკეთებენ** სახლებსა (შ. ფუტყარაძე, 1993, გვ. 170); გაღმა სასწავლებელი, ლამაზი სახლი, ჰუჭუმეთმა (მთავრობამ) **გააკეთა** (იქვე, გვ. 171).

აშენებს ზმნის სემანტიკის გაფართოება, კერძოდ, “კეთების” მნიშვნელობით გამოყენება თურქულის გავლენით ჩანს გამოწვეული; თურქულში აღნიშნული მნიშვნელობები (შენება, კეთება) ერთი ზმნური ფორმით გადმოიცემა:

Yapmak – 1. გაკეთება, შესრულება; 2. შექმნა, აშენება, მოწყობა, 3. შეკეთება. 4. მომზადება, 5. გამოწვევა... (თურქულ-ქართული ლექსიკონი, 2011).

2. თივა

ქეგლ-ის მიხედვით: **თივა** - მოთიბული და გამხმარი ბალახი. ასეა განმარტებული სულხან-საბასთანაც (1991): **თივა** - მოთიბული ჯმელი ბალახი.

შდრ.: **ბალახი** - მოლი; **მოლი** - ახალი ბალახი.

მსგავსი მნიშვნელობით არის დაფიქსირებული ძველი ქართული ენის ლექსიკონებში:

თივა - ბალახი, მწვანელი (ეკალი და თივაჲ აღმოსცენდეს; თივაჲ ნეღლი არა იყოს); **თივა**-ცენებული - ცუდი, სარეველა ბალახიანი; მდგლო: მოოჯრდეს და თივაცენებულ იქმნეს ყოვლად (ი. აბულაძე,); **თივამეწამული** - წითელი ბალახი (ზ. სარჯველაძე).

ღიალექტებშიც თივა “გამხმარ ბალახს” აღნიშნავს.

ტაოელთა მეტყველებაში **თივა** რამდენიმე მნიშვნელობით დასტურდება:

ა) აღნიშნავს ზოგადად **ბალახეულ მცენარეს**, როგორც გამხმარს, ისე ნედლს. “ნედლი ბალახის” მნიშვნელობა აქვს შემდეგ წინადადებაში:

ყანაში ხელით **თივებ** გუაფაქეფთ (გავასუფთავებთ); ქალაში **თივა** მობეგრდება, მაშინ მოაზოვებთ.

ბ) თივა გამოიყენება “სამკურნალო ბალახის” მნიშვნელობით. მაგ.:

სამყურსა მოშქრავ, ასე ნაწველ გუსვამ, ის გაამთელეფს ხე(ლ)სა. ზამთრი აღარაა ი **თივა**; ასე **სამყურსავთენ თივა** არი, მალეზ ზაბა დალუზა ჭამენ; ნანე (პიტნა) არი, აქო ყანაში მოლამის, **თივა**, სული აქუა ზაბა, სული, იმა ვადუღეფთ, იმა ვსჭამთა. სისხლი თუ ა გექნება, იმა სუამხან სისხლი მოვა.

გ) თივას ეძახიან აგრეთვე **ლობიოს, ცერცვის, ქერის, კარტოფილის ღეროებს, ფოთლებს, ჩენჩოს**, რომლებსაც ასევე საქონლის საკვებად იყენებენ: ახმობენ და როგორც თივას, ისე აჭმევენ ზამთარში საქონელს. მაგ.:

ცერცვი თივა მალეზ-და დუყარონ ის;

კალობა ვიჭებოდით, ონდანსორა, გუანიებდით, ბუქი მოიდოდა, ი ბუქი **თივას** ცალკე წეიდებდა, დენ (მარცვალს) ცალკე წეიდებდა. დენ წისქვილში წეველებდით, წისქვილში ფქვილ ვიქმოდით იმასა. მერე **თივასაც** მალეზ (საქონელს) ვაჭმევდით. **დიკა, ქერი**, ბოდნა რაცხა უნდა, ის იყვეს, დანი;

თეთრი შეიქნება ლებუო, დაჭგლეჯავ, დაკრეფავ, გაშლი დეფანზე; გახმეს ქი დენი გემეირჩიოს და. **თივა** მალეზ შჭამენ. იმათ ვაჭმევთ, საოივრეში ვინახავთ.

მარქელი (კარტოფილის) ვაზთი (დრო) მოა. **თივა** ფურცლები-ნა მოკრა, ი-ხა განხმეს. იმა ქი მოკრავ, ათ და ხუთი დღე-ნა იყვეს ქი, ი შიგან-ნა გეიზარდოს, მარქვალი-ნა შეიქნას. ი **თივა** უნდა მეიკრიფოს, იმ **თივა** მოჰკრიფავ, მასუკასაც იმ მარქვალ დათხრი, ამოიღებ.

ბალახს ტაოელები იშვიათად იყენებენ. იციან **მოლი**:

მოლი აბლის პატარაა. იმასა მალეფთ ნარცხ ვეტყვით, ნარცხისა. იმას ვადუღეფთ თენექეში, ედა, **თივა** დიდი და, მალლა ასე, ო, მოვთიბავთ.

ტყეში ხელით მოგლეჯილ ბალახს **ნახოხს** ეძახიან:

ტყევენარში შეშაზე ვიარებოდით, **ნახოხზე** ვიარებოდით, **ნახოხზე**, **თივაზე**. ნახოხი **ტყევენარშია** და იმბააზე **ნახოხია**. ასე ხელით **ვწუწვიდი**, **ვწუწვიდი**. ტირთვ ვიქმოდ, დეეწუბდი.

თურქულში "ბალახის" აღმნიშვნელ **ot** სიტყვას რამდენიმე მნიშვნელობა აქვს: 1. ბალახი, 2. შხამი, 3. სამკურნალო ბალახი, 4. ტარო, 5. ნარკოტიკი (თურქულ-ქართული ლექსიკონი, 2011). საკუთრივ "თივა" კი განიმარტება როგორც **kuru ot**, სიტყვასიტყვით: "გამხმარი ბალახი".

როგორც ჩანს, **თივა** სიტყვის სემანტიკური გაფართოება ტაოურში თურქულის გავლენით არის მომხდარი.

3. პირუტყვი

პირუტყვი ქართული ენის ლექსიკონებში შემდეგნაირად არის განმარტებული:

პირუტყვი - 1. ლაპარაკის უნარს მოკლებული, უტყვი, უენო; 2. ვადატ. ცხოველი, საქონელი. ძალი ვანიერი პირუტყვია. 2. ლანძღვ. ვადატ. მხეცი. ნადირი (ადამიანის მიმართ იტყვიან) (ქეგლ).

პირუტყვი - უტყვი ცხოველი (ს.ს. ორბელიანი, 1991).

პირუტყუ - პირუტყვი, უენო, მკეცი; შდრ.: **ზროხა**, **ძროხა** - საქონელი, ნახირი, ხარი, დეკეული, ხბო, ძროხა (ი. აბულაძე, 1973).

ტაოურში **პირტყვი** (პირუტყვი) სიტყვის მნიშვნელობა რამდენადმე განსხვავებულია. აქ ერთმანეთისაგან მკვეთრად გარჩეულია **ძროხა** და **პირტყვი**. **ძროხა** აღნიშნავს "ხარს და ფურს", ხოლო **პირტყვი** - "ცხვარსა და თხას". ტაოელები საანალიზო სიტყვათა მნიშვნელობას ასე განმარტავენ:

პირტყვი თხაა, **ცხუარი**, იმათ **პირტყვი** ვეტყვით;

პირტყვი ვეტყვით ჩვენ **ცხვარი** არი, **თხა** არი, **ვაცი** არი, **ვერძი** არი, **ჰო**;

პირტყვი მარტო ემეა, **კრა...** **ცხუარი** და **თხაა**. ი **პირტყვი**;

ზროხა ვიტყვით, **ხარი**, **ფური**, **ორთე** **ზროხა** ვიტყვით. ჰამა ი **ფურია**, ი **ხარია**;

ზროხა **პირტყვი** არ არი, ი **ზროხაა**;

ზროხა დიდია, **ზროხა** დიდ ეტყვიან, **პირტყვი** დიდ არ არი ქი, **პირტყვი** დიდი არ არი.

როგორც ჩანს, **პირ(უ)ტყვის** სემანტიკა ტაოელთა მეტყველებაში დავიწროებულია და მხოლოდ წერილდება საქონელს (ცხვარი, თხა) აღნიშნავს.

თურქულში **პირუტყვი** და **ცხვარი** სხვადასხვა ლექსიკური ერთეულებით გადმოიცემა; **Hayvan** იმავე მნიშვნელობას გამოხატავს, რასაც ქართული **პირუტყვი**. კერძოდ, **Hayvan** (არაბ.) 1. ცხოველი, პირუტყვი, საქონელი, მხეცი; 4. ლანძღვ ცხოველი, პირუტყვი, მხეცი (ადამიანის შესახებ); შდრ. **Koyun** - ცხვარი (თურქულ-ქართული ლექსიკონი, 2011).

როგორც ვხედავთ, თურქულში განსხვავებული სემანტიკა განსხვავებული ლექსიკური ერთეულებით აღინიშნება. ამ შემთხვევაში, ვფიქრობთ, თურქულის გავლენა გამოირიცხება. **პირტყვი** სიტყვის დავიწროება საკუთრივ დიალექტურ მოვლენად შეიძლება მივიჩნიოთ.

5. მეცხვარე

მეცხვარე - ცხვრის მწყემსი (ქეგლ);

ცხოვარსა მამალსა ეწოდების **ვერძი** და დედალსა - **ნერბი**; ხოლო შეილათ მათთა - **კრავი**. დიდსა კრავსა და უბიწოსა - **ტარიგი**; ჩხვილსა კრავსა - **ბატკანი**... (ს.-ს. ორბელიანი, 1991).

ცხოვარი - საცხოვარი; **ცხოვართ-მზრდელი** - პირტყვეთა გამომზრდელი (ი. აბულაძე, 1973).

ტაოურში **მეცხვერე** (<მეცხვარე) სიტყვის მნიშვნელობა გაფართოებულია, გამოიყენება ზოგადად “მწყემსის/საქონლის მომვლელის” მნიშვნელობით. შესაბამისად, **მეცხვერე** აღნიშნავს როგორც მსხვილფეხა (ძროხა: ხარი, ფური), ისე წვრილფეხა საქონლის (ცხვარი, თხა) მწყემსს. ადგილობრივთა განმარტებით:

მეცხვერე პირტყვებ მოადოფეს, **ზროხებ** მუადოფეს. ი **მეცხვერე** ბითთუმ (ერთიანად) წაასხამს ასე იმათ;

პირტყვებ ვინახავთ. **მალებ** ვინახავთ, ორთენი **მეცხვერეთან** არიან;

ხარებ მეცხვერე ცალკე დევჭირვიდით, მერე **ზროხათა** ცალკე დევჭირვიდით, **პირტყვ მეცხვერე** ცალკე დევჭირვიდით;

ძროხი მეცხვერე სხვა ვიქმოდით, ამა ახლა აღარა ქყუთავსა, ახლა დობ. ახლა **მალი** აღარ არი, ქი **მეცხვერე** იყვეს;

ტაოელთა მეტყველებაში **მწყემსი** სიტყვა არ გვხვდება. მისი სემანტიკა მთლიანად **მეცხვარე** სიტყვამ შეითავსა.

თურქულში მწყემსი აღინიშნება Cobani სიტყვით, ცხვრის მწყემსს კი გამოხატავს Koyun Cobani. **მეცხვარე** სიტყვის სემანტიკური ცვლილებაც შეიძლება დიალექტური, იმანენტური განვითარების შედეგად აიხსნას.

ამდენად, ტაოურში საკმაოდ დასტურდება დიალექტის იმანენტური განვითარების შედეგად სემანტიკური გადახრის შემთხვევები, რაც ბუნებრივი მოვლენაა. ამასთან, გვხვდება თურქული ენის გავლენის შედეგად სიტყვათა სემანტიკური ცვლილების ფაქტები, რაც განსხვავებული სისტემის ენათა მჭიდრო კონტაქტის პირობებში ასევე კანონზომიერი პროცესია.

დამოწმებული ლიტერატურა

- ი. აბულაძე, 1973 - ი. აბულაძე, ძველი ქართული ენის ლექსიკონი, თბ., 1973.
 თურქულ-ქართული ლექსიკონი, ლ. ჩლაიძის რედაქციით, სტამბოლი, 2011.
 ს.-ს. ორბელიანი, 1991 - სულხან-საბა ორბელიანი, ლექსიკონი ქართული, თბ., 1991.
 ზ. სარკველაძე, ძველი ქართული ენის სიტყვის კონა, თბ., 1995.
 მ. ფაღავა, 2005 - მ. ფაღავა, მ. ცინცაძე, ე. მაკარიძე, რ. დიასამიძე, ლ. თანდილავა, ტაოური მეტყველების ნიმუშები, ბათუმის უნივერსიტეტის კრებული, IV, ბათუმი, 2005.

შ. ფუტყარაძე, 1993 - შ. ფუტყარაძე, ჩვენებურების ქართული, ბათუმი, 1993.

შ. ფუტყარაძე, 1995 - შ. ფუტყარაძე, ქართული ენის სამხრულ-დასავლური დიალექტების თავისებურებანი ისტორიული ტაო-კლარჯეთისა და მუშაჭირი ქართველების მეტყველების მიხედვით, სადოქტორო დისერტაციის ავტორეფერატი, თბ., 1995.

ქეგლ - ქართული ენის განმარტებითი ლექსიკონი, არნ. ჩიქობავას საერთო რედაქციით, ტ. I-VIII, თბ., 1950-64.

2009-2013 წლებში ტაოში ჩაწერილი დიალექტური მასალა (დაცულია აკაკი წერეთლის სახელმწიფო უნივერსიტეტის ქართველური დიალექტოლოგიის სამეცნიერო-კვლევით ინსტიტუტში).

EKA DADIANI

ON SEMANTIC CHANGES OF SOME LEXICAL UNITS IN TAOIAN

Taoian speech is under the intense influence of the Turkish language. The influence is felt on every language level but it is particularly tangible in the vocabulary. Changes have diverse directions: a) the use of the common Georgian lexical units is gradually becoming limited or vanished due to the flow of Turkish or Arabic and Persian words coming through Turkish; b) meaning of the apart of the vocabulary undergoes changes through narrowing, broadening or acquiring varied nuances.

Semantic changes in Taoian have various reasons; there are occurrences of semantic deviations resulted by the immanent development of the dialect, which is quite natural to the language. In addition to this there are facts of shifting of meanings caused by the influence of the Turkish language. This is also a regular process under the condition of close contacts of the different language systems.

The paper discusses some of the Georgian lexical units (*sheneba(build)*, *tiva(hay)*, *pirutyvi(cattle)*, *metskhvare(Sheppard)*) and the semantic changes with respect to the Georgian literary language.

During the study of the question I used the materials collected by me in 2012-2013 Tao dialect expedition, also materials collected by Sh. Putkaradze (1993) and Taoan texts recorded by a group of specialists (M.Pagava, M. Tsintsadze, E. Makaridze, R. Diasamidze, L. Tandilava, 2005), as well as other studies.

ნათელა დანგაძე

გენდერი თურქეთში 21-ე საუკუნის დასაწყისში

თურქეთში რესპუბლიკის დამყარების შემდეგ (1923 წ.) გატარდა მთელი რიგი რეფორმები ქვეყნის მოდერნიზაციისა და სეკულარიზაციის სფეროში. ამ რეფორმებიდან გამოვყოფთ კანონს ქალისა და მამაკაცის თანასწორობის შესახებ. გარდა ამისა, გატარდა ე.წ. ტანსაცმლის რეფორმა, რომლის მიხედვითაც ღვთისმსახურების გარდა ყველას აეკრძალა ჩაღმისა და ჯუბის ტარება.

ქალთა ნაწილი ურბანული ცხოვრების კვალდაკვალ იწყებს თანამედროვე სტილის ტანსაცმლის ტარებას, მაშინ როცა მეორე ნაწილი აგრძელებს ტრადიციული ტანსაცმლის ხმარებას. უნდა აღინიშნოს, რომ პირველი რესპუბლიკის წლებში ქალის ჩაცმულობის შესახებ არასდროს არანაირი კანონი არ მიუღიათ (ნ. დანგაძე, 2009, გვ. 60). პირველი მცდელობა თურქეთში თავსაბურავის ხმარების რეგულირებისა შეიმჩნევა 1970-იან წლებში, როდესაც სამოქალაქო მოსამსახურეთა და იურისტთა ნაწილმა უარი განაცხადა თავსაბურავის ტარებაზე.

1980-იან წლებში დაიწყო დებატები თავსაბურავთან დაკავშირებით, რაც ითვალისწინებდა "türban"-ის (თავსაბურავი, რომელიც მთლიანად ფარავს ქალის სახეს) ტარებას საჯარო დაწესებულებებში, და განსაკუთრებით კი უნივერსიტეტებში. 1982 წელს ახლადდაარსებულმა უმაღლესი განათლების საბჭომ (YÖK) შეიტანა კანონი, რომელიც მოითხოვდა უნივერსიტეტში "თანამედროვე" ტანსაცმლის ტარებას. 1982 წლის კონსტიტუციით დაწყებით და საშუალო სკოლაში შემოიღეს რელიგიის, კულტურისა და ეთიკის გაკვეთილების სავალდებულო სწავლება, რაც სახელმწიფო დაწესებულებების მხრივ ერთი რელიგიური სექტის - სუნიზმის პოპულარიზაციას უწყობდა ხელს. ამით ილახებოდა მოქალაქეთა რელიგიურ თავისუფლებათა და საერო პრინციპი (Türkiye Tarihi 5, Bügünkü Türkiye, 1980-1995, 2000, 93).

ისლამისტი სტუდენტები, რომელთა დიდ ნაწილს ქალები წარმოადგენდნენ, გამოვიდნენ ამ აკრძალვის წინააღმდეგ. დედასამშობლოს პარტიამ (ნავატან არტისი) შეიმუშავა კანონი, რომლის მიხედვითაც ქალებს უფლება ეძლეოდათ თავსაბურავის ტარებაზე. პრეზიდენტმა ევრენმა ეს კანონი განსახილველად გადასცა კონსტიტუციურ სასამართლოს, რომელმაც იგი არაკონსტიტუციურად ცნო. ბოლოს 1989 წლის დეკემბერში მიიღეს გადაწყვეტილება ამ აკრძალვის გაუქმებაზე. უნივერსიტეტების რექტორებს დაევალიათ გადაეწყვიტათ თავიანთი შეხედულებების მიხედვით თავსაბურავის ხმარების რეგულაცია (ა. ზეკორი, 2005, გვ. 215; ე. ზიურჰერი, 1998, გვ. 304).

თავსაბურავის თემამ უკვე პოლიტიკური ხასიათი შეიძინა 1990-იანი წლებიდან. თავსაბურავიანი ქალები თავს დიკრიმინირებულად თვლიან სხვადასხვა სფეროში: ბარლამენტი, სამხედრო, სასამართლო და სხვ. რამდენიმემ უარიც კი განაცხადა სახელმწიფო საავადმყოფოში მუშაობაზე (ე. იოზდაღა, 1998, გვ. 35).

2002 წელს თურქეთში ხელისუფლებაში მოვიდა ისლამური ორიენტაციის სამარსულიანობისა და აღორძინების პარტია (AKP). მმართველმა პარტიამ მოსვლისთანავე სცადა შეეტანა ცვლილები კონსტიტუციაში თავსაბურავის ხმარებასთან დაკავშირებით. ამ შესწორებების მიხედვით 2008 წლიდან ნებადართული გახდებოდა თავსაბურავის ტარება თვით საკლასო ოთახის ჩათვლით. საკონსტიტუციო სასამართლომ არ მოიწონა წარდგენილი ცვლილებები და კოდექსი იგივე დარჩა. უნივერსიტეტების ადმინისტრაციასა და უმაღლესი განათლების საბჭოში მომხდარი პოლიტიკური ცვლილებების ფონზე, ბევრი უნივერსიტეტის კამპუსში უკვე აღარ იკრძალება თავსაბურავი (Global Pulse, June 12, 2008: 10).

2012 წელს AKP მუშაობს თავსაბურავის სახეობების დიფერენცირებაზე და ცდილობს მხოლოდ რამდენიმე მათგანი დაექვემდებაროს აკრძალვას (როგორცაა, საყოველთაოდ ცნობილი "çarşaf"-ი თავსაბურავი მთელს ტანზე და სახის "ვეილ"-ი) საჯარო დაწესებულებებში მომუშავეთა და არჩეული ოფიციალური პირებისათვის. ამ ცვლილებების განხორციელების შემდეგ ნებადართული იქნება მოდერნიზებული თავსაბურავი.

თურქეთი 2010 წლის გლობალური გენდერული ინდექსით მსოფლიოს 134 ქვეყნიდან 126-ე ადგილზეა. "ამ შედეგით სულაც არ ვარ გაკვირვებული", განაცხადა ჰულია გულბაჰარმა, ადვოკატმა და მოძრაობა ქალები კონსტიტუციური პლატფორმისთვის აქტივისტმა. მან ასევე თქვა: "მიუხედავად იმისა, რომ თურქეთში ქალებს კანონმდებლობით შეუძლიათ მონაწილეობა მიიღონ ქვეყნის პოლიტიკურ, ეკონომიკურ და სოციალურ ცხოვრებაში, ამ მიმართებით კანონი, როგორც საჭიროა, არ მოქმედებს". ჰულია გულბაჰარი აცხადებს, რომ ეს გასაკვირი არ არის, რადგან თვით პრემიერ-მინისტრმა რეჟეფ თაიფ ერდოღანმა Daily News@Economic Review-ს ორშაბათის სატელეფონო ინტერვიუში განაცხადა, რომ "მას არ სჯერა გენდერული თანასწორობისა" (şenerdem Erisa Dautaj, 2010: 5).

ქალთა მონაწილეობა შრომით საქმიანობაში გენდერული ინდექსის ერთ-ერთი მთავარი ინდიკატორია. ეს მაჩვენებელი ქვეყანაში მკვეთრად დაეცა ხელისუფლებაში AKP მოსვლის შემდეგ, განაცხადა ეკონომისტმა, გაზეთ "რესპუბლიკის" ანალიტიკოსმა მუსტაფა სონმეზმა. მმართველი პარტიის მიხედვით, ქალთა როლი საზოგადოებრივ ცხოვრებაში უმთავრესად გაგებულია, როგორც დიასახლისი და დედა. მათი წმიდათა წმიდა მოვალეობაა ბავშვების აღზრდა. მთავრობამ ქალებს მოუწოდა იყოლიონ სამი შვილი (şenerdem Erisa Dautaj, 2010: 6).

სუბ-ინდექსით პოლიტიკურ ცხოვრებაში ქალთა მონაწილეობის შესახებ გაიზარდა პარლამენტში მოღვაწე ქალთა რიცხვი 4% 2007 წელს, ხოლო 9% 2011 წელს. ეს ზრდა განაპირობა მშვიდობისა და დემოკრატიის პარტიის (Peace and Democracy Party, or BDP) მიერ წარდგენილ საარჩევნო სიაში უფრო მეტი ქალი დეპუტატების ჩართულობამ, განაცხადა ფინარ ილქქარაჯანმა, ქალები ქალების უფლებისათვის ჯგუფის (Women for Women's Rights) დამფუძნებელმა, Daily News ორშაბათის ინტერვიუში (şenerdem Erisa Dautaj, 2010: 7).

თურქეთის 81 დიდი ქალაქიდან მხოლოდ ერთში არის ქალი ქალაქის მერი. ქალაქის მუნიციპალიტეტებიდან 3, 225 დან მხოლოდ 18 ქალია მერი, ანუ

0,01%. მმართველი პარტიის კონსერვატიული მიდგომა ქალთა საკითხისადმი ცხადია, თუკი გადავხედავთ მათ მმართველობას: არც ერთი ქალი ხელმძღვანელი თურქეთის 81 პროვინციაში.

განათლების სუბ-ინდექსით თურქეთში ქალთა პროცენტული შეფარდება არის 34%, ხოლო მამაკაცებისა 46%. ეს შეფარდება მათულობს განათლების მაჩვენებელი საფეხურის ზრდასთან ერთად. დაწყებით სკოლებში მაღალია ქალი მასწავლებლების რაოდენობა, თითქმის 90%, ეს რიცხვი მკვეთრად ეცემა როცა ვეხებით უმაღლეს სასწავლებლებს. ქალთა უმრავლესობა ვერ ახერხებს უმაღლესი განათლების მიღებას არა მარტო სიღარიბის გამო, არამედ ქალთა დისკრიმინაციის გამო. მათი უმრავლესობა სახლებში ჰყავთ ჩაკეტილი (*şenerdem Erisa Dautaj*, 2010: 7). ამასთანავე, უნდა აღინიშნოს, ფიზიკისა და მათემატიკის მასწავლებლები, უმეტესწილად, მამაკაცები არიან.

დამოწმებული ლიტერატურა

ნ. დანგაძე, 2009 - დანგაძე ნ, ქალთა ემანსიპაციის საკითხი თურქეთის რესპუბლიკაში, პერსპექტივა-XXI, XI, თბ., 2009.

ე. ზიურჰერი, 1998 - Zürcher E. J, Turkey, A Modern History, I. B. Tauris Publishers, 1998, London, New York.

ე. იოზდალგა, 1998 - Özdalga, Elisabeth, The Veiling Issue, Official Secularism and Popular Islam in Modern Turkey. Richmond, England: Curzon, 1998.

ა. სეკორი, 2005 - Secor, Anna, Islamism, Democracy and the Political Production of the Headscarf Issue in Turkey. In *Geographies of Muslim Women: Gender, Religion and Space*, eds Ghazi Falah and Caroline Nagel. New York: Guilford Press, 2005, 203–225.

Global Pulse, June 12, 2008: A learning guide about the politics of the headscarf and how it is covered by different news sources prepared by GLOWE for Grades 9-12.

<http://www.Hurrietydailynews.com>, Şenerdem Erisa Dautaj, Istanbul, 10/11/2010: 12:00:00 AM, Wide gender gap in Turkey blamed on ruling-party policies.

<http://www.Today'sZaman>, October 12, 2012: News article about women protesting legislation prohibiting headscarf-wearing women from running for public office and working in state offices.

Türkiye Tarihi 5, Büyükü Türkiye 1980 - 1995; 2000: Tanör Bülent, Boratav Korkut, Sina Akşin, Yayın Yönetmeni: Sina Akşin, Cem Yayinevi, İstanbul.

NATELA DANGADZE

ON A GENDER ISSUE IN TURKEY IN EARLY 21ST CENTURY

First attempts at officially regulating the headscarf were in 1970s when some civil servants and lawyers were asked not to cover their hair. In 1982, the newly established Council of Higher Education introduced a dress code that required “modern” dress at universities. This dress code targeted mainly the headscarf in its implementation, and therefore it is commonly referred to as the headscarf ban. The implementation of this ban varied from one university to another and from one time period to another.

The headscarf ban started to be applied in other institutional spaces in the late 1980s and 1990s and this “pinned” style of headscarf was prohibited in military places, the parliament, and the courtroom. In the 1990s, the headscarf, as public debates, turned into a prime political issue.

The Islamic-oriented Adalet and Kalkýnma Partisi (AKP, Justice and Development Party) came to power in 2002 and attempted to make a constitutional amendment that would make it illegal for anyone to be excluded from the classroom in 2008. This amendment was overcome by the Constitutional Court leaving the dress code effectively in place. However, the ban is no longer applied on most university campuses due to political changes in university administrations and the Council of Higher Education. As of the fall of 2012, AKP is working on a legislation that would ban only certain kinds of veiling (such as the all-enveloping *çarşaf* and the face veil) of public employees and elected officials. This change would allow the headscarf.

Gender discrimination is frequently observed in the education processes as well. Elements such as teachers’ background as well as their modes of socialization and education usually prevent them from acquiring the necessary awareness to question what is traditional. Research indicates that teachers tend to overlook issues on whether or not their schools are male dominated or question the conservative and even gender biased content of textbooks and thus pay little attention to sexist approaches. The refusal to perceive gender segregation can be interpreted as an indication of the internalization of traditional gender roles.

Another important factor in education processes regarding girls’ education is the gender ratio of staff in schools. Only 3% of school principals in primary schools are women. Women constitute 44% of primary school teachers and 39% of secondary school teachers. In universities, the gender gap is still greater.

თორნიკე ეგრებიძე

ექვთიმე თაყაიშვილი ჩანბლის ეკლესიის ქართული
წარწერების შესახებ

(დიდ ქართველ მოღვაწეთა - წმ. ექვთიმე თაყაიშვილის
(1863-1953) და პავლე ინგოროყვას (1893-1983) საიუბილეო
თარიღებს ეძღვნება)

დიდი ქართველი მოღვაწე, მეცნიერი, წმიდანი და ეროვნული გმირი თბილისის სახელმწიფო უნივერსიტეტის პირველი პროფესორთაგანი (1918-1921 წწ., 1945 წ.), საქართველოს მეცნიერებათა აკადემიის აკადემიკოსი (1948 წ.), საქართველოს მართლმადიდებელი ეკლესიის წმინდანად აღიარებული ექვთიმე სიმონის ძე თაყაიშვილი (1863-1953 წწ.), რომლის დაბადებიდან 150 წლის და გარდაცვალებიდან 60 წლისთავს მიმდინარე წელს დიდი მოწიწებით აღნიშნავს ქართველი ხალხი, იყო არა მარტო საქართველოს კულტურული მემკვიდრეობის დამცველი და მოძალადეთა ხელყოფისაგან გადამრჩენელი, არამედ ქართველი ხალხის მრავალსაუკუნოვანი კულტურული მემკვიდრეობის გამოვლენელი და შემკრებელი. მის მიერ შექმნილ საისტორიო - საეთნოგრაფიო საზოგადოებას (1907 წ.), რომელმაც წმ. დიმიტრი ყიფიანის მიერ შექმნილ ქართველთა შორის წერა-კითხვის გამავრცელებელ საზოგადოებასთან (1879) ერთად, უდიდესი როლი შეასრულა ქართველი ერის თვითგამორკვევის საქმეში, საქართველოს ისტორიაში უდიდესი და წარუშლელი მნიშვნელობა ექნება საუკუნეებში.

აკად. ე. თაყაიშვილი, როგორც ისტორიკოსი და ეთნოგრაფი, სამოღვაწეო აპარატზე გამოვიდა XIX ს. 80-90-იან წლებში, როცა, ერთის მხრივ, ცარიზმის კოლონისტური პოლიტიკა და, მეორის მხრივ, სოციალისტურ-კომუნისტური იდეოლოგიის ბანგით გაბრუებული საზოგადოების დიდი ნაწილი, სრული განადგურებითა და გაპარტახებით ემუქრებოდა საქართველოს დიდ ეროვნულ-ქრისტიანულ წარსულსა და მისი წინაპრების (ვახუშტი ბატონიშვილი, იოანე ბატონიშვილი, პლატონ იოსელიანი, წმ. კირიონ II, დიმიტრი ბაქრაძე, ივანე ჯავახიშვილი, პავლე ინგოროყვა და სხვები) მიერ გამოვლენილ-აღრიცხულ მემკვიდრეობას. საქართველოს სხვადასხვა კუთხის: ქართლ-კახეთის, იმერეთის, რაჭა-ლეჩხუმის, გურია-სამეგრელოს, სვანეთ-აფხაზეთის ეკლესია-მონასტრების საგანძურთა აღრიცხვა-აღწერასთან ერთად, წმ. ექვთიმე ოცნებობდა ისტორიული საქართველოს დიდი კულტურული მემკვიდრეობის მხარეში — სამცხე-ჯავახეთსა და ტაო-კლარჯეთში საუკუნოებით უპატრონოდ მიტოვებული მსოფლიო მნიშვნელობის ქრისტიანული ძეგლების, მონასტრებისა და ეკლესიების შემორჩენილ სიძველეთა აღწერას და დროის მსახვრალ ხელს გარდარჩენილი კედლის ქართულენოვანი წარწერების გამოვლენა-ამოკითხვა-გამიფერას.

ამ მიზნით, მან სამჯერ: 1902, 1907 და 1917 წლებში, შედარებით ფართე მასშტაბის ექსპედიციები მოაწყო სამხრეთ საქართველოში. სამხრეთ საქართველოში პირველი მოგზაურობა შედგა 1902 წ. ამ მოგზაურობაში მას თან ახლდნენ ზურათმოძღვარი ს. კლდისაშვილი და ფოტოგრაფი ა. მამუჩიშვილი.

“გამოკვლევულ იქნა ახალციხისა და ახალქალაქის, აგრეთვე, არტანისა და ოლთისის მხარის ზოგიერთი ძეგლი. 1907 წ. ე. თაყაიშვილმა შეისწავლა არტანის ოლქის კოლას რაიონის ძეგლები და დაამთავრა ოლთისის ოლქის ძეგლების შესწავლა. ე. თაყაიშვილთან ერთად ამ ექსპედიციაში იყვნენ ხუროთმოძღვარი ა. კალგინი და ფოტოგრაფი ე. ლიოზენი). განსაკუთრებული მნიშვნელობა ჰქონდა თაყაიშვილის მიერ 1917 წ. მოწყობილ ექსპედიციას, ხუროთმოძღვარ ა. კალგინთან, მხატვრებთან: დ. შევარდნაძეს, ლ. გუდიაშვილსა და მ. ჭიაურელთან ერთად. შესწავლილ იქნა ხახულის, იშნის, ოშკის, ექექისა და სხვა ტაძრები, ასევე ოთხთა ეკლესია, თორთუმის ციხე. თაყაიშვილმა აღმოაჩინა და გადმოიღო მრავალი ძვირფასი წარწერა, გაარკვია მანამდე ლიტერატურაში უცნობი ზოგიერთი მონასტრის სახელი” (კ. მეტრეველი, ი. მეგრელიძე; ექვთიმე თაყაიშვილი, ქსე, ტ.4, 1979, გვ. 593-594).

ამ ექსპედიციების დროს ნახული ეკლესია-მონასტრების აღწერის დროს, მას უხდებოდა გავრკვია არა მარტო ძეგლის არქიტექტურის საკითხები, რაც აშკარად მიანიშნებდა მათ კავშირებს ქართულ, ბიზანტიურ თუ სომხურ-სირიულ ძირებთან, არამედ ჩაეტარებინა ისტორიულ-ფილოლოგიური ხასიათის კვლევა, აღნიშნულ ტერიტორიებზე ქართულ-მართლმადიდებლური, ქართულ-გრიგორიანული, სომხურ-გრიგორიანული, სომხურ-მართლმადიდებლური (ქალკედონიკური) თუ ბერძნულ-მუსულმანური რწმენის მრევლისადმი ამა თუ იმ ეკლესია-მონასტრების კუთვნილების შესახებ. როგორც ცნობილია (პ. ინგოროყვა, 1954; კ. კეკელიძე, 1954), ამ საკითხებს აკად. ნიკო მარი (1864-1934 წწ.) ყოველთვის ცალმხრივად, სომეხ-ქალკედონიტთა სასარგებლოდ წყვეტდა და წერდა, რომ სამხრეთ საქართველოს (ტაო-კლარჯეთის) ტერიტორიაზე იმჟამად შემორჩენილი ეკლესია-მონასტრები ამ ტერიტორიებზე IV-VII სს.-მდე მცხოვრები სომეხ-ქალკედონიტთა მიერ იყო ნაგები და შემდეგ IX-X სს.-ში ქართველ მართლმადიდებელთა მიერ ხელახლა აშენებულ-გადაკეთებული. სამხრეთ საქართველოს მოკლე ისტორიას, რუსეთ-საქართველოს 1783 წ. ტრაქტატისა და 1801 წელს რუსეთის მიერ საქართველოს ანექსიის შემდეგ, აკად. ე. თაყაიშვილი თავის ემიგრანტულ ნაშრომში “სამუსლიმანო საქართველო” (ე. თაყაიშვილი, 1991, გვ. 226-227) ასე გადმოგვცემს: “1828-1829 წლების ომის შემდეგ ოსმალეთთან, რუსეთმა მიიღო (ადრიანოპოლის ზავი, 1829 წ. 2 სექტემბერი) ახალციხისა და ახალქალაქის მახრები, ხოლო 1877-1878 წლების ომის შემდეგ (ბერლინის ტრაქტატის ძალით), რუსეთს დარჩა ყარსისა და ბათუმის ოლქები. ამით სამი მეოთხედი სამცხე-საათაბაგოსა კვლავ მოედვა საქართველოს ტერიტორიას (ხაზგასმა ჩვენია, თ.ე.). როდესაც საქართველო განთავისუფლდა რუსეთისგან და შექმნა დემოკრატიული რესპუბლიკა, ის ადგილები, რომელნიც შეადგენდნენ სამცხე-საათაბაგოს ნაწილებს, ითვლებოდა საქართველოს რესპუბლიკის საზღვრებში. ეს საზღვრები დაადასტურა თვით ბოლშევიკურმა რუსეთმა, როდესაც საგანგებო ხელშეკრულებით 7 მაისს 1920 წელს აღიარა საქართველოს რესპუბლიკის სუვერენობა მის საზღვრებში, ხოლო მეორე წელს ბოლშევიკური რუსეთი მოულოდნელად თავს დაესხა საქართველოს რესპუბლიკას; როდესაც საქართველო ამ უთანასწორო ომში სისხლში იწურებოდა, ოსმალეთმა განახლა ბრესტ-ლიტოვსკის ზავის შემდეგ დაწყებული აგრესიული მოქმედება საქართველოს მიმართ, და შეჩერებული იქნა ანტანტის

სახელმწიფოების გამარჯვების გამო. მან ულტიმატუმით მიმართა საქართველოს მთავრობას, დაიჭირა არტაან-ოლთისის მხარე, ბათუმის ოლქი და უპირებდა ანექსიას ბათუმსაც, მაგრამ 1921 წ. 17 მარტს ქართველ ჯართა უკანასკნელი გმირული მოქმედებით გაძევებული იქნა ბათუმიდან. შემდეგ, 13 ოქტომბერს 1921 წ. ყარსში დადებული ხელშეკრულებით ოსმალეთმა მიიღო ბოლშევიკებისაგან, რაც დაკარგა ბერლინის ტრაქტატის ძალით, ე.ი. ყარსის და ბათუმის ოლქები და მათ შორის სამცხე-საათაბაგოს ტერიტორია; სახელდობრ, არდაგანის ოკრუგი, მისი “უჩასტკეებით”, ფოცხოვისა, ჩილდირისა, არტაანისა, გელისა და ოლთისის “ოკრუგი”, რომელიც შეიცავდა “უჩასტკებს” ოლთისისა და ტაოსკარისა. ხოლო ბათუმის ოლქიდან მიიღო “უჩასტკები” ართვინისა, არტანუჯისა, შავშეთ-იმერხევისა და გონიოსა. საქართველოს საზღვრებში დარჩა ბათუმის ოლქიდან მხოლოდ კინტრიშის, ზემო და ქვემო აჭარის “უჩასტკები”. ბოლშევიკური ხელისუფლების მიერ ეხლა ეს გაყოფილია: ხულოს, ქედის, ჭოროხისა და ქობულეთის მაზრებად.

სივრცით არდაგანის “ოკრუგი” უდრის 5.644,74 კვ. კმ.; ოლთისისა 2.958,38 კვ. კმ და ის რაც ბათუმის ოლქიდან დარჩა ოსმალებს შეადგენს 4.442,61 კვ. კმ-ს, ხოლო რაც საქართველოს საზღვრებში ითვლება 2.500 კვ.კმ-ს. საერთოდ ოსმალეთს დაეთმო 13.046 კვ.კმ-ი საქართველოს ტერიტორიისა. მცხოვრებთა რიცხვი 1917 წ. აღემატებოდა 250000 სულს (ე. თაყაიშვილი, იქვე, გვ. 226-227).

დიდი მეცნიერისა და წმიდანის ექვთიმე თაყაიშვილის ეს ნაშრომი, რომლიდანაც ჩვენ მოგვაქვს ვრცელი ამონაწერი, დაწერილია პარიზში და გამოქვეყნებულია იქვე სათაურით “არქეოლოგიური ექსპედიცია კოლა-ოლთისში და სოფელ ჩანგლში 1907 წელს”, რომელიც ღვაწლმოსილმა პროფესორმა გურამ შარაძემ გამოსცა სერიაში “დაბრუნება” 1991 წ. ამ ნაშრომში, რომელშიც არასრულადაა გადმოცემული ტაო-კლარჯეთში და კოლა-ოლთისში მის მიერ ჩატარებული 1902, 1907 და 1917 წლების არქეოლოგიური ექსპედიციების შედეგები, მნიშვნელოვანი ადგილი ეთმობა ექსპედიციის აღწერას სოფელ ჩანგლში, რომელიც მაშინ რუსეთის იმპერიის ყარსის ადმინისტრაციულ ოლქს მიეკუთვნებოდა. როგორც ცნობილია, 1878 წ. ოსმალეთისაგან რუსეთმა შეიერთა ყარსისა და ბათუმის ოლქები, რომლებიც, ლაზეთის გამოკლებით, თურქეთის მიერ საქართველოსაგან 1555 წ. მიტაცებულ მთელ ტერიტორიას შეადგენს. ამასთან, ყარსის ოლქს შეადგენდა ოკრუგები ყარსისა, ყაზიზმანისა, არდაგანისა და ოლთისისა. ყარსის ოლქის ყარსის და ყაზიზმანის ოკრუგები, ისტორიულ-ეთნოგრაფიული თვალსაზრისით სომხეთს ეკუთვნოდა, თუმცა 1921 წ. 10 ოქტომბრის ყარსის ხელშეკრულებით, ეს მხარეც თურქეთის საზღვრებში მოექცა სომხეთის მომიჯნავე ქართული მიწების (გუგარეთის) კომპენსაციით.

ცხადია, როცა ყარსის ოკრუგის სოფ. ჩანგლის ეკლესიის ქართული წარწერების მოსაძიებლად ექსპედიციას აწყობდა, დიდი ექვთიმე ვარაუდობდა, რომ ეს წარწერები ოთხმაგი განადგურების საფრთხის წინაშე იყო მაშინ: 1) თურქ-მუსულმანთა, 2) სომეხ-გრიგორიანთა, 3) სომეხ-მართლმადიდებელთა, 4) ბერძენ-მუსულმანთა (ურუმთა)). როცა ტაო-კლარჯეთის და კოლა-ოლთისის მხარის ეკლესია-მონასტრებს აღწერდა, ე. თაყაიშვილი ხშირად ნახულობდა, თუ ქართული ეკლესია იაგარქმინილ-დანგრეული არ იყო, ის ან მეჩეთად, ან

გარეგნულად შეცვლილ სომხურ-გრიგორიანულ, ან კიდევ ბერძენ-ურუმთა საშლოცველოდ იყო გადაკეთებული. სამხრეთ საქართველოს მთელი კუთხის რუსეთის იმპერიისადმი დაქვემდებარების, **ექვთიმე თაყაიშვილის გამოთქმით, “საქართველოს ტერიტორიისადმი კვლავ მოდების”** (ხაზგასმა ჩვენია, თ.ე.) შემდეგ, ამ კუთხეში არც ერთ ქართველ ისტორიკოს-ეთნოგრაფს არ უმოგზაურია და მართლმადიდებელ (ქალკედონიტ) სომეხთა ეკლესია-მონასტრები არ შეუსწავლია მაშინ, როცა ეთნოგრაფიულად ქართული ტერიტორიების შესწავლა მრავალმა ქართველმა სპეციალისტმა მოახერხა, მათ შორის რუსეთის გენერალ-ლეიტენანტმა და ეთნოგრაფმა გ. ყაზბეგმა (1893-1921 წწ.) 1873 წ., რუსეთის მეცნიერებათა აკადემიის წევრ-კორესპოდენტმა ისტორიკოსმა დ. ბაქრაძემ 1884 წ., რუსეთის აკადემიკოსმა ნ. მარმა (1864-1934 წ) – 1902 წ., მათგან აკადემიკოსმა ე. თაყაიშვილის 1902, 1907 და 1917 წლების ექსპედიციები იყო ყველაზე სრული და ყოვლისმომცველი. ამიტომაც იყო, რომ აკად. ექვთიმე თაყაიშვილის თვალსაწიერში მოხვედრილ ყარსისა და სომხური ეთნოსით დასახლებულ ადმინისტრაციულ ტერიტორიაზე არსებულ მართლმადიდებელ ეკლესიათა შორის დავით აღმაშენებლის (1089-1125) და განსაკუთრებით დიდი თამარის (1184-1213) დროიდან მრავლად რომ იყო აგებული და ამ ტერიტორიაზე ფუნქციონირებდა ერთ-ერთია ჩანგლის ეკლესია, განსაკუთრებით - ქ. ღვინში, რომელიც იყო წარმოშობით ქურთი, წინათ გასომხებული, შემდეგ მართლმადიდებლურ რწმენაზე გადასული დიდმოხელის ივანე მხარგრძელის სამფლობელო. იქ ორი ტაძარი ყოფილა მართლმადიდებელი ქრისტიანებისა, სადაც სასოებით ლოცულობდნენ სომეხი-ქალკედონიტები და ქართველი მართლმადიდებლები. ივანესაგან განსხვავებით, მისი ძმა ზაქარია ამირსპასალარმა, რომელიც სომხური ეთნოსით დასახლებული სამხრეთის რაიონების (ცენტრით ანისი) გამგებელი იყო და სადაც X-ს.-ში სომეხი ბაგრატუნეიანები ბატონობდნენ, კვლავ გრიგორიანული რწმენა შეინარჩუნა (ივ. ჯავახიშვილი, 1989, გვ. 229).

ამრიგად, დავით აღმაშენებლის და განსაკუთრებით გიორგი III-ისა (1056-1184) და თამარის დროს, ეთნიკური სომეხებით დასახლებულ საქართველოს სამეფოს ტერიტორიების სამხრეთ პროვინციებში სომეხთა ტრადიციული, გრიგორიანული ეკლესიები მოქმედებდა, ხოლო ჩრდილო პროვინციებში — მართლმადიდებლური. ყარსი და მისი შემოგარენი, ტერიტორიულად სწორედ ქალკედონიტი სომეხებისა და მართლმადიდებელი ქართველებით ყოფილა დასახლებული, მათ შორის სოფელი ჩანგლიც. ქართულ წარწერებს XX ს. დასაწყისშიც ნახულობდნენ სომეხ-ქალკედონიტთა ეკლესიებსა და სომხურს - ქართველ-მართლმადიდებელთა ეკლესიებში. როგორც ჩანს, ეს ვითარება შეიქმნა არა, მხოლოდ დავითისა და თამარის ეპოქაში, როცა სარწმუნოებრივ-აღმსარებლობისადმი ტოლერანტობის პრინციპი სახელმწიფოებრივ — უმაღლეს დონეზე იყო, არამედ ადრეთაც, რომლის მაგალითს წარმოადგენს ჩანგლის ეკლესიის ქართული წარწერები ყარსის (სომხეთის) პროვინციაში და სიონის ეკლესიის სომხური წარწერები (ქართლი, ატენი, VII ს.) (ივ. ჯავახიშვილი, 1989).

1902 წ. პროფ. ნ. მარმა აღწერა მანამ ნ. ჩუბინაშვილის მიერ (1845 წ.) აღმოჩენილი და 1893 წ. ფრანგულად გამოქვეყნებული, X ს. მწერლის გიორგის

მერჩულეს “გრიგოლ ხანძთელის ცხოვრება”, ხოლო 1911 წ. გამოაქვეყნა მისი რუსული თარგმანი, ვრცელი და საინტერესო გამოკვლევით, რომელშიც წამოაყენა დაუსაბუთებელი და საექვო მოსაზრება იმის შესახებ, რომ ტაო-კლარჯეთის სამონასტრო კომპლექსის მშენებლობისა და ამ კუთხეში ლიტერატურული ცხოვრების ფუძემდებლები, თითქოს იყვნენ მართლმადიდებელი (ქალკედონიტი) სომხები, რომლებიც აქ მითამაჟამს ცხოვრობდნენ, მათ შორის არაბების მოსვლამდე, ე.ი. VII საუკუნემდე, ხოლო ქართველმა მართლმადიდებლებმა გრიგოლ ხანძთელმა და მისმა მოწაფეებმა (საბა იშხნელი და სხვები) აღადგინეს და გააცოცხლეს არაბობის შემდეგ (IX-X ს.-ში) სომხების მიერ დაწყებული საქმე (პ. ინგოროყვა, 1954, გვ. 307).

ეს მოსაზრება 1912 წლიდან უკვე რუსეთის აკადემიის წევრად არჩეული ნიკო მარის მომხრეთა და მოწინააღმდეგეთა ხანგრძლივი და არც თუ კორექტული კრიტიკისა და დავის საგნად იქცა, რამაც XX ს. 50-იან წლებამდე გასტანა, როცა ერთ დროს მარის მოწაფეებმა აკად. ივანე ჯავახიშვილმა და განსაკუთრებით მწერალ-ისტორიკოსმა პავლე ინგოროყვამ წიგნში “გიორგი მერჩულე” საბოლოოდ არ გააბათილა აკად. ნ. მარის მოსაზრება ტაო-კლარჯეთის ტერიტორიული და კულტურულ-ისტორიული კუთვნილების შესახებ.

ცხადია, ე. თაყაიშვილი, როგორც ნ. მარის გიმნაზიელი და უნივერსიტეტისდროინდელი მეგობარი, შემწყნარებლურად უდგებოდა ამ საკითხს, საჯაროდ არ აკრიტიკებდა მარს და მოითხოვდა მისგან დამატებით არგუმენტებს. ჩანგლის ქართულენოვანი წარწერები ერთ-ერთი ის საკითხი იყო, რომლის გარკვევასთანა დაკავშირებული წერილები, რომლებიც გამოქვეყნებულია წიგნში “ნიკო მარის და ექვთიმე თაყაიშვილის მიმოწერა” და რომელიც გამომცემლობა “მეცნიერებამ” გამოსცა 1991 წ. აკად. ე. მეტრეველის რედაქციით, რ. კავილაძის და მ. მამაცაშვილის შესავალი წერილით და კომენტარებით” (მიმოწერა, 1991).

ჩანგლის ეკლესიის სიძველეებისა და ქართული წარწერების შესახებ პირველად მოხსენებულია ე. თაყაიშვილის 1907 წ. 22.11. წერილში ნ. მარისადმი: “ჩანგლის წარწერები – ორივე სასაფლაოს ქვის არის. ერთი დიდი ლოდი ეხლა დიდ წყაროსთან ძვეს, მეორე ჯვრის ქანდაკით პატარა, ძველ სასაფლაოზეა ძველ პატარა საყდრის ნანგრევებთან. დიდ მონასტერთან, რომელსაც ქართული წარწერა აქვს, სომხური წარწერა არ არის” (მიმოწერა, 1991, გვ. 211-212).

მეორედ, ჩანგლის შესახებ, ე. თაყაიშვილი ემიგრაციიდან 1924 წ. 18. IV წერილში შემდეგს სწერს. აკად. ნ. მარს:

“სტატია გამოგიგზავნე “Храм в Чангли и его грузинския надписи”, მიღებული გექნება და თუ არ გაქვს მაცნობე, ვაი თუ დამეკარგა. იქ 18 სურათია და მარტო ფოტოგრაფიები მიზის 380 ფრანკი, მასალა აქედან გავგზავნე და შორის გზით მივიღე, სურათები საუცხოოა. თუ ფულით არ შეგიძლიათ სურათების ანაზღაურება მაინც, ძველი არქეოგრაფიული კომისიის გამოცემების გამოგზავნით ამინაზღაურეთ, თორემ ცოდო ვიქნები” (მიმოწერა, 1991, გვ. 318). ამავე წერილში ექვთიმე თაყაიშვილი ნ. მარს შეახსენებს “ვანის ეკლესიის სიძველეთა” შესახებ უფრო ადრე გაგზავნილ სტატიასა და 51 სურათის ბედის შესახებ. 1925 წლის 10 სექტემბრის წერილში, ე. თაყაიშვილი აშკარად გულგრილი დამოკიდებულებისათვის აკრიტიკებს “მის ძმა ნიკოს” და უსაყვედურებს, რომ მისი სტატიები ვანის ეკლესიისა და ჩანგლის შესახებ უკვე

“დამძალდნენ” საგამომცემლო პორტფელში. ამავე წერილში დიდების ზენიტში მყოფ ყოფილ “მეგობარს და ძმას” ნიკო მარს, უკვე დაურიდებლად სწერს: “ახლა კიდევ ერთი ზნე შეგჩვევია, მართო უარყოფითი მხარე აღნიშნო (სარეცენზიო სტატიებში, თ.ე.), დადებითს გვერდი აუქციო, რეცენზიამ კი მინუსთან პლიუსიც უნდა აღნიშნოს, მაგრამ ჩემთვის ესეც პლიუსია, რომ საშუალება მოგეცი შეგესწორებინა” (მიმოწერა, 1991, გვ. 332).

ყოველგვარ მეგობრულ ტონს გადასული 1928 წ. აპრილის ოფიციალურ წერილში ბატონი ექვთიმე წერს: “ჩემი თხოვნაა, უთუოდ დამიბრუნოთ უკან ჩემი სტატიები და მათი სურათები, რომლებიც ამდენი წელია თქვენთან არის და საკმაოდ დამძალდნენ. ზოგი მასალები უკვე გამოაქვეყნეს სხვებმა ტფილისში და ეს ბედი მოელის სხვებსაც. შრომა იმისთვის გავიღე, რომ პრიორიტეტი გამოქვეყნებისა მაინც შემრჩენოდა. თუ სტატიები ტფილისშია გაგზავნილი, გთხოვ, საჩქაროდ გამოითხოვო უკან და დამიბრუნო. როდესაც შენი სტატია იყო აქ უშედეგოდ, თუმცა ეს მე პირადად არ მეხებოდა, მაგრამ შენის თხოვნით მივიღე ყველა ზომები და გამოგიგზავნე, ხოლო ჩემი სტატიები პირადად შენ მოგაწოდე და რაკი დაბეჭდვა არ ელირსა, ...უფლებას ნუ წამართმევ უკან დავიბრუნო და განმეორებით გთხოვ მომაწოდო გრაფენის მისამართით...”

ყოფილ მეგობარზე გულგატეხილი ემიგრანტი მეცნიერი, რომელიც საქართველოს მრავალასეული მილიონის ღირებულების ეროვნულ სიმდიდრეს დარაჯად ედგა მშვიერ-მწყურვალად, ამ სიტყვის პირუდაპირი მნიშვნელობით, ნიკო მარს ქარაგმულად წერს: “ბედი უბედო ჩემზედა არ ახალია ძველია” და იქვე ჩამოთვლის თავის სტატიებს, რომლებიც იმყოფებოდა აკად. ნ. მართან:

- 1) ვანის ეკლესიის სიძველეთა აღწერა;
- 2) სოფ. ჩანგლის ეკლესიის აღწერა და ფრაგმენტი ერთი ქართული ხელნაწერისა, ამასვე აქვს დართული პატარა შენიშვნა;
- 3) პიტარეთის მონასტერი და მისი წარწერანი;
- 4) ორი ეკლესია სოფელ ტანძიაში;
- 5) მდებარეობა სოფლისა და მონასტრისა თვედორწმიდისა;
- 6) ციხე და ეკლესია სოფ. ქვეშში;
- 7) ვერცხლის დოქი მეფე გიორგი III;

“ამას ვარდა, დიდი ხანია გამოგზავნილი მქონდა შენთან სომხური წარწერების ფოტოგრაფიული სურათები, სასაფლაოს ქვებისა ჩანგლში და ეკლესიისა ფანასკერტში, როგორმე მონახე და დამიბრუნე. აგრეთვე ფოტოგრაფიულად გადაღებული მთელი “კარის გარიგების” ტექსტი. იყავით კარგათ და ბედნიერად. და ნუ დაგვივიწყებთ” (მიმოწერა, 1991, გვ. 334).

წინამდებარე საპროტესტო წერილის მიუხედავად, რომელიც არ მთავრდებოდა მინაწერით “შენი ძმა ექვთიმე”, აბსოლუტურად კანონიერი მოთხოვნა წერილების ავტორისა არ დაკმაყოფილდა, რაც ჩანს მომდევნო 1929 წლის დეკემბრისა და 1931 წლის 31 მარტის წერილებიდან. მართალია, 1927 წ. («Известия Кавказского Историко-Археологического Института в Тбилисе». т. II 1917-1927 ст. 86) გამოქვეყნდა ე. თაყაიშვილის სტატია “Церковь в Ване в Имеретий и ее древности”, მაგრამ ამ სტატიაში დაიბეჭდა 18 სურათი იმ 51

სურათიდან, რომელიც თან ახლდა ჯერ კიდევ 1913 წელს ნ. მარისადმი გაგზავნილ ამ სტატიას (თ. ვფრემიძე, 2008).

ბოლო, უთარილო წერილში, რომელიც დაწერილი უნდა იყოს 1931 წ. შემდეგ (ვიწინიდან ამ წერილში საუბარია საკავშირო მეცნიერებათა აკადემიის ფილიალის გახსნის გადავადებაზე, რომელიც განხორციელდა 1933 წ.) პროფესორი, ემიგრანტი და ჭეშმარიტად წმიდანი ექვთიმე, კომუნისტურ რეჟიმთან შეზრდილ-შეგუებულ დიდ მეცნიერს უკვე საბჭოთა აკადემიკოს ნ. მარს შეაგონებს: **“კაცმა თავის კაცური ღირსება ცუდ დროსაც უნდა შეინარჩუნოს, თვარა კარგ დროს იქნებ ვერც გაბედოს თავისი ნამდვილი ბუნების გამოჩენა”** (მიმოწერა, 1991, გვ. 338).

უნდა შევნიშნოთ, რომ წერილებს მიღმა დარჩა აკად. ნ. მარისა და აკად. ი. ჯავახიშვილის პოლემიკის დეტალები, რაც დაკავშირებული იყო ქართულენოვანი უნივერსიტეტის თბილისში 1918 წ. გახსნასთან დაკავშირებით ნ. მარის პროტესტთან, რუსეთში რევოლუციამდე გატანილი ქართული ხელნაწერების დაბრუნების თაობასა და საქართველოში ამერიკელ არქეოლოგთა მუშაობის შესახებ ნ. მარის უარყოფით შეფასებასთან... (ტ. ფუტყარაძე, ი. ვაშაიძე, 2011).

საბოლოოდ, იმედგაცრუებული წმ. ექვთიმე ცდილობს ჩანგლის და ტაო-კლარჯეთის ექსპედიციის “ანგარიში” იმ საილუსტრაციო მასალების (ეკლესია-მონასტრების გეგმების, არქიტექტურულ ნახაზების და ფოტოსურათების) გარეშე გამოაქვეყნოს, იმის ვარაუდით, რომ 1924 წ. სახელმწიფო უნივერსიტეტში გამოქვეყნებული, მაგრამ დიდად დეფექტური ალბომი, ნაწილობრივ მაინც გაუწევდა მკითხველს სამსახურს: და იგი აქვეყნებს საფრანგეთში 87 გვერდის მოცულობის წიგნს ქართულ ენაზე (ე. თაყაიშვილი, 1991).

მრავალ იმ საკამათო საკითხთაგან, რომელიც 1911 წ. გამოქვეყნებული ნ. მარის გიორგი მერჩულეს “გრიგოლ ხანძთელის” ტექსტის რუსული თარგმანის კრიტიკული ანალიზის შედეგად წარმოიშვა, ცალკე ქართველ და სომეხ, ასევე ქართველ ლიტერატორებს და ხელოვნებათმცოდნეებს შორის, მოვიტანთ ზოგიერთს;

1) აკად. ნიკო მარი ვარაუდობდა, რომ ტაო-კლარჯეთი II-VII (არაბობამდე) საუკუნეებში, ძირითადად, ქალკედონიტი სომხებით იყო დასახლებული და ეს მხარე სომხეთის პროვინციას წარმოადგენდა. აკად. ექვთიმე თაყაიშვილი ვარაუდობს, რომ მხოლოდ ტაოს ტერიტორია იყო ადმინისტრაციულად დაკავშირებული სომხეთის სამეფოსთან. აქვე დავუმატებთ, როგორც პავლე ინგოროყვამ დაამტკიცა თავის წიგნში “გიორგი მერჩულე (1954), სომეხ მეფე-ხელისუფალთა გავლენა II-IV სს.-ში ვრცელდებოდა დასავლეთ (იმიერ) ტაოზე, ხოლო კლარჯეთი და ამიერ ტაო ყოველთვის ქართველი მეფეების (ფარნავაზიანების და ბაგრატიონების) გამგებლობაში იყო შერეული, ქართულ-სომხური მოსახლეობით, მართლმადიდებლურ-ქალკედონური თუ გრიგორიანული სარწმუნოებით.

2) აკად. ნ. მარი ვარაუდობდა, რომ ტაო-კლარჯეთის ეკლესია-მონასტრების პირველი მშენებლობა VII საუკუნის ჩათვლით და ამ ეკლესია-მონასტრებში მწიგნობრობის კერების შექმნა ქალკედონიტი სომხების პრიორიტეტია, რომლებიც დიდ გავლენას განიცდიდნენ სირიიდან, სომხეთის გავლით შემოსულ მონოფიზიტური ქრისტიანული მოძღვრებისას. აქედან გამომდინარე, იგი თვლიდა, რომ IX-X საუკუნეებში ქართველ მართლმადიდებელთა მიერ აშენებული ეკლესია-

მონასტრების პროტოტიპი ქალკედონიტი სომხების მიერ წინათ აშენებული და არაბობის (VII-VIII სს.) დროს დანგრეული მონასტრებია.

იზიარებს რა ნიკო მარის თვალსაზრისს იმის შესახებ, რომ ტაო-კლარჯეთის მხარეში ზოგიერთი ტაძარი აშენებულია VII ს.-ში ზვარტნოცის (სომხეთის) და იშხნის (ტაო) გეგმით, ექვთიმე თაყაიშვილი წერს: “არც ერთ სხვა კუთხეში ამდენ სხვადასხვა გეგმის ტაძრებს ვერ იპოვნით, როგორც აქ, მაგრამ ხშირია ერთი და იმავე გეგმის გამეორება... ოშკის ტაძარი საერთოდ განადიოზული განმეორებაა იშხნის ეკლესიისა, პარხალი ტიპური განმეორებაა ოთხთა ეკლესიისა” (ე. თაყაიშვილი, 1991, გვ. 323) და იქვე: “ყველა ამის მიხედვით, ჩვენის აზრით ბანა, უნდა დარჩეს ქართული ხუროთმოძღვრების ქმნილებად მეცხრე-მეათე საუკუნის მიჯნისა. მისმა ხუროთმოძღვარმა მიიღო ძირითადი გეგმა ზვარტნოცის ტიპის ტაძრისა, მაგრამ გენიალურად გადაამუშავა მისი შინაგანი სახე და გალერეის ფორმა, რომლითაც მისცა თავის ქმნილებას უალრესი სიმტიცე და გამძლეობა. ამასთან, დამთავრებული მხატვრული საუცხოო სახე” (იქვე, გვ. 325).

აკად. ე. თაყაიშვილის ეს თვალსაზრისი ზვარტნოცისა და იშხნის ტაძრების, როგორც VII ს. პირველ ხანებში შექმნილი ტაძრების, მიმართებისა ბანას დიდებული ტაძრისადმი ტაოში, რომელიც აშენებულია ადარნასე კურაპალატის (IX საუკუნის II ნახევარი) ზეობაში, საყოველთაოდ აღიარებულია (პ. ინგოროყვა, 1954).

ე. თაყაიშვილის “ემიგრანტული ნაშრომების” I ტომში (1991) მოთავსებული ვრცელი “არქეოლოგიური ექსპედიცია კოლა-ოლთისში და სოფელ ჩანგლში 1907 წელს” პარიზში 1938 წ. გამოქვეყნებული ტექსტის დასკვნით ნაწილში წერს: “ჩანგლში წყაროს პირზე იყო დაწყობილი დიდი ქვები და მათ შორის სასაფლაოს ქვებიც. ერთზე ექვს სტრიქონიანი სომხური წარწერა იყო, რომელიც ჩვენ ფოტოგრაფიის საშუალებით გადავიღეთ და განსვენებულ ნ. მარს გაუფზავნეთ. ეხლა გვაქვს ცნობა, რომ ეს და სხვა ჩვენ მიერ გაგზავნილი სომხური წარწერები სპეციალისტის პროფ. ი. ორბელის ხელშია და ალბათ მალე გამოაქვეყნებს”.

ჩვენ აქ არაფერს ვიტყვით ჩანგლის ეკლესიის ქართული წარწერების შესახებ. აღვნიშნავთ მხოლოდ, რომ თუ დადებითად გადაწყდა სომხეთში მართლმადიდებლური, ხოლო საქართველოში გრიგორიანული ეკლესიების აღდგენის შეთანხმება, ნუ დაივიწყებენ დიდი მეცნიერისა და წმიდა მოღვაწის დიდი ექვთიმეს ანდერძს – მეცნიერებისადმი უმწიკვლო და ობიექტური სამსახურის შესახებ.

დამოწმებული ლიტერატურა

- ე. მეტრეველი, ი. მეგრელიძე, 1997 - ე. მეტრეველი, ი. მეგრელიძე, ექვთიმე თაყაიშვილი, ქსე, ტ. 4, თბ., 1979.
 ე. თაყაიშვილი, 1991 - ე. თაყაიშვილი, არქეოლოგიური ექსპედიცია კოლა-ოლთისში და სოფ. ჩანგლში, “დაბრუნება”, ტ. 1, თბ., 1991.
 ი. ჯავახიშვილი, 1983 - ი. ჯავახიშვილი, თხზულებანი 12 ტომად, ტ. II, თბ., 1983.

- პ. ინგოროყვა, 1954 - პ. ინგოროყვა, გიორგი მერჩულე, ქართველი მწერალი მეათე საუკუნისა, თბ., 1954.
- მიმოწერა, 1991 - ნიკო მარისა და ექვთიმე თაყაიშვილის მიმოწერა 1888-1931 წწ., თბ., 1991.
- ე. თაყაიშვილი, 1927 - Е. Такаишвили, Церков в Ване, 1927; Е. Такаишвили, «Церков в Ване в Имеретии и ее древности», ИКИАИ, т. II. Тбилиси, 1927.
- თ. ეფრემიძე, 2008 - თ. ეფრემიძე, ვანის სახარების თავგადასავალი, გაზ. "უქიმერიონი", №1, 2008.
- ტ. ფუტკარაძე, ი. ვაშაკიძე, 2011 - ტ. ფუტკარაძე, ი. ვაშაკიძე. ქართველოლოგიის ორგვარი დაგეგმივა 1917-1935 წლებში, თბ., 2011.

TORNIKE EPREMI DZE

EKVTIME TAKAISHVILI* ON THE GEORGIAN INSCRIPTION OF CHANGLI CHURCH

The paper discusses the questions related to the archaeological expedition carried out by Ekvtime Takaishvili in 1907, in the village of Changli, which was located in the eastern part of Karsi district, adjacent to the South Caucasus, taken by Russia from the Turkey at that period. The eastern part of the province was then inhabited by Armenian ethnos. The territory was an orthodox Armenians' (Kaledonists) living space, a part of the united Georgian kingdom during King David the Builder (1089-1125) and King Tamar (1184-1213). Therefore, its cemeteries and churches and monasteries were replete with Georgian inscriptions.

I analyze historical South Georgia's (Samtskhe-Saatabago) ethno-cultural situation according to the standpoints given by Ekvtime Takaishvili and Pavle ingorokva (1893), on the one hand, and Nikolas Marr (1864-1934) on the other and hold the viewpoint that in terms of literary, cultural, architectural, painting and metalwork or in Christian confessing activities Georgian ethnso enjoyed leading position in evry historical epoch.

This paper also discusses Acad. Nikolas Marr's attempts to prevent Acad. Takaishvili from the publicatin of the materials gained at cemeteries and churches and monasteries in the village of Changli. The fact that Nikolas Marr did not give the materials back to the author and instead he handed them to I. Orbeli, an Armenian scholar and ethnograph, once again attests Nikolas Marr's anti-Georgian sentiments.

იამზე ვაშაკიძე

სამწიგნობრო ენის განვითარება - საქართველოს ენობრივი პოლიტიკის მახასიათებელი ხაზი

ქართული სამწიგნობრო ენა ჩვენი ერის მრავალსაუკუნოვანი ეთნო-კულტურული მემკვიდრეობაა. ის ჩვენი სახელმწიფო ენაცაა და, ბუნებრივია, მრავალფუნქციურია გამოყენების თვალსაზრისით; კერძოდ, ქართული არის ეროვნული მეცნიერებისა და განათლების, მწერლობის, კულტურის, თავდაცვის, პრესის, ტელევიზიის, საქმიანი ურთიერთობის, საკანცელარიო დოკუმენტაციის... ენა.

სამწიგნობრო ენის განვითარება მჭიდრო კავშირშია ქართული სახელმწიფოებრიობის საკითხთან. ამის ნათელსაყოფად საკმარისია გავიხსენოთ, რომ ჯერ კიდევ მეფე ფარნავაზმა ეროვნული ანბანი ოფიციალურ დამწერლობად აქცია და “ყოველთა ქართველთა” დედაენას მიანიჭა სახელმწიფო ენის სტატუსი; ანალოგიურ ვითარებას ასახავს “გრიგოლ ხანძთელის ცხოვრების” ავტორის - გიორგი მერჩულის სიტყვებიც ქართული სახელმწიფოს ხელახალი შენების პროცესთან დაკავშირებით: “ქართლად ფრიადი ქუეყანაჲ აღირაცხების, რომელსაცა შინა ქართულითა ენითა ჟამი შეიწირვის და ლოცვაჲ ყოველი აღესრულების”.

საუკუნეთა მანძილზე ქართული სამწიგნობრო ენა იყო ერთიანი ეროვნული ცნობიერების არა მარტო საფუძველი, არამედ - გადამრჩენიც. წირვა-ლოცვა, საეკლესიო ღვთისმსახურება, ოფიციალური დოკუმენტაცია და სხვ. საქართველოს მთელ ტერიტორიაზე სალიტერატურო ენით ხდებოდა, ამიტომაც ჩვენს ხალხს უკიდურესი ფეოდალური დაქუცმაცებულობის ჟამსაც კი არ დაუკარგავს ერთიანობის შეგნება. ბუნებრივია, ჩვენმა ისტორიულმა დამპყრობლებმაც მთავარ სამიზნედ (ქართულ ქრისტიანობასთან ერთად) ქართული ენა აქციეს. ამ საკითხთან დაკავშირებით, ინტერესმოკლებული არ იქნება ნაწყვეტი ისტორიული სინამდვილის ამსახველი წერილიდან:

“წუ გათათრდები!”... სულხან-საბას მიხედვით, ეგვიპტის მტრედია, რომელიც მგზავრს თუ დაინახავს ქართული ენით იწყებს ძახილს — “წუ გათათრდები!” და ამ მიზეზით თათარნი მას “გეარყუშს” უწოდებენ. “წუ გათათრდები!” — ხშირად ჩაესმის ფერეიდნელ ქართველს... ალბათ ამიტომ გადაურჩა გადაგვარებას ქართული ენა, ქართული სული და ტრადიციები...” (http://www.fereidani.ge/53_nino/53_nino.html მოძიებული: 14.06.2013).

XIX ს. II ნახევრიდან, როდესაც პოლიტიკურად დაპყრობილ საქართველოში გაძლიერდა რუსული მმართველობის რეჟიმი, დაიწყო ქართული ენის დევნა ოფიციალური დაწესებულებებიდან. განათლების მაშინდელმა მესვეურებმა, ხელისუფლების დაკვეთით, შეიმუშავეს რეაქციული კურსი ქართული

სამწიგნობრო ენის წინააღმდეგ ერთიანი ეროვნული შეგნების აღმოსაფხვრელად, კერძოდ:

- **გიმნაზიებსა და სემინარიებში შეიზღუდა ქართული ენისა და ლიტერატურის სწავლება;** 1871 წლის დეკემბერში, კავკასიის სასწავლებლების მთავარი ინსპექტორის ბრძანებით, **ქართული და სხვა ადგილობრივი ენები** (სომხური, აზერბაიჯანული) **არასავალდებულო საგნებად** გამოცხადდა. ასევე იყო დიდი მცდელობა, მოსწავლე ახალგაზრდობაში **აღმოეფხვრათ მშობლიური ქვეყნის ისტორიისა და გეოგრაფიის ცოდნა** (მაგალითად, საქართველოს ისტორიის ცენტრალურ არქივში დაცული დოკუმენტის მიხედვით, ცნობილია კავკასიის სასწავლო ოლქის მზრუნველის მითითება, რომ საბავშვო ჟურნალ “ცისიერიდან” ამოეღოთ: ბიოგრაფიები, ნარკვევები და მოთხრობები საქართველოს ისტორიიდან და გეოგრაფიიდან (ტრ. ხუნდაძე, 1940, გვ. 78);

- **ქართულ სამეცნიერო ენას ტერმინოლოგიური სიღარიბე და უპერსპექტივობა დასწამეს;** 1880 წელს ქუთაისის გუბერნიის მასწავლებელთა ყრილობაზე სიტყვით გამოსულმა გორის საოსტატო სემინარიის რექტორმა - სემიონოვმა განაცხადა, რომ ქართულ ენაზე შეუძლებელი იყო სასკოლო დისციპლინების სწავლება შესაბამისი სამეცნიერო ტერმინოლოგიის არარსებობის გამო. ამავე მიზეზით, ქართული ენა დევნილი იყო სამედიცინო, საბანკო, იურიდიული და სხვა ოფიციალური დაწესებულებებიდანაც. აღნიშნულ ფაქტთან დაკავშირებით, ცნობილია რ. ერისთავის წერილი: “რაოდენათ მართალია, რომ ქართულ ენას სიღარიბე შესწამეს?”, რომელიც გაზეთ „დროების“ 1880 წლის №212-ში დაიბეჭდა (ი. ვაშაკიძე, 2009, გვ. 30).

- **დაიწყეს ქართული დიალექტების - ენებად, ხოლო სხვადასხვა კუთხის ქართველთა სხვადასხვა ეთნოსად გამოცხადება;** გორის საოსტატო სემინარიის გამგეობამ (ქართულ ენაზე სწავლების თავიდან არიდების მიზნით), თუში, ხევსური, ინგილო... მოსწავლეები განსხვავებული “გვარტომობის” წარმომადგენლებად შერაცხა - ამ თემას ეხება ი. ჭავჭავაძე წერილში: “ვიტიროთ თუ ვიცინოთ?!” (ი. ჭავჭავაძე, 1987, გვ. 230); ანალოგიური მაგალითებია: ქუთაისის კლასიკური გიმნაზიის ინსპექტორის - ა. სტოიანოვის მიერ სვანურის ენად აღიარება, ქართული ენის დევნა სამეგრელოსა და სოხუმის ოლქის სკოლებიდან (იმ კურსის თანახმად, თითქოს “მეგრელი ქართველი არ იყო”), სახარების მეგრულად თარგმნის მცდელობა (ი. ვაშაკიძე, 2009, გვ. 31-35), მეგრული და სვანური საანბანო წიგნების შექმნა - სამეცნიერო ლიტერატურაში ცნობილია, რომ ქართველთა დაშლის მიზნით, შეიქმნა სვანური საანბანო წიგნი “ლუშნუ ანბანი”, რომელიც რუსმა გენერალმა ი. ბართოლომეიმ 1864 წელს გამოაქვეყნა. ამავე დანიშნულების იყო რუსული გრამატიკის საფუძველზე შედგენილი მეგრული საანბანო წიგნიც: “Мингрельская азбука”, რომელიც 1899 წელს დაიბეჭდა თბილისში (თ. გვანცელაძე, 2000, გვ.121; მ. ტაბიძე, 2005, გვ. 9-51).

მსგავსი ფაქტებია მხილებული ვაჟა-ფშაველას ლექსში: “კაცი ის არის” - პოეტი გმობს ქართველი ერის მოძულეს, რომელიც “გადაამტერებს ერთმანეთს / ქართლსა, იმერეთს, კახეთსა, / **საკუთარს ანბანს შეუდგენს / სამეგრელოს და სვანეთსა...**” (ზაზგასმა ჩვენია - ი.ვ.).

ანალოგიური ვითარება ჩანს, ასევე, XIX საუკუნის ბოლოს გამოცემული თბილისის სამაგიდო კალენდრის სხვადასხვა ნომერშიც; კერძოდ, კალენდრის გამომცემელმა ვ. გერცენშტეინმა, რომელიც სისტემატურად აქვეყნებდა სტატისტიკურ ცნობებს თბილისის მოსახლეობის სრული რაოდენობისა თუ ეროვნულ-სარწმუნოებრივი განაწილების შესახებ, რუსების, სომხების, ფრანგების, გერმანელების... გვერდით ცალ-ცალკე ეროვნების წარმომადგენლებად მიუთითა: იმერლები, მეგრელები, თუშები... ამ ფაქტს ამხელს ი. გოგებაშვილი წერილში: “ქართველი ერის დაქუცმაცება”, რომელიც „ივერიის“ 1902 წლის მეცამეტე ნომერში დაიბეჭდა (ი. ვაშაკიძე, 2009, გვ. 36-37)

ბუნებრივია, რომ გამარჯვებული პოლიტიკის მესვეურთა დანაშაულებრივ ქმედებას სათანადო რეაქცია მოჰყვა მოწინავე ქართველი საზოგადოების მხრიდან. სამწიგნობრო ენის უფლებების დასაცავად დაიწყო ეროვნულ ძალთა გაერთიანება. ილია ჭავჭავაძისა და ქართველი საზოგადოების სხვა თვალსაჩინო წარმომადგენელთა დაუღალავი ბრძოლის შედეგად, სასულიერო სემინარიაში აღდგა ქართული ენის სწავლება; დაიწყო მუშაობა ქართული სამეცნიერო ენის ტრადიციების ასაღორძინებლად, კერძოდ - ძველ ხელნაწერებსა და დიალექტებში დაუნჯებელი სპეციალური ლექსიკის მოძიება, უცხოური სამეცნიერო ლიტერატურის თარგმნა და ტერმინოლოგიური სიტყვაწარმოება; გააქტიურდა უმაღლესი ქართული განათლებისა და მეცნიერების ცენტრის — თბილისის უნივერსიტეტის დაარსების საკითხი, რომელიც XX ს. 10-იანი წლებიდან იქცა ეროვნულ და ანტიეროვნულ ძალთა დაპირისპირების მთავარ თემად (ტ. ფუტყარაძე, ი. ვაშაკიძე, 2011).

საქართველოს დამოუკიდებლობის სამწლიან პერიოდში (1918-1921) ვითარება ბევრად შეიცვალა: ქართულს აღუდგა სახელმწიფო ენის სტატუსი; სკოლების გაეროვნულებამ და ივ. ჯავახიშვილის თაოსნობით ქართული უნივერსიტეტის დაარსებამ (1918) დიდად შეუწყო ხელი ეროვნული მეცნიერებისა და მწერლობის განვითარებას... ეს პროცესი ინერციით გაგრძელდა საბჭოთა ეპოქის წლებშიც, თუმცა მალევე აღორძინდა იმპერიული კურსი.

XX ს. 20-იანი წლების ბოლოს საქართველოში საქმისწარმოების ენა კვლავ რუსულია (ეს კარგად ჩანს საარქივო მასალების დოკუმენტებიდან). საქართველოში ისევ უხვად შემოედინება რუსული ტერმინოლოგია და პრესტიჟული ხდება რუსული (ქართულის ფუნქციონირების შეზღუდვის ხარჯზე); ქართული მეცნიერება ვითარდება რუსული ორიენტირების მიხედვით. ამის თვალსაჩინო მაგალითია ზოგიერთი სიტყვა-ტერმინის (**უცხო, მშობლიური, დედაქალაქი**) არასწორი მნიშვნელობით დამკვიდრება საბჭოთა მოქალაქის სამეცნიერო თუ ოფიციალურ-საქმიანი მოღვაწეობის სფეროში (ი. ვაშაკიძე, 2010, გვ. 68-72).

საბჭოთა ენობრივი პოლიტიკის განსაკუთრებით მკაფიო მაგალითია 1978 წლის მოვლენები, როდესაც უმაღლესმა ხელისუფლებამ დასვა საქართველოს სახელმწიფო ენის კონსტიტუციური უფლების შეზღუდვის საკითხი. საყოველთაოდ ცნობილია, როგორი გამოსვლები მოჰყვა ამ აღმამფოთებელ ფაქტს ჩვენი საზოგადოების მხრიდან; საქართველოს მოქალაქეებმა ერთსულოვნად დაიცვეს საკუთარი სახელმწიფო ენის უფლებები. სწორედ ამ მოვლენის შემდეგ იქცა 14

აპრილი საქართველოს მოქალაქეთა სახელმწიფო ენის დღედ, განურჩევლად მათი ეროვნებისა (ტ. ფუტყარაძე, 2006, გვ. 11-12).

პოსტსაბჭოთა სივრცეში მდგომარეობა სხვაგვარია. იმპერიული წნეხისგან თავისუფალ ქვეყანაში გაცილებით დიდია ქართული სამწიგნობრო ენის სრულყოფილად განვითარების პერსპექტივა, თუმცა შეიმჩნევა არასასურველი ტენდენციაც: ზოგჯერ ანგარიშმიუცემლად ვექცევით დაწინაურებული მსოფლიო ენების გავლენის ქვეშ; აქტიურად ვიყენებთ უცხო სიტყვა-ფორმებს მაშინაც, როცა ამის საჭიროება არ არის. ამას მოწმობს, მაგ., დასავლეთევროპული ბარბარიზმებისა თუ კალკების მოხშირება თანამედროვეთა მეტყველებაში, რაშიც ზოგიერთ ჟურნალისტსა თუ ინტერვიუერს, ალბათ, ბადალი არ ჰყავს. გავიხსენებთ რამდენიმე მაგალითს, შდრ.: **აღარ გავმეორდები** - აღარ გავიმეორებ; **ჩემს ინტერესებშია** - მაინტერესებს; **რაოდენობაშია** - აღარ არის - გათავდა; **სკანდირება** - შეძახილი, ასევე: კარგი **ექმენი**, შესანიშნავი **პერფომენსი**, დიდი **ქამბეჭი** და სხვ.

მსოფლიოს ენებთან (ხალხებთან) თავისუფალი, შეუზღუდავი ურთიერთობის პირობებში ჩვენთვის მნიშვნელოვანია მოწინავე ქართველთა მიერ შემუშავებული პოზიცია:

- ქართულ ენას აქვს მრავალსაუკუნოვანი სამწერლობო ტრადიციები, მდიდარი ლექსიკური მარაგი და გამოსახვის საშუალებები, რომელთა გამოყენებითაც შესაძლებელია ეპოქის მოთხოვნებისათვის პასუხის გაცემა ტექნიკის, მეცნიერებისა და კულტურის ყველა სფეროში;

- ევროპული განათლების მიღება არ ნიშნავს ეროვნული მეცნიერებისა და კულტურის ენის უცხო ფსიქოლოგიური მოდელის მიხედვით ტრანსფორმირებას.

ქართველისათვის 200-წლიან იმპერიულ სივრცეში იძულებით ყოფნის შემდეგ ევროპული განათლებით დაინტერესება, ბუნებრივია, სახელმწიფოებრივი და პიროვნული თავისუფლების გამოხატვის ერთგვარი ფორმაც არის, მაგრამ ეს იმას არ ნიშნავს, რომ ჩვენი ენა ახალი ენობრივი დივერსიების პოლიგონად ვაქციოთ.

ჩვენი დამოუკიდებელი სახელმწიფო პოლიტიკის განუყოფელი ნაწილია სამწიგნობრო ენის სიწმინდესა და თავისთავადობაზე ზრუნვა. თავის დროზე ეს იყო ჩვენი წიგნიერი წინაპრების სატკივარიც: “შევიძინოთ განათლება ევროპიელთაგან: რუსთა, ფრანგთა, გერმანელთაგან, გარნა ნუ წავახდენთ და ნუ გავრყვნით ჩვენს ენას ნურც რუსიციზმებით, ნურც გალიციზმებით და ნურც გერმანიზმებით” (“ივერია”, 1903, 4, გვ. 2).

ზემოაღნიშნულთან ერთად, დღეს, ასევე, არსებითია იმ გამოწვევებისათვის მზადყოფნა, რომელთა წინაშეც დგას, ზოგადად, მსოფლიოს სხვა ენებიც; როგორც მითითებულია სამეცნიერო ლიტერატურაში, თანამედროვე ტექნოლოგიების ეპოქაში სასიცოცხლო მნიშვნელობის ამოცანას წარმოადგენს ქართული ენის “ტრანსფორმირება ...ინტერნეტსივრცის, ავტომატური თარგმანების... კომპიუტერული ტექნიკის მართვის... ენად”, რათა ის დარჩეს კულტურულ ენათა რიგში და არ დაკარგოს მომავლის პერსპექტივა, უმწერლობო ენების მსგავსად (ტ. ფუტყარაძე, 2014, გვ. 293-297). ასეთი საპასუხისმგებელი

საქმის განხორციელება, ბუნებრივია, ხელისუფლებისა და საზოგადოების ერთიანი ძალისხმევით არის შესაძლებელი.

დამოწმებული ლიტერატურა

თ. გვანცელაძე, 2000 - თ. გვანცელაძე, ენათა ფუნქციონირება პოლიეთნიკურ რეგიონში მართვადი ენობრივი პოლიტიკის პირობებში, ქართველური მემკვიდრეობა, IV, ქუთ., 2000.

ი. ვაშაკიძე, 2009 - ი. ვაშაკიძე, ტერმინთშემოქმედების პრინციპები XIX საუკუნის II ნახევრის საქართველოში, თბ., "უნივერსალი", 2009.

ი. ვაშაკიძე, 2010 - ი. ვაშაკიძე, "უცხოს" მნიშვნელობის ცვლისათვის რუსულ იმპერიულ სივრცეში, ქართველური მემკვიდრეობა, XIV, ქუთ., 2010. "ივერია", 1903, 4, გვ. 2.

მ. ტაბიძე, 2005 - მ. ტაბიძე, ენობრივი სიტუაცია საქართველოში. ქართული ენის ფუნქციონირების საკითხები, თბ., 2005.

ტ. ფუტყარაძე, ი. ვაშაკიძე, 2011 - ტ. ფუტყარაძე, ი. ვაშაკიძე, ქართველოლოგიის ორგვარი დაგეგმვა 1917-1935 წლებში, თბ., 2011.

ტ. ფუტყარაძე, 2006 - ტ. ფუტყარაძე (რედ.), ქართული ენის ისტორია, სახელმძღვანელო უნივერსიტეტის ბაკალავრიატის სტუდენტთათვის, ქუთ., 2006.

ტ. ფუტყარაძე, 2014 - ტ. ფუტყარაძე, ქართველოლოგიის შესავალი, თბ., 2014.

ი. ჭავჭავაძე, 1987 - ი. ჭავჭავაძე, რჩეული ნაწარმოებები ხუთ ტომად, IV ტ., თბ., 1987.

ტრ. ხუნდაძე, 1940 - ტრ. ხუნდაძე, ცარიზმის საგანმანათლებლო პოლიტიკა საქართველოში, თბ., 1940.

http://www.fereidani.ge/53_nino/53_nino.html მოძიებული: 14.06.2013.

IAMZE VASHAKIDZE

DEVELOPMENT OF THE LITERARY LANGUAGE – MAINSTREAM OF THE GEORGIA’S LANGUAGE POLICY

The article discusses the development of the Georgian literary language in the context of the Georgian State system. The attention is focused to the inevitability of protection of the language purity and preparedness of the society to the new challenges. These are the issues of the vital importance in the epoch of the modern technologies. The only way to settle the imminent danger of the Georgian language that it did not lose the prospect of the future is to unite the efforts of the Georgian society and the authorities.

რუსუდან ზექალაშვილი

სახელის გობიერთი აქტუალიზატორის გრამატიკულ- სემანტიკური ღახასიათება ქართულში

თანამედროვე ლინგვისტიკაში განსაკუთრებული ყურადღება ექცევა აქტუალიზაციის თეორიას¹, რეფერენციის საკითხებსა და ტექსტის გრამატიკას. ერთგვარად ამანაც განაპირობა ინტერესის ზრდა აქტუალიზატორთა შესწავლისადმი გრამატიკულ-სემანტიკური და პრაგმატიკული თვალსაზრისით. ლინგვისტების აზრით, აქტუალიზაციის ფუნქცია არის ენის გარდაქმნა მეტყველებად. არსებობს აქტუალიზატორთა მთელი სისტემა, რომელიც მოიცავს როგორც ვერბალურ ელემენტებს (არტიკლებს, ნაცვალსახელებს, ნაწილაკებს და სხვ.), ისე პრესუპოზიციას. ყველაფერი კი ემსახურება ძირითად მიზანს: ხაზი გაუსვას და გამოყოს წინადადების აზრის ყველაზე არსებითი მხარეები (იხ. ს. დიმიტროვა, 1985, გვ. 535-536).

ჩვენთვის ამჟერად საინტერესოა არტიკლი ანუ ნაწევარი, რომელსაც გამონათქვამში შემოაქვს ე. წ. ინფორმაციის უნივერსალური მინიმუმი. მისი მეშვეობით ხერხდება რომელიმე საგნობრივი ცნების გამოყოფა, იდენტიფიკაცია და აქტუალიზაცია. არტიკლს შეუძლია გამოხატოს ერთ-ერთი უნივერსალური სემანტიკური კატეგორია — განსაზღვრულობა-განუსაზღვრელობა. მისი ძირითადი ფუნქციაა სახელის დეტერმინაცია და აქტუალიზაცია, აღწერილ სიტუაციაში მისი ერთადერთობის წარმოჩენა (განსაზღვრული არტიკლი) ან მისი მიმართების გამოხატვა მსგავს ფენომენტთა კლასთან (განუსაზღვრელი არტიკლი) (ლელ, 1990, გვ. 349). ეს სემანტიკა შეიძლება გადმოიცეს ექსპლიციტურად (არტიკლით) ან იმპლიციტურად (ნაცვალსახელებით ან სხვა საშუალებებით) და იმდენად მნიშვნელოვანი ნიშანია, რომ ენები იყოფა ორ დიდ ჯგუფად: არტიკლიანად და უარტიკლოდ.

არტიკლი² გამოიყენება ბევრ ენაში (გერმანიკულ, რომანულ, სემიტურ და სხვა ენებში). ფიქრობენ, რომ მისი "ჩამოყალიბება მოცემული ენის განვითარების უძველეს საფეხურზე უნდა ვივარაუდოთ" (ივ. იმნაიშვილი, 1955, გვ. 249). არტიკლებს ახასიათებენ როგორც ფორმის, ისე ფორმაცვალების უნარის, წყობისა და გადმოსაცემი შინაარსის მიხედვით. ფორმა მას შეიძლება ჰქონდეს მარტივი (ერთმარცვლიანი: ერთ-, ორ- ან სამასოიანი, როგორც ესაა ინგლისურში: a man, an apple, the man) ან შედარებით რთული (მაგალითად, გერმანულში: der Mann, die Frau, das Haus; ის დამოუკიდებელი სიტყვაა — ein Mann, eine Frau, ein Haus). არტიკლი შეიძლება იყოს ბრუნებადი (მაგალითად, გერმანულში) და შეითავსოს სქესის, ბრუნვისა და რიცხვის ჩვენების უნარიც (der Mann — des Mannes, dem Mann, den Mann; die Männer, das Haus — die Häuser),

¹ აქტუალიზაციის თეორიას უკავშირებენ შარლ ბალის სახელს.

² არტიკლის ფორმისა და გამოყენების შესახებ სხვადასხვა ენაში იხ. ვიკიპედია.

ზოგ ენაში ის მხოლოდ განსაზღვრულობა-განუსაზღვრელობას გვიჩვენებს. ევროპულ ენათა დიდი ნაწილი არტიკლებს პრეპოზიციური წყობით იყენებს (მაგრამ არის პოსტპოზიციურიც, მაგალითად, დანიურში).

სახელის აქტუალიზატორთა სისტემა მრავალფეროვანია, მაგრამ ამჯერად მოკლედ შევჩერდებით **ნაწევრის** (ანუ არტიკლის) ისტორიასა და ფუნქციებზე ქართულ ენაში, რომელიც შუალედურ ადგილს იკავებს უარტიკლო და არტიკლიან ენათა შორის. ისტორიულად — ძველ და საშუალ ქართულში — არსებობდა განსაზღვრული და განუსაზღვრელი ნაწევრების საკმაოდ ჩამოყალიბებული სისტემა³, თანდათან კი ის მოიშალა და ნაწევარი, როგორც დამოუკიდებელი მეტყველების ნაწილი, გაქრა. “საყოველთაოდ ცნობილია, რომ განსაზღვრული ნაწევარი მთელ რიგ ენებში ჩვენებითი ნაცვალსახელისაგან მომდინარეობს, ხოლო განუსაზღვრელი — რიცხვით “ერთ” სახელისაგან. ეს დებულება იმდენად აშკარაა, რომ მის შესახებ არავინ არ დაობს” (ივ. იმნაიშვილი, 1955, გვ. 250). ამ თვალსაზრისით არც ქართულია გამონაკლისი. ნაწევრები ჩაანაცვლა ჩვენებითმა და განუსაზღვრელმა ნაცვალსახელებმა (მათ შორის რიცხვითი სახელისაგან მიღებულმა ნაცვალსახელმა “ერთი”).

ნაწევართა სახეები და ფუნქციები V-XII საუკუნეების ქართულში კარგადაა შესწავლილი (ივ. იმნაიშვილი, 1955, გვ. 249-276; აკ. შანიძე, 1976; ლ. ბარამიძე, 1975, გვ. 15-30; მისივე, 2008, გვ. 246-259 და სხვ.). ძველი ქართული ენისათვის, ძირითადად, დამახასიათებელი იყო **პოსტპოზიციური** წყობის ნაწევარი (კაცი ერთი, სახლი ერთი, კაცი ვინმე; კაცი ესე, კაცი ეგე, კაცი იგი).

მოვიყვანთ **განუსაზღვრელი ნაწევრების** რამდენიმე მაგალითს **ძველი ქართულიდან**⁴:

მოვიდა ქურივი ერთი გლახაკი (მრ. 12, 42); ჰრქუა მას ერთმან მონათაგანმან მღდელთ-მოძღუარისამან (ი. 18, 30. დ); მივიდა იგი ქალაქსა ერთსა სამარიტელთასა (ი. 4, 51); იყო დედაკაცი ვინმე ქალაქსა მას შინა (ლ. 7, 37); კაცმან ვინმე ყო პური დიდი (ლ. 14, 26).

განსაზღვრულ ნაწევრებს ქართულ ენაში, გარდა დეტერმინაციისა, შეეძლოთ **ლოკალური** მიმართების ჩვენებაც: **მოუბარ** პირთან ახლოს მყოფი: **ესე** (ამან, ამას, ამის, ამით), **მეორე** პირთან ახლოს მყოფი: **ეგე** (მაგან, მაგას, მაგის, მაგით), კომუნიკაციის მონაწილეთაგან შორს, **მესამე** პირთან მყოფი: **იგი** (მან, მას, მის, მით), მოგვიანებით ნაწევრებს დაემატა ასევე **ისი** (იმან, იმას, იმის, იმით).

განსაზღვრული ნაწევრების მაგალითები: მიუძღუანოა სამკაული ესე მისი (შუშ. 7, 27); ბოროტსა ამას განვერე (შუშ. 13, 6); გამომითარგმანე ჩუენ იგავი ეგე (მ. 15, 15); აგარაკი იგი ესე სოფელი არს (მ. 13, 3); მცველმან მან მრქუა მე (შუშ. 8, 13) (დამოწმებულია წიგნიდან: ივ. იმნაიშვილი, 1955, გვ. 252-257).

ნაწევარი ძველ ქართულში პოსტპოზიციურის წყობის გარდა შეიძლებოდა გამოყენებულიყო **პრეპოზიციურადაც**, როცა ის იდგა სხვა წინ მდგომ მსაზღვრელთან: “წინ დასმულ მსაზღვრელთან ნაწევარიც წინაა, მომდევნოსთან

³ ზ. სარჯველაძე უარყოფდა ნაწევრის, როგორც დამოუკიდებელი მეტყველების ნაწილის. არსებობას ძველ ქართულშიც (ზ. სარჯველაძე, 1997).

⁴ მაგალითები დამოწმებულია ივ. იმნაიშვილის ნაშრომიდან (1955). გვ. 252-257

ისიც მომდევნო" (ლ. ბარამიძე, 2008, 247-248; ამის შესახებ ვრცლად იხ. ივ. იმნაიშვილი, 1955, გვ. 260-265).

ძველი ქართულისათვის საერთოდ იყო დამახასიათებელი მსაზღვრელთა **პოსტპოზიციურობა**, თანდათან კი წყობა შეიცვალა: გახდა პრეპოზიციური (ა. ჩიქობავა, 1966, გვ. 23). საინტერესოა, რომ ძველი ქართული ოთხთავის სხვადასხვა გამოცემის შედარების დროს ერთსა და იმავე მაგალითში გამოყენებულია სხვადასხვა წყობა: თუ ერთ ხელნაწერში ნაწევარი პრეპოზიციური წყობისაა, მეორეში პოსტპოზიციურია (შესაბამისი მაგალითები მოჰყავს ლ. ბარამიძეს, 2008, გვ. 248-249). გამოითქვა მოსაზრება, რომ პარალელური ფორმების არსებობა ძველ ქართულში შეიძლება მიეწეროს ბერძნული ან სომხური ენების გავლენას. გარდა ამისა, ზოგიერთი მეცნიერი ვარაუდობს, რომ **პოსტპოზიური** წყობის შემთხვევაში ეს ფორმები **ნაწევრებია**, ხოლო **პრეპოზიციური** წყობის დროს — **ნაცვალსახელები** (ლ. ბარამიძე, 2008, გვ. 250). ფორმით ასეთი მსგავსება მიუთითებს ნაწევრებისა და ნაცვალსახელების დიდ სიახლოვეზე, ამიტომ არც ისაა გამორიცხული, რომ ეს მსაზღვრელები ყველგან ნაწევარი იყოს ან ყველგან — ჩვენებითი ნაცვალსახელები. "მაშინ ყურადღებას მიიქცევს მათი თავისუფლება გამოყენების ადგილის თვალსაზრისით" (ლ. ბარამიძე, 2008, გვ. 250). მართლაც, "ჩვენებითი ნაცვალსახელი და ნაწევარი ძველ ქართულ ცოცხალ მეტყველებაში მკვეთრად გამიჯნული არ უნდა ყოფილიყო, რაც თავს იჩენს სალიტერატურო ენაშიაც" (იქვე, გვ. 252). მათ შორის ერთადერთ მადიფერენცირებელ ნიშნად მაინც წყობას მიიჩნევენ: როცა მსაზღვრელი მოსდევდა არსებით სახელს, მაშინ ის **ნაწევარი** იყო, თუკი წინ უსწრებდა — ჩვენებითი **ნაცვალსახელი**.

ენათმეცნიერთა დაკვირვებით, ნაწევარს თანდათან ძველ ქართულშივე იშვიათად იყენებდნენ, რადგან შემცირდა მისი საჭიროება (ლ. ბარამიძემ ამ თვალსაზრისით ერთმანეთს შეადარა V საუკუნის ძველი "მუშანიკის წამება" და "იოანესა და ეფთვიმეს ცხოვრება", გიორგი მცირის "გიორგი მთაწმიდლის "ცხოვრება" — XII., იოანე პეტრიწის შრომები) (ლ. ბარამიძე, 2008, გვ. 252-253).

საშუალ ქართულში ნაწევართა გამოყენების თვალსაზრისით უკვე ვითარება შეიცვალა: პოსტპოზიციური წყობა ჩაანაცვლა პრეპოზიციურმა. ამას გარდა, ნაწევარს ჩამოშორდა ბრუნვის ნიშნები, მოგვიანებით კი დაეკარგა ფუძის ბოლო ხმოვანიც: **ესე→ეს, ამან→ამა→ამ; ეგე→ეგ, მაგან→მაგა→მაგ; ისი→ის, იმან→იმა→იმ**.

საშუალი ქართულის ტექსტებში ნაწევრები ჯერ კიდევ გამოიყენება, მაგრამ უმეტესად პრეპოზიციურად. როგორც ფიქრობენ, "მსაზღვრელის წინ დასმას მოჰყვა მისი მოდუნება და ბრუნების ნორმების შეცვლა. ასეთ მსაზღვრელს ტენდენცია აქვს უბრუნველი გახდეს, რადგანაც კავშირი საზღვრულთან მტკიცეა და ეს უკანასკნელიც საკმარისია იმის გასარჩევად, თუ რა ფორმასთან გვაქვს საქმე" (ლ. ბარამიძე, 2008, გვ. 253).

ცვლილებები ერთბაშად არ მომხდარა: ჯერ შეიცვალა **წყობა** (ნაწევარი გადმოვიდა წინ) და დაიკარგა ბრუნვის ნიშნები: **ესე/ამან** (ამას, ამის)→**ამა; ეგე/მაგან** (მაგას, მაგის)→**მაგა; ისი/იმან** (იმას, იმის)→**იმა**. ამ ცვლილებამ ხელი შეუწყო ნაწევართა დაბრუნებას ნაცვალსახელთა კლასში, განსაკუთრებით მას შემდეგ, რაც დაიკარგა ფუძის ბოლო ხმოვანი და ის მჭიდროდ დაუკავშირდა

მომდევნო სახელს: ეს კაცი/ამ კაცმა, ეგ კაცი/ამ კაცმა, ის კაცი/იმ კაცმა (მხოლოდ იგი ნაწევარმა შეინარჩუნა ბრუნვაცვალებადობის უნარი: იგი, მან, მას, მის).

მოვიყვანო რამდენიმე მაგალითს "ვეფხისტყაოსნიდან", რომელშიც ნაწევარი⁵ პოსტპოზიციური წყობით უკვე ძალზე იშვიათად გამოიყენება. ტექსტში თითქმის შეუძლებელია ნაწევრებისა და ნაცვალსახელების გამიჯვნა, თუმცა ნაწევრების ფუნქცია ჯერ კიდევ არაა დაკარგული.

განუსაზღვრელობა, გამოხატული ნაწევრებით ან ნაცვალსახელებით
ერთი: ერთი ზანგი ვამსახურე, მე შევიდი, ვნახი ხალვით (1144,4)⁶; ქალი ჰყვა ერთსა მონასა, ვცანცა, თუ მოლმა ვინ არე (568,2).

ვინმე: გგონივარ ვინმე ვაჭარი, პატრონი ქარავანისა (1262,1);
პოსტპოზიციური: ნახეს უცხო მოყმე ვინმე ჯდა მტირალი წყლისა პირსა (84,1).

რამე: დიდნი რამე სინათლენი გამოგვიჩნდეს შუა ველსა (1225,2);
პოსტპოზიციური: ყმა შევიდა, თაყვანის-სცა, მადლი რამე მოახსენა (145,1).

განსაზღვრულობა, გამოხატული ნაწევრებით ან ჩვენებითი ნაცვალსახელებით

ესე/ამა: მეფესა ესე ამბავი უჩნს, ვითა მღერა ნარდისა (82,1);
პოსტპოზიციური: რად არა იცი, უწამლო არს ლები ესე ლებული! (303,3);

ამა: ამა დღემან დამავიწყა, გული ჩემი ვინ დაბინდა (298,1); რად გამყარე მოყვარეთა, რად შემასწარ ამა ბელსა? (861,2); ნურადინ ფრიდონ მეფეა ამა ქვეყნისა ჩვენისა (971,1);

ეგე/მაგა: ეგე საქმე მე და ჩემსა საყვარელსა შეგვამღურვებს (1486,1);
მრ. რიცხვი: სად წაჰხე და სად დაჰკარგენ სინათლისა ეგე სვეტნი?! (821,4);

პოსტპოზიციური: მითხრა: „დღე ეგე სირცხვილად მედების გულსა ალობა“ (374,1); **მაგა**: ასმათ უთხრა: „ცრემლით, ლომო, მაგა ცეცხლსა რა ერგების!“ (301,1);

ისი/იმა: ისე დიაცი აქა ზის, მნახავი კაცთა მრავალთა (1092,1);
პოსტპოზიციური: ავთანდილს უკვირს: „ამბავი ისი თუ ვცნაო მე რითა?!“ (225,1); **იმა**: იმა კაცსა ვერა ვხედავ მეომრად და ჩემად დარად (1110,3);

იგი: იგი მონა აპატრონეს, ყველაკამან თაყვანის-სცა (176,4).

მართალია, პოსტპოზიციური მსაზღვრელების კვალიფიკაცია ნაწევრებად ეჭვს არ იწვევს, თუმცა ასეთი მაგალითი ტექსტში ცოტაა. ისიც უნდა ითქვას, რომ ამ მსაზღვრელთა ფუნქცია ერთნაირია ორივე წყობის დროს. "ვეფხისტყაოსანში" დადასტურებულია რამდენიმე თანხმოვანფუძიანი (ანუ ხმოვანმოკვეცილი) ფორმაც, რომლებიც აშკარად ნაცვალსახელთა კლასის კუთვნილებაა:

ეს/ეგ: ეს სამეფო ვისი არის, ან ჰმორჩილობს ვისსა ხმასა? (969,4); ეგ საუბარი მაშინ ხამს, თუცაღა ვიყო ცნობასა (886,2).

მაგ/იმ: მაგ საუბარსა ესე სჯობს, ისმინე ჩემი თხრობილი (934,1); ანუ დავხოც იმ ყველასა, ან სიკვდილი ჩემი დღეს ა (1038,4).

⁵ აქ ნაწევარს პირობითად ვამბობთ, რადგან შეიძლებოდა ყველა პრეპოზიციური მაგალითი ჩათვლილიყო განუსაზღვრელობით ან ჩვენებით ნაცვალსახელად.

⁶ პირველი ციფრით აღნიშნულია პოემის აკადემიური გამოცემის სტროფი, მეორედი — ტავბი

ნაწევრის გამოყენების ისტორია ქართულში კიდევ ერთხელ ადასტურებს, რომ ენის გრამატიკულ წყობაში ცვლილება, მართალია, არც ისე ჩქარა, მაგრამ მაინც ხდება და ზოგჯერ სისტემური ხასიათისაც არის: დროთა განმავლობაში შეიძლება გაქრეს ან გაჩნდეს რომელიმე გრამატიკული კატეგორია, თუმცა ენა იმავე სემანტიკის გამოსახატავად ეძებს ახალ საშუალებებს.

თანამედროვე ქართული, როგორც ერთ-ერთი უარტიკლო ენა, განსაზღვრულობა-განუსაზღვრელობას გადმოსცემს⁷ **იმპლიციტური** საშუალებების მთელი სისტემით სხვადასხვა ენობრივ დონეზე: კონტექსტით, სიტყვათა წყობით, ნაცვალსახელებით, რიცხვითი სახელით, ნაწილაკებით და სხვ. ამათგან უმნიშვნელოვანესი როლი მაინც **კონტექსტს** ენიჭება, რადგან იზოლირებულად აღებული ლექსიკური ერთეული არც განსაზღვრულია და არც განუსაზღვრელი, ასეთი მნიშვნელობა მას მხოლოდ ტექსტში ეძლევა.

ოდესღაც **განუსაზღვრელი** არტიკლების (ნაწევრების) ფუნქციით გამოყენებული სიტყვები — **ვინმე, რამე, ერთი** (წარმოშობით — რიცხვითი სახელი) — ახლა განუსაზღვრელობითი ნაცვალსახელებია, ხოლო **განსაზღვრული** ნაწევრები (**ესე, ეგე, ისი**) — ჩვენებითი ნაცვალსახელები **ეს, ეგ, ის**. ახალ ქართულში ის ვითარებაა, რაც ჩაისახა საშუალო ქართულში. სახელი განსაზღვრულად ან განუსაზღვრელად შეიძლება წარმოდგენილი იყოს **იმპლიციტურად** — სხვა აქტუალიზატორების მოშველიებით. ეს გასათვალისწინებელია არტიკლიანი ენებიდან ტექსტების თარგმნის დროს, რადგან ზოგჯერ შინაარსის დასაზუსტებლად სახელთან აუცილებელია ამ სემანტიკის მითითება.

ახალ ქართულ ენაში განსაზღვრულობა-განუსაზღვრელობის ცნებითი (სემანტიკური) კატეგორია სხვა საშუალებებთან ერთად გამოიხატება **განუსაზღვრელობითი** და **ჩვენებითი** ნაცვალსახელებით. მოვიყვანოთ მაგალითებს ტექსტებიდან:

განუსაზღვრელობის გამოხატვა

განუსაზღვრელობა ქმნის ველს, რომელშიც შედის არა მარტო სახელის მსაზღვრელები, არამედ განუსაზღვრელობის სემანტიკის მქონე ზმნური კატეგორიები (პირი, დრო) და მოქმედების გარემოების აღმნიშვნელი ლექსიკური ერთეულები (ადგილის, დროის, ვითარების ზმნიზიდები).

სახელის **განუსაზღვრელობის** გამომხატველია ნაცვალსახელები: **ერთი, ვინმე, რამე, ვიღაც, რაღაც** და სხვ.

ერთი (სულიერ და უსულო სახელებთან): ყოველი ღამით, **ერთი** ავსული დედაბერი ჩაშვებულ იფულუროდან იბადებოდა (*დოჩ., თავფ.*⁸); მხოლოდ **ერთი** ფილოლოგი გამოექომაგა, მაგრამ ძალიან უნიათოდ (*დოჩ., კაცი*); ის მხოლოდ ინგლისურად ლაპარაკობდა და, ამიტომ, **ერთი** ხნიერი იდიშის მცოდნე თარგიმანი ახლდა (*თარგმ.*).

ვინმე (ადამიანის აღმნიშვნელ სულიერ სახელებთან): ზამთარში კიდევ პერანგზედ ქურქს წამოისხამდა, თუ **ვინმე** დიდი კაცი არ ეწვეოდა (*ჭავ., კაცი*);

⁷ რუსული ენის მასალაზე დაყრდნობით ეს საკითხი განხილულია ს. კრილოვის (1984, გვ. 244-271), ი. კაციტაძისა (2008) და სხვათა ნაშრომებში.

⁸ საილუსტრაციო მასალა დამოწმებულია ქართული კორპუსის — გეკოს — მიხედვით: ავტორთა გვარები და სათაურები შემოკლებულია (*იხ. ჩამონათვალი ბოლოს*).

ეს აბღუშაპილი ერთი უთვისტომო ვინმე იყო, მაგრამ თავის ვაჟკაცობით პირველობა დაერჩინა არდალაში (წერ., ბაშ.); ის გადავიდა ერთ ვინმე ახალგაზრდას, რომელზედაც ეჭვი მქონდა აღებული, და იმას გამოუტეხია (წერ., ბაშ.); უნდა დაინახოს ვინმე ადამიანი, მივარდეს და დააბრჩოს (ლომ., ალი); მეც ძალიან მეწყინება, რომ ეხლა ან ოდესმე ვინმე მწიგნობარმა მეც მარაბდაში მომიყვანოს (ჯავ., არს.); ათასში ერთხელ ვინმე გზადაბნეული გაბრიყვდებოდა და თეიმურაზს საქმეს ჩააბარებდა (ჯავ., ჯაყო); გამოჩნდნენ შეიარაღებულნი მხედარნი. მათ წინ მიუძღოდა ვინმე ჭაბუკი, ყვითლით მოსილი (ბარნ., მიმქ.); ისე იყო ამ წუთს იგი სავსე ნოშრევანით, რომ იგი სხვა ვინმე ვაჟკაცს ველარ დაიტევდა (ბარნ., მიმქ.); მის გვერდით კი ... ვინმე დიდი მწერალი დაასახელე, კლიმ (დოჩ., კაცი); მწერალი სერვანტესი პლუს ვინმე ვიგინდარა არ არის ორი (დოჩ., კაცი); იმასაც ვნატრობ, ნეტავ ვინმე ნაცნობმა დამინახოს (დოჩ., კაცი); აბა, მე რა უფლება მაქვს, ვინმე პატიოსან ქიმიკოსს ესტაცო ხელი და დავამწყვდიო (დოჩ., კაცი).

არქაულობა უფრო აქვთ შენარჩუნებული **პოსტპოზიციური** ნაცვალსახელებს. ვინმე: გგუფად რომ გლუბკაცობა სადმე მდგარიყო, ნამეტნავად თუ შიგ ერია სოფლის მოხელე ვინმე (ჯავ., ოთ.); და შორს ცისკარი კამკამს იწყობდა, მძებრობე ვინმე დავვიძახებდა (ჯავ., კაკო); ვილაც კარის ჯაქვს ზედ მოსდგომოდა, / და ვით ყრმა ვინმე, ლალადების ხმით, მესაფარებელს ბინას ითხოვდა (ჯავ. განდ.); მასზედ ჰზის ივერიელი ჭაბუკი ვინმე ჩაუჭი (ჯავ., იანჩი.); სადაც კი მოჰკრავდა ყურს, ამა და ამ სოფელში ნაძრახი ქალი ვინმე არისო, იმდენს ეცდებოდა, რომ გასცნობოდა (წერ., ბაშ.); ეკლესიის გალავანში ბერი ვინმე მიეგება მლოცავებს, აკურთხა, დალოცა (ბარნ., თებ.); ამ ბილიკზე ქალი ვინმე მოაქანებდა ბედაურს (ბარნ., მიმქ.).

ნაცვალსახელი **ვინმე** დგას **საკუთარ** სახელთანაც, თუკი ამ ადამიანის შესახებ ნაკლებად არის ცნობილი რამე მოცემული მომენტისთვის ან ინფორმაციის წყაროა უცნობი, ანდა საუბარია ისტორიულ პირზე, მაგრამ საყოველთაოდ უცნობზე: ყველას ეფიცებოდა, თითქო მათ საგანგებო ხალხი ჰყოლოდეთ საქართველოს განთავისუფლებისათვის მიჩენილი: საფრანგეთს – ვინმე ლეტელიე, ინგლისს კი ვინმე სემინო (ჯავ., არს.); მგელიკას ერთი მტერიც ჰყავდა, – ვინმე ბერდია არაბული, თვითონაც განთქმული მეშულღე (ჯავ., თეთრ.); მოზდოკში ერთ ქართველს, ვინმე იაგორაშვილს, ქართული წიგნები ჰქონდა (ჯავ., მიწ.); დათუნა ვინმე ფილადელფოს ბერის ხელში დამწიფდა და ჩოხის კურთხევას აპირებდა (ჯავ., არს.); თეიმურაზმა... ის მამული ვინმე ბრინკა ჭივაშვილს ორას თუმნად მიჰყიდა (ჯავ., ჯაყო); ჯაყომ ის მამული მეორე დღესვე ვინმე ფარასტაშვილს ექვს ათას მანეთად მიჰყიდა (ჯავ., ჯაყო).

რამე (უსულო სახელებთან): უნდა წავიდე, მაგრამ ერთი რამე ფიქრი მერევა: ვაი თუ ამ ურჯულოებმა თქვენზე ამოიყარონ ჯავრი (ჯავ., არს.); იქნება იქ იყოს რამე ნიშანი? (ჯავ., პატ.); ნაკლებულებში ჩაგაგდე და ამთავითვე მოგაკელ რამე სიამოვნებას (ბარნ. გველ.). **პოსტპოზიციური**: იქ საფრთხე რამე არ დაგემართოს, ზღაპიაშვილი იქ იმყოფება (ჯავ., კაკო); ქორისავან შეშინებულ ჩიტებივით, შეიმალნენ სადაც კი თავშესაფარი რამე დახვდათ (ლომ., ბედი). შასკი, გენაცვალას ჭურბაი! ხააუთაუ, ზღაპარ რამე უამშიდა

სტუმარს (ჯავ., თეთრ.): ან უნდა მოენახა გზა რამე ხსნისა, ან მთლად მიენებებინა თავი ამ საქმისათვის, თუკი შესძლებდა (ბარნ., მიმქ.).

ახალ სალიტერატურო ქართულში სახელის განსაზღვრულობის მაჩვენებელი (სხვა აქტუალიზატორთა გვერდით) არის ჩვენებითი ნაცვალსახელები: **ეს/ამ, ევ/მაგ, ის/იმ, ასეთი, მასეთი, ისეთი, ამნაირი, მაგნაირი, იმნაირი** და სხვ. სტილის არქაიზაციისთვის შეიძლება მწერალმა ისევ გააცოცხლოს ნაწევრები — მათი ხმოვანფუძიანი პოსტპოზიციური ვარიანტი. ნაწევრები და ძველი ფორმის ჩვენებითი ნაცვალსახელები გვხვდება ილია ჭავჭავაძის¹⁰, აკაკი წერეთლის, დავით კლდიაშვილის, გალაკტიონ ტაბიძის, მიხეილ ჯავახიშვილის, ვასილ ბარნოვისა და სხვათა ენაში:

ესე/ამა: მე ეგე ლუქმა პირუტყვსავით ზიდვით ვიყიდე (ჭავ., მუშა);
პოსტპოზიციური: "შეკრულება ესე" ალექსანდრე პირველმა გახსნა. ან რატომ არ უნდა შეეცვალა მას განჩინება უერთგულეს ერისთავებისთვის! (ჯავ., არს.).

ამა: ის აღარ ჰყვავის ამა ბნელ ქვეყნად, / ეხლა ის არის მცხოვრები ცისა!.. (ჭავ., ვაი მას); თავად იცოდა, რომ აღარ იყო ამა სოფლისა, მაგრამ მაინც გული ეჩაგრებოდა (კლდ., მიქ.);

იმა: მაშ თუ მაგრეა, იმა ციურ ნიჭს / რო დაეძებდეს აქ მიწიერი (წერ., თამარ); მრისხანე სტვენა იმა ხმალისა / მტერს და მუხანათს შიშის ზარს ჰგვრიდა (ტაბ., ირაკ.) და სხვ.

ივ. იმნაიშვილის მოსაზრება ილიას ენაში ნაწევრების გამოყენების შესახებ შეიძლება განვაზოგადოთ: "ყველა ეს შემთხვევა ძველი ცოცხალი წესის მხოლოდ მკვდარი გადმონაშთია, რომელსაც მწერლები ერთგვარ პოეტურ ხერხად იყენებენ და რომელსაც ძველი ქართულის ნაწევრის არც შინაარსი გააჩნია და არც მისი ფორმის მიხედვითაა გამართული (ივ. იმნაიშვილი, 1955, გვ. 276).

იშვიათად თანამედროვე მწერლების ენაშიც გვხვდება ნაწევრები, როცა საჭიროა არქაული ელფერის შემოტანა ეპიზოდში, ეპოქის ან პერსონაჟის სტილიზაცია, ხანაც — იუმორისტული ან ირონიული ჟღერადობის მინიჭება (მაგალითად, გ. დოჩანაშვილთან): ძველმა სიხარულმა დაუარა და გააბრუა — ამა ქვეყნისამ; ამა სოფლის მადლსა გრძნობდა (დოჩ., თავფ.); ამა სოფლის მადლით გახარებული, ცას და ქვეყანას მადლობას უძღვნიდა (დოჩ., თავფ.); ბესამეს მიეტმასნენ იმა ბებერთა დამფრთხალი ცხვრები, სალამურიანი ხელი ზურგს უკან დაემალა ბესამეს (დოჩ., ვატერბ.). შეიძლება მიზეზი იყოს პერსონაჟის დიალექტური მეტყველების კოლორიტის შენარჩუნება, განსაკუთრებით ეხება ეს მთის კილოებს: რას ამბობავ, ხვარ აირიევ, ამა ყმაწვილს რაღას ერჩივ (არაბ., ძილუა);

როგორც მაგალითებიდან ჩანს, მხატვრული სიტყვის ოსტატები თანამედროვე ქართულშიც ანიჭებენ ნაწევარს გარკვეულ სტილისტიკურ დატვირთვას: ენისთვის არქაული ელფერის მინიჭება, პროზის გაპოეტურება, ირონიულობის ხაზგასმა და სხვ.

⁹ ამ მაგალითში გამოყენებულია დიალექტური ფორმა და საზღვრული ფუძის სახითაა.

¹⁰ ივ. იმნაიშვილმა მსგავსი მაგალითები დაძებნა ილიას ნაწარმოებებში ("განდეგილი", "აჩრდილი"). მეცნიერის აზრით, "უფრო ხშირად ნაწევრიანი სახელის ხმარება ილიას ექსპრესიულ და პოეტურ ძველი ქართული ლიტერატურის საერთო გავლენით აიხსნება. ეს არქაიზმი ილიას პოეზიაში ძალიან გავრცელებულია პოეტურის ზეგნით" (იმნაიშვილი, 1955, გვ. 274).

განსაზღვრულობა-განუსაზღვრელობის სემანტიკა შეიძლება გადმოიცეს ასევე **კონტექსტით** ან **სიტყვათა წყობით**. მაგალითად, წინადადების ბოლოს დაისმის უცნობი, ახალი, რაც შინაარსით განუსაზღვრელია¹¹. მაგალითად, რომ შევადაროთ ორი წინადადება: 1. მან მასწავლებელს გადასცა წიგნი. 2. მან მასწავლებელს წიგნი გადასცა. პირველში წიგნი განუსაზღვრელია (უცნობი, პირველად ნახსენები), მეორეში კი — განსაზღვრული ანუ ნაცნობი.

მაშასადამე, როგორც ვხედავთ, მიუხედავად იმისა, რომ არტიკლი ახალ ქართულში აღარ გამოიყენება, მისი ძირითადი სემანტიკის გამოხატვა ხერხდება ლექსიკურ-სინტაქსური საშუალებებით. ენაში შეიძლება გამოიყოს **განსაზღვრულობისა** და **განუსაზღვრელობის ველი**, რომელიც მოიცავს მთელ ენობრივ სისტემას სხვადასხვა დონეზე. აქ შემოდის **ლექსიკური საშუალებები** (ჩვენებითი და განუსაზღვრელობითი ნაცვალსახელები, მსაზღვრელად გამოყენებული სხვა მეტყველების ნაწილები, ნაწილაკები), **სიტყვათა წყობა** და **კონტექსტი** (ზეპირმეტყველებაში ყველაზე მნიშვნელოვანია ინტონაცია და ლოგიკური მახვილი).

განსაზღვრულობა-განუსაზღვრელობის კატეგორიის ისტორია ქართულ ენაში ადასტურებს, რომ განვითარების ხანგრძლივი დროის განმავლობაში ენაში ამა თუ იმ გრამატიკული კატეგორიის გამოხატვის საშუალებები იცვლება. ზოგჯერ რომელიმე კატეგორია ქრება კიდევ, თუმცა მისი სემანტიკა, როგორც ცნებითი კატეგორიისა, ენაში რჩება და იმპლიციტურად გამოიხატება სხვადასხვა ენობრივი საშუალებით.

დამოწმებული ლიტერატურა

ლ. ბარამიძე, 1975 - ლ. ბარამიძე, ნაწევრისა და ჩვენებითი ნაცვალსახელების ბრუნება საშუალო ქართულში: თსუ შრომები, თბ., 1975, ტ. 164, გვ. 15-30.

ლ. ბარამიძე, 2008 - ლ. ბარამიძე, ქართული ენის ისტორიული გრამატიკის საკითხები (რედ. პროფ. დ. მელიქიშვილი), თბ., 2008.

ტ. ბონდარიოვა, 2011- Бондарева Т.Э., Диакхрония категории определенности/неопределенности (на материале русского языка и языков разных систем), Канд. диссерт., Ростов на Дону, 2011.

გეკო - ქართული ენის კორპუსი: GEKKO — The Corpus of Georgian language: URL = <http://iness.uib.no/gekko/concordance>

ს. დიმიტროვა, 1978 - Димитрова С., Актуализация предложения и ее зависимость от представления говорящего и степени осведомленности адресата (на материале русского языка): Новое в зарубежной лингвистике, Выпуск XV, Москва, 1985, с. 535-545.

ივ. იმნაიშვილი, 1955 - ივ. იმნაიშვილი, ნაწევარი ძველ ქართულში: თსუ შრომები, თბი., 1955, ტ. 61, გვ. 249-276.

¹¹ ამის შესახებ რუსულ ენაში იხ. ტ. ბონდარიოვა, 2011.

ო. კაციტაძე, 2008 - Кацитадзе И.М., К вопросу об имплицитных и эксплицитных способах выражения категории определенности/неопределенности в русском языке, Канд. диссерт., Ростов на Дону, 2008.

ს. კრილოვი, 1984 - Крылов С.А., Детерминация имени в русском языке. Теоретические проблемы: Семиотика и информатика, Вып. 23, Москва, 1984, с. 244-271.

ლელ, 1990 - Лингвистический энциклопедический словарь, Москва: Советская энциклопедия, 1990.

შოთა რუსთაველი, 1957 - შოთა რუსთაველი, ვეფხისტყაოსანი (სარგდ. კოლეგია: ალ. ბარამიძე, კ. კეკელიძე, ა. შანიძე), თბ., სახელგამი, 1957.

ზ. სარჯველაძე, 1997 - ზ. სარჯველაძე, ძველი ქართული ენა (ტექსტებითა და ლექსიკონითურთ), რედ. კ. დანელია, თბ., 1997.

ა. შანიძე, 1976 - ა. შანიძე, ძველი ქართული ენის გრამატიკა, თბ., 1976.

ა. ჩიქობავა, 1966 - ა. ჩიქობავა, ძველი და ახალი ქართულის კომპონენტებისათვის "ვეფხისტყაოსნის" მორფოლოგიურსა და სინტაქსურ სტრუქტურაში: იკვ. 165, 1966, გვ. 3-38.

შემოკლებები:

არაბ. — ბალათურ არაბული, ძილუა.

ბარნ. — ვასილ ბარნოვი: თებ. — თებერას დანიშნული; მიმქ. — მიმქრალი შარავანდედი; გველ. — გველის ზეიმი.

დოჩ. — გურამ დოჩანაშვილი: ვატერბ. — ვატერ(პო)ლოო ანუ აღდგენითი სამუშაოები; თავფ. — თავფარავნელი ჭაბუკი; კაცი — კაცი, რომელსაც ლიტერატურა ძლიერ უყვარდა.

თარგმ. — სავიონ ლიბრეტი, როხელეს უნაკლო ქმარი (თარგმანი);

კლდ. — დავით კლდიაშვილი.

ლომ. — ნიკო ლომოური, ალი; ბედი — ბედი უბედურთა.

ტაბ. — გალაკტიონ ტაბიძე: ირაკლი — ირაკლი, მომგები ასი ომისა.

წერ. — აკაკი წერეთელი: ბაშ. — ბაში-აჩუკი; თამარ — თამარ ცბიერი.

ჭავ. — ილია ჭავჭავაძე: იანიჩ. — იანიჩარი; მუშა; ვაი მას — ვაი მას, ვისაც ვაძლევდი მსხვერპლად; კაკო — კაკო ყაჩალი; განდ. — განდგეილი; კაც. — კაცია-ადამიანი?! ოთ. — ითარაანთ ქვრივი.

ჯავ. — მიხეილ ჯავახიშვილი: პატ. — პატარა დედაკაცი; თეთრ. — თეთრი საყელო; მიწ. — მიწის ყვილი; არს. — არსენა მარაბდელი; ჯაყო — ჯაყოს ბიზნები.

RUSUDAN ZEKALASHVILI

GRAMMATICAL AND SEMANTIC CHARACTERISTICS OF THE NOUN ACTUALIZING MEANS IN THE GEORGIAN LITERARY LANGUAGE

In the modern linguistics great attention is paid to the theory of actualization, issues of **reference** and **grammar of the text**. This fact conditioned focusing on the studies of the **noun-actualizing** means in the languages, with grammatical, semantic and pragmatic views. Articles and pronouns are among those actualizing means under particular focus.

Definiteness – indefiniteness is one of the universal semantic categories, which is expressible in all languages. The function of the category is **actualization** and **determination** of nouns, their representation in the described situation as **the only one** (*definiteness*) or showing its **reference to the class** of the similar phenomena (*indefiniteness*). This semantics can be shown by means of articles (*explicitly*) or by means of pronouns and other assets (*implicitly*). Grammatical way of expressing the definiteness – indefiniteness is so much significant, that the languages generally are divided into two large groups: languages **with** or **without** articles.

Georgian language takes some medium place, as in the Old and Middle Georgian there were definite and indefinite articles, but Modern Georgian is **non-article** language (some scientists deny existence of articles in the Old and Middle Georgian as well).

The indefinite articles used in the Old Georgian (*erti – one, rame – something, vinme – someone*) are now indefinite pronouns, definite articles (*ese – this, ege – this, isivigi – that*) are demonstrative pronouns. Even then it was difficult to tell apart these determinatives and the only sign of difference was sequence of words: if a lexical unit followed a noun, it functioned as an article and if it preceded the noun, it was a pronoun. The form of those lexical units was also important. The articles had gradually lost their end vowel (*ese → es, ege → eg, isi → is*) and became more strongly linked with the noun which followed.

In the Modern Georgian (like other **non-article** languages) there are some tools to express the mentioned semantic category, they are: **sequence of words**, demonstrative and indefinite **pronouns**, **numerals**, **particles**, **contexts** and so on. The most important tool is a **context**, as any lexical unit, regarded separately, in isolation, is neither **definite** nor **indefinite**, obtaining such meaning only in the context.

გურამ თაყნაშვილი

წიგნი, როგორც პოლიტიკური ღონის საგანი

წიგნი, როგორც კაცობრიობის მიერ შექმნილი ერთი საოცრებათაგანი, ყოველთვის ასრულებდა განათლების, აღზრდის, სულიერი წვრთნისა და ადამიანთა თავისუფლებისაკენ ლტოლვის კეთილშობილურ მისიას. წიგნებში გადმოცემული ნააზრვეი ასახავს საზოგადოების სოციალურ, პოლიტიკურ, ეკონომიკურ თუ სხვა სახის შეხედულებებს; ავტორის დამოკიდებულებას ამა თუ იმ საკითხისა და პროცესებისადმი. ადამიანი წიგნს ყოველთვის იყენებდა პროგრესული იდეების გავრცელებისა და დამკვიდრების საშუალებად. ამასთან ბეჭდვის გამოგონების შემდეგ მათმა მომრავლებამ შესაძლებელი გახადა გარკვეული ზეგავლენა მოეხდინა ადამიანთა ცნობიერებაზე; წიგნმა შეაღწია ყველა სოციალურ ფენაში, ყოველ ოჯახში; იგი გადაიქცა განათლებისა და ინფორმაციის მოსახერხებელ წყაროდ. პიროვნება წიგნის საშუალებით ყოველთვის ებრძოდა საზოგადოებრივი ცხოვრების მანკიერ მხარეებს; ამკვიდრებდა ჭეშმარიტ სულიერ ღირებულებებს. სახელმწიფოებრივი მოწყობის ცალკეულ ეტაპებზე მმართველი ძალა ყოველთვის იყენებდა წიგნს, როგორც საკუთარი მდგომარეობის განმტკიცების საშუალებას. წიგნის საშუალებით გამჟღავნებული თავისუფალი სიტყვა აფხიზლებდა ადამიანთა გონებას, აიარალებდა კაცობრიობას მეცნიერული ცოდნით და, ამდენად, მნიშვნელოვნად უწყობდა ხელს კაცობრიობის პროგრესს. ბეჭდური სიტყვა გადაიქცა სამართლიანობისათვის ბრძოლის მძლავრ საშუალებად; ამ გარემოებათა გამო, მმართველი ძალა ყოველთვის ცდილობდა წიგნის ბეჭდვისა და გავრცელების საქმე მოექცია გარკვეულ კალაპოტში, განეხორციელებინა მკაცრი ზომები ისეთი წიგნების მიმართ, რომლებიც თავიანთი შინაარსით ეწინააღმდეგებოდა მმართველი ძალების პოლიტიკურ ნებას, აიარალებდა ხალხის მასებს ჭეშმარიტი ცოდნითა და ხელს უწყობდა მათს სწრაფვას დაეცვათ საკუთარი უფლებები. წიგნი, როგორც ზემოქმედების მძლავრი საშუალება; აქტიურად უწყობდა ხელს ადამიანის მისწრაფებას თავისუფლებისაკენ, ამდიდრებდა რა მას მეცნიერული ცოდნითა და უსამართლობასთან ბრძოლის ხერხებითა და მეთოდებით. ბეჭდვითი სიტყვის ასეთი ღირებულების გამო ჯერ კიდევ ადრეულ პერიოდში გაჩნდა იდეა წიგნთან ბრძოლის, მისი აკრძალვისა და განადგურების შესახებ. წიგნის გავრცელებაზე ზედამხედველობა ევალებოდა სპეციალურ ორგანოს, დაწესებულებას, რომელიც ცნობილია “ცენზურის” სახელწოდებით. “ცენზურა” ლათინური სიტყვაა და ნიშნავს “ვაწარმოებ აღწერას”. ცენზურის საშუალებით დაიწყო წიგნების დევნა პოლიტიკურ და რელიგიურ ნიადაგზე. ბეჭდურ წიგნს შეეძლო არსებითი ზეგავლენა მოეხდინა მასების პოლიტიკურ განათლებასა და მისწრაფებაზე. წიგნების პოლიტიკური ნიშნით დევნა დაიწყო ჯერ კიდევ შუა საუკუნეების პერიოდიდან. 1471 წელს რომის პაპმა გამოსცა კანონი (დიქტი), რომლის მიხედვითაც არც ერთი წიგნი არ უნდა დაბეჭდილიყო წინასწარი გასინჯვის გარეშე. ცენზურა, როგორც

ორგანიზებული დაწესებულება მოგვიანებით ჩამოყალიბდა. რუსეთში 1723 წლის კანონით სინოდს დაევალა მეთვალყურეობა წიგნების ბეჭდვასა და გავრცელებაზე. 1804 წელს რუსეთში მიიღეს ოფიციალური საცენზურო წესდება. ცენზურა დაექვემდებარა განათლების სამინისტროს; საზღვარგარეთიდან შემოტანილ ბეჭდვით პროდუქციაზე ზედამხედველობას ახორციელებდა პოლიციის დეპარტამენტი. 1865 წლიდან რუსეთში ორი სახის ცენზურა მოქმედებდა — წინასწარი და სადამსჯელო. სწორედ ცენზურის საშუალებით უზრუნველყოფდა ხელისუფლება წიგნების დევნას პოლიტიკური ნიშნით; მათ სწავდა, კრძალავდა, ხოლო უფრო მოგვიანებით, ორგანიზებულად იცავდა ბიბლიოთეკების სპეციალურ საცავებში. ქართულმა წიგნმა, ბეჭდვითმა სიტყვამ იგივე ბედი გაიზიარა, როგორც რუსულმა წიგნმა, შეიძლება ითქვას, უფრო მკაცრი და შეუწყნარებელი მიდგომით. როგორც ცნობილია, ქართული წიგნი მე-19 საუკუნემდე იბეჭდებოდა “ბრძანებითა იმპერატორისა და კურთხევითა პატრიარქისა”. მეფის რუსეთში ბეჭდვითი სიტყვა მიჩნეული იყო როგორც ბოროტმოქმედთა წყარო. 1848 წელს დაარსდა კავკასიის საცენზურო კომიტეტი, რომელიც მნიშვნელოვანი ორგანო იყო კავკასიაში “რუსული საქმეებისათვის”. ქართულ წიგნსა და ქართულ კულტურას გზა შეკრული ჰქონდა ცენზურის უღმობელი კედლებით. როგორც ცნობილია, ქართული საზოგადოებრივი აზრი ყალიბდებოდა მე-19 საუკუნის მეორე ნახევარში. ძირითადად ქართულ ბეჭდვით სიტყვაში — წიგნში, პერიოდულ გამოცემებში. ქართულ პრესას დიდ მნიშვნელობას ანიჭებდნენ ამ დროის ქართული საზოგადო მოღვაწეები და მწერლები: ი. ჭავჭავაძე, ა. წერეთელი, დ. ყიფიანი, ს. მესხი, პ. უმიკაშვილი, ზ. ჭიჭინაძე, ნ. ნიკოლაძე და სხვები. მათი ავტორობით იბეჭდებოდა წიგნები და პუბლიცისტური წერილები ქართული სახელმწიფოებრიობის აღდგენის, დამოუკიდებლობის, პატრიოტიზმისა და სოციალურ-პოლიტიკურ საკითხებზე, რაც თავისთავად იწვევდა მეფის რუსეთის გულისწყრომას.

ამ დროისათვის თბილისში გამოდიოდა ქართული პრესის ისტორიის სათავეში მდგომი ისეთი გამოცემები, როგორებიც იყო: “დროება”, “ივერია”, “საქართველოს მოამბე”, “Кавказ”, “Тифлисский вестник”, “Одзор” და სხვ. გამოცემები, რომლებიც განიცდიდნენ ცენზურის სასტიკ დევნასა და შევიწროებას. კავკასიის საცენზურო კომიტეტი, რომელიც შედიოდა კავკასიის სასწავლო ოლქში, სასტიკად უსწორდებოდა ბეჭდვით სიტყვაში რუსეთისათვის მავნე აზრებს. 1849 წელი ცნობილია, როგორც “საცენზურო ტერორის” წელი; “შავი ჭირის ეპოქის წელი”. ცენზურამ ქართულ წიგნზე კონტროლი გაამკაცრა მას შემდეგ, რაც იგი გადავიდა შინაგან საქმეთა სამინისტროს განკარგულებაში. წიგნი, და საერთოდ ბეჭდვითი სიტყვა, პოლიტიკური ნიშნით იდევნებოდა მას შემდეგ, რაც სარბიელზე გამოვიდა რუსეთის კომუნისტური პარტია. როგორც ცნობილია, პოლიტიკურ განათლებას სათავე დაუდო კ. მარქსმა, ხოლო იგი ახალ მეცნიერულ დონეზე ჩამოაყალიბა ვ. ი. ლენინმა. სწორედ მან განსაზღვრა ბოლშევიკური პარტიის პოლიტიკური პლატფორმა თავის ნაშრომში “პარტიული ორგანიზაცია და პარტიული ლიტერატურა” (1905 წ.). ლენინს ვერ წარმოედგინა ლიტერატურა, წიგნი, პრესა პოლიტიკის გარეშე. მას ეკუთვნის სიტყვები: “ძირს უპარტიო ლიტერატორები”.

მე-19 საუკუნის მეორე ნახევრიდან და მე-20 საუკუნის დასაწყისიდან ქართული წიგნების პოლიტიკური დევნა მიმდინარეობდა კომუნისტური

იდეოლოგიის ნიშნით. კომუნისტური იდეოლოგიის ნიშნით უნდა დაბეჭდილიყო ყველა სახის წიგნი, იქნებოდა იგი წმინდად პოლიტიკური, თუ ნებისმიერი დარგისა; ყველა მათგანში უნდა გატარებულიყო კომუნისტური იდეები, პარტიულობის პრინციპი; წინააღმდეგ შემთხვევაში იგი აიკრძალებოდა, განადგურდებოდა. ქართველ საზოგადო მოღვაწეთაგან ყველაზე მკაფიო და მკვეთრად წინააღმდეგობრივი დამოკიდებულება ცენზურასთან ჰქონდა ნ. ნიკოლაძეს. თავის გაზეთში “Одзор” (1878-1880) იგი ცენზურის ნებართვის გარეშე ათავსებდა მწვავე პოლემიკური ხასიათის წერილებს სოციალურ-პოლიტიკურ საკითხებზე. ასეთი სტატიებით მას არაერთხელ აუფორიაქებია მეფის რუსეთის მოხელეები. 1878 წელს იგი პასუხისგებაში იყო მიცემული. ნ. ნიკოლაძე შეუპოვარი იყო ცენზურის მოხელეთათვის. ბოლოს ისე გამწვავდა მდგომარეობა ნ. ნიკოლაძესა და კავკასიის საცენზურო კომიტეტის თავმჯდომარეს დიმიტრი ფურცელაძეს შორის, რომ ნ. ნიკოლაძემ მიმართა უკიდურეს ზომას — დუელში გამოიწვია დიმიტრი ფურცელაძე. დუელი არ შედგა, საქმე დამთავრდა “Одзор”-ის დახურვით. ამ პერიოდისათვის ცენზურამ აუკრძალა ქართულ პერიოდულ გამოცემებს გამოეჭვეყნებინათ ქართველ მწერალთა ნაწარმოებები. კერძოდ აიკრძალა ი. ჭავჭავაძის “ბაზალეთის ტბა”, ვაჟა-ფშაველას “ხმელი წიფელი”, “მთის არწივი”, ალ. ყაზბეგის “ელისო” (ამ ნაწარმოების მთელი ტირაჟი დაწვეს 1904 წელს), ი. გოგებაშვილის ფელეტონი “უკუღმართი ნაბიჯი”, რომელიც ეხებოდა ქართულ სკოლებში უცხოური ენების სწავლების საკითხებს.

1913 წელს ქუთაისში დაიბეჭდა ა. წერეთლის თხზულებათა მე-2 ტომი. ამ ტომიდან ცენზურამ ამოგლიჯა პოემა “ვორონცოვი”, როგორც “ზედმეტად პატრიოტული” ნაწარმოები. დაბეჭდილი ტომის ცარიელი ადგილები ავტორმა შეავსო სხვა ლექსებით, რომლებიც ასევე გასინჯული იყო ცენზურის მიერ. ზემოაღნიშნული პოემა პირველად გამოქვეყნდა ა. წერეთლის თხზულებათა შვიდტომეულში 1940 წელს (ტ. 3). ცენზურა სასტიკად კრძალავდა ქართულ წიგნს, თუნდაც იგი მოსკოვში ან პეტერბურგში ყოფილიყო გამოცემული. მაგალითად, ივანე ჭავჭავაძის წიგნი “პოლიტიკური და სოციალური მოძრაობა საქართველოში მე-19 საუკუნეში” ცენზურამ არ დაბეჭდა იმის გამო, რომ იგი ამ წიგნის ავტორს ახასიათებდა, როგორც საქართველოს დამოუკიდებლობისათვის მებრძოლს. მე-20 საუკუნის დასაწყისისათვის ცენზურა ღებულაბს უპირატესად პარტიულ და კლასობრივ ხასიათს. როგორც აღვნიშნეთ, ნებისმიერი წიგნი უნდა გამოცემულიყო წმინდად კომუნისტური იდეოლოგიის პოზიციებიდან, პარტიულობის პრინციპის უპირატესად გატარების ნიშნით. ამავე ნიშნით იდევნებოდა წიგნი წიგნსავაჭრო ქსელიდან და ბიბლიოთეკებიდან, ვინაიდან ბიბლიოთეკებში უფრო ადვილად იყო ხელმისაწვდომი მოსახლეობის ცალკეული ჯგუფებისათვის. ცენზურა საბიბლიოთეკო ქსელიდან პოლიტიკური ნიშნით წიგნების ამოღებას, ჩამოწრას, განადგურებას ან სპეციალურ საცავებში დაცვას უზრუნველყოფდა მთავლიტის საშუალებით. ეს უკანასკნელი ჩამოყალიბდა 1922 წელს. მთავლიტი 1920 წლიდან სისტემატურად აქვეყნებდა ნაკრებ სიებს იმ გამოცემებისა, რომლებიც უნდა ამოღებულიყო საბიბლიოთეკო ქსელიდან. ასეთ წიგნებზე ისმებოდა ე. წ. “ექვსკუთხიანი ბეჭედი”. ამ პერიოდიდან მოყოლებული ბეჭდვით სიტყვაზე სახელმწიფო კონტროლს ახორციელებდა ბეჭდვითი სიტყვის მთავარი სამმართველო (მთავარპოლიტგენი). იგი გამოსცემდა

სპეციალურ სერიას “თანამგზავრი პოლიტიკანათლების მუშაკისა”. მთავარპოლიტიკენი ამ დროს ცირკულარულ წერილებში მკაფიოდ მიუთითებდა, რომ ყოველ სამაზრო ცენტრში უნდა არსებულიყო ქობ-სამკითხველო, რომელიც შეასრულებდა სოფლად კულტურული ჩირადდნის როლს. ქობ-სამკითხველოებიდან წიგნების გარიცხვა ძირითადად წარმოებდა პოლიტიკური ნიშნით. 1930 წელს პოლიტიკური განათლების მთავარმმართველობის მიერ გამოცემული ე. წ. “გასაწმენდი წიგნების სიებში” ახსნილი იყო თუ რატომ, რა მოტივით უნდა ამოღებულიყო ესა თუ ის გამოცემა. სიების წინასიტყვაობაში მთავარი პოლიტიკური სამმართველო მიუთითებდა იმის შესახებ, რომ ბიბლიოთეკებში ჯერ კიდევ მოიპოვება პოლიტიკურად მავნე და იდეოლოგიურად მიუღებელი ლიტერატურა. საჭიროა შედგეს, აღნიშნულია წიგნში, სია ანტისაბჭოთა და ანტიმხატვრული გამოცემებისა, რომლებიც ამრუდებენ ბიბლიოთეკების იდეოლოგიურ და კლასობრივ ხაზს. აღნიშნული სიის საფუძველზე საბიბლიოთეკო ქსელიდან იმ დროისათვის ამოიღეს 2045 სახელწოდების წიგნი და პერიოდული გამოცემა. ამოღებული წიგნებიდან რელიგიური შინაარსისაა 500-მდე სახელწოდების წიგნი, მათ შორის: “საღვთო ისტორია”, “ლოცვანი”, გაბრიელ ეპისკოპოსის “სიტყვანი და მოძღვრებანი”, “ცხოვრება ნინო ქართველთა განმანათლებლისა”, ანტონ პირველი კათოლიკოსის “წყობილსიტყვაობა”— დაბეჭდილი ვორონცოვის ნებართვით, “დაბადება”, “დავითნი”, საბინინის “საქართველოს სამოთხე”. პოლიტიკური ნიშნით ამოღებულია შემდეგი ავტორების წიგნები: ნ. ჟორდანიას, ა. ჩხენკელის, გ. ქიქოძის, აპ. წულაძის, პ. სურგულაძის, გრ. ვეშაპელის, ნ. ხომერვიის და სხვა ავტორების. ამავე სიის საფუძველზე საბიბლიოთეკო ფონდებიდან ამოიღეს ი. გოგებაშვილის “დედა ენა” პირველი გამოცემიდან (1876) 1920 წლამდე. მისივე “ბუნების კარი”, 1917, 1918 წწ. გამოცემები. ამოიღეს კ. ფოცხვერაშვილის ქართული ეროვნული ჰიმნი “დიდება”.

განსაკუთრებით იღვევებოდა “დედა ენა”. მთავლიტმა ამოიღო ასევე ი. გოგებაშვილის “ქართული ანბანი და პირველი საკითხავი წიგნი” 1867-1873 წწ. გამოცემები. ამავე სიით ამოიღეს ი. გოგებაშვილის “ასპინძის ომი”, ს. ქვარიანის “საქართველოს ისტორია” და სხვა პატრიოტულ თემებზე არსებული გამოცემები. 1917 წელს რუსეთში გამოსცეს დეკრეტი ბეჭდვითი სიტყვის შესახებ. ამ დეკრეტით ფართო გასაქანი ეძლეოდა ბოლშევიკურ პრესას და საერთოდ პოლიტიკური განათლების სისტემას. უფრო მოგვიანებით საქართველოში ჩამოყალიბდა პოლიტიკური განათლების კაბინეტების ბიბლიოთეკების ქსელი. შემდგომში ეს კაბინეტები გადაკეთდა პოლიტიკური განათლების სახლებად, სადაც ფუნქციონირებდნენ პარტიული ბიბლიოთეკები. 1950 წელს საქართველოს სახელმწიფო საჯარო ბიბლიოთეკის დირექტორმა ს. ეული-ქურიძემ მთავლიტს გადაუგზავნა ე. წ. მენშევიკური ავტორების სია 41 ავტორის წიგნები იყო მითითებული სიაში. დირექტორი მთავლიტს სთხოვდა ნებართვას, შეიძლებოდა თუ არა ამ ავტორთა ნაწარმოებების აღწერილობანი დაეტოვებინათ საერთო სარგებლობის კატალოგში. ჩამოთვლილ ავტორებში იყვნენ: ს. ჯაფარიძე, ვ. მგელაძე, კ. კანდელაკი, დ. ჩხეიძე, ი. მეტივიშვილი, პ. სურგულაძე, ლ. შენგელია და სხვები. საჯარო ბიბლიოთეკა, ასევე, სთხოვდა მთავლიტს დაერთო ნება, რათა ამოეღოთ ზმარებიდან აზერბაიჯანული და სომხურენოვანი გაზეთები “მუსავატელების” და “დამნაკების” პერიოდისა.

1953 წლიდან ხმარებიდან ამოიღეს ლ. ბერიას წიგნები. აქვე იყო მითითებული ნ. კრუპსკაიას, ბაგროვის, ბუხარინის, კ. ჩარკვიანის, ა. მგელაძის სიტყვები და სტატიები. ნ. კრუპსკაია იყო პოლიტიკური ნიშნით წიგნების სასტიკი გამანადგურებელი. იგი ვერ იტანდა უპარტიო ავტორებს და მაღალკვალიფიციურ დონეზე დაწერილ წიგნებს “გემოს უსინჯავდა” მხოლოდ ბოლშევიკური იდეალების კუთხით. 1950-იანი წლებიდან რეპრესიების მსხვერპლი გახდა ზოგიერთი ქართველი ავტორის ნაწარმოებები. მთავლიტმა ამოიღო კ. გამსახურდიას ნოველების კრებული 1946 წლის გამოცემა, ვ. კოტეტიშვილის ქართული ლიტერატურის ისტორია, კ. ბუაჩიძის ნაწარმოებები, კ. კალაძის ლექსების კრებული, ასევე ი. ნონეშვილის, ი. აბაშიძის, ლ. ქიაჩელის მოთხრობები, ი. გრიბოედოვის “მანანა ორბელიანი”. 1960-იან წლებში გაგრძელდა ქართველი ავტორების მხატვრული ნაწარმოებების ამოღება საერთო სარგებლობის ბიბლიოთეკებიდან: ამ დროს ამოიღეს ხ. ბერუღავას, ა. აბაშელის, შ. აფხაიძის, შ. აკობიას, გ. ლეონიძის თხზულებათა კრებულები. აქვე იყო ამოსაღები წიგნების სიებში ალ. ბარამიძის “რუსთაველი და მისი ვეფხისტყაოსანი”, ლ. ლორთქიფანიძის “სწავლების პრინციპები და მეთოდები”, ნ. ბოცვაძისა და ა. ბურჯანაძის “დედა ენა”, გ. ზიბლადის კრიტიკული ეტიუდები და სხვ. გამოცემები, რომლებიც შემდგომში დაბრუნდა თაროებზე.

ბიბლიოთეკის თაროებზე ახლაც არის შემორჩენილი მხატვრული თუ დარგობრივი ლიტერატურის ცალკეული გამოცემები, სადაც ბიბლიოთეკარების მიერ საგულდაგულოდ შავი ან წითელი მეღნიტაა გადახაზული, ამოშლილი ლ. ბერიას გვარი. ლენინის დევიზი “ძირს უპარტიო ლიტერატურა” ძალაში იყო გასული საუკუნის 90-იან წლებამდე. ამ პერიოდისათვის უნივერსალურ ბიბლიოთეკებში დაცული აკრძალული წიგნები ხელუხლებლად ინახებოდა ე. წ. სპეციალურ საცავებში. აქვე იყო ე. წ. პოლიტიკურ მოღვაწეთა ნაწარმოებებიდან ამოჭრილი ცალკეული ფურცლები: BC3-დან ამოჭრილი იყო სტატია ლ. ი. ბრეჟნევის შესახებ. ამონაჭერი ინახებოდა ძერჟინსკის, ფრუნზეს თხზულებათა ტომებიდან, ასევე პავლოვის, ა. ფრანსის, დ. დიდროს თხზულებათა კრებულებიდან.

ბექდვით სიტყვაში სახელმწიფო საიდუმლოების დაცვის მთავარი სამმართველო სისტემატურად ამოწმებდა მთავლიტის ბრძანებების შესრულების სისწორეს. მარტო 1958 წელს სსრკ-ს მთავლიტმა ბიბლიოთეკებში შეამოწმა 1.600.000 სახელწოდების წიგნი, რომელთა საერთო ტირაჟი შეადგენდა 24 მლნ. ეგზემპლარს. აქედან 6 მლნ. ეგზ. გადაეგზავნა სპეციალურ საცავებს. იყო გამოცემები, რომელთა წაკითხვის უფლება ჰქონდათ მხოლოდ ცკ-ს მაღალჩინოსნებს. 1928 წელს მთავლიტის უფროსი ს. ინგულოვი წერდა: “კრიტიკის შედეგი უნდა იყოს დაპატიმრება, სასამართლო განაჩენი, მძიმე სასჯელები, ფიზიკური და მორალური განადგურება”. იგი 1937 წელს დახვრიტეს.

საქართველოს ბიბლიოთეკებში ახლაც იღვწიან იმ თაობის ბიბლიოთეკარები, რომლებიც შავი ან წითელი მეღნიტა შლიდნენ წიგნებში იმ პოლიტიკოსთა გვარებს, რომლებიც მითითებული იყო მთავლიტის ბრძანებებში. 1990-იანი წლებისათვის ბიბლიოთეკებში გაუქმდა ე. წ. სპეციალური საცავები. იმავე წელს სსრკ მთავარი პოლიტიკური სამმართველოს სპეციალური ბრძანებით ახლაც წიგნი, რომელიც დაცული იყო სპეციალურ საცავებში, გადაიტანეს

საერთო ფონდებში. საქართველოს პარლამენტის ეროვნული ბიბლიოთეკის არქივში დაცულია ათობით აქტი, რომლებსაც დაერთვის სივრცის იმ წიგნებისა, რომლებიც დაბრუნდა საერთო საცავებში. ამ დროისათვის საბჭოთა ცენზურა აღარ არსებობდა. მანამდე, როგორც აღვნიშნეთ, პოლიტიკური ტერორის ტალღა ეხებოდა, პირველ რიგში, ლიტერატურას, მასობრივი ხასიათის პოლიტიკურ გამოცემებს, რომლებიც მასობრივად ვრცელდებოდა ხალხში და თესავდა ანტისახელმწიფოებრივ იდეებს. საბჭოთა იდეოლოგი მ. სუსლოვი 1968 წელს წერდა — საბჭოთა ტანკები შეიჭრნენ ჩეხეთში და იქ ცენზურა აღარ არსებობდა, ჩვენთან რომ ცენზურა აიკრძალოს, საინტერესოა, ვისი ტანკები შემოიჭრებიანო.

პარტიული და საბჭოთა იდეოლოგიის ამსახველი ლიტერატურა გეგმაზომიერად ვრცელდებოდა საბიბლიოთეკო ქსელში. ჯერ კიდევ 1921-წელს დაარსდა ცენტრალური პარტიული სამეცნიერო-კვლევითი დაწესებულება — მარქსიზმ-ლენინიზმის ინსტიტუტი, რომლის მთავარ ამოცანას შეადგენდა მარქსიზმ-ლენინიზმის კლასიკოსთა თხზულებების თარგმნა, გამოცემა და პოპულარიზაცია. საქართველოში აღნიშნული ინსტიტუტი გაუქმდა 1990-იან წლებში. მასში დაცული მარქსიზმ-ლენინიზმის კლასიკოსთა და სხვ. პოლიტიკურ მოღვაწეთა ნაწარმოებები შერჩევით გადაეცა თბილისის დიდ სამეცნიერო ბიბლიოთეკებსა და ეროვნულ ბიბლიოთეკას. 1990-იანი წლებისათვის პოლიტიკური განათლების მთავარი სამმართველოს მიერ განადგურდა პოლიტიკური ნიშნით აკრძალული წიგნების დაცვის სპეციალური ინსტრუქციები.

1990-იანი წლების შემდეგ საქართველოს პარლამენტის მიერ მიღებული კანონებით ცენზურა აკრძალულია, ბეჭდვითი სიტყვის თავისუფლების აღიარებს საქართველოში ამჟამად მოქმედი კონსტიტუციაც.

საბიბლიოთეკო საქმეზე ცენზურამ და პარტიული პოლიტიკის გატარებამ მკვეთრად უარყოფითი კვალი დააჩნია ბიბლიოთეკების მუშაობას. ღრმად პოლიტიზირებული განათლების ეს კერები გადაიქცნენ კომუნისტური იდეოლოგიის განუზრელად გატარების დაწესებულებებად. ის ფაქტი, რომ საქართველოში სსრკ-ს დაშლამდე ფუნქციონირებდა 8 000-მდე სხვადასხვა ტიპისა და უწყების ბიბლიოთეკა, ნათლად მიუთითებს სახელმწიფო ხელისუფლების იმ პოლიტიკის შესახებ, რომ პარტიის იდეები, კომუნიზმისათვის ბრძოლის ყველა საშუალება შედარებით უნდა ყოფილიყო თითოეულ დასახლებულ პუნქტამდე, თითოეულ მოქალაქემდე. პარტიული პოლიტიკა მკაცრად ვმობდა ანტიკომუნისტურ და ანტისახელმწიფოებრივ იდეებსა და მისწრაფებებს, რომლებიც ჩამოყალიბებული იყო ბეჭდვით სიტყვაში.

ბიბლიოთეკებში პარტიული იდეოლოგიისა და პოლიტიკის გატარებამ წარმოშვა ცალმხრივი, ტენდენციური მიდგომები მკითხველებთან მუშაობაში, გამოაცალა რა მას რეალური შინაარსი. პოლიტიკური შეფერვალობა საბიბლიოთეკო საქმიანობაში იგრძნობოდა ყოველ ნაბიჯზე, მკითხველებთან მუშაობის ინდივიდუალურ, თუ მასობრივ ფორმებში. ყოველივე ამან განაპირობა ფორმალისთვის დამკვიდრება საბიბლიოთეკო დარგში. რაოდენობრივი მაჩვენებლების ხელოვნური ზრდით სსრ კავშირი მიჩნეული იყო ერთ-ერთ ყველაზე უფრო მკითხველურ ქვეყნად მსოფლიოში.

დამოწმებული ლიტერატურა

პ. გუგუშვილი, 1929 - პ. გუგუშვილი, ქართული წიგნი, თბ., 1929.

თანამგზავრი პოლიტგანათლების მუშაკისა, თბ., 1924.

საბჭოთა წარსულის გააზრება: დისკუსიები: კრებული, თბ., 2012.

ქსე. ტ.11., თბ., 1987.

ქობ-სამკითხველოებიდან და ყველა ტიპის მასიურ, საოლქო, სამაზრო და რაიონული ბიბლიოთეკებიდან გასაწმენდ წიგნების სია. თბ., პოლიტგანათლების მთავარმმართველობა, 1930.

ყველაფერი სიტყვისა და ინფორმაციის თავისუფლების შესახებ, თბ., 2005.

ს. ხურცილავა, 1980 - ს. ხურცილავა, ქართული საზოგადოებრივი აზრი და მეფის ცენზურა, თბ., 1980.

GURAM TAKNIASHVILI

BOOK AS AN OBJECT OF POLITICAL PERSECUTION

The free word expressed by means of a book awakened the human mind and equipped the humankind with scientific knowledge. Printed word soon turned into a powerful weapon to fight for justice. Consequently, the ruling class always sought to wrest control over the activities related to printing and spreading of books. Because of the awareness of such a value of the book even at the advent of the printed word the idea of fighting against, banning and, in a lot of instances, destroying it was born. The institution called “censor” in charge of the issuing rights over the edition through censorship was created. The word “censure” stems from the Latin language meaning “making assessment”. Censorship allowed those in power to persecute books on political and religious grounds. In 1471 the Pope issued an edict that ‘no book could ever be printed without prior judgments.’ In 1804 Russia adopted official censorship regulation. The ministry of education was entitled to supervise the law. As a result the ministry applied it as a tool for the political persecution of books.

Before the late half of the 19th century the Georgian book was published under “the order of the emperor and the blessing of the patriarch.” In 1848 the Censorship Commission of the Caucasus was established. The printed word, periodicals, had great importance for the formation of the Georgian social thought. The Georgian public-men I. Chavchavadze, A. Tsereteli, D. Kipiani, S. Meskhi, P. Umikashvili, Z. Chichinadze, N. Nikoladze and others greatly valued the role of the question. Particularly famous for his relentless fight against the censorship was N. Nikoladze. Political persecution of books had a systematic character as the Communist Party of Russia embarked its activities. After K. Marx established his political education V.I. Lenin brought it up to the new height. It was Lenin who introduced the principle of

partiality in literature and in printed word, in general. From this period the Georgian book was persecuted by the communist ideology.

The special order of the Censorship Committee banned several works of the classical Georgian literature. In 1992 the body named 'mtavlit' (*chief literature*) was formed. Among other functions its office issued the list of books, which were to be removed from the libraries for political reasons. Libraries were allowed to have special funds of books where the copies of books removed by 'mtavlit's' order was retained. In the 1930s in the list of banned literature appeared such books as "Mother Tongue," a first grade school book by Iakob Gogebashvili, 1876-1920 editions; "the Glory" anthem text of Georgia by K. Potskhverashvili, and more, even some such works of the Georgian classical literature, which, in fact, had nothing to do with political principles.

Since 1990s the law of Georgia adopted by the parliament prohibits censorship. The freedom of expression is proclaimed by the Constitution.

მარია თედორაძე

სამოსის აღმნიშვნელი ლექსიკონის იმერხეულში

სამოსი ეროვნული კულტურის ერთ-ერთი უმადგენელი ნაწილია. სამოსის სახესა და სტილს სხვადასხვა ფაქტორი განაპირობებს: ეკონომიური და სოციალური ვითარება. ამიტომ ტანსაცმლის ესა თუ ის ფორმა, მისი ძირითადი სახე მხოლოდ გარკვეული ეთნოსისთვისაა დამახასიათებელი. ქართული ეროვნული ტანსაცმელი საუკუნეების მანძილზე იქმნებოდა და ამავე დროს სერიოზულ ცვლილებებს განიცდიდა როგორც ბუნებრივი განვითარების საფუძველზე, ასევე მეზობელ ხალხებთან ურთიერთობის შედეგად.

საინტერესოა სამოსელის ისტორია:

საქართველოს ბარში ტანსაცმლის კომპლექსს **ჩასაცმელ-დასახურავს** უწოდებდნენ, აღმოსავლეთ საქართველოს მთის მოსახლეობა კი მას **ტალავრის** სახელით აღნიშნავს. ძველ ქართულ წყაროებში ტანსაცმლის აღსანიშნავად გვხვდება ტერმინი **სამოსელი**.

სამოსელს სხვა ენებში **“კარვის“** აღმნიშვნელი სიტყვები შეესაბამება. რატომ გვაქვს ქართულში სამოსელი? ამის მიზეზი უნდა იყოს ის რომ ბერძნულში მისი შესატყვისი სიტყვა ტანსაცმლის გარდა **“ტყავის“** მნიშვნელობაც აქვს. ქართველ მთარგმნელს, როგორც ჩანს, ბერძნული ამ სიტყვის ძირითადი მნიშვნელობა გაუთვალისწინებია და იგი **სამოსლით** უთარგმნია, თუმცა კონტექსტის მიხედვით მოსალოდნელი იყო **“ტყავით“** უთარგმნათ, რადგან გამოსვლათა წიგნის 39.13-ში სამოსელი **“კარავს“** ნიშნავს, კარავი კი სწორედ ტყავის კალთებისაგან შედგებოდა. ამ კონკრეტულ შემთხვევაში ქართული ბერძნულს მიჰყვება, შეცდომის მიზეზი კი ბერძნული პოლისემიური სიტყვის არაზუსტი თარგმანი უნდა გამხდარიყო. ამგვარი რამ არც ქართულისთვისაა უცხო. მაგ.: **ტალავარ-/ტალავერ-ი** “ტანსაცმელსაც” აღნიშნავს და “ვაზით გადახურულ საჩრდილობელსაც” (ქეგელ, 1960) (ლ. ბინიაშვილი, 1996, გვ. 36).

დღემდე შემორჩენილი ტანისამოსის აღმნიშვნელი ტერმინების უმრავლესობა არაქართულია, მათი დიდი ნაწილი საუკუნეების განმავლობაში იღექებოდა ქართულ ენაში. თვით ტერმინი **ტანიც** სპარსული წარმოშობისად ითვლება. იგი მე-10 საუკუნეში დამკვიდრდა ქართულ ენაში. მანამდე გამოიყენებოდა **გვამი** და ტანისამოსიც შესაბამისად ამ სიტყვსაგან იყო ნაწარმოები, მაგალითად, **ზედაგვამი** და **ქვედაგვამი**, ეს ფორმა დღეს მხოლოდ ხევსურების მეტყველებაშია შემორჩენილი (ივ. ჯავახიშვილი, 1962, გვ. 81).

ნაშრომი შეეხება იმერხეველ ქართველთა მეტყველებაში გამოყენებულ ჩაცმულობასთან დაკავშირებულ ლექსიკას, კერძოდ, გაანალიზებულია როგორც საერთოქართული სახელწოდებები, ასევე თურქული ენის გავლენით დამკვიდრებული ლექსიკური ერთეულები. იმერხეულის მონაცემები შედარებულია სალიტერატურო ქართულისა და სხვა დიალექტების მონაცემებთან.

იმერხევეში ჩასაცმელის (იგულისხმება როგორც ტანის, ისე ფეხის სამოსი) აღმნიშვნელი სახელები უმთავრესად ქართულია, თუმცა გვხვდება არაქართული - ძირითადად თურქული (ან თურქულის გზით არაბული და სპარსული) წარმოშობის სიტყვებიც.

“შარვლის” აღსანიშნავად გამოიყენება **შალი** და **შარვალი**. მათი სემანტიკა განსხვავებულია; **შალს** ეძახიან უმთავრესად მამაკაცის წელსქვევით ჩასაცმელ ტოტებიან გარეთა სამოსს. ადგილობრივთა განმარტებით: ძველად შარვალს მატყლიდან ქსოვდნენ და სახელიც ამიტომ დაერქვა. შალი იგივე მატყლია. ხოლო **შარვალი/შალუარი** აღნიშნავს “ფართხუნა, ფართო, დაბალ უბიან შარვალს, რომელსაც იცვამენ ქალები და მამაკაცები ყანა-ჭალასა და ბოსტანში მუშაობისას”. ანუ, **შარვალი** ქალებისა და მამაკაცების სამუშაო სამოსია. **შარვალი/შალვარი** სიტყვისათვის ამოსავალია **შალ-** ძირი.

შდრ. აჭარაშიც გლეხის ტანსაცმლის შემადგენელი ნაწილი იყო საკუთრივ **ჩაქურა** - “განიერი, ფართოუბიანი შარვალი (შალისა)”, რომელიც ზვანჯრით იკვრებოდა ისე, რომ მამაკაცს წელზე ნაოჭები მოხდენილად შემოწყობოდა (რ. თოფჩიშვილი, 2006. გვ. 95).

გურისა და აჭარაში გავრცელებულ ტანსამოსს, რომლის ფორმაც ზღვაოსნობით იყო განპირობებული, **ჩაქურა** ერქვა. ჩაქურას ზოგჯერ მხოლოდ შარვალსაც უწოდებდნენ. ეს კომპლექსი შედგებოდა სირმით გაწყობილი ზედა და მოკლე ტანსაცმლისაგან და ნაოჭიანი, ოთხი წიწილით შეკერილი უბიანი შარვლისაგან, რომელზეც აბრეშუმის მრავალფერად შეღებილი “სამყადის სარტყელი” იყო შემორტყმული.

სამეცნიერო ლიტერატურაში აღნიშნულია, რომ **შარვალი** შუა საუკუნეების საქართველოში ფაქტობრივად არ იცოდნენ, მამაკაცის საყოველთაოდ გავრცელებული სამოსი იყო გრძელი **კაბა**. იმერხევეში დღეს **კაბა** არც ქალის და არც კაცის ჩასაცმლის აღსანიშნავად არ იციან.

ძუბუნი/ზუბუნი იმერხეულში ეწოდება “თხელ ზედატანს, იგივე პერანგს”, რომელსაც ქალებიც და მამაკაცებიც იცვამენ.

შდრ.: აჭარული **ზუბუნი** - “მამაკაცის ახალუხი წელამდე, ორჯიბიანი, საყელოიანი” (რ. თოფჩიშვილი, 2006. გვ. 95). გურულში **ზუბუნი** დასტურდება ქალის “მოკლე ზედატანის” აღსანიშნავად. **ზუბუნი** - (აჭარ.მესხ.) - “ქურთუკივით ჩასაცმელი მამაკაცისა” (ალ. ლლონტი, 1984, გვ. 235). **ზუბუნი** (სპარს.) - исподнее платье, зипунь (დ. ჩუბინაშვილი, 1984, გვ. 531).

იმერხეველები იცნობენ, აგრეთვე, **კოფთას** - “ქალის ტანსაცმელი, წელზევით ჩასაცმელი (იგივე თხელი სვიტერი)”.

ყაზადი, იმერხეველთა განმარტებით, **უკლაო ელეგია**. “ელეგი დასტურდება (გურ. აჭარ) “მაღალსაყელოიანი, უსახელოებო, დილებით შესაკვრელი, წელსზევითა სამოსი” (ალ. ლლონტი, 1984, გვ. 217). თურქულში დასტურდება **yelek** - “ყილეტი”(თურქულ-ქართული ლექსიკონი, 2001). როგორც ჩანს, იმერხეულში თურქული ფორმა ფონეტიკური ცვლილებით დამკვიდრდა.

ყაზადი იმერხეულში “სვიტერის” მნიშვნელობითაც გვხვდება. **ყაზადი** თურქული წარმომავლობისაა: **kazak(ği** - “სვიტერი” (თურქულ-ქართული ლექსიკონი, 2001).

საინტერესოა **ჩოკა**, რომელსაც საანალიზო დიალექტში დღევანდელი ჩოხისაგან სრულიად განსხვავებული სემანტიკა აქვს, კერძოდ, აღნიშნავს **ჟაკეტს**. ქეგლის მიხედვით, **ჩოხა** (თურქ. ჩუხა) - "ზედა სამოსელი (ჩვ. მამაკაცის) - წელში გამოყვანილი, ღრმად გულამოჭრილი, გახსნილსახელოებიანი და განიერკალთებიანი. იცვამენ ახალუნს ზემოდან" (ქეგლ).

პერანგი - "შიგნით ჩასაცმელი ზედატანი (გრძელმკლავიანი და მოკლემკლავიანი)", არის ქალისაც და მამაკაცისაც. ქეგლ-ში - "თეთრეულის ნაწილი, შიგნით ზედა ტანზე ჩასაცმელი - ზედა საცვალი" (ქეგლ).

შდრ.: **პერანგი** იკვრება მიტკლისა ან იარღლისა, მოკლე და გრძელსახელოიანი. პერანგის წვრილი საყელო ზოგჯერ მოჭარგულია. ამ პერანგზე იცვამენ მოკლესა და უსახელო ფარაგას (ს. მაკალათია, 1933, გვ. 144), რაც შეეხება **ქვედა საცვალს**, მას ჩვეულებრივ **ნიფხავს** ეძახიან. **ნიფხავი** - "ქვედა საცვალი, პერანგის ამხანავი" (ქეგლ).

შიგნითა ჩასაცმელის აღსანიშნავად X-XI საუკუნეებიდან ჩნდება ტერმინი **საცვალი**, როგორც სახელწოდებიდან ჩანს, იგი გამოსაცვლელ ტანსაცმელს ნიშნავდა. ზედა საცვლის აღსანიშნავად იხმარებოდა **კუართი**, რომელს XI საუკუნეში სპარსულმა **პერანგმა** შეცვალა. ამავე ტერმინით იხმარებოდა აგრეთვე **"ფხვვედი სამოსელი"**. შდრ. მეგრული **კურთა** - იგივე "ქვედა საცვალი".

საინტერესოა **ნიფხავის** ეტიმოლოგია: ივ. ჯავახიშვილის აზრით, **ნიფხავი** "სიცივეში ჩასაცმელს" უნდა გულისხმობდეს (სევან. ნეფხე - მოწმენდილი. საბა: **ნეფხვა** - "ხმელი, ძნელი ყინვა") (ა. ლიპარტელიანი, თბ. 1994). XI საუკუნიდან მის ნაცვლად იხმარება **პერანგის ტოლი ან ამხანავი** (ივ. ჯავახიშვილი, 1962, გვ. 92).

იმერხეულში მაისურის აღსანიშნავად გამოიყენება **ათლეტი**, შდრ. თურქ. **atlet** - "მაისური, ათლეტი" (თურქულ-ქართული ლექსიკონი, 2001).

"უკლაო ფანელა" - "მოკლემკლავიანი მაიკა", "მაისური" (მატყლის მოქსოვილსაც ფანელად ვეტყვით).

იმერხეულ დიალექტში როგორც ქვედაბოლოს, ასევე ერთიანი კაბის აღსანიშნავად გვხვდება **ფორკა**. **ფორკა** "კაბის" მნიშვნელობით დასტურდება ზემო აჭარულში (ალ. ლლონტი 1984, გვ. 547).

ერთიანი კაბის აღსანიშნავად იმერხეულში დასტურდება, აგრეთვე, **ქოქნა**. ადგილობრივთა განმარტებით, "ქოქნა ლამაზი გოგოს სახელია". **"ქოქნა გვხვდება ხევსურულში**, როგორც ქალის ტანსაცმელი (იქვე, გვ. 576).

იმერხეველები თბილ, ერთიან გრძელ მოსასახამს, რომელსაც სიცივესა და ზამთარში იცვამენ, ეძახიან **საკოს**. ეს ლექსიკური ერთეული არ დასტურდება არც თურქულ ლექსიკონში და არც ქართული ენის დიალექტებში. სავარაუდოდ, ის საკუთრივ იმერხეული დიალექტის კუთვნილებაა.

იმერხეველები მაღალყელიან მოქსოვილ წინდას ეძახიან **წინდას**, ხოლო დაბალყელიან, მოქსოვილ, თბილ წინდას **ფაჩუჩს**. **"ფაჩუჩი"** ქეგლ-ში განმარტებულია - 1. "საშინაო, თბილი, უქუსლო ფეხსაცმელი/ჩუსტი" (საბა). 2. "ბავშვის ფეხსაცმელი რბილი ტყავისა. 3. შინაური ფრინველის ფეხზე შესაბამელი ნიშანი". ამავე მნიშვნელობით დადასტურებულია კილო-თქმათა

ლექსიკონში **ფაჩუჩი** - (ქართ. ქიზიყ) "ბავშვის ფეხსაცმელი რბილი ტყავისა". გურჯულში - ფაჩუჩა (ალ. ღლონტი, 1984, გვ.537).

თხელი წინდის აღსანიშნავად იმერხეულში გვაქვს **ფატიკი**. **ფატიკი** თურქული სიტყვაა: **patik** - "ფაჩუჩი" (თურქულ-ქართული ლექსიკონი, 2001). როგორც ჩანს, იმერხეულში მნიშვნელობა უფრო დავიწროებულია. რაც შეეხება **ფაჩუჩს** იმავე სემანტიკით გვხვდება იმერხეულში.

სულხან-საბას ფეხსაცმელებიდან აღნიშნული აქვს **წულა**, **ჩუსტი**, **ქალამანი**, **სანდალი** და **მოგვი**. ამათ გარდა, ძველ საქართველოში გამოიყენებოდა კიდევ რამდენიმე სახეობის ფეხსაცმელი. უძველეს ტერმინად მიჩნეულია **ხამლი**, რომელიც დაბადების ქართულ თარგმანში გვხვდება, მის შემდეგ იხმარება - **ქალამანი**, რომელიც X-XI საუკუნეებამდე არ ფიქსირდება, რომელსაც **მოგვი** ეწოდებოდა. მოგვი ეცვათ მეფეებსა დიდგვაროვან აზნაურებს და საბას განმარტებიდან ჩანს, რომ მოგვი ჩექმა ყოფილა (სულხან-საბა, 1991, 495).

გარდა ზემოთ ჩამოთვლილისა, არსებობს **მაშია**, **ჩაფლა**. **ჩაფლა** სვანურსა და მეგრულში დღესაც ფეხსაცმლის აღმნიშვნელი ზოგადი ტერმინია. (საქართველოს ეთნოლოგია, 2012, გვ.613). შდრ.: იმერხეულში გარეთ ჩასაცმელი ფეხსაცმლის აღსანიშნავად გვხვდება **ჩაფულები**. "**ჩაფულა** ქეგლ-ის მიხედვით "ფერხის საცმელი (საბა), უქუსლო, დაბალყელიანი ფეხსაცმელი - წულა". "ბაღებს საზამთროდ ჩაფულებს მაინც ვუყვიდი" (ლ.ქიაჩელი). შდრ.: **ჩაფულია** - დადასტურებულია აჭარულში "ფეხსაცმელის" აღსანიშნავად (ალ. ღლონტი, 1984 გვ. 648).

თელლიგი - **ჩუსტი**. თურქულში გვაქვს **terlik**- ფოსტლები, ჩუსტები (თურქულ-ქართული ლექსიკონი, 2001).

ფოთინი - **წამაადებელი** - **ფეხსაცმელი**. თურქულში **potin-**ყელიანი ჩექმები (თურქულ-ქართული ლექსიკონი, 2001).

იმერხეულში რეზინის ფეხსაცმლის, ანუ კალოშის აღსანიშნავად **ლასტიკი** გვაქვს. ეს ლექსიკური ერთეული თურქული უნდა იყოს.

იმერხეველთა მეტყველებაში სამი ტიპის ქუდი გამოიყენება: **ქუდი**, **შაპხა** და **ფოტერი/გერგელა**. ერთმანეთისაგან განარჩევენ ნაქსოვ ქუდს და კეპკა ქუდს. **ქუდს** უწოდებენ აუცილებლად მოქსოვილ ქუდს, ხოლო - **შაპხას** "კეპკა ქუდს". **შაპხა** თურქული წარმოშობის ლექსიკური ერთეულია: **Sapka** - "ქუდი, შლიაპა". (თურქულ-ქართული ლექსიკონი, 2001). **ფოთერი / გერგელა** - **შლიაპა**. **გერგელა** - დასტურდება ზემო აჭარულში - ფარფლიანი ქუდი, ჩვეულებრივი ქუდი (ალ. ღლონტი, 1984, გვ. 151).

ქალის თავსაბურავი რამოდენიმე სახისაა: ქალის დიდ თავსაფარს უწოდებენ **შალაქი/ლაჩაგი**, ხოლო თხელ პატარა თავსაფარს - **იაზმა/მარმაში/ყასაბა**. **ყასაბა** ასეა ქეგლ-ში განმარტებული: არაბ **kasab** - "ნაზი ქსოვილი, ეგვიპტური "შზის სხივი", იგივეა, რაც შუბლსაფენი, **მარმაში** - "თხელი, გამჭვირვალე ქსოვილი". **ლეჩაქი** გვხვდება ქართველი ქალის თავსაბურავად. **ლაჩაგი** **ლეჩაქის** ფონეტიკური ვარიანტი ჩანს.

ქალის თავსაბურავი ორი ელემენტისაგან შედგებოდა: **სათაურა** და **მანდილი**. სათაურა იყო ბამბის ან შალის ქსოვილისაგან შეკერილი, მძივებითა და სამკულებით შემკობილი, მეორე კომპონენტი იყო ფოჩებიანი მანდილი.

შესწავლილი ლექსიკური ერთეულებიდან ნაწილი საერთოქართულია, მათგან ზოგის სემანტიკა უცვლელია, ზოგისა კი - შეცვლილი (დავიწროებული ან გაფართოებული). საკმაო რაოდენობით გვხვდება უცხოური (ძირითადად თურქული) წარმომავლობის სიტყვებიც. საერთო ჯამში, იმერხვევლთა სამოსის აღმნიშვნელი ლექსიკა მრავალფეროვან სურათს წარმოაჩენს, რაც, ქართული და თურქული ენების ინტერფერენციის პირობებში, ბუნებრივია.

დამოწმებული ლიტერატურა

- ი. აბულაძე, 1973** - ი. აბულაძე, ძველი ქართული ენის ლექსიკონი, თბ., 1973.
ლ. ბინიაშვილი, 1996 - ლ. ბინიაშვილი, სამოსელ ფუძის ხმარების ერთი შემთხვევისათვის ძველ ქართულში, ქართველურ ენათა სტრუქტურის საკითხები, VI, 1996.
რ. თოფჩიშვილი, 2006 - რ. თოფჩიშვილი, საქართველოს ეთნოგრაფია/ეთნოლოგია, თბ., 2006.
 თურქულ-ქართული ლექსიკონი, სტამბოლი, 2001.
ა. ლიპარტელიანი, სვანურ-ქართული ლექსიკონი (ჩოლურული კოლო), თბ., 1994.
ს. მაკალათია, 1933 - ს. მაკალათია, თუშეთი. თბ., 1933.
 საქართველოს ეთნოგრაფია/ეთნოლოგია, თბ., 2010.
ქეგლ, 1962 - ქართული ენის განმარტებითი ლექსიკონი, თბ., 1962.
 ალ. დლონტი, 1984 - ალ. დლონტი, ქართულ კილო-თქმათა სიტყვის კონა, თბ. 1984.
მ. კიკვიძე, 2009 - მ. კიკვიძე, ჯ. ჯიჯავაძე, ლექსიკონი თურქულ-ქართული, ბათუმი, 2009.
დავით ჩუბინაშვილი, 1984 - დ. ჩუბინაშვილი, ქართულ-რუსული ლექსიკონი, თბ. 1984

MARIKA TEDORADZE

ON THE WORDS DENOTING CLOTHES IN IMERKHEVIAN

Clothes are a constituent part of the national culture. Styles and features of clothes are conditioned by various reasons. Particularly, economic and social circumstances have a say. In Georgian most of the names denoting clothes are of non-Georgian origin, the majority of which have stayed in the language through centuries.

The article discusses the vocabulary related to clothing in the Imerkhebian speech of Georgians and analyzes Georgian words as well as the ones established by the Turkish language influence. The data of Imerkhebian words are compared with the corresponding literary Georgian and other Georgian dialect units.

I talk about the clothes and shoe-ware terms separately: *shali, sharvali, dzubuni/zubuni, qazaghi, chokha, shapkha and poteri//gergela, iazma//marmashi//qasaba.*

A part of the lexical units appeared belonging to the common Georgian. Some of them have the same semantic through dialects; others have altered meanings (either narrowing or broadening). In general lexical units denoting clothes in Imerkhebian presents a multi-colored picture, which looks quite natural under the language interference conditions of Georgian and Turkish.

გოდერძი თევდორაძე

დანაშაულის მეტაფიზიკური მახასიათებლები

დანაშაული, სამწუხაროდ, საზოგადოების არსებობისა და ცხოვრების მუდმივად თანმდევი პროცესია. დანაშაული და სასჯელი არა უბრალოდ მოვლენა და მოვლენის შეფასებაა, არამედ იგი საზოგადოების ცხოვრების მანკიერი, მაგრამ განუყოფელი და ფილოსოფიური პროცესია. მისი განმარტების მრავალფეროვნებაც განპირობებულია იმით, რომ იგი მეცნიერების სხვადასხვა დარგის კვლევის საგანს წარმოადგენს. ესენია: ზოგადად ფილოსოფია, სამართლის ფილოსოფია, სოციოლოგია, სოციალური ფსიქოლოგია, კრიმინოლოგია, ეთიკა და ანთროპოლოგია. თითოეულ მათგანს დანაშაულის ახსნის საკუთარი მიდგომა გააჩნია. კონკრეტულ შემთხვევაში ჩვენს მიზანს წარმოადგენს ამ საკითხის განხილვა მეტაფიზიკური და სოციოლოგიური თვალთახედვით.

სოციოლოგთა განმარტებით, დანაშაული შეიძლება იყოს ადამიანის არასრულფასოვანი მიდგომა საზოგადოებისადმი, რომელსაც არ შეუძლია მონახოს ცივილური ფორმა სხვა ადამიანებთან მიმართებაში.

ეთიკის პოზიციით კი ეს არის ბოროტება, რომელიც მომდინარეობს კონკრეტული ადამიანისგან, ინდივიდისგან და მიმართულია სხვა ადამიანის ან საზოგადოების მიმართ. დანაშაულის ამ კუთხით განსაზღვრება მოცემულია კანტის საყოველთაოდ ცნობილ ეთიკის თეორიაში.

დანაშაულის ფილოსოფიის საგანს კი წარმოადგენს დამნაშავის არა მხოლოდ ემპირიული ქმედება, დანაშაულებათა სოციალური და ბუნებრივი მიზეზები, არამედ მათი მიზეზთა მიზეზიც, ანუ თავდაპირველი მიზეზი. ფილოსოფიას, როგორც მეტაფიზიკას, პირველ რიგში, აინტერესებს სამყაროს ყოფიერების ტრანსცენდენტული, ონტოლოგიური პირველსაწყისი, რომელიც განაპირობებს კრიმინალური ქმედებების არსებობას. დანაშაულებათა პირველმიზეზთა ძიებაში ფილოსოფია შორს სცდება სოციალურ და ბუნებრივ სამყაროთა საზღვრებს და იწყებს მეტაფიზიკური ხასიათის თეორიების აგებას.

საზოგადოების ცხოვრების ეს სფერო ანტიკური ხანიდან იპყრობდა მოაზროვნეთა ყურადღებას. პლატონი დანაშაულის ფილოსოფიას ეხება თავის ცნობილ დიალოგში “სახელმწიფო“, ხოლო არისტოტელე მის კლასიფიკაციას იძლევა ნაშრომში “პოლიტიკა“. ისინი დანაშაულს განიხილავენ მისი სიმძიმის მიხედვით, სადაც პირველ ადგილზე აყენებენ ღმერთისა და სახელმწიფოს წინაშე ჩადენილ ბოროტებას. საზოგადოებრივი ცხოვრების ეს ფენომენი მრავლად გვხვდება ასევე ძველბერძნულ ტრაგედიებში, სადაც მთავარი ყურადღება სწორედ ადამიანზეა გადატანილი (ესქილე, სოფოკლე, ევრიპიდე და სხვა).

არ შეიძლება არ ვახსენოთ ფილოსოფიურად მოაზროვნე დიდი რუსი მწერალი დოსტოევსკის რომანები: “დანაშაული და სასჯელი“, “ქმები კარამაზოვები“ და სხვა, სადაც ავტორის მსოფლმხედველობა მიმართულია კრიმინალური ცნობიერებისა და გონების წინააღმდეგ. დოსტოევსკისთვის, ისევე

როგორც ბევრი სხვა მოაზროვნისათვის, ქრისტიანული რელიგია და მორალი წარმოადგენს უმაღლეს ზნეობრივ განხორციელებას.

დანაშაულის ფილოსოფიით იყვნენ ასევე დაინტერესებულნი: ჟან-ჟაკ რუსო, შოპენჰაუერი, ნიცშე, ფროიდი, კანტი, ბერდიაევი, იასპერსი და სხვები. როდესაც ამ საკითხს მეტაფიზიკური მხრიდან განვიხილავთ, აუცილებლად შევამჩნევთ გადაკვეთის წერტილებს რელიგიასთან.

კლასიკური ფილოსოფიისათვის დანაშაულის სიღრმისეული საფუძვლების ახსნა ძირითადად ნიშნავდა სწრაფვას უზენაესი განგების შეცნობისაკენ, რომელმაც ყოფიერებასთან ერთად არაყოფიერებაც დაამკვიდრა, სიცოცხლის გვერდით — სიკვდილიც, სიკეთესთან — ბოროტებაც, გმირობის გვერდით — დანაშაულიც. ზოგადად ბოროტებისა და კერძოდ დანაშაულის ტრანსცენდენტული საფუძვლების არსებობის ვარაუდები და მეტაფიზიკურად არგუმენტირებული მტკიცებულებები იმას ნიშნავდა, რომ ბოროტების მოსპობა ჩვეულებრივი ადამიანის შესაძლებლობებს აღემატება. სწორედ აქედან მომდინარეობს რელიგიურად მოაზროვნე ადამიანებისათვის დამახასიათებელი დარწმუნებულობა იმაში, რომ რაიმეს რადიკალურად შეცვლა სამყაროში, სადაც ბოროტებისათვის, დანაშაულისათვის თავიდანვეა ადგილი გამოყოფილი, სამწუხაროდ, შეუძლებელია. ჩვენ მხოლოდ ის შეგვიძლია, რომ გარკვეული ვარაუდები ავაგოთ და მცდელობების იმედი გვქონდეს.

ზემოაღნიშნულიდან გამომდინარე, ადამიანთა მიერ ჩადენილ დანაშაულთა მიზეზები შორს ცდებოდა იმ სფეროთა საზღვრებს, რომლებიც მისაწვდომია ადამიანის გონებისა და ცნობიერების აღქმა-გაგებისათვის.

მეტაფიზიკური მიდგომა გულისხმობს, რომ დანაშაულებებში, მათს საფუძვლებში, მიზეზებში, ყოველთვის არის რაღაც, რაც არ ექვემდებარება განსჯით ანალიზს. იგი ადამიანური გონებისა და აზრებისათვის მიუწვდომელია.

დანაშაულის მეტაფიზიკური მოდელი ასევე გარდაუვლად აყენებს საკითხს ადამიანის თავისუფლების შესახებ. ამ შემთხვევაში თავისუფლებას შეიძლება შევხედოთ, როგორც ადამიანის შესაძლებლობასა და უფლებას განახორციელოს საკუთარი დანიშნულება. სწორედ თავისუფალი ნება უზიძვებს ადამიანს ქმედებისაკენ. იგი თვლის, რომ თავის არჩევანში აბსოლუტურად თავისუფალია და შეუძლია დამოუკიდებლად მიიღოს ნებისმიერი გადაწყვეტილება.

დანაშაულის ჩადენის მიზეზების განხილვის, მასთან გამკლავებისა და პრევენციული ზომების შესწავლის დროს საუკუნეების განმავლობაში ჩამოყალიბდა სხვადასხვა სახის თეორიები:

1. რაციონალური არჩევანის თეორია, როდესაც ხალხი მოქმედებს საკუთარი ინტერესებიდან გამომდინარე, აფასებს გარკვეულ რისკებს და მოქმედებს მერკანტილური პოლიტიკით.

2. სოციალური მოუწესრიგებლობის თეორია: ფიზიკური და სოციალური გარემოებები არის პიროვნების გადაწყვეტილებაზე ზემოქმედი ფაქტორები. კერძოდ, სამეზობლო ან მეგობართა წრე, რომელშიც აგრესიული სოციალური სტრუქტურა წარმოშობს დანაშაულის მაღალ დონეს.

3. დაძაბულობის თეორია: ბევრ ადამიანს გააჩნია დიდი ამბიციისა და მისწრაფებები, მაგრამ არა აქვს შესაბამისი შესაძლებლობები და უნარი. აქედან გამომდინარე, როდესაც ადამიანები ვერ აღწევენ წარმატებას, ვერ

ამართლებენ საზოგადოების მოლოდინს ბეჭითი შრომით, ისინი გამოსავალს პოულობენ კრიმინალში.

4. სოციალური მოძღვრების თეორია: ადამიანებს უზნდებათ კრიმინალის ჩადენის მოტივაცია სხვა ადამიანებთან ურთიერთობისა და ასოციაციის მეშვეობით, რადგანაც ისინი სარგებლობენ გარკვეულ წრეებში მაღალი ავტორიტეტით, ფლობენ დიდი რაოდენობის ქონებას.

5. სოციალური კონტროლის თეორია: საზოგადოება ინდივიდებს ათავსებს გარკვეულ ჩარჩოებში სხვადასხვა ინსტიტუტების მეშვეობით (სკოლა, სამსახური და სხვა). ეს ხშირად არასწორად აღიქმება, როგორც პირადი თავისუფლების შეზღუდვა და უბიძგებს ადამიანს დანაშაულისაკენ.

დანაშაულის ახსნის მცდელობისას, ასევე იყენებენ ბიოლოგიურ თეორიასაც (ლამბროზო), ისინი ცდილობენ, ბიოლოგიური სპეციფიკითა და მონაცემებით, ახსნა მოუძებნონ ადამიანის მიერ ჩადენილ ბოროტებას, რის წინააღმდეგაც სხვა მოაზროვნეებთან ერთად გამოდის ფრანგი სოციოლოგი გაბრიელ ტერდი. მას სავსებით სამართლიანად მიაჩნია, რომ დანაშაული სოციალური მოვლენაა, რადგანაც საზოგადოება ამ შემთხვევაში მკვეთრად გამომხატულ როლს თამაშობს. ადამიანი დამნაშავედ არ იბადება. ემპირიული მეთოდებით მოექცნათ რაიმე საერთო ბიოლოგიურ მონაცემებში ანთროპოლოგიური ნიშნით უშედეგო აღმოჩნდა.

რადგანაც დანაშაული სოციალური მოვლენაა, მისი დანამიკაც საზოგადოების განვითარებასთან ერთად მიმდინარეობს. სოციოლოგთა მიერ უარყოფილია დანაშაულისადმი ბიოლოგიური მიდრეკილება. ისინი ამ მოვლენას მთლიანად სოციალურ ფაქტორებზე აფუძნებენ.

დანაშაული, როგორც სოციალური მოქმედების კატეგორია მიზანშეწონილია გაიმიჯნოს სამართლებრივი და ანთროპოლოგიური ასპექტებიდან.

დანაშაულის რელიგიურ-ფილოსოფიურ ხედვაში ასევე მოცემულია ბედისწერის საკითხიც, რაც ასევე ახლოსაა რელიგიასთან. ბედი ეს არის არა შემთხვევითი, არამედ მოქმედებათა და ქცევათა ისეთი ერთობლიობა, რომელიც წინასწარ არის განსაზღვრული და პიროვნების როლი მხოლოდ მის აუცილებელ, შეუქცევად შესრულებაში მდგომარეობს. ამ შემთხვევაში გაერთიანებულია ტრანსცენდენტული, ონტოლოგიური და ანთროპოლოგიური ფაქტორები. ეს არის ადამიანის გონებისათვის მიუწვდელი საიდუმლოებით მოცული სამყარო. აქედან გამომდინარე, მთელი სამყაროს ყოფიერება ექვემდებარება მეტაფიზიკურ საწყისებს, საზოგადოების ფიზიკური, სოციალური და სულიერი ცხოვრების ჩათვლით. სწორედ მათი ძალაუფლების ქვეშ მოქცეულ ადამიანებს არ ძალუძთ რაიმეს შეცვლა, შესაძლებელია მხოლოდ გარკვეული სახის ინტერპრეტაცია, რომელიც მიზანზე და საბოლოო შედეგზე გავლენას ვერ ახდენს.

ამდენად, დანაშაულის მეტაფიზიკურ შეხედულებას შეუძლია, დანაშაულს მიანიჭოს სრულიად განსაკუთრებული სახის ნიშნები და მასშტაბები. იგი გამოიყურება, როგორც ყოფიერების ერთ-ერთი ფუნდამენტური პირველსაწყისი. მისი კვლევის აქტუალობას ადასტურების ისიც, რომ სახელმწიფო უძღურია მოავგაროს იგი მხოლოდ იურიდიული კანონებით და ამიტომაც აუცილებლობას წარმოადგენს ამ ფენომენის ღრმა მეცნიერული, ფილოსოფიური გამიკვლევები.

დამოწმებული ლიტერატურა

- ნ. ბერდიაევი, 2007 - ნიკოლოზ ბერდიაევი, ადამიანის ბედი თანამედროვე სამყაროში, თბ., 2007
 ს. დანელია, 1971 - სერგი დანელია, კანტის ცხოვრება და ფილოსოფიური მოღვაწეობა, თბ., 1971.
 ვ. სოლოვიევი, 1990 - Вл.Соловьёв-Сочинения, Т.1 москва, 1990.

GODERDZI TEVDORADZE

ASPECTS OF CRIMINAL PHILOSOPHY

Unfortunately, crime represents eternal and intrinsic process of a society and its existence. Crime and punishment are not simply event and its assessment. Crime is a negative side of a society and represents its inseparable philosophical process. Because the phenomenon of crime is subject of interest for scientists of different fields, the term has a variety of definitions. Those sciences are: philosophy in general, philosophy of law, sociology, social philosophy, criminology, ethics and anthropology. All of them have their own respective approach to the definition of crime. In this case our goal is to define the subject in question in terms of metaphysics and its standpoints.

Sociologists define crime as an inadequate approach of a particular individual to the society, due to his/her inability to find civil form of interaction with the rest of people.

The subject of philosophy of crime represents not only empirical aspect of the criminal activity, social and natural reasons, but also the underlying cause or ground reason. Metaphysical philosophy is primarily interested in transcendental and ontological origins of crime that define it and its existence. Philosophy, in quest of origins of crime, goes beyond social or natural causes and lays foundation for metaphysical theories.

Since the ancient times this field of social life has been a subject of interests among thinkers. Plato talks about philosophy of crime in his fabulous dialogue of "Republic." Aristotle gives classification of the phenomenon in his masterpiece "Politics." When talking about crime one cannot simply ignore one of the greatest Russian thinkers Dostoevski. In his novels: "Crime and Punishment", and "Brothers Karamazovs" and others. In these books the author opposes criminal mindset. Dostoevki, looking through the prism of Christian religion and morality represents a supreme embodiment of moral ethics.

Philosophy of crime is a subject of interest for modern philosophers as well, like: *Jean-Jacques Rousseau, Schopenhauer, Nietzsche, Freud, Kant, Berdyaev, Karl Jaspers* and others.

In the classical philosophy, searching for the comprehensive explanation of the phenomenon implied strive for solving the puzzle and finding the answer of a supreme will or fate. Fate that has called existence together with non-existence, life next to death, good next to evil, feat next to crime into being. In general, speculations on transcendental roots and metaphysical factual arguments on the evil and crime, referred to a point that it is impossible for an ordinary man to eradicate the evil. Religious people determinedly believe that in this world where evil has its own room, unfortunately, there is no possibility for any kind of radical changes. The only thing we can do is just make predictions and rely on attempts.

ვახტანგ თევდორაძე

ჰიქმა (ქართული მესაბყვისებით) ისლამამდელ
არაბულ პოეზიაში

ჰიქმა ისლამამდელი არაბული პოეზიის ერთ-ერთი ჟანრია, რომელიც კასიდაში ერწყმის სხვა ჟანრებს. მას პოეტი სხვა თემებთან მიმართებაში ან მასთან ერთად წარმოთქვამს, უფრო ხშირად ხამრიათს (ღვინის მოტივი) უკავშირდება, იშვიათად კი შეიძლება ცალკეც კი იყოს. მაგალითად, ზუჰაირის და ალ-აბრასის მუალაკებში. ზოგიერთ შემთხვევაში ჰიქმა თითქოს უფერული და გაცვეთილი არის, რადგან ხშირად სხვადასხვა პოეტი ერთსა და იმავე აზრს იმეორებს, არც ერთიანობა არის მკაცრად განსაზღვრული და ა.შ. ის ზოგჯერ მოსაწყენიც გვეჩვენება, როგორც თვით ისლამამდელი პოეზია, რადგან ჩვენ ყოველივე ამას დღევანდელი პოზიციიდან ვუყუარებთ და ვაფასებთ.

ისლამამდელი პოეტების ჰიქმის განხილვისას ვღებულობთ სურათს, რომელიც შეიძლება თემატურად ასე დავალაგოთ:

პირველი თემა: აქ უპირველესად გამოიყოფა ადამიანის ამქვეყნად მოვლინება, მისი დანიშნულება, მისი მოვალეობა, მისი ურთიერთობა სხვა ადამიანებთან. მათ შესახებ თითქმის ყველა ისლამამდელი არაბი პოეტი საუბრობს; აღნიშნავენ, რომ ცხოვრებაში საჭიროა კეთილგონიერება, უნდა იყო გაწონასწორებული, სიმართლის მოყვარული, ადამიანმა უნდა დაივიწყოს მტრობა, შურისძიება, რომ კეთილშობილი ადამიანი ყოველთვის მაღლა დგას ბორცვზე. ამასთანავე, არ უნდა დაივიწყო გულუხვობა და მოწყალეობა გაჭირვებულთათვის, რადგან სიმდიდრე ამ ქვეყნიდან არავის წაუღია; ამიტომ ის უნდა გამოიყენო კეთილი საქმეებისათვის. ძალიან საინტერესოა ბეითები, სადაც პოეტები საუბრობენ ამქვეყნიურ უსამართლობაზე, საზოგადოების დამოკიდებულებაზე სიკეთის მკეთებლის მიმართ, რომ მის მიერ გაკეთებული საქმეები მუდამ განკითხვაშია და ის (სიკეთის მკეთებელი) ამის გამო სინანულს განიცდის, ისმის ბესიმისტური ნოტები. ისლამამდელი პოეტები არ ივიწყებენ პატივგებას, ადამიანის დაფასებას, ურთიერთდამოკიდებულებას. გულისწუხილით საუბრობენ ადამიანის გაუცხოებაზე, რაც კავშირშია მატერიალურ განდიდებასთან; საუბრობენ ადამიანურ თვისებებზე, იმაზე, რომ ცუდი თვისებების დამალვას მუდამ ვერ შეძლებ, რადგან ცხოვრება ისეთია, აღრე თუ გვიან ყველაფერი გამჟღავნდება.

ადამიანმა, უპირველესად, უნდა შეიცნოს საკუთარი თავი, რეალურად დააფასოს იგი, გაითვითცნობიეროს საკუთარი თავის ფასი და საკუთარი ღირსებები. ეს უნდა გახდეს საფუძველი მეორის, სხვა ადამიანის, მოყვასის ღირსებების დაფასებისა. თუ ადამიანს შეცნობილი არ აქვს საკუთარი ღირსებები, ის ვერ შეძლებს დააფასოს სხვა ადამიანი, გაიგოს სხვისი კარგი თვისებები. ასეთი ადამიანი კი საზოგადოებისგან შეუცნობი და დაუფასებელი იქნება.

ადამიანზე საუბრისას საინტერესოა ზუჰაირის მოსაზრება. მისი სიტყვებით. ადამიანი ორი მხარის მატარებელია სულიერისა და ხორციელის. შეიძლება

დაბეჭივით ვთქვათ, რომ მისი ეს დასკვნები ქრისტიანობის ზეგავლენით არის ნაკარნახები. სულის შესახებ საუბრობს ლაბიდიც; აღნიშნავს, რომ ის ბოძებულია მხოლოდ დროებითი გამოყენებისათვის და ის ჩვენ კეთილი საქმეების საკეთებლად უნდა გამოვიყენოთ, ისეთივე სპეტაკი და სუფთა უნდა დავაბრუნოთ, როგორც მოგვეცა.

გვერდს ვერ ავუვლით ბედუინური, ტომობრივი პატრიოტიზმის ნიშნებს, მოწოდებებს, ვალდებულებებს თავისი ტომის წინაშე, საცხოვრისისა თუ სამშობლოს თავგანწირვით დაცვას, რაც აშკარად შეინიშნება ყველა ისლამამდელი პოეტის შემოქმედებაში. სიყვარული ტომის — ეს თემა შეიძლება ცალკე თემადაც კი იქნეს განხილული მთლიანად მთელს ისლამამდელ პოეზიაში.

საინტერესოა შურისძიების თემა, რომელიც ბედუინური ცხოვრების ტრადიციაა. საუბრობენ ტომთა თუ ცალკეულ პიროვნებათა შორის არსებულ შუღლზე, სისხლისღვრაზე. ეს თემა თითქმის ყველა ისლამამდელ პოეტთანაა წარმოდგენილი. ისინი ამის გამო გულისწუხილს გამოხატავენ, არ მოსწონთ, ისმის მოწოდებები შურისძიების შეწყვეტაზე, მტრობის დავიწყებაზე, რადგან ეს დამღუპველია, როგორც, ცალკეული გვარისა თუ ტომის, ასევე მთელი საზოგადოებისათვის. ადამიანების აღწერისას არ ივიწყებენ ოჯახს, მშობელსა და შვილებს, აღწერენ მთელი სიყვარულით.

პოეტები აღწერენ ადამიანებს, რომლებიც ცხოვრობენ განცხრომაში, იღებენ სიამოვნებას წუთისოფლისგან, ცხოვრობენ უდარდელად და იქვე აღნიშნავენ, რომ ამ ადამიანების ვერდით არსებობენ ისეთებიც, რომლებსაც თავიანთი ცხოვრება გაჰყავთ შრომასა და ტანჯვა-მწუხარებაში. ისლამამდელი პოეტები იმიტომ ადარებენ ერთმანეთს ადამიანთა ამ ორ ტიპს, რომ კარგად დაგვანახონ თავიანთი დამოკიდებულება ამასოფლად გამეფებულ უსამართლობაზე და მოგვიწოდებენ: ამ ქვეყანაზე ყველამ ვიცხოვროთ თანაბრად, ერთნაირად, არ უნდა იყოს სოციალური განსხვავებები, მდიდარი და ღარიბი.

მეორე თემა: სიკვდილისა და სიცოცხლის პრობლემა. ისლამამდელთა ჰიქმის განხილვისას გამოჩნდა, რომ ამ პერიოდის არაბულ საზოგადოებაში საკმაოდ კარგად იცოდნენ სიცოცხლესთან, სიკვდილსა და გარდაცვალებასთან დაკავშირებული საკითხები და ცდილობენ პასუხი გასცენ ისეთ კითხვებს, როგორებიცაა: რა არის ცხოვრება? რისთვის ცოცხლობს ადამიანი? რა არის არსი სიცოცხლისა და სიკვდილისა? პირველი, ვინც ზოგადად სიკვდილ-სიცოცხლის თემას შეეხო, იყო იმრუ ლ-კაისი. ის სიკვდილს “ყველაფრის გამგებელს” უწოდებს. ზუჰაირი კი ამბობს, რომ სიკვდილი “გარდაუვალია,” რომ ვერანაირი შიში და ვერანაირი სამალავი ვერ დაიფარავს მისგან ადამიანს, რომ სიცოცხლის ბოლო სიკვდილია და განადგურება, რომ ის ყველას ხვედრია, არ აქვს მნიშვნელობა მდიდარი ხარ თუ ღატაკი, ბატონი თუ მონა, მბრძანებელი თუ ქვეშემდგომი, ყოვლისმპყრობელი თუ არაფრისმქონე, მას ემორჩილებიან როგორც სულიერნი, ისე უსულონი, ქალაქები თუ სოფლები, სრა-სასახლეები თუ ქონხანები, დიდებული ციხესიმაგრეები თუ ღატაკთა თავშესაფრები; ამიტომ, ამ საყოველთაო დასასრულს მომზადებულნი და დამშვიდებულნი, ყოველგვარი სასოწარკვეთილებისა და სულიერი ტანჯვის გარეშე უნდა შევხვდეთ. ლიბიდი ცდილობს, ზემოთ დასახელებულ კითხვებს სიცოცხლისა და სიკვდილის არსის, აღადმიანის ამქვეყნად მოვლინებისა და მისი მიზნების შესახებ, პასუხი გასცეს.

მაგრამ ვერ ახერხებს და პესიმისტური განწყობა ეუფლება. და საერთოდ, ისლამამდელი პოეტების ჰიქმებისათვის განუყრელია პესიმისტური ტონალობა.

სიკვდილზე საუბრისას, პოეტები აღწერენ ადამიანის სამუდამო განსასვენებელს, საფლავს, საიდანაც გამოსასველი არ არის, არც ყოფილა და არც იქნება და ის ყველას ერთნაირად ელოდება, მოხუცსაც და ახალგაზრდას, ღარიბსაც და მდიდარსაც, რომ ყველანი საბოლოოდ აღმოჩნდებიან ცივ საფლავებში. უშედეგოა ამ ქვეყანაზე სიმდიდრის გროვება, ძალაუფლება, წარმატება, რადგან ღრო და ბედი ყველაფერს წარიტაცებს და ყველას დარჩება ერთი და იგივე - სამუდამო განსასვენებელი, რომელშიდაც ყველანი თანატოლნი და ერთნაირნი იქნებიან.

სიკვდილ-სიცოცხლის თემაზე საუბრისას ისლამამდელი პოეტები უხვად იყენებენ სხვადასხვა პოეტურ სახეებს, შედარებებს, მეტაფორებს, მარტივ და რთულ სიმბოლოებს, რითაც აღწევენ მეტ პოეტურ გამომსახველობას და მსმენელსა თუ მკითხველზე ახდენენ განუსაზღვრელ ზემოქმედებას. ამ მრავალფეროვანი მხატვრული გამომსახველობითი საშუალებებით აღწერენ ახალგაზრდობას, სილამაზეს, სიმხნევს, ადარებენ ამ ყველაფერს ვარსკვლავებს, რადგან, როგორც ვარსკვლავები კაშკაშებენ ღამით ცაზე, ასევეა ახალგაზრდული შემართება, ნიჭი, ხოლო გარდაცვალების შემდეგ კი რჩება მხოლოდ აჩრდილები, ნაშთები ყველაფრისა, რაც კი ოდესმე ადამიანს შეუქმნია თავის ცხოვრებაში. საუბრობენ სიცოცხლეზე, როგორც საუნჯეზე, მაგრამ არა როგორც უდიდეს სიბრძნეზე, არამედ წარმავალ ცხოვრებაზე, რომელსაც ყოველი დღის გათენება-დაღამებით რაღაც აკლდება, იძარცვება და ბოლოს თავადაც ქრება.

მესამე თემაა ბედისწერა. იგი ისევე, როგორც სიკვდილ-სიცოცხლის თემა, სავსეა შედარებებით, მხატვრული თქმებით, შთამბეჭდავი მაგალითებით. ზუჰაირს ბედისწერა, ბედი, განგება შედარებული აქვს შუბთან. ესე იგი ისევე როგორც მონა დამორჩილებულია შუბის წვერს, ასევე ჰყავს გამოყვანილი პოეტს ადამიანი, რომელიც ემორჩილება ბედისწერას, რადგან მას, ისევე როგორც სიკვდილს, ვერსად დაემალები, იგი ყველგან არის, ყველგან ჩასაფრებულია და როდის გიმუხთლებს, არავინ იცის. ის კარგად გასროლილი ისარივითაა, ეს ცხოვრება კი მოულოდნელობებითაა სავსე. ამიტომ ყველაფრისთვის უნდა იყოს მზად ადამიანი, ბედი მუდამ მოულოდნელობებს უმზადებს მას, ან უმუხთლებს ან გაუმართლებს, მაგრამ გამართლება მხოლოდ დროებითია.

ბედს უწოდებენ ისლამამდელი პოეტები გამყიდველს, რადგან ის როდის “ულალატებს” ადამიანს, არავინ არ იცის, ყველგან დაძრწის, არ ერიდება არაფერს და არავის, არც მის წარმომავლობას, არც, გვარიშილობას, არ ინდობს ძღვევამოსილ სამეფოებს, არც სახელოვან მეფეებს, რაც არ უნდა განიზრახოს, მას წინ ვერაფერი აღუდგება. ბედი, ბედისწერა ისლამამდელმა პოეტებმა გამოაცხადეს ადამიანის ყველაზე დიდ და დაუძინებელ მტრად, მტრად, რომელიც ყოველ ნაბიჯზე ჩასაფრებია მას და ბატონობს ყველასა და ყველაფერზე. იგი ერთადერთი ძალაა, რომელსაც შეუძლია პირისაგან მიწისა აღგავოს ყოველივე, დაწყებული ცალკე ადამიანით და დამთავრებული მთელი სამეფოებით. მისთვის ყველა ერთია, მიუხედავად ადამიანის სოციალური მდგომარეობისა, მიუხედავად მის მიერ განვლილი ცხოვრების გზისა ამ ქვეყანაზე.

როგორი სახელგანთქმული და უბადლოც არ უნდა იყოს, ბოლოს ბედი მაინც უმუხბთლებს და ამ ქვეყნიდან გაიყვანს.

ისლამამდელ პოეტებთან, ასევე, საინტერესოა ბედისადმი ჩივილი არა მხოლოდ გარდაცვალების, არამედ თავად ცხოვრებაში გატარებული წლების გამო. მაგალითად, იმრუ ლ-კაისმა ბედზე ჩივილი მაშინ დაიწყო, როცა დაკარგა თავისი სოციალური მდგომარეობა, ძალაუფლების დასაბრუნებლად უდაბნოში გაიქრა, ბრძოლებში დამარცხდა, უცხო იმპერატორის ქვეშევრდომი გახდა და ღალატით აღსასრული პოვა. მის ლექსებში შესაბამისი ჩივილის შემცველი სიტყვები და გამოთქმები ისმის.

აქვე აღსანიშნავია ისლამამდელ არაბ პოეტთა ბეითების მიმართებები (შესატყვისობები) ქართულ გამონათქვამებთან. მაგალითად: ისლამამდელი პოეტი ზუჰაირი ერთ-ერთ ბეითში, სადაც ის სიკვდილის თემას ეხება, ამბობს: “ის გარდაუვალია”, რომ ვერანაირი შიში ვერ იხსნის ადამიანს ამქვეყნიდან გასვლისაგან, სიკვდილს ვერავინ დაემალება, ის ყველას და ყველგან დაეწევა იმ დროს, როცა ამას ბედი ინებებს:

“შიში ვერ იხსნის მას, სიკვდილი ვისაც აშინებს

და მოეწევა, თუნდ ზეცაზე კიბით ავიდეს”

(ნ. ფურცელაძე, 1985, გვ. 52).

و من هاب أسباب المنايا ينلنه * وإن يرف أسباب السماء بسلم

აქ შეიძლება პარალელის გავლება რუსთველის სიტყვებთან: “შიში ვერ იხსნის სიკვდილსა, არსება მისი ძნელია”.

ასევე აღსანიშნავია ისლამამდელი პოეტის — ტარაფას მუალაკას ბოლო ორი ბეითი:

“შენმა სიცოცხლემ, სხვა არა არი

წუთისოფელი თუ არა ვალი //

და, როგორც შეძლო, მოიმარაგე

სულის სარჩენად ქველი საქმენი.

კაცის შესახებ ნურას იკითხავ,

შენ მის მეგობარს შეავლე თვალი //

რადგან როგორი ზნეც აქვს მეგობარს

ისევე იცვლის ზნეს მეგობარი”

(ნ. ფურცელაძე, 1985, გვ. 46).

لعمرك ما الأيام إلا ممرارة * فما اسطفة من معروفها فتزود

عن المرء لاتال و أبصر قرينه * فإن الرين بالمقارن مقترري

ამ ორი დასახელებული ბეითით ტარაფა მოუწოდებს ყველას, სანამ ამ ქვეყანაზეა, აკეთოს კეთილი საქმეები, გაიღოს მოწყალება, გამოიჩინოს გულუხვობა, ყველა კეთილი საქმე ზომ სულის საამებლად; აქვე, აფორიზმის სახით, გამოთქვამს თავის შეხედულებას ადამიანის შეცნობის შესახებ: თუ გინდა გაიგო, როგორია ის, მაშინ იკითხე, ვინ არის მისი მეგობარი, რადგან მას ისეთივე ჩვევა, ზნე და თვისებები აქვს, როგორც მის მეგობარს. შეიძლება პარალელის გავლება ქართულ გამონათქვამთან: მითხარი ვინ არის შენი მეგობარი და გეტყვი ვინა ხარ შენ. ან გავიხსენოთ ქართული ანდაზა: “ხარი ხართან დააბიო, ან ზნეს იცვლის ან ფერსაო...”

ისლამამდელი პოეტი ას-სამავალი თავის ერთ-ერთ ბეითში აყალიბებს აზრს წუთისოფელსა და ამ ცხოვრების დაუნდობლობასთან დაკავშირებით,

მთელი გულით საუბრობს ადამიანზე, ადამიანობაზე, მის შეგნებაზე, ასევე იმასზე, თუ როგორი უნდა იყოს ადამიანის სული (რა თქმა უნდა, უნაკლო და უმწიკვლო), რომ მან (ადამიანმა) ამ ცხოვრებაში მთელი თავისი გზა უნდა განვლოს პატიოსნად, სიკეთისა და მოწყალების კეთებაში, ლამაზად აღწერს, რომ ვინც ამას აკეთებს, მასზე “ყველა ტანსაცმელი კარგია”. პოეტი გვიზიარებს თავის აზრს, რომ როგორც არის ადამიანის შინაგანი სამყარო, ასეთივეა მისი გარეგნობა — მისი სულის ანარეკლი (შგავს ქართულ გამონათქვამს: “როგორიცაა ადამიანი შინაგანად, ასეთივეა ფიზიკურადაც”, ან საპირისპიროდ “მახინჯ სხეულში, მახინჯი სულია”):

“მანამ სანამ შენი გზა პატიოსანია, სანამ სული სუფთაა //
შენზე ყველა ტანსაცმელი კარგია”.

إذا المرء لم يندس من اللئيم عرضة * فكلى رداءه يرتديه جميلاً

ასევე ისლამამდელი პოეტი ალ-მუჰალჰილი ერთ-ერთ ბეითში ამბობს, “სახელის გატეხვა უფრო საშიშია [ცუდია], ვიდრე საფლავი”. შეიძლება გავავლოთ პარალელი რუსთველის “ვეფხისტყაოსანთან”: “სჯობს სიცოცხლესა ნაძრახსა, სიკვდილი სახელოვანი”.

ასეთი გამონათქვამები მრავლად მოიძებნება, როგორც ისლამამდელ არაბულ, ისე შუა საუკუნეების არაბულ პოეზიაში. მათი შესატყვისობები ქართულ გამონათქვამებთან საჭიროებს ძირეულ შესწავლა-გამოკვლევას. ამავდროულად, ძნელია, ცდუნებას გაუძლო და ისლამამდელი პოეტების პესიმისტური სულით გაჟღენთილმა შეხედულებებმა წუთისოფლის წარმავლობაზე, ამქვეყნიური ყოფის ამაოებაზე, სიკვდილ-სიცოცხლისა და ბედისწერის დაუნდობლობასა და გარდუვალობაზე, არ გავგახსენოს ჩვენი დიდებული მგონების — თეიმურაზ პირველის, დავით გურამიშვილისა და სხვათა “სოფლის სამღურავის” თემა ბედისწერის უკუღმართობაზე, სიკვდილ-სიცოცხლესა და სიკვდილის გარდუვალობაზე, ყოველივე ამქვეყნიურის წარმავლობაზე გოდება; ამ თემებს მათთან ფილოსოფიურად გააზრებული და ჩამოყალიბებული სახე აქვთ მიღებული (იხილეთ მ. კაკაბაძის, კ. კეკელიძის, ა. ბარამიძის, ს. ცაიშვილის და სხვათა შრომები, თეიმურაზ პირველის “სოფლის სამღურავი”, დ. გურამიშვილის “სოფლის სამღურავი”, “დავითიანი” და სხვ.).

დამოწმებული ლიტერატურა

ნ. ფურცელაძე, 1985 - ნ. ფურცელაძე, მუალაკები. თბ., 1985.

ისლამის ენციკლოპედია, 1991 - The Encyclopaedia of Islam. Leiden - New York. E.J Brill 1991.

შუა საუკუნეების არაბული პოეზია, 1975 - Арабская поэзия средних веков.. Перевод с арабского. Москва 1975.

VAKHTANG TEVDORADZE

HIKMAH (WITH GEORGIAN EQUIVALENTS) IN PRE-ISLAMIC ARABIC POETRY

Hikmah is a genre of the pre-Islamic Arabic poetry, which blends into other genres in Qasidah (a form of Arabic verse). In some instances a poet uses it together with other themes or with its own. In some cases Hikmah is trite and lackluster as one and the same idea is recurrent with different authors. Neither the unity of the verse is strictly determined etc. Sometimes one might find it boring, like much of the pre-Islamic poetry, as we judge them from the modern standpoints.

Pre-Islamic Arab poets' hikma main themes are the fundamental human questions: how the human appeared in this world, his/her life-aims and duties, relationships with other human-beings. They suggest that in life the one needs prudence, balance, love of truth, forgetfulness to animosity and envy and that a noble person always stands higher to that of the evil. One should not forget generosity and charity to the poor and needy. Poets speak about the injustice of this world, about the attitude of the society towards benevolence and benevolent people, pessimistic sounds are also heard. Poets emphasize human qualities, saying that it is impossible to conceal negative qualities all the time because some day the laws of life impose one to reveal one's true self sooner or later. Another big theme of hikma is the relationship between the life and the death. Studying the pre-Islamic hikma showed that in the Arabic world of that period people were concerned with questions like birth, death, and tried to answer the questions: What is life? Why does a Man live? What is the essence of life and death? Talking about death poets describe the eternal place for human-beings to rest, grave from where there is no way out, never was and never will ever be; death waits for everyone young and old, rich and poor they all appear in cold graves.

One more other theme is destiny. Like the theme of life and death it is also full of comparisons, figurative expressions, and impressive examples. Destiny is a seller, a traitor. One never knows when it betrays a person. It hangs around in and haunts everywhere, never shying away from anything and anyone. It has no regard to the origin or the rank.

The equivalents to pre-Islamic hikma are quite in common the Georgian poetry, mainly in the form of aphorisms. In certain instances hikma bears didactic purpose, it provides advice, which is not unfamiliar to the Georgian literature.

ნათია იაკობიძე

მწუხარების კონსეპტი ქართულსა და გერმანულ ენებში

ბუნების მოვლენები და ნივთიერი კულტურის წარმონაქმნები გრძნობადი აღქმის გზით გვეძლევა; ემოციები და ზოგადად წმინდა გონითი წარმონაქმნები, როგორც ამას გურამ რამიშვილი უწოდებს, ადამიანის ცნობიერებისათვის მისაწვდომია მხოლოდ სიტყვის საშუალებით. მათი შესაბამისი ობიექტები მატერიალურ სამყაროში არ არსებობს (გ. რამიშვილი, 1995, გვ. 145). მათი "დანახვა" ხდება მხოლოდ აზრით, აზრი კი სიტყვიერი ფორმის მქონეა და, ამდენად, ეს ხერხდება გასიტყვებული აზრით, უფრო სწორად, სიტყვადქმნილი აზრით" (გ. რამიშვილი, 1995, გვ. 112).

ემოციები ადამიანთშორისი ურთიერთობის მნიშვნელოვან ნაწილს წარმოადგენს. "ემოცია ახლავს ჩვენს ფიქრს და ქმედებებს და გავლენას ახდენს ჩვენ მიერ სამყაროს ინტერპრეტაციაზე" (სტოევა-ჰოლმი, 2005, გვ. 7).

დ. უზნაძის მიხედვით: "ემოცია სუბიექტური მდგომარეობის განცდაა, რომელიც ამავე დროს ობიექტური ვითარების, როგორც თავისი მიზეზის ან საგნის განცდასაც გულისხმობს" (დ. უზნაძე, 1998, გვ. 132). ემოციების განმარტების სირთულის მიზეზს წარმოადგენს ის ფაქტი, რომ შეუძლებელია გრძნობების სუბიექტური განცდის აღწერა გარე მოვლენებთან კავშირში (მ. ბატაჩი, 1996, გვ. 15).

ემოციების შესახებ არაერთი მოსაზრება არსებობს. გ. დებუსის მიხედვით, "იმის შესახებ, თუ რაა გრძნობა და რა ფუნქციები აქვს, იმდენი მოსაზრება არსებობს, რამდენი პიროვნებაცაა, რომლებიც ამ საკითხითა დაკავებული" (გ. დებუსი, 1977, გვ. 156). მიზეზი იმისა, რომ არ არსებობს ემოციის საყოველთაოდ აღიარებული განმარტება, არის მისი კომპლექსური ხასიათი (ფერი-რუსელი, 1984, გვ. 464).

ა. ვიერზბიციკა მიიჩნევს, რომ ემოციების კონცეპტუალიზებისათვის აუცილებელია, გავითვალისწინოთ, როგორ ხდება სხვა ენებში ემოციის ლექსიკალიზაცია, უფრო მეტიც, ემოციების გაგება უნდა იწყებოდეს მშობლიური ხედვიდან (ა. ვიერზბიციკა, 1992, გვ. 545).

ემოცია ლინგვისტიკაში ასახავს არა რეალურ სამყაროს, საგნებს ან მოვლენებს, არამედ მათს მიმართებას ადამიანთან, არა საგანთა თვისებას, არამედ მათს მნიშვნელობას ადამიანის ცხოვრებაში (ვ. შახოვსკი, 1987, გვ. 23).

ემოციები, რომელთა გამოცნობა შესაძლებელია როგორც გარეგნულად, ისე შინაგანად, იწოდება ბაზისურ, ძირითად ემოციებად (უ. ჯემსი 1993, გვ. 87; კ. იზარდი, 1999, გვ. 54; ა. ვეჰბიციკაია, 2001, გვ. 16).

ძირითადი ემოციების შესახებ თეორიას საფუძვლად უდევს ხუთი საკვანძო თეზისი: 1) ძირითადი ემოციები ქმნიან ადამიანის არსებობის სამოტივაციო სისტემას; 2) ყოველ ძირითად ემოციას გააჩნია უნიკალური მოტივაცია და გულისხმობს განცდის სპეციფიკურ ფორმას; 3) ძირითადი ემოციების განცდა

განსხვავებულად ხდება და ისინი განსხვავებულად მოქმედებენ ადამიანის კოგნიტიურ სფეროსა და ქცევაზე; 4) ემოციური პროცესები ურთიერთქმედებენ შიდა იმპულსებთან (ფიზიოლოგიური მოთხოვნები, რომლებიც ქმნის მთელი ცხოველური არსებობის საფუძველს); 5) ესაა პერცეფციულ-კოგნიტიური და მოტორული პროცესები, რომლებიც ზემოქმედებენ ემოციური პროცესების მიმდინარეობაზე (კ. იზარდი, 1999, გვ. 54).

გამოყოფენ ძირითად ემოციებს, როგორებიცაა უნივერსალური, მუდმივი და თანდაყოლილი ემოციები. იზარდის მიხედვით გამოიყოფა 10 ძირითადი ემოცია: interest, joy, surprise, sadness, anger, disgust, contempt, fear, shame/shyness and guilt.

გურამ რამიშვილი მიიჩნევს, რომ "საყოველთაო ემოციები, გარდა ფიზიოლოგიურისა, არ არის უნივერსალური. სხვადასხვაგვარია ენებში ფსიქოლოგიური გაგება სიბრალულისა, ერთგულებისა, ღალატისა..." (გ. რამიშვილი, 2002, გვ. 105).

ემოცია ზოგადადამიანური უნივერსალიაა, მაგრამ მისი ასახვა ენაში ნაციონალურ-სპეციფიკურია. ამის გამო ემოციური კომპონენტი უნდა განიხილებოდეს მის კულტურულ ასპექტებს შორის. ემოციების მეცნიერული ანალიზი შეუძლებელია ეთნოფსიქოლოგიის, ეროვნული ხასიათის თავისებურებების, ეროვნული კულტურის გათვალისწინების გარეშე.

ეტიმოლოგიური ინფორმაცია:

მწუხარება ქართულში გამოხატავს უსიამოვნო, შემაწუხებელ გრძნობას, რომელიც გამოწვეულია მძიმე მდგომარეობით, უბედურებით. სულხან-საბა ორბელიანი მწუხარების ოთხ სახეს განიხილავს: "ზოლო მწუხარებისა სახენი ოთხ არიან: მკმუნვარება, ურვა, შური და წყალობა. მკმუნვარება უკვე არს მწუხარება შემქმნელი უკმოობისა, რომელ(სა) უწოდებენ შთობად; ზოლო ურვა - მწუხარება დამამძიმებელი და შური - მწუხარება უცხოთა კეთილსა ზედა, ზოლო წყალობა - მწუხარება უცხოთა ბოროტსა და ჭირსა ზედა" (ს. - ს. ორბელიანი, 1991, გვ. 547).

ფენრიხი აღადგენს საერთოქართველურ *წუხ ძირს:

ქართ. - წუხ

სვან. წხუ¹. ლი²-წხუ³-აუ⁴-ი - შეწუხება, წუხილი (მ. ფენრიხი, 2000, გვ. 655).

მ. ჩუხუა აღადგენს საერთოქართველურ არქეტიპს *ჟოუ - ფიქრის, წუხილის მნიშვნელობით:

სვან. ჭკუ¹-არ // ჭკუ²-ა³რ

ქართ. ჭოვ- / ჭუვ

ზან. ჭკუ¹-ა (მ. ჩუხუა, 2003, გვ. 384).

ფიქრისა და წუხილის დაკავშირება სემანტიკურად სავსებით მართებულად შეიძლება ჩაითვალოს. ქართულში ფიქრსაც აქვს წუხილის მნიშვნელობა. ქართული ენის განმარტებით ლექსიკონში ფიქრი განმარტებულია როგორც: 1. თავისთვის გუნებაში მსჯელობა, რისამე წარმოდგენა, აზრად ქონა; 2. საგონებელი, სადარდებელი, საზრუნავი (ქეგლ, 1986, გვ. 446).

მწუხარება ქართულში, შესაძლოა, ნაწარმოები იყოს მწუხრისგან. ჯავახიშვილთან კვითხულობით, ჩვენს წინაპრებს სწამდათ, რომ ცაში არსებობდა

კარი, რომელიც განთიადს გაიღებოდა, ხოლო დღის დასასრულს იხურებოდა. შესაბამისად, ძველ ქართულში არსებობდა სიტყვები ცისკარი და მწუხრი (ივ. ჯავახიშვილი, 1998, გვ. 147). დაწუხვა დახურვას, დახუჭვას ნიშნავდა (ივ. ჯავახიშვილი, 1998, გვ. 146; ს.-ს. ორბელიანი, 1991, გვ. 210).

“ვეფხისტყაოსანში“ გვხვდება თვალის წუხილი, რაც თვალის დახუჭვას ნიშნავს:

“ზარი მის ყმისა წასვლისა გახდა, მიეცნეს წუხილსა,
მოატყდეს მოქალაქენი, ლარსა ვინ ჰყიღდა, თუ ხილსა;
ხმა ზახილისა მათისა ჰგვანდა ერთა ქუხილსა,

იტყოდეს: მზესა მოვშორდით, მო, თვალნი მივსცნეთ წუხილსა!“

აქედან გამომდინარე, სავსებით მართებულად შეიძლება ჩაითვალოს, რომ მწუხარების სახელდებისას ამოსავალია დღის დასასრულის, დაღამების, სიბნელის, ცის კარის დახურვის მნიშვნელობა.

მწუხარებას გერმანულში აღნიშნავს trauern. ეს ენობრივი ერთეული მე-9 საუკუნიდან გვხვდება გერმანულ ენაში. ძველ ზემოგერმანულში truren, საშუალო ზემოგერმანულში - truren (კლუგე, 2002, გვ. 926). კლუგეს მიხედვით, truren თვალების დახრას ნიშნავდა. ამგვარად, მწუხარების გამოხატვას გერმანულში საფუძვლად უდევს მწუხარების გამომხატველი მიმიკა, მაგ., თავის დახრა და ა.შ. (კლუგე, 2002, გვ. 926). Truren ერთეულისგან მიღებულია როგორც trauer, ისე truebsinnig, რაც მოწყენილს, ნაღვლიანს ნიშნავს.

ძირითადი სემანტიკური მიმართულებები

შეუძლებელია ემოციურ კონცეპტებში ჩაბეჭდილ კულტურულ ფასეულობათა სისტემის შემეცნება, თუ დეტალურად არ გავაანალიზებთ ემოციათა კონცეპტებს. დეტალური შესწავლა გულისხმობს როგორც ემოციის აღმნიშვნელი ლექსემის მრავალფეროვანი გამოყენების შესწავლას სხვადასხვა კონტექსტსა და სიტუაციაში, ასევე კონკრეტულ ემოციასთან დაკავშირებული გამონათქვამების კვლევას იდიომებისა და მეტაფორის ჩათვლით.

მწუხარების ლექსიკურ ბუდეში გაერთიანებულია შემდეგი ერთეულები: მწუხარება, შეწუხება, შეწუხებული, შესაწუხებელი, შესაწუხარი, შემწუხებელი, შემაწუხებელი, სიმწუხარე, საწუხარი, სამწუხარო, მწუხარე, დამწუხრებული, დამწუხრება, გულწუხი.

მწუხარების ლექსიკურ ბუდეში შემდეგი ძირითადი სემანტიკური მიმართულებები გამოიყოფა:

1. უსიამოვნო, შემაწუხებელი გრძნობა, რომელიც გამოწვეულია მძიმე მდგომარეობით, უბედურებით;

2. ვისაც უსიამო შემაწუხებელი გრძნობა აქვს;

3. რაც უსიამო, შემაწუხებელ გრძნობას იწვევს.

მწუხარების ლექსიკური ბუდიდან აღსანიშნავია გულწუხი, რაც ლეჩხუმურ დიალექტზე აღნიშნავს უნებისყოფოს, საქმეს დიდხანს რომ ვერ უძლებს (ალ. ლლონტი, 1984, გვ. 790).

მწუხარება ქართულში გადმოიცემა ლექსიკური ერთეულებით: დარდი, ნაღველი, კაეშანი, ვარამი, ჭავრი, ჭმუნვა, ურვა, ღრეჭა.

დარდი, ნაღველი, კაეშანი, სევდა, ჭავრი, ვარამი უტბო ენებიდან (არაბული, სპარსული) შემოსული სიტყვებია, რომლებიც ქართულ ენაში დამკვიდრდა. ისინი აქტიურად მონაწილეობენ სიტყვაწარმოებაში:

დარდი - დადარდიანება, დარდიანი, სადარდებელი, სადარდელი, დადარდიანებული, უდარდელი, უდარდელობა, დარდიმანდი, დარდიმანლობა, დარდიმანდული.

ნაღველი - ნაღველიანი, სახენაღველიანი, ნაღველობა, სანაღველებელი, ნაღველმორეული, დანაღველიანება, დანაღველიანებული.

კაემანი - კაემიანი

ჯავრი - ჯავრიანი, ჯავრება, ჯავრიანი, ჯავრიანობა, ჯავრმორეული, ჯავრშემოწოლილი, საჯავრებელი, დაჯავრიანებული, გულჯავრიანი, ჯავრმიუკარებელი.

ვარამი - ვარამიანი.

სევდა - სევდიანი, დასევდიანებული.

დარდი, ნაღველი, კაემანი, ჯავრი, ვარამი არაერთი ფრაზეოლოგიური ერთეულის ერთ-ერთი აქტიური კომპონენტია: გულზე დარდი შემოაწვა, შავი ნაღველი, მწარე ნაღველია, სევდიანი თვალები, სევდიანი ხმა და ა.შ.

თუ ლექსემა დარდი უფრო მეტად გულთანაა დაკავშირებული - დადარდიანებული გული, სევდა უფრო მეტად თვალებს მიემართება: სევდიანი თვალები, სევდით სავსე თვალები:

"ოდნავი სევდა უკრთოდა თვალებში, ალბათ, იმიტომ, რომ ჩვენსავით ისიც სამუდამოდ ეთხოვებოდა ბავშვობას, უკვე მოზარდობის ჰასაკში გადასული" (გიორგი ლეონიძე - ნატურის ხე).

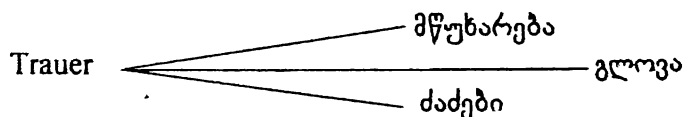
"თოვლმა რაღაც ზეციური სიხარული მოიტანა. კაცსა და ძროხას დარდი გადაჰყარა გულიდან. თითქოს ზეცა მოახლოვდა მათთან. მოახლოვდა და თოვლის ფიფქებით უჩურჩულა ის მარადიული საიდუმლო, რაც ზეცის საუფლოში ხდება" (გოდერძი ჩოხელი - სიყვარულის ცეცხლი).

დარდისგან ნაწარმოებია სიტყვა დარდიმანდი, რაც უდარდელ, ჯავრმიუკარებელ ადამიანს ნიშნავს.

დამწუხრებული, დადარდიანებული ადამიანის აღსაწერად არაერთი ლექსიკური ერთეული არსებობს ქართულში, რომელიც დაკავშირებულია გულთან (გულჯავრიანი, გულნატკენი, გულდაწყვეტილი, გულმოკლული), სახესთან (სახენაღველიანი, სახეშეკმუხნული), შუბლთან (შუბლშეკმუხნული), წარბთან (წარბშეკმუხნული).

ქართულში მწუხარება, სულიერი ტკივილი, სულიერი სიმძიმე გადმოცემულია ასევე სიტყვით სიმძიმლი, რაც გავრცელებული იყო ძველ ქართულში და მწუხარებას, დარდს აღნიშნავდა.

მწუხარება გამოიხატება გერმანული სიტყვებით Traurigkeit და Trauer, თუმცა უნდა აღინიშნოს, რომ გერმანულში Trauer, ღრმა სულიერი ტკივილის გარდა, რომელიც გამოწვეულია უბედურების ან დანაკლისის შედეგად, გამოხატავს აგრეთვე გლოვასა და ძაძებს:

Trauer იაკობ გრიმისა და ვილჰელმ გრიმის მიხედვით მე-17 საუკუნიდან ვახვდება გერმანულში მისი თავდაპირველი მნიშვნელობა იყო ხანგრძლივი, სულიერი ტკივილის გამოხატვა. Trauer სიტყვის ეს უძველესი მნიშვნელობა

მაღალ სტილს განეკუთვნებოდა. სასაუბრო მეტყველებაში კი ძირითადად გამოიყენებოდა გლოვის მნიშვნელობით (<http://www.woerterbuchnetz.de>).

გერმანულში Trauer-ის ლექსიკურ ბუნდში შემდეგი სემანტიკური მიმართულებები შეიძლება გამოიყოს:

1. ღრმა სულიერი ტკივილი, გამოწვეული უბედურების ან დანაკლისის შედეგად: Trauer, Traurigkeit, Traurigsein, Betrauern, Nachtrauern, Vertrauern.

2. გლოვა: Trauerzeit, Trauerkleidung, Trauerfeier, Traueranzeige, Traueakt, Trauerbrief, Trauerfall, Trauerfeier, Trauerflor, Trauerjahr, Trauerkarte, Trauerkleidung, Trauermarsch, Trauermusik, Trauernachricht, Trauerrede, Trauerzug.

3. ვისაც უსიამო შემაწუხებელი გრძობა აქვს ან რაც უსიამო, შემაწუხებელ გრძობას იწვევს: traurig, tieftraurig, todtraurig.

Truren ერთეულისგან მიღებულია როგორც trauer ისე truebsinnig, რაც მოწყენილს, ნაღვლიანს ნიშნავს.

Trauerkloss სასაუბრო მეტყველებაში აღნიშნავს მოსაწყენ, არააქტიურ ადამიანს, რაც თავისი მნიშვნელობით ახლოსაა სიტყვასთან გულწუხი, რაც ლეჩხუმურ დიალექტზე აღნიშნავს უნებისყოფო ადამიანს, რომელიც საქმეს გულს ვერ უდებს, არააქტიურია.

დამწუხრებული ადამიანის გამოსახატავად გერმანულში გამოიყენება სიტყვები tieftraurig და todtraurig, რაც დაკავშირებულია სიღრმესთან (tief - ღრმა) და სიკვდილთან (Tod - სიკვდილი).

ღრმა მწუხარებას გამოხატავს გერმანულში ფრაზეოლოგიური გამოთქმები: Tiefe Trauer empfinden, Trauer erfuelle ihn, Trauer ueberkam ihn.

გერმანულში მწუხარება გადმოიცემა აგრეთვე შემდეგი ლექსიკური ერთეულებით: Kummer (მწუხარება, დარდი, ნაღველი), Gram (დარდი, ნაღველი, დაღონება), Bedruecktheit (სევდა, დასევდიანება, გულის დამძიმება), Bukuemmerheit (დამწუხრება, დანაღვლიანება), Betruebtheit (დანაღვლიანება), Gedruecktheit (დანაღვლიანება), Schwermut (ნაღველი, სევდა, სასოწარკვეთილება), Schwermuetigkeit (ნაღველი, სევდა, სასოწარკვეთილება), Truebsinn (ნაღველი, მოწყენა).

გერმანულში არსებობს ფრაზეოლოგიური გამოთქმა jm. wird das Herz schwer, რაც გულის დამძიმებას ნიშნავს. ქართულშიც, გერმანულის მსგავსად, სიმძიმე მწუხარებასთან ასოცირდება.

ქართულში მწუხარების ემოციის სახელდებისას ამოსავალია, ერთი მხრივ, ფიქრი, ხოლო, მეორე მხრივ, დაბინდება, სიბნელე. გერმანულში truren ერთეულის სახელდებისას ამოსავალია მისი ფიზიკური გამოხატულება, კერძოდ თავის დახრა. ქართულშიც არსებობს მწუხარების გამოსახატავად ლექსიკური ერთეული ღრეჯა, რაც ადამიანის სახის გამომეტყველებას გამოსახატავს. თუმცა უნდა აღინიშნოს, რომ ღრეჯა მწუხარების მნიშვნელობით თანამედროვე ქართულში აღარ გამოიყენება.

როგორც ქართული, ასევე გერმანული ენა მდიდარია მწუხარების გამოხატველი ლექსიკური ერთეულებით. გერმანულში მწუხარება და გლოვა გამოხატება ერთი ერთეულით - Trauer. აქედან გამომდინარე, შესაძლოა ვივარაუდოთ, რომ გერმანულში მწუხარება ძირითადად დაკავშირებულია გლოვასთან, ახლობელი ადამიანის დაკარგვასთან, ქართულისაგან განსხვავებით. სადაც მწუხარება ძირითადად ადამიანის სულიერ ტკივილს, ადამიანის სულიერ მდგომარეობას გამოხატავს.

დამოწმებული ლიტერატურა

- ბატაჩი, 1996** - BATTACCHI, Marco W., SUSLOW, Thomas und RENNA, Margherita Emotion und Sprache. Zur Definition der Emotion und ihren Beziehungen zu kognitiven Prozessen, dem Gedächtnis und der Sprache. Frankfurt am Main. 1996.
- დებუსი, 1977** – Debus. Guenter Debus: Gefuehle. In: Hermann, Theo et al.: Handbuch psychologischer Grundbegriffe. Muenchen :Koesel. 1977. 156-168.
- ა. ვეუბიკაია, 2001** - Вежбицкая, А. «Грусть» и «гнев» в русском языке: неуниверсальность так называемых «базовых человеческих эмоций». Сопоставление культур через посредство лексики и прагматики. Москва, Языки славянской культуры, 2001.
- ა. ვიერზბიკა, 1992** - Anna Wierzbicka. Semantics, Culture, and Cognition. Universal Human Concepts in Culture-Specific Configurations. Oxford University Press. 1992.
- კ. იზარდი, 1999** - Изард К.Э. Психология эмоций / Перев. с англ. – СПб: Издательство «Питер», 1999. – 464 с.: ил. (Серия «Мастера психологии»).
- კლუგე, 2002** - Kluge. Etymologisches Wörterbuch der deutschen Sprache. Walter de Gruyter. Berlin/New York. 2002.
- ს. ს. ორბელიანი, 1991-1993** – ს.-ს. ორბელიანი, სიტყვის კონა, თბ., I 1991. II. 1993.
- გ. რამიშვილი, 1995** – გ. რამიშვილი, ენათა შინაარსობრივი სხვაობა ენათმეცნიერებისა და კულტურის თეორიის თვალსაზრისით, თბ., 1995.
- დ. უზნაძე, 1998** – დ. უზნაძე, ზოგადი ფსიქოლოგია. თბ., აღმაშენებელი, 1998.
- ფერი, 1984** - Fehr/ Russel. Beverly Fehr/ James A. Russel. Concept of emotion viewed from a prototype perspective. In: Journal of Experimental Psychology 113. 1984. 464-486.
- ქეგლ, 1986** – ქართული ენის განმარტებითი ლექსიკონი, ერთტომეული, თბ., 1986.
- ალ. ღლონტი, 1984** - ალ. ღლონტი, ქართულ კილო-თქმათა სიტყვის კონა, განათლება, თბ., 1984.
- ვ. შახოვსკი, 1987** - Шаховский В. И. Категоризация эмоций в лексико-семантической системе языка. Воронеж: Изд-во Воронеж. ун-та, 1987.
- შტოევა-ჰოლმი, 2005** - Stoeva-Holm. Dessislava Stoeva-Holm. Zeit fuer Gefuehle, eine linguistische Emotionsthematisierung in deutschen Schlagern. Gunter Narr Verlag Tuebingen. 2005.
- მ. ჩუხუა, 2003** - მ. ჩუხუა, ქართველურ ენა კილოთა შედარებითი ლექსიკონი, თბ., 2003.
- ივ. ჭავჭავაძე, 1998** - ივანე ჭავჭავაძე, თბზულებანი. ტომი XI. ქართული ერის ისტორიის შესავალი, წიგნი პირველი, საქართველოს, კავკასიის და მახლობელი აღმოსავლეთის ისტორიულ-ეთნოლოგიური პრობლემები, თბ., 1998.
- უ. ჯემსი, 1993** - Джемс, У. Что такое психология. Психология эмоций № 8: 86-96. 1993.

NATIA IAKOBIDZE**CONCEPT OF *SADNESS* IN GEORGIAN AND GERMAN
LANGUAGES**

Emotion is universal, though it's reflection in the language is specific across the peoples and nations. Therefore, emotional component of language semantic should be considered in the scope of its cultural aspects.

Research of linguistic mechanism of expressing emotion is significant for Georgian and German languages, not only for enrichment of theoretical studies, but also for revealing the picture reflected in the Georgian and German speaking worlds.

The word “*mtsukhareba*” in Georgian is connected, on one hand, with the word “*think*” and on the other hand, with the word “*dawn*”; however, in German the word “*Truren*” expresses the sadness expressions, specifically, the bow.

Both, Georgian and German languages are rich with lexical units, which express sorrow. In German, sorrow and mourn are expressed in a word - *Truer*. Accordingly, it may be assumed that in German sorrow is associated with mourning, losing beloved person, different from Georgian, where sorrow expresses the pain and the poor condition of a person's spirit.

ეთერ ინწკირველი

სიკვდილ-სიცოცხლის მეტაფორები ქართულ ხალხურ “იობის ლექსში“

ტრადიციულ, ე.ი. რელიგიურ, საზოგადოებაში სიკვდილი არ მოიაზრებოდა აღდგომის, კვლავ დაბადების გარეშე. ეს ორი ცნება ერთმანეთისაგან განუყოფელი იყო. ნებისმიერი არსების სიკვდილი მის ტრანსფორმაციას, ერთგვარ მეტამორფოზას ნიშნავდა, ანუ სიცოცხლის გაგრძელებას განსხვავებულ ყოფიერებაში.

ბიბლიური “იობის წიგნი“ ამ მხრივ საინტერესო ორაზროვნებას შეიცავს. მისი ებრაული ორიგინალი იობის სიკვდილით მთავრდება, ხოლო სეპტუაგინტას ბერძნულ თარგმანში დამატებულია მუხლი, რომლის თანახმადაც იობი აღდგება მათთან ერთად, რომლებსაც აღადგენს უფალი. “შეხეთურ ხელნაწერებშიც“ ვხვდებით ხსენებულ მუხლს: “დაწერილ არს იგი კუალად აღდგინებად მათ თანა, რომელნი-იგი უფალმან აღადგინნეს”, ვინაიდან ის ბერძნული თარგმანის თარგმანს წარმოადგენს.

როგორც ცნობილია, ბიბლიის კანონიკური წიგნების გავრცელებასთან ერთად მორწმუნეთა შორის იქმნებოდა და ვრცელდებოდა არაკანონიკური ლიტერატურაც, ჩვენში აპოკრიფებად ცნობილი. აპოკრიფების კვალდაკვალ ელინისტურ პერიოდში ჩამოყალიბდა ფსევდოეპიგრაფიკული ჟანრი, ნაწარმოებები ე.წ. “ცრუ ხელმოწერებით“.

ასეთი ტიპის თხზულებებს ჩვეულებრივ “ანდერძები” ან “გამოცხადებები” ეწოდათ. მათი მიზანი მორწმუნეთა შორის რწმენის გაძლიერება იყო. ხოლო პრინციპი ამგვარი რელიგიური ლიტერატურის ჩამოყალიბებისა განაპირობა ნამდვილი ავტორის სურვილმა – მეტი ავტორიტეტულობა და დამაჯერებლობა მიეცა თავისი თხზულებისათვის. როგორც წესი, ამგვარი ტექსტები მიეწერებოდა ძველ “საღვთო ადამიანებს”, რომლებიც ისტორიულად მართლაც არსებობდნენ, ან წმინდა წერილში ნახსენებ მითიურ პერსონაჟებს, აგრეთვე, ხალხური გადმოცემებიდან ცნობილ გმირებს. ამგვარად შეიქმნა ელინისტურ ეპოქაში ადამის ანდერძი, აბრაამის ანდერძი, ანდერძი იობისა, სოლომონისა, მოსესი და სხვ.

ჩვენთვის საინტერესო ტექსტი “იობის ანდერძი” ძვ. წ. II-I საუკუნეებით თარიღდება. მასში მოთხრობილია იობის ამბავი, რომელიც, რასაკვირველია, მისდევს კანონიკურ თხრობას, მაგრამ მნიშვნელოვანი სიახლეები შეაქვს იობის სახისმეტყველებაში ისევე, როგორც ქართულ ხალხურ “იობის ლექსს”. უნდა ითქვას, რომ ქართულ ლექსში მრავალი პასაჟი ბიბლიისთვის უცხო, სწორედ “იობის ანდერძის” ეპიზოდების გამეორებას წარმოადგენს. როგორც აღმოჩნდა, ქართულ სინამდვილეში იცნობდნენ ფსევდოეპიგრაფიკულ “იობის ანდერძს”, თუმცა მისი დოკუმენტურად არსებობა საქართველოში არ დასტურდება არც ერთ ენაზე.

“ანდერძთა” და “გამოცხადებათა” ავტორობა ებრაელ თეოლოგებს მიეწერება. ამ ნაწარმოებთა ძირითადი მიზანი ღვთაებრივ პარადოქსთა ახსნაა, ჩვენს შემთხვევაში კი შორწმუნის ინტერესის დაკმაყოფილება შეკითხვაზე –

რატომ უნდა დაისაჯოს და იტანჯოს ისეთი მორწმუნე, როგორც არის იობი, ამგვარი სასტიკი სასჯელით. "ანდერძისეული" აზრით, იობი, რომელიც ეგვიპტის მეფეა, თავად უპირისპირდება სატანას ღვთაებრივი ხილვის შემდეგ, ანგრევს მის ტაძარს, რასაც შესაბამისი რეაქციაც მოჰყვა სატანისაგან — იწყება მისი ოჯახის ამოწყვეტა და განადგურება.

მთავარი მსგავსებაცა და განსხვავებაც ამ სამ ტექსტს შორის ის არის, რომ სამივეში მნიშვნელოვანია მკვდრეთით აღდგომის თემა, თუმცა ებრაულში ეს უფრო შეფარვით არის მოცემული, სექტუაგინტას ტექსტში შედარებით უფრო მძაფრად, ხოლო "იობის ანდერძში" წარმმართველი სწორედ მკვდრეთით აღდგომის იდეაა.

ქართული ხალხური ლექსი არამარტო გარკვეული პასაჟებით, არამედ თავისი პათოსითა და შინაარსითაც ძალიან ჰგავს ანდერძის ტექსტს. საკითხი, რომელზეც ვამახვილებთ ყურადღებას, იობის სიკვდილ-აღდგომის საკითხს გულისხმობს, რაც ხალხურ ტექსტში მხატვრული საშუალებებითა და სიმბოლური ნიშნებით აისახა. "იობის ლექსში" მოცემული მეტაფორების თანმიმდევრული გააზრება ცხადყოფს არა მხოლოდ იობის აღდგომას, არამედ ზოგადად სიკვდილ-სიცოცხლის ურთიერთმიმართების საკითხს ხალხურ ცნობიერებაში.

უპირველეს ყოვლისა, უნდა ითქვას, რომ ლექსში იობის ტანჯვა შვიდი წელი გრძელდება. "არც მოკვდის, არც დარჩისა" ნიშნავს, რომ იობი ამ ხნის განმავლობაში საზღვრულ მდგომარეობაში იმყოფება — სიკვდილ-სიცოცხლის ზღვარზე. შვიდი წლის განმავლობაში, მრავალ სულიერ ტკივილთან ერთად, იობი ავადმყოფი და მშვიერია. **ავადმყოფობა** — ამქვეყნიური ბოროტების ერთ-ერთი გამოვლენა (ენციკლოპედია, 1998, გვ. 144) და **შიმშილი** — ჭამის აქტის საპირისპირო — იობის სიკვდილის მეტაფორული ხატებია ლექსში.

სიკვდილის კიდევ ერთი მეტაფორაა ლექსში **მატლი**, რომელიც იობს ახვევია. ენტომოლოგიაში (მეცნიერება მწერების შესახებ) მატლი მწერის მეტამორფოზის მეორე ფაზაა კვერცხად ყოფნის ფაზის შემდეგ. მატლმა რთული მეტამორფოზა უნდა გაიაროს, მწერად რომ ჩამოყალიბდეს.

ხალხური ლექსის მიხედვით, იობს შვიდი წლის ავადმყოფობის მანძილზე დაეხვია ურიცხვი მატლი. ქართული ხალხური ლექსის ერთ-ერთ ვარიანტში მათი მრავალფეროვნებაც კი არის აღწერილი:

“ერთ რიგს მ ა ტ ლ ი დაეხვია, ძვალს ამტვრევდა, სვამდა სისხლსა,

მეორე რიგ დაეხვია, ჭ ი ა იყო კახეთისა.

მესამეც ასეთი იყო, ძე გასწყვიტა ვ ე ნ ა ხ ი ს ა;

მეოთხე ჭ ი ა ფ ე რ ი ა, მშვენებაა ადამ ცისა,

მეხუთეც ფ უ ტ კ ა რ ი იყო, სამსახური არის ღვთისა,

სუყველას გამოსადეკი, ჯერ ცოცხლისა, მერე მკვდრისა” (პოეზია,

1973, გვ. 270).

ჩამონათვალში თავდაპირველად **მატლი** არის ნახსენები. ის ყველაზე განუვითარებელ (ხთონურ) არსებად მოიაზრება. მისი მომდევნო საფეხურია **ჭია**, რომელიც მატლზე უფრო ძლიერია და განვითარებული. ხთონური მწერებიდან ტექსტს შეუმჩნევლად ამოვყავართ მალლა - **ვენახის ჭიამდე**. შემდეგ მოდის **ჭიაფრია**, რომელიც ამქვეყნიური მწერებიდან ყველაზე “მშვენიერად” იქნა მოაზრებული ხალხურ ცნობიერებაში. რაც შეეხება **ფუტკარს**, ის ერთადერთია ჩამოთვლილთაგან, რომელსაც აღაძიანისთვის

სარგებელი მოაქვს და მისი პროდუქტი წმინდად არის მიჩნეული, ხოლო სანთელი - “სამსახური არის ღვთისა”.

ჩვენ ვხედავთ, როგორი გრადაცია მიდის მატლიდან ფუტკრამდე. მატლი, რომელიც ყველაზე ხთონურად მოვიაზრეთ და ფუტკარი, რომელიც საღვთო მწერია. მეტიც: ფუტკარიც მატლია, ოღონდ ფრთიანი. იობს დახვეული მწერები თანაბრად განასახიერებენ მიწისქვეშეთს, ამქვეყნიურ ცხოვრებასა და ზეცას. მატლი და ფუტკარი კოსმოსური ხის ან კოსმოსური ღერძის (**Axis Mundi**; დიმ-გალ) ორი ჰორიზონტალური განზომილებაა. ერთი განასახიერებს მის ფესვებს, ხოლო მეორე ტოტებს, ე.ი. ზეცას. ერთ შუმერულ სიმღერაში, რომელიც ცნობილია “გილგამეში და ტირიფის” სახელით, მოცემულია ხე. ტექსტი გვაცნობს ამ ხის არაჩვეულებრივ ბუნებას: “მის ფესვებში მოუნუსხველმა გველმა ბუდე მოიწყო, მის რტოებში ფრთოსანმა იმღუფულმა ბარტყები დასხა”, ხოლო “ეშგარეტანას” არაკვი ვკითხულობთ: “ხის მწვერვალზე იბარტყა არწივმა, ცარბათის ხის ძირას გველმა წიწილები გამოჩეკა” (ზ. კიკნაძე, 1973, გვ. 81-94).

მატლი და ფუტკარი ისევე უპირისპირდებიან ერთმანეთს, როგორც გველი და არწივი, როგორც კოსმიური ხის ფესვები და ტოტები. იობის ლექსის რამდენიმე ვარიანტში კი მატლი იქცევა აბრეშუმის ჭიად, ხოლო ბუზი – ფუტკრად:

“რომელი მატლიც მას აჯდა, აბრეშუმად გადიქცისა,

რომელიც ბუზი დააჯდა, ისიც ფუტკრად გადიქცისა” (პოეზია, 1973, გვ. 277).

მატლი იობის სხეულის გავლით განიცდის მეტამორფოზას — იქცევა ფუტკრად. ის “იობის ლექსში” გაივლის ყველა შესაძლო სახეს, რომელიც მას ფუტკართან მიახლოებს. ჩამონათვალში: მატლი — ჭია — ვენახის მავნებელი — ჭიაფერია — ფუტკარი, წრიულად არის მოცემული მიწიერ-ზეციერის დაპირისპირება: მატლი — ფუტკარი, ჭია — ჭიაფერია. მოცემულ ოპოზიციებში პირველი აღნიშნავს ქვესკნელს, მეორე — ზეცას, ცენტრში კი არის მათი გამაერთიანებელი, მათი შემკვრელი, შუა რგოლი ანუ შუასკნელი. ვენახის ჭია ერთდროულად ეკუთვნის ქვესკნელსაც და ზესკნელსაც, რადგან ვენახი თვითონ არის მცენარე, რომელიც აერთიანებს ამ ორ განზომილებას. ღვთიურ, ანუ ზეციურ სასმელს გვაძლევს მიწა და ის განკუთვნილია ადამიანებისათვის. “იობის ლექსშიც” მას შუალედური ფუნქცია აქვს.

რაც შეეხება იობის სხეულის გავლით. მატლის ფუტკრად ქცევას, აქ ხორციელდება მსოფლიო მისტერიათა ყველაზე დიდი სიბრძნე: იობის სხეული ხდება დიმ-გალ (დიდი ღერძი), სხვანაირად, **Axis Mundi** (მსოფლიო ღერძი), იგივე ღურ-ან-ჭი (ცისა და მიწის კავშირი). იობის სხეული თვითონ არის ცოცხალი სიმბოლო, უნივერსალური მდგომარეობა, რომელშიც ხდება სამი სკნელის, სამი ჰორიზონტალური განზომილების ერთ ვერტიკალში მოქცევა.

ქართლურ გადმოცემებზე დაყრდნობით, ალ. ხახანაშვილი გვაცნობებს, რომ “იობი შესჭამა ჭიამ და მწერმა. უფალმან საკმარისად სცნა ეს განცდა და გამოუგზავნა ანგელოსის ხელით ერთი თევზი წყალი მრავალტანჯული იობის საპკურებლად. ანგელოსმა შეასრულა უფლის ბრძანება და იობი განიკურნა. წყალი, რომლითაც ის განიკურნა, შესვა ღრუბელმა, რომელიც აწვეთებს ამ უკვდავების წყაროს დედამიწის გასაპოხიერებლად. სულ-გრძელმა იობმა შევედრა უფალს, რომ არ გაწყვეტილიყო მისი მწკაღებელი ჭია და მისცემოდა მას ძალა კეთილი. უსმინა უფალმა და მას

შემდეგ გაჩნდნენ ქვეყნად კაცისთვის სასარგებლო ფუტკარი, წურბელა და სხვ... ის ჭიანი, რომელიც იობის ტანზე იძროდნენ, გადაიქცნენ აბრეშუმის ჭიად. აი, ამაზე არის დამყარებული ფეიქრების წარმოდგენა, რომ იობი არის მათი მფარველი და პატრონი" (ალ. ხახანაშვილი, 1904, გვ. 132-133).

როგორც ვხედავთ, ხალხურ რწმენა-წარმოდგენებში, ისეთ მნიშვნელოვან მითოლოგიურ რეალიას, როგორიცაა უკვდავების წყარო — ნაყოფიერების მომნიჭებელი, იობის სხეული აქვს გავლილი. "იობის ლექსი" ეტიმოლოგიური თვალსაზრისითაც არის საინტერესო: "აბრეშუმის ჭიას სხვაგვარად იობის მატლი ეწოდება" (ალ. ნეიმანი, 1961, გვ. 8). ამ არგუმენტებით, იობი ფეიქართა მთავარი მფარველი და პატრონია, მაგრამ თამარ ოქროშიძის მიერ შესწავლილ შრომის პოეზიაში, სადაც სპეციალური თავია გამოყოფილი საფეიქრო სიმღერებისთვის (თ. ოქროშიძე, 1963, გვ. 115-128), ვერავითარ ცნობას ვერ ვიღებთ ფეიქართა "მფარველისა და პატრონის" - იობის შესახებ; ვერც მამუკა ცუხიშვილის ნაკვლევი "შრომის ლექს-სიმღერები (საფეიქრო)" (მ. ცუხიშვილი, 2006, გვ. 129).

ეთნოგრაფ გიორგი ჩაჩაშვილს, რომელიც ქართველი ხალხის უძველეს რწმენა-წარმოდგენებს იკვლევდა ოჯახურ საფეიქრო წარმობასთან დაკავშირებით, მოჰყავს მდიდარი ეთნოგრაფიული და ფოლკლორული მასალა საქართველოს სხვადასხვა კუთხიდან (გ. ჩაჩაშვილი, 1972, გვ. 103-111). ნაშრომის თანახმად, ფეიქრობის მფარველები ყოფილან: გურიასა და რაჭაში — ღვთისმშობელი მარიამი, სვანეთში — ქალღვთაება ლამარია, აფხაზეთში — ერიშ-ქანი და ა.შ. მაგრამ ავტორი არსად არ მიუთითებს, რომ ხალხურ რწმენა-წარმოდგენებში აბრეშუმის ჭიის წარმოშობა დაკავშირებულია იობთან და არ ადასტურებს ალ. ხახანაშვილის ცნობას, რომ იობი ფეიქრების მფარველი იყო, რაც გარკვეული ეჭვის საფუძველს ჩვენც გვაძლევს: ხალხურ ტრადიციაში იობი რომ მართლაც ფეიქართა მფარველი ყოფილიყო, აუცილებლად იქნებოდა ეს დაფიქსირებული საფეიქრო ლექს-სიმღერებში.

მატლთან დაკავშირებით კიდევ ერთი ეპიზოდი გვხვდება "იობის ლექსში". თითქმის ყველა ვარიანტში იობის სხეულიდან მატლი ძირს ჩამოვარდება, იობი აიღებს და თვითონ დაისვამს მას სხეულზე:

"ძვალი ხარ და რბილი ჭამე, შენი სარჩო ეგ არისა!

მაგას იქით სადღა წახვალ, ბრძანებაა ვერე ღვთისა!" (პოეზია, 1973, გვ. 270)

ეს მოტივი ქართულ ფოლკლორში ორიგინალური არ არის, რადგან ბერძნულ აპოკრიფულ წიგნში — **Testamentum Iobis** — იობი ამბობს: "მატლებმა შეჭამეს ჩემი სხეული და საკუთარი ოფლით მოვრწყე მიწა... და თუ ჩამოვარდებოდა მატლი ჩემი სხეულიდან, თავის ადგილზე ვაბრუნებდი მას და ვეუბნებოდი: დარჩი, სადაც დაგსვეს მანამ, სანამ თვითონვე არ გიბრძანებს ჩამოსვლას, ვინც დაგსვა!" (იხ.: ანდერძი). ფაქტია, რომ ქართული ხალხური ლექსის ეს ეპიზოდი ბერძნული აპოკრიფის ფოლკლორული ვერსიიაა. მატლის, რომელიც იობის სხეულიდან გადმოვარდება, რადიკალურად უარყოფითად შეფასება სწორ გზაზე ვერ დაგვაყენებს. ის აუცილებლად უნდა არსებობდეს, აუცილებლად უნდა "ზრას" მან იობის სხეული, რომ იობმა თავისი არსებობა დაამტკიცოს როგორც ადამიანის საუკეთესო "მე"-მ. უნდა შეიქმნას დაპირისპირება, რომ გამოიკვეთოს ჭეშმარიტება. მატლის სხეულზე დასმით, იობი ღვთის ნებას ასრულებს: "ბრძანებაა ვერე ღვთისა". მატლმა უნდა

შეხრას იობის სხეული, რომ იობმა მოიპოვოს თავისი სული. უფრო მეტიც: მატლი ეხმარება იობს თავისი თავის დამკვიდრებაში. გამოდის, რომ მატლი, რომელიც სიკვდილის მეტაფორად მივიჩნიეთ, სიცოცხლის მეტაფორაც არის ამავდროულად, რომელიც მორწმუნეს სიცოცხლეს ანიჭებს. ამიტომაც მას მატლის დახვევა არ მიაჩნია უბედურებად, პირიქით, აბრეშუმადაც კი ეჩვენება ის: “მე აბრეშუმში ზედ მახვევია”. ყველაფერს ამ ქვეყანაზე აქვს თავისი ზეციური არქეტიპი. იობისთვის მატლი - აბრეშუმია, რაც მის (მატლის) ზეციურ არქეტიპად შეიძლება მივიჩნიოთ. ეს კი უკვე იმას ნიშნავს, რომ იობი ჩვეულებრივი ადამიანური საზომით კი აღარ აფასებს მოვლენებს, არამედ მათი ზეციური შესატყვისობებით.

მატლის დახვევა, როგორც მძიმე სასჯელი, გვხვდება აპოკრიფში “ღვთისმშობლის მიმოსვლა” ანუ “ცათა მოხილვა წმიდისა ღმრთისმშობლისა გამოცხადებასა სატანჯველთაგან”: ჭოჭოხეთის დათვალეირებისას ღვთისმშობელი დაინახავს ბნელ ადგილას ხელით ჩამოკიდებულ მევახშეს, რომელსაც სხეულზე მატლი ეხვევა და ზორცს უჭამს (ს. ყუბანეიშვილი, 1946, გვ. 16). იობს მატლი ამქვეყნიური ცოდვებისგან განსაწმენდლად მიაჩნია. ამ თვალსაზრისით, იობი ემსგავსება ჰაგიოგრაფიულ მოწამეს, რომლისთვისაც ამქვეყნიური ტანჯვა სასუფეველის დამკვიდრების ტოლფასია.

სიკვდილის კიდევ ერთი მეტაფორა ლექსში “ემმაკის პურია”. როდესაც მშიერ იობთან მის ცოლს ოქროს თმის ფასად ნაყიდი პური მოაქვს, ემმაკი გზაში საკუთარი პურით შეუცვლის. ცხადია, ემმაკის პური სიკვდილის ნიშნით არის აღბეჭდილი. იობი მასზე უარს ამბობს, რადგან მისი საზრდო მანანის ფოთოლია:

“რათ მინდა ემმაკის პური, ფოთოლსა ვჭამ მანანისა.

ფოთოლს აბრეშუმად ვაქცევ და დავრჩები ქვეყანაზე,

სამახსოვროდ, დაუვიწყრად...” (პოეზია, 1073, გვ. 279).

იობი “მანანის ფოთოლს” ჭამს და “აბრეშუმად აქცევს”. მეტაფორების გააზრებით ცხადი ხდება, რომ ჭია, რომელიც ფოთოლს ჭამს და აბრეშუმად იქცევა (აბრეშუმის ჭია) თვითონ იობია. “ჭია ვარ მე და არა კაცი” (ფსალმ. 21.7). ჭია ფსალმუნში ადამიანის სიმბოლოა ღვთაებასთან მისი უსუსურობის გამოხატავად. ასევე იობის წიგნში: “აჰა, მთვარე რომ მთვარეა, ისიც ბნელდება და ვარსკვლავებიც არ არიან სუფთა მის თვალში! მით უფრო კაცი, რომელიც ჭიაა და ადამის ძე, რომელიც მატლია” (იობ. 25. 5-6). “იობის წიგნის” ხალხურ ვარიანტში კი ჭია არათუ უსუსურობის, არამედ პირიქით, შეუპოვრობის და კაცობრიობის ბედზე ზრუნვის სიმბოლოა, როგორც ეს იოანე საბანისძესთან გვაქვს ჭიანჭველასთან დაკავშირებით: “ჰბაძევეთ ჭინჭველსა, მედგარო, და იქმენ მუშაკ მსგავს მისა, ვითარცა-იგი მან თვისსა უდიდესსა მარცვალსა მას იფქლისასა შებმა უყვის გ უ ლ ს მ ო დ გ ი ნ ე დ, ვიდრემდის აღილის და წარილის საზრდელად თვისა” (საბანისძე, გვ. 443). იობი მიიღებს მხოლოდ მანანის ფოთოლს — ღვთიურ საკვებს (სიმბოლურად სულიერი საზრდელი), შემდეგ თავის თავში, თავის არსებაში გადაამუშავებს მას და აბრეშუმად აქცევს. ასე თანამშრომლობს ღმერთი თავის რჩეულთან ქვეყნის სიყვარულისთვის. იობი მიეღიუმია, იგი ინსტრუმენტია ღმერთის ხელში. ის საზრდელად მიიღებს ფოთოლს ადამიანებისთვის უცხოს, გამოუსადეგარს, სიმბოლურად იღებს საკრალურ,

დაფარულ, მხოლოდ რჩეულთათვის გასაგებ საღმრთო სიბრძნეს. შემდეგ გადაამუშავებს და ხალხისთვის მისაწვდომს გახდის ამ სიბრძნეს, უკვე როგორც პროფანულს, რომლის მხატვრული სახე ხალხურ ლექსში აბრეშუმია.

სინამდვილეში ის გრადაცია, რომელიც მწერების მეტაფორით არის ნაჩვენები, თვითონ იობის სულიერი განვითარების ეტაპებს ასახავს. მის სიკვდილს და აღდგომას, ავადმყოფობას და განკურნებას, შიმშილს და შიმშილის დაძლევას.

არანაკლებ მნიშვნელოვანი მეტაფორული სახეა **ფუტკარი**. ის არის ღმერთის მოკავშირე და ბოროტი სულების მოწინააღმდეგე. ქართულ მითო-რიტუალურ სისტემაში ფუტკრად იქცევა ხახმატის წმინდა გიორგი და ამგვარად უპირისპირდება ქაჩებს (თ. ოჩიაური, 1967, გვ. 188); ხოლო გახუა მეგრელაური მფრინავ ხატებს ფუტკრებს ადარებს - "ბუზვებივით გად-გამადიოდესავ" (თ. ოჩიაური, 1967, გვ. 191).

ადრექრისტიანულ ხელოვნებაში ფუტკრის გამოსახულება იყო მკვდრეთით აღმდგარი ქრისტეს სიმბოლო და უკვდავებას აღნიშნავდა, ხოლო ეგვიპტეში — სამეფო სიბრძნეს, რომელიც მიულწეველი იყო ისევე, როგორც ფუტკრის მიერ ნექტრის ამოღების საიდუმლოს ამოცნობა. ძველ საბერძნეთშიც ფუტკარი და თაფლი გაიგივებული იყო უდიდეს სიბრძნესთან. თაფლით იკვებებოდნენ ოლიმპოს ღმერთები. თაფლი ხშირად მონაწილეობდა დასაფლავების რიტუალებში. მას ასხამდნენ მიცვალებულის საფლავზე იმ რწმენით, რომ ჰქონდა ახალი ცხოვრების და უკვდავების გაგება. ბიბლიის მიხედვით, ალექსის ქვეყანაში მოედინება რძე და თაფლი (გამ., 3,8), ხოლო ბუღიზმში სულიერი შეცნობა გაიგივებული იყო ფუტკრის მიერ თაფლის წარმოებასთან (მითები, 1997, II, გვ. 354).

"იობის ლექსში" ფუტკარი უკვდავების და ახლად შობის სიმბოლოა. იობის სხეული საღვთო საქმეს ემსახურება:

"იობ რომ ბუზი ეხვია, მისი სამთელ ჩამოდისა,
ასამთები არის ღვთისა!" (პოეზია, 1973, გვ. 287).

იობის სხეული არის ის უნივერსალური მატერიალური მდგომარეობა, რომელიც, ხალხის რწმენით, შესაძლებელს ხდის სიკვდილის შემდეგ კვლავ აღდგეს იობი. სწორედ ამაში ეხმარება მას ფუტკარი. იობი თვითონ არის ფუტკარი — "ღმერთის დამხმარე", რადგან მისი სხეული ფუტკრის ფუნქციას ასრულებს — სანთელი ჩამოედინება.

ამიტომაც არ აშინებს იობს ამქვეყნიური ბოროტებანი თავისი ყველა გამოვლინებით: — ავადმყოფობით, შიმშილით, მატლითა და ჭიებით... ოდნავადაც არ ნაღვლობს თავისი ქონების განადგურებას, რადგან მისი გაწონასწორებული სიმშვიდის მიღმა დგას უდიდესი სიბრძნე და რწმენა, რომ სიკვდილი დაბადებას ნიშნავს, ხოლო მატერიალური დამდაბლება სულიერ ამადლებას მოასწავებს. იობი ასევე პარადოქსულად იქცევა შვილების დაღუპვის გაგებისას: "იობ ღზინი არ მოშალა, სუფრა ჰქონდა ნადიმისა" (პოეზია, 1973, გვ. 270). იობი ტანჯვას გაიზარებს როგორც თეოფანიას, როგორც უფლის მიერ მოვლენილ განსაწმენდელს და არა როგორც ისტორიულ ფაქტს: "ვმადლობ ჩემს წილ მოწყალესა, ჩემი ბედი ამად ღირსა". ებრაელები ყოველ ახალ ისტორიულ უბედურებას ღვთის მიერ მოვლენილ სასჯელად იაზრებდნენ. ყოველი ტრაგედიის მიღმა იაჰვეს ნება უნდა ამოცნობილიყო. ამიტომაც ებრაულ ტრადიციაში ისტორიულ მოვლენებს რელიგიური მნიშვნელობა ენიჭებოდათ.

საქმე ისაა, რომ როგორც უკვე აღვნიშნეთ, რელიგიურ საზოგადოებაში სიკვდილი არ მოიაზრება სიცოცხლის დასასრულად, არამედ ის აუცილებლად მოასწავებს აღდგომას. იობი არ არის ჩვეულებრივი მოკვდავი. იგი, ვითარცა წინასწარმეტყველი, რომელსაც შეუძლია წინასწარ შეიცნოს ღმერთის ნება და სურვილი, დარწმუნებულია ხელახლა დაბადებაში, ამიტომ ერთი წამითაც არ შედრკება ის. ს. კირკეგორის თქმით, “იობი ამტკიცებს თავისი მსოფლშეგრძნების სიფართოვეს იმ უყოყმანობით, რომლითაც ის უპირისპირდება ეთიკის მაღალფარდოვან მიდგომას” (ს. კირკეგორი, 1999, გვ. 290). მისთვის, როგორც აბრაამისთვის, მოვალეობა სწორედ ღვთის ნების გამონახულებაა და არა ეთიკური კატეგორია. ღვთაებრივი და ეთიკური ერთმანეთის საპირისპირონი არიან. იობის სიდიადე იმაში კი არ გამოიხატება, როდესაც ის შვილებზე ამბობს: “იყო უფლის მოცემული, ისევ უფალმ მიითვისა” (პოეზია, 1973, გვ. 272; შდრ. “უფალმა მომცა, უფალმა წაიღო” (იობ. 1.21)), არამედ იობი კურთხეულია იმიტომ, რომ სჯერა “განმეორების”, ახალი დაბადების. ბიბლიაში ღმერთი იობს ამქვეყნადვე ასაჩუქრებს შვილებით. ხალხური ლექსის ფინალი, რომელიც იობისთვის “უკვდავ-უბერებელი” შვილების მიცემით აღინიშნება, სამოთხეში სრულდება. თუმცა შედეგი კი არ ასაბუთებს იობის ან აბრაამის გმირობას, არამედ — დასაწყისი. საწყისი კი რწმენაა. აბრაამს და იობს სწამთ შეუძლებლის შესაძლებლობა — დაკარგულის ხელახლა მოპოვების შესაძლებლობა და მათ, მართლაც ამ უსაზღვრო რწმენის გზით მოიპოვეს ყველაფერი ხელახლა.

ქართულ ხალხურ ლექსში აღდგება არა მხოლოდ იობი, არამედ ყველაფერი, რაც მის ირგვლივ არსებობს. მისი მაღლი გადაეცემა მის შვილებს, ცოლს და ისინიც აღდგებიან:

“იობ და იობის ცოლი, დღესაც სამოთხეში ზისა” (პოეზია, 1973, გვ. 244);

“შვიდი ვაჟი, სამი ქალი, ორიც უკვდაობრივ მისცეს.

სამოთხის კარი აჩვენეს, გასაღები ხელში მისცეს” (პოეზია, 1973, გვ. 286).

“იობის წიგნის” ხალხური პროზაული ვარიანტი (რაც იშვიათობაა, რადგან ძირითადად იობის ამბავი პოეტური სახით გვხვდება), რომელიც ელ. ვირსალაძემ გამოაქვეყნა 1958 წელს, ამგვარად სრულდება: “შვიდი წელი იჯდა კარავში და ვერა თქვა ხეთისა ძვირი. შვიდი წელი რო შესრულდა, მაშინა სთხოვა უფალსა მაღალი ზმითა — დროა, მიმიღეო და განუტყევა სული იობმა” (ელ. ვირსალაძე, 1958, გვ. 309-311). მაგრამ პოეტურ ვარიანტებში ან სულაც არ კვდება, ან ზეცაში მიდის პირდაპირ, ან კიდევ ღმერთს თვითონ მიჰყავს მკვდარი იობი ცაში: “აილო და ცაში წაიღო მკვდარი იობი ღმერთმა” (პოეზია, 1973, გვ. 280). ერთგან ის ცოცხლადვე მიჰყავთ მაღლა: “მობრძანდნენ ანგელოზები იობ ზეცით წაიღესა” (პოეზია, 1973, გვ. 275).

ანგელოზებს, უხორცო არსებებს მიჰყავთ იობი ზეცაში. ეს მოტივი ფსევდოეპიგრაფიკულ “იობის ანდერძშიც” გვხვდება, როდესაც ზეციური ეტლით მოაკითხავენ იობს ცაში წასაყვანად. იობი მარადიულ ნეტარებაში მოხვდა და ეს არის სწორედ მისი ტანჯვის ქრისტოლოგიური გააზრება. ამქვეყნიურ შეჭირვებათა დათმენის გზით, იობი “დღესაც სამოთხეში ზისა”:

“სამოთხის კარს რომ მივიდნენ, კარი ღია დაუხვდესა.

რაც სამოთხეში ხალხია ყველა ფეხზე აუდგესა.

ვაიწვიეს ეს იობი, ზემო თავსა დაბრძანდესა” (პოეზია, 1973, გვ. 275);

“ახლა იობის სულ ზორცი სამოთხეში წავიდესა.

თავით სანთელი უნთია, ფეხითთ კაი წყალი დისა.

ნათლისა და ნათლის სვეტი ზედ გულზედაც გადასდისა”

(პოეზია, 1973, გვ. 276).

ნებისმიერი რელიგიური ხასიათის ტექსტის ან გადმოცემის წარმოშობას წინ უძღვის მორწმუნის ცნობისმოყვარეობა; სწორედ მრევლის ინტერესების დაკმაყოფილების მიზნით იქმნება რელიგიური ლიტერატურა. შუა საუკუნეებში, როცა წიგნიერება არ იყო გავრცელებული, ამ ფუნქციას ფოლკლორი ითავსებდა. ნებისმიერი ხალხური ტექსტის არსებობა გამართლებულია მისივე ფუნქციით. ჩვენ ვფიქრობთ, რომ იობის ამბის ამგვარად წარმოდგენა, ხალხში მკვდრეთით აღდგომის და საუკუნო სიცოცხლის მოპოვების რწმენის გაძლიერებას ისახავდა მიზნად ამქვეყნიურ შეჭირვებათა დათმენის გზით.

სატანა, რომელიც ნაცრად იქცა, აღარ არსებობს. ხალხური ლექსის მიხედვით, მისი ფუნქცია — ბრალმდებლობა სასამართლოში ღვთის რჩეულს — იობს დაეკისრა:

“სამოთხის კარსა მირეკეს, ოქროს სკამი მიართვესა,

ცოდვიანი, მადლიანი, ღღესაც იმათ ეკითხვისა” (პოეზია, 1973, გვ.

282).

იობის სიკვდილის განსაკუთრებულ შემთხვევასთან გვაქვს საქმე სოფ. უჯარმაში ჩაწერილ ვარიანტში, რომლის თანახმადაც იობი აბრეშუმის პარკში მოყვება, უფალს კი სურს, ის **ბეპლად** და **თესლად** გადააქციოს:

“... პარკში მოყვა ეს იობი.

ეს რომ უფალმა გაიგო, ჩემი ნათლული მომკვდარა,

უნდა ბეპლად ვაქციო, თესლად, ხალხის შესანახად” (პოეზია, 1973, გვ. 279).

პარკის შიგნით წრე შეიკრა. იობის ერთი სიცოცხლე დასრულდა ამ წრის შეკვრით. პარკი აერთიანებს დროს და სივრცეს, ის აჩერებს დროს სივრცეში. წრის შიგნით უკვე უქამობაა. ამ მეტაფორით იობის სიკვდილი აღინიშნება ტექსტში. სიკვდილი კი აუცილებელია, რომ იობი კვლავ აღდგეს. მან თავისი მისია, თავისი **’εντελεχεια**, უკვე აღასრულა. ეს ტერმინი არისტოტელეს ეკუთვნის და იგი მიზნის განხორციელებას ნიშნავს. ეს არ არის სახეცვლილება (იობი რჩება იობად!), ეს არის პროცესი, რომელიც მაქსიმალურად გამოავლენს საგნის ან მოვლენის ჭეშმარიტ არსს. თვალსაჩინოებისთვის, აღამიანი ინარჩუნებს ადამიანობას, მაგრამ მისი მიზნის (**τέλος**) — “ემსგავსე მეუფესა შენსა” — განხორციელება არის მისი **’εντελεχεια**. ეს უნდა იყოს თითოეული ადამიანის არსებობის მიზნობი და მიზანიც. იობმა შეიცნო ღმერთი — “ყურმოკვრით მსმენოდა შენზე, ახლა კი ჩემი თვალთ გიხილე” (იობ. 42. 5). ხალხურ ტექსტთან დაკავშირებით კი თავს გვახსენებს ანტიკური სიბრძნე: საბოლოო შეცნობა შესაძლებელია მხოლოდ სიკვდილით!

პარკის შიგნით მოყოლილ იობს შვილების გაცოცხლებას სთავაზობს უფალი. იობი კი ეუბნება:

“გენაცვალე ჩემო ნათლი, სიტყვას გეტყვი ერთსა ბრძენსა:

მკვდარი ბ ე ბ ე ლ ა დ მაქციე, თ ე ს ლ ი ქვეყნად გააჩინე.

მკვდრეთით აღარავინ აღსდგა, მარტო თესლი დააბნიე,

მკვდრები აღარ გაცოცხლდება, ახლად თესლი მოაშენე!” (პოეზია, 1973, გვ. 279).

აქ გარკვეულ წინააღმდეგობას ვაწყდებით, რადგან იქმნება შთაბეჭდილება, რომ იობს არ სწამს მკვდრეთით აღდგომა. ხალხური ლექსის ეს ორაზროვნება

უთუოდ ბიბლიის კანონიკური და აპოკრიფული წიგნების სხვაობას ავლენს. სხვა ვარიანტში იობი ამბობს:

“თუ ჩემი მკვდარი გაცოცხლდეს,
როგორც ჩემი, ისე სხვისა” (ფაქ. 57. 180-2),

იობს არ სჭირდება თვალსაჩინო სასწაული ღმერთისგან. ის ამის გარეშეც არის დარწმუნებული ხელახლა დაბადებაში, ამიტომ სთხოვს: “სხვა მიბოძეთ სახე მზისა” (პოეზია, 1973, გვ. 285).

საინტერესოა, რომ ებრაელებთან აღდგომა მოიაზრება მცენარის სახით, რომელიც აღმოცენდება თესლისგან (ბროკჰაუზი, 1908-13, გვ. 126). თესლი ატარებს ნაყოფიერებისა და სიცოცხლის ნიშანს. ამასთან, ის მოასწავებს აღდგომას. რაც შეეხება პაპალას, ოვიდიუსი მას პირდაპირ აიგივებს მიცვალებულთან (ოვიდიუსი, 1980, XV, გვ. 373), ხოლო სახვით ხელოვნებაში სული და სუნთქვა ხშირად გამოისახებოდა პეპლის სახით (მითები, 1997, II, გვ. 344).

ქართულ ანდრეზულ წარსულში პეპელა გახუა მეგრელაურთან არის დაკავშირებული: “გახუა ყოფილ მკადრე, ხთის წამებულ კაცი, ხთის ნათლული... ჭვარს ამურიდებიან იმისად სულნი, ისე დამავალას პეპელაის აღით. ამურიდებავის, მემრ წასულან” (თ. ოჩიაური, 1967, გვ. 187). ფოლკლორულ ტექსტში გახუას სული სწორედ პეპლით არის გამოხატული. ესაა იდეალურის ყველაზე სულიერი მატერიალიზაცია. ხალხურ ცნობიერებაში ყველაზე ფაქიზად პეპლით შეიძლება გამოხატულიყო გახუა მეგრელაურის სული.

“იობის ლექსში” პეპელა სულის სიმბოლოა, როგორც გახუა მეგრელაურთან, ოღონდ, ანტიკური თვალსაზრისისგან განსხვავებით, პეპელა სულის მარადიულ სიცოცხლეს აღნიშნავს, იგი უკვდავი სულის სიმბოლოდ გვევლინება. როგორც ჩააძვრინეს ანგელოზებმა გახუა მეგრელაურის სული კვლავ თავის სხეულში, ანუ როგორც ის აღადგინეს, ამასვე უნდა ნიშნავდეს მკვდარი იობის პეპლად წარმოსახვა — იობი ახლიდან უნდა იშვას, როგორც გახუა, ხოლო მისი სული “პეპლის აღით” განაგრძობს სიცოცხლეს კვლავ დაბადებამდე.

პეპელა, როგორც მედიაციური სიმბოლო, გარდამავალი საფეხურია ხორციდან სულამდე. ამასთან ის აღდგომის მომასწავებელია. თესლი კი არის განახლებული სიცოცხლის, განმეორების სიმბოლო. იობი არის “შესანახი” თესლი, ის მარცვალი, რომელიც გამოიღებს “კეთილ ნაყოფს”. მიუხედავად იმისა, რომ იობი ხშირად იმეორებს — “მკვდრეთით აღარავინ აღდგა”, ტექსტში ახლად შობის, გაცოცხლებისა და აღდგომის საიდუმლო პეპლისა და თესლის მეტაფორებით არის გადმოცემული. “თესლის დაბნევა” კოსმოგონიური აქტის განმეორებაა. “ახლად თესლის მოშენება” კი ახალი სამყაროს შექმნა.

დამოწმებული ლიტერატურა

ანდერძი, 1997 - Завещание Иова, пер. вып. : М. R. James, Apocrypha anecdota 2. Texts and Studies, Cambridge: university Press, 1897. <http://monotheism.narod.ru/testament-of-job.htm>.

ბროკჰაუზი, 908-1913 - Еврейская энциклопедия, под ред. Л. Каценельсона. XIV. ПБ.: изд. Брокгауз – Ефрон. б.г. /1908-1913.

ენციკლოპედია, 1998 - ბიბლიის ენციკლოპედია, უ. ცინდელიანის თარგმ. აბ., 1998.

ელ. ვირსალაძე, 1958 - ელ. ვირსალაძე, ქართულ მთიელთა ზეპირსიტყვიერება, მთიულეთ-გუდამაყარი. თბ., 1958.

ზ. კიკნაძე, 1973 - ზ. კიკნაძე, არწივი და სამი სკნელი, - "შაცნე... ენისა და ლიტერატურის სერია", თბ., 1973, IV, გვ., 81-94.

კირკვეორი, 1999 - Шестов Л., Киркегард – религиозный философ. В: Кьеркегор С., Дневник обольстителя. М., 1999.

მითები, 1997- Мифы народов мира. Энциклопедия в двух томах, под ред. С. А. Токарева. М.: «Олимп», 1997.

ალ. ნეიმანი, 1961 - ალ. ნეიმანი, ქართულ სინონიმთა ლექსიკონი. თბ., 1961.

ოვიდიუსი, 1980 - ოვიდიუსი, მეტამორფოზები. ნ. მელაშვილის, ნ. ტონიას და ი. გარაყანიძის თარგმ., თბ., 1980.

თ. ოქროშიძე, 1963 - თ. ოქროშიძე, საფეიქრო სიმღერები, - ქართული ხალხური შრომის პოეზია. თბ., 1963.

თ. ოჩიაური, 1967 - თ. ოჩიაური, მითოლოგიური გადმოცემები აღმოსავლეთ საქართველოს მთიანეთში. თბ., 1967.

პოეზია, 1973 - ქართული ხალხური პოეზია, ტ. I, ნაკვთ. II. შემდგ. ნ. შამანაძე. თბ., 1973.

ი. საბანისძე, 1987 - იოანე საბანისძე, ჰაბოს წამება. ქართული მწერლობა I. თბ., 1987.

ფაქ: ლიტერატურის ინსტიტუტის ფოლკლორის არქივის შიფრი.

ს. ყუბანეიშვილი, 1946 - ძველი ქართული ლიტერატურის ქრესტომათია I, შედგ. ს. ყუბანეიშვილის მიერ, თბ., 1946.

გ. ჩაჩაშვილი 1972 - გ. ჩაჩაშვილი, ოჯახურ საფეიქრო წარმოებასთან დაკავშირებული ზოგიერთი უძველესი რწმენა-წარმოდგენების შესახებ საქართველოში, - მასალები საქართველოს ეთნოგრაფიისთვის, თბ., 1972, XVI-XVII, გვ.: 103-111.

მ. ცუხიშვილი, 2006 - მ. ცუხიშვილი, შრომის ლექს-სიმღერები (საფეიქრო). - კლასიკური და თანამედროვე ქართული მწერლობა, თბ., 2006, №10.

ალ. ხაჩანაშვილი, 1904 - ალ. ხაჩანაშვილი, ქართული სიტყვიერების ისტორია. ტფ.: "წერა-კითხვის გამავრცელებელი საზოგადოების გამომცემლობა", 1904.

ETER INTSKIRVELI

METAPHORS OF DEATH AND LIFE IN THE GEORGIAN FOLK VERSE OF JOB

In many versions of "The Verse of Job", the worm fallen from Job's body turns into a bee, and the earthworm turns into the silkworm (this is the folklore innovation). Different kinds of worms creeping on Job's body – caterpillars, grubs, vineyard worms, earthworms, bees – are the metaphors of the three worlds. The gradation from the worm to the bee is given in the Georgian folk text. The worm is the most subterranean creature; the bee is the same worm, but with wings. They

personify two horizontal dimensions of the cosmic axis or tree. One of them personifies the roots, while the other symbolizes its branches, i.e. the sky. The worm passes through all possible stages that bring it closer to the bee. The above-named give a circular motion that forms the celestial-and-terrestrial opposition. In the given opposition, the first denotes the netherworld, and the second is the upper world, i.e. the sky. In the centre there is a link uniting them – the middle world. The vineyard worm belongs to the netherworld and upper world at the same time, as vineyard is presented as the plant, which unifies the two worlds: the earth gives the heavenly drink and it is for people. In “The Verse of Job”, it also has the function of the amalgamator.

Apart from the etiologic essence (“Job’s worm is the synonym of “silkworm”), the folk verse includes the greatest wisdom of world mystery: Job’s body becomes *dim-gal* (the great axis), or **Axis Mundi**, the same *dur-an-ki* (the union of the earth and the sky). Job’s body is a living symbol that sets the three worlds in one vertical.

Job is a medium, a tool in God’s hands. This is proved by the folk verse, where his body is the bearer of the bee’s function – from his body stearine is leaking. The bee in mythology, as well as in Christian religion is associated with immortality and rebirth. Job’s body is that universal state that, according to people’s belief, makes it possible for Job to rise from the dead, and the bee helps him. In this connection, parallel is drawn with Khakhamati St. George from Georgian mythology, who resists the devils, having turned into a bee.

According to the folk verse, Job eats a “leaf of manna”, and turns it into silk. It means that Job eats the food inappropriate for people, i.e. symbolically, he acquires the sacral knowledge that is accessible only for the chosen ones, and makes the sacral wisdom accessible to people. In the folk text, the silkworm symbolizes this. Thus, God cooperates with his chosen one for the love of the humanity.

In one of the version of the folk text, Job gets into the cocoon, and God turns him into a butterfly. Inside the cocoon a circle is formed. It unites the time and space, stops time in space. There is nothing inside the circle. In folk version, this metaphor is Job’s death, and it is the folk innovation. Death is the necessary condition for coming to life afresh, for resurrection. The butterfly in “The Verse of Job” symbolizes the spirit. The butterfly is a transition stage from flesh to spirit. This is the spiritual materialization. Job’s spirit continues existence as butterfly to be born afresh, for the butterfly is a presage of resurrection.

In the folk verse, “seed” is one more metaphor of Job. “Seed” is a symbol of revival, repetition. Job is seed that should be “kept”, and then scattered by God over the world, that is the repetition of cosmogony act. “Growing of seeds afresh” is implied as the creation of a new world.

Job is blessed, because he believes in “repetition”, rebirth. In the ending of the folk verse, Job is given immortal children in the paradise. However, it is not the result but the beginning that proves Job’s or Abraham’s heroism – faith is the beginning. Abraham and Job believe in possibility of impossible, and thanks to this belief, they manage to get everything anew.

რუსუდან კაშია

ღამფუძნებელი კრების არჩევნები ქუთაისური პრესის მიხედვით

დემოკრატიული საქართველოს წინაშე უმთავრეს ამოცანად იქცა საკანონმდებლო ორგანოს — დამფუძნებელი კრების მოწვევა.

ქართული საზოგადოებრიობა ჯერ კიდევ 1905წლის რევოლუციის დროს უერთდებოდა მოთხოვნას დამფუძნებელი კრების მოწვევის შესახებ (გ. მჭედლიძე, 1993, გვ. 227-228).

დამფუძნებელი კრება უნდა ყოფილიყო უფრო ლეგიტიმური არჩევითი ორგანო, ვიდრე ეროვნულ საბჭოს საფუძველზე შექმნილი პარლამენტი.

საქართველოს პარლამენტის მიერ სათანადო კანონის მიღება გაჭიანურდა შინაპოლიტიკური გართულებებისა და ქვეყნის საზღვრებთან შექმნილი საფრთხის გამო. პარლამენტმა 1918წ. 22 ნოემბერს დაამტკიცა “დამფუძნებელი კრების არჩევნების დებულება”. იგი ითვალისწინებდა საყოველთაო, თანასწორი, პირდაპირი და ფარული კენჭისყრით 130 წევრის არჩევას. პროპორციული წესით არჩევნებს ატარებდა ცენტრალური საარჩევნო კომისია. ასევე სამაზრო, საქალაქო და სასოფლო საზოგადოებათა კომისიები.

საყოველთაო არჩევნების გზით არჩეულ დამფუძნებელ კრებას უნდა განესაზღვრა საქართველოს დემოკრატიული რესპუბლიკის მომავალი პოლიტიკური მიმართულებანი, მიეღო კონსტიტუცია და ჩამოეყალიბებინა სახელმწიფოებრივი სტრუქტურები.

არჩევნებში მონაწილეობდა 15 პარტია და პოლიტიკური ჯგუფი. მათ შორის: ეროვნულ-დემოკრატიული, სოციალ-ფედერალისტური, ეროვნული პარტია, სოციალ-დემოკრატიული, ესერთა, დაშნაკუტიუნი, მაშვრალთა პარტია, რუსი სოციალ-დემოკრატები, რუსთაველის პარტია, ესთეტიკოსთა პარტია და სხვ. ბოლშევიკურმა პარტიამ არჩევნებს ბოიკოტი გამოუცხადა.

მთავარი სააგიტაციო საშუალება ამ პერიოდისათვის პერიოდული გამოცემები იყო, აქედან გამომდინარე, არჩევნებში მონაწილე პოლიტიკური პარტიები, ძირითადად, გაზეთების მეშვეობით ეწეოდნენ საარჩევნო აგიტაციას.

XXს. დასაწყისის ქუთაისი ბექდური მედიის მრავალფეროვნებით გამოირჩეოდა. შედარებისათვის მოვიყვანთ სტატისტიკურ მონაცემებს: 1912 წელს თბილისში 13 პერიოდული გამოცემა გამოდიოდა, იმავე წელს ქუთაისში იბეჭდებოდა 18 დასახელების გაზეთი, ყურნალი და აღმანახი. საზოგადო მოღვაწე დიმიტრი მესხი თავის “მოგონებებში” აღნიშნავს: “საგაზეთო ცოცხალი ენა ჩვენ მწერლობაში იმერლებმა შექმნეს, აკაკიმ, გიორგი წერეთელმა, ნიკო ნიკოლაძემ, ყურნალისტიკის პირველი პიონერები ისინი იყვნენ” (დ. მესხი, 1940, გვ. 71).

ჩვენი საკვლევი თემიდან გამომდინარე, ყურადღება გავამახვილეთ ქუთაისში გამოშვებული პოლიტიკური პარტიების პერიოდულ გამოცემებზე, რომელთაც მნიშვნელოვანი საინფორმაციო-სააგიტაციო როლი ითამაშეს არჩევნების

მომზადებაში, ესენია: ეროვნულ-დემოკრატიული პარტიის ქუთაისის ორგანიზაციის პერიოდული ორგანო “ჩვენი ქვეყანა”, სოციალ-ფედერალისტური პარტიის გაზეთი “ხალხის მეგობარი” და სოციალ-დემოკრატიული პარტიის პერიოდული გამოცემა - “სოციალ-დემოკრატი”.

გაზეთები მკაფიოდ გამოხატავდნენ თავიანთი პარტიების პოზიციებს და წინასაარჩევნო მარათონში ჩაბმულნი მკვეთრად აკრიტიკებდნენ სხვა პარტიების სამოქმედო პროგრამებს.

ქუთაისში მოღვაწეობდა ეროვნულ-დემოკრატიული პარტიის ძლიერი ჯგუფი. მათი პერიოდული ორგანო “ჩვენი ქვეყანა” გამოდიოდა 1917-19 წლებში.

გაზეთი იცავდა იმ მიმართულებებს, რომელიც მემკვიდრეობით მიიღო 1915-17 წლებში ქუთაისში გამოავალ გაზეთ “სამშობლოსაგან” (გრ. იარალოვი, 1988, გვ. 80). გაზეთ “ჩვენი ქვეყნის” რედაქცია იმყოფებოდა ახლანდელი თამარ მეფის ქუჩაზე, სოლომონ მიქელაძის სახლში, იბეჭდებოდა სტამბაში - “ძმობა”. თავდაპირველად გაზეთის გამომცემელ-რედაქტორი იყო ვეჭილი დ. კვიციანი; 1919წ. კი გაზეთის სათავეში ჩაუდგა სარედაქციო კოლეგია, ცნობილი პუბლიცისტის ვასილ წერეთლისა და კონსტანტინე კაპანელ-ჭანტურიას ხელმძღვანელობით (მ. თაღუმაძე, 2010, გვ. 21).

გაზეთის რთულ პირობებში უხდებოდა მუშაობა: ეკონომიკური სიძნელები, მწირი შესაძლებლობები, ქალაქის სიმცირე აიძულებდა რედაქციას შეემცირებინა ფორმატი, მიუხედავად ამისა, გაზეთს მტკიცე პოზიცია ეჭირა და დროულად აანალიზებდა იმდროინდელი ცხოვრების საჭირობოროტო საკითხებს.

ეროვნულ-დემოკრატიული პარტიის პროგრამა (განსხვავებით სოციალ-ფედერალისტებისა და ესერებისაგან, რომლებიც კოოპერაციული მეურნეობების შექმნას ვარაუდობდნენ), ითვისებდა მიწის კერძო საკუთრებისა და ინდივიდუალური მეურნეობების შექმნას.

გაზეთი “ჩვენი ქვეყანა” განიხილავდა და მოსახლეობას აცნობდა ეროვნულ-დემოკრატიული პარტიის მთავარ ამოცანებს, რაც მდგომარეობდა პოლიტიკური დამოუკიდებლობის განმტკიცებასა და მყარი დემოკრატიული ინსტიტუტების ჩამოყალიბებაში. რუბრიკაში “დამფუძნებელი კრების არჩევნებისათვის” (30 იანვარი, №5) პუბლიცისტი ვასილ წერეთელი წერს: “სოციალისტებს ხმას ნუ მისცემთ. რადგან მათი მიზანია კერძო საკუთრების მოსპობა... მენშევიკები, ბოლშევიკების მსგავსად, თავის პროგრამაში აცხადებენ, რომ მათი მიზანია საწარმოო საშუალებათა განსაზოგადოება”, ბოლოს ავტორი მოწოდებით ამთავრებს: “ფრთხილად მოქალაქენო! თუ კერძო საკუთრება და თავისუფლება გიყვართ, მიეცით ხმა ეროვნულ-დემოკრატიულ პარტიას”.

იმავე ნომერში გაზეთი აქვეყნებს დამფუძნებელ კრებაში ეროვნულ-დემოკრატიული პარტიის მთავარ სამოქმედო პროგრამას, რომელიც 12 პუნქტად იყო ჩამოყალიბებული. ჩვენ ყურადღება რამდენიმე მათგანზე გავამახვილებთ:

1. განმტკიცდეს კერძო საკუთრება, რომელიც არის თავისუფლებისა და ქონებრივ-ზნეობრივი წინსვლის საფუძველი.

2. განმტკიცდეს საქართველოში რესპუბლიკური დემოკრატიული წეს-წყობილება. საქართველოს საკანონმდებლო და ადმინისტრაციულ საქმეებს ხალხის მიერ არჩეული წარმომადგენელთა კრება და ამ კრების მიერ აღნიშნული მთავრობა უნდა განაგებდეს.

3. საფუძველი ჩაუყაროს ადგილობრივს, ანუ საეროებსა და საქალაქო ოფიომპაროველობებს. რომელთაც უნდა განაგონ ადგილობრივი საქმეები იმ პირობით, რომ უზუნაუსი ზედამხედველობა ეკუთვნოდეს მთავრობას.

8. "შოაწესრიგოს ფულის საქმე", ქართული მთავრობის მთავარი მიზანი უნდა იყოს ქართული ბაზრიდან რუსული ფულის განდევნა, რასაც მხოლოდ სტაბილური გარემო და მყარი ეროვნული ვალუტა შექმნის.

პროგრამაში ყურადღება გამახვილებულია რეგულარული ჯარის, ფოსტატელეგრაფის, განათლების პრობლემებზე და ა. შ.

"ჩვენი ქვეყნის" თებერვლის თვის ყველა ნომერში გამოქვეყნებულია დამფუძნებელი კრების ეროვნულ-დემოკრატიული პარტიის კანდიდატთა 17 კაციანი სია. №1 ამ სიაში - ნიკო ნიკოლაძეა. კანდიდატთა სიაში იყვნენ ცნობილი პარტიული და სახელმწიფო მოღვაწეები: სპირიდონ კედია, გიორგი გვაზავა, გერონტი ქიქოძე, ექვთიმე თაყაიშვილი, კორნელი კეკელიძე, პეტრე სურგულაძე და სხვ.

5. მარტის №33-ში გამოქვეყნებულია ქუთაისის თვითმმართველობის ეროვნულ-დემოკრატიული პარტიის ხმოსნების კანდიდატთა სია, №1 პუბლიცისტი - ვასილ წერეთელი.

თებერვლის ყველა ნომრის პირველ გვერდზე გაზეთი მკითხველს ახსენებს პარტიის საარჩევნო ნომერს. მთელ ფურცელზე დაწერილ რიცხვ 2-ს, თან ახლავს, მინაწერის სახით, მოწოდება: "მოქალაქეო, ხმა არ დაკარგოთ, მოიხადეთ თქვენი ვალი და ხმა მიეცით ეროვნულ-დემოკრატიული პარტიის სიას".

სოციალ-ფედერალისტური პარტიის პროგრამასა და სამოქმედო გეგმებს მკითხველს აცნობდა თბილისში გამომავალი გაზეთი "სახალხო საქმე", ხოლო ქუთაისის მოსახლეობას პარტიის ბეჭდვითი ორგანო — "ხალხის მეგობარი".

ქუთაისის საგუბერნიო კომიტეტის გაზეთის პირველი ნომერი გამოვიდა 1917 წ. იგი წარმოადგენდა 1915 წ. გამომავალ სოციალ-ფედერალისტთა საპოლიტიკო და სალიტერატურო გაზეთ "მეგობრის", ხოლო 1916 წ. კი "ჩვენი მეგობრის" გაგრძელებას. გაზეთი სავსებით აღიარებდა პარტიის იდეურ კონცეფციას. გაზეთის სათავეში სარედაქციო კოლეგია ედგა (მ. თაღუმაძე, 2010, გვ. 27).

სოციალ-ფედერალისტური პარტიის მთავარი მოწოდება იწყებოდა ასე — "საქართველოს მშრომელ ხალხს". პარტიის მთავარ მიზანს წარმოადგენდა სახალხო რესპუბლიკის ჩამოყალიბება, მუშებისა და გლეხების სოციალურ-ეკონომიკური მდგომარეობის გაუმჯობესება. პარტია იბრძოდა პოლიტიკური დამოუკიდებლობისათვის; მათი ზედვით, საქართველოს მშრომელებს, სხვა ერებთან ერთად უნდა აეგოთ სოციალიზმი ანუ სოციალური სამართლიანობის საზოგადოება.

"ხალხის მეგობარი" 18 და 19 იანვრის ნომერებში (№353, 354) აქვეყნებს დამფუძნებელი კრების 40 პუნქტისაგან შემდგარ მთავარ დებულებას, რომელიც ქმნიდა საქართველოში დემოკრატიული სახელმწიფო სტრუქტურების ჩამოყალიბების იურიდიულ საფუძველს.

ჩვენ ყურადღებას ვამახვილებთ მეორე პუნქტზე, რომელშიც მითითებულია, რომ დამფუძნებელი კრების არჩევნებში მონაწილეობის უფლება აქვს რესპუბლიკის ორივე სქესის მოქალაქეს. დემოკრატიული საქართველოს კანონმდებლობა ერთ-ერთი პირველია იმ ქვეყნებს შორის, რომელმაც ქალებს მისცა საარჩევნო ხმის უფლება.

11 თებერვლის №372 გამოქვეყნებულ სტატიაში — "დამფუძნებელი კრება", ჟურნალისტი ძერულისპირელი აღნიშნავს საკანონმდებლო მნიშვნელობას ქვეყნისათვის: "ქართველ ერს უდიდესი მომენტი უდგებდა... რევოლუციის შეძღვა

არც ერთ არჩევნებს არ ქონია ასეთი უდიდესი მნიშვნელობა, რომელიც დღევანდელს აქვს, ამიტომაც მოვუწოდებთ მოქალაქეებს სიფრთხილე გამოიჩინონ ხმის მიცემის დროს... ჩვენი პარტია დარაჯად დაუდგება საქართველოს რესპუბლიკის საზღვრების ხელშეუხებლობას და მის თავისუფლებას”.

პუბლიცისტი ასლანიშვილი 1 თებერვლის (№364) სტატიაში: “დამფუძნებელი კრება და ჩვენი მომავალი”, აღნიშნავდა: “დღეს როდესაც მოგვიახლოვდა ჩვენ საქართველოს დამფუძნებელი კრების არჩევნები, დღეს უნდა გაისმას ნამდვილი ხმა ქართველი მშრომელი ხალხისა, რომელმაც უნდა ამცნოს მსოფლიოს, რომ საქართველო მუდამ იღვწოდა თავისუფლებისათვის...”

ჟურნალისტი გ. ჭუმბურიძე სარედაქციო სტატიაში “ჩვენ და სოციალ-რევოლუციონერები” განმარტავს სოციალისტური მიმართულების პარტიებს შორის იდეური განსხვავების მთავარ მიზეზს: “სოციალ-რევოლუციონერებისა და სოციალ-ფედერალისტების საწინააღმდეგო ბანაკში ყოფნა ეროვნული საკითხის ახსნა-განმარტებასა და გაშუქებაში გამოიხატებოდა... თუმც ვერც სოციალურ და აგრარულ საკითხებში ეთანხმებოდნენ ერთმანეთს” – აღნიშნავს ავტორი (მ. თადუმაძე, 2010, გვ. 29).

სოციალ-ფედერალისტთა პარტიული სია 120 კანდიდატისაგან შედგებოდა, მათ შორის იყო 4 ქალი. სიაში პირველ ნომრად სახელდება გიორგი ლასხიშვილი.

15 თებერვლიდან (№376) ყველა ნომერში გაზეთი პირველ გვერდზე აქვეყნებს მთავარ მოწოდებას, რომელიც შემდგენაირად გამოიყურება. გრაფაში ჩასმულ რიცხვ ხუთიანს, ირგვლივ ახლავს წარწერები: “აი რა უნდა მეხუთე ნომერს, აი ამისთვის იბრძვის მეხუთე ნომერი”. მთავარი დევიზი წერია ფართო შრიფტით: “პური, მიწა, თავისუფლება”. იქვე მინაწერია წვრილი შრიფტით: “სამშობლო, რევოლუცია, ინტერნაციონალი”. დევიზს ახლავს წარწერა: “მიწის მუშებო, თუ გინდათ თქვენი შრომის ნაყოფი თქვენვე დაგრჩეთ, მიწა მას ქონდეს, ვინც მას დაამუშავებს... მშრომელნო, თქვენს ინტერესებს დამფუძნებელ კრებაზე საუკეთესოდ და მედგრად დაიცავს საქართველოს სოციალ-ფედერალისტური პარტია და ამიტომ ხმა მეხუთე ნომერს მიეცით”.

არჩევნებში აქტიურობით გამოირჩეოდა სოციალ-დემოკრატიული პარტია. თბილისში გამომავალი გაზეთი “ერთობა” (1919 წ. 12 იანვრის მეწინავე სტატიაში) წერდა, რომ სოციალ-დემოკრატებს ბრძოლა სამ ფრონტზე მოუწევს. მან სათანადო პასუხი უნდა გასცეს ყველა ეროვნების ნაციონალისტებს, დაუპირისპიროს მათ მშვიდობა-თანხმობა (საქართველოს ისტორია, IV, 2012 წ. გვ. 230).

იმ პერიოდის საარჩევნო, სააგიტაციო პროცესში წამყვანი საშუალება იყო ბეჭდვითი სიტყვა. სოციალ-დემოკრატიული პარტიის ქუთაისის ორგანიზაცია გამოსცემდა იმავე სახელწოდების გაზეთს — “სოციალ-დემოკრატი”. იგი იბეჭდებოდა 1919-21 წლებში. გაზეთის რედაქცია მდებარეობდა ბალახვნისა და პუშკინის ქუჩის კუთხეში. გაზეთის რედაქტორ-გამომცემელი იყო ცნობილი პოლიტიკური მოღვაწე გრიგოლ ურატაძე, ხოლო ფაქტობრივი რედაქტორი, პუბლიცისტი და მკვლევარი — ვიქტორ ნოზაძე.

13 თებერვლის (№34) სარედაქციო წერილში გაზეთი წერდა: “რთულსა და ძნელ პირობებში გვიხდება დამფუძნებელი კრების არჩევნების წარმოება, თავს გვესხმიან გარედან, მახვილს ლესენ შავი გენერალი დენიკინი და ოსმალთა ბეგები. ამ ორ შავ ძალას დამფუძნებელი კრების არჩევნებთან ერთად უნდა

გაუმკლავდეს ქართველი ხალხი”. ავტორი აგრძელებს ქვეყნის შინაპოლიტიკური ვითარების ანალიზს და აღნიშნავს: “შინაური შტრები ჩვენი მეტოქეები არიან: ყველა ჯურის ეროვნულ-დემოკრატიული და სხვა ნაციონალისტური პარტიები”. სტატია მთავრდება მოწოდებით: “მაშ ამომრჩევლებო, ნუ დაგვარგავთ იმას, რაც გვაქვს, მოვუაროთ მიწას, თავისუფლებას, საქართველოს დამოუკიდებლობას, არ დაკარგოთ არც ერთი ხმა, მიეცით იგი პირველ ნუმერს”.

წინასაარჩევნო პერიოდში გაზეთი “სოციალ-დემოკრატი” განსაკუთრებულ ყურადღებას ამახვილებს პარლამენტის მიერ შემუშავებულ მიწის კანონპროექტზე, თავგამოდებით იცავს მას და მოუწოდებს მოსახლეობას მხარდაჭერისაკენ.

სოციალ-დემოკრატიული პარტია სააგიტაციოდ მათთვის დამახასიათებელ ნაცად მეთოდს მიმართავდა — ქუთაისის სხვადასხვა უბნებში ეწყობოდა მუშათა და გლეხთა კრებები, ტარდებოდა მოხსენებები და მოწოდებები დამფუძნებელი კრების არჩევნების შესახებ, რასაც აქტიურად და დროულად ამუშავებდა გაზეთი “სოციალ-დემოკრატი”. საარჩევნო კამპანიის დაწყებასთან ერთად, გაზეთი, თავის ყოველ ნომერში აქვეყნებდა პარტიის 130 კაციან სიას, მათ შორის იყო 6 ქალი. სიაში — №1 ნოე ყორღანია.

გაზეთი ასევე აქვეყნებდა დამფუძნებელი კრების მთავარი საარჩევნო კომისიის შემადგენლობას (№28, 29, 34).

ყველა ნომერს თან ახლდა მოწოდება მსხვილი შრიფტით: “მოქალაქენო, მიიღეთ მონაწილეობა დამფუძნებელი კრების არჩევნებში და ხმა მიეცით №1”.

რაც თვისობრივად ამსგავსებს საგაზეთო პუბლიკაციებს, არის ის, რომ საარჩევნო აგიტაცია, ძირითადად, მაინც მოწინააღმდეგე პარტიების სამოქმედო პროგრამების კრიტიკითა და განქიქებით მიმდინარეობს.

განსაკუთრებით ძლიერი იდეოლოგიური დაპირისპირება მიმდინარეობდა ეროვნულ პარტიებსა და სოციალისტური მიმართულებების პარტიებს შორის. განხეთქილების მთავარ მიზეზს ეროვნულ-დემოკრატიულ პარტიასა და სოციალ-ფედერალისტებს შორის, ავტონომიის საკითხი წარმოადგენდა (გ. მჭედლიძე, 1993, გვ. 451), ხოლო წინააღმდეგობა ეროვნულ-დემოკრატიებსა და სოციალ-დემოკრატიებს შორის, კერძო საკუთრებისადმი დამოკიდებულებაში მდგომარეობდა.

ეროვნულ-დემოკრატიული პარტიის ქუთაისის კომიტეტის გაზეთი “ჩვენი ქვეყანა” (1919 წ. 30 იანვრის, №5) — სტატიაში “დამფუძნებელი კრების გარშემო” — მენშევიკურ პარტიას ბოლშევიკურს ადარებს და ამომრჩეველს სიფრთხილისაკენ მოუწოდებს: “ხმას თუ მისცემთ სოციალისტურ პარტიებს, უფსკრულში გადაიჩეხებით” — ვკითხულობთ გაზეთში.

იმავე ნომერში გამოქვეყნებულ ეროვნულ-დემოკრატიული პარტიის პროგრამაში ხაზგასმულია, რომ სოციალ-დემოკრატიულმა მთავრობამ ვერ უზრუნველყო ქართული ფულის სიმყარე, წაგებაზე მუშაობს რკინიგზა და ა. შ. სტატია მთავრდება მოწოდებით: “მართვა-გამგეობა ხელში არ ჩაუგდონ სოციალ-დემოკრატიებს, რომელთაც ქვეყანა ეკონომიკური კოლაფსისაკენ მიჰყავთ”.

გაზეთი, ასევე, მწვავედ აკრიტიკებს სოციალ-დემოკრატიების მიერ შემუშავებულ მიწის კანონპროექტს და ამომრჩეველს აფრთხილებს: “თუ მათ ექნებათ ხმის უმეტესობა, საფუძველი შეერყევა კერძო საკუთრებას” (“ჩვენი ქვეყანა”, 29 იანვარი, №4).

საარჩევნო პერიოდში (თებერვლის პირველი რიცხვები) პირველ გვერდს გაზეთი იწყებდა მოწოდებით ამომრჩევლებისადმი — “ხმა არ მისცეთ სოციალისტურ პარტიებს”.

საპირისპიროდ სოციალ-დემოკრატების პერიოდული ორგანო “ხალხის მეგობარი” ილაშქრებს ეროვნული პარტიების წინააღმდეგ და მოუწოდებს: “მოქალაქეებმა არ უნდა მისცენ ხმა ისეთ პარტიებს, რომლებმაც არაფერი არ გაუკეთეს ქვეყანას...” სტატიის ავტორი (ძერულისპირელი) ეროვნულ-დემოკრატიულ პარტიას უწოდებს კაპიტალისტების პარტიას და მოუწოდებს: “არც ერთი ხმა №2 [ედპ], რადგან მათი გამარჯვებით დაიკარგება რევოლუციით მონაპოვარი”.

გაზეთი აგრძელებს პარტიების სამოქმედო პროგრამების კრიტიკას და ბრალს სდებს სოციალ-დემოკრატებს სოციალიზმის იდეებისადმი ღალატში: “სოციალ-დემოკრატები ცნობილია თავისი შეპირებებით და არ ასრულებით. მათ უღალატეს ხალხის ინტერესებს და მიიღეს მიწის შესახებ ბურჟუაზიული პროგრამა” — ვკითხულობთ 11 თებერვლის №372-ის ნომერში.

განსაკუთრებული აქტიურობით მოწინააღმდეგე პარტიების მიმართ, გამოდიოდა გაზეთი — “სოციალ-დემოკრატი”.

1919 წ. 8 თებერვლის №30 ნომერში ვკითხულობთ: “სხვა სოციალისტური პარტიები (სოციალ-დემოკრატები და ესერები) არ არიან ნამდვილად ხალხის ინტერესების დამცველნი”. გაზეთი მწვავედ ილაშქრებს ეროვნულ-დემოკრატიული პარტიის წინააღმდეგ, უწოდებს მათ “თავადებისა და მღვდლების პარტიას”. სტატიის ავტორი მხოლოდ სოციალ-დემოკრატებს იხსენიებს, როგორც “ხალხის მესაიდუმლესა და გულშემატკივარს”.

გაზეთის 33 ნომერში (12 თებერვალი), სტატიაში: “დამფუძნებელი კრების არჩევნებისათვის”, ალის ფსევდონიმით ცნობილი ჟურნალისტი წერს: “დამფუძნებელ კრებაში ჩვენებური მემარჯვენე ჯგუფების: ნაციონალ-დემოკრატების, ეროვნული პარტიისა და სხვების გამარჯვება, მათი უმრავლესობის გაყვანა, ეს იმას ნიშნავს, რომ ქართველმა დემოკრატებმა, ხალხმა თვით მოაწეროს საკუთარ სიკვდილის განაჩენზე ხელი... ეს იმას ნიშნავს, რომ გლეხი უნდა გამოეთხოვოს მიწას, მუშა 8 საათის სამუშაო დღეს” და ა. შ.

№34 (13 თებერვალი) ისევ უპირისპირდება ეროვნულ პარტიებს, გაზეთში ვკითხულობთ: “ყველაზე დიდ საფრთხეს საქართველოს დამფუძნებელი კრების არჩევნებში, ნაციონალ-დემოკრატიული პარტია წარმოადგენს” და მოუწოდებს მუშათა კლასს, არ მისცეს ხმა ამ პარტიას.

გაზეთის მომდევნო ნომერი (15 თებერვალი, №36) — ესერათა პარტიის აკრიტიკებს, მიუთითებს, რომ მათ არა აქვთ მტკიცე პოლიტიკა და ტაქტიკა არც ერთ საკითხში.

“სოციალ-დემოკრატის” იგივე ნომერი დაშნაკუთიუნს აკრიტიკებს, უწოდებს მათ შოვინისტთა პარტიას. 18 თებერვლის (№37) სტატია მიმართულია ქართველი ბოლშევიკების წინააღმდეგ. საგაზეთო წერილში ხაზგასმულია, რომ ბოლშევიკები გენერალ დენიკინზე უარესად იქცევიან, მუშათა კლასს ამხედრებენ ქართული დემოკრატიის წინააღმდეგ. როგორც აღვნიშნეთ, საარჩევნო-სააგიტაციო საქმიანობა მიმდინარეობდა სხვა პარტიებისა და მათი გაზეთების კრიტიკის ფონზე.

გაზეთის ყველა ნომერი მთავრდებოდა მოწოდებით: “ხმა მიეცით მხოლოდ №1, სოციალ-დემოკრატიულ პარტიას”.

ქუთაისური პრესა აქტიურად ეხმიანებოდა არჩევნებთან დაკავშირებულ, ქალაქში მიმდინარე ყველა მოვლას. ქუთაისში წინასასარჩევნოდ ჩამოდიოდნენ

საზოგადოებისათვის ცნობილი მოღვაწეები. ტარდებოდა საჯარო მოხსენებები საარჩევნო მოვლენების საკითხებთან დაკავშირებით. 6 მარტს (№34) გაზეთი “ჩვენი ქვეყანა” აშუქებს სპირიდონ კელიას საჯარო ლექციას ქუთაისში თემაზე: “საქართველო და ჩვენი მთავრობის პოლიტიკა”.

“ზალხის მეგობარი” (19 იანვარი, №354) ქუთაისის თეატრში შალვა ნუცუბიძის მოხსენების შესახებ ამცნობს მკითხველს. 23 თებერვალს (№382 “ზალხის მეგობარი”) შალვა ნუცუბიძე კვლავ ქუთაისში ატარებს საჯარო მოხსენებას არჩევნების შედეგების შესახებ. იგივე გაზეთი (11 თებერვალი, №372) აკეთებს განცხადებას, რომ იუსტიციის მინისტრი შ. მესხიშვილი გამოდის საჯარო ლექციით: “დამფუძნებელი კრება და საქართველოს თანამედროვე მდგომარეობა”.

რაც შეეხება სოციალ-დემოკრატიულ პარტიას, ამ პარტიისათვის დამხანაიანთბელი იყო მუშათა კრებების ჩატარება. გაზეთი “სოციალ-დემოკრატი” აშუქებდა ქალაქის სხვადასხვა უბნებში წინასაარჩევნო მუშათა კრებების ჩატარების შესახებ. მაგალითად, 9 თებერვლის №31 მუშებს იწვევს კრებაზე, რომელსაც ატარებდნენ მთავრობის თავმჯდომარე ნოე რამიშვილი და ამხანაგი გოგიტა ფალავა.

ჩვენ მიერ განხილული პერიოდული გამოცემების ყველა ნომერში გაშუქებულია დასავლეთ საქართველოს სხვადასხვა დაბებსა და სოფლებში მიმდინარე საარჩევნო მზადების შესახებ.

თებერვლის დასაწყისის ბეჭდური მედია ახსენებდა მკითხველს არჩევნების მიმდინარეობის დროსა და წესებს; გაზეთები მიუთითებდნენ არჩევნების პროცედურულ მხარეზე. ასევე ხშირად იბეჭდებოდა ქუთაისის საარჩევნო კომისიის განცხადებები (მაგალითად, სად უნდა მივიდეს ამომრჩეველი, რომელსაც არ მიუღია ბარათები და ა. შ.).

პარტიები პერიოდული გამოცემების მეშვეობით მიმართავდნენ თავიანთ წევრებს და მოუწოდებდნენ მეტი აქტიურობისაკენ. “ზალხის მეგობარი” (15 თებერვალი №376) ავრცელებს მოწოდებას: “ამხანაგებო, გასწიეთ აგიტაცია, კერძო საქმეები 15 დღით დაივიწყეთ, მუშაობისაკენ მოგიწოდებთ თქვენ თქვენი პარტია” — ვკითხულობთ გაზეთში.

5 თებერვლის №357 მკითხველს ამცნობს, რომ ქუთაისის სოციალ-ფედერალისტთა ქალთა ორგანიზაცია ჩამოივლის დაწესებულებებსა და უბნებს, რათა შეკრიბოს დღიური შემოსავალი პარტიის წევრებს შორის, დამფუძნებელი კრების არჩევნებისათვის.

“სოციალ-დემოკრატიის” 16 თებერვლის №26 პარტიულ ამხანაგებს მოუწოდებს, თითო დღის ჯამაგირი შეიტანონ დამფუძნებელი კრების ფონდისათვის, ასევე მოუწოდებს პარტიის წევრებს გასწიონ აგიტაცია: “ამხანაგებო! დამფუძნებელი კრება ჩვენი ცხოვრების დიდი ისტორიული ფაქტია, ჩვენ ამ ფრონტზეც უნდა გავიმარჯვოთ” — წერს სოციალ-დემოკრატიული მუშათა პარტიის ქუთაისის კომიტეტი.

ქუთაისური პრესა არჩევნების გარშემო მიმდინარე არც ერთ დეტალს არ ტოვებდა. გაზეთებში იბეჭდებოდა ქალაქში გამოკრული საარჩევნო პლაკატების სრული აღწერილობა. საილუსტრაციოდ განვიხილოთ რამდენიმე მათგანი. სოციალ-დემოკრატიული პარტიის პლაკატები შემდეგნაირად

გამოიყურებოდა: 1) გლახს მიაქვს თავადის მიწა და ლოცავს სოციალ-დემოკრატიულ პარტიას 2) №1 საქანელათი ყველა სხვა პარტიას იშორებს. სოციალ-ფედერალისტური სარეკლამო პლაკატზე გამოსახული იყო, რომ მუშა და გლეხი ყველა ნომერს ყრის, გარდა №5 (სოციალ-ფედერალისტები) და №1 (სოციალ-დემოკრატები) და ა. შ.

დადგა დამფუძნებელი კრების არჩევნები, რომელიც მიმდინარეობდა 14, 15, 16 თებერვალს, ეს იყო პარასკევი, შაბათი და კვირა დღეები.

მიუხედავად პარტიების, პერიოდული გამოცემების აქტიური მცდელობისა, არჩევნებში მოსახლეობის დაბალი აქტივობა დაფიქსირდა. მონაწილეობა მიიღო ხმის უფლების მქონე მოქალაქეთა ნახევარზე ოდნავ მეტმა. დაბალი აქტივობის მიზეზი შეიძლება ყოფილიყო დაპირისპირება პარტიებს შორის, ასევე ქართველი ბოლშევიკების ბოიკოტი არჩევნებისადმი.

დამფუძნებელი კრების არჩევნები მაინც შედგა. 12 მარტის №56 “სოციალ-დემოკრატი” წერდა: “დღეს საქართველოს დემოკრატიული რესპუბლიკის დედაქალაქში დამფუძნებელი კრება შეიკრიბა, მან მტკიცე საფუძველი უნდა ჩაუყაროს საქართველოს დემოკრატიულ რესპუბლიკას”.

არჩევნებში დიდი უპირატესობით გაიმარჯვა სოციალ-დემოკრატიულმა პარტიამ. დამფუძნებელ კრებაში 130 ადგილიდან მათ 109 მანდატი მიიღეს, 8-8 ეროვნულ-დემოკრატებმა და სოციალ-ფედერალისტებმა, 5 - ესერებმა.

ყველა სახელისუფლო დონეზე, სამაზრო ერობებსა და თვითმმართველობებში უმრავლესობა სოციალ-დემოკრატიული პარტიის წარმომადგენლებმა მოიპოვეს.

სოციალ-დემოკრატები წინასწარი შედეგებით უკვე ზეიმობდნენ. ჟურნალისტი ვასილ წერეთელი ამაზე ირონიულად აღნიშნავდა, რომ სოციალ-დემოკრატებს “სიხარულით ტარაბუა დაესხათ” (“წვენი ქვეყანა”, №31, 2 მარტი).

თუმცა ხმების დათვლა-დაზუსტება გრძელდებოდა. ზოგიერთ მაზრაში, მაგალითად, დუშეთსა და სენაკში მიმდინარეობდა მწვავე დავა ხმების გამო.

დამფუძნებელი კრების პირველი სხდომა გაიხსნა 1919 წ. 1 მარტს. იგი გახსნა უხუცესმა დეპუტატმა სილიბისტრო ჯიბლაძემ. მეორე სხდომაზე, 14 მარტს მთავრობის საქმიანობის ანგარიშით გამოვიდა ნოე ჟორდანიას. თავის გამოსვლაში ჟორდანიამ აღნიშნა, რომ საქართველო “შეჩერდა ბურჟუაზიულ ეტაპზე, შექმნა დემოკრატიული სახელმწიფო: “პარლამენტის მთავრობა მიდის და ადგილს უთმობს დამფუძნებელი კრების მთავრობას... მთავარი კითხვა, რომელიც არის გადასადგმელი დამფუძნებელ კრებას, არის მართვა-გამგეობის ანუ აღმასრულებელი ძალის მოწყობა” (მოხსენება გამოაქვეყნა გაზეთმა “სოციალ-დემოკრატმა” — №48, 49, 3-4 მარტი).

ამდენად, ამ დიდი ისტორიული მისიის - დემოკრატიული საქართველოს დამფუძნებელი კრების არჩევნების მომზადებაში, უდიდესი როლი ითამაშა პრესამ, მათ შორის აქტიურობითა და პროფესიონალიზმით გამოირჩეოდა ქუთაისში გამოშვებული პერიოდული გამოცემები.

დამოწმებული ლიტერატურა

- მ. თაღუმაძე, 2010 - მ. თაღუმაძე, 1917-21 წლების ქუთაისის პრესა, ქუთაისი, 2010.
- გ. იარალოვი, 1988 - გ. იარალოვი, ქართული პერიოდიკის ისტორიისათვის, თბ., 1988.
- გ. მჭედლიძე, 1993 - გ. მჭედლიძე, ქუთაისის ახალი ისტორიის ნარკვევები, ქუთაისი, 1993.
- საქართველოს ისტორია, 2012 - საქართველოს ისტორია, (XIX – XX) საუკუნეებში, ტ. IV, თბ., 2012
- ა. ნიკოლეიშვილი, 1940 - ა. ნიკოლეიშვილი, კულტურა საქართველოს დემოკრატიულ რესპუბლიკაში, ქ., 1996, დ. მესხი, მოგონებანი, თბ., 1940

RUSUDAN KASHIA

**CONSTITUENT ASSEMBLY ELECTION ACCORDING
TO KUTAISI PRESS**

In February 1919 the democratic government of Georgia scheduled the Constituent Assembly election. The Assembly should determine the future of the political directions of the Democratic Republic, adopt the constitution and form the state structures.

The fifteen political parties and groups ran up their election campaign chiefly by means of the periodic press. The newspapers being published in Kutaisi, like “chveni kveqana”(our country) –the edition of the National-democratic party and “khalkhis megobari” (friend of people) published by Social-federalist party and ”social demokrati”, a periodic edition of social-democrats played significant role in providing important information during the election campaign.

The newspapers printed action programs and declarations of the political parties for the voters. They provided list of candidates for the Constituent Assembly. The articles had much in common in the sense that the parties were chiefly engaged in criticizing the programs proposed by the competing parties and extending diatribes against one another. Bitter ideological contradictions took place between the national oriented and socialist profile parties.

Kutaisi press actively responded to every event related to the elections. The newspapers instructed and reminded people about the rules of conducting and participating in the elections. Political parties addressed to their members through the newspapers and urged them for their active participation.

The printing media had played an immense role in carrying out the Constituent Assembly election in Georgia, among which the newspapers published in Kutaisi were singled out by their active positions and professionalism.

ეკატერინე კახიძე

იმერეთის ადმინისტრაციულ-ტერიტორიული დაყოფა XVIII-XIX საუკუნეებში

1801 წლის 18 იანვარს რუსეთის იმპერატორის პავლე I-ის მანიფესტით, რომელიც იმავე წლის 12 სექტემბრის ალექსანდრე I-ის მანიფესტითაც დადასტურდა, რუსეთის იმპერიამ დაარღვია 1783 წლის გეორგიევსკის ტრაქტატის პირობები და გააუქმა ქართლ-კახეთის სამეფო; ხოლო მოგვიანებით, 1810 წელს, რუსეთის იმპერიამ გააუქმა იმერეთის სამეფო, რითაც დაასრულა კიდევ საქართველოს დაპყრობა.

XVIII-XIX სს.-თა მიჯნაზე, სანამ რუსეთის იმპერია თავისი მმართველობის ადმინისტრაციულ რეფორმას ჩაატარებდა, საქართველოს სამეფო-სამთავროებში, ადმინისტრაციული თვალსაზრისით, იმერეთის სამეფოში შემდეგი სიტუაცია იყო:

1762 წ. ერეკლე II-მ მამის, ქართლის მეფე თეიმურაზ II-ის, გარდაცვალების შემდეგ გააერთიანა ქართლ-კახეთის სამეფო, რის შემდეგაც — გაერთიანებული სამეფო ტრადიციულად სამხედრო სახელმწიფოს წარმოადგენდა და 4 სამხედრო ადმინისტრაციულ ერთეულად — სადროშოდ (სასარდლოდ) იყოფოდა: მეწინავე სადროშოს წარმოადგენდა ქიზიყის სასარდლო. ლაშქრის ცენტრი იყო სამეფო სადროშო, რომელიც კახეთს, შიდა ქართლსა და მტკვრის ხეობას მოიცავდა. ფლანგებს კი წარმოადგენდნენ, ერთის მხრივ, მუხრანბატონის სასარდლო, რომელშიც შედიოდა ყოფილი არაგვისა და ქსნის საერისთავოები, მეორეს მხრივ, ბარათაშვილის სასარდლო, რომელიც მოიცავდა ქვემო ქართლს...

იმერეთის სამეფო იყოფოდა ვაკის, ოკრიბა-ლეჩხუმისა და ზემო მხარის სასარდლოდ. ოდიშის სამთავრო ზუგდიდის და სენაკის სამოურავოებად. გურიის სამთავრო ოზურგეთისა და ნაგომარის სამოურავოებად. აფხაზეთის სამთავროს შიდა ადმინისტრაციულ ერთეულებს წარმოადგენდა: ფსხუ, ბზიფი, ვუმისთა, წებელდა, აბჟუა. სამურზაყანო. სვანეთი დადემშქელიანების ორ შტოს შორის იყო გაყოფილი, მესამე ნაწილს წარმოადგენდა თავისუფალი სვანეთი.

დასავლეთი საქართველოს მფლობელთა შორის ტერიტორიული ცილობის საგანს წარმოადგენდა: სამურზაყანო (ოდიშისა და აფხაზეთის სამთავროებს შორის) და ლეჩხუმი (იმერეთის სამეფოსა და ოდიშს შორის). შავიზღვისპირა ციხე-სიმაგრეებში: ფოთში, ანაკლიასა და სოხუმში ოსმალთა გარნიზონები იდგნენ..." (ბ. კუპატაძე, 2004, გვ. 82). რუსეთის საიმპერატორო კარმა, საქართველოშიც ისეთივე პოლიტიკურ-ადმინისტრაციული სისტემა ჩამოაყალიბა, როგორც თავად რუსეთის იმპერიაში არსებობდა.

1802 წელს უმაღლესი სამხედრო და სამოქალაქო ძალაუფლება გადავიდა საქართველოს მთავარსარდლის (მთავარმართებლის) ხელში. ქართლი დაიყო სამ მაზრად: ვორის, ლორეს (1804 წლიდან — ტფილისის), დუშეთის (1803-1821 წლებში — ანანურის); კახეთი კი ორ მაზრად: თელავისა და სიღნაღის..." (ბ. კუპატაძე, 2010 გვ. 82).

რაც შეეხება საქართველოს ტერიტორიაზე არსებულ იმ რეგიონებს, სადაც დიდი რაოდენობით მაჰმადიანური მოსახლეობა ცხოვრობდა, შეიქმნა — ბორჩალოს, ყაზახის, შამშადილის, ბამბაკისა და შურაგელის დისტანციები (ბ. კუპატაძე, 2004, გვ. 6-7; 2010, გვ. 82).

რაც შეეხება დასავლეთ საქართველოს, შეიქმნა იმერეთის სამხედრო ოლქი, რომელიც — ქუთაისის, შორაპნის, ვაკის, რაჭის, ჩხარის, საჩხერის ოკრუგებად იყოფოდა; თუმცა, 1814 წლისათვის გაუქმდა ჩხარისა და საჩხერის ოკრუგები და იმერეთი 4 ოკრუგად დაიყო (ბ. კუპატაძე, 2004, გვ. 7).

1804-1813 წლების რუსეთ-სპარსეთის ომი დასრულდა გიულისტანის ზავით. სპარსეთმა ცნო რუსეთის უფლებები აღმოსავლეთ საქართველოზე, დაღესტანსა და თავის ყოფილ სახანოებზე (ყარაბაღი, განჯა, შირვანი, შაქი, ბაქო, დარუბანდი, ყუბა, თალიში)...” (ბ. კუპატაძე, 2010, გვ. 82-83) განჯის სახანო უშუალოდ საქართველოს მთავარმართებელს დაუქვემდებარეს — ელიზავეტოპოლის ოკრუგის სახელით.

1829 წელს ოსმალეთ-რუსეთის ომი ადრიანოპოლის ზავით დასრულდა — რუსეთმა ოსმალეთისაგან მიიღო ახალციხის საფაშოს (ჩილდირის ვილაიეთის) 8 სანჯაყი: ახალციხე, ახალქალაქი, აწყური, აბასთუმანი, ადიგენი, ჭაჭარაქი, ხერთვისი, ქვაბლიანი. ეს ტერიტორია ახალციხის ოლქის სახელწოდებით შეუერთდა საქართველოს სამთავარმართებლოს...” (ბ. კუპატაძე, 2004 გვ. 84).

როგორც ცნობილია, რუსეთის მიერ კავკასიის დაპყრობის I ეტაპი XIX ს.-ის 30-იან წლებში დამთავრდა. რის შემდეგაც, 1840 წლის 10 აპრილს, სენატორ პავლე განის პროექტის საფუძველზე, ამიერკავკასიის ახალი ადმინისტრაციული რეფორმა განხორციელდა. რეფორმის შედეგად — კავკასიაში შეიქმნა 3 მსხვილი ადმინისტრაციული ერთეული:

საქართველო-იმერეთის გუბერნია (ქრისტიანული მოსახლეობით),
კასპიის ოლქი (მაჰმადიანური მოსახლეობით) და
კავკასიის ოლქი (ჩრდილოეთი კავკასიის ტერიტორია).

საქართველო-იმერეთის გუბერნია იყოფოდა 11 მაზრად (ტფილისის, გორის, თელავის, ბელაქნის, ქუთაისის, ახალციხის, გურიის, ელიზავეტოპოლის, ალექსანდროპოლის, ერევნის, ნახიჩევანის) და 44 საბოქაულოდ. ფაქტობრივად საქართველოს ტერიტორიაზე პირველად ჩამოყალიბდა სამსაფეხუროვანი ადმინისტრაციული სისტემა, რომელიც საქართველოსათვის დამახასიათებელი შეიქნა და თითქმის საუკუნენახევარია გარკვეული ცვლილებებით დღემდე არსებობს...” (ბ. კუპატაძე, 2004 გვ. 117).

1844 წლისათვის აღმოსავლეთი საქართველოს ტერიტორიაზე 4 მაზრა და 4 ოკრუგი არსებობდა. ესენია:

- 1) ტფილისის მაზრა — მოიცავდა ტფილისის, სართიქალის, ბორჩალოს, დუშეთის საბოქაულოებს;
- 2) გორის მაზრა — ქსნის, სურამის, ხიდისთავის საბოქაულოები;
- 3) თელავის მაზრა — თელავის, ყვარლის საბოქაულოები;
- 4) სიღნაღის მაზრა — სიღნაღისა და უკანა მზარის საბოქაულოები;
- 5) ბელაქანის ოკრუგი — ბელაქნის, ელისუს, ენისელის საბოქაულოები;
- 6) მთიელთა ოკრუგი — ხევისა და მთიულეთის საბოქაულოები;
- 7) თუშ-ფშავ-ხევსურთა ოკრუგი — ხევსურეთის, თუშეთისა და ფშავის საბოქაულოები;

8) ოსეთის ოკრუგი — ნარის, ჯავის, მცირე ლიახვის, გერის საბოქაულოები (ბ. კუპატაძე, 2004. გვ. 84).

რაც შეეხება დასავლეთ საქართველოს, აქ 2 მაზრა არსებობდა:

1) ქუთაისის (რომელიც თავის მხრივ მოიცავდა — ვაკის, ქუთაისის, საჩხერის, რაჭის, საბუჯის, შორაპნის საპოლიციო უბნებს) და

2) გურიის (ოზურგეთისა და აკეთის საპოლიციო უბნები).

ცალკე იყო აფხაზეთის სამთავრო, სადაც რუსეთის საიმპერატორო კარმა 4 — ბზიფის, აფხაზეთის, აბჟუასა და სამურზაყანოს სამხედრო ოკრუგები ჩამოაყალიბა.

1844 წლიდან კავკასიის რეგიონის მმართველად მეფისნაცვალ დანიშნა (ბ. კუპატაძე, 2004 გვ. 84-85). 1846 წელს კი ახალი ადმინისტრაციული რეფორმა განხორციელდა — სამეფისნაცვლო 4 გუბერნიად დაიყო: ტფილისის, ქუთაისის, დარუბანდის, შემანის...” (ბ. კუპატაძე, 2004. გვ. 85). გუბერნია აერთიანებდა:

1) ტფილისის, 2) გორის, 3) თელავის, 4) სიღნაღის, 5) ელიზავეტოპოლის, 6) ერევნის, 7) ნახიჩევანისა და 8) ალექსანდროპოლის მაზრებს, 9) მთიულთა, 10) ოსთა და 11) თუშ-ფშავ-ხევსურთა ოკრუგებს.

1849 წელს შეიქმნა ერევნის გუბერნია, რომელშიც გაერთიანდა ერევნის, ნახიჩევანისა და ალექსანდროპოლის მაზრები. ახალქალაქის საბოქაულო, რომელიც ალექსანდროპოლის მაზრაში შედიოდა, ქუთაისის გუბერნიაში შემავალ ახალციხის მაზრას გადაეცა.

ქუთაისის გუბერნია აერთიანებდა:

1) ქუთაისის, 2) რაჭის, 3) შორაპნის, 4) ოზურგეთისა და 5) ახალციხის მაზრებს. 1848 წელს მას შეუერთდა სამურზაყანოს ოკრუგი. თავის მხრივ, რაჭის მაზრა იყოფოდა ოთხ: ბუგეულის, კუდარო-მამისონის, ეწერისა და ხოტევის საპოლიციო უბნებად. შორაპნის მაზრა — არგვეთის, დიმის, საჩხერის, სვერის, ხარაგაულის, ჩხარის და შორაპნის საპოლიციო უბნებად.

1846 წელს ახალციხის მაზრა დაიყო: 1) ახალციხის, 2) ხერთვისისა და 3) აბასთუმნის საპოლიციო უბნებად. 1867 წელს ახალციხის მაზრა თბილისის გუბერნიას შეუერთდა.

1860 წელს შეიქმნა ზაქათალას ოკრუგი, რომელიც აერთიანებდა:

1) ალიაბადის, 2) ბელაქნის, 3) ჭარ-მუხახისა და 4) კაკის საბოქაულოებს. (ბ. კუპატაძე, 2004 გვ. 85).

მორიგი ადმინისტრაციული ცვლილება XIX ს.-ის 60-იან წლებს უკავშირდება, როცა რუსეთის ხელისუფლებამ საქართველოში არსებული ავტონომიური სამთავროები გააუქმა.

1867 წელს ოდიშის სამთავროს გაუქმების შემდეგ ის ზუგდიდის, სენაკისა და ლეჩხუმის მაზრების სახით შევიდა ქუთაისის გუბერნიაში.

1859 წელს, სვანეთის სამთავროს გაუქმებით, რუსეთის მთავრობამ სვანეთის თემები მოაქცია სვანეთის საბოქაულოში, რომელიც დაექვემდებარა ლეჩხუმის მაზრას.

1864 წელს, პროტურქული ორიენტაციის ბრალდებით, რუსეთის ხელისუფლებამ გააუქმა აფხაზეთის სამთავრო და მასთან წებელდისა და სამურზაყანოს საბოქაულოების მიერთებით შექმნა სოხუმის სამხედრო განყოფილება, რომელიც 1866 წელს დაიყო ბიჭვინთის (გუდაუთისა და გუმისთის

საპოლიციო უბნები) და ოჩამჩირის (კოდორისა და სამურზაყანოს საპოლიციო უბნები) ოკრუგებად...” (ბ. კუპატაძე, 2004, გვ. 185-191).

1870 წელს ტფილისის გუბერნია 6 მაზრას აერთიანებდა:

1) ტფილისის (თრიალეთისა და ლორეს საბოქაულოები), 2) გორის, 3) დუშეთის, 4) თელავის (თიანეთის საბოქაულოთი), 5) სიღნაღის (შირაქის საბოქაულოთი) და 6) ახალციხის (ახალქალაქის საბოქაულოთი).

1874 წელს ტფილისის გუბერნიის შიგნით კიდევ 2 მაზრა შეიქმნა: თიანეთისა და ახალქალაქის.

1880 წელს თრიალეთისა და ლორეს საბოქაულოების გაერთიანებით შეიქმნა ბორჩალოს მაზრა (ბ. კუპატაძე, თბ. 2003, გვ. 5-6).

1877-1878 წლების რუსეთ-თურქეთის ომი რუსეთის გამარჯვებით დამთავრდა. სან-სტეფანოს ზავით რუსეთმა მიიღო ისტორიული სამხრეთი საქართველოს დიდი ნაწილი, რომლის ბაზაზეც ჩამოყალიბდა ორი — ბათუმისა და ყარსის ოლქები. მოგვიანებით, 1883 წელს, ბათუმის ოლქი (ბათუმის, ართვინისა და აჭარის ოლქები) ქუთაისის გუბერნიას მიუერთეს, ხოლო 1886 წელს სოხუმის სამხედრო განყოფილება გარდაიქმნა სოხუმის ოლქად.

1886 წლისათვის საბოლოოდ ჩამოყალიბდა ოთხსაფეხურიანი სტრუქტურა: კავკასიის მხარე — გუბერნიები — მაზრები — საპოლიციო უბნები (ბ. კუპატაძე, 2003, გვ. 5-6).

1900 წლისათვის საქართველოში, ადმინისტრაციული თვალსაზრისით, შემდეგი მდგომარეობა იყო:

ტფილისის გუბერნია იყოფოდა 9 მაზრად და 1 ოლქად:

- 1) ტფილისის მაზრა — სართიჭალის, ყარაიას, ტფილისის საპოლიციო უბნები;
- 2) ახალქალაქის მაზრა — ბარაღეთის, ბოგდანოვკის საპოლიციო უბნები;
- 3) ახალციხის მაზრა — ქვაბლიანის, აწყურის, ურაველის საპოლიციო უბნები;
- 4) ბორჩალოს მაზრა — ბორჩალოს, ეკატერინენფელდის, ლორეს, თრიალეთის საპოლიციო უბნები;
- 5) გორის მაზრა — ბორჯომის, მეჯვრისხევის, სურამის, ხიდისთავის, ცხინვალის საპოლიციო უბნები;
- 6) დუშეთის მაზრა — ბაზალეთის, მცხეთის, ქსნის, ქვეშეთის საპოლიციო უბნები;
- 7) სიღნაღის მაზრა — ბაკურციხის, კოდალოს, მაჩხანის, შირაქის საპოლიციო უბნები;
- 8) თელავის მაზრა — ყვარელის, წინანდალის საპოლიციო უბნები;
- 9) თიანეთის მაზრა — ფშავ-ხევსურეთის, ერწოს, თუშეთ-კახეთის საპოლიციო უბნები;
- 10) ზაქათალის ოლქი — ალიაბადის, ბელაქნის, ჭარ-მუხანის, კაკის საპოლიციო უბნები.

რაც შეეხება ქუთაისის გუბერნიას, 1900 წლისათვის ის აერთიანებდა 7 მაზრასა და 3 ოლქს. კერძოდ:

- 1) ქუთაისის მაზრა — ქუთაისის, ტყიბულის, ბაღდათის, სამტრედიისა და ხონის საპოლიციო უბნები;
- 2) ზუგდიდის მაზრა — ზუგდიდის, წალენჯიხისა და რედუტ-ყალეს საპოლიციო უბნები;
- 3) ლეჩხუმის მაზრა — ალპანის, ცაგერისა და სვანეთის საპოლიციო უბნები;
- 4) ოზურგეთის მაზრა — გურიანთის, ლანჩხუთისა და ჩოხატაურის საპოლიციო უბნები;

- 5) რაჭის მაზრა — ონისა და ამბროლაურის საპოლიციო უბნები;
- 6) სენაკის მაზრა — აბაშის, მარტვილისა და სენაკის საპოლიციო უბნები;
- 7) შორაპნის მაზრა — ყვარელის, საჩხერის, ჭიათურის, ჩხარისა და წიფის საპოლიციო უბნები;
- 8) ართვინის ოლქი — ართვინის, არტანუჯისა და შავშეთ-იმერხევის საპოლიციო უბნები;
- 9) ბათუმის ოლქი — ზემო აჭარის, ქვემო აჭარის, გონიოსა და კინტრიშის საპოლიციო უბნები;
- 10) სოხუმის ოლქი — გუმისთის, კოდორისა და გუდაუთის საპოლიციო უბნები.

ამგვარი ადმინისტრირება უცვლელი დარჩა რუსეთის იმპერიის არსებობის პერიოდში. მხოლოდ 1903 წელს მოხდა ქუთაისის გუბერნიის მორიგი ტერიტორიული ცვლილება.

სოხუმის, ბათუმისა და ართვინის ოლქები ჩამოშორდა გუბერნიას. ბათუმისა და ართვინის ოლქები გაერთიანდა ბათუმის ოლქში, სოხუმის ოლქი კი ცალკე ადმინისტრაციულ ერთეულად შევიდა კავკასიის სამეფისნაცვლოში. 1904 წელს რუსეთის ხელისუფლებამ სოხუმის ოლქს ჩამოაჭრა გაგრის სექტორი და შავიზღვისპირეთის გუბერნიის სოჭის ოლქს მიუერთა...”

ისტორიული ტრადიციის გათვალისწინებით, ქვემო ქართლის დარაიონებაში შეიძლება აღსდგეს — თრიალეთის რეგიონი, რომლის შემადგენლობაში ისტორიული ტრადიციიდან გამომდინარე, გაერთიანდება დღევანდელი — წალკისა და დმანისის რაიონები, ცენტრით — დმანისი.

იმერეთის მხარის ადმინისტრაციული ერთეულებია — ქუთაისი, ბაღდათი, ვანი, ზესტაფონი, თერჯოლა, სამტრედია, საჩხერე, ტყიბული, წყალტუბო, ჭიათურა, ხარაგაული, ზონი.

ისტორიული ტრადიციების გათვალისწინებით, იმერეთის ტერიტორიაზე შეიძლება აღდგეს — არგვეთის რეგიონი, რომელიც, თავის მხრივ, გააერთიანებს ხარაგაულის, საჩხერის, ზესტაფონის, თერჯოლის, ბაღდათის, ტყიბულისა და ჭიათურის რაიონებს, ცენტრით — ზესტაფონი.

ისტორიული ტრადიციიდან გამომდინარე, სასურველი იქნება, დღევანდელ ბორჯომის რაიონს დაუბრუნდეს ისტორიული სახელი და ეწოდოს თორი.

თავისთავად ცხადია, რომ ქვეყნის ადმინისტრაციული მოწყობა არსებული პოლიტიკურ-ეკონომიური რეალობის გათვალისწინებით უნდა განხორციელდეს, რომელიც, უდავოდ, ქვეყნის ისტორიულ ტრადიციაზე იქნება დამყარებული.

დამოწმებული ლიტერატურა

რ. თოფჩიშვილი, 2005 - რ. თოფჩიშვილი, სამაზრო (საოლქო) დაყოფა საქართველოს ტერიტორიულ-ადმინისტრაციული მოწყობის ძირითადი პრინციპები, ბათუმის შოთა რუსთაველის სახელობის უნივერსიტეტი, ბათუმი, 2005.

რ. თოფჩიშვილი, 2008 - რ. თოფჩიშვილი, ქართველთა ეთნოგენეზისი და ეთნიკური ისტორია, თბ., 2008.

ბ. კუპატაძე, 2003 - ბ. კუპატაძე, საქართველოს ხელისუფლების ისტორია, 2003.

ბ. კუპატაძე, 2004 - ბ. კუპატაძე, საქართველოს ხელისუფლების ისტორია, 2004.

საქართველოს ისტორია, XIX საუკუნე, 2004 - სახელმძღვანელო ისტორიის ფაკულტეტის სტუდენტებისათვის, თბ., 2004.

EKATERINE KAKHIDZE

ADMINISTRATIONAL AND TERRITORIAL DIVISION
OF IMERETI IN 18TH -19TH CENTURIES

In the close of 18th c. and the beginning of the 19th c. before the Russian empire carried out her administrative reforms in the Georgian kingdoms and principalities, the situation was as follows:

Imereti kingdom was divided into Vake, Okriba-lechkhumi and Zemo Mkhari commander territories; Odishi principality: Zugdidi and Senaki butler areas; Guria principality: Ozurgeti and Senaki butler areas; the administrational units of Abkhazia principality were: Pskhu, Bzipi, Gumista, Tsebeida, Abzhua, Samurzaqkano; Svaneti was divided into two branches of Dadeshkeliani; the third part was free Svaneti.

In West Georgia there was formed Imereti commander area; it was divided into Kutaisi, Shorapani, Vake, Racha, Chkhari, Sachkhere districts. Though, by 1814 the districts of Sachkhere and Chekhri were abolished and Imereti was divided into four districts.

In 1849 Yerevan province was established, which covered Yerevan, Nakhychevan and Alexandropolis mazras (districts); but Akhalkalaki district (sabokaulo), which was the part of Alexandropolis district, was transferred to Akhaltsikhe district of Kutaisi Province.

Kutaisi Province united the following districts:

1) Kutaisi, 2) Racha, 3) Shorapani, 4) Ozurgeti, and 5) Akhaltsikhe districts.

IN 1848 in the province was united Samurzakano district. Racha district was divided into four Bugeuli, Kudaro-mamisoni, Etseri and Khotevi police districts;

Shorapani district was divided into Argveti, Dimi, Sachkhere, Sveri, Kharagauli, Chkhari and Shorapani police districts.

In 1867, after abolishing Odishi principality, Zugdidi, Sachkhere, Senaki and Lechkhumi districts were united in Kutaisi province.

By the end of 1886 four stage structure had been formed: The Caucasus region- Provinces- Districts- police districts.

By 1900 Georgia was divided into the following administrative units:

Tbilisi Province consisted of nine districts and one region.

As for Kutaisi province, by 1900, it united seven districts and three regions.

This form of administering maintained in the subsequent years of Russian empire. Batumi and Artvini regions were united in Batumi region, Sukhumi region was ruled by the governor-general. In 1904 Russian government annexed Gagra sector to Sochi region of the Black Sea province.

Administrative units of Imereti province are: Kutaisi, Bagdati, Vani, Zestaphoni, Terjola, Samtredia, Sachkhere, Tkibuli, Tskaltubo, Chiatura, Kharagauli, Khoni.

Considering historical traditions the territory of Imereti can be restored as follows: Argveti district, which will unite Kharagauli, Sachkhere, Zestaphoni, Terjola, Bagdati, Tkibuli and Chiatura regions, with Zestaphoni, the center.

მერაბ კეზევაძე

ვარლამ ჭილაძის სტამბისა და
ბამომცემლობის ისტორიისათვის

XIX საუკუნის დასასრულისა და XX საუკუნის დასაწყისის ქუთაისის მაღალი კულტურულ-საგანმანათლებლო დონე წიგნიერების ნათელი დამლით იყო დამშვენებული, დამლით, რომელიც საკუთარი დიდი სასტამბო ტრადიციებით იყო განმტკიცებული. ქუთაისში პირველი წიგნის დაბეჭდვიდან (1800 წ.) გასაბჭოებამდე (1921 წ.) დაახლოებით ოცდაათი სტამბა ფუნქციონირებდა, ამათგან სამი იყო სახელმწიფო, დანარჩენი — კერძო, რომელთაგან თითოეულმა საშუალოდ ათი წელი იარსება. კერძო სტამბებს შორის, როგორც არსებობის ხანგრძლივობით, ასევე დაბეჭდილი წიგნების რაოდენობით, ღირსეული ადგილი უჭირავს ვარლამ ჭილაძის (1857-1928 წწ.) სტამბას, რომელიც სხვადასხვა წლებში სხვადასხვა სახელით იწოდებოდა. “ვ. ჭილაძის “კომერციული” სტამბა”, “კომერციული” საბეჭდავი ვ. ჭილაძის და ამხანაგობის”, “ვ. ჭილაძის და ამხანაგობის “კომერციული” სტამბა”, “კომერციული” საბეჭდავი ვ. ი. ჭილაძისა”, “ჭილაძის და ამხანაგობის “კომერციული” საბეჭდავი”.

სანამ უშუალოდ სტამბაზე და იქ დაბეჭდილ პროდუქციაზე ვისაუბრებდეთ, ორიოდ სიტყვით სტამბის მეპატრონის შესახებ.

XIX საუკუნის დასასრულისა და საბჭოთა ხელისუფლებამდელი ქუთაისის საზოგადოებრივ-პოლიტიკურ და ეკონომიკურ ცხოვრებაში ღირსეულად ჩანს ვარლამ ივანეს ძე ჭილაძის პიროვნება. ის დაბადებული იყო 1857 წლის 5 ივნისს სოფელ საჯავახოში. მამა, ივანე შედანის ძე ჭილაძე, ადრე გარდაცვლილა და ტყუპი ძმების, ვარლამისა და იესეს (იოსების). აღზრდა დედას, ანა მერაბის ასულ ელიავას და ბიძას, მაქსიმე შედანის ძე ჭილაძეს მოუწიათ (ქუთაისის ცენტრალური არქივი, ფონდი 1, საქმე 985, ფურცელი 1-4). მამით ადრე დაობლებულს, ცოტა ხანს უსწავლია ქუთაისის კლასიკურ გიმნაზიაში, შემდეგ კი თბილისის რეალური სასწავლებელი დაუმთავრებია. 1880 წლიდან ის ქუთაისში ცხოვრობს და, კომერციულ საქმიანობასთან ერთად, ერთგვად ქალაქის საზოგადოებრივ ცხოვრებაში, რაც დასტურდება მისი ქუთაისის საკრებულოს ხანგრძლივი წევრობით (ხმოსნობით) — 1888 წლიდან საბჭოთა ხელისუფლების დამყარებამდე (ქ.ც.ა; ფ. 108 ს. 1765 ფ. 28). ის იყო საქართველოს ეროვნული დემოკრატიული პარტიის აქტიური წევრი (ქ.ც.ა; ფ. 14 ს. 517 ფ. 3). გარდა ამისა, სხვადასხვა დროს მონაწილეობდა ქუთაისის საკრედიტო ბანკისა და ურთიერთდამზღვევი საზოგადოების მმართველობაში, როგორც მმართველობის წევრი (ქ.ც.ა; ფ. 108 ს. 1765 ფ. 29). ვარლამ ჭილაძემ კომერციული საქმიანობა ფაქტობრივად მწიგნობრობასთან კავშირში დაიწყო, როცა 1880 წელს, თავის ძმა ივანესთან ერთად, შეუამხანაგდა ქუთაისში წიგნის მაღაზიის პატრონს — პ. გერარდს. გაზეთმა “დროებამ” აღნიშნა რა ეს ფაქტი, იმედი გამოთქვა, რომ “ქუთათურების და საზოგადოდ იმერეთის ხალხის კითხვის სურვილის დასაკმაყოფილებლად ისინი შეჰკერძიან პირობით თფილისელ

გამომცემლებს და ქართულ წიგნის მაღაზიას, რომ რა კი ახალი წიგნი გამოვა, იმ წამშივე გაუზზავნონ იმათ ქუთაისში. თუ ზეირიანად წაიყვანენ ამ მაღაზიის გამგეობის საქმეს, უეჭველია, რომ იქაური საზოგადოება კარგად მოუწყობს ხელს წიგნების გასავრცელებლად” (“დროება” 1880, 06.08. N 165, გვ. 4).

გერარდისა და ძმები ჭილაძეების კომერციული ამხანაგობა ხანმოკლე აღმოჩნდა. 1883 წელს ძმებს უკვე საკუთარი წიგნის მაღაზია ჰქონდათ ქუთაისის ცენტრში ალექსანდრეს ქუჩაზე, ანდრონიკაშვილის სახლში — დღევანდელი TBC ბანკის შენობის ადგილზე (“მწყემსი” 1884, 01.04. N 7 გვ. 15, “Кав. კაი”, 1890, გვ. 333), ხოლო მას შემდეგ, რაც ვ. ჭილაძემ თბილისის ქუჩაზე საკუთარი სახლი შეიძინა (ყოფილი ნიკოლაძისეული - ნიკო ნიკოლაძის მამის), მაღაზიაც იქ გადაიტანა.

ვარლამ ჭილაძის წიგნის მაღაზია წარმოადგენდა თავისებურ ლიტერატურულ-კულტურულ სალონს, რომელიც ქუთაისის (და არამარტო ქუთაისის) ინტელიგენციის თავშეყრის საყვარელი ადგილი იყო. ვასილ ბეჟანეიშვილის (1866-1944 წწ.) მოგონებით, როდესაც ახალსასწავლებელდამთავრებულს უმუშევრად ყოფნა მოუწია, მის ახლო ნათესავს, ქალაქში გამორჩეულ ინტელიგენტს, ლევან გამყრელიძეს, ურჩევია “ვარლამ ჭილაძის წიგნის მაღაზიაში იმუშავე ნოქრადო, იქ მთელი ჩვენი ქართველი მწერლები და მოღვაწეები იკრიბება ყოველ საღამომობით და ბევრ სასარგებლო რამეს შეიძენო” (გ. ვაჭრიძე, პ. ვაჭრიძე, 1995, გვ. 46). ვასილს, მართლაც, დაუჭერებია კეთილის მსურველისათვის და მუშაობა დაუწყია. მასზე დიდი შთაბეჭდილება მოუხდენია ქართველი მწერლებისა და საზოგადო მოღვაწეების საზოგადოებაში ყოფნას. როგორც ის წერს, “აქ ვნახე პირველად აკაკი, რომლის ტკბილმა საუბარმა, სანდომიანმა სახემ, მომზიბვლელი ღიმილით და სასოებით მომგვრელმა თავმდაბლობამ აღტაცებაში მომიყვანა. და როდესაც აკაკიმ პირველად ხელი ჩამომართვა და სრულიად თანასწორი ამხანაგოვით მომიკითხა, მე უბრალო მაღაზიის ნოქარი, ჩემს აღტაცებასა და სიხარულს საზღვარი არ ჰქონდა” (იქვე, გვ. 47). ჩვენი ვარაუდით, აკაკის ამ მაღაზიაში ხშირი სტუმრობა უნდა გამხდარიყო მასთან ვარლამის დაახლოების მიზეზი, უფრო მეტიც, ამ დაახლოებით უნდა მომხდარიყო ვარლამის სამსონ აბაშიძის სიძედ გახდომა. როგორც ცნობილია, სამსონ ივანეს ძე აბაშიძე (1835-1894 წწ.) აკაკი წერეთლის დედის, ეკატერინეს, ახლო ნათესავი იყო. ის საქართველოში 1890 წელს დაბრუნდა და მალე, 1894 წელს გარდაიცვალა. საშსონი, რომელიც ძირითადად “თერგდალეულისა” და “ჯვარელის” ფსევდონიმით იბეჭდებოდა ქართულ პრესაში, ქართველ თერგდალეულთა აქტიური წევრი იყო. მისი ერთადერთი ქალიშვილი, მარგალიტა, გახდა ვარლამის მეუღლე. მარგალიტას დედა, ადელაიდა ალექსანდრეს ასული უხტომსკაია, ცნობილი რუსი იურისტის, ესპერ უხტომსკის და იყო (ს. აბაშიძე, 1957, გვ. 16, 18, 21). ვარლამმა და მარგალიტამ სამი ღირსეული შვილი აღზარდეს.

წიგნის მაღაზიის გახსნას მოჰყვა ვარლამ ჭილაძის საგამომცემლო საქმით დაინტერესება. 1884 წელს მან გაზეთ “დროების” საშუალებით საზოგადოებას აცნობა, რომ შეუძენია აკაკი წერეთლის თხზულებების გამოცემის უფლება — “რადგანაც უფლება აკაკის თხზულების გამოცემისა საკუთრად მე შევიძინე, ამისათვის ვსთხოვ ყველას, რომ მისი ნაწერებიდან, რაც კი დღემდე ყოფილა დაბეჭდილი, აღარავინ გადაბეჭდოს, წინააღმდეგ შემთხვევაში მოვეპყრობი კანონის ძალით. ვარლამ ჭილაძე” (“დროება”, 1884, N 127 გვ. 4). “დროების” ცნობითვე, სულ მალე მას ილია ქავეჭავაძის თხზულებების გამოცემის უფლებაც მიუღია (“დროება”, 1884,

04.10, N 213 გვ. 4). ფაქტობრივად, არ დასტურდება ვარლამ ჭილაძის მიერ ი. ჭავჭავაძის ნაწარმოებების გამოცემა, აკაკის შემოქმედებისა კი მხოლოდ ორი გამოცემა დაგვიტოვა, ესენია:

1. აკაკი (წერეთელი აკაკი). საყმაწვილო ამბები. თფილისი. ძმ. ჭილაძეების გამოცემა, ი. მელიქიშვილის სტ. 1885 წ.

2. აკაკი (წერეთელი აკაკი). გორის ციხე (ველიჩკოსაგან) Кутаись, ძმ. ჭილაძეთა გამოცემა, 1892 წ.

გარდა ამისა, ვ. ჭილაძეს ეკუთვნის სვიმონ გუგუზავას, დიმიტრი ერისთავის, სილოვან ხუნდაძისა და კოლხიდელის ნაწარმოებთა გამოცემები:

1. გუგუზავა სვიმონი, თამარიანი, ტფილისი, გამოცემული ძმ. ჭილაძეების მიერ 1888 წ.

2. ერისთავი დიმიტრი. ნაქვთები. ქუთაისი, ძმ. ჭილაძეთა გამოცემა. ნ. გამრეკელოვის სტ. 1891 წ.

3. ხუნდაძე სილოვან. ქართული ზმნები. შედგენილი ს. ხუნდაძის მიერ, ქუთაისი. ძმ. ჭილაძეთა გამოცემა. 1891 წ.

4. კოლხიდელი (დადიანი, გრიგოლ). ლექსთა კრება კოლხიდელისა (გრიგოლ დადიანის). ქუთაისი, გამოცემა ვარლ. ჭილაძისა, ჭილაძის და ამხ. სტ. 1901 წ.

ვარლამ ჭილაძე, როგორც წევრი, აქტიურად მონაწილეობდა 1892 წელს ქუთაისში დაარსებულ “ქართული წიგნის გამომცემელთა ამხანაგობის” საქმიანობაში, რომელმაც 21 დასახელების წიგნი გამოცა (ბ. ვაჭრიძე “როტაციონის ბრუნავს მანქანა”, ქუთ. 1979, გვ. 36, 37).

წიგნების გამოცემა თავისთავად მოითხოვდა სტამბის აუცილებლობას. ვ. ჭილაძემ შექმნა ამხანაგობა და 1900 წელს სტამბა შეიძინა. სტამბის გამართვის დეტალები ჩვენთვის უცნობია. სტამბის მოწყობილობაც უცნობად დარჩებოდა, რომ არა შემდეგი ფაქტი: ცნობილია, რომ ვ. ჭილაძის სტამბა 1909 წელს შეიძინა ბ. კურცხალიამ. ამას ადასტურებს როგორც კურცხალიას ჩანაწერები, ასევე, ქართული სტამბების მკვლევარისა და მემატიაანის ზ. ტიჭინაძის გამოკვლევა (ზ. ტიჭინაძე, 1916, გვ.146). კურცხალიას სტამბა შემდეგში ნაციონალიზებული იქნა. სწორედ ნაციონალიზაციისას შედგენილმა აქტმა შემოგვინახა ჭილაძისეული სტამბის აღწერილობა. შეიძლება მასში რაღაც მოწყობილობები ბ. კურცხალიას შექმნილიც ყოფილიყო, მაგრამ ძირითადი ინვენტარი ძველი სტამბის იყო.

1921 წლის 12 ივნისს შედგენილი აქტიდან ჩანს, რომ ქუთაისის სამაზრო რევეკომს ბაგრატ კურცხალიასაგან ჩაუბარებია სტამბის შემდეგი ინვენტარი:

1. ერთი მსწრაფლმბეჭდავი მანქანა, “აუზბურგის” ფირმის.

2. ტყვიის სხვადასხვანაირი ასოები, ორმოცდაცხრამეტი ფუთი წონის.

3. რუსული და ქართული აფიშის ოცდასამნაირი ასოები.

4. ქალაქის საჭრელი მანქანა, “კრაუზერის” ფირმის და სხვა საჭირო მოწყობილობები. სტამბიდან წაღებული მსწრაფლმბეჭდავი მანქანა პირველი საბჭოთა სტამბისათვის გადაუციათ (ქ.ც.ა; ფ.22, ს.4688, ფ.83, 84).

ვ. ჭილაძის სტამბას მუშაობა წარმატებულად დაუწყო, მაგრამ ათი წლის შემდეგ მუშაობა შეუწყვეტია. ეტყობა, კონკურენციას ვერ გაუძლო. ალბათ, სტამბის მფლობელის დიდი საზოგადოებრივი დატვირთვაც გასათვალისწინებელია, ისევე, როგორც ზ. ტიჭინაძის აზრი, რომლის თქმით, თუ სტამბის პატრონი სტამბის ზედოსანსი (ამწყობი ან მბეჭდავი) არ იქნებოდა, ისე სტამბას ვერ მართავდა.

იზარალებდა, “სტამბა თხოულობს პირველად სტამბისავე ხელობის მცოდნე და სტამბაშივე მცხოვრებს, უამისოდ სტამბა ვერ იმოქმედებს კარგად” (ზ. ჭიჭინაძე, 1916, გვ.148).

როგორც აღვნიშნეთ, სტამბა მოთავსებული იყო ვარლამ ჭილაძის სახლში თბილისის ქუჩაზე, ახლანდელ დავით აღმაშენებლის მოედანზე. სანამ ვარლამი ამ სახლში საკუთარ სტამბას გამართავდა, მანამდე აქ განთავსებული იყო ი. კილაძისა და ი. ხელაძის სტამბა, რომელშიაც პირველი წიგნი 1895 წელს დაიბეჭდა. სავარაუდოდ, ი. კილაძისა და ხელაძის სტამბა აქ უნდა ყოფილიყო 1900 წლამდე-ვიდრე ვარლამი საკუთარ სტამბას აამოქმედებდა.

დღეისათვის მიკვლეულია ვ. ჭილაძის სტამბაში დაბეჭდილი შემდეგი წიგნები:

1. თქმულება წმინდა იოანე დამასკელზე (რუსულიდან). გურულ-მეგრელის მიერ. ქუთაისი, გამოცემა ბ. კურცხალიასი № 1, “კომერციული” საბეჭდავი ვ. ჭილაძის და ამხ; 1900 წ.

2. ინდიური და არაბული ლეგენდები ადამიანის გაჩენაზე და მის ხანგრძლივობაზე. რუსულიდან თარგმნილი გურულ-მეგრელის მიერ. ქუთაისი, ბ. კურცხალიას გამოცემა, № 2, ვ. ჭილაძის “კომერციული” სტ. 1900 წ.

3. ქუთაისის გუბერნიის შორაპნის მაზრის შავი ქვის მწარმოებელთა წესდებულება. ქუთაისი, “კომერციული” საბეჭდავი ვ. ჭილაძის და ამხ. 1900 წ.

4. ხელაძე, გიორგი. წმინდანი მოწამენი დავით და კოსტანტინე; მოწამეთის მონასტერი და მისი დღესასწაული. გადმოდებული მღუდ. გიორგი ხელაძის ბროშურიდან. Кутаись, გამოცემული წ. მოწამეთის მონასტრის არხიმანდრიტის ბესარიონის მიერ, Коммерческая тип. В. Чиладзе и К^о. 1900 წ.

5. გრიმები (გრიმი, იაკობი და გრიმი, ვილჰელმი). ზღაპრები შეკრებილნი ძმ. გრიმების მიერ. ქუთაისი, ქუთათური ამხანაგობის გამოცემა № 17, ვ. ჭილაძის და ამხ. “კომერციული” სტ., 1901წ.

6. კოლხიდელი (დადიანი, გრიგოლ). ლექსთა კრება კოლხიდელისა (გრიგოლ დადიანის). ქუთაისი, გამოცემა ვარლ. ჭილაძისა, ჭილაძის და ამხ. სტ. 1901 წ.

7. სილოვანი (ხუნდაძე, სილოვან). ჩემი აზრი და ფიქრები. წიგნი 1. ქუთაისი, ვ. ჭილაძის და ამხ. “კომერციული” სტ. 1901წ.

8. ქვარიანი, ს(იმონ). ნამყენი ვაზით ვენახის გაშენება (მოკლე დარიგება). ქუთაისი, “ზვარის” ამხ-ბის გამოცემა. ვ. ჭილაძის და ამხ. “კომერციული” სტ. 1901 წ.

9. გიორგობიანი, დ. ჟამი. შედგენილი ქუთათური ექიმების მინდობილობით. Кутаись, ქუთ. ქალაქის გამგეობის გამოცემა Коммерческая тип. В. Чиладзе и Ко. 1902 წ.

10. გორკი, მაქსიმ. მოთხრობანი: 1) წითელი ვასილი, 2) მოთხრობა. თარგმანი ს. რობაქიძისა (ავტორის სურათით). Кутаись, გამოცემა ალ. არაბიძისა, тип. В. Чиладзе и Ко. 1902 წ.

11. მესხი, დ.ს. იმერული სცენები “გასართობი”. პროზა და ლექსი. მეორე გამოცემა, ქუთაისი, ვ. ბეჟანეიშვილის გამოცემა, Коммерческая тип. В. Чиладзе и Ко. 1902 წ.

12. აკაკი (წერეთელი, აკაკი). ორი მოთხრობა. სიკვდილი. სიზმარი. ქუთაისი, ვ. ბეჟანეიშვილისა და მ. ლალიძის გამოცემა, ვ. ი. ჭილაძისა და ამხ. სტ. 1903 წ.

13. გიგაური, ნატალია. ჩვენება (ფანტაზია). ნატალია რ. გიგაურისა. ქუთაისი, ვ. ი. ჭილაძისა და ამხ. სტ. 1903 წ.

14. წერეთელი, გ(იორგი). პირველი ნაბიჯი. რომანი გ. წერეთლისა. ქუთაისი, ქუთათური ამხანაგობის გამოცემა № 19, “კომერციული” სტ. ვ. ი. ჭილაძისა და ამხ. 1903 წ.

15. ხუსკივაძე, თეოდ(ილე). ლევან ბატონიშვილი. (ისტორიული მოთხრობა. თეოდ. ხუსკივაძისა. ქუთაისი, ქუთათური ამხ. გამოცემა № 21. ვ. ი. ჭილაძისა და ამხ. “კომერციული” სტ. 1903 წ.

16. ჯიანეტა. პატარა მოქანდაკის დღიური. თარგმანი ა. ი. ნიკოლაძის ასულისა. ქუთაისი, ქუთათური ამხანაგობის გამოცემა № 20, “კომერციული” საბეჭდავი ვ. ი. ჭილაძისა.

17. წესდება ქუთაისის სავაჭრო-სამრეწველო დაწესებულებათა მოსამსახურეებისა საურთიერთო დამხმარებელი საზოგადოებისა, ქუთაისი, ვ. ი. ჭილაძის და ამხ. საბეჭდავი, 1904 წ.

18. წესდება ქუთაისის ქალთა სამეურნეო საზოგადოებისა “შრომა”. ქუთაისი, ვ. ი. ჭილაძისა და ამხ. სტ., 1904 წ.

19. აკაკი(წერეთელი). მოხუცის გრძობა(ლექსი). გამოც. ვ. ბეჟანეიშვილისა. კომერციული საბეჭდავი ვ. ჭილაძისა და ამხ., 1905 წ.

20. გუგუშვილი, ანტონ. ლექსები, ამბები და ზღაპრები ანტონ ს. გუგუშვილისა. ქუთაისი, ვ. ი. ჭილაძის და ამხ. სტ., 1905 წ.

21. ეროვნული თვითმმართველობა. (წერილების კრებული). ქუთაისი, ვ. ი. ბეჟანეიშვილის გამოც., ვ. ი. ჭილაძის სტ., 1905 წ.

22. მალრაძე ამბაკო. გრძობის კარი. ლექსები გამოთქმული ამბაკო ბესარიონის ძე მალრაძისაგან. ქუთაისი, ვ. ი. ჭილაძის და ამხ. სტ., 1905 წ.

23. საყმაწვილო წიგნების კატალოგი. ქუთაისი, ვ. ი. ჭილაძის და ამხ. სტ., 1905 წ.

24. ანგარიში ქუთაისის სათავადაზნაურო გიმნაზიის მდგომარეობისა 1904-05 წწ. ქუთაისი, ვ. ჭილაძის სტ., 1906 წ.

25. მესხი, დ. ვინ ჩაგრავს გლეხს. მართალი ზღაპარი. თ. თ. დ. მესხისა. ქუთაისი, ბ. კურცხალიას გამოცემა № 4, ვ. ი. ჭილაძის და ამხ. სტ., 1906 წ.

26. რა უნდა გლეხს? თარგმანი გურულ-მეგრელისა. ქუთაისი, ი. ჩიქოვანის გამოცემა, “კომერციული” სტ., ვ. ი. ჭილაძის და ამხ. სტ., 1906 წ.

27. სერვანტესი, მიგელ დონ-კიხოტი ლამანჩელი. სერვანტესის მოთხრობა (შემოკლებული). თარგმანი დ. ყ-სა. ქუთაისი, “საყმაწვილო წიგნი”-ს გამოცემა № 6, ჭილაძის “კომერციული” სტ., 1906 წ.

28. წმიდანი მოწამენი დავით, კონსტანტინე და მოწამეთა მონასტერი. ქუთაისი, “კომერციული” სტ., ვ. ი. ჭილაძის და ამხ. 1906 წ.

29. გიგაური, ნატალია. შვილი უდანაშაულოდ დასჯილისა. დრამა ოთხ მოქმედებად რ. სურათად ნატალია რ. გიგაურისა. ქუთაისი, ვ. ი. ჭილაძის და ამხ. სტ., 1907 წ.

30. გრაკხი. აქვს თუ არა საქართველოს კანონიერი უფლება მოითხოვოს ავტონომია? (ისტორიულ-იურიდიული მიმოხილვა). ქუთაისი, “კომერ.” საბეჭდავი ჭილაძისა და ამხ-ბის, 1907 წ.

31. მალრაძე, ამბაკო. უშვილო ხელმწიფე. ზღაპარი ლექსად. გამოთქმული და გამოცემული ამბაკო ბესარიონის-ძე მალრაძისაგან. ქუთაისი, ჭილაძისა და ამხ. სტ., 1907 წ.

32. მალრადე, ამბაკო. ქალ-ვაჟის სიყვარული პავლე პეტრეს ძე შარიჭაძისა და ალექსანდრა დიმიტრი ბერაძის ასულზე. ლექსები შედგენილი და გამოცემული ამბაკო ბესარიონის ძის მალრადისაგან. ქუთაისი, ვ. ი. ჭილაძის და ამხ. სტ., 1907 წ.
33. სილოვანი. (ზუნდაძე, სილოვან). ილია ჭავჭავაძის სახსოვრათ. ქუთაისი, ვ. ი. ჭილაძის და ამხ. სტ., 1907 წ.
34. შეურიგებელი. სოციოლოგიური წერილები შეურიგებელისა. ქუთაისი, ვ. ი. ჭილაძის და ამხ. სტ., 1907 წ.
35. ჭავჭავაძე, ილია. რამოდენიმე სურათი, ანუ ეპიზოდი ყაჩაღის ცხოვრებიდან. პოემა, ქუთაისი, ვ. ი. ჭილაძის და ამხ. სტ., 1907 წ.
36. ჭიჭინაძე ალ., მოკლე საუბარი თუ როგორ უნდა ისწავლებოდეს პირველდაწყებითი კურსი გეოგრაფიისა, სამშობლოს აღწერის სანიმუშო პროგრამით. ა. ჭიჭინაძისა. ქუთაისი, ვ. ი. ჭილაძის და ამხ. სტ., 1907 წ.
37. ანგარიში იმერეთის საეპარქიო სანთლის საწყობის ქონებისა. 1907 წლის, ქუთაისი: ჭილაძის და ამხ. “კომერც” საბეჭდავი, 1908 წ.
38. ოცხელი ი., მთავრიშვილი თ. და ყიფიანი ს. გუთანი. ოჯახსა და შკოლაში საკითხავი წიგნი. შედგენილი ქუთაისის სააზნაურო გიმნაზიის მასწავლებლების ი. ოცხელის, თ. მთავრიშვილის და ს. ყიფიანის-მიერ. ქუთაისი, თ. მთავრიშვილის წიგნის მაღაზიის გამოცემა, ქუთაისი, ვ. ი. ჭილაძის და ამხ. სტ., 1908 წ.
39. წესდება. ქუთაისის ვაჭართა პროფესიულ საზოგადოებისა. ქუთაისი, ჭილაძისა და ამხ. სტ., 1908 წ.
40. ანგარიში იმერეთის საეპარქიო სანთლის საწყობის წარმოებისა 1908 წლის განმავლობაში. ქუთაისი, ჭილაძის და ამხ. “კომერც” საბეჭდავი. 1909 წ.
41. Ланг В. Я. Горь от незнания, Кут. 1900.
42. Ланг В. Я. 25 лет : Опыт ветеринарно-санитарного обзора г. Кутаиси, Кут. 1901.
43. Устав Кутаисского женского сельско-хозяйственного общества “Шрома”, Кут. 1904.
44. Тонкмелис Правда об автокефалии Грузинской Церкви, Кут. 1905.
45. Устав профессионального общества торговцев города Кутаиса, Кут. 1907.
- ამრიგად, დღეისათვის ჩვენთვის ცნობილია ვარლამ ჭილაძის სტამბაში დაბეჭდილი 41 ქართული და 5 რუსული დასახელების წიგნი — დაახლოებით 3 პროცენტი 1921 წლამდე ქუთაისში დაბეჭდილი წიგნებისა. აქ დაბეჭდილი წიგნების ნაწილი დღემდე ეროადერო გამოცემად რჩება. სამწუხაროდ, ზოგიერთი მათგანი არ არის შეტანილი ქართული წიგნის ბიბლიოგრაფიაში.
- გარდა დასახელებული წიგნებისა, ვ. ი. ჭილაძის სტამბაში 1906 წელს დაბეჭდა ანარქისტული მიმართულების გაზეთი “ძალა”, რომლის ერთადერთი ნომერი გამოიცა. ამასთანავე, აღნიშნულ სტამბაში იბეჭდებოდა მრავალფეროვანი საკანცელარიო ბლანკები, სარეკლამო ფურცლები, სავიზიტო ბარათები და სხვა.
- ვარლამ ჭილაძის სტამბამ, XX საუკუნის დასაწყისში ქუთაისში არსებულ სხვა პოლიგრაფიულ საწარმოებთან ერთად, თავისი საქმიანობით დადებითი როლი შეასრულა ქუთაისის საზოგადოებრივ-პოლიტიკურ და კულტურულ-საგანმანათლებლო ცხოვრებაში.

დამოწმებული ლიტერატურა

- ს. აბაშიძე, 1957 - ს. აბაშიძე, ნაწერები, თბ., 1957.
 “ღროება“ 1880 წ. 06.08. № 165, 1884 წ. № 127, № 213.
 პ. ვაჭრიძე, 1979 - პ. ვაჭრიძე, “როტაციონის ბრუნავს მანქანა“ ქუთ., 1979.
 გ. ვაჭრიძე, პ. ვაჭრიძე, 1995 - გ. ვაჭრიძე, პ. ვაჭრიძე, “ქუთაისი ქართველ მოღვაწეთა მოგონებებში“, ქუთ., 1995.
 “მწყემსი“, 1884 წ. 01.04. № 7 გვ .15, 6.”Кав. кал“, 1890 წ.
 ქუთაისის ცენტრალური არქივი, ფონდი 1, საქმე 985, ფურცელი 1-4.
 ქ.ც.ა; ფ. 108 ს. 1765 ფ .28, ფ. 29.
 ქ.ც.ა; ფ.14 ს. 517 ფ. 3
 ზ კიკინაძე-ნიკოლოზ ბესარიონის ძე ლოლობერიძე და ქართული სტამბა 1627-1913წ. თბ., 1916.

MERAB KEZEVADZE

ON VARLAM CHILADZE'S PRINTING PRESS AND
PUBLISHING HOUSE HISTORY

Among the printing presses existing in Kutaisi by the close of the 19th century and the beginning of 20th century Varlam Chiladze Printing House (1857-1928) holds one of the leading positions. It had different names in different periods: “V.Chiladzis Komertsiuli Stamba”, “Komertsiuli Sabechdavi V.Chiladzis da Amkhanagobis”, “V.Chiladzis da Amkhanagobis Komertsiuli Stamba,” “Komertsiuli Sabechdavi V.I. Chiladzisa”, “Chiladzis da Amkhanagobis Komertsiuli Sabechdavi”.

Varlam Childaze's name as of a prominent citizen of Kutaisi is well-noted in the pre-soviet government (1921) political and economic life of the city. Varlam Chiladze was born in the village of Sajavakho in June, 5, 1857. He graduated from the Kutaisi Classical Gymnasium and then from Tbilisi Real School. He settled in Kutaisi in 1880 and together with the commercial activities took part in the community life being a member of the local legislature for a substantial length of tenure from 1888 to the Soviet annexation. He was a member of the Georgia's national-democratic party. Besides, in different periods he was engaged in the management of the “Kutaisi Credit Bank” and the “Mutual-insurance Society” as a member of the corresponding governing boards.

Varlam Childaze took up commercial activities related to his printing business in 1880, when together with his brother, Ivane Chilade, he befriended (=made a contract with) P. Gerard, a bookstore proprietor. Commercial *Friendship* of A. Gerard and Chiladze Brothers' did not last long. In 1883 Chiladze Brothers had their own bookstore in the Kutaisi downtown on Alexandre Andronikashvili Street – the place of the present TBC central office. Soon when Varlam Chiladze bought a house (Niko

Nikoladze's father's former house) on Tbilisi Street he moved his bookstore there. Variam Chiladze book store was a kind of literary-cultural saloon, a favorite venue of Kutaisi (and not only of Kutaisi) intelligentsia. The opening of the book store whet Varlam Chiladze's interest in publishing business. In 1884, making publicity in "Droeba", a newspaper, Varlam Childze informed that he had purchased the right to publish Akaki Tsereteli's works; soon he made the similar announcement about his purchase of the right of publishing Ilia Chavchavadze's works. In fact, we have two editions of Akaki Tsereteli's works published by Varlam Chelidze and of other authors, like, Simon Gugunava, Dimitri Eristavi, Silovan Khundadze and Kolkhideli, but Varllam Chelidze's publication of Ilia Chavchavadze's works has not yet been attested.

Varlam Childaze took an active role in the activities of "kartuli tsignis gamomcemelta amkhanagoba" (the guild of the publishers of the Georgian book) founded in Kutaisi, in 1892, which published books of 21 titles.

Publishing books necessitated the existence of the printing press. Varlam Childaze founded a companionship and in 1900 he bought a printing press that functioned the next ten years.

For the present we know 41 Georgian and 5 Russian books published in Varlam Chiladze printing press, altogether 3% of the books published in Kutaisi before the soviet period. Some of the books published in Varlam Chiladze's printing press are the sole editions, some of which have not even been registered in catalogues.

Apart from the books published here Varlam Chiladze published anarchist newspaper "dzala" (*The Power*) in 1906, only one number available. In addition to these Varlam Childaze's Printing Press produced forms, announcement sheets, visit cards and more.

Varlam Chiladze Printing Press, together with the other polygraph companies, played positive role in the socio-political and cultural-educational life of Kutaisi.

გიორგი კილაძე

საქართველოს კარლამენტის ეროვნული ბიბლიოთეკის
ახალი გამონაშვები

(ინტერნეტ-ტელევიზია GeolibTV და ინტერნეტ-რადიო)

თანამედროვე საზოგადოების წინაშე მიმდინარე პრობლემები, როგორც წესი, განიხილება გარკვეული მოტივების, სისტემის სახით და მათი გადაჭრა ხორციელდება სისტემური მიდგომისა და სისტემური ანალიზის საფუძველზე. სამეცნიერო ლიტერატურიდან ცნობილია, რომ სისტემური მიდგომისა და სისტემური ანალიზის საფუძველს წარმოადგენს სისტემის გამოკვლევა. თავის მხრივ, სისტემის, ჩვენს შემთხვევაში ეროვნული (მთავარი) ბიბლიოთეკის, როგორც სისტემის, გამოკვლევისას მხედველობაში უნდა მივიღოთ შემდეგი:

1. შექმნილია და ფუნქციონირებს განსაზღვრული მიზნით. სისტემის მიზნებზე საუბრისას აუცილებლად უნდა გავითვალისწინოთ, რომ ინფორმაციულ ხანაში (“Information age”) მიმდინარე პროცესები მუდმივად იცვლებიან, რაც თავის მხრივ, განაპირობებს სისტემების, განსაკუთრებით რთული სისტემების, მიზნების პერიოდულ გადახედვას. ამასთან, “გადახედვის” დროის საკითხი საკამათოა და მაინც, როგორც პრაქტიკა ადასტურებს, 5-7 წლის პერიოდს მოიცავს.

2. მიეკუთვნება რთულ, დინამიკურ სისტემათა კლასს, რამდენადაც შედგება მრავალი ურთიერთდაკავშირებული და ურთიერთზემოქმედი ქვესისტემისაგან. ფუნქციონირების პროცესში წარმოიშობა განვითარების მრავალმხრივი შესაძლებლობა, რაც თავის მხრივ, განაპირობებს საუკეთესო სტრუქტურის შერჩევის აუცილებლობას. ამასთან, შემადგენელი ქვესისტემების შესახებ მსჯელობა და დისკუსიები სამეცნიერო ლიტერატურაში ჯერ კიდევ გრძელდება, მიუხედავად იმისა, რომ ბიბლიოთეკა, როგორც სისტემა დაახლოებით 30 წლის წინ აღიარეს და ამ ხნის განმავლობაში არასოდეს უარყვია ეს აზრი.

საბიბლიოთეკო სფეროში სისტემური მიდგომის ფუძემდებელია პროფესორმა ი. სტოლიაროვმა სისტემა “ბიბლიოთეკაში” 4 ძირითადი ელემენტი გამოყო: 1. საბიბლიოთეკო ფონდები (დღეს რესურსებად მოიხსენიება); 2. მომხმარებელთა კონტინგენტი (იმ დროისთვის მკითხველი — გ.კ.); 3. ბიბლიოთეკის მატერიალურ-ტექნიკური რესურსები და 4. მომსახურე პერსონალი.

ქვესისტემის ამ რაოდენობითა და შინაარსით გამოყოფამ მეცნიერთა შორის ცხარე დისკუსია გამოიწვია, თუმცა რუსეთსა და პოსტსაბჭოთა სივრცის დიდ ნაწილში ის მაინც კლასიკურ მოდელად მიიჩნევა. სისტემის ამგვარი წარმოდგენის მოწინააღმდეგენი, სისტემას, რამდენიმე ქვესისტემას უმატებენ, მაგ., საცნობარო-საძიებო ქვესისტემას, ინფორმაციულ ქვესისტემას, აბონენტებით მომსახურების ქვესისტემასა და ა.შ. და მაინც, არსებობს მეცნიერთა ერთიანი აზრი იმის შესახებ, რომ “ბიბლიოთეკის”, როგორც სისტემის ქვესისტემებს შორის არსებობს მჭიდრო ურთიერთკავშირი და ურთიერთდამოკიდებულება და სწორედ ამგვარი კავშირები განსაზღვრავენ ბიბლიოთეკის, როგორც რთული, დინამიკური სისტემის, ფუნქციონირებას.

ჩვენი აზრით, სისტემა "ბიბლიოთეკის" ქვესისტემების "აღიარება" შესაძლებელია როგორც ი. სტალიაროვის მოსაზრების, ასევე ბიბლიოთეკის არსებული სტრუქტურის (განსხვავებით რუსი მეცნიერის "ფუნქციური წარმოდგენით") საფუძველზე. ამასთან, მიგვაჩნია, რომ საბიბლიოთეკო სისტემის განვითარების თანამედროვე ეტაპზე, არსებული რეალიების გათვალისწინებით, სისტემაში "ბიბლიოთეკა" ქვესისტემებად განხილულ უნდა იყოს ბიბლიოთეკაში უკვე არსებული სტრუქტურები (ეროვნულ ბიბლიოთეკაში "დეპარტამენტები").

3. შესწავლილია არასაკმარისად. სისტემის "არასაკმარისად შესწავლაში" არ ვგულისხმობთ დღეისთვის არსებული ან/და წარსული მდგომარეობის შესწავლას. აქ საუბარია გარემოს (ეკონომიკური, პოლიტიკური, საზოგადოების ან/და მასმედისის წიგნიერების, ან, ზოგადად, ბიბლიოთეკებისადმი დამოკიდებულების) ცვლილების პირობებში სისტემა "ბიბლიოთეკის" მოსალოდნელ ქცევაზე.

4. მიმდინარე და მოსალოდნელ ცვლილებებს აუცილებლად მოჰყვება გაუთვალისწინებელი შედეგები, რომელთა წინასწარი გათვალისწინება თავის მხრივ მოითხოვს დიდ ადამიანურ და ფინანსურ რესურსებს.

5. მიუხედავად იმისა, რომ სისტემის არსებულ საზღვრებში მიმდინარე და მოსალოდნელი პროცესები მიმართულნი არიან არსებული ფუნქციების შენარჩუნებისაკენ, მაინც იცვლება ფუნქციები, ანუ სისტემა ასრულებს მისთვის არაღამახასიათებელ ფუნქციებს. "არაღამახასიათებელი ფუნქციების" ზრდა, თავის მხრივ, მოითხოვს სისტემის ფუნქციონირების არსებული საზღვრების გადახედვას.

6. გააჩნია საბაზისო მოთხოვნილებანი და საჭიროებანი, სწორედ მათი დაუკმაყოფილებლობა განაპირობებს სისტემის მდგრადობას, ხშირ შემთხვევაში გადარჩენასაც კი. დავაზუსტებ, მეოცე საუკუნის ოთხმოცდაათიანი წლებიდან ოცდამეერთე საუკუნის ათიან წლებამდე, ზოგადად, საბიბლიოთეკო სისტემის ბიბლიოთეკების უმეტესი ნაწილის მდგომარეობა "გადარჩენის" რეჟიმში იმყოფებოდა. არც იმის უარყოფა შეიძლება, რომ არსებობდა გამონაკლისებიც. მათ შორის საქართველოს პარლამენტის ეროვნული ბიბლიოთეკაც.

7. გააჩნია ფუნქციონირების ნორმალური და პათოლოგიური (კრიტიკული) არე. ფუნქციონირების "ნორმალურ" არეში იგულისხმება სისტემის ფუნქციონირების ის გარემო, რომელშიც შეუფერხებლად მიმდინარეობს სისტემის საბაზისო მოთხოვნილებათა და საჭიროებათა დაკმაყოფილება და სისტემის გამოსასვლელზე უზრუნველყოფილია სასურველი შედეგების მიღება (სასურველი შედეგების რაოდენობრივი, თვისობრივი პარამეტრების განსაზღვრა, ცალკე აღებული პრობლემაა, არასწორად "დაგეგმილი შედეგები" სისტემის ფუნქციონირებას არაეფექტურს ხდის). ბევრი ბიბლიოთეკარის შეფასებით, რეგიონული, სოფლის სასკოლო ბიბლიოთეკები არა მხოლოდ ზემოთ აღნიშნულ წლებში იმყოფებოდნენ ფუნქციონირების "პათოლოგიურ" არეში და ამის ყველაზე მკაფიო გამოვლინება გაუქმებული, გაძარცვული ბიბლიოთეკები, უხელფასოდ დარჩენილი ბიბლიოთეკარები და დამწვარი და დანახშირებული წიგნები იყო; და მაინც, ჩვენეული შეფასებით, ბიბლიოთეკათა უმრავლესობა, ამ პერიოდში ფუნქციონირების "კრიტიკულ" არეში იმყოფებოდა. რაც ნიშნავს რომ, სისტემა ფუნქციონირებდა იმ გარემოში, რომელშიც მოცემული სისტემა, მართალია, ვერ ფუნქციონირებს ნორმალურად (ე. ი. შეუფერხებელია მისი საბაზისო მოთხოვნილებათა და საჭიროებათა დაკმაყოფილება და სისტემის

გამოსასვლელზე მიიღება არასასურველი შედეგები), მაგრამ მიუხედავად ამისა, მაინც არ წყვეტს თავის არსებობას.

8. ორიენტირებულია ოპტიმალური ფუნქციონირების მიღწევაზე, თუმცა, რამდენადაც სამწუხარო არ უნდა იყოს, საქართველოს სახელმწიფოს განვითარების დღევანდელ ეტაპზე შესაძლებელია ბიბლიოთეკის, როგორც სისტემის, ოპტიმალურ ფუნქციონირებაზე მხოლოდ თეორიული მსჯელობა. ზემოთქმულის გათვალისწინებით, სისტემის გამოკვლევაში გადამწყვეტი მნიშვნელობა მის აღწერას ენიჭება.

სისტემის აღწერა მეტად რთული და შრომატევადი პროცესია და გულისხმობს სისტემის, როგორც მთელის, ფუნქციონირების მიზნებისა და სტრუქტურის განსაზღვრას მოცემული რეალობისა და პერსპექტივის გათვალისწინებით; ასევე, უფრო ფართო სისტემაში მისი ადგილისა და მნიშვნელობის განსაზღვრას. ბიბლიოთეკის მიზნები (ძირითადი ამოცანა) მკაფიოდაა ჩამოყალიბებული “საქართველოს პარლამენტის ეროვნული ბიბლიოთეკის დებულებაში” — “ეროვნული ბიბლიოთეკის ძირითადი ამოცანაა ქვეყანაში საბიბლიოთეკო პოლიტიკის განხორციელების, განათლების, მეცნიერებისა და კულტურის განვითარების, ეროვნული მემკვიდრეობის დაცვისა და პოპულარიზაციის, სამოქალაქო საზოგადოების ჩამოყალიბების და დემოკრატიული სახელმწიფოს აღმშენებლობის პროცესების ხელშეწყობა”. აქვეა ჩამოყალიბებული ფუნქციები და სტრუქტურა და დაინტერესებულ პირს სრულად შეუძლია გაეცნოს.

სამეცნიერო, სასწავლო ლიტერატურაში ცნობილია, რომ ნებისმიერი უმარტივესი სისტემა ორი ძირითადი ნაწილისაგან შედგება: 1. სასარგებლო ქვესისტემა და 2. პოტენციალი. სასარგებლო ქვესისტემა უზრუნველყოფს მთელი სისტემის ფუნქციონირებასა და აღწარმოებას, პოტენციალი ქვესისტემაა, რომელიც “მუშაობს” სასარგებლო ქვესისტემისათვის. რთულ სისტემებში, როგორც წესი, ორ პრობლემასთან გვაქვს საქმე: 1. სასარგებლო ქვესისტემა და პოტენციალი, უმრავლეს შემთხვევაში, ერთზე მეტია და 2. ძნელად გასარკვევია, მოცემულ ეტაპზე, რომელია სასარგებლო ქვესისტემები და რომელი პოტენციალი.

ერთი რამ კი უდავო ფაქტია: სასარგებლო ქვესისტემის, ისევე როგორც პოტენციალის, უსაზღვრო განვითარება არ წარმოადგენს აუცილებელ პირობას მთელი სისტემის განვითარებისათვის — მმართველობითი თვალსაზრისით, უმთავრეს მიზანს უნდა წარმოადგენდეს სასარგებლო ქვესისტემებსა და პოტენციალებს შორის ოპტიმალური თანაფარდობის დამყარება. ბიბლიოთეკაში, როგორც რთულ სისტემაში, სულ მცირე ორი სასარგებლო ქვესისტემა გამოიყოფა: 1. საბიბლიოთეკო მომსახურება. 2. საბიბლიოთეკო რესურსი (აქვე უნდა შევნიშნოთ სისტემაში “საბიბლიოთეკო რესურსი, საბიბლიოთეკო მომსახურება არის სასარგებლო ქვესისტემა — საბიბლიოთეკო რესურსი — პოტენციალი”, სისტემაში “ბიბლიოთეკა” რამდენიმე პოტენციალის გამოყოფა შეიძლება: მაგალითად “სამოქალაქო განყოფილების ციფრული კოლექცია”, “ეროვნული ბიბლიოთეკის ლექსიკონთა ერთიანი ელექტრონული ბაზა”, “კულტურის პროგრამები და საზოგადოებასთან ურთიერთობა” და სხვა.

როგორც ზემოთ ვთქვით, სისტემის “ბიბლიოთეკა” ოპტიმალური ფუნქციონირებისათვის აუცილებელია სასარგებლო ქვესისტემებსა და პოტენციალებს შორის ოპტიმალური თანაფარდობის დამყარება, რაც თავის მხრივ გულისხმობს: 1. ქვესისტემებს შორის ოპტიმალური სტრუქტურის ჩამოყალიბებას, 2. შესასლო საზღვრებში სისაბუნძობის მაქსიმალური განვითარებას.

მმართველობის თვალსაზრისით, სასარგებლო ქვესისტემებსა და პოტენციალებს შორის ოპტიმალური სტრუქტურის ჩამოყალიბება, შეზღუდული (ობიექტური, სუბიექტური) რესურსების არსებობის პირობებში, რთული და შრომატევადი საქმეა. უპირველეს ყოვლისა, უნდა დაისვას კითხვა: “როგორი უნდა იყოს იდეალური სტრუქტურა?”. ვიდრე კითხვაზე პასუხის გაცემას, შევეცდებოდეთ, აუცილებელია, აღინიშნოს: **ეროვნული ბიბლიოთეკის განვითარების თანამედროვე ეტაპზე იდეალური სტრუქტურის შექმნის საფუძველთა საფუძველს ეროვნული ბიბლიოთეკის არსებული სტრუქტურა უნდა წარმოადგენდეს.**

ბიბლიოთეკის ქვესისტემებს შორის ურთიერთკავშირები და ურთიერთდამოკიდებულებები ძალზე რთულია და სპეციალურ კვლევას მოითხოვს. ერთი რამ კი უდავოა: თანამედროვე ეტაპზე ეროვნული ბიბლიოთეკის სტრუქტურაც და სტრუქტურათაშორისი კავშირურთიერთობები საფუძველიან ცვლილებებს თუ არა, გადახედვას მაინც საჭიროებს.

სტრუქტურის ნებისმიერი არაეკოლუციური ცვლილება, ქვესისტემაში, განსაკუთრებით მომსახურე პერსონალში უარყოფით რეაქციებს იწვევს, რაც შესაძლებელია სავალალოდ აისახოს მთელი სისტემის ოპტიმალურ ფუნქციონირებაზე — განსაკუთრებული მნიშვნელობა ბიბლიოთეკის შიდა კომუნიკაციის გამართულ მუშაობას ენიჭება.

ზოგადად “მუშაობა” არსებული სიტუაციის ანალიზით უნდა დაიწყოს. ამ მიმართულებით ეროვნულმა ბიბლიოთეკამ მუშაობა ჯერ კიდევ 2009 წლის სექტემბერში დაიწყო, როცა საქართველოს პარლამენტის ეროვნული ბიბლიოთეკის საზოგადოებასთან ურთიერთობისა და კულტურის პროგრამების განყოფილების უფროსმა გიორგი საბანაძემ დირექტორთა საბჭოს წინაშე წარმოადგინა მოხსენება “შიდა კომუნიკაციების ინტეგრირებული გეგმის სამუშაო ვარიანტი”.

მოხსენებაში ჩემი ახალგაზრდა კოლეგა სამართლიანად აღნიშნავდა: “რაც უფრო მეტი არის საკომუნიკაციო პრობლემა ორგანიზაციის შიგნით, მით მეტია საკომუნიკაციო პრობლემა მის გარეთ. შესაბამისად, ორგანიზაციის შიგნით პრობლემების შემცირება იწვევს პრობლემების შემცირებას გარეთ”. მე კი, ჩემი მხრივ, დავამატებდი: სისტემის გარეთ წარმოქმნილი პრობლემები ასახვას აუცილებლად ჰპოვებს ორგანიზაციის შიგნით. წარმოდგენილი შიდა კომუნიკაციის გეგმა შედგებოდა ხუთი ნაწილისგან: პირველ ნაწილში მოცემულია სიტუაციის ანალიზი; მეორე ნაწილში დასახულია ამჟამინდელი პრობლემების მოგვარებისთვის მისაღწევი მიზნები და ამოცანები; დოკუმენტის მესამე ნაწილი აღწერს იმ ქმედებებს, რომლებიც საჭიროა ამ მიზნებისა და ამოცანების მისაღწევად. დართული ჰქონდა ორი გრაფიკი — ქმედებების განაწილება დროში და ბიუჯეტი. შევეცდები პრობლემისადმი საბანაძისეული ხედვა მოკლედ წარმოვადგინო. აქვე აღვნიშნავ, იმ დროს გეგმაში წარმოდგენილ ყველა ჰიპოთეზას ვეთანხმებოდი და მხარს ვუჭერდი. რაც შეეხება თანამედროვე გამოწვევებს, უფრო ქვემოთ ინტერნეტ-ტელევიზია GeolibTV-ისა და ჯერჯერობით უსახელო ინტენეტ-რადიოს მაგალითზე ვისაუბრებ.

მაშ ასე, გვაქვს ორი ტიპის პრობლემა: 1. პრობლემები ორგანიზაციის შიგნით; 2. პრობლემები ორგანიზაციის გარეთ.

ორივე ტიპის პრობლემების თავიდან ასაცილებლად განსაკუთრებული ყურადღება უნდა მიექცეს საკომუნიკაციო პოლიტიკის დაგეგმვასა და განხორციელებას. თავის მხრივ, საკომუნიკაციო პოლიტიკის დაგეგმვისას

განსაკუთრებული ყურადღება უნდა მიექცეს პერსონალის დემოგრაფიულ, ფსიქოლოგიურ მონაცემებსა (სქესი, ასაკი, ორგანიზაციაში მუშაობის ხანგრძლიობა და ა.შ.) და ე.წ. საკომუნიკაციო აუდიტის შედეგებს.

დღევანდელი სტატიის მიზანს არ წარმოადგენს ზემოთ აღნიშნული მონაცემებისა და შედეგის ანალიზი. 2009 წლის სექტემბრის მდგომარეობა ასახულია გიორგი საბანაძის მოხსენებაში და დაინტერესებულ მკითხველს მისი მოპოვება და გაცნობა არ გაუჭირდება. აღნიშნავ მხოლოდ ერთს: საკომუნიკაციო აუდიტი ჩატარდა მხოლოდ ორ საკომუნიკაციო არხზე – ტელეფონისა და ელექტრონული საფოსტო ყუთის გამოყენებაზე, რამდენადაც კომუნიკაციის სხვა საშუალებებს (მაგ., სოციალური ქსელები) ეროვნული ბიბლიოთეკის თანამშრომლები ფაქტობრივად არ იცნობდნენ.

საგულისხმოა გ. საბანაძის დასკვნა, რომელსაც ასევე სრულად ვიზიარებთ: **ამჟამად (2009 წლის სექტემბრის მდგომარეობით – გ.კ.) ეროვნული ბიბლიოთეკის შიდა PR-ის მთავარი პრობლემაა დალაგებული საკომუნიკაციო არხების არარსებობა. ამ შემთხვევაში ყველაზე სახიფათო ისაა, რომ ინფორმაცია კი არ წყვეტს მოძრაობას, არამედ მაინც ვრცელდება, ოღონდ დამახინჩებით, ორგანიზაციის მმართველობის კონტროლის გარეშე. როგორც ამბობენ, წმინდა ადგილი არასდროს არის ცარიელი, არ არის ცარიელი სამიზნე ჯგუფების გონებაში ის ადგილი, სადაც უნდა იყოს ჩვენ მიერ გადაცემული ინფორმაცია. ჩვენს შემთხვევაში ეს ინფორმაცია არის დამახინჩებული, ხშირად სიმართლისგან ძალიან განსხვავებული. ცუდია, როცა თანამშრომელი თავისი ორგანიზაციის შესახებ ინფორმაციას იღებს ჭორების ფორმით, კიდევ უფრო უარესია ის, რომ ეს ჭორები თითქმის ყოველთვის გადის ორგანიზაციის გარეთ. თბილისის მასშტაბების ქალაქში თუნდაც რამდენიმე არასწორად ინფორმირებული თანამშრომლისგან ჭორი მყისიერად ვრცელდება. მას მალევე იტაცებენ ყურნალისტები, რომელთათვის, როგორც პრაქტიკამ გვიჩვენა, ინფორმაციის გადამოწმება ყოველთვის არ არის ყურნალისტიკის მთავარი პრინციპი. შედეგად ზარალდება ბიბლიოთეკა და მისი მენეჯმენტის რეპუტაცია.**

გ. საბანაძის მიერ წარმოდგენილი შიდა კომუნიკაციების ინტეგრირებული გეგმის სამუშაო ვარიანტი ასევე ითვალისწინებდა PR-ის მიზნებისა და ამოცანების განსაზღვრას.

მიზნები: სტაბილური და მოქნილი საკომუნიკაციო არხების ჩამოყალიბება; ორგანიზაციისადმი თანამშრომელთა ლოიალობის გაზრდა.

ამოცანები: ინფორმაციის ვერტიკალურად და ჰორიზონტალურად მოძრაობის ხელშეწყობა; თანამშრომლების განწყობების მუდმივი შესწავლა; თანამშრომლების განწყობების ცვლილებებზე მყისიერი რეაგირება; თანამშრომელს უნდა გაუჩნდეს განცდა, რომ ბიბლიოთეკა ზრუნავს მის პროფესიულ და პიროვნულ განვითარებაზე; თანამშრომელს უნდა გაუჩნდეს განცდა, რომ ბიბლიოთეკა ზრუნავს მასზე და მის ოჯახზე; თანამშრომელთათვის კულტურული ღონისძიებების მოწყობა.

შიდა კომუნიკაციების ინტეგრირებული გეგმის სამუშაო ვარიანტში ასევე შემოთავაზებული იყო ზემოთ აღნიშნული მიზნებისა და ამოცანების ვადაწყვეტის გზები და ძირითადი მიმართულებები.

სამწუხაროდ, გ. საბანაძის წინადადებებს ეროვნულ ბიბლიოთეკაში მხარდაჭერა არ მოჰყოლია. ჩაითვალა, რომ აღნიშნული გეგმის განხორციელება მხოლოდ რამდენიმე წლის შემდეგ იყო შესაძლებელი.

მიმაჩნდა და ახლაც იმავე აზრზე ვარჩები: რამდენიმე უმნიშვნელო შენიშვნის გათვალისწინებით, შიდა კომუნიკაციების ინტეგრირებული გეგმის სამუშაო ვარიანტი წარმატებით “იმუშავებდა” და შემდეგ განვითარებულ ბევრ პრობლემას საფუძველშივე აგვაცილებდა.

გავითვალისწინე რა საქართველოს პარლამენტის ეროვნულ ბიბლიოთეკაში შექმნილი ახალი რეალიები, 2011 წლის ოქტომბერში, საქართველოს პარლამენტის ეროვნული ბიბლიოთეკის საბიბლიოთეკო საბჭოს წინაშე გამოვედი მოხსენებით. მოხსენებაში პირველად განვიხილე ეროვნული ბიბლიოთეკა, როგორც სისტემა და ხაზგასმით აღვნიშნე: თანამედროვე საზოგადოება და, ბუნებრივია, ქართული საზოგადოება ინფორმაციულ ხანაში (“Information Age”) ცხოვრობს და დღეს, როგორც არასდროს, მისი ფუნქციონირება დამოკიდებულია ინფორმაციის სწრაფ მიღებაზე, გადამუშავებასა და გაცემაზე. საქართველოს პარლამენტის ეროვნული ბიბლიოთეკა არამხოლოდ ბეჭდური წიგნების, ბროშურების და ა.შ. საცავია, არამედ ციფრული რესურსების ერთ-ერთი უმსხვილესი მფლობელი. ამასთან, რესურსების ფლობა, სწრაფი და ხარისხიანი “მიწოდება” არ წარმოადგენს ეროვნული ბიბლიოთეკის ფუნქციონირების ერთადერთ დანიშნულებას. თანამედროვე ბიბლიოთეკების ერთ-ერთი ძირითადი ფუნქცია ბიბლიოთეკაში მიმდინარე პროცესების საზოგადოებისათვის დროული მიწოდებაც არის. ეროვნულ ბიბლიოთეკაში მიმდინარე მოვლენების, განხორციელებული პროექტების, ჩატარებული ღონისძიებების მიმართ საზოგადოების ინტერესი მზარდია, ამის თქმის საფუძველს გვაძლევს ის, რომ თითქმის ყველა ღონისძიება (ჩასატარებელი, ჩატარებული) თუ განხორციელებული პროექტი საქართველოს უმთავრესი მედია საშუალებების, ასევე რეგიონული ბეჭდური მედიისა და ტელეკომპანიების ყურადღების ცენტრშია და მაინც, “გაშუქების ხარისხი” და პერიოდულობა არასაკმარისია ბიბლიოთეკის საქმიანობით დაინტერესებული საზოგადოების სრულყოფილი ინფორმირებისთვის. საზოგადოებისათვის ინფორმაციის “სიუჟეტებითა” და “ნიუსებით” თუნდაც ყოველდღიური მიწოდება, შეიძლება ითქვას, “მიწოდების” მხოლოდ პირველი საფეხურია.

თანამედროვე გაგებით „საზოგადოება“ აღარაა ამა თუ იმ ორგანიზაციის საქმიანობის მხოლოდ პასიური დამკვირვებელი და შემფასებელი; იგი ბეჭდური მედიის, ტელემედიის, სოციალური ქსელების (facebook, twitter), ბლოგებისა და საიტების (მათ შორის პირადი) მეშვეობით აშკარად “ერევა” ორგანიზაციის საქმიანობაში. სწორედ საზოგადოებაა თანამედროვე ორიგანიზაციათა ძირითადი აქტორი. სწორედ საზოგადოების მოთხოვნები განსაზღვრავენ ორგანიზაციაში მოქმედი ყველა სუბიექტისა და ობიექტის მუშაობას. საზოგადოებრივი დაკვეთის სრულად გათვალისწინებით დგება ორგანიზაციების უახლოესი, ხშირ შემთხვევაში – პერსპექტიული გეგმებიც. ნებისმიერი არასწორად გაგებული, დამუშავებული, მით უმეტეს, გადაცემული ინფორმაცია, როგორც ზემოთ ვთქვით, იწვევს ერთი მხრივ, გარე პრობლემებს, მეორე მხრივ – შიდა პრობლემებს, ანუ ადგილი აქვს სასურველ და არსებულ მდგომარეობებს შორის დისბალანსს. ცალკე საკითხია ინფორმაციის მიწოდება ორგანიზაციებში, რომლებშიც მრავალრიცხოვანი ადამიანური რესურსია თავმოყრილი. როგორც წესი, ასეთ

ორგანიზაციებში თანამშრომელთა შორის გაძნელებულია სწრაფი კომუნიკაცია, ხშირად აღვილი აქვს ინფორმაციის დაგვიანებასა და დამახინჯებულ მიწოდებას. აქედან გამომდინარე, ეროვნულ ბიბლიოთეკაში მიმდინარე და უახლოეს მომავალში მოსალოდნელ ღონისძიებათა სწრაფი, ზუსტი და ეფექტიანი მიწოდებისათვის აუცილებლად მიგვაჩნია საქართველოს პარლამენტის ეროვნული ბიბლიოთეკის დამოუკიდებელი საინფორმაციო სისტემების, განსაკუთრებით ინტერნეტტელევიზიის შექმნა, და საზოგადოების, მათ შორის, თანამშრომლების ინფორმირება, რაც გულისხმობს საქართველოს პარლამენტის ეროვნულ ბიბლიოთეკაში მცირე სტუდიის შექმნას. სტუდიაში გადაღებული ვიდეოები გავრცელება სოციალური ქსელების მეშვეობით და განთავსდება ეროვნული ბიბლიოთეკის ვებგვერდზე. ამ ეტაპზე მიზანშეწონილად გვესახება შემდეგი ტიპის ვიდეოდოკუმენტების შექმნა: 1. საჯარო ლექციები ეროვნულ ბიბლიოთეკაში; 2. პოეზიის საღამოები ეროვნულ ბიბლიოთეკაში; 3. ცნობილი ადამიანების საჯარო გამოსვლები (აქ იგულისხმება ცნობილი ადამიანების სიტყვები კონკრეტულ თემებზე, ამ ეტაპზე, ვფიქრობთ, ამ საჯარო გამოსვლების მიზანი უნდა იყოს წიგნიერების ამაღლება. მაგალითად, ვაჩვენოთ წიგნი, როგორც საშუალება წარმატებისკენ მიმავალ გზაზე); 4. ეროვნული ბიბლიოთეკის სიახლეებისა და მომსახურებების პრომოვიდეოები; 5. ახალი წიგნების მიმოხილვა.

რა თქმა უნდა, პროექტის მიმდინარეობისას, მაყურებელთა ინტერესების გათვალისწინებით, ვიდეოების შინაარსი ზოგ შემთხვევაში შეიცვლება და დაიხვეწება. ინტერნეტ-ტელევიზიის შექმნა და მისი ფუნქციონირება არ არის დაკავშირებული დიდ ხარჯებთან, მოსალოდნელი შედეგი კი შესაძლოა ბევრად აღემატებოდეს გაწეულ დანახარჯებს. ვითვალისწინებთ იმასაც, რომ დღეისათვის ეროვნული ბიბლიოთეკის ადამიანური რესურსი და "სტუდიის" მოსაწყობად საჭირო ავეჯი და სათანადო სივრცე იძლევა ინტერნეტ-ტელევიზიის ნორმალური ფუნქციონირების საშუალებას. დღეს ეროვნულ ბიბლიოთეკას უკვე აქვს ინტერნეტ-ტელევიზია და ინტერნეტ-რადიო თავისი პროგრამებითა და გადაცემებით. მათი ნახვა დაინტერესებულ მაყურებელსა თუ მსმენელს ეროვნული ბიბლიოთეკის ინტერნეტ-ტელევიზია GeolibTV-ის იუთუბისა და სოციალურ ქსელ "ფეისბუქის" გვერდებზე შეიძლება. ეს უკვე სულ სხვა მოხსენების თემაა და ამაზე მომავალ კონფერენციებზე ვისაუბრებთ. ერთს კი აუცილებლად აღვნიშნავ, GeolibTV იხგლისური დასახელების Georgia Library Television-ის (საქართველოს საბიბლიოთეკო ტელევიზია) აბრევიატურაა, რაც იმას ნიშნავს, რომ იგი არა მხოლოდ საქართველოს პარლამენტის ეროვნული ბიბლიოთეკის საკუთრებაა. მე, ეროვნული ბიბლიოთეკის თანამშრომელს, ეროვნული ბიბლიოთეკა საქართველოს საბიბლიოთეკო სივრცის განუყოფელ ნაწილად წარმომიდგენია და ვთვლი, შიდა საკომუნიკაციო არხის ერთ-ერთი მძლავრი საშუალება დიდ დანხარებას გაუწევს ჩემს კოლეგებს, მიუხედავად იმისა, ეროვნულ ბიბლიოთეკაში მუშაობენ თუ მის გარეთ.

დასკვნის სახით შეგვიძლია ვთქვათ:

1. საქართველოს პარლამენტის ეროვნული ბიბლიოთეკა, რთული, დინამიკური სისტემაა;
2. შედეგადა 4 ურთიერთდაკავშირებული ქვესისტემისგან (დეპარტამენტები).
3. ქვესისტემებს შორის გამოიყოფა ორი ურთიერთდაკავშირებული პოტენციალი: საბიბლიოთეკო რესურსების დეპარტამენტი და საბიბლიოთეკო მომსახურებისა და ინფორმაციის დეპარტამენტი.

4. განუხრელად იზრდება სასარგებლო ქვესისტემათა მნიშვნელობა მთლიანი სისტემის ფუნქციონირების პროცესში. 5. პოტენციალისა და სასარგებლო ქვესისტემებისადმი წაყენებული მოთხოვნების ცვლილებასთან ერთად იცვლება შიდა და გარე კომუნიკაციების გაღრმავებისა და მიზანმიმართული ღონისძიებების სრულყოფის აუცილებლობა. 5. განსაკუთრებული ყურადღება უნდა მიექცეს ეროვნული ბიბლიოთეკის ინტერნეტ-ტელევიზია GeolibTV-ისა და ინტერნეტ-რადიოს განვითარებას და ისინი უნდა გახდნენ საზოგადოებასთან, განსაკუთრებით ბიბლიოთეკათმორისი თანამშრომლობის ერთ-ერთი უმთავრესი ინსტრუმენტები.

დამოწმებული ლიტერატურა

ვ. აფანასიევი, 1985 - ვ. აფანასიევი, საზოგადოება: სისტემურობა, შემეცნება და მართვა, თბ., 1985.

თ. საათი, 1997 - Саати Т., Керис К. Аналитическое планирование. Организация систем. Издательство: Радио и связь, 1991.

გ. წერეთელი, გ. კილაძე, 1995 - გ. წერეთელი, გ. კილაძე, საზოგადოების, ბუნებისა და წარმოების სისტემური ურთიერთკავშირის ასპექტები და გარემო ბუნების დაცვაზე ორიენტირებული საბაზრო-ეკონომიკური ურთიერთობები / [რედ.: გ. წერეთელი] ; საქ. მეცნ. აკად. ეკონ. ინ-ტი, თბ., 1995.

Kenneth A. Potocki and Richard C. Brocato. A System of Management for Organizational Improvement.. <http://techdigest.jhuapl.edu/td/td1604/Potocki.pdf>

Н. Н. Кургина. Библиотека как система: обзор научных подходов. <http://www.gpntb.ru/win/inter-events/crimea2008/disk/96.pdf>

GIORGI KILADZE

NEW CHALLENGES OF THE NATIONAL LIBRARY

(Internet TV- GeolibTV and Internet- Radio)

Modern society, including the Georgian one, lives in the Information Age, and today more than ever before, its performance depends on the instant acquisition of information, its processing and delivery.

For more than twenty years National Library is not only the main depository of books, dissertations and other types of documents, but it is the owner of one of the largest digital collections' base as well. Its function is not only related to providing printed documents or e-resources, one of the main functions of modern libraries is providing audience with information related to current activities.

Events and activities held in National Library increase interest in the society. Almost every event (planned or taken place) is broadcast by Georgian media, regional television companies and social networks. But we would like to emphasize that the quality of information and the frequency of broadcasting is not sufficient and is to be

improved to meet fully the interests of the public. Everyday “Stories” and “news” is the first step, but not the only issue in providing the information.

The modern sense of “society” does not mean a passive observation or external evaluation of organization activities. Society integrates in the space of activities through the means of print media, television, and social networks - personal blogs and websites. Society becomes the main actor of modern public organizations’ everyday life. Society requirements determine the type of work of any subject and object in public space, its nearest future plans and further prospects.

Information providing is another case of public organization activities, where huge number of human resources are involved. Communications are complicated, difficulties emerge due to information providing and its quality.

We consider the importance of independent information systems, internet television, and information providing for library staff to be the main subject to gain and improve rapid and efficient access according to current and future activities of National Library. Therefore, the importance of creation of small library studio is evident. Videos performed in the studio will be shared through social networks and presented on National Library official website. At this stage we have selected following types of video contents.

- National Library Public lectures
- The National Library Poetry Evenings
- Famous people performances (including the speeches of famous people on specific topics. At this stage we consider showing the role of a book as a means to the path of accomplishments and successes.)
- Promo videos about National Library innovations and services.
- New books’ review.

The content of the videos will change and elaborate depending on audience interests.

Creation and function of Internet TV does not imply big costs and the expected result will be much efficient than the expenditure.

We take into account present human resources, space and technical equipment of National Library and consider it to be adequate for normal functioning of the internet-television studio.

მარიამ კობერიძე

ემვატიკური ხმოვანი “ჭილ-ეტრატის იაღვარში”

ჭილ-ეტრატის იაღვარი ქართული ჰიმნოგრაფიული ლიტერატურის მეტად მნიშვნელოვანი ძეგლია, რომლის ენობრივ მოვლენებს მრავალი თავისებურება ახასიათებს. ეს ხელნაწერი მეცნიერთა ფართო წრეებისათვის პირველად გახდა ცნობილი 1888 წელს, როდესაც დაიბეჭდა პროფ. ა. ცაგარელის “Памятники грузинской старины в Святой земле ина Синае”. სპეციალურ ლიტერატურაში ჭილ-ეტრატის იაღვარს ზოგჯერ “სინურს” ეძახიან და მისი წარმომავლობის ადგილად სინას მთა არის დასახელებული. ამასთან დაკავშირებით ივ. ჯავახიშვილი აღნიშნავს: “ჩვენამდის მხოლოდ ორმა ჭილზე ნაწერმა ქართულმა ძეგლმა მოაღწია და ორივე პალესტინისაა, საბა წმიდის ლავრისა, და სინას მთის ქართველთა მონასტრიდანაა: ერთი მათგანი ფსალმუნია, მეორე თთვენი. ორივე ძეგლი სინას მთიდან საეკლესიო ისტორიის მკვლევარმა რუსმა ცნობილმა მეცნიერმა პორფირი უსპენსკიმ ჩაიტანა რუსეთში” (ი. ჯავახიშვილი, 1949, გვ. 31). აკაკი შანიძე ჭილ-ეტრატის აღწერილობაში მიუთითებს: “სინური წარმომავლობისაა მხოლოდ ფსალმუნი, რომელიც პორფირი უსპენსკის სინას მთაზე უნახავს 1850 წელს (ა. შანიძე, 1977, გვ. 214).

ჭილ-ეტრატის იაღვარის გადაწერის დროის შესახებ სხვადასხვა აზრია გამოთქმული. ა. ცაგარელმა იგი მიიჩნია VII საუკუნის ძეგლად. მისი ეს მოსაზრება იმას ემყარებოდა, რომ “შინიატურები მეტად მარტივია და, ამას გარდა, შიგ არის ხსენება, რომელიმე ქართველი მოწამისაო” (აღ. ცაგარელი, 1889, გვ. 163/21). ხელნაწერის გადაწერის დროდ კ. კეკელიძემ ივარაუდა IX საუკუნის მეორე ნახევარი. მისი აზრით, “აღ. ცაგარელს გამორჩენია მხედველობიდან, რომ იაღვარში აბოს საგალობელია შესული და, მაშასადამე, იგი არ შეიძლება გადაწერილი იყოს 820 წლამდე, როდესაც დაიწერა აბოს ბიოგრაფია და მისი საგალობლები”. აქვე ამატებს “პირვანდელი ფორმა “ხვედრისა” ანუ მარზვან-ზატიკისა ჩვენ გვაქვს ზემოდასახელებულ ძეგლებზე საუკუნის პაპირუს-პერგამენტის კრებულში. ამ კრებულმა არ იცის არამც თუ ახლანდელი კვირიკეები დიდმარზვისა, არამედ ისინიც კი, რომელთაც ჩვენ ვპოულობთ სტოდიისა და იერუსალიმის რედაქციის უძველეს “მარზვანში” (კ. კეკელიძე, 1951, გვ. 562).

ა. შანიძის მოსაზრებით, ხელნაწერის გადაწერის დრო არა თუ მე-9, არამედ მე-10 საუკუნეც ვერ იქნება. მას მხედველობაში ჰქონდა ის გარემოება, რომ ძეგლში ისეთი ორთოგრაფიული და ენობრივი მოვლენებია, რომლებიც გამორიცხავს დროს მე-11 საუკუნემდის. ერთი ამათავანია და ასოს ხმარება: “არა” ნაწილაკი ამ ძეგლში უმთავრესად “არაჲ” ფორმით გვხვდება: ქართველი მოწამის სახელად აქ არის აბო და არა ჰაბო; ამ სახელის სახელობითსა, მოთხრობითსა და წოდებითში გვხვდება აბოჲ, ხოლო მიცემითში აბოჲჲ. ყველა ეს იმის მაჩვენებელია, რომ ძეგლი მოგვიანო ხანისაა. ამიტომ ჭილ-ეტრატის იაღვარის გადაწერის დროდ შეიძლება XI საუკუნის დასაწყისი მივიჩნიოთ (ა. შანიძე, 1977, გვ. 218).

როგორც ცნობილია, V-XI საუკუნეების წერილობითი ძეგლების ენას მხოლოდითი რიცხვის მიცემით, ნათესაობითსა და მოქმედებითში და თანაინი მრავლობითის ყველა ბრუნვაში ბრუნვის ნიშნის შემდეგ დაერთვის -ა ხმოვანი. ა. შანიძემ მას უწოდა მავრცობი, სავრცობი ანუ ნართაული ა (ა. შანიძე, 1976, გვ. 32; 1980, გვ. 48), ხოლო ნ. მარმა — ემფატიკური ხმოვანი (ნ. მარი, 1925, გვ. 22) — მეტი გამონათულებითი ძალის მქონე (არნ. ჩიქობავა, 1956, გვ. 266). ემფატიკური ხმოვნის შესახებ რამდენიმე მოსაზრება არსებობს საენათმეცნიერო ლიტერატურაში. ნ. მარი მიცემით ბრუნვაში დართულ -ა-ს მიიჩნევდა ამ ბრუნვის ნიშნად. მისი აზრით, ჯერ იყო მიცემითი ბრუნვის ნიშნად -ას, მაგალითად: ალაგას, წუთას, შემდეგ კი მოხდა გადასმა და მივიღეთ: კაცსა და ა. შ. რაც შეეხება დანარჩენ ბრუნვებში დართულ -ა-ს, მათ იგი თვლიდა ჩვენებითი ნაცვალსახელის ჰა-ს ნაშთად, მიღებულს ჩვენებითი ნაცვალსახელიდან (ჰა) მეტი გამონათულების ანდა განსაზღვრულობისათვის. აქედანაა ნ. მარისივე ტერმინი ემფატიკური — მეტი გამონათულებითი ძალის მქონე (ნ. მარი, 1925, გვ. 22-24). ა. შანიძის აზრით, -ა ელემენტი წარმოშობით მსაზღვრელი ნაწილაკის (ნაწევარის ანუ ართრონის) ნაშთია, სახელთან შეზრდილი (ა. შანიძე, 1980, გვ. 48).

კ. ღონდუას ვარაუდით: “-ა დართული ნათესაობითი მსაზღვრელის როლში გამოდის: ძეე კაცის-ა-ე. ბოლოკიდური -ი მომდევნო მსაზღვრელისათვის აუცილებელი იყო. ასეთ ნათესაობითს ის “მიმართებაში მყოფ ნათესაობითს” (родительный с отношением) უწოდებს (კ. ღონდუა, 1930, გვ. 204-210).

რა მდგომარეობა გვაქვს ჭილ-ეტრატის იადგარში ემფატიკური ხმოვნის ხმარების მხრივ?

ხელნაწერზე დაკვირვებიდან ცხადი ხდება, რომ ემფატიკური -ა დაცულია ყველგან, სადაც მას სალიტერატურო ენის ნორმები მოითხოვს. მოვიყვანოთ რამდენიმე მაგალითი ტექსტიდან: **მიცემითი ბრუნვა:** “დიდებად მოხვალსა შენსა, ქრისტე ღმერთო (22); “აღსასრულსა უამთასა იშვე ქალწულისაგან ღმერთი ჩუენი, რაფთა” (23); “ღამის ლოცვასა შეეწირავთ შენდამი, ქრისტე” (23).

ნათესაობითი ბრუნვა: “ჯორცი უფლისაჲ, სისხლი მაცხოვრისაჲ წინა-ადგს, ზეცისა ძალნი უხილავად გამსახურობენ, დაღაღებენ” (8); “ღმრთისა მიმართ უბრალოდ მოხუედით ნათელსა მას დაუსრულებელსა” (12).

მოქმედებითი ბრუნვა: “მასკულავისა დადგრომითა შენ მიგიბჟყრიეს ძღუენი მოგუთა” (7); “რომელმან ყოველივე სიტყუითა აღასრულა” (9); “ვითარცა შურიტა სათნოებისაჲთა მაცხოვარმან გუირგუინოსან გყო შენ” (10); “რაჲმს განშიშულდა ჯორციტა, მაცხოვარ” (26); “შეიწირე ვედრებად მონათაჲ” (56); “ენითა ნუმცა ვიტყუით ბოროტსა” (57).

თანაინი მრავლობითი: “სული წმიდაჲ წყალთა განსწმედდა” (25); “იყო შენ ყოველთა უქესთაეს” (29); “და წარიყვანეს იგი ანგელოზთა ღმრთისათა წინაშე უფლისა” (58); “ნუცამცა დაუგებთ ძმათა საფრჳესა” (58); “ამისთუის მღვდელთა ხართ სიქადულ” (63); “სადა-იგი არს ბევრეული ანგელოზთაჲ პირმშოთა კრებულებანი” (64).

თანა, ზედა, შინა თანდებულისანი სახელები გვხვდება -ა სავრცობით: “სუიმეონ მკლავთა ზედა მიიქუა” (93); “მოიკითხე მარიამ ზეცისა ბჳეთა თანა” (89); “ნუმცა მრავლის მეტყველ ვართ ლოცვასა შინა” (61).

როლის არ გვხვდება ხელნაწერში ემფატიკური - ა?

-ა-ს არ დაირთავს მიცემითში დასმული საზოგადო სახელი, როცა დაკავშირებულია ზმნა-შემასმენელთან: “რაცამს მდინარეთა წყალთა მათ შინა **ნათელს-იღებდ** ჰელითა მონისა თუისისა იოანედითა” (24); “სასუფეველსა შენსა **ღირს-მყვენ** ჩუენ” (77); “მოწყალეო მხოლოო სახიერო, **ნუ უგულბელს-ჰყოფ** ვედრებასა ჩემსა” (85); “რომელი ავაზაკთა მიერ **ჭუარს-ეცუა** ნეფსით თუისით” (111); “სამოთხესა ფუფუნებისასა **ღირს-მყავ**” (118).

მოცემულ მავალითებში მიცემით ბრუნვაში დასმული სახელი წარმოშობით ობიექტია, მაგრამ გაიაზრება შედგენილი შემასმენლის ნაწილად და ემფატიკური ხმოვანი არა აქვს. ამ მხრივ საანალოგიო მასალას შედგენილ შემასმენელს კომპოზიტები უნდა აწვდიდეს (ქ. ძოწენიძე, 1956, გვ. 118).

ადგილის გარემოების ფუნქციით გამოყენებული უთანდებულო მიცემითი არ დაირთავს ემფატიკურ ხმოვანს. მაგ.: “რომელი მწყემსთა ანგელოზთა მიერ **ბეთლემს** ღმერთი გამოუბრწყინდა (8); “**იორდანეს** გხედვიდეს”(17); “**ბეთლემს** ღმერთი გამოუბრწყინდა” (17); “საკუირველსა **იორდანეს** ნათლის-ღებასა უფლისასა იოანედგან” (17).

ემფატიკური ხმოვანი არ გვხვდება, როცა ნათესაობითში დასმული სახელი დაკავშირებულია ზმნა-შემასმენელთან: “ამას **თაყუნის-ვცემთ**, რამეთუ ამის მიერ ვიქსნენით” (85); “ღმერთსა ყოველთასა **დიღების-მეტყუელბდეს** და იტყოდეს” (99).

უსავრცობოდ დასტურდება კომპოზიტის პირველი ნაწილი (უმეტესად ნათესაობით ბრუნვაში დასმული): “რომელმან ჯერ-იჩინე **ნათლის-ღებად** ჯორცითა დღეს **იორდანისა წყალთა**” (18); “ვითარ ვკადრო **ნათლის-ცემად**” (19); “**ქრისტეს ნათლის-ღებასა** წყალნი განიწმიდნეს მოსატეველად ცოდვთა” (19); “**ნუგეშინის-მცემელი** ჩუენი სახედ ტრედისა მოვიდა” (15); შეუენის სახლსა მშუილობისა ქონებად მღვდელთ მოძღუარი წმიდად შემოსილი, **გულისხმის-მყოფელი** (15). გვხვდება ერთადერთი შემთხვევა, როცა კომპოზიტის პირველი ნაწილი თანთან მრავლობითშია და დაირთავს ემფატიკურ ხმოვანს. მაგ.: “**ანგელოზთა-თანაზიარო**, მეოზ-გუეყავ სულთა ჩუენთათვის” (8).

უსავრცობოდ არის წარმოდგენილი: 1. გან თანდებულებიანი მოქმედებითი ბრუნვის ფორმა: “რომელი **საუკუნითგან** სათნო ვიყავ, დიდებად შენდა” (18); “რომელი **საშოფტგანგე** დღელსადო იწოდე წინასწარმეტყუელად შემდგომად **აღმოსავალითგან** მზისადთ” (159).

2. დაწყებითის ფუნქციით გამოყენებული მოქმედებითი: “სიმართლედ **ზეციით** გამოშჩნდი”; “თუ **ქუეყანით** მშვიდობად აღმოსცენდა”; “**ასდევ მკუდრეთით**” (110);

აკაკი შანიძე საჭურველობითისა და დაწყებითის ფუნქციით ნახმარ მოქმედებითს სხვადასხვა წარმოშობისად მიიჩნევს: საჭურველობითის ფუნქციით ნახმარ მოქმედებითს ემფატიკური -ა ჰქონდა (ვღებულობდით სუფიქსს -ით-ა), ხოლო დაწყებითის ფუნქციით ნახმარი მოქმედებითი -ით-ი სუფიქსის -ის მოკვეციტ მიიღებოდა (ა. შანიძე, 1946, გვ. 221).

3. საჭურველის უბრალო დამატება: “საკურნებელ- **სინანულით** ვედრებად” (59); “თქუენსა **გალობით და მადლობით** აღვასრულებთ” (221); “უფალი **ხორცითა** გამოჩნდა” (14).

4. მოქმედებითს დასმული სახელი, როცა მომდევნო სიტყვასთან ერთად კომპოზიტად ქცევის პროცესშია: წმინდანო **მღვდელთ მოძღუარნო** საკუირველთ **მოქმედნო** ღმრთისაო (14).

5. მოქმედებითი, რომელიც ვითარების გარემოებას აღნიშნავდა, ემფატიკური ხმოვანი არ ჰქონდა. მაგ.: "არამედ **შეშათ** დგანან" (19); "**სინხარულით** ეტყოდა" (22). ასეთი მოქმედებითი ზმნიზედური მნიშვნელობის იყო, მას იგივე ღირებულება ჰქონდა, რაც ზმნიზედებს: ძლიერ, უკეთ, უფრო..., ამიტომ ასეთი მსაზღვრელი ნაწილაკს არ დაირთავდა და, ბუნებრივია, თუ არც ემფატიკური ხმოვანი ჰქონდა (ქ. ძოწენიძე, 1956, 221).

ასეთი მოქმედებითის გვერდით გვხვდება ემფატიკურდაბოლოებიანი მოქმედებითიც, თუმცა მეტად იშვიათად. მაგ.: "უფალი **ვორცითა** გამოჩნდა"; "შეურაცხ-ყვნეს მძლავრნი **სარწმუნოებითა**"; "ადიდებდეს თანა **მამით და სულით** წმიდითურთ" (27); "რომელი ავაზაკთა მიერ ჭუარ-უცვა **ნეფსით თუისით**" (111); **ზაკუვითა** განიზრახვიდა ნელსაცხელებელსა წინ მიცემასა შენსა უფალო" (110).

ძველი ქართული ენის ნორმების მიხედვით, ადამიანთა საკუთარი სახელები ემფატიკურ ხმოვანს არ დაირთავენ (ა. შანიძე, 1976, გვ. 41; ზ. სარჯველაძე, 1997, გვ. 26). "ჭილ-ეტრატის იადგარში" შეინიშნება საკუთარ სახელთა საზოგადო სახელების ბრუნებასთან გათანაბრების ტენდენცია (საკუთარი სახელები მიცემითში, ნათესაობითსა და მოქმედებით ბრუნვებში ბრუნვის ნიშნის შემდეგ დაირთავენ ემფატიკურ ხმოვანს).

მიცემითი ბრუნვა:

"მიეციოთ, ერნო, დიდებად **ქრისტესა** ღმერთსა ჩუენსა" (22); "**ქრისტესა** ქადაგებდა" (30); **ქრისტესა** ევედრე ცხორებად სულ" (40).

ნათესაობითი ბრუნვა:

"ნუგეშინის-ცემად **მარიაშისა და მართამსა**" (90).

მართული განსაზღვრება:

ველურთა შეიჭამებოდეს ვორცნი თქუნნი, **ქრისტესა** ანგელოზთა თანა ქებასა შეწირევლით" (11); "ვითარცა ჩხული მიქუმად **სუიმეონისა** შემოქმედი ცათაჲ და ქუეყანისაჲ".

მოქმედებითი ბრუნვა:

"რაჟამს მდინარეთა წყალთა მათ შინა ნათელს იღებდ ჳელითა მონისა თუისისა **იოანესითა**" (24); "რამეთუ გხედვიდეს მკლავთა ზედა მოხუცებულისა **სუიმეონისა** ჩხულიად გამოჩინებულსა ღმერთსა" (53); "წინასწარმეტყველსა შენისა **სუიმონისითა**" (49).

მართულ-შეთანხმებული მსაზღვრელის დროს: "ვყოფდეთ ჳსენებასა წმიდისა აბოშსა" (29); ნათლის-ღებასა **ქრისტესსა** იორდანესა იოანეშგან აკურთხ. (28); "მეორედ შობასა დიდისა მოწამისა **აბოშსა** იხარებდეს მდინარენი" (30); "ოსანა ძესა **დავითისსა**" (31).

ეს შემთხვევა, ზ. სარჯველაძის აზრით, ცოცხალი მეტყველებისათვის დამახასიათებელი მოვლენაა და სალიტერატურო ენა თანდათანობით იძულებული გახდა, ეს მოვლენა აესახა, საბოლოოდ კი ნორმად ექცია (ზ. სარჯველაძე, 1984, გვ. 369).

პარალელული ფორმები დასტურდება გეოგრაფიული სახელების მიცემით, ნათესაობითსა და მოქმედებით ბრუნვებში: "დღეს **იორდანესა** განშუიშლებული შენ"; "**იორდანისა** წყალთა"; "დღეს მზეჲ იგი სიმართლისაჲ **იორდანისა** მდინარესა ვორცითა გამოჩნდების"; "**იორდანეს** დღეს ზეცით გარდამო მამისა ჳმამან ძელ შენ გწამა".

ასეთი ფაქტები ხელშესახებია. “ამ შემთხვევაში უმთავრეს ფაქტორს სალიტერატურო ენაში სამეტყველო ნორმების შექრა და იქ დამკვიდრება უნდა წარმოადგენდეს“ (ა. ჯიშიაშვილი, 1977, გვ. 273).

“ჭილ-ეტრატის იადგარში” საკუთარი და საზოგადო სახელების ემფატიკურხმოვნინი და არაემფატიკურხმოვნინი ფორმების ერთმანეთის პარალელურად არსებობა მიგვანიშნებს მათი გათანაბრების ტენდენციასა და სალიტერატურო ენაში სასაუბრო მეტყველებისათვის დამახასიათებელი ნორმების შექრა-დამკვიდრებაზე.

დამოწმებული ლიტერატურა

კ. დონდუა, 1930 – К. Дондуа, К вопросу о род эмпатическом: Известия АН ССР, Отд Гуманит. Наук, 1930.

კ. კეკელიძე, 1951 – კ. კეკელიძე, ძველი ქართული მწერლობის ისტორია, I, თბ., 1951.

ბ. მარი, 1925 – Н. Марр, Грамматика древнего тетурного языка, Ленинград, 1925.

ა. შანიძე, 1946 - ა. შანიძე, გიორგი მთაწმინდელის ენა, იოვანეს და ეფთვიმეს ცხოვრების მიხედვით, თბ., 1946.

ა. შანიძე, 1976 – ა. შანიძე, ძველი ქართული ენა, თბ., 1976.

ა. შანიძე, 1977 – ა. შანიძე, ჭილ-ეტრატის იადგარი (ადწერილობა): ჭილ-ეტრატის იადგარი, თბ., 1977.

ა. შანიძე, 1980 – ა. შანიძე, თხზულებანი, თბ., 1980.

ქ. ძოწენიძე, 1956 – ქ. ძოწენიძე, ემფატიკური ხმოვანი ძველ ქართულში: სახელთა ბრუნების ისტორიისათვის ქართველურ ენებში, წიგნი, I, თბ., 1956.

ალ. ცაგარელი, 1889 – А. Цагарели, Сведения о памятниках грузинской письменности. Второй выпуск, СПб., 1889.

ი. ჯავახიშვილი, 1949 – ი. ჯავახიშვილი, ქართული დამწერლობათმცოდნეობა ანუ პალეოგრაფია, თბ., 1949.

ა. ჯიშიაშვილი, 1977 – ა. ჯიშიაშვილი, ჭილ-ეტრატის იადგარის ორთოგრაფია და ფონეტიკა: ჭილ-ეტრატის იადგარი, თბ., 1977.

არნ. ჩიქობავა, 1956 – არნ. ჩიქობავა, ისტორიულად განსხვავებული ორი მორფოლოგიური ტიპისათვის ქართულ ბრუნვათა შორის: სახელთა ბრუნების ისტორიისათვის ქართველურ ენებში, წიგნი, I, თბ., 1956.

ჭილ-ეტრატის იადგარი, 1977 – ჭილ-ეტრატის იადგარი, გამოსცეს და გამოკვლევა დაურთეს ა. შანიძემ, ა. მარტიროსოვმა და ა. ჯიშიაშვილმა, თბ., 1977.

MARIAM KOBERIDZE**EMPHATIC VOWEL IN CHIL-PARCHMENT HYMNS**

The use of common nouns with the emphatic **a** in the dative, genitive, and instrumental singular, as well as with the “**h**” (th^a) plural had a systemic occurrence. In addition to these, a parallel usage of proper names with the emphatic **a** is also noticeable. Conversely, the same emphatic element cannot be found with nouns in the predicative function. Common nouns featuring in compound substantives do not take the emphatic **a**. The instrumental case is employed in the function of the adverbial modifier of place. Sometimes, governed attributes in the genitive do not add the emphatic particle *a*. Rarely, a common noun in the dative lacks the emphatic *a*. Geographical names with and without extended *a* forms, i.e. with the emphatic element, are found in parallel use.

Parallel use of emphatic and non-emphatic forms of common and proper nouns in the Chil-parchment hymns attests the tendency of equating the mentioned nouns (with and without the extended -a) and the trend of infiltrating and introducing the norms are typical to the oral language.

თამილა კოშორიძე

ქართლის ხალხურ ღღეობათა
ტიპოლოგიკანიისათვის

ქართული ხალხური ღღესასწაულის შესწავლისას განსაკუთრებული მნიშვნელობა ენიჭება მათი ტიპოლოგიის გარკვევას, რადგან ხალხური ღღესასწაული ის ფენომენია, რომელშიც ყველაზე კარგად ვლინდება ეთნოსის უძველესი მსოფლმხედველობა და მისი სარწმუნოებრივი აზროვნება. უნივერსალურია ამ საკითხთან დაკავშირებით ვ. ბარდაველიძის მოსაზრებები. მისი დაკვირვებით, ქართველების უძველესი მსოფლმხედველობის შემცველი სარწმუნოებრივი ხასიათის გადმონაშთები ეთნოგრაფიულ ყოფასა და ამ ყოფის ამსახველ წერილობით წყაროებში უმთავრესად რელიგიური სინკრეტიზმის სახით გვევლინება. უნდა ითქვას, რომ ეს გადმონაშთები უმეტესწილად ქრისტიანულ ელემენტებთან არის შერწყმული. საინტერესოა ის ფაქტი, რომ ქართულ სინამდვილეში ქრისტიანობა ხალხურ სარწმუნოებას შედარებით ნაკლებად შეეხო, იგი უფრო მის გარეგნულ, სადემონსტრაციო, ყველასათვის თვალსაჩინო მხარეში აისახა. სწორედ ამ მიმართებით გვსურს ამ ეტაპზე ჩვენი საუბრის წარმართვა.

ქართლის ეთნოგრაფიულ სინამდვილეში დაფიქსირებულია ის ღღეობა-ღღესასწაულები, რომლებიც საერთო ქართულია. ამავე დროს, ფართოდ არის გავრცელებული სასოფლო ღღეობები, რომლებიც საეკლესიო ღღესასწაულებთან არის დაკავშირებული. თითოეული სასოფლო-რელიგიური ტრადიციის გენეტიკური ფესვები საკმაოდ სიღრმეში, შორს მიდის! საუკუნეების განმავლობაში ეს ღღესასწაულები იმდენად მოერგო ქართლის სოფლებს, რომ ერთგვარად გახალხურდა კიდევაც. ისინი შეისისხლბორცა სოფლის მკვიდრმა ხალხმა და იქცა ოჯახის წლიური შინაგანაწესის ერთ-ერთ მყარ რგოლად.

სასოფლო ღღეობებიდან ამჟერად თქვენს ყურადღებას რამდენიმე მათგანზე შევაჩერებთ:

არბობა — გიორგობა. მარიამობის (ძვ. სტ. აგვისტოს 15) შემდეგ სამ კვირა ღღეს სოფ. არბოში და გერში იმართება. ამ ღღეს ღღესასწაულობენ დიკში, ქორდში, მერეთში და “გერიტობას” უწოდებენ.

გერის წმ. გიორგი ქართლის ერთ-ერთი დიდი სალოცავია და მდებარეობს ლიახვის ხეობაში სოფ. გერში. ეკლესიის აშენებაზე არსებობს ასეთი თქმულება: ქართლის მეფე ფარსმანს (VI ს.) შეუერთავს აფხაზეთის მთავრის ასული ხვარაზმა, რომელსაც მოჰყოლია ვაჟი ვარამაღსადი. ხვარაზმას მზითევში ჰქონია მოჭედილი ნაწილიანი ხატი წმ. გიორგისა. მეფე უშვილო ყოფილა და სიცოცხლეშივე ეს ნაწილიანი ხატი თავისი გერისათვის (ვარამაღსადისათვის) უბოძებია.

სპარსელების შემოსევისას მეფეს თავისი გერი მთაში გაუხიზნავს, მთის წვერზე აშენებენ ეკლესიას და ხატიც იქვე დაუსვენებენ, სოფელსაც ამის გამო გერი დაარქმევია.

გერის წმ. გიორგის ხატობა ქართლში ორ ადგილას იმართებოდა: სოფ. გერსა და არბოში. გერი იყო ამ ხატის მთის საბრძანისი, არბო კი — ბარისა.

მოსახლეობაში გერის შესახებ მეორე თქმულებაც არსებობს: წმ. გიორგი რომ უწამებიათ, ასო-ასოდ აუქნიათ. მისი მკლავი და თავი გერში დაუმარხავთ, ამ ადგილსაც ამის გამო, თავგერი ეწოდაო. გერის გიორგის ძმებიც ჰყოლია: არბოს ჯვარი, ატოცის წმ. გიორგი და სარკის წმ. გიორგი (ატოცისა და სარკის წმ. გიორგის შესახებ ჩვენს კვლევაში შემდეგში შევჩერდებით).

გერისთობა იწყებოდა 27 აგვისტოს და გრძელდებოდა სამ კვირას: პირველი — თავგერითობა, მეორე — შუაგერითობა და მესამე გერის ბოლო, რომელიც არბოში იმართებოდა. მლოცველები გერში მთელი ქართლიდან მოდიოდნენ და დგებოდნენ ღამისთევით. სამწუხაროდ, ბოლო პერიოდში ჩვენს ქვეყანაში განვითარებული მოვლენების გამო “თავგერში” თუნდაც მლოცველად წასვლა შეუძლებელია. სამივე კვირას მლოცველები არბოში იკრიბებიან. აქვე უნდა აღვნიშნოთ ის ფაქტი, რომ გერის ნიში ქართლის თითქმის ყველა სოფელშია.

გერის წმინდა გიორგი ითვლებოდა სულით დაავადებულთა მკურნალად და ვისაც მისი მიზეზი გამოუვიდოდა, იქ მიჰყავდათ, გერის წმ. გიორგის მის განკურნებას სთხოვდნენ. როგორც უკვე აღვნიშნე, მლოცველები აქ ღამისთევით დგებოდნენ და სხვადასხვა რიტუალს ასრულებდნენ: ხოხვით შემოუვლიდნენ ეკლესიას. ვისაც შეთქმული ჰქონდა, ისინი — ცეკვითა და მუსიკით. მოჰქონდათ მრავალი სახის შესაწირი: სანთლისგან გაკეთებული ადამიანის გამოსახულება — თეთრებში გამოწყობილი, ბეჭდები, საყურეები და სამაჯურები. ვისაც შეთქმული ჰქონდა, კისერზე რკინის ჯაჭვს — “დადიანურს” დაიდებდა და ასე სამჯერ შემოუვლიდა ეკლესიას. სანთლებს ანთებდნენ დაღამებისას. მახვეწარნი თეთრი ხალათებითა და ხილაბანდებით ლოცულობდნენ.

როგორც ჩანს, გერისთობა წმინდა საეკლესიო დღესასწაული იყო და მოიცავდა მთლიანად შიდა ქართლს, თუმცა, პატარა ლიხვის ხეობის სოფლების უმეტესი ნაწილისათვის სასოფლო დღეობაც იყო. ტრადიცია დღესაც გრძელდება მიუხედავად ამ რეგიონში შექმნილი ურთულესი მდგომარეობისა.

გერის წმ. გიორგის შემდეგ, როგორც ზემოთ აღვნიშნეთ, ქართლის ერთ-ერთი მნიშვნელოვანი დღესასწაული იყო — ატოცობა, რომელიც სექტემბრის ბოლო კვირას იწყებოდა და გრძელდებოდა პირველ ოქტომბრამდე. მლოცველები მიდიოდნენ სოფ. ატოცში მდებარე წმ. გიორგის ეკლესიაში, რომელიც არ არის ძველი. მისი აშენება დაუმთავრებიათ 1905წ.

ხალხის რწმენით, ატოცის წმ. გიორგი არჩენდა სულით ავადმყოფებსა და თვალის დაავადებებს და ხატობას ისინი აქ მოჰყავდათ საწირ-საკლავით. რჩებოდნენ ღამისთევით და ასრულებდნენ იმავე რიტუალებს, როგორც სრულდებოდა გერში. ზოგი მლოცველი ეკლესიას ბამბის ძაფს შემოავლებდა (ე.წ. ღვთისმშობლის სარტყელი).

ჩვენი მოხსენებისათვის საინტერესოა ახალჯვრობა — “შვიდმაისობის” დღესასწაული, რომელშიც ქართველი ხალხის სარწმუნოებრივი მსოფლმხედველობის რამდენიმე ეტაპია წარმოჩინებული.

საერთოდ, ზოგიერთი სასოფლო დღეობის არსი ავლენს საინტერესო ისტორიულ დანაშრევებსა და რელიგიური სისტემის ცვალებადობის ეტაპებს. “შვიდმაისობის” დღესასწაულთან დაკავშირებით რამდენიმე ეტაპი იკვეთება.

საქმე გვაქვს წინაქრისტიანული რწმენა-წარმოდგენების ზოგიერთი ელემენტისა და ქრისტიანული სარწმუნოებრივი სისტემის რწმენა-წარმოდგენების საინტერესო შერწყმასთან.

“შვიდმაისობის” დღეობა, კალენდარულად, საგაზაფხულო ციკლის დღესასწაულია. დღეობა ქართლის სხვადასხვა სოფელში სხვადასხვა სახელით არის ცნობილი. კვლევის ამ ეტაპზე მოძიებული მასალის მიხედვით, ქართლში 7 მაისს (ახალი სტილით, 20 მაისს) დღეობა იმართებოდა შემდეგ სოფლებში: ხიდისთავი, ბობნევი, ბიისი, ალაიანი, ფიცესი, კეხვი. აღსანიშნავია, რომ ამ დღესთან დაკავშირებული გარკვეული საწესო ქმედებანი თითქმის მთელს საქართველოში სრულდებოდა.

შვიდი მაისი ჯვრის დღესასწაულია. კანონიკური კალენდრით ეს დღე “ჯვრის გამოჩინების” დღედ არის მიჩნეული. იგი ლიტურგიულ პრაქტიკაში დამკვიდრდა 351 წლიდან და დაკავშირებულია კირილე იერუსალიმელის სახელთან. ცნობილია, როდესაც ბიზანტიაში მეტად გაძლიერდა არიანობა და მისი მიმდევარი გახდა კონსტანტინე დიდის ვაჟი — კონსტანტინე, კირილე იერუსალიმელმა კონსტანტინე დიდის ვაჟს წერილი მისწერა. წერილი შეიცავდა მოწოდებას: არიანობის დატევებასა და ქვეშაირიტ სარწმუნოებასთან დაბრუნებას. კირილე იერუსალიმელის ქადაგების დროს, იერუსალიმში 7 მაისს ცაზე სასწაულებრივად გამოჩნდა ჯვარი და მისი ხილვის გამო იერუსალიმში მრავალი ურწმუნო მონათლა. ასე დამკვიდრდა ეს დღესასწაული (ვ. კოტეტიშვილი, 1961, გვ. 148) იერუსალიმურ ლიტურგიკულ პრაქტიკაში ჯვრის აღმართვა-გამოჩინების სხვა დღესასწაულიც არსებობს 14 (ახალი სტილით 27) სექტემბერი, რომელიც დაკავშირებულია კონსტანტინე დიდის დედის ელენეს მიერ იერუსალიმში IV საუკუნეში აღმოჩენილ და აღმართულ ჯვართან. ხშირად ეს ორი დღესასწაული ერთმანეთშია აღრეული, თუმცა მათი აღნიშვნა სხვადასხვა დროს და განსხვავებულად ხდება.

7 (20) მაისი ჯვრის ერთ-ერთი მნიშვნელოვანი დღესასწაულია. ამავე დროს, დღეობა ქართულ ხალხურ ტრადიციაში დაუკავშირდა წლიურ სამეურნეო კალენდარს. ნინო ღამბაშიძის აზრით, ეს დღე ცხოველმყოფელი წვიმისადმი მიძღვნილი ერთადერთი უძრავი დღესასწაულია, რომელიც აუცილებლად გულისხმობს “ავი ავდრის” ანუ სეტყვა-კოხის საწინააღმდეგოდ მიმართულ წეს-ჩვეულებებსა და რიტუალებს, რომლებშიც გარკვეულწილად ეკლესია და მისი მსახურებიც მონაწილეობდნენ. წვიმის გამოსათხოვი და კოხის საწინააღმდეგო აგრარული დღესასწაული მჭიდროდ უნდა დაკავშირებოდა ჯვრის ქრისტიანულ დღესასწაულს. კოხინჯრობის, კოხიჯვრობის დღესასწაული ფიქსირებული დღე 7 (20) მაისი უნდა ყოფილიყო და მხოლოდ მოგვიანებით დაიწყო მოძრაობა (ჯ. რუხაძე, 2001, გვ. 67). ზემოთ უკვე მოვიხსენიეთ ის სოფლები, რომლებიც შვიდმაისობას აღნიშნავდნენ. მიუხედავად საერთო საწყისისა, ამ სასოფლო დღეობებმა სხვადასხვა სახელით მოადწიეს დღემდე. შვიდმაისობასთან დაკავშირებულმა სასოფლო დღესასწაულებმა თავის თავში გააერთიანა ქრისტიანობის უმთავრესი სიმბოლო. — ჯვრის თაყვანისცემისა და ტაროსთან დაკავშირებული აღორძინების ძალის მქონე საგაზაფხულო რიტუალების მთელი კომპლექსი.

ეთნოგრაფიული მასალის სიუხვით გამოირჩევა შიდა ქართლის ერთ-ერთი უძველესი სოფლის — ხიდისთავის ტრადიციული ყოფა. ყოველი წლის 20 (7) მაისს — ხიდისთავის მოსახლეობა აღნიშნავს დღეობას — ახალჯვრობას. საერთოდ, ადგილობრივი საზოგადოებისათვის დღეობებს დიდი მნიშვნელობა ჰქონდა. დღეობა იყო სოფლის შემკვრელი საშუალება და მეზობელ სოფლებს შორის ურთიერთობის ერთგვარი ფორმა. ამავე დროს, დღეობა წარმოადგენდა პირადი შესაძლებლობების — სიჩაუქის, ცეკვა-თამაშის, სიმღერის გამოვლინების არენას. დღეობის აუცილებელი ელემენტი იყო სამხედრო-საწესო ასპარეზობანი: ჭიდაობა, საჭილდაო ქვის აწევის წესი და სხვ. ხშირად დღეობებზევე იმართებოდა ბაზრობები.

გორის ისტორიულ-ეთნოგრაფიული მუზეუმის ფონდში დაცულია კოტე ზაქარიას ძე კოშორიძის (დაბ. 1889 წ.) ნაამბობი ხიდისთავის დღეობის “ახალჯვრობის” მომზადება-ჩატარების შესახებ, მასალა ჩაწერილია 1962 წელს სოფ. ხიდისთავში. ვფიქრობთ, ჩანაწერი საკმაოდ საინტერესოა და მოვიყვანთ სრულად: “ახალჯვრობა ყველას უყვარდა, რადგან ის სოფლის და საეკლესიო დღესასწაულად ითვლებოდა. ახალჯვრობა მოდის წელიწადში ერთხელ ძველზედ 7 მაისს, ახალზედ 20 მაისია. გლეხები მთელი წლის მანძილზედ ვემზადებოდით. მაგალითად, შემოდგომიდანვე სარიტას (ეკონომიას) ვეწვოდით სტუმრების შესახებდრათ. ვინახავდით თითოეული ოჯახი საახალჯრო პურს — სულ ცოტას ერთი კოდს. საკლავს მოზვერს ან დეკეულს ეხლანდელი ფულით 100 მანეთი; გოქს - 1ც. 25; ინდოურს 2 ან სამს - 16; ვარიებს - 5 მაინც; დედლებს - 2 მაინც; კვერცხებს - 30 მაინც; ღვინოს 4 კოკას - 400; სხვადასხვას — 5 მანეთი მაინც. ამაში შედიოდა ახალი თევზი დოში ან ზურგიელი. სულ — 653 მანეთი. ამას გარდა ფულიც უნდა ქონიყო სტუმრების შესაქცევათ ზურნის ან სხვა საკრავისათვის. დღეობაში ნათესაობას ვპატიჟებდით. გათხოვილ დებს თავიანთი სრული ოჯახით და ნათესაობით. ძმისშვილებს და ყველას, ვინც კი ჩვენი ნათესავეები იყვენ. ნათესავეები მოდიოდნენ ურმებით ჩარდახიანებით და ცხენებით. ისე, რომ დაწყობილი 5 მაისიდან 7 მაისამდე მოდიოდნენ თანდათანობით. ჩვენი სახლი რომ გენახათ — ტევა აღარ იყო. მლოცველებიც ხომ ბევრი იყო. დილა აღრიანათ სოფლის შარაგზები სამსე იყო მომსვლელი სტუმრებით. დღეობა იწყებოდა 6 მაისს საღამოდან. გსელდებოდა ხან მთელ კვირას. დღეობაზე მოდიოდნენ თავადები, აზნაურები ურმებით, საკლავებით, ცხენებით. ჯერ ესწრებოდნენ ეკლესიაში წირვას, წირვა რომ გათავდებოდა ეწყობოდა ჭიდაობა. ცეკვა ლეკური კი 6 მაისს საღამოდან დაწყობილი, მთელ კვირას გძელდებოდა. დიდ ინტერესს წარმოადგენდა ჭიდაობა, რომელიც ყველას უყვარდა. მოუსავლიანობის შემთხვევაში, მევახშეებისგან ვიღებდით ვალებს, როგორც ზემოთ მოვახსენეთ, 653 მანეთს. ურიისგან რომ ვალს ავიღებდით, შემოდგომით პროცენტებში სარგებელში ერთი ამდენი უნდა მიგვეცა. თუ კიდევ მოუსავლიანობა განმეორდებოდა ფულს ვერ გადავიხდიდით, მაშინ ვექსილს სასამართლოში წარადგენდა და ვენახს ან სახლს გაგვიყიდინდნენ” (ქ. სიხარულიძე, 2001, გვ. 14).

ზემოთ მოყვანილი ეთნოგრაფიული მასალიდან რამდენიმე მნიშვნელოვან ცნობაზე შევჩერდებით. კერძოდ, დასაწყისში მთხრობელი ხაზგასმით ამბობს, რომ ახალჯვრობა როგორც სოფლის, ასევე საეკლესიო დღესასწაულია. როგორც ჩანს, მას კარგად აქვს გათავისებული “სკიდმისობის” ნამდვილი არსი.

მასალის ანალიზისას მნიშვნელოვანია გავარკვეოთ, სოფლის რომელ ეკლესიაში აღევლინებოდა სადღესასწაულო წირვა-ლოცვა და ხალხური დღეობა.

ძველად ხიდისთავში ორი ეკლესია ყოფილა: ახალჯვრისა და წმ. გიორგის. ორივე მათგანი დანგრეულა 1920 წელს გორში მომხდარი მიწისძვრის დროს, საბოლოოდ კი მათი კვალი იმავე ოციან წლებში ახალი რეჟიმის მსახურთ წაუშლიათ ისე, რომ დღეს მხოლოდ ქვის გუმბათის მოტეხილი ნაწილია შემორჩენილი და ხალხიც მასთან ლოცულობს. ცნობას იმის შესახებ თუ როდის აიგო ხიდისთავის ახალიჯვრის ეკლესია, ჩვენ ჯერ-ჯერობით ვერ მივაკვლიეთ, თუმცა შესაძლებელია გარკვეული ვარაუდის გამოთქმა. ზემოთ ვახსენეთ, რომ შვიდმაისობას დღესასწაულობენ სოფლებში — ბობნევისა და ბიისში. სწორედ ბობნევისა ეკლესია “თავახალჯვარი”, როგორც მას ს. მაკალათია უწოდებს. “ახალჯვრის ეკლესია აშენებულია მაღალ მთის წვერზე, ტანას მარცხენა მხარეზე. იგი თლილი ქვითაა ნაგები, დაზიანებულია. დღეობა იციან 7 მაისს და სალოცავად მიდიან სხვადასხვა მხრიდან, ათენებენ ღამეს, მოჰყავთ ზვარაკი, მოაქვთ სახედაშე და სხვ. ამ ხეობაში ეს ხატი ითვლება ყველაზე ძლიერ ხატად. იგი დაზიანებულია გორის (1920 წ.) მიწისძვრის დროს” (ს. მაკალათია, 1971, გვ. 88-89). ვახუშტი ბატონიშვილი ტანას ხეობის აღწერისას იმავე ეკლესიაზე საუბრობს: “მთასა შინა, არს ეკლესია წმიდის გიორგისა ახალი-ჯუარი, სასწაულმყოფი, რამეთუ არს მარადის კარნი დაუხშველნი და მცველნი არაოდეს. ვერ შევალს მპარავნი, და ვერცა ნადირნი” (ვ. ბატონიშვილი, 1973, გვ. 343). ეკლესიის აგების თარიღი აქაც უცნობია. ეს ეკლესია ხიდისთავის ახალჯვარზე ადრე უნდა იყოს აგებული. ამას გვიდასტურებს ს. მაკალათიას ცნობა ხიდისთავის რამდენიმე გვარის შესახებ: აქაური გვარები გადმოსახლებულნი არიან სხვადასხვა მხარიდან. ჯერიაშვილი გადმოსულა ბობნევიდან, გამოჰქცევია ლეკებს. სალოცავად მიდიან ბობნევის თავახალჯვარში. გიუაშვილიც გადმოსულა ბობნევიდან და სალოცავად მიდიან ბობნევის ახალჯვარში. კომორიძეც გადმოსულა ბობნევიდან (ს. მაკალათია, 1971, გვ. 117) (ბობნევი კომორიძენი მესხეთიდან უნდა მოსულიყვნენ. თ.კ.). სწორედ ბობნევიდან ჩამოსახლებულ გვარებს უნდა აეგოთ ხიდისთავის ახალჯვრის ეკლესია. ყოველ შემთხვევაში, XVIII საუკუნის ბოლოს ჩვენ აქ ვხედავთ გამართულ ეკლესიას თავისი მღვდელმსახურით. იოანე ბატონიშვილის “კალმასობაში” მოხსენიებულია ხიდისთავის ახალჯვრის ეკლესიის დეკანოზი გიორგი კომორიძე: “პირველად მივიდნენ ხიდისთავსა. ნახეს მუნ კომორიძე მღვდელი. დიაკვნამა ჰკითხა ზურაბს, ეს ვინ არისო. ზურაბმა — ესე ახალჯვრის დეკანოზიაო” (ბაგრატი ბატონიშვილი, 1941, გვ. 18.). საინტერესოა თვითონ ეკლესიის სახელი — ახალჯვარი. გასაგებია, რომ ის ჯვრის განახლებას უნდა უკავშირდებოდეს, თუმცა, რომელ ახალ ჯვარზეა საუბარი, ცოტა ბუნდოვანია. მისი კონკრეტული განმარტების მოძიებაც გაძნელდა, მაგრამ ერთი რამ ცხადია, ეკლესიისა და სოფლის დღეობის სახელი დაკავშირებულია ჯვრის გამოცხადება-განახლების საეკლესიო ტრადიციასთან.

ქრისტიანობის უმთავრესი სიმბოლო — ჯვარის აღმართვასთან არის დაკავშირებული აღიანი სასოფლო დღეობა. ყოველი წლის 20 მაისს (ძველი სტილით 7 მაისს) აქაურები აღნიშნავენ თხოთის ჯვრის დღეს — ნინობას. ეს დღესასწაულიც დაკავშირებულია ჯვრის აღმართვასთან, მაგრამ ცნობილია, რომ თხოთის ჯვრის დღე 14 (21) მაისია. გადმოცემით, ეს ჯვარიც იმავე ხისგან

გამოთალეს, რაც მცხეთისა (აღმართვის დღეც ხომ 7 (20) მაისია). როგორც ჩანს, ეს დღესასწაული დაკავშირებულია საქართველოს მოქცევასთან. საქართველოს ეკლესია ამ დღეს ჯვრის სასწაულთან ერთად 13 ასურელ მამას მოიხსენიებს. კახეთში 7 (20) მაისს ძელიცხოვლობას უწოდებენ და ამ დღეს ანდრია პირველწოდებულს უკავშირებენ (გ. რუხაძე, 2001, გვ. 67).

7 (20) მაისს საორბისის (სოფელი ფიცესი) ეკლესიის დღესასწაულიც იყო. აქ ხატობა სცოდნიათ 7 მაისს (გიორგობა) და ბევრი მლოცავი მოდიოდა თურმე ქართლის ყველა მხრიდან. მოჰყავდათ საკლავები: კურატები, ცხვრები და, აგრეთვე, "ზვარა" (მამლები). მლოცავი დგებოდა ღამისთევად. ასევე, მოჰყავდათ სულით ავადმყოფები და ბნედიანები, რომლებსაც ალოცებდნენ საორბისის წმიდა გიორგის. დღეობის დასასრულს იმართებოდა ჭიდაობა, ბურთაობა, ცხენის ჯირითი და სხვა (ს. მაკალათია, 2006, გვ. 36). როგორც ჩანს, საორბისის ეკლესია ფსიქო-ნერვული დაავადებების მკურნალად ითვლებოდა. ცნობილია, ტარდიციულ ქართულ ყოფაში სულის დაავადებების გამომწვევ მიზეზად ავი სულეები ითვლებოდნენ (ფსიქო-ნერვულ დაავადებებში, რა თქმა უნდა, დამიზეზებულს, ხატისაგან თუ სალოცავისაგან არჩეულს არ ვგულისხმობთ) და მათთან ბრძოლის საუკეთესო საშუალებად ქრისტიანობაში ჯვარი ითვლება (გ. რუხაძე, 2001, გვ. 67). მიუხედავად იმისა, რომ საორბისში ამ დღეობას სხვა სახელი ეწოდება, ვფიქრობთ, რომ იგი ჯვარის დღესასწაულია.

დიდი ღიახვის ხეობის სოფ. კეხვის მოსახლეობაც "შვიდმაისობას" დღესასწაულობდა. სალოცავად მოდიოდნენ დედაღვთისას ნიშში. სამწუხაროდ, კეხვის მოსახლეობას დღეს ამისი საშუალება არა აქვს, მაგრამ დღეობას მაინც აღნიშნავენ იქ, სადაც ჩასახლებულნი არიან. ვფიქრობ, აქაური დღეობა უფრო მისადაგებულია დარ-ავდრის გამომწვევ ხალხურ სარიტუალო პრაქტიკასთან და მიმართულია წვიმისა და სეტყვის საწინააღმდეგოდ (აქვე საინტერესოა თვით ტოპონიმი "კეხვი"). საერთოდ, ტაროსთან დაკავშირებულ საგაზაფხულო და საზაფხულო რიტუალებში იკვეთება აგრარული ნაყოფიერების ღვთაება ლაზარე, რომელიც ამდღორძინებელი მოკვდავი ღვთაების ერთ-ერთი გამოვლინებაა. ქართლში ლაზარობა შვიდ მაისსაც სცოდნიათ და მას ხშირად "სამღვთობასაც" უწოდებდნენ. ამის დასტურად შეგვიძლია მოვიყვანოთ "დროების" კორესპონდენტის ცნობა სოფ. სამთავისში შვიდ მაისს გამართული ლაზარობის შესახებ. რიტუალის შესრულების შემდეგ, ერთი კვირა გამუდმებული წვიმა ყოფილა (თ. სახოკია, 1961, №54).

ქართული ტარადიციით, შვიდი მაისის წვიმა განსაკუთრებული უნარის მქონე ძალად არის მიჩნეული და ეს ძალა უშუალოდ ნაყოფიერებისათვის არის განკუთვნილი, რასაც ნათელს ჰეფენს ქართლში სხვადასხვა დროს დადასტურებული მასალა. შვიდი მაისის ნამს ოჯახის უფროსი სახაშეში ჩაუშვებდა, ღმერთო, ბარაქა დაადე ჩვენს მოსავალსო. ყანა არ მოცდებოდა, თუ "შვიდი მაისის ნამი დეეცაო" (ს. მაკალათია, 1963, გვ. 199). ისევე, როგორც სხვა არაერთ რიტუალში, აქაც წინაქრისტიანულ ხალხურ აგრარულ გამოცდილებას აძლიერებს ჯვრის დღესასწაულის საეკლესიო რწმენის დანაშრევი.

ხალხური ტარადიციით, შვიდმაისის წვიმა ანაყოფიერებდა ყველაფერს, რასაც შეეხებოდა. ამის დასტურად შეგვიძლია მოვიყვანოთ ფოლკლორული ნიმუშები:

“შვიდმთისის წვიმაო, თმა კოჭებამდინაო.
 შვიდმთისის წვიმაო, თავზე დამედინაო,
 შვიდ-შვიდი ნაწნავი თმა თავზე დამეფინაო.
 ან: შვიდმთისის წვიმაო,

თავზე დამედინაო

შვიდმარცვალი ბეწვი მქონდა,

შვიდათასად მექცაო” (ს. მაკალათია, 1948, გვ. 260).

შვიდმთისის წვიმას დიდი მნიშვნელობა ჰქონდა ჯანმრთელობისათვისაც. ამ დღეს სცოდნიათ ახალმოკრეფილი ყველანაირი ბალახებითა და მცენარეთა ფოთლებით შეზავებული და გამთბარი წყლის გამოყენება, როგორც თმის, ასევე სხეულის დასაბანად. “წვიმის წყალში ჩავდებდით ყველანაირ ბალახსა, ფოთოლს და ყვავილს. ასეთი წყლით დავიბანდით თმასაც და ტანსაც. იგი თმას გაზრდიდა, კანს გაალამაზებდა, ჯანმრთელობისათვის იყო კარგი” სცოდნიათ შვიდი სახის ბალახ-ყვავილის მოგროვებაც. ასეთი სახის ნამზადი წყალი გამოიყენებოდა ქალური და რევმატიული დაავადებების სამკურნალოდ (ს. მაკალათია, 1978, გვ. 260). აღსანიშნავია, რომ შვიდ მთის სამკურნალო მცენარეების მოკრეფისა და შენახვის გარკვეული წესი არსებობდა. მათ კრეფდნენ უმთავრესად მაშინ, როდესაც ცაზე ჭვრის გამოჩენის დროს წვიმა მოვიდოდა, რომელიც ნაკურთხად მიაჩნდათ. ამ წყლით მცენარეებს სამკურნალო თვისებები უძლიერდებოდათ.

შვიდ მთის ყვავილებისა და ფოთლების დაკრეფა და საცხოვრებლის იატაკზე მოფენა სცოდნიათ სამეგრელოშიც. ამ დღეს აქ “ბაიობას” უწოდებდნენ.

ქართლში შვიდი მთის წვიმასთან დაკავშირებით საყურადღებოა თედო სახოკიას მოსაზრება: “მთისის შხაპუნა წვიმა, ჩვენი ხალხის დაკვირვებით, ჭირნახულისათვის მეტად მარგებლად ითვლებოდა. მათივე აზრით, ამ წვიმის მოსვლა, თითქოს ემთხვეოდა მთისის შვიდს, როცა საქართველოში სხვადასხვა დღეობები იცოდნენ. მაგ. თეთრგიორგობა, დიდგორობა, იოანე ზედაზნელობა (ზედაზენში), შიომღვიმლობა, თვით შვიდმთისობა (ხიდისთავში). ამიტომ, ქალები, ვისაც გრძელი თმა ენატრებოდა თავზე, შვიდმთისის ზეცით წამოსულ წვიმას შიშველ თავს შეუშვერდნენ და სანამ ერთიანად არ გაიწუწუებოდნენ, არ მოეძვებოდნენ. ამაზედაცაა გამოთქმული ლექსი, რომლის თანახმად, შვიდმთისის წვიმას თვისება ჰქონდა, ვინც მას მიმართავდა შემწეობისათვის, მთხონელს თმა კოჭებამდე გაეზრდებოდა. შვიდმთისობას სოფლის მეწამლე დედაკაცები დილაადრიანად მინდვრად გავლენ ბალახების მოსათხრელად, რადგან მათი რწმენით, ამ დღეს მოთხრილ ბალახს ძალა აქვს და ავადმყოფის მოსარჩენად მისი ძალა უტყუარია (ს. მაკალათია, 1959, გვ. 75).

როგორც ირკვევა, შვიდმთისის წვიმას არა მარტო თმის გაზრდა-გამსხვილება შეეძლო, არამედ ზოგად-სამკურნალო, გამანაყოფიერებელი თვისებაც გააჩნდა. “იგი ხელს უმართავდა ყოველსავეს რაც დედამიწიდან აღმოცენდებოდაო” (იქვე).

საინტერესოა ის ფაქტი, რომ შვიდმთისობას, იშვიათი გამონაკლისის გარდა, წვიმა ყოველთვის მოდიოდა.

ქართულ ხალხურ პოეზიაზე საუბრისას ვახტანგ კოტეტიშვილი აღნიშნავდა, რომ “ქართლში, კახეთში ამ უკანასკნელ დრომდე შემორჩენილია დღესასწაული

“შვიდმაისობა”, როდესაც ქალ-ვაჟნი მინდვრად გადიოდნენ, სიმღერა-თამაშით ფერხულს აბამდნენ და პლასტიკური გამომეტყველებათ-მოძრაობით გაიძახოდნენ: “შვიდი მაისის წვიმა თმა კოჭებამდინაო”. ამ დღეს გვირგვინის დაწვინაც იცოდნენ, ე.წ. ქართული ფოჩიანი გვირგვინის მსგავსად” (ფ. გარდაფხაძე, 1995, გვ. 350). ხალხური ნიმუშების ანალიზის საფუძველზე მკვლევარი ასკვნის, რომ ლექსი “შვიდმაისის წვიმა” უქველად ძველი საგაზაფხულო დღეობის ნაშთს წარმოადგენს (იქვე).

ეთნოგრაფიული მასალის მიხედვით, ეს დღეობა დამოწმებულია ახალგორის რაიონის სოფლებში — ქურთასა და კორინთაში, სოფელ დილოში, ასევე, ყვარლის რაიონის სოფელ შილდაში. მას, როგორც აღვნიშნეთ, სამეგრელოშიც დღესასწაულობდნენ. ამ დღეს იმართებოდა ხატობა ცხავატის თემშიც და მას “ცეცხლიჯვარი” ეწოდებოდა.

ბუნებრივია, გაზაფხულის წვიმებს თან ახლავს სეტყვა. სეტყვის თავიდან აცილების მიზნით, საქართველოს თითქმის ყველა კუთხეში იცოდნენ დღეობები: კოხიჯვრობა ან კოხინარობა. ეს დღე ორნაირად უქმედ ითვლებოდა: პირველი იმიტომ, რომ შვიდი მაისი იყო (ე.ი. ქრისტიანული დღესასწაული), და მეორე კი, კოხის საწინააღმდეგოდ შეწირულ დღედ ითვლებოდა დაბლა ლეჩხუმში. ამიტომაც, ორბელის თემი ამ დღეს უქმობდა მხოლოდ კოხის შიშით; ისე ლოცვა ან განსაკუთრებული წესები ამ დღეს არ იცოდნენ (იოანე ბატონიშვილი, 1990, გვ. 35).

განსხვავებულად ტარდებოდა შვიდმაისობა ანუ დიდგორობა სოფელ დილოში. ამ დღეს ახალგაზრდები თავიანთ ცხენებს კუდებში ვარდებს ჩააწნავდნენ და მათ ჯერ სოფელში არბენინებდნენ, შემდეგ დიდგორში მიდიოდნენ და დოღს მართავდნენ. ხალხის რწმენით, დღეობის დღეს მცირე წვიმა მაინც იყო მოსალოდნელი.

შვიდმაისობის დღესასწაულში სხვადასხვა ისტორიული ფაქტის დაფენებამ განაპირობა მასთან დაკავშირებული რიტუალების ნაირფერობა. ქართლის ეთნოგრაფიულ ყოფაში დაფიქსირებული “შვიდმაისობა” ქრისტიანულ სარწმუნოებაში მიჩნეულია ჯვრის გამოჩინების დღედ და მასთან არის დაკავშირებული არაერთი საეკლესიო დღესასწაული. ამავე დროს, სადღეობო რიტუალი შეიცავს წინარექრისტიანული უნივერსალური მოტივებისა და რთული ისტორიული მოვლენების დანაშრევებს. განსაკუთრებული დატვირთვა ჰქონდა ამ დღეს მოსულ წვიმას. ხალხის რწმენით, ის ითვლებოდა ნაკურთხად და გააჩნდა სამკურნალო, გამანაყოფიერებელი თვისებები. ტრადიციული რწმენით, წვიმას უკავშირებდნენ მოსახლეობის ჯანმრთელობასა და კეთილდღეობას, ბარაქიან და უხვ მოსავალს, ხოლო ამ მოსავლის ავი დარის — სეტყვისაგან გადასარჩენად მიმართავდნენ სპეციალურ საწესო-სარიტუალო ქმედებებს.

დამოწმებული ლიტერატურა

- ვახუშტი ბატონიშვილი, 1973** - ვახუშტი ბატონიშვილი, აღწერა სამეფოსა საქართველოსა, ქართლის ცხოვრება, ტექსტი დადგენილი ყველა ძირითადი ხელნაწერის მიხედვით ს. ყაუხჩიშვილის მიერ. თბ., 1973.
- ბაგრატი ბატონიშვილი, 1941** - ბაგრატი ბატონიშვილი, ახალი მოთხრობა, თბ., 1941.
- იოანე ბატონიშვილი, 1990** - იოანე ბატონიშვილი, ხუმარსწავლა, კალმასობა, წიგნი I, თბ., 1990.
- ფ. გარდაფხაძე-ქიქოძე, 1995** - ფ. გარდაფხაძე-ქიქოძე, ქართული ხალხური დღეობები (რაჭა-ლეჩხუმი) თბ., 1995.
- ვ. კოტეტიშვილი, 1961** - ვ. კოტეტიშვილი, ხალხური პოეზია, თბ., 1961.
- თ. მგალობლოშვილი, 1991** - თ. მგალობლოშვილი, კლარჯული ოთხთავი, თბ., 1991.
- ს. მაკალათია, 2006** - ს. მაკალათია, სამეგრელოს ისტორია და ეთნოგრაფია, თბ., 2006.
- ს. მაკალათია, 1971** - ს. მაკალათია, ლიახვის ხეობა, თბ., 1971.
- ს. მაკალათია, 1963** - ს. მაკალათია, ფრონის ხეობა, თბ., 1963.
- ს. მაკალათია, 1959** - ს. მაკალათია, თეძმის ხეობა, თბ., 1959.
- ს. მაკალათია, 1948** - ს. მაკალათია, ატენის ხეობა, 1948.
- ჯ. რუხაძე, 2001** - ჯ. რუხაძე, ბუნების აღორძინების ვეგეტაციური დღესასწაული და მისი ქრისტიანული ტრანსფორმაცია, ქართველური მემკვიდრეობა, ტ. V, ქუთაისი, 2001.
- თ. სახოკია, 1961** - თ. სახოკია, ქართული ხატოვანი სიტყვა-თქმანი, თბ., 1961.
- ქ. სიხარულიძე, 2001** - ქ. სიხარულიძე, ხალხური ჰიგიენის წესები (7 მაისის წვიმის წყალი), მასალები საქართველოს ეთნოგრაფიისათვის XXIV, თბ., 2001.

TAMILA KOSHORIDZE

GEORGIAN FOLK FESTIVALS

When studying the Georgian folk festivals particular importance is given to the understanding of the typology of these celebrations, so much so folk festivals, in general, present a phenomenon that features the most ancient worldview of a particular ethnos and its religious thoughts. In the ethnographic reality of the Kartli province there are some festivals, which are common in Georgia. In addition there are days of festivity in various villages each of which is related to the church holidays whose village-religious genetic roots goes in the remote past.

Arbooba-Giorgoba is held in the village of Arbo three weeks after the Assumption of the Blessed Virgin Mary. The holiday (*Arbooba-Giorgoba*, the day of Saint George of the village of Arbo) is held in the villages of Arbo and Geri. The same holiday is commemorated in the villages of Ditsi, Kordi, Mereti, and is called "Geritoba", after the name of the village Geri. Saint George (Giorgi) of Geri is one of the principal churches of Kartli in the Liahkvi Valley. It had a reputation of healing mentally ill patients.

Atotsoba is one more important festivals in Kartli. In the popular imagination the Saint George of Atotsi also possessed healing powers and on the day of the feast locals and pilgrims came here with donations and sacrifices (cattle and sheep for killing).

Akhaljvroba-shvidmaisoba (*new-cross or the seventh of May*) is a festival, which reflects stages of the religious worldview of the Georgians. *Shvidmaisoba* (*the seventh of May*) feast coincides the beginning of spring cycle. According to the material 7th of May of the Georgian Orthodox Calendar corresponds to 20th of May and the day was celebrated in the villages of Khidistavi, Bobnevi, Biisi, Aghaiani, Pitsesi and Kekhvi.

The seventh of May is also a holiday of the Cross. Canonical calendar names it the day of *jvris- gamochineba* ("Appearance of the Cross"). It is interesting that the modality of the local climate almost always sends rain on this day. According to the Georgian tradition the "seventh-May-rain" had a particular might for seed awakening and for fertility, in general. Materials found in different periods in Kartli attest this opinion. The "seventh-May-rain" was said to have the importance for good health of people.

ნესტან კუტივაძე

ერთი ეტიმოლოგიური გადმოცემის განსხვავებული ლიტერატურული დისკურსი (ვაჟა-შაველასა და შიო არაგვისპირელის ნაწარმოებების მიხედვით)

ცხოველთა ებოსი ქართული ფოლკლორის უაღრესად საყურადღებო პლასტია, რომელიც უძველესი რწმენა-წარმოდგენების კვალს ინახავს. ამასთან საინტერესო მასალას გვაწვდის მათი შექმნის პერიოდში არსებული მსოფლმხედველობრივი თავისებურებების შესახებ. როგორც ცნობილია, ცხოველთა ებოსში მოიაზრებენ საკუთრივ ცხოველთა ზღაპრებს, ცხოველებზე შექმნილ კუმულაციურ ზღაპრებსა და ეტიმოლოგიურ გადმოცემებს. ეს უკანასკნელი საგნებისა თუ მოვლენების წარმოშობის შესახებ მოგვითხრობს და მითის პრინციპზეა აგებული. “ქართულ ეტიმოლოგიურ გადმოცემებში შეიძლება რამდენიმე ჯგუფი გამოიყოს. ამ ზღაპრებში მოთხრობილია: 1. ამა თუ იმ არსების წარმოშობაზე; 2. რატომ არის მათი გარეგნობა ასეთი; 3. რატომ აქვთ მათ გამორჩეული თვისებანი” (რ. ჩოლოყაშვილი, 2005, გვ. 75).

ამჯერად ჩვენ პირველი ჯგუფის ერთ-ერთი გადმოცემა გვინტერესებს, კერძოდ, ბუების გაჩენის შესახებ არსებული გადმოცემა, რომელიც მოლალურისა და გუგულის წარმოშობის მსგავს სიუჟეტზეა აგებული და გერ-დედინაცვლის ურთიერთობის პრობლემას აირეკლავს.

ეს თქმულებები ცნობილი იყო XIX საუკუნეში. 1849 წელს “კავკაზში” დაბეჭდილიც კი ყოფილა გუგულის წარმოშობასთან დაკავშირებული გადმოცემა (რ. ჩოლოყაშვილი, 2005, გვ. 76). “ბუს წარმოშობაც გუგულის გაჩენის მსგავსი სიუჟეტით არის გადმოცემული: დაკარგული ხბოს საძებნელად დედინაცვლის მიერ გაგზავნილ ბიჭებს ტყეში შემოაღამდათ და ღმერთს შველა სთხოვეს — ჩიტად გვაქციეო. ღმერთმაც შეისმინა მათი თხოვნა და ისინი ბუებად აქცია, რომლებიც აღრე არ არსებობდნენ. მათ დედინაცვლისა ღვთაებზე ეშინიათ, ხიდან ხეზე ხტებიან და ხბოს ისევ ეძებენ: — იბოვე? — ვერა, ვერაო” (ვსარგებლობთ რუსუდან ჩოლოყაშვილის მიერ გამოქვეყნებული მასალით. რ. ჩოლოყაშვილი, 2005, გვ. 77).

რამდენადმე განსხვავებულად გადმოგვცემს თქმულების შინაარსს თეიმურაზ ქურდოვანიძე, რომელიც რაფიელ ერისთავის მიერ უცნობი მთქმელისაგან ჩაწერილ და “კავკაზში” გამოქვეყნებულ ტექსტს ეყრდნობა. “ქვრივ კაცს ორი ვაჟი ჰყავდა; დედინაცვალმა გერები აითვალწუნა და თავიდან მოშორების მიზნით მწყემსობა დაავალა. თამაშში გართულ ძმებს ძროხა დაეკარგათ. დედინაცვლის შიშით შინ დაბრუნება ვერ გაბედეს და ღმერთს ფრინველად გადაქცევა შესთხოვეს. ღმერთმა ბუებად აქცია. ბიჭები ფრინველებად ქცეულნიც განაგრძობენ ძროხების ძებნას, შემდეგ კი ერთმანეთს ეკითხებიან: “იბოვენე?” პასუხი მუდამ უცვლელი იყო: “ვერა, ვერაო” (თ. ქურდოვანიძე, 2004, გვ. 147-148).

“ზალბურთი სიბრძნის” III ტომში შესული თქმულება “როგორ გაჩნდა ბუ” ვლენე ვირსალაძის მიერ ჩაწერილია უკვე 1923 წელს ზემო რაჭაში (ზალბურთი სიბრძნე,

1964, გვ. 291), თუმცა პრინციპული სხვაობა არც ამ შემთხვევაში შეინიშნება. ოღონდ ძეგები აქ და-ამით არის შეცვლილი, ძმას სახელად თედორე ჰქვია. “შეეცოდა ღმერთს და აქცია და-ძმა ფრინველებად. თურმე ღღესაც ეგრე გაჰკვივიან ერთმანეთს: — იპოვე? — ვერა (ხალხური სიბრძნე, 1964, გვ. 241).

მიუხედავად იმისა, რომ თქმულების ტექსტი საყურადღებო ნიუანსებს შეიცავს, მისი სიუჟეტური ქარგა ერთი და იგივეა. იგი, როგორც არაერთი ასეთი თქმულება, რომელშიც მოცემულია ბუნებისა თუ სხვა მოვლენების ახსნის ცდა, ზოგადად, ადამიანის შეუბრალებლობას და მისგან თავის დახსნისა თუ სხვა საშუალებით გადარჩენის გარდაუვალობას ასახავს და უმეტესად სოციალური პრობლემატიკითაა დატვირთული. ნიშანდობლივია, რომ თითქმის ერთი საუკუნის მანძილზე არსებითად არაფერია შეცვლილი ბუების წარმოშობასთან დაკავშირებული გადმოცემის გააზრებაში.

ითვლება, რომ ცხოველთა ეპოსის ლიტერატურული გადამუშავება მაშინ დაიწყო, როდესაც სულხან-საბა ორბელიანის “სიბრძნე-სიცრუისა” დაიწერა, ასევე, შეიქმნა “ქილილასა და დამანას” ქართული თარგმანი და სხვა ამ ტიპის თხზულებანი. ამ თვალსაზრისით, განსაკუთრებით მნიშვნელოვანია XIX საუკუნეში ფოლკლორულ ნიმუშთა ჩაწერა და გამოცემა როგორც უცვლელი, ისე გადამუშავებული სახით. უნდა აღინიშნოს ისიც, რომ ზოგადად ფოლკლორული მასალის ლიტერატურულ ტექსტში გამოყენება საკმაოდ ადრეული პერიოდიდან იწყება, რის დასტურად შეიძლება მივიჩნიოთ ის ფაქტი, რომ მითის სიუჟეტი ტრანსფორმაციის გზით შესაძლებელია ჰაგიოგრაფიული თხზულებისათვისაც რელევანტური გახდეს (თ. ქურდოვანიძე, 2004, გვ. 8-11). მით უფრო, რომ XIX საუკუნის მეორე ნახევრიდან ძალზე გააქტიურებულ ფოკლორისტულ საქმიანობაში ქართველ მწერალთა წვლილი და მონდომება გამორჩეული იყო. კონკრეტულად ბუების წარმოშობასთან დაკავშირებული ეტიოლოგიური თხზულება რაფიელ ერისთავსაც ჩაუწერია და “კავკაზშიც” დაუბეჭდავს.

ასე რომ, ბუების შესახებ არსებული გადმოცემა უნდა სკოდნოდ როგორც ვაჟა-ფშაველას, ისე შიო არაგვისპირელს. ფაქტია, ორივე მწერალმა აღნიშნული გადმოცემა დაუღო საფუძვლად საკუთარ ნაწარმოებებს. ვაჟა-ფშაველამ 1909 წელს გამოაქვეყნა მოთხრობა — “როგორ გაჩნდნენ ბუები ქვეყნად”, ხოლო შიო არაგვისპირელმა 1910 წელს — “აღლაღები”.

ვაჟა-ფშაველას ნაწარმოების სათაური იმთავითვე მიგვანიშნებს კავშირს ზემოთ აღნიშნულ ეტიოლოგიურ გადმოცემასთან. ეს ნათესაობა შეუშინველი არ დარჩენილა. მას სპეციალური წერილი მიუძღვნა ცნობილმა ფოლკლორისტმა თეიმურაზ ქურდოვანიძემ, რომელიც თხზულებას “დაბრკოლებათა ტრაგიკული გადაულახაობის ესთეტიკაზე” დაფუძნებულ ნაწარმოებად მიიჩნევს და აღნიშნავს, რომ “ვაჟა-ფშაველას ეს მოთხრობა წარმოადგენს მძაფრი ფსიგოლოგიზმით აღბეჭდილ ამბავს იმის თაობაზე, როგორ კარგავს და უშედევოდ ეძებს მამა შვილებს. ბუნებრივია, ხალხურ თქმულებაში სიტყვა არ არის ნათქვამი არც ყმაწვილების ძებნასა და არც იმ თავგადასავალზე, რაც ბავშვების მამას შეემთხვა. ვაჟა თავად ქმნის ამ ისტორიას და გზადაგზა სხვა ხალხურ გადმოცემებსაც იშველიებს” (თ. ქურდოვანიძე, 2004, გვ. 149).

ნაწარმოებში ვაჟა იყენებს საკმაოდ გავრცელებულ ვერ-ღეღინაცულის დაპირისპირებისა და გერგების სიძულვილის, ასევე, ძალიან ნაცნობ თემას, შაგრაპ

ახდენს ამ დაპირისპირების მოტივირებას, რითაც ცდილობს ერთვარად ახსნა მოუძებნოს ადამიანის სულიერ დაცემას. ვფიქრობთ, სწორედ ამ მიზნით აცნობს იგი მკითხველს იოთამის მეორედ დაქორწინების ისტორიას. “ეს მეორე ცოლი იყო იოთამისა, მოტაცებული, ნანადირევი. ...სტაცა ხელი, არც აცივა, არც აცხელა, პირდაპირ თავის ქონში ამოაყოფინა თავი. შენ ჩემი ცოლი ხარ. ჩემი მონა-მორჩილიო. მდევრად წამოსული ცოლის ძმები ისრით დახოცა, სიმამრს ქვეით გაუტეხა თავი, კინალამ ისიც საიქიოს გაისტუმრა” (ვაჟა-ფშაველა, 1964, გვ. 251). ალბათ, ეს იყო მიზეზი, რომ იოთამს, რომელიც “ძალიან მძლავრი, მამაცი ადამიანი იყო” “ჩამწარდა წუთისოფელი” და “სიცოცხლე შხამი გაუხდა ცოლის ხელში”.

ქალ-ვაჟის გადაკარგვის გზით დედინაცვალი იოთამზე იძიებს შურს. მით უფრო, რომ ბავშვები მამას განსაკუთრებით უყვარს. მამას მიაჩნია, რომ ხელმეორედ ქორწინებით თავად ჩაიდგა ფეხი ბაღების ცოდვაში. იმავეს საყვედურობს მდინარეც. “როცა ის თვალყუჟუნა, თმაგრძელა შენს კერაზე დააბძანე, მაშინვე დაარჩვე შენი თავიც და შვილებიც” (ვაჟა-ფშაველა, 1964, გვ. 257), რაც იმაზე მიგვანიშნებს, რომ მამის განცდა მხოლოდ მისი სუბიექტური შეგრძნება არ არის.

საყურადღებოა, რომ ეტიოლოგიური გადმოცემები ხსნიან ფრინველებისა თუ ცხოველებისათვის დამახასიათებელ გამორჩეულ თვისებებსაც. ბუს მხოლოდ დამით ფრენას ხალხური გადმოცემა ამგვარად ხსნის: “ფრინველები თავიანთ ქალბატონ ბუს ფეხს ბანდნენ. ბუმ იუხეშა, ფრინველებმა კი ცემეს. მას მერე ბუ ქვეყანაზე მხოლოდ დამე ჩნდება” (რ. ჩოლოყაშვილი, 2009, გვ. 148). ვაჟა-ფშაველაც უკვირდება და უღრმავდება ფრინველის ამ თვისებას, მაგრამ სხვა რაკურსით ხედავს მას: “დღე დედინაცვლის შიშით ვერ გამოდიან კარში, იმალებიან ფულუროში. სხვა ფრინველებსაც იმიტომ ეჭავრებათ ბუები, რადგან თვისტომად, თავისიანად არა სცნობენ. ამიტომ ჩვენც, ადამიანები, როცა ერთს ვისმე აწვალდებენ, დასცინიან, სტანჯავენ მრავალნი, ვამბობთ “აიბუეს საწყალი კაციო!..” (ვაჟა-ფშაველა, 1964, გვ. 254). ვაჟა, ფაქტობრივად, ამ ლექსებიდან წამოქმნილი ზმნის შინაარსს გვაცნობს და მის კონცეპტუალურ გააზრებას ცდილობს.

მწერალი მთლიანად ინარჩუნებს დედინაცვლის ფუნქციას, უცვლელია ბავშვების ჩიტებად ქცევის სიუჟეტური დეტალიც, მაგრამ, თუ ეტიოლოგიური თქმულება არ ინტერესდება მამის განცდებით, ნაწარმოებში წინა პლანზეა წამოწეული მისი გრძნობები. იოთამის მიმართ ხაზგასმით სოლიდარულია ვეფხვი, რაც შემთხვევითი არ არის და აქ სამონადირეო ეპოსთან დაკავშირებული პლასტი იჩენს თავს. ამასთან შემთხვევითი არც ისაა, რომ ვაჟს ვეფხვია ჰქვია. მამა გაბოროტებულია გარემომცველი სამყაროს მიმართ და არც ეს სამყარო ამჟღავნებს მის მიმართ ტოლერანტულობას. დაბრკოლებათა ტრაგიკული გადაულახაობა, შეუცნობლობაც სწორედ ამ ვითარებაში ვლინდება. მამას ესმის ბავშვების — ბუების ხმა, მაგრამ ვერ ცნობს მათ.

საბოლოოდ იოთამსაც უსრულდება ნატვრა. ამინი, როგორც ბავშვების, ისე მის თხოვნასაც დასტურს აძლევს და კლდედ აქცევს. კლდედ, რომელსაც ტირილი შეუძლია. ანიმისტური მოძღვრების მიხედვით, კლდეს სული აქვს. ტირილიც სიმბოლურად მონანიების გამომხატველია. ეს ყოველივე კი იმაზე მიგვანიშნებს, რომ მოხდა გმირის ტრანსფორმაცია და არა მისი სიკვდილი.

1910 წელს შიო არავვისპირეღმა “ოლოლები” დაწერა. ნაწარმოებს ქართული თქმულება უწოდა, ხოლო სქოლიოში მიანიშნა, რომ “ოლოლს ერთგვარ ფრინველს

ეძახიან მთაში” (შ. არაგვისპირელი, 1947, გვ. 222). გარდა ავტორის მინიშნებისა, აღსანიშნავია, რომ ამ ნაწარმოების სათაურიც პირდაპირ უკავშირდება ოლოლოს გაჩენის შესახებ არსებულ ეტიოლოგიურ გადმოცემას, რომელიც თითქმის არ განსხვავდება ბუებთან დაკავშირებული გადმოცემისაგან (შდრ. რ. ჩოლოყაშვილი, 2009, გვ. 143).

არაგვისპირელის ნაწარმოების ესთეტიკა აბსოლუტურად განსხვავებულია ვაჟას თხზულებაში გამოვლენილი მრწამსისასგან. “ოლოლები” ღრმა ნიუანსების შემცველი 17 პატარა მონაკვეთად დაყოფილი ტექსტია. თუ ვაჟას მოთხრობის ქრონოტოპი შვილების გაუჩინარებიდან იწყება და მამის კლდედ ქცევამდე გრძელდება, არაგვისპირელის ნაწარმოების დრო მოიცავს დედ-მამასთან ერთად ბავშვების ჰარმონიულ არსებობასაც. “უმაღლეს ბედნიერებასა ჰგონებდა ღვთისო, როდესაც ყველანი მიწვებოდნენ და თავის ოდნავ სუნთქვას მთელი ოჯახის სუნთქვა-ხმაურობას შეუერთებდა... აქ თავისებური ოჯახური კმაყოფილება გამოისმოდა ნაზად, ტკბილად...” (შ. არაგვისპირელი, 1947, გვ. 222). ამ პერიოდს უკავშირდება ბავშვებისათვის — ღვთისოსა და ბელურასთვის — ზედმეტსახელად ოლოლების შერქმევა, რაც, თუ ეტიოლოგიური თქმულების არსს გავითვალისწინებთ, საკმაოდ მოულოდნელია, თუმცა საბოლოოდ სიმბოლური მნიშვნელობის მატარებელი აღმოჩნდება.

უნდა აღინიშნოს, რომ ნაწარმოებში არაერთი სიუჟეტური პლასტია, რომლებსაც კონტრასტის შესაქმნელად გამიზნულად იყენებს ავტორი: “ანუგეგმებდა სოფელი ღვთისოს. ისიც დამორჩილდა ბედს. ოლოლები ადგნენ თუ არა, დაინახეს ხბო (მართლაც ფათას ნატვრა აუსრულდა: დეკნიკომ ხბო სწორედ მაშინ მოიგო, როდესაც თითონ სული განუტევა)”, - წერს ნოველისტი დედის სიკვდილის შესახებ (შ. არაგვისპირელი, 1947, გვ. 226). რაც უფრო ვუახლოვდებით ამბის კულმინაციას, თხზულებაში სულ უფრო აქცენტირდება ბესტიალური საწყისი და ადამიანის დეჰუმანიზაციის პრობლემა. ერთდროულად ობლდებიან ბავშვები და ხბო. ისინი პოულობენ საერთოს და ბავშვები ველარ გრძნობენ უღელობას. “ჩიტომ და ბელურამ დედის სიკვდილი ხბოს ალერსს გააყოლეს. ვერც შენიშნეს” (შ. არაგვისპირელი, 1947, გვ. 228). სწორედ ეს ხბო იქცა შურისძიების საგნად დედინაცვლისათვის, რომლის შვილიც გარიყეს ოლოლებმა. დედინაცვალმა “ბევრჯერ სცადა ოლოლების აცრემლება გაჭავრებით თუ გატყუებით, თითქოს იმათი ცრემლი ციცას ცრემლებს მოამშრალებდა, მაგრამ ვერას გახდა. რაც უფრო სასტიკად ეპყრობოდა, მით უფრო ღრმავდებოდა ამ სამი არსების ერთმანეთისადმი სიყვარული” (შ. არაგვისპირელი, 1947, გვ. 229). ამგვარი დამოკიდებულება ცხოველის მიმართ თავისთავად არ არის ბუნებრივი მდგომარეობა. ღრმავდებოდა გოგონას — ციცას ტანჯვაც, რაც დედას სულ უფრო და უფრო უმწიფებდა თავში საზარელ აზრს — მოიმიზეზოს ძელების ტყვიილი და ქმარი დაარწმუნოს იმაში, რომ მორჩენა მხოლოდ ხბოს გულ-ღვიძლით არის შესაძლებელი.

ცხოველის გულ-ღვიძლი ჯადოსნურ ზღაპარში გამოყენებული ერთ-ერთი ჯადოსნური იარაღია. ნაწარმოებში ეს პლასტიკ აშკარად ფოლკლორისტული წარმოშობისა უნდა იყოს. “როგორც ყველაფერი ზღაპარში, არც ამა თუ იმ ცხოველის გულ-ღვიძლია უბრალო, რომლის მოტანასაც ბოროტი პერსონაჟი ავალებს დადებითს და ზღაპარში შესასრულებელ ერთ-ერთ როულ დავალებად ითვლება” (რ. ჩოლოყაშვილი, 2009, გვ. 29), რაც, ფუნქციური თვალსაზრისით,

ლიტერატურულ ტექსტშიც თითქმის იგივეა, მაგრამ აბსოლუტურად განსხვავებულია მისი დანიშნულება, ავტორის მიზანი. “გმირის განკურნება შედარებით გვიანდელია და რეალისტური ფორმაა მისი გაცოცხლებისა”, — წერს ფოლკლორისტი რ. ჩოლოყაშვილი (რ. ჩოლოყაშვილი, 2009, გვ. 29). ამ ნიუანსის აქცენტირება საინტერესოა იმდენად, რამდენადაც მხატვრულ ტექსტში ეს მართლაც რთულად შესასრულებელი დავალება შურისძიებისათვის გამოიყენება და არა ვინმეს ავადმყოფობის გამო, მით უფრო, მას ვეღარ ექნება შენარჩუნებული ვინმეს განკურნების ფუნქცია.

მიუხედავად იმისა, რომ მამა კარგად ხვდება რას მოითხოვენ მისგან — “ყელები დააქრას თავის ოლოლებს”, მაინც თანხმდება. დედინაცვალი ანუგეშებს — თუ ბავშვებმა დედის სიკვდილი არად ჩააგდეს, იოლად შეეგუებიან ხბოს დაკარგვასაცო (შ. არაგვისპირელი, 1947, გვ. 231), რითაც, ცდილობს დაიყოლიოს მამა და დაუბრკოლებლად იძიოს შური.

ამ მომენტიდან ტექსტი ფანტასმაგორიაში გადადის და სიუჟეტის რელევანტური ელემენტი ხდება დედის სული, რომელიც იცავს შვილებს მძიმე სულიერი დარტყმისაგან.

დედის სული ღმერთს ევედრება, რომ ნება მისცეს ეჩვენოს ხოლმე ყრმებს და დაიცვას ისინი. დედინაცვლის მხატვრული სახე, მართალია, გართულებულია არაერთი ორიგინალური პლასტით, მაგრამ უცვლელია ეტიოლოგიურ თქმულებაში მისთვის დაკისრებული ფუნქცია. სახლში ხბოს გარეშე მოსულ ბავშვებს იგი საყვედურობს, რომ ვერ შეძლეს მისი მოვლა და უბრძანებს სახლში მანამ არ დაბრუნდნენ, სანამ არ იბოვიან ხბოს.

დედის სული ღმერთს სთხოვს ბავშვებს სურვილი შეუსრულოს და ფრთები გამოასხას. ბავშვები ფრინველებად იქცნენ და “ადამიანის ხსოვნა დაკარგეს”, მამა კი უფსკრულში გადაიჩეხა. არაგვისპირელის ნაწარმოების ამგვარი დასასრული არ ტოვებს შესაძლებლობას, თუნდაც ტრანსფორმაციის გზით, აღდგეს ის ჰარმონია, რომლითაც ნაწარმოები დაიწყო და, რომელიც დედინაცვლის შურისძიებამ სამუდამოდ დაარღვია.

მიუხედავად იმ სხვაობისა, ვაჟა-ფშაველასა და შიო არაგვისპირელის მხატვრულ ნაწარმოებებს შორის რომ არსებობს, არც ერთ ტექსტში არ შეცვლილა ეტიოლოგიური თქმულების პერსონაჟთა უმთავრესი ფუნქციები. ლიტერატურულმა დისკურსმა ცხადად წარმოაჩინა თქმულების მყარი სიუჟეტური ელემენტები და მინიმალისტური ხასიათის გამო მისი მრავალფეროვანი ინტერპრეტაციის შესაძლებლობაც. ტექსტების ტიპოლოგიური ანალიზი კარგად გვიჩვენებს, რას და როგორ ცვლის მიზანმიმართულად თითოეული ავტორი. თუ ვაჟამ თავისი ნაწარმოები “დაბრკოლებათა ტრაგიკული გადაულახაობის ესთეტიკაზე დააფუძნა” (თ. ქურდოვანიძე), შიო არაგვისპირელის “ოლოლები” ადამიანის დეჰუმანიზაციის საკითხის აქცენტირებას ახდენს, რაც უკვე აშკარა გამოძახილია მოდერნისტული მსოფლმხედველობისა, თუმცა ორივე შემთხვევაში ადამიანის ფრინველად ტრანსფორმაციის ლიტერატურული დისკურსი სოციალური კრიზისის ტენდენციის მატარებელია.

დამოწმებული ლიტერატურა

- შ. არაგვისპირელი, 1947 - შ. არაგვისპირელი, თხზულებათა სრული კრებული, ტომი II, თბ., 1947.
 ვაჟა-ფშაველა, 1964 - ვაჟა-ფშაველა, თხზულებათა სრული კრებული ათ ტომად, ტომი VI, თბ., 1964.
 თ. ქურდოვანიძე, 2004 - თ. ქურდოვანიძე, ფოლკლორი და ქართული მწერლობა, თბ., 2004 .
 რ. ჩოლოყაშვილი, 2005 - რ. ჩოლოყაშვილი, ცხოველთა ეპოსი, თბ., 2005.
 რ. ჩოლოყაშვილი, 2009 - რ. ჩოლოყაშვილი, ზღაპარი და სინამდვილე, თბ., 2009.
 ხალხური სიბრძნე, 1964 - ხალხური სიბრძნე, ქართული ეპოსი, III, თბ., 1964.

NESTAN KUTIVADZE

LITERARY DISCOURSE OF ONE ETIOLOGICAL NARRATIVE
(According to the Works by Vazha-Pshavela and Shio Aragvispireli)

Animal epic is an extremely important layer of Georgian folklore that keeps track of the ancient faith and conceptions. At the same time it provides an interesting material concerning the ideological peculiarities existing in that period. Animal epic in itself involves the segment of animal tales, cumulative tales about animals and etiological narratives. As is known, the etiological narrative tells us about the origin of things or events and is based on the principle of a myth. 'In Georgian etiological narrative several groups can be distinguished. These tales include the stories about 1. the origin of various creatures; 2. the reason of their appearance 3. the distinctive traits of the characters' (R. Cholokashvili).

This time we are interested in the story categorized under the first group – namely, in the legend about the origin of the owls, which is based on the similar story of the origin of golden oriole and cuckoo and reflects the problem of the relationship between a step-child and step-mother.

It is believed that literary reproduction of the animal epos started when "A Book of Wisdom of Fiction" by Sulkhan-Saba Orbeliani was written and Georgian translation of 'Kilila and Damana' and other works of this type were written. In this regard, it is particularly important to record and publish folkloric samples of the 19th century, as well as to print them in a processed form. Generally it should be noted that the use of folk material in the literary texts has an ancient history. Through transformation a theme of the myth may become relevant for a hagiographic literary work. From the second half of the 19th century intensification of folkloric activity, contributions and commitments of Georgian writers in this regard was remarkable.

Raphael Eristavi had recorded and published the etiologic work about the origin of the owls in 'Kavkaz'. Supposedly, Vazha-Pshavela and Shio Aragvispireli should have been aware of it.

In 1909 Vazha-Pshavela published a story – “How Did Owls Appear on the Earth?” and in 1910 Shio Aragvispireli - ‘Long-eared Owls’. Both writers had used the same original story. Typological analysis of the texts well illustrates what and how each author deliberately has altered. If Vazha based his work on ‘the tragic philosophy of not being able to overcome barriers’ (T. Kurdovanidze), ‘Long-eared Owls’ by Shio Aragvispireli focused on the issue of dehumanization. However, in both cases a literary discourse of transforming a person into a bird carries the tendency of a social crisis.

სულხან კუპრაშვილი
მერაბ ჭუმბურიძე

არქეოლოგიური და წერილობითი წყაროები
სოფელ გოდოგანის ისტორიისათვის

საქართველოს სოფლების ისტორიის საფუძვლიანი შესწავლა მნიშვნელოვნად შეავსებს ცნობებს ჩვენი ქვეყნის ისტორიული წარსულის შესახებ. ამ მხრივ გამონაკლისს არც იმერეთის მხარის სოფლები წარმოადგენს. წინამდებარე სტატიის შიგნით შევეცადეთ გაგვეანალიზებინა არქეოლოგიური და წერილობითი წყაროები სოფელ გოდოგანის შესახებ.

გოდოგანი მდებარეობს დასავლეთ საქართველოს ცენტრალურ ნაწილში, ჩრდილოეთ იმერეთის მთისწინეთში, ბროლისქედის დასავლეთით, მდ. ჭიშურას (მდ. ყვირილას მარჯვენა შენაკადი) მარჯვენა მხარეს, რომელიც მას აღმოსავლეთიდან ეკვრის (ქართული საბჭოთა ენციკლოპედია, III, 1977, გვ. 201). დასავლეთიდან მას მდ. წყალწითელა ჩამოუდის და უშუალოდ ესაზღვრება ქ. ქუთაისს. ჩრდილოეთიდან მას მოწამეთა და გელათი ეკვრის, აღმოსავლეთიდან ნაგარევი და ჭალასთავი, სამხრეთიდან კი ოდილაური და ჭოგნარი. გოდოგანი იმყოფება იმ ისტორიულ-გეოგრაფიული რეგიონის ფარგლებში, რომელიც “ქუთათისის ქვეყნის” სახელითაა ცნობილი.

სოფლის წინაისტორიული ეპოქის ისტორიის შესწავლისათვის უპირატესი მნიშვნელობა არქეოლოგიურ მასალებს ენიჭება. გოდოგანი ჯერ კიდევ XIX საუკუნის 80-იანი წლებიდან იპყრობდა მკვლევართა ყურადღებას. სწორედ ამ დროს აქაური პალეოლითური ძეგლები იკვლიეს რუსმა მეცნიერებმა (ჩერნიავსკი, შტეინი, პოლიაკოვი, კომაროვი), თუმცა სასურველი შედეგის გარეშე. 1914 წელს მდ. წყალწითელას ხეობაში საკაჟიასა და ორთვალა კლდის მღვიმეებში უცხოელმა არქეოლოგებმა რ. შმიდტმა და ლ. კოზლოვსკიმ აღმოაჩინეს პირველი პალეოლითური ძეგლი კავკასიაში. აქ აღმოჩენილი მასალა (პრიზმული ნუკლეუსი, თხელი ვიწრო ლამელები, საჭრისები, დანები, კაჟისა და ობსიდიანის ანატეკეები) საშუალებას იძლევა თვალი გავადევნოთ 50.000—30.000 წლის წინათ ჩვენი წინაპრების ყოფა-ცხოვრებას და მათი სოციალ-ეკონომიკური და სამეურნეო ურთიერთობის ამსახველ სურათებს. ქუთაისის მუზეუმის არქეოლოგიურ ფონდში დაცულია კოლექცია კაჟის იარაღებისა — 27 ცალი 5620/207, რომელიც 1934 წელს წყალწითელას ხეობაში შეაგროვეს ტრ. ჯაფარიძემ და ს. ზამიატინმა (ნუკლეუსის გადანამტვრევი თავები და გვერდები ზედ შერჩენილი ქერქით. უსახო ანამტვრევები, საფხეკები, კაჟის საჭრისი, კაჟის ნამგლისპირის გასამართი დაკბილული მიკროლითები, სამი ცალი კაჟის დანა). გ. ნიორაძის მიერ 1936 და 1937 წლებში საკაჟიას მღვიმის არქეოლოგიური გათხრებისას აღმოჩნდა ზედაპალეოლითის მძლავრი კულტურული ფენები. მოგვიანებით, ამავე დროის ნაშთები აღმოჩნდა ქაბათის ენშიც. XX საუკუნის 70-იან წლებში მ. ნიორაძის

ხელმძღვანელობით წყალწითელას ხეობაში ჩატარებული არქეოლოგიური სამუშაოების შედეგად გამოვლენილი და დადასტურებულია ქვის ხანის სხვადასხვა ეპოქის (აშელ-მუსტიე, ზედაპალეოლითი) ძეგლები. მოპოვებული იქნა როგორც სხვადასხვა სახის იარაღ-ხელსაწყოები, აგრეთვე, მათი წარმოების ნაშთები. საკაჟიას გამოქვაბულში ნაპოვია ნეანდერტალელი ადამიანის ქვედა ყბის ფრაგმენტი და კბილი. გოდოგნის ტერიტორიაზე 1976 წელს აღმოჩნდა ზედაპალეოლითელი ადამიანის თავის ქალის ნაშთი (ო. ლანჩავა, 2007, გვ. 17-19). გოდოგნის მიდამოებში, კერძოდ მოწამეთას მცირე ზომის ფარდულში გამოვლინდა ნეოლითური ეპოქის კერამიკული ინვენტარი. აქ, ასევე, არის მტკვარ-არაქისის კულტურისათვის დამახასიათებელი ჭურჭელი. საკმაოდ ბევრია ადგილობრივი კერამიკაც, უპირატესად, ქოთნები და ქილები მურა-მოშავო ან მონაცრისფრო ფერის, ზოგჯერ შემკული ნაჭდევებით, სავარცხლისებური ანაბეჭდებით და სხვ. გვხდება აგრეთვე თხელკედლიანი, წითელპრიალა მრგვალძირიანი ჭურჭელიც (ო. ლანჩავა, 2007, გვ. 21).

გოდოგანში აღმოჩენილია კოლხური გვიანბრინჯაოს ხანის კულტურისათვის დამახასიათებელი ისეთი მნიშვნელოვანი არქეოლოგიური ძეგლი, როგორიცაა ბრინჯაოს ცულების განძი. საქართველოში ცნობილი 150-ზე მეტი განძიდან 20-მდე ქუთაისის “ქვეყანაშია” მოპოვებული. გოდოგნის განძი 1925 წელს აღმოაჩინეს და ქუთაისის მუზეუმშია დაცული. ის სამი ცულისაგან შედგება, თარიღდება ძვ. წ. XII საუკუნით და I სახეობის კოლხური ცულის უფრო განვითარებულ ფორმად მიიჩნევა (ო. ლანჩავა, 2007, გვ. 22).

გოდოგნის ტერიტორიაზე დაფიქსირებულია ადრეანტიკური ხანის ძეგლიც. 1980 წელს ქუთაისის პედაგოგიური ინსტიტუტის არქეოლოგიურმა ექსპედიციამ გოდოგნის მიდამოებში, “ჭახათაში” აღმოაჩინა ტიპური გორა-ნამოსახლარი. აქ მოპოვებული ადრეანტიკური ხანის მასალები (თიხის ჭურჭლის ნატეხები, ლითონსაღნობი ქურის საქშენი თიხის მილის ფრაგმენტები, რკინის წიდა, რკინის სასხლავი, დანა), დაცულია ქუთაისის მუზეუმის არქეოლოგიურ ფონდში 8963/714. აღნიშნული ადასტურებს რკინის წარმოების ფართო მასშტაბებს ქუთაისის ქვეყანაში და მეტყველებს ქვეყნის ეკონომიკური განვითარების მაღალ დონეზე.

სავარაუდოდ, გოდოგანი ქუთაისის რეგიონში ლითონის დამუშავების ერთ-ერთი უძველესი კერაა. გოდოგანში აღმართულ მაცხოვრის მთის დასავლეთ ფერდობზე არსებულ მცირე შევაკებაზე, რომელსაც ადგილობრივი მოსახლეობა “ნაღმარს” უწოდებს, მათ მიერ ნაპოვია ქურის საქშენი მილების ფრაგმენტები და წილები. 2012 წლის შემოდგომაზე აკაკი წერეთლის სახელმწიფო უნივერსიტეტის, ქუთაისის სახელმწიფო ისტორიული მუზეუმისა და ქუთაისის ისტორიულ-არქიტექტურული მუზეუმ-ნაკრძალის ერთობლივმა სადაზვერვო ექსპედიციამ მთავარანგელოზის გორის ზედაპირული დათვალიერების შედეგად შეაგროვა ძვ. წ. I ათასწლეულის კერამიკული მასალა და ბათქაშები, რაც აღნიშნულ ადგილზე სამოსახლოს არსებობას უნდა ადასტურებდეს. აღსანიშნავია, რომ კერამიკული მასალა და ბათქაშები ზემოთ აღნიშნულმა სადაზვერვო ექსპედიციამ დააფიქსირა გოდოგანში მდებარე მთავარანგელოზის გორაზე.

ქუთაისის ისტორია ორგანულადაა დაკავშირებული მის ირგვლივ მდებარე საკმაოდ ვრცელ ტერიტორიასთან, რაც უძველესი დროიდან არის წარმოჩენილი წერილობით წყაროებში. აპოლონიოს როდოსელის “არგონავტიკაში” ჯერ

კიდევ ძვ. წ. III საუკუნეში არის ცნებები: “კუტაისის ხმელეთი” და “კუტაისის მხარე”. ქართულ წყაროებში კი დასტურდება ნიშანდობლივი ტერმინი “ქუთაისის სამოქალაქო” ან მარტივად “სამოქალაქო”, რომელიც, აგრეთვე, ქუთაისის მხარეს გულისხმობს. დავით აღმაშენებლის ისტორიკოსთან იხსენიება “ქუეყანა ქუთათისისა”. შესაბამისად, შეიძლება ვივარაუდოთ, რომ ყველა ჩამოთვლილი სახელი, ძირითადად, სინონიმური ცნებებია და გულისხმობს ქუთაისსა და მის ირგვლივ ისტორიულად ჩამოყალიბებულ ტერიტორიას, რომელიც ბიზანტიურ წყაროებში “მუზურისის” ან “მოხირისის” სახელითაა ცნობილი (ო. ლანჩავა, 2007, გვ. 5).

მიუხედავად იმისა, რომ გოდოგანი საქართველოს ერთ-ერთი უძველეს სოფლად მიიჩნევა, ის ქართულ ისტორიულ წყაროებში პირველად ვახუშტი ბაგრატიონის “აღწერა სამეფოსა საქართველოსაში” მოიხსენიება. ვახუშტის ცნობით, “ზევზე გოდოგანს ზევით არის ცუცხვათის ციხე, რომელი აღიღეს ოსმალთა 1721 წელს” (ვ. ბაგრატიონი, 1941). ვახუშტი ბაგრატიონი გოდოგანის შესახებ წერს, აგრეთვე, თავის “იმერეთის ისტორიაში”. გოდოგანთან მოხდა დიდი ბრძოლა XVII საუკუნის ბოლოს. იმ პერიოდში იმერეთის სამეფო ტახტის გამო ერთმანეთს ეჭიშპებოდნენ ბაგრატიონების IV-ის შვილი ალექსანდრე IV და არჩილ II. სწორედ მათ შორის მოხდა ბრძოლა 1690 წელს. როდესაც არჩილ მეფემ დაიკავა იმერეთის სამეფო ტახტი, ზემო იმერეთის დიდი ფეოდალი გიორგი აბაშიძე შეუთანხმდა ოდიშის მთავარს გიორგი ლიპარტიანს. მათ ქართლიდან მოიყვანეს ალექსანდრე II და 1690 წელს გადაწყვიტეს არჩილის ტახტიდან გადაგდება. არჩილს ეხმარებოდნენ სვიმონ ქუთათელი, გიორგი მიქელაძე, ბეჟან ლორთქიფანიძე და რაჭის ერისთავი პაპუნა. ისტორიკოსის ცნობით, ისინი “შეიკრიბნენ და ეწვივნენ გოდოგანს ურთიერთს. იქმნა ბრძოლა ძლიერი, იძლია ალექსანდრე და ილტვოდა ქართლს” (ქართლის ცხოვრება, IV, 1959, გვ. 853-854).

გოდოგანი მოიხსენიება, აგრეთვე, 1747 წელს იმერეთის მეფე ალექსანდრე V-ის მიერ გაცემულ წყალობის სიგელში, რომელიც დღეს ინახება ქუთაისის სახელმწიფო ისტორიულ მუზეუმში (საბუთი № მნ). სიგელი შემდეგი შინაარსისაა:

“ქ. წყალობითა ღ(ვ)თისათა ჩვენ ღ(ვ)თივცხებით: ღ(ვ)თივ აღმატებით გაძლიერებულმან მირმდგომით იესიან და ვ(ი)თიანმან: და რტ(ო)მან სოლომონისმან, გვ(ი)რგვ(ი)(ნ)(ო)სანთა მეფეთა შარავანდელმან და თვ(ი)თ სკ(ი)პტრა წარმართებით სამეფოთა საბრძანებელთა პყრ(ო)ბით მქონებელმან: ნეშთასა ჩინედ ამალღებულმან: თვ(ი)თ მეფეთ მეფემან ალექსანდრემ და თანა მეცხედრემან ჩვენმან დედოფალთ დედოფალმან აბაშიძის ასულმან ბატონმან თამარ: პირმშ(ო)მან და სასურველმან ძემან ჩვენმან სოლომონ: ნარინ დავით: იესემ, ბაგრატი, და არჩილმან უხუთა წყალობითა ჩვენთა მიერ: მცირე ესე წყალობა მოვაღლინენ, შეგიწყალეთ შენ კანდელაკ ანდრიას შვილი: გიორგი: და ძმა შენი დავით ბერი და ძმანი თქვენნი. ოდეს დაგვეაჩენით, ვ(ი)სმინეთ აჯა და მოხსენება თქვენნი და ქრთამიც მოგვართვით როგორათაც გული შეგუჯერდებოდა და გოდოგანს გელათიანთ შენი ძმის ნიკოლოზისეული: ყმა და მამული მისი სასახლე სასაფლავიამად: თვისადმდე ვისაც მქონებელ ნიკოლოზ უფლის ყოს. ყოველივე ხელშეუვალად თქვენთვის გვიწყალობებია არა მოგეშალოს ესე: არა

ჩვენგან და არცა შემდგომთა ჩვენთა მეფეთა და მეპატრონეთაგან: და თუ რომელმან გვარისა ჩვენისა მომავალმან, ასე სხვამან ვინმე მძლავრებით და იძულებით ხელყოს ამისად. ვ(ორ)სხავს ღ(ვ)თი(თ) და ყოველნი მისნი წმინდანი და თვით გელათისა ღვთისმშობელი. დამამტკიცებელნი ამისნი აკურთხნეს ღ(ვ)თისაგან”. სიგელი შედგენილია 1747 წლის 3 ივლისს დეკანოზიშვილი იესეს მიერ და მას ამტკიცებენ: “ჩრდილოსა და აფხაზეთის კნიაზი ბატონი ბესარიონ: რაჭის ერისთავი როსტომ: ჩხეიძე ხოსია, პაატა მესხი და ერთობით იმერელნი დარბაისელნი”.

შემდეგ ეს სიგელი ორჯერაა განახლებული და დამტკიცებული. პირველად ეს გაუკეთებია გენათელ მიტროპოლიტს იოსებ ბატონიშვილს, ხოლო მეორედ იმერეთის მეფე სოლომონ II-ს.

წყალობის სიგელი მეტად მნიშვნელოვანი წყაროა გოდოგნის ისტორიისათვის. მისი მეშვეობით ხდება ცნობილი, რომ სოფელში მამულები ეკუთვნოდა აზნაურ კანდელაკების ოჯახს, რომელიც ძლიერი უნდა ყოფილიყო ეკონომიკურადაც, რადგან გიორგი და დავით კანდელაკებს საკმაო რაოდენობის ქრთამი მიუერთმევიათ მეფისათვის და თვით სოფელში მათი სასახლე ყოფილა. სამწუხაროდ სასახლის არავითარი ნაშთი, თუნდაც ნანგრევების სახით ამჟამად შემორჩენილი არ არის.

გოდოგანში აზნაურ კანდელაკებს XIX საუკუნეშიც ჰქონდათ მამულები, რასაც ადასტურებს ის, რომ ალექსანდრე V-ის წყალობის სიგელი ორჯერაა რეგისტრირებული და დამტკიცებული ქუთაისის გუბერნიის კანცელარიაში 1823 და 1832 წლებში.

კანდელაკებს მიწები ჰქონიათ გოდოგანში XX საუკუნის 20-იან წლებამდე. ამ გვარის ოჯახები სოფელში ახლაც ცხოვრობენ.

ქუთაისის სახელმწიფო ისტორიულ მუზეუმში ინახება, აგრეთვე, ფრაგმენტი ერთი სიგელისა (№ 896), რომელიც შედგენილია 1815 წელს და დამტკიცებულია მიტროპოლიტ ეფთვიმეს მიერ. ამ ფრაგმენტის შინაარსიდან ჩანს, რომ გაუთავისუფლებიათ ყმობიდან გლეხი სამწუხაროდ, შეუძლებელია დადგენა იმისა, თუ ვისი შედგენილია ეს სიგელი. საინტერესოა, რომ ეს საბუთი დაწერილია გოდოგნის საყდარში და მას როგორც მოწმეები, ხელს აწერენ ამავე საყდრის ყმაბი.

1984 წელს გოდოგანში “ოქროს ჯვრის” სახელით ცნობილი ეკლესიის გაწმენდითი სამუშაოების დროს აღმოაჩინეს ქვის ფილა სოფ. სიმონეთის საშუალო სკოლის მოსწავლეებმა დ. კლდიაშვილის სახლ-მუზეუმის დირექტორის დ. გოცირიძის ხელმძღვანელობით. წარწერა შესრულებულია კირქვის ფილაზე ასომთავრულით. ქარაგმების გახსნით პროფ. ვალერი სილოგავამ წარწერა შემდეგი სახით აღადგინა: “იესუ ქრისტე, შეიწყალენ ანტონი ქუთათელი აქა და საუკუნოსა; შეიწყალენ მისნი: ებანი, და კორეჭა და გურამბერი; ამენ იყავნ”. გოდოგნის წარწერა პალეოგრაფიული ნიშნებით XI საუკუნის I ნახევრით დათარიღდა, რამაც ვ. სილოგავას მისცა საფუძველი, რომ ეს ანტონ ქუთათელი ჩაეთვალა ქუთათელ მთავარეპისკოპოსად (ვ. სილოგავა, 1990, გვ. 86-94). სახელი ანტონი ასევე მოხსენიებულია 1985 წელს ბაგრატის ტაძრის მიდამოებში აღმოჩენილ ანტიფიქსის (სახურავის გრძლივი კედლის კერამიკის არქიტექტურული სამკაული) ფრაგმენტზე დაცულ წარწერაში. მასზე “შსზვილი რელიეფური

ასომთავრული ასოებით გამოყვანილია X-XI საუკუნეების წარწერა: “ანტონი”. რადგან ანტიფიქსების წარწერებში ჩვეულებრივ ქტიტორები იხსენიებიან, ვ. სილოგავა ვარაუდობს, რომ ეს ანტონი ბაგრატის ტაძრის მშენებლობის ან დამთავრების ან მისი გადახურვის ერთ-ერთი ქტიტორი უნდა იყოს. რადგანაც ორივე წარწერა X-XI საუკუნეთა მიჯნას მიეკუთვნება, ამიტომ მასში მოხსენიებული ანტონი ვ. სილოგავამ პირველ ქუთათელ მღვდელმთავრად მიიჩნია, რომელმაც მონაწილეობა მიიღო ქუთაისის ტაძრის კრამიტით გადახურვის ხარჯებში და გოდოგნის ტაძრის მშენებლობაში. იგივე ანტონი უნდა ყოფილიყო ბაგრატის ტაძრის საზეიმოდ კურთხევის მთავარი მომწყობი (ვ. სილოგავა, 1995, გვ. 62-64). გამომდინარე აქედან, შეიძლება ვივარაუდოთ, რომ ჯერ კიდევ XI საუკუნისათვის გოდოგანი საკმაოდ სოლიდური მნიშვნელობის დასახლებული პუნქტი უნდა ყოფილიყო.

საინტერესო ეპიგრაფიკული ძეგლები მოიძია სოფელ გოდოგანში ქართველმა მკვლევარმა გიორგი ბოჭორიძემ XX საუკუნის 20-30-იან წლებში. მან გოდოგანში აღწერა მაცხოვრის ჯვარცმის ძველი ეკლესია, რომელიც წარმოადგენს ერთნავე ბაზილიკას (9X4 არშინი), რომელსაც სამი მხრით (სამხრეთით, დასავლეთით და ჩრდილოეთით) ჰქონია გალერეები.

გარეთ ეკლესია შემკული იყო გამოსახულებიანი და წარწერიანი ქვებით. წარწერა ეკლესიას ჰქონდა ხუთი: სამი აღმოსავლეთით (საკარის ძირა ნაწილში 2 და სარკმლის თავზე 1) და ორი სამხრეთ კედელზე (კარის მარჯვნივ 1, მარცხნივ 1); ყველა ნუსხურად არის ნაწერი, სამხრეთის მხრის წარწერები დაზიანებული იყო.

1. აღმოსავლეთ მხარეს საქარის ძირა ნაწილში, მარჯვნივ, სამხრეთით მდებარე ქვაზე:

იკითხება: წ(მიდა)ო გ(იორგ)ი შ(ეიწყალ)ე იოვანე.

2. იქვე, პირველი წარწერის მარცხნივ, ჩრდ. მდებარე ქვაზე:

იკითხება: წ(მიდა)ო გ(იორგ)ი შ(ეიწყალ)ე ჭიტ-ალი.

3. იმავე მხარეს სარკმლის თავად მდებარე ქვაზე

იკითხება: წ(მიდა)ო გ(იორგ)ი შ(ეიწყალ)ე ფელიკა. დაზიანებულია.

4. სამხრ. მხარეს, კარის მარჯვნივ მდებარე ქვაზე:

იკითხება: ქწ(მიდა)ო გ(იორგ)ი შ(ეიწყალ)ე . . . დაზიანებულია

5. იმავე მხარეს კარის მარცხნივ:

ანუ წ(მიდა)ო გ(იორგ)ი შ(ეიწყალ)ე . . . დაზიანებულია.

ყველა წარწერა ეკლესიის აშენების თანადროული უნდა იყოს; თითოეული მათგანი სხვადასხვა ხელით არის ნაწერი; განსაკუთრებით სამხრეთისანი (მე-4 და მე-5) (გ. ბოჭორიძე, 1995, გვ. 121). წარწერები წმ. გიორგის იხსენიებენ, დღეს კი ეკლესიას მაცხოვრისა ეწოდება.

მნიშვნელოვანი ეპიგრაფიკული ძეგლია დაცული ასევე მდ. ჭიშურაზე გადებულ ორმალიან ქვის ხილზე, რომელიც ქუთაისის სტრატეგიული გეოგრაფიული პუნქტების (ჩხარი-სკანდის) გავლით აკავშირებდა ქართლთან. წარწერა გვამცნობს როგორც ხიდის აშენების თარიღს, ასევე ამშენებლის ვინაობას.

წარწერები შუა ბურჯის ზედა ნაწილშია მოთავსებული. ისინი ქვაზეა ამოკვეთილი და შემოვლებულია თაღით. წარწერა შესრულებულია ასომთავრულით. ქარაგმების გახსნის შემდეგ ზედა სამსტრიქონიანი წარწერა

ასე იკითხება: “ღმერთო აცხოვნე გენათელი გედეონ და ვინც შენდობა ბრძანოთ, თქვენცა შეგიწოდოთ ღმერთმა, ამინ”.

ქვედა წარწერა ექვს სტიქონს მოიცავს და შემდეგნაირად იკითხება: ”ბრძანებითა ღვთისათა ავაგე ხიდი ესე, მე, გენათელმა ლორთქიფანიძე გედეონ სულისა ჩემის საოხად, ქორონიკონსა ტ ნ ვ”. როგორც ამ წარწერიდან ირკვევა, გოდოგნის ხიდი 1667 წელს ააგო გენათელმა ეპისკოპოსმა გედეონ ლორთქიფანიძემ, რომელიც, როგორც ჩანს, თავისი დროის მეტად გამორჩეული პიროვნება ყოფილა (ნ. კვეზერელი-კობაძე, 1972, გვ. 46).

გოდოგნის ისტორიასთან დაკავშირებულია ასევე წარწერა, რომელიც დაცულია 1989 წლის აპრილში ტყეში შემთხვევით ნაპოვნ ვერცხლის ჯვრის ფრაგმენტზე (ზომა 24 X 16.6 სმ.). ჯვარი ვერცხლითაა მოჭედილი და ოქროთი დაფერილი. ვერცხლის მოჭედილობა რკინის ჩარჩოზეა გადაკრული, რომელიც უანგისაგან თითქმის შექმულია. საგრძნობლადაა დაზიანებული თვით ვერცხლის მოჭედილობა. გადარჩენილია მხოლოდ ჯვრის ნაწილი, რომელიც ხუთი სხვადასხვა ქვითაა შემკული. წინა პირზე გამოსახული ჯვარცმის სცენიდან შემორჩა მაცხოვრის გაშლილი მკლავები და შარავანდედი. ჯვრის თარაზული მკლავების ბოლოებზე სამი მედალიონია. მარჯვნივ წარმოდგენილია ღვთისმშობელი, მარცხნივ იოანე მახარობელი, ზედა მედალიონში კი გამოსახულია მთავარანგელოზი მიქაელი. ჯვარზე გამოსახული წმინდანები მალაღმბატურული ოსტატობითაა შესრულებული.

გამოსახულებებს თან ახლავს წმინდანების ვინაობის აღმნიშვნელი წარწერები, რომლებიც ასომთავრულითაა შესრულებული. მეტად მნიშვნელოვანია ჯვრის მეორე მხარე, რომელიც ასევე ვერცხლით იყო მოჭედილი. მისი ძირითადი ნაწილი დაკარგულია, შემორჩენილია მხოლოდ თარაზული მკლავების ვერცხლის მოჭედილობა. მასზე დაცულია ორსტრიქონიანი ასომთავრული წარწერა, რომელიც ქარაგმების გახსნით ასე იკითხება: “წმინდაო ჯვარო ქრისტესაო, მშვიდობი(თ) დაიცავ სოფელი შენი გოდოგანი (ყოვ)ლისგან ვნებისა, ამინ”. წარწერა XII-XIII საუკუნით თარიღდება (მ. ნიკოლეიშვილი, 1989, №74). საინტერესოა. რომ ჯვარი წარწერაში მოიხსენიება, როგორც სოფლის მფარველად შექმნილი. ჩვეულებრივად ძველი ქართული ჭედური ხელოვნების ძეგლები (ჯვრები, ხატები, და სხვ.), უმთავრესად, ამ საგნების შემკვეთთა, ოსტატთა სულის მოსახსენებლად და შესაწყალებლად, ან ხელისუფალთა სადიდებლად იქმნებოდა, ხოლო წარწერები მლოცველთა საყურადღებოდ კეთდებოდა, მაგრამ ამ შემთხვევაში შემკვეთის როლში სოფელი გვევლინება და ამკარად ჩანს, რომ ეს ჯვარი გოდოგნის მთელი მოსახლეობის წვლილია, სოფლის დასაცავად გაღებული.

რაც შეეხება წარწერაში გამოყენებულ ტერმინს “სოფელი”, აკადემიკოსი ივ. ჯავახიშვილი ამასთან დაკავშირებით აღნიშნავდა, რომ დიდი ხანია რაც მისი მნიშვნელობა შეცვლილია. “უძველეს ქართულ წერილობით ძეგლებში — წერდა დიდი მეცნიერი — სოფელი ქვეყანას აღნიშნავდა, IX საუკუნიდან კი იგი დაბის მნიშვნელობით იხმარებოდა”. როგორც ირკვევა, ჯვრის წარწერაში სოფელი სწორედ მეორე მნიშვნელობითაა გამოყენებული და დაბას აღნიშნავს (მ. ნიკოლეიშვილი, 1989, №74).

ქუთაისში XIX საუკუნის 30-იან წლებში იმყოფებოდა გერმანელი გეოლოგი იდუარდ აიხვალდი, რომელმაც რამდენიმეჯერ გაიარა გოდოგნის ტერიტორიაზე

და საიტერესო ცნობები მოგვცა ამ დასახლებული პუნქტის შესახებ. უცხოელი ავტორი აღნიშნავს — “5 მაისს გავეშურე ოკრიბაში, მურა ნახშირის სადგურისკენ, რომელიც ძვეს მთაში, რაჭის საზღვრებთან ახლოს. პირველად გავედი წყალწითელაზე (წითელი მდინარე, ან რუსების “კრასნაია რეკა”), რომელზეც ცუდი ხიდია გადებული... მას შემდეგ, რაც მე ათიოდე ვერსი გავიარე... მივედი სოფელ გოდოგანში, სადაც იქაური მოურავისგან, სოფლის უფროსისგან, უნდა მიმეღო წერილობითი ბრძანებები ყველა იმერული სოფლისადმი, რათა ჩემთვის გამოეყოთ გამყოლები მთებში დიდ ტყეებში გასაყვანად. მოურავმა, რომელიც საკმაოდ შეძლებული იყო, გარდა ძალიან კარგი ღვინისა, შემომთავაზა გემრიელი საუზმე. ამ სოფლის გლეხთა უმეტესობა სახელმწიფოს ეკუთვნის და, სხვა მცხოვრებთა მსგავსად, იხდიან ყოველწლიურ გადასახადს ყოველი მამაკაცის თავზე. გადასახადს კრეფს მოურავი და აბარებს ქუთაისში. თავადებისა და აზნაურების ყმები (გლეხები) თავის ბატონს გადასახადს უმეტესად უზღიან ღომით, სიმინდით, ფრინველით და სხვა პირუტყვით; მათ ფული არ გააჩნიათ, რადგან არაფერს ჰყიდიან (ე. აიხვალდი, 2005, გვ. 144-149).

როგორც ვხედავთ, სოფელი გოდოგანი საკმაოდ დაწინაურებული დასახლებული პუნქტი ყოფილა, მაგრამ წერილობითი წყაროების სიმცირე მისი ისტორიის შესახებ არ გვაძლევს საშუალებას სრულყოფილად გავიაზროთ მისი ისტორია და დავადგინოთ მისი ასაკი.

დამოწმებული ლიტერატურა

- ვახუშტი ბაგრატიონი, 1941** - ვახუშტი ბაგრატიონი, აღწერა სამეფოსა საქართველოსა, თბ., 1941.
- გ. ბოჭორიძე, 1995** - გ. ბოჭორიძე, იმერეთი (იმერეთის ისტორიული ძეგლები). წიგნი შეადგინა და გამოსაცემად მოამზადა ლ. რატიანმა, თბ., 1995.
- ე. აიხვალდი, 2005** - ე. აიხვალდი, საქართველოს შესახებ (XIX საუკუნის პირველი მესამედი). გერმანულიდან თარგმმა, შესავალი და საძიებლები დაურთო გია გელაშვილმა, თბ., 2005.
- ნ. კვეზერელი-კობაძე, 1972** - ნ. კვეზერელი-კობაძე, საქართველოს ძველი ხიდები, თბ., 1972.
- გ. მჭედლიძე, მ. კეზევაძე, 2008** - გ. მჭედლიძე, მ. კეზევაძე, ქუთაის-გაენათის ეპარქია. საგამომცემლო ცენტრი, ქუთაისი, 2008.
- ო. ლანჩავა, 2007** - ო. ლანჩავა, ქუთაისის არქეოლოგია. ქუთაისი, 2007.
- მ. ნიკოლეიშვილი, 1989** - მ. ნიკოლეიშვილი, “გოდოგანის ჭვარი”, გაზეთი “ქუთაისი”, 1989.
- ვ. სილოგავა, 1990** - ვ. სილოგავა, ეპიგრაფიკული ეტიუდები და შენიშვნები. “მაცნე”, ისტორიის ... სერია, № 4. თბ., 1990.
- ვ. სილოგავა, 1995** - ვ. სილოგავა, ეპიგრაფიკული მასალა ბაგრატის ტაძრიდან და მისი მიდამოების არქეოლოგიური გათხრებიდან. ქსუ, “მოამბე”, № 4. ქუთაისი, 1995.
- ქართული საბჭოთა ენციკლოპედია, ტ. III, თბ., 1977.**
- ქართლის ცხოვრება, ტ. IV, თბ., 1959.**

SULKHAN KUPRASHVILI, MERAB CHUMBURIDZE**WRITTEN AND ARCHAEOLOGICAL SOURCES ABOUT THE HISTORY OF THE VILLAGE OF GODOGANI**

The study of Georgian villages remains one of the big problems in Georgian archaeology because many of them are unregistered and has not been studied yet. Accordingly archeological research of Georgian villages has great importance for the complete study of our history. But the village of Godogani, which is situated to the east of Kutaisi, is the exception. Since 1914 archaeological researches have revealed that the vicinity of Godogani is inhabited by men from Lower Paleolithic period among them are various artifacts /anthropological and animal remains, stone and metal tools, ceramics and plaster fragments, metal production traces and more attesting that there were different kinds of settlements from Acheul-Mousterian Era including Late Antiquity. So far we have not got materials about the Middle Bronze Age, but further researches may shed light on this period. In 2012 on the hill of "Macxovari" archaeologists found the settlement of the 1 millennium BC and most likely the remains of the metal workshop.

The village Godogani is located in the historical region of "Kutaisi Country". Despite of the fact that Godogani is one of the ancient villages of Georgia, historical materials are very little and its name is first recorded in the work of Vakhushti Bagrationi -18th century historian, where he describes events which took place in the territory of Godogani in the 1690s. Godogani is also referred in the documents issued by the King of Imereti in the middle and in the second half of the 18-th century. In 1984 there was discovered a stone slab with inscription which was dated back to the 11-th century. This discovery had changed the history of the village which can already be dated from the middle ages, particularly from the 11-th century.

მარიამ მარჯანიშვილი

ექვთიმე თაყაიშვილი - ქართველი ერის
კულტურის ღამიანი სამომოლო და ემიგრაციაში

დიდი ქართველი მეცნიერი და მამულიშვილი, საქართველოს საისტორიო და საეთნოგრაფიო საზოგადოების ფუძემდებელი, თბილისის სახელმწიფო უნივერსიტეტის ერთ-ერთი დამაარსებელი, ეროვნული საუნჯის შემკრები და მისი ერთგული გუშაგი ემიგრაციაში, ექვთიმე თაყაიშვილი აღნიშნავდა: “ძალა-უნებურად მომიხდა ემიგრანტობა, რათა არ მოვშორებოდი ჩვენი ერის სასიკეთლო კულტურულ საგანძურს, დამეცვა იგი ყოველგვარი საფრთხისაგან... მრავალგვარი გასაჭირისა და ემიგრანტული ცხოვრების სიმძიმისა, პირნათლად შევასრულე ჩემი მოვალეობა” (ი. მეგრელიძე, 1989, გვ. 93).

ერის საგანძურის უპირველეს ბურჯთაგანს იმთავითვე ერთი რამ კარგად ჰქონდა გათავისებული, რომ ქართველი ერის კულტურული მემკვიდრეობა, მსოფლიო ცივილიზაციის განუყოფელი ნაწილი იყო და მისი გადარჩენა ბოლშევიკური რუსეთის ოკუპაციისაგან საქართველოს მეობის შენარჩუნების ტოლფასს წარმოადგენდა.

ქართულ კულტურულ ფასეულობებს, მფარველობის მისიით მოსულმა რუსეთის იმპერიის ორასწლოვანმა ბატონობამ დიდი დადი დაასვა. რუსმა მოხელეებმა სხვადასხვა დროს (ქუთაისის გუბერნატორმა ლევაშოვმა) გელათიდან მიიტაცეს ღვთისმშობლის ვედრების მინანქრის ხატი, ჯუმათისა და შემოქმედის მონასტრებიდან უნიკალური ქართული მინანქრები, ვერცხლით ნაჭედი ხატები და სხვა. რუსეთის იმპერიის ამ ცოდვების გამო იყო, რომ საქართველოს დამოუკიდებელი რესპუბლიკის მთავრობის მეთაურმა ნ. ჟორდანიამ მაშინვე გასცა ბრძანება საქართველოს საეკლესიო და სამუზეუმო განძეულობის ემიგრაციაში წასადებად.

ქართული ფასეულობის საზღვარგარეთ გატანის იდეის ავტორი, აკადემიკოს, გურამ შარაძის აზრით, ივანე ჯავახიშვილი ყოფილა. რასაც ცნობილი ემიგრანტის ვალიკო ჩუბინიძის მოგონება ადასტურებს: “წითელი არმია თბილისს უახლოვდება. მიბარებს ივანე და მეუბნება: ხომ ხედავ, ექვთიმე, მოდის რუსის ჯარი, მონათლული დამოუკიდებელ საქართველოს და სამღვდელთა მტრობით და სიძულვილით. ისინი დაარბევენ და გაძარცვავენ ჩვენს ეკლესიებს, მუზეუმებს და ყველა საზოგადოებრივ დაწესებულებებს, ამიტომ ეხლავე შენ უნდა ნახო მთავრობის თავმჯდომარე, გააცნო ჩვენი ეროვნული განძეულობის გაძარცვა-დაღუპვის საშიშროება” (გ. შარაძე, 1993, გვ. 189).

ქართული ეროვნული ფასეულობის საზღვარგარეთ ევაკუაციის საქმეში, ივანე ჯავახიშვილთან ერთად, დიდი ზეგავლენა მოახდინა ნოე ჟორდანიამ საფრანგეთის მაშინდელმა ელჩმა ამიერკავკასიაში — აბელ შვეალიემაც. დამსუქებელი კრების სხდომის მეორე დღეს ნ. ჟორდანიამ, საკუთარ კაბინეტში

მიიღო ელჩი, რომელმაც მას საფრანგეთის პრემიერ-მინისტრის არისტიდ ბრიანის წინადადება და მხარდაჭერა გადასცა ემიგრაციაში გამგზავრებასა და საქართველოს ხაზინის, საეკლესიო და სამუზეუმო განძეულობის წაღებასთან დაკავშირებით. მათ საუბარს ე. თაყაიშვილიც ესწრებოდა.

“ქართული ეროვნული ფასეულობების ევაკუაციის საქმეში აბელ შვეალიე რომ ერთ-ერთი წამყვანი ფიგურა იყო ამას ექვთიმე თაყაიშვილიც მიანიშნებდა.“, — წერს უშიშროების თადარიგის პოლკოვნიკი გელა სულაძე თავის წიგნში “ქართული ანტისაბჭოთა ემიგრაცია და სპეცსამსახურები“ (გ. სულაძე, 2012, გვ. 405).

ა. შვეალიეს როლზე განძის საკითხში პროფესორი გივი ჟორდანიაც აღნიშნავდა: “სრული საფუძველი ვვაქვს ვიფიქროთ, რომ ქუთაისში ამ გადაწყვეტილების მიღებისას მენშევიკებზე დიდი გავლენა მოახდინა საფრანგეთის მთავრობის “სრულუფლებიანმა მინისტრმა“ და “უზენაესმა კომისარმა“ ამიერკავკასიაში აბელ შვეალიემ, რომელმაც, ალბათ თავისი მთავრობის სახელით დაარწმუნა მენშევიკების მთავრობა ესარგებლა საქართველოს მისი მთავრობის “სტუმართმოყვარეობით“ და ფრანგულივე კეისრით გაეტანა განძი ბათუმიდან საფრანგეთში“.

ემიგრანტ ვალიკო ჩუბინიძის მოგონების ერთი ამონარიდის მიხედვით, ირკვევა, რომ ნ. ჟორდანიამ განძეულობის გამგედ დანიშნა ე. თაყაიშვილი, ამ უფლების უცხოეთში გამოყენების უფლებით. მანვე ექვთიმეს თანაშემწედ გაამწესა ფინანსთა მინისტრის მოადგილე ქუთაისელი ებრაელი იოსებ ელიგულაშვილი. მათ ნაკისრი ვალდებულებანი ბრწყინვალედ შეასრულეს. თბილისიდან წაღებული ქონება ჯერ ქუთაისში ჩაიტანეს, რომელსაც გელათის მონასტრის ნივთები დაემატა. სულ 69 ყუთში განთავსებული ქართული განძეულობა და მთავრობის ქონება 1921 წლის 11 მარტს ბათუმში მდგარ კრეისერ “ერნესტ რენანზე“ აიტანეს.

კაპიტანმა სამხედრო დანიშნულების კრეისერზე ე. თაყაიშვილი და ი. ელიგულაშვილი არ დაუშვა, რადგან ისინი სამოქალაქო პირები იყვნენ. ამიტომ განძის დამცველები კრეისერს პატარა იუგოსლავური გემით გამოეციდნენ. საბოლოოდ, საქართველოს განძი 1921 წლის 10 აპრილს ჩაიტანეს მარსელში, სადაც ეროვნული ფასეულობის ნაწილი ჩაბარდა საფრანგეთის ბანკის მარსელის განყოფილებას. ნაწილი მოთავსდა პარიზის ბანკ “გარდმებლში“.

დევნილმა მთავრობამ განძის შენახვისათვის შეიტანა ყოველწლიური გადასახადი ორი ათას ხუთასი ფრანკის ოდენობით.

ქართული ეროვნული ფასეულობის შემდგომ ბედზე პროფესორი იოსებ მეგრელიძე აღნიშნავდა: “1921-24 წლებში საგანგებო კომისიის მიერ “სარეალიზაციოდ“ მიჩნეული 128 ყუთი “საბანკო ვერცხლეულობა“ (ზოდები) გადაუდნიათ და გაუყიდიათ 1. 200 000 მანეთად. თანხის ნაწილით 1921 წელს შეუქმნიათ პარიზიდან 26 კილომეტრზე მდებარე სოფელ ლევილში მამული და სახლი.“ ამ სახლის მეორე სართულზე ორი ოთახი ეკავა ე. თაყაიშვილს მეუღლესთან ნინო პოლტორაკაიასთან ერთად. აქვე იყო გამოფენილი საქართველოს განძის ნაწილი ფერწერული ტილოები, რომელთაც საქართველოს საისტორიო და საეთნოგრაფიო საზოგადოების თავმჯდომარის ექვთიმე თაყაიშვილის ზელმძღვანელობით ამ საზოგადოების წარმომადგენლები კარდაკარ

ძიებით აგროვებდნენ. ამ მხრივ საინტერესო მასალაა მოცემული ქუთაისის საისტორიო-საეთნოგრაფიო საზოგადოების მხატვარ გრიგოლ პართენის ძე მესხის მოხსენებით ბარათში: “ორ მაისს გავემგზავრე თბილისში ზემოხსენებული საზოგადოების მიერ დავალებული: 1. უნდა მიმემართა ჩვენი მხატვრებისათვის, რომ თვითეულს თავიანთი ნაწარმოები შემოეწირათ ამ მშობლიურ ხელოვნებათა და კულტურის დამცველ ტაძრისათვის. 2. უნდა მქონოდა მოლაპარაკება თბილისელ მხატვრებთან, ქუთაისში პირველი სურათების გამოფენისათვის თავის ნაწარმოებთა გამოსაფენად დათმობის შესახებ.

ამ დავალებებით ჩავედი თბილისში და ზემოხსენებული დავალება, როგორც საჭირო იყო შევასრულე. პირველად ჩვენი ქართველი მხატვრები ვინახულე. სათითაოდ აუწერე ყველას ქუთაისის საისტორიო-ეთნოგრაფიული მუზეუმის დღევანდელი სახე და საზოგადოების სახელით ვსთხოვე მათ თითო თავიანთი ნაწარმოების შემოწირვა ამ მუზეუმისათვის.

ჩემს აზრებს ყველამ მხარი დაუჭირა. მხატვარმა მოსე თოიძემ პატარა ბარათზე აღნიშნა თანხმობა თავის ნაწარმოებთა შემოწირვისა და აგრეთვე გამოფენაში მონაწილეობის მიღებაზე...

მოქანდაკე ი. ნიკოლაძემ საკმარის ღირსეულად ვერა სცნო თავისი ბარელიეფი, რომელიც მე გამომატანა და შეგვპირდა მუზეუმს უფრო ღირსეულს და სასახლო ნაწარმოების ძღვენას ახლო მომავალში.

მხატვარმა გრინევსკიმ, რომელიც ქუთაისის გუბერნიაშია დაბადებული მოვალედ ჩასთვალა თავისი თავი რამოდენიმე თავისი ნაწარმოები შემოსწიროს ქუთაისის საისტორიო-საეთნოგრაფიო მუზეუმს. მხატვარმა გ. გაბაშვილმა სურათის შემოწირვის შესახებ არა მითხრა რა გადაწყვეტილი, მხოლოდ გამოფენაში კი მონაწილეობას მიიღებს.

ვინახულე მხატვრები: სავენკო, ზომმერი, ზანისი, აკოფიანი, შებუვეი, რომელნიც ყველანი შემპირდნენ რომ გამოფენაში მონაწილეობას მიიღებდნენ“ (ქიმ. 5 288/2).

ქუთაისის სახელმწიფო ისტორიული მუზეუმის ხელნაწერთა ფონდში დაცული მასალებიდან ჩვენი ყურადღების არეალში მოექცა ასევე ზემოხსენებული საზოგადოების თავმჯდომარის ექვთიმე თაყაიშვილის რამდენიმე მიმართვა ქუთაისის საისტორიო და საეთნოგრაფიო საზოგადოებისადმი: 1920 წლის 12 დეკემბრით (№79) დათარიღებული წერილი მოგვითხრობს: “მაქვს პატივი გაუწყოთ, რომ გელათის ნივთების ხაზინაში გადმოტანის საქმე ჩვენც post factum გავიგეთ. ახსნა მთავრობისა, თუ რამ გამოიწვია ეგ საქმე, და ამის გამო მომხდარი არასასიამოვნო ინციდენტები და აგრეთვე სია გადმოტანილ ნივთებისა დაბეჭდილი იყო უკვე გაზეთებში: “მიწაში“, “საქართველოში“ და სხვებში“ (ქიმ. 5 290/19).

1915 წელს კირილე ლორთქიფანიძის სახელზე დაწერილ ექვთიმე თაყაიშვილის მიმართვაში აღნიშნულია:

“მოწყალეო ხელმწიფეო ბ-ნო კირილე!

როგორც მოგეხსენებათ, საქართველოს საისტორიო და საეთნოგრაფიო საზოგადოება ემზადება აკაკი წერეთლის თხზულებათა გამოსაცემად. ამჟამად დგება სრული ბიბლიოგრაფიული სია მისი ნაწერებისა, თუ როდის დაწერილა ან სად დაბეჭდილა ან სად მოიპოვება. ვინაიდან თქვენ ახალგაზრდობიდან

განსვენებულის მგონის ახლობელი ამხანაგი და მეგობარი ბრძანდებოდა, მის ნაწარმოებს თვალს ადევნებდით და აგროვებდით, ამიტომ ჩვენ იმედი გვაქვს ყოველგვარ დახმარებას აღმოვიჩინოთ და საჭირო ცნობებს მოგვაწვდით“ (ქიმ. 331).

აქვე უნდა აღინიშნოს, რომ კირილე ლორთქიფანიძესა და ექვთიმე თაყაიშვილს, როგორც თვალსაჩინო მეცნიერებსა და მამულიშვილებს, დიდი მეგობრობა აკავშირებდათ. ამის დასტურია ექვთიმე თაყაიშვილის 1919 წლის 16 მაისის მიმართვა ქუთაისის საისტორიო და საეთნოგრაფიო საზოგადოებისადმი: “საქართველოს საისტორიო და საეთნოგრაფიო საზოგადოების საბჭო გულითად მწუხარებას გამოსთქვამს საზოგადოების წევრის და ცნობილის საზოგადო მოღვაწის კირილე ბეჟანის ძის ლორთქიფანიძის გარდაცვალების გამო, რომელმაც მთელი თავისი სიცოცხლე საზოგადო საქმეს შესწირა, საზოგადო საქმის ბურჯი იყო და საზოგადო საქმის ინტერესით ცოცხლობდა, დასასრულ თავისი მდიდარი და იშვიათი წიგნთსაცავი უკლებლად შეუნახა და გადმოსცა საისტორიო საზოგადოებას ქუთაისში“ (ქიმ. 5 290/17).

ასეა, ერთი კაცის საქმენი და ბედი, მართალია, მთელი ერის ბედს არ უდრის, მაგრამ ხშირად დიდ ადამიანებს გარკვეული წვლილი შეაქვთ ერის ცხოვრებაში, თავიანთი ეპოქის სულიერ სამყაროში.

ასეთ ადამიანთა რიგს მიეკუთვნებოდა ექვთიმე თაყაიშვილი; საფრანგეთში ჩასვლისთანავე “პარიზის მეცნიერულმა წრეებმა მაშინვე აღიარეს მისი დამსახურება. 1922 წლის 4 თებერვალს იგი პარიზის ნუმისმატთა საზოგადოების წევრად აირჩიეს. ასევე ჩარიცხა იგი თავის წევრად “სააზიო საზოგადოებამაც. ამიერიდან ქართველ მეცნიერს ყველა სხდომაზე იწვევდნენ და მას მოხსენებების წაკითხვასაც ავალებდნენ (ა. სურგულაძე, 1977, გვ. 27).

ე. თაყაიშვილი ფრანგულ, ინგლისურ და ქართულ ენაზე ბეჭდავდა წერილებს საქართველოს ისტორია-არქეოლოგიიდან ცნობილ ჟურნალებში: “Byzantion”, “Journal Asiatique”, “Georgica” და სხვა. ასევე ეცნობიდა იგი ევროპულ ანტიკვარებთან მოხვედრილ ქართულ ძეგლებს და ზრუნავდა მათ შეძენაზე. მისთვის პარიზი იყო მეცნიერული აზრის ერთ-ერთი უმძლავრესი კერა, ნაციონალური ბიბლიოთეკით, თავისი დიდებული მუზეუმებით, მისი უძველესი “სააზიო საზოგადოებით“, აღიარებული სპეციალისტებით ხელოვნების ისტორიაში, არქეოლოგიაში, ორიენტალისტიკაში.

ქართული კულტურის შესასწავლად ექვთიმე თაყაიშვილმა ფასდაუდებელი შრომა გასწია: “ბევრი შევაგროვე და მცირედი გამოვეცი. რაც საქართველოში დამრჩა, იმას ვიღანა ჩივის, რაც აქ ხელთა მაქვს, ისიც გამოუცემელი მრჩება და ამის ჭავრი მიმყოფა სამარეში. მეც თამამად შემიძლია ვთქვა: “წახდა ჩემი ჭირნახული, ვერ მოვიმკი რაცა ვთესი“. გამოუცემელი მრჩება მასალა 1907 წლისა კოლა-ოლთისის მხარეებში ექსპედიციისა, 1910 წ. ლეჩხუმ-სვანეთში, 1917 წლისა თორთუმ-ისპირში და სხვა ექსპედიციებისა ქართლ-კახეთში, იმერეთში, რაჭასა და გურიაში, — წერდა იგი 1936 წელს ცნობილ ემიგრანტს მწერალსა და პოლიტიკოსს აკაკი პაპავას (პ. ნაცვლიშვილი, 1999, გვ. 17).

ემიგრაციაში ე. თაყაიშვილის მისია იყო ეროვნული საგანძურის დაცვა ყოველგვარი მოულოდნელი და მოსალოდნელი საშიშროებისაგან და ქართული კულტურის მაღალმეცნიერულ დონეზე შესწავლა.

სწორედ, ამ მიზნით მიმართავდა იგი 1937 წელს ქართველ ემიგრაციას: “ქართული სულიერია, გონებრივი და მატერიალური კულტურა რთულია, მრავალმხრივია და ბევრ რამეში მეტად თავისებურია. იშვიათია პატარა ერი,

რომელსაც ასეთი მდიდარი ძველი კულტურა ჰქონდეს, ამ კულტურამ გადაარჩინა ქართველი ერი მოსპობას უამთა ვითარების აბოზოქრებული ქარტეზილისაგან, მისცა უნარი სიმტკიცისა, გამძლეობისა და ყოველი ჭირის გადატანისა. მე წილად მხვდა, სხვებთან ერთად, ჩემი სუსტი ღონე და მცირე თავისუფალი დრო, სპეციალურ საპედაგოგო მოღვაწეობიდან გადარჩენილი, მთლად შემეწირა ქართული საისტორიო და საკულტურო საგნების და მასალების შეგროვებისთვის. მათი მცირე ნაწილი გამოცემულია და ვინც ჩვენს ლიტერატურას თვალს ადევნებდა, დაინახავდა, თუ როგორ შეუწყვეს ხელი ამ გამოცემებმა ჩვენი ისტორიის, ლიტერატურის და ხელოვნების შესწავლას. ხოლო ერთი ნაწილი მასალებისა თანა მაქვს და გამოუცემელი რჩება, საქმე კი საშურია: დრო მიდის, მივიწურე აღსასრულისაკენ “აღამის ტოლთა წესითა“ და ჩემს შემდეგ ამ მასალას თავს ვერავინ გაართმევს“ (ი. მეგრელიძე, 1989, გვ. 265).

ამ მიმართვაში ექვთიმე თაყაიშვილი ქართველ ემიგრაციას სთხოვდა მისი ნაშრომების წიგნებად გამოცემას.

ქართულმა პოლიტიკურმა ემიგრაციამ დიდი ქართული საქმისათვის, ჩვეული თანადგომითა და თანაგრძნობით, 1937 წელს, ემიგრაციაში შეგროვილი თანხით, პარიზში, გამოსცა ექვთიმე თაყაიშვილის პირველი წიგნი, 440 გვერდიანი ნაშრომი “არხეოლოგიური ექსპედიცია ლეჩხუმ-სვანეთში, რომლის წინასიტყვაობაში ე. თაყაიშვილი წერდა: “ავტორი წინამდებარე წიგნისა თავის ზნეობით მოვალეობათ რაცხს უგულითადესი მადლობა გამოუტყხადოს ბ-ნ ვიქტორ ნოზაძეს, რომელმაც თავისი უანგარო დახმარებით შესაძლებელი გახადა ამ წიგნის გამოცემა“ (რ. დაუშვილი, 2007, გვ. 170).

ყურნალი “ქართლოსი“, რომელიც ექვთიმე თაყაიშვილის წიგნს გამოეხმაურა აღნიშნავდა, რომ თბილისის სახელმწიფო უნივერსიტეტის ოცი წლის თავზე გამოცემული “ეს შრომა ფასდაუდებელია“... (რ. დაუშვილი, 2007, გვ. 171-172).

1938 წლის ბოლოს გამოიცა ე. თაყაიშვილის მეორე წიგნი “არხეოლოგიური ექსპედიცია კოლა-ოლთისში და სოფელ ჩანგლში 1907 წელს. მესამე წიგნის გამოცემა მეორე მსოფლიო ომის დაწყების გამო ვეღარ მოხერხდა.

მეცნიერულ მუშაობასთან ერთად, მთელი ემიგრაციის მანძილზე, თითქმის 24 წლის განმავლობაში, ვინ მოთვლის რამდენი ენერგია, ნერვების დაძაბვა დასჭირდა ექვთიმე თაყაიშვილს ქართული განძეულის გადასარჩენად.

შვიდი წლის განმავლობაში იბრძოდა მის წინააღმდეგ სამეგრელოს უკანასკნელი მთავრის ნიკო დადიანის ქალიშვილი — გრაფ ალექსანდრე ობოლენსკის ქვრივი — სალომე ობოლენსკაია, რომელსაც ამბავი მიუტანეს, რომ საქართველოდან წამოღებულ განძეულობაში იყო ნიკო დადიანისეული ნივთებიც.

საქართველოს ეროვნული განძეულის ამბავი განმაურდა. მსოფლიოში ბევრ მდიდარ კოლექციონერს აღეძრა მისი დაპატრონების სურვილი. ნიუ-იორკის მუზეუმმა კარგად იცოდა მინანქრიანი ხატებისა და მედალიონების ფასი, რომლის ნაწილს იგი უკვე ფლობდა. მუზეუმმა იგი შეიძინა რევოლუციამდე.

ნიუ-იორკის მუზეუმის წარმომადგენელი ნოე ჟორდანიასთან მივიდა და პირდაპირ შესთავაზა მიეყიდათ მისთვის მინანქრების განძეულობა, რაშიც იგი მსხვილ თანხას არ დაიშურებდა: “ეს რომ ჩემს ყურამდე მოვიდა, — იგონებს

ექვთიმე, — მე განვუცხადე როგორც თავმჯდომარეს, ისე ნიუ-იორკის მუზეუმის დირექტორს, რომ გაყიდვაზე ლაპარაკი ყოველად შეუძლებელია (ა. სურგულაძე, 1977, გვ. 206).

ქართული განძეულობის შესაძენად ბრიტანეთის მუზეუმის დირექტორსაც აღძვრია სურვილი: ბრიტანეთის მუზეუმმა დაიწყო მოლაპარაკება მთავრობასთან, რომ ქსნის განძეულობიდან, რომელიც ჩემს მიერ იყო შეკრებილი და შეძენილი, ერთი რომელიმე საუკეთესო ნივთი დაგვეთმო მათთვის, და გვპირდებოდა ფასის გაღების გარდა, ჩვენი განძეულობა უფულოდ შეენახათ ბრიტანეთის მუზეუმში და მათი ალბომები გამოეცათ. მე უარი უთხარი, რადგან ეს ნივთები მუზეუმის კუთვნილებად იყო გამოცხადებული. ამრიგად, საკითხი ნივთების გაყიდვაზე თუ დათმობაზე, მოსპობილ იქნა (ა. სურგულაძე, 1977, გვ. 207).

როგორც ზემოთ აღვნიშნეთ, ე. თაყაიშვილი არა თუ გაყიდვაზე, არამედ ქართული ნივთების შეძენაზე იყო ორიენტირებული. ემიგრაციაში მყოფმა საქართველოს მთავრობამ შეიძინა 1908 წელს გურიის შემოქმედის მონასტრიდან გატაცებული და ამერიკაში გაყიდული ხატი, რომელიც ამერიკაში ჩვენი მთავრობის წარმომადგენელმა ვასო ღუმბაძემ აღმოაჩინა.

ე. თაყაიშვილის რჩევით, შეიძინეს გერმანიაში ცნობილმა მწერლებმა თამარ და აკაკი პაპაევებმა საქართველოდან გატაცებული ტრაპეზის ისტორიული ფარდაგი, რომელიც XVIII საუკუნის ნამუშევარი გახლდათ. ამასთან დაკავშირებით ექვთიმე თაყაიშვილი მათ წერდათ: “თქვენ მიერ ნაპოვნი სიონის ტრაპეზის ნაქარგი გადასაფარებელი ფრიად და ფრიად საყურადღებოა და მისი ხელიდან გაშობა შეუძლებელია. სურათი, რომელიც მასზე ნაქარგით გამოყვანილია, წარმოადგენს ე.წ. იესეს ნერგს (Leccebo depebo), რომლითგანაც მომდინარეობს ძველი აღთქმის მეფენი და წინასწარმეტყველნი და მათ შორის ღვთისმშობელიც (პ. ნაცვლიშვილი, 1999, გვ. 17). დღეს ეს ფარდაგი თბილისის ხელოვნების მუზეუმშია დაცული.

როგორც ცნობილია, 1945 წელს ქართული განძეულობა სამშობლოში დაბრუნდა. ამასთან დაკავშირებით საყურადღებოა ემიგრანტ ვალიკო ჩუბინიძის მოგონება: ლევილის ქართველობამ მას საქართველოში გამგზავრების (1945 წლის 5 აპრილი), წინ გაუმართა გამოსათხოვარი სადილი. ბ-ნი ექვთიმე ძალიან ღელავდა: “იქ შე ვიცი, დიდი პატივით მიძილებებ, მაგრამ ისიც ვიცი, რომ შე მათ მუდმივ “დამაშნი არესტში” ვეყოლები თავისუფლებას მოკლებული. მსხვერპლად ვეწირები ჩემს თავზედ აღებულ მოვალეობას, არასოდეს არ იფიქროთ, რომ მე თქვენ გღალატობთ! აკანკალებული ხელით თვალცრემლიანმა დალია ჩვენი სადღეგრძელო, დაგვლოცა და სასაფლაოზედ წავიდა, ყველას თანხლებით, მეუღლის ნინო პოლტორაძეკაიას საფლავზედ გამოსამშვიდობებლად.

საქართველოში წამოსვლის წინ, იგონებდა ვალიკო ჩუბინიძე, ბატონ ექვთიმეს მიუმართავს მთავრობის მეთაურისათვის: ნოე, მე იქ შენი ბრძანებით მივდივარ, იცოდე, მომაწერენ ბევრ რამეებს შენი და ეროვნული მთავრობის წინააღმდეგ თითქოს ჩემს თქმულს. იცოდე არ დაიჯერო. ამის ნიშნებს უკვე ვხედავ აქვე: მე ვიყავი და ვრჩები საქართველოს დამოუკიდებლობის ნიადაგზედ. იქაც და აქაც მუდამ გვერდშიდ ვუდები ეროვნულ მთავრობას, ვრჩები მისი ერთგული და ვიზიარებ საზღვარგარეთ მის მუშაობას, რადგან პირნათლად ასრულებთ დაძვრუძვებელი კრების დავალებას. შე შეხ იცი, რომ მათ მიერ

შეთხზულ სიცრუის გასაფანტავად ვტოვებ ანდერძის სახით ყოველივე ახსნა-განმარტებას და ჩემს შეხედულებას ჩვენი ქვეყნის დამპყრობლების შესახებ, რომელიც შეგიძლიათ და ნებას გაძლევთ გამოაქვეყნოთ ჩემი გარდაცვალების შემდეგ ქართველი ხალხის საყურადღებოდ! (გ. შარაძე, 1993, გვ. 194).

ექვთიმე თაყაიშვილის წინასწარმეტყველება ახდა, რაზეც მეტყველებს საქ. კ. პ. ცენტრალური კომიტეტის მდივნის ამხ. მგელაძის სახელზე 1952 წლის 12 სექტემბრით დათარიღებული განცხადება: "... დიდი პატივით მიმიღეს და აღმადგინეს თბილისის სახელმწიფო უნივერსიტეტში პროფესორად და შემდეგ ამირჩიეს აკადემიის წევრად. მე განვაცხადე: მოხუცებულობის გამო ლექციების კითხვა არ შემიძლია-მეთქი. მათ მიპასუხეს: თქვენ იმდენი დამსახურება გაქვთ, რომ ლექციების კითხვა საჭირო არ არისო.

მე ასე პატივცემული ვიყავი ბოლშევიკური მთავრობისაგან მანამ, სანამ ძალაუფლება არ ჩაუვარდა ხელში რუხაძეს, რომელმაც მე მიმიღო უბრალო ემიგრანტად და მოინდომა ჩემი მოსპობა. ჯერ დააპატიმრა ჩემი ქალიშვილი ლიდა პოლტორაცკაია (მისი ცოლის ძმიშვილი), რომელიც იყო ჩემი მომვლელი და გვაქვს ერთი ბინა... ლიდას დაპატიმრება იყო ჩემს წინააღმდეგ.

ამასთანავე ხმა დაყარეს, რომ მე მაქვს სახლში პატიმრობა და ისე დააშინა მეცნიერები, რომ მათ შეწყვიტეს ჩემთან სიარული. ერთმა აკადემიკოსმა პირდაპირ გამომიცხადა: "ვერ მოვდივართ, ვინაიდან თქვენს სახლის პატიმრობა გაქვთო..." ჩემთან მუშაობდა ლია დოლაბერიძე, რომელიც მეხმარებოდა მეცნიერულ მუშაობაში. უცებ მანაც მიმატოვა. ეხლა გამოირკვა, რომ ის დაუბარებია რუხაძეს, "არ გაბედო მასთან მუშაობაო".

ამგვარად, რუხაძე ჩემი სამეცნიერო მუშაობის წინააღმდეგი გახდა. მისი შიშით მომხსნეს უნივერსიტეტის პროფესორობიდან და გამომიცხადეს წერილობით, რომ თხუთმეტი მარტიდან გადავდივარ საპენსიო ანგარიშზე. მას შემდეგ ხუთი თვე გავიდა და ვერაფერი პასუხი ვერ მივიღე ამ პენსიის განხორციელების შესახებ. ეხლა მე თქვენ გთხოვთ, გამოარკვიოთ ჩემი მდგომარეობა" (ი. მეგრელიძე, 1989, გვ. 337).

მოხუცს პასუხი არ მიუღია. ეს იყო საბჭოური რეჟიმის ჩვეული ხრიკი, ადამიანის მორალური განადგურებისა. აღნიშნული განცხადებიდან რამდენიმე თვის შემდეგ 1953 წლის 21 თებერვალს ექვთიმე თაყაიშვილი გარდაიცვალა.

საქართველოს სსრ მეცნიერებათა აკადემიის პრეზიდიუმის, თბილისის სახელმწიფო უნივერსიტეტისა და ი. ჭავჭავაძის სახელობის ისტორიის ინსტიტუტის სახელობითი ნეკროლოგი გაზეთებში "კომუნისტა" და "ზარია ვოსტოკაში" გამოსვენების დღეს დაიბეჭდა, რათა ხალხს პატივი არ მიეგო დიდი მეცნიერისათვის. პანაშვიდზე მისულებს აფრთხილებდნენ, გასვენებაზე ნულარ წუხდებითო, ამიტომ სასაფლაოზე სულ ორმოცდარვა კაცი გაჰყვა. მეტიც, ნაბრძანები იყო, უნივერსიტეტთან არ შეაჩეროთო. კატაფალკის მძღოლმა ნ წუთი შეაჩერა მანქანა და მიზეზად მანქანის ძრავის დაზიანება დაასახელა. მიცვალებული ვაკის სასაფლაოზე დაიკრძალა. ნინო პოლტორაცკაიას ლევილიდან ჩამოსვენების შემდეგ, იგი დიდუბის პანთეონში გადმოსვენეს.

მიუხედავად ყოველივე ამისა, ექვთიმე თაყაიშვილი დარჩა ქართველი ერის ხსოვნაში, როგორც საქართველოს ისტორიის პირველი წყაროების შემკრები და დამცველი, მისი მეცნიერულად აღმწერი, გამშუქებელი და გაძოცვებული.

ამას ემატებოდა საზღვარგარეთ გატანილი ქართული სამუზეუმო განძეულობის დაცვა და არამც თუ დანაკლისით, არამედ შენამატითაც, რომლის სამშობლოში დაბრუნებით ექვთიმე თაყაიშვილი დარჩა ეროვნულ გმირად.

ექვთიმე თაყაიშვილი ჯერ კიდევ ამოუწურავი თემაა, ამიტომ იუნესკოს მიერ 2013 წლის ექვთიმე თაყაიშვილის წლად გამოცხადება ყველაზე დიდ-მნიშვნელოვანი მოვლენაა ქართველი ერის ცხოვრებაში, რამეთუ რჩეულობა მხოლოდ დიდი ტვირთია ჩვენში.

დამოწმებული ლიტერატურა

რ. დაუშვილი, 2007 - რ. დაუშვილი, ქართული ემიგრაცია 1921-1939 წლებში, თბ., 2007.

ი. მეგრელიძე, 1989 — ი. მეგრელიძე, ექვთიმე თაყაიშვილი “ცხოვრება და მოღვაწეობა“, თბ., 1989.

პ. ნაცვლიშვილი, 1999 — პ. ნაცვლიშვილი, “წერილები თამარ და აკაკი პაპაევებს, რვეული პირველი ექვთიმე თაყაიშვილი, თბ., 1999.

ა. სურგულაძე, 1977 — ა. სურგულაძე, ექვთიმე თაყაიშვილი, თბ., 1977.

გ. სულაძე, 2012 — გ. სულაძე, ქართული ანტისაბჭოთა ემიგრაცია და სპეცსამსახურები, თბ., 2012.

ქუთაისის სახელმწიფო ისტორიული მუზეუმი: 5 288/2, 5 290/17, 5 290/19, 331.

გ. შარაძე, 1993 — გ. შარაძე, უცხოეთის ცის ქვეშ, თბ., 1993.

MARIAM MARJANISHVILI

EKVTIME TAKAISHVILI - THE DEFENDER OF GEORGIAN NATIONAL CULTURE IN HOMELAND AND IN EMIGRATION

Ekvtime Takaishvili was a historian, a philologist and a researcher, the creator of Georgian historical, ethnographic society, one of the founders of Tbilisi University, the matchless supporter of national treasure and a genuine patriot.

Due to the occupation of independent Georgia by the Bolshevik Russia, Ekvtime emigrated in order to save Georgian museum and ecclesiastical treasure from Bolsheviks. For 24 years, Ekvtime Takaishvili faithfully protected Georgia's treasure, which was also sought after by some American and English museums. For seven years, he fought in court against Salome Obolenskaya, the daughter of Niko Dadiani, the last ruler of Georgia, who demanded back the possessions taken from her father's palace. Ekvtime's aim while in emigration was not only to look after the treasure, but to fill it with the Georgian exhibits found abroad. With the efforts of the decent patriot, in 1945, the treasure returned to Georgia.

Ekvtime Takaishvili was under home arrest and was morally suppressed by the Soviet government, but for Georgian people, he remains one of the most outstanding people in Georgian national history and culture, living and working both in his own country and abroad with great devotion.

To commemorate the noblest deeds of studying the Georgian culture, its creative enrichment, protection and care for future generations, UNESCO declared 2013 Ekvtime Takaishvili's year.

ანა მესხი

ინგლისური ენის პირის ნაცვალსახელთა გენეზისი II
(პირის ნაცვალსახელის ობიექტური ბრუნვის
მხოლოდობითი რიცხვის ფორმა)

ქართულ ენას, ენათმეცნიერებისა და გენეტიკის უკანასკნელი გამოკვლევების მიხედვით, ევროპის გავლით, ბრიტანეთის კუნძულებამდე ზედა პალეოლითის ეპოქაში უნდა მიედწია, უწყვეტი და ცვლილებებით აღსავსე "ცხოვრებით" კი რომის მიერ ქვეყნის დაპყრობამდე "ეცხოვრა". ქართული ენის ათასწლოვანი ყოფნა ალბიონში აუცილებლად დატოვებდა თავის კვალს როგორც ინგლისურ, ისე სხვა ინდოევროპულ ენებში, რასაც მხარს უჭერს წინამდებარე კვლევაში წარმოდგენილი მასალა.

სტატიაში განხილულია ინგლისური ენის პირველი პირის ნაცვალსახელის ობიექტური ბრუნვის მხოლოდობითი რიცხვის ფორმის (me) განვითარება. ძველ ინგლისურში დღევანდელი ობიექტური ბრუნვის ერთ ფორმას რამდენიმე ვარიანტი გააჩნდა: დატივი *mē* და აკუზატივი *mē, mec*. ძველი ინგლისური ენის აღნიშნულ ფორმებს გერმანიკულ და სხვა ინდოევროპულ (კელტურ, ლათინურ, ბერძულ) ენებში 30-მდე ფიქსირებული და სამი რეკონსტრუირებული ერთეული ჰქონდა. აგებულების მიხედვით, პირის ნაცვალსახელის ყველა ვარიანტი ორ ძირითად ჯგუფად დაიყო: ა) მარტივი, რომელიც ხმოვანზე ბოლოვდებოდა (*mē, me, mī, mi, eme*); ბ) რთული, რომლებშიც ბოლო ბგერა თანხმოვნით იყო წარმოდგენილი (*mec, mik, mih, mig, mich, emege, mir, mer, miz, mij*). ნაშრომში განხილულია მხოლოდ მარტივი და რთული ფორმების ხმულ თანხმოვნებზე დასრულებული ვარიანტები (*mec, mik, mih, mig, mich, emege*). ვინაიდან, ხმოვნის სიგრძის თვალსაზრისით, მარტივი ფორმების რაოდენობრივმა და თვისებრივმა განხილვამ ტოლი ბალანსი გამოამჟღავნა, აღნიშნული თვისება (ხმოვნის სიგრძე) მხედველობაში არ იქნა მიღებული. შესაბამისად, ლინგვისტური ანალიზის ღროს, როგორც ვრძელი, ისე მოკლე ხმოვნიანი ვარიანტები *me* და *mi* ფორმებით არის წარმოდგენილი.

ინდოევროპულ ენებში არსებული დიდი მასალის მიუხედავად, პირველი პირის ნაცვალსახელის ირიბი ბრუნვების (დატივი, აკუზატივი) გენეზისი, ისევე, როგორც ნომინატივისა, უცნობია. სამაგიეროდ, მნიშვნელოვან ინფორმაციას გვათავაზობს ქართველური მონაცემები, რომლებშიც ფიქსირდება ძველი ინგლისური, გერმანიკული და სხვა ინდოევროპული ენებისთვის დამახასიათებელი ფორმების იდენტური ერთეულები: სალიტ. ქართული *მე*, მეგრული *მა* და სვანური *მი*. კვლევამ აჩვენა, რომ ძველი ინგლისური და ინდოევროპული ფორმა *me* ქართული *მე*-დან იღებს სათავეს, მაშინ, როდესაც გერმანიკული და ინდოევროპული *mi*-ს არქეტიპად სვანური პირის ნაცვალსახელი *მი* გვევლინება. მეტიც, ქართველურში აღნიშნული პირის ნაცვალსახელთა სამი ბრუნვის (სახელობითი, მოთხრობითი, მიცემითი) იდენტურობა ადასტურებს არა მხოლოდ ინდოევროპული ნაცვალსახელის ქართველურ წარმომავლობას, არამედ ამ ენებში ფიქსირებულ ვარიანტულობას მიწვევასაც ხსნის; კერძოდ, ბრუნვის

ფორმათა იდენტურობას, რაც საკმაოდ გაართულებდა სესხების(?) პროცესს. ამჟამად, რთულია დაზუსტებით იმის თქმა, თუ კონკრეტულად რომელი ქართული ბრუნვის ფორმა დაედო საფუძვლად თითოეულ ინდოევროპულ პირის ნაცვალსახელს – მიცემითი თუ მოთხრობითი, თუმცა მათი არქტიპული როლი უდავოა.

ქართველური ნაცვალსახელოვანი სისტემიდან არის ნაწარმოები ხშულ თანხმოვნებზე დამთავრებული რთული ფორმებიც, რომელთა ანალიზი ორ საყრდენ მონაცემზე წარიმართა: ა) ინდოევროპული ნაცვალსახელების შესაპირისპირებელ-შესადარებელ მასალად კვლავ ქართველურ ნაცვალსახელთა მონაცემები იქნა გამოყენებული; ბ) გათვალისწინებულია ძველი ინგლისური და ინდოევროპული პირველი პირის ნაცვალსახელის სახელობითი ბრუნვის ქართველური წარმომავლობა (მესხი). კვლევამ ფრიად საინტერესო ფაქტები გამოამჟღავნა; კერძოდ ის, რომ ძველი ინგლისური *me* წარმოადგენს სალიტ. ქართული *მე*-სა და მეგრულის მოთხრობითი ბრუნვის ნიშნის -ჟ-ს ჩაკირულ ფორმას ($მე + ქ / me + k^h$), ხოლო გერმანიკულ ენებში გავრცელებული *mik*, *mih*, *mig*, *mich* კი ანალოგიური სტრუქტურის მქონე სვანური *მი*-სა და მეგრულის მოთხრობითი ბრუნვის ნიშნის (-ქ) კომბინაციას ($მი + ქ / mi + k^h$). აღნიშნული ფორმები ძველი ინგლისური პირველი პირის ნაცვალსახელის არა მხოლოდ სტრუქტურას ($ic < i + k^h$; $ich < i + k^h$), არამედ ამ უკანასკნელის ყველა ვარიანტულ თანხმოვანს იმეორებენ აუსლაუტში: *k*, *c*, *g*, *ch*, *h*.

მნიშვნელოვანია ქართველური მონაცემების როლი აღდგენილი (წინატევეტონური **mege*) და განსხვავებული (ბერძ. *emege*) ფორმების მორფემული შედგენილობისა და სტრუქტურის გამოვლენაშიც. კვლევამ დაადგინა, რომ როგორც წინატევეტონური *mege*, ისე ბერძნული *emege* ინტენსიფიკაციის ქართულ ნაწილაკ -ლა-ს შეიცავს, თუმცა ეს სტრუქტურის სრულიად განსხვავებულ მოდელებზე ვლინდება. წინატევეტონურ **mege*-ში ნაწილაკი -ლა ქართულ პირველი პირის ნაცვალსახელს პირდაპირ ერთვის (*მე-ლა > me-ge*), ხოლო ბერძნულში ფუძის რედუპლიკაციის, ანუ ინტენსიფიკაციის მეორად საფეხურზე შეინიშნება; შდრ.: *emege < eme + ge < eme < me + me < მე (+მე) + ლა*.

ძველი ინგლისური და სხვა ინდოევროპული ენების პირველი პირის ნაცვალსახელთა ირიბი ბრუნვების წარმოებისას იდენტური მოდელებისა და ერთი და იმავე ენობრივი მასალის არქტიპიუბად განმეორებითი გამოყენება ნათლად მიუთითებს მათ ქართული ენის სუბსტრატულ ბუნებაზე. აღნიშნულს ვრცელი ტერიტორია ეჭირა - ევროპის ჩრდილოეთიდან ხმელთაშუა ზღვის ბოლომდე, რაზეც ადრევე მიუთითებდა ჩვენს ნაშრომებში. ნიშანდობლივია, რომ თვით დასავლელ მეცნიერებს შორისაც გახშირდა ანალოგიური მოსაზრებები.

ANNA MESKHI

Genesis of English Personal Pronouns II

(Objective Case of First Personal Pronoun, Singular)

Latest linguistic and genetic research indicates that Kartvelian languages must have reached the British Isles via Europe in the Upper Paleolithic and must have enjoyed an uninterrupted, albeit changing existence until the Roman Conquest. This millennia-long stay of Kartvelian languages in Albion could not but have left traces both in English and other Indo-European tongues. The present discussion provides linguistic evidence in support of the advanced hypothesis.

The present article continues a series of papers devoted to the examination of the pronoun micro-system in Old English (OE); namely, personal pronouns. The subject of the discussion is the dative and accusative cases of the first personal pronoun singular *mē* (dative) and *mē, mec* (accusative). The electronic Oxford English Dictionary (eOED 2004) records the identical *mē* for both, dative and accusative cases throughout centuries. Nevertheless, the accusative case had another form *mec*, which parallels similar variants of *mech* and *meh* in the Northumbrian dialect. From 1300s to 1400s, the form was *mi*, while the period of 1400-1700 witnessed the change of *i* to *ee*. Interestingly, in the 18-19 centuries, the unstressed dialectal form features a back vowel *a* instead of the previous front *i* or *e* (ibid.).

The oblique forms (dative, accusative) of the first personal pronoun have cognates in four IE families: Germanic (nine tongues), Romance (Latin), Hellenic (Greek), and Celtic (Irish Gaelic, Welsh). Table 1 offers IE cognates of the pronoun under scrutiny:

Table 1

Dative and Accusative Cognates of OE First Personal Pronoun

Language	Dative	Accusative	
OE	<i>mē</i>	<i>mē</i>	<i>mec</i>
ME	<i>mi, mee</i>		
OFris.	<i>mi, mir</i>	<i>mi</i>	<i>mich</i>
OS		<i>mī, mē</i>	<i>mik</i>
MDu	<i>mī</i>		<i>mik</i>
ModDu.		<i>mij</i>	
OHG	<i>mir</i>		<i>mih</i>
MHG			<i>mich</i>
ModG	<i>mir</i>		

SW, Da			mig
ON	mér		mik
Goth.	miz		mik
Pre-Teut.	*mes		*mege
Lat.		mē	
Gk.		μῆς, με	μῆς-γε
OIrish		mē	
Mod. Irish		mi	
Welsh		mi	
OAryan		*eme *me	

Table 1 demonstrates a certain quantitative and qualitative imbalance existing between

dative and accusative forms. Quantitatively, the first group (dative forms) counts 10 registered and one reconstructed form (*mes), while the second class (accusative forms) contains 21 recorded and three reconstructed forms. Qualitative variance rests on the presence or absence of an additional consonant and its articulatory nature. The latter distinguishes two major sub-classes: a) forms without the final consonant (me, mē, mi, mī, eme) called *simple*; b) forms with the final consonant titled *complex*. Complex forms allow a further subdivision into two sets depending upon the type of consonant featuring in word-final position. The first group contains liquids or sibilants (Ofris., OHG mir, ON mer, Goth. miz, Pre-Teut. *mes), and the second—a predominant number of stops (OE mec, OS, MDu, ON, Goth. mik, OHG mih, Sw, Da mig, OFris., MHG mich, Gk. μῆς). The present analysis is limited to the examination of two classes—the simple and complex subgroup with stops presented in Table 2.

Table 2
Classification of IE Dative and Accusative Forms

Language	Simple	Complex	#
OE, OS, OIrish, Lat.	mē (mee)		6
Gk.	me		1
OAryan	*me		1
Gk.	eme		1
OAryan	*eme		1
OS	mī		1
OE, OFris., MDu, Welsh	mi		6

OFris., OHG		mir		2
ON		mer		1
Goth.		miz		1
ModDu		mij		1
*Pre-Teut.		*mes		1
OE			mec	1
OS, MDu, ON, Goth.			mik	4
OHG			mih	1
Sw, Da			mig	2
OFris., MHG			mich	2
Gk.			μηέγε	1
Pre-Teut.			*mege	1
Total	17 (15+2)	6	12 (11+1)	35 (32+3)

Simple group. The total number of simple forms (17) contains 15 recorded and two reconstructed forms differing only in the final vowel—*e* or *i*. Both variants display an almost equal fluctuation of vowel length—six instances of long \bar{e} ($m\bar{e}$) vs. two cases of recorded short *e* (*me*), and six variants with short *i* (mi) vs. one instance of long \bar{i} ($m\bar{i}$). Differently put, the number of lexemes with long (\bar{e} , \bar{i}) and short (*e*, *i*) vowels is almost equal—seven vs. eight. The described distribution of vowel length reduces its significance for the linguistic analysis allowing the use of *me* and *mi* forms for both cases—*me* / $m\bar{e}$ and $m\bar{i}$ / *mi*. This methodological technique is validated by accusative forms where only short vowels are found.

The received quantitative harmony of *me* and *mi* is “broken” by their linguistic and geographical distribution. Out of four IE families that feature *me*, two tongues are Germanic (Old English, Old Scandinavian), one is Old Irish (Celtic), one—Greek (Hellenic), and one—Latin (Romance). These language families outline the area from north Europe to the Mediterranean and build a vertical north-south axis of the lexeme. Unlike *me*, *mi* is found in two language groups only: three *Germanic* tongues comprising Old Frisian, Old Scandinavian, and Middle Dutch, and two *Celtic* languages—Welsh and modern Irish. Therefore, *mi* is more “Germanic” than *me*, which is more “Indo-European”. Furthermore, *mi* has a more clustered distribution centering on the British Isles and northern Europe, while *me* covers a much wider geography of the continent:

Table 3
Geographical Distribution of the First Personal Pronoun

Language Spread	Case forms			
North Europe—Mediterranean	Dative		Accusative	
Germanic (OE, OS)	me		me	
Celtic (OIrish)			me	
Latin			me	
Greek			me, eme	
British Isles & North Europe				
Germanic: OFris		mi		mi
OS		mi		mi
MDu		mi		
Celtic: ModIrish				mi
Welsh				mi

The origins of the oblique cases of *me* and *mi* are unknown. Huge IE material fails to account for their emergence while Kartvelian languages offer a solution. Similar to the nominative case of the Old English (also, Germanic and IE) personal pronoun *ic / ich*, which originates from the ergative case of the Kartvelian (Megruli) third personal / demonstrative pronoun *ic^h / ec^h* (A. Meskhi, 2012), the Kartvelian pronoun system contains ample evidence worthy of inclusion into the present analysis:

Georgian	Megrelian	Chan	Svan
me	ma	ma	mi

Kartvelian personal pronouns of the first person, singular exhibit complete phonetic identity with their IE counterparts; like OE, Germanic or IE pronouns Kartvelian lexemes are represented by the same *m*-stem plus a vowel. Three vowels are distinguished: Georgian *e*, Megrel-Chan *a*, and Svan *i*. The Georgian (*me*) and Svan (*mi*) are identical with OE, other Germanic, Hellenic, Romance, and Celtic *me / mi* forms, while the Megrel-Chan variant (*ma*) corroborates with the unstressed dialectal form of the 18-19 centuries.

Formal (phonetic) identity of Kartvelian *me / mi* and IE *me / mi* is strengthened by their semantic identity. Being deictic elements, the semantic identity of pronouns is of a much higher caliber than usual congruence of denotational or significative components of meaning. In case of pronouns semantic closeness refers to such abstract semes of grammatical categories as (a) part of speech meaning (pronoun), (b) category of person (first person), and (c) category of number (singular). The revealed phono-semantic identity of Kartvelian (Kartuli, Svan) and IE pairs (*me—me, mi—mi*) is vulnerable in one feature—the case, which has to be addressed now.

Kartvelian first personal pronouns have a peculiar al system characterized by a double stem (Table 4):

Table 4
Declension of Kartuli *me* and Svan *mi*, Singular¹

Case	Kartuli	Svan	Megruli	Case
Nominative	me	mi	ma	
Ergative	me	mi	ma	
Dative	me	mi	ma	
Genitive	chem	mishgu	chkim-i	
Instrumental	chem-it ^h	mishgu-shu	chkim	Directive
Adverbial	chem-ad	mishgu-d	chkim-de	Initiative
Vocative	chem.-o		chkim-o / chkim-ot ^h	Destinational
			chkim-od	Vocative

Table 4 shows that Kartvelian *me*, *ma*, and *mi* are *indeclinable* in the first three cases and retain their nominative forms in the ergative and dative. The rest of the cases are built from a different base—*chem* / *chkim* / *mishgu*—taking the case endings *-it^h* / *-shu* / *-Ø* in the instrumental, *-ad -d* / *-de* in the adverbial, and *-o* / *“ / -o / or^h* in the vocative. The declension of the Kartvelian first personal pronoun throws light not only on the Kartvelian origin of OE and other IE first personal pronouns, but what is even more significant, *outlines the linguistic space of confusion that must have “stimulated” the emergence of a variety of IE forms*: a) different forms of the Kartvelian first personal pronouns (*me*, *ma*, *mi*); b) identical forms in three different cases (nominative, ergative, dative) with different functions. The selection of concrete variants and their distribution among different cases must have been a complicated and confounding process consisting in sifting, sorting, and classifying various Kartvelian parallel forms. The complexity of the process is clearly demonstrated by the Megrelian *ma* used as an unstressed dialectal form. Today, it is difficult to say which individual case form or forms were taken over as dative or accusative by English or other Germanic or IE tongues, but they must have definitively included the oblique ergative and/or dative Kartvelian forms.

Could there have been a reverse direction of borrowing?

A number of reasons such as geographical, genetic, and linguistic make the answer negative. Geographically, Kartvelian languages are spread over a small Transcaucasus territory, while IE tongues are dispersed over a vast area of Europe, which makes the process of borrowing different pronoun variants by individual Kartvelian languages both impossible and illogical. Genetically, female (HV) and male (R1b, I) haplotypes whose descendents make up the greatest population of modern Europe and the British Isles were born in the Caucasus (S. Oppenheimer 2007, p. 126; http://www.eupedia.com/europe/Haplogroup_R1b_Y-DNA.shtml#distribution) and migrated to Europe in the Upper Paleolithic carrying their native (Kartvelian) languages with them. Linguistically, Kartvelian is related to Basque (M. Kurdiani

¹ Declension of pronouns follows Ios. Kipshidze, 1994, p. 91/039-93/093. Svan case forms have several variants: Instrumental: *mishgu-shu* (new); *mishgû-a-shû* / *mishgû-am-shû* (old); Adverbial: *mishgud* (new); *mishgû-a-d* / *mishgû-am-d* (old). I would like to sincerely thank Prof. K. Margiani-Subari for the information on Svan pronouns

2007, p. 441-552) whose similar non-IE language preceded Indo-European tongues on the British Isles. The recovered identity of Kartvelian and OE and other IE forms coupled with the above mentioned factors lead to a single conclusion—*genetic relations of all the discussed forms and the archetypical or substrate status of Kartvelian*. If so, the examination of complex forms should confirm the received outcome.

Complex group. The Kartvelian origin of the OE oblique *mec* (accusative) should be examined in conjunction with the Kartvelian etymology of the nominative singular of the OE first personal pronoun (*ic, ich*). It was found that the structure of the nominative *ic / icʰ* comprised the root *i* and the ergative case ending *-kʰ / -j* (A. Meskhi, 2012). This suggests an identical structure of OE *mec* and an identical function of the final consonant *c*. Differently put, the OE accusative *mec* is a combination of *me + c* where *me* is the Kartuli root morpheme *me* and *c* the Megrelian ergative case ending *-kʰ*. A possible presence or absence of the glottal stop (*c*) in the OE accusative case (*me, mec*) performs two functions; on the one hand, it identifies the final consonant (*c*) as a grammatical formant—a case forming suffix, and on the other, confirms the confusion originating from the source language; namely, Kartvelian first personal pronouns had identical forms in three cases (nominative, ergative, dative) which could easily produce parallel forms of the Kartuli *me* for dative and accusative and the hybrid Kartvelian *mec* for accusative. The reasons standing behind the creation of the hybrid *mec* must have been the memory of the significance of the ergative case in the source language and its great functional load (Arn. Chikobava, 1948). Table 5 summarizes the results of the analysis of the Old English first personal pronoun and its origin from Kartvelian archetypes:

Table 5
OE First Personal Pronoun and its Kartvelian Archetypes

OE		Kartvelian	
Form	Case	Form	Case
<i>ic = i + c</i> <i>ich = i + cʰ</i>	nominative	<i>i-kʰ < tina</i> (this) <i>e-kʰ < tena</i> (that)	ergative
<i>me</i>	nominative accusative	<i>me</i>	nominative ergative dative
<i>mec = me + c</i>	accusative		Kart. + Megr. erg. Ending <i>me + kʰ</i>

The correctness of the study is substantiated by other forms of OE personal pronouns; e.g. the accusative singular *ƿēc, ƿē* of the second personal pronoun *þū* exhibit the same structural formula; cf.: *mec = me + c* and *ƿēc = ƿē + c*. Further confirmatory evidence comes from the accusative plural of the same personal pronoun displaying an analogical structure and morphemic composition: *ēowic = ēow + (i)c*. Identical accusative forms of first and second personal pronouns *me / mec, þē / ƿēc*, and *ēow / ēowic* are a clear indication of a movable character of the final consonant *c* pointing to its grammatical function.

The Kartvelian origin of the OE complex accusative *mec* helps carry out the etymological study of other Germanic cognates *mik* (OS, MDu, ON, Goth.), *mig* (Sw, Da.), *mich* (OFris., MHG), and *mih* (OHG) whose structure and morphemic composition display striking similarity with the discussed OE accusative *mec*. Similar to *mec*, they can be segmented into the root *mi* and the final glottal consonant. The first constituent (*mi*) is the Svan first personal pronoun, while the final consonant represented by a variety of glottal stops (*c*, *k*, *g*, *ch* and the aspirated *h*) are registered attempts to reproduce a difficult source sound (k^h)—a voiceless aspirated stop, just as it happens with the nominative case of the first personal pronoun.

Table 6

Identity of Final Consonants of IE First Personal Pronoun

Indo-European (nominative)	Kartvelian	Indo-European (accusative)
c	$-k^h/-j$	c
k		k
ch		ch
h		h
g		g

It follows that the IE complex accusative forms represent a *symbiosis* of the Svan nominative *mi* plus the Megrelian ergative case ending ($-k^h$) rendered through different stops. The resultant Svan-Megrelian hybrid *mi + k^h* repeats the Kartuli-Megrelian model *me + k^h* elucidating not only a regular pattern of case formation, but also the objective nature of the presented analysis.

Table 7

Structure and Origin of Germanic First Personal Pronoun Complex Accusative

Germanic languages	Complex accusative	Structure	Kartvelian Archetype
OS, MDu, ON, Goth	<i>mik</i>	<i>mi + k</i>	Svan + Megr. erg. ending
OHG	<i>mih</i>	<i>mi + h</i> $h < ch$	
Sw, Da	<i>mig</i>	<i>mi + g</i>	
OFris, MHG	<i>mich</i>	<i>mi + ch</i>	

Table 7 clarifies the origin, structure, and morphemic status of each constituent element pushing the analysis towards examining the reconstructed Pre-Teutonic **mege*. By analogy with other complex forms **mege* can be viewed as a combination of two elements: *me + ge*. The solution of the problem comes from the Greek *emege* (μέγε), which, according to OED, is a derivative of the root *eme* (μέ) and the limiting particle *-ge* ($-\gamma\epsilon$) meaning “at least” (eOED 2004). The Greek particle ($-\gamma\epsilon$) appears to be of Georgian origin, too. In Kartvelian, there is a morphemoid-particle *-ya* (ყა), which, when added to notional words, imparts them a general meaning of positive or negative limitation (B. Jorbenadze, M. Kobaidze, M. Beridze, 1988, pp. 414-416).

With pronouns it builds derivatives of various degrees of emphasis; e.g. მე-ღა დავრჩი (me-γa davrchi) = I am the only person left, ვინ-ღა მოვა ახლა აქ (vin-γa mova akhla ak) = Who will ever come here now? etc.

The Pre-Teutonic **mege* follows the structure of the Kartvelian *me-γa* (მე-ღა) in a number of features: a) identical structures: *me-ge* and *me-γa*; b) identical root morphemes: *me* and *me*; c) affixal nature of the Pre-Teutonic *-ge* and Kartvelian *-γa*. Consequently, the Pre-Teutonic *-ge* shares the same limiting function of its Kartvelian and Greek counterparts. The only differentiating feature—the pronunciation of the Pre-Teutonic *-ge* and Kartvelian *-γa* (voiced velar fricative)—cannot prevent their identification as the ancient phonetic value of *g* (ʔ) coincided with the Kartvelian *γ*. Therefore, the Pre-Teutonic **mege* has a living parallel in Kartvelian (me-γa = მე-ღა) which enables us to remove the mark of reconstruction from the lexeme.

The decipherment of Pre-Teutonic *mege* paves the path to a comparative study of the Greek μέγε. The focus is again on the limiting particle *-γε*. In Kartvelian, when limitation is carried to its utmost degree, the language *doubles the pronoun* and adds the particle; e.g. მე, მე-ღა დავრჩი ამ ცოდვილ ქვეყანაზე (me, me-γa davrchi am tsodvil kvekanaze) = It is *me*, *only me* who is left in this sinful world. Comparing the three Greek variants of the first personal pronoun—*me*, *eme*, *emege*—with the Kartvelian *me*, *me-γa* uncovers the processes governing the expression of different degrees of limiting intensification: first is the neutral μέ (Kartvelian *me*), then comes μέ deriving from the reduplicated *meme* (Kartvelian *me-me*) through the loss of the initial consonant *m*, and the last level is μέ-γε where the previous stage of emphasis (reduplication) is actually lost. It is interesting to note that similar to the ancient pronunciation of Pre-Teutonic *g* (voiced velar fricative), the earliest phonetic value of Greek *-γε* was the same voiced velar fricative.

The phono-semantic identity of the Kartvelian evidence (me, -γa) with all the Greek lexemes (μέ, μέ, μέγε) uncovers the latter's Kartvelian etymology and elucidates the developmental path pursued by the Greek pronoun:

Kartvelian		Greek				
Archetype		Pers. pr.	Intensification	Repeated intensification		Final form
me	>	me	meme > eme	emeγε		eme-γε

The comparison of Pre-Teutonic *mege* and Greek *emege* (μέγε) reveals different Kartvelian structures that acted as separate archetypes to the discussed items (*mege*, *emege*). In the case of the Pre-Teutonic *mege*, the limiting particle is added directly to the simple root (*me*) marking the first stage of emphasis and reflecting the identical Kartvelian *me-γa* (მე-ღა). On the other hand, the Greek *emege* rests on the shortened form (*eme*) of the reduplicated root *meme* plus the limiting particle (*-ge*). The Pre-Teutonic *mege* underwent a single derivational step (me + ge), while the Greek one covered three stages: a) me > meme; b) meme > eme; c) eme + ge. The second stage of the Greek pronoun (meme > eme) sheds light on the etymology and formation of the Old Aryan reconstructed **eme*, which also goes back to its Kartvelian source: Kart. *me-me* > Old Aryan *meme* > *eme*.

The present discussion of OE and other IE dative and accusative forms of the first personal pronoun in conjunction with the Kartvelian evidence allows us to draw a number of important conclusions. Thus, the OE dative and accusative case forms of the first personal pronoun (*ic / ich*) originate from their Kartvelian archetypes of oblique case forms (ergative, dative). The dative and accusative *me / mē* derive from the Kartvelian ergative and dative *me*, while other Germanic forms of *mi / mī* take origin from the identical Svan form *mi*. The complex form of the OE accusative case *meo* is a fossilized hybrid of the original Kartvelian root *me* and the Megrelian ergative case ending *-kʰ*, while other Germanic complex accusative forms (*mik, mich, mig*) represent the same Kartvelian amalgam of the Svan *mi* and the Megrelian ergative case ending *-kʰ*.

The study of dative and accusative case forms of Old English and other IE first personal pronouns provides crucial evidence not only for the archetypal status of the Kartvelian material in relation to the discussed IE evidence, but more importantly, points towards the spread of the Kartvelian substrate from extreme north Europe to the Mediterranean coast in the south (A. Meskhi 2012a).

Bibliography

1. **Arn. Chikobava, 1948** - Arn. Chikobava, Problem of Ergativity in Ibero-Caucasian languages, The relationship of Nominative and Ergative constructions based on the evidence of Old Literary Georgian, Tb. 1948 (In Georgian).
2. **B. Jorbenadze, M. Kobaidze, M. Beridze, 1988** - “ B. Jorbenadze, M. Kobaidze, M. Beridze, Dictionary of Georgian Morphemes and Modal Elements, Tb. 1988 (In Georgian).
3. **Ios. Kipshidze, 1994** - “ Selected works, Tb. 1994 (In Georgian).
4. **M. Kurdiani, 2007** - M. Kurdiani, Basics of Ibero-Caucasian Linguistics, Tb. 2007.
5. **A. Meskhi, 2012a** - “ A. Meskhi, A History of the English Language, Against Iberian Prehistory, Part I, Tb. 2012 (In Georgian).
6. **A. Meskhi, 2012b** - “ A. Meskhi, The Kartvelian Origin of English Personal Pronouns, Scientific Conference dedicated to the memory of Professor Genadi Burchuladze, Proceedings of the Conference, Gori Teaching University and Arnold Chikobava Institute of Linguistics, Tb. 2012 (In Georgian).
7. **St. Oppenheimer, 2007** - “ St. Oppenheimer, The Origins of the British, London. 2007.
8. **Oxford English Dictionary**, electronic edition, 2004 (eOED).
9. **http://www.eupedia.com/europe/Haplogroup_R1b_Y-DNA.shtml#distribution**

მარიამ მირესაშვილი

კულტურული კლურალიზმისთვის
ღამახასიათებელი ბინარული ოპოზიციების შესახებ

საბჭოთა იმპერიის დაშლის შემდგომ საზოგადოების დემოკრატიზაციამ და პარტიული “მზრუნველობის” გაქრობამ ხელი შეუწყო ისეთი ნაწარმოებების დაბეჭდვას, რომლებშიც ჩვენი საზოგადოების პრობლემები დაუფარავად იყო წარმოჩენილი. ქართულ ლიტერატურასა და ხელოვნებაში დამკვიდრდა პლურალიზმი. სოციალისტური რეალიზმი აღარ იყო ერთადერთი მიმდინარეობა და მეთოდი ქართულ კულტურულ სივრცეში. პოსტსაბჭოური პერიოდის ლიტერატურულ და მხატვრულ კრიტიკაში უკვე ბანალური გახდა აღნიშნული პერიოდის, როგორც *პოსტმოდერნულის* დახასიათება. ამასთან ერთად, პოსტმოდერნიზმი მოიაზრება, როგორც სხვადასხვა მხატვრული სტილის ოფიციალური აღიარება; ყველა მხატვრული სტილი თანასწორუფლებიანია, ხელოვანმა ნებისმიერი მათგანი შეიძლება აირჩიოს.

თუ აღნიშნული თვალსაზრისით მივუდგებით საკითხს, შეიძლება ითქვას, რომ ჩვენს თანამედროვე კრიტიკაში დასავლური ტერმინი — “პოსტმოდერნიზმი” — გამოიყენება სრულიად განსაზღვრული ანალოგიით. მხედველობაში გვაქვს ის ფაქტი, რომ მოდერნიზმის ესთეტიკური დიქტატურისგან გათავისუფლება და პროგრამულ კულტურულ პლურალიზმზე გადასვლა, რასაც დასავლეთში 1960-70-იან წლებში ჰქონდა ადგილი, ჩვენს შემთხვევაში გააზრებულა, როგორც *სოცრეალიზმის ოფიციალური ნორმებისგან გათავისუფლება*, რასაც, შესაბამისად, სსრკ-ში 1970-80-იან წლებში ჰქონდა ადგილი. ამასთან, ორივე შემთხვევაში ახალი კულტურული პლურალიზმის დამკვიდრება მიმდინარეობს წინარე ეტაპის “დადებით ფასეულობებთან” (რომლებიც ახალ რეალობაშიც ინარჩუნებენ აქტუალობას) პირდაპირი ან ფარული პოლემიკის გზით. აქედან მომდინარეობს “პოსტ” თავსართიც, რომელიც მიანიშნებს, ერთი მხრივ, პოლემიკურ “არა“-ზე და, მეორე მხრივ, უარყოფილი კულტურული ნორმების ლოგიკურ და ისტორიულ მემკვიდრეობითობაზე.

ზემოაღნიშნული ანალოგიების სიზუსტე და, შესაბამისად, ტერმინ “პოსტმოდერნიზმის” გამოყენება პოსტსაბჭოური კულტურული სიტუაციის დასახასიათებლად დამოკიდებულია იმაზეც, თუ რამდენად შეიძლება ვაღიაროთ საბჭოთა კულტურა XX საუკუნის მოდერნიზმის საერთო ისტორიის ნაწილად. ამ საკითხთან დაკავშირებით სხვადასხვა, ზოგჯერ ურთიერთგამომრიცხავ შეხედულებებს ვხვდებით უცხოელ და ქართველ ლიტერატურის კრიტიკოსთა ნააზრევში. ქვემოთ შევეცდებით მათ წარმოჩენასა და შეგვარებას.

ცნობილი ლიტერატურის თეორეტიკოსის, ბორის გროისის, თანახმად, სტალინური სოცრეალიზმი წარმოადგენს თავისი დროის გლობალური მოდერნიზტული კულტურის სპეციფიკურ ვარიანტს (ბ. გროისი, 1992, გვ. 15-18). თუ ამ მოსაზრებას გავიზიარებთ, მაშინ პოსტსაბჭოთა კულტურაც შეიძლება განვიხილოთ, როგორც პოსტმოდერნიზმის თავისებური ვარიანტი. აქვე

შევნიშნავთ, რომ არ შეიძლება ტოლობის ნიშნის დასმა საბჭოთა კავშირში არსებულ სოცრეალიზმის დიქტატურასა და დასავლეთის მხატვრულ კრიტიკასა და ინსტიტუციებში მოდერნიზმის წამყვან, დომინანტურ პოზიციას შორის. სოცრეალიზმის დიქტატურას პრინციპულად განსხვავებული ხასიათი ჰქონდა; იგი სახელმწიფო პოლიტიკის შემადგენელ ნაწილს წარმოადგენდა, რასაც დასავლურ სამყაროში მოდერნიზმის შემთხვევაში აღვილი არ ჰქონია. ამდენად, სოცრეალიზმსა და მოდერნიზმს, მათი მოქმედების არეალის ფარგლებშიც კი (ანუ საბჭოთა კავშირსა და დასავლეთში), სხვადასხვა დატვირთვა ჰქონდათ. აღნიშნული განსხვავების მიუხედავად, საინტერესოდ მიგვაჩნია დასავლური მოდერნიზმისა და სოცრეალიზმის ესთეტიკური სტრატეგიების ურთიერთმიმართების განხილვა.

თუ ჩვენთვის საინტერესო კულტურული სტრატეგიების აღწერას გამორიცხვის მეთოდით მივუდგებით (ანუ, იმის აღწერით, თუ რას უარყოფენ ისინი), მაშინ შემდეგი სურათი გამოიკვეთება: როგორც ცნობილია, კლასიკური მოდერნიზმი საკუთარ თავს განსაზღვრავს თანამედროვე კომერციული მასობრივი კულტურის უარყოფის გზით; მთელი ეს სფერო მოდერნისტული იდეოლოგიის მიერ კიჩად არის აღიარებული. იმავდროულად, მოდერნიზმი უარყოფს მხატვრულ ტრადიციებსაც, რადგან ისინი ათვისებულია, შემეცნებულია მასების მიერ (მაგ., თ. აღორნო, 1996; კ. გრინბერგი, 1999). ამგვარად, მოდერნიზმის ცენტრალურ ოპოზიციად წარმოგვიდგება “მაღალი კულტურა/მასობრივი კულტურა“ (high/low). ამასთან, მაღალი კულტურა მოიაზრება, როგორც ავტონომიური მხატვრული პრაქტიკა, რომელიც გამორიცხავს ხელოვანის დამოკიდებულებას ისეთ “გარეგან” ფაქტორებზე, როგორებიცაა პოლიტიკური ძალაუფლება, სამომხმარებლო ბაზარი და სხვა.

მოდერნიზმის იდეოლოგიის თანახმად, მხოლოდ თავისუფალ ხელოვანს შეუძლია, ჩასწვდეს კულტურის ჭეშმარიტ ფასეულობებს და ადეკვატურად გამოხატოს ისინი. შესაბამისად, იდეოლოგიური დისკუსია, რომელიც პერიოდულად მიმდინარეობდა მოდერნისტულ პარადიგმაში, მიმართული იყო პოლიტიზირებულობის, კომერციულობის, მასობრიობის თანმიმდევრულ გამორიცხვაზე, რაც, თავის მხრივ, მიზნად ისახავდა მხატვრული ნაწარმოების გამიჯვნას გარეგანი ფაქტორებისგან, უზრუნველყოფდა მხატვრული სიტყვის მაქსიმალურ სიწმინდეს. მიუხედავად იმისა, რომ მოდერნისტული კრიტიკა დროდადრო თავდაცვამდა ეჭვს მხატვრული ნაწარმოების აბსოლუტური ავტონომიურობის შესაძლებლობის თაობაზე, მის მიერ შესაბამისი იდეალისკენ სწრაფვის საკითხი (გარეგანი ფაქტორებისგან აბსოლუტურად თავისუფალი, წმინდა ხელოვნება) “დღის წესრიგიდან” არასდროს მოხსნილა (ი. ბაკშტეინი, 1999).

თუკი ბინარული ოპოზიცია “მაღალი/დაბალი“ (high/low) მოდერნიზმს განსაზღვრავს, სოცრეალიზმის განმსაზღვრელ ფუნდამენტურ ოპოზიციას წარმოადგენს “საბჭოური/არასაბჭოური“. იმისთვის, რომ დავადგინოთ ურთიერთმიმართება მოდერნიზმსა და სოცრეალიზმს შორის, უპირველეს ყოვლისა, თვალი უნდა მივადევნოთ ზემოაღნიშნული ბინარული ოპოზიციების ფუნქციონირებას. თავდაპირველად, მათ მსგავსებაზე შევაჩეროთ ყურადღება.

“საბჭოურიც“ (მოდერნიზმის “მაღლის“ მსგავსად) გულისხმობს ფართო ავტონომიურობას; თავისი არსით, კომუნიზმიც ხომ მოწოდებული იყო, რათა

გაეთავისუფლებინა ადამიანი ბუნებასა და ბაზარზე დამოკიდებულებისგან. ამიტომ, საბჭოთა კულტურა კონცენტრირებული იყო თავისი ავტონომიურობის უზრუნველყოფაზე; იგი ცდილობდა, რომ “განწმენდილიყო“ ყოველგვარი უცხო და მისთვის მიუღებელი შეხედულებებისა და გავლენებისგან. აღნიშნულ “განწმენდას“ შესაძლოა, პოლიტიკური ხასიათიც კი მიეღო (პერიოდულად ასეც ხდებოდა). სწორედ ზემოაღნიშნული ფაქტორები აახლოვებს ერთმანეთთან კლასიკურ სოვეტიზმსა და კლასიკურ მოდერნიზმს. ორივე პარადიგმისთვის შინაგანი მხატვრული ხედვის ავთენტურობის წარმოსაჩენად ერთ-ერთ მნიშვნელოვან წინაპირობას წარმოადგენს გარეგანი ფაქტორებისგან განთავისუფლება, “განწმენდა“.

ამასთან ერთად, ოპოზიცია “საბჭოური/არასაბჭოური“ მოდერნიზმის ბინარული წყვილისგან განსხვავებული სახით არის ორგანიზებული. საქმე ისაა, რომ სოცრეალიზმი ხელოვნების ყველა დარგში, როგორც წესი, მიმართავს: საყოველთაოდ აღიარებულ ტრადიციულ ფორმებს, მასკულტურის ელემენტებს, ფოლკლორს და ა.შ. ამიტომაც შეუძლებელია, რომ წმინდა ფორმალური, ესთეტიკური ანალიზის საფუძველზე (რომელსაც ეყრდნობდა თანამედროვე მუზეუმების, მხატვრული კრიტიკის, ხელოვნების სწავლების და ა. შ. მთელი სისტემა) განვასხვავოთ იგი კიჩისგან (იგულისხმება კიჩის მოდერნისტული კრიტიკის დეფინიცია).

სოცრეალიზმის ხელოვნების განსხვავება ტრადიციული აკადემიური ან მასობრივი კომერციული ხელოვნებისგან მდგომარეობს *მზა მხატვრული ხერხებისა და ფორმების სპეციფიკურ კონტექსტუალურ გამოყენებაში*, რაც წინააღმდეგობაშია მათ “ნორმალურ“ ფუნქციონირებასთან. კერძოდ, ნაცვლად იმისა, რომ ხალხისთვის შეთავაზებული *მხატვრული ხერხები და ფორმები* (ცხადია, მათი გემოვნების გათვალისწინებით) უბრალოდ მოწონებული იყოს მასების მიერ, ისინი პროპაგანდისტულ იარაღად იქცევა ტრადიციული პროტოტიპების არმქონე საზოგადოების ხელში.

ამგვარად, სოცრეალიზმის სპეციფიკა განისაზღვრება არა *ფორმალურ-ესთეტიკური ანალიზის*, არამედ *ფორმასთან კონტექსტუალური მიმართების* დონეზე. ამ თვალსაზრისით სრულიად აშკარაა მისი ანალოგია პოსტმოდერნიზმთან, რომელიც შეიძლება განვსაზღვროთ, როგორც *მზა კულტურული ფორმების აპროპრიაცია* მათთვის უჩვეულო კონტექსტების ფუნქციონირებაში.

ზემოაღნიშნული თვისებების გათვალისწინებით, ბორის გროისმა სოცრეალიზმს “ნახევარსტილი“ უწოდა, რომელშიც, მისი აზრით, “აპროპრიაციის პროტომოდერნისტული ტექნიკა აგრძელებს “მუშაობას“ მოდერნისტული იდეალის (ე. წ. ისტორიული გამონაკლისის) ძიების, ავტონომიურობისა და შინაგანი სიწმინდის შესანარჩუნებლად“ (ბ. გროისი, 2008, გვ. 46). აღსანიშნავია, რომ ამდაგვარი “ნახევარსტილურობა“ ახასიათებს 1930-40-იანი წლების სხვა მხატვრულ მიმდინარეობებსაც, პირველ რიგში, სიურრეალიზმს, რომლის მხატვრულმა გამოცდილებამ მოგვიანებით მნიშვნელოვანი გავლენა მოახდინა პოსტმოდერნიზმის თეორიაზე. აღნიშნული თვალსაზრისი გატარებულია ცნობილი ლიტერატურის თეორეტიკოსების: რ. კრაუსის, ე. ბატაის, ე. ლაკანისა და სხვათა სამეცნიერო ნაშრომებში.

ზემოთ აღნიშნული თავისებურებების გამო, სოცრეალიზმი ოპოზიციურ მდგომარეობაში აღმოჩნდა დასავლურ კულტურასთან მიმართებით. ერთი მხრივ, სოცრეალიზმისთვის “მაღალი” მოდერნისტული კულტურა ელიტური და ინდივიდუალისტურია, ხოლო, მეორე მხრივ, მისთვის მიუღებელია “დაბალი“, კომერციული, ვულგარული მასკულტურა. საბჭოური კულტურის თვალთახედვით, მოდერნისტი ხელოვანი **სამომხმარებლო ბაზარზეა** ორიენტირებული, მის მოთხოვნებს აკმაყოფილებს. რაც შეეხება საბჭოთა ხელოვანს, იგი **მაღალ იდეალებზეა** ორიენტირებული და, შესაბამისად, იღვწის სამყაროს გარდაქმნის კოლექტიური პროექტის განსახორციელებლად. ცხადია, საბჭოთა კრიტიკოსების არგუმენტაცია მიუღებელია მოდერნიზმის თეორეტიკოსებისთვის, რომლებიც ზემოაღნიშნულ სიტუაციას “იდეოლოგიური თავშესაფრის“ ძიებად განიხილავენ: იგულისხმება, რომ კოლექტიური პროექტის განხორციელებას სახელმწიფო ხელმძღვანელობს; ამდენად, ხელოვანი დამოკიდებულია პოლიტიკურ ხელისუფლებაზე (პ. გიუნტერი, 2000, გვ. 145-148). ამგვარად, იდეოლოგიური დაპირისპირება სოვეტიზმსა და მოდერნიზმს შორის ეჭვგარეშეა. მართალია, ორივე მხარე თვლის, რომ ხელოვნება ავტონომიური, დამოუკიდებელი უნდა იყოს, მაგრამ ბრალს სდებენ ერთმანეთს ამ იდეის ლალატში: ერთი მხარე – პოლიტიკის, მეორე მხარე – სამომხმარებლო ბაზრის სასარგებლოდ.

როგორც ზემოთ აღვნიშნეთ, პოსტსაბჭოური სალიტერატურო კრიტიკა XX საუკუნის 80-იანი წლების II ნახევრის შემდგომ პერიოდს ახასიათებს, როგორც პოსტმოდერნულს. პოსტმოდერნიზმი ისტორიულ ჭრილში დაემთხვა აღმოსავლეთ ევროპასა და საბჭოთა კავშირში (ცხადია, საქართველოშიც) პოლიტიკური და სოციალური ურთიერთობების არსებული სისტემის ძირეული რღვევის ეპოქას. საბჭოთა იმპერიის დაშლა, რომელიც ოცნებად ჰქონდა გადაქცეული ქართველ ხალხს, ვერ იქცა ერთმნიშვნელოვან გარანტიად, რომ ქვეყანაში პოლიტიკურ თავისუფლებასთან ერთად სრული ჰარმონია, სულიერი სიმშვიდე და მატერიალური კეთილდღეობა დაისადგურებდა. ერი უამრავი პრობლემის წინაშე აღმოჩნდა. ამას დაემატა სამოქალაქო დაპირისპირება (ე.წ. თბილისის ომი) და ტრაგიკული მარცხი სამაჩაბლოსა და აფხაზეთში, რამაც ქართველ კაცს გარკვეულწილად დაუკარგა საკუთარი თავის რწმენა, დააეჭვა საკუთარ შესაძლებლობებში. ქვეყანაში კრიზისმა, შიშმა და იმედგაცრუებამ დაისადგურა. აღნიშნული პრობლემების ფონზე, განსაკუთრებით გამძაფრდა ყველა მცირერიცხოვანი ერისათვის დამახასიათებელი გლობალიზაციის შიში. პოლიტიკურ-ეკონომიკურმა და ფსიქოლოგიურმა წინაპირობებმა განსაზღვრეს ქართული პოსტმოდერნიზმის განვითარება. სავსებით გასაზიარებელია კრიტიკოს ნუგზარ მუზაშვილის შენიშვნა, რომ “პოსტმოდერნისტული ესთეტიკა ის უნივერსალური მეთოდი თუ რეაქციაა, რითაც საერთოდ კულტურამ შეიძლება უპასუხოს როგორც ევროპულ, ისე ჩვენი საზოგადოებისთვის დამახასიათებელ კრიზისებს” (ნ. მუზაშვილი, 2001, გვ. 3).

კლასიკოსთა ტრადიციული ნაწარმოებების ესთეტიკაზე გაზრდილმა ქართველმა მკითხველმა ბოლომდე ვერ გაითავისა ის რეალობა, რომელიც მიმდინარე პროცესებმა დაამკვიდრა ქართულ ლიტერატურაში. სალიტერატურო კრიტიკაშიც არაერთხელ წაშლია დისკუსია თემაზე, თუ რა არის პოსტმოდერნიზმი: კულტურის განვითარების ახალი მწვერვალი თუ

დადმავალი საფეხური; და საერთოდ, შეიძლება თუ არა საუბარი ქართულ პოსტმოდერნიზმზე? როგორც ზემოთ აღვნიშნეთ, ქართველი კრიტიკოსები ვერ თანხმდებიან ვერც საქართველოში პოსტმოდერნიზმის წარმოშობის დათარიღების და ვერც თავად ფაქტის — არსებობს თუ არა ქართული პოსტმოდერნიზმი — თაობაზე. მიგვაჩნია, რომ ქართული პოსტმოდერნიზმი, თვისობრივად, რა თქმა უნდა, განსხვავდება დასავლური პოსტმოდერნიზმისაგან. ხაზგასმით უნდა აღინიშნოს ის ფაქტი, რომ აღმოსავლეთ ევროპისა და პოსტსაბჭოთა ქვეყნების მსგავსად, საქართველოში, დასავლეთისგან განსხვავებით, პოსტმოდერნიზმს არ ჰქონია მჭიდრო კავშირი პოსტმოდერნისტულ თეორიასა და ფილოსოფიასთან. აქედან გამომდინარე, სამეცნიერო ლიტერატურაში ხშირად გვხვდება მოსაზრება პოსტმოდერნიზმის ორი მოდიფიკაციის — დასავლურის და აღმოსავლურის — არსებობის შესახებ. პოსტმოდერნიზმის ე. წ. აღმოსავლური მოდიფიკაცია ჩამოყალიბდა დასავლური ლიტერატურის ახალი ტენდენციების არცოდნის, ერთგვარი ვაკუუმის პირობებში. შეიძლება ითქვას, რომ იგი თავისებური პროტესტი იყო “სახელმწიფო ხელოვნების” — სოცრეალიზმის — წინააღმდეგ. სწორედ ამან განაპირობა აღმოსავლური მოდიფიკაციის თავისთავადი ხასიათი: პოლიტიზირებულობა, აზროვნების ეროვნული ტიპის შენარჩუნება, მეტაფორულობის, ირონიისა და თვითირონიის მაღალი დონე და სხვ. იმის მიუხედავად, რომ პოსტმოდერნიზმის ცალკეულ ნიშნებს 70-იანი წლებიდან ვხვდებით ცალკეულ ნაწარმოებებში, ქართულ სინამდვილეში პოსტმოდერნიზმი, როგორც ლიტერატურული მიმდინარეობა, 90-იან წლებამდე ჩამოყალიბებული არ არის. ქართული პოსტმოდერნიზმის პიონერებად გვევლინებიან ნ. გელაშვილი, გ. დოჩანაშვილი, ო. ჭილაძე, ჯ. ქარჩხაძე და სხვები. მათ ნაწარმოებებში აშკარად ფიქსირდება ინტერტექსტუალობა, ციტაცია, ცენტონურობა, რიტორიკა, „ღია“ ტექსტი, ირონია, პასტიში, ალუზიები, რემინისცენციები, ორმაგი კოდირება და ა.შ. — ყველა ის თვისება და თავისებურება, რომლებიც ახასიათებს პოსტმოდერნიზმს და არ ახასიათებს მოდერნიზმს. კრიტიკის დამოკიდებულება ზემოხსენებულისადმი არაერთგვაროვანი იყო: უარეს შემთხვევაში, მკვეთრად უარყოფითი, უკეთეს შემთხვევაში კი ფასდებოდა, როგორც ახალი გამომსახველობითი ფორმების ძიება. თუმცა, როგორც აღვნიშნეთ, ამ ყველაფერს 70-იან წლებში სახელი არ ერქვა, რადგან მას არც სისტემური სახე ჰქონდა და არც განსაკუთრებული მხატვრულ-აზრობრივი ფუნქცია.

ქართული პოსტმოდერნისტული მწერლობა ითვისებს და თავისებურად გადაამუშავებს იმ ნიშან-თვისებებს, რაც, ზოგადად, პოსტმოდერნიზმს ახასიათებს. ქვემოთ ჩამოვთვლით იმ ხერხებს, რომლებსაც უფრო ხშირად მიმართავენ ქართველი მწერლები:

- **ინტერტექსტუალობის** ხერხი, რაც გულისხმობს ლიტერატურული ტექსტის კავშირს სხვა ტექსტებთან. მხატვრული ტექსტების გამოყენება ხდება როგორც ეროვნული საგანძურიდან, ასევე მსოფლიო ლიტერატურიდან. ქართველი კლასიკოსების ნაწარმოებები, მსოფლიოს სხვა დიდ შემოქმედთა შედეგებთან ერთად, ერთ დიდ ინტერტექსტუალურ ველშია მოქცეული. რუსთველის, ილიას, გალაკტიონის მხატვრული სახეები, შესაძლოა, ასოციაციურად დაუკავშირდეს სერვანტესის, ჰემინგუეის, ლორკას, მარკესისა და სხვა კლასიკოსთა

მხატვრულ სახეებს. აღნიშნულ ლიტერატურულ ხერხს მიმართავენ თავიანთ თხზულებებში გ. დოჩანაშვილი, ა. მორჩილაძე, ი. კასრაშვილი, ნ. გელაშვილი და სხვ.:

• **დემითოლოგიზირება**, როგორც პოსტმოდერნისტული ხერხი, ხშირად იჩენს თავს ქართულ რომანისტიკაში (ო. ჭილაძე, ჭ. ამირეჯიბი და სხვ.). პოსტმოდერნიზმი არ ცნობს მითის სრულ და პირდაპირ ინტერპრეტაციას, მაგრამ თუ ავტორი მიმართავს მითის პაროდირებას, ირონიზებას, მითოლოგიური გმირის ემპირიულ დონეზე დაყვანას, მაშინ იგი შეიძლება ჩაითვალოს არა უბრალო ინტერპრეტაციად, არამედ ციტაციად. ქართული პოსტმოდერნისტული პროზის ერთ-ერთ თავისებურებად ესეც შეიძლება მივიჩნიოთ და ამის მაგალითია ოთარ ჭილაძის რომანები. მაგ., ო. ჭილაძის რომანში “გზაზე ერთი კაცი მიდიოდა” იასონის მხატვრული სახე დეჰეროიზებულია, არგონავტების ცნობილი მითი ემპირიულ დონეზეა დაყვანილი. ავტორმა ჩამოაშორა მითს რომანტიკული საბურველი და მისი გმირები ჩვეულებრივი, პოლიტიკური ამბიციებითა და ადამიანური მანკიერებებით აღსავსე პიროვნებებად წარმოგვიდგინა. დემითოლოგიზების ხერხით არგონავტების მითმა ახალი პოლიტიკური კონტექსტი შეიძინა, რომლის მიხედვით იასონის, როგორც დამპყრობლის, გაიგივება შეიძლება ბიზანტიელ, სპარს, თურქ, რუს თუ სხვა დამპყრობლებთან, რომლებიც ცდილობდნენ საქართველოსთვის წაერთმიათ ყველაზე ძვირფასი — ქართული ცნობიერება. ამასთანავე, ო. ჭილაძე თავის რომანში ქარაგმულად მიუთითებს რუსულ აგრესიულ პოლიტიკაზეც. მწერლის ამავე რომანში დემითოლოგიზებულია ანტიკური მითი იკაროსისა და დედალოსის შესახებ;

• **ფსევდოციტატები** პოსტმოდერნიზმისთვის დამახასიათებელი ლიტერატურული ხერხია, როცა ავტორი მის მიერ შექმნილ ციტატას სხვისად “ასაღებს”. მაგ., აღნიშნული ხერხი შეინიშნება ჭ. ამირეჯიბის “დათა თუთაშხიაში”. რომანის ყოველ თავს წამძღვარებული აქვს ღვთაება თუთაშხაზე შექმნილი ტექსტი, რომელიც თითქოსდა XIV საუკუნის ხელნაწერიდან მომდინარეობს. აღნიშნული ტექსტის მითოლოგიური ხასიათი და არქაული სტილი მკითხველს უქმნის ილუზიას, თითქოს საქმე გვქონდეს ორ სხვადასხვა ტექსტთან, რომელთაგან ერთი ეკუთვნის ავტორს. მეორე კი ციტირებულია ძველი ხელნაწერიდან;

• **ტექსტის მეტაფორიზება**, **პარაბოლურობა** გულისხმობს რეალისტური პროზის ისეთ ხარისხს, როდესაც ფილოსოფიური თვალსაზრისით ნაწარმოები მოიცავს გაცილებით უფრო მეტს, ვიდრე მასში გადმოცემული მოვლენებით ფიქსირდება. აღნიშნულ შემთხვევაში ლიტერატურულ ტექსტს აქვს ორი პლანი; ერთი შეხედვით, თხზულებას სავსებით რეალისტური სიუჟეტი უდევს საფუძვლად, აღწერილია თითქოსდა ჩვეულებრივი ამბავი, მაგრამ სიმბოლურად, გადატანითი მნიშვნელობით სულ სხვა რამ მოიაზრება. ამ გზით ხდება ნაწარმოების მხატვრული სივრცის გაფართოება, ერთგვარი გარღვევა, “გასვლა” ძირეულ ეგზისტენციალურ პრობლემებზე. აღნიშნულ ხერხს მიმართავენ თ. ბიბილური (“ჟამი კითხულისა”), გ. დოჩანაშვილი (“სამოსელი პირველი”) და სხვ. მაგ., რომანში “სამოსელი პირველი” მამის ურთიერთობა ღომენიკოსა და ვევეგესთან წარმოადგენს მეტაფორულ მინიშნებას ბიბლიურ იგავზე უძღვები შვილის შესახებ;

• პოსტმოდერნისტულ ნაწარმოებში **ავტორი უკანა პლანზეა** გადასული, მ. ბახტინის სიტყვებით რომ ვთქვათ: “პერსონაჟის ხმა გათავისუფლებულია ავტორისეული ხმის დიქტატისგან”. მაგ., ეს ხერხი გამოყენებულია ჭ. ამირეჯიბის “დათა თუთაშხიაში”, რომელშიც ავტორის მისია დათა თუთაშხიას საქმეში ჩაკრული დაკითხვის ოქმების პოვნით “ამოიწურება”. ამის შემდეგ მთელ ნაწარმოებში ავტორი არსად ჩანს და დათა თუთაშხიას ამბავს გვიყვება სხვადასხვა სოციალური ფენის, მისწრაფებების, განათლებისა და მორალის მქონე ოცდაერთი მოწმე, რომელთაგან თითოეულს საკუთარი თვალთახედვა აქვს. მკითხველს მათი “ხმა” ესმის და არა ავტორისა;

• **“ავტორის ნიღაბი”** — აღნიშნული ტერმინი ეკუთვნის ამერიკელ კრიტიკოსს კ. მამგრენს და გულისხმობს ავტორის რეფლექსიას ტექსტსა და მისი შექმნის პროცესზე თვით ტექსტშივე. ამ გზით შემოდის პოსტმოდერნისტულ თხზულებებში რეფლექსურ-ესეისტური ნაკადი, რომლის საშუალებით ავტორს მკითხველი თავის შემოქმედებით ლაბორატორიაში შეჰყავს. აღნიშნული ხერხი ქართულ ლიტერატურაში XIX საუკუნეშიც იყო ცნობილი (მაგ., ილია ჭავჭავაძის “კაცია-ადამიანი?!”), თუმცა, პოსტმოდერნისტულ ლიტერატურაში იგი ნიშანდობლივ თავისებურებად იქცა. თანამედროვე ქართულ ლიტერატურაში “ავტორის ნიღაბს” მიმართავს გ. დოჩანაშვილი; მისი ქრესტომათიული ნიმუშია “ვატერ(პო)ლო, ანუ აღდგენითი სამუშაოები”, რომელშიც “აფრედერიკ მე” წარმოადგენს ორმაგ ნიღაბს. “ავტორის ნიღბის” პაროდირებას ახდენს აკა მორჩილაძე რომანში “გადაფრენა მადათოვზე და უკან”;

• **ქმაბიჭობის ხერხი** — ასე უწოდებენ მხატვრულ ხერხს, რომელსაც ხშირად მიმართავენ პოსტმოდერნისტი მწერლები. იგი გულისხმობს ნაწარმოების გადატვირთვას ჟარგონით, სლენგით, სკაბრეზული გამოთქმებით. ა. მორჩილაძის “ფალიაშვილის ქუჩის ძაღლები”, “ავვისტოს პასენსი”, ლ. ბულაძის “ბოლო ზარი” და სხვ. სწორედ ამ მოდელში ექცევა.

• **ეროტიზმი** პოსტმოდერნისტული ტექსტების დამახასიათებელი თვისებაა, რომელსაც სხვადასხვა დოზითა და სხვადასხვა იდეურ-ესთეტიკური ამოცანის გადასაწყვეტად მიმართავენ პოსტმოდერნისტი მწერლები (მაგ., ო. ქილაძის “გოდორი”, ლ. ბულაძის “პირველი რუსი”).

• **“შეამბოხე ახალგაზრდობა”** თემა ნიშანდობლივია პოსტმოდერნისტული მწერლობისთვის. „შეამბოხე ახალგაზრდები“, როგორც წესი, არიან სოციალურად უზრუნველყოფილი ოჯახების წარმომადგენლები, რომელთაც აღიზიანებთ მათ გარშემო არსებული რეალობა. ერთ შემთხვევაში, ეს რეალობა შეიძლება უკავშირდებოდეს ტოტალიტარულ რეჟიმს (ირაკლი ჩარკვიანის “მშვიდი ცურვა”), სხვა შემთხვევაში — ქვეყანაში არსებულ არამდგრად პოლიტიკურ და სოციალურ სიტუაციას (აკა მორჩილაძის “მოგზაურობა ყარაბაღში” და “ფალიაშვილის ქუჩის ძაღლები”) ან უბრალოდ ზნეობრივი იდეალებისაგან დაცლილი ახალგაზრდა თაობის ცხოვრებას, რომლის მენტალიტეტი ყალიბდება ისეთ პერიოდში, როდესაც ძველი “კერპები” დაიშხვრა, უარყოფილ იქნა, ხოლო ახალი ზნეობრივი ორიენტაციები ჯერ ვერ (ან არ) განუსაზღვრავთ ახალგაზრდების მასწავლებლებსა და მშობლებს (ლაშა ბულაძის “ბოლო ზარი”). აქვე შევნიშნავთ, რომ ქართული “შეამბოხე ახალგაზრდების” წარმომადგენლებში ხშირად მათი ლიტერატურული არქიტექტის — დაკარგული

თაობის” (The Lost Generation) — ნიშნებიც იოლად ამოიცნობა. ეს ბუნებრივიცაა, რადგან ცხოვრების მწარე რეალობასთან შეხვედრა, “ვარდისფერი”, უზრუნველი ბავშვობიდან დაუნდობელ, მკაცრ ყოფასთან შეხვედრა მათ ომის პირობებში (თბილისის ომი, აფხაზეთის ომი) ან ომისშემდგომ ვითარებაში უწყვეტ. სწორედ ამ მძიმე სოციალური ვითარების ფონზე ხდება ახალგაზრდული იდეალების მსხვერველა, საზოგადოებაში საკუთარი ადგილის ძიება, თვითდამკვიდრების მიზნით, უპერსპექტივობის განცდა, რასაც ხშირად მოჰყვება ნარკოტიკებში შვების პოვნა.

ასეთია ის ძირითადი პოსტმოდერნისტული ხერხები, რომლებმაც ქართულ პოსტმოდერნისტულ ლიტერატურაში იჩინა თავი. აღსანიშნავია, რომ შესაძლებელია ნებისმიერი მათგანის რამდენიმე ასპექტში წარმოჩენა.

როგორც ზემოთ აღვნიშნეთ, ქართული პოსტმოდერნიზმი ჯერ კიდევ არ არის საფუძვლიანად შესწავლილი და მისი კვლევა მრავალ საინტერესო ფაქტს გამოავლენს როგორც ტიპოლოგიური მიმართებების, ასევე პრობლემების ორიგინალური ესთეტიკური ხედვის თვალსაზრისითაც. პოსტმოდერნიზმი ისევე როგორც ნებისმიერი სხვა ლიტერატურული მიმართულება თუ მიმდინარეობა, არ შეიძლება შეფასდეს, როგორც “კარგი” ან როგორც “ცუდი” ლიტერატურულ-ესთეტიკური მოვლენა. მასაც, როგორც სხვა მიმდინარეობებს, აქვს თავისი წარმატებები და წარუმატებლობები, შედეგები და საშუალო დონის ან მდარე ლიტერატურული პროდუქცია, რაც ამ მიმდინარეობის “ბრალი” ან “დამსახურება” კი არ არის, არამედ კონკრეტული მწერლისა და მისი ტალანტისა.

დამოწმებული ლიტერატურა

- თ. ადორნო, 1996 - Adorno, Theodor. Aesthetic Theory. University of Minnesota Press, 1996.
- ი. ბაკშტეინი, 1999 - Бакштейн И. Итоги модернизма // Искусство XX века. Итоги столетия, Санкт-Петербург, 1999.
- ჰ. გიუნტერი, 2000 - Гюнтер Х. Тоталитарное государство как синтез искусств // Соцреалистический канон, Москва, 2000.
- კ. გრინბერგი, 1999 - Greenberg, Clement. Homemade Esthetics: Observation Art and Taste. Oxford University Press, 1999.
- ბ. გროისი, 1992 - Groys, Boris. The Total Art of Stalinism: Avant-Garde, Aesthetic Dictatorship, and Beyond, trans. Charles, Rougle. Princeton: Princeton, University Press, 1992.
- ბ. გროისი, 2008 - Гройс Б. Полуторный стиль. Социалистический реализм между модернизмом и постмодернизмом // Новое литературное обозрение, №15, 2008.
- ნ. მუზაშვილი, 2001 - მუზაშვილი ნ. პოსტმოდერნისტული ბიოგრაფიები / / “ჩვენი მწერლობა”, №48, 2001.

MARIAM MIRESASHVILI**ON BINAR OPPOSITION PECULIARITIES IN CULTURAL
PLURALISM**

After disintegration of the Soviet empire democratization of the society and disappearance of the “party care” promoted publication of such literary works in which it was openly spoken about dire problems of our society. In the Georgian literature and art the pluralism was approved. The socialist realism wasn’t the only art method or a literary trend in the Georgian cultural space any more. In the post-Soviet period of literary and art criticism it’s become banal to characterize this period as the period of postmodernism. At the same time, the postmodernism is considered as official recognition of different art styles. Application of the term “postmodernism” for characterization of Post-Soviet cultural reality depends also on as far as we can recognize the Soviet culture as a part of the general history of a modernism of the 20th century. There are different points of views, sometimes controversial statements in theoretical researches of the Georgian and foreign authors. The article deals with the summary of the arguments.

რუსუდან მიქაუტაძე

მე-20 საუკუნის 10-იანი წლების ქუთაისის პრესა ლიტერატურული კრიტიკის შესახებ

მე-20 საუკუნის დასაწყისში რუსეთის პოლიტიკურ, ეკონომიკურ და სულიერ ცხოვრებაში მიმდინარე პროცესები არსებით გავლენას ახდენდნენ იმპერიაში შემავალი ყველა ერის, მათ შორის ქართველი ერის მომავალზე. რუსეთის განმათავისუფლებელი მოძრაობის გავლენითა და ადგილობრივი ცხოვრების წინსვლის შედეგად წარმოშობილ პროგრესულ-პატრიოტულ ძალებზე დაყრდნობით, ოფიციალური პარალელურად და ამავე დროს მის საპირისპიროდ, ადგილობრივ ნიადაგზე ჩნდება მთელი რიგი დამოუკიდებელი, დემოკრატიული, ლიბერალურ-დემოკრატიულ-ბუჩუკაზნიური, ნაციონალისტური და შავრაზმული, სტაბილურად ცენზურირებული და თითქმის ცენზურაგაუვლელი ორგანოები, რომლებიც ისტორიული პირობების მიხედვით, გარკვეულ სოციალურ შეკვეთას ასრულებდნენ და ამიტომ, ბუნებრივია, ფლობდნენ საკუთარ კონსტრუქციას, ინდივიდუალურ სტილისტიკასა და სარედაქციო მანერას.

ქუთათურ პრესას სათავეში ედგა რუსეთსა და ევროპის ქვეყნებში განათლებამიღებული, ეროვნულად განწყობილი ინტელიგენცია. პრესის თემატიკა და ჟანრობრივი შემადგენლობა უაღრესად აქტუალური და მრავალფეროვანი იყო: მოწინავე წერილები, საერთაშორისო და შინაური მიმოხილვა, პარტიულ-თეორიული, სამეურნეო-ეკონომიკური საკითხები, აღზრდა-განათლების სისტემა და ლიტერატურული კრიტიკა, ქართული ეკლესიის მდგომარეობა და სხვა. ჩვენი სტატიის მთავარი მიმართულება გახლავთ ქუთაისის გაზეთების ფურცლებზე გამოქვეყნებული საკითხები ამა თუ იმ ლიტერატურული პრობლემების შესახებ, კერძოდ ის ლიტერატურული წერილები, რომლებიც ეხებოდა როგორც ცალკეული ნაწარმოებებისა და მათი ავტორების განხილვას, ასევე ცდებს, გაერკვიათ ლიტერატურული კრიტიკის რაობა და დანიშნულება, კრიტიკოსის როლი ქართული ლიტერატურის შემდგომი განვითარებისა და დახვეწის საქმეში. გაზეთებში "კოლხიდა", "იმერეთი", "მერცხალი", "სამშობლო", "მეგობარი" და სხვები ნათლად ჩანს ლიტერატურული საკითხებისადმი სხვადასხვაგვარი მიდგომა, შეხედულებათა ურთიერთდაპირისპირება. სწორედ ამ დაპირისპირებაში იკვეთებოდა ქართული ლიტერატურის განვითარების მაგისტრალური ხაზი, რომელმაც თვისობრივად ახალ ეტაპს მე-20 ს.-ის 10-იან წლებში მიაღწია.

ქუთაისური გაზეთების პუბლიცისტებმა უპირველესი ყურადღება დაუთმეს სალიტერატურო კრიტიკის დანიშნულების გარკვევას. პირველი სტატია, კრიტიკის რაობის შესახებ, ეკუთვნის ალ. თორაძეს გაზ. "კოლხიდაში". მისი აზრით, "კრიტიკა არის საგნის ან რაიმე მოვლენის დაფასება, აწონ-დაწონვა. მის პირდაპირ დანიშნულებას შეადგენს საგნის ყოველმხრივი განხილვა, განჩხრეკა, შესწავლა, ერთი სიტყვით, გაება მისი ავ-კარგიანობისა". ალ. თორაძე შენიშნავს, რომ "კრიტიკა ლიტერატურის ერთგული დარაჯია, მეთვალყურეა, ყოველ

განვითარებულ ლიტერატურას თან ახლავს შესაფერისი კრიტიკა. კრიტიკას ლიტერატურასთან უხდება სვლა და განვითარება, მათი ბედი ერთმანეთზეა გადაბმულ-დამოკიდებული. პირველის დაქვეითება აუცილებლად იწვევს მეორის დაქვეითებასაც, ისე როგორც, მეორე მხრით, კრიტიკის ძალის შესუსტება უტყუარი ნიშანია ლიტერატურაში მომხდარი ცვლილებისა, მათ შორის დამოკიდებულება ურთიერთზეგავლენაში გამოიხატება (გაზ. "კოლხიდა", 1911, № 6). ლიტერატურული კრიტიკის დანიშნულებას გაზ. "სამშობლოში" ამგვარად აფასებს ია ეკალაძე: "კრიტიკა უნდა იყოს მიუდგომელი და ბროლივით სპეტაკი, დაუნდობელი ყოველივე სისაძაგლისა და გამალმერთებელი მშვენიერებისა, სიკეთისა, სიწმინდისა და ადამიანურის აღმაფრენისა" (გაზ. "სამშობლო", 1916 № 326).

კრიტიკოსები ქუთათურ პრესაში დაუფარავად საუბრობდნენ ქართული ლიტერატურის განვითარებისა და მისი კრიტიკის ერთმანეთთან შეუსაბამობის შესახებ. შენიშნავდნენ, რომ ლიტერატურის განვითარებამ მკვეთრად გაასწორო კრიტიკის განვითარებას და სწორედ კრიტიკის არარსებობამ გამოიწვია ქართული მწერლობის სათანადო შეუსწავლელობა. ია ეკალაძე თვლიდა, რომ "საჭიროა ერთი ქართველი, რომ გაცხრილოს, გააცხავოს ჩვენი მწერლობა წმინდა ხვავის დასაგროვებლად, მაგრამ ვაი ის არის, რომ ქართველი ბელინსკების წარმოშობისათვის ქართველ ერს საკმაო წელი არ აქვს". ქართველი კრიტიკოსები კოკი აბაშიძე, ალ. თორაძე, აკ. პაპავა, ია ეკალაძე და სხვები უგულვებელყოფდნენ იმ აზრს, თითქოს კრიტიკის არქონა გამოწვეული იყო ქართული მწერლობის დაბალი დონით. ისინი აღიარებდნენ ქართული მწერლობის განვითარების მაღალ დონეს, მაგრამ მიაჩნდათ, რომ იგი ჯერჯერობით კრიტიკის ქარცეცხლში არ იყო გატარებული. ამის მიზეზად ასახელებდნენ ქვეყანაში შექმნილ რთულ პოლიტიკურ და საზოგადოებრივ-ეკონომიკურ ვითარებას, აყალიბებდნენ ქართული ლიტერატურის იმჟამინდელი კრიზისის გამომწვევ მიზეზებს. უპირველეს მიზეზად ქართველთა მიერ ერის უფლების დაკარგვა და სხვისი ენისა და ზნე-ჩვეულებების შეთვისება მიაჩნდათ. ამას ემატებოდა ქართველი მწერლის ნაწარმოებებისათვის ბაზრის უქონლობა, ეკონომიკური სიდუხჭირე, ხელმოკლეობა. აღნიშნულ ფაქტებს ყველა ეპოქაში უარყოფითი გავლენა მოჰქონდა ლიტერატურის განვითარებისათვის. ამას ამძაფრებდა ქვეყანაში გარდამავალი ხანის არსებობა, ხანისა, როცა ვერც ერთი ლიტერატურული მიმდინარეობა ფეხს ვერ იკიდებდა, რადგან "თვით ცხოვრების საფუძველი იყო რყევაში". ანუ გარდამავალი ხანა ქუთაისური პრესის პუბლიცისტებს შემოქმედების დაქვეითების ერთ-ერთ მთავარ ფაქტორად მიაჩნდათ. გაზ. "კოლხიდა" წერდა, რომ "გარდამავალი ხანა შემოქმედებას კლავს, ნიადაგს აცლის და მის ადგილს უთმობს ლირიზმს" (გაზ. "კოლხიდა", 1 911, № 15. 1912, №20).

სალიტერატურო კრიტიკის რაობის განსაზღვრასთან ერთად, პრესაში ჩამოყალიბდა აზრი კრიტიკოსის დანიშნულების შესახებ. მე-19 ს.-ის ქართულმა პრესამ ზოგადად განსაზღვრა კრიტიკოსის ამპლუა. კრიტიკოსმა "არ უნდა დამალოს არა რაიმე სიმართლე მთხზველისა და შეცდომილება და მაშასადამე უბრალოდ არ უნდა მიუდგეს მტყუანსა და მართალი დაჩაგროს. კრიტიკოსი ნიჭით და სწავლით უნდა უდავოდ უმაღლესი იყვეს ავტორზე, თორემ რა დარიგება შეუძლიან" (ქ. ჯანგაძე, 1988, გვ. 137-146).

სწორედ ამიტომ კრიტიკოსი უნდა ყოფილიყო უმაღლესი ხელოვანი, უმაღლესი შემოქმედი, “თორემ ხელში შეგრჩება მხოლოდ იმისთანა მწერლები და იმისთანა კრიტიკოსები, რომელთა რიცხვი ჩვენში ლეგიონია”, — წერდნენ ისინი (გაზ. “სამშობლო“, 1916, № 326).

კრიტიკოსის მოვალეობის შესახებ დამაჯერებელ განმარტებას გვაძლევს კიტა აბაშიძე. იგი შენიშნავს, რომ “კრიტიკოსის მოვალეობაა საზოგადოებას შეაძლებინოს ლიტერატურის თვალყურის დევნება, იმიტომ, რომ ყველასათვის შეუძლებელია ყველაფრის წაკითხვა, თავის გემოზე კარგისა და ცუდის გარჩევა. საჭიროა იმ აუარებელი წიგნაკებიდან, რომლებიც დღეს სალიტერატურო ბაზარზე გამოაქვთ, კრიტიკოსმა უჩვენოს, რომელი მათგანია საყურადღებო და რომელი არა“ (კ. აბაშიძე, 1971, გვ. 57).

ქუთაისური პრესა არ ერიდებოდა იმ ვაი-კრიტიკოსების მხილებასაც, რომელთაც საერთო არაფერი ჰქონდათ ნამდვილ სალიტერატურო კრიტიკასთან, არ შეეძლოთ ნაწარმოების ობიექტური შეფასება და ზოგიერთი მწერლისა და პოეტის საამებლად მათ შემოქმედებას ხოტბას ასხამდნენ. მათ შესახებ აკაკი პაპავა შენიშნავდა: “ახირებული კრიტიკოსებია ჩვენში. თავისი ნათქვამი კანონად მიაჩნიათ და ცოცხლად არასოდეს ასაბუთებენ დებულებას. ხშირად შეხვედრიხართ ჩვენს და ადგილობრივ რუსულ პრესაში შენიშვნებს: “შანშიაშვილი ნიჭიერია, გრიშაშვილი კარგია, ლორთქიფანიძე კარგია და ან შეჩერდებიან აქ, ანდა რამოდენიმე მათ ნაწერს გადმოებეჭდავენ სანიმუშოდ. ეს არის და ეს. ამას ჰქვია კრიტიკა, ხოლო რით არის კარგი, რა არის მისი დამახასიათებელი, სად ჩანს მისი ორიგინალობა, ამაზე თითქმის არას იტყვიან“. აკ. პაპავა თავის წერილში “ფიქრები სამშობლო ლიტერატურაზე“ მოუწოდებს კრიტიკოსებს, სწორი გზა უჩვენონ პოეტებს, არ მოერიდონ მათ. თუკი კრიტიკოსი ხედავს, რომ “პოეტს მეტი შეუძლია, უნდა უწყალოდ დაამსხვრიოთ მისი კერპები, სასტიკად მოგაპროთ, მეტი მოსთხოვოთ და ყოველ მის სიყალბესაც ნათელი ფინოთ - აი კრიტიკისა და კრიტიკოსის დანიშნულება“ (გაზ. “იმერეთი“, 1913, № 3).

ქართველი კრიტიკოსები არ ერიდებოდნენ ცნობილი რუსი კოლეგების შეხედულებების გადასინჯვასაც. პრესის ფურცლებზე ისინი აანალიზებდნენ მერეჟკოვსკის, შესტოვის, ივანოვ-რაზუმნიკის, ჟუკოვსკის, პილსლის, ანდრეევის, ჰოფმანის, ლუნაჩარსკის კრიტიკულ წერილებს და მიუთითებდნენ ბევრი მათგანის ცალმხრივობაზე, დასკვნების გამოტანის დროს მათ სუბიექტურობაზე“ (გაზ. “კოლხოდა“, 1911, № 66).

ლიტერატურის კრიტიკოსები პრესის ფურცლებზე აყალიბებენ პოეტის, მწერლის სახეს. მათი იდეალი არის ისეთი პოეტი, რომელიც თავისი ერის სულთა სწრაფვის განმასახიერებელია. იგი მომზადებული უნდა შეხვდეს ცხოვრებას, უნდა ესმოდეს მისი კარგი და ავი. სანამ ის არ დაფიქრებია ცხოვრების ჩარხის ბრუნვას, სანამ მისი აზრი და გონება არ არის გატაცებული რამე დიდი საგნით, ბრწყინვალე იდეალით, მანამ ისინი ვერ განიცდიან მთელი ცხოვრების სინამდვილეს, იმის მნიშვნელობასა და სიმახინჯეს. მათ მიაჩნიათ, რომ თუ პოეტი ამას ვერ განიცდიდა, მაშინ ის ვერ იქნებოდა ნამდვილი პოეტი, ვერ შექმნიდა რაიმე მთლიანს, დასრულებულს და შინაარსით აღსავსე ნაწარმოებს“ (გაზ. “იმერეთი“, 1913, № 43).

სიტყვა “პოეტის“ მნიშვნელობის საინტერესო ვერსიას გვაძლევს კრიტიკოსი კოკი აბაშიძე წყრილების სერიალში: “დილექტანტის წერილები“. იგი ამტკიცებს,

რომ ყოველ პოეტს უნდა ჰქონდეს რაიმე მიმართულება და ამ მიმართულებით უნდა ქმნიდეს მხატვრულ ნაწარმოებს. ის სვამს კითხვას, თუ რომელ მიმართულებას მისდევენ თანამედროვე მწერლები და პასუხობს, რომ “ჩვენი მწერლები დაშორებულნი არიან ხალხისაგან. ისინი ლექსებს ქმნიან არა საზოგადოებისათვის, არამედ ხელოვნებისთვისო (გაზ. “იმერეთი“, 1913, № 37).

მე-20 ს.-ის სალიტერატურო კრიტიკის ისტორია, ისე როგორც ამ პერიოდის საზოგადოებრივ-კულტურული ვითარება, მრავალფეროვნებითა და შეხედულებათა სიახლით გამოირჩევა. ქუთაისური პრესა საშუალებას გვაძლევს გავაანალიზოთ ქართულ ლიტერატურაში მიმდინარე პროცესები. სალიტერატურო კრიტიკაში ნათლად აირეკლა გამძაფრებული იდეური ბრძოლის ორი კონცეფცია: ილიასა და აკაკის რეალისტური, კრიტიკული გზა და “მესამე დასელთა“ — კლასობრივი ბრძოლის და ანტაგონიზმის, ხოლო 10-იანი წლებიდან ეროვნული პოეტური სულის მოდერნიზების გზა, როცა ჩვენს მწერლობაში წარმოიშვა ორი მთავარი მიმართულება — სიმბოლიზმი და იმპრესიონიზმი.

მე-20 ს.-ის დასაწყისის სალიტერატურო კრიტიკა — გაგრძელებაა სამოციანელთა ესთეტიკური და მხატვრული შეხედულებებისა. კრიტიკის ტონის მიმცემია კიტა აბაშიძე და, მასთან ერთად, ივ. გომართელი, არჩილ ჯორჯაძე, ვ. წერეთელი და სხვები, რომლებსაც ბრძოლა უხდებოდა მარქსისტულ-ლენინური მიმართულების კრიტიკოსებთან. ამ ბრძოლამ კულმინაციას მიაღწია 1905-1907 წლებში და დასრულდა ილია ჭავჭავაძის მკვლელობით. კიტა აბაშიძის ლიტერატურულმა წერილებმა პირველად მოგვცა ახალი ქართული ლიტერატურის თანმიმდევრული და ერთიანი განვითარების მაგალითი. მის მიერ ჩამოყალიბებულმა ლიტერატურის განვითარების ევოლუციურმა მეთოდმა სათანადო ადგილი მიუჩინა იმდროინდელი მწერლებისა და პოეტების ნიჭიერებას და დაადგინა იმ პრინციპით, რომ ლიტერატურის ევოლუციაში მარტო იმას უნდა მიქცეოდა ყურადღება, ვინც რაიმე ახალს შეიტანდა ლიტერატურის წინსვლაში ან გაამშვენიერებდა ძველს და მიიყვანდა უმაღლეს წერტილამდე“ (კ. აბაშიძე, თსუ, 1962). კიტა აბაშიძემ მე-20 საუკუნის დასაწყისში ასეთებად მიიჩნია დავით კლდიაშვილისა და შიო არაგვისპირელის შემოქმედება და ისინი მე-19 საუკუნის ჩვენი მწერლობის შემადგენელ ორგანულ ნაწილად აღიარა.

ქუთაისური პრესა ილიასა და აკაკის შემოქმედებას ყოველთვის ურთიერთმიმართებაში განიხილავდა. ეს იმით არის განპირობებული, რომ მათი მოღვაწეობა არსებითად ერთი მიმართულებით წარიმართა. თუ პრესის მასალებს კარგად დავუკვირდებით, თითქოს იკვეთება ტენდენცია, რომ ქუთათური კრიტიკოსები აკაკის შემოქმედებას უფრო მაღლა აყენებენ. განსაკუთრებით ყურადღებას ამახვილებენ მის ხალხურობაზე, პოპულარობაზე, მის ნაწარმოებთა ფორმისა და შინაარსის მთლიანობაზე, პოეტურ სტილზე, მის სატირასა და იუმორზე.

მე-20 ს.-ის პირველი 10 წელი სალიტერატურო კრიტიკისათვის მეტად მნიშვნელოვანია. სევდიანმა განწყობილებამ, მისტიურობამ მოიცვა ქართული ლიტერატურა, უმთავრესად პოეზია, უიმედობისა და დაცემულობის განწყობილებამ ნიადაგი მოუშადა ლიტერატურაში ევროპულ მიმდინარეობათა გავრცელებას. ამ პერიოდის პოეტურ ქმნილებებში აშკარად იგრძნობა ორი მიმართულება: ერთნი იწყებენ ლექსების წერას უიმედობით, მწუხარებით; ვაი-

ვიწით და იმედითა და აღფრთოვანებით ამთავრებენ, მეორენი კი ისევ — უიმედობით. მათში ნათლად იკვეთება ერთმანეთისადმი მსგავსება, ერთმანეთის აზრების გაზიარება. როგორც აკ. პაპავა შენიშნავდა: “გგონია, რომ ყველა ერთი და იგივეს იმეორებს, თითქოს მალაქიაშვილმა რუხაძეს ჩაუხედა ლექსში და გადაწერა, ზომლეთელმა მალაქიაშვილს, იასამანმა ზომლეთელს და სხვა. ახლა მეორე მხარეს, შანშიაშვილს ჩაუხედა ფაშალიშვილმა, მას მჭედლიშვილმა, მას კიკნაფშაველამ და კიდევ მესამე მხარეს — ლორთქიფანიძეს და დადიანს ჩაუხედეს მეტრეველმა და ფიცხელაურმა, ამას კიდევ ტიცციან ტაბიძემ და ტ. ტაბიძეს კი კ. აბაშისპირელმა. ე.ი. ჩვენმა ახალგაზრდა პოეტებმა არათუ მოგვეცეს რთული რამ, არამედ თვითონ ამ ნაკვეთ-ნაკვეთ ლექსებშიც კი ერთმანეთის აზრი გაიმეორესო“. აკ. პაპავას მიერ მოცემულ ქართველ პოეტთა ამ შეფასებას თუ ჩაუუკვირდებით, აქ უკვე მოსჩანს ქართულ პოეზიაში სამი მიმართულების ჩანასახი — ბრძოლის ჰანგების მომღერალი პოეტები, პესიმისტ-სევდისა და სიმბოლისტური მიმართულებისადმი განწყობილნი, თუმცა აკაკი პაპავა აქ ჩერდება და შემდგომი დაკონკრეტებისაგან თავს იკავებს.

სალიტერატურო კრიტიკის წარმომადგენლები ქართველ პოეტთა შორის ვერ ხედავდნენ ისეთ მგოსანს, რომელსაც შეეძლო ნამდვილი, ღირებული ნაწარმოების შექმნა, საზოგადოების აზრის მიპყრობა და მასზე ქართული პოეზიის ბედ-იღბლისა და მისი მომავლის დაფუძნება. კრიტიკოსები ასახელებენ ოთხ ნიშანს, რომელიც დამახასიათებელი იყო იმდროინდელი ქართველი მგოსნებისათვის - უმიზნობა, უიდეობა, უშინაარსობა და უბრინციობა (გაზ. “იმერეთი“, 1913, № 17). ისინი აღიარებდნენ, რომ ასეთი პოეტების ლექსების კითხვის დროს წინასწარ იყო ცნობილი რაზე იმღერებდა მათი ქნარი. ამ მხრივ მეტად საინტერესოა გაზ. “იმერეთში“ გამოქვეყნებული აკ. პაპავას წერილები, სადაც კრიტიკოსი განიხილავს ჯ. ჯორჯიკიას, დ. მესხის, გელას, სევდიანის, მ. უზნაძის, ცვარნამის, ნ. ლორთქიფანიძის შემოქმედებას და, ამ უკანასკნელის გამოკლებით, მათ შემოქმედებაში ვერ პოულობს ისეთ რაციონალურ მარცვალს, რომელიც ხელს შეუწყობს ქართული ლიტერატურის წინსვლას, ამიტომ წერილსაც პესიმისტურად ამთავრებს: “ასე მისდევენ ლამაზ ხმებს ჩვენი მგოსნები დღეს და ვაითუ ჩაიძიროს ჩვენი მწერლობის ნავიო“. აკ. პაპავა ვერ ეგუება მწერლობის ასეთ მდგომარეობას და მოუწოდებს მათ, ვიდრე გვიან არ არის, “საჭეს ხელი ჩასჭიდონ“.

ლიტერატურული ნაწარმოების თავისებურმა აღქმამ არ შეიძლება, არ გამოიწვიოს აზრთა სხვადასხვაობა და კამათი. აქედან გამომდინარე, ქუთაისურ პრესაშიც კარგად ჩანს კროტიკოსთა სხვადასხვაგვარი დამოკიდებულება ამა თუ იმ პოეტის ან მწერლის შემოქმედების მიმართ, მით უმეტეს, თუ ამას კრიტიკოსთა მსოფლმხედველობრივი სხვაობაც ემატებოდა. იმხანად კი ეს ფაქტორი განსაზღვრავდა საზოგადოებრივი ცხოვრების ყველა სფეროს და მათ შორის ლიტერატურულ კრიტიკასაც. ამის დასტურია გაზ. “მერცხლის“ კრიტიკოსის ვლ. ბაქრაძის და აკ. პაპავას პოლემიკა ვ. რუხაძის პოეზიის შეფასების შესახებ. აკ. პაპავა სტატიაში “დადუმებული ქნარი“ აკრიტიკებდა ვ. რუხაძის პოეზიის ერთფეროვნებას და აღნიშნავდა მის პროგრამულობასა და სამეცნიერო ხასიათს. აქედან გამომდინარე, მისი ქნარიც დადუმებულის შთაბეჭდილებას ტოვებდა. აკ. პაპავას მიაჩნდა, რომ რუხაძის პოეზიაში

წინასწარ ჩანდა თემის განვითარება და აზრი. ვლ. ბაქრაძე არ იზიარებდა აკ. პაპავას შეხედულებას. იგი ხელოვნებას განიხილავდა, როგორც სოციალური ბრძოლის საშუალებას და, აქედან გამომდინარე, უარყოფდა მისი განვითარების ევოლუციურ გზას, გადასვლას სოციალურიდან ინდივიდუალურზე. ვ. ბაქრაძე განარჩევდა რუხადის პოეზიაში როგორც “სიმშვენიერის”, ისე “ბრძოლის” ჰანგებს და შენიშნავდა, რომ აკ. პაპავას არ მოსწონს, როცა რუხადე “ბრძოლის და ერთობის ჰიმნზე წერს”. საბასუბოდ, აკ. პაპავამ, ჩვენის აზრით, შესანიშნავად გააანალიზა ვ. ბაქრაძის კრიტიკული წერილი და დაამტკიცა რუხადის პოეზიის პროგრამული ხასიათი.

ქუთაისურ პრესაში ლიტერატურის კრიტიკოსები ავითარებენ აზრს, რომ პროგრამული, პარტიული შეხედულებები პოეზიაზე მანვე იყო ხელოვნების წინსვლისათვის, რადგან იგი ხელს უწყობდა უტილიტარიზმს. მათ სურდათ, საზოგადოებისათვის განემარტათ ამგვარი პოეზიის რაობა, რადგან ხალხი იმხანად ისეთ პოეტურ ნაწარმოებებს ეტანებოდა, რომელსაც კავშირი ჰქონდა იმდროინდელ სოციალურ ცხოვრებასთან და არა ჭეშმარიტ ხელოვნებასთან. იქმნებოდა შთაბეჭდილება, რომ პოეზიისადმი ასეთი მიდგომა მრავალ კარგ მხატვრულ ნაწარმოებს დაასამარებდა დ სიცოცხლეს წაართმევდა.

ქუთაისური სოციალ-დემოკრატიული პრესის ლიტერატურის კრიტიკოსები საკითხს პოეზიის დანიშნულებისა და პოეტის რაობის შესახებ მათი შემოქმედების განხილვას ვიწრო პარტიული ინტერესებიდან უდგებოდნენ და ანალიზისას უპირველეს ყურადღებას აქცევდნენ “ბრძოლის ხმას”. აქედან გამომდინარე, ამ გაზეთების ფურცლები მხოლოდ იმ პოეტებს ეთმობოდათ, რომელთა ნაწარმოებები ბრძოლის ყიფინით იყო დატვირთული (აბაშელი, ქუჩიშვილი, რუხადე). ეს კრიტიკოსები, პარტიული პრინციპებიდან გამომდინარე, ცდილობდნენ თავიანთი მსოფლმხედველობის მორგებას ლიტერატურაში მიმდინარე ყველა მოვლენასთან. ამის დასტურია ლ. ნათაძის ლექციები ქართული ლიტერატურის შესახებ, რომლებშიც ის ავითარებდა აზრს შანშიაშვილისა და გრიშაშვილის პოეზიის ბურჟუაზიულობაზე და ორივე პოეტს ხალხის მტრებად აცხადებდა. (გაზ. “მერცხალი”, 1913; №№ 25-30; გაზ. “იმერეთი” 1913, № 106, 107).

ქუთაისური პრესის ლიტერატურული კრიტიკა არ მალავდა იმ ფაქტსაც, რომ ქვეყანაში არსებულმა პარტიულმა დაპირისპირებამ დიდი დიდი დასვა ხალხური პოეზიის განვითარებასაც. იმჟამინდელი ხალხური პოეზიის ნიმუშები შერყვნილი იყო როგორც ენის, ისე სტილის მხრივ. აქედან გამომდინარე, კრიტიკოსებს ძალიან აღელვებდათ ხალხური პოეზიის ასეთი მდგომარეობა.

იმხანად სალიტერატურო კრიტიკის ერთ-ერთ ფორმას წარმოადგენდა ლიტერატურული გასამართლებები, როგორც მთლიანად ნაწარმოებისა, ისე ლიტერატურული გმირებისა. გასამართლებები სასამართლოს ყველა წესის დაცვით მიმდინარეობდა, სამართალი გამოჰქონდათ ნაფიც მსაჯულებს ყუთებში შავი და თეთრი კენჭების ჩაყრით. ამ პერიოდში მოეწყო გიორგი სააკაძის გასამართლება, ეგ. ნინოშვილის მოთხრობის გმირის “ქრისტინეს”, გედევანიშვილის პიესის “გამცემის”, გ. ერისთავის “სამშობლოს”, სუმბათაშვილის “ლალატის” გმირთა გასამართლებები. დიდი აჟიოტაჟი გამოიწვია ერეკლე მეორის გასამართლებამ სხვადასხვა პარტიულ მიმართულებებს შორის. პრესა წერდა, რომ ერეკლე პარტიულად გასამართლესო, აკ. პაპავამ ამ გასამართლების შემდეგ პროტესტის წერილი გამოაქვეყნა გაზ. “ხალხის მეგობარში”, სადაც აკრიტიკებდა გაზ.

“ჩვენი ქვეყნის“ კორესპონდენტს, რომელმაც თავის სტატიაში ერეკლე ფუტურისტად გამოიყვანაო (გაზ. “ხალხის მეგობარი“, 1918, № 91).

10-იანი წლებიდან იწყება ეროვნული პოეტური სულის მოდერნიზების გზა, როცა ჩვენს მწერლობაში შემოიჭრა სიმბოლიზმი და იმპრესიონიზმი. ქართველი სიმბოლისტები ცდილობდნენ სიმბოლიზმის მსოფლმხედველობრივი და მხატვრული პრინციპები გადმოეწერათ ეროვნულ ნიადაგზე, შეეთანხმებინათ ის ქართული ტრადიციებისა და ბუნებისათვის. ქუთაისური პრესა სავსეა მათი გამაქიაქებელი წერილებითა და ფელეტონებით, თუმცა აქა-იქ ჩნდება კიტა აბაშიძის, შალვა ამირეჯიბისა და გრიგოლ რობაქიძის წერილები, რომლებშიც ისინი საუბრობენ სიმბოლიზმის მნიშვნელობაზე და იცავენ მათ შეხედულებებს. მაგ., კიტა აბაშიძე წერდა, რომ “ის მიმართულება, რომელსაც ეს მწერლები ემსახურებიან და გამოხატავენ, მიმაჩნია ჩვენი მომავალი ლიტერატურის ერთ ფრიად მნიშვნელოვან საძირკვლად“ (კ. აბაშიძე, 1971). იმავე აზრს ავითარებდა შალვა ამირეჯიბიც. მართალია, ქუთათურმა საზოგადოებამ სათანადოდ ვერ შეაფასა სიმბოლიზმის მნიშვნელობა, მაგრამ არ შეიძლება იმის უარყოფა, რომ ქართველ სიმბოლისტებს თავისი შემოქმედებით, თარგმანებით, წერილებით, ჩვენს კულტურულ სივრცეში შემოჰქონდათ უცხოური პოეზიის შედეგები და ცდილობდნენ საზოგადოება უფრო დაეახლოვებინათ ევროპასთან.

ქუთაისის პრესის ლიტერატურული კრიტიკის შესახებ საუბრისას გვერდს ვერ ავუვლით გრიგოლ რობაქიძის პიროვნებას, რომლის საჯარო ლექციები და სტატიები არაერთგვაროვან რეაქციას იწვევდა. განსაკუთრებით წარმოჩნდა მისი ნიჭი “ვეფხისტყაოსნის“ განხილვის დროს. იგი პირველი მიუღდა კრიტიკულად ჩვენი ერის ამ საუნჯეს და გამოყო იქიდან მთავარი ხაზი - ელინური შეგნება სიმშვენიერის გრძნობისა და სიყვარულისა. მან მოუწოდა საზოგადოებას შოთას დიდებულ აზრებში ჩაწვდომისაკენ და წამოაყენა მრავლისმეტყველი ლოზუნგი: “თუ შოთამ ჩვენ გვაქართველა, ჩვენ იგი ვარუსთაველოთ“.

1916 წლის მეორე ნახევრიდან ქუთაისურ პრესას ეტყობა მეტი პოლიტიზირება, ნაკლებად გვხვდება სრულფასოვანი სტატიები ლიტერატურისა და ხელოვნების შესახებ. ამის მიზეზი, შესაძლებელია, ქვეყანაში შექმნილი მძიმე პოლიტიკური და სოციალური ფონი იყო. ამას ისიც დაემატა, რომ ქუთაისური ინტელექტუალური ძალების უმეტესი ნაწილი თბილისს მიეტანა, რასაც უნივერსიტეტის გახსნამაც შეუწყო ხელი. მიგვაჩნია, რომ მიუხედავად ადგილობრივ კრიტიკოსთა შეხედულებების ერთგვარი შეზღუდულობისა, ქვეყანაში მიმდინარე ლიტერატურული პროცესების არასწორი აღქმისა და გაანალიზებისა, მაინც გვხვდება სტატიები, რომლებმაც განსაზღვრეს ქართული ლიტერატურული კრიტიკის ძირითადი ხაზი და ხელი შეუწყვეს მის შემდგომ განვითარებასა და სრულყოფას.

დამოწმებული ლიტერატურა

- კ. აბაშიძე, 1961 - კ. აბაშიძე, ეტიუდები მე-19 ს.-ის ქართული ლიტერატურის ისტორიიდან, თბ., 1962.
- კ. აბაშიძე, 1971 - კ. აბაშიძე, ცხოვრება და ხელოვნება, თბ., 1971.
- გაზ. "იმერეთი" 1913, № 3; 17; 37; 43.
- გაზ. "კოლხიდა" 1911, № 6; 15; 66.
- გაზ. "კოლხიდა" 1912, № 3; 20.
- გაზ. "მერცხალი" 1913, № 25; 30.
- გაზ. "სამშობლო" 1916, № 326.
- ქ. ჯანგაძე, 1988 - ქ. ჯანგაძე, სალიტერატურო კრიტიკა გაზეთების "კოლხიდას" და "იმერეთის" ფურცლებზე, ქუთაისის ისტორიული მუზეუმის კრებული №5, ქუთაისი, 1988.
- გაზ. "ხალხის მეგობარი", 1918, № 91.

RUSUDAN MIKAUTADZE

LITERARY CRITICISM IN KUTAISI PRESS IN THE FIRST DECADE OF THE 20TH CENTURY

In the first decade of the 20th century there were attempts in Kutaisi press to find the essence and purpose of literary criticism, the role of critics in the development and refinement of Georgian literature. Numerous articles show the incompatibility between Georgian literature and Georgian criticism. They give us causes of criticism crisis in literature. On the pages of Kutaisi press there is also given ideological struggle of two literary concepts: realistic or critical and antagonistic or class struggle. Some articles show the importance of symbolism in the development of Georgian literature, though most of the authors consider this trend to be harmful for the further development of national literature.

მაია მიქაუტაძე

ადამიანის სულიერი მდგომარეობის ამსახველ ილიომატურ ბამოთქმათა სემანტიკური თავისებურებანი ტაოურსა და იმერხეულში

ადამიანის სულიერი მდგომარეობის აღმნიშვნელი ქართული და თურქული ფრაზეოლოგიზმების შესწავლა-შედარება ლინგვოკულტუროლოგიური თვალსაზრისით ნათლად წარმოაჩინეს ამ კულტურათა დამოკიდებულებას ადამიანის ჯანმრთელობასთან, განწყობილებებთან, ფსიქოლოგიურ მდგომარეობასთან...

ჩვენ შევისწავლეთ ქართული ენის ტაოურსა და იმერხეულ დიალექტებში დაცული ადამიანის სულიერი მდგომარეობის ამსახველი ფრაზეოლოგიური ერთეულები.

2006-2012 წწ. ტაოსა და იმერხეულში ექსპედიციების დროს მოპოვებული დიალექტური (ფრაზეოლოგიური) მასალის დამუშავების, მათი არსებულ იმერხეულ და ტაოურ დიალექტურ ტექსტებს (ნ. მარის, შ. ფუტყარაძის, შ. ფაღვას...), სხვა ქართველურ მონაცემებსა და თურქულ ილიომატურ ბამოთქმებთან შედარება-შეპირისპირების შედეგად შემდეგნაირი სურათი წარმოჩინდა:

ადამიანის სულიერი დამოკიდებულება სიკვდილის - როგორც გარდაუვალი ფაქტისადმი - ძირითადად რელიგიური შეხედულებებითაა განპირობებული. განსხვავებულია ამ კანონზომიერებისადმი დამოკიდებულებაცა და მისი ასახვაც სხვადასხვა ენაში, კულტურასა თუ რიტუალებში.

ტაოურ და იმერხეულ დიალექტებში გვხვდება ილიომატური ბამოთქმები, რომლებშიც, რელიგიური შეხედულებებიდან გამომდინარე, სიკვდილი გაიგივებულია სულის უფლისთვის მიზარებასთან, სამოთხის არსებობის რწმენასთან:

სულის მიცემა 'გარდაცვალება' - "ენ სონ სულის მიცემა რომ არის ჩვენ თავზე, ეს არნა დაგვაიწყდეს" (შ. ფუტყ.)...

წინდა-ქალაბ(მ)ნით შავა ჯენნეთში 'ყოველგვარი გარჯის გარეშე შვეა სამოთხეში' - "იმფერი კაი საქმენა ქნა ი დეკაცმა, წინდა-ქალაბნით შავა ჯენნეთში"...

ბუნებრივია, დადასტურდა ისეთი ფრაზეოლოგიზმებიც, რომლებშიც სიკვდილი და მიცვალებული დაკავშირებულია ცხოვრების დღეების დაღვეასთან, მიწასთან...

წეიხურა მიწის საბანი 'მოკვდა' - "ნენემ ზოვლი დაბერდა, ფენა ავათ გახთა და წეიხურა-ქი მიწის საბანი ზაფხულში, ველარ მორჩა და ბერი ვერ იცოცხლა-ქი"...

მოქჰამა ჰირი 'მოკვდა' - "მა კაცმა კაი ხანია მოქჰამა ჰირი"...

მიწამტვერაი 'გარდაცვლილი' - "მიწამტვერაის კუდარ ვებნვეით, კაცი რო მოკვდება, იმა ვებნვეით, იგებე?"...

ცივ პირზე დახედავს 'სიცოცხლეში ველარ ნახვა, მკვდარზე დახედვა' - "ნენემ ცოცხალ ველარ მუჟუსტრო ტადოსა, ტიროდა, თვალეზი ადრე დახუჭა, **ცივ პირზე დაგხედო**"...

ომრი მოჭამა 'დიდხანს იცოცხლა' - "**ომრი მოჭამა** ჩემ ბაბამა, ზოვლი დაბერდა"...

ადამიანის შიშის, შეწუხების, უმწეო მდგომარეობის გადმომცემია იდიომები: **მუცელში გარცხა** "შეშინდა; შიშისაგან კანკალი დაიწყო" - "იმფრა იყვირა, რომე ბაღვებ **მუცელში გარცხა**"...

დუჟუშვა ფალო (ფალო - ცხვირ-პირი) "შეეშინდა, შეწუხდა, ტირილი დააპირა" - "ეწყინა და **დუჟუშვა ფალო**; რა დიგიშვია ფალოი, ციცა"...

შააქანებია ჩენგე 'ძალიან შეაწუხა, შეაშინა, დანაშაულზე წაასწრო' - "შალე **შააქანებზეფს ჩენგეს** მეჭმედი, თუ ჭკუით არ იქნები"...

შაჩონჩვა ხვანჯარი 'უკან დაიხია, შეეშინდა, დანაშაული იგრძნო' - "პილლაი ვირის ინათზე იჟდა, ამა მემრე და მემრე **შაჩონჩვა ხვანჯარი**" (შ. ფუტყ.)...

ხელების მოფშნა 'გაჭირვებაში ჩავარდნა, სიღუბჭირე' "სიმწარისკან **ხელები მოფშნა** დეიწყო ზავალმა"...

ხელის მოჭმა 'ხელმოკლეობაში ყოფნა, სიღარიბე, უქონლობა' - "იმ წელწად ეფეიჯა ხელი მეიჭამეს იმათაც"...

ადამიანების სიმკაცრე, უხასიათოდ ყოფნა, ნაღვლიანობა, სეკდაა ასახული შემდეგ ფრაზეოლოგიზმებში:

პირი მოჟამული აქ 'მკაცრი გამომეტყველება აქვს, მოღუშულია, ცუდ ხასიათზეა' - "მისობი დღეში პირი მოჟამული აქ. ერთ ღიმან ვერ დუჟუნახავ პირზე"...

ჟამი აქ ბუკზე 'ნაღველი(დარდი, ტკივილი) აქ სახეზე' - **ჟამი აქ ბუკზე**, ვერ დეელაპარიკები"...

ტირილი სულზე დადგომა 'სატირლად განწყობა, ატირება' -

ტირილი სულზე დავდექი, იმფრათ მეტკინა, მარა მევითმენე და კურცხლები არ გადმოვყარე"...

სულიერ სიმტკიცეს, სულიერ გამოცოცხლებას, სიხალისეს გადმოსცემს იდიომები:

კდარს აალაპარაკებს 'გამოაცოცხლებს, გამოაფხიზლებს, მადას მოჭვერის' - "იმფერი კაი ლობიაჲ გააკეთა ნენემა, რო **კდარს აალაპარაკეფს**"...

კუდი გამევიკოჭა 'სამგზავროდ გაემზადა, ენერგია მოიკრიბა, გამოცოცხლდა' - "ზაფხულში კუდი გამევიკოჭე და ბურსადამ სოფელში წივედი"...

სიხარული, ბედნიერება, სიკეთეა ასახული ფრაზეოლოგიზმებში:

პირზე ნური ედგა 'კეთილი, გულმოწყალე ადამიანია; ნათელი ადგას პირზე' - "ღმერთმა გაახარა მაგისი გამზდელი, **პირზე ნური ადგას**, იმფერი ინსანია"...

პირზე ძე გადმოღის 'ენატკბილი, კეთილი ადამიანია' - "შეზობლის ქალია ფეთი, ფატიშია ქვია, იმფერი ინსანია, **პირზე ძე გადმოღის**"...

ხელის მობრუნება 'სიკეთისკენ შემობრუნება, გაჭირვებიდან გამოსვლა' - "სოკსე ხელი მეიბარუნა და მუჟაფერა იღარე"...

კერას ნახშირი, კედელს ჩხირი 'იტყვიან დიდი ხნის უნახავი ადამიანის სტუმრობისას' - **"კერას ნახშირი, კედელს ჩხირი!** რაფერ დეგემართა, რომე გიმილე სახლის კარები?!"...

ღუნიაზე მოსლა 'დაბადება; დიდი სიხარული' - "ისტე მეგონა, **ღუნიაზე** მიორეთ **მევედი-თქვა**, ისთე გემეხარა, რო დევნახე მისი თავი"...

ადამიანის სულიერი სიმშვიდე/დამშვიდებაა ასახული ფრაზეოლოგიზმში: **მოდედლა, კრუხობა მეიწყინა** 'დაწყნარდა' - "ბერობაში **მეიწყინა კრუხობა** ჩემ ბაბოიმ, გენჯობიხან სულ კუქდებოდა"...

დაუფიქრებელი, მომბეზრებელი საუბრით გულის ტკენას ვინმესთვის გადმოსცემს ილიომები:

გააშპუნა სული 'მოკლა, ძალიან დაღალა, შეაწუხა, სული დააღვეინა' - "იმ ღამეს ტყეში წვედა ი ღარქმა, სახში აღარ მევდა, ავად გამზდთარა სიცხისგან და **გააშპუნა სული**"...

კატა/ჯიხრიკი დაამტრია 'დაუფიქრებელი, მოურიდებლად ილაპარაკა მოუზომელი საუბრით ვიღაცას აწყყენინა, ან საიდუმლო გასცა' - "გუშინ ი კაცმა **კატა** ბარორჯელ **დაამტრია**, მარამ ბევრმა ვერ შაატყო"...

ადამიანზე ზეგავლენის, სხვისი გავლენის ქვეშ ყოფნის, დამორჩილების აღმნიშვნელია ფრაზეოლოგიზმები:

მოსაბლავს კაცს 'თოკით შეკრავს; თავის ჭკუაზე ატარებს' - "ზოგი დედაკაცი იმფერი ჭკვიანია, კაცსა ისე მოსაბლავს, ვერაფერს ხვთება"...

კდარს ბუხრიდან ატანინებს 'გამოუვალ მდგომარეობაში ჩაადგებს, იძულებულს გახდის, შეუძლებელს შეაძლებინებს' - "დედამთილი თუ გაღორდა, ძალსა **კდარ ბუხრიდან ატანინებს**" (შ. ფუტკ.)...

კიბილის ტვინების გაყრა 'მოთმინებიდან გამოსვლა, ძალიან გადაღლა, დიდი ძალისხმევა რაღაცის გასაკეთებლად' - "ძლივს დავამთავრე და ვისვენეფ ახლა, ამ საქმემ მართლა კინალამ **კიბილის ტვინები დამაყრინა**"...

ექბერი აძახებია 'დაიმორჩილა, შეაშინა, ზეგავლენის ქვეშ ამყოფებს' - "იმფერ საქმეს გიზამ, რო სუ **ექბერს გაძახებოფე**, მუა დრო"...

ღლიაში გაგახედიებს 'დაგიმორჩილებს, დაგცინებს, აბუჩად აგიგდებს' - "ისოი დედეკაცია, თუ შეინდომა, **ღლიაშიც გაგახედიეფს**"...

გაბრაზებული ადამიანის სულიერი მდგომარეობის გადმომცემია ფრაზეოლოგიზმები:

ბოლოკის ტყავი 'ვინმეს მიმართ ნიშნი მოგებით ნათქვამი, იმედის გაცრუების, მოტყუების, რაიმეს უარყოფის გამოსახატავად' - "ტყუილ რაფრა ამბოფს, ღმერთის რაფერ არ ეშინია, არაფრის ცხვენია; მა **ბოლოკის ტყავი!**"...

სული ყიაში ამუჟდა 'მობეზრდა, მოთმინების ფილა აევესო' -

სული ყიაში ამუჟდა ამდენ მინნეთში და დატია ქალის ოჯალი"...

ჭიპზე გარჩევა 'გაბრაზება, განრისხება, გულზე გასკდომა' - "ამფერ უბრალო რამეზე რათ უნდა მაგდენი **ჭიპზე გარჩევა**"...

ცხვირის გაშვერა 'დამდურება, გაბუტვა' - "სოვნი **ცხვირის გაშვერაც** დიმიწყო ძალმა, არ მელაპარაკება"...

ცვალებადი შეხედულების, არამყარი სულიერი მდგომარეობის ამსახველია ილიომები:

ვერხვი ფოთელია 'ცვალებადი შეხედულების, არამყარი, მერყევი, ორქოფი' - "ფოთელია ქალია, შაეის ნათქვამი არ დეიჯერება"

წასულ-მოსული ჭკუა 'არასტაბილური ჭკუა, გონება' - **"წასულ-მოსული ჭკვის ქალღია** ფადიმიე და იმითენ არ მომწონან"...

ჭიუტი, თავისნათქვამა ადამიანის სულიერ მდგომარეობაზე მიუთითებს ფრაზეოლოგიზმები:

გეითხილამურა 'თავისი გაიტანა, თავისი საქმე გაიკეთა' - "სიზეს არ ენდო, **გეითხილამურებს** და მემრე აღარ დიგიჯერეფს" (შ. ფუტკ.) ...

გუუკრა ბილაი 'გულისთქმას აპყვა' - "ი ქალმა **გუუკრა ბილაი** და მის ჭკუაზე დარბის; საიბი სა ყავს ნეტაი?"...

მის დამბურას უკრავს 'თავის ჭკუაზე დადის' - "კიდუნ მის **დამბურას უკრავს**, ვინმესი ნათქუამი არ ესმის, ინათიანია" (შ. ფუტკ.) ...

შედგა ინათზე 'გაჯიუტდა' - "აღარ წამევდა ბაღვმა, **შეჯდა ინათზე**, გადმოყარა კურცხლები და დავტოვე"...

ფეშინში ჩადგომა 'ჯიბრში ჩადგომა, წინააღმდეგობის გაწევა' - "ვერ მევიყვანე ი ბგანი სანში, ხისიმები **ფეშინში ჩამიდგენ**"...

შალვარი ააბრუნა 'გაბრაზდა, ხასიათი წაუნდა, განაწყენდა, გაჯიუტდა' - "შალვარი **ააბრუნა** აბლამა, წევდა ისტამბულ, მერმე არ ვნახე " ...

შეჯდა ჭინების ცხენზე 'გაჯიუტდა' - "რო **შეჯექი ჭინების ცხენზე** და ტირი, აღარ უნდა გაყუჩდე?"...

ჩიზიდან გამოვდა (ჩიზი - ხაზი, მიმართულება, თვისება) 'თავზე ხელი აიღო, ადამიანობის ფარგლებიდან გამოვიდა, გათავზველდა' - "სულ **ჩიზიდან გამოვდენ** ე ღარჭები, საიბი არ ყავთ ნეტაი?"...

ცხვირი გასტორება 'სურვილის ასრულება, დაკმაყოფილება' - "ასე აღვილაი **ცხვირი არ გუუსტორდება**"...

ადამიანის სიამაყე აისახა შემდეგ ფრაზეოლოგიზმებში:

თუთია გახდი 'იშვიათი სანახავი გახდი, თავმომწონე' - "იმფერი თუთია გახდი; შენ გარდა აღმანიას არევიწ წასულა-ქი?"...

თვალეებში ვერვინ ჩახედავს 'ვერავინ შეხედავს ცუდად, ვერაფერს დააკლებენ' - "ისეთი ბგანია, **თვალეფში ვერვინ ჩახედავს**"...

ხანუმობა მოუარა 'დასვენება მოუნდა, შრომა დაეზარა' - **"ხანუმობა მომიარს** ხანდებან, სადილუკან ძილი მოდის და ვსტორდები სექუზე, ვატყულებ თუყალს"...

ნალები დაგლეჯა 'ვერაფერს დამაკლებ სიამაყე, თავდაჯერებულობა' - **"ნალები არ დამაგლიჯო** ახლა! ვეეფერ დამაკლეფ" (შ. ფუტკ.)...

დაუნდობელი, სასტიკი ადამიანის დამახასიათებელია იდიომები:

პირზე ჭეჭენები ახატია 'დაუნდობელი, სასტიკი ადამიანია' - "პირზე ჭეჭენემი ახატია. შეხედავ, მიხდები, რა ინსანი"...

ყაზილში (ნავთში) გარეცხილი 'უსინდისო, ადამიანური თვისებებისაგან გაცლილი პიროვნება' - "თლათ **ყაზილში გარეცხილი** ინსანი ყოფილა, თავი არც დახარა-ქი, არ შერცხუა, ჰიჩ რამე არ გუუგონია"...

ინდიფერენტული, უემოციო სულიერი მდგომარეობაა ასახული ფრაზეოლოგიზმში:

შეშამკვარაი 'უგულო კაცი, არც შეშა, არც კვარი' (არც ღვინო, არც წყალი) - "იმფერ **შეშამკვარაი** კაცია, შაგისას ვეეფერ გეეგნებ, ვერ მიხტები, რა უხარია, რას წყყუნულობს"...

სულიერი ავადმყოფობის გადმოცემაა ფრაზეოლოგიზმები:

ჭკუა აღარ ეკითხვის 'სრულ ჭკუაზე აღარაა, აღარ დაეჭვრება' - "ზოელი დაბერდა ჭკუა აღარ ეკითხვის"...

მოკოჭავს 'ჯადოს გაუკეთებს'; **მოკოჭილი ადამიანი** 'მოჯადოებული ადამიანი' - "მოკოჭეს ი ქალი, არ უყუარდა დედამთილსა; მალე ი მოკოჭილი ქალი ჭკუაზე შექანდა"...

ღორბეჩაი 'ფიზიკურად ძლიერი და ცოტათი გონებასუსტი' - "ღორბეჩაი ძალი ყაუღათ ფეთი და ღარჭიცი ღორბეჩაი გამევედა"...

ხაპერა მეეშალა 'დათვრა, გონება აერია' - "შარაბი სუა და ხაპერა მეეშალა"...

ხაპრიდან ავად გახდა სულიერად დაავადდა - "ხაპრიდან ავათ გამხთარა, საცოდვაი"...

გაკვირვება-განცვიფრების ამსახველია ფრაზეოლოგიზმები:

საყელო დეირეკა 'განცვიფრდა' - "შენიდან საყელო დევერეკე, ამფრა თუ დამმართველი, არ მეგონა" (შ. ფუტკ.)...

მხრებ იმტრია 'მხრები აიჩეჩა, გაიოცა' - "მხრებ იმტრია დოდოფალმა"...

წინათგრძნობას გამოხატავს ფრაზეოლოგიზმი:

კული უწივის 'რალაცას წინასწარ გრძნობს, რალაცას ელოდება' - "რაცხა კული მიწივის, რაგვარ არი ი ღარჭი ბურსას?"...

დანაშაულის გრძნობაა გამოხატული იდიომატურ გამონათქვამში:

წვერი პირში ჩეიდევა 'თავი დამნაშავედ იგრძნო; უხერხულ სიტუაციაში აღმოჩნდა' - "უდინგლა, უდინგლა და რომ არ დაწონდა, ჩეიდევა წვერი პირში და მოცოცხა"...

დაცინვის ამსახველია ფრაზეოლოგიზმები:

ქიდათ აღება//ქირდათ აღება 'აბუჩად აგდება (ქირდება), არაფრად ჩაგდება' - "ი ბალვეფსა ქიდათ იღებდენ ზოგები"...

ღლიაში გაგახედიებს 'დაგიმორჩილებს, დაგცინებს, აბუჩად აგიგდება' - "ბაჯალამა სანამ ღლიაში არ გაგახედია, არ გაყუჩდი ჰო?"...

მონდომებას გამოატავს იდიომატური გამოთქმები:

სულისდასიმწართ/სულისსიმწართ 'მთელი არსებით, სულითა და გულით' - "სულისდასიმწართ ენატრებოდათ ჩვენ დედეფსა შემლექეთი, ხისიმები"...

ტაოურსა და იმერხელ მეტყველებებში არსებული ადამიანის სულიერი მდგომარეობის ამსახველი ფრაზეოლოგიზმები წარმოების თვალსაზრისით პირობითად სამ ჯგუფად შეიძლება დაიყოს:

1. **საერთოქართველური**: აღნიშნული თემატური ჯგუფის იდიომატურ გამოთქმათა დიდი ნაწილი ქართული სალიტერატურო ენისა და სხვა ქართველური დიალექტებისათვისაც ჩვეულებრივია:

ბზიკი ბუდე 'ბრაზმორეული ადამიანი' - "ვერ დიელაპარაკები იმფერი ბზიკი ბუდე ინსანია"...

ცივი წყალი სვას 'ნერვები დაიწყნაროს, თავს მოერიოს, ბრაზი გაიქარვოს' - "მა ქალი სუ კუჭიანდება, იმფერი ბზიკი ბუდეა, რა'ნდა უქნა, თუ გაკუჭიანდა, ცივი წყალი სუას"...

ცის გახსნა 'დიდი სიხარული' - "ცის გახსნა იყო ჩემთვის ღარქი რო გაჩთა, ხუთი ბგანი მყაუდა და ღარქი მინდოდა"...

2. **ღიალექტური**: გვხვდება ადამიანის სულიერი მდგომარეობის ამსახველი ისეთი იდიომატური გამოთქმები, რომლებიც უშუალოდ ტაოელ და იმერხველ ქართველთა მეტყველებისთვისაა დამახასიათებელი:

თეთრი ლეჩაქით//წვერით დაბერება 'ბედნიერად დაბერება' (დალოცვა) - "ღმერთმა თეთრი ლეჩაქით დაგაბეროს, მერთმა უბედურობა არ განახოს, მერთმა სიმწარე აგაცილოს - ასე ვიტყუით, ასე დავლოცაუთ ქალს. კაცს ვეტყუით: თეთრი წვერით დაბერდით";

ღიზვნის მოწვევა 'აღვირის, სადავის მოწვევა, გავლენის ქვეშ ყოფნა' - "იმფერი ბადეები ყავს, ღიზვნი ახლა თუ არ მოსწია მემეღამა, მერე ააფერი გამუჟა, გუიან იქნება"...

შააძრუმლა ბუხარში 'გამოუვალ, უმწეო მდგომარეობაში ჩაადლო, ძალიან შეაწუხა' - "სახში რო მივიდა, დიამთილმა შააძრუმლა ბუხარში თავისი ზალი, ამსოი ტყუილი არ ნდა უთხრა ვინმეს, შენი შვილი რაფერი გეიზდებოა"...

3. ტაოელ და იმერხველ ქართველთა ბილინგვიზმიდან გამომდინარე, ამ ღიალექტებში დასტურდება ადამიანის სულიერი მდგომარეობის ამსახველი როგორც ქართულ, ისე თურქულენოვანი ფრაზეოლოგიზმები, რომელთა სემანტიკური დატვირთვაც იდენტურია.

ა) ერთი მხრივ, ამ ჯგუფში გამოიყოფა ისეთი იდიომები, რომლებიც თურქული ენიდან ქართულზე მექანიკურად თარგმნის, სესხების ან სამეტყველო კოდების გადართვის შედეგადაა მიღებული. მაგალითად:

სქელთავა (// სალიტ. ქართ. გონებაჩლუნგი; ხისთავა): ერთი **სქელთავა** ღარქი ყავს, ვის-ნდა მეეწონოს...

შდრ., თურქ. Kalın kafalı 'სქელთავა' - *გონებაჩლუნგი; სულელი; ჩერჩეტი; ხისთავა; რეგენი თავის პატრონი; თავში არაფერი შესდის: Kardeşi kalın kafalı biriydi 'მისი ძმა ერთი ხისთავა ვინმე იყო';

დაუკრავად ცეკვავდა (//სალიტ. ქართ. ცალ ფეხზე ხტუნავს, ფრთებს ისხამს, ცას ეწევა...): ეს რომ გეგონე, **დაუკრავად ცეკვა** დევიწყე, ნენემ მიხვთა და გეციცინა...

შდრ., თურქ. Çalmadan oynar 'დაუკრავად ცეკვავს' - *ძალიან გახარებულა: 'Dur, bakalım, çalmadan oynamam için daha çok erken 'მოიცადე, ჩემთვის ცას რომ ვეწიო, ჯერ ადრეა';

ულვაშს ნაჯახით ვერ გუუჭრი (//თავზე ბუზს არ ისვამს; თავი მოაქვს): ისეთია ონური, **ულვაშს ნაჯახით ვერ გუუჭრი**, სოფლის თავდიდია...

შდრ., თურქ. Bıyıklarımı balta kezmez 'ულვაშს ნაჯახი არ უჭრის' - *მედიდურია, ამაყობს, ყოყოობს: İşler iyi gidip bıyığımı balta kezmez oldu 'საქმეები კარგად წაუვიდა და თავი მოაქვს'...

ბ) მეორე მხრივ, აქ ერთიანდება როგორც კომპონენტური შემადგენლობით, ასევე მნიშვნელობითაც ერთნაირი იდიომები, რომლებიც არ არის მიღებული მხოლოდ კულტურულ-ენობრივი ურთიერთობების შედეგად და იდენტური ან მსგავსი სემანტიკით დამოუკიდებლად არსებობს როგორც ქართულ, ისე თურქულ ენობრივ სამყაროში. მაგალითად.

1. ნენეიმ თავი ვერ შეიკავა, რუმ გეიგო თავის ბაჯლის ამბავი, ზოვლი ბევრი იტირა...

შდრ., თურქ. Kendini tutamaz // ქართ. თავს ვერ იკავებს *თავის მოქმედებას კონტროლს ვერ უწევს: Gözleri dolu dolu olup ben de kendimi tutamamış ağlamaya başlamışım 'მას თვალები ცრემლით აევსო, მეც თავი ვერ შევიკავე და ავტირდი';

2. ჰანამ მქონდა ფულებიო, ვჰამე ხაჭაპურებიო,

აღარა მაქ ფულებიო, ჩამოვყარე ყურებიო" ...

შდრ., თურქ. Kulakları düşmüş // ქართ. ყურები ჩამოყრილი აქვს - 'ცუდ ხასიათზეა, ყურებჩამოყრილია': Kulakları düşmüş olduğundan hiç bir şeyi 'სორამამ ყურები აქვს ჩამოყრილი და ამიტომ ვერაფერს ვეკითხები';

3. ბეჩი ვიყაი, ბაბაი ყურს რო აგვიწევდა, არ უყვარდით მეგონა...

შდრ., თურქ. Kulağını çeker // ქართ. ყურს უწევს 'ტუქსავს': Arkadaşın yanlış yolda, biraz kulağını çeksen iyi olacak "შენი ამხანაგი მცდარ გზაზეა, ცოტა ყურს თუ აუწევ, კარგი იქნება'...

ასეთ ფრაზეოლოგიზმებში ვლინდება ე.წ. "შიდაფრაზეოლოგიური ვალენტობა, რომელიც განსაზღვრავს როგორც მონათესავე, ისე არამონათესავე ენებს შორის ლექსიკურ-სემანტიკურად და სტრუქტურულად ერთნაირი ფრაზეოლოგიზმების არსებობას (ე. მამულია, 2006, გვ. 10).

როგორც დავინახეთ, ადამიანის სულიერი მდგომარეობის ამსახველი ფრაზეოლოგიური ერთეულები ქართულ-თურქული კულტურულ-ენობრივი ურთიერთობებიდან გამომდინარე აშკარა მსგავსებას ავლენენ.

ამასთანავე, მოცემული თემატური ჯგუფის ზოგიერთ იდიომატურ გამონათქვამს ჯერ კიდევ არ აქვს შექმნილი ფრაზეოლოგიზმის უმთავრესი მარკერი - სიმყარე, დაუშლელიობა: ისინი კონტექსტის მიხედვით იცვლიან თავიანთ მნიშვნელობას.

დამოწმებული ლიტერატურა

ქ. გოჩიტაშვილი, 2012 - ქ. გოჩიტაშვილი, ადამიანის ფიზიკური და მენტალური მდგომარეობის აღმნიშვნელი ფრაზეოლოგიზმები ქართულ და ინგლისურ ენებში, 2012.

<http://www.spekali.tsu.ge/index.php/ge/article/magazinHeadlines/6>.

ე. მამულია, 2006 - ე. მამულია, თურქულ-ქართული ფრაზეოლოგიური ლექსიკონი, თბ., 2006.

მ. მიქაუტაძე, 2013 - მ. მიქაუტაძე, ფრაზეოლოგიზმები ლინგვო-კულტუროლოგიური თვალსაზრისით (ტაოური და იმერხეული მასალის მიხედვით). აწსუ ჰუმანიტარულ მეცნიერებათა ფაკულტეტის საერთაშორისო სამეცნიერო კონფერენცია "თანამედროვე ინტერდისციპლინარიზმი და ჰუმანიტარული აზროვნება; ნაწილი 1. ქუთაისი, 2013.

შ. ფუტკარაძე, 1993 - შ. ფუტკარაძე, ჩვენებურების ქართული. ბათუმი, 1993.
Cowie A. P., 1998 - Theory, Analysis, and Applications. Oxford Studies in Lexicology. Oxford: Clarendon Press. 1998.

Linguistic... 2011 - Linguistic politics and language usage in the debate on political correctness 2011. <http://www.grin.com/e-book/94699/linguistic-politics-and-language-usage-in-the-debate-on-political-correctness>.

MAIA MIKAUTADZE

SEMANTIC PECULIARITIES OF THE IDIOMATIC EXPRESSIONS FEATURING HUMAN SPIRITUAL STATES IN TAOIAN AND IMERKHEVIAN

The study of phraseology is an important task from the linguo-cultural standpoints because idiomatic expressions reflect linguistic peculiarities as well as cultural idiosyncrasies of the speakers; and without the analyses of such materials the study of language and culture is incomplete.

Considering the lengthy Georgian-Turkish linguo-cultural relationships the study of the phraseology of the literary Georgian in Taoian and Imerkhebian dialects is interesting.

I think that the study and comparison of Georgian and Turkish phraseology denoting physical and mental state of a human-being will clearly show the linguo-cultural attitudes of these cultures towards the human health, mood, set and other psychological conditions and the ways of expressing them in the language.

After the treatment of the 2006-2012 expedition materials collected in Tao and Imerkhevi and studying the existing dialectal texts (N.Marr, Sh. Putkaradze, M.Pagava....) and comparing and contrasting them to the other Kartvelian data I present the following picture:

1. In Taoian and Imerkhebian speeches are found the same phrasal expressions of the human mental state as in the literary Georgian;

2. There are certain quantity of the phrasal expressions of the human mental state, which are found only in Taoian and Imerkhebian speeches;

3. Referring to the bilingualism of Taoian and Imerkhebian in both speeches there are phrasal units of the human mental state from literary Georgian and Turkish whose semantic value is identical.

a) On one hand there are such idioms in this group that are acquired in the Georgian dialects through the word for word translation of the phrases;

b) On the other hand here fall a number of idioms, which exist independently with parallel or similar semantics in both languages and have nothing to do with the cultural-lingual relationships. Such phrasal units are identical in terms of component contents and meanings.

დიანა მოსეშვილი

არაბული ენა ჩრდილოეთ კავკასიაში

კავკასია ერთ-ერთი მსხვილი არაბულ-მუსლიმური ლიტერატურული ტრადიციის კერაა. არაბული ენისა და არაბულ-მუსლიმური კულტურულ-ფილოსოფიური ტრადიციების გავრცელება აქ ისლამის დამკვიდრებასთან ერთად დაიწყო. არაბულმა ენამ დიდი როლი შეასრულა კავკასიელი ხალხების ნაციონალური კულტურის განვითარებაში. არაბთა კულტურა და დამწერლობა აქ გასცდა მათი სამხედრო და პოლიტიკური ძალაუფლების საზღვრებს.

ჩრდილოეთმა კავკასიამ ტყუილად არ მიიპყრო არაბების ყურადღება. ჩრდილოეთი კავკასია, განსაკუთრებით დაღესტანი, სახალიფოსთვის მნიშვნელოვანი სტრატეგიული და ეკონომიკური პუნქტი აღმოჩნდა. VII საუკუნის შუა ხანებისათვის სახალიფოს ჩრდილოეთი საზღვარი დერბენდის რაიონზე გადიოდა და მის დაცვას დიდი მნიშვნელობა ჰქონდა. ეს იყო რაიონი, რომელიც კავკასიელ ხალხს ხაზართაგან გამოჰყოფდა. ამასთანავე, აღმოსავლეთ კავკასიაზე, კერძოდ კი კასპიის ზღვის დასავლეთ სანაპიროზე, გადიოდა აღმოსავლეთი ევროპის წინა და ცენტრალური აზიის ქვეყნებთან დამაკავშირებელი გზა. ასე რომ, არაბთათვის კასპიის ზღვის აუზის ქვეყნებისა და ამ სავაჭრო გზის ფლობა ეკონომიკური თვალსაზრისითაც. მნიშვნელოვანი იყო (ა. შიხსაიდოვი, 1969, გვ. 81).

VII საუკუნის შუა ხანებიდან IX საუკუნის დასაწყისამდე ცდილობდნენ არაბები დაღესტნის რაიონში დამკვიდრებას. პოლიტიკური დანაწევრებულობის მიუხედავად, დაღესტნელმა ხალხებმა მათ საოცარი წინააღმდეგობა გაუწიეს. მხოლოდ VII საუკუნის ბოლოს მოახერხეს არაბებმა დერბენდის აღება, სადაც მათი ჯარის მეთაურმა მასლამამ ხუთი ათასი მეომარი დატოვა და თავად სირიისაკენ გაეშურა. ჩასახლებული არაბული მოსახლეობა მნიშვნელოვანი ძალა და დასაყრდენი აღმოჩნდა დერბენდსა და მის შემოგარენში ისლამის გავრცელებისა და განმტკიცებისათვის. აქ არაბული მოსახლეობა მთელი საუკუნის მანძილზე რჩება. ამის შემდეგ დაღესტნის ამ და.სხვა რაიონებში (კამახიში, ალ-მუჰამედიაში, ბაბ ალ-ბეჟიში) კიდევ რამდენჯერმე იქნა ჩასახლებული არაბ მუსლიმთა ნაკადი სირიასა და მესოპოტამიიდან (ა. შიხსაიდოვი, 1969, გვ. 93).

ესპანელი არაბი კოსმოგრაფი აბუ ჰამიდ ალ-ანდალუსი (1080-1169) წერდა, რომ არაბთა ისლამური ექსპანსიის დროს დამასკოდან, მოსულიდან და სხვა ქალაქებიდან 24000 ოჯახი იქნა ჩასახლებული დაღესტნის სხვადასხვა ნაწილში (იქვე, 1969, გვ. 94).

ცნობილი ისტორიკოსი ალ-მასყუდი X საუკუნის შუა ხანებისათვის წერს მუსლიმ-არაბთა შესახებ, რომლებიც სახლობენ ჯიდანსა და ბაბ ალ-აბვაბს შორის (ისინი აქ დასახლდნენ არაბთა პირველი მუსლიმური დაპყრობების დროს) და რომლებიც კარგად საუბრობენ მხოლოდ არაბულ ენაზე (ა. შიხსაიდოვი, 1969, გვ. 114).

დერბენდის შემოდგარენში არაბული მოსახლეობის არსებობაზე საუბრობს, ასევე, XII საუკუნის ისტორიკოსი, “შაიაფარიკინის ისტორიის” ავტორი ალ-აზრაყ ალ-ფარიკი, რომელიც აფხაზეთის მეფე დიმიტრის ახლდა დერბენდში და სწორედ ამ დროს შეხვდა არაბ მოსახლეობას, რომლებმაც წმინდად შეინარჩუნეს არაბული ენა (იქვე, გვ. 114).

არაბული ელემენტი დაღესტანში დიდი ხნის მანძილზე ინარჩუნებდა ეთნიკურ სისუფთავეს. ამას შესაძლოა ხელს უწყობდა ის გარემოებაც, რომ იგი გზადაგზა ივსებოდა ახალი არაბული ნაკადით. მაშინაც კი, როდესაც არაბული დაპყრობები ისტორიის ნაწილი გახდა, კერძოდ XI-XVII სს. მანძილზე (ა. შინსაიდოვი, 1969, გვ. 94).

არაბული სახალიფოს ისტორიაში, კავკასიის გარდა, კიდევ ბევრ სხვა რეგიონში მოხდა არაბთა მასობრივი ჩასახლებაები შემდგომი არაბიზაციისა და ისლამიზაციის მიზნით. თითქმის ყველგან ეს მიზანი მიღწეულ იქნა (სირია, ერაყი, ეგვიპტე, ჩრდილოეთი აფრიკა), მაგრამ კავკასიაში (ისევე როგორც ირანსა და შუა აზიაში), პირიქით, არაბული ელემენტის ასიმილაციაა მოხდა ადგილობრივ მოსახლეობასთან.

IX საუკუნის ბოლოსა და X საუკუნის დასაწყისისათვის სახალიფო დაიშალა ცალკეულ, ფაქტობრივად, დამოუკიდებელ რეგიონებად, რომელთაც სათავეში ედგნენ არაბული დინასტიები დამოუკიდებელი მმართველობით. დაღესტანი და, კერძოდ, შირვანისა და დერბენდის რაიონები არაბული წარმოშობის დინასტიის მმართველობის ქვეშ აღმოჩნდნენ, ხოლო დაღესტნის დანარჩენი რეგიონები უკვე აღარ ემორჩილებოდნენ არაბულ მმართველობას (იქვე, გვ. 101).

ადგილობრივ და ასევე სხვა წყაროებზე დაყრდნობით, შეიძლება ითქვას, რომ არაბთა ბატონობის ხანმოკლე პერიოდის დასრულების შემდეგ დაღესტნის ხალხები ისევ მიუბრუნდნენ თავიანთ რწმენას იმ რაიონებშიც კი, სადაც შესაძლოა ისლამი უკვე გაავრცელეს არაბებმა. ა. დასანოვი, რომელმაც თარგმნა ალ-კადარის — “ასარ დაღესტანი”, წერდა: “შესაძლოა ზოგიერთ ადგილას (მაგალითად დერბენდში, ტაბასარანსა და კაიტაკიში) არაბებმა მართლაც ააგეს თავიანთი მეჩეთები, მაგრამ რთული დასაჯერებელია, რომ მათ ეს VIII ს. მოახერხეს აკუმში, ხუნზახში, კუმუხსა და ახტახში. დასანოვის აზრით, მათ ამის გაკეთება შეეძლოთ მხოლოდ 2-3 საუკუნით გვიან, როდესაც არაბულმა კულტურამ აქ თავისი განვითარების პიკს მიაღწია და როდესაც მუსლიმმა მისიონერებმა არაბი ხალიფას პრესტიჟი განსაკუთრებით ასწიეს კავკასიელი ხალხის თვალში. ამ თვალსაზრისით, X-XI სს. შეიძლება დაღესტნის ინტენსიური ისლამიზაციის დასაწყის პერიოდად მივიჩნიოთ და არა დასასრულად”.

ისლამის საბოლოო დამკვიდრება კავკასიის ხალხებში სხვადასხვა დროს მოხდა. მათ შორის ყველაზე ადრე იგი დაღესტნის ხალხებმა მიიღეს. მაგ., ხუნძებმა XI-XII სს.-ში მიიღეს ისლამი, მაგრამ აზვანელების წინააღმდეგ ისლამიზაციის პროცესი საუკუნეების განმავლობაში გაიწეა და მხოლოდ XVIII ს. II ნახევარში დასრულდა. ბოთლიხელებში ისლამი საბოლოოდ XVI ს.-ის მეორე ნახევარში დამკვიდრდა. დასავლეთი დაღესტნის მცხოვრებთა და, მათ შორის, ლაღობერიელების ერთი ნაწილი ქრისტიანი იყო, მეორე ნაწილი

კი წარმართობას მისდევდა. მხოლოდ XVI-XVII სს.-ის მიჯნაზე მიიღეს მათ ისლამი. რაც შეეხება კავკასიის სხვა ხალხებს — XVI ს.-ში ჩაჩნეთში ისლამი დაღესტნიდან იწყებს შეღწევას, მაგრამ XVIII ს.-მდე მან აქ ფეხი ფართოდ ვერ მოიკიდა. გადმოცემების თანახმად, ხუნძების გარდა ჩაჩნეთში მაჰმადიანობას ყუმუხებიც ავრცელებდნენ. ინგუშებში მისი გავრცელება XVI ს.-დან დაიწყო, თუმცა, საბოლოოდ მხოლოდ XIX ს.-ის პირველ ნახევარში განმტკიცდა.

ისლამიზაციის პროცესმა ჩრდილოეთი კავკასიის ხალხები საუკუნეებით დაუკავშირა მსოფლიო კულტურულ მუსლიმურ სამყაროს. არაბული ენის შესწავლამ დაღესტნელ უმწერლობო ხალხებს საშუალება მისცა, გასცნობოდა მრავალ სასწავლო დისციპლინას, რომელსაც ქმნიდნენ ადგილობრივი ავტორები და ახლო და შუა აღმოსავლეთის ხალხების წერილობით ლიტერატურას, რაც ერთგვარი ბაზა გახდა საკუთრივ დაღესტნური მწერლობის ჩამოყალიბებისა და შემდგომი განვითარებისათვის. მატერიალური და სულიერი კულტურის ურთიერთგაცვლა ადგილობრივ ხალხებში არსებულ შემოქმედებით და ინტელექტუალურ შესაძლებლობებს აღვივებდა.

როგორც კავკასიური ენების მკვლევარი მ. საიდოვი მიუთითებდა, არაბული ანბანი უკვე XV საუკუნის დასასრულს გამოიყენება. ხუნძური ენის დამწერლობისთვის XVIII საუკუნის ბოლოდან დაღესტანში ინტენსიური ხდება არაბული ანბანით ადგილობრივი ენების ფიქსაცია (ე. წ. “აჯამი”).

X საუკუნიდან მოყოლებული ჩაიწერა ზეპირსიტყვიერების ცნობილი ნიმუშები. პარალელურად იქმნებოდა მცირე ქრონიკები ამა თუ იმ აულის შესახებ. ისტორიული შინაარსის შრომებთან ერთად, გვხვდება რელიგიური შინაარსის ლიტერატურა და სახელმძღვანელოები: ყურანის ტექსტები, კომენტარები, ჰადისები, მუსლიმური სამართლის წიგნები. მნიშვნელოვანი ადგილი უჭირავს სუფიურ ლიტერატურას. ისლამი აქ, ფაქტობრივად, სუფიზმის სახით გავრცელდა, რომელსაც რელიგიის ფილოსოფიას უწოდებდნენ. ასევე იქმნება სასწავლო სახელმძღვანელოები ჰუმანიტარულ და საბუნებისმეტყველო მეცნიერებებში: ფილოსოფიაში, ფილოლოგიაში, გრამატიკაში, მათემატიკაში, გეოგრაფიაში, ასტრონომიასა და მედიცინაში. პარალელურად იქმნება დაღესტნელი ავტორების ორიგინალური მხატვრული ლიტერატურაც.

ქრონოლოგიურად არაბული ენა დაღესტანში VII საუკუნიდან ვრცელდება, ხოლო არაბული დამწერლობა VIII-IX საუკუნეებში, ადრე აბასელთა პერიოდში, მაგრამ, შესაძლოა, ეს პროცესი ცოტა უფრო ადრეც დაწყებულიყო, როცა რეგიონში დასახლებული არაბული მოსახლეობა აგებს მეჩეთებს არაბული წარწერებით. საწყის ეტაპზე ეს პროცესი არაბებით დასახლებული დერბენდითა და მისი შემოგარენით შემოისახლვრებოდა (ნ. კრაჩკოვსკი, 1960, გვ. 4).

ნ. კრაჩკოვსკი კავკასიაში არაბული ენის მომძლავრების მეორე ტალღას XV საუკუნით ათარიღებს, როცა იწყება ორიგინალური არაბულენოვანი ლიტერატურის შექმნა. დაღესტნელი მკვლევრები: გ. გაზმატოვი, მ. საიდოვი და ა. შიხსაიდოვი ორიგინალური არაბულენოვანი ლიტერატურის შექმნის ქრონოლოგიურ ჩარჩოს გაცილებით, აფართოებენ და საწყის პერიოდს X საუკუნეს ვანაკუთვნიებენ. იმ დროისათვის დაღესტანში არაბული ენის ცოდნის დონე მოსახლეობის განათლებულ ნაწილში საკმაოდ მაღალი იყო. დაღესტნელები,

რომლებიც განათლებას სახალიფოში იღებდნენ, ინარჩუნებდნენ კონტაქტებს ახლო აღმოსავლეთისა და ცენტრალური აზიის სწავლულებთან.

დაღესტანში ადგილობრივი ხალხებისათვის არაბული არასდროს ყოფილა საყოველთაო სახალხო სასაუბრო ენა. იგი მოსახლეობის მხოლოდ განათლებულმა ნაწილმა, ე. წ. “სწავლულებმა” იცოდნენ და იყენებდნენ მას მწერლობასა და ადმინისტრაციაში.

რუსი მეცნიერი მ. მიხაილოვი, გამოყოფს რა ლინგვისტური ბილინგვიზმის სამ სახეს — მასობრივს, ჭგუფურსა და ინდივიდუალურს, დაღესტნელი სწავლულების გამოკვლევებისა და შეფასებების გათვალისწინებით, არაბული ენის გავრცელების მასშტაბს განიხილავს, როგორც ჭგუფური ბილინგვიზმის შემთხვევას, განსაკუთრებით, XIX საუკუნეში, როცა ადგილი ჰქონდა ჩრდილოეთი კავკასიის მოსახლეობის მიერ არაბული ენის გათავისების აქტიურ პროცესს. განსაკუთრებით დიდი როლი დაეკისრა არაბულს კავკასიური ომების პერიოდში. შამილის დროს არაბული საერთაშორისო ენა გახდა. ამ ენაზე წარიმართებოდა ერთა შორის მოლაპარაკებები, როგორც წერილობითი, ასევე სიტყვიერი. ამ ენაზე ხდებოდა ნაიბთა მთელი საქმიანი დოკუმენტაციის: განცხადებების, დეკლარაციების, პროტოკოლების, აქტების და ა. შ., წარმოება. სხვადასხვა აულის მკვიდრთა შორის ყოფითი შინაარსის მიწერ-მოწერაც არაბულ ენაზე მიმდინარეობდა. გლეხებს, რომელთაც არ იცოდნენ ეს ენა, უხდებოდათ, დახმარებისთვის მიემართათ არაბულის მცოდნეთათვის.

ამდენად, არაბული ენა ჩრდილოეთ კავკასიაში, მართლაც, გახდა აღმოსავლეთის კულტურულ ხალხებთან ურთიერთობის საშუალება. არაბული დაღესტნელებისათვის, უმწერლობო ენების მქონე ხალხებისათვის, იქცა ხილად, რომლის მეშვეობითაც ქვეყანაში კულტურული და სამეცნიერო სიახლეები შემოედინებოდა აღმოსავლეთიდან, მაგრამ, ჩვენი აზრით, არაბული ენის არსებობა და ფუნქციონირება ჩრდილოეთ კავკასიაში ბილინგვიზზე მეტად ადგილობრივ ენებთან მიმართებით ენათა დიგლოსიური ურთიერთობის ტიპს ჩამოჰგავს და განსაკუთრებით, დაღესტანში მისი ფუნქციონირების ბოლო 2-3 საუკუნის მანძილზე, რადგანაც ადგილობრივ დაღესტნურ და არაბულ ენებს შორის მოხდა ფუნქციითა ერთგვარი გადანაწილება. არაბული უმწერლობო ხალხებისათვის გახდა ოფიციალური, თუ არაოფიციალური წერილობითი, თუ სიტყვიერი ურთიერთობის ენა ქვეყანაში. არაბულ ენაზე იღებდნენ განათლებას, არაბულ ენაზე ქმნიდნენ ადგილობრივები მხატვრულ, თუ სხვა ტიპის ლიტერატურას. არაბული ისლამის დამკვიდრების შემდეგ, გახდა რელიგიის ენა. როგორც ზემოთაც აღვნიშნეთ, არაბული ხალხთა შორის (ოფიციალური, თუ არაოფიციალური) ურთიერთობის ენაც იყო მთელ რეგიონში. ადგილობრივ ენებზე იქმნებოდა ლიტერატურა (იმ ენებზე, რომლებისთვისაც სპეციალურად შეიქმნა არაბული გრაფიკის საფუძველზე ანბანი), თუმცა ეს ენები, ძირითადად მაინც რჩებოდა ყოველდღიური ურთიერთობის საშუალებად არაოფიციალურ გარემოში. ფუნქციითა ასეთი მყარი გადანაწილება დამახასიათებელია სწორედ ენათა დიგლოსიური ურთიერთობისათვის, სადაც ერთ-ერთი ენა ყოველთვის ატარებს ე. წ. ხელოვნურ ხასიათს, არ გადაეცემა ადამიანს ოჯახისაგან და განსაკუთრებულ შესწავლას საჭიროებს.

1917 წლის რევოლუციის შედეგად, არაბულმა კავკასიაში, როგორც ეროვნებათშორისი ურთიერთობების ენამ, ამოწურა თავისი ისტორიულ-კულტურული მისია.

დამოწმებული ლიტერატურა

- ვ. ბარტოლდი, 1996 - Бартольд В.В. Этнографический состав мусульманского мира. Значение арабского языка и арабской культуры // Москва, Сочинения. Т. IV. 1996.
- მ. გუდავა, 1985 - მ. გუდავა, ზოგიერთი ცნობა დაღესტნელი ავტორების არაბულენოვანი პოეტური შემოქმედების შესახებ, სემიტოლოგიური ძიებანი, II-Studia Semitica, თბ., 1985.
- მ. გუდავა, 1988 - Гудава М.Т. Некоторые вопросы истории дагестанской арабоязычной литературы. Семитологические штудии IV. 1988.
- ე. კრაიუჩენკო - Крайюченко Е.В. Появление арабского языка на юге России. Секция #20, Проблемы общего и сравнительного языкознания (кафедра общего и сравнительного языкознания).
- ბ. კრაჩკოვსკი, 1960 - Крачковский Н. И. Арабская литература на Северном Кавказе. Москва Собр. Соч. т. 1960
- რ. თოფჩიშვილი, 2007 - რ. თოფჩიშვილი, კავკასიის ხალხთა ეთნოგრაფია, ეთნიკური ისტორია, ეთნიკური კულტურა, ივანე ჯავახიშვილის თბილისის სახელმწიფო უნივერსიტეტი, ივანე ჯავახიშვილის ისტორიისა და ეთნოლოგიის ინსტიტუტი სალექციო კურსი, 2007.
- ზ. მაგომედოვა, 2009 - Магомедова З.А. Литературный билингвизм в Дагестане. (к истории вопроса). Теоретические и методические проблемы национально-русского двуязычия. Материалы международной научно-практической конференции. 27-28 мая 2009 г.
- ტ. მარგველაშვილი, 1953 - Маргвелашвили Т.С. Языковые особенности арабоязычных памятников Северного Кавказа Диссертация на соискание степени кандидата филологических наук, 1971.
- ა. შიხსაიდოვი, 1969 - Шихсаидов А.Р. Ислам в средневековом Дагестане (VII-XV вв.) Махачкала, 1969.
- ა. შიხსაიდოვი, ნ. ტაპიროვი, დ. გაჯიევა, 2001 - Шихсаидов А.Р., Тагирова Н.А., Гаджиева Д.Х. Арабская рукописная книга в Дагестане. Махачкала, 2001.
- ა. ხალიდოვი, 1985 - Халидов А. Г. Арабские рукописи и арабская рукописная традиция. Семитологические штудии, IV თბ., 1985.
- ბ. ხუციშვილი, 2002 - ბ. ხუციშვილი, დაღესტანი, თბ., 2002.

DIANA MOSESHVILI**ARABIC IN THE NORTH CAUCASUS**

North Caucasus is one of the big hearths of the Muslim-Arab cultural traditions. The Arabic language has played important role in the development of the North Caucasus peoples' national cultures.

By the mid-7th century Dagestan had been an important strategic region protecting the Caucasus from the Khazar invasions. The north borderline of the caliphate went at Derbent, the defense of the region was a matter of great significance for the Arabs.

Northern Caucasus presented territories important in economic terms as well. Strong connections between the Volga Valley and the neighborhood with the east European countries, middle Asia, and the Middle East urged Arabs to gain footage in the countries of the Caspian Sea basin and on the trade routes running along the west coastline of the Caspian Sea. Ruling the east Caucasus meant creating conditions for the free exploitation of the rich Caucasian and Middle East lands.

The first waves of the Arabic culture and language region spread to the Caucasus in the seventh century during the early Muslim conquests; Arabic writing system reached in the 8th -9th cc. during the early Abbasids periods. In Dagestan with Derbent and its surrounding territories, which had been settled with Arabs, the process might have begun even earlier than that.

Arabic never succeeded enough to become the Lingua Franca for the North Caucasus peoples. Only the educated part of the population, so called "the scholars" could use it in the correspondence and administration. Arabic was the language of instruction and the religion. It was also used in personal letters.

The 19th century saw a very active process of familiarizing Arabic among the North Caucasus population particularly during Imam Shamil and the Caucasian wars, when Arabic became the common language for communication among the peoples living in the area.

After the Russian revolution of 1917 Arabic language ceased to function as the language of communication between the different peoples of the North Caucasus. The time of its historical and cultural mission has elapsed.

თინათინ მშვიდლობაძე

ელექტრონული ბიბლიოთეკის შექმნის ტენდენციები

ინტერნეტში ელექტრონული ბიბლიოთეკების გავრცელებასთან ერთად უდიდესი მნიშვნელობა შეიძინა ციფრული ობიექტების იდენტიფიცირებამ და შეიქმნა კიდევ საერთაშორისო ციფრული ობიექტების იდენტიფიცირების სისტემის ფონდი DOI – Digital Object Identifier.

მეტამონაცემების ყველაზე ძველი მაგალითია ბიბლიოგრაფიული აღწერილობის ელემენტები. როდესაც შეიქმნა ელექტრონული კატალოგები და შემდეგ ინტერნეტი, შესაძლებელი გახდა ბექდური გამოცემების ბიბლიოგრაფიული ჩანაწერების საერთაშორისო გაცვლა ქსელით იმ პირობით, თუ დაცულია საერთაშორისო აღწერილობის წესები ანუ სემანტიკა (ISBD an AACR2), ბიბლიოგრაფიული კომპიუტერული ჩანაწერის საერთაშორისო სტრუქტურა (UNIMARC an MARC21) და ქსელური გაცვლის პროტოკოლი Z39.50. კატალოგიზაციას კობირებით ან კორპორაციულ კატალოგიზაციას უდიდესი ეკონომიკური ეფექტი აქვს. ბექდური გამოცემების შემთხვევაში ბიბლიოგრაფიული აღწერილობა შეიძლება არ იყოს ჩართული გამოცემაში, ხოლო კატალოგი საერთოდ განცალკევებულია საბიბლიოთეკო ფონდისგან. ელექტრონული ბიბლიოთეკის შემთხვევაში კი ელექტრონულ კოლექციაში ჩართულ ყოველ გამოცემას თან უნდა ერთვოდეს ბიბლიოგრაფიული ჩანაწერი (მეტამონაცემები) და ძებნა შესაძლებელია როგორც მეტამონაცემებში, ასევე დოკუმენტების სრულ ტექსტებში. ამასთანავე, ინტერნეტში არსებული ელექტრონული დოკუმენტებისთვის შესაძლებელია ელექტრონული კატალოგის შექმნა ავტომატურად ისეთი პროგრამის გამოყენებით, რომელიც აკმაყოფილებს OAIPMH (Open Archive Initiative Protocol for Metadata Harvesting) სტანდარტს. ეს ბოლო მიდგომა იმით არის ღირსშესანიშნავი, რომ არ არის საჭირო მთელი დოკუმენტების გადმოწერა იმისათვის, რომ შეიქმნას შეერთებული ინტერნეტ კატალოგი მოცემულ თემაზე ინტერნეტში სხვადასხვა სერვერებზე და სხვადასხვა ელექტრონულ კოლექციებში მოთავსებული დოკუმენტებისთვის. ამჟამად, მიმდინარეობს ბიბლიოგრაფიული აღწერილობის ახალი საერთაშორისო სტანდარტის შექმნა სახელწოდებით “Resource Description and Access“, რომელმაც ერთდროულად უნდა შეცვალოს დაბლინ კორიკ და, მთელ მსოფლიოში გავრცელებული, ბექდური გამოცემების ანგლო-ამერიკული საკატალოგიზაციო წესები - AACR2.

“ევროპული ბიბლიოთეკის” შექმნის ინიციატივა (The European Library) ეკუთვნის ევროპის ეროვნული ბიბლიოთეკების დირექტორების კონფერენციას, (CENL)-ს, რომლის ეგიდით დაარსებული “ევროპული ბიბლიოთეკა” უზრუნველყოფს ევროპის მთავარი ეროვნული ბიბლიოთეკების ელექტრონულ და სხვა საბიბლიოთეკო რესურსებთან უნიფიცირებულ წვდომას.

“ევროპულ ბიბლიოთეკაში” <http://www.theeuropeanlibrary.org/portal/index.html> დღეისათვის ინტეგრაციის ენის გამოცვლა და ძებნა შესაძლებელია

20 ევროპულ ენაზე, როგორც ელექტრონულ კატალოგებში ასევე, ციფრულ კოლექციებში. საკლასიფიკაცია სისტემად “ევროპულ ბიბლიოთეკაში” გამოყენებულია დიუის ათობითი კლასიფიკაცია. ევროპული ეროვნული ბიბლიოთეკების უმეტესობა იყენებს დიუის ათობით კლასიფიკაციას და MARC21-ს.

“ევროპულ ბიბლიოთეკის” პორტალი არის CENL-ის მთავარი პროდუქტი და ცდილობს, რომ იგი გახდეს მოდელი ევროპის ყველა ეროვნული ბიბლიოთეკისთვის. “ევროპულ ბიბლიოთეკის” ანგარიშში CENL-ის მიმართ დასახულია “ევროპულ ბიბლიოთეკის” უახლოესი ამოცანები:

- გაციფრებული მასალის გატექსტება;
- OAI PMH სტანდარტის დანერგვის ხელშეწყობა ევროპულ ეროვნულ ბიბლიოთეკებში;

• პორტალის გამოყენებადობის გაუმჯობესება;

• ავტომატური გადასახვების დანერგვა მრავალენოვან საგნობრივ თეზაურუსში;

- ვებმომსახურების გაფართოება;
- მომსახურების პერსონალიზაციისა და ანოტირების სამსახურის დამატება.

ევროპულ ეროვნულ ბიბლიოთეკებს შემოაქვთ ეროვნული ბიბლიოთეკების მუშაობის შეფასების ისეთი ახალი ინდიკატორები, როგორიცაა:

გაციფრებული შენახვის ერთეულების დასახელებების რაოდენობა და მისი პროცენტული სიდიდე მთელ ფონდში არსებულ დასახელებებთან მიმართებაში საანგარიშო წელს, ბიბლიოთეკის საიტიდან ჩამოტვირთული გაციფრებული მასალის რაოდენობა საანგარიშო წელს, ციფრული დაცვისთვის გადაცემული გაციფრებული მასალის რაოდენობა საანგარიშო წელს, ელექტრონული მომსახურების პროცენტული რაოდენობა ბიბლიოთეკაში და სხვ.

მსოფლიო ციფრული ბიბლიოთეკის შექმნას გააჩნია რამდენიმე წინაპირობა:

1. მსოფლიოში გაციფრებული მასალა არ არის საკმარისი რაოდენობის;
2. დიდი სამეცნიერო და კულტურული ღირებულების მასალები, რომლებსაც კარგა ხნით შეუძლიათ შეაჩერონ მომხმარებლების ყურადღება საიტზე, საერთო გაციფრებულ მასალასთან მიმართებაში, კიდევ უფრო ნაკლებია;
3. მსოფლიო ციფრული ბიბლიოთეკა უნდა იყოს საკმარისად დიდი მოცულობის, ისე რომ მომხმარებლის ნებისმიერ შეკითხვაზე გასცეს რამდენიმე ავტორიტეტული გაციფრებული მასალა;
4. ელექტრონული დოკუმენტების კატალოგიზაციას უდიდესი მნიშვნელობა აქვს და, შესაძლოა, მათ დასჭირდეთ მეტი მეტამონაცემების მიწერა, ვიდრე დღეს არის პრაქტიკაში მიღებული.

მსოფლიო ციფრული ბიბლიოთეკის შექმნასთან დაკავშირებით შემუშავებულ იქნა რამდენიმე ზოგადი გადაწყვეტილება: 1. მსოფლიო ციფრული ბიბლიოთეკა განთავსებული იქნება ერთ ინტეგრირებულ საიტზე, რომელსაც ექნება სარკეები სხვადასხვა ქვეყნებში; 2. იგი უნდა გახდეს ფართოდ მიმოფანტული საინფორმაციო წყაროების “ყოველმხრივ სანდო ციფრული საცავი”; 3. მასალების ციფრული გამოსახულებები შეიძლება განთავსებული იყოს არა მხოლოდ მსოფლიო ციფრულ ბიბლიოთეკასა და მის სარკეებში, არამედ ნებისმიერი დონის სანდო ვებსაიტებზე; 4. მრავალენოვანი ძებნა და მოძიებული მრავალენოვანი მასალების დისპლეიზე გამოტანა იქნება პროექტის ძირითადი ელემენტი, რომელიც პროექტში თავიდანვე არის ჩადებული და

ნაბიჯ-ნაბიჯ იქნება განხორციელებული; 5. უნდა განისაზღვროს მეცნიერებისა და სპეციალისტების ნუსხა, რომლებიც პასუხისმგებელნი იქნებიან მასალის შერჩევაზე მსოფლიო ციფრული ბიბლიოთეკისთვის.

დღეისათვის ინტერნეტ სივრცეში არსებობს ქართული ელექტრონული ბიბლიოთეკები, როგორცაა:

<http://lib.ge/>-ინტერნეტ ბიბლიოთეკა

<http://burusi.wordpress.com/literature/> - ინტერნეტ ბიბლიოთეკა

<http://www.nplg.gov.ge/> - საქართველოს პარლამენტის ელ.ბიბლიოთეკა

<http://www.matiane.com/> - საქართველოს ისტორიის ელ.ბიბლიოთეკა

<http://library.church.ge/> - საეკლესიო ელ.ბიბლიოთეკა და სხვა.

დამოწმებული ლიტერატურა

ბუნებრივ ენათა დამუშავება, ქართული ენა და კომპიუტერული ტექნოლოგიები, 2006.

თ. ჩხენკელი, 2006 - თ.ჩხენკელი, კონფერენციაზე.

[http://www.loc.gov/about/welcome/speeches/wdl/wdl_6-6-05.html#skip menu.](http://www.loc.gov/about/welcome/speeches/wdl/wdl_6-6-05.html#skip_menu)

[http://www.loc.gov/standards/.](http://www.loc.gov/standards/)

TINATIN MSHVIDOBADZE

TRENDS IN THE ELECTRONIC LIBRARY

The paper discusses the major trends for the creation of an electronic library on the internet.

It is shown that using a program that meets OAIPMH (Open Archive Initiative Protocol for Metadata Harvesting) standards it is promising to create possible electronic catalog for the electronic documents and metadata's.

The report of "European Library" is given in relation to CENL (European Conference of Directors of National Libraries). And the newest tasks of the digital "European Library" are set.

Several preconditions for the creation of a digital library are considered.

Georgian electronic libraries existing in the cyberspace are brought up.

მერაბ ნაჭყებია

აფხაზეთის (საქართველო) არასაბიტულო ეთნოსები

I. სომხები

აფხაზეთის პრობლემისადმი ინტერესი მათთვის, ვინც ემოციურად ნაკლებადაა “შიბმული” საქართველოს ბედ-იღბალთან, ინტერესი ოდენ სამეცნიეროა, ხოლო პასუხისმგებლობა ნაკლებ შემაწუხებელი; საქართველოს მოქალაქეებისათვის (ენგურს გაღმა-გამოღმა) ეს ლაბორატორიული შედეგები სულ უფრო და უფრო შემამოფრთხილებელი ხდება და პასუხისმგებლობაც მომავლის წინაშე სულ უფრო და უფრო მძიმდება. რუსეთის მიერ ანექსირებული ამ ტერიტორიების ჩაკეტილობა თვით აფხაზეთელებისა და დანარჩენი საქართველოსათვის აძნელებს უკვე ორი საუკუნის მანძილზე მიმდინარე “ნაციონალური ექსპერიმენტის” თანამედროვე ეტაპის პერაპეტივებში გარკვევას. ჩვენი კვლევითი მუშაობის მანძილზე დავრწმუნდით, რომ უღარესად ძნელია თანამედროვე აფხაზეთის შინაგანი პროცესების (საყოფაცხოვრებო, ენობრივი) თაობაზე მასალების შეკრება და მოპოვებული მონაცემების ობიექტურობაში დარწმუნება...

აფხაზეთის ტერიტორიაზე ამჟამად მცხოვრები მოსახლეობა დანარჩენი საქართველოსაგან განსხვავებულ პოლიტიკურ, სოციალურ, იდეოლოგიურ და ენობრივ სიტუაციაში იმყოფება, სხვა ენობრივი კანონების, თავისებური (რუსეთის ფედერაციის მოდელის) საგანმანათლებლო სისტემის გავლენის ქვეშაა, განსხვავებულია ენობრივი კონტაქტების ტიპი და შემადგენლობა, ენობრივი სტანდარტის რეგულირების პრინციპები, დარგობრივი ტერმინოლოგიის განვითარების ტენდენციები, მედიაენა, ონომასტიკური არჩევანი და სხვ. ეს ყოველივე კი პრინციპულად ცვლის ამ მოსახლეობის ენობრივ იდენტობას (და საერთოდ ერის, ეთნოსის იდენტობას); ამდენად, პოლიტიკოსებმა არ უნდა დაივიწყონ, რომ საშხედრო, პოლიტიკური და ეკონომიკური პრობლემების მოგვარების შემთხვევაშიც კი ისინი ერთმანეთისაგან მნიშვნელოვნად განსხვავებული, შეცვლილი ცნობიერებისა და კომპეტენციის საზოგადოებათა ინტეგრაციის უღარესად ძნელად გადასაჭრელი პრობლემების წინაშე აღმოჩნდებიან. საზოგადოების ენობრივი ორიენტაციისა და კომპეტენციის რყევებს მთელ მსოფლიოში აქვს ადგილი, მაგრამ ეთნოკონფლიქტურ ან პოტენციურად ეთნოკონფლიქტურ რეგიონებში ეს რყევები ხშირად საბედისწერო ხასიათისაა. როგორც წესი, ამგვარ რეგიონებს ყოველთვის ჰყავს დანტერესებული მხარე — ძირითადად, “გარეშე ინსპირატორი”, რომელსაც ყველაზე უკეთ სწორედ “ენობრივი შეუთანხმებლობის” იმიტირებით ემარჯვება საკუთარი მონაწილეობის შენიღბვა და მხარეებს შორის კონფლიქტის გაღვივება. ამგვარ ტექნოლოგიებს კარგად იცნობს პოლიტოლოგიაცა და სოციოლოგიაც. სხვადასხვა რეჟიმი სხვადასხვა დროს (სხვათა შორის, უხსოვარი დროიდან) საგანგებოდ შემუშავებული სქემების მეშვეობით მისთვის ამა თუ იმ თვალსაზრისით საინტერესო რეგიონში ქმნიდა ეთნიკური ენობრივი შეუთავსებლობის გარემოს, რომელიც ხელოვნური რეგულირების გარეშე საზოგადოებრივი მშვიდობისათვის აუცილებელი ბალანსის შენარჩუნებას ვეღარ ახერხებდა.

ომის შემდგომ აფხაზეთში (1992-1993 წწ.) არასაბიტულო ეთნოსების პოლიტიკურ, სოციალურ, დემოგრაფიულ თუ საგანმანათლებლო საკითხებზე

ქართულ მედია-სამეცნიერო სივრცეში ანალიტიკური შრომები მეტად მწირია; არადა, ქართველებისა და აფხაზების გარდა, ამ ტერიტორიაზე სახლობენ ისეთი ეთნოსები, როგორცაა: რუსები, სომხები, ბერძნები, ესტონელები, უკრაინელები, ბელორუსები, ებრაელები.

მოხსენებაში ჩამოთვლილი არასატიტულო ეთნოსებიდან გაანალიზებულია აფხაზეთის სომხებთან დაკავშირებული რამდენიმე საკითხი. კერძოდ:

ა) სომხების წილი აფხაზეთში სხვადასხვა წლის აღწერების მიხედვით და მათი ამჟამინდელი დემოგრაფიული მდგომარეობა;

ბ) კულტურულ-საგანმანათლებლო ვითარება ომამდე და ომის შემდეგ;

გ) აფხაზეთის სომხების როლი 1992-1993 წლების ქართულ-რუსულ ომში;

დ) სომხური ეკლესიის პოლიტიკა აფხაზეთში;

ე) იმ პერსპექტივების გაანალიზება, რაც უახლოესი პერიოდის აფხაზეთში მოსალოდნელია ეთნიკურ-პოლიტიკური ბალანსის თვალსაზრისით.

აფხაზეთში მოსახლეობის სავარაუდო რაოდენობაზე ბევრს ფიქრობს ოფიციალური სომხეთი, რომელიც არ ფარავს თავის განსაკუთრებულ დანტერესებას აფხაზეთში საკუთარი ეთნოსის დამკვიდრების თვალსაზრისით. ჩვენ მრავალ მასალას გავეცანით, მაგრამ მხოლოდ ერთი მაგალითით (და ჩვენი აზრით, სავსებით ტიპურით) შემოვიფარგლებით. აი, რას წერს ერევნის ერთ-ერთი წამყვანი საინფორმაციო სააგენტო: “სომხური მოსახლეობის მდგომარეობა აფხაზეთში შემოფოთებას იწვევს. ოფიციალური მონაცემებით, 1992-2006 წლებში სომხების რაოდენობამ აფხაზეთში იკლო 76,4 ათასიდან 44,5 ათასამდე. რომც დაეუშვათ, რომ სომხების რიცხვი 51 ათასს აღწევს, მაინც 34,5%-მდე შემცირებული. ამასთან სომხური ელექტორატის რაოდენობა 32 ათასს შეადგენს. ზოგი შეფასებით, სომხების რაოდენობა სტაბილიზირდა, მაგრამ, ზოგი მონაცემით ემიგრაცია გრძელდება. ეს კი აისახება სომხური ერთობების სამეურნეო საქმიანობაზე, არღვევს დიდი ხნის ჩამოყალიბებულ საგანმანათლებლო სისტემებს. 56 სომხური სკოლიდან მხოლოდ 34 დარჩა, რომლებშიც მნიშვნელოვნადაა შემცირებული მოსწავლეთა რაოდენობა. სამეურნეო საქმიანობა შეზღუდული გახდა და მარტო ციტრუსების მოყვანასა და ტურისტების მომსახურებაზეა გადასული; ადრე კი სომეხთა შორის საკმაო რაოდენობით იყო საწარმოო და სამშენებლო სფეროს მუშა, ტრანსპორტისა და მართვის სფეროთა მუშაკები. სომხური ერთობის (დიასპორას - ხაზი ჩვენია) ხელმძღვანელების აზრით, ადრე სომხები მთავრობაში მრავლად იყვნენ, ახლა კი ყველაზე დიდ თანამდებობად მათ პარლამენტის ვიცე-პრეზიდი და სოფლის მეურნეობის მინისტრის მოადგილის პოსტები ერგოთ. მიუხედავად იმისა, რომ სომხები აფხაზეთის მოსახლეობის 20-23%-ს შეადგენენ, პარლამენტში 33 წევრიდან მხოლოდ 3 დეპუტატით არიან წარმოდგენილნი. მოცემული დაბალი წარმომადგენლობა ნეგატიურ გავლენას ახდენს სომხური ერთობის განწყობასა და მომავლის რწმენაზე. ამჟამად სომხური ერთობა ცდილობს უფრო დამაჯერებლად ორგანიზდეს; მან ხელახლა შექმნა საზოგადოებრივი ორგანიზაციები და მზადაა დაიცვას თავისი უფლებები. თუმცა 2007 წლის 4 მარტის საპარლამენტო არჩევნებზე გამოცხადების დაბალი მაჩვენებელი ჰქონდათ არა მხოლოდ აფხაზებს, არამედ სომხურ მოსახლეობასაც. 2009 წლის საპრეზიდენტო არჩევნებში სომხების

უფრო აქტიური პოზიცია და მაღალორგანიზებულობა აჩვენა, თუმცა არჩევნებზე გამოცხადება ძველებურად დაბალი იყო¹.

ჩვენთვის საინტერესო იყო ნებისმიერი ტიპის ინფორმაცია, თვით ნაკლებ სარწმუნოც, რადგან ენობრივი სიტუაციისა და ენობრივი პოლიტიკის ანალიზი შეუძლებელია შინაგანი და გარეგანი ფაქტორების ცოდნის გარეშე, ანუ იმის ცოდნაც კარგია, თუ რატომ შეიძლება ვინმეს სურდეს ფაქტების დაფარვა ან გაყალბება; უაღრესად მნიშვნელოვანია კონკრეტული მომენტის იდეოლოგიური და პოლიტიკური საფუძვლების გათვალისწინება, დაინტერესებული მხარეების კონკრეტული ინიციატივების საერთო მოზაიკაში განხილვა, ობიექტური და სუბიექტური ღონისძიებების ურთიერთგავლენების გათვალისწინება, წინააღმდეგ შემთხვევაში, ჩვენ ვერ ამოვხსნით ამოცანას, რა და რატომ მოხდა (და ხდება) აფხაზეთში, ხოლო ზუსტი დიაგნოსტიკის გარეშე ვერ დავსახავთ სწორ “მკურნალობას”. სომხეთი ერთ-ერთი დაინტერესებული პოლიტიკური მხარე ჩანს აფხაზეთის ახლანდელ სიტუაციაში, მათ შორის ენობრივშიც, რადგან ჩვენ მიერ შესწავლილი რუსულენოვანი სომხური პრესა და ანალიტიკური სამეცნიერო სტატიები ცხადყოფს, რომ სომხეთის რესპუბლიკა ფიზიკად აღევნებს თვალს საქართველოს ზღვისპირეთის ამ მნიშვნელოვან ნაწილში მიმდინარე პროცესებსა და სომხური დიასპორის პოლიტიკურ-კულტურულ, ხოლო ჩვენი კვლევის ფარგლებში, — ენობრივ პერსპექტივებს.

სომხური წყაროები სომხებს რაოდენობრივად თანამედროვე აფხაზეთის მოსახლეობის მეორე ეთნოსად ასახელებენ, აფხაზების შემდეგ. მიუთითებენ, რომ სომხები აფხაზეთში მე-19 საუკუნის ბოლოს და მეოცე საუკუნის დასაწყისში დასახლდნენ და ახლა ყველაზე დიდ ეთნიკურ ჯგუფს წარმოადგენენ გაგრაში, სოხუმსა და გულრიფშის რაიონებში, შეადგენენ რა აფხაზეთის მოსახლეობის 20%-ს, 45 000 ადამიანს დაახლოებით 215 ათასიდან.

1893 წელს თბილისში გამოქვეყნებული სტატისტიკის მიხედვით, 1886 წელს სოხუმის მაზრაში უცხოვრია 69 000 ადამიანს, რომელთაგან აფხაზი ყოფილა 28 ათასი, მაშინ სომხების რაოდენობა 1 090 კაცს შეადგენდა.

¹ "Положение армянского населения в Абхазии вызывает тревогу. В результате известных событий, с 1992 по 2006 годы численность армян в Абхазии сократилась с 76,4 тысяч до 44,5 тысяч, по официальным данным. Даже если допустить, что численность армян достигает 51 тысячи, то, так или иначе, численность сократилась на 34,5%, при этом, численность армянского электората составляет 32 тысячи. По некоторым оценкам, численность армян стабилизировалась, но по иным оценкам, эмиграция продолжается. Это отражается на хозяйственной деятельности армянских общин, приводит к разрушению давно сложившейся системы просвещения. Из 56 армянских школ осталось только 34, при значительном сокращении численности учеников. Хозяйственная деятельность армянского населения стала более ограниченной и включает только выращивание цитрусовых и обслуживание туристов, тогда как ранее было немало промышленных и строительных рабочих, работников транспорта и сферы управления. По мнению руководителей армянской общины, важной проблемой остается низкий уровень представительства армян в органах власти. Если ранее армяни было немало в правительстве, в правоохранительных органах и в сфере обороны и безопасности, то сейчас самыми высокими постами остались - вице-спикер парламента и заместитель министра сельского хозяйства. При удельном весе в 20 - 23% населения Абхазии, армяне представлены в парламенте только 3 депутатами из 33. Данная низкая представленность оказывает негативное влияние на настроения и уверенность армянской общины в будущем. В настоящее время армянская община пытается более уверенно организовать, создала заново общественные организации и готова отстаивать свои права. Однако, выборы в парламент 4 марта 2007 года показали низкую явку не только абхазского, но и армянского населения. Президентские выборы в декабре 2009 года, хотя продемонстрировали более активную позицию и высокую организованность армян, но явка на выборах, по-прежнему, не была высока" (АРМЯНСКОЕ НАСЕЛЕНИЕ В АБХАЗИИ, <http://www.armtown.com/news/ru/lra/20100303/12747/>).

აფხაზეთის (საქართველო) არასატიტულო ეთნოსები

1897 წლის აღწერით, აფხაზად თავს ასახელებდა 58 697 ადამიანი, მაშინ სოხუმში სომეხი სულ 1500 კაცი იყო, მთელი ოლქის მოსახლეობა კი 100 000 კაცს შეადგენდა.

სომხების რაოდენობა აფხაზეთში რაიონების მიხედვით (2003 წლის მონაცემებით)

რაიონი/ქალაქი	სომხები	სომხების %	მთელი მოსახლეობა
გაგრა	16 322	44.1	34 869
გულრიფშის რაიონი (კოდორის ხეობის ზემო წელის გამოკლებით)	9 375	47.5	19 918
სოხუმის რაიონი	7 209	61.4	11 747
ქალაქი სოხუმი	5 565	12.7	43 716
გუდაუთა	4 141	11.9	34 869
ოჩამჩირე	2 177	8.8	24 629
ტყვარჩელი	67	0.5	14 777
გალი	14	0,1	29,287

სომხები წერენ, რომ, აფხაზებთან შედარებით, უფრო სწრაფად მატულობდა რუსების, სომხებისა და ქართველი მოსახლეობის რაოდენობა სტალინისა და ბერიას რეპრესიების შედეგად აფხაზთა მიგრაციის მაღალი მაჩვენებლის გამო, რაც, რა თქმა უნდა, კომენტარს მოითხოვს, ვინაიდან: ა) რუსები და სომხები სხვა ქვეყნებიდან მოდიოდნენ აფხაზეთში დასასახლებლად, ქართველები კი თავიანთი სამშობლოს ერთი რეგიონიდან ინაცვლებდნენ მეორეში; ბ) არც ერთ წყაროში არ ჩანს აფხაზთა რაიმე სახის მიგრაცია იმ პერიოდში.

სომხების წილი² აფხაზეთში სხვადასხვა წლის აღწერების მონაცემებით:

წელი	სომხები	სულ საქართველოში
1926	13.8% (25 677)	186 004
1939	15.9% (49 705)	311 885
1959	15.9% (64 425)	404 738
1970	15.4% (74 850)	496 959
1979	15.1% (73 350)	486 082
1989	14.6% (76 541)	525 061
2003 ³	20.8% (44 870)	215 972

სომხები აფხაზეთში მეცხრამეტე საუკუნის მიწურულს გამოჩნდნენ. ესენი იყვნენ ჰემშინები, ან, როგორც ზოგჯერ უწოდებენ, ჰემშინელი სომხები, რომლებიც თურქეთიდან მოიწვედნენ ზღვისპირეთისაკენ, ხოლო მათ მასობრივ

² 1992-1993 წლების ომში სომხების უმრავლესობა აფხაზებს უჭერდა მხარს, ბევრი მათ მხარეზე იბრძოდა. აფხაზების არმიის მეოთხედს სწორედ სომხები შეადგენენ. ოც სომეხს მიანიჭეს აფხაზეთის გმირის წოდება, 242 დაიღუპა ომში. მას შემდეგ სომხური მოსახლეობა შემცირდა, ეკონომიკური სიძნელეების გამო ბევრმა სომეხმა დატოვა ქვეყანა რუსეთსა და სომხეთში წასასვლელად.

³ საქართველოს ხელისუფლებამ არ ცნობს ამ აღწერის შედეგებს და მისიონერებს მათ უკანაინაოდ. აფხაზეთის რეჟიმში აფხაზეთის სომხების რიცხვის მიზანმიმართულ შემცირებაში დაადანაშაულებს სომხურმა არასამთავრობო ორგანიზაციებმაც.

“მოწოლას” თურქების მიერ სომხების გენოციდთან აკავშირებენ. სპეციალისტები მიუთითებენ, რომ ჰემშინები წარმოადგენენ სომხების სპეციფიკურ სუბეთნოსს, თავისი ენითა და კულტურით დანარჩენი სომხებისაგან მკვეთრად განსხვავებულს, თუმცა, ცხადია, მაინც სომხებს, და არა ვინმე სხვას. ამ თემაზე დიდძალი ლიტერატურა არსებობს, თუმცა ერთ-ერთმა მეტად დაგვიანტერესა, რამდენადაც მასში ქართველებზეცაა საუბარი, და ამასთან, მასში გამოვლენილია, ზოგადად, სომხური აზროვნების წესი და ისტორიისა თუ თანამედროვეობისადმი “თავისუფალი” მიდგომა. მხედველობაში გვაქვს ლ. ს. ლანდას წერილი “აფხაზეთის ჰემშინელი სომხები: ისტორიის ფრაგმენტები, აღმოსავლეთის გზა, კულტურული, ეთნიკური და რელიგიური იდენტობა” (ლანდა, 2004. გვ. 106-108). სტატიის ავტორი ასე მსჯელობს:

“მსოფლიოს ბევრი ხალხი, თუმცა კი ერთიან ერს მიეკუთვნებიან, მაგრამ მაინც იყოფიან სუბეთნიკურ და სუბლინგვისტურ ჯგუფებად. აქ შეიძლება მოვიყვანოთ ქართველების მაგალითი: მეგრელი ნაკლებად გაუგებს კახელს, ხოლო ინგილო — სვანს, და კულტურული თავისებურებებიც მათ არცთუ მთლად მსგავსი ექნებათ. პოლონეთიდან გამოსულ აშკენაზელ ებრაელს და სეფარდელს, მაროკოდან გამოსულს, საერთო იუდეური სარწმუნოებისა და კულტურის გარდა თავისი განმასხვავებელი თავისებურებები ექნება — ენა, ტრადიციები და სხვ. სომხებიც იყოფიან რამდენიმე სუბეთნიკურ ჯგუფად, რომელთაგანაც თითოეულს თავისი დიალექტი აქვს (ზოგჯერ ძალიან დაშორებული სალიტერატურო სომხურს). მაგრამ ამ ჯგუფების ფორმირების ისტორია განსხვავებულია. მაგალითად, სომხები, რომლებიც შუა საუკუნეებში ჩერქეზული ტომების განსახლების ადგილებზე აღმოჩნდნენ, თავისუფლად ინახავდნენ საკუთარ რელიგიას, ინარჩუნებდნენ თავიანთ კულტურას. ამასთან, მათ ბევრი რამ გადაიღეს გარშემომყოფი მთის მოსახლეობის კულტურისა და ტრადიციებიდან. თვით სახელწოდებაც კი მათ არასაერთოსომხური აქვთ — “ჰაი”, ხოლო “ჩერქესოჰაი” — ანუ “ჩერქეზ(ელ)ი სომეხი”. მსგავსი, საკმაოდ ეგზოტიკური, სუბეთნოსების გარდა, არსებობდა კიდევ მრავალრიცხოვანი სომხური სავაჭრო ფაქტორიები, რომლებიც მთელ მსოფლიოში იყო გაბნეული. ეს ფაქტორიები საუკუნეთა მანძილზე თავისებურ სუბჯგუფებად ყალიბდებოდნენ სომეხი ხალხის შემადგენლობაში. ჰემშინები ლაბარაკობენ ჰემშინურ ენაზე (ესაა რაღაც შუალედური თურქულ სომხურსა და ჰემშინურ ენას შორის). ისინი, თავის მხრივ, იყოფიან რამდენიმე სუბეთნიკურ ჯგუფად (რომელთა სახელები მომდინარეობს თურქეთის ოლქების სახელებიდან: ტრაპიზონელები, ორდუელები და სხვ.). ჰემშინების განსახლების გეოგრაფია უჩვეულოდ ფართოა. როგორც ნებისმიერი ქვეყანა, სომხეთიც დაყოფილი იყო პროვინციებად, რომელთაგანაც ჰემშინი/ამშენი ერთ-ერთია (სიტყვასიტყვით “განაპირა”). ზოგი ვარაუდით, ჰემშინების გადმოსახლება აფხაზეთში მოხდა მე-19 საუკუნის მიწურულს, როდესაც ერთი მხრივ, აფხაზეთის მოსახლეობის მუშაჯირობა დაიწყო და, მეორე მხრივ, სომხების გენოციდი თურქეთში. ჰემშინები გარბიან თურქეთიდან და სახლდებიან შავიზღვისპირეთში ენგურიდან ყუბანამდე. ამ სტატიის მიხედვით, სომხური მოსახლეობა აფხაზეთში შეადგენდა 6,5 ათას კაცს, 1926 წლისთვის მათი რიცხვი გაიზარდა დაახლ. 25 ათასამდე, 1915-1920 წლებში თურქეთიდან სომხების მასობრივი გამოქცევის გამო. 1989 წელს უკვე

80 ათასი სომეხი იყო აფხაზეთში, ანუ სომხობა მესამე ადგილზე იყო ქართველებისა და აფხაზების შემდეგ. საბჭოთა პერიოდში აფხაზეთში ათობით გაიზარდა სოფლისა და ქალაქის სომხური სკოლები, რომლებშიც სომხურ სალიტერატურო ენაზე ასწავლიდნენ. საყურადღებოა, რომ ჰემშინებისათვის არავის შეუთავაზებია მათ ენაზე სწავლება, სკოლები სალიტერატურო სომხურზე მუშაობდნენ და სომხური სკოლების საქმიანობა მაშინაც და ახლაც სომხეთის რესპუბლიკის განათლების სამინისტროს მეთვალყურეობის ქვეშაა. ოფიციალური ერევანი არაერთგზის აღნიშნავს, რომ სსრკ-ს დაშლის შემდგომ სომხებმა წასვლა დაიწყეს რუსეთში, ხოლო ვინც დარჩა, მათ ბავშვები რუსულ სკოლაში შეჰყავთ. ასე რომ, მალე ჰემშინებს სალიტერატურო სომხური აღარ ეცოდინებათ.⁴

ამჟამად აფხაზეთში 34 სომხური სკოლა დარჩა, მათ შორის გაგრაში — 11. “მიუხედავად სომხეთის მოღვაწეთა მოწადინებისა, ჰემშინების მოწყვეტა ზოგადსომხური კულტურიდან გრძელდება და მოსახლეობის რაოდენობაც კლებულობს“.⁵

განსაკუთრებით ბევრი სომეხი მიდის კრასნოდარში. ყუბანში მცხოვრები ბევრი სომეხი დღესაც სამშობლოდ აფხაზეთს ასახელებს და მზადაა დაბრუნდეს უკან; და არა მარტო ისინი, არამედ სოქსა და სხვა რაიონებში მცხოვრებნიც, როგორც “არმენპრესი” აღნიშნავს, მზად არიან აფხაზეთში გადასახლდნენ, თუკი სათანადო პირობები ექნებათ. სომხების რაოდენობის განსაკუთრებულ კლებაზე ძირითადად თავად სომხები წერენ, თუმცა სხვა წყაროებიც ასე თუ ისე ადასტურებენ ამ ფაქტს. სომხობა უჩივის ეკონომიკური მდგომარეობის გაუარესებას, რაც მათი გაღივების მთავარი პირობაა (მაგ., ოჩამჩირეში 800 სომხური ოჯახიდან 150 დარჩაო, ყვება ოჩამჩირის რაიონის ერთ-ერთი სოფლის მკვიდრი ხაჩიკ აკოფიანი). გაგრის ოცი დებუტატიდან ცხრა სომეხია და გაგრის 13 სოფლიდან ექვსს სომეხი გამგებელი ჰყავს. მიუხედავად ამისა, სომხები უკმაყოფილებას გამოთქვამენ მათი რიცხოვნობის შესაბამისი პოლიტიკური პოზიციების სიმცირის თაობაზე.

აფხაზეთში თავისი პოზიციების დაცვას სომხური ეკლესიაც ლაშობს და ამ საქმეში ერთადაა ჩაბმული სომხეთიც და რუსეთიც. მაშინ როდესაც, ქართულ მართლმადიდებლურ ეკლესიას უამრავი დაბრკოლება ხვდება დღევანდელ აფხაზეთში, სომხური ეკლესია ჰარმონიულად ვითარდება ამ ტერაიტორიაზე.⁶

აფხაზეთში შეინიშნება ანტისომხური განწყობა, რასაც აღიარებს თვით ფაქტობრივი ხელისუფლებაც. მაგ., 2006 წელს აფხაზეთის სომხობის თავმჯდომარის მოადგილემ მარია თოფჩიანმა მიმართა ს. ბაგაფშს, რომ სომხური დიასპორა

⁴ ზოგი უცხოური წყაროს მონაცემებით, “დღეს სომხები მეორე ადგილზე არიან მოსახლეობის რიცხოვნობის თვალსაზრისით. ამჟამად მათი რიცხვი დაახლოებით 50-60 ათასია. საბჭოთა პერიოდში აფხაზეთში მოსახლეობის რაოდენობა 525000 კაცს შეადგენდა და თუმცა ოფიციალური სამსახურები ამტკიცებენ, რომ ამჟამად იქ 320000 კაცი ცხოვრობს, ეს ინფორმაცია სარწმუნო არ არის: აღწერის იმ მონაცემებით, რომლებიც არ გამოქვეყნებულა, დღეს აფხაზეთში მხოლოდ 214000 მოსახლეა.”

⁵ <http://www.armeniapedia.org/index.php?title=Abkhazia>

⁶ 2005 წლის დეკემბერში მამა ნარეკ ავაქიანი დაინიშნა აფხაზეთის სომხობის სულიერ წინამძღვრად. არქივისკომპოსმა მოვსეს მოვსესიანმა, რომელიც რუსეთში სომხური ეკლესიის სამხრეთის ეპარქიის ხელმძღვანელია, დაადგინა, რომ მამა ნარეკი გაგრაში წმ. რიფსიმეს ეკლესიაში იმოდევანდებოდა.

არ ცდილობს ვითარების დრამატიზებას ერთ-ერთ საშუალო სკოლაში მომხდარი ანტიომხური ინციდენტის გამო, მაგრამ მაინც სურს, მოისმინოს ხელისუფლების ოფიციალური პოზიცია ამ საკითხთან დაკავშირებით. ს. ბაგაფშმა აღიარა, რომ ეს პრობლემა ომისშემდგომ პერიოდში მართლაც არსებობს და სათანადო ყურადღებას ითხოვს.⁷

“აფხაზეთის რესპუბლიკის ხელისუფლების დაპირება იმედს იძლევა, რომ მოიძებნება საშუალებები, რათა მთავრობამ უმსხვილესი ეთნიკური უმცირესობების ნდობა დაიბრუნოს”, – წერს ანალიტიკური ჯგუფი.

აფხაზეთის ამჟამინდელი ვითარების ანალიტიკური მიმოხილვა, საინფორმაციო საშუალებებზე დაყრდნობით, იძლევა საშუალებას დავასკვნათ, რომ რუსების მიერ ოკუპირებულ ტერიტორიაზე, გარდა რუსებისა, არც ერთი ეთნიკური ჯგუფი კმაყოფილი არაა; გამოდიან რა ომისშემდგომი ეიფორიიდან, ისინი გრძნობენ, რომ ვითარება მძიმდება და მათ ეროვნულ იდენტობას საფრთხე ემუქრება.

დამოწმებული ლიტერატურა

მ. ნაჭყებია, მ. ტაბიძე, 2010 - მ. ნაჭყებია, მ. ტაბიძე, აფხაზეთის (გალის რაიონის) სოციოლინგვისტური დახასიათება. 1993-2010 წლები. თბ., 2010.

ლანდა, 2004 გვ. 106-108 - Ланда, 2004. С.106-108 - <http://www.armeniapedia.org/index.php?title=Abkhazia>

АРМЯНСКОЕ НАСЕЛЕНИЕ В АБХАЗИИ, <http://www.armtown.com/news/ru/Ira/20100303/12747/>).

⁷ იქვე.

MERAB NACHKEBIA**UNTITLED ETHNOS OF ABKHAZIA**

1. Abkhazia the North-Western part of Georgia is an ethnically diverse. Apart from Georgians and Abkhazians on this territory there live non-statistical ethnos such as: Armenians, Greeks, Estonians, Belarusians, Ukrainian, Jews, and Russians.

2. Armenians appeared at the end of 19-th century in Abkhazia. They were often called “hemshin” or “hemshin Armenians”. They were moving from Turkey toward the seaside. Some connected their massive onslaught with the Armenians genocide by Turks. In special literature it is indicated that “hemshin” are Armenians specific sub-ethnos, with its own language and culture, which is remarkably different from the rest of Armenians.

3. In the report about the Armenians of Abkhazia I raise some topics:

a) Various censuses of Armenians in Abkhazia and current demographic situation of Armenians in Abkhazia.

b) Cultural and educational situation before and after the war.

c) The Armenians role in 1992-93 Georgian-Russian war.

d) Policy of the Armenian Church in Abkhazia

Analyses of prospects, which are expected in the nearest future in Abkhazia according to the ethno-political point of view.

ავთანდილ ნიკოლეიშვილი

ალექსანდრე სუმბათაშვილ-იუჟინი და საქართველო

რუსული დრამატურგიისა და თეატრალური ხელოვნების ერთ-ერთი დიდი წარმომადგენლის — ალექსანდრე სუმბათაშვილ-იუჟინის (ფსევდონიმი იუჟინი ხელოვანმა სამოღვაწეო ასპარეზზე გამოსვლის პირველივე წლებიდან აირჩია და არაქართულ სამყაროში იგი უპირატესად სწორედ მისი სამხრეთული წარმომავლობის აღმნიშვნელი ამ ფსევდონიმითაა ცნობილი) ეროვნული ცნობიერების გარკვევისა და საქართველოსთან დამოკიდებულების საკითხი ახლად წამოჭრილი პრობლემა არ არის და თავიდანვე იქცა ქართველი საზოგადოების განსჯისა და კამათის საგნად. აღნიშნული საკითხისადმი ინტერესს განსაკუთრებულ სიმძაფრეს სძენდა ის ფაქტი, რომ თავისი ეროვნული წარმომავლობითაც და ცხოვრება-მოღვაწეობის გარკვეული ეტაპებითაც იგი, მართალია, განუყოფელად იყო დაკავშირებული ჩვენს ქვეყანასთან, მაგრამ მისი შემოქმედებითი შესაძლებლობების წარმომჩენ უმთავრეს ასპარეზად, პირველ ყოვლისა მაინც, რუსული თეატრალური ხელოვნება და დრამატურგია იქცა.

იმის გამო, რომ ალ. სუმბათაშვილის ცხოვრება და მოღვაწეობა ძალზე რეზონანსულ მოვლენას წარმოადგენდა XIX საუკუნის ბოლო ორი ათწლეულისა და XX საუკუნის პირველი მეოთხედის არა მარტო რუსული, არამედ მთელი იმჟამინდელი ევროპული თეატრალური ხელოვნების ისტორიაში, მისი ეროვნული თვითშეგნების გარკვევასთან დაკავშირებით იმხანად გამართულ პოლემიკაში ფაქტობრივად ჩვენი საზოგადოების მნიშვნელოვანი ნაწილი აღმოჩნდა მეტ-ნაკლები აქტიურობით ჩართული.

მაშინდელი ქართული ინტელიგენციის უმეტესობის აზრით, მიუხედავად იმისა, რომ ალ. სუმბათაშვილის, როგორც თეატრალური მოღვაწისა და დრამატურგის, მთელი შეგნებული ცხოვრება რუსულენოვან სამყაროში წარიმართა, იგი მაინც ქართულ საქმეთა სამსახურში ჩამდგარ მამულიშვილს წარმოადგენდა და არა მარტო რუსული კულტურის განვითარებაში შეიტანა მეტად ფასეული წვლილი, არამედ საქართველოსთვისაც ძალზე ბევრი უღარესად მნიშვნელოვანი რამ გააკეთა.

ქართველი საზოგადოების მეორე, რადიკალურად განწყობილი, ნაწილი კი თვლიდა, რომ ალ. სუმბათაშვილს ფაქტობრივად მხოლოდ ეროვნული წარმომავლობა აკავშირებდა საქართველოსთან და მშობლიურ ენობრივ წიაღსა და ყოფით-სულიერ სამყაროს მოწყვეტილ ამ პიროვნებას არა მარტო სამშობლოსადმი გულგრილ დამოკიდებულებაში სდებდა ბრალს, არამედ მშობელი ქვეყნის მოღალატედაც კი აცხადებდა.

ალ. სუმბათაშვილის მიმართ წაყენებული ამ ბრალდების გამქარაწყლებელ პირველ ყველაზე მნიშვნელოვან ფაქტად 1903 წელს მის მიერ დაწერილი და მოსკოვის მცირე თეატრის სცენაზე ტრიუმფალური წარმატებით განხორციელებული პიესა “დალატი” იქცა. მასში გმირულ-ჰეროიკული ფორმითაა მოთხრობილი ჩვენი ქვეყნის ეროვნულ-სახელმწიფოებრივი დამოუკიდებლობის

დასაცავად ქართველი ხალხის ბრძოლის ამბავი. აი, რას წერდა ამასთან დაკავშირებით ცნობილი კრიტიკოსი კიტა აბაშიძე: “ამას წინათ ჩვენმა ჟურნალ-გაზეთობამ სამართლიანი (იმ დროს) საყვედური გამოთქვა თ. ალ. სუმბათაშვილის შესახებ იმის გამო, რომ სამშობლო ხელოვნება და ქვეყანა მიტოვებული აქვს და თავისს ნიჭსა და მეცადინეობას იქა ჰხარჯავს, სადაც უიმისოდაც ბევრია ნიჭიერი მშრომელი. თ. ალ. სუმბათაშვილს ამის პასუხი დიდი არა უთქვამს-რა. ან კი რა უნდა ეთქვა?”

ხოლო საუკეთესო პასუხი და თავის გასამართლებელი უძლიერესი საბუთი მისცა ქართველ ერს მისის ახალი პიესით, რომელმაც აღტაცებაში მოიყვანა მთელი რუსეთის საზოგადოება. ამ ნაწარმოებით ბატონმა სუმბათაშვილმა ქართველ ერს გამოუცხადა და სავსებით დაუმტკიცა, რომ მართალია, იგი გარდაბნეწილია სხვა-და-სხვა გარემოების მიზეზით, მაგრამ ერთს წუთსაც არ დავიწყებია თავისი სამშობლო და თავისი ერი” (გაზ. “ივერია,” 1903 წ. 6 დეკემბერი).

იმისათვის, რომ უფრო ნათელი წარმოდგენა შეგვექმნეს ალ. სუმბათაშვილის ეროვნული მოღვაწეობის არსსა და მასშტაბებზე, მოკლედ გავიხსენოთ უმთავრესი შტრიხები მისი ცხოვრებიდან.

დაიბადა 1857 წელს ტულის გუბერნიის სოფ. კუკუევკაში. მამა – თავადი ივანე სუმბათაშვილი, კავალერიის ოფიცერი, ერეკლე მეორის შთამომავალი იყო დედის მხრიდან. 1855-1863 წლებში მსახურობდა რუსეთში, დრაგუნთა პოლკში. 1863 წელს ი. სუმბათაშვილმა სამხედრო სამსახურს თავი დაანება, ოჯახთან ერთად საცხოვრებლად საქართველოში გადმოვიდა და თბილისსა და თბილისთან ახლოს მდებარე სოფელ თელეთში დამკვიდრდა.

დედა – ვარვარა ნელზეტსკაია დედის მხრიდან ლერმონტოვისა და პუშკინის ნათესავი იყო. ალ. სუმბათაშვილის გადმოცემით, პირველ ყოვლისა სწორედ იგი ყოფილა ის ადამიანი, ვინც მას არა მარტო უბრალოდ შეაყვარა ლიტერატურა, თეატრი და ხელოვნება, არამედ მთელი მისი შემდგომი ცხოვრების გზაც განსაზღვრა, არსებითად.

1877 წელს, თბილისის კლასიკური გიმნაზიის დამთავრების შემდეგ, ალ. სუმბათაშვილმა სწავლა განაგრძო პეტერბურგის საიმპერატორო უნივერსიტეტის იურიდიულ ფაკულტეტზე. სტუდენტობის პერიოდში მას თეატრალურ ასპარეზზე უკვე ჰქონდა პირველი წარმატებული ნაბიჯები გადადგმული.

1882 წლიდან ალ. სუმბათაშვილი მოსკოვის მცირე თეატრის მსახიობი ხდება, 1909 წლიდან კი, 18 წლის განმავლობაში, იგი ამ თეატრის ხელმძღვანელიც იყო. მთელი რუსეთის მასშტაბით, მას ერთ-ერთს პირველს მიენიჭა ამ ქვეყნის სახალხო არტისტის საპატიო წოდება. ალ. სუმბათაშვილის დიდ შემოქმედებით მიღწევათა საერთაშორისო აღიარებაა ის ფაქტიც, რომ იგი იყო მსოფლიოს არაერთი ქვეყნის ორდენებისა და სხვადასხვა სახის ჯილდოთა მფლობელი.

გარდა მსახიობობისა, ალ. სუმბათაშვილი იყო დრამატურგი, პუბლიცისტი, თეატრის ისტორიკოსი და თეორეტიკოსი, რუსეთის მეცნიერებათა აკადემიის ნამდვილი წევრი. დაწერილი აქვს ოცამდე პიესა. მიუხედავად იმისა, რომ მათში (გარდა “ლალატისა”) რუსული ცხოვრებისეული სინამდვილეა ასახული და ქართული ყოფის შესახებ არაფერია ნათქვამი, ბევრი მათგანი მაინც დიდი წარმატებით იდგმებოდა საქართველოში არსებული რუსული თეატრების სცენაზე, ექვსი პიესა კი ქართულადაც გადმოითარგმნა და დაიდგა.

ხანგრძლივი და მეტად წარმატებული აქტიორული მოღვაწეობის განმავლობაში ალ. სუმბათაშვილს რუსული თეატრის სცენაზე ნათამაშები აქვს 250-ზე მეტი როლი. მისი ბიოგრაფების ხაზგასმით, XIX საუკუნის 80-90-იან წლებში ალ. სუმბათაშვილის პიესები მარტო რუსულ სცენაზე 6 000-ჯერ დაიდგა, მეოცეში კი — ორჯერ უფრო მეტად. ზოგიერთი მათგანი უცხო ენებზეც არის თარგმნილი და წარმატებით იდგმებოდა ბერლინის, პარიზის, ვენის, კრაკოვის, ბელგრადისა და ევროპის სხვა ქალაქების თეატრებში (გ. ბუხნიკაშვილი, 1948, გვ. 32).

ასეთი მრავალმხრივი და წარმატებული შემოქმედებითი მოღვაწეობის გამო, ალ. სუმბათაშვილისადმი უდიდეს პატივისცემას იჩენდნენ რუსული ინტელიგენციის ისეთი დიდი წარმომადგენლები, როგორებიც იყვნენ: ლ. ტოლსტოი, კ. სტანისლავსკი, პ. ჩაიკოვსკი, ვ. ბრიუსოვი, ვ. ნემიროვიჩ-დანჩენკო, ნ. რიმსკი-კორსაკოვი, მ. გორკი, თ. შალიაპინი, კ. ბალმონტი... აგრეთვე, უცხოელები: სარა ბერნარი, როდენი, ანატოლ ფრანსი, ერნესტო როსი...

ალ. სუმბათაშვილისადმი ანალოგიურ დამოკიდებულებას ავლენდა ქართველ მამულიშვილთა დიდი ნაწილიც (ი. ჭავჭავაძე, ა. წერეთელი, ი. გოგებაშვილი, ნ. ნიკოლაძე, კ. მარჯანიშვილი, ლ. მესხიშვილი, ზ. ფალიაშვილი, დ. არაყიშვილი...).

მიუხედავად ყოველივე ზემოთქმულისა, როგორც უკვე აღვნიშნეთ, იმჟამინდელი ჩვენი საზოგადოების ცალკეული წარმომადგენლები ალ. სუმბათაშვილს მკაცრად აკრიტიკებდნენ იმის გამო, რომ იგი სამშობლოს გარეთ მოღვაწეობდა, ქართული ენა არ იცოდა და მთელ თავის ენერჯიას რუსულ სცენას ახმარდა.

ამ ამბით უსაზღვროდ შეწუხებულ ხელოვანს არაერთხელ გამოუხატავს გულსტიკივილი ყოველივე ზემოთქმულის გამო. მაგალითად, ჟურნალ “თეატრი და ცხოვრების” 1916 წლის 26-ე ნომერში გამოქვეყნებულ ინტერვიუში წერდა: “გაუგებარია ზოგიერთების საქციელი, ღალატს რომ მიკიჟინებენ!.. განა პავლე ტრუბეცკოი, ეს შესანიშნავი რუსი მოქანდაკე, რომელიც სიყრმიდანვე იტალიაში ცხოვრობს, შესანიშნავ ქანდაკებებს ჰქმნის და რუს მოქანდაკედ არის ცნობილი, სამშობლოს მოღალატეა? განა შექსპირი, ეს ინგლისის მშვენიერა, იმავ დროს ჩვენი სიამაყე არ არის და ინგლისის სახელი უფრო არ განადიდდა?.. რაიცა შემეხება მე, მეც ჩემს სამშობლოს და საზოგადოდ ხელოვნებას ისე ვემსახურები, როგორც შემიძლია. მე ვტრიალებ რუსეთის უმაღლეს მოაზროვნე, ხელოვნება-მწერლობის მოყვარულთა საზოგადოებაში, სადაც ქართველად მცნობენ, მშვენიერ საქართველოს შვილად და ყოველთვის ვცდილობ, ჩემი სამშობლოს სახელი კიდევ უფრო განდიდდეს”.

ალ. სუმბათაშვილის ერთი შეხედვით თითქოსდა გაორებული, მაგრამ სამშობლოსადმი დაუტყბრომელი სიყვარულითა და ერთგულებით განმსჭვალული საქმიანობა კოტე მესხმა მოსკოვში გამართულ ზემოთ ხსენებულ საიუბილეო საღამოზე გამოსვლისას დიდი ხელოვანისათვის მიმართული ამ სიტყვებით შეაფასა: “ჩვენ, შენი უმცროსი ძმები, მსახიობები, ბედნიერები ვართ მით, რომ შენი ღვთიური ნიჭის საუკეთესო ქმნილება მიუძღვენი შენ სამშობლო-საქართველოს... მაშ, ნურავინ იტყვის, რომ შენ უღალატე სამშობლო სცენას. შენი ღალატი შენ “ღალატითვე” გამოისყიდე” (კ. მესხი, 1953, გვ. 48).

კ. მესხი გამონაკლისი არ ყოფილა და ალ. სუმბათაშვილის მოღვაწეობას მსგავს შეფასებას იმჟამინდელი ქართველი საზოგადოების დიდი ნაწილი აძლევდა. კერძოდ, გარდა იმისა, რომ იმდროინდელ პრესაში სისტემატურად ქვეყნდებოდა ხელოვანის ღვაწლის განმადიდებელი წერილები, ქართული თეატრების სცენაზე მისი პიესებიც იღვმებოდა დიდის წარმატებით. ამას ემატებოდა ისიც, რომ საქართველოში მისი სასცენო მოღვაწეობის აღსანიშნავად გამართულ იუბილეებზეც და სხვა დროსაც ალ. სუმბათაშვილი ხანგრძლივი დროით რჩებოდა სამშობლოში და როგორც მსახიობი, ჩვენი ქვეყნის სხვადასხვა თეატრების სცენაზე პირადადაც გამოდიოდა მაყურებლის წინაშე.

ამ თვალსაზრისით განსაკუთრებით ფართო მასშტაბების მომცველ მოვლენად იქცა ხელოვანის სტუმრობა საქართველოში 1916 წლის მაისში. განსხვავებით ჩვენი საზოგადოების იმ ნაწილისაგან, რომელიც ნიჰილისტურად იყო განწყობილი ალ. სუმბათაშვილის ეროვნული ცნობიერებისადმი, ი. იმედაშვილმა “ჯადოხელოვანად” სახელდებული ეს დიდი პიროვნება უცხოეთში მცხოვრებ ჩვენს თანამემამულეებს სამშობლოსადმი მსახურების იდეალიზებულ მაგალითადაც დაუსახა: “დაე, სამშობლოდან უცხოეთში ნებისით თუ უნებლიეთ გადახვეწილებმა მაგალითად იყოლიონ ალ. სუმბათაშვილი-იუჟინი და გაიგონ, რომ ყველას შეუძლიან სამშობლოს სამსახური, თუ გული გულობს” (“თეატრი და ცხოვრება,” 1916 წ. №22).

თბილისში სტუმრად მყოფ ხელოვანს ქართველი საზოგადოების ცნობილი წარმომადგენლები გულმხურვალე შეხვედრებს უწყობდნენ და აღფრთოვანებით ეუბნებოდნენ მადლობას იმის გამო, რომ, რუსეთში ცხოვრებისა და მოღვაწეობის მიუხედავად, იგი აქტიურად იდგა ეროვნულ საქმეთა სამსახურში. ამგვარი შეხვედრების დროს უმთავრესი საუბრის საგნად “ღალატი” იქცეოდა ხოლმე, ალ. სუმბათაშვილის პატრიოტული თვალთახედვის ყველაზე მეტად წარმომჩენი პიესა, რომელსაც ქართულ დრამატურგიაში მყარად აქვს დამკვიდრებული ერთ-ერთი ყველაზე მეტად წარმატებული და მაღალრეიტინგული ნაწარმოების ადგილი.

ი. გრიშაშვილს ალ. სუმბათაშვილისადმი მიძღვნილ ექსპრომტში, რომელიც მას მის საპატივცემულოდ გამართულ ერთ-ერთ ნადიმზე წაუკითხავს, “ღალატის” ნახვის შემდეგად გამძაფრებული პატრიოტული ემოცია პოეტური ფორმით შემდეგნაირად გამოუხატავს:

“ხოლო როცა საქართველოს, ისეც დამწვარ-დაჩაგრულსა,
უყიდიან მიწა-წყალსა, უგინებენ ენას, რჭულსა, —
მაშინ მყისვე მაგონდება ანანია თავის ფიცით
და მსურს მეც ვთქვა: ხანჯლის დაკვრა ქართველებმა გულში ვიცით!..
როს აწმყოზე გულგატეხილს აღარა გვწამს მომავალი, —
მაშინ შენსკენ იმზირება, ოთარ-ბეგო, ჩვენი თვალი,
და ეს სახე, ფრთა წარსულის, ჩვენთან დაჰქრის, ჩვენთან ფრინავს
და ჩვენც ვამბობთ აკაკივით: არ მომკვდარა, მხოლოდ სძინავს!
ხოლო ჩრდილოს ცივი ჰავა თუ ჩაგიქრობს გულში ალსა:
ჩვენთან მოდი და თბილ სუნთქვით გავაჩაღებთ ნღვერდალსა“.

ი. გრიშაშვილი გამონაკლისი არ ყოფილა და მსგავსი პატრიოტული სულისკვეთების გამომხატველი ლექსებიც ალ. სუმბათაშვილის სხვა ქართველმა პოეტებმაც მისუძღვრეს. მაგალითად, ს. ფაშალიშვილმა მისადმი მიძღვნილ ლექსში

იმ გარემოებას გაუსვა ხაზი, რომ თავისი “საბუღბულო სიმღერების სხვის ბაღში მიმოფანტვის” მიუხედავად, ალ. სუმბათაშვილი, უწინარესად, მაინც საქართველოს ჭრილობებით გულდაკოდილ მამულიშვილად დარჩა:

“შენ სამშობლოს ჩამოგწყვიტა ჩატეხილმა ბედის ხილმა,
შენ ჩრდილოს ცა დაამშვენე — ივერიის ოტარიდმა,
შენ სხვა ერის მზემ გაგიტო გული — მზიურ ფიქრთა მგზნები,
შენ სხვის ბაღში მიმოფანტე საბუღბულო სიმღერები.
მაგრამ შენი გულის თრთოლვა, ცრემლი, ფიქრი, აღმაფრენა —
იყო მხოლოდ საქართველო და მის სახე იყავ შენა!..
როს აქ მამულს მახვილს სცემდნენ, ტკივილს შენ იქ განიცდიდი,
შენც გტანჯავდა ჯვარი — მისგან გოლგოთაზე ანაზიდი!
და დღეს მოხველ უფრო ახლო საქართველოს ჭრილობებთან,
რომ მის კენესა განიცადო უფრო მწვავედ, ერთად სხვებთან!
და სამშობლოც თავდახრილი — მადლიერის სიყვარულით —
სალამს გიძღვნის ღირსეულ შვილს, სალამს გიძღვნის წრფელის გულით!”
ინტელექტუალური ქართველი საზოგადოების დიდი ნაწილის მიერ ალ.

სუმბათაშვილისადმი გამოვლენილმა სიყვარულმა და პატივისცემამ კიდევ უფრო ფართო გამოხატულება ჰპოვა 1922-1923 წლების ნოემბერ-იანვარში საქართველოში მისი სტუმრობის დროს. თბილისში, ქუთაისში, ბათუმსა და ჩვენი ქვეყნის სხვა ქალაქებში გამართულ შეხვედრებზე მას, პირველ ყოვლისა, მისი “ქართული საქმიანობის” გამო ეუბნებოდნენ უღრმეს მადლობას.

როგორც ალ. სუმბათაშვილის ბიოგრაფიიდან ნათლად ჩანს, საქართველოსადმი სიყვარულის გრძნობა სიცოცხლის ბოლო წლებში მას იმდენად გამძაფრებია, რომ თბილისში გადმოსახლებაზეც ოცნებობდა. მაგალითად, “თბილისში ყოფნის დროს მას თხოვნით მიუმართავს საქართველოს მიწათმოქმედების სახალხო კომისრისათვის, რათა მისთვის გამოეყოთ მიწის ნაკვეთი თელეთში (თბილისის გარეუბანი) პატარა სახლის ასაშენებლად (მისი ძველი სახლი თელეთში დაიწვა). საკითხი დადებითად გადაწყდა, მაგრამ სახლის აშენება ვეღარ შეძლო, რადგანაც ჯანმრთელობის გაუარესების გამო საქართველოში ჩამოსვლა ვერ მოხერხდა” (დ. ჩხიკვიშვილი, 1986, გვ. 495). 1926 წლის 9 აგვისტოს მოსკოვიდან თბილისში თავისი ერთ-ერთი ნათესავისთვის გამოგზავნილ წერილში კი წერდა, რომ იგი ოცნებობდა, სამუდამოდ დასახლებულიყო თბილისში და წლის დიდი ნაწილი სამშობლოში გაეტარებინა, მოსკოვში კი მცირე თეატრის სპექტაკლებში მონაწილეობის მისაღებად მხოლოდ 4-5 თვით ჩასულიყო, ზამთრობით.

სამწუხაროდ, დიდი ხელოვანის ამ ოცნებამ ჯერ მისი ავადმყოფობის, შემდგომ კი გარდაცვალობის გამო, ხორცი ვერ შეისხა და იგი ფაქტობრივად მთელი ცხოვრების განმავლობაში დარჩა სტუმრად თავისსავე სამშობლოში. საქართველოში ერთხელ და სამუდამოდ დაბრუნების უკანასკნელი შანსი რეალურად მას მხოლოდ სიკვდილის შემდეგ გაუჩნდა ქართულ მიწაში საკუთარი საფლავის დამკვიდრებით: როგორც ცნობილია, 1927 წლის 17 სექტემბერს, ხანგრძლივი ავადმყოფობის შემდეგ, საფრანგეთში, ქალაქ კანში გარდაცვლილი ალ. სუმბათაშვილის გვამი 19 ოქტომბერს გემით ბათუმში ჩამოასვენეს, საიდანაც ჯერ თბილისში გადაასვენეს, მერე კი მოსკოვში და დიდი პატივით დაასაფლავეს ნოვო-დევიჩის სასაფლაოზე.

ქართველი საზოგადოების ის ნაწილი, რომელიც სამშობლოს გარეთ ალ. სუმბათაშვილის მოღვაწეობას გაუმართლებელ ფაქტად მიიჩნევდა, საქართველოდან რუსეთში ხელოვანის გვამის გადასვენებასა და მის იქ დასაფლავებას ლოგიკურად გამართლებულ მოვლენად მიიჩნევდა. მათი აზრით, თავისი ქართული წარმომავლობის მიუხედავად, ალ. სუმბათაშვილი რუსული კულტურის სამსახურში ჩამდგარი ხელოვანი იყო, ის ადამიანი, ვინც მთელი თავისი ნიჭი და ენერჯია, ნაცვლად საკუთარი სამშობლოსი, სხვა ქვეყანას მოახმარა.

ალ. სუმბათაშვილის მოღვაწეობის ქართველ მკვლევართა უმეტესობა კი ღრმად და დაუეჭვებლად დაარწმუნებული იმაში, რომ სამშობლოს გარეთ ცხოვრებისა და საქმიანობის მიუხედავად, იგი, პირველ ყოვლისა, მაინც ქართველი ხელოვანი იყო და აქტიურად იდგა ქართულ საქმეთა სამსახურში. გ. ბუხნიკაშვილი, ამ თვალსაზრისით იმდენად შორსაც კი მიდის, რომ ალ. სუმბათაშვილის მოღვაწეობა მოსკოვში, სადაც ხელოვანს, თბილისთან შედარებით, შემოქმედებითი საქმიანობისათვის გაცილებით ფართო ასპარეზი მოეპოვებოდა, მას უფრო გამართლებულ მოვლენად მიაჩნდა, ვიდრე საქართველოში მისი დარჩენა და მოღვაწეობა. “ნუთუ არ სჯობდა, — წერდა, მაგალითად, მკვლევარი აღნიშნულ საკითხთან დაკავშირებით, — რომ ნიჭიერ ქართველს, დიდი გასაქანისა და უნარის მქონეს, თავისი თვისებები დიდ რუსეთში გამოეჩინა, მთელ მსოფლიოში მოეხვეჭა სახელი და დიდება, ვიდრე საქართველოს ვიწრო ფარგლებში დარჩენილიყო? მართალია, ქართული კულტურა ცარიზმის მიერ დიდ ჩაგვრას განიცდიდა და საჭირო იყო ჩვენში საკმაო ძალები გვეყოლოდა ამ კულტურის დასაცავად და გასავითარებლად, მაგრამ ისიც კარგი იყო, თუ საქართველოს გარეშე გვეყოლებოდა მოამაგე, და ისეთი, რომელსაც სახელი და ავტორიტეტი ექნებოდა. ალექსანდრე სუმბათაშვილი სწორედ ასეთი მოამაგე იყო. ის მუდამ ცდილობდა, გაეცნო რუსი ხალხისათვის თავისი პატარა ქვეყანა, ცდილობდა, დაეახლოებინა მოძმე ქართველები რუსულ კულტურასთან. ამ მხრივ ის ამ კულტურათა შორის კავშირის განმტკიცების ერთ-ერთი აქტიური მოღვაწე იყო”.

მიუხედავად იმისა, რომ ალ. სუმბათაშვილის ღვაწლის მკვლევრისეული დახასიათება ძირითადად სწორია და მისაღები, პრინციპულად მცდარია და ყოვლად გაუმართლებელი მის მიერ კატეგორიული ფორმით გამოხატული მოსაზრება იმის თაობაზე, თითქოს “დიდი გასაქანისა და უნარის მქონე ნიჭიერი ქართველისთვის” გაცილებით უმჯობესი იყო “თავისი თვისებები დიდ რუსეთში გამოეჩინა,” ვიდრე “საქართველოს ვიწრო ფარგლებში დარჩენილიყო”.

თუ ამ კრიტიკიუმით ვიხელმძღვანელებდით, მაშინ გამოდიოდა, რომ ჩვენი ერის დიდ შვილებს თავიანთი ნიჭი და ენერჯია საქართველოში კი არ უნდა დაეხარჯათ და ეროვნულ საქმეთა სამსახურში კი არ უნდა მდგარიყვნენ, არამედ უცხოეთის მაღალგანვითარებულ ქვეყნებში ეძებნათ საკუთარ შესაძლებლობათა სარეალიზაციო ასპარეზი.

როგორც ზემოთ უკვე ითქვა, წინამდებარე ნარკვევის დაწერის უმთავრესი მიზანი იმ აქტიური ქართული საქმიანობის ჩვენებაა, რომელსაც ალ. სუმბათაშვილი ეწეოდა მთელი ცხოვრების განმავლობაში. აღნიშნული მიმართულებით ხელოვანის ღვაწლი, მართლაც, ძალზე მნიშვნელოვანი რობაა, ამას მის მიერ გაკეთებულ ქართულ საქმეთა ეს არასრული ჩამონათვალიც ადასტურებს ნათლად და დაუეჭვებლად: კერძოდ, იგი იყო: “მოსკოველ ქართველთა

სათვისტომოს” თავმჯდომარე, ქართველ სტუდენტთა დამხმარე და დამფინანსებელი, ქართული კულტურის მიღწევათა აქტიურად პოპულარიზატორი, დიდ ქართველ მოღვაწეთა ღვაწლის წარმოსაჩენად მრავალი ღონისძიების ჩატარების ორგანიზატორი, მოსკოვში ქართული ბიბლიოთეკის დამაარსებელი, ქართული კლასიკური მწერლობის ნიმუშთა რუსულ ენაზე თარგმნის აქტიურად ხელშემწყობი და ა. შ.

რუსეთში ქართულ საქმეთა საკეთებელ ყველაზე დიდ ასპარეზად ალ. სუმბათაშვილისათვის “მოსკოველ ქართველთა საზოგადოება” იქცა. ეს “საზოგადოება” დაარსდა 1907 წელს მოსკოვში მცხოვრები ინჟინრის — ივანე თულაშვილის თაოსნობით. ალ. სუმბათაშვილი მის თავმჯდომარედ 1909 წელს იქნა არჩეული. ამ დროიდან მოყოლებული, იგი თითქმის გარდაცვალებამდე ედგა სათავეში ხსენებულ “საზოგადოებას” და უდიდესი როლი შეასრულა მის საქმიანობაში.

ალ. სუმბათაშვილის ძალისხმევით, “საზოგადოება” სისტემატურად მართავდა ქართველ მოღვაწეთა იუბილეებს, ქართული კულტურის საღამოებს, თეატრალურ შეხვედრებს, ქართული მუსიკის კონცერტებს, საქველმოქმედო ღონისძიებებს, ეწეოდა საგანმანათლებლო საქმიანობას, ხელს უწყობდა ქართული მწერლობის ნიმუშების თარგმნას რუსულად. ამ ღონისძიებებში აქტიურ მონაწილეობას ღებულობდნენ როგორც ქართული, ისე რუსული შემოქმედებითი და სამეცნიერო ინტელიგენციის ცნობილი წარმომადგენლები.

ყოველივე ზემოთქმულის დასტურად აქ შ. დადიანის მოგონებათა წიგნის ის ფრაგმენტი მინდა გავიხსენო, სადაც ხსენებული “საზოგადოების” საქმიანობის შესახებაა საუბარი: მოსკოვში მყოფი შ. დადიანის ინფორმაციით, ალ. სუმბათაშვილის თაოსნობით გამართულ ქართულ საღამოებში უსასყიდლოდ იღებდნენ აქტიურ მონაწილეობას “მოსკოვის საუკეთესო არტისტული ძალები”, რაც, პირველ ყოვლისა, ჩვენი დიდი თანამემამულის დამსახურება ყოფილა. “იუჟინი, — წერს მწერალი, — მაშინ უკვე დიდად მიჩნეული არტისტი, დრამატურგი და საზოგადო მოღვაწე იყო, დიდათ მომზადებული, დიდი გონების პატრონი. მუდამ იყო სასურველი წევრი მოსკოვის მოწინავე საზოგადოებისა, იმავე დროს საქართველოს დიდი პატრიოტი, რასაც ის სიტყვებით კი არა მოქმედებითაც ამჟღავნებდა. არაერთი ქართველი სტუდენტი და ინტელიგენტი მოუწყვია მას სასწავლებელში თუ სამსახურში” (შ. დადიანი, 1959, გვ. 159).

“მოსკოველ ქართველთა საზოგადოება” ქველმოქმედი დაწესებულებაც იყო, რომელიც ფინანსურ დახმარებას უწევდა და სტიპენდიებს უნიშნავდა ქართველ ხელმოკლე სტუდენტებს.

ალ. სუმბათაშვილმა ბევრი რამ გააკეთა ქართული მწერლობის პოპულარიზაციისა და მისი ცალკეული ნიმუშების რუსულ ენაზე თარგმნის მიმართულებითაც. ხელოვანის მიერ სისტემატურად გამართულ ქართული პოეზიის საღამოებზე საზოგადოებას შესაძლებლობა ეძლეოდა უფრო ღრმად გასცნობოდა როგორც კლასიკური, ისე მათი თანამედროვე ქართველი პოეტების შემოქმედებას.

მიუხედავად ქართულ საქმეთა კეთების დროს გამოვლენილი ზემოთ აღნიშნული აქტიურობებისა, ალ. სუმბათაშვილის ეროვნული თვალთახედვის შეფასების დროს, განსაკუთრებულ მნიშვნელობას, პირველ ყოვლისა, მიანიჭ

მისი ფართოდ ცნობილი პიესა “ლალატი” (1903 წ.) იქნეს. საქართველოში ნაწარმოებები ქართულ ენაზე მის გადმოთარგმნამდეც და ქართულ სცენაზე დადგამდნენ იმდენად პოპულარული გახდა, რომ მასზე არა მარტო ზეპირად საუბრობდნენ უდიდესი ინტერესით, არამედ მის შესახებ წერილებიც გამოქვეყნდა იმდროინდელ პრესაში.

აღსანიშნავია სუმბათაშვილის პიესით ქართველი საზოგადოების უდიდესი ნაწილის ამგვარი დაინტერესება, უპირველეს ყოვლისა, იმ მოვლენით იყო განპირობებული, რომ მასში გმირულ-ჰეროიკული და გარკვეულწილად იდეალიზებული ფორმითაც იყო წარმოსახული ის თავგანწირული ბრძოლა, რომელსაც ქართველი ხალხი აწარმოებდა თითქმის მთელი თავისი ისტორიის განმავლობაში ეროვნულ-სახელმწიფოებრივი დამოუკიდებლობის დასაცავად და ქრისტიანული სარწმუნოების შესანარჩუნებლად.

მიუხედავად იმისა, რომ პიესა რუსულ ენაზე იყო შექმნილი, კ. აბაშიძის შეფასებით, იგი, პირველ ყოვლისა, მაინც “ქართული ენის სულით დაწერილ ტრაგედიას” წარმოადგენდა, ისეთ ნაწარმოებს, რომელშიც ავტორის ეროვნული გრძნობა “იმდენზე ძლიერია, ძალუმი და ძარღვიანი, რომ კაცს ჰგონია, თუ იგი ქართულად არის დაწერილი და რუსულად ნათარგმნი. ესოდენ დიდი გრძნობით ყოფილა განმსჭვალული ეს კაცი, რომელსაც ერთ დროს ვუსაყვედურებდით, დღეს კი ბოდიშით ვაშა უნდა ვუძღვნათ”.

“ლალატის” შეფასების დროს ზემოთ აღნიშნული ფაქტორები კ. აბაშიძეს იმდენად მნიშვნელოვნად მიაჩნდა, რომ ხსენებულ ნაწარმოებს ყოველგვარი ორაზროვნების გარეშე აღიარებდა ქართული მწერლობის ნაწილად.

კ. აბაშიძე გამონაკლისი რომ არ ყოფილა და აღსანიშნავია სუმბათაშვილის პიესას მსგავს შეფასებებს იმდროინდელი ქართული მწერლობის დიდოსტატებიც აძლევდნენ, ამის დასტურად აქ თუნდაც იმ დამოკიდებულების გახსენებაც იქნება საკმარისი, რასაც ი. ჭავჭავაძე და ა. წერეთელი იჩენდნენ “ლალატის” მიმართ. მაგალითად, აკაკიმ, გარდა იმისა, რომ პიესა ქართულ ენაზე გადმოთარგმნა, ქართული თეატრის სცენაზე მისი დადგმის საქმეშიც შეასრულა მნიშვნელოვანი როლი.

რაც შეეხება ილიას, იგი “ლალატით” იმდენადაც კი ყოფილა აღფრთოვანებული, რომ ქართულ ენაზე მისი გადმოთარგმნაც ჰქონია გადაწყვეტილი.

“ლალატი” პირველად მოსკოვის მცირე თეატრში დაიდგა 1903 წლის სექტემბერში ტრიუმფალური წარმატებით, შემდეგ კი რუსეთის სხვა თეატრების რეპერტუარშიც დამკვიდრდა მყარად და ხანგრძლივად. ა. წერეთლის თქმით, აღსანიშნავია სუმბათაშვილის ამ პიესის საფუძველზე შექმნილ სპექტაკლს “მთელი რუსეთი მიეგება აღტაცებით”. გარდა რუსეთისა, “ლალატი” ევროპისა და ამერიკის თეატრებიც ყოფილან დაინტერესებულნი.

და მაინც, მიუხედავად ყოველივე ზემოთქმულისა, უმძაფრესი პატრიოტული სულისკვეთებით განმსჭვალული ამ პიესისადმი განსაკუთრებული ინტერესი, უწინარეს ყოვლისა, ქართველმა საზოგადოებამ გამოავლინა და აქტიურად დაიწყო მზადება ქართულ სცენაზე მის დასადგმელად. პირველი რეალური ნაბიჯი ამ მიზნის ხორცშესახმელად 1903 წელსვე გადადგეს “ივერიის” იმჟამინდელმა რედაქტორმა ერივოლ ყიფშიძემ და ცნობილმა მსახიობმა და

დრამატურგმა კოტე მესხმა, რომელთაც ერთმანეთისაგან დამოუკიდებლად თარგმნეს და გამოაქვეყნეს პიესა ქართულ ენაზე.

ქართულ სცენაზე “ღალატის” პრემიერა 1904 წლის 20 იანვარს შედგა კ. მესხის თარგმანის საფუძველზე დადგმული სპექტაკლით.

ამ დროიდან მოყოლებული, “ღალატი” მყარად დამკვიდრდა ქართული თეატრების რეპერტუარში, რაც არსებითად განაპირობა მისმა პატრიოტულმა შინაარსმა და სამშობლოს თავისუფლებისათვის ქართველი ხალხის თავგანწირული ბრძოლის იმ იდეამ, რომელიც მასში გმირულ-რომანტიკული ფორმითაა განდიდებული.

როგორც ალექსანდრე სუმბათაშვილის მოღვაწეობისა და შემოქმედების წინამდებარე განხილვამაც ცხადყო, მიუხედავად სამშობლოს გარეთ ცხოვრებისა, თავისი ეროვნულ-პოლიტიკური მრწამსით იგი სიცოცხლის ბოლომდე დარჩა ჩვენი ქვეყნის დიდ პატრიოტად და ეროვნული იდეალებისადმი უღალატოდ ერთგულ პიროვნებად.

დამოწმებული ლიტერატურა

გ. ბუხნიკაშვილი, 1995 - გ. ბუხნიკაშვილი, ალექსანდრე სუმბათაშვილი-იუჟინი, თბ., 1948.

შ. დადიანი, 1959 - შ. დადიანი, რაც გამახსენდა, თბ., 1959.

კ. მესხი, 1953 - კ. მესხი, დ. ჯანელიძის რედაქციით, 1953.

ალ. სუმბათაშვილი, 1948 - ალ. სუმბათაშვილი, ღალატი, თბ., 1948.

დ. ჩხიკვიშვილი, 1986 - დ. ჩხიკვიშვილი, ალექსანდრე სუმბათაშვილი-იუჟინი, თბ., 1986.

თეატრი და ცხოვრება, 1916 წ. №22, 26.

ივერია, 1903 წ. 6 დეკემბერი, №261.

AVTANDIL NIKOLEISHVILI

ALEXANDRE SUMBATASHVIL-YUZHIN AND GEORGIA

Attempts to identify the national consciousness of Alexandre Sumbatashvil-Yuzhin, one of the greatest representatives of Russian dramaturgy and theatre performance, and to learn his attitudes towards Georgia is not a new question; however, it has become a matter of interests for Georgian public to put forward the subject and make discussions over it.

In spite of the fact that the entire conscious life of Alexandre Sumbatashvil-Yuzhin went on the Russian language world the majority of his contemporary Georgian intelligentsia regarded him a country-man serving his native Georgia who made valuable contributions to the development of not only Russian culture, but also performed a

lot of noble deeds for his native country. As for the critically disposed part of Georgians they posit that Alexandre Sumbatashvil-Yuzhin was a Georgian only by birth and that he had lost his contacts with his native language and with the mundane spiritual world of his people. They blamed him not only for the indifferent attitudes towards his country but also some even labeled him a traitor.

To vindicate the blame his play “the Treason” written in 1903, which ran in triumph on many stages of the world, can serve as the most important evidence. The play tells in a heroic tone a story of the fight of the Georgian people for the defense of the national independence.

Without exaggeration I can conclude that in spite of the fact that Alexandre Sumbatashvil-Yuzhin spent his life out of his native Georgia, he remained a faithful patriot of Georgia and served the national values and ideals till the end of his life.

ნიკოლოზ ოთინაშვილი

ლიახვის ხეობის წარწერების ორთოგრაფიული და
მორფოლოგიური თავისებურებანი

ენა არის ცვალებადი კატეგორია. ათას ხუთასზე მეტი ხნის მანძილზე პოლიტიკურ, ისტორიულ ქართველებსა და სხვა ენების გავლენის შედეგად, ცხადია, შეიცვლებოდა ქართული ენაც.

მიუხედავად ამისა, ქართული დიდი კონსერვატიულობით გამოირჩევა, მაგრამ ნაირგვარობა თითქმის ყველა ეპოქაში გვხვდება.

ძველ ქართული ენის რღვევა საქართველოს გაერთიანების ხანიდან იწყება; ორივე: ძველიც და ახალიც სრულყოფილად არის წარმოდგენილი “ვეფხისტყაოსანში”; ამ ეპოქის სალიტერატურო ენის ძირითადი ნიშანი არის ხალხური მეტყველების მიზეზით უნდა აიხსნას ცვლილებები ფონეტიკაში, მორფოლოგიაში, ლექსიკასა და, საერთოდ, გრამატიკაში.

მიუხედავად ამისა, ძველი ქართულის ტრადიციები ყოველთვის ძლიერი იყო, რაც ძირითადად, განპირობებული იყო დიალექტური ელემენტების შემოჭრით სალიტერატურო ენაში და, მეორე მხრივ, საეკლესიო ლიტერატურის ძეგლებით, რომლებიც ყოველთვის ძველ პოზიციებს ამაგრებდნენ.

შემდგომი ეპოქებია ახალ საყრდენ დიალექტზე დაფუძნება, ეს დიალექტები კი ქართლური და კახური იყო, რომელთა ნაირგვარი ფორმები გვხვდება მეთექვსმეტე-მეჩვიდმეტე საუკუნეთა მხატვრულ ლიტერატურაში, წარწერებში, ხელნაწერებში, საისტორიო დოკუმენტებში.

მეჩვიდმეტე-მეთვრამეტე საუკუნეებში ახალი ქართული სალიტერატურო ენა გამოკვეთილია, მან თავისთავადი სახე მიიღო. სულხან-საბამ, დ. გურამიშვილმა, ვახტანგ მეექვსემ თავიანთ შემოქმედებაში გზა გაუკაფეს ახალი სალიტერატურო ენის აღრინდელ პერიოდს, რომლებიც ნათლად ჩანს მათ ნააზრევში, ეს კი სალიტერატურო ენის ისტორიისათვის დიდი ნიშანს ეტია.

აღნიშნული, გარდამავალი ხანისათვის მნიშვნელოვანია ეპიგრაფიკული ძეგლების მონაცემები, რომლებიც ზემო ქართლის, კერძოდ კი ლიახვის ხეობის, მთელი რიგი სიტყვიერი მასალისთვის არის დამახასიათებელი.

ამ მხრივ უნდა აღინიშნოს ქართლის მეფეების როსტომის, მისი მეუღლის მარიამ დედოფლის, თემურაზ მეორის, ვახტანგ მეექვსის დამსახურება, რომელთა სახელებთანაც არის დაკავშირებული მთელი რიგი ისტორიული, პოლიტიკური საკითხები, რომლებიც საინტერესოა ენობრივი თვალსაზრისითაც.

ზემოხსენებულმა პირებმა მეჩვიდმეტე-მეთვრამეტე საუკუნეებში დიდი შრომა გასწიეს ძნელ პოლიტიკურ ვითარებაში, როდესაც მთელი საქართველოს ტერიტორია საბრძოლო პოლიგონად იყო გადაქცეული.

უნდა ითქვას მეფე ვახტანგ მეექვსის დამსახურებაზეც. მიუხედავად ასეთი ვითარებისა, მეთვრამეტე საუკუნის დასაწყისში და შემდგომ, ის იცლის “ცყაზნისტყაოსანის” გამოცემისათვის. მან ეს დიდი საქმე წარმატებით გაასრულა

1712 წელს. პომას ვახტანგ VI-მ დაურთო კომენტარები; როგორც იგი წერს: “თარგმანი პირველი წიგნისა ამის “ვეფხისტყაოსნისა“ თქმული ბატონისშვილის გამგებლის პატრონის ვახტანგისა“. ვახტანგს მოცემული აქვს ახსნა მრავალი სიტყვისა ლექსიკოლოგიური თვალსაზრისით, სადაც კარგად ჩანს მისი მიდგომა ზოგადად ენისადმი.

ამ დროისათვის ზემო ქართლი მთელ რიგ წარწერებში, რომლებიც მეჩვიდმეტე-მეთვრამეტე საუკუნეებს მოიცავს, ხმარებიდან გასული ასოები სპორადულად ჩანს. ყოველივე ამისი მიზეზი შეიძლება ისიც იყოს, რომ ისინი ხალხურ მეტყველებაში ჯერ კიდევ გამოიყენებოდა.

როგორია ორთოგრაფია?

ცნობილია, რომ ძველ ქართულს მოეპოვება რამდენიმე ბგერა, ახალი ქართულისაგან განსხვავებით. ძველები დიდხანს შემორჩა, მიუხედავად იმისა, რომ აღარ შეესაბამებოდნენ ახალი ქართულის ფონეტიკურ სისტემას. შესაძლებელია, ამას ხელი შეუწყო ძველი გრამატიკოსების მოღვაწეობამ და სკოლამ, რომელსაც ხელმძღვანელობდა დიდად ცნობილი პიროვნება, მეცნიერი, კათალიკოსი ანტონი.

სწორედ ძველის ანტონისეულ კონცეფციას გამოუცხადა ბრძოლა ილია ჭავჭავაძემ, რომელმაც თავის ცნობილ წერილში სრულიად მარტივად დაამტკიცა, რომ ამ ასოების შესაბამისი ბგერები ახალი ქართულისათვის აღარ იყო საჭირო და მას აღარც ახასიათებდა. ილიამ და თერგდალეულების სამწერლო პრაქტიკამ გაამარტივა ორთოგრაფია და გაათავისუფლა ზედმეტი ასოებისაგან.

ქალაქ ცხინვალის აღმოსავლეთით ე.წ. ზღუდრის გვერდზე (გორაზე) აღმართულია წმინდა გიორგის სახელზე აგებული მოზრდილი ეკლესია. ეკლესიის სამხრეთით კედელში, ტუფის თლილ ქვაზე ამოტვიფრულია ნუსხური გრაფიკით წარწერა, შიგ ჩართული ასომთავრული ასოებით, სადაც ვკითხულობთ: “ჴოი(ჴ) მოწამეთა შორის მთავარმოწამეო, წმინდაო გიორგი ზღუდრისაო, მფარველი გვექმენ ორთავ შინა ცხოვრებათა, მადიდებელსა დედოფალთა დედოფალსა ჴელმწიფის დადიანის ასულსა მარიამს და ნაცვალ გვაგე მადლი დაფარვა შენმიერი დღესა მას დიდსა განკითხვისასა შინა ამინ!“

წარწერა უთარბლოა, მაგრამ გასაგები ხდება, რომ მარიამი იყო სადადიანოს მფლობელის ლევან მეორის და, რომელიც მისთხოვდა ქართლის მეფეს როსტომს 1634 წელს. მარიამ დედოფალმა ლიახვის ხეობებში არაერთი ეკლესია განაახლა და მათ შორის ზღუდრის წმინდა გიორგის სახელზე აგებული ეკლესია, რაც წარწერებშიც კარგად ჩანს. ეს მომხდარა მეჩვიდმეტე საუკუნის შუა ხანებში.

წარწერებში არსებული ჴ-არის (ჴელმწიფის) მიხედვით იმისი დასკვნის გაკეთება შეიძლება, რომ აღნიშნული ბგერის არსებობას, როგორც ჴემოთ აღნიშნეთ, რეალური საფუძველი ჴქონდა. წარწერაში, როგორც ჴ-ხარი ისე ხ-ბგერა პარალელურად არის წარმოდგეილი და შენაცვლება უკვე ფაქტია. შენაცვლება აისახება სხვა დოკუმენტებშიც და, როგორც სამეცნიერო ლიტერატურაში აღნიშნულია, ასეთი ოპოზიცია ქართლურ მეტყველებას ემყარება.

ზღუდრის ეკლესიის წარწერის დასაწყისში მ-ოდ ანუ ოჴ, ძველი ბგერა-ასოა, რომელსაც შემდგომ ეწოდა ჴოე. აღნიშნული ბგერა ქართულ ანბანს ამთავრებს და იგი ბერძნული ომეგის შესატყვისია. რიცხოზრივი მნიშვნელობით ეს ბგერა ათასს ახუ ბგერს, ბიგრიულს აღნიშნავდა.

წარწერაში **ღ** (იოტა) ზემოხსენებულ სიტყვაში არის წარმოდგენილი. მას დიფთონგური გამოთქმა ჰქონდა, ასევე, გვხვდება სხვა ორთოგრაფიულ მოვლენებში, კერძოდ დამავალ და აღმავალ დიფთონგებში.

ხეობის ეპიგრაფიკულ და სხვა წარწერებში, დოკუმენტებში მორფოლოგიური ფორმები ახალი ქართულისებურია, მაგრამ ყოველთვის ის არ არის დაცული. ერთმანეთის გვერდით თავსდება ძველი და ახალი ნორმები, შეთანხმებული და შეუთანხმებელი კონსტრუქციები. ძველი ნორმების შესახებ შეიძლება ითქვას, რომ ისინი სტიქიურად მიმდინარეობს. მაგალითად, ცხინვალის ძველ უბანში, ლიახვის მარჯვენა ნაპირზე დგას ღეთისმშობლის სახელზე აგებული გუმბათოვანი ეკლესია. ძველზე მხედრული გრაფიკით შესრულებული წარწერა მოთავსებულია ეკლესიის სამხრეთის შესასვლელი კარის მარჯვენა მხარეს. საკმაოდ ვრცელი ტექსტი მთავრდება ასეთი დაბოლოებით: “აგებულია მეფობასა ვახტანგისასა, ქკსა უვ, ქორონიკონი უვ” — $406(+1312)=1718$ წელს.

წარწერაში გვხვდება მოთხრობითი ბრუნვის -მან დაბოლოებიანი ფორმები, რომელთა შესახებ შეიძლება ითქვას, რომ რაიმე სტილურ ნიშანს არ ემსახურება.

“აღვაშენთ გიორგის შვილმან ქაიხოსრომან და ჩემმან ძმამან ფარსადანმან და ჩემმან შვილმან გივმან ცოდვათა ჩვენთა შესანდობლად“...

შეიძლება ითქვას, რომ არქაულ გრამატიკულ მოვლენათაგან “მან” დაბოლოებანი ფართოდ არის წარმოდგენილი, ასეთივე მდგომარეობაა სხვა ძველი საფლავების წარწერებშიც. ეკლესიის წარწერაში და კავშირი გამოყენებულია განმეორებით, მრავალჯერადი კავშირის ფუნქციით. ასევე პარალელურად იხმარება -მან და -მა დაბოლოებები.

ვახტანგ მეექვსეს, იმავე სჯულმდებელს, ლიახვის ხეობაში, თირის მონასტერში უცხოვრია, მეცამეტე საუკუნის ბაზილიკური ტიპის ტაძარში. შუა ადგილას დაცულია საფლავის ქვა მხედრული წარწერით. ყოველი სიტყვის ბოლოს, ძველი ქართულის მსგავსად, მოთავსებულია ორი წერტილი, რაც პალეოგრაფიულად განკვეთილობის ნიშნებია. წარწერაში ვკითხულობთ:

“ყოვლად ქებულის მეფის არჩილისა და დიდად სახელოვანის ქართლის მეფის გიორგის ძმის, ყოვლად შემკულის ბატონის ლევანის ძე საქართველოს გამგებელი ბატონიშვილი ვახტანგ ვიყავ მამულსა ჩემსა სოფელსა ამას, რაოდენთამე წელთა და მიიცვალა ძე ჩემი, პირმშო ბატონისშვილი როსტომ და დავფალ ეკლესიასა ამას შინა სამკვიდროსა მამულსა ჩემსა. ქრისტეს ექეთ - ჩქბთ“=1689 წ.

აღნიშნულ წარწერაში გვხვდება ნაცვალსახელი ყოველი ორჯერ შეკუმშული სახით - ყოვლად ქებულის და ყოვლად შემკულის, რომელიც ტექსტში ბუნებრივად არის წარმოდგენილი და მსაზღვრელის როლში დგას. შეიძლება ითქვას, რომ ნაცვალსახელის ბრუნება ახალი ქართულისებურად ვითარებითში არის წარმოდგენილი.

აქვე აღსანიშნავია, რომ წარწერაში ფუძის სახით წარმოდგენილი სახელები სახელობით ბრუნვაშია: ვახტანგ ვიყავ, მიიცვალა როსტომ. წარწერაში ორჯის გვხვდება ჩვენებითი ნაცვალსახელები “ამას”, რომელიც კანონიერი ვარიანტია “ეს” ნაცვალსახელისა და ახალი ქართულისებურად არის წარმოდგენილი.

წარწერაში ლექსიკური ერთეულებიდან აღსანიშნავია მკვიდრი-სამკვიდრო, რომელიც ქართული ენის განმარტებითი ლექსიკონის მიხედვით, ნიშნავს მცხოვრებს, ხოლო “სამკვიდრო” მემკვიდრეობით მიღებულ მამა-ბაბისეულ ქონებას (ქეველ, 1958, გვ 534)

სიტყვა მკვიდრი და მისგან ნაწარმოები სიტყვები სამკვიდრო, სამკვიდრებელი და სხვები ქართული ლექსიკური ერთეულებია და მთელ რიგ ძეგლებში დასტურდება.

სპარსეთში ჩასული ვახტანგ მეექვსე, რომელმაც უარი განაცხადა ისლამის მიღებაზე, ტყვედ გამოაცხადა ხელისუფლებამ და ქირმანში გადაასახლა. ის ასე აღგვიწერს თავის ყოფას: “ჩემი ჭირი ქვას ქონებოდა, დადნებოდა. ჩემი ფიქრი და ნაღველი ზღვის ალაგს ავსებდა“. ის ასე მოთქვამს: “ჰე თაო პირველ შვეულო აწ უცხო ჭირსა ვარდია, საკვრელსა ძნელად სახნელსა, მთხრებსა მოღრმოსა ვარდია, მკვიდრი უმკვიდრო შვევიქენ, სამყოფთგან გარე ვარდია და ლაწვი შემქმნია ზაფრანად, ვის ვერა მზრდიდა ვარდია“ (ვახტანგ VI, 1947, გვ. 20).

მამული, სულხან-საბას მიხედვით განიმარტება, როგორც მამისეული (ს.ს. ორბელიანი, 1991, გვ. 432).

პირმშო - განიმარტება, როგორც პირველშობილი, გინა უხუცესი (ს. ს. ორბელიანი, 1991, გვ. 626).

წარწერა დიდმნიშვნელოვანი დოკუმენტია სახელოვანი მეფის ბიოგრაფიის უკეთ გამოვლენისა და პოლიტიკური მოღვაწეობის შესწავლისათვის.

დამოწმებული ლიტერატურა

ქეგლ, V, 1958 — ქართული ენის განმარტებითი ლექსიკონი, V, თბ., 1958.
ს.ს. ორბელიანი, 1991 — სულხან-საბა ორბელიანი, ლექსიკონი ქართული, თბ., 1991.

ვახტანგ VI, 1947 — ვახტანგ VI, აღ. ბარამიძის რედაქციითა და შენიშვნებით. თბ., 1947.

NIKOLAZ OTINASHVILI

ON ORTHOGRAPHIC AND MORPHOLOGICAL PECULIARITIES OF WRITING OF THE LIAKHVI VALLEY

The Georgian language is distinguished by its stability but its variety can be found in each epoch. The variety of form we can see mostly in the literature of the 16-18th centuries, in manuscripts and historical documents. By this time the new Georgian literary language is already distinguished and formed its appearance. Sulkhabsaba Orbrlini, David Guramishvili, Vakhtabg VI and others in their works developed the new literary language which is clearly seen in their writings, and this was very important for the history of the literary language.

For the above mentioned period, the data of monuments existed in Liakhvi Valley was very important, because in terms of language peculiarities it contained great information.

It should be taken into consideration that the names of the Georgian kings Rostom, queen Mariam, Teimuraz II, Vakhtang VI connected with their epigraphic inscription are also very important.

To the east of the town of Tskhinvali, on the left side of the river Liakhvi, there is the church of Saint George, where there is an inscription that tells us that monument was restored by the queen Mariam in the middle of the 17th century.

The letters existed in that inscription such as *f*, or *opi* (Ä), or *iota* (Á) shows that by that time the old writing was still used. But next to the old writing the new ones began to appear, with its new phonetic and morphological forms in the old district of Tskhinvali, on the right side of the river Liakhvi, there is a church of Saint Mariam where we can see the old inscription dated to 1718 written in old Georgian language.

In the Liakhvi Valley we can find a monastery built in the 13th century. There we can find a grave with the inscription of the old Georgian dated to 1689. The inscription informs us that there was buried the son of the King Rostom. In the inscription we run up the forms of old and new Georgian language. The same can be said about the lexical forms.

The information about the inscriptions written on the monuments of the Liakhvi Valley and their research is a matter of great importance for the further scientific studies.

მანანა პაპავა

ბერმანულენოვანი ფემინისტური ლიტერატურა

ქალების უმეტესობას სჭირდება იმედი, სჭირდება რალაც, რაც მათთვის არასოდეს უთქვამთ. მე ეს არ მჭირდება, სახელდობრ მე, უკვე დიდი ხანია ვიცი, რომ მათ უნარი აქვთ ზუსტად ისევე იფიქრონ, ზუსტად ისევე განჭვრიტონ, როგორც მამაკაცებმა; რომ ისინი ისეთივე უნარიანი არიან, უფრო ნაკლებადაც კი პატივმოყვარენი, რომ შეიძლება მათ უფრო დიდ წარმატებებს მიაღწიონ, ვიდრე მამაკაცებმა, რომ ისინი თანაგრძნობას არ საჭიროებენ და თუ გარემოება მოითხოვს, ყოველგვარი მსხვერპლისთვის მზად არიან, — ეს სიტყვები წარმოთქვა ინგებორგ ბახმანმა 1972 წლის 2 მაისს მისთვის ანტონ ვილდგანსის პრიზის გადაცემის დროს.

ქალთა ლიტერატურა, ვიწრო გაგებით, ქალთა ემანსიპაციაზე მიმართული ლიტერატურაა, ქალებზე და ქალებისთვის; ფართო გაგებით, ლიტერატურა, რომელიც თავის საგანს სპეციფიკური ქალური შეხედულებით აღწერს, რაც ისტორიულად და საზოგადოებრივად განპირობებულ ქალთა განსაკუთრებულ გამოცდილებებს ემყარება პატრიარქალურ საზოგადოებაში, — განმარტავს მსოფლიო ლიტერატურის ჰარენბურგის ლექსიკონი.

თანამედროვე ფემინისტური ლიტერატურა წარმოიშვა მე-20 ს.-ის 60-იან და 70-იან წლებში რეფორმებისაკენ საერთაშორისო სწრაფვისა და ფემინისტურ განმათავისუფლებელ მოძრაობასთან მეტ-ნაკლებად მჭიდრო კავშირში. უკანასკნელი განსაკუთრებით ეხება ქალთა ლიტერატურის განვითარებას დასავლეთის ინდუსტრიულ ქვეყნებში, ამასთან, უმეტესად განსხვავებული პრინციპული შეხედულებების პირობებში, არსებობს კორესპონდენცია სოციალისტური ქვეყნების, უბირველეს ყოვლისა, გდრ-ის, ქალთა მიერ დაწერილ ლიტერატურაში არსებულ განსაზღვრულ მოვლენებზე. ლიტერატურის ისტორიის თვალსაზრისით, თანამედროვე ქალთა ლიტერატურა აბსოლუტურად განსხვავებული ფორმა ტრივიალური მასობრივი ლიტერატურისა მდებარეობითი სქესის მკითხველთათვის, რომელმაც არსებობა დაიწყო, ძირითადად, როგორც “ქალთა რომანმა” მე-19 ს.-ის მეორე ნახევრიდან. ის, რომ ასეთი ლიტერატურა უბირატესად ქალებმაც შექმნეს (მაგ., ე. მარლიტი, ჰ. კურტს-მალერი ან ამერიკელი გვენ ბრისტოვი (1903-1980)), განიხილება, როგორც ფსიქოლოგიურად ასახსნელი (გასაგები) შედეგი მამაკაცის ტრადიციული საზოგადოებრივი და საავტორო დომინანტისა. ამის საპირისპიროდ დგას თანამედროვე ქალთა ლიტერატურა მე-20 ს.-ის პირველი ნახევრის ემანსიპირებული მწერალი ქალბატონებისა (დ. ბარნესი, ე. ლასკერ-შულერი, ა.მ. მატუტი, ვ. ვულფი), ასევე, წინა ეპოქაში ცალკეული მდებარეობითი სქესის ავტორების ტრადიციით (ტერეზა ფონ აფილა, ლიზელოტე ფონ დერ ფვალცი, გ. დე შტაელი, ი. აუსტენი და სხვ.).

თანამედროვე ქალთა მოძრაობასა და ქალთა ლიტერატურას თან სდევს თანამედროვე ქალთა და ქალთა ლიტერატურის კვლევა. უკანასკნელი ცდილობს,

მიაკვლიოს ავტორ ქალბატონებს, რომლებიც ლიტერატურის ისტორიოგრაფიის მიღმა (ისტორიოგრაფიას გამორჩა) აღმოჩნდა (ბ. ვ. არნიში, კ. ვ. გუნდეროდე, ს. პლათი, მარგარიტე დე ნავარი, მარიე დე ფრანსე) და ხელახლა მოახდინოს ცნობილი ავტორი ქალბატონების კლასიფიკაცია (ი. ბახმანი, ი. დრევიცი, მ. ჰაუსჰოფერი, ი. რინზერი, ხ. ბრონტე, გ. ელიოტი, ზანდი და სხვ.). ის აკრიტიკებს ქალის სახეს კლასიკოს ავტორებთან (მაგ., შილერთან და კლაისტთან), თუმცა გამოყოფს ქალთა ლიტერატურის ორმხრივ ზეგავლენას საერთაშორისო დონეზე. ასე მაგ., ფემინისტური თეორიების გავლენა ამერიკიდან და ფემინისტური ავანგარდისა, ასევე სოციალისტურ-ფემინისტური თეორიებისა საფრანგეთიდან (ზ. დე ბოვარი, “დასაჭურისება”, 1976), პირადი და, ამავე დროს, გამოქვეყნებაზე გათვლილი გეგმის ერთობლიობის ხორცშესხმა ნაწილობრივ ხდება ლიტერატურული ფორმების ნარევეში, რომელიც შედგება ესთეტიკურ-ფიქტიური და პრაგმატულ-არაფიქტიური ელემენტებისაგან. ამის გარდა, თანამედროვე ქალთა ლიტერატურაში წარმოდგენილია ყველა არსებული ლიტერატურული სექტორი და ჟანრი, ამასთან ახალი გამოხატვის სურვილი ქალი ავტორებისა ნაწილობრივ ექსპერიმენტის ჩატარების შესაძლებლობას იძლევა მემკვიდრეობით მიღებული მასალითა და ტრადიციული აბსტრაქტულობით (აღქმით) (შეადარეთ: ვერენა შტეფანი “ტყავის გაძრობა”, 1975). არსებობს როგორც სპეციალური (“ქალთა წიგნები”), ასევე ესთეტიკური ლიტერატურა ქალებისათვის. ბოლოს მოხსენიებულ სექტორში წარმოდგენილია ყველა ჟანრი, როგორც, მაგალითად, ჯერ კიდევ დომინირებული ეპიკური ლიტერატურის (მათ შორის ზემოთ მოხსენიებული მაგალითები) გვერდით, ლირიკა (ს. ქირში, უ. ჰანი) და დრამატურგია (გ. რაინსჰაგენი, ფ. როთი). ამას გარდა, ათეული წლების თავშეკავების შემდეგ, ქალთა მზარდმა რაოდენობამ ფილმს მიმართა (მ. დურასი) და ნაწილობრივ საერთაშორისო აღიარება მოიპოვა; მათ რიგში არიან სცენარისტები და რეჟისორები მარგარეტე ფონ ტროტა, იუტა ბრუკნერი, ულრიკე ოტინგენი და ჰელმა სანდერს-ბრამსი.

ქალთა ლიტერატურის ფუნქციებია საკუთარი თავის შესწავლა საუბრით, საკუთარი თავის თერაპია, ასევე ქალის ტრადიციული “დუმილის” აღმოფხვრა და მისი სქესისათვის დამახასიათებელი და საზოგადოებრივი ზიანის კრიტიკულად გამოაშკარავება, დევიზით: პირადული ამავე დროს რაღაც პოლიტიკურიც არის. ქალთა პირადული განცდების აღწერის მიზანია, რომ ისინი საზოგადოებრივად მნიშვნელოვანი იყოს. ზოგიერთი ქალი ავტორი პირდაპირ თუ ირიბად მიუთითებს ცვლილებების ალტერნატიულ პერსპექტივებზე. სოციალისტური ქვეყნების ქალ ავტორებთან (ი. მორგნერი, მ. ვანდერი, ხ. ვოლფი), რომლებიც შეიძლება იქიდან გამოდიან, რომ უკვე არსებობს იურიდიული წინაპირობები ქალთა თანასწორუფლებიანობისა, ძირითადი საკითხია ჯერ კიდევ არსებული პატრიარქალური ცნობიერებისა და ქვეყნის ყაიდის წინააღმდეგ ბრძოლა. მსგავსი ტენდენცია შეინიშნება, ასევე, ბევრ დასავლელ ქალ ავტორთან. ეს ქალი ავტორები თავიანთ ყურადღებას თავდაპირველად ქალთა რეალური ემანსიპაციის ფსიქოლოგიურ და ადამიანთაშორისი რეალიზაციის შესაძლებლობებს მიაპყრობენ, მას იმპლიციტურად უმეტესად წინ უძღვის საზოგადოებრივი ვარაქმნის აუცილებლობა.

ქალთა ლიტერატურაში წარმოიშვა ე.წ. “ახალი ენა”, რომელმაც გერმანულ ლიტერატურაში გამოხატვის ახალი ფორმები დაამკვიდრა. ამის შედეგია, რომ მდებრობითმა “მემ” მეტად თუ ნაკლებად ჩააჩოჩა მამრი მთხრობელის ფიგურა.

ფემინისტურმა ლიტერატურამ აამაღლა საზოგადოებრივი შეგნება ქალთა უფლებების შესახებ, დააარსა მდებრობითი სქესის ესთეტიკა, რომელიც მთელი ძალით ებრძოდა მამრთა ესთეტიკას. მდებროთა პერსპექტივიდან სამყარო განდა სულ სხვანაირი, რაღაც მაგიური, მიმზიდველი და განსხვავებული “მამრთა სამყაროსგან”, რომელსაც ტიპური მკითხველი შეჩვეული იყო. ამიტომ ჩნდება ხშირად ფემინისტურ ლიტერატურაში ფანტასტიკურ-რომანტიკული ელემენტები. მაგ.: კულიანის მოტივი ირმტრაულ მორგნერის “ცხოვრება და თავგადასავალი ტრობადორა ბეატრიცისა მოთამაშე ქალი ლაურას ხოვრების მიხედვით” (1974წ.) ან სარა კირშის “ჯადოსნურ სენტენციებში”. ამ დროის ავტორთა რიცხვს მიეკუთვნებიან დასავლეთ გერმანიაში: არინ შრუკი, ვენერა შტეფანი, გდრ-ში: ანა ზეგერსი, ირმტრაულ მორგნერი, ბრიგიტა რაიმენი და, რა თქმა უნდა, პოლონეთში დაბადებული ქრისტა ვოლფი, რომელმაც გერმანიის გაერთიანების შემდეგ დასავლელ და აღმოსავლელ ფემინისტთა ინტერესები გააერთიანა. მისი ცნობილი რომანი “მედეა ხმები”, არის ქართველი ქალის ემანსიპაციის მცდელობა, ქალისა, რომლის ღირსება, როგორც ქალისა და, როგორც დედის, ანტიკურ ლიტერატურაში, კერძოდ ევრიპიდესთან დამდაბლებულია.

ხშირია კამათი ტერმინზე ქალთა ლიტერატურა, ამის გამო აქვთ შიში ქალთა ლიტერატურის იზოლირებისა და დისკრიმინაციისა. აქედან გამომდინარე, მიუთითებენ ქალთა საკითხის საზოგადოებრივი ზიანის პრობლემებისაგან იზოლირების საშიშროებაზე, რაც ასევე მამაკაცებსაც ეხება (მაგ., ი. მორგნერი). მიუხედავად ამისა, ტერმინი “ქალთა ლიტერატურა” კვლავ გამოიყენება მხოლოდ იმ მნიშვნელობით, რომ ქალთა ლიტერატურამ როგორც ეროვნულმა მსოფლიომ ხელი შეუწყო საზოგადოებიდან და ლიტერატურიდან გარიყულ მდებრობითი სქესის ნაწილს, გამოხატოს და შეიმუშაოს გამოცდილების (ემპირიული) გრძობათა და აღქმის განზომილებები. ასეთი დეფინიცია, რომელიც დაკავშირებულია ისტორიულად კონკრეტულ პირობებთან თავის თავში მოიცავს ყველა ინდივიდუალურად და საზოგადოებრივად მნიშვნელოვან ცხოვრების სფეროებში დასაქმებას.

თუ ვინმემდვანელებთ ზოგიერთი თემატური და ფორმალური მსგავსებით, შეიძლება, ქალთა ლიტერატურაში გამოვყოთ სხვადასხვა მიმდინარეობები. ისინი, უპირველეს ყოვლისა, შედეგია მწერალ ქალთა დივერგენტული დამოკიდებულებისა ფემინიზმისადმი და მასთან დაკავშირებული შინაარსობრივი და ესთეტიკური პოსტულატებისადმი. ზოგიერთი ქალი ავტორი (გ. ვომანი, დ. ლესინგი, მ. დრაბლე, ნ. გორდიმერი, ი. მურდოხი) კატეგორიულად ან ფაქტობრივად განემიჯნება მას, რაც აყალიბებს სტილის სახეობებს, განსაკუთრებით, ქალთა ლიტერატურის ახალ სახეობას — ბელეტრისტიკას (გ. ელცნერი, ე. იელინეკი, ხ. ვოლფი). კერძოდ, ისინიც ხშირად აიტაცებენ ხოლმე ქალისთვის სპეციფიკურ განცდებსა და კონფლიქტებს, როგორც მაგალითად, ელსნერის “თამაშგარე მდგომარეობა” (1982), იელინეკის “საყვარლები” (1975), ვოლფის “ფიქრები ქრისტა ტ-ზე” (გდრ: 1968; ვფრ: 1969); დანარჩენები განიხილებიან ერთმანეთთან მჭიდრო კავშირში. ამან გამოიწვია ყოველ ჯერზე

საკუთარი ფორმა და თხრობის მანერა, რაც ქალთა ლიტერატურისთვის, ვიწრო გაგებით, არატიპურია (არ არის დამახასიათებელი). ეს უკანასკნელი განსაზღვრა, ანალოგიურად ე.წ. ახალი შინაგანი სიცოცხლის, თხრობის სუბიექტურ-ავტობიოგრაფიულმა აუტენტურობამ, რომლის ნამდვილი განცდების ხასიათი წინა პლანზე გადმოდის და რომლის თემას წარმოადგენს ფიქტიურობა. ამასთან, ძირითად თემას წარმოადგენს ურთიერთდამოკიდებულება საწინააღმდეგო (ან იმავე) სქესის მიმართ ქალის პოზიციიდან. ჰეტეროსექსუალობა, ისევე როგორც ქალის ტრადიციული როლი, წარმოდგენილია, როგორც მნიშვნელოვანი გამოცდილება ჩაგვრისა, დამოკიდებულებისა და პიროვნული უბატავცემულობისა (ბ. შვაიგერი, “როგორ ხვდება მარტილი ზღვაში“, 1997; კ. შტრაუკი “კლასობრივი სიყვარული“, 1973). ეს უცნობი ქალი ავტორები უშუალოდ აღწერენ თავიანთ პირად გამოცდილებას იმ მჩაგვრელ მექანიზმებთან მიმართებაში, რომლებიც განათლებასა და პროფესიაში არსებული თანასწორუფლებიან და ქალის პიროვნულობის გრძნობის განვითარების არარსებული პირობებიდან გამომდინარეობს, გარდა ბავშვთა აღზრდისა და საოჯახო საქმეებისა.

ამასობაში ქალთა ლიტერატურა სალიტერატურო ბაზრის შემოსავლიანი ნაწილი გახდა. თუ მანამდე ძალიან პატარა, ალტერნატიული გამოცემლობები და მაღაზიები ქალთა ლიტერატურის გამოცემასა და გასაღებას ცდილობდნენ (ფ. სტეფანის “ტყავის გაძრობა“ ბესტსელერი გახდა ამ გზით), ახლა დასავლურ ინდუსტრიული ქვეყნების თითქმის ყველა გამომცემლობასა და წიგნების მაღაზიას, ასევე ბიბლიოთეკებს გააჩნია რუბრიკა ან “კუთხე“ ქალთა ლიტერატურისათვის. წიგნების საერთო ასორტიმენტშიც უფრო მეტად ხდება ქალთა ლიტერატურის გათვალისწინება, ვიდრე ადრე. არსებობს უამრავი ჯიბის ფორმატის წიგნი თემაზე “ქალი“ და “ქალთა ლიტერატურა“, ქალთა ლიტერატურის კატალოგი; ტარდება ქალ ავტორთა საკუთარი კონგრესები და ნაწარმოების ხმამაღლა წაკითხვა. თემა “ქალთა ლიტერატურა“ ახლა ავსებს არა მარტო ქალთა ჟურნალებსა და წიგნებს, არამედ სამეცნიერო სპეციალურ ჟურნალებსაც და წიგნებსაც. მისი კვლევა და სწავლება ხდება უნივერსიტეტებში, რადიოში და ტელევიზიაშიც წინა პლანზე დგას. ისე როგორც არასდროს დღეს ქალი მწერლები ღებულობენ ასევე ისეთ მაღალ ლიტერატურულ ჯილდოებს, როგორც არის ფრიდრიხ ჰოლდერლინის ჯილდო ქალაქში ზად ჰომბურგი (ს. კრიში), ქალაქ კლაგენფურტის ჯილდო, ინგებორგ ბახმანის სახელობის ჯილდო (ფ. რითი), ფრიქს ფორმენტორის (გ. ელსნერი) და ვენეციის ოქროს ლომი (მ. ფონ ტრა). ამას გარდა, არსებობს ჯილდოები, როგორც არის როზვიტას მედალი, რომელიც მხოლოდ ქალბატონებს გადაეცემა (სხვათა შორის, გადაეცა უ. ჰანს, ე. იელინგს, ს. ქირშს, ჰ. შპილს).

დამოწმებული ლიტერატურა

- რ. შნელი, 1993 - რალფ შნელი, გერმანულენოვანი ლიტერატურის ისტორია 1945 წლიდან, შტუტგარდი ვაიმარი. მეცლერი, 1993,
 მლჰლ, 1989 - მსოფლიო ლიტერატურის ჰარენბურგის ლექსიკონი, ტ. 2, დორტმუნდი 1989.
 გმქლ, 1986 - გერმანულენოვანი მწერალი ქალების ლექსიკონი. გამოც. ბრინკერ-გაბლერ, კ. ლუდვიგ, 1986.
 გერმანელი თანამედროვე ქალი ავტორები, 1983.
 ქალები - ლიტერატურა - ისტორია. გამომცემლობა გრიუგი/მორმანი, 1985.

MANANA PAPAVA

GERMAN LANGUAGE FEMINISTIC LITERATURE

The modern feministic literature appeared first in the 60-70s of the twentieth century, due to the worldwide aspiration to reforms and to the more or less firm links with the feministic liberation movements. The latter is related to the development of woman literature in the industrial states of the West; in spite of the principal differences in the worldviews there were even examples of articles from the women of the socialist camp countries that tell about the definite events in the literature written by women, particularly about the ones that took place in the former GDR.

According to the modern view of the history of literature modern woman literature has absolutely different form of the trivial mass literature, which arose mainly as "novel of women" in the late half of 19th century. The fact that woman-folk had the leading role to compose such a literature is viewed as psychologically explainable phenomenon - a response to the traditional social and authorship dominance of the male. In opposition to this reality the modern literature produced by woman rests on tradition of the women authors emancipated in the early half of the 20th century.

Taking into the consideration of a certain thematic and formal resemblances I identify some trends in the woman literature. Above all, these works express their authors' different attitudes towards feminism and related to feminism content and aesthetical postulates. Some women authors draw the line categorically or in reality at feminism that has an impact on the formation of diverse styles, resulting the emergence of singular, private forms and manner of story-telling, which is not typical to the woman literature in the narrow sense.

Gradually woman literature has become a profitable segment of the book market. The theme "woman literature" occupies not only the woman magazine and books, but also scientific and scholarly journals and books. Nowadays women authors receive high literary awards.

ზეინაბ სარია

როგორ იწყებოდა ქართული ვერლიბრი?

მეოცე საუკუნის დასაწყისში საინტერესო მოვლენების მოწმენი ვხდებით. მოვიდა დიდი პოეტი და ქართული ლექსის უახლესი რეფორმაც მის სახელს დაუკავშირდა (თანაც – ორგზისი), მაგრამ ისიც უნდა ითქვას, რომ სადაც ჩაულრმავდებიან გალაკტიონის ნოვაციებს, იქვე იელვებს “ცისფერყანწელთა” სახელიც. ეს კოლორიტული ჯგუფი თავისი არტისტიზმით სავსე ეპატაჟებით ლამაზად ჩაიწერა ქართველი მკითხველის ცნობიერებაში; ლამაზად იმიტომ, რომ გალაკტიონის კვალდაკვალ მათაც იგრძნეს სიახლის საჭიროება და ქართული ლექსის სივრცეში შთამბეჭდავად დაამკვიდრეს ის, რაც ევროპაში უკვე კარგად საცნაური იყო და იქნებ სიახლეს მიყურადებულ ევროპელებს მობეზრებულად ჰქონდათ. მაშ ასე: XIX საუკუნის ბოლოს და XX საუკუნის დასაწყისში ევროპაში ვერლიბრის მომძლავრებას ქართულ სინამდვილეში ჰქონდა ექო, ჩვენთანაც გაჩნდა სურვილი დაარქივებული მხატვრული ფორმების გადახალისებისა. ყანწელებმა გაბედულად უსწორეს მხარი უფროს მეგობრად და მენტორად სახელდებულ გრიგოლ რობაქიძეს, ვისი ლექციებითა და ესეებით იწყება ქართული მოდერნიზმის იდეოლოგია (ს. სიგუა, 2008, გვ. 56). ისინი დაფუძნდნენ 1915 წელს ქ. ქუთაისში, ხოლო 1918 წლიდან თბილისში განაგრძეს მოღვაწეობა. ოფიციალურად გაფორმდნენ 1916 წლიდან, როცა თავიანთი ჟურნალი გამოსცეს. როგორც საყოველთაოდაა ცნობილი, სახელწოდება მიიღეს სწორედ ჟურნალ “ცისფერი ყანწების” მიხედვით. მათი სახელი იმთავითვე სიმბოლური ელფერით გამოირჩა. როგორც თვლიან, ცისფერი შორეულის, მიუწვდომლის, ე.ი. უკვე მძაფრი პოეტური იმპულსის მატარებელი ფერია, ხოლო ყანწი – შემოქმედებითი ექსტაზისა და ბოჰემური ყოფის სიმბოლო. მათი ჟურნალის სახელი მათივე ესთეტიკური კონცეპციის ორსიტყვიანი გადმოცემაა. მართებულად თვლის ქ. ნინიძე, რომ ეს სახელი “სრულყოფილად გადმოსცემს ჟურნალის პროგრამულ საფუძველს, მასში იმპლიციურებულ რამდენიმე ძირითად კონტექსტს, ამდენად, იგი მეტაფორული სახელია” (ქ. ნინიძე, 2009, გვ. 151). ცნობილია, რომ ჯგუფის წევრები ატარებდნენ პალოს მიერ არგვეთიდან ჩამოტანილ და გრავიორთან სამკერდე ნიშნებად გაკეთებულ მამლის დეზებს, რაც სწორედ რომ ჰგავს მინიატურულ ყანწებს. ვინ არიან ესენი: პალო იაშვილი, ტიცვიან ტაბიძე, ვალერიან გაფრინდაშვილი, სანდრო ცირეკიძე, ალი არსენიშვილი, კოლაუ ნადირაძე, ნიკოლო მიწიშვილი, შალვა აფხაიძე, სერგო კლიაშვილი, რაჟდენ გვეტაძე, ივანე ყიფიანი, გიონ საგანელი, ლელი ჯაფარიძე, შალვა კარმელი.

გალაკტიონთან ერთად, ცისფერყანწელთა სახელებს უკავშირდება პირველი ვერლიბრის გამოჩენა ქართულ პოეზიაში. გალაკტიონის მეორე კრებულში (არ იქნება ზედმეტი ამის გახსენება) უკვე ექვსი ლექსია ამ ფორმით დაწერილი: “სამარეკლო ჯდაბნოში”, “ღრუბლები იქნა ამჟრები”, “ვინ არის ეს ქალი?”

“ვარდების შრიალი”, “ჩვენი საუკუნე”, “შიში”. გ. ტაბიძემ იგრძნო, რომ ახალი სუნთქვა უნდა გახსნოდა ქართულ ლექსსაც, არ უნდა ჩამორჩენოდა ევროპულ მოვლენებს და ამიტომაც წერდა: “თავისუფალი ლექსის დაფუძნებისთვის დაწერილია ჩემ მიერ მთელი რიგი ნაწარმოებები: “ჯონ რიდი”, ადგილები “პაციფიზმში”, “რევოლუციონურ საქართველოში” და “ეპოქაში” (გ. ტაბიძე, 1975, გვ. 178).

მსგავსი რამ იგრძნეს “ცისფერყანწელებმაც”. მართალია, ჩვენშიც და საზღვარგარეთაც ჰქონდა ვერლიბრს საინტერესო წინაპარი ფორმები, მაგრამ ერთი რამ ცხადია: კანონიკური ვერლიბრი მოდერნის ფორმაა, მოდერნიზმის ეპოქის წარმონაქმნია. მიუხედავად იმისა, რომ გალაკტიონიცი დაინტერესდა ვერლიბრით, ტერენტი გრანელსაც აქვს ამგვარი ცდები და ცისფერყანწელებიც მოჰყვებიან მათ მხარდამხარ; მიუხედავად იმისა, რომ ამ ახალი ფორმის ფესვები ქართული ტრადიციული პოეზიის წიაღში შეიძლება ვიპოვოთ, კონვენციური ლექსი ისე დიდხანს იყო გაბატონებული, თავისუფალი ლექსის პირველი ნიმუშები აღიქმებოდა, როგორც უცხოური წარმონაქმნი, არაქართული მოვლენა და მკითხველს უჭირდა კეთილმოსურნედ დაჰხვედროდა ამ სიახლეს. ფაქტია, რომ ვერლიბრის დამკვიდრების მძიმე ტვირთი მათ მოსინჯეს, მკითხველის ყური მათ შეაჩვიეს ამგვარ ლექსს, დააკვირვეს სინტაქსურ საშუალებებს, რაც აქ განსაკუთრებით მნიშვნელოვანია; აზრობრივი თუ ემოციური ხასიათის გამეორებებს, სინტაქსურ მონაკვეთებში თითქოს “ზომის აქცენტების” იმიტირებას და სხვა ხერხებს, რითაც ვერლიბრი იქცევეს ყურადღებას.

“მძიმე ტვირთით”, ვთქვი და ის ვიგულისხმე, რომ ყოველი სიახლის (ეს იმას არ ნიშნავს, რომ ამ სალექსო ფორმას არ ეძებნება მონათესავე გამოვლინებები მოდერნამდე, მაგრამ ეს ხომ არ იყო სისტემურად ჩამოყალიბებული თავისუფალი ლექსი?.. ეს ცალკე საუბრის თემაა) აღქმას თან ახლავს სირთულე. სხვაგვარი მზაობა სჭირდება ბახის “ტოკატა და ფუგა” (რე მინორი) ან მოცარტის “რეკვიემი” რომ მოისმინო, მაგრამ არსებობს ატონალური მუსიკაც, რომელიც, რასაკვირველია, ტრადიციული ეფექტების მოლოდინს გაგიცრუებს. ამიტომაც (როგორც ლ. სტურუას უყვარს თქმა) განსხვავებული განწყობით სჭირდება მოსმენა არნოლდ შონბერგის “გასხივოსნებულ ღამეს” ან იგორ სტრავინსკის “წმინდა გაზაფხულს”. თუ კლასიკური ლექსის მხატვრულ არსებას ელოდები ვერლიბრში, ბუნებრივია, სასტიკად იმედგაცრუებული დარჩები. აი, რას უნდა დაფიქრება. თუ ერთი სახის ლექსს მეორე სახის ნაწარმოების მზაობით მიუახლოვდები, გადაიკეტება ტექსტის კარიბჭე და არ გაგეხსნება, ვერ იმოძრავებ ავტორის იდენტობაში, ხოლო თუ სათანადო განწყობით მიეახლები ტექსტს, იგი კარს გაგიხსნის და ავტორის სულის რელიეფსაც უზადოდ დაგანახებს.

თუ პოეზია სულის უჩვეულო ვითარებაა და ადამიანი ამ მდგომარეობას გარკვეულ პოეტურ ფორმაში ისე მოაქცევს, რომ სული უღიმღამოდ კი არ ჩაღონდეს, არამედ საკუთარი განუმეორებელი რაობით ფორიაქობდეს, აღი-ჩაღიოდეს ავტორის თვალჩაუწყვეტელი წიაღიდან ზედაპირისაკენ და პირიქით, რა მნიშვნელობა აქვს, ეს ვერლიბრი იქნება, ვერბლანი თუ კონვენციური ლექსი?!

მაგრამ ამის თქმა იოლია დღეს, როდესაც შეგვიძლია მოვლენები კინოფირივით გადავაზნვიოთ და დღევანდელობაში გადმოვიდეთ; თან თუ მეოცე საუკუნის 30-იან წლებსაც გამოვივლით (გვიანდაბგქდილ მოთა ჩანტლაძესაც

გავიხსენებთ), პერიოდს, რა დროიდანაც ვერლიბრი ისეთ სასიცოცხლო ძალას იკრებს, თითქმის ყველა ევროპულენოვანი პოეზიის ლამის ერთადერთ ფორმად მკვიდრდება. ცხადია, სიცოცხლისუნარიანი აღმოჩნდა ეს ფორმა. მართალია, საბჭოთა იდეალოგიამ და მასზე დაფუძნებულმა ლიტერატურულმა ცენზურამ მოდერნისტული ძიებები შებოჭა, შეაფერხა, მაგრამ ქართული ვერლიბრი 60-70-იანი წლებიდან კვლავ განახლდა, ახალი სული ჩაიდგა. თავიანთი ხმები გვასმინეს ლია სტურუამ, ბესიკ ხარანაულმა, მამუკა წიკლაურმა, ჯარჯი ფხოველმა, გივი ალხაზიშვილმა... ვერლიბრი გაძლიერდა, ფერ-ხორციტ შეივსო, სასიცოცხლო ძალა გვიჩვენა.

მაგრამ დავუბრუნდეთ ისევ ქართული ვერლიბრის საწყის დროს, როდესაც ლექსი “ევროპული რადიუსით” გაიმართა. მართებულია ზ. შათირიშვილის მოსაზრება, რომ ის აბსოლუტურად ახალი რაობა, რადიკალური გადახალისებაა ტრადიციული პოეტიკისა, ხოლო, მეორე მხრივ, საკუთარ ძირებს ბიბლიასა და ბიბლიის ე. წ. “პოეტურ წიგნებში” (ფსალმუნები, იობის წიგნი და ა. შ.) პოულობს. ე.ი. მანამდე აბსოლუტურად არსმენილიც არ არის, მაგრამ უკვე სალექსო ფორმად ყალიბდება.

რა რჩება ლექსს, როდესაც საკუთარი ნებით იხსნის ყველაზე ტრადიციულ, ყველაზე აღიარებულ სამკაულებს? რითმა ყურის ხიბლია, რიტმიც ყურის საცთურია. რითმა და მკვეთრად გამოხატული რიტმი რომ დათმოს ლექსმა, ამით უარი ეთქმის აკუსტიკურ ეფექტებს.

რას იძენს ლექსი ყოველივე ამის სანაცვლოდ?

იმას, რაც გულით საგრძნობია და გონით მისახვედრი. გულითა და ცნობიერებით წვდომა ღრმავდება. ტექსტი სხვა პლასტებში იხსნება. ღრმავდება ინტროსპექცია (ამაოდ როდი კამათობდნენ ტრადიციული ლექსისა და ვერლიბრის თემაზე შოთა ნიშნიანიძე, მამუკა წიკლაური, გურამ ასათიანი, ჯანსუღ ღვინჯილია, აკაკი ბაქრაძე...).

სავსებით მისაღებია თ. ბარბაქაძის მოსაზრება იმის შესახებ, რომ თანამედროვე ვერსიფიკაციაში მკვეთრად გამიჯნული დიონისური და აპოლონური საწყისებიდან “ტექნეს” (ანუ დიონისურის) დაწინაურებამ შეუწყო ხელი თავისუფალი ლექსის განვითარებას (თ. ბარბაქაძე, 2009, გვ. 64).

რითმებს დაუმორჩილებელი სიმპაფრე, მუხტემზაგრაციული სიტყვები აქვს გრიგოლ რობაქიძეს, მზის ალზი და “თავწაჭრილი გრიგალი” ბინადრობს მის ვერლიბრში “მზის ნარკენი”:

“ქალი მოვიტაცე,

ცხენზე შემოვიგდე დედალი ავაზა.

ტანი დაყურსული გავშვართე უნაგირზე.

თეთრი თეძოების ვიხილე გახელემა.

ხტოდენ ატეხილი ავხორცი მუხლები.

და თვითონ ნადირი გავხდი მე ნადირი.

კოცნა კბენა იყო.

ალერსი – დანა”.

აი, როგორი ენერგიით გაჭერებული ლექსიკური ერთეულები აქვს ავტორს. ვერლიბრში განცდის საწყისი იმბულსები თითქმის უფრო ვახანნილად გადმოოდის, შენარჩუნებული აქვს სიცინცხალე. ავტორი იმთავითვე გრძნობს, რომ ვერლიბრი

პოეტური მუხტის განელება კი არ არის, პირიქით, სულ სხვა ენერგეტიკით ავსებაა, დიონისური თრობაა, რითმებში რომ ვერ გადაითვლება და მოკლე ტაქტებში ჩამწყვდეული მონოტონური რიტმი რომ არ ჰყოფნის სასუნთქად.

არანაკლებ საინტერესოა ვერლიბრი “ირრუბაქიძე”.

საკუთარი ფესვები მოისინჯა პოეტმა გრიგოლ რობაქიძემ შემდეგ ხილვაში:
“მე მაშინ ბავშვი ვიყავ.

ველზე მიმეძინა.

იყო დიდი მუხა და ტიტველი შუა დღე.

იყო მწვანე ხავსი და ყვითელი კალო.

როცა გამეღვიძა —

სახელოებში ზვლიკები დავინახე.

მე არ მიკვილია:

ეს იყო მზის ნიშანი”.

სამყაროსთან ჰარმონიაში მყოფი პატარა ხალიბის სახით იხილა საკუთარი ბავშვობა, შემდეგ კი ასევე შორი მითოლოგიური ხილვები აუცურდა თვალწინ: ალექსანდრე მაკედონელის ძღვეამოსილი არმია და თავლაში ეგეოსის ზღვაში მდებარე კუნძულ პატმოსიდან ჩამოყვანილი დაურევბული ცხენი, რომელსაც ქვესკნელის გუგუნი ესმის და გრძნობს მიწისძვრებს; “კარდუსთან” მონოლოტურ ერთიანობაში გასააზრებელი “რისხვარი მარტორქა”, რომელსაც სიახლოვეს ვერავენ ეკარება, გარდა ლირიკული გმირისა, ის კი უახლოვდება ნინოს ნაწნავებით ხელში... ამგვარ მითოლოგიურ შორეთში ხედავს საკუთარ თავს თუ თავის წინაპარს რობაქიძე. კარდუს მარტორქას ავი სუნთქვა აქვს, ზვავების ქარბორბალად ატორტმანებს მთელ ევროპას. ლექსი თავდება ასე:

“სიტყვაც ხომ მაგარია:

ირრუბაქიძე...”

მოკლე ექსპრესიულ ტაეპებს ისეთი დინამიკა შემოაქვს, აქამდე რომ არ განეცადა ქართველ მკითხველს. არც რითმაა სადმე და არც დროის მოკლე დისტანციაზე დასაფიქსირებელი მონოტონური რიტმი. მიუხედავად ამისა, ლექსს ჩამორევი ხიბლი აქვს ამ ტრადიციული ატრიბუტების გარეშეც.

პაოლო იაშვილი, სიახლის წყურვილით ატანილი, 1913 წელს სასწავლებლად ძიეძართება პარიზში და ლუვრთან არსებულ ხელოვნების ინსტიტუტში შედის. ახალი ფორმების ძიებამ იგი ფასეულობათა გადაფასებამდე მიიყვანა. პაოლო გაიტაცა მხატვრობამ. ამასთან ერთად სწავლობდა ფრანგულ პოეზიას. დაუახლოვდა პიკასოს, აპოლინერს, მოდლიანის, მაგრამ მხატვრობას არ გაჰყოლია. დაინტერესდა სიმბოლისტების შემოქმედებით, მათი ესთეტიკით. მან სულის საზრდო იპოვა მათთან. 1915 წელს ბრუნდება ქუთაისში, აქტიურად ერთვება ლიტერატურულ ცხოვრებაში და რედაქტორობს ჟურნალებს: “ოქროს ვერძი” და “ცისფერი ყანწები”. პოეტი, როგორც თავად ამბობს ლექსში “ევროპა”, გამოექცა მსოფლიო ომის ცეცხლსა და “ევროპის ქაოსს”. ავთანდილ ნიკოლეიშვილი თვლის, რომ “ლექსი “ევროპა” ქართულ პოეზიაში ვერლიბრის ერთ-ერთი საუკეთესო ნიმუშია” (ა. ნიკოლეიშვილი, 1994, გვ. 491).

პაოლომ მსოფლიო ომის აბოპქრება პარიზში ნახა და განიცადა, ამიტომ მისმა ცნობიერებამ შემოინახა საბრძოლო ბატალიები. პოეტი ლექსში აღადგენს იმ განწყობილებას. ლევან ბრეგვაძემ აქ აღძოაჩინა ყუშპარის აფეთქების

ეფექტით მიმოფანტული რითმები, რომელთა ტაეპების ბოლოში მოქცევას დიდი ძალისხმევა არ დასჭირდებოდა, მაგრამ ავტორი საგანგებოდ ქმნის ამგვარ ტექსტს, რომ ევროპული ქაოსი აკუსტიკურადაც განგვაცდევინოს. დავეთანხმები მკვლევარს, რომ ეს ნამდვილად მაღალმხატვრული ნაწარმოებია.

საყოველთაოდ მიღებული განმარტების თანახმად, ვერლიბრი ურითმო ლექსია (თუმცა იგი შეიძლება სპორადულად გაჩნდეს ტაეპში), რომლის პწკარები არათანაზომიერია. ვერლიბრში მარცვალთა რაოდენობა თავისუფალია და ასევეა სტროფული კომპოზიციაც. ვერლიბრში სტროფს ენაცვლება სინტაქსური მონაკვეთები. მიუხედავად ამისა, აუცილებელია ტექსტის ტაეპებად განლაგება და რიტმულ-ინტონაციური შეთანაბრება.

სწორედ ასეა დაწერილი პ. იაშვილის ლექსი “წერილი დედას”, რომელშიც სოფლის გახსენება ამაფრებს ქალაქის აუტანელ სინამდვილეს. ზემო იმერეთის სოფ. არგვეთში დაიბადა პოეტი და მ წლამდე იქ იზრდებოდა. შემდეგ ცხოვრება უხდებოდა ქალაქებში: ქუთაისში, თბილისში, პარიზში... ქალაქურ გარემოს ვერ ეგუება ლირიკული გმირი. იგი დედას სთხოვს, ილოცოს მასზე, ხოლო ღმერთს იმას ევედრება, დედას ჩემზე ლოცვა აბათიეო. დედის ხილვა ქაოტურ სამყაროში ნათელმოსილი რაობაა პოეტისათვის. სოფლის სურათები დინამიურად ჩნდება: ეს ის ადგილია, რომელშიაც ლირიკული გმირი ამჟამად არ არის (“დავტოვე სოფელი”). მას იგი იხსენებს, როგორც “მყუდრო სამყოფელს”. ქვიტიკრის მარნები, კატის კნუტები, სიმინდის ყანა – ეს სოფლის ატრიბუტებია. ქალაქი კინტოს პროფილით შემოდის ლექსში. ქუჩებში უცხოდ გრძნობს თავს ლირიკული გმირი:

“და დავიკუნტები

ქალაქის ქუჩებში მე – სალახანა”.

სოფლის სურათებს ახლავს ტირილის ხმები, რაც მინიშნებაა სიდუხჭირეზე, უბედურებაზე, მაგრამ ამასთან ერთად სოფელი ალალია, მაღალზნეობრივი. ქალაქის სიმბოლოდ ყელსახვევი და ხელთათმანი – ოფიციალური ყოფის ატრიბუტები სახელდება. “იქნებ ჩვენ თბილისი ზვალ ყველამ დავტოვოთ”, ეს სიტყვები იმაზე მიგვანიშნებს, რომ პოეტს ქალაქში უჭირს გაძლება, თუმცა იცის, რომ მისი ადგილი სწორედ იქ არის, სადაც ურბანისტული მაჯისცემა ისინჯება და თანამედროვე ცივილიზებული სამყაროს ტალღების ვიბრაცია იგრძნობა. ლექსში ერთადერთი ტროპია, შედარება: პოეტი სიცივეში ჩალურჯებულ თვალის ფერს ვაზის ფოთოლზე დარჩენილი შაბიამნის ელფერს ადარებს. ეს პოეტური ხერხი აერთიანებს ქალაქისა და სოფლის ხილვას. ქალაქი სიცივეს ტოვებს სულში, სოფელი – სითბოს.

ლექსი დაწერილია ვერლიბრის პრინციპით, თუმცა აქ ჯერაც ჩანს ტრადიციული რიტმის კვალი და რითმაც აქვეა. ეს არის შუალედური რაობა ვერლიბრსა და ტრადიციულ ლექსს შორის.

“ფარშავანგების ქალაქში” 1916 წლით არის დათარიღებული. აქ რიტმი ვერლიბრისაა, მაგრამ ტაეპები ბოლორითმოვანია. თითქოს ვერლიბრი და კონვენციური ლექსი შეაჯვარეს. ასეთივე განცდას ბადებს “წითელი ხარი”. პაოლო იაშვილი ვერ ელგევა რითმას ვერლიბრშიც. ვერ ვიტყვი, რომ აქ რითმას სპორადულად, შემთხვევითი ხასიათით აქვს.

სამყაროს პოეტური ათვისების ახალი ფორმა – ვერლიბრი არანაკლებ აინტერესებდა ტიცუან ტაბიძეს. ჯერ კიდევ ქუთაისის კლასიკურ გიმნაზიაში სწავლის პერიოდიდან ინტერესდება იგი ფრანგი და რუსი სიმბოლისტებით. წერილში “ცისფერი ყანწებით” ტიცუანი დაუნდობელ ბრძოლას უცხადებს ბატონ შაბლონს. ვნახოთ, როგორ გამოვლინდა ეს ვერლიბრის სფეროში. დავაკვირდეთ ლექსს “ცხენი ანგელოსით”. ყურნალ “ლომისის” ირგვლივ შემოკრებილმა მწერლებმა პოეზიის მეფის ტიტულის მისაღებად როდესაც გამოაცხადეს კონკურსი, ტიცუანს წარუდგენია “ცხენი ანგელოსით”. ამ ლექსში ეროვნული ყოფის მწვავე პრობლემებია. შინაარსით იგი მრავალპლანიანია. საუკუნეთა წიაღში ჩაკარგულ ეროვნული ისტორიის სათავეებზე ფიქრობს პოეტი; იხსენებს ქიმერიისა და ქალდეას ტომებს. ამას მოჰყვება ორპირის პეიზაჟის აღწერა, რომლის ატრიბუტებიცაა: მალარია, ჭაობი, ყანჩა. ძირითად ნაწილში ავტორი მოგვიწოდებს ეროვნული ცნობიერების შენარჩუნებისაკენ (“სიონში მღერიან “არშინ მალალანს”).

სიონი ქართული კულტურის კრებითი სახეა. მრავალჟამიერი რომ “არშინ მალალანმა” შეცვალა, ეს ფაქტი ეროვნული სახის დაკარგვაზე მიგვანიშნებს.

ტიციანის ეს ლექსი ტიპური ვერლიბრია. ფიქსირდება თავისებურება: მონაკვეთები რეფრენით ბოლოვდება:

“აპოკალიპსის თეთრი იმედი,

ცხენი ანგელოსით...”

(რომ გადმოვირბინოთ XX ასწლეულის დასაწყისიდან ჩვენს თანამედროვეობაში, ამგვარი ხასიათის რეფრენს დავაფიქსირებთ პაატა შამუგიას ვერლიბრში).

“ორპირის ოქროპირი” — აქ ამეტყველებულია ბაყაყი, რომელიც ამბობს, რომ რომანტიზმის დროება წასულია:

“საქართველოში ყოველ ჭორფლიან ქალს

თავის საკუთარი ჰყავდა პოეტი.

დღეს ღვთისმშობელი ძირს რომ ჩამოვიდეს,

მითხარით, მართლა ვინ ეტყვის ლექსს?”

პოეტმა გამოხატა ირონიული დამოკიდებულება ქვეყანაში მიმდინარე საინტელექტუალ-ტექნიკური რევოლუციის მისამართით, რადგან იგი სულიერო ღირებულებების გაუფასურების ფონზე მიმდინარეობდა.

რაც შეეხება გამეორების ვარიაციულ სახესხვაობას, იგი მიიპყრობს ყურადღებას სანდრო ცირეკიძის ვერლიბრში “სპლინი”. აქ სინტაქსურ მონაკვეთებს იწყებს სიტყვათშეხამება “მთვარეა და ქარი”, რაც ერთ მთლიანობად კრავს ნაწარმოებს.

“ცისფერყანწელებში” მკვეთრად განსხვავებული ხელწერით გამოირჩა სანდრო ცირეკიძე. იგი ფორმის თვალსაზრისით თავის ნოვაციებში უფრო შორს წავიდა, ვიდრე მისი თანამოკალმენი. მან თითქოს პროზა-პოეზიის საკრალური ზღვარი გადაიარა. “თითქოს”-მეტქი რომ ვთქვი, იმას ვგულისხმობ, რომ მოჩვენებითია ეს ზღვარის მოშლა. ს. ცირეკიძე, როგორც ვერლიბრის ერთ-ერთი პირველი თეორეტიკოსი, შეიძლება წერდა კიდევ თავისუფალი ლექსისა და პროზის შერწყმაზე (წერილი “ორსახა იანუსი” ე. “შვილდოსანში”). პრაქტიკულადაც თამამად მიიწვედა პროზა-პოეზიის

მიჯნისაკენ, მაგრამ ყოველთვის მშვიდობიანად გადიოდა ბეწვის ხილზე, რჩებოდა პოეზიის საუფლოში. სინამდვილეში იგი პოეტურის საზღვრებიდან არასოდეს გადის, ძლიერ შინაგან ექსპრესიას გაგრძობინებს სიტყვებში და ეს ისე ხდება, რომ მუდმივად გესმის შორეული კამერტონი თავისებური რიტმისა. ამის დასტურად მოვიხმობ ფრაგმენტს: “შეთრთოლდება ნანგრევი, ნელინელ აიმართება მარმარილოს თალები, გადამხმარი ბუჩქნარი ია-ვარდით აყვავდება, აწანწკარდებიან ოქროთი მოჭედილი შადრევნები, სიყვარულის ზღაპარზე ალაპარაკდება ვერცხლის წყარო, დღისით რომ ათასწლოვან ცაცხვის ძირში იმალება, ჩუქურთმიან ფანჯრებში შუქი ათამაშდება...”

ვერლიბრის ფორმისამებრ რომ განვითავსოთ ტაეპები, მივიღებთ შემდეგს:

“შეთრთოლდება ნანგრევი, (7 მარცვალი)

ნელინელ აიმართება მარმარილოს თალები, (15 მარცვალი)

გადამხმარი ბუჩქნარი ია-ვარდით აყვავდება, (15 მარცვალი)

აწანწკარდებიან ოქროთი მოჭედილი შადრევნები, (17 მარცვალი)

სიყვარულის ზღაპარზე ალაპარაკდება ვერცხლის წყარო, (17 მარცვალი)

დღისით რომ ათასწლოვან ცაცხვის ძირში იმალება, (15 მარცვალი)

ჩუქურთმიან ფანჯრებში შუქი ათამაშდება...” (14 მარცვალი)

როგორც ვხედავთ, მონაცვლეობს 15 და 17-მარცვლიანი ტაეპები, ხოლო შვიდმარცვლიანი პქარი აღიქმება როგორც 14-მარცვლიანის ნახევარი.

ასე რომც არ გავაფაციცოთ სმენა და მარცვლებს რომც არ დავაკვირდეთ, სინტაქსური მონაკვეთების გამეორებას მაინც უმაღვე დავაფიქსირებთ. ავტორმა პოეტური ხილვა მოიმარჯვა, როგორც საკუთარი სათქმელის ემოციური გამოხატვის ფორმა, უხილავის გათვალსაზიროება, რეალობის არსის შეცნობა.

“რაინდთა ლანდები” თავის ნარატივს გვთავაზობს და მირაჟის თემაზეა აგებული. მთის ხავსიან ნანგრევში შებინდებისთანავე გარდასული სინამდვილე ბრუნდება, თითქოს დროის ჩარხი პირუკუ დატრიალდა: მარმარილოს თალები ისევ აიმართებიან, ჭკნობა უკან დაიხვეს და გადამხმარ გზას სუნთქვა ჩაუდგება წიაღში, ია-ვარდი ამოყვავილდება, ჩუქურთმიან ფანჯრებში წარსული აღსდგება. ლაღითა და ბრილიანტით მოოჭვილ ტახტზე დედოფალი ზის და დიდებულებს შესჩივის, რომ ბარის მეფე მის მოტაცებას აპირებს. დიდებულები ლეკურების ჩხარუნით გამოხატავენ მზაობას, რომ სიცოცხლის ფასად დაიცავენ. ყველაფერი მშვენიერია, დიდებული, სიცოცხლით სავსე... მაგრამ შემოიპარება რიჟრაჟი, უღმობელი სინამდვილის დრო. აჩრდილები დნებიან, მარმარილოს თალებს ნანგრევების სიციხადე ცვლის, ხავსმოდებული. ს. ცირეკიძის ამ მირაჟს მოუხდა კიდევ პროზის ფორმასთან მიახლოება. ის, რაც ავტორმა შემოგვთავაზა, მხოლოდ ჰგავს პროზას, მაგრამ პროზა არ არის, ინარჩუნებს პოეტურ სინატიფეს, ყრუ კამერტონად მოჰყვება შორეული განცდა თავისებური რიტმისა. კონტრასტული გადასვლა რეალურიდან ირეალურში და პირუკუ – ეს არის რაობა, რომელიც ქმნის მხატვრულ ეფექტს. უღმობელია სინამდვილე, შეუწყნარებელია სიციხადე. პროზასთან მიახლოებული ფორმა აღმოჩნდა ის ყალიბი, რომელმაც კარგად გამოხატა ხილვაში ექსტაზური აღმაფრენა და რეალობაში – ძირს დანარცხება. ეს ის ინტუიციური ხილვაა, საგნობრივიდან უფრო მაღალ რეალობაში რომ ვადავყავართ და ამ გადასვლის პროცესში

მარადიულის კონტურები რომ ისახება. ასე იხსნება სამყაროს იდუმალი სახე, ადამიანის თვალსაწიერი ფართოვდება, განიზიდება ოთხივ მზარეს და შევიცნობთ უხილავს: ლირიკული გმირი გარბის მტვრადქცევის აბსურდული რეალობიდან, განიცდის წუთისოფლის ცვალებადობას. ნანგრევებამდელ სასახლეში სჯობია მისთვის. მირაჟი სასურველია, რეალობა – ზურგსაქცევი.

“მთვარეულის” ნარატივი მსგავსია: გიჟი კოლოფებში აგროვებს მთვარის შუქს, ახვევს ფერადებში და უბეში ინახავს. მოგვიანებით, როდესაც კრძალვით ხსნის კოლოფებს, სადღაა მთვარის სიმდიდრე?! კოლოფებში მხოლოდ ღამეა. ლირიკული გმირისთვის მტკივნეულია ეს იმედგაცრუება. ის ტირის. გამჭვირვალეა სათქმელი: სულიერ სინატიფეს მიყურადებული ადამიანი პრაქტიკული თვალსაზრისით გიჟს ჰგავს. მთვარეული უწოდა ავტორმა ამ ლირიკულ გმირს და სათაურშიც ეს სიტყვა აიტანა, შიგ ტექსტში კი გიჟს უწოდებს მას. ორი რაკურსი, ორი თვალთახედვა უპირისპირდება ერთმანეთს: ერთი ხედვა შიგნიდან გვიჩვენებს ლირიკულ გმირს და ესმის მისი, მეორე პრაგმატული გარესინამდვილიდან შეავლებს თვალს და გიჟს უწოდებს. ფორმაც ასეთი მოითხოვა სათქმელმა.

ორივე ნაწარმოები, ესეცა და წინაც, ესკიზსა ჰგავს, ზოგად ხაზებში გავლებულია კონტურები, რეალობასა და წარმოსახვას შორის არსებულ საზარელ სხვაობას რომ ასახავს. ეს სულის ტკენა და სასტიკ რეალობას შეჯახება სიმბოლისტი პოეტის მიერ, რომელიც თამამად შეიჭრა საკუთარ ნოვაციებში, ვერა და ვერ გამოისახებოდა ჰარმონიულ კონვენციურ ლექსში. აქაც ინტუიციას ენდობა ავტორი და მას კი პროზის საზღვრამდე მიჰყავს. იმსხვრევა ილუზიები და ავტორი უარს ამბობს რითმაზეც, საქანელას პრინციპით ამოძრავებულ რიტმზე, იოლად დასაფიქსირებელ სინტაქსურ მონაკვეთებზეც კი. ოცნება ღამაზია, მირაჟი – სასურველი, მაგრამ არასაგნობრივი, სინამდვილე კი მახინჯია, სასტიკად სუსხიანი, წარმოსახვის ავად ჩამომამსხვრეველი, მაგრამ რეალურად არსებული. ხელოვანის ფაქიზი ბუნება ეხლება გარე რეალობის სისაზარლეს და სწორედ ამგვარ ფორმას ირჩევს თვითგამონატვისათვის. მიღმური რაობის ინტუიციური ხილვა – ეს თავისებური მისტიური გზაა სამყაროს საიდუმლოებისაკენ; ეს სიმბოლისტებისათვის დამახასიათებელი ტრანსცენდენტულის წვდომის ცდაა. ს. ცირეკიძესთან იგი პროზას მიახლოებული პოეზიის ფორმით გამოისახება. ეს მიახლოება სახიფათო ზღვარს უახლოვდება, მაგრამ როდი ითქვიფება პროზაში, ყოველთვის ინარჩუნებს იდუმალად მოსახელთებელ პოეტურ იმპულსებს.

“ბევრი კოლოფია ბალის ნარვალში. ყველა აკრიფა გიჟმა, ყველა გაავსო მთვარემ, პირდამქნარ დედოფალს რომ ჰგავს ცისფერ ფარჩაში, უხვად აბნევს ოქროს შუქს ჭლექიან ხმებს და ბალის ბილიკებს...”

დავაწყოთ ტაეპები ვერლიბრისებურად:

“ბევრი კოლოფია ბალის ნარვალში.

(11 მარცვალე)

ყველა აკრიფა გიჟმა,

(7 მარცვალე)

ყველა გაავსო მთვარემ,

(7 მარცვალე)

პირდამქნარ დედოფალს რომ ჰგავს ცისფერ ფარჩაში, (13 მარცვალე)
უხვად აბნევს ოქროს შუქს ჭლექიან ხმებსა და ბალის ბილიკებს...” (18

მარცვალე)

აკუსტიკური თვალსაზრისით რიტმის რეჟიმში “მუშაობს” მეორე და მესამე ტაეპი, ხოლო თვრამეტმარცვლიანი ტაეპიც 11+7 –ის თანაფარდობაში აღიქმება. მოგეხსენებათ, ვერლიბრში სულაც არ არის აუცილებელი ყველა ტაეპში ფიქსირდებოდეს რიტმული კანონზომიერება; მაშინ იგი არც იქნება ვერლიბრი. ცირეკიდესთან გარკვეულ რიტმულ მონაკვეთებს რომ ჩაექსოვა რიტმულად შეუთანაბრებელი სეგმენტები, ეგ არის სწორედ ვერლიბრის თავისებურება. არ ვიცი, რამდენად დამაჯერებლად გადმოვეცი, მაგრამ ამ ავტორის ტექსტების კითხვისას მუდმივად მდევს განცდა, რომ პოეზიის სფეროში ვარ.

ვალერიან გაფრინდაშვილის “ბოჰემის მონოლოგი” მოზიბლავს მკითხველს განცდის სიმძაფრით. შეიძლება აქ დავინახოთ ეპატაჟური სითამამეც. თვითმკვლევლობისკენ სწრაფვა შეიძლება პოეზიისთვის თვითშეწირვად ჩავუთვალოთ ავტორს. ასევე ბოჰემაც შეიძლება თავისუფლების სიმბოლოდ მივიჩნიოთ, ხოლო სიგიჟე – ერთგვარ ესთეტიკურ ნიღბად, რომელიც საშუალებას გაძლევს, იყო მართალი:

“სამარცხვინოა პოეტისთვის სხვა კარიერა

გარდა თვითმკვლევლობის.

არა მსურს ვიყო ვიქტორ ჰიუგო ან აკაკი,

მე მირჩევნია დავიღუპო, როგორც ბოჰემა.

სამარცხვინოა პოეტისთვის სხვა კარიერა

გარდა სიგიჟის”.

როგორც ვხედავთ, ცისფერყანწელებმა იგრძნეს სამყაროში დარღვეული ჰარმონია, ანაქრონიზმად ჩათვალეს თვითგამოხატვის სტანდარტული საშუალებები, იწყეს ძებნა ახალი ვერსიფიკაციული ხერხებისა. მათი ხედვა გახდა ინტროსპექტული, შემოიჭრა მედიტაციური ნაკადი, მოჭარბდა ყოფითი დეტალები, რომელთაც სიმბოლური მნიშვნელობა მიენიჭა. ჰაერით აუცილებელი გახდა ახალი პოეტური სიტყვა. მიუხედავად იმისა, რომ ახალი ვერ არის უცებ აღქმადი, ეს მომგებიანად ჩათვალეს ყანწელებმა. მათი თვალთახედვით, პოეზია ბუნებით არისტოკრატიულია. კარგ პოეტებს ერთეულები კითხულობენ. პოეზია სიმაღლეა, რომლის დალაშქვრა ყველას არ შეუძლია.

თუ ლექსიდან კრეატიული ენერჯია მოდის და დამამაგნიტებელი ძალა, რაც ერთდროულად იმოქმედებს გულსა და გონებაზე, რა მნიშვნელობა აქვს ფორმას?! ამგვარი რამ შეიძლება გადმოგეცეს კონვენციური ლექსიდანაც, ვერბლანიდანაც და ვერლიბრიდანაც.

ვთქვი, რა მნიშვნელობა აქვს ფორმას-მეთქი, არა და მაშინ მნიშვნელობა დიდი ჰქონდა: ფორმათა სხვადასხვაობა გაჩნდა, რამაც გადახალისების, განახლების იმპულსები მოიყოლა თან, სიახლის მოლოდინი მოიტანა.

თანამედროვე ქართულ ვერლიბრში ორ მაგისტრალს ხედავენ: ბესიკ ხარანაშულის პროზისკენ გადახრილი ინტონაციურ-სამეტყველო ხაზს, რომელიც ადრინდელ ნაწერებშიც გამოვლინდა (“კარტოფილის ამოღება”) და დღემდე საცნაურია; მეორე განშტოებაა ლია სტურუას ხაზი — ლექსი, დახუნძლული არამოტივირებული მეტაფორებით. ამ ხაზს აგრძელებს ახალგაზრდა პოეტი კატო ჭავახიშვილი (1. “შენიდან ჩემამდე”, თბ., 2008, 2. “მარცხნივ”, თბ., 2010. 3. “ჭუპრი”, თბ., 2011 წ., 4. “ნაცვალის სახელი”, 2012 წ.) მის პოეზიაში სახეები

სტიქიასავით მოდის. ეს არის ქვეცნობიერის სახილველ რაობად გადაქცევა. მკითხველი თითქოს აზრის წინარეგანცდის გამოცდილებას იძენს; აღმოჩნდება იმ სამყაროში, როდესაც სათქმელი ინტუიციურად მოირგებს სიტყვიერ სამოსს და იგი სულ მეტაფორებითაა მოქსოვილი. აზრი, რაკი დადგენისა და ჩამოყალიბების მომენტშია, ელვისებურად იკრებს სიტყვებს. მეტყველების სტრუქტურა აქ თავისებურია. სათქმელი შემჭიდროებულია. კატო ჯავახიშვილის ენობრივ ქსოვილს ახასიათებს ფრაგმენტულობა. აქ ფრაზა შეიძლება იყოს ნაწყვეტ-ნაწყვეტი. ქრება სრული წინადადებები. სიტყვები გამოტოვებულია, მაგრამ ჩაღრმავებული მკითხველისთვის – იოლად აღსადგენი. ერთი სიტყვით, ქვეცნობიერის სამეტყველო ფორმით ამოყირავების მოწმენი ვხდებით.

გამოჩნდა ახალგაზრდა პოეტი გიორგი კეკელიძე (“ოდები”, თბ., 2008 წ., 2011 წელს კი გამომც. “სიესტამ” სერიიდან “წიგნი თეფშზე” დაბეჭდა პოემა “ყორანი”). ეს ერთგვარი პოსტმოდერნისტული თამაშია, რომ ავტორმა წიგნს “ოდები” დაარქვა. სინამდვილეში თავისი შინაგანი ბუნებით აქ ანტიოდის განწყობილებებია. ლიტერატურისმცოდნენი ალაპარაკდნენ ვერლიბრის ახალ გზაზე. გ. კეკელიძემ ვერლიბრი ფოლკლორს შეუზავა. მისი პოეტური სინტაქსი ფოლკლორის ხაზით მოდის. პოეტი გულდადინჯებით მუშაობს ფრაზეოლოგიზმებზე. ენის გაქვევებულ ფორმებს უახლოვდება მისი სიტყვათშეხამებები. ფოლკლორთან შინაგანი კავშირი აერთიანებს პოეტს და ეს ორიგინალურად ვლინდება მის ნაწარმოებებში. ახასიათებს იდიომების თავისებური გადათამაშება. კიდევ ერთი თავისებურება: ბევრ მის ლექსს ახლავს თანამოსასმენ მელოდიაზე მითითება.

ვერლიბრის სფეროში ცალკე გაჭრა საკუთარი გზა პაატა შამუგია, პოეტმა, რომელიც დაუნდობლად ცხრილავს საკუთარ ტექსტებს და გამოსცემს მოცულობით მოკრძალებულ კრებულებს (“რევოლუცია №13”, თბ., 2005, “უპირატესობა”, თბ., 2010, “დაუჯდომელი”, თბ., 2011 წ.). პოეტური იმიჯის ცვლით, საგნებისა და მოვლენების ჩამონათვალში აღნუსხვის სურვილითა და პოპ-კულტურის ელემენტების გამოყენებით პაატა შამუგიას ადარებენ თანამედროვე ამერიკელ პოეტ შეინ ელისონსა და თანამედროვე რუს პოეტ ვალერი ნუგატოვს. ლიტერატურისმცოდნენი იმიჯების მრავალფეროვნებაზე საუბრობენ მის პოეზიაში; თვლიან, რომ აქ ერსიმანეუსს ენაცვლება პოეტი-ექსპერტი, პოეტი-ტრიბუნი, პოეტი-ლირიკოსი, პოეტი-მლოცველი, პოეტი-დემიურგი... ავტორი არ უფრთხის სახიფათო პოლიტიკურ მოტივებს. შეუძლია საკუთარი შინაგანი ამბოხი რელიგიური ჰიმნის ფორმითაც მიაწოდოს მკითხველს. პ. შამუგია — ეს გახლავთ პოეტი, რომელიც თვლის, რომ უნდა იყოს ხალხის ფარული სურვილების მესაიდუმლე, მის სუნთქვას მიყურადებული, მისივე სიზმრების ნათელმხილველი; ავტორი, რომლისთვისაც ლექსი ორმაგი ჯამუშია — გარემომცველი სინამდვილის კამერტონია, მაგრამ ავტორის შინაგანი იდუმალებანიც გამოაქვს საქვეყნოდ.

ყველაფერი ეს მღვრიე მაჭარივით წამოიყოლა თან ვერლიბრმა დასაწყისიდანვე. შემდეგ დაიწმინდა, ამა თუ იმ შემოქმედთან სპეციფიკური სახე მიიღო. თუ თითოეულ თავისებურებას ჩანასახის ფორმით საწყის ეტაპზე დაწერილ ლექსებში დავუწყებთ ძებნას, ვიპოვით კიდევაც.

თანამედროვეთაგან მე დავასახელე ტიპური იერსახის შემოქმედები, რომელთაც მკვეთრად გამოხატული თავისებურებანი ახასიათებთ. რასაკვირველია, მათ გარდა, ბევრი შემოქმედი წერს ვერლიბრს, მაგრამ ამ ფორმატში მათ სიმრავლეზე საუბარი შეუძლებელია.

ასე რომ, ვერლიბრის დამკვიდრება სასიცოცხლოდ აუცილებელი იყო ქართული პოეზიისთვის, რაც ისტორიული მნიშვნელობის დამსახურებად ჩათვლება, გალაკტიონთან ერთად, “ცისფერყანწელებსაც”.

დამოწმებული ლიტერატურა

თ. ბარბაქაძე, 2009 – თ. ბარბაქაძე, ქართული კომბინატორული ლიტერატურა – ტრადიციისა და პოსტმოდერნიზმის ფონზე, წიგნში: ლიტერატურათმცოდნეობის თანამედროვე პრობლემები, მეორე საერთაშორისო სიმპოზიუმის მასალები, ნაწილი პირველი, თბ., 2009.

ლ. ბრეგაძე, 2014 – ლ. ბრეგაძე, “სემიოტიკა ორ საათში”, საქართველოს პარლამენტის ეროვნულ ბიბლიოთეკაში ჩატარებული საჯარო ლექციის ვიდეოჩანაწერი GeolibTV-ზე, 2014 წ. 17 იანვარი.

ა. ნიკოლეიშვილი, 1994 – ა. ნიკოლეიშვილი, ქუთაისი, “მოწამეთა”, 1994.

ქ. ნინიძე, 2009 – ქ. ნინიძე, მეოცე საუკუნის დასაწყისის ქართული ლიტერატურული პერიოდიკის დასახელებები და ლიტერატურის პოლიტიკის საკითხები, წიგნში: ლიტერატურათმცოდნეობის თანამედროვე პრობლემები, საერთაშორისო სიმპოზიუმის მასალები, ნაწილი მეორე, თბ., 2009.

ს. სიგუა, 2008 – ს. სიგუა, მოდერნიზმი, თბ., 2008.

გ. ტაბიძე, 1975 – გ. ტაბიძე, №12 ტ., თბ., 1975.

ZEINAB SARIA

HOW DID GEORGIAN *VERS LIBRE* BEGIN?

When we are talking about *vers libre*, first of all, we remember Arthur Rimbaud and his ten line poem, which was written on the theme of sea in 1872. It is addressed as the first example of free verse in French poetry. Here I should mention also “A Season in Hell” and “Illuminations”. “Poems in Prose” and miniatures in prose “Paris Spleen” by Charles Baudelaire are the landmark in the development of the genre.

Vers libre in Georgia is, first of all, related to the appearance of Galaktion Tabidze and “Tsisperskantsselebi” (The Blue Horns – a coterie of young Georgian poets founded in 1915). Galaktion Tabidze embarked his creative career in the beginning of the 20th century and the reform of Georgian lyrics (actually twice) became connected to his name. But digging deeper into Galaktion’s innovations leads us to the “Tsisherkantselebi” too. They also felt the need of something new and followed the

path of Galaktion Tabidze. They impressively implanted in the Georgian lyrics what had already been well carved in Europe.

There are six lyrics written in *vers libre* form in the second book by Galaktion Tabidze: “Church Tower in the Desert”, “Clouds with the Cupids of Gold”, “Who is this Woman?”, “Rustle of Curtains”, “Our Century”, and “Fear”. One can feel in these lyrics that Georgian verse catches a fresh new breath.

Modernistic poetry in our reality starts with the creative work of Galaktion Tabidze and “Tsisperkantselebi”. This is the time when European innovations appeared in Georgian poetry.

“Gored by the Sun” by Grigol Robakidze, “Europe”, “A Letter to Mother”, “the City of Peacocks” and “Red Bull” by Paolo Iashvili, “the Horse with an Angel” and “Eloquent from Orpiri” by Titsian Tabidze, “Spleen” by Sandro Tsirekidze, “Bohemian Monologues” by Valerian Gaprindashvili and other works show that although about forty years had passed since its emergence, still *vers libre* is settling in Georgian poetry.

Different mood is needed for Bach’s “Tocatta and Fugue” and Mozart’s “Requiem” there is also atonal music which, of course, will not fulfill the expectation of traditional effects. One needs different mood to listen to Arnold Schonberg’s “Transfigured Night” or Igor Stravinsky’s “The Rite of Spring”. The same is true for poetry. Naturally, you will be disappointed if you expect the classical artistic arsenal of lyrics in *vers libre*. The gates of the text will be closed to you and you will not be able to travel in the identity of the author.

If your ear is looking for metric rhythm when you listen to *vers libre* and you feel the lack of rhyme at the ends of lines, then, of course, with such expectation you will not like and consider it rubbish even if you are listening to the masterpiece of the free verse.

Rhyme is charm for ears, while rhythm is acoustic charm. What does the traditional verse gain instead when it gives up acoustic charms? It gains something to feel with heart and understand with consciousness. Abilities of heart and brain take the priority. The text expands in different levels. The introspection is deepened and more Dionysian inspirations are silhouetted.

Modernistic experiments got restricted by the Soviet censure since 30s of 20th century. The development of *vers libre* was hindered. Georgian *vers libre* appeared in the daylight again in the 60-70s of 20th century (Lia Sturua, Besik Kharanauli, Jarji Pkhoveli, Mamuka Tsiklauri...).

Vers libre is considered to be one of the appealing lyrical forms for the Georgian readers today.

რუსუდან საღინაძე
თამარ ნინიძე

ეკუმენიზმის ერთი განსაკუთრებული შემთხვევა
XV-XVII საუკუნეთა ისტორიულ დოკუმენტებში

მეტყველების ევფემიზაცია მაღალგანვითარებული და კულტურული საზოგადოებისთვის არის დამახასიათებელი. ევფემიზმი ენის სამკაულია. ის ალამაზებს სათქმელს და პოზიტიურ გავლენას ახდენს თანამოსაუბრეთა ურთიერთობაზე.

ქართული წერილობითი ძეგლების მონაცემთა საფუძველზე დასტურდება, რომ ევფემიზმები (როგორც ლექსიკური, ისე გრამატიკული) საქართველოში უძველესი დროიდან გავრცელდა. გრამატიკული ევფემიზმი თავაზიანობას უკავშირდება, რაც შეპირობებულთა პატივისცემის, თანამოსაუბრისა თუ მიმართვის ობიექტისადმი მოკრძალებული დამოკიდებულების გამოხატვის სურვილით. წერითა და ზეპირ მეტყველებაში დასტურდება შემთხვევები, როდესაც ადამიანები ერთმანეთს მიმართავენ თქვენობით. ძველად ამას უმეტესად იერარქიული პრინციპი, წოდებრივი განსხვავებულობა განაპირობებდა (კ. ჯორჯანელი, 1977, გვ. 85). დღესაც შენარჩუნებულია ეს საფუძველი – მაღალი თანამდებობის პირებს მიმართავენ თქვენობით, ანუ "ოფიციალურ რეგისტრში, რომელიც შეესაბამება თავაზიანობის იერარქიულ სისტემას" (რ. ზექალაშვილი, 2012, გვ. 164), თუმცა შეიძლება ასეთ მიმართვას სხვა მიზეზიც ჰქონდეს, კერძოდ: თქვენობით მიმართავენ უცნობ ადამიანს, უმცროსი უფროსს მიმართავენ თქვენობით... როგორც მიუთითებენ, "მეორე პირის ნაცვალსახელის ეტიკეტური ფუნქცია დროითი დინამიკის თვალსაზრისით საგანგებოდ შესწავლილი არ არის" (მ. ტაბიძე, 2013, გვ. 241).

ამ ასპექტით მნიშვნელოვანია XV-XVII საუკუნეთა საქართველოს სოციალური ისტორიის ამსახველი დოკუმენტები. მათი საშუალებით გარკვეული წარმოდგენა გვექმნება XV-XVII საუკუნეების ქართული საზოგადოების ეთიკურ მხარეზე, რაც მუდამ ევფემისტურ გამოთქმებში. "ეს დოკუმენტები არ იყო გამიზნული საყოველთაო განსჯისათვის და ამიტომაც მათში ყოველგვარი შეფარვის გარეშეა გადმოცემული სათქმელი. ეს კი შესაძლებლობას გვაძლევს ნათლად წარმოვიდგინოთ იმ პერიოდის საზოგადოებრივი ურთიერთობანი" (ბ. ჯორბენაძე, 1997, გვ. 183).

ისტორიული დოკუმენტების ენაში განსაკუთრებით საინტერესოა ისეთი შემთხვევები, როცა თავაზიანი, ევფემისტური ფორმები გამოყენებულია უსულო საგნის მიმართ. მაგალითად, ასე მოიხსენიებენ ან მიმართავენ ხატს, სვეტს, საყდარს, ეკლესიას... ქრისტიანული ტრადიციით ამგვარი რამ უჩვეულო არ არის ქართულში. მაგალითად, ევფემისტურია ხატთან, ჭვართან, წმინდა ნაწილებთან... დაკავშირებული გამოთქმები. ტროპარებში დასტურდება ზმნური ევფემიზმები: **მიუბოძა**: ხოლო მან ძითურთ თჳსით **მიუბოძა** ზღუასა ხატი იგი (პარაკლისი ათონის ივერიის ღმრთისმშობლის ხატისა, კარიბჭისად წოდებულისა, ტროპარი I, ვმად 1, <http://www.orthodoxy.ge/lutsvaani>).

მიუბოძე (გალობა 3, განძლიერდასა): რომელმან მრავალ-პატიოსანი ხატი შენი **მიუბოძე** ივირონსა, ეგრეთვე უნუგეშოდ არა დაგტევენ მკუდრი წილხვედრისა შენისანი, ქალწულო, და ვიდრე ჟამადმდე, მის წილ ამბორს-უყოფთ საკრველთა პირთა მისთა, შენმიერთა მფარველობითა განდიდებულთა (<http://www.orthodoxy.ge>).

ხატისადმი მოკრძალებული დამოკიდებულება გამოხატულია თანამედროვე ქართულშიც. მაგალითად, ზმნური **ბრძან** ძირი გამოყენებულია ხატის, ჯვრის, წმინდა ნაწილების... მოხსენიებისას:

სამების საკათედრო ტაძარში “ყოველთა მწუხარეთა სიხარულის“ **ხატი მიაბრძანეს** (<http://www.sazogadoeba.ge>); ივერიის ღვთისმშობლის სასწაულმოქმედი ხატი ახლად აგებულ მონასტერში მიაბრძანეს (<http://1tv.ge>)... ..დღესასწაულზე... ერთ-ერთი ჯვარი ზუგდიდში **ჩააბრძანეს**... შემდეგ კი ანაკლიაში წმინდა ნიკოლოზის სახელობის ეკლესიაში **მიაბრძანეს**... წმინდა ნიკოლოზის ეკლესიაში ჯვრის **მიბრძანებას** აფხაზეთიდან გადმოსული მრევლიც დაესწრო (<http://geonews.ge>)... წმიდანის ხელის მტევანი ბოღბეში **მიაბრძანეს** (<http://www.youtube.com>)...

XV-XVII საუკუნეთა დოკუმენტებში ხშირად სათქმელის ევფემისტურობა მიღწეულია გრამატიკული საშუალებებით, კერძოდ, ნაცვალსახელური “თქუნენ“ და ზმნური “გადრეთ“, “მოგახსენეთ“, “მივართვით“ ევფემიზმებით. ამასთან, როგორც აღინიშნა, ასე მოიხსენიებენ ან მიმართავენ ხატს, სვეტს, საყდარს, ეკლესიას. ამგვარი შემთხვევის შესახებ აღნიშნულია არ. მარტიროსოვთან: “ნაცვალსახელის თქვენობით ფორმაში ზოგჯერ იგულისხმება აგრეთვე ეკლესია, საყდარი ან ხატი“ (არ. მარტიროსოვი, 1964, გვ. 65).

ჩვენს საანალიზო დოკუმენტებში ევფემისტურობა გამოხატულია **თქუნენ** ნაცვალსახელით:

“უმა საყდარო კათოლიკე ეკლესიაო... მე მინდობილმან და მოქენემან შეწვენათა და ცვა-ფარვათა **თქუნეთამან**, **თქუნენ** ძლით მპყრობელმან მეფობისამან... ჯღვყავ და გულს-მოდგინედ ვიწყე ძიებად, რათამცა მცირედითა... მემსახურა ...ღ-თივ აღმართებულისა სუეტისა ცხოველისა, კუართისა სამეუფოსა და მირონისა ღ-თ მყოფელისათუის (ყმისა და მამულის შეწირულობის წიგნი, მიცემული კახთა მეფის ალექსანდრე II-ის მიერ მცხეთის სვეტიცხოვლის ეკლესიისადმი, 1579 წ., დოკ. 10, გვ. 9-10);

ესე ასრე დაგიმტკიცდეს **თქუნენ**, სუეტსა ღ-თივ აღმართებულსა, კუართისა საუფლოსა და მირონსა ღმერთმყოფელსა და სამოციქულოსა ეკლესიასა საჭეთმპყრობელი კათალიკოზი იყოს (იქვე).

სიმტკიცისა სიგელი გადრეთ და მოგახსენეთ თქუნენ, ცათა მობაძავსა საყდარსა და მას შინა სუეტსა ღ[უ]თივ-აღმართებულსა კუართისა ს[ა]უფლოსა და მირონსა ღ[მერ]თ-მყოფელსა და **თქუნენსა** საჭეთმპყრობელსა ქართლისა კ[ათალიკო]ზ-პატრიარქსა ნიკულაოზს (ყმების შეწირულობის წიგნი, მიცემული კახთა მეფის ლეონ II-ის მიერ მცხეთის სვეტიცხოვლის ეკლესიისადმი, 1569 წ., დოკ. 8, გვ. 7).

ზოგჯერ ერთსა და იმავე ტექსტში ერთ წინადადებაში, **თქუნენ** ნაცვალსახელთან ერთად, არის **შენ**. მაგალითად:

ჩუნენ, **შენ** მიერ მტერთა ზედა და წინააღმდეგომთა ძლიერმან... მეფეთ მეფემან ალექსანდრე შემოვწირე მტერე ესე შემოსაწირავი სოფელი...

შემოგწირეთ **თქუნ** სუეტსა ღ[უ]თივ-აღმართებულსა, კუართსა საუფლოსა და მირონსა ღმერთმყოფელსა და კათოლიკე სამოციქულოსა საყდარსა... (მამულისა და ყმის შეწირულობის წიგნი, მიცემული ალექსანდრე მეფის მიერ მცხეთის სვეტიცხოვლის ეკლესიისადმი, 1601 წ., დოკ. 13, გვ. 12-13).

აღსანიშნავია, რომ ერთი დოკუმენტის (მამულისა და ყმის შეწირულობის წიგნი, მიცემული ალექსანდრე მეფის მიერ მცხეთის სვეტიცხოვლის ეკლესიისადმი, 1601 წ., დოკ. 13) ფარგლებში **თქუნ** ნაცვალსახელის ეფემისტურობა შესაძლოა ეჭვქვეშ დადგეს, რადგან მას მოჰყვება ჩამონათვალი (**თქუნ** სუეტსა ღ[უ]თივ-აღმართებულსა, კუართსა საუფლოსა და მირონსა ღმერთმყოფელსა და კათოლიკე სამოციქულოსა საყდარსა...). შეიძლება ვიფიქროთ, რომ ზემოთ მოცემულ კონტექსტში **თქუნ** მრავლობითი რიცხვის გამომხატველია, მაგრამ გასათვალისწინებელია ისიც, რომ დოკუმენტი მიმართავს ერთი ობიექტის – მცხეთის სვეტიცხოვლის ეკლესიისადმი. თუ სიტყვებს – “სუეტი ღთივ აღმართებული, კუართი საუფლო, მირონი ღმერთ-მყოფელი და კათოლიკე სამოციქულო ეკლესია” – მეტაფორად მივიჩნევთ და არა მიმართვის ცალკე ობიექტებად, მაშინ შეიძლება ჩაითვალოს **თქუნ** ნაცვალსახელი ეფემისტურად. ჩვენი მოსაზრებით, ამგვარი დაშვება არ არის საფუძველს მოკლებული, რადგან სვეტიცხოველი სწორედ ასე მოიხსენიება ლოცვებში: “საყდარო წმიდაო, სვეტო ნათლისაო, კუართო საღრმთო” და ტროპარშიც: “კათოლიკე ეკლესიამ, სუეტი წმიდაჲ და კუართი საუფლო” (<http://www.orthodoxy.ge>).

საანალიზო დოკუმენტშიც (მამულისა და ყმის შეწირულობის წიგნი...) არსებობს ჩვენი ვარაუდის გამამყარებელი მაგალითი. კერძოდ: **თქუნ** ნაცვალსახელის ეფემისტურად მიჩნევას მხარს უჭერს ტექსტის დასაწყისში ეფემისტური ზმნების – **(გ)კადრეთ** და **მოგახსენეთ** – პოზიციონირება, რასაც მოჰყვება კიდევ საანალიზო ნაცვალსახელური ფორმა (**თქუნ**). აშკარაა, რომ ამ ფორმებით მეფეს სურს თავისი მოკრძალება გამოხატოს სვეტიცხოვლის ეკლესიისადმი.

XV-XVII საუკუნეთა ისტორიულ დოკუმენტებში ეფემისტურობა გადმოცემულია ზემოთ აღნიშნული ზმნური ფორმებითაც. მაგალითად, **გკადრეთ** და **მოგახსენეთ**:

(გ)კადრეთ და **მოგახსენეთ** თქუნ, ცათა-მოზაძავსა საყდარსა სუეტსა-ცხოველსა, კუართსა საუფლოსა, მირონსა ღ[მერ]თ-მყოფელსა... აზნაურიშვილნი და გლეხნი თქუნთუის სამსახუროდ მოგუიხსენებია... ვითაც თქუნთუის ბეითალმნად დადებული იყო და სხუას ერისკაცს არას ეხელყოდა, ისრევ თქუნ **[გ]კადრეთ** და **მოგახსენეთ** მოუშლელად (აწყურიდან ღოდეთს ჩამოსული ყმების შეწირულობის წიგნი, მიცემული როსტომ მეფის მიერ სვეტიცხოვლის ეკლესიისადმი, 1654 წ., დოკ. 38, გვ. 29-30);

კითხვითა და თანადგომითა და ნებადართვითა ქართლისა კ^უ პატრიარქისა ნიკოლოზისითა **მოგახსენეთ** და **შემოგწირეთ** ზემოდანუთ თექუსმეტი კუამლი კაცი (ყმების შეწირულობის წიგნი, მიცემული კახთა მეფის ლეონ II-ის მიერ მცხეთის სვეტიცხოვლის ეკლესიისადმი, 1569 წ., დოკ. 8, გვ. 7);

ასეთი გამოთქმები დასტურდება, აგრეთვე, ალექსანდრე მეფის შეწირულობის წიგნი სვეტიცხოვლის ეკლესიისადმი (1601 წ.):

(გ)კადრეთ და **მოგახსენეთ** გუჯარი ესე თქუნ, სუეტსა ღთივ აღმართებულსა, კუართსა საუფლოსა და მირონსა ღმერთ-მყოფელსა და კათოლიკე

სამოციქულო ეკლესიასა... (მამულისა და ყმის შეწირულობის წიგნი, მიცემული ალექსანდრე მეფის მიერ მცხეთის სვეტიცხოვლის ეკლესიისადმი, 1601 წ., დოკ. 13, გვ. 12-13);

მოცემულ შემთხვევებში **(გ)კადრეთ** და **მოგახსენეთ** ზმნათა ევფემისტურობა უდავოა. მათი ერთად გამოყენება უჩვეულო არ არის ქართული წერილობითი ძეგლების ენისთვის, მათ შორის, ჩვენი საანალიზო ტექსტების პერიოდის ენისთვისაც. ამგვარი ფორმები გვხვდება, მაგალითად, ისეთ დოკუმენტში, როგორიცაა “თეიმურაზ I-ის წერილი ესპანეთის მეფე ფილიპე IV-ისადმი” (1626 წ.):

ჩუენ ყოველნი ძმანი ვართ და ერთ არს ღმერთი ჩუენი საქმისა ამას ცნობითა და სიტყუისა ამის აღმოკითხვითა **ვკადრეთ** ძმად წოდება და მონაგებთა სესხება... ეს ჩუენი გულითადი მღრღელ-მონაზონი ნიკიფორე გიუახლებია და ჩუენი საქმე და გულის პასუხი ამისის პირით **მოგუიხსენებია** (<http://laprensaiberic.com>).

აღსანიშნავია ის ფაქტიც, რომ დოკუმენტებში ზოგჯერ ტაძარი მოხსენიებულია **შენ** ნაცვალსახელითაც: ავტორი (მეფე) შენობით მიმართავს ეკლესიას, “კათოლიკე სამოციქულო საყდარს“, მაგრამ იყენებს ევფემისტურ ზმნებს **(გ)კადრეთ**, **მოგახსენეთ**. მაგალითად:

შენ მიერ მტერთა ზედა და წინააღმდეგომთა ძლიერმან... **შენ**, ხატო ყოვლად ძლიერო სამოციქულო ეკლესიავო, შეიწირე მცირე ესე შესაწირავი და ნაცულად გუაგენ წყალობანი **შენნი... ვკადრეთ** და **მოგახსენეთ** ცათა მობაძავსა კათოლიკე სამოციქულო საყდარსა **შენსა** ჰიმიითით... (მამულისა და ყმის შეწირულობის წიგნი, მიცემული ალექსანდრე მეფის მიერ მცხეთის სვეტიცხოვლის ეკლესიისადმი, 1601 წ., დოკ. 13, გვ. 12-13).

ამდენად, **(გ)კადრეთ** და **მოგახსენეთ** ზმნების არსებობითაც შეიძლება დავასკვნათ, რომ ეკლესიისადმი მიმართვისას ევფემისტური ფორმებია გამოყენებული. მოცემულ კონტექსტებში ევფემისტური ფორმების არსებობას განაპირობებს სარწმუნოებრივი ფაქტორი. ეკლესია, სვეტი გასულიერებულია. ადამიანებს მათდამი დიდი მოკრძალება აქვთ, შეიძლება უფრო მეტი, ვიდრე მეფისადმი, ბატონის ან სხვა მაღალი წოდების პირებისადმი.

როგორც ჩანს, ტაძარს, ეკლესიას მიმართავენ **თქუენ/შენ** ნაცვალსახელებით. ეს არ აბრკოლებს ჩვენს მოსაზრებას იმის შესახებ, რომ **თქუენ** ხაცვალსახელი ევფემისტურია. ეს (**თქუენ/შენ** ნაცვალსახელთა) მონაცვლეობა თუნდაც ერთ კონტექსტში (ამის შესახებ ზემოთაც მივუთითეთ) უნდა აიხსნას ევფემისტურ ფორმათა დამკვიდრებაში არსებული მერყეობით.

ანალოგიური ევფემისტური ზმნური ფორმებია მოგვიანო ხანის (1654 წ.) კიდევ ერთ დოკუმენტში: ესე... სიგელი **გკადრეთ** და **მოგახსენეთ** ჩუენ, ბარათაშვილმა პატრონმა ზაალ, თაყამ... **თქუენ**, ჩუენსა სასოებასა და სიქადულსა სვეტს ღთივ აღმართებულსა და **თქუენთა** საჭეთმპყრობელსა ქართლისა კუხს ქრისტეფორეს; – ასრე და ამა პირსა ზედა, რომე ჩუენი მემკუიდრე ყმა **თქუენს** საყდარს მოვიდა... ავიღეთ **თქუენგან** ფეშქაში, რითაც ჩუენი გული შეგჯერდებოდა და შამოგწირეთ **თქუენ**, სვეტს ცხოველს ჩუენი მემკუიდრე ყმა... შეიწირე **შენ**, სვეტო მღთივ აღმართებულო... (ნასყიდობის წიგნი, მიცემული ზაალ და სხვა ბარათაშვილების მიერ კუხს ქრისტეფორესადმი, 1654 წ., დოკ. 48, გვ. 36). აქ **თქუენ** ნაცვალსახელის ევფემისტურობა აშკარაა, აუცილებელია ბოლოს მას **შენ** ნაცვალსახელი ეხაცვლება. ეს ფორმობრივი

მერყეობა არა მხოლოდ აღნიშნულ შემთხვევებში შეინიშნება, არამედ დოკუმენტთა უმეტესი ნაწილისათვის არის დამახასიათებელი. ვგულისხმობთ ნაცვალსახელურ ფორმებს, ზმნური ფორმები ვეფემისტურობას უფრო მყარად და კანონზომიერად გამოხატავენ, თუმცა აქაც დასტურდება რიცხვში შეუთანხმებლობის რამდენიმე შემთხვევა, განსაკუთრებით მაშინ, როცა ზმნა ფუძემონაცვლე არაა.

XV-XVII საუკუნეთა ისტორიული დოკუმენტების მიხედვით, ვეფემისტურობას გამოხატავს, აგრეთვე, ზმნური ფორმა **მივართვით**. ეს ზმნაც ეკლესიისადმი მიმართვაში არის გამოყენებული:

...ჩვენ დაუდევით სვეტს ცხოველსა და **მივართვით** ჩვენის აზნაურშვილის მკუიდრი ყმა ორი კომლი კაცი (საკანონოს გადახდის წიგნი, მიცემული ციცი და სხვა ციციშვილების მიერ დომენტი კუზისადმი, 1664 წ., დოკ. 56, გვ. 41).

განხილული შემთხვევების საფუძველზე შესაძლოა გაჩნდეს შეკითხვა: ხომ არ არის ფუძემონაცვლე ზმნებით გადმოცემული კონსტრუქციები დოკუმენტების ენისათვის – ოფიციალურ-საქმიანი სტილისათვის – დამახასიათებელი შტამბი (მყარი და უცვლელი ფორმები), რაც ყველა საბუთში გამოიყენება, და არა ვეფემიზმები? ეს ასე არ უნდა იყოს, რადგან ჩვენ მიერ დასახელებული ზმნები მხოლოდ იმ დოკუმენტებში დასტურდება, რომლებშიც ადრესატისადმი მოკრძალებულ დამოკიდებულებაზე სურთ ხაზგასმა. შდრ., არავეფემისტური: ესე წიგნი **მოგეცით** ჩვენ (დოკ. 59, გვ. 43); ესე ნასყიდობის სიგელი **დაგიწერე** და **მოგეცი** მე... (დოკ. 63, გვ. 45).

XV-XVII საუკუნეთა ისტორიულ დოკუმენტებში დაცული მასალის საფუძველზე შეიძლება დავასკვნათ, რომ ამ პერიოდის ქართულ ენაში, გარდა ჩვეულებრივი, დღესაც არსებული ვეფემისტური გამოთქმებისა (ვგულისხმობთ ადამიანის მოხსენიებას, მიმართვას), არსებობდა განსხვავებული შემთხვევებიც, კერძოდ, ვეფემისტურად მოიხსენიებდნენ უსულო საგანსაც – ეკლესიას, ხატს, სვეტს, საყდარს, რაც შეპირობებული იყო სარწმუნოებრივი ფაქტორით. ენობრივი ეტიკეტის გამოხატულების ეს ფორმა საინტერესოა და ამ ასპექტით კვლევის გაგრძელების საფუძველს იძლევა.

დამოწმებული ლიტერატურა

დოკუმენტები საქართველოს სოციალური ისტორიიდან, ბატონყმური ურთიერთობა (XV-XVIII სს.), ნ. ბერძენიშვილის რედაქციით, თბ., 1940.
 რ. ზექალაშვილი, 2012 — რ. ზექალაშვილი, ქართული დიალოგური მეტყველება (ძირითადი ლინგვისტური და ექსტრალინგვისტური მახასიათებლები), თბ., 2012.
 არ. მარტიროსოვი, 2012 — არ. მარტიროსოვი, ნაცვალსახელი ქართველურ ენებში, თბ., 1964.

მ. ტაბიძე, 2012 - მ. ტაბიძე, სამეტყველო ეტიკეტი და პირის ნაცვალსახელები “ვეფხისტყაოსანში“, წელიწადი, IV, ქუთაისი, 2012.

ბ. ჯორბენაძე, 1997 - ბ. ჯორბენაძე, ენა და კულტურა, თბ., 1997.

კ. ჯორჯანელი, 1977 - კ. ჯორჯანელი, ვეფემიზმები და სიტყვის ტაბუ, თბ., 1977.

<http://www.sazogadoeba.ge>

<http://iv.ge>

<http://geonews.ge>

<http://laprensaiberic.com>

RUSUDAN SAGINADZE, TAMAR NINIDZE

A SPECIAL EXAMPLE OF EUPHEMISM FORMATION IN 15TH -17TH CC. HISTORICAL DOCUMENTS

The paper discusses a special case of using euphemistic forms in the 15th-17th century social history documents, namely, when particular forms of politeness and reverence is used in the address of inanimate things. For instance, they refer to or address in the vocative icon, pillar, shrine, church and more. To achieve euphemistic effects the texts of these documents make use of grammatical means like *tkven* (plural “you”) and verb forms *gkadret*, *mogakhsenet* (=we humbly dared, reported), *mivarvit* (delivered), thus, in addition to using the elevated lexical units in the synonymous series authors replace singular with plural and present with past tense: “*eha sakdaro katolike eklesiao... me mindobilman da mokeneman shetsevnita da tsva-pharvata tkventaman, tkuen dzlit mpqrobelman mmepobisaman... khelvqav da gulis-modginet vitsqe dziebad, ratamtsa mtsiredita ... memsakhura ghvtiv-aghmartebulisa suetisa tskhovelisa, kuartisa sameuposa da mironisa ghvtit mqopolisatuis*” (from Alexander II’s (king of Kakheti) donation chart, giving people and lands to Svetiskhoveli Church in Mtskheta, 1579 year, document 10, pp. 9-10). The given context refers to only a single object –the Svetistskhoveli church of Mtskheta. The article considers the conjecture that if the words *sveti ghrmtiv agmatebuli, kuarti sauplo, mironi ghrmertmkofeli and katolike eklesia* are metaphors then pronoun *tkven* is a euphemism. Such an assumption is not groundless in as much as in the prayers Svetiskhoveli is usually referred to as “sakdaro tsmindao”, “sveto natiisao”, “kuarto saghmrt, and in Troparions (short canticles): “katolike eklesiai,” “sveti tsmindai” and “kuarti sauploi”.

It is also noteworthy that in some documents the church is referred to as “shen”(thou) expressed with singular pronoun. King, the author of the text, refers to the church (a chief apostolic cathedral) with a singular pronoun, however, he then makes use of euphemistic forms of the verbs in the text, like *gkadret, mogakhsenet*. The fact is that *the church*, the *sveti* (the column) are rendered as animate. People should venerate them more than they do in relation to the king, prince or to any other high rank person.

The analysis of the materials preserved in the 15th-17th century historical documents allowed us to arrive to the conclusion that in addition to the ordinary expressions there were special instances, namely, the euphemistic referring to the inanimate objects, like *a church, icon, pillar, shrine*, conditioned by religious factor.

ნათია სვინტრაძე

პარღის სიმბოლიკა ნიგამის “ლეილი და მაჯნუნსა”
და რუსთველის “ვეფხისტყაოსანში”

ყვავილთა სიმბოლიკას პოეზიაში განსაკუთრებული დატვირთვა აქვს. იგი წარმოუდგენელია ამ უმშვენიერესი ესთეტიკური ფენომენის გარეშე. ვარდ-ყვავილთა სურნელებით განსაკუთრებით მდიდარია სპარსული პოეზია. ძველი ირანული რწმენის მიხედვით, მიცვალებულის სხეულის ნაწილები მცენარეების სახით ამოდის საფლავიდან. მაგალითად, ფიქრობდნენ, რომ ია არის თმა, ხოლო თვალებიდან ამოდის ნარგისი და ა. შ. უთუოდ ეს იქცა საფუძვლად პოეტიკაში მსგავსი მეტაფორების მიღებისა (აღ. გვახარია, 1957, გვ. 109).

ძველი სპარსული, ფაშლავი (ქართულად ფალაური) მწერლობა თითოეულ ღმერთს თითო ყვავილს მიუძღენიდა და ეს რელიგიური სიმბოლიზმი ყვავილთა მაჰმადიანობაში დამკვიდრდა და მაჰმადიანურ სპარსულ მწერლობაში ყვავილი მგოსანთა აღმაფრენის აუცილებელი საგანი იყო და არის დღესაც (ვ. ნოზაძე, 1974, გვ. 137).

ფლორის აღმნიშვნელი ტერმინოლოგია ძალიან ვრცელია როგორც “ვეფხისტყაოსანში”, ასევე “ლეილი და მაჯნუნში”.

“ვეფხისტყაოსანი”: ვარდი, სარო, ნარგისი, სოსანი, ნუში, ლერწამი, ალვა, ყაყაჩო, არღვანი, ზაფრანა, ვერხვი, ია.

“ლეილი და მაჯნუნში”: ვარდი - كرز (ვოლ), სარო - سرو (სარვ) ალოე - عود (უდ), ბროწეული - نار (ნარ), ფინიკი (ინდის ხურმა) - رطب (როთაბ), ტიტა - لعل (ლალე), ნარინჯი - نارنج (ნარენჯ), ია - بنفشه (ბანაძე), თურინჯი - نرنج (თურენჯ), ვაშლი - سیب (სიბ), იასამანი - سمن (სამან), რეჰანი - ريحان (რეიჰან), ბზა - شمشاد (შამშად), ჩინარი - چنار (ჩენარი), ბამბუკი - خجران (ხეიზარან), ლეღვი - انجیر (ანჯირ), სანდალოსი - صندال (სანდალ), ხურმა - خرما (ხორმა). გულყვითელა - قزح (ზირი), პალმა - نخ (ნახალი), ფსტა - پسته (ფესთე), ნუში - بادام (ბადამ).

ყვავილთა შორის პრიორიტეტი ვარდმა მოიპოვა, არა მარტო სპარსულ, არამედ, მთელ აღმოსავლურ პოეზიაში. ვარდ-ყვავილთა სიმბოლიკას ევროპის შუა საუკუნეთა გვიან ხანაში დიდი ადგილი უკავია განსაკუთრებით XI საუკუნიდან. ვარდის ფერი — სილამაზის ფერია. ვარდი სიყვარულის სიმბოლოდ გადაიქცა (ვ. ნოზაძე, 1974, გვ. 139). ვარდის სამშობლოა ირანი და ამიერკავკასია. უნდა ვიფიქროთ, რომ პირველად იგი გახდა პოეტური ქემის საგანი იმ ხალხის ზეპირსიტყვაობაში, რომელნიც ამ ტერიტორიაზე ცხოვრობდნენ (გ. ნადირაძე, 1958, გვ. 347).

ქართულ მწერლობაში ვარდის სიმბოლიკა არაერთხელ გვხვდება. განსაკუთრებით უხვადაა იგი წარმოდგენილი ქართულ ხალხურ სატრფიალო პოეზიაში. ვარდის სიმბოლიკის გამოყენების თვალსაზრისით, შოთა რუსთველის “ვეფხისტყაოსანი” და ნიზამი განჯელის “ლეილი და მაჯნუნში” სრულიად უნიკალური ნაწარმოებებია. “ლეილი და მაჯნუნში” პერსონაჟთა გარეგნობის აღწერისას ვარდი არის:

1. მიჯნურს მთლიანი მომხიბლავი სახე:

ა) چو گل بریان بیزه بنشست

მინდორში დაჯდა როგორც ვარდი.

ბ) كز رفتن آنگل بهشتي

در موج دلم شكست كشتي

იმ სამოთხის ვარდის წასვლის გამო,

ჩემი გულის ტალღებში დაიმხვრა გემი.

გ) ليلي چو گل شكسته مي رست

ლეილი იზრდებოდა, როგორც აყვავებული ვარდი.

დ) سيرب گلش پياله در دستي

از عنقه نوبري برون جست

დანამული ვარდი ფიალით ხელში

გამოვიდა ნორჩი კვირტიდან.

ე) در سینه كشيدهش آنچه انان جست

گفتي دو گل از يکي گره رست

მკერდში ჩაიკრა ისე მაგრად,

რომ გეგონებოდათ ერთ ტოტზე იზრდებოდა ორი ვარდი და ა.შ.

2. პირისახის სიმბოლო:

ა) از چهره گل لب انگجن کرد

ვარდის სახიდან ბაგეს თაფლავედა.

ბ) گه گرد گلت بنفشه كارم

گاه ز بنفشه گل بر آرم

შენი ვარდის ირგვლივ იას¹ დავთეს,

ხან იადან ვარდს გამოვჩენ.

გ) گل را ز بنفشه آب داد

ვარდისთვის იისაგან² ბრწყინვალემა მიეცა და ა.შ.

3. ლაწვების სიმბოლო:

ა) بر گل ز مژه گلاب مچ رجخت

წამწამებიდან ვარდზე ვარდისწყალს ღვრიდა.

ბ) گل را بسرشک مچ خراشجد

ვარდს ცრემლებით იკაწრავდა და ა.შ.

4. ტანის სიმბოლო:

ა) تن چون گل قسب پوش

მისი ტანი, როგორც ვარდი თხელი აბრეშუმის სამოსში.

5. სულიერი განცდების სიმბოლო:

ა) دید آن گل سرخ زرد گشته

و آن آينه زنگ خرده گشت

დაინახა, რომ წითელი ვარდი გაყვითლდა

და მისი სარკე დაიუანგა.

ბ) ران گل که لطافت نفس داد

باد آنچه ربود باز پس داد

იმ ვარდს, რომელსაც სასიამოვნო სურნელი ჰქონდა,

¹ ია ლურჯი ლაქებია

² ია . . . ჯ შემის შეტაცორსა

ქარმა რაც მოსტაცა კვლავ დაუბრუნა.

გ) مجنون چو گل خزان رسیده

مجنونت میان آب دجده

მაჯუნს, როგორც შემოდგომის მიღწეულ ვარდს

თვალი წყლიანი უხდებოდა.

დ) بودم گل آبدار در دست

باد آمد و برگهاش بشکست

ხელთ მქონდა ნორჩი ვარდი,

ქარი ამოვარდა და მას ფოთლები მოაცალა და ა.შ.

მოყვანილი სტრიქონებიდან ჩანს, რომ ვარდი, როგორც მხატვრული სამკაული, პერსონაჟთა გარეგნობის აღწერისას ძირითადად მიემართება ზოგადად მიჯნურის გარეგნობას. იგი არის პირისახის, ლაწევების ტანის სიმბოლო. ვარდისაგან, ამ ერთი ესთეტიკური მასალისაგან, მრავალი ეპითეტი და მეტაფორაა გამოძერწილი (ქორფა ვარდი, გაშლილი ვარდი, სამოთხის ვარდი, დანამული ვარდი, წითელი ვარდი, შემოდგომის მიღწეული ვარდი და სხვა).

პოემაში ვარდისა და ეკლის სიმბოლიკის საშუალებით ნიჰამი გამოხატავს თავის იდეებსა და ემოციებს. აღნიშნულ სიმბოლიკას პოეტი უკავშირებს სიყვარულის განცდას, რომელშიაც, სიტკბობასთან ერთად, ზოგჯერ ტკივილიც იგრძნობა. მაგ.:

ა) مجنون چو گل خزان رسیده

مجنونت میان آن دیده

მხარზე ეკალივით მახვილი იქონიე,

რომ ვარდის მოსავალი ჩაიხუტო.

ბ) بس گل که تو گل کنج شمارج

بی نی بگزد خوچش خاری

ბევრი ვარდი, რომელსაც ვარდად თვლი,

როცა გიჩხვლეტს, ნახავ მის ეკალს.

გ) و آن غنچه که در نهفته است

بچغام ده گل شکفته است

ის კვირტი, რომელიც ეკლებშია დამალული,

აუვადებელი ვარდის შაცნება.

დ) ز آن روی که روی گل نشناخت

خار از گل و گل از خار نشناخت

იმის გამო, რომ საქმის არსში ვერ გაერკვა,

ეკალს ვარდისგან და ვარდს ეკლისგან ვერ არჩევდა.

ვარდისა და ეკლის სიმბოლიკის საშუალებით, შეტად საინტერესოაა აღწერილი ლეილის სულიერი მდგომარეობა, როდესაც მას იბნ საღამზე გათხოვებას უპირებენ:

چو گل کمر دو رویه می بست

زوبین در پای و شمع بر دست

როგორც ვარდს ორგვარი ქამარი შემოერთყა,

ფეხებზე შუბი და ხელში სანთელი (შქონდა).

ირანელი მკვლევარი ბ. სარუთიანი ამ ბეითს შემდგენიარად ვანმარტავს:

ფეხებზე შუბი და ხელში სანთელი — ვარდის მეტაფორაა. ვარდის ყვავილი

ხელში აქვს და შუბი - ეკალი კი ფეხებზე. რაც გადატანითი მნიშვნელობით უკიდურესი დარდისა და მწუხარების დროს სიცილს ნიშნავს. ლეილის გარეგნული და სულიერი მდგომარეობა ერთნაირი არ იყო (496. ص. 1364، پروژ ترو تـجـان).

მოცემულ შემთხვევაში ვარდისა და ეკლის სიმბოლიკას სრულიად ახალი დატვირთვა აქვს. ნიზამის შემოქმედების დამახასიათებელი თვისება, რომელიც მას გამოარჩევს წინამორბედებისაგან ესაა — გმირების მკვეთრად გამოხატული ინდივიდუალიზმი. თუ გარეგნობის აღწერისას ის მისდევს ტრადიციებს და ხანდახან კმაყოფილდება ლირიკაში დიდი ხნის მიღებული შედარებების თავისებური შეთანხმებით, მათი ფსიქოლოგიის დამუშავებისას ის სრულიად ახალ გზას ირჩევს (ე. ბერტელსი, 1962, გვ. 477). პოეტი, ამ შემთხვევაში, ტრადიციული ესთეტიკური ფორმულის საშუალებით, მაღალმხატვრულად აღწერს პერსონაჟის სულიერ და გარეგნულ მდგომარეობას.

ნიზამი არაერთხელ მიმართავს ვარდისა და ბულბულის სიმბოლიკას, რომელიც მეტად გავრცელებული იყო აღმოსავლურ პოეზიაში და ტრადიციული სიყვარულის ალეგორიას წარმოადგენდა. მაგ.:

ا) بلبل ز هوای گل بگردیست

مجنون ز فراق تو بدریست

ბულბული ვარდის სურნელით დაფრინავს,
მაჯნუნი შენთან განშორების გამო დარდიანია.

ბ) تو بلبل باغ روز گارج

من با تو چو گل بسازگار

შენ წუთისოფლის ბაღის ბულბული ხარ,
მე შენი შესაფერისი ვარ, როგორც ვარდი.

ვარდის აღმნიშვნელი სიტყვა - კაგ(გოლ) სპარსულ ენაში ზოგადად ყვავილსაც ნიშნავს. პოემაში იგი ამ მნიშვნელობითაც გვხვდება. ძირითადად, ბუნების სურათების აღწერისას. არის შემთხვევები, როცა ნიზამი იყენებს გაპიროვნების ხერხს. მაგ.:

ა) ვარდი თვალებს შიშით ახელდა.

گل دید بتارس باز می کرد

ბ) ვარდს ხელი მისკენ გაეწვდინა.

گل دست بدو دراز کرد

“ვეფხისტყაოსანში” დასახელებულ ყვავილთაგან პრიორიტეტი ვარდს ენიჭება. იგი ყველაზე უფრო ხშირად არის გამოყენებული პოეტურ სამკაულად. ეს განპირობებულია არა ლიტერატურული გავლენით, არამედ რეალური გარემოებით. ქართული სინამდვილისათვის ვარდის კულტურა ძველთაგან მეტად ახლობელი უნდა ყოფილიყო, რადგან ქართული წალკოტები, რომლებსაც თავიანთი იშვიათი სილამაზის გამო ლიტერატურული ძეგლები “სამოთხეებს” (საბას მოწმობით, აგრეთვე, სამოთხეველებს) უწოდებდნენ, თავიანთი გეგმიანობით, მცენარეთა ჯიშების სიმდიდრით, მრავალფეროვნებითა და სიმშვენიერით თამამად უტოლდებოდნენ ეგვიპტის, ასურეთის, ბაბილონის, ირანის, რომის, ბიზანტიისა და არაბეთის ბრწყინვალე ბაღებს... საქართველო ვარდის ქვეყნად ითვლებოდა. ამაზე მიუთითებს მაისის ძველქართული (უეჭველია წარმართული წარმოშობის) სახელწოდება — “ვარდობის თვე” (ვ. ნოზაძე, 1974, გვ. 349). ეს მოვლენა “ვეფხისტყაოსანშიც” არის ასახული. ავთანდილი დაბრუნებას ჰპირდება ტარიელს

და ეუბნება: “ამა უამსა ნიშნად მოგცემ, დროსა ამას ვარდიფერსა” (933). და კიდევ:

“მიწურვილ იყო ზაფხული ქვეყნით ამოსვლა მწვანისა,
ვარდის ფურცლობა-ნიშანი დრო მათის პაემანისა” (1323).

“ვეფხისტყაოსანში” ვარდი არის ყვავილის ზოგადი სახელიც. ზღვაზე ხანგრძლივი დროით მოგზაურობის შემდეგ, როცა ავთანდილი ხმელეთზე გადმოდის ყვავილების დანახვა ახარებს:

“სულთქენა რა ნახა ყვავილნი მან, უნახავმან ხანისა,
აგრგვინდა ცა და ღრუბელნი ზოცდეს ბროლისა ცვარითა.
ვარდთა აკოცა ბაგითა, მით ვარდისავე დარითა” (1324).

“ვეფხისტყაოსანში” ვარდის სიმბოლიკით დახატულია მიჯნურის ზოგადი სახე:

“ამად ტირს ბალი ვარდისა, ცრემლითა აივსებოდა” (47).
“უხარის შეყრა ვარდისა, არ ერთგან შეუყრელისა” (121).
“კოკობი და დაუფრტყენელი ვარდი დაგზვდე დაუმქნარი: (132).
“იგი ვარდი შემეყვარდა, რომე თოვლსა არ ეხეწა” (627).
“წამოვიდა ვარდი ტკბილი, რასაცა ვით გაემწარა” (1113).

ვარდი არის პირისახის სიმბოლო:

“ცრემლსა ვარდი დაეთრთვილა, გულსა მდუღრად ანატირსა” (83).
“ვითა შვილი გარდაპოცნა, ღაწვი ვარდი დამიღება” (479).
“მკვდარი მიმძიმ სანახავად ტანი მჭევრი, პირი ვარდი” (431).
“ტარიეს ვარდსა დაუტყლექს მეფე ხვევნით და კოცნებით” (1570).

ბაგეების სიმბოლო:

“კბილნი ვითა მარგალიტნი, ბაგე ვარდნი ნაპობარი” (898).
“გარდაუკოცნა პირი და ბაგეთა ვარდი თხელები” (1628).
“კვლავ შეეწებნეს ხშირ-ხშირად ვარდნი ბაგეთა პობილნი” (1446).
“ვარდი ერთგან შეეწება, მარგალიტსა არ აჩენდა” (1145).
“გამოიღო რიდე მისი, ვინ ბაგეთა ვარდი ვარდა” (1334).

სულიერი განცდების სიმბოლო:

“ვარდი მის მზისა გაყრილი უფრო და უფრო ჭნებოდა” (178).
“ჭხედავთ ვარდსა უმზეობა, რაგვარ ადრე დააჩნდების” (714).
“ახალმან ფიფქმან დათოვა, ვარდი დათრთვილა დანასა” (177).
“ღალრეჯით ვიყავ ვერ მპოვეს ვეროდეს ვარდთა მკრეფობით” (619).

“ვეფხისტყაოსანში”, ისე როგორც “ლეილი და მაჯუნუნაში”, არაერთხელ ვხვდებით ვარდისა და ბუღბუღის სიმბოლიკას. ნიჰამისათვის იგი ტრაგიკული სიყვარულის ალეგორიას წარმოადგენს, რუსთველთან “ვარდბუღბუღიანობას”, როგორც ქალ-ვაჟთა ტრფობის სიმბოლო, ჩვენ ვხვდებით მხოლოდ გულანშაროში, სადაც მოთხრობის ამბავზე ტონი შესამჩნევად ჩამოქვეითებულია ნატურალისტურ გულახდილობამდე... აქ იგი გარდაქცეულია გულმზიარულობისა და ირონიის იარაღად” (გ. ნადირაძე, 1958, გვ. 361).

“თუ ყვავი ვარდსა იშოვნის თავი ბუღბუღი ჭგონია” (1250).

ამბობს რუსთველი და ამ სიმბოლიკის საშუალებით დასცინის ავთანდილისა და ფატმანის არაჩანსად სასიყვარულო ურთიერთობას.

ვარდბუღბუღიანის სიმბოლიკას, როგორც გ. ნადირაძე აღნიშნავს: რუსთველი ზევს რენესანსული გულმზიარულების სიცილში. ასეთი რამ

ნიჰამისთვის უცხოა, “ლეილისა და მაჯნუნის” ვარდბულბულიანის სიმბოლიკა ტრადიციულია.

“ვეფხისტყაოსანში” ვხვდებით ვარდისა და ეკლის სიმბოლიკას:

“ვარდსა ჰკითხეს: “ეგზომ ტურფა რამან შეგქმნა ტანად, პირად?

მიკვირს, რად ხარ ეკლიანი, პოვნა შენი რად არს ჭირად?”

მან თქვა: “ტკბილსა მწარე ჰპოვებს, სჯობს, იქმნების რაცა ძვირად;

ოდეს ტურფა გაიფდეს, აღარა ღირს არცა ჩირად” (875).

მსოფლიო პოეზიაში ცნობილია ვარდისა და ეკლის იგავი, იგი უკავშირდება სიყვარულის განცდას, რომელსაც, სიტკბობასთან ერთად, ტკივილიც ახლავს. რუსთველთან ამ სიმბოლიკას მეტი დატვირთვა აქვს. პოეტის აზრით, მიუხედავად იმისა, რომ მოქმედებას, სირთულეების, გაჭირვების გადალახვას ადამიანი მიჰყავს მიზნის ასრულებამდე, მთავარი მიზანის მიღწევა კი არ არის, მთავარია ის რთული გზა, რომელსაც ადამიანი გაივლის სიკეთის მოსაპოვებლად. ეს გზა კი უნდა იყოს სასიამოვნო და სიხარულის მომგვრელი. ვარდისა და ეკლის სიმბოლიკით გადმოცემული აზრი პოემაში აფორიზმით გვირგვინდება.

წარმოდგენილი მასალა, ვფიქრობთ, საკმარისია იმის საილუსტრაციოდ, თუ რა როლი აკისრია ვარდის სიმბოლიკას რუსთველის “ვეფხისტყაოსანში”. ვარდი არის პირისახის, დაწვების, ბაგეების სიმბოლო. ვარდის საშუალებით შექმნილია არაერთი ეპითეტი და მეტაფორა (დათრთვილული ვარდი, დამზრალი ვარდი, უმზეო ვარდი, დაუმჰკნარი ვარდი, კოკობი ვარდი, პობილი ვარდი, ვარდის ბაღი). ვხვდებით ვარდბულბულიანისა და ეკლისა და ვარდის სიმბოლიკას. მიუხედავად იმისა, რომ ვარდის სიმბოლიკა საკმაოდ გავრცელებულ, მოძველებულ სახეს წარმოადგენდა, როგორც სპარსულ, ასევე ქართულ პოეტიკაში, ნიჰამისთან და რუსთველთან არ იგრძნობა ნაძალადევობა და ხელოვნურობა. ეს განსაკუთრებით ჩანს გმირთა სულიერი მდგომარეობის აღწერისას, სადაც ვარდის ერთ, რომელიმე მახასიათებელს ოსტატურად ესადაგება პერსონაჟთა გუნება-განწყობილება კონკრეტულ ვითარებაში. ვარდის სიმბოლიკა, როგორც “ლეილი და მაჯნუნში”, ასევე “ვეფხისტყაოსანში” არ არის ხელოვნურად შექმნილი სამკაული, არამედ, ხშირ შემთხვევაში, წარმოადგენს პოემათა შინაარსებზე, იდეებსა და განცდებზე ორიგინალურად მორგებულ ესთეტიკურ ფენომენს.

დამოწმებული ლიტერატურა

- აღ. გვახარია, 1957 — აღ. გვახარია, რუდაქის პოეტიკა, თბ., 1957.
 გ. ნადირაძე, 1958 — გ. ნადირაძე, რუსთაველის ესთეტიკა, თბ., 1958.
 ვ. ნოზაძე, 1974 — ვ. ნოზაძე, “ვეფხისტყაოსნის” ფერთამეტყველება, პარიზი, 1974. გვ. 137.
 შ. რუსთველი, 1988 — შ. რუსთველი, ვეფხისტყაოსანი, თბ., 1988.
 ე. ბერტელსი, 1962 - Бертельс Е. Э. Низами и Фузული, Москва, 1962.
 نظامي گنجوي ليلي و مجنون مسكو 1965
 نظامي گنجوي ليلي و مجنون به تصحيح بهروز ثروتیان تهران 1364

NATIASVINTRADZE**ROSE AS A SYMBOL IN NIZAMI 'S “LAYLA AND MAJNUN”
AND RUSTAVELI'S “THE MAN IN THE PANTHER'S SKIN”**

The symbol of flowers has special sense and implications in poetry. No poetry, irrespective of its origin, has ever existed without the truly fascinating aesthetic phenomenon as is the external beauties and fragrances of flowers. Persian poetry is particularly imbued with these delicate smells. However, the rose has gained supremacy over the other flowers not only in the Persian verse but also in the entire Oriental poetry. In terms of symbolic use of the rose Nizami's ‘Leila and Majnun’ and Rustaveli's ‘The man in the Panther's Skin’ present completely unique works. Flora terminology is extensively applied in both epics.

In “Layla and Majnun” Nizami uses rose as an artistic embellishment while describing protagonists' appearances and particularly of those who are in love. The rose can be a symbol of face, cheeks or the body. Rose as an aesthetic material yields lots of epithets and metaphors (fresh, unsullied rose, open rose, rose of heaven, dewy rose, red rose, the rose reaching the autumn and more).

The symbols of the rose and of the thorns of the rose-tree are related to love pleasure and sometimes to the pain that love brings. Nizami also frequently makes use of rose and nightingale as symbols, which were widespread in the poetry of the east as an allegory of tragic love.

In Rustaveli's “The Man in the Panther's Skin” rose is a symbol of face, cheeks, and lips. Rose participates in creating a number of epithets and metaphors (frozen rose, dried up rose, sunless rose, rose that never withers, a rose button, a split rose, a rose garden). Here are also symbols of “the Tale of the Rose and the Nightingale” and of rose and thorn.

Although the “rose” as a symbol had been quite trite and dated both in the Persian and Georgian poetry the two poets managed to create artistic effects free from any possible “artisanship” and artificial compelling on the poetic images. In the majority of instances symbols are well-suited aesthetic phenomena fitting with contents of the two poems, their ideas, and feelings.

იური სიხარულიძე
იგორ კეკელია
კახაბერ ქებულაძე

ჩორჩანის ქვეყანა და ბიორგი ჩორჩანელი

1969 წელს თ. ბარნაველმა აბასთუმნის ცნობილი წარწერის ერთი სიტყვა, რასაც ე. თაყაიშვილი “ქორეპისკოპოზად” კითხულობდა (ე. თაყაიშვილი, II, 1905, გვ. 66), “ქრიზოპოლად” ამოიკითხა (თ. ბარნაველი, 1969, გვ. 141).

ამ სიტყვის ამგვარ წაკითხვას, თ. ბარნაველის აზრით, ხელს უშლის შემდეგი გარემოებანი: 1. მისი დგომა “ციხისთავობის” წინ გაუგებარია (“...ქავთარ ერისთავისა ქორეპისკოპოზის ციხისთავობასა” (იქვე, გვ. 140). 2. ამ სიტყვის ასოთა ჯგუფში უკანასკნელის წინა ასო “z”(ზ)კი არ არის, არამედ — “ლ” (?) (იქვე, გვ. 141).

მისი დაკვირვებით, ასოთა ეს “...ჯგუფი სრული საფუძვლიანობით შეიძლება ამოიხსნას” არა როგორც “ქორეპისკოპოზი”, არამედ “როგორც ციხის სახელწოდება “ქრიზეპოლი” (ქრიზოპოლი), რაც ნიშნავს “ოქროს ციხეს” (იქვე).

“ქებლს” ასეთი წაკითხვა რომ სარწმუნოა, ამას მოწმობს: 1. უკანასკნელის წინა ასო აქ მართლაც რომ “ზ”(ლ)-ია, ეს ნათლად ჩანს ფოტოზე; 2. ასეთი სიტყვა ამ წარწერაში მხოლოდ ასეთი წაკითხვით შეიძლება იყოს გასაგები იმ კონტექსტში, სადაც ისაა ნახმარი; 3. მართალია, “ქრიზოპოლი” არაა ქართული სიტყვა, მაგრამ ბიზანტიურ ხანაში (VI ს.), როცა ეს წარწერა ამოუკვეთიათ, ასეთი რამ სავსებით შესაძლებელია. ამ ვარაუდს ისიც ამაგრებს, რომ ამავე ძეგლში მეორე ბერძნული სიტყვა (resp. სამოხელეო ტერმინი) “პატრიკიოზიც” იხსენიება; 4. “ქრიზოპოლი” ქართული “ოქროსციხის” ისეთივე ბერძნული თარგმანი უნდა იყოს, როგორც თურქული “ალთუნყალა”; 5. არაა გამორიცხული, რომ ბერძენ-სპარსელთა ომების დროს ბიზანტიელებმა ოქროსციხეშიც ჩაატარეს აღმშენებლობა-გამაგრებითი სამუშაოები და ამასთან დაკავშირებითაც შეიცვალა მისი სახელწოდება. ყოველივე ამაზე გადამწყვეტი სიტყვა, მაინც, ოქროსციხის არქეოლოგიური და არქიტექტურული შესწავლის შემდეგ შეიძლება ითქვას.

წარწერაში მოხსენიებულ “იუსტინიანე მეფეს” იუსტინიანე დიდთან (527-565 წწ.) აიგივებს, რასაც ამავე წარწერის “არშუშა პატრიკიოზიც” უქერს მხარს. ე. თაყაიშვილი ამ უკანასკნელს აიგივებდა “ევსტათი მცხეთელის წამებაში” დადასტურებულ არშუშა პიტიახშთან (Арх. экрп..., 66). ამასვე იმოწმებს თ. ბარნაველიც (იქვე, გვ. 142). საინტერესოა, აგრეთვე, ავტორის პალეოგრაფიული ძიების შედეგებიც (VI-VII სს.) (იქვე, გვ. 141-142).

გაკვირვებას მხოლოდ ის იწვევს, რომ ასეთი დიდი მნიშვნელობის ციხე რატომ არ იხსენიება “სერაპიონ ზარზმელის ცხოვრებაში”, ან რომელიმე სხვა ადრე და შუა ფეოდალური ხანის წერილობით ძეგლში?

თ. ბარნაველის აზრით, წარწერაში მოხსენიებული “ქავთარ ერისთავი”, ალბათ, ოძხის//ოცხის გამგებელი უნდა ყოფილიყო (იქვე, გვ. 142) რა ვითარებაში მოხდა მისი “ქარიზებოლში” გაციხისთავება, ამაზე წარწერაში რაიმე ცნობა არაა დაცული. არც თ. ბარნაველი გამოთქვამს ვარაუდს. ამ მოხელის ქრიზობოლის ციხისთავად ყოფნა მის ყურადღებას ოქროს ციხის “მნიშვნელობის” თვალსაზრისით აღძრავს მხოლოდ (იქვე). ეს ეპიგრაფიკული ძეგლი რომ აბასთუმანში არ იყოს ნაპოვნი, მაშინ შეიძლებოდა “ოქროს ციხის” ციხისთავი ჩორჩანის ქვეყნის ერისთავად გვეგულისხმა. ერისთავნი ასეთ თემებშიც იხდნენ ხოლმე (ალბათ, “ცოტად” ერისთავები!), მაგრამ ამ შემთხვევაში უფრო დასაშვებია, რომ ოძრხის ერისთავი უნდა იგულისხმებოდეს.

ამ წარწერიდან კარგად ჩანს, თუ ვისი მოხელეა ის (“არშუშა პატრიკიოზისა”, “ქართლის პიტიახშისა”), ხოლო თვით ეს “უფალი” ბიზანტიის კეისარს იუსტინიანე დიდს (527-565 წწ.) ემორჩილება.

ვინ უწყის, ეს ერისთავი (ოძხისა) და ციხისთავი (ოქროსციხისა) იქნებ “სერაპიონ ზარზმელის ცხოვრების” დიდი მთავრის — გიორგი ჩორჩანელის წინაპარიც იყოს, მით უმეტეს, რომ, როგორც ამ უკანასკნელ დროს საკმაოდ დამაჯერებლად გაირკვა, ეს პიროვნება VI-VII სს. მიჯნაზე ცხოვრობდა.

გიორგი ჩორჩანელი რომ ერისთავის სახლის შთამომავალი შეიძლება იყოს, ამას გვაფიქრებინებს მისი სამფლობელოს სივრცე და მისი სიმდიდრე. შეუძლებელია არ ვერწმუნოთ ბასილ ზარზმელს, რომელიც წერს: გიორგი ჩორჩანელი იყო “...მთავარი დიდი და წარჩინებული ქუეყანასა ამას (ჩორჩანს — ავტ.), რომელი ყოველთა ჰმატდა სიმდიდრითა და სიმრავლითა ერთა და აგარაკთაჲთა, რომელთა სივრცე საზღვართ ვრცელი და მრავალ იყო” (“ცხოვრება”, გვ. 154).

ამ სამთავროს ტერიტორიული მოცულობის გასათვალისწინებლად საყურადღებო ჩვენებები დაუცავს იმავე მწერალს. როგორც იგი გვამცნობს, ზარზმის მონასტრის ასაშენებლად გამოუყენებიათ მიწისძვრისაგან დაზიანებული ეკლესიის ნანგრევები, რაც ყოფილა “უმწადს” სახელით ცნობილ ადგილზე (იქვე, გვ. 167). თხზულებაში ის მანძილიც არის მითითებული (“ათორმეტ მილიონ”), რითაც ეს სოფელი იყო დაშორებული მონასტერს (იქვე). სხვა ცნობას ამ სოფლის ადგილმდებარეობის შესახებ ბასილ ზარზმელი არ იძლევა, მაგრამ ამ ორიოდ ჩვენებითაც საკმაოდ დამაჯერებლად შეიძლება მისი გაიგივება დღევანდელ უნწასთან, რადგან: 1. სახელი “უნწა” მცირედ სახენაცვალი ფორმაა “უმწაი”-სა და 2. მანძილიც ამ სოფელსა და ზარზმას შორის (15-16 კმ) კარგად შეესატყვისება იმ ჩვენებას, რაც სერაპიონის ცხოვრებაშია დაცული.

უნწა (—უმწა) ოცხისწყლის მარჯვენა მხარეს მდებარეობს. ბასილ ზარზმელის თხზულებიდან მხოლოდ ის ჩანს, რომ ეს სოფელი იმ დროს ჩორჩანის “სამთავროს” ფარგლებში იყო. სანამდე ვრცელდებოდა ეს ქვეყანა უნწას აღმოსავლეთით, არც “სერაპიონ ზარზმელის ცხოვრებიდან” და არც სხვა წყაროდან, არ ჩანს. ზოგადი მოსაზრებებით, ამ ზონაში ჩორჩანის საზღვარი შეიძლება ან ოცხისწყალზე ვიგულისხმოთ, ანდა რამდენადმე აღმოსავლეთითაც, მაგრამ საეჭვოა, რომ სამცხის სატომო საზღვრებს შიგნით იყოს საძიებელი.

ჩორჩანის ქვეყნის ჩრდილოეთი საზღვარი დადოს ქედს გასდევდა. ამას ადასტურებს ეს მტკიცე ფიზიკურ-გეოგრაფიული ფაქტორი. ასევე საძიებელი

სამთავროს დასავლეთი საზღვრის ხაზზე. როგორც სერაპიონის ცხოვრებიდანაც ჩანს, ამ მხარეს ჩორჩანის ქვეყნის საზღვარი გოდერძისხევის სათავეებთან გადიოდა. როცა ზარზმის მონასტრის მამულის გარეშემომწერი დიდი “ჭირითა და შრომით დაყოვნებულნი” ავიდნენ “თავსა მას ხევისასა”, იხილეს “მცირენი რაიმე ყანობირნი და მცირე დაბაჲ” (იქვე, გვ. 159). აქედან მათ მიმართულემა (სამხრეთი) შეიცვალეს, რადგან, ეტყობა, ალბური ზონა, რაც იქ იწყება, მონაზვნებს არ აინტერესებდათ, მაგრამ ეს მდებარეობა არსიანის ქედის თხემამდე ჩორჩანის ქვეყანაში შემავალი უნდა ყოფილიყო.

გოდერძისხევის სათავედან სერაპიონი და მისი მხლებლები “აღმოსავალით-კერძო” მიიქცნენ და “ქედთა რაიმე მაღალთა, ტყიანთა და ლოდთანთა” ვილოდნენ. როცა ამ ქედის “უმაღლესთა ადგილთა” მიატანეს, სერაპიონმა მგებურს (ადგილობრივ მდაბიორს) ჰკითხა ამ ადგილის სახელი. მან უპასუხა: “რამეთუ არს ესე შესაკრებელი ნადირთა ველისათა, **ბაკთა** ეწოდების”. სერაპიონმა “აღილო ხელითა თვისითა ორთოხი რკინისაჲ და გამოქანდაკნა ჯვარნი ლოდთა რათმე ზედა დიდდიდთა” (იქვე, გვ. 160).

1955 წელს ხარიტონ ახვლედიანმა “სერაპიონ ზარზმელის ცხოვრებაში” მოხსენიებული “ბაკთა” სხალთის ხეობის სათავეში მდებარე სოფელ ბაკოს დაუკავშირა. ასეთ აზრამდე მკვლევარი მიუყვანია იმ ჯვრებიან ლოდს, რაც მას ამ სოფლის მიდამოებში უნახავს. “ზიხანის ციხის მახლობლად სოფელ ბაკოს მდინარის პირად, — წერს ის, — არის ერთი უზარმაზარი ლოდი. ამ ლოდზე ამოკვეთილია რამდენიმე ჯვარი, ზომით 10-15 სანტიმეტრის სიდიდისა” (ხ. ახვლედიანი, 1955, გვ. 52).

ხარიტონ ახვლედიანი ამ ჯვრებს სერაპიონ ზარზმელის ნახელავად მიიჩნევს და იქვე დასძენს: “ამ ლოდზე ჯვრების ამოკვეთის შესახებ ბასილ ზარზმელის თხზულებაში მოთხრობილია: გიორგი ჩორჩანელსა და სერაპიონ ზარზმელს ეკლესიის ასაშენებელი ადგილის საძებნელად გზაში — გოდერძის უღელტეხილთან შეხვედრია ადგილობრივი მცხოვრები, სახელად ვინმე ია. იგი წაუყვანიათ გზის საჩვენებლად. როგორც ჩანს, გოდერძის უღელტეხილიდან გადასულან სოფელ თხილვანაში და იქიდან ასულან ახლანდელ ბაკოს ვაკეზე. აქ ამოუკვეთიათ ჯვრები” (იქვე, გვ. 54).

ამ ამონაწერში თითქმის იმდენივე შეუსაბამობაა, რამდენი სტრიქონიც არის. კერძოდ, 1. არც ბასილის თხზულებაშია რაიმე ცნობა გიორგი ჩორჩანელის “გარეშემომწერაზე” წასვლის თაობაზე და არც შეიძლება საერთოდ ასეთი რამის წარმოდგენა. ეტყობა, მკვლევარს დიდ მთავარში შეეშალა ის კაცი, რომელმაც ჩორჩანელი გააყოლა; 2. ისინი ეკლესიის ასაშენებელ ადგილს კი არ ეძებდნენ, როგორც ხ. ახვლედიანს ჰგონია, არამედ იმ ადგილ-მიდამოს შემოსასაზღვრავად იყვნენ წასულნი, რაც ჩორჩანის მთავარმა უბოძა; 3. “ვინმე ია” მონაზვნებს გოდერძის უღელტეხილთან კი არ შეხვედრია, როგორც ამას მკვლევარი ირწმუნება, არამედ გოდერძისხევის სათავესთან. ამ უკანასკნელსა და გოდერძის უღელტეხილს შორის კი საკმაოდ დიდი მანძილია — სულ ცოტა 8-10 კმ; 4. გოდერძის უღელტეხილიდან კაცი შეიძლება სოფელ თხილვანაზე გავლითაც მოხედეს ბაკოში, მაგრამ ბასილ ზარზმელის ცნობების გულდასმით შესწავლა უარყოფს იმ მოსაზრებას, რომ თითქოს ეს გზა გაიარეს მონაზვნებმა იმ დღეს. როცა მათ გოდერძისხევის თავს შიადწიეს, მწუხრამდე დიდი დრო არ

იყო დარჩენილი და ასე “დაყოვნებულთ” განა გოდერძის გადასავალიდან სხალთის სათავეში გამოვსლა და შემდეგ თავიანთ სამყოფელზე მისწრება შეეძლოთ?! სხვაც რომ არაფერი იყოს, აჭარის “ბაკო” ხომ გოდერძისხევის სამხრეთ-დასავლეთითაა და არა აღმოსავლეთით, როგორც ეს ბასილ ზარზმელის თხზულებაშია მითითებული; 5. არც ადგილმდებარეობით ჰგავს აჭარის ბაკო სერაპიონის “ცხოვრების” ბაკთას. ეს უკანასკნელი ქედის უმაღლესი ადგილია, ბაკო კი არსიანის კალთაზე (ხიხანის ძირას) შეფენილი სოფელია.

მარტოოდენ “ჯვრებიანი ლოდი”, რაც ბაკოს წყლისპირას ნახა მკვლევარმა, ვერაფერი მოწმობაა აქ. თანაც ხ. ახვლედიანი ვერ ადასტურებს, რომ ეს ჯვრები მაინცდამაინც ძველი გამოკვეთილია. მისი აზრით, “იგი ან ქრისტიანობის ადრინდელ ხანას ეკუთვნის, ანდა როცა ეს მხარე თურქებმა დაიპყრეს და ქრისტიანული სარწმუნოება აკრძალეს. შესაძლებელია, მოსახლეობა ამ ქვის ქვეშ ლოცულობდა ფარულად. ამას გვაფიქრებინებს ლოდის მდებარეობა: მის ქვეშ დიდი სადგომი ადგილია” (იქვე, გვ. 33-36).

ეტყობა, ავტორს ჯვარი მხოლოდ ქრისტიანულ საკულტო მოვლენად წარმოუდგენია და არ ითვალისწინებს არც მის ადრინდელ მნიშვნელობას და არც სხვა დანიშნულებას.

სერაპიონის “ცხოვრების” ბაკთა იმ ქედზეა საძიებელი, რაც არსიანს უტალკევდება ბეშუმის მიდამოებში და ერთმანეთისგან ყოფს ქვაბლიანისა და შუარტყალის ხეობებს.

ბაკთას შემდეგ, “აღმოსავალით-კერძო ქედისა”, მონაზვნები მიადგნენ ტბას, რასაც, მეგზურის ცნობით, “სათახუე” ერქვა. სახელი ტბისა უკავშირდებოდა თავს, რომელიც მასში ბინადრობდა მრავლად (“ცხოვრება”, გვ. 160).

ამავე მიდამოებში ბასილის თხზულებაში დასახელებულია მთა “თავიშეშათაი”. მეგზურის განმარტებით, ეს მთა ასე იმიტომ იწოდება, რომ “თავი არს ყოველთა ამათ მალნართაი”. იგივე პირი ამ მთის სახელს მეორე ფორმითაც იხსენიებს — “შემის-თავი”. “ამისათვის (მალნარობის გამო — ავტ.) შემის-თავ ეწოდების”, — ამბობს ის, — და უვალ [არს] კაცთა და პირუტყუთა სიმადლისა მისისა” (იქვე, გვ. 161).

ამ მთის ძველი სახელის დამახინჯებული ფორმა უნდა იყოს სოფ. ამხერისა და იჯარეთის მიდამოებში დადასტურებული ტოპონიმი “შაშვიწვერი”. როდის დამახინჯდა ასე ეს ტოპონიმი, არ ვიცით. შესაძლოა, იგი უკანასკნელი დროის ფაქტიც იყოს. ტოპონიმი 1957 წელს იქნა ჩაწერილი მესხეთის ახალ მოახალშენეთაგან (ი. სიხარულიძე, 1964, გვ. 134).

აღნიშნული მთის (“შაშვიწვერის”) ადგილმდებარეობა შეესატყვისება იმ მანძილს, რაც მონაზვნებს უნდა გაეცლოთ გოდერძისხევის სათავიდან აქამდე. როცა მათ ამ ხევის სათავეს მიატანეს, ჩანს, რომ შუადღე გადასული იყო, ხოლო, როცა ტბასთან მივიდნენ, უკვე “მწუხრი” იღგა და დღე “მიდრეკილ” იყო (იქვე, გვ. 161).

სერაპიონს “ეწადა, რათა ტბაჲ იგი მარჯუნით” წარველოთ და წასულიყვნენ “დელეთა მიერ”, რაც მათ წინ იყო, მაგრამ “ვინმე კაცი უკეთური” გადაელობნენ წინ და აიძულეს, რათა “დასავლით” ევლოთ. ასე ვიადწიეს მათ “სიავსა შიასავალსა მას ქედისასა”. იქიდან ისინი მივიდნენ “ადვილსა მას, რომელსა

ბაბგენ უწოდიან”; შემდეგ მიაღწენ “ადგილსა მას, **ბობხად** წოდებულსა” (იქვე) და იქიდან, იმ დაბაში მცხოვრები გარბანელის მეგზურობით, ღამით დაბრუნდნენ უკან (იქვე, გვ. 161-162).

ამ ადგილთა სალოკალიზაციოდ ჯერჯერობით მასალები არ გავაჩნია, მაგრამ ამას ამჟამად ჩვენთვის არსებითი მნიშვნელობა არა აქვს, რადგან ზარზმის სამამულო ქვეყნის საზღვარი სამხრეთით ასე თუ ისე ნათელია: ის გადის არსიანის ქედის აღმოსავლეთის შტოზე. ამავე ქედზეა საგულვებელი ჩორჩანის ქვეყნის სამხრეთი მიჯნაც. ამავე ქვეყანაში უნდა ვიგულისხმოთ ქვაბლიანის ხეობის ზემო წელიც.

ქვეყნის პოლიტიკურ-ადმინისტრაციული ცენტრი ჩორჩანშია. სერაპიონის “ცხოვრების” ჩვენებით, დიდ ჩორჩანელ მთავარს ტაძარი ზანავშიც ჰქონდა (იქვე, გვ. 154), მაგრამ მისი მთავარი სარეზიდენციო პუნქტი რომ ჩორჩანია, ამას მოწმობს მისი ზედწოდება “ჩორჩანელი”.

ზარზმის ტაძრის ფრესკაზე გიორგი ჩორჩანელი “ერისთავთ-ერისთავად” იწოდება. ამ ფაქტის ახსნა დღემდე არავის უცდია. გიორგი ჩორჩანელს დიდი დამსახურება მიუძღოდა ზარზმის პირველ შენებაში და თუკი ვინმეს მოხატავდნენ, ის უნდა მოეხატათ, მაგრამ მაშინ ასეთი რამ მიღებული არ იყო. შეიძლება მაშინ არ დაივიწყეს, როცა ეკლესიის მოხატვა დაიწყეს, მაგრამ ამ დროის ძეგლი არ შემონახულა. ჭაყვლთა მშენებლობის ეპოს ჩორჩანის ძველი მთავრის გახსენების აუცილებლობა არ იყო და არც მოუხატავთ. ამის საჭიროება მხოლოდ XVI საუკუნეში დაუდგათ ზარზმის ახალ პატრონებს ხურციძეებს, რომელთაც ეწადათ მათი მფლობელობის კანონიერების დამტკიცება და ტაძარში მოიხატა კიდევ ტილო (ჩრდილოეთის კედელზე, შესასვლელის პირისპირ), რომელზეც ასახულია ბაგრატ III-ის მიერ მამა სერაპიონისადმი (ხურციძე) “სიგელის და ენქერის” ბოძება. მოხუც სერაპიონს მეფე სიგელს აწვდის. ის წელში მოხრილი დგას ბაგრატის წინაშე. სერაპიონის უკან დგას და ამ აქტს ესწრება ერისთავთ-ერისთავი გიორგი ჩორჩანელი. სერაპიონ ხურციძე ამით ზარზმის ძველი მფლობელის მემკვიდრედ აცხადებს თავს. ამჟამად ჩვენთვის მთავარია არა ეს, არამედ ჩორჩანის მთავრის ერისთავთ-ერისთავად გამოცხადება. შეუძლებელია, რომ სერაპიონს არ სცოდნოდა გიორგი ჩორჩანელი მეფის მონღლე რომ არ იყო, მაგრამ თუკი ასე მოიხსენიებდა, მაშინ ეს შეუთავსებელი იქნებოდა მეფის ხელისუფლებასთან.

დიდი მთავრის ზანავური “ტაძარი” საზაფხულო სადგომი უნდა ყოფილიყო. იქვე ჰქონდა მონასტერი და საძვალე (იქვე, გვ. 172). ამ მონასტრის პირველ მაშენებლებად ბასილ ზარზმელი ასახელებს ამასპოს და ქურდიას, ხოლო “კუალად” მაშენებლად გიორგი ჩორჩანელის დას — ლატავრ-თეკლას (იქვე).

გიორგი ჩორჩანელის ცხოვრების განსაზღვრა დიდადაა დამოკიდებული სერაპიონის “ცხოვრების” მართებულ დათარიღებაზე, რაც ჯერ კიდევ არ არის დადგენილი. დღეს უკვე აღარავინ იზიარებს ამ თხზულების X ან IX საუკუნით დათარიღებას (პირველს ებრძოდნენ ივ. ჭავჭავაძე, ე. თაყაიშვილი, კ. კეკელიძე, მეორეს — პ. ინგოროყვა). არც ამ ძეგლის VII საუკუნით დათარიღება აღმოჩნდა მკვლევართათვის მისაღები (ს. კაკაბაძე, პ. ინგოროყვა, ა. ბოგვერაძე). უკანასკნელ დროს ამ ძეგლის შექმნის VIII საუკუნეში გადმოტანა სცადა ნ. ვაჩნაძემ. ასეთი აზრი ჯერ კიდევ მის აღმოჩენილს (მ. ჭანაშვილს) ჰქონდა (მ.

ჯანაშვილი, II, 1909, გვ. 21). იგი ამ ძეგლს VIII საუკუნის მეორე ნახევრით ათარიღებდა. ეს აზრი ყველაზე ახლოს უნდა იყოს სინამდვილესთან. თუ მას ვირწმუნებთ, მაშინ ჩვენთვის ამჟღად საინტერესო ჩორჩანის მთავარს VII-VIII საუკუნეთა მიჯნაზე უნდა ეცხოვრა, რადგან იგი კარგახნის გარდაცვლილი იყო, როცა სერაპიონის ძმისწული ბასილი ზარზმაში მივიდა და სახელოვანი ბიძის “ცხოვრების” აღწერას შეუდგა. გიორგი ჩორჩანელი ჯერ კიდევ სერაპიონის სიცოცხლეში გარდაიცვალა. ზარზმის მამუნებელი იმ დროს კლარჯეთში იყო და ეს ამბავი დაბრუნებისას შეიტყო. მოწყალე მთავრის გარდაცვალება სერაპიონმა “დიდად იგლოვა” და მეორე დღეს ავიდა მის საფლაოზე ზანავს (“ცხოვრება”, გვ. 172).

ეტყობა, მთავარი ამ დროს მაინცდამაინც მოხუცი არ უნდა ყოფილიყო, თორემ ამ ფაქტს აღნიშნავდა მწერალი. გიორგი ჩორჩანელი, როგორც ჩანს, ოჯახურმა ტრაგედიამ გატეხა ნაადრევად. ჯერ იყო “ორნი შვილნი სიჩჩოებასავე შინა” დაედუბა, ხოლო შემდეგ მეუღლეც გარდაეცვალა (იქვე, გვ. 173). ამ დროს ის ასაკოვანი არ ყოფილა, მაგრამ “სხვასა მეუღლისა შეერთებად არაოდეს თავს-იდვა” (იქვე). ესეც მის დარდს მოწმობს, ამავე გარემოებამვე განსაზღვრა ზარზმის მშენებელთადმი მისი გულთბილი დამოკიდებულებაც.

მთავარმა, რომელიც “შვილთაგან ოხერი დაუქმ იყო”, მთელი თავისი ავლადიდება — “ყოველივე, რადცა აქუნდა, და მამული და ყოველი ეკლესიანი და მონაგები მისი, დასსა მისსა შეჰვედრა და შვილთა მისთა საკუთრებით განუთქსა” (იქვე).

“დიდი მთავრის” დად თხზულებაში ორი სახელით იხსენიება: ლატავრი და თეკლა? (იქვე). ეს უკანასკნელი თითქოს მისი მონაზვნური სახელი უნდა იყოს. თუ ეს მოსაზრება სწორია, მაშინ ლატავრის შემონაზვნება ქმრის გარდაცვალების შემდეგ იგულისხმება. ასეთი რამ გაყრის შემთხვევაშიც ხდებოდა, მაგრამ არავითარი საამისო პირდაპირი თუ არაპირდაპირი ჩვენება არ შემონახულა.

ჩორჩანელ დიდაზნაურთა სახლის შვილი სწორედ ასევე “დიდი მთავრის” სახლში იყო გათხოვილი. სერაპიონის “ცხოვრებაში” ამ მთავრის არა მარტო სახელი (მირეან), არამედ მამის სახელიც (ბეშქენ), მისივე მეტსახელი (ბაჰლაუნდი) და პაპის სახელი (იოანეც) იხსენიება (იქვე). აქვე სახელებითვე მოხსენიებულია მირეან მთავრის ძეები — სულა, ბეშქენ და ლაკლაკი (იქვე). მას ლატავრი-თეკლასთან ასულიც ჰყოლია. თხზულებიდან ჩანს, რომ ის ბიძის გარდაცვალების დროს გათხოვილიც ყოფილა. ბასილი მისი ქმრის მკვლელობასაც მიუთითებს; თუმცა მის ვინაობას არ ასახელებს (იქვე). არ ვიცით იმიტომ, რომ არ იცოდა, თუ არ აინტერესებდა. უფრო ეს უკანასკნელია სავარაუდო.

გიორგი ჩორჩანელის სამთავრო მხოლოდ მის დისწულ ვაჟებს შორის უნდა განაწილებულიყო. ამას გვაფიქრებინებს სერაპიონის “ცხოვრების” ცნობა: ჩორჩანის მთავარმა “ყოველივე, რადცა აქუნდა... დასა მისსა შეჰვედრა და შვილთა მისთა საკუთრებით განუთქსა”. აქვე ჩამოთვლილია ეს შვილებიც (სულა, ბეშქენ, ლაკლაკი). ჩანს, თვით განსვენებულის დას არაფერი რგებია. ესეც იმაზე უნდა მიუთითებდეს, რომ ის ამ დროს მონაზონი იყო. მართალია, ბიძის ანდერძი სამივე დისწულს აკუთვნებდა მის უძრავ-მოძრავ ქონებას, მაგრამ ამ ქვეყნის მთავარი ნაწილი მაინც, თითქოს, უმცროს ძეს, ლაკლაკს,

უნდა დარჩენოდა. რა თქმა უნდა, მას აქ რაიმე უპირატესობა არ შეიძლება ჰქონოდა, მაგრამ ლაკლაკს შეიძლება მამისეული მემკვიდრეობა გაეცვალა რომელიმე ძმისთვის (ანდა ძმებისთვის) და მათი საწილო ბიძისეულ ქვეყანაში აეღო. ამას გვაფიქრებინებს მისი დამოკიდებულება დის ქმრისადმი. გიორგი ჩორჩანელის ანდერძის აღსრულების შემდეგ “გარდახდეს წელნი” და თითქოს ყველაფერი კარგად იყო “აღორძინდებოდა და წარემატებოდა ადგილი იგი ფრიად” (იქვე, გვ. 173), მაგრამ, აი, ჩორჩანელის მემკვიდრეობაში წილზე პრეტენზიით გამოვიდა სიძე, რომელიც ლაკლაკს “მძღავრებით ეტყოდა, ვითარმედ: “ნაწილ-უტ მამულსა თანა თქუენსა დასა ამას თქუენსა, ვინაფთვან თქუენცა დედისა მიერ გაქუს” (იქვე).

ეტყობა, მოდავე ისე გულმოდგინედ იბრძოდა, რომ მისი მოცილება მშვიდობიანად ვერ მოხერხდა და ლაკლაკმაც “მოკლა დისიძე თვისი” (იქვე). ცხადია, თუ ლაკლაკს არ ეხებოდა უპირატესად ეს სარჩელი, რატომ მაინცდამაინც ის ამოიჩემა სიძემ და მანვე გარია ხელი სიძის სისხლში? ჩორჩანის ქვეყანა რომ ძირითადად ლაკლაკს უნდა სჭეროდა, ამას გვაფიქრებინებს ლაკლაკიძეთა “სამწერლობელთა” წარწერა (X-XII სს.), რამელშიც მოხსენიებული ფარსმან ერისთავის წინაპარი (ლაკლაკი — ფარსმანის პაპა?) სიძის მკვლელის შვილიშვილი უნდა იყოს.

ეს წარწერა XI საუკუნისაა (იქვე). მასში მოხსენიებული ფარსმან ერისთავი გენეტურ კავშირში უნდა იყოს ზარზმის ფერისცვალების ხატის მზნ წლის წარწერის ფარსმანთან (გ. ჩუბინაშვილი, 1959, გვ. 33), რომელიც მისი პაპა (და ლაკლაკ მირიანის ძის შვილი) უნდა იყოს. ამას გვაფიქრებინებს: ლაკლაკიძეთა “სამწერლობელთა” წარწერა, რაც მხოლოდ პალეოგრაფიული მონაცემებით არის მიჩნეული XI საუკუნისად. ამ ჩარჩოს დავიწროებაც შეიძლება და მისი X-XI საუკუნეთა მიჯნით განსაზღვრაც არ არის შეუძლებელი. თუ ამას მივიღებთ და მზნ წელს დადასტურებული ფარსმანიც თავისუფლად შეიძლება X საუკუნის პირველ ნახევარში მოღვაწე პირად მივიჩნიოთ, მაშინ ჩვენთვის საინტერესო ფარსმანთა დასაკავშირებლად საკმარისი იქნებოდა ერთი თაობაც კი. ჩვენ კი აქ ორი თაობაც შეიძლება მივუთითოთ: X-XI საუკუნეთა მიჯნაზე მოღვაწე ფარსმან II-ის მამა (ივანე) და პაპა (ლაკლაკი) (?).

კარგა ხანია მკვლევართა ყურადღებას იქცევს ზარზმის ერთ-ერთი “ეგუტერის” სააღმშენებლო წარწერა, რომელიც იხსენიებს ვინმე ივანე სულაისძეს. წარწერა დიდად იყო დაზიანებული, ამიტომ მისი ზედმიწევნით ამოკითხვა ჭირდა. ა. შანიძე ასე კითხულობს მას: “ღმრთისმშობელისა მეოხებითა მე, ივანე ძემან სულაისმან, აღვაშენე წმიდაჲ ეგუტერი მას ჟამსა, ოდეს საბერძნეთს გადაგა სკლიაროსი, დავით კურაპალატი აღიდენ ღმერთმან, უშველა წმიდათა მეფეთა, და ჩუენ ყოველნი ლაშქარს წარგვაღლინა. სკლიაროსი გავაქციეთ. მე მას ქუეყანასა, რომელსა ჰქვიან ხარსანანი, ადგილსა, რომელსა ჰქვიან სარვენისნი, მუნ ესუენა ტახტი...” (“ს. მ.”, I, 1925, გვ. 107). აზრთა სხვადასხვაობაა “მე”-სა და “ტახტზე”. მ. ჯანაშვილმა ეს სადავო “მე” სრულიად გამოტოვა (მ. ჯანაშვილი, I, 1906, გვ. 353), ხოლო მ. კახაძე აქ “რე” ნაწილაკს გულისხმობდა (იხ. მ. კახაძე, 1954, გვ. 35).

რაც შეეხება “ტახტს”, იქ ნ. მარი “ხატს” კითხულობდა (მ. ჯანაშვილი, I, 1906, გვ. 353). “შე”-სა და “რე”-ს საკითხის გადაწყვეტა ჭირს, ნ. მარის კონიუნქტურა კი მიუღებელია, რადგან წარწერაში გარკვევით წერია “ტახტი”. ამჯერად ჩვენთვის არც ერთ მათგანს არსებითი მნიშვნელობა არა აქვს, რადგან იმ საკითხისათვის, რაც აქ გვაინტერესებს, წარწერის მხოლოდ პირველი ნაწილია საყურადღებო. სკლიაროსის წინააღმდეგ ბრძოლის მონაწილე და ზარზმაში “ეგუტერის” მაშენებელ ივანე სულაისძეს თორნიკე ერისთავთან აიგივებენ (ე. თაყაიშვილი, 1905, გვ. 19-21; მ. კახაძე, 1954, გვ. 35-36).

ერთი შეხედვით, ეს თითქოს, მართლაც, სწორი მოსაზრებაა: 1. ივანე ჰქვია “ეგუტერის” მშენებელს და იოანე არის თორნიკე ერისთავის ბერობის სახელიც. ბარდა სკლიაროსის წინააღმდეგ ის ბერობის ჟამს გამოვიდა; 2. სულა ეწოდება ზარზმის წარწერაში ხსენებული ივანეს მამას და იგივე სახელი ერქვა იოანე-თორნიკეს მამასაც; 3. ეს ივანე სულაისძე და ის იოანე სულაისძე სკლიაროსის წინააღმდეგ იბრძოდნენ. ასეთი “საბედნიერო” დამთხვევების შემდეგ ძნელია ამ მოსაზრების სისწორეში სერიოზული ეჭვი შეეტანა იმ ფაქტს, რომ იოანე-თორნიკე “ჩორღვანელი” იყო და არა “ჩორჩანელი”. ე. თაყაიშვილმა ეს წინააღმდეგობაც “ადვილად” გადალახა: “ჩორღვანელი” “ჩორჩანელის” ბიზანტიურ და სომხურ ფორმად მიიჩნია (იქვე, გვ. 33). ეს აზრი განავითარა ს. ჯიქიამაც, რომელმაც იგი სომხური წარმოშობის ფორმად აღიარა (ს. ჯიქია, III, 1958, გვ. 94).

“ჩორღვანელისა” და “ჩორჩანელის” იგივეობის აზრში არც ა. ბოგვერაძეს ეპარება ეჭვი (ა. ბოგვერაძე, “მაცნე”, №3, 1964, გვ. 56). მხოლოდ ს. ჯიქიამ შენიშნა, რომ სახელწოდება *ჩორჩანმა* “ქართულში შეუძლებელია “ჩორღვანელ” ან “ჩორთვანელ” ფორმა მოგვეცეს” (ს. ჯიქია, III, 1958, გვ. 94). მკვლევარი მხოლოდ *ჩორღვანელისა* და *ჩორთვანელის* განმასხვავებელ ფონემებს (“ღ”, “თ”) აქცევს ყურადღებას და წერს: “ღ” და “თ”-ს განვითარება “რ” თანხმოვნის შემდეგ სომხური ფონეტიკის ნიადაგზე უნდა აიხსნასო” (იქვე). ეს შეიძლება ასეც იყოს, მაგრამ აქ მთავარია არა “ჩორღვანისა” და მისი ვარიანტული სახესხვაობის — “ჩორთვანის” დეტალების წარმოქმნის საკითხი, არამედ ამ ფორმებისა და “ჩორჩანის” ენობრივი ურთიერთობის დადგენა.

ს. ჯიქია მხოლოდ იმას აღნიშნავს, რომ ქართულში შეუძლებელია “ჩორჩანის” “ჩორღვანად” ვარდაქმნა, მაგრამ არაფერს ამბობს იმაზე, ოუ როგორ უნდა მომხდარიყო “სომხური წარმოშობის” ჩორღვანის “ჩორჩანად” ქცევა ქართულში.

ამ საკითხის კვლევის დროს შეუძლებელია ყურადღება არ მიექცეს იმ გარემოებას, რომ იოანე-თორნიკე და მისი წინაპრები ტაოელები იყვნენ და არა სამცხითარნი. ეს გარემოება ჯერ კიდევ ვახუშტიმ შენიშნა (ვახუშტი, I, 1885, გვ. 140). ასე რომ, მისი სამშობლო “ჩორღვანი” ტაოშია საძიებელი და არა სამცხეში. “ჩორღვანის” პირველი ნაწილი უფრო ახლოსაა იმ “ჩორმაირ”-თან, რომელიც 979 წელს მიიღო დავით კურაპალატმა ბიზანტიისაგან (ივ. ჯავახიშვილი, II, 1948, გვ. 126). ტოპონიმი *ჩორჩანი* კი იმავე *ჩორჩოსაგან* წარმოსდგება, რაც ურაველის ხეობაში დღემდე ცოცხალი გეოგრაფიული სახელია (*ჩორჩო-აგარა*). ჩორჩანი *ჩორჩოვანის* გამარტივებული ფორმაა. სოფელი ასეთი სახელწოდებით (*чорчован*) დადასტურებულია ფოცხოვში (სცსია, ფ. 78, საქმე ნ. გვ. 9V; ს. ჯიქია, III, 1958, გვ. 451).

გარდა იმისა, რომ თორნიკე ერისთავი ტაოელი იყო და ზარზმის ტაძართან არაფერი აკავშირებდა, ე. თაყაიშვილის მოსაზრების წინააღმდეგ მეტყველებს ისიც, რომ ზარზმის წარწერის ივანე სულაისძე “ეგუტერს” აშენებს, სამარხს იჩენს ზარზმაში, რაც ათონელ ბერს სულაც არ სჭირდებოდა.

ჩორჩანელ-ჩორდვანელთა იგივეობის უარყოფა უფრო საფუძვლიანადაც შეიძლება, მაგრამ ამ სახელდახელო ძიებითაც, ვფიქრობთ, საკმარის ნათელია საქმის ვითარება.

ზარზმის წარწერის ივანე სულაისძე, ჩვენი აზრით, ფერისცვალების ხატის 886 წლის წარწერაში მოხსენიებული “სულას” ნაშეიერი უნდა იყოს. ძმათა — “ოვფალთა” შორის “სულა” ასაკით უმრწემესი ყოფილა. ამას მოწმობს “ოვფალთა” რიგში მისი აღგილი (ის სულ ბოლოსაა). რა ასაკში იყო “სულა” იმ დროს, როცა ფერისცვალების ხატის წარწერას წერდნენ (886 წ.), არ ჩანს, მაგრამ მას, თითქოს, X საუკუნის პირველ ნახევარშიც უნდა ეცნოვრა. თუ ამას ვირწმუნებთ, მაშინ შეიძლება “ეგუტერის” მშენებელი მის შვილადაც მივიჩნიოთ. ეტყობა, 979 წელს ის უკვე ასაკოვანი ყოფილა და ეს არ არის გასაკვირი, რადგან თორნიკე ერისთავიც ხომ ასაკოვანი იყო იმ დროს!

უნდა ვიფიქროთ, რომ ფაჰლანდიან დიდაზნაურთა შთამომავალსაც საპატიო აღგილი ექნებოდა იმ ლაშქარში, რომელსაც თორნიკე უძღოდა და ხმლით მონაგებიც ცოტა არ მოჰყვებოდა შინ. ამით უნდა აეგო მას კიდევ თავისი “ეგუტერი”. ქონებრივად ხელმოკლე იგი არც ადრე უნდა ყოფილიყო, მაგრამ საკუთარ “ნაშოებს” მაინც სხვა ყადრი ჰქონდა.

დამოწმებული ლიტერატურა

- ხ. ახვლედიანი, 1955** — ხ. ახვლედიანი, ხიხანის ციხისა და ეკლესიის შესახებ. კრ. “ქართული მატერიალური კულტურის ძეგლები აჭარაში”, ბათ., 1955.
- თ. ბარნაველი, 1969** — თ. ბარნაველი, აბასთუმნის ერთი წარწერის შესახებ. ჟურნ. “მაცნე”, ისტორიის, არქეოლოგიისა და ეთნოგრაფიის სერია, V, თბ., 1969.
- ვ. ბერიძე, 1955** — ვ. ბერიძე, სამცხის ხუროთმოძღვრება, თბ., 1955.
- ა. ბოგვერაძე, 1964** — ა. ბოგვერაძე, “სერაპიონ ზარზმელის ცხოვრების” თარიღისათვის. ჟურნ. “მაცნე”, ისტორიის, არქეოლოგიისა და ეთნოგრაფიის სერია, III, თბ., 1964.
- ქ. გაფრინდაშვილი, 1991** — ქ. გაფრინდაშვილი, “სული უღალთა ამათ და უვალთა გზათა სლვად” (“სერაპიონ ზარზმელის ცხოვრების” მიხედვით). საქართველოს მეცნიერებათა აკადემიის “მაცნე”, №3, თბ., 1991.
- ვახუშტი, I, 1885** — ვახუშტი ბაგრატიონი, საქართველოს ისტორია, I, ტფ., 1885.
- მ. კახაძე, 1954** — მ. კახაძე, ქართველები ბიზანტიის პოლიტიკურსა და კულტურულ ცხოვრებაში, თბ., 1954.
- ს. შ., 1925** — საისტორიო მოამბე, I, თბ., 1925, გვ. 107.

ი. სიხარულიძე, 1964 — ი. სიხარულიძე, მასალები სამცხის ისტორიული გეოგრაფიისათვის (ტოპონიმიკა). საქართველოს ისტორიული გეოგრაფიის კრებული, II, თბ., 1964.

“ცხოვრება“, 1987 — ბასილ ზარზმელი, სერაპიონ ზარზმელის ცხოვრება. კრ. “ქართული მწერლობა” ტ. I, თბ., 1987.

ივ. ჯავახიშვილი, 1948 — ივ. ჯავახიშვილი, ქართველი ერის ისტორია, ტ. II, თბ., 1948.

მ. ჯანაშვილი, 1909 — მ. ჯანაშვილი, ძველი ქართული მწერლობა, II, ტფ., 1909.

ს. ჯიქია, 1958 — ს. ჯიქია, გურჯისტანის ვილაიეთის დიდი დავთარი, III, თბ., 1958.

YURI SIKHARULIDZE, IGOR KEKELIA, KAKHABER KEBULADZE

THE COUNTRY OF CHORCHAN AND GIORGI CHORCHANELI

For the History of “The Country of Chorchan” “The Life of Serapion Zarzmeli” informs that there was a great prince Giorgi Chorchaneli, who was the descendant of Eristavi family. Apparently, his principality was rich and spacious.

In order to protect the territorial wholesomeness of this principality, Basil Zarzmeli tells us that they used the ruins of destroyed church known as “Umtsa” to build Zarzma Monastery. Very likely this name coincides with the place-name of the village “Untsa”, which is situated on the left bank of the river Otskhistskali.

From “The Life of Serapion Zarzmeli” we can learn to what extents the borders of Chorchaneli principality were spread. According to the accepted opinions we can say that the borders were at the Otskhistskali or in the east, it is unreliable to search them in the borders of Samtskhe.

Owing to the strong physical-geographic factor the north border was spread across the Ghado mountain range. We can say the same about the west border. According to “The Life of Serapion Zarzmeli” the border of “Chorchan Country” was spread up to the beginning of Goderdzikhevi.

The question of the sameness of Chorchaneli and Chordvaneli is refuted in this paper.

ტარიელ ფუტყარაძე

ახალი ნაღები საქართველოს სახელმწიფოებრიობის წინააღმდეგ /ადგილობრივი თვითმმართველობის შესახებ საქართველოს ორგანული კანონის ახალი პროექტის ერთი კარის კრიტიკული ანალიზი/

საქართველოს დამოუკიდებლობის გამოცხადების პირველივე დღეებიდანვე არის მცდელობა, ცენტრალურ ხელისუფლებას დაუპირისპირონ საქართველოს ისტორიული მხარეების მოსახლეობა /ან ამ მხარეებში დასახლებული მიგრანტები).

აფხაზეთისა და ცხინვალის მხარეში არსებული კონფლიქტის შესახებ მოკლედ აღვნიშნავ, რომ აქ არ არის ე.წ. ეთნოკონფლიქტები: ორივეგან საქართველოს ცენტრალურ ხელისუფლებას დაუპირისპირდა რუსეთის იმპერიის მიერ მართული ჯგუფები, რომლებსაც ქმნიდა არამხოლოდ აქ მცხოვრებ ეთნიკურ აფხაზთა, რუსთა, სომეხთა და ოსთა ერთი ნაწილი, არამედ, ქართველთა ერთი ნაწილიც.

ჩვენს დღევანდელ მოხსენებაში შევვხებით საქართველოს სხვა მხარეებში კონფლიქტური კერების გაჩენის ხელისშემწყობ ერთ-ერთ ფაქტორს.

საქართველოს მთავრობის მიერ ახლახან (31.10.2013) დამტკიცდა¹ კოდექსი² ადგილობრივი თვითმმართველობის შესახებ; იგი ძირითადად გამართული დოკუმენტია, მავრამ დიდი გეოპოლიტიკური მოთამაშეების ამბიციების დაპირისპირების ველში - კავკასიის³ ცენტრალურ ნაწილში - არსებული საქართველოს სახელმწიფოსათვის სერიოზული რისკების შემცველია კოდექსის VII კარი "მუნაცაპალიტეტთა რეგიონული გაერთიანება".

პირველ რიგში აღვნიშნავთ, რომ როგორც წესი, "თვითმმართველობის შესახებ კოდექსში" არ უნდა შევიდეს მუხლები ე.წ. "რეგიონული მმართველობის" შესახებ; შდრ.:

¹<http://mrdi.gov.ge/ge/component/content/article/1161-the-government-of-georgia-approved-the-self-government-code.html>

² <http://mrdi.gov.ge/ge/component/content/article/5-archive/1161-saqarthvelos-mthavrobam-thvithmmarthvelobis-kodeqsi-daamtkica.html>

³ ევრაზიის კავშირის შექმნის მცდელობის პროცესში რუსეთი დიდ იმედებს ამყარებს გუიშრის სამხედრო ბაზაზე, რომელთან სახმელეთო კავშირის აღსადგენად ესაჭიროება სამცხე-ჯავახეთის კონტროლი; მასვე აქვს დაუოკებელი მიზანი, შექმნას ბუფერული აფხაზურ-მეგრული სახელმწიფო... შდრ.: ისლამისტურ-ოსმალური იმპერიის აღდგენას ესწრაფვის თურქეთის პოლიტიკური ელიტის ერთი ნაწილი და ამ მიზნით ცდილობს, გამოიყენოს სამხრეთ-დასავლეთი თუ სამხრეთი საქართველო

მთავრობის მიერ⁴ მომზადებული კანონპროექტის მიხედვით, **“მუნიციპალიტეტთა რეგიონული გაერთიანების”** ხელმძღვანელია ცენტრალური ხელისუფლების მიერ დანიშნული **სახელმწიფო რწმუნებული-გუბერნატორი** (მუხლი 175); ამ დროს **“მუნიციპალიტეტთა რეგიონული გაერთიანება”** სტრუქტურითა თუ ფუნქციებით **“რეგიონულ პარლამენტს”** ჰგავს; კერძოდ, რეგიონული გაერთიანების წარმომადგენლობით ორგანოს ქმნიან მოცემულ რეგიონში შემავალი **მუნიციპალიტეტების საკრებულოს არჩეული დეპუტატები** (მუხლი 169). ამ რეგიონულ **“წარმომადგენლობით ორგანოს”** ეყოლება ხელფასიანი არჩეული თავმჯდომარე და თავმჯდომარის მოადგილე (მუხლი 171).

რეგიონული გაერთიანება წარმოადგენს საჯარო სამართლის იურიდიულ პირს (მუხლი 166); მის უფლებამოსილებებს ვანეკუთვნება:

ა) მოცემული ტერიტორიის განვითარების სტრატეგიის დამტკიცება და განხორციელება; ბ) პროექტების, პროგრამების და მათი ხარჯთაღრიცხვის მომზადება, დამტკიცება და აღსრულება შემდეგ სფეროებში და სხვა სამეურნეო ხასიათის ფუნქციები (მუხლი 168).

რეგიონული საბჭოს გადაწყვეტილებების აღსრულებაზე პასუხისმგებელია სახელმწიფო რწმუნებული-გუბერნატორი; რწმუნებული-გუბერნატორი რეგიონული საბჭოს გადაწყვეტილების აღსრულებას ახორციელებს სახელმწიფო რწმუნებულის-გუბერნატორის ადმინისტრაციის საშუალებით (მუხლი 175)...

ანუ, ადრინდელი კანონმდებლობით ცენტრალური ხელისუფლების წარმომადგენელი მოცემულ მხარეში ხდება **რეგიონული წარმომადგენლობითი საბჭოს აღმასრულებელი ხელისუფლება**.⁵

ეფიქრობ, ამ ეტაპზე თითქოსდა მხოლოდ ეკონომიკური საქმიანობით შემოფარგლული **ე.წ. რეგიონული საბჭო** არც თუ შორეულ მომავალში, ძლიერი გეოპოლიტიკური მეზობლების **“შეცადინეობით”**, საქართველოს ზოგი განაპირა მხარის მოწყვეტის განმაპირობებლად შეიძლება მოგვევლინოს. **ამგვარი დასკვნის გამოტანის საფუძველს ქმნის რამდენიმე გარემოება:**

1. ე.წ. რეგიონული (სამხარეო) ხელისუფლების ფუნქციების ზრდის დინამიკა.

პოსტსაბჭოთა საქართველოში საქართველოს ადმინისტრაციულ-ტერიტორიული დაყოფის შესახებ ერთ-ერთი პირველი წერილი დაიბეჭდა 1993 წელს, რომელშიც ვკითხულობთ:

“სასურველია თუ ამას საფუძვლად დაედება საქართველოს ისტორიულ-ეთნიკური დაყოფა: ქართლი, კახეთი, იმერეთი და ასე შემდეგ. ისინი უნდა იყვნენ დამოუკიდებელი, მაქსიმალური უფლებების მქონე ტერიტორიულ-

⁴ კანონპროექტი მომზადებულია რესპუბლიკური პარტიის წარმომადგენლის, “რეგიონული განვითარებისა და ინფრასტრუქტურის სამინისტროს” მინისტრის მოადგილის თენგიზ შერგელაშვილის მიერ.

⁵ შდრ., “საქართველოს რეგიონული განვითარებისა და ინფრასტრუქტურის სამინისტროს” ვებგვერდზე განსხვავებულ (შენიღბულ?) ინტერპრეტაციას ვკითხულობთ: “გუბერნატორის ინსტიტუტის პარალელურად, შეიქმნება კოლევიალური ორგანო, რომელშიც წარმოდგენილი იქნებიან საკრებულოს წევრები. ეს ორგანო ჩართული იქნება გადაწყვეტილებების მიღების პროცესში”

ადმინისტრაციული ერთეულები, რომელთაც უნდა გააჩნდეთ რეანიმირებული, ეთნიკურ ქარგას მორგებული მმართველობა“⁶... 1995 წელს შევარდნაძემ თავისი ბრძანებულებით შექმნა პრეზიდენტის რწმუნებულის თანამდებობა და დანიშნა პირველი “რწმუნებულები”;⁷ ამ დროს საქართველოს საკანონმდებლო ბაზაში რაიმე მსგავსი ჩანაწერი არ არსებობდა; მხოლოდ მოგვიანებით, 1997 წელს მიღებულ იქნა საქართველოს კანონი “ადმინისტრაციული ხელისუფლების სტრუქტურისა და საქმიანობის წესის შესახებ”;⁸ კერძოდ, ამ კანონის V კარის მიხედვით, “სახელმწიფო რწმუნებული საქართველოს პრეზიდენტის წარმომადგენელია საქართველოს კანონმდებლობით განსაზღვრულ ტერიტორიულ ერთეულებში ან ცალკეულ დავალებათა შესასრულებლად”.

მიხეილ სააკაშვილის პრეზიდენტობის დასაწყისშივე (2004 წლის 11 თებერვალს) გაიზარდა პრეზიდენტის რწმუნებულის უფლება-მოვალეობანი; კერძოდ, “საქართველოს მთავრობის სტრუქტურის, უფლებამოსილებისა და საქმიანობის წესის შესახებ” საქართველოს კანონის მიხედვით (თავი VIII, მუხლი 271), “სახელმწიფო რწმუნებული - გუბერნატორი “კანონით დადგენილი წესით ახორციელებს სახელმწიფო ზედამხედველობას ადგილობრივი თვითმმართველობის ორგანოების საქმიანობაზე; დ) საქართველოს კონსტიტუციის 73-ე მუხლის პირველი პუნქტის „ი” ქვეპუნქტით გათვალისწინებულ შემთხვევებში საქართველოს პრეზიდენტს წარუდგენს წინადადებებს საკრებულოს საქმიანობის შეჩერების ან დათხოვნის თაობაზე, თუ მისი მოქმედებით საფრთხე შეექმნა ქვეყნის სუვერენიტეტს, ტერიტორიულ მთლიანობას, სახელმწიფო ხელისუფლების ორგანოთა კონსტიტუციური უფლებამოსილებების განხორციელებას...”⁹

შდრ.: მთავრობის მიერ 2013 წლის 31 ოქტომბერს მოწონებული კანონპროექტის საფუძველზე, ე.წ. რეგიონულ მმართველობას დაემატება თვითმმართველობითი კომპონენტი - მუნიციპალიტეტებში არჩეული დეპუტატებით შექმნილი რეგიონული საბჭო... წარმოდგენილი საკანონმდებლო აქტით რეგიონული მმართველობა იძენს რეგიონული თვითმმართველობის ფუნქციებს, რითაც, ფაქტობრივად, სრულდება და საბოლოოდ კანონდება საქართველოს მოწყობის რეგიონული/ფედერაციული/ მოდელი, რომელსაც საფუძველი ჩაეყარა ე. შევარდნაძის მმართველობის დროს.

2. ტერმინ “რეგიონის” სემანტიკის მიზანმიმართული დავიწროება.

წარმოდგენილ კანონშიც და ქართული პოლიტიკური ელიტის ტერმინოლოგიაშიც მარგინალური მნიშვნელობითაა დამკვიდრებული მსოფლიოში

⁶ ვრცლად იხ. მიტროპოლიტი ანანია ჯაფარიძე, “რეგიონალიზმი შეაფერხებს ეროვნულ კონსოლიდაციას“ <http://gtu.ge/books/teologia/regkons.pdf>; აქვეა ამ ტიპის “რეგიონალიზმის” ადეკვატური კრიტიკაც.

⁷ ერთ-ერთი პირველი იყო თეიმურაზ შაშიაშვილი - პრეზიდენტის რწმუნებული იმერეთში /რომელთან საუბარში დავაზუსტე მისი დანიშვნის სამართლებრივ-იურიდიული გარემოებები/

⁸ საქართველოს პარლამენტის უწყებანი, 1997 წელი — N 17-18.

⁹ საქართველოს კანონი, საქართველოს მთავრობის სტრუქტურის, უფლებამოსილებისა და საქმიანობის წესის შესახებ http://www.government.gov.ge/index.php?lang_id=A.&sec_id=41; იხ., აგრეთვე: საქართველოს პრეზიდენტის ბრძანებულება N 406; 2007 წლის 27 ივნისი /“სახელმწიფო რწმუნებულის – გუბერნატორის დებულების დამტკიცების შესახებ“/.

ფართოდ გამოყენებული ტერმინები: “რეგიონი”; ამ თემაზე ვერცლად სხვაგან გვაქვს მსჯელობა¹⁰ აქ მოკლედ ვიტყვი:

“რეგიონს” სამი ძირითადი მნიშვნელობა აქვს:

- **მსოფლიოს ან ქვეყნის რომელიმე ნაწილი** კონკრეტული ადმინისტრაციული საზღვრების გარეშე; შდრ.: კავკასიის რეგიონი; საქართველოს შავიზღვისპირა რეგიონი.

- დედაქალაქის გარეთ არსებული ეკონომიკურ-ინდუსტრიული, ეკოლოგიური... **სივრცე** კონკრეტული ადმინისტრაციული საზღვრების გარეშე;

- ისტორიული რეალობის გათვალისწინებით **შექმნილი** ქვეყნის ავტონომიური ადმინისტრაციული ერთეული თავისი **კონკრეტული საზღვრებითა** და ხელისუფლებით, ზოგჯერ პრეზიდენტითაც კი (მაგ., ლოზანას ჰყავს თავისი პრეზიდენტი (იტალია))¹¹.

საქართველოს მთავრობის ყოფილი პირველი ვიცე-პრემიერის, რეგიონული განვითარებისა და ინფრასტრუქტურის ყოფილი მინისტრის **დავით ტყეშელაშვილის ხელმძღვანელობით** საქართველოს რეგიონული განვითარების კომისიამ /ევროსაბჭოს ექსპერტების მონაწილეობით/ 2009 წელს მოამზადა სახელმწიფო დოკუმენტი, სადაც **“რეგიონის” ასეთი დეფინიციაა:** “თვითმმართველობის დონეზე “რეგიონის” ქვეშ იგულისხმება მუნიციპალიტეტები და თვითმმართველი ქალაქები (სულ 69, აქედან 5 თვითმმართველი ქალაქი)”... მმართველობის დონეზე “რეგიონად” განიხილება სახელმწიფო რწმუნებულის - გუბერნატორის - კომპეტენციების გავრცელების ტერიტორიული არეალი”¹².

უფრო შორს წავიდა “რეგიონული განვითარებისა და ინფრასტრუქტურის სამინისტროს” ამჟამინდელი მინისტრის მოადგილე **ბ-ნმა თენგიზ შერგელაშვილი, რომელმაც** 2013 წლის 5 აპრილს საქართველოს საპატრიარქოს ქართულ უნივერსიტეტში გამართულ სამეცნიერო კონფერენციაზე განაცხადა, რომ **რეგიონად განიხილება გუბერნატორის სამოქმედო ადმინისტრაციული ერთეული, რომელშიც იგეგმება წარმომადგენლობითი საბჭოების ამოქმედება /თვითმმართველობის კომპონენტების დანერგვა/ და სამხარეო ბიუჯეტის შემოღება...**¹³

ამ კონტექსტშია განსახილველი საქართველოს შესახებ ევროსაბჭოს ერთ-ერთი ოფიციალური განცხადების სათაურიც: **“ადგილობრივი და რეგიონული**

¹⁰ ტ. ფუტყარაძე, საქართველოს სახელმწიფო ენა, ე.წ. რეგიონული ენები, რეგიონალიზმი და საქართველოს უსაფრთხოების კონცეფცია, საქართველოს საპატრიარქოს ანდრია პირველწოდებულის სახელობის ქართული უნივერსიტეტის მიერ ორგანიზებული სამეცნიერო კონფერენცია: “საქართველოს ადგილობრივი თვითმმართველობის და რეგიონული განვითარების თანამედროვე გამოწვევები”; თბ., 5 აპრილი, 2013 წელი.

¹¹ იხ., მაგ., ვებსტერის ლექსიკონი /<http://www.merriam-webster.com/dictionary/regionalism>

¹² http://icsrpa.org.ge/images/DR_Geo.pdf

¹³ ეს იდეა რეალიზებულია ზემოთ განხილულ “კოდექსში”; იხ., აგრეთვე: “საქართველო “მომზადებული უნდა შეხვდეს იმ დროს, როცა საქართველო რეალურად დადგება რეგიონული მოწყობის საკითხის გადაწყვეტის წინაშე, რომელიც გულისხმობს არა მარტო ცენტრალური ხელისუფლების გაგრძელებას რეგიონულ დონეზე, არამედ, ასევე, რეგიონული წარმომადგენლობითი ორგანოების შექმნას“

http://www.isg.gov.ge/index.php?lang_id=GEO&sec_id=301&info_id=1181

http://www.isg.gov.ge/files/_2358_384382_ActionPlan.pdf

დემოკრატია საქართველოში¹⁴. აშკარაა, რომ საქართველოს პოლიტიკური ელიტისა თუ ექსპერტთა ერთი ნაწილი ტერმინ “რეგიონის” ქვეშ გულისხმობს მხოლოდ “კონკრეტული საზღვრების მქონე ადმინისტრაციულ ერთეულს”...

მთლიანობაში, მრჩება შთაბეჭდილება, რომ საქართველოს მოსახლეობას გაუმართლებელი ბარბაროზებით: “რეგიონი”, “რეგიონალიზმი” ფსიქოლოგიურად აგუებენ მყიფე კონსტრუქციის ფედერაციული მოწყობისათვის.

3. ისტორიული კონტექსტის გაუთვალისწინებლობა.

საქართველოს ადმინისტრაციულ-ტერიტორიული მოწყობის სწორი დაგეგმვა შეუძლებელია ჩვენი ქვეყნის ისტორიული გამოცდილების ანალიზის გარეშე. ქართულ ისტორიოგრაფიაში **პროგრესულ პოლიტიკურ მოღვაწეებად ითვლებიან** ის პიროვნებები, რომლებიც თავიანთი მსოფხედველობითა და პრაქტიკული საქმიანობით ხელს უწყობდნენ ერთიანი სახელმწიფოებრივი და ეკლესიური ცნობიერების განვითარებას (დავით კურაპალატი, ბაგრატ III, დავით აღმაშენებელი, გიორგი III, თამარ მეფე, გიორგი ბრწყინვალე...); **ევროპისა თუ აზიის ისტორიაშიც დიდ მოღვაწეებად მიიჩნევიან ქვეყნის გაერთიანებაზე ორიენტირებული ლიდერები.**¹⁵

4. ევროპული კანონმდებლობის იგნორირება.

2004 წელს საქართველოს პარლამენტის მიერ რატიფიცირებული (26.10.2004 წლის N 515-III ს დადგენილება) “ევროპული ქარტია ადგილობრივი თვითმმართველობის შესახებ (სტრასბურგი, 15.X.1985)” არ გვავალდებულებს, რომ **მცირე ტერიტორიის მქონე** საქართველომ განავითაროს ე.წ. რეგიონალური თვითმმართველობა; დემოკრატიული სულისკვეთების **ამ დოკუმენტის დირექტულებები სავსებით იქნება დაცული**, თუკი გაძლიერდება სოფლის თვითმმართველობა და შენარჩუნდება მუნიციპალიტეტური თვითმმართველობა.

და რაც მთავარია: ევროპული კანონმდებლობა ოფიციალურად არ ითხოვს ე.წ. რეგიონული მმართველობისა თუ თვითმმართველობის ჩამოყალიბება-გაძლიერებას; **მეტიც:** ადგილობრივი თვითმმართველობის შესახებ ევროპულ ქარტიაში საერთოდ არ არის ნახსენები ტერმინები: “რეგიონული თვითმმართველობა” და “რეგიონული მმართველობა”.

5. ოკუპირებული აფხაზეთისა და ცხინვალის მხარის დაბრუნების პერსპექტივის არასწორი გააზრება.

ზოგი გულუბრყვილო პოლიტიკოსი შეიძლება ფიქრობს, საქართველოს რეგიონული/ფედერაციული/ ანუ, ქართულად რომ ვთქვათ, “**სამხარეო მოწყობით**” გაიოლდება აფხაზეთისა და ცხინვალის მხარის “**რეინტეგრაცია**”.

¹⁴ http://www.coe.int/t/dgap/tbilisi/news/2013_20_03_ge.asp

¹⁵ გერმანიაში - ოტო ფონ ბისმარკი, თურქეთში - ათათურქი, ირანში - შაჰ-აბასი, რუსეთში - პეტრე... ვრცლად იხ.: ს. ვარდოსანიძე, მ. ჯიბუტი, ტ. ფუტყარაძე, “მცდარ იდეაზე დაფუძნებული რეფორმა — საფრთხე საქართველოს აწმყოსა და მომავლისათვის“ http://sangu.edu.ge/?page_id=3004. წერილი მომზადდა საპატრიარქოს უნივერსიტეტში ჩატარებული კონფერენციის „საქართველოს ადგილობრივი თვითმმართველოაზების და რეგიონული განვითარების თანამედროვე გამოწვევები“; თბ., 5 აპრილი, 2013 წელი/ შედეგების შესაბამისად.

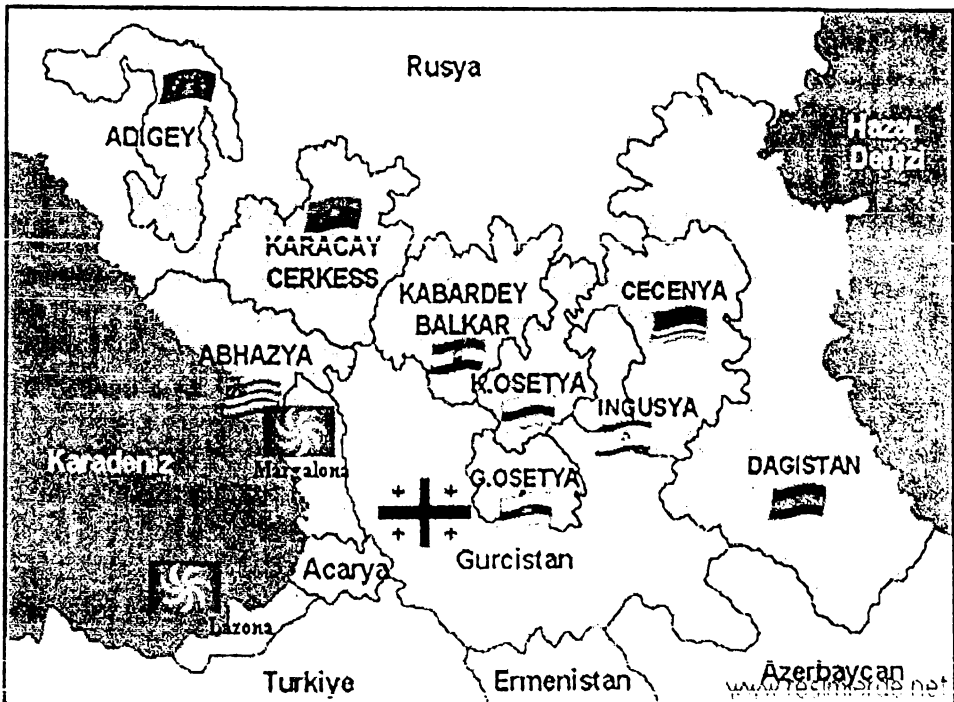
ჩემი აზრით, აგრესიული მეზობლების გეოპოლიტიკურ ველში მყოფი საქართველოსათვის მეტად საზიფათოა საქართველოს სხვა მხარეებშიც ე.წ. რეგიონული თვითმმართველობის შექმნა. ევროპული დემოკრატიის დასამკვიდრებლად კი უმჯობესია, გავაძლიეროთ **სოფლის/თემისა და მუნიციპალიტეტის თვითმმართველობა**. საქართველოს სხვა მხარეებში ე.წ. რეგიონული საბჭოების დაშვებით აფხაზეთს ვერ დავიბრუნებთ; მეტიც, გარედან მართულ ახალ ე.წ. სეპარატისტულ “რეგიონებს” მივიღებთ.

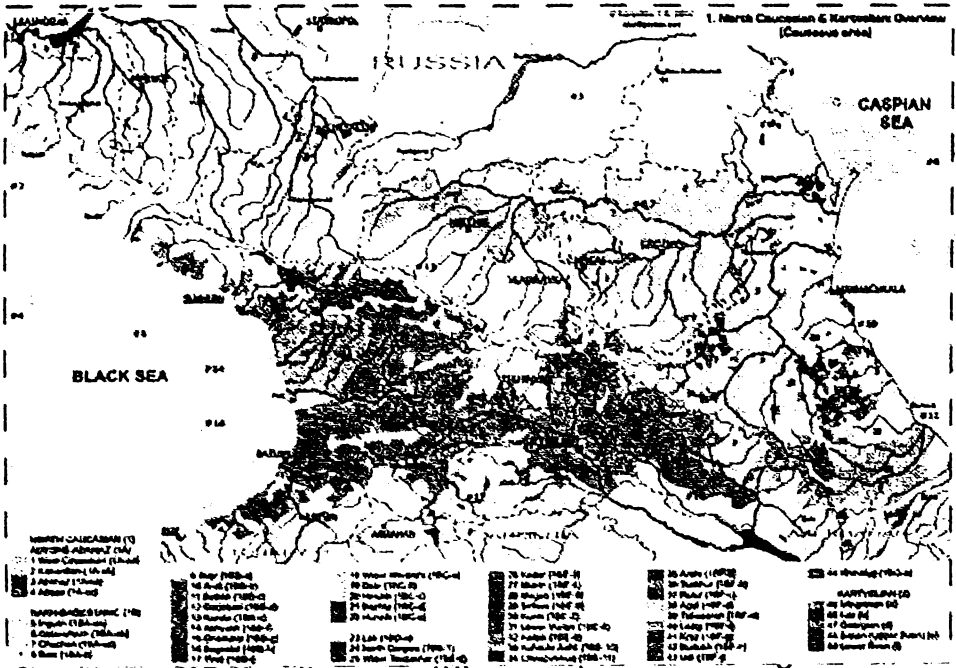
...**საქართველოს ტერიტორიული მთლიანობის აღსადგენად სულ სხვა ტიპის აქტივობებია განსახორციელებელი.**

საქართველოს დანაწევრების მიზნით რეგიონალიზმისა თუ რეგიონული ენების დამკვიდრებით გამოწვეულ რეალურ საფრთხეებს ზოგი დაინტერესებული პირი ე.წ. ფობიებად, საფრთხეებზე არგუმენტებით მოსაუბრეთ კი - ნაციონალისტებად აცხადებს... ამგვარი დემაგოგიით ხდება საზოგადოების ყურადღების მოღუნება... ამ დროს კი მთელ მსოფლიოში გეგმაზომიერად და ინტენსიურად ვრცელდება საქართველოს სასიცოცხლო ინტერესების საწინააღმდეგო იდეოლოგიემები, ე.წ. გამოკვლევები და რუკები, სადაც უსაფუძვლოდაა შემცირებული ქართული ენის გავრცელების არეალი ...

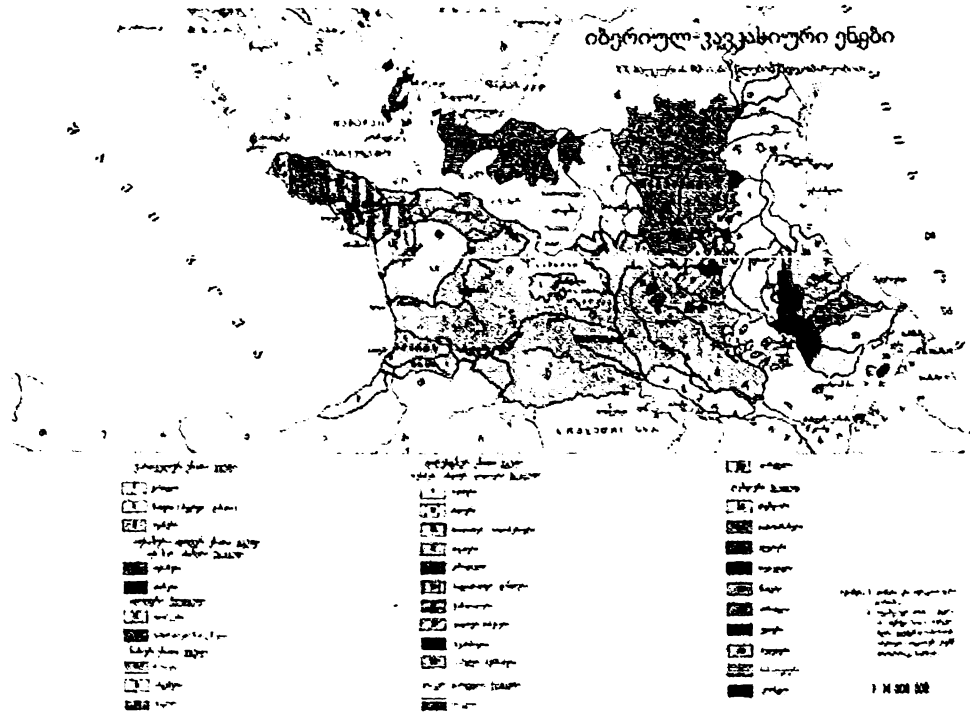
მსჯელობას დავასრულებ საინფორმაციო ომის კონტექსტში საქართველოს შესახებ ფართოდ გავრცელებული რამდენიმე “ეთნოლინგვისტური” რუკის დამოწმებით:

თურქულენოვანი რუკა /<http://tinyurl.com/ct98yrp/>: (რუკა-1)

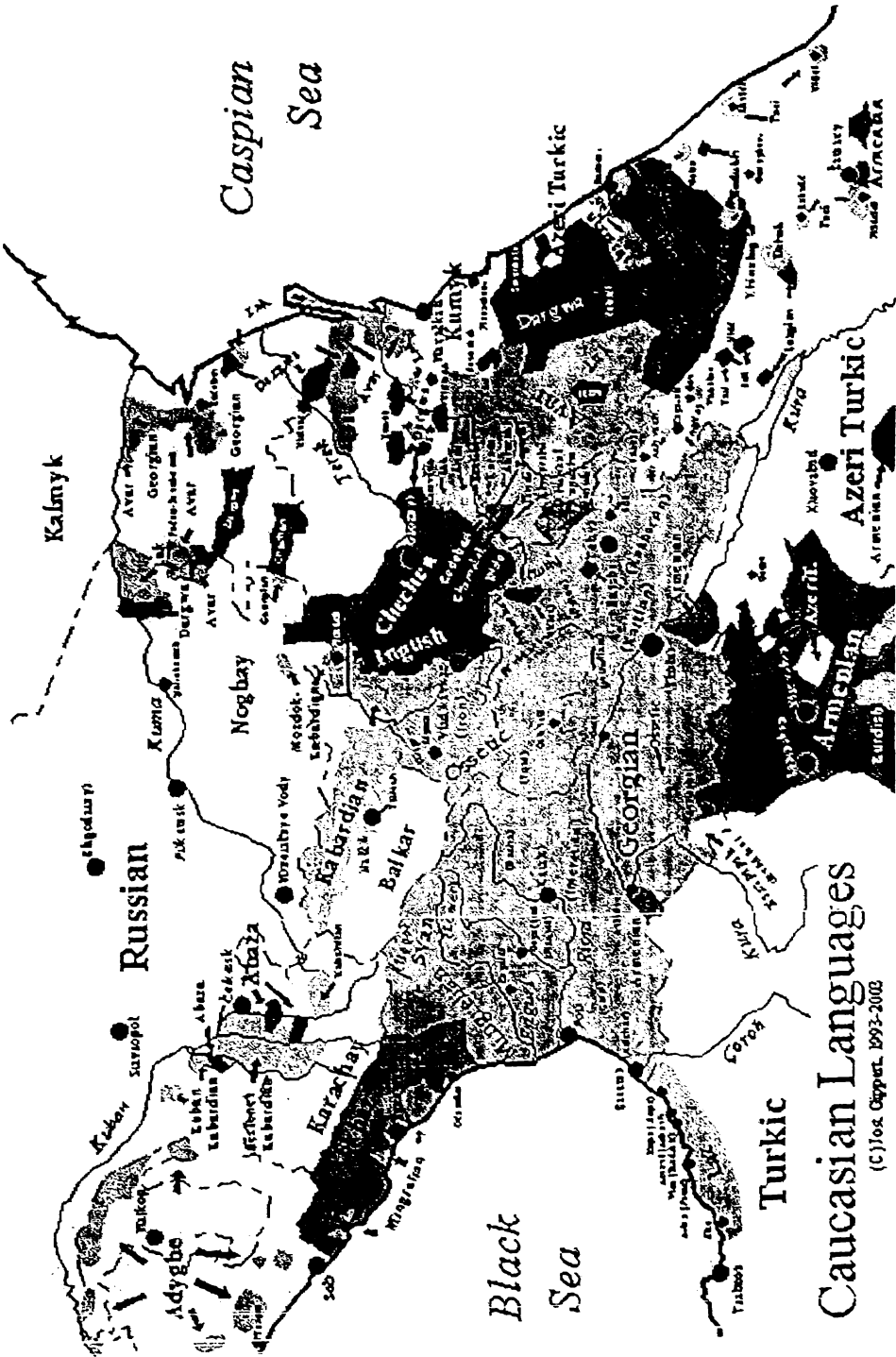

iber_cavk_map.html/:(რუკა-3)

ინგლისურენოვანი რუკა /<http://titus.uni-frankfurt.de/didact/karten/kauk/kaukasm.htm/>: (რუკა-4)

Caucasian Languages
(C) Jos Gypert, 1993-2002

დასკვნის სახით:

1. ჩვენი ქვეყნის ურთულესი მდგომარეობა (ოკუპირებული ტერიტორიები, გეოპოლიტიკური ვექტორების გზაჯვარედინები...) გვაიძულებს, სერიოზულად ვიფიქროთ, თუ როგორ მოხდეს ცენტრალური მმართველობისა და ადგილობრივი თვითმმართველობის ისე გამიჯვნა, რომ **სხვათა გეოპოლიტიკურ ამბიციებს** არ შეეწიროს ქართული სახელმწიფოს **სასიცოცხლო ინტერესები** და, ამავე დროს, დასულ იქნეს დემოკრატიული ღირებულებები.

ვფიქრობ, აქტიური გეოპოლიტიკური **დაპირისპირების ეპიცენტრში** მოქცეული მცირემიწიანი საქართველოსათვის ყოველად გაუმართლებელია **ე.წ. რეგიონული დემოკრატიის ნიღბით** ქვეყნის დანაწევრების დაკანონება; მით უმეტეს, თუკი ამგვარი დანაწევრების იდეოლოგიურ ბაზად გამოყენებული იქნება **ოკუპაციისა და ანექსიის პირობებში ხელოვნურად შექმნილი ე.წ. რეგიონული** ენებისა თუ ეთნიკური უმცირესობების **საზღვრები**¹⁶.

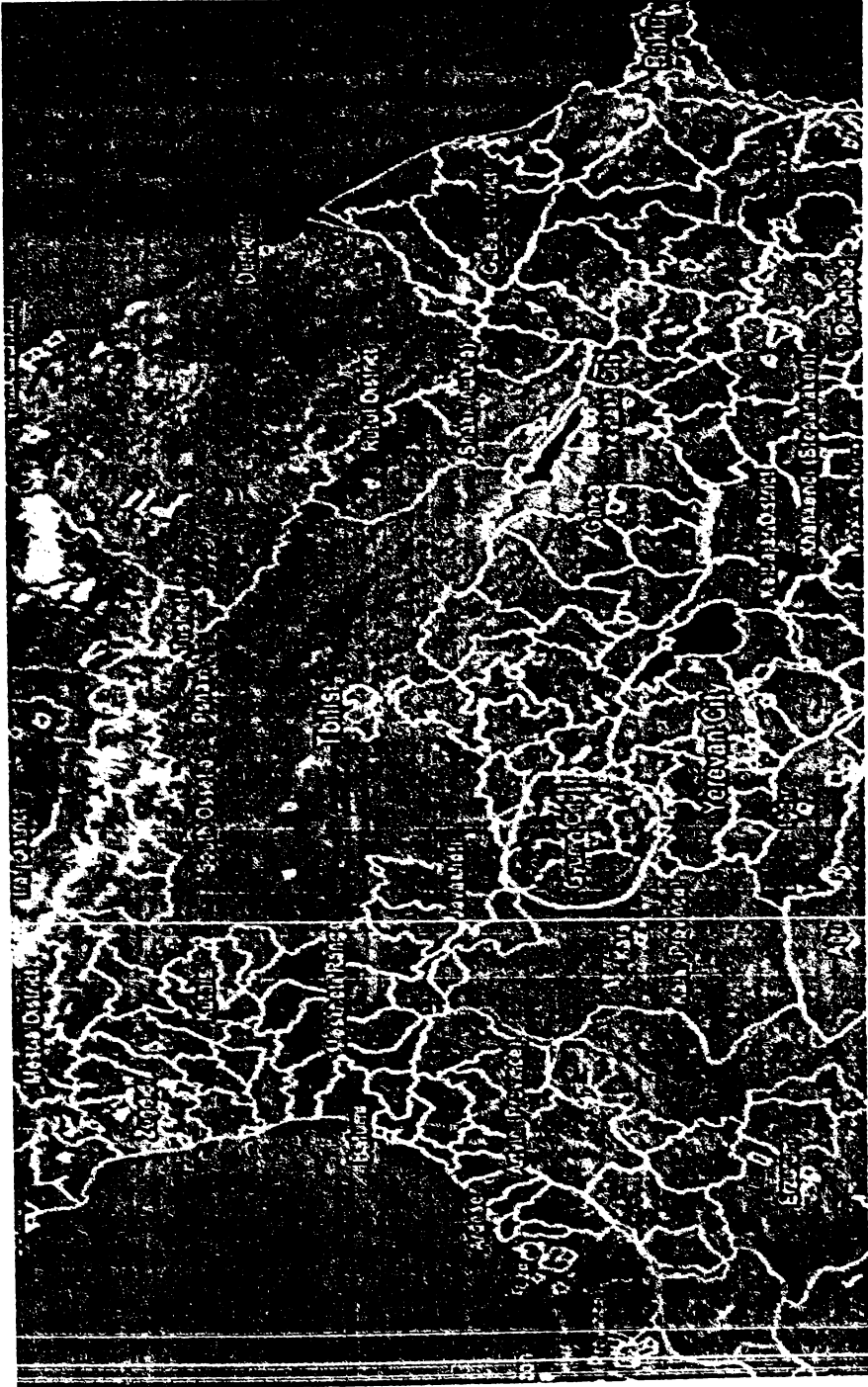
2. “რეგიონული განვითარებისა და ინფრასტრუქტურის სამინისტროს “უნდა შეეცვალოს სახელი; ამ სამინისტროს უნდა ეწოდოს: “**თვითმმართველობისა და სამხარეო ინფრასტრუქტურის განვითარების სამინისტრო**”¹⁷.

¹⁶ ამ მიმართულებით მსჯელობისათვის ვრცლად იხ.: ტ. ფუტყარაძე, ე. დადიანი, რ. შეროზია, “ევროპული ქარტია რეგიონული ან უმცირესობის ენის შესახებ” და საქართველო”, ქუთაისი, 2010; T. putkaradze, E. Dadiani, R. Serozia; “European Charter for Regional or Minority Languages” and Georgia”, Kutaisi, 2010; <http://www.scribd.com/doc/35702700/Tariel-Putkaradze-Eka-Dadiani-Revaz-Serozia-2010>

¹⁷ თ. შერგულაშვილის მიერ მომზადებული კანონპროექტის განხილვა შედგა 2013 წლის 18 ოქტომბერს “შერატონ მეტეხი პალასში” ჩატარებულ ეროვნულ კონფერენციაზე: “ადგილობრივი თვითმმართველობა საქართველოში - რეალობა და პერსპექტივები” /პროექტი დააფინანსა ნორვეგიის სამეფოს საგარეო საქმეთა სამინისტრომ/.

ეროვნული კონფერენციის იდეის ავტორებმაც /ადგილობრივი თვითმმართველობის ეროვნული ასოციაციის ლიდერებმა: მამუკა აბულაძე, დავით ზარდიაშვილმა, დავით მელუამ, მიხეილ ჯიბუტმა.../ და კონფერენციის სხვა მონაწილეებმაც (მამუკა გიორგაძემ, პაატა კოლუაშვილმა, ნოდარ ნათაძემ, ტ. ფუტყარაძემ...), ცალსახად ნეგატიურად შეაფასეს კანონპროექტის ის ნაწილი, რომელიც ვთავაზობს “შუნიციპალიტეტთა რეგიონული გაერთიანების” დამკვიდრებას. მძაფრი კრიტიკის მიუხედავად, მხოლოდ კოსმეტიკური ცვლილებების შემდეგ საქართველოს მთავრობამ 2013 წლის 31 ოქტომბერს მაინც მოიწონა “საქართველოს ორგანული კანონი ადგილობრივი თვითმმართველობის კოდექსი “... ახლა ჩერი საქართველოს პარლამენტზეა.

P.S. საქართველოს დანაწევრების ჩვენ მიერ კრიტიკულად გაანალიზებული იდეოლოგია პირველ რიგში განსახილველია გიუმრის სამხედრო ბაზის კონტექსტში:

TARIEL PUTKARADZE

NEW LANDMINES AGAINST GEORGIA'S STATEHOOD

Since the proclamation of Georgia's independence there have been attempts to stir up the opposition of inhabitants of Georgian historical provinces, ethnic Georgians or migrants resided in the given areas, against the central government.

Referring briefly to the conflict in Abkhazia and Tskhinvali region I posit that in reality **there are no so-called *ethno-conflicts***. In fact, in both cases groups ruled by the Russian empire, - among them consisting of not only ethnic Abkhazians, Russians, Armenians, and a part of Ossetians, but also a part of Georgians, - ran up against Georgian state.

In this paper I deal with a factor – namely an artificial division of Georgia into regions, - aimed at encouraging the emergence of conflict centers. To make my arguments clearer I summon the code concerning the local governance approved by the Georgian government (31.10.2013); essentially the document consists of well-drafted statements. However, in the strained field of Geo-political ambitions within which the Georgian state operates – **in the central part of the Caucasus** – the document contains serious risks, namely, the VII chapter –“**Regional Unification of Municipalities**”.

Above all, I would like to note that as a rule “the code on self-governance” should not have the paragraphs about the so-called “regional governance”. What is more important, when compared to the previous regulation the representative of central government in the given region **becomes the first person of executive government of the regional representative council**.

I think that **regional council**, which at the present stage of development is confined, as if, to solely economic activities will (and not in the distant future) serve a purpose for tearing off some border territories of Georgia under the influence exerted by strong Geo-political neighbors.

My conclusions are grounded by a certain number of circumstances:

1. **The dynamics of growth of functions of the so-called regional government;**
2. **Deliberate narrowing of the semantics of the term “region”;**
3. **Disregarding the historical context;**
4. **Ignoring European regulations;**
5. **Inaccurate reflection of the prospect of regaining occupied Abkhazia and Tskhinvali region....**

I think Georgia should establish two levels of the self-governance, in which the first level will be represented in the villages and the second in the regional centers. As for the so-called “regional self-governance” it looks redundant in the country of small territories.

მიხეილ ქართველიშვილი

საბჭოთა ანტირელიგიური პროპაგანდის ასახვა ქართულ ბეჭდურ მედიამში 1953-1964 წლებში (გაზეთ “სახალხო განათლების” მიხედვით)

თანამედროვე დასავლურ და რუსულ საისტორიო მეცნიერებაში დიდი ყურადღება ექცევა საბჭოთა იდეოლოგიური პოლიტიკის შესწავლას, სადაც მეცნიერთა განსაკუთრებული ინტერესის სფეროს წარმოადგენს ანტირელიგიური პროპაგანდის ცალკეული მახასიათებლები და თავისებურებები. ამ კუთხით ერთ-ერთი საინტერესო პერიოდია ნიკიტა ხრუშჩოვის მმართველობა, რომლის განაალიზებისკენ სწრაფვაც საკმაოდ დიდია, თუმცა ქართულ ისტორიოგრაფიაში 1953-1964 წლების საბჭოთა ათეისტური პოლიტიკა მხოლოდ ფრაგმენტულად არის შესწავლილი (მ. ქართველიშვილი, 2012, გვ. 176), რასაც, თავის მხრივ, თავისი ობიექტური თუ სუბიექტური მიზეზები აქვს.

ნიკიტა ხრუშჩოვის იდეოლოგიური პოლიტიკის ერთ-ერთ უმნიშვნელოვანეს მიმართულებას წარმოადგენდა დესტალინიზაცია¹, რაც თავის თავში გულისხმობდა ყოველდღიურ ცხოვრებაში სტალინისეული მიღწევების სრულ უარყოფასა და გადაფარვას (პ. ჯონსი, 2006, გვ. 8). აღნიშნული მიდგომა შეეხო სტალინის რელიგიურ პოლიტიკასაც (ბ. ბოჩიურკივი, 1965, გვ. 312-330), რომელმაც, როგორც ცნობილია ჯერ კიდევ 30-იანი წლების მიწურულიდან და განსაკუთრებით მეორე მსოფლიო ომის დროიდან მნიშვნელოვანი ლიბერალიზაცია განიცადა, შეჩერდა ანტირელიგიური აგიტაცია და ეკლესია-მონასტრების ნგრევა, რუს სასულიერო იერარქებს მიეცათ საშუალება აერჩიათ პატრიარქი, მიუხედავად იმისა, რომ ჯერ კიდევ ომის წლებში 1944 წელს მიღებულ იქნა დადგენილება “მეცნიერულ საგანმანათლებლო პროპაგანდის მოწყობის შესახებ” (მ. ხუციშვილი, 1988, გვ. 7), მორწმუნეთა და სასულიერო პირთა შევიწროვება არ განახლებულა, ადგილი არ ჰქონია არც ანტირელიგიურ პროპაგანდას, 1947 წელს ოფიციალურად გაუქმდა “მებრძოლ უღმერთოთა კავშირი”.

სწორედ ამიტომ დესტალინიზაციის პოლიტიკის ერთ-ერთ უმნიშვნელოვანეს შემადგენელ ნაწილს სწორედ ანტირელიგიური პროპაგანდის გაძლიერება წარმოადგენდა; საინტერესოა, ის ფაქტიც, რომ ეს მიმართულება ჯერ კიდევ ცნობილ სკკპ XX ყრილობამდე გააქტიურდა. მან ფაქტობრივად ერთგვარად შეამზადა სტალინის პიროვნების კულტის კრიტიკა.

ნიკიტა ხრუშჩოვის ათეისტური პოლიტიკის გააქტიურება 1954 წლიდან იწყება, როდესაც ჯერ 7 ივლისს მიღებულ იქნა საიდუმლო დადგენილება²

¹ მკვლევართა ნაწილი მიიჩნევს, რომ დესტალინიზაცია ლავრენტი ბერიამ დაიწყო ამმოსაზრებაში არის საკმაოდ დიდი დოზით სიმართლის მარცვალი, თუმცა ვფიქრობთ, რომ ეს საკითხი საგანგებო და კომპლექსურ შესწავლას საჭიროებს, ამიტომ წინამდებარე ნაშრომში საისტორიო ტრადიციიდან გამომდინარე დესტალინიზაციის ავტორად ნიკიტა ხრუშჩოვს მივიჩნევთ.

² აღნიშნულ დადგენილებას საიდუმლოს ვუწოდებთ იმის გამო, რომ იგი მიღებიდან მხოლოდ და მხოლოდ შვიდი წლის შემდეგ გამოქვეყნდა, რის მიზეზებთან დაკავშირებითაც მეცნიერთა შორის დღემდე აზრთა სხვადასხვაობაა. ჩვენ ვიზიარებთ იმ მოსაზრებას, რომლის მიხედვითაც ეს დადგენილება პარტიული მუშაკებისთვის იყო გათვლილი და ფართო საზოგადოების ანტირელიგიური პროპაგანდისთვის მომზადებას ისახავდა მიზნად, თუმცა აშკარაა, რომ საკითხი დამატებით შესწავლას საჭიროებს.

“მეცნიერულ-ათეისტური პროპაგანდის და მათი გაუმჯობესების ღონისძიებების დიდი დანაკლისის შესახებ”, ხოლო შემდგომში, 10 ნოემბერს კი გამოქვეყნდა სკკპ ცენტრალური კომიტეტის დადგენილება მოსახლეობაში “მეცნიერულ-ათეისტური პროპაგანდის დროს დაშვებული შეცდომების შესახებ”. სწორედ ამ ორ დადგენილებას დაეფუძნა ანტირელიგიური პროპაგანდა.

საბჭოთა პროპაგანდაში, როგორც იდეოლოგიური პოლიტიკის ერთ-ერთ უმნიშვნელოვანეს მიმართულებაში აქტიურად იყო ჩაბმული ბექდური მედია, რომელსაც საბჭოთა ავტორიტარული ტიპის სახელმწიფოში განსაკუთრებული მნიშვნელობა ენიჭებოდა სააგიტაციო მუშაობისას. მისი ეს როლი ჯერ კიდევ რევოლუციამდე განსაზღვრა საბჭოთა სახელმწიფოს ერთ-ერთმა უმთავრესმა იდეოლოგმა და პრაქტიკულმა ფუძემდებელმა ვლადიმერ ლენინმა. იგი 1901 წელს თავის ცნობილ სტატიაში “რით დავიწყით?” წერდა: “გაზეთის როლი არ შემოიფარგლება მარტო იდეების გავრცელებით, მარტოოდენ პოლიტიკური აღზრდით და პოლიტიკური მოკავშირეთა მოპოვებით, გაზეთი არის არამარტო კოლექტიური პროპაგანდისტი და კოლექტიური აგიტატორი, არამედ კოლექტიური ორგანიზატორიც” (ვ. ლენინი, 1949, გვ. 13). საინტერესოა, ასევე ნიკიტა ხრუშჩოვის შეხედულებები ბექდურ მედიასთან დაკავშირებით; საილუსტრაციოდ მოვიყვანთ ციტატას მისი მიმართვიდან ჟურნალისტებისადმი, სადაც, ვფიქრობთ, ნათლად ჩანს მისი დამოკიდებულება ბექდური მედიისადმი: “ძვირფასო ამხანაგო ჟურნალისტებო! მწერლებს ჩვენ ვუწოდებთ პარტიის თანამემწეებს. ნუ ეწყინებათ მწერლებს, თუ მე ვიტყვი, რომ თქვენ ჟურნალისტები, არამარტო ერთგული თანამემწეები, არამედ პირდაპირ ხელქვეითნი — აქტიური მებრძოლნი ხართ მისი დიდი საქმისთვის. თქვენ მართლაც განუყრელნი ხართ პარტიასთან, როგორც კი დაგვჭირდება გადაწყვეტილების განმარტება და განხორცილება, თქვენ მოგმართავთ” (ნიკიტა ხრუშჩოვის გამოსვლა, 1959, გვ. 2).

ჩვენი ნაშრომი წარმოადგენს მცდელობას — გაანალიზდეს საბჭოთა ანტირელიგიური პროპაგანდის ასახვა საბჭოთა ბექდურ მედიაში გაზეთ “სახალხო განათლების” მიხედვით. ამ გაზეთით ჩვენი დაინტერესება გამოწვეულია იმ გარემოებით, რომ იგი წარმოადგენდა საქართველოს სსრ განათლების სამინისტროს, საქართველოს სსრ პროფესიული ტექნიკური განათლების სახელმწიფო კომიტეტისა და განათლების, უმაღლესი სკოლისა და სამეცნიერო დაწესებულებების მუშაკთა პროფკავშირის საქართველოს რესპუბლიკური კომიტეტის ორგანოს. გამოდიოდა თბილისში; კვირაში 2-ჯერ. დაარსდა 1928 წელს. “სახალხო განათლების“ ადრინდელი სახელწოდებებია: “განათლების მუშაკი“ (1928-1931), “კომუნისტური განათლება“ (1932-1938), “საბჭოთა მასწავლებელი“ (1938-1941, 1945-1947), 1947 წლიდან — “სახალხო განათლება“. გაზეთი აქვეყნებდა სტატიებს საყოველთაო-სავალდებულო განათლების, კომუნისტური აღზრდისა და სწავლების ხარისხის ამაღლების პრობლემების შესახებ. პროპაგანდას უწევდა მოწინავე სკოლებისა და მასწავლებელთა მუშაობის დადებითი გამოცდილების განზოგადებას და სხვა (ნ. შველიძე, 1985, გვ. 230). გაზეთში საინტერესოდ არის ასახული საბჭოთა ათეისტური პოლიტიკის საგანმანათლებლო ასპექტები, ჩვენი კვლევის მიზანს, ასევე, წარმოადგენს განვიხილოთ, თუ როგორ მოიაზრებდა საბჭოთა საქართველოს იმდროინდელი ხელისუფლება მასწავლებლის მნიშვნელობას ანტირელიგიურ პროპაგანდაში.

ჩვენს საკვლევ პერიოდში მასწავლებლების როლს ათეისტურ პროპაგანდაში ხაზი გაუსვა საქართველოს სსრ მინისტრმა გიორგი ჭიბლაძემ: “საბჭოთა მასწავლებლის მოვალეობას წარმოადგენს ღრმად დააუფლოს მოსწავლეები მეცნიერების ძირითად საფუძვლებს, ამავე დროს გასწიოს მეცნიერულ-ათეისტური პროპაგანდა მოსწავლე-ახალგაზრდობაში და მოსახლეობაში. ამ მხრივ წელს ჩვენმა სკოლებმა განსაკუთრებული მუშაობა უნდა გასწიონ. მოსახლეობისა და მოსწავლე-ახალგაზრდობის წინაშე სამეცნიერო-ათეისტური ხასიათის ლექცია-საუბრებით გამოსვლა თითოეული მასწავლებლის პირდაპირ მოვალეობას შეადგენს” (გ. ჭიბლაძე, 1954, გვ. 3).

საკვლევი პრობლემატიკის უკეთ გარკვევის მიზნით, საჭიროდ მიგვაჩნია ბეჭდური მასალის არსებული მონაცემების დაჯგუფება; პირველ ნაწილს წარმოადგენს ზოგადი ანტირელიგიური შინაარსის წერილები, ხოლო მეორე ნაწილში კი უნდა გავაერთიანოთ კონკრეტულ სამეცნიერო-სასწავლო დისციპლინებთან დაკავშირებული სტატიები.

ზოგადი ანტირელიგიური შინაარსის პროპაგანდით სტატიებს შორის ჩვენს საკვლევ პერიოდში პირველი სტატია გაზეთ “სახალხო განათლების” ფურცლებზე დაიბეჭდა 1954 წლის 1 სექტემბერს; მასში ხაზგასმულია ის ფაქტი, რომ “მოსწავლე ახალგაზრდობა ქვეყნის მომავალს წარმოადგენს, ამიტომ აუცილებელია, მისი, ბავშვობის ადრეული ასაკიდანვე, მარქსისტულ-ლენინური იდეოლოგიით აღზრდა, ზოგიერთი პარტიული თუ კომკავშირული ორგანიზაციის ხელმძღვანელები გამოდიან იქიდან, რომ სასწავლო პროგრამა აგებულია მატერიალისტურ საფუძვლებზე, საჭიროდ არ თვლიან ანტირელიგიურ პროპაგანდას, რაც პრინციპულად არ არის სწორი” (გ. ჭელიძე, 1954, გვ. 2).

ამავე საკითხს ეხმაურება 22 სექტემბრის მოწინავე სტატია “სკოლისა და მასწავლებლის ღვიძლი საქმე”, სადაც ვკითხულობთ: მიმდინარე “ამოცანა ის არის, რომ გადაჭრით ავამაღლოთ საბუნებისმეტყველო თუ სხვა დისციპლინების დონე და მეცნიერულ-ათეისტური პროპაგანდის ფართო გაჩაღებით უზრუნველვყოთ მოსწავლე ახალგაზრდობაში მებრძოლი მსოფლმხედველობის განუხრელად დანერგვა. მტკიცედ უნდა გვახსოვდეს, რომ მეცნიერულ-ათეისტური სულისკვეთებით გაუღნთილი, მარქსიზმ-ლენინიზმის პრინციპებით შედგენილი სასწავლო პროგრამები და სახელმძღვანელოები თავისთავად არაფერს არ მოგვცემს, თუ თითოეული მასწავლებელი არ მოემზადება ყოველი გაკვეთილისთვის და მის მაღალ იდეურ დონეზე; ჩატარებით მოსწავლეთა კომუნისტური აღზრდის მიზნით არ წარმართავს მთელ პედაგოგიურ პროცესს” (სკოლის და მასწავლებლის, 1954, გვ. 1). შემდგომში ყურადღება გამახვილებული მასწავლებელთა იდეური მომზადების განსაკუთრებულ დონეზე: “ამიტომაც საჭირო და აუცილებელი, რომ ახლა განსაკუთრებული ყურადღება მიექცეს თვით მასწავლებელთა იდეური ზრდის, მათი კულტურული ჰორიზონტის გაფართოებას და მეცნიერულ-პედაგოგიური დახელოვნების საქმეს” (სკოლის და მასწავლებლის, 1954, გვ. 1). ასევე, ყურადღება ექცევა, თუ როგორ უნდა მოხდეს მოსახლეობაში ათეისტური სულისკვეთების ჩამოყალიბება: “მოსახლეობის ფართო ფენებში, და განსაკუთრებით მშობელთა შორის ქმედითი მეცნიერულ-ათეისტური პროპაგანდის ვაჩაღება, ცხადია, უდიდეს გავლენას მოახდენს თვით მოსწავლეთა შორის რელიგიური ცრურწმენების აღმოფხვრაზე და ხელს შეუწყობს მსოფლიოში

ყველაზე მოწინავე მეცნიერული მსოფლმხედველობისა და მაღალი ზნეობის მქონე ახალგაზრდა თაობის აღზრდას” (სკოლის და მასწავლებლის, 1954, გვ. 1).

ანტირელიგიური პროპაგანდის ახალი მიმართულებაა გაშლილი სტატიაში “ახალგაზრდობის აღზრდისათვის მებრძოლი ათეიზმის სულისკვეთებით”; მასში ხაზია გასმული სკოლისა და მშობლების ერთობლივ მოქმედებაზე რელიგიური რწმენის წინააღმდეგ გაშლილ ბრძოლაში: “ცნობილია, რომ აღმზრდელობითი მუშაობის ერთ-ერთი აუცილებელი პირობაა სკოლისა და ოჯახის ერთობლივი, შეთანხმებული მუშაობა; ეს მით უმეტეს ანტირელიგიურ მუშაობაშია აუცილებელი. ცხადია, რომ სკოლას მეტად გაუძნელებდა მოსწავლეთა ანტირელიგიური აღზრდა, თუ ოჯახი რელიგიურად არის განწყობილი და ცრუმორწმუნოებას ნერგავს ბავშვებში. ამიტომაც სკოლას მართებს ფართოდ გაშალოს ანტირელიგიური მუშაობა თვით მშობელთა შორის, მათთან ერთად განიხილოს მოსწავლეთა ანტირელიგიური აღზრდის საკითხები, დასახოს და გაატაროს სათანადო ღონისძიებანი (ს. სიგუა, 1954, გვ. 2). ეს სტატია მნიშვნელოვანია, იმიტაც, რომ მასში ასევე დასმულია საკითხი რელიგიურ ღონისძიებებში მონაწილეთა წინააღმდეგ: “რელიგიური ცრუმორწმუნოება და რელიგიურ წეს-ჩვეულებათა შესრულებაში მონაწილეობა ერთსულოვან გაკიცხვას უნდა იმსახურებდეს თვით მოსწავლე ახალგაზრდობის, პირველ რიგში, კომკავშირული და პიონერული ორგანიზაციების მხრივ” (ს. სიგუა, 1954, გვ. 2). ათეისტური პოლიტიკის საინტერესო მიმართულებაა განვითარებული სტატიაში “გზა გადავუღობოთ რელიგიურ ცრურწმენებს”. მასში ხაზგასმულია, თუ ანტირელიგიურ პროპაგანდაში რა როლი შეიძლება შეასრულოს სკოლამ და სკოლის გარეთ მუშაობამ: “მეცნიერულ-ათეისტური აღზრდა ძირითადად სწავლების პროცესში ხორციელდება, მაგრამ იგი არ არის ერთადერთი გზა. ათეისტური აღზრდა სწავლების პროცესში შევსებული უნდა იქნეს კლასგარეშე სააღმზრდელო მუშაობით. კლასგარეშე მუშაობაში მთავარი ადგილი უკავია ათეისტური ხასიათის საუბრებსა და კლასგარეშე კითხვის მიმართულების მიცემას (ი. ძიძიგური, 1954, გვ. 4).

ანტირელიგიური კონკრეტულ დარგებზე დაყრდნობით, სასწავლო პროცესი დაეფუძნა, როგორც საბუნებისმეტყველო, ასევე ჰუმანიტარულ მეცნიერებებს. გარდა ამისა, გაზეთის ფურცლებზე დაიწყო კონკრეტული მაგალითების განხილვა, როდესაც მასწავლებლები პირად მაგალითს ყვებოდნენ, არსებული მიღწევების თუ ნაკლოვანებების მხრივ. მაგალითად, ქ. თბილისის 24-ე საშუალო სკოლის ქიმიის მასწავლებელი სტატიაში “მოსწავლეთა ათეისტური აღზრდის გამოცდილებიდან” აღნიშნავდა: “ქიმი, როგორც მეცნიერება მდიდარ მასალას იძლევა მოსწავლეთა მებრძოლი ათეისტური მსოფლმხედველობით აღზრდისთვის. ამიტომ ამ საგნის სასწავლო კურსის ყოველ თემას (სადაც ეს მოსახერხებელია) მე ვუკავშირებ ათეისტური აღზრდის საკითხებს (კ. კუჭავა, 1959, გვ. 2). აღსანიშნავია, ისიც, რომ საბჭოთა ანტირელიგიური პროპაგანდა მსგავს მიდგომებს უწყესებდა ფიზიკასაც, კერძოდ მიუთითებდნენ, რომ ფიზიკის სასწავლო კურსი წარმოადგენს ერთ-ერთ იმ დიდმნიშვნელოვან სასწავლო საგანს, რომელიც აცნობს მოსწავლეებს ბუნების მოვლენების წარმოშობისა და ცვალებადობის კანონზომიერებებს. ფიზიკა იმ მოცულობით და სისტემით, როგორითაც იგი სკოლაში ისწავლება, მდიდარ მასალას იძლევა მოსწავლეთა, მეცნიერულ ათეისტური აღზრდისათვის (ვ. კიკნაძე, 1960, გვ. 13).

ჰუმანიტარულ მეცნიერებებს შორის ანტირელიგიური პროპაგანდის თვალსაზრისით ყურადღება ექცევა ქართული ენასა და ლიტერატურას, სადაც განსაკუთრებული აქცენტი უნდა გაკეთდეს ნაწარმოებებში ათეისტური თემატიკის განვრცობა-განვითარებაზე. “მოსწავლეთა ათეისტურ აღზრდაში დიდად დაგვეხმარება მხატვრული ლიტერატურა, განსაკუთრებით ისეთი ნაწარმოებები, სადაც კარგად არის ასახული და გამოვლინებული რელიგიური ცრურწმენის მავნე შედეგები. ასეთ დროს საჭიროა, მასწავლებელმა ბავშვთა ყურადღება გაამახვილოს ისეთ ადგილებზე, რომლებშიც მოთხრობილია ცრუმორწმუნოების უარყოფითი გავლენა ცხოვრებასა და მდგომარეობაზე” (ი. ძიძიგური, 1959, გვ. 4). გარდა ამისა, ყურადღება კვლავ ეთმობა მასწავლებლების როლს, თუ როგორ უნდა შეირჩეს ესა თუ ის ნაწარმოები, როგორ უნდა გაშუქდეს, რას გაესვას ხაზი და ა.შ. “მასწავლებელმა, ჩვენი აზრით, ნაწარმოებთა სწავლებისას, განსაკუთრებული ყურადღება ცრურწმენის გამაღვივებელი ადგილების კრიტიკულ ანალიზს უნდა დაუთმოს. გაკვეთილების მომზადებისას, მასწავლებელმა წინასწარ უნდა აღნიშნოს შესაბამისი ადგილები და მოემზადოს სათანადოდ გაშუქებისათვის” (ა. ციხაძე, 1955, გვ. 3).

ამრიგად, დასკვნის სახით შეიძლება ითქვას, რომ 1953-64 წლებში საბჭოთა ანტირელიგიური პროპაგანდის განვითარებაში ქართული სინამდვილის გათვალისწინებით გაზეთ “სახალხო განათლება” მნიშვნელოვანი ადგილი უჭირავს. მას, გამომდინარე თავისი სპეციფიკიდან, მკვეთრად გამოკვეთილი პედაგოგიური ნიშა ჰქონდა დაკავებული და საგანმანათლებლო აგიტაციით იყო დაკავებული, მის ფურცლებზე გაშუქებული მიმართულებები ერთგვარ ტონის მიმცემად წარმოგვიდგებოდა, როგორც განათლების მუშაკებისათვის, ასევე მომავალი თაობებისთვის.

დამოწმებული ლიტერატურა

- გ. კიკნაძე, 1960** — გ. კიკნაძე, მეცნიერულ-ათეისტური აღზრდა საბჭოთა საქართველოში, თბ., 1960,
- კ. კუჭავა, 1959** — კ. კუჭავა, მოსწავლეთა ათეისტური აღზრდის გამოცდილებიდან. გაზ. “სახალხო განათლება”, 1959 წ. 11 თებერვალი.
- ვ. ლენინი, 1949** — ვ. ლენინი. თხზულებანი, მე-4 გამოცემა, თბ., 1949. ნიკიტა ხრუშჩოვის გამოსვლა, 1959 — ნ. ხრუშჩოვის გამოსვლა საბჭოთა ყურნალისტებთან მიღებაზე კრემლში 1954 წლის 14 ნოემბერს. გაზ. „კომუნისტი“. 1959 წ. 19 ნოემბერი.
- ს. სიგუა 1954** — ს. სიგუა, ახალგაზრდობის აღზრდისათვის მებრძოლი ათეიზმის სულისკვეთებით. გაზ. “სახალხო განათლება”, 1954წ. 27 ოქტომბერი. სკოლის და მასწავლებლის, 1954 — სკოლის და მასწავლებლის ღვიძლი საქმე. გაზ. “სახალხო განათლება”, 1954წ. 22 სექტემბერი.
- მ. ქართველიშვილი, 2012** — მ. ქართველიშვილი, ქართულ ისტორიოგრაფიაში ნიკიტა ხრუშჩოვის რელიგიური პოლიტიკის შესწავლის საკითხისათვის. ივანე ჯავახიშვილის სახელობის თბილისის სახელმწიფო უნივერსიტეტის ჰუმანიტარულ

მეცნიერებათა ფაკულტეტის საქართველოს ისტორიისა და მსოფლიო ისტორიის ინსტიტუტების ახალგაზრდა ისტორიკოსთა შრომები, I, თბ., 2012.

ნ. შველიძე, 1985 - ნ. შველიძე, „სახალხო განათლება“, ქართული საბჭოთა ენციკლოპედია, ტ. 9, თბ., 1985.

ი. ძიძიგური, 1954 – ი. ძიძიგური, გზა გადავულობოთ რელიგიურ ცრურწმენებს. გაზ. „სახალხო განათლება“, 1962 წ. 31 დეკემბერი.

ი. ძიძიგური, 1959 – ი. ძიძიგური, მეცნიერულ-ათეისტური აღზრდა დაწყებითი კლასების ქართულიენის გაკვეთილებზე. გაზ. „სახალხო განათლება“, 1959 წ. 15 აპრილი.

გ. ჭელიძე, 1954 – გ. ჭელიძე, ფართოდ გავაჩაღოთ მეცნიერულ-ათეისტური პროპაგანდა სკოლაში. გაზ. „სახალხო განათლება“, 1954წ. 1 სექტემბერი.

მ. ხუციშვილი, 1987 – მ. ხუციშვილი, საქართველოს ეკლესიის სოციალურ-პოლიტიკური პოზიცია XIX-XX საუკუნეებში, თბ., 1987.

გ. ჯიბლაძე, 1954 – გ. ჯიბლაძე, ახალი სასწავლო წელი. გაზ. „კომუნისტი“. 1954 წ. 1 სექტემბერი.

პ. ჯონსი, 2006 - P. Jones, Introduction: the dilemmas of de-Stalinization, წგნ.-ში The Dilemmas of Destalinisation A Social and Cultural History of Reform in the Khrushchev Era, Edited by Polly Jones, London and New York, Routledge, 2006.

ბ. ბოჩიურკივი, 1965- B. R. Bociurkiw. De-Stalinization and Religion in the U.S.S.R., International Journal, Vol. 20, No. 3, 1965.

MIKHEIL KARTVELISHVILI

DEPICTION OF SOVIET ANTIRELIGIOUS PROPAGANDA IN THE PRINT MEDIA OF 1953-1964 YEARS ACCORDING TO THE NEWSPAPER „SAKHALKHO GANATLEBA” ("PUBLIC EDUCATION")

Nowadays Georgian, Russian and European historiography pays serious attention to the scientific study of the Soviet Union's ideological policy. In my opinion, one of the most interesting objectives of such study is the Soviet antireligious policy and its individual characteristics.

The print media was actively involved in the Soviet antireligious propaganda, which was as an important direction of ideological policy in its own rights. In the Soviet totalitarian state the print media was used for agitation.

The present work is an attempt to analyze: the reflection of Soviet antireligious propaganda in Georgian print media according the newspaper "Sakhalkho Ganatleba"; and the role and function of this newspaper during the propaganda. The chronological framework of my research covers the period from 1953 to 1964 and discusses

different aspects of Nikita Khrushchev's antireligious policy. I chose "Sakhalkho Ganatleba" for the abovementioned purposes due to the fact that it reflects the educational trends of ideological politics, which are valuable sources for the scientific study of this period. We have analyzed the role of the media in order to better study the Soviet ideology in politics and everyday life of the Soviet people.

For more details of my research I have analyzed: the role of the media in the Soviet ideological policy and its effect on everyday life of the Soviet people. Attention is also paid to the central government's antireligious propaganda and its implementation in one of the union republic –Georgia's print media.

ლეილა ქველიძე

ნაჩიბ მაჭუჭუხის რომანების (“შირაზარი” და “როლოვისი”) ქართული თარგმანები

ნაჩიბ მაჭუჭუხის შემოქმედება ფართოდაა ცნობილი და დაფასებული როგორც არაბულ, ასევე დასავლურ სამეცნიერო წრეებში. მიუხედავად ამისა მისი შემოქმედება ქართველი მეცნიერებისათვის ჯერ კიდევ არ გამხდარა კვლევის საგანი. მკითხველისათვის უცნობი იყო ნაჩიბ მაჭუჭუხის რომანების ქართული თარგმანები, თუ მხედველობაში არ მივიღებთ ნოველების ქართულ ენაზე შესრულებულ რამდენიმე თარგმანს.

XX საუკუნის პირველი ათწლეულის მანძილზე ეგვიპტურ ლიტერატურაში მიმდინარეობდა ახალი ლიტერატურული სისტემის ჩამოყალიბების პროცესი, იქმნებოდა ახალი პროზაული ჟანრები – მოთხრობა, ნოველა, ნარკვევები, ესე. შეიქმნა ახალი ეგვიპტური ლიტერატურა, რომელშიც წამყვანი იყო რეალისტური მიმართულება, წარმოდგენილი სხვადასხვა ტიპის რომანებითა და ნოველებით. უნდა აღინიშნოს, რომ იდეოლოგიური და ესთეტიკური მსხვერვის მტანჯველი პროცესი, ახალი მხატვრული პრინციპებისა და კრიტერიუმების დანერგვა, რაც მღელვარედ და ხმაურით მიმდინარეობდა ნოველისტიკაში, რამდენადმე სხვაგვარად წარიმართა რომანულ ჟანრში.

მეოცე საუკუნის 30-იანი წლებიდან უკვე ისახება ახალი ეტაპი ეგვიპტური პროზის განვითარებაში. 30-40-იან წლებში ალი ალ-ჯარიმი, მუჰამედ ფარიდ აბუ ჰადადი, ადელ კამილი, ნაჩიბ მაჭუჭუხი გამოდიან როგორც ეგვიპტური ისტორიული რომანის შემქმნელები, “ფარაონული” და არაბულ-მუსლიმური თემატიკით. 40-50-იანი წლებისათვის არსებითად შეიცვალა დამოკიდებულება რომანისადმი. ამრიგად, “ახალი რომანის” წარმოშობა განპირობებული იყო საზოგადოებრივი მიზეზებით – ეგვიპტური ტრადიციული საზოგადოებრივი სტრუქტურების სწრაფი დაშლით, ქვეყანაში სულიერი კლიმატის ცვლილებით, ახალი მსოფლმხედველობის ჩამოყალიბებით. მნიშვნელოვნად შემცირდა რომანის მოცულობა, რამაც კრიტიკაში პოლემიკა გამოიწვია ზოგიერთი ნაწარმოების ჟანრობრივი კუთვნილების შესახებ.

30-იან წლებში გამოჩნდა მაჭუჭუხის მოთხრობები, რომლებშიც მწერალი ეხება თანამედროვე სოციალურ თემატიკას. ადრეული მოთხრობები შევიდა კრებულში - “სიგიჟის ჩურჩული”. აქ შეიძლება ვიპოვოთ ბევრი თემა და სახე, რომელიც შემდგომში მწერალმა განავითარა თავის რომანებში.

1939 წელს გამოვიდა მაჭუჭუხის პირველი რომანი “ბედის ტრიალი”. ეს იყო ისტორიული რომანი ძველი ეგვიპტის ცხოვრებიდან. მას მოჰყვა კიდევ ორი ისტორიული რომანი: “როდობისი” (1943) და “ბრძოლა თებესთვის” (1944), რომლებიც გაერთიანდა ე.წ. “ფარაონულ ციკლში”. მაჭუჭუხმა თავის რომანებში შემოიტანა ახლებური ხედვა და წინა პლანზე წამოსწია ხალხის, როგორც სოციალური ორგანიზმის, როლი ისტორიის მსვლელობაში (ვ. კირატიჩიჩკო, 1992, გვ. 11/).

მეორე მსოფლიო ომმა დიდი გავლენა იქონია მწერლის შემოქმედებაზე. 40-იან წლებში მან ისტორიული თემატიკიდან მთლიანად თანამედროვე სოციალურ თემატიკაზე გადაინაცვლა.

მაჭფუზის შემოქმედებაში ფაქტობრივად იწყება ახალი ეტაპი, მწერალი იწყებს ე.წ. კაიროს ციკლის რომანების შექმნას. იქმნება სრულიად ახალი, სოციალურ-საყოფაცხოვრებო ტიპის პირველი რომანი "კაიროული ციკლიდან". 1945 წელს გამოქვეყნდა — "ახალი კაირო". შემდგომ წლებში მას მოჰყვა კიდევ სამი რომანი: "ხან ელ — ხალილი" (1946), "შიდდაკის შესახვევი" (1947), "დასაწყისი და დასასრული" (1949).

ნაჯიბ მაჭფუზმა 1947 წლიდან კიდევ ერთი ტრილოგია შექმნა. ჟანრული თვალსაზრისით ის ენათესავება ოჯახურ ეპოპეას. რაც შეეხება მაჭფუზის მსოფლმხედველობრივ პოზიციას, მკვლევრები მასში პოულობენ ბერგსონის კონცეფციის, დარვინის ევოლუციური თეორიის, აგრეთვე, სოციალისტური იდეების კვალს.

მაჭფუზის ნაწარმოებებში როგორც საზოგადოების, ასევე პიროვნების ქცევაში დომინირებს ისლამის ეთიკური შეხედულებები.

უნდა აღინიშნოს, რომ ტრილოგიის ერთ-ერთმა წიგნმა "ბენი ალ-კასრეინი" უზარმაზარი წარმატება მოუტანა ავტორს, ხოლო კრიტიკოსებმა იგი "საუკუნის რომანად" მონათლეს.

ტრილოგიის დამთავრების შემდეგ მწერალმა მძიმე სულიერი კრიზისი გადაიტანა. ხუთი წლის (1952-1957წწ.) განმავლობაში თითქმის არც ერთი ნაწარმოები არ შეუქმნია, აპირებდა საერთოდ დაენებებინა თავი ლიტერატურისათვის. მოგვიანებით მაჭფუზი ამ პერიოდს იმით ხსნიდა, რომ 1952 წლის რევოლუციის შემდგომ ვერ გრძნობდა ძველი წყობის კრიტიკის მოთხოვნილებას.

ნაჯიბ მაჭფუზი ლიტერატურაში დაბრუნდა მხოლოდ 1959 წლის ბოლოს, როდესაც გაზეთ "ალ-აჰრამში" ცალკეულ თავებად გამოაქვეყნა დიდი რომანი "ჩვენი უბნის ბავშვები", რომელიც საზოგადოებამ არაერთგვაროვნად მიიღო და ეგვიპტეში მისი გამოცემა აიკრძალა კიდევ.

ეს რომანი მკვეთრად განსხვავდება მწერლის სხვა ნაწარმოებებისაგან და მიუთითებს მის იდეურ და შემოქმედებით ძიებებზე. რომანში მოქმედება კაიროს განაპირას ხდება და არც თუ ისე შორეულ წარსულში. ერთ კონკრეტულ "უბანში" იგულისხმება მთელი მსოფლიო, ხოლო, "ბავშვებში" — მთელი კაცობრიობა. შესაბამისად, რომანი ალევორიულია. მისი სიუჟეტი არის თავისუფალი ინტერპრეტაცია იუდაიზმის, ქრისტიანობისა და ისლამის წმინდა წიგნებისა, ხოლო მის გმირებში ადვილად ამოიცნობთ იესო ქრისტეს, მუჰამედს, მოსეს.

რომანში "ჩვენი უბნის ბავშვები" სინამდვილის ასახვა დაქვემდებარებულია სრულიად სხვა პრინციპზე, ის აღწერს არა გარემომცველ სინამდვილეს, არამედ თავის განზოგადებულ წარმოდგენას მასზე, ამასთან წინა პლანზე აყენებს სოციალური უსამართლობის პრობლემას, ამიტომაც მიმართავს პირობით, სიმბოლურ სახეებს.

"ბავშვებში" — ნაჯიბ მაჭფუზი ცდილობს, გადაჭრას რელიგიურ-ფილისოფიური პრობლემა — ურთიერთდამოკიდებულება მეცნიერებასა და

რელიგიას შორის. მაჭფუზი ცდილობს, მოხსნას წინააღმდეგობა რელიგიასა და მეცნიერებას შორის. მაჭფუზი საფუძვლზე უარყოფს ისლამში გავრცელებულ მესიანობის, ასევე ადამიანების თვითგანწმენდისა და თვითსრულყოფის იდეას. ამაში გამოიხატა მაჭფუზის დუალისტური შეხედულება ადამიანის ბუნებაზე.

ნაჯიბ მაჭფუზი ხალხს ასევე ართმევს იმის იმედს, რომ საზოგადოების გარდაქმნის როლს ისლამი შეასრულებს. ასეთი თამამი აზრი, ალევგორიული ფორმითაც კი, მაჭფუზამდე ეგვიპტურ ლიტერატურაში არავის გამოუთქვამს. ეს იყო არა უბრალოდ ტრადიციის რღვევა, არამედ მისთვის საშინელი დარტყმის მიყენება. თუმცა მწერლისათვის ეს სრულიადაც არ ნიშნავს რელიგიასთან სრული კავშირის გაწყვეტას. ამასთანავე, სოციალური სამართლიანობის დადგენის პერსპექტივას ის უკავშირებს ხალხის მეცნიერულ ცოდნასთან დაახლოებას.

რეაქცია მაჭფუზის ამ ნაწარმოებისადმი იყო ძალიან მღელვარე და წინააღმდეგობრივი. აქედან გამომდინარე, ცალკე წიგნად რომანი მხოლოდ 1967 წელს ბეირუთში გამოვიდა.

აღსანიშნავია, რომ 1960 წლიდან მწერლის სტილი კიდევ ერთხელ იცვლება. იგი უარს ამბობს წერის რეალისტურ მანერაზე და უფრო მოკლე, სწრაფსიუჟეტო რომანებზე გადადის. 1961 წლიდან თანმიმდევრობით გამოდის ნაჯიბ მაჭფუზის ექვსი რომანი: "ქურდი და ძაღლები" (1961), "მწყერები და შემოდგომა" (1962), "გზა" (1964), "ლალატი" (1965), "სალაყბო ნილოსზე" (1966) და "მირამარი" (1967).

ეს "მცირე" რომანები წარმოადგენენ განსაკუთრებულ ეტაპს მწერლის შემოქმედებაში. მაჭფუზ ალ-ალამი მას "ფილოსოფიურ ეტაპსაც" კი უწოდებს.

მწერალი არსებით მნიშვნელობას ანიჭებს ფსიქოლოგიური გამოხატვის საშუალებებს — შიდა მონოლოგებს, გმირის კამათს საკუთარ თავთან, მისი ემოციური მდგომარეობის გადმოცემას. თუმცა "მცირე" რომანები არ განეკუთვნებიან რომანების ფსიქოლოგიურ ტიპს, რომელიც იკვლევს ინდივიდუალურ ხასიათებს, ცალკეული პიროვნების ფსიქოლოგიას.

მწერლის მნიშვნელოვანი ნაწარმოებია "მირამარი". აღნიშნული რომანით ნაჯიბ მაჭფუზი დაუბრუნდა სოციალურ პრობლემატიკას. ალექსანდრიის პანსიონის "მირამარის" კედლებში მწერალი ერთმანეთთან შეყრის გმირებს, რომელთა ხასიათები, ზნეობრივი და საზოგადოებრივი პოზიციები განპირობებულია არა იდეოლოგიით, არამედ ცხოვრებით. თითოეულ მათგანს გააჩნია თავისი წარსული და რეალური ბიოგრაფია. სტილისტური თვალსაზრისით რომანი ტრადიციულ-რეალისტურია და მკვეთრად განსხვავდება ფილოსოფიური ჟღერადობის რომანებისაგან, თუმცა მასაც აქვს თავისი სიმბოლიკა. რომანის იდეური ცენტრი, სახე-სიმბოლო არის ზუჰრა. ზუჰრა არ არის მთხრობელის როლში, ის პანსიონში მომხდარი არც ერთი კონფლიქტის მონაწილე არაა, ზუჰრა მიზეზია ამ კონფლიქტებისა, განხეთქილების ვაშლია. იგი განასახიერებს მარად ახალგაზრდა ეგვიპტეს, მიმავალს საკუთარი გზით, რომელიც ძლევს სიძნელეებს. მასთან ურთიერთობაში გამოიკვდება და აშკარა ხდება სხვა პერსონაჟთა მრწამსი, პრინციპები და ზნეობრივი თვისებები. არც ერთი მათგანი არ წარმოადგენს ლიდერს, რევოლუციის საყრდენს, ეგვიპტის გზის გამკვლევს მომავლისაკენ.

რომან "მირამარს" დიდი გამოხმაურება მოჰყვა, როგორც ეგვიპტეში, ისე სხვა არაბულ ქვეყნებში. იგი შეიძლება განვიხილოთ, როგორც ციკლის

დამამთავრებელი რომანი, იდეურად და პრობლემურად დაკავშირებული "ჩვენი უბნის ზაცშეკბისაჲ".

თუკი შევეცდებით მოკლედ დავახასიათოთ ნაჯიბ მაჭფუზის მცირე რომანების ციკლი, ყველაზე მართებული იქნება, ვუწოდოთ მას იდეოლოგიური რომანები, ეს არის სრულიად ახალი რომანის ტიპი ეგვიპტურ ლიტერატურაში. (ვ. კირაპინკო, 2005).

ამრიგად, თავისი წარმოდგენების ჩარჩოებში ნაჯიბ მაჭფუზმა შეძლო დაეყენებინა ბევრი იდეოლოგიური პრობლემა, რომელიც აღელვებდა თანამედროვე ეგვიპტურ ინტელიგენციას. მწერალი აწარმოებს დაძაბულ იდეურ კამათს ცნობიერების ცრუ ფასეულობებთან, ტრადიციულ მუსლიმურ ფანატიზმთან, ყოფიერების აბსურდულობის ეგზისტენციალურ თეზასთან.

კითხვათა სიმრავლემ და სირთულემ, სერიოზულობამ, რომლითაც მაჭფუზი ეკიდება სხვადასხვა მხარეთა მოსაზრებებს, ცხოვრებით ნაკარანახევი გადაწყვეტილებების აუცილებლობამ — ყოველივე ამან განაპირობა რომანული თხრობითი ფორმების სიახლე და მრავალფეროვნება, ნაწარმოებების დიალოგიური სტრუქტურა, კოლიზიების სიმწვავე, სიმბოლოთა სიუხვე მის შემოქმედებაში. მაჭფუზმა "ოფიციალურად" შემოიტანა მაღალ ლიტერატურაში ხალხური რომანის ჟანრი, განაცდევინა მას ფილოსოფიური ამოცანების შესაბამისად მხატვრული ტრანსფორმაცია. ტრადიციული თხრობითი ფორმები გადაამუშავა შემოქმედებითად და შექმნა ნოვატორული და თანამედროვე ნაწარმოებები.

ნაჯიბ მაჭფუზის რომანები აქამდე ქართულად არასოდეს თარგმნილა. მანამდე თარგმნილი იყო მისი რამდენიმე მოთხრობა (მთარგმნელები ი. გრძელიძე, მ. ანდრონიკაშვილი, ნ. დოლიძე, დ. გარდავაძე). მწერლის ორი რომანი "მირამარი" და "როდოპისი" ქართულ ენაზე გამოვიდა 2005 წელს, მთარგმნელი მაია ანდრონიკაშვილი გახლავთ. აღსანიშნავია, რომ რომან "როდოპისის" ქართულ თარგმანში რამდენიმე ადგილი შემცირებული სახითაა წარმოდგენილი.

ამრიგად, ჩვენი განსჯის ობიექტს ნაჯიბ მაჭფუზის ორი სტილისტურად განსხვავებული რომანი "როდოპისი" და "მირამარი" წარმოადგენს. თავიდანვე უნდა აღვნიშნოთ, რომ მთარგმნელმა მაია ანდრონიკაშვილმა ზუსტად განსაზღვრა ნაჯიბ მაჭფუზის პროზის ქართული ტრანსლაცია (გ. ლოპუხანიძე).

მაღალმხატვრული თარგმანის შესასრულებლად მთარგმნელმა, პირველ რიგში, შეძლო გაეთავისებინა ავტორის მსოფლმხედველობისა და სტილის ურთიერთობა. ასევე თარგმანის პროცესში დიდი მნიშვნელობა ენიჭება იმ სემანტიკურ ურთიერთობას, რომელიც ჭერ კიდევ დედანშია დამყარებული: აზრს, ინტონაციას, რიტმსა და სინტაქსურ წყობას შორის და რომელიც არსებითად უნდა აისახოს თარგმანში. ამასთანავე, არ უნდა დაგვავიწყდეს უმთავრესი რამ: პროზა სინამდვილის მხატვრული ანარეკლია და მას საფუძვლად უდევს ცოცხალი მეტყველების, სალაპარაკო ენის კანონები. სალაპარაკო ენაში უშუალოდ იხატება აზრის სინამდვილე არა მარტო სიტყვით, არამედ გარკვეული ინტონაციისა და რიტმის საშუალებითაც, რომელიც წარმოსათქმელი აზრის საჭიროების მიხედვით გარკვეული სინტაქსური წყობით ალაგებს სიტყვებს. უნდა გვახსოვდეს, როდესაც ვლაპარაკობთ მხატვრულ პროზაზე, მის უკან დგას ჩვეულებრივი ყოველდღიური სალაპარაკო ენა. სხვა შემთხვევაში, თარგმანი

ვერანაირად ვერ მიიღებს სრულყოფილ სახეს, რადგან მხატვრულ ნაწარმოებში ყოველთვის გვხვდება ყოველდღიური სალაპარაკო ენა, განსაკუთრებით კი დიალოგებში. მაგალითად, რომანები: “მირამარი“ და “როდობისი“ სრულიად დიალოგებზეა აგებული, ამასთანავე, უნდა აღინიშნოს, რომ მხატვრული პროზა იწერება არა მარტო თვალთ წასაკითხად, არამედ ყურით მოსასმენად.

როგორც ზემოთ აღვნიშნეთ, სქემის კომპონენტებს შორის პირველია აზრი, რომლის უკან დგას ავტორის მსოფლმხედველობა და ემოციური რეაქცია სინამდვილისადმი. სქემის ამ კომპონენტთან დაკავშირებით, ვფიქრობ, არ არის საჭირო განმარტება, რადგან ეს საკითხი უდავოდ სწორად აქვს მთარგმნელს გათავისებული და, შესაბამისად, თარგმანებიც გვიჩვენებს ყოველივე ამას.

რაც შეეხება სქემის მეორე კომპონენტს, ეს არის ინტონაცია. აშკარაა ინტონაციის ძალზედ დიდი მნიშვნელობა დედნის ტექსტის სწორი გაგებისათვის, სწორედ ინტონაცია აძლევს აზრობრივი დამთავრებულობის გარკვეულ ხარისხს როგორც სინტაგმას, ასევე წინადადებას. ბუნებრივია, ყოველ ენას საკუთარი ინტონაცია და წინადადებაში აზრობრივი დანაწევრების საკუთარი გამოხატვის ნორმები აქვს.

ყოველ ენას აქვს საკუთარი რიტმულ-მელოდიური წყობა, რომელსაც შეუძლია ძლიერ განსხვავდებოდეს სხვა ენათა რიტმულ-მელოდიური წყობისაგან. რაც შეეხება ინტონაციის ადგილსა და მის გამოყენებას რომანების ქართულ თარგმანებში, ზოგან გვაქვს ამაღლებული ინტონაცია, ზოგან — პირიქით.

ინტონაციის სიძლიერეს განსაკუთრებით დავინახავთ დიალოგებში, რომლებიც მოცემულ რომანებში საკმაოდ დიდ ადგილს იკავებს. შეიძლება სულაც არ შეგვხვდეს დიალოგები ტექსტში, მაგრამ მისი კითხვისას უნდა მოხდეს ემოციური აღქმა, სწორედ ეს არის ინტონაცია, რასაც ხელს უწყობს მთარგმნელის მოხერხებულად შესრულებული გრამატიკული წყობა და რიტმი. მაგალითად:

“იმათ, ვინც ამ ქალის ახლო მოხვდა, დაინახეს კუპრივით შავი თმა, აბრეშუმის ძაფებივით რომ ეშვებოდა მხრებზე და თავის გარშემო შარავანდედით ბრწყინავდა. თეთრ სახეზე ლოყები და ნაზი ტუჩები ვარდისფრად უღვიოდა, მათ შორის კი ჟასმინის ყვავილის ფურცელივით თეთრი კბილები მოუჩანდა. შავი თვალები თითქმის ღმერთებმა იმისთვის შექმნეს, რომ სიყვარულითა და სინაზით ეცქირათ სამყაროსათვის. ძნელი იყო სხვა ისეთი სახის წარმოდგენა, რომელიც ამას შეედრებოდა სილამაზითა და სრულყოფილი ჰარმონიით“ (როდობისი, 2005, გვ. 190).

و كان ما يرى منها نصفها الاعل. فاستطاع المجدودون ان يشاهدوا شعرها الاسود
الحالك السواد، ينتظم على راسها الصغير في اسلاك من الحرير اللامع، و يهبط على
كتفيها في هالة من الليل كاته تاج الهى، ينبج في وسطه وجه مشرق مستدير
عانقت فيه اشعة خدين كالورد اليباع، و فما رقيقا مفترا كانه زهره من الياسمين
خاتم من القرنفل. و عينيْن دعجاوين هافيتين ناعستين تلوح في الشمس في
فيهما نظرة يعرفها الحب معدفة المخلوق الخالقة، فما رنى وجه قيل هذا اختاره الجمال
سكنا و مستقرا.

ამ ტექსტში აშკარად ჩანს მთარგმნელის პროფესიონალიზმი, რადგან არ არსებობს მკითხველი, თუნდა მხოლოდ ამ აბზაცის წაკითხვისას, არ განიცადოს ემოციების მოზღვანება. ამასთანავე არ უნდა გამოგვრჩეს, რომ მთარგმნელი

არ შორდება დედანს. ის ცდილობს არ დაიკარგოს არაბული სული რაც ჩადებულა ნაწარმოებში და ამასთანავე ცდილობს თარგმანი გადმოსცეს ქართველი მკითხველისათვის საინტერესოდ და მისაღებად.

ქართულ თარგმანში გვხვდება მონაკვეთები, რომლებიც ორიგინალთან მიმართებაში რამდენადმე სახეშეცვლილია, მაგარამ ეს არ არის თარგმანის ნაკლი, პირიქით შეიძლება ითქვას, რადგან მთარგმნელი ინარჩუნებს რა მწერლის სტილს, გადმოსცემს ნაწარმოების რიგ მონაკვეთებს შეცვლილი სახით, თუნდ არარადიკალურად. მიზეზი ამისა არის თარგმანში ქართული ელფერის შემოტანა.

როგორც ვხედავთ, მთარგმნელი ქართულ სულს აცოცხლებს არაბულ წინადადებებში, რასაც დიდი მხატვრული ოსტატობა სჭირდება.

თარგმნისას განსაკუთრებულ სირთულეს წარმოადგენს ფრაზეოლოგიური ერთეულები, რომელშიც ასახულია ისტორიული და წეს-ჩვეულებითი რეალიები, ენის მატარებელთა მენტალობა. აღნიშნული ფრაზეოლოგიის თარგმნა მოითხოვს კონტექსტის, ისტორიული დეტალების და კულტურის ანალიზს. ჩვენ მიერ გაანალიზებული მასალის საფუძველზე, შეგვიძლია ვთქვათ, რომ ამ შემთხვევაში მთარგმნელმა მოგვაწოდა ისეთი მხატვრული თარგმანი, რომელზეც შეიძლება ითქვას, რომ მისთვის დედანი ასრულებს იმავე როლს, რასაც ორიგინალური შემოქმედებისათვის ცოცხალი სინამდვილე. ქართულად შესრულებულ თარგმანში იდიომები და ანდაზები თითქმის არ გვხვდება, მაგრამ არის რიგი გამონათქვამებისა, რომლებიც მთარგმნელს რამდენადმე სახეშეცვლილად, ან შეუცვლელადაც კი გადმოაქვს ქართულ თარგმანში. მაგალითად:

“შენც ბატონო ამირ, თვალი არ გეცეს – و انت ايضا يا مسيو عامر ، المس الخشب... (ნაჯიბ მაჰფუზი, 2005, გვ. 16).

“ აჰ შე მელა!კარგად იცი, რასაც ვგულისხმობ “ – ايها الثعلب , انك اعنى تعرف تماما ما اعنى (ნაჯიბ მაჰფუზი, 2005, გვ. 29).

... “ სუნთქვა შემეკრა “ – انتقبص صدرى- (ნაჯიბ მაჰფუზი, 2005, გვ. 48).

... “დრო ჩვენი მტერია და არა ჩვენი მეგობარი “ – لكننى لدركت متأخرا- . ان الزمن عدو و ليس الصديق الذى توهمته (ნაჯიბ მაჰფუზი, 2005, გვ. 78).

“ ახალგაზრდობა თვითდამშვიდების მტერია... “ – الشباب عدو الرضى كل- (ნაჯიბ მაჰფუზი, 2005, გვ. 119).

როგორც მაგალითებიდან ვნახეთ, მთარგმნელი არ სცილდება დედნისეულ ორიგინალს, არც მხატვრულობას კარგავს ქართული თარგმანი და, საბოლოო ჯამში, გვაქვს სინთეზი არაბულ-ქართული გამონათქვამებისა. ყოველი მათგანის თარგმანში ვხვდებით მთარგმნელის ოსტატობის მაღალ დონეს.

აღნიშნული რომანების ქართული თარგმანი მხატვრული თვალსაზრისით მაღალ დონეზეა შესრულებული.

დამოწმებული ლიტერატურა

- თ. მარგველაშვილი, 1991 – თ. მარგველაშვილი, “ათას ერთ ღამის“ ქართულად თარგმნის ზოგიერთი საკითხი. საქართველოს მეცნიერებათა აკადემიის მაცნე, ენისა და ლიტერატურის სერია, თბ., 1991.
- ნაჯიბ მაჰფუზი, 2005 – ნაჯიბ მაჰფუზი, მირამარი, როდოპისი., არაბულიდან თარგმნა მ. ანდრონიკაშვილმა, თბ., 2005.
- რ. ზაქიროვი, 2012– P. P. Закиров, Особенности перевода Фразеологических единец Арабского Языка на Русский язык (Филология и Культура) 1 (27), 2012.
- ვ. კირპიჩენკო, 1986 – В. Н. Кирпиченко, Современная египетская проза 60 -70 - е гг., Наука, Москва 1986. Ст. 12 -36.
- ვ. კირპიჩენკო, 1992 – В. Н. Кирпиченко, Нагиб Махфуз, эмир арабского романа. М., 1992.
- ვ. კირპიჩენკო, 2005 – В. Н. Кирпиченко, Новая и современная литература эгипта (XIX-XXвв) М.2005.
- მ. ბადავი, 1993 – M. M. Badawi A., Short History of Modern Literature, Oxford, Clarendon Press, 1993.
- 2002 , سمير سرحان ,محمد عنانى ., نجيب محفوظ فى عيون العالم , القاهرة , 1.2002 , قماهر شفيق فريد , نجيب محفوظ بين الشرق و العرب , القاهرة , 2001 نجيب محفوظ "ميرامار" و "رادوبيس"

LEILA KVELIDZE

GEORGIAN TRANSLATIONS OF NAGUIB MAHFOUZ' NOVELS

(*Miramar and Rhodopis*)

The works of Naguib Mahfouz is widely known and respected as in Arabic so in Western scientific circles. However, the author's creative legacy has not yet become the subject of the research in the Georgian specialist literature. The reason, to a certain extent, is that apart from a modest number of novels translated into Georgian the works of Naguib Mahfouz are largely unknown to Georgian readers. In this paper I make an analysis as the first attempt of studying Georgian translations of the novels *Miramar* and *Rhodopis*.

The difficulties of making translations from Arabic have often been noted in the literary circles that is why the rendering of the novels into Georgian turned out an important event in our country. Literary critics studying Naguib Mahfouz' works point out the western influences, while Arab specialists think that Naguib Mahfouz' originates from the soil of the best traditions of the classical Arab literaturc. The

truth of the opinions of Arab specialists faces up when we make observation on the author's language. In Egypt where there are in fact three different languages, more precisely three varieties of the Arabic language: classic, modern and spoken, the author makes use of the classic Arabic only and he has almost never used the other versions.

Chronological study of Mahfouz' works shows gradual evolution of his language and elaboration of his style. It should be noted that since the 60s of the 20th century the author abandoned the realistic manner of writing (*Rhodopi*, 1943) and took up shorter and dynamic plot novels (*Miramar* 1967).

Thus, the objects of our discussion are *Rhodopi* and *Miramar* the two stylistically different novels. Above all, Maya Andronikashvili has accurately determined the Georgian voice and style most suitable to Naguib Mahfouz' prose. The translator avoids superfluous literary stylization. She tries to render every single component, each phrasal unit without loss by refusing elevated manners. Phrasal units that reflect historical and rite realities and mentality of speakers present particular difficulties to bring the text to the new

language milieu. The translation of the phrasal units demands contextual, historical and culture analysis. Based on the material I have analyzed I can conclude that the original text serves to the translator the same role as the live environment to the author.

Most important is the fact that the Georgian translations are of high quality on creative terms. In addition to these the problem discussed in the two novels determines the popularity of *Miramar* and *Rhodopi* among Georgian readers.

მურმან ქუთელია

რიფა'ა აბ-ტაჰტაჰი და დასავლური (შრანბუღი) კულტურა

არაბულ ქვეყნებში, კერძოდ, ეგვიპტეში პოლიტიკური, ეკონომიკური და კულტურული ცხოვრების აღორძინებაში (არაბულად “ნაჰდა”) დიდი როლი ითამაშა დასავლეთის ქვეყნებთან კონტაქტების გაღრმავებამ და, შესაბამისად, დასავლეთის გავლენის გაძლიერებამ. ამაში კი უდიდესი წვლილი მიუძღვის ეგვიპტის მმართველ მუჰამმად ალის მიერ გატარებულ რეფორმებს. ეს, უპირველესად, გამოიხატა აგრარულ რეფორმაში, რეგულარული არმიისა და ძლიერი ფლოტის შექმნაში, მრეწველობისა და მეურნეობის განვითარებაში, რაც, თავის მხრივ, დაკავშირებული იყო ევროპულის მსგავსი ფაბრიკა-ქარხნებისა და სხვადასხვა სახის სამრეწველო საწარმოებისა და სახელოსნოების მშენებლობასთან. ამისთვის აუცილებელი იყო ევროპული მეცნიერებისა და ტექნიკის მიღწევების გამოყენება. რეფორმები თავისთავად თხოულობდა შესაბამის მაღალკვალიფიციურ კადრებს, რაც დღის წესრიგში აყენებდა უცხოელი (ევროპელი) სპეციალისტების მოწვევას, ეგვიპტელი ახალგაზრდების გაგზავნას ევროპის ქვეყნებში ამა თუ იმ დარგის ასათვისებლად და ქვეყანაში საგანმანათლებლო დაწესებულებების გახსნას. აუცილებელი იყო შესაბამისი პროპაგანდისტული ღონისძიებების გატარება, რაც შეუძლებელი იყო პრესისა და საგამომცემლო საქმის მოგვარების გარეშე. მართლაც, არსდება ზოგადსაგანმანათლებლო, სამედიცინო, ტექნიკური და სამხედრო სკოლები ევროპული ყაიდისა. თავდაპირველად ადგილობრივი სპეციალისტების არარსებობის გამო, მასწავლებლები უცხოელები იყვნენ, განსაკუთრებით ფრანგები, იტალიელები და ინგლისელები. ადგილობრივი კადრების მოსამზადებლად აუცილებელი იყო სასწავლო დაწესებულებების მომარაგება სახელმძღვანელოებით. ევროპული ენებიდან, განსაკუთრებით, ფრანგულიდან არაბულ ენებზე ითარგმნებოდა სახელმძღვანელოები, ტექნიკური და სხვა სახის ლიტერატურა. ამ საქმის უზრუნველსაყოფად მუჰამმად ალის განკარგულებით 1835 თუ 1836 წელს დაარსდა სპეციალური “ენების სკოლა”, მასში კი გაიხსნა მთარგმნელობითი ბიურო. მანამდე, 1821 წ., კაიროს მახლობლად დაფუძნდა ბულაკის ტიპოგრაფია.

ეგვიპტის აღორძინებაში თავისი დადებითი როლი ითამაშეს მუჰამმად ალის მიერ კადრების მოსამზადებლად ევროპაში, უწინარესად, საფრანგეთში გაგზავნილმა ახალგაზრდებმა. ისინი არამარტო ეუფლებოდნენ საჭირო სპეციალობებს, არამედ ეცნობოდნენ დასავლურ კულტურას, ცხოვრების წესს. ბევრი მათგანი დადებითად იმსჯელებოდა მისადმი (დასავლეთისადმი), სამშობლოში დაბრუნებულნი, ძალაუვნებურად, პროპაგანდისტებად იქცეოდნენ იმ სიმატიებისა და გავლენებისა, რაც თვითონ განიცადეს. ასევე მნიშვნელოვან როლს თამაშობდნენ ევროპიდან მოწვეული სპეციალისტები. მოგვიანებით ამ

კონტაქტების გადრმავებამ განსაზღვრა გავლენების სიღრმისეული ზრდა და საგანმანათლებლო მოძრაობის წარმოშობა და განვითარება.

ეგვიპტელთა, საერთოდ არაბთა, დამოკიდებულება დასავლეთისადმი, დასავლური კულტურისადმი არ ყოფილა ერთსახოვანი. დასავლეთმა და მისმა კულტურამ დიდი გავლენა მოახდინა არაბ განმანათლებლებზე, კულტურის მოღვაწეებზე, ასევე განმანათლებლების შემდეგ მოსულ სხვა მიმდინარეობების (სენტიმენტალიზმი, რომანტიზმი, რეალიზმი) წარმომადგენლებზე. დასავლეთმა დიდი ბიძგი მისცა ეგვიპტური (არაბული) ყოფის, კულტურის გამოცოცხლებასა და აღმავლობას, ახალი ლიტერატურული მიმდინარეობების გაჩენას, ძველი ლიტერატურული ფორმების დაძლევას, ახალი ჟანრების ჩამოყალიბება-განვითარებას და ა. შ. მაგრამ ყოველივე ეს მარტივად არ ხდებოდა. საზოგადოების პროგრესულად მოაზროვნე ნაწილს დიდი წინააღმდეგობების გადალახვა უხდებოდა როგორც საკუთარ თავში, ისე საზოგადოებაში გაბატონებული შეხედულებების გამო.

თავიდანვე უნდა აღინიშნოს, რომ არაბული, განსაკუთრებით მუსლიმური, საზოგადოება მოუშზადებელი იყო სერიოზული გარდაქმნებისთვის. გასათვალისწინებელია ის ფაქტიც, რომ დასავლური კულტურა, საერთოდ დასავლური ყოფის წესი, იყო აბსოლუტურად განსხვავებული არაბულისგან, ამასთანავე, ის ეგვიპტისთვის იყო კოლონიზატორებისა (იმ. ინგლისელების). გარდა ამისა, ადგილობრივი ხალხის ყოველდღიურ ცხოვრებაში, ასევე კულტურის ყველა სფეროში, მათ შორის ლიტერატურაშიც, ადგილი ჰქონდა გაუაზრებელ, ზედაპირულ მიდგომას, გადმოდებას და მიბაძვას ყოველი ევროპულისადმი, რაც, თავის მხრივ, დიდ აგრესიას იწვევდა მოსახლეობის ყველა ფენაში. ამას ემატებოდა ევროპაში შედარებით მეტი ხნით ნამყოფი ახალგაზრდების აგდებული დამოკიდებულება მშობლიურისადმი, არაბული სიძველეებისადმი, არაბული კულტურისადმი, წეს-ჩვეულებებისადმი, ტრადიციისადმი. ასეთმა დამოკიდებულებამ საკუთარისადმი, პარალელურად გაუაზრებელმა გადმოდებამ ყოველივე ევროპულისა, იქნებოდა ეს კარგი თუ ცუდი, შობა და თანდათან გააძლიერა მოსახლეობის უკურეაქცია ყოველი ახლისადმი, სწრაფვა რადაც არ დასჯდომოდათ, შეენარჩუნებინათ თავიანთი სახე, ადათ-წესები, საუკუნეობით განმტკიცებული მუსლიმური მსოფლმხედველობა. ასეთი უკურეაქცია ყველა სფეროში გამოიხატა. მაგალითად, ლიტერატურაში იგი გამოვლინდა პროტესტით ნათარგმნი წიგნების წინააღმდეგ, სწრაფვაში როგორმე აეღორძინებინათ, ახალი სიცოცხლე მიეცათ ძველი ლიტერატურული ფორმებისთვის, თემებისთვის, მოტივებისთვის, ხელუხლებლად შეენარჩუნებინათ კლასიკური არაბული ენა და ა. შ. ასეთ უარყოფით მოვლენებს წარმატებით იყენებდნენ კონსერვატიული ძალები პროგრესის მომხრეთა (განმაახლებლების) წინააღმდეგ ბრძოლაში. დაპირისპირება ამ ორ ძალას შორის მართლაც უშედეგათო იყო, რაც საბოლოოდ დასრულდა არაბული ყოფის აღმავლობით. თუმცა ბრძოლა კონსერვატორებსა და განმაახლებლებს შორის განვითარების არც ერთ ეტაპზე არ შეწყვეტილა.

ვიდრე გადავიდოდეთ ატ-ტაჰტავის შეხედულებების ანალიზზე დასავლეთთან მიმართებაში, მოკლედ მიმოვიხილოთ XIX ს.-ის II ნახევარში მოღვაწე განმანათლებლების თვალსაზრისი აღმოსავლეთისა და დასავლეთის ურთიერთდამოკიდებულების შესახებ.

ეროვნულ-განმათავისუფლებელი მოძრაობა არაბულ ქვეყნებში ერთნაირად არ მიმდინარეობდა. მაგალითად, სირიელი პროგრესულად მოაზროვნეები, როდესაც სირია ჯერ კიდევ არ იყო დასავლეთის კოლონია და შედიოდა თურქ-ოსმალეების იმპერიაში, იბრძოდნენ თურქთა ბატონობის წინააღმდეგ და დიდ იმედებს ამყარებდნენ ევროპელთა დახმარებაზე. ეგვიპტეში კი, პირიქით, ინგლისელი კოლონიზატორების წინააღმდეგ ბრძოლაში მოელოდნენ თურქთა სულთნის დახმარებას (მართალია, ამ დროს ეგვიპტე ოსმალეთის იმპერიის შემადგენლობაში შედიოდა, მაგრამ ინგლისელებს ჰქონდათ აქ ძლიერ ფეხი მოკიდებული და ქვეყანას, ფაქტობრივად, ისინი განაგებდნენ). ამიტომ აქ ბევრი მომხრე გამოუჩნდა XIX ს.-ის მეორე ნახევრის შუა პერიოდში ჩამოყალიბებულ პანისლამიზმს, რომელიც ქადაგებდა მუსლიმური სამყაროს გაერთიანებას თურქ-ოსმალთა ირგვლივ, რათა წინ აღდგომოდნენ ევროპელ კოლონიზატორებს და დაეცვათ მუსლიმური სამყაროს ინტერესები. ეგვიპტეში გარკვეულ ხანს მცხოვრები, წარმოშობით ავღანელი საზოგადო და პოლიტიკური მოღვაწე ჯამალ ად-დინ ალ-აფღანი მუდამ წინააღმდეგი იყო დასავლეთისა და ამბობდა: “დასავლეთი უპირისპირდება აღმოსავლეთს, ჯვაროსნულ ლაშქრობათა სული ჯერ კიდევ აღელვებს გულებს” (ზ. ლევინი, 1972, გვ. 109). მისი აზრით, დასავლეთთან ბრძოლა შეეძლო მხოლოდ ოსმალეთის იმპერიას, რომელიც თავის ფარგლებში გააერთიანებდა მუსლიმთა უმეტესობას. დაახლოებით ამავე აზრისანი იყვნენ მუჰამედ აბდო და ადიბ ისჰაკი. მუსტაფა ქამილი ყველა ეგვიპტელი პატრიოტის მოღვაწეობის მთავარ მიზნად თვლიდა ინგლისისგან ეგვიპტის სრული დამოუკიდებლობის მოპოვებას. მას აღმოსავლეთის პრობლემის გადაჭრის ერთადერთ გზად მიაჩნდა თურქთა სულთნის მეთაურობით საერთო მუსლიმური სახალიფოს შექმნა. ფარაჰ ანტუნის აზრით, აღმოსავლეთის ყველა უბედურებაში მთავარი დამნაშავეები იყვნენ ევროპელი კოლონიზატორები, რომელთაგან თავის დაღწევის გარეშე შეუძლებელი იყო არაბული ქვეყნების პროგრესი, ამიტომ ის ეგვიპტელებს მოუწოდებდა ბრძოლისაკენ. კულტურის სფეროში, ფაქტობრივად, ყველა განმანათლებელი იზიარებდა აზრს, დასავლეთიდან გადმოეღოთ სასარგებლო – ენერგიული, თავისუფალი, დამოუკიდებელი სული და უარეყოთ ყოველივე, რაც ეწინააღმდეგება აღმოსავლეთის ქვეყნების ინტერესებს და უცხოა აღმოსავლური ზნეობისთვის (ა. დოლინინა, 1973, გვ. 171).

აქვე ორიოდ სიტყვით შევებოთ განმანათლებლების შეხედულებებს “სამშობლოს” ცნების შესახებ, რათა შემდეგ კვლავ არ მოგვიხდეს მიბრუნება განმანათლებლებთან.

ადიბ ისჰაკმა, ევროპაში მიღებული გაგების შესაბამისად, “სამშობლოს” ცნება ასე ჩამოაყალიბა: “სამშობლო, როგორც პოლიტიკური ცნება, აღნიშნავს ადგილს, საიდანაც წარმოშობილია ადამიანი, სადაც უზრუნველყოფილია მისი, მისი ოჯახის და საკუთრების უსაფრთხოება” (ზ. ლევინი, 1972, გვ. 63). ლუტფი ას-საიდიმ ამ გაგებას დაუმატა საერთო მატერიალური (ეკონომიკური) ინტერესები (ზ. ლევინი, 1972, გვ. 178). ფარაჰ ანტუნს სამშობლო ესმოდა როგორც ოსმალთა იმპერიაში შემავალი ხალხების თანამეგობრობა, კავშირი, რომელიც წინ უნდა აღსდგომოდა ევროპულ ექსპანსიას (ა. დოლინინა, 1973, გვ. 164).

ყოველივე ეს იყო XIX ს.-ის 70-იანი წლებიდან, საგანმანათლებლო მოძრაობის აღმავლობის დროს. ამ დროს კი ატ-ტაპტავი გარდაცვლილი იყო (1873წ.). მისი აქტიური საზოგადოებრივი მოღვაწეობა მოდის XIX ს.-ის 30-იანი წლებიდან 70-იანი წლების დასაწყისამდე (1873წ.). ის იყო ეგვიპტელთა შორის პირველი (არაბულ სამყაროში პირველი თუ არა, ერთ-ერთი პირველი მაინც) მომხრე დასავლური ცივილიზაციის მიღწევების გადმოღებისა და ადგილობრივთან ზომიერი სინთეზისა.

კონკრეტულად როგორი იყო ატ-ტაპტავის დამოკიდებულება დასავლეთის სამყაროსთან? შეიძლება თამამად განვაცხადოთ, რომ ის იყო ყველაზე უფრო აქტიური პროპაგანდისტი ეგვიპტეში დასავლური, კერძოდ, ფრანგული ცივილიზაციისა. მისი ლოიალური დამოკიდებულება კარგად აისახა მთელ მის საქმიანობაში, განსაკუთრებით კი წიგნში “ნამდვილი ოქროს მიღება პარიზზე თხრობიდან” (შემოკლებით “პარიზის აღწერა”), რომელიც ეძღვნება საფრანგეთში გატარებულ ხუთწლიან პერიოდს (1826-1831). ის, როგორც სასულიერო პირი – მოლა (დამთავრებული ჰქონდა ალ-აზჰარის უნივერსიტეტი), ახალგაზრდების იმ ჯგუფის ხელმძღვანელი იყო, რომელიც ეგვიპტის მმართველმა მუჰამმად ალიმ გაგზავნა საფრანგეთში ქვეყნისთვის საჭირო კადრების მოსამზადებლად. ატ-ტაპტავიში დიდი სიმპატიები გამოიწვია ევროპულმა ცივილიზაციამ, ფრანგების სწრაფვამ ცოდნის სრულყოფისკენ, მათმა დამოკიდებულებამ საქმისადმი, რაც აუცილებელი იყო ადამიანური ყოფის ყველა სფეროში წარმატებების მისაღწევად. მისი რწმენით, ეს უნდა გამხდარიყო არაბთათვის მისაბამ და გადმოსაღებ პირობად. დიდი ყურადღება დაუთმო ფრანგულ განათლების სისტემას. მართლაც, სასკოლო პროგრამების შემუშავებისას მან ბევრი რამ გადმოიღო ფრანგული განათლების სისტემიდან და შეეცადა მის მისადაგებას ადგილობრივ პირობებთან. როგორც ჩანს, ატ-ტაპტავი სასკოლო საქმის საუკეთესო სპეციალისტი იყო. ამაზე მეტყველებს ის ფაქტიც, როცა ქვეყნის სათავეში მოვიდა მუჰამმად ალის შვილიშვილი აბას I, რომელიც უარყოფითად იყო განწყობილი დასავლური მიღწევებისადმი, ატ-ტაპტავის საქმიანობით უკმაყოფილომ, იგი 1849 წ. მოაშორა კაიროს და გაგზავნა ხართუმში (სუდანი) ვითომ სასკოლო საქმეების გასაკონტროლებლად. აქვე შევნიშნავთ, რომ ატ-ტაპტავიმ ევროპული ცივილიზაციის გავლენით ეგვიპტელთა შორის პირველმა დაიწყო ბრძოლა ქალთა უფლებებისთვის.

ატ-ტაპტავიმ “პარიზის აღწერაში” მოგვცა საფრანგეთის პოლიტიკური და საზოგადოებრივი ინსტიტუტების ანალიზი, გამოკვეთილი სიმპატიით წერდა ქვეყნის კონსტიტუციური მმართველობის, საპარლამენტო და საარჩევნო სისტემების შესახებ. მიაჩნდა, რომ ხალხმა აქტიური მონაწილეობა უნდა მიიღოს ქვეყნის მმართველობაში. ის შეეხო სამართლის საკითხებს და აღნიშნა, რომ სამართლიანობა არის ცივილიზაციის საფუძველი (ატ-ტაპტავი, 1991, გვ. 66).

ატ-ტაპტავი, ეგვიპტელთა შორის პირველი, შეეხო “თავისუფლების” ცნებას, დეტალურად დაამუშავა და გაანალიზა იგი. მან თავისუფლება მიიჩნია ადამიანთა არსებობის უმთავრეს ფაქტორად და გამოყო მისი ხუთი სახე: 1. თავისუფლება, როგორც ადამიანის ბუნებრივი მდგომარეობა, 2. ქცევის თავისუფლება, 3. სინდისის თავისუფლება, 4. სამოქალაქო თავისუფლება და 5. პოლიტიკური თავისუფლება (ზ. ლევიხი, 1972, გვ. 11). დიდი შიზვედრა არ

უნდა, რომ აქ აშკარად ჩანს დასავლური გავლენა ისევე, როგორც მის მსჯელობაში “კანონიერებისა” და “თანასწორობის” პრინციპებზე. მისი აზრით, კანონი უნდა იყოს შეუზღუდავი განმკარგულებელი საზოგადოებაში და პატივისცემის ობიექტი. ის აღიარებს ადამიანთა თანასწორობას კანონის წინაშე, ქადაგებს კანონის უზენაესობას. მან მუსლიმ რეფორმატორებზე ადრე ყურადღება გაამახვილა იმ ფაქტზე, რომ აუცილებელია კანონები მოყვანილი იქნას დროის მოთხოვნებთან შესაბამისობაში. ის მივიდა დასკვნამდე, რომ ცნებები “თავისუფლება”, “კანონიერება” (სამართალი), “თანასწორობა”, როგორც ფორმა საზოგადოების მოწყობისა, მუსლიმებისთვის ოდითგანვე იყო ცნობილი და არ ეწინააღმდეგება ისლამს.

“სამშობლოს” ცნებას როცა განიხილავდა ატ-ტაჰტავი, ტრადიციულ არაბულ გაგებას (დაბადებისა და საცხოვრებელი ადგილი) დაუმატა მხოლოდ სამშობლოს სიყვარულის, პატრიოტიზმის იდეა. ჩვენ არ ვაპირებთ ამ თემაზე შეჩერებას, რადგან ეს საკითხი განხილული გვაქვს ატ-ტაჰტავისადმი მიძღვნილ სხვა სტატიაში, მხოლოდ შევჩერდებით მასთან მეტ-ნაკლებად დაკავშირებულ შეხედულებებზე ქვეყნის მოქალაქეობის შესახებ, თანაც იმიტომ, რომ აქ აშკარად ჩანს დასავლური გავლენა. როგორც ცნობილია, ოსმალების იმპერიაში შემავალ ქვეყნებში და, საერთოდ არაბულ სამყაროში, არ არსებობდა “მოქალაქის” ცნება. მისი ადგილი ეკავა “ქვეშევრდომს”. აქ ქვეყნის მოსახლეობა წარმოადგენდა არა მოქალაქეს, როგორც ეს მიღებული იყო ევროპაში, არამედ ქვეშევრდომს. სხვაობა მათ შორის შემდეგი იყო: “მოქალაქე” გულისხმობდა პიროვნების დამოუკიდებელ არსებობას, რომელსაც ჰქონდა კანონით მონიჭებული უფლებები და ვალდებულებები ქვეყნის წინაშე. “ქვეშევრდომს” ჰქონდა ვალდებულებები, მაგრამ მოკლებული იყო კანონიერ უფლებებს (ჩავდათ იბრაჰიმი, 2008, გვ. 30). მის ბედს განაგებდა ბატონი, ან ქვეყნის სათავეში მდგომი, ან კიდევ, მაგალითად, ოსმალთა იმპერიაში – სულთანი. ატ-ტაჰტავიმ დასვა საკითხი მოქალაქეობის სტატუსის შემოღების შესახებ. პარალელურად, ის აყენებდა მოქალაქის უფლებების განსაზღვრის საკითხს, რომელშიც, უპირველესად, იგულისხმებოდა პოლიტიკური უფლებები: უფლება ხელისუფლების კრიტიკისა, თუ მოქალაქე მიიჩნევდა ხელისუფალთა ქმედებებში შეცდომებს და აზრის გამოთქმა ამ შეცდომების გამოსწორებლად, სახელმწიფოს პოლიტიკურ ცხოვრებაში მონაწილეობის მიღების უფლება. ეს კი უშუალოდ დაკავშირებული იყო პიროვნების თავისუფლების, კანონიერებისა და თანასწორობის პრინციპებთან.

ასევე, აშკარად დასავლური გავლენა შეინიშნება ატ-ტაჰტავის იმ მსჯელობებში, რომლებიც ეხება სახელმწიფოს და საზოგადოების მოწყობის პრინციპებს (იგი ხომ “პარიზის აღწერაში” აღტაცებით საუბრობდა საფრანგეთის სახელმწიფოსა და საზოგადოების მოწყობის არსზე). მის მიერ, ფაქტობრივად, გაზიარებულია დასავლეთში მიღებული “ბუნების კანონების” პრინციპები. მას სავსებით შესაძლებლად მიაჩნია ადამიანთა საზოგადოება დაეფუძნოს “ბუნების კანონებს”. ატ-ტაჰტავი ბუნების კანონებზე ყურადღების კონცენტრირებას იმიტომ აკეთებს, რომ ის მას (ბუნების კანონებს) მიიჩნევს საუკეთესო საფუძვლად თანამედროვე სახელმწიფოს მშენებლობის გზაზე და თვლის, რომ “ბუნების კანონების” იდეა სახელმწიფოს და საზოგადოების მოწყობის შესახებ არ მოდის წინააღმდეგობაში ისლამთან.

განსაკუთრებული იყო ატ-ტაჰტავის ღვაწლი ახალგაზრდების აღზრდისა და განათლების საკითხებში. იგი, როგორც სასკოლო საქმეების საუკეთესო

სპეციალისტი ეგვიპტეში, აქტიურად იყო ჩართული ქვეყნის სასკოლო განათლების გაუმჯობესების საქმეში. მან, როგორც ეგვიპტეში პირველმა განმანათლებელმა და ქალთა აღზრდისა და სწავლებისთვის დაუღალავი მებრძოლმა, როცა ჩაუყენეს სათავეში სასკოლო პროგრამების შემუშავებელ კომისიას, სკოლას დააკისრა გადამწყვეტი როლი ახალგაზრდების სამშობლოს პატრიოტებად ფორმირების საქმეში. მისი აზრით, აღზრდა უნდა დაჰფუძნებოდა სამშობლოს სიყვარულის, პატრიოტული გრძნობების გაღვივებას. მხოლოდ ასე აღზრდილი ადამიანები უზრუნველყოფდნენ თანამედროვე სახის სახელმწიფოს აშენებას.

ატ-ტაპტავი, როგორც ქალთა უფლებებისთვის მებრძოლი პირველი ეგვიპტელი, დარწმუნებული იყო, რომ გოგონების აღზრდა წარმოადგენდა ერთ-ერთ მყარ საყრდენს ქვეყნის აღორძინებისთვის. გავიხსენოთ სირიელი ბუტრუს ალ-ბუსთანის მიერ ქალთა განათლების აუცილებლობაზე 1849 წელს წარმოთქმული სიტყვები: “თუ გვინდა ქვეყნის რეფორმირება, მაშინ ქალთა განათლება არის კიბის პირველი საფეხური და კარი, რომელიც ყველაზე წინ უნდა გაიღოს” (ზ. ლევინი, 1958, გვ. 18).

საერთოდ, ატ-ტაპტავის შეხედულებებში აღზრდისა და განათლების საკითხებზე და მისი ხელმძღვანელობით შედგენილ სასკოლო პროგრამებში, ადვილად დავინახავთ, რომ მის მიერ შემუშავებული სწავლების სისტემა დამყარებული იყო ფრანგული სწავლების მოდელზე. ატ-ტაპტავიმ თავის მთავარ ნაშრომში “საიმედო დამრიგებელი გოგონებისა და ვაჟების აღზრდაში” დეტალურად ჩამოაყალიბა სწავლა-განათლებასთან დაკავშირებული საკითხები. ის ეყრდნობოდა განათლების ფრანგული სისტემის გამოცდილებას, მაგრამ ითვალისწინებდა ეგვიპტის საზოგადოების მოთხოვნებსა და საჭიროებებს, ქვეყნის სპეციფიკას და მის წინაშე მდგომ პრობლემებს, ადათ-წესებსა და ტრადიციებს, მუსლიმური კულტურისა და ყოფის თავისებურებებს და ა. შ. მისი ძირითადი მოთხოვნები შეიძლება მოკლედ ასე ჩამოვაყალიბოთ: გოგონებისა და ვაჟების აღზრდა-განათლება წარმოადგენს ქვეყნის აღორძინების ერთ-ერთ მთავარ საყრდენს; სწორად უნდა შეფასდეს და გამოყენებულ იქნას სხვა ქვეყნების, უპირველესად, დასავლეთის გამოცდილებები, მისი დადებითი მხარეების გადმოღება და შეთავსება ადგილობრივი საზოგადოების პრობლემებსა და საჭიროებებთან, გათვალისწინებული უნდა იქნას მუსლიმური და არაბული კულტურის სპეციფიკა, სწავლა-აღზრდა უნდა დაეფუძნოს სამშობლოს სიყვარულს, პატრიოტული გრძნობების გაღვივებას; სწავლა-განათლებას საფუძვლად უნდა დაედოს შესაბამისი კანონები; შემუშავდეს სწორი და გამართული სასკოლო და სასწავლო პროგრამები; გოგონებმა და ვაჟებმა უნდა ისწავლონ ერთად, გამოირიცხოს მათ შორის განსხვავება სწავლებაში და ა. შ. (ატ-ტაპტავი, 2000).

ატ-ტაპტავი დაინტერესებული იყო დასავლური ფილოსოფიური და ფსიქოლოგიური ლიტერატურით, ასევე, საზოგადოებრივი მეცნიერებით. ის იცნობდა ვოლტერის, მონტესკიეს, რუსოს, რასინისა და მრავალ სხვათა შრომებს. ეწეოდა ნაყოფიერ მთარგმნელობით საქმიანობას. თარგმნიდა როგორც სამეცნიერო, ტექნიკურ, ისე მხატვრულ ლიტერატურას. მაგალითად, მან თარგმნა “მარსელიოზა” და ფენელონის “ტელემაქეს თავგადასავალი”.

ატ-ტაპტავის კალამს ეკუთვნის რამდენიმე საზოგადოებრივი ლექსი, ასევე სოციალური და პატრიოტული ხასიათის ლექსები, თუმცა თანამედროვე

მკითხველთა ყურადღება ვერ დაიმსახურა. მოგვიანებით მისი პატრიოტული ლექსების დადებით მხარედ მიჩნეული იქნა ის, რომ მასში დაინახეს ფრანგული პოეზიის გავლენა (ა. კრიმსკი, 1971, გვ. 170).

დასასრულს, უნდა შევნიშნოთ, რომ, როგორც ეტყობა, ბევრ ისეთ მომენტს შორის, რომელმაც განსაზღვრა ატ-ტაჰტავის დასავლური ორიენტაცია, გარკვეული წვლილი უნდა მიუძღოდეს იმ ფაქტს, რომ პარიზში ყოფნისას ის აქტიურად თანამშრომლობდა ცნობილ ფრანგ აღმოსავლეთმცოდნეებთან – სილვესტრ დე სასისსა და კოსენ დე პერსევალთან. მისი უშუალო ხელმძღვანელი იყო აკადემიკოსი ე. ფ. ჟომერი, ეგვიპტეში ნაპოლეონ ბონაპარტეს ექსპედიციაში მონაწილე, როგორც სამხედრო ინჟინერი.

დამოწმებული ლიტერატურა

ა. დოლინინა, 1973 – Долинина А. А., Очерки истории арабской литературы нового времени (Египет и Сирия), М., 1973.

ა. კრიმსკი, 1971 – Крымский А. Е., История новой арабской литературы, М., 1971.

ზ. ლევინი, 1958 – Левин З. И., Одеятельности некоторых просветительских обществ в Сирии во второй половине XI X века, сб. Краткие сообщения института Востоковедения, XX, 1, М., 1958.

ზ. ლევინი, 1972 – Левин З. И., Развитие основных течений общественно-политической мысли в Сирии и Египте, М., 1972.

ჯავდათ იბრაჰიმი, 2008 – 2008, محطات في الثقافة العربية، المعاصرة.

ატ-ტაჰტავი, 1991 – طهطاوي، رفاعة رافع، تلخيص الابريز في تلخيص، باريس، الجزائر، 1991

ატ-ტაჰტავი, 2000 – 2000، تحرير المرأة المسلمية، طهطاوي، رفاعة رافع، بيروت،

MURMAN KUTELIA**RIFA' A AT-TAHTAVI AND WESTERN CULTURE**

The subject matter of the article is the attitude of Egypt to the western countries, positive and negative sides of the relations of these two parts, and the difficulties connected with this process; the focus is on the different reasons of these relationships, the profound increase of eastern civilization, which formed the basis to the formation and development of educational movement, and revival of Egypt, as well as political, economical and cultural circumstances of other Arabic countries.

The article states the attitude of at-Tahtavi towards the western world, who was one of the first and active propagandists of the achievements of the Western World. The influence of the West is particularly represented in his point of views about the education and upbringing, developing school programs and the model of educational system; it was represented in the issues such as “the home country”, “freedom”, “equality”, “justice”, formatting principles of the society and the state.

დავით შავიანიძე
რუსუდან კაშია

ხალხურ მკურნალობაში გადმოცემული ქართველთა
თვითმყოფადი კულტურა და ადამიანის უსულებრივი
მდგომარეობის საკითხი

(დასავლეთ საქართველოს ეთნოგრაფიული
მასალის მიხედვით)

ხალხური სამკურნალო ხელოვნება ქართველთა თვითმყოფადი კულტურის ნაწილია და ინახავს ინფორმაციას წარმოშობა-განვითარების, ცვალებადობის მიზეზებისა და ადამიანის უფლებრივი მდგომარეობის, ქართველთა თვითმყოფადი, ტრადიციული კულტურის, მისი ცვალებადობის მიზეზებისა და ხალხურ მედიცინაში დახელოვნებული ადამიანის უფლებრივი მდგომარეობის შესახებ. სამკურნალო ცოდნა-გამოცდილება, სამედიცინო ტრადიციების განვითარების პროცესი, ქართველი ერის სამედიცინო აზროვნებისა და სოციალური ყოფის განვითარების შესაბამისი იყო. “ცოდნის, წამლის დამზადების რეცეპტის არგაცემა“ განპირობებული იყო არა მხოლოდ “ეკონომიური საშუალების ცხოვრების სახსრის დაკარგვით“, არამედ საოჯახო-საგვარეულო სამედიცინო-კულტურული ტრადიციებით.

დღესდღეობით ადამიანის ჯანმრთელობის შენარჩუნება, ძირითადად, პროფესიული მედიცინის ხელში გადავიდა, თუმცა ჯერ კიდევ არიან მკურნალები, რომლებიც თავის “ექიმბაშური ცოდნით“ მკურნალობენ სხვადასხვა დაავადებას. საოჯახო-საგვარეულო სამკურნალო ტრადიციები, საუკუნეებით გამოცდილი მკურნალობის მეთოდები, **”შესარგი და გამოსადეგი“** იყო. ქართული სამედიცინო-კულტურული მემკვიდრეობა ტრადიციულად აერთიანებს ბალახეული, შინაური წამლებით მკურნალობას — ნატუროპათიასა და მაგიურ მედიცინას. სამტრედიის რაიონის სოფ. დანირში მცხოვრები **გოფოძეები** დღესაც ამზადებენ რადიკულიტის, სოკოვანი დაავადებებისა და თმის ბუდობრივი ცვენის — **“ხოსრას“**, შინაურ წამლებს; ხონელი სულუხიების ოჯახი მცენარეული კომპონენტებისაგან ამზადებს საყმაწვილოს, დამწვრობის, სტომატიტის, ჭრილობის შესაზორცებელ, კუჭ-ნაწლავის ეფექტურ შინაურ წამლებს. წამლების დამზადების წესებს, ისევე როგორც სპეციალური სამკურნალო შელოცვის ტექსტებს, ოჯახი უფრთხილდება და არ გასცემს; სოფ. კონტუათში ზვინგიებისაგან ჩავიწერეთ დამწვრობის (შინაური წამლის შედევიანობაზე მეტყველებს ის ფაქტი, რომ ახლო-მახლო სოფლებიდან ხშირად მიმართავენ დახმარებისათვის — ხაზი ჩვენია), ნაწლავური დაავადებების სამკურნალო წესები, რომელთა მოსამზადებლად იყენებენ: უმარილო ღორის ქონს, თაფლის სანთელს, მზესუმზირის ზეთს, დათვის ქონს, წალიკას (წყლის წიწკა) და სხვ; მათხოჯის მკვიდრი ბარაბაძეების დიდი გვარის ერთი შტო **“ვატორიები“** ცნობილი არიან “დაჩრდილვის, დამწვრობის, ბუასილის ექიმბაშობით”. შინაპრებისაგან მიღებული ცოდნის საფუძველზე ნასწავლი წამლის მოსამზადებლად იყენებენ სამკურნალო ბალახეულ

საშუალებებს: ყოჩივარდას ძირებს, "წალიკას", ასევე ძმარს, ტყემლის ტყლაპს, უმარილო ღორის ქონს და ა. შ.; კუხელი ადელი (კუკლა) კაკაბაძე ამზადებს დამწვრობის, სირსველის, სურავანდის, თირკმლის, ყურის ტკივილის, ხველის, შაკიკის, კუჭის წყლულის წამლებს. სამკურნალოდ იყენებს ბალახეულ საშუალებებს: მრავალძარღვა, მათიტელა, მაცვლის ძირები, იის, კამისა და უნაბის ფოთლების ნაყენი, გამხმარი ქინძისა და ყოჩივარდას ძირების ნახარში, კვაწარახი, უმარილო ღორის ქონი, თაფლი, ძმარში გარეული მუხისა და სხმარტლის ქერქი, სურო, თეთრი შაბი. მკურნალობის დროს იყენებს შელოცვებს და მაგიურ რიტუალებს; ოკრიბის სოფ. კისორეთის მკვიდრმა ლომთაძეებმა გვითხრეს, რომ "მათი საგვარეულო რეცეპტები არჩენს კუჭის წყლულს, ჭრილობას, დამწვრობას და სხვა. წამლების მოსამზადებლად კი გამოიყენებენ: ევკალიპტს, მრავალძარღვას, ალოეს, თაფლს, უმარილო ღორის ქონს და ა. შ."; გაბადაძეებისაგან ჩავიწერეთ კუჭის წყლულის, ნაღვლის ბუშტისა და ძვლის ტუბერკულოზის შინაური წამლები; ვანის რაიონის სოფ. ბუვანის მკვიდრმა ტყემელაშვილებმა გაგვაცნეს დიაბეტის, ბუასილის, "გულის ფრიალის" შინაური რეცეპტები; ეგზემის ევკალიპტის ფოთლების ნახარშისაგან მკურნალობის შესახებ გვიამბო ბაღდათში სვანეთიდან ჩასახლებულმა ყორყოლიანმა; ქობულეთის რაიონ სოფ. აჭყვისთავის მკვიდრი რომანაძეების ერთი შტო პროფესიად წნევის, ღვიძლის და კუჭ-ნაწლავის დაავადებათა მკურნალობას ასახელებს; ხაზგასმით უნდა აღინიშნოს ხალხური მედიცინის მკოდნე, ხულოს რაიონის სოფ. დიდაჭარაში მცხოვრები არჩილ წულუკიძის შესახებ. ფართო სამკურნალო პრაქტიკა, სამკურნალო რეცეპტების ნაწილი არჩილ წულუკიძეს ოჯახიდან, წინაპრებისგან აქვს მემკვიდრეობით მიღებული, ნაწილი სამკურნალო საშუალებებისა თვითონ აქვს მოძიებული და შესწავლილი. კუჭ-ნაწლავის დაავადებები, ღვიძლისა და ნაღვლის, თირკმლისა და პროსტატის, სოკოვანი დაავადებები, ბრონქების ანთება, დამწვრობა — აი ის არასრული ჩამონათვალი, რომელსაც მკურნალი ბალახეული საშუალებებით ამზადებს. მათ სამკურნალოდ ძირითადად იყენებს: კრაზანას, ნეგოს, ასკილს, მოცვს, დვალურას, პიტნას, თავშავას, ვარდკაჭკაჭას, მრავალძარღვას, ორკბილას, ორავანდს, კალენდულას, ვირისტერფას, გვირილას, ალოეს, მათიტელას, დიდგულას; ნაღვლის ბუშტისთვის გამხმარი ზამთრის ვარდკაჭკაჭას იყენებენ. "მრავალძარღვა გულისთვის კარგია, იმდენად, რომ საღათის მაგივრადაც ვხმარობთ" — გვეუბნებიან სვანი სახალხო მკურნალები; სვანური მასალების მიხედვით, ადგილობრივი მკურნალები გველის ნაკბენს თუთუნით მკურნალობდნენ. ეთნოგრაფიული მასალა: "12-13 წლის ვიყავი. თხები მყავდა ჯოგი. სამ კილომეტრზე მიგვყავდა მთის ძირებამდე საძოვრად. ტბის თავზე რო ავედით, ბალახი ახალი ამოსული იყო. მეც მივყვები ახლა და კოჩში რაღაცამ მიკბინა, ნემსივით ჩამესო რაღაცა. შემეშინდა, მარა გავაგძელე გზა. გამისივდა ფეხი შუადღემდე. მერე გავიხადე ფეხი და მოვწენი რაღაც და ამოვიკარი ფეხზე. საღამოს წამოვედი სახში და. გაგოილი მქონდა გველი რო ვიკბენს, ის მიყვება კაცის ნავალს და ეკითხება, ქვას, ხეს, ხო არ გინახავს ე კაციო და ისინიც ეუბნებიენ. წყალი ვერ ეუბნება მარტო. რა ვიცი მეც ახლა მოვდივარ და შენცო. მეშინია ახლა, გველი მაინც მიაგნებსო და მეორედ უნდა უკბინოსო და მოკლავსო. წინაპრებიდან ვიცოდი, რო თუთუნის სუნზე არ ეკარებაო ის, გველი და მაშინ ვთესავდით. ბევრი იყო აფხაზეთში. მაგარი თუთუნა იყო. მამაჩემი ეწეოდა. მეც მოვწიე და სუნი რო მოვცა შუა

დამემდე არ დამძინებია. რაღაც მესმის ქვების ბრაზუნევით. მეშინია ახლა, ვფიქრობ რომ დადის და ყრის ქვებსო, მგონია. მერე ცოტა ჩამეძინა და დილას არაფერი არ იყო პოლზე. მეორე დილას სიმსივნე მუხლამდე ამოსულყო. იოდით დავიბანე, ერთი აფთიაქი იყო და, ვერაფერი ვერ მიქნა. მეორე დამეს მთელი ფეხი გასივებული მაქ და გულამდე თუ ავიდა... ექიმში არაა, ომის შემდგომი წლები იყო და სად იყო მაშინ. ექიმბაში იყო, ვასილს ვეძახდით. მიმკურნალა თუთუნით. მეორე დამეს, მეოთხე დღეს თავისუფალი იყო ფეხი. ნიკოტინმა აჯობა შხამს“.

კვლევით დგინდება, რომ: ა) ხალხური მედიცინის შესახებ ყველა ინფორმაცია უტყუარია, ვინაიდან იგი გამოცდილია დროით და ჩვენამდე მოსული არაერთი მაგალითით; ბ) ხალხური მედიცინის ყველა მიღწევის საფუძველია საქართველოს მრავალფეროვანი კლიმატი, ბუნებრივი პირობები, ფლორის სიმდიდრე და სპეციალური ნიჭით დაჯილდოებული ადამიანებისაგან მრავალსაუკუნოვანი ძიება-გარჯა; გ) ადამიანის უფლებათა არსებობა ყოველთვის სცდებოდა კანონ-კონვენციებს და მორალური ბაზისი იყო და უნდა იყოს უმთავრესი დემოკრატიული იდეალი. ბუნებისმეტყველებისა და ტექნიკის მიღწევებმა, კლინიკურ-ანატომიური და კლინიკურ-ექსპერიმენტული მიმართულებების განვითარებამდე, მეცნიერული მედიცინის ჩამოყალიბებამდე ტრადიციული ხალხური მკურნალობის პრივილეგიურებას, მისდამი ნდობის დღემდე შემორჩენას ხელი შეუწყო ეკლესიის მიერ კანონიზირებამაც; დ). დღესდღეობით, რეცეპტის დაცვის ტრადიციული წესები შესუსტებულია, რადგან მკურნალობა ძირითადად პროფესიული მედიცინის ხელში გადავიდა. თუმცა ხაზგასმით აღვნიშნავთ, რომ თითქმის არც ერთი სახალხო მკურნალი ბოლომდე არ განდობს თავისი “ხელოვნების საიდუმლოს“, თუ გეტყვის წამალს რისგან ამზადებს, არ გეტყვის დოზებს, შენახვის წესსა, ვადებს და ა.შ.

საოჯახო მედიცინისა და ვეტერინარიის შესწავლამ დაგვანახა, რომ, შინაური წამლის დამზადების რეცეპტებთან ერთად, მემკვიდრეობით გადაეცემა მკურნალობის მაგიური მეთოდები — შელოცვები თანმზღები რიტუალებით. ავადმყოფობა შიშის ზარს სცემდა კაცს და ამიტომ, სხვა საშუალების არქონის გამო, “ოჯახის მტერი, ბოროტი სულისაგან მისუსტებული და სენმორეული ადამიანები შელოცვებით, სხვადასხვა მაგიური წესების შესრულებით ცდილობდნენ განეკურნათ სნეული და დაეცვათ ბოროტი სულებისაგან“.

სხვადასხვა ავადმყოფობის დამმარცხებელი ლოცვის დროს თხოვდნენ რა მის ხელახლა აღდგომას, ასრულებდნენ სხვადასხვა რიტუალებს, გაურკვეველად წარმოთქვამდნენ ისედაც დაქარაგმებულ სიტყვებს; “რათა სხვა ვერ ჩასწვდომოდა მათ აზრს“. მაგიური მოქმედებებიდან, შენარჩუნებულია ბატონების მობოდიშება და შელოცვა-გამოლოცვები. საქართველოს სხვადასხვა კუთხეში მოგროვილი მასალებით, **ბატონებს** (მათზე არასოდეს იტყოდნენ ავადმყოფობის სახელით — ხაზი ჩვენია) იწვევდნენ ადამიანის სახის, პატარა ზებუნებრივი არსებები — “ბატონები“/“ანგელოზები“. მორწმუნეთა წარმოდგენით, “ბატონები, რომელ ოჯახსაც მოიწონებდნენ, თავიანთი დაბრძანების ღირსად ჩათვლიდნენ, იქ დაბრძანდებოდნენ“. მაგალითად, სამეგრელოში განარჩევენ: თურქი ბატონები (“თუ ვერ მოუარე, არ დაგინდობს” — გუბუნებიან მთხრობელები), რომლის დროსაც მარხვის დაცვა არ შეიძლება; სვანი ბატონები (მთხრობელთა თქმით: “ძნელად გაუგებ იმ დროს ბატონს რა უნდა, სულ უნდა თვალეში მიჯერდე”);

შარტე ბატონები; ქალი ბატონები; კაცი ბატონები; კისერა ბატონები; ცირა ბატონები; ხველება ბატონები. არის ებრაელებისაგან შემოსული ბატონები: "შავყვავილა", რომელიც ხალხს გრიბით უბრძანდება; ყველაფერი წითლის მომთხოვნელი "წითელყვავილა ბატონები" და სამოცდღიანი ბატონები, რომელთაც მუდმივად უნდა უბოდიშო და ულოცო შემდეგი სიტყვებით: "თქვენს ძალას შემოველე, რატო მიკეტავთ აზროვნებას, რატომ არ მაძლევთ თქმის ნებას, თქვენი სახელი დაილოცა, თქვენი ძალა"; გვხვდება "ია-ია და წყალი" ბატონები, თუ გაბრაზებული არაა, იოლ ფარგლებშია, "მაგიდის დადგმას არ თხოულობენ". ხალხის რწმენით, "ბატონს ღმერთის მიმსგავსებული პატივი სჭირდებოდა და, თუ სურვილს აუსრულებდნენ, დაავადებაც იოლად გაივლიდა". ერიდებოდნენ მის გაბრაზებას, მიწის მუშაობას, დაკვლას, სიმთვრალეს, ჩხუბსა და უსიამოვნებას, "ძაღლის გაწყრომაც" იკრძალებოდა, იკრძალებოდა სქესობრივი ურთიერთობები. "ბატონები კრძალავენ საერთოდ წამალს და საავადმყოფოს". ბატონების გასამხიარულებლად მართავდნენ მორთულ-მოკაზმულ, ტბილეულით გაწყობილ ტაბლას, უკრავდნენ ფანდურზე, მღეროდნენ ბატონების საგალობელს "ბატონებოს":

იაენანა, ვარდოვ, ნანა,
იაენანინაო,
იას ვკრეფდი, ვარდს ვაფენდი,
ბატონს ვებოდიშებოდი,
იაენანინაო.

"ბატონების მკურნალი არის წმინდა ბარბარე. მას ვეხვეწებით ბატონებდაბრძანებულის კარგად დატოვებას. ბატონების გამოძლოცველ, მომღერალ ქალს მახვეწარი ჰქვია. ყველაფრის პატიებას თხოულობენ. ადამიანის დასჯას, დაცინვას არ პატიობდნენ. საერთოდ, ყველაფერნაირად ჩამოყალიბებულს თხოულობენ. ბატონებისთვის "წანას" და მათ სასიამო სიმღერას ძირითადად ასრულებდა ის, ვინც ბატონებს მოეწონებოდა, ვისგანაც ბატონებს უფლება ჰქონდა". საინტერესოა, რომ დასავლეთი საქართველოს ყველა თემში იცოდნენ იმ პიროვნებათა დასჯა, ვინც ბატონებს გააღიზიანებდა. დასჯის ფორმად ძირითადად გამოიყენებოდა შეკვრა, საწოლზე მიბმა და ასე ბოდიშის მოხდევინება ბატონებისათვის.

სხვადასხვა დაავადებათა განსაკურნებლად გამოყენებული შელოცვის სხვადასხვა ვარიანტები, ნიუანსობრივი განსხვავებებით, ფართოდ გავრცელებული და ცნობილია სპეციალურ ლიტერატურაში. ამიტომ წარმოვადგენთ შედარებით ნაკლებად ცნობილ, ჩვენ მიერ ჩაწერილ რამდენიმე კონკრეტული დაავადების, სამკურნალო ხასიათის შელოცვას.

წითელი ქარის: "ქარი ხარ, ქარწითელი ხარ, ქართვეთრი ხარ, ქარი ხარ, ქარშავი ხარ, ქარი ხარ, ქარში მიდიხარ, გასაქორი ხარ, გეიქერი, გამოსავალი ხარ. გამოდი, თვარა გაგჭრი, აღისასა, მალისასა, შევტარიანი დანითა, ჩაგადგამ ქვაბსა კურკუმისა, გაგატან ქარსა სიონისა". შელოცვის დროს მლოცველს უჭირავს ფქვილი ან ნაცარი, შემდეგ აყრის კედელს. სხვა ვერსიით: კეცზე აყრიან ნიგოზს, პურის ფქვილს და შელოცვის შემდეგ, მოუკიდებენ ცეცხლს და ასუნთქებენ ავადმყოფს.

ქვალის: "დიდო, დიდო, დიდებულო, შე სახკარაშენებულო, ჭიჭინობენ მთასა, ქორი იჯდა ხეს, იჯდა დედა მორიელი, ეძებდა სამყურ ბალახეფს, წითელ წათს და ნევსს, პეტრე-პავლე მობრძანდება იორდანეს კარსაო. პეტრემ უთხრა პავლესაო: დავჯდეთ პური ვჭამოთო, პავლემ უთხრა პეტრესაო: მე არა ვჭამ პურსაო, ქვალი გასვია გულსაო, ჩავკრაუ ნამგალს, ამოვანბდენ სულსაო".

დამწვრობის: მაღამოს შელოცვის სპეციალური ტექსტის თანხლებით გამოიყენებენ: “ოშოშინობდა, დაფოფინობდა წითელი ხარი, წითელი ხუცესის ზღვას ხნავდა, ქვიშა თესავდა, ვის გოჟგონია სამ დღეს იქით დამწვარი, დაძველებული, ქვაბში დადუღებული”.

ნაღრძობის: “ამარია, თამარია, წმინდა მარია, ადამიანს წელი ეღრძო, უშველო თუ არაო, თუ მივეუსწარი, ვუშველი, თუ არადა, შენ უშველე, წმინდა მარია” (მეგრულ დიალექტზე ჩაწერილი ტექსტის თარგმანი).

გათვალული საქონლის: “ცანცარე მიცანცარობს შარაზე, ფეხებს მიაბაკუნებს, თვალებს მიაჭყატუნებს, გამჩენო ღმერთო, წმინდა გიორგი, მთავარ ანგელოზებო დოუფსე თვალები და ამის ავის შემძახებელს გამოუკეტე კარები”;

საქონელს ზოგჯერ ემართება “**დახუთვა**“, “დავარდება და მოსტაცებს წელს”. ამ დაავადებას ოკრიბაში **ფონცხოს** უწოდებენ და მის სამკურნალოდ მხოლოდ შელოცვას მოუხმობენ: “ფონცხო ფონცხოსია, ფონცხო ბარკალისა, ხატო წმინდა, შენ უშველე ხატო ქაშუეთისა!”

ნაშურა/დასუნული: “ბუტუტიას გველეშაპია, ბორბოლია გველეშაპია, ფერწოს გველეშაპია, მენტურიას გველეშაპია, ჭუკის გველეშაპია, მორიელის გველეშაპია, დიდი, უშველებელის გველეშაპია. ფუი თაშ გაუქარი”.

ფილვია/ქათმის ფუთარას: “ფილვია უყვარყვარე, მუშა მორთი აქანე. თუდო ჟიშა ჟიჟია, მიდასოჯი ფილვია თუ დედამ შეულორსა/შეულოცა, მაშინ წინასწარ უნდა თქვას სიტყვები არგუნიში ტარი არგუნელ მალე ბურჭულიში ტარი, ბურჭულს მალე დიდაში შელორსვა სკუას მალე”.

შელოცვას ფსიქოლოგიური დატვირთვა აქვს, რწმენის ფაქტორს ემყარება და დამხმარე სამკურნალო საშუალების ფუნქციას ასრულებს. ტრადიციულად სოფლებში “შემლოცველად” მიჩნეული იყო რომელიმე პირი, რომელიც მაგიური ქმედებისათვის გარკვეულ გასამრჯელოს იღებდა პროდუქტის სახით. თანამედროვე სოფლებში ისევ შეხვდებით ადამიანებს, რომელთა “შენალოცი ჭრის” (განსაკუთრებით ეფექტურად ითვლება მამაკაცისაგან შენალოცი), რაც შეეხება გასამრჯელოს — ამ მოვლენამ უფრო რიტუალური ხასიათი მიიღო, იმერეთში მას “საგანაჩენოს” უწოდებენ და “შენალოცმა რომ უკეთ გაქრას”, შემლოცველი სიმბოლურად იღებს 5 თეთრს, ხილს, ტკბილეულს და ა. შ.

ვფიქრობთ, მოყვანილი მაგალითებით დასტურდება, რომ ბევრი სამკურნალო მეთოდი სწორედ ოფიციალური მედიცინის, სამკურნალო კარაბადინების გავლენით გადმოეცა ხალხურ მეხსიერებას. მეტწილად, ეს იმ სამკურნალო საშუალებებს ეხება, რომლებიც ეფექტურობით და შედეგიანობით გამოირჩეოდა, ამიტომ გაუძლო საუკუნეებს და დღესაც გამოიყენება ხალხურ, შინაურ მედიცინაში.

დასკვნის სახით შეგვიძლია ვთქვათ: ტრადიციული ხალხური მედიცინის გამოყენებას ისეთივე დიდი ხნის ისტორია აქვს, როგორც კაცობრიობას. მისი გამოყენება თაობათა პრაქტიკულ გამოცდილებას ემყარებოდა. საქართველოში დროთა განმავლობაში საჭიროების შესაბამისი ხალხური მკურნალობის არაერთი მეთოდი იკიდებდა ფეხს. გვხვდება შემთხვევები, როცა სამკურნალო საშუალებები ოფიციალური მედიცინის, უძველესი კარაბადინების გავლენით დამკვიდრდა ხალხურ ცნობიერებაში. მის ეფექტურობასთან ერთად ხდებოდა ტრადიციული მკურნალობის ახალი მეთოდის დანერგვა, მისი საიმედოობის ხარისხის კლების შემთხვევაში კი — პირიქით. “შინაური ექიმის” ამა, თუ იმ დაავადებისადმი მიყენებული მკურნალობის ეფექტურობა განპირობებული იყო სახალხო მკურნალის

წამლის კლინიკური და ეკონომიკური თანხვედრილობითაც. ხალხური მედიცინისადმი დამოკიდებულებაში გარკვეული ცვლილებები, ჩვენი აზრით, გამოიწვია რამდენიმე ფაქტორმა: 1) სოციალ-ეკონომიკური და სამედიცინო ღონისძიებები. ბოლო პერიოდში, საერთო-ეკონომიკური მდგომარეობის შედარებით დასტაბილურების პირობებში, ადამიანებს საკუთარი ჯანმრთელობის დაცვის უფლების უზრუნველყოფის (ექიმთან ვიზიტი და წამლების შეძენა) მეტი შესაძლებლობა მიეცათ, რამაც ხალხურ სამკურნალო საშუალებებზე მოთხოვნა კიდევ უფრო შეასუსტა. მეტწილად, ხალხური სამკურნალო საშუალებები მარტივი ფორმების დროს გამოიყენება, ამიტომაც რეცეპტის დაცვის, ტრადიციული “აკრძალებების” მკაცრ წესებს ბევრი მკურნალი აღარ იცავს; 2) ერთ-ერთი მიზეზი შეიძლება იყოს ეკოლოგიური მოვლენები. ბიოლოგიურად ნაკლებაქტიური, ფარმაკოლოგიური თვისებების დაკარგვა იწვევს თერაპიული თვისებების შეცვლას. ვვარაუდობთ, რომ ატმოსფერული ცვლილებების გამო, ზოგიერთ ბალახულ საშუალებას დაეკარგა, ან შეუსუსტდა სამკურნალო თვისებები.

მიუხედავად იმისა, რომ მოსახლეობა ძირითადად კვალიფიციურ სამედიცინო სამსახურს მიმართავს, ხალხური, შინაური მედიცინა კულტურულ ტრადიციებს და პრაქტიკულ დანიშნულებას კვლავ ინარჩუნებს. ხალხური მედიცინის ეთნოგრაფიული კუთხით კვლევა, წინაპრებისაგან შეძენილ მრავალ ეფექტურ სამკურნალო საშუალებას გამოავლენს. ამიტომ უნდა მოვახდინოთ ეროვნული, ხალხური მედიცინის მიღწევების პოპულარიზაცია; ტრადიციულობიდან, საქართველოში ხალხური მედიცინის განვითარების უდიდესი წარსულიდან გამომდინარე, სახალხო მკურნალი უნდა მივიღოთ არა, როგორც კონკურენტი საექიმო მეცნიერებისა, არამედ მოკავშირე.

დაიცვას საკუთარი ჯანმრთელობა, ეს ადამიანის უფლებაა. ამ უფლების ადამიანისადმი შენარჩუნება კი სახელმწიფოს მოვალეობაა.

დამოწმებული ლიტერატურა

- ზ. ფანასკერტელი, 1988** - ზაზა ფანასკერტელ-ციციშვილი, სამკურნალო წიგნი, II, თბ., 1988.
- დ. ბაგრატიონი, 1985** - დავით ბაგრატიონი, იადიგარ-დაუდი, თბ., 1985.
- ლ. კოტეტიშვილი, 1936** - ლ. კოტეტიშვილი, მედიცინა ძველ საქართველოში, წიგნი სააქიმოდ, თბ., 1936.
- რ. კაშია, დ. შავიანიძე, 2011** - რ. კაშია, დ. შავიანიძე. ზემო აჭარის სამკურნალო ტრადიციები, წელიწდული (ქუთაისის სამეცნიერო ბიბლიოთეკის შრომები), ტ. III, ქუთაისი, 2011.
- მ. სააკაშვილი, ა. გელაშვილი, 1956** - მ. სააკაშვილი, ა. გელაშვილი, საქართველოს მედიცინის ისტორია, ტ. III, წ. 3, თბ., 1956.
- ნ. მინდაძე, 1981** - ნ. მინდაძე, ქართული ხალხური მედიცინა, თბ., 1981.
- ნ. მინდაძე, ნ. ჩირგაძე, 2005** - ნ. მინდაძე, ნ. ჩირგაძე, ქართული ხალხური სამედიცინო ტრადიციები (კახეთი), თბ., 2005.
- ქანანელი, უსწორო კარაბადინი (ტექსტი დაამუშავა და წინასიტყვაობა დაურთა ლ. კოტეტიშვილმა), თბ., 1940.**

დ. შავიანიძე, 2005 - დ. შავიანიძე, ოკრიბა, ქ., 2005.

დ. შავიანიძე, რ. კაშია, რ. ხაჭაპურიძე, 2010 - დ. შავიანიძე, რ. კაშია, რ. ხაჭაპურიძე, ეთნოისტორიული კვლევები, ქ., 2010.

DAVID SHAVIANIDZE, RUSUDAN KASHIA

THE CHARACTERISTIC CULTURE PRESENTED IN THE GEORGIAN TRADITIONAL TREATMENT AND THE QUESTION OF THE SOCIAL STATUS OF AN INDIVIDUAL

(According to the Ethnographic materials of the West Georgia)

Based on the ethnographic materials collected in the different communities of the West Georgia we draw the conclusion that the folk spells and charms preserve the reality of the Georgians' characteristic traditional culture; the materials tell about reasons of the change of the traditional culture and the social status of the healers skilled in the folk medicine; and that the knowledge and experience in folk medicine, the process of the development of medical traditions corresponded with the level of medical thinking and the level of social life.

Treatment methods examined through centuries were secretly kept by the healer families who passed their knowledge and experience, domestic remedy preparation instruction, to their heirs or the trustworthy relatives.

Georgian medical traditional cultural heritage brings together herbal, naturopathy and magic medicine.

From the magic medicine we can trace only the actions of asking forgiveness and ritual charms and chants to soothe the "anger" of *batonebi* (collective name of measles, mumps, whooping coughs etc.).

There are instances when drugs of official medicine had been preserved in the popular consciousness through the influence of the "Karabadini", the ancient books of collections of healing methods and medicines.

The ethnographic materials tell about the attitude of people to the folk medicine, namely, when and how was the right of an individual protected: "When did it become possible that a person was able to get professional care with the real licensed doctors." It also becomes clear that traditional methods of treatment was replaced with the professional one along with the improvement of the economic conditions of the society "when an individual could afford his/her health care with a professional doctor.

The improvement of economic conditions shattered the trust towards the folk medicine in the plane and mountainous regions.

Nowadays natural - geographic environmental conditions (herbs formerly used for treatment have changed so much so that they are hardly trustworthy to use") and cultural and economic development turned folk culture beliefs dated and useless.

რევაზ შეროზია

ბიორგი მერჩულის ენობრივი პოლიტიკის
საკითხისათვის

“ქართლის ცხოვრება”, სხვა საისტორიო, საეკლესიო წყაროები, ძველი ქართველური მწერლობა, მათ შორის “გრიგოლ ხანძთელის ცხოვრება” ნათლად გვიჩვენებენ საქართველოს პოლიტიკურ გაერთიანებამდე არსებულ სურათს:

საუკუნეების მანძილზე საქართველოს ხშირი პოლიტიკური დანაწევრების მიუხედავად ქართველი ერი **განუწყვეტლივ** ინარჩუნებდა სარწმუნოებრივ-კულტურულ ერთიანობას. ამ ერთიანობის დამცველი, გარანტი ერთიანი ენობრივი სისტემა (“მსოფლხედვა”) იყო.

დამპყრობლის მიერ საქართველოს რომელიმე კუთხის (რეგიონის) ანექსია არასოდეს ნიშნავდა ამ კუთხის (მცხოვრებთა) ჩაპოცილებას საერთო, ეროვნული ფასეულობებისაგან, უპირველესად კი, საერთო ენობრივი სივრციდან გამოყოფას, ან მის მიმართ გაუცხოებას. ეკლესია (ღვთისმსახურნი) თავიდანვე უზრუნველყოფდა მოსახლეობისათვის ქრისტეს მცნებათა ქართველური ენით მიტანა-განმარტებას.

შენიშვნა: I-IV საუკუნეების საქართველოში ჩამოყალიბებული ეკლესია, ექვგარეშეა, ქართულენოვანი უნდა ყოფილიყო, ბერძნულენოვანი ღვთისმსახურება, ცხადია, მოსახლეობისათვის გაუგებარი იქნებოდა. ეს ეხება ქრისტიანობის გავრცელების დასაწყისსაც და მომდევნო საუკუნეებსაც.

ამა თუ იმ ენობრივი სისტემის მფლობელი ხალხი, რომელიც ჯერ არ ჩაბმულა ზოგადსაკაცობრიო აზროვნებისა და მისი ხელოვნებისა და მწერლობის რეალიზაციის ფერხულში, ერად არ არის ჩამოყალიბებული. ნებისმიერი ფორმა წერითი აზროვნებისა (რელიგიური, საისტორიო, მხატვრული), უპირველესად, საკითხის განზოგადებას გულისხმობს. ენობრივი სისტემა, რომელიც ამ მიზნით იქნა გამოყენებული და რომელმაც მწერლობის (ფართო გაგებით) სახე შექმნა, მის მფლობელ ხალხს ერთიან, შეკრულ-შედუღებულ ერად ჩამოაყალიბებს. ამიტომ უნდა ვიფიქროთ, ქართველი ერი ფარნავაზის (უფრო სწორი იქნებოდა: ქუჯი-ფარნავაზის) დროსათვის უკვე ფორმირებულია, რამდენადაც, სულ მცირე, საისტორიო მწერლობა ამ ეპოქისათვის უკვე შექმნილია (“ქართლის ცხოვრებაში” არაერთგზის მითითებული “ძველი მატთანე” ამას უნდა ადასტურებდეს). ეს რომ ასე არ ყოფილიყო, ქრისტიანული ლიტერატურის თარგმნისათვის ნიადაგი წინა საუკუნეებში არ შემზადებულიყო, ვერც ეკლესია იქნებოდა ეროვნული (ქართველური) და ქვეყნის პოლიტიკური დაქსაქსვაც ცალკეულ კუთხეებს გაუცხოებისაკენ უბიძგებდა. თუ არა ენობრივი ფაქტორის ეს უდიდესი გამაერთიანებელი ძალა (ქრისტიანული მრწამსით გამსჭვალული ქართველური ეკლესიის მიერ მომარჯვებული), საუკუნეების მანძილზე საქართველოს მიმართ წარმოებულ დამპყრობითი ომების ქარიშხალი გადარეცხავდა ყველაფერს ეროვნულს, ქართველურს.

ქრისტიანობა საქართველოში, როგორც ცნობილია, მისი დასავლეთი (შავი ზღვისპირეთი) ნაწილიდან გავრცელდა პირველი მოციქულების მიერ. საბოლოოდ კი წმინდა ნინოს შემოსვლამ დააგვირგვინა ჩვენთვის ასე მნიშვნელოვანი პროცესი. მნიშვნელოვანი კი იმიტომ, რომ ქართველი ხალხის ბუნებას ყველაზე მეტად სწორედ ქრისტიანულ მრწამსში ჩადებული სულიერი ფასეულობანი ესადაგებოდა. ამიტომაც ბუნებრივად და ძალდაუტანებლად მიიღეს ჩვენმა წინაპრებმა ქრისტეს მცნებები. ამაზე უნდა მიუთითებდეს “ქართლის ცხოვრებაში” დაცული ერთი ეპიზოდი, რომელიც ანდრია პირველწოდებულის შემოსვლასა და მოსახლეობის მიერ ქარისტიანობის მიღებას უკავშირდება:

“ზოლო ვითარცა ესმა მეფესა ადერკის მეგრელთაგან სჯულისა დატეგება, განუწყრა და წარავლინა ერისთავნი მისნი, და იძულებით კულადვე მიაქცივნა მეგრელნი და დამალნეს ხატნი და ჭუარნი, და შერისხნა მეფე ადრეკი ერისთავსა კლარჯეთისასა, რომელ მშუდობით განუტევა ანდრია მოციქული”.

ეს მონაკვეთი ყურადღებას იქცევს: 1. ჩანს, რომ ქრისტიანობა ძალდაუტანებლად გავრცელდა უბრალო მოსახელობაში, მათ “დამალნეს ხატნი და ჭუარნი” მიუხედავად პატრონთაგან დასჯის საშიშროებისა; 2. მეფე ადრეკი “განუწყრა” მეგრელებსა და კლარჯელებს, რაც იმის დამადასტურებელია, რომ ეს ორივე მხარე მას ემორჩილებოდა. სურათი არ იცვლება მირიანის დროსაც (რომ არაფერი ვთქვათ ვახტანგ გორგასლის მმართველობაზე), რაც გვიჩვენებს, რომ პირველი მოციქულების მოღვაწეობა მხოლოდ დასავლეთ საქართველოში არ ვრცელდებოდა. ასევე, წმინდა ნინოს მიერ “ქართლის მოქცევა” არ შემოიფარგლებოდა მხოლოდ აღმოსავლეთ საქართველოთი (ვრცლად ამის შესახებ იხ. მიტროპოლიტი ანანია ჯაფარიძე 2010; დ. შავაინიძე, ლ. ხაჭაპურიძე, 2013), რადგან “...მეფობდა მირიანი მუნ ქართლს, რანს, ჰერეთს და მოვაკანს, და აქუნდა ეგრისიცა ვიდრე ეგრისწყლამდე” (“ქართლის ცხოვრება”).

“მოქცევაჲ ქართლისაჲ” ერთ საინტერესო ცნობასაც გვაწვდის: ნათლისღების დრო როცა დადგა, მირიანმა თავისი სამეფოდან ყველა იხმო. მემატიანე ჩამოთვლის, თუ ვინ, რომელმა კუთხემ თქვა უარი ქრისტიანობის მიღებაზე. ჩამოთვლილთა შორის არიან მირიანის სიძე ფეროზი (რანის მმართველი) და სხვები. დასახელებულთა შორის არ არის ეგრისი, კლარჯეთი თუ სხვა რეგიონები, რაც იმაზე მიუთითებს, რომ მირიანის სამეფოში ურჩთა გარდა ყველამ ნათელილო.

შენიშვნა: მიუღებელია მსჯელობა, თითქოს ეგრისში ქრისტიანობის სახელმწიფო რელიგიად გამოცხადება მოხდა VI საუკუნის I ნახევარში (პ. ინგოროყვა, გიორგი მერჩულე, 229). ასეთ შემთხვევაში, პირველი მოციქულების დროიდან ვახტანგ გორგასლის მმართველობის ბოლომდე პერიოდს ყურადღება არ უნდა მივაქციოთ.

ქართველური ეკლესიის მთლიანობაზე, აღმოსავლეთ-დასავლეთის ერთიანობაზე როცა ვსაუბრობთ, მხედველობაში გვაქვს, ერთი მხრივ, აღმოსავლელი და დასავლელი საეკლესიო მოღვაწეების ერთობლივი ძალისხმევა სარწმუნოების, ქვეყნის განსამტკიცებლად (ტ. ფუტკარაძე, 2005). ამ ერთიანობის დამამტკიცებელია ისიც, რომ ანდრია სალოსის ცხოვრების “დედანი ოდიშს დაწერილ იყო”, რადგან ამას ანდერძში აღნიშნავს ტექსტის XI საუკუნეში გადამწერი (თ. ბერაძე, 1993), მეორე მხრივ, ენობრივი ფაქტორი, - შეუძლებელია საქართველოში ჰერაკლე კეისრის ლაშქრობის მერე დასავლეთი საქართველოს ეკლესია ბერძნულენოვანი გამბდარიყო და **ქართველური მოსახელობისათვის** ღვთისმსახურება უცხო ენაზე წარმართულიყო. ასეთ შემთხვევაში მეგრულ-

ლაზური და სვანური მეტყველებები სავსე უნდა იყოს ბერძნობებით (შდრ., ოთხი საუკუნის მანძილზე ლაზურში შემოსული თურქიზმების დიდი რაოდენობა). ყოველ შემთხვევაში, დასავლურ ქართველურ მეტყველებებში უნდა ფიქსირდებოდეს უფრო მეტი ასეთი ლექსემები, ვიდრე აღმოსავლურში ან საეკლესიო-სალიტერატურო ენაში. ეს კი ასე არ არის. საინტერესოა, რომ ერთი ყველაზე მნიშვნელოვანი ქრისტიანული ტერმინის, **აღდგომის** ექვივალენტი მეგრულ მეტყველებაში არის **თანაფა** (გათენება, სვანური თანაფ). იგი წარმოქმნილია იმ დროსთან მიმართებით, როცა ნახეს ქრისტეს აღდგომა. უნდა ვიფიქროთ, რომ **თანაფა** ფორმამ ეკლესიური მნიშვნელობა შეიძინა მანამდე, სანამ ქართველურ ეკლესიაში ტერმინი **აღდგომა** დამკვიდრდებოდა (სავარაუდოა, რომ ტერმინი **ქირსეც** ასევე უსწრებს **შობა** ფორმას.)

“აბო თბილელის წამება” და “გრიგოლ ხანძთელის ცხოვრება” საქართველოსა და მისი ეკლესიის ისტორიის თვალსაზრისით ერთ ჭრილშია განსახილველი, - პირველის გაგრძელებაა მეორე და ისინი ერთმანეთს ავსებენ.

იოანე საბანისძის მონათხრობში ერთი ეპიზოდი იქცევა ყურადღებას: ნერსე ერისთავმა თავისი ოჯახი აფხაზეთს გახიზნა. გრიგოლ ხანძთელი, რომელიც ნერსეს ოჯახის წევრი იყო და ამ დროისათვის 18-20 წლის ჭაბუკი უნდა ყოფილიყო, სავარაუდოდ, მათთან ერთად იმყოფებოდა. ამდენად, ის ალბათ კარგად იცნობდა აფხაზეთის (ეგრისის) სამეფო კარსაც და იქაურ საეკლესიო ცხოვრებასაც.

გიორგი მერჩულე გვთვით, რომ თვედორესა და ქრისტეფორეს ეკლესიების დამოუკიდებლად შენების დიდი სურვილი ჰქონდათ. ამ სურვილს ისინი **ერთნაირად** მიჰყავს როგორც აფხაზეთში (ალბათ, გრიგოლის ნაამბობის გათვალისწინებით?), ისე სამცხეში. ეს იმას უნდა ნიშნავდეს, რომ მათთვის აფხაზეთი და სამცხე (ან: საქართველოს ნებიმიერი კუთხე) თანაბარი მნიშვნელობისაა, ორივე მათი საეკლესიო მოღვაწეობის **კანონიერი** ადგილია...

გიორგი მერჩულის ცნობილი სიტყვები, “ქართლად ფრიადი ქუეყანად აღირაცხების...” იმაზე მიუთითებს, რომ საქართველოს აღმოსავლეთ-დასავლეთის ეკლესია ერთიანია და მის ცხოვრებას სწორედ ერთი ქართველური ენა წარმართავს.

ქართველურმა ენამ და ეკლესიამ უზრუნველყო ბერძნულ-ბიზანტიური, სპარსული, არაბული, თურქულ-მონღოლური, რუსული აგრესიების გაძლება და საკუთარი სახის შენარჩუნება, ვერც ერთმა ენამ ვერ შეძლო ქართველური სისტემის დამარცხება; ეკლესიის შინაგანი, რწმენაზე დამყარებული სიმტკიცე ის ციხე-სიმაგრე აღმოჩნდა, რომელსაც ქართველობა თავს აფარებდა არამართო გარეშე მტრებთან ბრძოლისას, არამედ შინაური მტრის (გაუტანლობის, დაქსაქსულობის, შურის, “ციდამტკავლური ხედვის”...) შემოტევების დროსაც; ქართველური ენით დანახული ქრისტე გახდა ქართველობის გადამრჩენი.

დამოწმებული ლიტერატურა

მიტროპოლიტი ანანია (ჭაფარიძე), 2010 - მიტროპოლიტი ანანია (ჭაფარიძე), საქართველოს საეკლესიო კანონების კრებული, თბ., 2010.

დ. შავიანიძე, ლ. ხაჭაპურიძე, 2013 - დ. შავიანიძე, ლ. ხაჭაპურიძე, დასავლეთ საქართველოს საეკლესიო ენის საკითხისათვის VI-VII საუკუნეებში, ქართველური

მემკვიდრეობა, ტ. XVII, ქუთაისი, 2013.

თ. ბერაძე, 1993 - თ. ბერაძე, "მეგრელი", "სამეგრელო", "ოდიში", კრ. საქართველოსა და ქართველების აღმნიშვნელი უცხოური და ქართული ტერმინოლოგია, თბ., 1993.

ტ. ფუტყარაძე, 2005 - ტ. ფუტყარაძე, ქართველები, წიგნი I, თბ., 2005.

REVAZ SHEROZIA

ON GIORGI MERCHULE'S LANGUAGE POLICY

The article discusses the unity of the Church of Georgia in religious and language terms in the East and West of the country (Kartli and Abkhazia) during the first and tenth designation century period.

"Georgian Chronicles", and other historic and religious sources, ancient Kartvelian literature, among them "The Life of Grigol of Khandzta" provides a clear picture of Georgia before its political unification.

In spite of the frequent political segmentation of the country the Georgian nation cherished a constant religious and cultural unity. This unity has been granted by the common language (worldview) system.

Annexing of any region of Georgia to an invading country never led the inhabitants of a subjugated part of Georgia to the separation from its common national values, nor to the alienation to its common language milieu. From the very beginning the Church of Georgia (the clergy) granted the interpretation of Christian faith to its people in Kartvelian (Georgian) language.

The idea that Christianity was proclaimed as a state religion in Egrisi Kingdom in the early half of the IV century is unacceptable (P. Ingorokva). If it were the truth then the period between the first apostles' arrival to the reign of Vakhtang Gorgasali should not be considered.

Giorgi Merchule's famous statement, "Kartli consists of that spacious land in which the liturgy and all prayers are said in the Georgian language", points out the unity of the Georgian Church in the east and the west and that its life is led by only the Georgian language.

Kartvelian (Georgian) language put up stiff resistance to Greek-Byzantine, Persian, Arabic, Turkish-Mongolian and Russian aggressions and maintaining its image. No other language could succeed in defeating the Kartvelian language system. The firmness of the faith emanating from the Georgian Church appeared to serve an impregnable stronghold that sheltered the Georgians not only from the invading enemies but also from the inner adversaries (like envy, treason, disloyalty, disconnection, and political shortsightedness). Christ seen through the Kartvelian language turned out a savior of the Georgian spirit and people.

ირინე ჩაჩანიძე

**უილიამ რიჩარდ მორფილის "ქართული ენა და
მწერლობა" გაზეთ "ივერიის" ფურცლებზე**

ინგლისელი მეცნიერის უილიამ მორფილის სახელი მჭიდროდაა დაკავშირებული ინგლისში ქართული კულტურის შესწავლის ისტორიასთან. იგი იყო პირველი, ვინც გააცნო დასავლეთს საქართველო. მოგზაურთა ჩანაწერები, ევროპულ ენებზე საქართველოსა და კავკასიის აღწერები ძალზე ვრცელ ლიტერატურას შეადგენს, მაგრამ ეს აღწერანი მეტწილად საინტერესოა უფრო ეთნოგრაფიული ან ისტორიული თვალსაზრისით.

ინგლისში ერთ-ერთი პირველი მეცნიერი, რომელმაც ხელი მოჰკიდა ქართული ენის შესწავლას, იყო პროფესორი მორფილი. იგი ცნობილი იყო, როგორც პირველი ინგლისელი სლავისტი, რომლის კალამს ეკუთვნის რუსული, პოლონური, ბულგარული, სერბული და სხვა სლავური ენების გრამატიკები.

1880 წელს მორფილი სერიოზულად დაინტერესდა ქართული ენის შესწავლით. ამ საქმეში იგი წააქეზა პეტერბურგის უნივერსიტეტის ქართველოლოგიის პროფესორის ალექსანდრე ცაგარელის წიგნებმა, რომლის საენათმეცნიერო და ბიბლიოგრაფიულმა ნაშრომებმა, აგრეთვე, ქართული ლიტერატურის ნიმუშების თარგმანებმა დიდად შეუწყვეს ხელი მკითხველებში კავკასიოლოგიისადმი ინტერესის გაღვივებას.

1888 წელს მორფილი საქართველოში გაემგზავრა, რათა თვითონვე უშუალოდ შეესწავლა ქართული ენა და ხალხი. თბილისში იგი ეწვია ქალაქის მუზეუმს, წერა-კითხვის გამავრცელებელ საზოგადოებას, გაზეთ "ივერიის" რედაქციას. გარდა ამისა, შინ ესტუმრა ილია ჭავჭავაძეს, სადაც გაეცნო მრავალ გამოჩენილ ქართველ მოღვაწეს. მორფილის დაკვირვებათა შედეგები ჩამოყალიბებულია დასაბუთებულ წერილში, რომელიც სამშობლოში დაბრუნების შემდეგ გამოაქვეყნა ჟურნალ "აკადემიში" სათაურით "ქართული ენა და მწერლობა".

ქართული პრესა დაკვირვებით ადევნებდა თვალყურს მორფილის ყოველ ნაშრომს საქართველოზე. მასალებს ინგლისელი მეცნიერის შესახებ ძირითადად აქვეყნებდა გაზეთი "ივერია", საიდანაც შემდეგ ბეჭდავდნენ სხვა ქართული ორგანოები. "ივერია" ბეჭდავდა მორფილის სტატიების სრულ ან შემოკლებულ თარგმანს, იუწყებოდა, თუ რაზე მუშაობს ამჟამად მეცნიერი და ასე შემდეგ. მორფილის მოღვაწეობით აშკარა დაინტერესება ჩანს იმ საგაზეთო შენიშვნებიდან, რომლებიც გვაუწყებს, რომ მორფილი ამზადებს სტატიას საქართველოს შესახებ ("ივერია", 1888, 5 ივლისი), რომ მან დაამთავრა და გამოაქვეყნა ეს სტატია ("ივერია", 1888, 28 ივლისი).

დასასრულ, "ივერიის" უკვე 14 აგვისტოს ნომერში გამოჩნდა მორფილის სტატიის სრული თარგმანი. მთარგმნელი სტ. ჭრელაშვილი საგანგებოდ მიუთითებს შენიშვნაში, რომ მან სიტყვასიტყვით თარგმნა პროფესორ მორფილის სტატია, რომელიც დაიბეჭდა ინგლისურ ჟურნალში "აკადემი".

გაზეთმა “ივერია” მას “ქართული ენის მცოდნე და მკვლევარი” უწოდა. უფრო მოგვიანებით იმავე გაზეთმა ამცნა მკითხველებს, რომ მორფილს უკვე მზადა აქვს სტატია ქართული ენის შესახებ. ავტორი გულისტკივილს გამოთქვამს თავის სტატიაში იმის თაობაზე, რომ საქართველოს კულტურა სრულიად უცნობია ინგლისელთათვის და ცდილობს მიაწოდოს ზოგადი ცნობები საქართველოს ისტორიის, ლიტერატურისა და ენის საკითხებზე. იგი აღნიშნავს:

“მე მგონია, ზოგ მკითხველს ჟურნალ “აკადემიისა” ეინტერესება, თუ დღეს რა მდგომარეობაშია ენა და ლიტერატურა საქართველოსი, რომელზედაც ძალიან მცირე ცნობაა გავრცელებული ჩვენს ქვეყანაში. მართლაც, რომ გამოვაკლოთ შრომა პატივცემულ მამა მალანისა, რომელმაც გადმოსთარგმნა ზოგი რამ ქართულ საეკლესიო თხზულებებიდან, არც ერთს ინგლისელს მწერალს თვით დღევანდლამდე არ მოუკიდნია ხელი ამ საქმისათვის” (“ივერია“, 1888, 14, VIII, გვ. 3).

ინგლისელი მეცნიერის მიმოხილვის მიხედვით, ქართული ლიტერატურა მდიდარია და ათას წელიწადზე მეტი ხნის ისტორია მოეპოვება; იგი მოიხსენიებს ათონის მთაზე დაცული ბიბლიის ქართულ ხელნაწერებს, რომელთა აღწერილობაც ახალი გამოქვეყნებული ჰქონდა ალექსანდრე ცაგარელს. პოეტური თხზულებებიდან ყველაზე გამორჩეულად ასახელებს შოთა რუსთაველის “ვეფხისტყაოსანს“, რომლის მშვენიერი დასურათებული გამოცემაც სწორედ იმ წელს გამოქვეყნდა თბილისში. მორფილს ასევე მნიშვნელოვნად მიაჩნია “როსტომიანი“, ქართული “ქილილა და დამანა“, სულხან-საბა ორბელიანის “წიგნი სიბრძნე-სიცრუისა“ და მისივე ქართული ლექსიკონი. თანამედროვე მწერლებიდან ავტორი მოიხსენიებს გრიგოლ ორბელიანს, ნიკოლოზ ბარათაშვილს და ალექსანდრე ჭავჭავაძეს, რომლის ასული გრიბოედოვის მეუღლეა “და დიდი ხნის ქვრივობის შემდეგ მის გვერდით განისვენებს მამადავითზე, თბილისში“. გარდა ილია ჭავჭავაძისა, გამოჩენილი ქართველი მწერლები იყვნენ დრამატურგი გიორგი ერისთავი და პოეტები: აკაკი წერეთელი, ვახტანგ ორბელიანი და რაფიელ ერისთავი. მორფილი, აგრეთვე, ხოტბას ასხამს 1879 წელს დაარსებულ “ქართველთა შორის წერა-კითხვის გამავრცელებელი საზოგადოების“ მოღვაწეობას. მას საშუალება ჰქონდა გასცნობოდა თბილისში საზოგადოების წიგნსაცავს, რომელიც ძვირფას ხელნაწერებსა და ნაბეჭდ წიგნებს შეიცავდა. ავტორი შენიშნავს: “ყველა ფილოლოგოსი უნდა იმედოვნებდეს, რომ ქართველები განაგრძობენ ჭერ კიდევ ხელნაწერებად მყოფი თავიანთი საინტერესო ლიტერატურის ბეჭდვას“ და ასრულებს ქართველოლოგიის ისეთი პიონერებისადმი ხარკის გადახდით, როგორებიც იყვნენ მარი ბროსე, ბერჟე და ალექსანდრე ცაგარელი, რომელთაც ქართველოლოგიის საკვლევი ასპარეზი გადაუშალეს ევროპელ მეცნიერებს.

წარმოდგენილ მოხსენებაში ჩვენთვის განსაკუთრებით ფასეულია უილიამ მორფილის ნაშრომის მიხედვით საენათმეცნიერო ხასიათის ინფორმაცია საქართველოში არსებული ქართველური ენების შესახებ და სწორედ ამ პუბლიკაციის ტექსტით ვსარგებლობთ:

“ჭერ საბოლოოდ არ არის გადაწყვეტილი, რა ადგილი უჭირავს ქართულ ენას სხვა ენათა ოჯახობაში. ჩვენ ვხედავთ, რომ ქართული ენა ავლუტინატიურია და აქვს მონათესავედ შვედური, სვანური და ლაზური ენა, ანუ დიალექტობა.

უკანასკნელი ორი ენა კი, უეჭველად უფრო დილაექტები არის. მეგრული ენა საკმაოდ დაჰმორბემა ქართულსა, თუმცა თავისი ფესვები კი — სიტყვის ძირი, სრულებით ქართულისა აქვს. რადგანაც მეგრულს ენაზედ არ არის მწერლობა, ამიტომ იმის შესასწავლელად მასალა ნაკლებად იყო. უნდა სამეგრელოში წასულიყავ და ისე შევესწავლა ქვეყანა, მანამ არ დაიბეჭდებოდა რუსულს ენაზედ პროფესორ ცაგარელის „ეტიუდები სამეგრელოსი“ 1880 წელსა. ეტიუდები შესდგებოდა სახალხო არაკებისაგან, რომელიც მოკრებილია სამეგრელოში, და არაკებს ჩართული აქვს საფილოლოგიო შენიშვნები. შესაძლოა, რომ უკეთესი ჩამომავლობითი სახელი ამა ენათა იყოს ივერიის ოჯახობა. თავისის აგებულებით ქართული ენა ძლიერ წააგავს ბასკთა ენას, მეტადრე ზმნის შედგენაში, სადაც შეხორცებულია ნაცვალ-სახელითი სუფიქსები და პრეფიქსები; ხოლო მათი სიტყვები კი სრულებით არაფერში არ ჰგვანან ერთმანეთს. თანახმად სქემისა, რომელიც დაბეჭდილია ბ-ნ ერკერტის ჩინებულს თხზულებაში (ერკერტი არის გერმანელი სამხედრო კაცი, რომელიც წინათ რუსეთის სამსახურში იყო, დაჰბეჭდა 1887 წელს ლეიპციგში გერმანულს ენაზედ წიგნი, სახელად „კავკასია და მისი ერნი“), რიცხვი ხალხთა, რომელნიც ლაპარაკობენ ქართულს ენაზედ, არის ერთი მილიონი და ასი ათასი. ეს თხზულება ბატონი ერკერტისა შემკულია წარჩინებულის საეტნოლოგო რუკათი“ („ივერია“, 1888, 14. VIII, გვ. 3).

მორფილს კარგად აქვს გაცნობიერებული თავისებურებანი, რომლებიც განაპირობებენ ქართულისა და მისი მონათესავე ენების — მეგრულის, სვანურისა და ლაზურის ცალკე ჯგუფად გამოყოფას. ის მსჯელობს ქართველურ ენათა ჯგუფის აგლუტინაციური აგებულების შესახებ, ბასკურს რომ მოგვაგონებს განსაკუთრებით ზმნის ფორმაში, რომლებიც შეიცავს ნაცვალსახელურ პრეფიქსებსა და სუფიქსებს. ამასთანავე, ავტორი უარყოფს ქართულისა და ბასკურის ლექსიკური ფონდის ნათესაურ კავშირს და სამართლიანად მიიჩნევს ენათა სხვადასხვა ჯგუფებში ქართულისათვის ადგილის მიჩენის მცდელობას.

საინტერესოა ავტორის მსჯელობა ქართული დამწერლობის შექმნისა და ქრონოლოგიის შესახებ:

„ივერიის ენათა ოჯახობაში ენა გიორგიანებისა, ანუ, როგორც მკვიდრნი ეძახიან თავიანთს თავს, ქართველებისა არის ერთადერთი ენა, რომელსაც შეუძლიან მოიწონოს თავი იმით, რომ აქვს საკუთარი მწერლობა, და ეს მწერლობა გადაჭიმულია მთელის ათასის წლის მანძილზე, ამიტომ არის როგორც დიდი ხნისა, აგრეთვე ვრცელიცა. უმთავრესი ბუდე ქართულის მწერლობისა არის მშვენიერი ქალაქი ტფილისი, რომელიც თავისის მდებარეობით ერთ გასაოცარ ადგილთაგანია კავკასიაში. მწერლობის კვალი იწყება მერვე საუკუნეში სამღვთო წერილის ნაწილ-ნაწილ თარგმანებითა, მაგალითად, დავითნისა. არის აგრეთვე სრული თარგმანი დაბადებისა მეათე საუკუნეში და ინახება ივერიელ მონასტერში ათონის მთაზე. საეკლესიო ნაწერები მეტად ბევრია და ჩამოთვლილსა ჰნახავთ პროფ. ცაგარელის რუსულს თხზულებაში სახელად „ანგარიში შესახებ ქართულის მწერლობის ნაშთთა“, რომლისაც დაიბეჭდა ჯერ მხოლოდ პირველი ნაწილი“ („ივერია“, 1888, 14. VIII გვ. 3).

ნაშრომში უილიამ მორფილს ყურადღების მიღმა არ დარჩენია ქართული ლექსიკოგრაფიის, კერძოდ, განმარტებითი და თარგმნითი ლექსიკონების საკითხებზე მსჯელობა, რომელშიაც აღნიშნავს. „სულხან თარგმანი არის

ავტორი პირველის ქართულის დიქციონერისა “სიტყვის კონა“, რომელიც დაიბეჭდა ტფილისში 1884 წელს. ეს თხზულება გამოიყენა ჩუბინაშვილმა თავისის რუსულ-ქართულ ლექსიკონის შედგენაში“.

დასასარულ, მორფილის მოღვაწეობა ხელს უწყობდა ქართული საზოგადოების მისწრაფებას იმისკენ, რომ ცნობები ქართული კულტურის შესახებ გასცდნოდა საქართველოს ფარგლებს. სწორედ ამ მხრივ, ავტორის სტატია “ქართული ენა და მწერლობა“ სრული პატივისცემისა და ყურადღების ღირსია და მისმა სახელმა საპატიო ადგილი უნდა დაიკავოს ინგლის-საქართველოს საენათმეცნიერო და ლიტერატურული ურთიერთობის ისტორიაში.

დამოწმებული ლიტერატურა

გაზეთი “ივერია, 1888 – “ივერია“, ქართული ენა და მწერლობა, №171, 14 აგვისტო, ტფ., 1888.

ნ. ორლოვსკაია, 1993 – ნ. ორლოვსკაია, უილიამ მორფილი ალექსანდრე ცაგარელის შესახებ, დროშა, 1993, №8, გვ. 13.

მ. ჯაიანი, 2007 – მ. ჯაიანი, ქართულ-ინგლისური კულტურული ურთიერთობების ისტორიიდან, კულტურათაშორისი კომუნიკაციები, №2, თბ., 2007. გვ. 3-12.

IRINE CHACHANIDZE

WILLIAM RICHARD MORFILL'S 'GEORGIAN LANGUAGE AND LITERATURE' ON THE PAGES OF THE 'IVERIA' NEWSPAPER

The name of English scholar William Morfill is closely connected with the study of the history of Georgian culture in England. He was the first who introduced Georgia to the West. In 1888 Morfill made a journey over Georgia to study the Georgian language and people. Georgian press was always watchful for Morfill's works about Georgia. Articles about the English scientist were published in the newspaper 'Iveria'. The results of Morfill's observations are formulated in the letter which was published in a magazine 'Academy' after his return to his homeland under the title 'Georgian Language and Literature'.

Linguistic information about the writing system of the Kartvelian languages based on William Morfill's works discussed in the presented paper is of a particular value.

რიტა წაქაძე

ანტონ ლორთქიფანიძის ბიბლიოთეკის კატალოგი

1873 წლის 6 ოქტომბერს ანტონ ლორთქიფანიძე კირილე ლორთქიფანიძეს წერდა:

“ძნაო კირილე, ჩვენი ბიბლიოთეკის საქმე როგორც არის გავათავე, სულ ყოველისფერათ მზათ ვარ. კატალოგი უნდა წარვადგინო და გახსნის ნებას იმ დღესვე მომცემენ“

ამ წერილის გარეშეც, ცხადზე უცხადესია, რომ, ზოგადად, კატალოგის გარეშე ბიბლიოთეკის არსებობა შეუძლებელია. მაგრამ, წერილიდანაც ჩანს, რომ კატალოგის წარდგენა აუცილებელი მოთხოვნა ყოფილა ბიბლიოთეკის გახსნის ნებართვის მისაღებად. ასე რომ, ნათელია, ანტონ ლორთქიფანიძის ბიბლიოთეკას გააჩნდა კატალოგი, მაგრამ, სამწუხაროდ, ჩვენამდე ვერ მოაღწია, არსად ფიქსირდება მისი დაცულობა.

საქართველოში ხალხოსანთა მოძრაობის ისტორიის მკვლევარი ლევან კვირიკაშვილი წერს: “ბიბლიოთეკის ფონდის, იქ დაცული აკრძალული გამოცემების რაოდენობის შესახებ ღარიბი ცნობები მოგვეპოვება. ამაოდ ვეცადეთ, მიგვეკვლია ბიბლიოთეკის დაბეჭდილი კატალოგისათვის, რომელშიც ლანჟელისა და კორეს აკრძალული თხზულება “18 მარტის რევოლუციის ისტორია“ ყოფილა შეტანილი“.

რამდენადაც ვერ მოხერხდა ბიბლიოთეკის კატალოგის მოძიება, ამდენად ანტონ ლორთქიფანიძის ბიბლიოთეკის წიგნადი ფონდის შედგენილობაც უცნობია, თუ არ ჩავთვლით ძალიან მწირ ცნობებს, რაც ჟანდარმერიის აგენტის, იაგორა იოსელიანის წყალობით შემორჩა. საქართველოს რევოლუციის მუზეუმისა და საქართველოს ცენტრალური არქივის ფონდებში დაცული მასალები ადასტურებს, რომ ანტონ და ელენე ლორთქიფანიძეები ნამდვილად იყვნენ ქუთაისის ხალხოსანთა ორგანიზაციის წევრები. ამავე ორგანიზაციის წევრი იყო ჟანდარმერიის აგენტი, იაგორა იოსელიანიც. 1876 წლის სექტემბერში ჟანდარმერიის შტაბს-კაპიტანი ქრისტოფოროვი თავის მოხსენებაში წერდა: “ამა წლის 20 აგვისტოს პეტერბურგიდან ქუთაისში ჩამოვიდა პეტერბურგელი სტუდენტი გლუხოვსკი და ჩამოიტანა იქაური პროპაგანდისტების წრის მიერ გამოგზავნილი აკრძალული წიგნები. მაგრამ, ვინაიდან ადგილობრივი ორგანიზაციის პასუხისმგებელი წევრნი, რომლებსათვისაც მას სურდა პირადად გადაეცა წიგნები არ იყვნენ ქუთაისში, ამიტომ ეს სტუდენტი კაჩუხოვის საშვალეებით, რომელიც თან დროებით ჩამოვიდა ქუთაისში, გაეცნო იაგორა იოსელიანს და პეტერბურგში წასვლის დროს წიგნებიც მას დაუტოვა ორგანიზაციის ხელმძღვანელთათვის გადასაცემათ. ეს წიგნები იაგორა იოსელიანმა წარუდგინა ქუთაისის გუბერნატორს. წიგნები რუსულია შემდეგი სახელწოდებისა...“ ერთვის მცირე ჩამონათვალი. ის ფაქტი, რომ ანტონ ლორთქიფანიძე თავის ბიბლიოთეკაში ხალხოსნურ ლიტერატურას ინახავდა და ხელს უწყობდა მის გავრცელებას.

არაა სადავო, მაგრამ ნაკლებად საინტერესოა ამ ტიპის, ე. ი. აკრძალული ლიტერატურის შედგენილობა; გაცილებით მნიშვნელოვანია ის ფონდი, რომელიც ანტონმა შეაგროვა ბიბლიოთეკის გასახსნელად და რომელზეც შეადგინა კატალოგი. ზემოთ ნახსენებ წერილში ანტონი წერს კირილე ლორთქიფანიძეს: “წიგნებს გლახას და კარგს ფრანციზულს და რუსულს შეუყარე თავი ოთხი ათასამდის, ბაბილიოვის ბიბლიოთეკის დანარჩენი ვიყიდე...”

ჩვენთვის უცნობია იმ ოთხი ათასი წიგნის სახელწოდებები, რომელზეც საუბრობს ანტონი თავის წერილში.

იმ პერიოდის პრესაში, კერძოდ, 1884 წლის 22 ივნისს გაზეთ “დროებაში” (№134) დაიბეჭდა ასეთი შინაარსის ფელეტონი:

“...ამ უკანასკნელს დროს ვითომ იფიქრებდა კაცი, რომ გონებრივის ძილისაგან გამოვდიოდით, ქუთაისი ხომ კაი დიდი ქალაქია, იგი ხომ ერთხელ სატახტო ქალაქიც ყოფილა, მაგრამ ერთი საკითხავი ბიბლიოთეკაც არ მოიძებნებოდა. მართალია, იყო ეგრედ წოდებული უსამართლოდ “ლორთქიფანიძის ბიბლიოთეკა”, მაგრამ ეს ბიბლიოთეკა მალე დაიფუშა და ორ-სამ დარჩენილს წიგნსაც კატის კნუტივით დაათრევდნენ აქა-იქ და ეძახდნენ მაინც კიდევ ლორთქიფანიძის ბიბლიოთეკას. უკანასკნელად ეს წიგნები ჩაიგდო ხელში ბატ. პოპოვმა, გიმნაზიის მასწავლებელმა და განსნა ბიბლიოთეკა უკეთეს ადგილზედ, ბულვარის პირ-და-პირ. გამოიწერა თითქმის ყველა რუსული ჟურნალები და გაზეთები, დაიბარა ბევრი მშვენიერი დიდებული ავტორების წიგნები, მაგრამ ჩვენს გონებრივს ძილს მაინც არაფერი ეშველა და საქმე იქამდე მივიდა ჭერ ჭერობით, რომ ახლა ერთს ჟურნალსაც აღარ იწერს, ალბათ იმიტომ რომ კითხვის მუშტარი ვერ უშოვია...”

იმავე ფაქტს ადასტურებს გაზეთი “ივერია” (1893 წლის 7 აპრილი, №69): “პირველი ბიბლიოთეკა, მართლაც დროის შესაფერისად მოწყობილი, ამ თვრამეტიოდე წლის წინად თავ. ან. ნიკ. ლორთქიფანიძემ გაჰმართა, მაგრამ რამდენსამე წელს შემდეგ იძულებული შეიქმნა სხვისათვის გადაეცა; ხოლო ვერც ახალი პატრონი გაუძღვა საქმეს და ბიბლიოთეკას თავი დაანება”.

ზემოთქმულიდან გამომდინარე, ნათლად ჩანს, რომ ანტონ ლორთქიფანიძეს ნამდვილად გაუსხვისებია ბიბლიოთეკა. “ივერიაში” დაბეჭდილ სტატიასი საერთოდ არ არის ნახსენები პიროვნება, ვისაც გადასცა ანტონმა ბიბლიოთეკა. ხოლო გაზეთ “დროების” წერილში გარკვევით წერია: “ბატ. პოპოვი, გიმნაზიის მასწავლებელი”.

მე-19 საუკუნის 80-90-იან წლებში ქუთაისში პოპოვის ბიბლიოთეკის არსებობა საარქივო მასალებიდან არ ჩანს, მაგრამ ცნობილი ფაქტია და საარქივო მასალებიც ადასტურებს, რომ 1883-88 წლებში ქუთაისში მოქმედებდა გიმნაზიის მასწავლებლის, ივანე პეტრეს ძე პეტროვის ბიბლიოთეკა. პეტროვი და პოპოვი მსგავსი წარმოების გვარებია, ადვილი შესაძლებელია, ეს სტატიის ავტორის ან გაზეთის რედაქციის შეცდომა იყოს. როგორც “დროება”, ისე “ივერია” იუწყება, რომ იმ ბიბლიოთეკამაც, რომელსაც ანტონმა თავისი ფონდი გადასცა, დიდხანს ვერ იარსება. მართლაც პეტროვის ბიბლიოთეკამ მხოლოდ 3 წელი შეძლო მოქმედება.

ცნობილია, რომ პეტროვის ბიბლიოთეკის კატალოგი დაცულია სანკტ-პეტერბურგის ნაციონალურ ბიბლიოთეკაში. დაცულია ბიბლიოთეკის ბეჭდური კატალოგის 2 ვერსია:

1 - 1883 წლის, რომლის გვერდების რაოდენობაა 93.

2 - 1886 წლის, რომლის გვერდების რაოდენობა კი უკვე 328 არის.

ნათელია, რომ 3 წლის მანძილზე პეტროვს საგრძნობლად გაუზრდია ბიბლიოთეკის ფონდი. თუ გავითვალისწინებთ იმ ფაქტს, რომ ანტონის ბიბლიოთეკის გასხვისებას პრესა 1884 წელს აღნიშნავდა, ადვილი შესაძლებელია ვივარაუდოთ, რომ სწორედ ანტონისეული ბიბლიოთეკის ფონდის წყალობით შეძლო პეტროვმა საკუთარი ბიბლიოთეკის ფონდის გაზრდა. ასე რომ, გაჩნდა საფუძვლიანი ვარაუდი:

პეტროვის ბიბლიოთეკის 1886 წლის კატალოგი შესაძლოა მოიცავდეს ანტონ ლორთქიფანიძის ბიბლიოთეკის წიგნების ნუსხას.

ამიტომ შევეცადეთ, მოგვეპოვებინა ზემოაღნიშნული კატალოგი.

2007 წელს ქუთაისის სამეცნიერო ბიბლიოთეკაში გაიხსნა იშვიათი გამოცემების განყოფილება. ამ დროიდან მოყოლებული მიმდინარეობს უნიკალური და იშვიათი ცალების გამორჩევა ბიბლიოთეკის ძირითადი საცავიდან და განყოფილებაში გადატანა. გამორჩევის პროცესში საცავში აღმოჩნდა იმ წიგნების საკმაო რაოდენობა, რომელზე დაყრდნობითაც ქუთაისის თვითმმართველობამ 1894 წელს, ანტონის ბიბლიოთეკის არსებობის 20 წლის შემდეგ, გახსნა საზოგადო-საჯარო ბიბლიოთეკა.

ცნობილი ფაქტია, როცა 1893 წელს ქუთაისის თვითმმართველობამ გადაწყვიტა დაეარსებინა ქალაქში საზოგადო-საჯარო ბიბლიოთეკა, ანტონ ლორთქიფანიძემ, ყოველგვარი საფასურის გარეშე, საკუთარი ბიბლიოთეკის წიგნადი ფონდი გადასცა ქალაქის გამგეობას, რითაც ფაქტობრივად საძირკველი ჩაუყარა ქუთაისის საჯარო ბიბლიოთეკას: “იმ ხარჯს გარდა, რომელიც ქალაქმა იკისრა, ვგონებთ, მეტი არ იქნება, ქალაქის გამგეობამ, როცა საქმეს შეუდგება, კერძო კაცებსაც სთხოვოს დახმარება. იმედია, ქუთაისში ბევრი მოიპოვება, რომლებიც ისეთ სასიკეთო საქმისათვის, როგორც ბიბლიოთეკის გამართვა, ქალაქს თავის წვლილს არ დაამადლებენ და შეძლებისა—და გვარად შემწეობას აღმოუჩენენ თუნდაც წიგნების შეწირვით. ეს იმედი, რომ ტყუილი არ არის, ამის საბუთი ამ დღეებში თავ. ან. ნიკ. ლორთქიფანიძემ დაგვანახვა, რომელმაც მომავალის ბიბლიოთეკისათვის ასიას ზუსთასიოდც ცალი წიგნი უსასყიდლოდ დაუთმო და სამუდამოდ შესწირა ქალაქს. ეს ისეთი შესაწირავია, რომ მკვიდრს საძირკველს დაუდებს ბიბლიოთეკას; ამ ათას ხუთას წიგნში, როგორც ნამდვილად ვიცით, ბევრი იშვიათი და თვალ-საჩინო წიგნი იპოვება—როგორც რუსულის მწერლობისა, ისე ფრანგულისა. რასაკვირველია, თავ. ან. ნიკ. ლორთქიფანიძე ამ შესაწირავისთვის დიდის მადლობის ღირსია და, სრული იმედია, ამ ამბავს ქალაქი არ დაივიწყებს“ (გაზ. “ივერია“, 1893წ., 7აპრილი).

ასე რომ ფონდი, რომელიც აღმოჩნდა საცავში აუცილებლად შეიცავს ანტონ ლორთქიფანიძის ბიბლიოთეკის ნარჩენს. რამდენიმე წიგნზე ანტონის ფაქსიმილეც კი შემორჩენილია. ეს წიგნები ანტონ ლორთქიფანიძის პირადი საკუთრება იყო და როცა მან ბიბლიოთეკა გახსნა, შესწირა ბიბლიოთეკის ფონდს. პეტროვის კატალოგისა და ბიბლიოთეკის საცავში აღმოჩენილი ფონდის შედარება კიდევ ერთი, საკმოდ მყარი საშუალებაა საიმისოდ, ვავარკვიოთ. მოიცავს თუ არა პეტროვის ბიბლიოთეკის კატალოგი ანტონ ლორთქიფანიძის

ბიბლიოთეკის კატალოგს. შედარებამ გვიჩვენა, რომ მართალია, საინვენტარო ნომრები არ ემთხვევა, მაგრამ ათეულობით წიგნის სახელწოდება იდენტურია. საინვენტარო ნომრების დამთხვევა შეუძლებელიც არის, რადგან 140 წლის მანძილზე არაერთგზის ჩატარდა რეინვენტარიზაციის პროცესი და შეუძლებელია წიგნებს იგივე ნომრები შერჩენოდა.

ზემოთქმულიდან გამომდინარე, სრული საფუძველი გვაქვს, განვაცხადოთ: **პეტროვის ბიბლიოთეკის კატალოგი მოიცავს ანტონ ლორთქიფანიძის ბიბლიოთეკის კატალოგს და, შესაბამისად, ამ კატალოგის დაწვრილებითი შესწავლითა და ბიბლიოთეკის საცავში ნაპოვნ ფონდთან შედარებით, შეგვიძლია, გარკვეული დასკვნები გავაკეთოთ ანტონ ლორთქიფანიძის ბიბლიოთეკის ფონდის წიგნად შემადგენლობაზე.**

დამოწმებული ლიტერატურა

ქსიემ, ფონდი №2173/366, 367, 786.

“დროება“ №134 – გაზ. "დროება", 22 ივნისი, №134, 1884.

“ივერია“ №69 – გაზ. "ივერია", 7 აპრილი, №69, 1893.

გრ. გიორგაძე, 1929 – გრ. გიორგაძე, თვითმპყრობელობა და რევოლუცია, ტფ., 1929.

ლ. კვირიკაშვილი, 1973 – ლ. კვირიკაშვილი, არალეგალური ლიტერატურა რევოლუციამდელ საქართველოში, თბ., 1973.

გ. მჭედლიძე, 1993 – გ. მჭედლიძე, ქუთაისის ახალი ისტორიის ნარკვევები, ქუთ., 1993.

RITA TSAKADZE**ANTON LORDKIPANIDZE LIBRARY CATALOGUE**

Anton Lordkipanidze, a famous public man and a *khalkhosani* (a member of the populist movement), established a library in Kutaisi in 1873. As it is seen from his letter addressed to Kirile Lordkipanidze the library housed around four-thousand editions, as well as the part of Babilov's Library, and that as an essential aspect of the library activities the catalogue was created.

It is a matter of great importance for the history and culture of the city to find and learn the catalogue compiled by Anton Lordkipanidze to determine the types of and the quantity of the book-stock kept in that library.. Unfortunately, the catalogue has not yet been discovered.

In 1884 Anton seems compelled to give away the library and deliver it to Petrov, a teacher of the Gymnasium. Saint Petersburg National Library has two versions of Petrov's catalogues.

Referring to a grounded assumption 1886 year catalogue can contain the list of Anton Lordkipanidze's book list. As is known in 1893 according to the order issued by Kutaisi self-governance a public library was established in the town. Anton Lordkipanidze donated 1500 units of books to the library from his personal fund.

Thus, a part of Anton Lordkipanidze's books is kept in the repository of the Kutaisi Scientific Library the study of these books and making comparison to the Petrov catalogue might provide the knowledge about the composition of Anton Lordkipanidze's book fund.

ემზარ ჭანტურიძე
სალომე ჭანტურიძე

ქუთაისის სამეცნიერო ბიბლიოთეკაში დაცული
წყაროები საქართველოს ისტორიის შესახებ

1. აბდალაძე ა., ერეკლე II-ის წერილი იერუსალიმის სომეხთა პატრიარქისადმი. “ქართული წყაროთმცოდნეობა” V, თბ., 1978 წ.

კრებულში გამოქვეყნებული ერეკლე II-ის წერილი პასუხია იერუსალიმის სომეხი პატრიარქის ადრე გამოგზავნილ წერილზე, რომელიც დღეისათვის მიკვლეული არაა. წერილის შინაარსი ზოგადად, მაგრამ მაინც, იძლევა წარმოდგენას ერეკლე II-ის კავშირურთიობებზე სხვა ქვეყნების სახელმწიფო თუ საეკლესიო მოღვაწეებთან.

წერილი ქართულად თარგმნა, გამოკვლევა და შენიშვნები დაურთო ა. აბდალაძემ.

2. აბუსერიძე ტბელი, ბოლოკ-ბასილის მშენებლობა შუარტყალში და აბუსერისძეთა საგვარეულო მატინანე. თბ., 1941 წ. იხ., ასევე, ტბელ აბუსერიძე, “ცხოვრება ქვითხუროისა ბასილისა,” ბათ., 1981 წ.

წარმოდგენილ თხზულებაში აღწერილია ხელობით კალატოზის, ბოლოკ ბასილის სამშენებლო საქმიანობა შუარტყალში. მასში შეტანილია, ასევე, შუა საუკუნეების საქართველოს (XI-XIII სს.) ერთ-ერთი დიდი ფეოდალური სახლის — აბუსერისძეთა გვარის მატინანე თხზულებაში დაცულია მნიშვნელოვანი ცნობები სამხრეთ-დასავლეთ საქართველოს ერთ-ერთი კუთხის, აჭარის, იმდროინდელი ცხოვრებისა და ზნე-ჩვეულებების შესახებ.

წინამდებარე წიგნის 1941 წ. გამოცემა მოამზადა, შესავალი, გამოკვლევა და ლექსიკონი დაურთო ლ. მუსხელიშვილმა. 1981 წ. გამოცემა მოამზადა, გამოკვლევა, ლექსიკონი და საძიებლები დაურთო ი. სიხარულიძემ.

3. აბულაძე ც., ოთხი თურქული დოკუმენტი იმერეთის მეფის სოლომონ II-ის შესახებ. თსუ შრომები, ტ. 121, აღმოსავლეთმცოდნეობის სერია VII, თბ., 1967 წ.

კრებულში გამოქვეყნებული 4 დოკუმენტი (ერთი ფირმანი და სამი წერილი) ეხება იმერეთის უკანასკნელ მეფეს - სოლომონ II-ს, რომელიც 1810 წლიდან, სამეფოდაკარგული, თავს აფარებდა თურქეთს. დოკუმენტებში ასახულია ოსმალეთის სულთნისა და ფაშების დამოკიდებულება სოლომონ II-ისადმი. პირველი დოკუმენტი წარმოადგენს სულთან მაჰმუდ II-ის (1808-1839 წწ.) მიერ 1811 წ. გაცემულ ფირმანს არზრუმის ვალისა აღმოსავლეთის მხარეების სერასკირის, ყოფილი დიდი ვეზირის, წარმოშობით ქართველის (ლაზის) აჰმედ ფაშას სახელზე. სულთანი ავალებს აჰმედ ფაშას, ტრაპიზონის ფაშას დახმარებით, უზრუნველყოს სოლომონის დაბრუნება იმერეთის სამეფო ტახტზე. დანარჩენი სამი დოკუმენტი წარმოადგენს ტრაპიზონის ფაშა სულეიმანის მიერ მეფისადმი გაგზავნილ წერილებს, სადაც მას ჰპირდება იმერეთის სამეფო ტახტზე დაბრუნებას.

მასალა მოიძია, თურქულიდან თარგმნა, გამოკვლევა, შენიშვნები დაურთო და გამოსაცემად მოამზადა ც. აბულაძემ.

4. 1783 წლის მფარველობითი ტრაქტატი (მასალები რუსეთ-საქართველოს ურთიერთობის ისტორიისათვის).

XVI-XVII სს. შექმნილმა მძიმე პოლიტიკურმა და სოციალ-ეკონომიკურმა მდგომარეობამ ქვეყნის მესვეურები აიძულა ორიენტაცია რუსეთის დახმარებაზე აეღოთ. XVIII საუკუნეში საქართველოს საგარეო პოლიტიკური მდგომარეობა კიდევ უფრო დამძიმდა. ამიტომ ქართველ პოლიტიკურ მოღვაწეთა სწრაფვა რუსეთის მფარველობის ქვეშ შესვლაზე უალტერნატივო გახდა. ამდენად, მომწიფებული იყო პირობები რუსეთთან მფარველობითი ტრაქტატის გასაფორმებლად.

1783 წ. ციხე-სიმაგრე გეორგიევსკში ხელმოწერილ მფარველობით ტრაქტატში განსაზღვრული იყო ორივე მხარის უფლება-მოვალეობანი. აქვე გვინდა აღვნიშნოთ, რომ განვლილი ისტორიის მანძილზე რუსეთს საქართველოსთან მიმართებაში არა მარტო გეორგიევსკის ტრაქტატით გათვალისწინებული, არამედ არც სხვა ვალდებულებების შესრულებით თავი არასდროს შეუწყუხებია.

ხელშეკრულების ტექსტი შედგებოდა პრეამბულის, 13 ძირითადი და 4 დამატებითი მუხლისაგან (არტიკულისაგან). ხელშეკრულებას თან ერთვის ერეკლე II-ის მიერ რუსეთის იმპერატორის ერთგულებაზე დასადები ფიცის ტექსტი და დამატებითი არტიკული, რომელშიც განსაზღვრული იყო ქართლ-კახეთის მეფეთა კურთხევის წესი.

აღნიშნულ მუხლებს გარდა, წინამდებარე დოკუმენტში შეტანილია ერეკლე II-ის, სოლომონ I-ის, სამეგრელოს მთავრის — ლევან დადიანის, გარსევან ჭავჭავაძისა და სხვათა მიერ გაგზავნილი წერილები საიმპერატორო კარისადმი, გენერალ გრ. პოტიომკინისადმი და ახალციხის ფაშასთან დადებული სამშვიდობო ხელშეკრულების ტექსტი. მასალები მოიძია, შესავალი, გამოკვლევა და საძიებლები დაურთო ი. ცინცაძემ.

5. გრიგოლ აკანელი, მოისართა ტომის ისტორია.

XIII ს. სასულიერო მოღვაწისა და ისტორიკოსის გრიგოლ აკანელის თხზულებაში “მოისართა ტომის ისტორია” მოთხრობილია მონღოლთა შემოსევებისა და მათი გაბატონების ისტორია ამიერკავკასიისა და შუა აზიაში. წიგნში აღწერილი ამბები სანდოა, რადგან ავტორი თვითმხილველი და, ზოგ შემთხვევაში, თანამონაწილე იყო იმ მოვლენებისა, რომლებსაც გადმოგვცემს. ამდენად, წინამდებარე ნაშრომი ერთ-ერთი საუკეთესო პირველწყაროა მთლიანად კავკასიის, მათ შორის XIII ს. საქართველოს და კილიკიის სომხეთის ისტორიის შესასწავლად სომხური ტექსტი თარგმნა, გამოკვლევა, კომენტარები შენიშვნები დაურთო ნ. შოშიაშვილმა.

6. ა. კ-ლი, გლეხთა შეიარაღებული აჯანყება სვანეთში (1875-1876 წწ.), “საისტორიო მოამბე”, თბ., 1945 წ., ნაკ. I.

გამოქვეყნებული დოკუმენტური საარქივო მასალა ასახავს 1875-1876 წწ. ზემო სვანეთში მომხდარი აჯანყების მიმდინარეობას, მის ჩასახშობად ცარიზმის მიერ გატარებულ ღონისძიებებსა და აჯანყების მონაწილეთა გასამართლებას. სულ გამოქვეყნებულია 11 დოკუმენტი, რომელიც მოიცავს 1875-1877 წწ. გამოქვეყნებულ დოკუმენტებს. მათ შორის არის 1876 წ. აჯანყების აქტიური მონაწილეების — გურმაჩ გასვიანის, ჯოხან ჯოხაძისა და სხვათა მიმართ წაყენებული საბრალდებო აქტი. გამოქვეყნებულია, ასევე, 1876 წ. 1 დეკემბერს გამართული სამხედრო საველე სასამართლოს პროცესის ანგარიში.

მასალა მოიძია გამოკვლევა და შენიშვნები დაურთო ა. კ-ლიმ.

7. ანთელავა ი., მასალები საქართველოს ეკონომიკური ისტორიისათვის. “საისტორიო მოამბე”, ტ. V, თბ., 1950 წ.

კრებულში გამოქვეყნებული მასალა წარმოდგენს კავკასიის სამხედრო ოქის საინტენდანტო სამმართველოს მიერ ინტენდანტური სამსახურის მოქმედების ანგარიშის მხოლოდ I ნაწილს, რომელიც მოიცავს 1801-1851 წწ. ანგარიშის მეორე ნაწილს, რომელიც არქივში არ აღმოჩნდა (მაგრამ ჩანს, რომ იყო ინტენდანტური ნაწილის უფროსის 1905 წ. 15 იანვრის პატაკში) განისაზღვრებოდა 1851-1901 წლების მდგომარეობით. მასალა გამოქვეყნებულია რუსულ ენაზე.

წარმოდგენილი ანგარიშის მნიშვნელობის შესახებ პროფ. ი. ანთელავა აღნიშნავს, რომ “ის შეიცავს მრავალ საინტერესო მასალას კავკასიისა და კერძოდ საქართველოს ეკონომიკური მდგომარეობის დასახასიათებლად XIX ს. I ნახევარში. მით უმეტეს, რომ კავკასიის საინტენდანტო უწყებების მასალებს დაღუპვის გამო ჩვენამდე არ მოუღწევია” (ი. ანთელავა, 1950, გვ. 257-258). წარმოდგენილ ანგარიშში ასევე, დაცულია ცნობები საქართველოში არსებული საგადასახადო სისტემის ფასების საკითხზე, რუსეთის მიერ ირანისა და თურქეთის წინააღმდეგ XIX საუკუნეში წარმოებულ ომებში ქართველი ხალხის მიერ გაღებულ წვლილზე.

მასალა მოიძია, წინასიტყვაობა დაურთო და გამოსაცემად მოამზადა ი. ანთელავამ.

8. აპოლონიოს როდოსელი, არგონავტიკა, თბ., 1975 წ.

ქართველ მკვლევართა მოსაზრებით ანტიკური ხანის ბერძენი მწერლები ცნობებს ძველ ქართველურ ტომთა შესახებ ძირითადად არგონავტიკის თქმულებებზე დაყრდნობით წარმოდგენდნენ. მათზე უამრავი მითი და გამოკვლევა დაუწერიათ. მათ შორის აპოლონიოს როდოსელის “არგონავტიკა” ერთ-ერთი უპირველესი ძეგლია. პროფ. აკ. ურუშაძის განმარტებით, “იგი უძველესი და ბერძნულ წყაროებში ყველაზე უფრო ძველი თხზულებაა. ქართველ ტომთა დასავლური გაერთიანების აია-კოლხეთის შესახებ” (აპოლონიოს როდოსელი, 1975, გვ. 21). არგონავტიკაში ასევე დაცულია ცნობები უძველეს პერიოდში საქართველოში დამწერლობის არსებობის შესახებ (აპოლონიოს როდოსელი, არგონავტიკა, 1975 წ., ბ. კუფტინი, 1948 წ., 1950 წ., ტ. ჩუბინაშვილი, 1963 წ., ივ. ჯავახიშვილი, 1949 წ., გ. მელიქიშვილი, 1959 წ., რ. პატარიძე, 1980 წ. ავტორი ქართველურ ტომთაგან ასახელებს კოლხებს, ბიძერებს, მაკრონებს, საბირებს, ტიბარენებს, ხალიბებს, მოსინიკებს. ივ. ჯავახიშვილის მოსაზრებით “მოსინიკი” არის იგივე “ჭანი”, რომელიც მაღალხარისხოვანი თითბრის დამზადებით იყო ცნობილი (ივ. ჯავახიშვილი, 1960, გვ. 28, 405). ამდენად, აპოლონიოსის “არგონავტიკა” ერთ-ერთი საუკეთესო და უძველესი წყაროა საქართველოსა და ქართველური ტომების ისტორიის შესახებ.

ტექსტის ქართული თარგმანი და შესავალი გააკეთა აკ. გელოვანმა. რედაქცია, გამოკვლევა, შენიშვნები და საძიებლები დაურთო აკ. ურუშაძემ.

9. არჯევანიძე ივ., იოსებ წილოსანის (ალი ამედი ეფენდის) საბიოგრაფიო მასალა, “მასალები საქართველოსა და კავკასიის ისტორიისათვის”, თბ., 1947 წ., ნაკ. I, წარმოდგენილ მასალაში დაცულია ცნობები საქართველოდან 1812 წ. გატაცებული ორი ქართველი ბავშვის შესახებ, რომლებიც გამტაცებლებმა ეგვიპტეში გაყიდეს მონებად. ორივემ თავიანთი ნიჭისა და შრომისმოყვარეობით, დიდ წარმატებას მიაღწია, ამათგან ერთ-ერთი მათგანი სელიმ ეფენდი (მისი ქართული გვარი და სახელი უცნობია) ეგვიპტეში დარჩა. შემდეგში მან მიაღწია ეგვიპტის შვიარადღებული ძაღების გენერალური შტაბის უფროსის თანამდებობას. მეორე ახალგაზრდამ — იოსებ წილოსანმა, რომელიც ეგვიპტეში ცნობილი იყო ალი ამედი ეფენდის სახელით, “შემდეგში რუსეთის მთავრობისაგან მიიღო ნებართვა

საქართველოში დაბრუნების შესახებ. 1832 წელს ი. წილოსანი ჩამოდის საქართველოში, სადაც მოღვაწეობდა, როგორც სახელმწიფო სამსახურში, ასევე კულტურის სფეროშიც. გამოქვეყნებულ მასალაში შედის მ დანართი (ი. წილოსანის წერილები, განმარტებითი ბარათი, მისივე ბიოგრაფიის ამსახველი რეესტრიდან ამოწერილი საბუთები) და ერთმანეთს შორის გაგზავნილი ეგვიპტის სახელმწიფო უწყებების მიმართვები. მასალა ფრანგულიდან თარგმნა, გამოკვლევა, შენიშვნები დაურთო და გამოსაცემად მოამზადა ივ. არჩევანიძემ.

10. ბაგრატი ბატონიშვილი (დავით და თეიმურაზ ბარატონების ძმა), “ახალი მოთხრობა”, თბ., 1941 წ.

წინამდებარე ნაშრომში აღწერილი ამბები ძირითადად ეხება აღმოსავლეთი საქართველოს 1753-1819 წწ. ისტორიას. გადმოცემული მასალა საინტერესო და სანდოა, რადგან ავტორი თანამედროვე და ზოგჯერ თანამონაწილე იყო იმ ამბებებისა, რომელსაც აღწერს.

ტექსტი გამოსაცემად მოამზადა, გამოკვლევა, შენიშვნები, საძიებლები დაურთო თ. ლომოურმა.

11. თეიმურაზ ბაგრატიონი, “ახალი ისტორია”, თბ., 1983 წ. თ. ბაგრატიონის “ახალი ისტორია” XVIII ს. მეორე ნახევრისა და XIX ს. დასაწყისის საქართველოს ისტორიის ერთ-ერთი მნიშვნელოვანი წყაროა. ის მოიცავს 1744-1819 წლების საქართველოს ისტორიის მასალებს. ავტორი აღნიშნული პერიოდის საქართველოს ისტორიის თითქმის ყველა მნიშვნელოვან მოვლენას ეხება. მკვლევართა ერთი ნაწილის აზრით, აღნიშნული თხზულების ავტორი თ. ბაგრატიონია, ხოლო მეორე ნაწილი წიგნის ავტორად დავით ბაგრატიონს (თეიმურაზის უფროსი ძმა, გიორგი XII-ის ძე, ტახტის მემკვიდრე) მიიჩნევს (გ. ბაბტაძე, 1959, გვ. 227-242; ლ. ასათიანი, 1958, გვ. 93; მ. ჯანაშვილი, 1905, გვ. 5; ბაგრატი ბატონიშვილი, 1941, გვ. VI, XII-XVI; თ. ბაგრატიონი, 1983, გვ. 12-22; “თეიმურაზ ბაგრატიონის წერილები მარი ბროსესადმი”, 1964, გვ. 22-23, თეიმურაზ ბაგრატიონი, 1972, გვ. 9).

ტექსტი გამოსაცემად მოამზადა, გამოკვლევა და საძიებლები დაურთო ლ. მიქიაშვილმა.

12. იოანე ბაგრატიონი, სჯულდება, თბ., 1957 წ.

წინამდებარე თხზულება წარმოადგენს სახელმწიფოებრივი წყობილების რეფორმირებისათვის დაწერილ პროექტს. პროფ. ივ. სურგულაძის განმარტებით, “ძეგლი საქართველოს სახელმწიფოსა და სამართლის ისტორიისათვის ფრიად საყურადღებო მასალას შეიცავს... ამასთანავე, ძეგლში საყურადღებო მასალა მოიპოვება გვიანფეოდალური საქართველოს ეკონომიკური, საქალაქო ცხოვრების, საფინანსო, სამხედრო, ჯანმრთელობის დაცვის დაგანათლების სისტემის შესახებ...” (იოანე ბაგრატიონი, “სჯულდება”, 1957, გვ. V). ამდენად, აღნიშნულ ნაშრომს XVIII ს. საქართველოს ისტორიის ვერც ერთი მკვლევარი გვერდს ვერ აუვლის. ტექსტი გამოსაცემად მოამზადა, წინასიტყვაობა, შესავალი, გამოკვლევა, ლექსიკონი და საძიებლები დაურთო ივ. სურგულაძემ.

13. იოანე ბაგრატიონი, ქართლ-კახეთის აღწერა, თბ., 1986 წ.

წინამდებარე ნაშრომი XVIII ს. მიწურულის საქართველოს ისტორიის მკვლევართათვის მნიშვნელოვანი ინფორმაციის შემცველი პირველწყაროა. აღსანიშნავია ის, რომ ტერიტორიის ერთი ნაწილი, აღწერის მომენტისათვის (1794-1799 წწ.) ქართლ-კახეთის სამეფოში შექმნილია (ლორე-ტაშირის მხარე, ბორჩალოს მაზრა, სომხეთის ერთი ნაწილი, ყაზახი, შამშადილის და ბამბაკის მხარე, ვარკეთილის

// ჰერეთის აღმ. ნაწილი), რომელიც ბოლშევიკურმა რუსეთმა 1922 წ. გადასცა სომხეთისა და აზერბაიჯანის რესპუბლიკებს. რაც შეეხება დვალეთს, აღწერამდე არც თუ დიდი ხნის წინ დაიკარგა. ვახუშტი ბაგრატიონის დროს დვალეთში მოსახლეობის დიდი ნაწილი, მართალია, უკვე ოსური იყო, მაგრამ ტერიტორია ქართლის სამეფოს შემადგენელ ნაწილად ითვლებოდა (ბატონიშვილი ვახუშტი, 1973, გვ. 363-364; ივ. ჯავახიშვილი, 1989, გვ. 9-12). დღეისათვის კი შიდა ქართლი // სამაჩაბლო, ე. წ. “სამხრეთ ოსეთი”, ისევე როგორც აფხაზეთი, ოკუპირებულია რუსეთის ფედერაციის მიერ.

ნაშრომში, გარდა ქართლ-კახეთისა, აღწერილია საქართველოს სხვადასხვა მხარეები (სვანეთი, იმერეთი, რაჭა-ლეჩხუმი, ხევსურეთი), საქართველოს ჩრდილოეთით მდებარე დაღესტნისა და ჩეჩენ-ინგუშეთის რეგიონები. ნაშრომში, ამავე დროს, დაცულია სანდო ცნობები XVIII ს. საქართველოს დემოგრაფიული მდგომარეობის შესახებ.

აღნიშნული თხზულების ტექსტი გამოსაცემად მოამზადეს, გამოკვლევა და საძიებლები დაურთეს თ. ენუქიძემ და გ. ბედოშვილმა, თბ., 1986.

14. იოანე ბაგრატიონი, “ხუმარსწავლა” (კალმასობა), ტ. I, 1990; ტ. II, 1991. ი. ბაგრატიონის “ხუმარსწავლა”, აღ. ბარამიძის მოსაზრებით, მეცნიერული ცოდნის ენციკლოპედია (ი. ბაგრატიონი, 1990, გვ. 7). აქ წარმოდგენილი ცნობები ეხება საბუნებისმეტყველო და ჰუმანიტარული მეცნიერების თითქმის ყველა დარგს. ყურადსაღებია ი. ბაგრატიონის ცნობები საქართველოს ისტორიის, ენისა და ლიტერატურის საკითხებზე. მკვლევართა მოსაზრებით, ნაშრომს დღესაც არ დაუკარგავს მეცნიერული მნიშვნელობა.

თხზულების ორივე ტომში შეტანილი მასალა გამოსაცემად მოამზადეს ც. კახაბრიშვილმა და ც. კიკვაძემ. წინასიტყვაობა დაურთო აღ. ბარამიძემ.

15. ბერძენიშვილი ნ., ფეოდალური ურთიერთობიდან XV ს. “მასალები საქართველოსა და კავკასიის ისტორიისათვის”, თბ., 1937, ნაკ. I.

გამოქვეყნებული საბუთები შეიცავს XV ს. საქართველოს სოც. ეკონომიკური ხასიათის ინფორმაციას. მასალა კარგად ასახავს ფეოდალური ეპოქისათვის დამახასიათებელ ურთიერთობებს გაბატონებული კლასის სხვადასხვა ფენებს შორის. მასალები გამოსაცემად მოამზადა, გამოკვლევა და შენიშვნები დაურთო ნ. ბერძენიშვილმა.

16. ბერძენიშვილი მ. მასალები XVIII ს. ბოლო წლების საქართველოს ისტორიიდან (ეპისტოლარული მასალა). “ქართული წყაროთმცოდნეობა” I, თბ., 1965; წარმოდგენილ მასალაში თავმოყრილია ერეკლე II-ის ერთ-ერთ გავლენიან მოხელესთან, მანუჩარ თუმანიშვილთან, სხვადასხვა პირის მიერ გაგზავნილი წერილები. მათში დაცულია საქართველოში არსებული, პოლიტიკური, ეკონომიკური, სოციალური და სხვა საკითხების შემცველი ინფორმაციები. სულ გამოქვეყნებულია 69 წერილი, რომელიც მოიცავს 1791-1801 წწ.

მასალები მოიძია, გამოკვლევა, ლექსიკონი და პირთა საძიებლები დაურთო მ. ბერძენიშვილმა.

17. ბოჭორიძე გიორგი, ფურცელანთებული ქრონიკა, “საისტორიო მოამბე”, თბ., 1925, წიგნი I, წ. ქრონიკაში დაცული ცნობები, ძირითადად, აღმ. საქართველოს ეხება და მოიცავს 1623-1825 წწ. მასში დაცული ცნობები საყოველთაო ინფორმაციის შექცეულია. გ. ბოჭორიძის მოსაზრებით, წარმოდგენილი ქრონიკის ავტორები XVIII

ს. მეორე ნახევრისა და XIX ს. I მეოთხედის მოღვაწე ორი პიროვნება უნდა იყოს. ორივე ფურცელაძის გვარის წარმომადგენელი.

კრებულში შეტანილი წყარო მოიძია, გამოკვლევა დაურთო და გამოსაცემად მოამზადა გ. ბოჭორიძემ.

18. გაბაშვილი ტიმოთე, მიმოსვლათა, თბ., 1956.

აღნიშნული თხზულების ავტორს, როგორც ბრწყინვალე განათლებისა და ერუდიციის მქონე XVIII ს. სასულიერო მოღვაწეს, იმერეთის მეფე ალექსანდრე V (1720-1751 წწ.), ქართლ-კახეთის მეფეები თეიმურაზ II (1744-1761 წწ.) და ერეკლე II (1744-1798 წწ.) ხშირად აგზავნიდნენ სხვადასხვა ქვეყანაში დიპლომატიური მისიით. მან 1755-1759 წწ. თეიმურაზ II-ის, ერეკლე II-ის და კათალიკოს ანტონ II-ის დავალებით, იმოგზაურა “წმინდა ადგილების მოსახილველად”. მასალებიდან ჩანს, რომ წმინდა ადგილების მონახულების გარდა, ტიმოთეს დავალებული ჰქონია შეეკრიბა ცნობები თურქეთის იმპერიაში არსებული სოციალური, პოლიტიკური მდგომარეობის, ციხე-სიმაგრეთა, გარნიზონებისა და მათი შეიარაღების შესახებ. ნაშრომს თან ერთვის ტიმოთეს მიერ შედგენილი ტოპოგრაფიული რუკა

“მიმოსვლათაში“ დაცული საყურადღებო ცნობები საუკეთესო მასალაა XVIII ს. საქართველოსა და საზღვარგარეთის ქართული კერების ისტორიის შესასწავლად.

ტექსტი გამოსაცემად მოამზადა, გამოკვლევა, ლექსიკონი და საძიებლები დაურთო ელ. მეტრეველმა.

19. გაბიჩვაძე ა., გორის ციხე ერეკლე II-ის დროს. “საისტორიო მოამბე”, თბ., 1945, ტ. I.

გამოქვეყნებული დოკუმენტები ძირითადად წარმოადგენს მეფე ერეკლე II-ის მიერ გაგზავნილ განკარგულებებს გორის ციხის გამაგრება-დაცვის გაძლიერების შესახებ. სულ გამოქვეყნებულია 23 დოკუმენტი, რომლებიც მოიცავს 1772-1795 წლებს. ა. გაბიჩვაძის მოსაზრებით, “ისინი საინტერესო მასალას წარმოადგენენ ჩვენი ქვეყნის ზოგიერთი სხვადასხვა მომენტების შესასწავლად” (ა. გაბიჩვაძე, 1945, გვ. 8).

მასალა მოიძია, წინასიტყვაობა დაურთო და გამოსაცემად მოამზადა ა. გაბიჩვაძემ.

20. გაბრიჩიძე მ., საბატონო ყმების მღელვარება იმერეთში 1857 წ., “საისტორიო მოამბე”, თბ., 1945, ტ. I.

რაეოარც ცნობილია, ბატონყმობის გაუქმების წინა პერიოდი აღინიშნებოდა გლეხთა გამოსვლების სწრაფი ზრდით, რაც ხშირად აჯანყებაში გადაიზრდებოდა ხოლმე. ერთ-ერთ ასეთ გამოსვლას ადგილი ჰქონდა იმერეთში 1857 წ., რაც გამოწვეული იყო გლეხთა ექსპლოატაციის გაზრდით. მღელვარების ჩახშობის შემდეგ, მიზეზების გამოსაძიებლად, ქუთაისის გუბერნატორის განკარგულებით, შეიქმნა კომისია. კომისიის მიერ მოძიებულ მასალაზე დაყრდნობით, შედგა მოხსენებითი ბარათი საგამოძიებო სამუშაოების დამთავრებისა და შედეგების შესახებ. ამის გათვალისწინებით დაპატიმრეს 40 პირი, რომელთაგან 16 მიესაჯა კავკასიიდან გასახლება.

კრებულში გამოქვეყნებული მასალა ორ ჯგუფად იყოფა: I. ოფიციალური მიმოწერა და საგამოძიებო კომისიის დოკუმენტაცია. II. საგამოძიებო კომისიის მიერ წარმოებული დაკითხვათა ოქმები. სულ გამოქვეყნებულია 22 დოკუმენტი. აქედან 15 რუსულ ენაზეა შედგენილი (მიმოწერა, პატაკები), 7 ქართულ ენაზეა. რომელთაგან 6 დაკითხვის ოქმია. გამოქვეყნებული დოკუმენტები საინტერესო

ინფორმაციის შემცველი XIX ს. შუა ხანების (საქართველოს, იმერეთის რეგიონის) სოციალური ისტორიის შესწავლისას.

მასალა მოიძია, გამოკვლევა დაურთო და გამოსაცემად მოამზადა მ. გაბრიჩიძემ.

21. გამყრელიძე ალ., პომპონიუს მელას ცნობები საქართველოს შესახებ. „ქართული წყაროთმცოდნეობა“, I, თბ., 1965 წ., ახ.წ. I ს. რომელი გეოგრაფის პომპონიუს მელას თხზულებაში “დედამიწის მდებარეობის შესახებ” (ზოგიერთი ხელნაწერის მიხედვით “ქვეყნის აღწერილობის შესახებ”) საინტერესო ცნობებია დაცული ქართველური (გეორგილები, მოსხები, ტიბარენები, ხალიბები, მოსინები // მოსინიკები, ჰენიოხები, კოლხები, კორაქსები, კერაკეტიკები) და სხვა კავკასიური ტომების შესახებ.

თხზულებიდან ამოკრეფილი მასალის ლათინური ტექსტი თარგმნა, გამოკვლევა და სახელთა საძიებლები დაურთო ალ. გამყრელიძემ (იბ., ასევე, აკ. ურუშაძე, ქუთაისი ბერძნულ და რომაულ წყაროებში; ასევე ქუთაისის სამეცნიერო ბიბლიოთეკის “წელიწდეული“ III, ქუთ., 2011, გვ. 288).

22. გიორგი სინგლოზი, “ქრონიკა”, ბიზანტიელი მწერლები საქართველოს შესახებ, “გეორგიკა”, ტ. IV, ნაკ. I, თბ., 1941 წ., კრებულში “მასალები საქართველოსა და კავკასიის ისტორიისათვის”, თბ., 1941 წ., ნაკ. I;

გიორგი სინგლოზი VIII-IX სს. მოღვაწეა. მისი თხზულება “ქრონიკა” მოიცავს მსოფლიო ისტორიას ადამიდან იმპერატორ დიოკლეტიანეს გამეფებამდე. ავტორს ნაშრომის წერისას წყაროებად გამოუყენებია ბიბლია, IV-V სს. ისტორიკოსები პანდორე ანნიანე სექსტე აფრიკანე და დექსიპე. “ქრონიკაში” მოთხრობილია ხალხთა წარმომავლობის შესახებ. გიორგი სინგლოზის მიხედვით, ნოემ თავის ვაჟს იაფეტს, სხვა ქვეყნებთან ერთად, მისცა არმენია, იბერია, პონტო, კოლხეთი... ნაშრომში საუბარია ქართველურ ტომებზე: კაპადოკიელებზე, თობელებზე, მოსოხზე, იბერიელებზე, ხალიბებზე, მოსვინებზე. დინდორფის რედაქციით გამოქვეყნებული ბერძნული ტექსტი ქართული თარგმანითურთ გამოსცა და განმარტებები დაურთო ს. ყაუხჩიშვილმა.

23. გოზალიშვილი გ., ულუ დავითის დროინდელი საეკლესიო კრების დადგენილება. “საისტორიო მოამბე”, თბ., 1925 წ.

წინამდებარე დოკუმენტი წარმოადგენს მე-13 ს. მეორე ნახევარში (ს. კაკაბაძის განსაზღვრებით, 1266-1268 წწ.) გამართულ საეკლესიო კრებაზე შედგენილ და საქართველოს მეფის, ულუ დავითის სახელზე გაგზავნილ წერილს. მასში კარგად ჩანს ეკლესიისა და მთლიანად საქართველოს მძიმე მდგომარეობა მონღოლთა ბატონობის დროს. წერილის შინაარსიდან ირკვევა, რომ, შექმნილი მძიმე ეკონომიკური ვითარებიდან გამომდინარე, მეფეს ეკლესიისათვის მამულების რაღაც ნაწილი ჩამოურთმევია და კერძო პირისათვის უჩუქებია. კრების მონაწილენი გამოთქვამენ პროტესტს და ითხოვენ წართმეულის უკან დაბრუნებას.

დოკუმენტი მოიძია, გამოკვლევა დაურთო და გამოსაცემად მოამზადა გ. გოზალიშვილმა.

24. Гордеев, Д Материали к обследованию Гелатских древностей, “საისტორიო მოამბე”, წიგ. I, თბ., 1925 წ.

კრებულში გამოქვეყნებული მასალა წარმოადგენს 1820 წლის 11 მარტით დათარიღებულ გელათის მონასტრის აღწერილობის დოკუმენტს. დოკუმენტი

შედგენილია ქართულ და რუსულ ენებზე. რუსული ტექსტის და თარგმანის სისწორეს ხელმოწერით ამტკიცებენ: არქიეპისკოპოსი სოფრონი, პოლკოვნიკი პუზირევსკი, მაიორები: გრიგოლ წერეთელი და ოსტროუხოვი. აღწერილობა ერთ-ერთი საუკეთესო პირველწყაროა გელათის მონასტრის ისტორიის მკვლევართათვის, რადგანაც მასში წარმოდგენილია სია იმ სიწმინდეებისა და საეკლესიო ნივთებისა, რომლებიც 1820 წლისათვის დავანებული იყო გელათის მონასტერში.

აღწერილობა გამოსაცემად მოამზადა, გამოკვლევა და შენიშვნები დაურთო დ. გორდევემა.

25. დავლიანიძე ლ., ზაქარია აქულისელის ცნობები საქართველოს შესახებ. “ქართული წყაროთმცოდნეობა” III, თბ., 1971 წ.

XVII ს. მოღვაწის, ზაქარიას ნაშრომი დღიურის სახით არის წარმოდგენილი, რომელიც ქრონოლოგიური თანმიმდევრობითაა დაწერილი და მოიცავს 1647-1691 წწ. დღიურში აღწერილი ამბები ეხება სხვადასხვა ქვეყნებისა და მათ შორის საქართველოს სოციალურ, პოლიტიკურ, ეკონომიკურ, ეთნოგრაფიულ საკითხებს. ავტორი თანამედროვეა და ზოგ შემთხვევაში თანამონაწილე იმ ამბებისა, რომელსაც თავის დღიურში აღგვიწერს. ამდენად, მის დღიურებში დაცული ცნობები საინტერესო და სანდოა მკვლევართათვის.

ზაქარია აქულისელის დღიური სომხურიდან თარგმნა, გამოკვლევა და კომენტარები დაურთო ლ. დავლიანიძემ.

26. დავლიანიძე ლ., მხითარ გოშის “ალბანეთის ქრონიკა”; “ქართული წყაროთმცოდნეობა” II, თბ., 1968 წ.

XII ს. მეორე ნახევრისა XIII ს. დასაწყისის სომეხ სასულიერო მოღვაწესა და ისტორიკოს მხითარ გოშს დარჩა მდიდარი ლიტერატურული მემკვიდრეობა, რომელთა შორის განსაკუთრებული ადგილი უკავია “ალბანეთის ქრონიკას”. თხზულება ავტორს დაუმთავრებელი დარჩენია. ლ. დავლიანიძის განმარტებით, “ალბანეთის ქრონიკა” არის გაგრძელება მოსე დასხურანელის “ალბანეთის ისტორიისა”, ხოლო ეს უკანასკნელი, თავის მხრივ, აგრძელებს მოსე კალანკატუელის ამავე სახელწოდების ნაშრომს “(ლ. დავლიანიძე, 1968, გვ. 28). თხზულება მოიცავს 1130-1162 წლებს შორის პერიოდს. ნაშრომში დაცულია პირველხარისხოვანი, ზოგჯერ განსხვავებული ცნობები საქართველოს ისტორიის შესახებ.

თხზულებიდან ამოკრებილი მასალა სომხურიდან თარგმნა და გამოკვლევა დაურთო ლ. დავლიანიძემ.

27. დავლიანიძე ლ., ზაზართა ლაშქრობა თბილისსა და ალბანეთში მოსე კალანკატუელის “ალბანეთის ისტორიის” მიხედვით.” ქართული წყაროთმცოდნეობა” I, თბ.

1965 წ. გამოქვეყნებული წყარო წარმოადგენს მოსე კალანკატუელის აღნიშნული ნაშრომის “ალბანეთის ისტორიის” II წიგნის XI- XVI თავებიდან ამოკრებილი მასალის ფრაგმენტებს. წარმოდგენილ ნაშრომში აღწერილია ზაზართა ლაშქრობების და, აქედან გამომდინარე, საქართველოში შექმნილი პოლიტიკური სიტუაციის ამსახველი ამბები.

თხზულებიდან აღებული მასალა სომხურიდან თარგმნა და გამოკვლევა დაურთო ლ. დავლიანიძემ.

28. დავლიანიძე ლ., ჰაკობ შემახეცის “თამაზ ყული ხანის (ნადირ შაჰი) ლაშქრობანი და მისი შაჰად არჩევა”, “ქართული წყაროთმცოდნეობა”, V, თბ.,

1978. XVIII ს. სომეხ სასულიერო მოღვაწეს (სომეხთა კათალიკოსი 1759-1763 წწ.) და ისტორიკოს ჰაკობ შემახეცის დარჩა მდიდარი ლიტერატურული

მემკვიდრეობა, რომელთა შორის აღსანიშნავია “თამაზ ყული ხანის ლაშქრობანი და მისი შაჰად არჩევა”. მასში დაცული ცნობები აშუქებს XVIII ს. ამიერკავკასიასა და საქართველოში შექმნილ მდგომარეობას. მასალა საინტერესო და სანდოა მკვლევართათვის, რადგან ავტორი მის მიერ გადმოცემული ამბების თანამედროვე, ზოგ შემთხვევაში თანამონაწილეცაა. ლ. დავლიანიძის განმარტებით, “შემახეცის მთელ ნაწარმოებს ახასიათებს სინამდვილის მართებულად ასახვა უხვად მოყვანილი თარიღებით, რომელთა სიზუსტე სხვა წყაროებითაც დასტურდება და ღირსებას მატებს შრომას” (ლ. დავლიანიძე, 1978, გვ. 115).

შემახეცის ქართული თარგმანი შესრულებულია 1940 წ. გამოცემული ტექსტის საფუძველზე ლ. დავლიანიძის მიერ. თარგმანს თან ერთვის გამოკვლევა და შენიშვნები.

29. დავით ბატონიშვილი, ახალი ისტორია, თბ., 1941 წ. დავით ბაგრატიონის (გიორგი XII-ის უფროსი ვაჟი და ტახტის მემკვიდრე) ნაშრომი “ახალი ისტორია” მოიცავს 1744-1812 წწ. აღმოსავლეთი საქართველოს ისტორიას. მასში, ძირითადად, გადმოცემულია პოლიტიკური ისტორიის ამსახველი მასალა. თვითმზილველის და ზოგჯერ თანამონაწილის მიერ გადმოცემული ფაქტები, თარიღები სანდოა და, ამავე დროს, საინტერესოა. აქვე გვინდა აღვნიშნოთ, რომ ავტორს ნებისმიერ დოკუმენტზე მიუწვდებოდა ხელი. ამდენად, წინამდებარე ნაშრომი საუკეთესო პირველწყაროა XVIII ს. მეორე ნახევრისა XIX ს. I ნახევრის საქართველოს ისტორიის მკვლევართათვის.

ტექსტი გამოსაცემად მოამზადა, გამოკვლევა, შენიშვნები და საძიებლები დაურთო თამარ ლომოურმა.

30. დოკუმენტები საქართველოს სოციალური ისტორიიდან (ბატონყმური ურთიერთობა XV ს., წიგნი I, თბ., 1940, წიგნი II, თბ., 1953, XV-XIX სს.)

წარმოდგენილი საბუთები, ძირითადად, სოციალური, ეკონომიკური და იურიდიული ხასიათისაა: წყალობის, ნასყიდობის, ფიცის, სათარხნოს, გამოსაღების, შეწირულობის, პირობის, ყმობის, გარიგების, აზატობის, მზითვის და სხვათა შესახებ. წინამდებარე კრებულში გამოქვეყნებულია, ასევე, ქართლის მეფეების: ბაგრატ II-ის, სვიმონ II-ის, თეიმურაზ II-ის, ვახტანგ VI-ის, ბაქარ ბატონიშვილის, იესეს; კახეთისა და ქართლ-კახეთისა: თეიმურაზ I-ის, ერეკლე I-ის, ერეკლე II-ის, გიორგი XII-ის, ისაყ ფაშას და სხვათა ოქმები, განჩინებები, ბრძანებები, ანდერძები... საბუთებს შორის უმეტესი ნაწილი ნასყიდობას ეხება. I ტომში გამოქვეყნებულია 676 საბუთი, რომელიც მოიცავს 1412-1740 წწ. II ტომში — 479 საბუთი.

მასალა მოიცავს 1468-1858 წწ. მასალა მოძიებული იქნა, პირთა და გეოგრაფიულ სახელთა საძიებელი დაერთო და გამოსაცემად მომზადდა ნ. ბერძენიშვილის რედაქციით. წინასიტყვაობა დაურთო ნ. ბერძენიშვილმა.

31. დოკუმენტები თბილისის ისტორიისათვის (XVI-XIX სს.), წიგნი I, თბ., 1962. კრებულში შეტანილია სოციალური და ეკონომიკური ხასიათის დოკუმენტური მასალა (ნასყიდობის, შეწირულობის, სითარხნის, წყალობის, გაყრის, გარიგების, გაცვლის წიგნები, ვალის ხელწერილები, ანდერძები, მეფეთა ბრძანებულებები, ოქმები (ვახტანგ VI, ბაქარ ბატონიშვილი, იესე, თეიმურაზ II, ერეკლე II) და სხვა სოციალური ხასიათის საბუთები. გამოქვეყნებული მასალიდან მეტი წილი ნასყიდობის დოკუმენტებს განეკუთვნება. წინამდებარე წიგნში გამოქვეყნებულია 274 დოკუმენტი, რომელიც მოიცავს 1505-1771 წწ.

მასალა მოიძიეს, პირთა, გეოგრაფიულ სახელთა საძიებლები დაურთეს და გამოსაცემად მოამზადეს ნ. ბერძენიშვილმა და მ. ბერძენიშვილმა.

32. დონდუა ვ., პეტერბურგის ქართული კოლონიის საისტორიო სამწიგნობრო მემკვიდრეობა. “ქართული წყაროთმცოდნეობა” I, 1965 წ.

სასულიერო პირის, იოანე ხელაშვილის (1770-1835 წწ.) “მოსახსენებელ წიგნში” წარმოდგენილ მასალაში ფრაგმენტულად, მაგრამ მაინც ჩანს XVIII ს. მეორე ნახევრისა და XIX ს. I მეოთხედის საქართველოს ისტორიულ მოვლენათა ანარეკლი მასალა გამოსაცემად მოამზადა, გამოკვლევა და შენიშვნები დაურთო ვ. დონდუამ.

33. ეპიფანე კონსტანტინოპოლელი, გეორგიკა, ტ. IV, ნაკ. I, კრებულში “მასალები საქართველოსა და კავკასიის ისტორიისათვის”, ნაკ. I, თბ., 1941 წ.

კონსტანტინეპოლის მონასტრის ხუცეს-მონაზონი ეპიფანე მოღვაწეობდა VIII ს. მეორე ნახევარში. მის ნაშრომებში: “მარიამის ცხოვრება” და “ანდრიას ცხოვრება” დაცულია ფრაგმენტული ცნობები ახ. წ. I ს. საქართველოს შესახებ. მასალაში დაცული ცნობები საინტერესოა განსაკუთრებით ტერიტორიული კუთვნილების საკითხთან დაკავშირებით. მაგალითად ავტორი “ანდრიას ცხოვრებაში” აღნიშნავს, რომ ქალაქი ტრაპიზონი ლაზიკის ქალაქს წარმოადგენდა (ეპიფანე კონსტანტინოპოლელი, 1941, გვ. 57-58).

ბერძნული ტექსტი ქართული თარგმანითურთ გამოსცა და განმარტებები დაურთო ს. ყაუხჩიშვილმა.

34. თეოდოსი განგრელი, გეორგიკა ტ. IV, ნაკ. I, კრებულში “მასალები საქართველოსა და კავკასიის ისტორიისათვის”, ნაკ. I, თბ. 1941 წ.

იერუსალიმელი მონაზონი თეოფანე VII ს. ისტორიკოსია. მას დაუწერია 668-669 წლებით დათარიღებული საკუთარი მოვონებები. მის სახელთანაა, ასევე, დაკავშირებული მაქსიმე აღმსარებლის ცხოვრების უკანასკნელი წლების ამსახველი მასალა ანასტასი აპოკრიფარის წერილის სახით. 662 წ. კეისარმა კონსტანტინე პოგონატმა მაქსიმე აღმსარებელი, თავის ორ მოწაფესთან ერთად, გადაასახლა ლაზეთში, სადაც ის იმავე წელს გარდაიცვალა. თეოდოსის მოვონებებსა და ანასტასის წერილში დაცულია მასალა VII ს. საქართველოს ისტორიის შესახებ, რომელიც საუკეთესო პირველწყაროს წარმოადგენს VII ს. საქართველოს ისტორიისა და ისტორიული გეოგრაფიის მკვლევართათვის. ბერძნული ტექსტის ქართული თარგმანი გამოსცა და განმარტებები დაურთო ს. ყაუხჩიშვილმა.

35. თეოფანე ჟამთაღმწერელი, გეორგიკა, ტ. IV, ნაკ. I, კრებულში “მასალები საქართველოსა და კავკასიის ისტორიისათვის”, ნაკ. I, თბ., 1941 წ.

თეოფანე ჟამთაღმწერელი VIII-IX სს. ბიზანტიელ ისტორიკოსთა ერთ-ერთი უდიდესი წარმომადგენელია. თავისი რწმენით ის ქრისტიანული სამყაროს ხატის თაყვანისმცემელთა ბანაკს ეკუთვნოდა. ამიტომ ის კეისარ ლეონ V-ის (813-820 წწ.) დროს 818 წ. გადაასახლეს სამოთრაკიის კუნძულზე, სადაც იმავე წელს გარდაიცვალა.

თეოფანეს ეკუთვნის ისტორიული ხასიათის ნაშრომი “ქრონოგრაფია”, რომელიც წარმოადგენს გეორგი სინგლოზის “ქრონიკის” გაგრძელებას და მოიცავს პერიოდს დიოკლეტიანედან (284 წლიდან) მიქაელ I რანგაბემდე (813 წ.). მისი თხზულების ბოლო მონაკვეთი (რომელიც ეხება VIII ს. მეორე ნახევარს და IX ს. დასაწყისს), როგორც თანამედროვე ისტორიკოსის მიერ აღწერილი ამბები, უძვირფასეს წყაროს წარმოადგენს მკვლევართათვის. თხზულებაში დაცული მასალა საქართველოს ისტორიის შესახებ მოიცავს 316-756 წწ. თხზულების ავტორს წყაროებად გამოუყენებია სოკრატეს, სიზომენეს, თეოდორიტე კვირელის, იოანე მალალას, პროკოფი კესარიელის, აგათიას, იოანე ანტიოქიელის და სხვათა ნაშრომები.

“ქრონოგრაფიის” ბერძნული ტექსტი ქართული თარგმანითურთ გამოსაცემად მოამზადა და განმარტებები დაურთო ს. ყაუხჩიშვილმა.

36. თეოფილაქტე სამოკატა. გეორგიკა ტ. IV, ნაკ. I, კრებულში “მასალები საქართველოსა და კავკასიის ისტორიისათვის”, თბ., 1941 წ., ნაკ. I.

VII ს. ისტორიკოსის თეოფილაქტეს “ისტორია” რვა წიგნს მოიცავს, რომელშიც გადმოცემულია მავრიკი კეისრის (582-602 წწ.) მმართველობის დროინდელი ამბები. ამდენად, როგორც თვითმხილველის მიერ დაწერილი ისტორია, საინტერესო და სანდოა. ავტორს წყაროებად გამოუყენებია მენანდრეს და იოანე ეპიტაქნიის “ისტორიები”.

ბერძნული ტექსტი ქართული თარგმანითურთ გამოსცა და განმარტებები დაურთო ს. ყაუხჩიშვილმა.

37. იოანე ანტიოქიელი, გეორგიკა, ტ. IV, ნაკ. I. კრებულში “მასალები საქართველოსა და კავკასიის ისტორიისათვის”, თბ., 1941 წ., ნაკ. I, VII ს.

სირიელი ისტორიკოსის იოანეს ნაშრომი წარმოადგენს მსოფლიო ისტორიას უძველესი დროიდან 610 წლამდე. ჩვენამდე აღნიშნული თხზულების მხოლოდ ფრაგმენტებია მოღწეული. მასში დაცული ცნობები საქართველოს შესახებ განეკუთვნება პერიოდს პრეისტორიის ხანიდან დაწყებული ახ. წ. VI საუკუნემდე. ბერძნული ტექსტი ქართული თარგმანითურთ გამოსცა და განმარტებები დაურთო ს. ყაუხჩიშვილმა.

38. იოვიძე ი., იაკობ გოგებაშვილი (დოკუმენტური მასალები). “საისტორიო მოამბე”, თბ., 1950 წ., წიგ. V.

კრებულში გამოქვეყნებულია საქართველოს ცენტრალურ სახელმწიფო საისტორიო არქივში დაცული მასალები (დოკუმენტები, წერილები, მიმართვები, შეტყობინებები, შუამდგომლობები...), რომლებიც იაკობ გოგებაშვილის ცხოვრებისა და მოღვაწეობის ზოგიერთ საკითხს აშუქებს. სულ გამოქვეყნებულია 85 დოკუმენტი და მისივე ორი ანდერძი.

მასალები ი. გოგებაშვილის შესახებ გამოსაცემად მოამზადა, გამოკვლევა და წინასიტყვაობა დაურთო ი. იოვიძემ.

39. იოვიძე ა., ნიკო ნიკოლაძე და მეფის ცენზურა. “საისტორიო მოამბე”, თბ., 1945 წ., წიგ. I.

წინამდებარე კრებულში ქვეყნდება ნ. ნიკოლაძის ცხოვრებისა და მოღვაწეობის ამსახველი საარქივო მასალა, სადაც კარგადაა ასახული მისი ბრძოლის პერიპეტეები ცარიზმის ცენზურის წინააღმდეგ. სულ გამოქვეყნებულია 43 დოკუმენტი, შედგენილი რუსულ ენაზე.

მასალები მოიძია, შენიშვნები დაურთო და გამოსაცემად მოამზადა ა. იოვიძემ.

40. იოვიძე ა. ილია ჭავჭავაძე (დოკუმ. მასალ.), “საქართველოს მოამბე”, თბ., 1947 წ., ტ. III.

კრებულში გამოქვეყნებულია ი. ჭავჭავაძის ცხოვრებისა და მოღვაწეობის ამსახველი დოკუმენტების ნაწილი. აღნიშნული მასალა სხვადასხვა კატეგორიის დოკუმენტებს განეკუთვნება (მიღებული და გაგზავნილი წერილები, სახელმწიფო უწყებებისა და მოხელეების მიერ შედგენილი საბუთები და სხვა). წინამდებარე კრებულში სულ გამოქვეყნებულია 101 დოკუმენტი, რომელთაც თან ერთვის ორი დამატება, შედგენილი რუსულ ენაზე. მასალა ბევრ საინტერესო და ახალ ინფორმაციას იძლევა ი. ჭავჭავაძისა და მისი მამის ცხოვრებისა და მოღვაწეობის შესახებ.

მასალას გამოკვლევა დაურთო და გამოსაცემად მოამზადა ა. იოვიძემ.

41. ინგოროყვა პ., სვანეთის საისტორიო ძეგლები, ნაკ. II (სვანეთის საისტორიო აქტები, მათიანე სვანეთისა კრებისა), თბ., 1941 წ.,

წიგნში შეტანილია სათემო, პატრონეობის, თემისა და პატრონთა ცილობის, სვანეთის ცალკე ხეობათა და კერძო აქტები, ასევე XIII-XIV სს. მეფისა და

დადიანისეული აქტები და “მატიანე სვანეთისა კრებისაი”. გამოქვეყნებული მასალა სოციალური, ეკონომიკური და იურიდიული ხასიათის მატარებელია. სრულიად სვანეთის თემების აქტები კი საკანონმდებლო დადგენილების ტოლფასია სვანეთის თემებისათვის. სულ გამოქვეყნებულია 127 დოკუმენტი.

მასალა მოიძია, წინასიტყვაობა დაურთო და გამოსაცემად მოამზადა პ. ინგოროყვამ.

42. იოსელიანი ავ., დოკუმენტები რუსეთ-საქართველოს დიპლომატიური ურთიერთობების ისტორიიდან (კახეთის სამეფოს ელჩობა რუსეთში თავად როსებ გიორგისძის მეთაურობით 1736 წელს). “საისტორიო მოამბე”, თბ., 1946 წ., ნაკ. II.

გამოქვეყნებული დოკუმენტები ასახავს XVIII ს. მეორე მეოთხედის საქართველოს უკიდურესად მძიმე პერიოდს. 1735 წლისათვის თამაზ ყული ხანმა (შემდეგში ნადირ-შაჰი) მოახერხა ოსმალთა საბოლოოდ დამარცხება და განდევნა კავკასიიდან. “ოსმალთა” შეიცვალა “ყიზილბაშობით”. ამან საქართველოს მდგომარეობა კიდევ უფრო გააუარესა. შექმნილი მდგომარეობიდან გამოსავალს კახეთის მეფე თეიმურაზ II დანაშარების სათხოვნელად რუსეთში ელჩობის გაგზავნით აპირებდა. 1736 წელს ელჩობა, როსებ გიორგის-ძის მეთაურობით ასტრახანის გავლით, პეტერბურგში ჩავიდა. დიდი მცდელობის მიუხედავად, მისია უშედეგოდ დასრულდა. აღსანიშნავია ის ფაქტი, რომ საიმპერატორო კარს ელჩის მიმართვებზე პასუხიცი არ გაუცია. ქართველი პოლიტიკური მესვეურები უკვე მერამდენედ დარჩნენ რუსეთის მხრიდან მოტყუებულნი და იმედგაცრუებულნი. სამწუხაროდ ანალოგიური მომენტები (უამრავი დაპირება, შემდეგ დანაპირების შესრულებაზე უარის თქმა) შემდგომ წლებშიც არაერთხელ გამეორებულა, რაც 1795 წელს აღამაჰმად ხანის შემოსევისას საქართველოსათვის კატასტროფით დასრულდა. სულ გამოქვეყნებულია 8 დოკუმენტი. ყველა მათგანი შედგენილია რუსულ ენაზე.

მასალები მოიძია, წინასიტყვაობა და შენიშვნები დაურთო ავ. იოსელიანმა.

43. იოსელიანი პ. (1809-1875 წწ.), ცხოვრება გიორგი მეცამეტისა, თბ., 1978 წ., (ასევე 1937 წ. გამოცემა).

XIX ს. ქართველი ისტორიკოსის პლატონ იოსელიანის ნაშრომი “ცხოვრება გიორგი მეცამეტისა”, პ. ორბელიანის, ო. ხერხეულიძის, ი. ბარათაშვილის, დავით, ბაგრატი, თეიმურაზ და იოანე ბაგრატიონების ნაშრომებთან და სხვა წყაროებთან ერთად წარმოადგენს XVIII ს. და XIX ს. I ნახევრის საქართველოს ისტორიის ძირითად წყაროს. თხზულება მოიცავს 1746-1805 წწ., თუმცა ფრაგმენტების სახით გრძელდება გიორგი XII-ის მეუღლის — მარიამის გარდაცვალების წლამდე - 1850 წ.

ტექსტი გამოსაცემად მოამზადა აკ. გაწერელიამ.

44. კაკაბაძე ს., არსენი ჭყონდიდელის ახლად მოპოვებული სიგელი 1240 წლის ახლო დროის. “საისტორიო მოამბე”, თბ., 1925 წ., წიგ. II.

ძველი წარმოადგენს არსენი ჭყონდიდელი-მწიგნობართუხუცესის მიერ მგელა აბულხოტრიძესადმი მიცემულ წყალობის წიგნს, რომელსაც ხელმოწერით ამოწმებენ ისტორიულად ცნობილი პირები: ქართლის კათალიკოსი არსენი, ბასილი ჭყონდიდელი მწიგნობართუხუცესი, გელათის მონასტრის წინამძღვარი ნიკოლოზი, მანდატურთუხუცესი ავაგ ათაბაგი, საწოლისა საქურჭლის მწიგნობარი იშხნელი, ყოფილი ანტონი და მამურჩაი (გაურკვეველია ვინაობა).

სიგელი მოიძია, გამოკვლევა და შენიშვნები დაურთო ს. კაკაბაძემ.

45. კაკაბაძე ს., აფხაზეთის საკათალიკოზო დიდი იადგარი. “საისტორიო მოამბე”, თბ., 1925 წ., წიგ. II.

წარმოდგენილი ძეგლის ძირითადი ნაწილი, კაკაბაძის მოსაზრებით, შედგენილია იმერეთის მეფის ბაგრატი III-ის (1510-1565 წწ.) და აფხაზეთის კათალიკოსის

მალაქიას (აბაშიძე) მოღვაწეობის დროს (1519-XVI ს. 40-იან) წლებში, შემდგომში ძეგლის ექვთიმე საყვარელიძის კათალიკოსობის (1578-1616 წწ.) დროს გაუკეთდა ახალი რედაქცია, თუმცა პირვანდელი ვარიანტი უცვლელი სახით შევიდა რედაქტირებულ ტექსტში. დამატებითი მასალა მოიცავს 1578-1600 წწ. აქვე გვინდა აღვნიშნოთ, რომ იადგარის ძირითად ტექსტს თან ერთვის შემდგომი პერიოდის (XVIII ს.) მინაწერები. იადგარში შეტანილი მასალა ასახავს დას. საქართველოს სოციალურ მდგომარეობას. განსაზღვრავს მეფის მიერ დამტკიცებულ საკათალიკოსო ყმების იმუნიტეტსა და შეუვალობის უფლებას. ამდენად, ძეგლში დაცული მასალა საუკეთესო წყაროა ქართული საეკლესიო და საერო სამართლის, ასევე დას. საქართველოს სოციალური წყობილების ისტორიის მკვლევართათვის.

თავდაპირველად ძეგლი აღმოაჩინა და დაბეჭდა ალ. ხახანაშვილმა თავის “გუჯრებში” (იხ. “გუჯრები”, ქუთაისი, 1891, გვ., 124-153).

წინამდებარე ტექსტი გამოაქვეყნა, გამოკვლევა და შენიშვნები დაურთო ს. კაკაბაძემ.

46. კაკაბაძე ს., ბარათაანთ გაყრის წიგნი 1536 წლისა. “საისტორიო მოამბე”, თბ., 1924 წ. 1.

წარმოდგენილი დოკუმენტი საინტერესო მასალას იძლევა XVI ს. აღმ. საქართველოში ფეოდალური მფლობელობის, ეთნოგრაფიული სურათისა და ზოგადად ქვეყნის მმართველობის სისტემის შესახებ.

დოკუმენტი მოიძია, გამოკვლევა დაურთო და გამოსაცემად მოამზადა ს. კაკაბაძემ.

47. კაკაბაძე ს., გარსევან ჭავჭავაძის მოხსენება ერეკლე მეფისადმი 1795 წ. 16 სექტემბერს. “საისტორიო მოამბე”, თბ., 1925 წ., წიგ. I.

აღნიშნული დოკუმენტი საინტერესო ინფორმაციას იძლევა ალა-მაჰმად ხანის შემოსევის წინა პერიოდში ქართლ-კახეთის სამეფო ხელისუფლების მიერ გატარებული არათანამიმდევრული, წინააღმდეგობებით სავსე მერყევი პოლიტიკის შესახებ. წერილი დაწერილია 16 სექტემბერს. მასში, მომხდარ ტრაგედიასზე არაა საუბარი, რადგან, ს. კაკაბაძის მართებული შენიშვნით, მომხდარი ფაქტის შესახებ გარსევან ჭავჭავაძეს არ შეიძლება რაიმეს ცოდნოდა (ს. კაკაბაძე, თბ., 1925, წიგ. I, გვ., 233).

წერილი მოიძია და გამოსაცემად მოამზადა ს. კაკაბაძემ.

48. კაკაბაძე ს., დასავ. საქართველოს საეკლესიო საბუთები, ტ. I, II, ტფ. 1921 წწ.

კრებულში შეტანილი მასალა საეკლესიო საბუთების კრებულია, რომელიც გამოცემულია სამ ტომად. ქუთაისის სამეცნიერო ბიბლიოთეკაში დღეისათვის დაცულია მხოლოდ I-II ტომი, გამოცემული 1921 წ. თბილისის უნივერსიტეტის სიბრძნის მეტყველების ფაკულტეტის გადაწყვეტილებით. I ტომში გამოქვეყნებულია 110 დოკუმენტი, რომელიც მოიცავს 1470-1750 წწ. II ტომში, დამატების ჩათვლით, გამოქვეყნებულია 178 საბუთი. მასალა მოიცავს 1750-1812 წწ. მოცემული ინფორმაცია ძირითადად სოციალურ-ეკონომიკური ხასიათისაა.

მასალა მოიძია, შესავალი დაურთო და გამოსაცემად მოამზადა ს. კაკაბაძემ.

49. კაკაბაძე ს., იმერეთის საბუთები თარხნობის შესახებ. “საისტორიო მოამბე”, თბ., 1950, ტ. V.

გამოქვეყნებული მასალა მოიცავს 1750-1809 წწ. დოკუმენტები ძირითადად სოციალური და ეკონომიკური ხასიათისაა. სულ გამოქვეყნებულია 40 საბუთი (შეწირულობის, თარხნობის, წყალობის სიგელები, თხოვნა, განცხადება). ბოლო

დოკუმენტი წარმოადგენს უწყისის იმერეთის დროებით მმართველობაში თავადაზნაურთა და გლეხთა მიერ წარდგენილი სათარხნო სიგელების შესახებ. უწყისი შედგენილია 1820 წელს. მასში შეტანილია იმერეთის მეფეთა, დედოფალთა და ბატონიშვილთა მიერ გაცემული სათარხნო სიგელები. სულ 349. ეს საბუთები მოიცავს 1751-1809 წწ.

მასალა გამოსაცემად მოამზადა და მოკლე გამოკვლევა დაურთო ს. კაკაბაძემ.

50. კაკაბაძე ს., იმერეთის ციხისთავთა შესახებ XVII ს., “საისტორიო მოამბე”, თბ., 1925 წ., წიგ. I.

წინამდებარე კრებულში წარმოდგენილია XVII ს. მეორე ნახევარში იმერეთის მეფეების მიერ გაცემული 4 დოკუმენტი აგიაშვილების გვარისადმი. აქედან სამი წარმოადგენს წყალობის, ხოლო მეოთხე პირობის წიგნს. წარმოდგენილი მასალა საყურადღებო ინფორმაციების შემცველია არა მარტო აგიაშვილების გვარის მიმართ, არამედ ზოგადად XVII ს. დასავ. საქართველოს ისტორიის შესახებ. მასალა მოიძია, გამოკვლევა დაურთო და გამოსაცემად მოამზადა ს. კაკაბაძემ.

51. კაკაბაძე ს., ისტორიული საბუთები. “საისტორიო მოამბე”, თბ., 1925, წიგ. II.

წინამდებარე კრებულში შეტანილია სამი სიგელი: ცირლილადეთა სიგელი 1545 წ. გაცემული იმერეთის მეფის ბაგრატ III-ის (1510-1565 წწ.) მიერ; 1634 წ. გაცემული შიტიყვის წიგნი ქართლის დედოფლის მარიამის სახელზე (ქართლის მეფის როსტომის (1632-1658 წ.წ. მეუღლე, სამეგრელოს მთავრის ლევან II დადიანის და); წულუკიძეთა სიგელი 1772 წლისა, ბოძებული იმერეთის მეფის სოლომონ I-ის (1751-1784 წწ.) მიერ. დოკუმენტებში დაცული მასალა საყურადღებო ინფორმაციის შემცველია საქართველოს ეკონომიკური, სოციალური, პოლიტიკური და ეთნოგრაფიული საკითხების კვლევისას. მასალა გამოსაცემად მოამზადა და წინასიტყვაობა დაურთო ს. კაკაბაძემ.

52. კაკაბაძე ს., მასალები იმერეთის სახელმწიფოებრივი მდგომარეობის შესახებ XVII ს. “საისტორიო მოამბე”, თბ., 1925 წ., წიგ. I.

წარმოდგენილ მასალაში შეტანილია ორი დოკუმენტი: 1) მამია გურიელის საფიცარი, გურიაში ტყვეთა ყიდვის აღკვეთის შესახებ დადებული 1605-1615 წწ. 2) სვიმონ გურიელის სიგელი აჭის მონასტრისადმი გაცემული 1625 წლის ახლო ხანებში. ს. კაკაბაძის განმარტებით, საბუთი “ერთი მხრივ, გვიხატავს ტყვეთა ყიდვის ძირითად მიზეზებს და, მეორეს მხრივ, ცხადყოფს ზოგიერთი მნიშვნელოვანი საეკლესიო ორგანოს ცდას, ამ ბოროტების შესუსტების მხრივ მიმართულს. მაგრამ ბოროტება, მიუხედავად ამისა, მაინც ისე მძლავრად ფეხგადგმული იყო, რომ... მას მისდევდნენ თვით ეპისკოპოსები, ხოლო, თეიმურაზ მეფის სიტყვით კი, XVII ს. 30იან წლებში თვით მალაქია კათალიკოზიც, რომელიც ამავე დროს გურიის მთავრადაც იყო” (ს. კაკაბაძე, 1925, წიგ. I, გვ., 182). მეორე საბუთი თვალნათლივ აჩვენებს ოსმალთა ბატონობის სიმძიმეს XVII ს. I ნახევარში გურიასა და მთლიანად მთელს დასავ. საქართველოში.

დოკუმენტები გამოსაცემად მოამზადა და გამოკვლევა დაურთო ს. კაკაბაძემ.

53. კაკაბაძე ს., მასალები მსაჯულის იესე ოსესძის შესახებ. “საისტორიო მოამბე”, თბ., 1924 წ., წიგ. II. კრებულში გამოქვეყნებული მასალა უმთავრესად ეხება ქართლ-კახეთის სამეფოში XVIII ს. მოღვაწე მაღალი თანამდებობის პირის — იესე ოსეს-ძე მიქაძის, მისი შვილების საქმიანობას და ეკონომიკურ მდგომარეობას. აღნიშნული მასალა საყურადღებო წყაროა XVIII ს. II ნახ. ქართლ-კახეთის საქველს

სოციალურ-ეკონომიკური საკითხების ისტორიის კვლევისათვის. მასში ძირითადად შეტანილია სოციალურ ეკონომიკური ხასიათის 17 დოკუმენტი.

მასალები გამოსაცემად მოამზადა და გამოკვლევა დაურთო ს. კაკაბაძემ.

54. კაკაბაძე ს., ორი სიგელი XIII ს. “საისტორიო მოამბე”, თბ., 1945 წ., წიგ. I.

წარმოდგენილი მასალა განეკუთვნება XIII ს. ტექსტის მიხედვით წყალობის სიგელი გაცემულია მიქელ კათალიკოსის მიერ საკათალიკოსო მსახურთუხუცესის ვაჩე გვარამასძის სახელზე 1241 წ. სიგელს ხელს აწერენ: მეფე რუსუდანის შვილი დავითი (შემდეგში ნარინად წოდებული), კათალიკოსი მიქელ, კათალიკოსყოფილი არსენი, ათაბაგ ამირსპასალარი ავაგ, მწიგნობართუხუცესი ბასილი. მეორე სიგელი შედგენილია ქართლის კათალიკოსის ნიკოლოზის მიერ არვანბეგ საბაისძისადმი 1270-1272 წწ. ახლო ხანს. სიგელებში დაცული ინფორმაცია, ძირითადად, ეხება საქართველოში არსებულ სოციალურ-ეკონომიკურ საკითხებს (ბეგარა-გადასახადებს).

დოკუმენტები გამოსაცემად მოამზადა და გამოკვლევა დაურთო ს. კაკაბაძემ.

55. კაკაბაძე ს., საბუთი ზემო ქართლის სასარდლოს შესახებ. “საისტორიო მოამბე”, თბ., 1925 წ., წიგ. I. წარმოდგენილ მასალაში შეტანილია ორი დოკუმენტი. პირველი გაცემულია 1656 წელს როსტომ მეფის მიერ ანდრეუყაფარ ამილახორის სახელზე. მეორე დოკუმენტი თეიმურაზ II-ის მიერ არის გაცემული 1744 წ. ორბელიშვილების სახელზე. ორივე სიგელში დაცულია ცნობები სარდლის, როგორც თანამდებობის პირის და გვარის უფროსობის მინიჭებასთან დაკავშირებულ საკითხებზე. წარმოდგენილი საბუთი ვრცლად გვიხატავს გვარის უფროსის როლს და სარდლის უფლება-მოვალეობას ადგილობრივი მმართველობის სფეროში. გარდა ამისა, სიგელებში დაცულ ცნობებს დიდი მნიშვნელობა ენიჭება XVI-XVII სს. ქართული სახელმწიფოებრივი წყობილების ნორმების შესასწავლად. მასალები მოიძია, გამოკვლევა დაურთო და გამოსაცემად მოამზადა ს. კაკაბაძემ.

56. კაკაბაძე ს., საბუთი შერმაზან აფხაზის მოკვლის შესახებ, 1782წ. “საისტორიო მოამბე”, თბ., 1925 წ., წიგ. I. დოკუმენტი წარმოადგენს მსაჯულთა დადგენილებას, გლეხების მიერ 1782 წელს მოკლული თავად შერმაზან აფხაზის საქმის გამო. მას ბრალად ედებოდა ერეკლე II-ის შვილის ლევან ბატონიშვილის მოწამვლა. შემდგომში გამოძიებამ დაადგინა, რომ ლუარსაბ ვაჩნაძის ცილისწამება სიმართლეს არ შეესაბამებოდა და მსაჯულებს გარდაცვლილი შერმაზან აფხაზის მიმართ გამამართლებელი განაჩენი გამოუტანიათ. დადგენილებას ამოწმებენ: მეფე ერეკლე II, დედოფალი დარეჯანი, ბატონიშვილები: გიორგი, იულონი, ვახტანგი, მირიანი, კათალიკოსი ანტონი, მსაჯულები და სასულიერო პირები. სულ 20 ხელმომწერი. წყარო მოიძია, გამოკვლევა დაურთო და გამოსაცემად მოამზადა ს. კაკაბაძემ.

57. კაკაბაძე ს., სასისხლო სიგელების შესახებ. “საისტორიო მოამბე”, თბ., 1924 წ., წიგ. II. კრებულში შეტანილ მასალაში თავმოყრილია XIII-XVI სს. სასისხლო სიგელები, რომლებიც შინაარსობრივად იურიდიული და სოციალურ-ეკონომიკური ხასიათის დოკუმენტებია. მასში განსაზღვრულია საგვაროვნო უფლებრივი ნორმები, რომლებიც, ამავე დროს, კარგად აჩვენებს სახელმწიფო სამართლის განვითარების მაღალ დონეს. სულ გამოქვეყნებულია 17 სასისხლო სიგელის ტექსტი, 35-მდე სასისხლო სიგელის მხოლოდ შინაარსია გადმოცემული. აქვე მითითებულია სიგელის გამცემის ვინაობა, სიგელის დაწერის თარიღი და დედნის ადგილმდებარეობა. ამავე კრებულში ცალკე არის გამოქვეყნებული ორი სასისხლო სიგელი: “განჩინება მთის გიორგის

ყმათა სისხლის შესახებ”, გაცემული იმერეთის მეფის ბაგრატ II-ის (რომელიც 1466-1479 წწ. ქართლსაც ფლობდა) მიერ. სიგელი ხელახლად დაამტკიცა ბაგრატის შვილმა ალექსანდრე II-მ (1489-1510 წწ.). მეორე სიგელი “გუფავას გვარის სასისხლო სიგელი”, ს. კაკაბაძის განმარტებით, XV ს. მეორე ნახევარს განეკუთვნება (ს. კაკაბაძე, სასისხლო სიგელების შესახებ, 1924 წ., გვ. 254). სიგელები გამოსაცემად მოამზადა, გამოკვლევა და კომენტარები დაურთო ს. კაკაბაძემ.

58. კაკაბაძე ს., ქალაქ თბილისის აღწერა 1803 წლისა. “საისტორიო მოამბე”, თბ., 1925, წიგ. II. დოკუმენტი საყურადღებო მასალას შეიცავს საქართველოში რუსთა ბატონობის დასაწყისში, კონკრეტულად თბილისში, არსებული სოციალური, ეკონომიკური და დემოგრაფიული მდგომარეობის შესახებ. აღნიშნული მასალა წარმოდგენილია 4 ნაწილად. I ნაწილი შეიცავს 53 ხელნაწერ გვერდს, II — 32, III — 44, IV — 16 გვერდს. დოკუმენტში შეტანილი არ არის სავაჭროებისა და ეკლესიების აღწერის მასალები, რომლებიც დღეისათვის დაკარგულად ითვლება. ს. კაკაბაძის მოსაზრებით, დაკარგულად მიჩნეული მასალა დროთა განმავლობაში შეიძლება არქივებში იქნეს აღმოჩენილი (ს. კაკაბაძე, 1925, გვ. 27) აღწერის მასალები გამოსაცემად მოამზადა და გამოკვლევა დაურთო ს. კაკაბაძემ.

59. კაკაბაძე ს., ცნობები ილორის ყმათა შესახებ ხონსა და კუხს. “საისტორიო მოამბე”, თბ., 1925 წ., წიგ. I. წინამდებარე კრებულში შეტანილია XVIII ს. იმერეთის მეფეთა ალექსანდრე V-ის (1720-1751 წწ.), სოლომონ I-ის (1751-1784 წწ.), დავით II-ისა (1785-1789 წწ.) და სოლომონ II-ის (1789-1810 წწ.) მიერ გაცემული საბუთები — სულ 5 დოკუმენტი. წარმოდგენილი მასალა ყურადსაღები ცნობების შემცველია XVIII ს. დასავ. საქართველოს ეკონომიკური, სოციალური მდგომარეობისა და მოსახლეობის უკმაყოფილების გამომწვევი მიზეზების შესწავლის საქმეში. დოკუმენტები გამოავლინა, გამოკვლევა დაურთო და გამოსაცემად მოამზადა ს. კაკაბაძემ.

60. კუცია კ., თაზქირათ აღმუღქის (“ხელმწიფეთა სამახსოვრო”) ცნობები საქართველოს შესახებ. “ქართული წყაროთმცოდნეობა”, თბ., 1971, III. წარმოდგენილი ნაშრომი XVIII ს. I ნახევარშია დაწერილი ანონიმი ავტორის მიერ. მასში განსაზღვრულია სეფიანთა მმართველობის პერიოდის ირანის მაღალი რანგის სახელმწიფო მოხელეების (პროვინციათა მმართველები: ვალიები, ბეგლარბეგები, ხანები, სულთნები და სატახტო ქალაქ ისფაჰანის ტარულები) უფლება-მოვალეობანი. გამოქვეყნებულ მასალაში საინტერესო ცნობებია დაცული ქართული წარმომავლობის მაღალი თანამდებობის მოხელეების შესახებ. ნაშრომიდან ამოკრეფილი მასალის ქართული თარგმანი შეასრულა, გამოკვლევა, შენიშვნები დაურთო და გამოსაცემად მოამზადა კ. კუციამ.

დამოწმებული ლიტერატურა

- შ. ამირანაშვილი, 1961** - შ. ამირანაშვილი, საქართველოში ნაპოვნი არქაული ხანის დამწერლობის ნიმუშები, გაზ., "კომუნისტი", 1961, №273, 2-XII.
- ი. ანთელავა, 1950** - ი. ანთელავა, მასალები საქართველოს ეკონომიკური ისტორიისათვის, "საისტორიო მოამბე", ტ. V, თბ., 1950.
- ლ. ასათიანი, 1958** - ლ. ასათიანი, ვოლტერიანობა საქართველოში, თბ. ტ. I, თბ., 1958.
- აპოლონიოს როდოსელი, 1979** - აპოლონიოს როდოსელი, არგონავტიკა, 1979.
- ბაგრატ ბატონიშვილი, 1941** - ბაგრატ ბატონიშვილი, "ახალი მოთხრობა", თბ., 1941.
- ალ. ბარამიძე, ი. ბაგრატიონი, 1990** - ალ. ბარამიძე, ი. ბაგრატიონი, "ზუმარსწავლა" ("კალმასობა"), თბ., 1990.
- გ. ბახტაძე, 1959** - გ. ბახტაძე, "დავით ბაგრატიონის საზოგადოებრივ-პოლიტიკური და ისტორიული შეხედულებები", პუშკინის სახ. თბილისის სახელმწ. პედაგოგიური ინსტიტუტის შრომები, ტ. XIV, თბ., 1959.
- ა. გაბიჩვაძე, 1968** - ა. გაბიჩვაძე, გორის ციხე ერეკლე II-ის დროს, "საისტორიო მოამბე", წიგ. I, თბ., 1945.
- გ. გობეჯიშვილი, 1952** - გ. გობეჯიშვილი, არქეოლოგიური გათხრები საბჭოთა საქართველოში, თბ., 1952.
- ლ. დავლიანიძე, 1968** - ლ. დავლიანიძე, მხითარ გოშის "აღბანეთის ქრონიკა", "ქართული წყაროთმცოდნეობა" II, თბ., 1968.
- ლ. დავლიანიძე, 1978** - ლ. დავლიანიძე, ჰაკობ შემახეცის "თამაზ-ყული-ხანის ლაშქრობანი და მისი შაჰად არჩევა", "ქართული წყაროთმცოდნეობა", V, თბ., 1978.
- ვახუშტი ბატონიშვილი, 1973** - ვახუშტი ბატონიშვილი, აღწერა სამეფოსა საქართველოსა, "ქართლის ცხოვრება", ტ. IV, თბ., 1973.
- ეპიფანე კონსტანტინოპოლელი, 1941** - ეპიფანე კონსტანტინოპოლელი, გეორგიკა, ტ. IV, ნაკ. I (კრებულში "მასალები საქართველოსა და კავკასიის ისტორიისათვის" ნაკ. I, თბ., 1941).
- თეიმურაზ ბაგრატიონი, 1983** - თეიმურაზ ბაგრატიონი, "ახალი ისტორია", თბ., 1983.
- თეიმურაზ ბაგრატიონი, 1964** - თეიმურაზ ბაგრატიონი, წერილები მარი ბროსესადმი, თბ., 1964.
- თეიმურაზ ბაგრატიონი, 1972** - თეიმურაზ ბაგრატიონი, "დავით ბაგრატიონის ისტორია", თბ. 1972.
- ს. კაკაბაძე, 1925** - ს. კაკაბაძე, გარსევან ჭავჭავაძის მოხსენება ერეკლე მეფისადმი 1795 წ. 16 სექტ... "საისტორიო მოამბე", წიგ. I, თბ., 1925.
- ს. კაკაბაძე, 1925** - ს. კაკაბაძე, მასალები იმერეთის სახელმწიფოებრივი მდგომარეობის შესახებ XVII საუკუნეში, "საისტორიო მოამბე", წიგ. I, თბ., 1925.
- ს. კაკაბაძე, 1950** - ს. კაკაბაძე, ქალაქ თბილისის აღწერა 1803 წლისა, "საისტორიო მოამბე", ტ. V, თბ., 1950.
- თ. ლომოური, 1941** - თ. ლომოური, "დავით ბატონიშვილი, ახალი ისტორია. ბაგრატ ბატონიშვილიმ ახალი მოთხრობა", თბ., 1941.
- ივ. სურგულაძე, 1957** - ივ. სურგულაძე, იოანე ბაგრატიონის "სჯულდება", თბ., 1957.

- აკ. ურუშაძე, 1975 - აკ. ურუშაძე, აპოლონიოს როდოსელის არგონავტიკა, თბ., 1975.
- ივ. ჭავჭავაძე, 1960 - ივ. ჭავჭავაძე, ქართველი ერის ისტორია, თბ., 1960.
- ივ. ჭავჭავაძე, 1989 - ივ. ჭავჭავაძე, ისტორიული რარიტეტები, თბ., 1989.
- მ. ჯანაშვილი, 1905 - მ. ჯანაშვილი, მასალები საქართველოს ისტორიისათვის შეკრებილი ბატონიშვილის დავით გიორგის-ძისა და მისი ძმებისა, 1744-1840 წწ., თფ. 1905.

EMZAR CHANTURIDZE, SALOME CHANTURIDZE

SOURCES ON GEORGIA'S HISTORY PRESERVED IN THE KUTAISI SCIENTIFIC LIBRARY

In the previous numbers of "Tselitsdeuli" I repeatedly noted about the role and importance of original sources and I am not going to extend further the theme.

I proceed the publication of the written records (Georgian and foreign authors) that have been preserved in the scientific library but never hitherto been published. In the current number (5th) of "Tselitsdeuli" I bring to light annotated bibliography of sixty sources containing 2385 documents. The material includes 13-19th centuries and the beginning of the 20th century. The texts presented in the documents are of political, economic, social, ethnographic, juridical and religious contents. It should be noted here that a considerable amount of these documents, particularly those ones related to the 19th century and the beginning of the 20th century were taken to the north Caucasus in the years 1916-1917 by the resolution of the Russian government for the reason of the critical situation (nearness to the front line of the World War I). Then during the civil war raging in Russia (1918-1921) the bulk of documents located in the north Caucasus was completely or partially destroyed mainly in Kavkaskaia and Ekaterinodar. A certain part of documents still left behind in Georgia was annihilated in February and March, 1921, at the time of the shift of the government (complete information of the fact can be found in S. Kakabadze's report "On the re-evacuation of archives and museum collections from the Caucasus 1923", S.Kakabadze, 1924, Book I, pp. 267-272).

Due to the fact that a far larger quantity of the sources including of the 19-20th cc. could not reach to us for the barbarity of the time, those parts that survived to these days assume great importance for the study of Georgia's history.

ეკა ჭკუასელი

ქართული ხალხური სარიტუალო პრაქტიკის ისტორიიდან (კვერ- ძირის ანალიზი ეთნოგრაფიული მასალის მიხედვით)

ქართულ ხალხურ სარიტუალო პრაქტიკაში განსაკუთრებული ყურადღება ექცევა პურის გარკვეულ სახეობებს, რომელთაც საწესო დანიშნულება აქვთ: თითქმის ყველა ლოცვის რიტუალის დროს ცხვებოდა სხვადასხვა სახის სარიტუალო პურები.¹ პურები, შესაძლოა, ყოფილიყო სადღესასწაულო ლოცვისათვის შეწირული, სულთა მოსახსენიებელი სუფრისათვის გამწესებული, საიდუმლო ზიარებისთვის განკუთვნილი და სხვ.

სვანეთის ტრადიციულ ყოფაში ზოგადად ყველა სარიტუალო პური სეფისკვერია (სვანურად — სეფსკვერ) ანუ “ლემზირია”. სარიტუალო პურები, დანიშნულების მიხედვით, რამდენიმე სახელითაა შემონახული: სადღესასწაულო პურებს “საღმართოს” (“საღ²რმაო“-ს) უწოდებენ, მიცვალებულთა სულების მოსახსენიებელი ლოცვებისათვის აცხობენ “საქვნიშ” (სულთა) პურებს და სხვ. საიდუმლო ზიარებისთვის განკუთვნილ პურთა საერთო სახელია “უწონაშ“-ი, ანუ უხილავი, ეს არის ტაბუირებული შესაწირავი კვერები, რომელთა ხილვა და შეჭმა აღკვეთილი იყო გარეშე პირთათვის;² “უწონაშ“-ის თითოეულ პურს ცალკე სახელები ერქვა: “ლამარია ლემზირ”, “ხტლმი ლემზირ”, “ნაჭმხუნ”, “ლესკარ”, “კეხტ”, “ლეტყბე”, “კუანჭილარ”, “მუყედტ”, “ნაჭმხუნ”, “მდტაალ”, “ლენწუიშ”, “პიტ”, “ლეფანე გომე”, “ლიჯგრი ღიარ”, “ცხუნილ” (ვ. ბარდაველიძე, 1988, გვ. 106). ახალი წლის წინა ღამეს ჯვრის გამოსახულებიან პურთან ერთად ზოგან ცხვებოდა ნაკურთხ წყალში მოზედილი ერთი კვერი (“კირკალდუ/კირკალდუ” — შესაწირავი კვერი ნაპირზე მრავალჭიმიანი და შუაზე გახვრეტილი” (ვ. ბარდაველიძე, 1939, გვ. 205), რომელსაც თესვისას თესლში ჩაფშენეტდნენ, აურევდნენ და ხორბლეულთან ერთად დათესავდნენ (ვ. ბარდაველიძე, 1939, გვ. 98).

სარიტუალო პურთა სახელებიდან ამჟერად ყურადღებას ვამახვილებთ “კუანჭილარზე”, რადგან, ქართველ ენათმეცნიერთა კვლევებით, იგი უკავშირდება ქართულ (საქართველოს ყველა კუთხეში) დაცულ ძირ “კვერსა” და მეგრულ-ლაზურში დაცულ “კვარ-//კვანჯ-“ ფუძეს (ვ. როგავა, 1990, გვ. 79). სულხან-საბა ორბელიანის მიერ განმარტებულ კუერს (“პური მგრგვალი” (ს.ს. ორბელიანი, 1991, გვ. 394) იქვე კომპოზიტური ვარიანტებიც ემატება, რომელთაგან მნიშვნელოვანი “სეფის-კუერია”, რადგან, ჩვენი აზრით, სწორედ ამ სიტყვის

¹ სვანეთში არა მხოლოდ შესაწირავ პურს, არამედ მისთვის საგანგებოდ გამზადებულ ფქვილსაც თავისი სახელი ჰქონდა (“უფლიში ტაბელ”, “ხოშა თანფა გუიზ”, “ლამარა გუიზ”) (ვ. ბარდაველიძე, 1988, გვ. 16).

² მაგალითად, საახალწლო პურების გამოცხობის დამსწრე ოჯახის ყველა საიდუმლო რიტუალის მონაწილე ხდებოდა, ხოლო ის, ვინც პურის ცხობას არ დაესწრებოდა (თუნდაც ოჯახის წევრი), წლის განმავლობაში ვეღარ შეძლებდა საიდუმლო რიტუალებში მონაწილეობის მიღებას (ვ. ბარდაველიძე, 1939, გვ. 217).

ეტიმოლოგიურ მონაცემს გამოხატავს საქართველოს ყველა კუთხეში დაცული სარიტუალო წესი. ამ ფუძეს ქართულ-ზანურ დონეზე აღადგენენ გ. კლიმოვი, ჰ. ფენრიხი-ზ. სარჯველაძე.

სალიტ. ქართული და მეგრული ფორმები შეაპირისპირა პ. ჭარაიამ: “კვარი-კვერი, კვერეული, რგვალი პური ან ჭადი” (პ. ჭარაია, 1997, გვ. 77); ლაზური ეკვივალენტი გამოავლინა ნ. მარმა: “კუარი — лепёшка маисовая или иная для детей изготавливаемая в очагъ” (ნ. მარი, 1910, გვ. 158); გ. კლიმოვი ქართულსა და ზანურში ხმოვანთა მონაცვლეობას (ა-ე) კანონზომიერად მიიჩნევს, თუმცა გაუგებარს უწოდებს რ- ბგერის იდენტურობას ქართულსა და მეგრულში (მეგრულში, მისი აზრით, აუსლაუტის კანონზომიერი თანხმოვანი ჯ- უნდა ყოფილიყო). იგი ქართულ კვერს უკავშირებს მეგრულ-ჭანურში დაცულ კვარს და აღნიშნავს, რომ “მრგვალი, ბრტყელი ნამცხვარი” ჭანურში დაცული ძირით ბავშვებისთვის საგანგებოდ დამზადებულს აღნიშნავს (გ. კლიმოვი, 1964, გვ. 110).

გ. კლიმოვი აღადგენს “კვერ-კვერ” ფორმასაც სიმრგვალის განმარტებით (კვერის სიმრგვალეს ხაზს უსვამს ხევისურულ ლექსიკონში ახსნილი ფორმაც: “უსაფუეროდ გამომცხვარი მრგვალი პური” (ალ. ჭინჭარაული, 2005, გვ. 477) და უკავშირებს კვერ- ძირს, რადგან ქართულში დაცული “კვერკვერა” ერთგვარი მრგვალი ნამცხვარია, მაგრამ მეგრულის შესატყვისი ფორმა “კვარკვალა” მხოლოდ ზედსართავი სახელის ფუნქციას ასრულებს (გ. კლიმოვი, 1998, გვ. 92-93). გ. როგავამ სწორედ რ- ბგერის მოსალოდნელი ჯ- თანხმოვნის შემცველი ფუძე აღადგინა ზანურში “კვანჯ” და ამ ფონეტიკური კანონზომიერებით დაუკავშირა იგი “კვანჭ” ფუძეს, რომელიც სვანურში დაცულია სწორედ პატარა ზომის, შესაწირავი პურის მნიშვნელობის მქონე სიტყვაში, რომელსაც ჯვარს ასვამდნენ აღდგომის ხუთშაბათს (გ. როგავა, 1990, გვ. 79).

თანამედროვე კვლევამ გამოავლინა ამ ფუძის მსგავსი სიტყვა “კუჭ-ალ” ფშავში, რომელიც სწორედ სარიტუალო პირსა თუ ოთხკუთხედ ქადას ეწოდება: “კუჭალ — ქადის ოთხკუთხედი კვერი, ოთხივე მხრიდან შემოკეცილი, შემოკუნჭული და მოჭრელებული” (გ. ზორნაული, 2000, გვ. 131); “ოთხკუთხედი ქადა (აკ. შანიძე, 1984, გვ. 347) — სწორედ ეტიმოლოგიური მსგავსების გამო ივარაუდება სვანურ “კუანჭიალთან” მისი კავშირი (მ. საღლიანი, 2000, გვ. 105). ანუ, როგორც ვხედავთ, ფონოლოგიურად ერთმანეთს დაუკავშირდა: **კვერ-კვარ-კვანჯ-კუანჭ-ილ-კუჭ-ალ** ძირები. კ- ხშული აბრუპტივის შემდგომ პოზიციაში ვე-/ვა-(ტა-/ტე-) ქართულსა და მის დიალექტებში გარკვეული სიხშირით დადასტურებული ფაქტია (კუად-, კუამ- კუალ-, კუართ-, კუანხ- და ა.შ.) — ასევე მომდევნო უ- ხმოვანს რაც შეეხება, ტა-/ტე- დიფთონგის უ- ხმოვანად ქცევაც დადასტურებული ფაქტია საერთო ქართულისათვის: მაგალითად, სვანური კუად- ძირი სალიტ. ქართულში კუდ-ით არის წარმოდგენილი, კუამ- (“ზოლავს”) სვანურ ძირს ქართულში “კუმევა” შეესატყვისება (ჰ. ფენრიხი, ს. სარჯველაძე, 1990, გვ. 178-179); სალიტ. ქართულ- ფორმას მეგრულსა და ლაზურში ფორმა ქორთუ (გ. კლიმოვი, 1964, გვ. 196). ასე რომ, ქართული ძირის სტრუქტურულ-ტიპოლოგიური მონაცემისა და ზემოთ წარმოდგენილი მასალის გათვალისწინებით, ფშავურში დაცული ფორმა სავსებით შეესატყვისება ქართულში, მეგრულ- ლაზურსა და სვანურში დაცულ ფორმებს.

ამ ფუძის მონაცემთან დაკავშირებით, ერთმანეთს შევადარეთ საქართველო სხვა კუთხეში დაცული ეთნოგრაფიული წეს-ჩვეულება: სვანეთში კონკრეტულ დღესასწაულთა რიტუალი შემდეგნაირად სრულდებოდა: წმიდა დიდმოწამე ბარბარესადმი მიძღვნილი დღეობის (ბარბოლ, ბარბალაშ) აღნიშვნისას, 4 დეკემბერს, დიასახლისი საღამოს გამომცხვარ ყველიან კვერებს დილას დაურიგებდა ოჯახის წევრებს, ისინიც ლოცვის შემდეგ შეექცეოდნენ მათ ხმაამოუღებლად და ჩუმად — მეტიც, განძრევა და აქეთ-იქით მიხედვაც კი არავის შეეძლო. ვინც ამ წესს დაარღვევდა, ჭამისთვის თავი უნდა დაენებებინა. ლოცვისას (ლიმზურ-) ოჯახში უცხო არ უნდა შესულიყო და გარედან უცხოს ხმაც არ უნდა გაეგოთ. მაგალითად, ცხუმარში ამ დღეს გათენებულიც არ იყო, როცა ოჯახის დიასახლისი (ქალი, რომელსაც პურის მარაგი ებარა სახლში) კერიაში ცეცხლს გააჩაღებდა, ოჯახის სულზე თითო პატარა კვერს გამოაცხობდა, რომელსაც “კუანჭილარ” ერქვა და “უწონაშად” ითვლებოდა — ამას ლიმზური ანუ კუანჭილარებით ზიარება ერქვა და დახურულ კარ-სარკმელში სრულდებოდა. ლოცვის (რომლის დროსაც ევედრებოდნენ საქონლის გამრავლებასა და ბარაქას) დასრულების შემდეგ მწოლიარე მონადირესა და ჩიტების დამჭერ ბიჭსაც კი ხელ-პირს ლოგინშივე დააბანინებდნენ და კუანჭილარებს შეაჭმევდნენ (ვ. ბარდაველიძე, 1939, გვ. 47). ამ რიტუალის შესრულებისას ზოგან ლემზირებს აცხობდნენ, ზოგან კუანჭილარებს, რომელთაც პატარა ზომის კვერებს უწოდებდნენ — კუანჭილარებისთვის განკუთვნილი ფქვილიცა და კვერიც უწონაში იყო (ვ. ბარდაველიძე, 1939, გვ. 84). 25 დეკემბერს აღინიშნებოდა ქრისტეს დღესასწაული, ლატალში ოჯახის დიასახლისი აცხობდა ყოველ სულზე თითო პატარა ზომის კვერს, რომლებსაც ანჭი-კვანჭი ეწოდებოდა — ეს ლემზირები უწუნენა იყო (როგორც ვხედავთ, აქ ლემზირები კუანჭილარების სინონიმადაც გამოიყენებოდა); მათ უცხოს არავის დაანახვებდნენ და არც შეაჭმევდნენ, გამოცხობის შემდეგ ოჯახის უფროსი მიიტანდა მათ მაჩუბის აღმოსავლეთის კედელთან, შესწირავდნენ ჭუარ ქრისტესს და წყალობას შეავედრებდა თავისი ოჯახისთვის. ლოცვის შემდეგ ამ შეწირულ კვერებს ოჯახის წევრებს ჩამოურიგებდნენ და ზიარება სასწრაფოდ ხდებოდა, რადგან ემინოდათ, რომ ამ წეს-ჩვეულების ფარულად შესრულება არ დარღვეულიყო — უცხო პირთაგან თვალი არავის შეესწრო და ამით ოჯახს უნებური ცოდვა არ ჩაედინა (ვ. ბარდაველიძე, 1939, გვ. 49); ლოცვის გათავებისთანავე კუანჭილარების ჭამისას ოჯახის ყველა წევრს იგი ისე უნდა შეეჭამა, რომ ნამცეცი არ გადარჩენოდა, ძირს არ დავარდნოდა და მას უცხო თვალი არ მოხვედროდა (ვ. ბარდაველიძე, 1939, გვ. 83). შუადღისას ყოველ მოსახლეს ეკლესიაში მიჰქონდა სამი კვერი (ლემზირები, კუანჭილარები) და ზედაში, რომლებსაც ლახტაში მარეს დაალოცვინებდა ჭუარ ქრისტესის სახელზე და გასამრჯელოდ ერთ კვერს უტოვებდა (ვ. ბარდაველიძე, 1939, გვ. 49) — ეს რიტუალი ჰგავს ფუძის ანგელოზის დღესასწაულის რიტუალს (“ანკობა”); ამ დღეობაზე ხევსურ ქალებს ცალ ხელში ქადის კვერები ეჭირათ, მეორე ხელში კი არყით ტიკტორა — ქადისკვერებს აწყობდნენ სასაკლაოზე (სამსხვერპლო ცხოველებისთვის), ხუცესი მასზე ხუცობდა (ჯვარს მოიხსენებდა) (ვ. ბარდაველიძე, 1982, გვ. 102), ხოლო ფშავში “ქადა-კვერის” დასამწყალობელ კვლეში (ლაშარის გორის სალოცავის აღწერა) სანთლებს ანთებდნენ, თასებს

დგამდნენ და გვერდზე კვერებს ალაგებდნენ. ამ ადგილას ტარდებოდა ლოცვის, დაფიცების, მომჩივანთა გასამართლების რიტუალი (ვ. ბარდაველიძე, 1974, გვ. 38). საინტერესოა, რომ ხატის ბედელში, რომელიც ხატის პურეულის შესანახავ ნაგებობად ითვლებოდა, მხოლოდ ე.წ. მეტურე ხევისბერს შეეძლო შესვლა — ისიც მაშინ, როცა იგი “მოწმინდარი” იყო (ვ. ბარდაველიძე, 1974, გვ. 101-102). კვერებით მიდიოდნენ “ჩეგე მისარიონის” — ხატობის — დღესასწაულზე ეკლესიაში სამეგრელოში, იქ ლოცულობდნენ და სახლში დაბრუნებულნი გაიხსნილებდნენ — თვალთ სნეულებს ორ კვერცხთან ერთად ორი კვერი მიჰქონდათ და ეკლესიას სამჭერ შემოუვლიდნენ ხოლმე (ს. მაკალათია, 2006, გვ. 371).

სამეგრელოში ახალი წლის მომდევნო პირველ ორშაბათს ეწოდება “დუღ ოხვამერი” (თავი, მთავარი სალოცავი). ქრისტიანულ დონეზე ეს დღეობა მთავარანგელოზების მიქაელისა და გაბრიელის სახელთანაა დაკავშირებული — ადგილობრივთა რწმენით, ამ დღეობის წარმართვაზე იყო დამოკიდებული მთელი წლის განმავლობაში ოჯახის მამაკაცთა ბედ-იღბალი. სხვა სანოვაგესთან ერთად, ხონჩაზე ალაგებდნენ ოთხ ყველიან კვერს, მიაკრავდნენ სანთლებს, შემდეგ უფროსი მამაკაცი მიიტანდა ამ ყველაფერს სამიქაელ-გაბრიელო სალოცავ ქვევრთან, დაიჩოქებდა და ლოცულობდა (ნ. აბაკელია, 1997, გვ. 126). “შკლავის ახსნის” (გარდაცვლილი სულის მოსვლა ახლობლებთან) რიტუალის აღსრულებისას საკურთხის სუფრაზე მზადდება სამი პატარა ხაჭაპური (კვერი), რომლებშიც სამ სანთელს არჭობდნენ. გარდაცვლილისთვის გაშლილ სუფრაზე ყველაფერს გაუსინჯავად დებენ, ამატებენ ღვინოსა და პურის ნაჭერსაც (ნ. აბაკელია, 1997, გვ. 154). ფუძის სალოცავის ანუ ფუძეშ-ოხვამერის რიტუალისას სახლ-კარი-ეზო-მიდამოს დასუფთავებასა და ლოცვას ერთვის კვერების ცხობის რიტუალი — რამდენი ოჯახის წევრიც არის, იმდენი ორ-ორი კვერი ცხვება (ერთი მოგრძო და ერთი მრგვალი) იმის აღსანიშნავად, რომ ორი კვერით გლოცავ და გაისად ორი ამდენით გვამრავლეო. საღამო ხანს კვერებს კალათაში ჩააწყობდნენ და სახლის კერასთან მიდგამდნენ, გამოჩნდებოდა თუ არა ახალი მთვარე, დიასახლისის გარდა, ყველა გარეთ გადიოდა, ის კეტავდა სახლის კარებსა და სარკმლებს და ანთებული სანთლებით ლოცულობდა (ს. მაკალათია, 2006, გვ. 381-382).

ამ სვალსაზრისით, საინტერესოა აღმოსავლეთი საქართველოს მთიანეთის სარიტუალო წესები: ხევსურები ახალწლის წინა საღამოს ოჯახის ახლობელს გზავნიან ხატში, ატანენ იმდენ სანთელს, რამდენი ქუდიანიც ჰყავთ (“წულის სანთლები”), სახლში დარჩენილები აცხობენ ერთ მოზრდილ “სამეკვლეო კვერს” (კვერი ხევსურულ ლექსიკონში აღ. ჭინჭარაულმა შემდგენაირად ახსნა: “უსაფუეროდ გამომცხვარი მრგვალი პური” (ა. ჭინჭარაული, 2005, გვ. 477) და ყველასათვის “ბედის კვერებს”. ხატიდან სახლში დაბრუნებულ მეკვლეს დიასახლისი უსიტყვოდ აწოდებს კვერს, მეკვლე ამ კვერს სახლში სამჭერ შეაგორებს ლოცვის თანხლებით (ს. მაკალათია, 1927, გვ. 28-29). თუშეთში ვაჟებისთვის ცხვებოდა პატარა გახვრეტილი კვერი — მათ კერასთან, სამამაცო ადგილის თოკზე დამაგრებულ ჩხირებზე წამოაცმევდნენ — მათი ჩამოღება არ შეიძლებოდა — ან თავად უნდა ჩამოვარდნილიყო, ან თავგს, ან კატას უნდა შეეჭამა (ნ. აბაკელია, ქ. ალავერდაშვილი, ნ. ლამბაშიძე, 1991, გვ. 16). ხევშიც ახალი წლის გათენებისას დეკანოზებთან მიდიოდნენ მიცვალებულთა პატრონები

ხილ-ტყბილეულითა და ერბოში გამომცხვარი კვერებით (ნ. აბაკელია, ქ. ალავერდაშვილი, ნ. ღამბაშიძე, 1991, გვ. 44). გუდამაყარში ახალ წელს ბედისკვერებთან ერთად გამომცხვარ საცრის კვერს საცერში ჩადებდნენ, რომელსაც ბავშვი ზურგზე მოიკიდებდა და ამპარიას სამჯერ შემოუვლიდა, პერიოდულად ჩაიშუბლებდა და ყვიროდა: “მომეშველეთ, კეთილმა წელმა წელი მომწყვიტა... საფუარი, ფუარი, სახლი ბარაქიანიო”... ამ სიტყვების შემდეგ შევიდოდა სახლში და ვარცლზე დააგდებდა საცერს. საცრის პური ოჯახის ყველა წევრს უნდა ეჭამა (ნ. აბაკელია, ქ. ალავერდაშვილი, ნ. ღამბაშიძე, 1991, გვ. 50).

როგორც ვხედავთ, სარიტუალო პურთან დაკავშირებული ამგვარი ჩვეულება და წესი (ღუმილი, მოწიწება, თითოეული ნამცეცის მოფრთხილება, პურით ლოცვის რიტუალი, მიცვალებულთა მოხსენიება) დამახასიათებელია საქართველოს ყველა კუთხის ეთნოყოფისათვის — ასევე, იკვეთება კვერ- ძირის მქონე პურთა საკრალური მნიშვნელობა. აქედან გამომდინარე, კვერ-/კვარ-/კვანჯ-/კუანჭ-ილ-/კუჭ-ალ- ძირების სემანტიკურ-ფონოლოგიური კავშირიც თვალსაჩინოა — ჩვენი აზრით, ამ მიმართულებით კვლევა უნდა გაგრძელდეს.

დამოწმებული ლიტერატურა

- ნ. აბაკელია, 1997 — ნ. აბაკელია, სიმბოლო და რიტუალი ქართულ კულტურაში, თბ., 1997.
- ნ. აბაკელია, ქ. ალავერდაშვილი, ნ. ღამბაშიძე, 1991 — ნ. აბაკელია, ქ. ალავერდაშვილი, ნ. ღამბაშიძე, ქართულ ხალხურ დღეობათა კალენდარი, თბ., 1991.
- ვ. ბარდაველიძე, 1939 — ვ. ბარდაველიძე, სვანურ ხალხურ დღეობათა კალენდარი, თბ., 1939.
- ვ. ბარდაველიძე, 1974 — ვ. ბარდაველიძე, აღმოსავლეთ საქართველოს მთიანეთის ტრადიციული საზოგადოებრივ-საკულტო ძეგლები, ტ. 1, თბ., 1974.
- ვ. ბარდაველიძე, 1982 — ვ. ბარდაველიძე, აღმოსავლეთ საქართველოს მთიანეთის ტრადიციული საზოგადოებრივ-საკულტო ძეგლები, ხევსურეთი, ტ. 2/1, აბ., 1982.
- ვ. ბარდაველიძე, 1988 — ვ. ბარდაველიძე, ქართველი ერის სულიერი ყოფა და კულტურა, თბ., 1988.
- ს. მაკალათია, 1927 — ს. მაკალათია, ახალწელიწადი, თბ., 1927.
- ს. მაკალათია, 2006 — ს. მაკალათია, სამეგრელოს ისტორია და ეთნოგრაფია, თბ., 2006.
- ს.ს. ორბელიანი, 1991 — ს.ს. ორბელიანი, ლექსიკონი ქართული, ტ. 1, თბ., 1991.
- მ. საღლიანი, 2000 — მ. საღლიანი, ზოგი რელიგიური ლექსემის ისტორიისათვის სვანურში, ქუთაისური საუბრები, VII, ქუთაისი, 2000.
- გ. როგავა, 1990 — გ. როგავა, სვან. კვანჭ//კვანჭილ სიტყვის წარმომავლობის საკითხი, ეტიმოლოგიური ძიებანი, თბ., 1990.
- ჰ. ფენრიხი, ზ. სარჯველაძე, 1990 — ქართველურ ენათა ეტიმოლოგიური ლექსიკონი, აბ., 1990.

- აკ. შანიძე, 1984 — აკ. შანიძე, თბზულებანი, ტ. 1. თბ., 1984.
 ბ. ჭარაია, 1997 — ბ. ჭარაია მეგრულ-ქართული ლექსიკონი, თბ., 1997.
 აღ. ჭინჭარაული, 2005 — აღ. ჭინჭარაული, ხევსურული ლექსიკონი, თბ., 2005.
 გ. ხორნაული, 2000 — გ. ხორნაული, ფშაური ლექსიკონი, თბ., 2000.
 გ. კლიმოვი, 1964 - Г. А. Климов Этимологический словарь картвельских языков, Москва, 1964.
 ნ. შარი, 1910 - Н. Маррь, Грамматика чанского (лазского) языка съ хрестоматиею и словаремъ, С. Петербург, 1910.
 გ. კლიმოვი, 1998 - G. Klimov, Etimological Dictionary of the Kartvelian Languages, Berlin/New York, 1998.

EKA CHKUASELI

FROM THE HISTORY OF THE GEORGIAN FOLK RITUAL PRACTICE

(The analysis of the root *kver-* according to the ethnographic materials)

The bread has a ritual meaning in the customs of the Georgian ethnographic life. Presently we focus our attention on the term “kuanchilar” preserved in Svaneti, which is related to the root “kver”, maintained in the Georgian life and to the roots “Kvar-//Kvanj-“ confirmed in Megrelian and Laz according to the researches of the linguists. The composite variants are added to “kuer” (“Puri Mrgvali” (the round bread) defined by S.S. Orbeliani as well, from which “Sepis-kuer” is more important, because in my opinion, the ritual related to the bread, which is protected in every part of Georgia, expresses the etymological sense of this word, in particular. The proof of the ethnographic data of common Georgian life is the word “kuchal” confirmed to be small sacrificial bread in Pshavi, which was sealed with a cross on Monday-Thursday.

Considering the data given about this root, I have compared the ethnographic rites survived in every part of Georgia: on a particular holiday in Svaneti, the housewife would give the cheese cakes baked in the evening to the family members in the morning, and they would eat them after the prayer in an absolute silence – they couldn’t even move or look away. Anyone who violated this rule was **not allowed to eat**. During the prayer (Limzur-) no stranger was allowed in the house and the family shouldn’t hear the voice of the stranger outside as well. For example, in Tskhumari, before dawn, the housewife (the woman, who was responsible for baking and providing bread in the house) used to set a fire in the hearth and bake one small cake, called “kuanchilar”, for each member of the family, which was considered as “utsonash” – called Limzuri or the Eucharist with Kuanchilar and was performed in the closed space. After the prayer (during which they implored for the abundance)

the hunter and even the boy who captured the birds used to wash their hands and faces while lying in bed and after that they were given kuanchilar to eat.

In Megrelia, the first Monday after the New Year is called “Dud Okhvameri” (the head, main shrine). In Christianity this name day is related to the names of the archangels Michael and Gabriel – the locals believed that the luck and the fortune of the men in the family throughout the year depended on the celebrating of this name day. Together with other provisions, four cheese cakes were put on the tray, the candles were stuck to it; after that the elder man would bring this tray to the Michael-Gabriel sacred pitcher, kneel down and pray. During the ritual of Pudzesh-Okhvameri (the shrine of the roots), the cleaning of the house, yard and the area and the prayer are accompanied by the ritual of baking the cakes – two cakes per member of the family (one long and one round) which expresses the hope of doubling the number of family members next year.

In the evening before the New Year, people from Khevsureti send the friend of the family to the shrine and give him as many candles as the men in the family; those, who stay at home, bake one big “samekvleo kveri” (first footer cake) and “bedis kveri” (“fortune cakes”) for everybody. After the Mekvle (first footer) is back from the shrine, the housewife handles him the cake silently; Mekvle rolls this cake into the house three times accompanied by the prayer. In Tusheti, a small cake with a hole was baked for the boys – they were put up on the sticks attached to the rope near the hearth – they were not allowed to be taken down – they should fall off themselves or a cat or a mouse should eat them.

The customs and rules related to the ritual bread (silence, reverence, caring for each tiny piece of food, the ritual of prayer by bread, the attribution of the dead) are typical to the ethnographic life of every part of Georgia – the sacral meaning of breads with the root Kver- is revealed as well. Therefore, the semantic-phonological connection of the roots Kver-/Kvar-/Kvanj-/Kuanch-il-/Kuch-al- is obvious. – In my view, the research deserves further investigation.

შორენა ხალური

სტირეოტიპები საზრანბეთისა და ზრანბების
შესახებ

სიტყვა სტირეოტიპი მომდინარეობს ბერძნული სიტყვისაგან stereos, რაც ნიშნავს ძლიერს, გამძლეს, მყარს, მტკიცეს და typos, რომელიც აღნიშნავს ნიშანს, კვალს, ანაბეჭდს. ხშირად ითარგმნება, როგორც მოდელი. ნიმუში, მისაბაძი მაგალითი. პირველად სტირეოტიპის ცნება გამოყენებულ იქნა 1922 წელს ამერიკელი მეცნიერის ვალტერ ლიბმანის მიერ წიგნში "საზოგადოებრივი აზრი" (Public Opinion New-York, 1950). ლიბმანი სტირეოტიპს განმარტავდა, როგორც "გარე სამყაროს" აღქმის განსაკუთრებულ ფორმას, რომელიც ჩვენს გრძნობებზე მანამდე ახდენენ ზეგავლენას, სანამ ჩვენს გონებაში არ შეიჭრებიან. მისი აზრით, სტირეოტიპები არის "წარმოდგენები თავში", რომლებიც მიესადაგება ადამიანთა ჯგუფს, ფაქტს ან მოვლენას.

სტირეოტიპმა, როგორც ფენომენმა, სხვა მრავალი მეცნიერის ყურადღებაც მიიქცია. (ი. კონი, ი. სოროკინა, ი. მარკოვინა, ა. პავლოვსკაია, ნ. უფიმცევა...).

ლეიენსის და შადრონის აზრით, სტირეოტიპები არის გაზიარებული რწმენები, რომლებიც ეხება პიროვნულ მახასიათებელ ნიშან-თვისებებს, პიროვნებათა ჯგუფის საქციელს (ი. ლეიენსი, 1994).

დ. კაცისა და კ. ბრეილის კლასიკური კონცეფციით, სტირეოტიპი არის მყარი შთაბეჭდილება, წარმოდგენა, რომელიც ძალზე ნაკლებად შეესაბამება იმ ფაქტებს, რომლის წარმოდგენაც (გადმოცემაც) სურს და გამომდინარეობს ტენდენციიდან, ჯერ განვსაზღვროთ და შემდეგ დავაკვირდეთ (დ. კაცი, კ. ბრეილი, 1933, გვ. 28).

ზოგიერთი ავტორი განსაზღვრავს სტირეოტიპს, როგორც ხალხურ რწმენებს ეროვნული ხასიათის შესახებ, მათ ჭეშმარიტებაზე განსაზღვრული პოსტულატის გარეშე.

სხვა მეცნიერები უფრო შორს მიდიან და აღნიშნავენ, რომ სტირეოტიპი შეიცავს რეალობის გარკვეულ წილს. ბევრ მათგანს შეიძლება ჰქონდეს ჭეშმარიტების საფუძველი. ამგვარად, ყველა სტირეოტიპი არ შეიძლება იყოს არასწორი, არაზუსტი შეხედულება და მტკიცება, აზრი (ე. ბაბადი, 1983, გვ. 75; ე. ვინესკე, 1957).

მორანი აღნიშნავს, რომ "ცეცხლი უკვალოდ არ არის" და რადგან არსებობს გარკვეული სტირეოტიპი, მასში დევს "ჭეშმარიტების მარცვლიც" (მორანი, 1987, გვ. 58)

უნდა აღინიშნოს, რომ სტირეოტიპები მაღალი ხარისხითაა დატვირთული იმ შეგრძნებებით, რომლებიც მათთანაა დაკავშირებული, გადაჯაჭვული. ლიბმანი მათ ტრადიციის ციხე-სიმაგრეს უწოდებდა (ვ. ლიბმანი, 1922, გვ. 96).

ლიბმანს ჰქონდა ინტუიცია, რომ სტირეოტიპი შეიძლება შეიცვალოს განათლების გავლენით (ლავსონი, 1972).

თუმცა, სოციალური რეალობები უფრო სწრაფად იცვლება, ვიდრე მათთან დაკავშირებული სტერეოტიპები.

არსებობს ავტო და ჰეტერო სტერეოტიპები. ავტო-სტერეოტიპი ინდივიდის მიერ მიყენებულია საკუთარ კულტურაზე. ჰეტერო-სტერეოტიპი კი მიესადაგება სხვა კულტურას.

მარინმა და სალაზარმა დაადგინეს, რომ ავტო-სტერეოტიპი, ზოგადად, უფრო კეთილგანწყობილია, ვიდრე ჰეტერო-სტერეოტიპი. (ქ. მარინი, 1985, გვ. 403-433)

სტერეოტიპები გამომდინარეობს საზოგადოებიდან და კულტურიდან. ისინი შეიძლება შეიცავდნენ ერთსა და იმავე დროს დადებითსა და უარყოფით რწმენებს სხვადასხვა სოციალური ჯგუფის ნიშან-თვისებების მიმართ. სტერეოტიპები ხდება პრობლემატური, როცა ისინი არის არაზუსტი, არასწორი და როცა ეწინააღმდეგება ცვლილებას მაშინაც კი, როცა ინფორმაციები მისი საპირისპიროა.

არსებობს სტერეოტიპების რამდენიმე სახე: კულტურული, რასისტული, ეთნიკური, ეროვნული ანუ ნაციონალური, რეგიონული...

ცნობილია ძალზე გავრცელებული შეხედულებები სხვადასხვა ეროვნების ხალხის მიმართ. მაგალითად, იტალიელებს უყვართ ხელებით ლაპარაკი, აღმერთებენ პიცას და მაკარონს.

ყველამ იცის, რომ ინგლისელები არიან საუკეთესო კომერსანტები, არაფერს ისე არ აკეთებენ, როგორც სხვები, გამოირჩევიან ექსცენტრული ხასიათით, დაბადებული არიან მებაღეებად და უყვართ ჩაი.

რუსებს უყვართ სასმელი, განსაკუთრებით, არაყი.

ჩინელები არიან ყველგან, ჭამენ ძაღლის ხორცს.

შვეიცარიელები ამყობენ თავიანთი ნეიტრალიტეტით, კარგი მანერებითა და თავიანთი ქვეყნის სისუფთავით. უყვართ სიზუსტე.

გერმანელებს უყვართ წესრიგი. არიან პორნო ფილმების მიმდევარნი. იკვებებიან განსაკუთრებით ძებვეულით და სვამენ ბევრ ლუდს. ისინი ამყობენ თავიანთი ტექნოლოგიური მიღწევებით და დიდ ყურადღებას აქცევენ მანქანებს.

იაპონელები არიან ინოვატორები, არიან ინტროვერტები (თეოთხალრმავებულეები) ყველანი ერთმანეთს ჰგვანან. მუშაობენ ჭიანჭველებივით, უყვართ სუში.

ქართველები განთქმული არიან სტუმართმოყვარეობით, ხელგაშლილობით, თუმცა უყვართ სმა და ღრეობა. საქართველო ცნობილია თავისი მდიდარი ისტორიული წარსულით, კულტურით, ძეგლებით და ა.შ.

ყველა ქვეყნის ხალხს აქვს გარკვეული წარმოდგენა სხვადასხვა ქვეყნებისა და ხალხის შესახებ. ხშირ შემთხვევაში, ძნელია, გაარკვიო ეს რეალობა თუ მხოლოდ გადაჭარბებული, ცუდ გამოცდილებაზე დამყარებული სტერეოტიპი. არავითარ ეჭვს არ იწვევს ის ფაქტი, რომ ზოგიერთი სტერეოტიპი ძალზე მცდარია და შორსაა რეალობისგან. მაგრამ ისინი ღრმადაა გამჭდარი ადამიანის აზროვნებაში და თაობიდან თაობას გადაეცემა.

საინტერესოა, რას ფიქრობენ სხვადასხვა ქვეყნის წარმომადგენლები საფრანგეთისა და ფრანგების შესახებ.

სოციოლოგიურ კვლევებზე დაყრდნობით, პირველი წარმოდგენა რაც გონებაში მოსდით უცხოელებს, როცა საფრანგეთზე ეკითხებიან, არის: ვიფელის

კოშკი (28 %), ღვინო (20 %), გასტრონომია (20 %), პარიზი (12 %), ბაგეტი (მატონი პური) (6%), ზიდანი, ლოკოინა, ძველი ქუჩები (4-4-4 %).

უცხოელებისათვის მაინც ძირითადი წარმოდგენა, საფრანგეთზე არის ეიფელის კოშკი, გასტრონომია და ღვინო.

დადებითი სტერეოტიპები ეყრდნობა სამხარეულოსა და კარგ გასტრონომიას, ყველის ასობით სახეობას, იმ ფაქტს, რომ ფრანგები არიან გურმანები და იციან მაგიდასთან მოხდენილად თავის დაჭერა. მიჩნეულია, რომ საფრანგეთი არის ქვეყანა, სადაც შესანიშნავადაა დაცული ბალანსი მამაკაცებსა და ქალებს შორის, რომ ქალები არიან ძალზე ემანსიპირებული. ფრანგებს აქვთ კარგი სოციალური საფარველი. საფრანგეთი მიჩნეულია, როგორც ფუფუნებისა და მაღალი მოდის ქვეყანა. საფრანგეთი ცნობილია თავისი დედაქალაქით — პარიზით, უამრავი ისტორიული და კულტურული ძეგლით, მუზეუმით და ა. შ.

მსოფლიო მასშტაბით საფრანგეთი აღიარებულია, როგორც ძველი ქვეყანა, ცნობილი თავისი დემოკრატიით. ევროპული და მსოფლიო შეხედულება საფრანგეთზე არის აღტაცების შემცველი და ამას თავისი მრავალი მიზეზი აქვს:

— ტექნოლოგიური პროგრესი, როგორცაა TGV, ანუ ჩქაროსნული მატარებელი, მისი მონაწილეობა ევროპულ ტექნიკურ პროგრესში, მაგალითად, ევროპულ საჰაერო სივრცით პროექტში რაკეტა არიანთან დაკავშირებით.

— მისი მონაწილეობა ევროპულ კონსტრუქციებში: ევროპული სავალუტო სისტემა, Airbus-ი, პარლამენტის ადგილსამყოფელი სტრასბურგში...

— მისი საყოველთაო მოწოდება ადამიანთა უფლებების საკითხებში.

— ასევე ხშირად აღნიშნავენ საფრანგეთში ცხოვრების გარკვეულ ხარისხს, გარკვეულ მშვენიერებას, ფრანგულ დახვეწილობას... ბევრს ალაფრთოვანებს ფრანგული სოციალური მოდელი, ძალზე პროტექციონისტური და თითქმის უნიკალური მსოფლიოში.

მოკლედ, საფრანგეთი აღქმულია პატარა, მშვენიერ ქვეყნად, მაგრამ დიდი ერთი და ფრანგები მიჩნეულნი არიან პრივილეგირებულ, იღბლიან ადამიანებად.

საფრანგეთი სიმბოლოა ელეგანტურობის, მოხდენილობისა და დახვეწილობის. ფრანგული ენა კი ელიტისა და არისტოკრატიის ენადაა აღიარებული. ასევე, იგი მიჩნეულია როგორც სიყვარულისა და ფლირტის ენა. საფრანგეთი ცნობილია როგორც რევოლუციონერების ქვეყანა, ხოლო პარიზი მოდის დედაქალაქადაა მიჩნეული.

აზიაში მოლიერის ენა მიჩნეულია, როგორც მგრძნობიარე და რომანტიკული. ფრანგულ ენას თვლიან “ფუფუნების ენად“. მათ სურთ შვილებს ასწავლონ ფრანგული მათი სოციალური სტატუსის ჩვენების მიზნით.

აფრიკაში ფრანგულს თვლიან ერთ-ერთ ლამაზ ენად. მისი ქლერადობა, ლექსიკური მრავალფეროვნება და კულტურული მემკვიდრეობა კვლავაც ხიბლავთ მათ.

ზოგადად, ცხოვრების ხელოვნება, კულტურული სიმდიდრე, პარიზის გლამურულობა, რეგიონების მოზაიკა დამახასიათებელია საფრანგეთის იმიჯისთვის და მას დღესდღეობითაც ანიჭებს გარკვეულ აუტრას.

როცა საზღვარგარეთ საუბრობენ საფრანგეთზე, უმეტესწილად ეს ეხება პოლიტიკას, მედიას, გაფიცვებსა და ქუჩაში მობილიზაციას. უცხოელებს რჩებათ შთაბეჭდილება, რომ ფრანგული სპეციალობა, განსაკუთრებული ქცევა არის ქუჩაში გამოსვლა, რომ რევოლუციის შემდეგ ეს გახდა ადგილობრივი მშვენიერი ჩვეულება, ქუჩა და მთავრობა ნეიტრალიზებულია და, ამგვარად, საფრანგეთი თითქოს არის ქვეყანა, რომელიც ქმნის შთაბეჭდილებას, რომ არ იძვრის ადგილიდან. იგი რჩება მსოფლიოს ქვეყნად, სადაც ყველაზე მეტს საუბრობენ, სადაც არის ყველაზე მეტი კომისია, საჯარო დებატები, რომელსაც არაფერი მოაქვს და არაფერი იცვლება.

უცხოელები ასევე ფიქრობენ, რომ ფრანგი სრულადაა მინდობილი “მფარველ, დამცველ სახელმწიფოს”, და რომ ფრანგი ყველაფერს სახელმწიფოსაგან ელოდება და სამაგიეროდ არასოდეს არაფერს აძლევს, ან აძლევს მინიმუმს (ამერიკელებისთვის ეს თვალშისაცემია. საკმარისია, გავიხსენოთ კენედი, რომელიც თავის თანამემამულეებს უცხადებდა: “სანამ იკითხავდე, თუ რა გაგიკეთა ამერიკის შეერთებულმა შტატებმა, შენს თავს ჰკითხე, თუ რა გააკეთე შენ აშშ-სთვის.”

ფრანგები მიჩნეული არიან, მოხერხებულ, მომხიბვლელ, პატრიოტ, ინტელექტუალ, ზრდილობიან ხალხად, რომელსაც უყვარს სიდიადე, იციან დაფასება ცხოვრების სიფაქიზის და ცხოვრებით ტკობა.

ბევრი უცხოელის წარმოსახვაში საფრანგეთი და ფრანგი ასოცირებულია ელეგანტურობასთან. ამ მხრივ განსაკუთრებით ფრანგ ქალებს შეუძლიათ იყვნენ მშვიდად; ფრანგი ქალი სინონიმია მოხდენილობისა და ელეგანტურობისა. საფრანგეთში მაღალი წრის ვაზში ყოველთვის დახვეწილობისა და კარგი გემოვნების დამადასტურებელია.

მიიჩნევა, რომ საფრანგეთში ყველას აქვს შესანიშნავი სტილი.

ფრანგი ერი მიიჩნევა კულტურულად უაღრესად განვითარებულ ერად. ეს ქვეყანა ცნობილია თავისი დიდებული კულტურით, ხელოვნებით, პოეზიით, ენით, ლიტერატურითა და ფილოსოფიით. საფრანგეთი არის ადამიანის უფლებათა ქვეყანა, მეცნიერების, თანამედროვეობის, ჰუმანიზმის ქვეყანა.

ფრანგებს აქვთ საუკეთესო საკვები და ღვინო მსოფლიოში.

ფრანგები არიან რომანტიკულები.

საფრანგეთი არის მდიდრული ქვეყანა. საყოველთაოდ ცნობილია ისეთი ბრენდები, როგორიცაა დიორი, შანელი, ივ-სენ-ლორანი, ლაკოსტი, ლუი ვუტონი და სხვა.

საფრანგეთი იდეალური ქვეყანაა სასიყვარულო შეხვედრებისთვის.

თუმცა, არსებობს უამრავი უარყოფითი სტერეოტიპი ფრანგების შესახებ. უცხოელები ფიქრობენ, რომ ფრანგები მიიჩნევენ პარიზს მსოფლიოს ცენტრად. ისინი არაერთხელ პატივს არ სცემენ ბუნებას და არ გააჩნიათ მაღალი საზოგადოებრივი მოვალეობის შეგრძნება. საფრანგეთი მიჩნეულია ქვეყნად, რომელსაც არ უყვარს უცხოელებისთვის თავშესაფრის მიცემა. ამბობენ, რომ საფრანგეთში ადმინისტრაციული საქმიანობა არის ძალზე ნელი.

ფრანგები მიჩნეული არიან ინდივიდუალისტებად, ქედმაღლებად, ცივებად, ეგოისტებად, მედიდურებად, აგრესიულებად, ამაყ და იმპულსურ ადამიანებად, რომლებიც წუწუნებენ ყველაფერზე, ფიქრობენ, რომ არიან ყოველთვის მართალი და აკრიტიკებენ სხვებს.

ფრანგი ტურისტების საქციელი ნამდვილად არაა სამაგალითო. ამას თავისი მიზეზებიც აქვს: მოუთმენლები, ბუზღუნები, ნაკლებ თავაზიანები, ზმამალა აცხადებენ, რომ ვერაფერი შეედრება საფრანგეთს. სხვათა შორის, საერთაშორისო კვლევამ ფრანგ ერს მიანიჭა წოდება ყველაზე აუტანელი ტურისტისა.

მიიჩნევა, რომ ფრანგები არიან ზარმაცები, განუწყვეტილ მიემგზავრებიან არდადეგებზე და არიან მუდამ გაფიცულები. ზოგადად, ფრანგები მართლაც ნაკლებ მუშაობენ, ვიდრე, მაგალითად, ამერიკელები. მათ აქვთ უფრო მოკლე სამუშაო კვირა და სარგებლობენ 5 კვირიანი შვებულებით.

ფიქრობენ, რომ ყველა ფრანგი ეწევა. 15-დან 85 წლამდე, ფრანგი მოსახლეობის თითქმის 30 % მოიხმარს თამბაქოს. თუმცა, ბოლო პერიოდში ნაკლები პიროვნება ეწევა, ვიდრე გასულ წლებში. დიდ ქალაქებში, ბევრ კაფეში, ბარსა და რესტორანში აკრძალულია შენობაში მოწევა.

ფრანგი ქალები არიან იოლად მისაწვდომი, მამაკაცები ტემპერამენტუანები და მაცდურები.

უცხოელებს მიაჩნიათ, რომ ფრანგები ჰიგიენაში მოიკოჭლებენ. ფიქრობენ, რომ ფრანგები უპირატესობას ანიჭებენ სუნამოს და არა საპონს. ეს აზრი, შესაძლებელია მოდის ლუი XIV-ის ეპოქიდან: მეფე და მისი კარი თავიანთი სხეულის სუნს ფარავდნენ სუნამოთი. თუმცა, მრავალი უცხოელი ამ აზრს აფუძნებს ლუდნანების ტუალეტებზე, პარიზულ მეტროებზე, რომელთაც მართლაც რომ აკლიათ სისუფთავე და ჰიგიენა.

ფრანგებს მიიჩნევენ, აგრეთვე, უხეშებად. თვლიან, რომ ისინი არ არიან გულდიები, არ უდიმიან უცხოელებს ქუჩაში. ზოგადად, ფრანგები უფრო დიდ ღროს ანდომებენ მეგობრობის ჩამოყალიბებას, ვიდრე ზოგიერთი სხვა ერი. ესაა კულტურული განსხვავება, რომელიც ფრანგებს უხეშებად წარმოაჩენს.

ფრანგი მამაკაცების უმეტესობას მიიჩნევენ ჰომოსექსუალად.

ფიქრობენ, რომ ძალზე სუსტები არიან სამხედრო საქმეში.

ფრანგებს აქვთ სურვილი, ყველაფერი ახსნან, იმსჯელონ თეორიულად აბსურდამდეც კი.

ფრანგებს იოლად გამოარჩევ მათი გამაღიზიანებელი კილოთი, რაც მათ სნობებად წარმოაჩენს.

მიიჩნევა, რომ ფრანგები არიან შოვინისტები, თუმცა მათ მოიგეს მსოფლიო თასი 1998 წელს.

მიიჩნევა, რომ ფრანგები ცუდად ატარებენ მანქანას და ბევრს ასიგნალებენ. საფრანგეთში ფული წარმოადგენს ტაბუდადებულ თემას.

საყოველთაოდ ცნობილია, რომ ფრანგები არიან ძალიან სუსტი უცხო ენების ცოდნაში, რომ ისინი ლაპარაკობენ მხოლოდ ფრანგულად. ფრანგების უმეტესობამ იცის ინგლისური, თუმცა უარს ამბობს მის გამოყენებაზე.

საინტერესოა ერთი რეკლამა ენათა სკოლისთვის: "ისწავლეთ ფრანგული, ეს გაცილებით იოლია, ვიდრე შეეცადო გაიგო ფრანგის, რომელიც ინგლისურად ლაპარაკობს".

ფრანგებს აქვთ რეპუტაცია, რომ სწავლობენ ძალიან ცოტა უცხო ენას და რომ უცხოურ სიტყვებს წარმოთქვამენ ფრანგული მანერით.

მიიჩნევა, რომ ფრანგები ჭამენ ლოკოკინებს, ბაყაყის ბარკლებს და დასეირნობენ ყოველთვის იდლიაში ბაგეტით.

ცნობილია გამოთქმა: ფრანგი უღვაშის, ბაგეტისა და ბერეტის გარეშე არ არის ფრანგი.

უნდა აღინიშნოს, რომ ამ სტერეოტიპთა უმეტესობა მართლაც რომ გაზვიადებულია. გამოკითხულთა უმეტესობა არ ჰქმს ბაყაყის ბარკლებს და არც ლოკოკინებს. 92%-ს არ აქვს ბერეტი და არ დადის ილიაში ბაგეტით. 100 % აცხადებს, რომ იბანს ყოველდღე.

მიუხედავად იმისა, რომ სტერეოტიპთა უმეტესობა არ გამოხატავს რეალობას, მათ მაინც მოაქვთ გარკვეული სარგებლიანობა. ზოგიერთ სტერეოტიპს ფრანგები იყენებენ საერთაშორისო რეკლამაში ფრანგული პროდუქციის გაყიდვის მიზნით. მართლაც რაა ამაზე უკეთესი, რომ სწრაფად გაყიდო ფრანგული პროდუქცია და ამაში გამოიყენო წარმოდგენა, ხატება, რაც უცხოელს საფრანგეთს მოაგონებს?! ეს სწორედ იმის წყალობით ხდება, რომ ეს სტერეოტიპები ყველა უცხოელის გონებაშია. ასე რომ, ეს სტრატეგია მართლაც მომგებიანია.

დამოწმებული ლიტერატურა

- ე. ბაბადი, 1983 - Babad, Elisha Y, The social self: group influences on personal identity, Sage, London, 1983.
- დ. კაცი, კ. ბრეილი, 1933- Katz D, Braly K., Racial stereotypes in one hundred college students // Journal of abnormal and social psychology, 1933.
- ი. ლეიენსი, 1994 - Levens, J. P. Yzebert, V. Shadron, G., Stereotypes and social cognition, sage Publications LTD, London, 1994.
- ვ. ლიპმანი, 1922- Lippmann, W., Public opinion, New-York, 1922.
- გ. მარინი, უ. სალაზარი, 1985 - Marin, G. Salazar, J. M. ,Determinants of hetero and autostereotypes: distance, level of contact and socioeconomic development in seven nations, 1985 .
- ე. ვინესკე, 1957- Vinecke, E., Stereotypes as social concepts, 1957.

SHORENA KHADURI

STEREOTYPES ABOUT FRANCE AND THE FRENCH

The subject matter of the article is that the word “stereotype” that comes from a Greek language. It is often translated as a “model”, “pattern”. The notion “stereotype” was first used by American scientist Walter Lippmann in 1922. Lippmann refers the notion of stereotype as “images in a head”, which corresponds to a group of people, fact or event. The phenomenon of a stereotype attracted the attention of a number of other scientists before long.

Stereotypes are categorized as auto and hetero stereotypes. Auto stereotypes are specified as a culture by the individual. As for hetero stereotype, it refers to a different culture.

Stereotypes derive from society and culture. They might consist contrasting beliefs simultaneously, either positive, or negative about habits and customs of diverse social groups.

The article discusses prevalent views towards different nations. Here is an extensive talk about the attitudes towards France and the French people of the representatives of different countries. The stereotypes are plenty in a number, holding positive as well as negative meanings.

Positive stereotypes primarily refer to cuisine and proper gastronomy. Balance between men and women are believed to be on an exceptional level, women are highly emancipated. France is recognized in a world scale as the old country, famous with its democratic values. France is considered to be the symbol of elegance, grace and perfection. France is known as a country of revolutions, and Paris is seen as the capital of fashion. Generally the art of life, cultural wealth, glamour of Paris, mosaic of regions are inherent values for the image of France. It's believed that in France everyone has remarkable style.

French people are considered to be adroit, attractive, patriot, intellectual, polite people. For many foreigners France and the French people are associated with elegance, romance ... It's also believed that French have the best wine and comestibles in the world. The French are regarded as the people with a highly developed culture with its fabulous art, poetry, language, literature, philosophy ... It's a country of human rights, science, modernity, humanism. France is famous as an ideal meeting place for paramours.

However, there are numerous negative stereotypes about France and French people. Foreigners think: the French are always on strike and going on strike is a kind of profession for them. France is supposed to be the country which always keeps the same position, where everything is verbalized a lot, where there are more commissions and public debates than anywhere else and still they are unable to change anything. It is proclaimed that administrative work in France is held in a very slow pace. French people are considered to be individualist, arrogant, reserved, egoist, aggressive, proud and impulsive kind of people, who complain about everything, think that they are always right and criticize others. It's believed that French are lazy for always going on holidays and being on strike. It's believed that every French smoke a cigarette. Many think that French women don't bother themselves avoiding needless hair and are easily accessible. Men are considered to be hot and seductive. French people are thought to be rude, for not being extroverts. The majority of French men are suspected to be homosexual. They are assumed to be very weak in military work. They drive dreadfully and hoot a lot. It's noted that the French are very weak in studying languages and they speak only French. The majority of them knows English however, they refuse using it.

It should be remarked that from the stereotypes given above most of them are exaggerated to say the least, most of them are preposterous and don't express reality. French use some stereotypes in advertisements in order to sell French production. Thus, stereotypes have some benefits and this strategy is really profitable.

ლუიზა ხაჭაპურიძე რამაზ ხაჭაპურიძე

კურთხევეანის ერთი სამეურნეო ლოცვის ხალხური ვარიანტებისათვის

კულტურის ისტორიის საკითხების კვლევისას გარკვეული მნიშვნელობა ენიჭება უძველესი რწმენა-წარმოდგენების შესწავლას. ამგვარ საკითხთა რიგს განეკუთვნება ხალხური აგრარული დღეობა-დღესასწაულები, თავისი სამეურნეო შელოცვებით, რომელთა თავდაპირველი არსისა და მნიშვნელობის გამოვლენას შეუძლია სიცხადის შეტანა მათ ტრანსფორმაციასა თუ რელიგიური აზროვნების საფეხურების დადგენაში.

სამეურნეო საქმიანობაში ხელის მომართვა წარმოდგენდა ადამიანთა მატერიალური კეთილდღეობის, ქვეყნად ხვავისა და ბარაქის მთავარ წყაროს. ჭირნახულის დასაცავად ხალხი სხვადასხვა საშუალებას მიმართავდა, მათ შორის შელოცვებსაც. მათი განხილვა ცხადყოფს, რომ, ჩვენი წინაპრების რწმენით, სასოფლო-სამეურნეო საქმიანობაში წარუმატებლობა ბნელი ძალებით იყო გამოწვეული.

მაგიური სიტყვით ბოროტებასთან ბრძოლის ტრადიცია ქართველმა ცხოვრების მანძილზე შეუთავსა ქრისტიანობას; ეს კონტამინაცია არსად ისე კარგად არ ჩანს, როგორც შელოცვებში. მიხეილ ჩიქოვანი წერდა: "ძველი ხალხური შელოცვები ერთგვარი მოდერნიზებული სახით შესულია საეკლესიო ლიტურგიკულ ძეგლში "კურთხევანი". მასში მოთავსებულ ლოცვებს თან ახლავს ცნობები შესრულების წესებზე, რაც ნათლად ადასტურებს მათ ხალხურ ტრადიციებთან კავშირს" (მ. ჩიქოვანი, 1956, გვ. 316).

ამ კუთხით ჩვენი ყურადღება მიიპყრო ერთმა სამეურნეო სახის შელოცვამ (ბუზის/ყვავის ულუფა), რომლის ანალოგსაც ვხვდებით საეკლესიო-ლიტურგიკულ კრებულში "კურთხევანი".

საილუსტრაციო მასალად მოვიყვანთ ქართველური დიალექტოლოგიის სამეცნიერო-კვლევითი ინსტიტუტის ფონდისა და ჩვენ მიერ 2012-2013 წლებში აჭარა, სამეგრელოსა და სვანეთში ექსპედიციებისას ჩაწერილ მასალებს.

იმერეთში ყველიერის ალების დღეს (თედორობას), დილით კვერცხს წვერს წაატეხენ, იქიდან მასას გადმოღვრიან და სანამ საჭმელად დასხდებიან, ოჯახის ყველა წვერი თითო ლუკმას (აუცილებლად კვერცხისა და ყველის შემცველობით) შიგ ჩადებს. შემდეგ ოჯახის დიასახლისი შეულოცავს და ეზოს გადალბა, ან წყალში ისვრის:

"სახელითა მამისა და ძისა და წმინდითა სულითა! მომირთმევია ჩემი ოჯახისაგან ულუფა თქვენთვის: ყვავო, ქორო, ძერა, სინდიოფალა, თავგო, ბუზო, კრაზანა, კოდო, კალია, მატლო, ჭია, ლოკოკინა, ჭიანჭველა, ქვეწარმავალო და ყოველნო შემაწუხებელო კაცთანო, განვედით ჩვენგან, თქვენი სვით და თქვენი ჭამით, ჩემსას ჭვარი დამიწვირო! განვიდით და ნულა მოიქცევიო ჩვენდა,

მოგართვით თქვენი და ჩვენ ნულა შეგვაწუხებთ! გიბრძანებთ სახელითა ღვთისათა! ღმერთო აკურთხე ლოცვა ჩემი, ბრძანება და კურთხევა შენი, ამინ!" (მთქმელი ლოლა მარდალავიშვილი, დსკი, ქუთაისი, 1998).

მიუხედავად იმისა, რომ აქ თითქმის ყველა აბეზარი მწერის, ცხოველისა თუ ფრინველის სახელია ჩამოთვლილი, რიტუალი იმერეთში მაინც **"ბუზის ულუფად"** მოიხსენება.

მსგავს ქმედებას სამეგრელოში, კერძოდ, წალენჯიხაში ჩაწერილი მასალების მიხედვით **"ყვავის საჯობინარო"** ჰქვია. თედორობას დილას ყვავმა (ქორმა/ ძერამ...) არ უნდა გაგობოს (ანუ ცუდი რომ არაფერი მოხდეს მომავალში, ან ქორმა წიწილები რომ არ წაგართვას), ამიტომ ცარიელ კვერცხის ნაჭუჭში ოჯახის ყველა წევრმა უნდა ჩადოს თითო ლუკმა, რასაც დილით შეჭამენ (მათ შორის ყველი აუცილებლად), დიასახლისმა გარეთ უნდა გამოიტანოს და ყვავს უთხრას:

გორჯინ ყვარია,
გორჯინ ყვარია,
ღუმე დო ყვალაია,
ჩქიმ ჭუა დო ფათარაკი
სქან ღუს" (მთქმელი ჯემალ სოსელია, 65წ. სოფ. სარაქონი).

გაჯობე ყვავო,
გაჯობე ყვავო,
ლომი და ყველი,
ჩემი ტკივილი და ფათერაკი
შენს თავს (გადახდომოდეს)."

გურია-აჭარაში ყვავის დანახვისას თავზე ხელს დაიფარებენ და ამბობენ: "შენი პირი ყარს, შენი ენა ყარს, შენი სვი და შენი ჭამე" (მთქმელი გუგული ვარშანიძე, სოფ. ხალა), სვანეთში კი იტყვიან "მიჯობნია, მიჯობნია" (მთქმელი მანანა ბაკურაძე, სოფ. ჯახუნდერი).

აღსანიშნავია, რომ ტერმინი **"საჯობინარო"** საქართველოს სხვა კუთხეშიც გვხვდება და ნიშნავს დილის პირველ ლუკმას. ჩვენი რესპონდენტის თქმით: "სახლიდან უქმელი არ უნდა გადახვიდეს, ერთი ლუკმა საჯობინარო, მაინც უნდა შეჭამო, რამე მარილიანი ლუკმა. თუ არა, გლახა სულის კაცი ან ცხოველი ან ფრინველი რო შეგხვდეს, ცუდად გახდება. მერცხალია განსაკუთრებით საშიში, ნაჭამი უნდა გქონდეს, სანამ პირველად შეხედავ" (მთქმელი ნუნუ ხელაძე, დსკი, ქუთაისი, 1998).

რამდენადაც უცნაური უნდა იყოს, მსგავსი წესი ჰქონიათ ინდოელებსაც. ნიკოლოზ კენჭოშვილის მიერ თარგმნილ ინდოელი მკვლევრის კამილ ზველებილის წიგნში "საოჯახო და სატაძრო წეს-ჩვეულებები" ვკითხულობთ: "თუ მშვიერ ბავშვს დილას დაეცა ფრინველის ჩრდილი, ავად გახდება. ამიტომ პალმის ქერქის ნატეხს გამოაბამენ შავ ძაფს, ჩამოკიდებენ კისერზე და განიკურნება" (კ. ზველებილი, 2008).

სხვადასხვა ფრინველისა თუ ცხოველისადმი გარკვეული რწმენითი დამოკიდებულება გვხვდება, როგორც ეთნოგრაფიულ ლიტერატურისა და მწერალთა ნაწარმოებებში, ასევე ქრისტიანულ სიმბოლიკაშიც.

საზოგადოების ეს წეს-ჩვეულება კარგად იცოდა ეკლესიამ და ამიტომაც კურთხევენში (როგორც განსაწმენდელ წიგნში) გვხვდება ერთი ლოცვა, რომელიც თითქმის იმეორებს ეგრეთ წოდებული "ბუზის ულუფის" შელოცვას:

საეკლესიო ლოცვა:

„უფალო ღმერთო ჩვენო, რომელმან შექმენ ცანი და ქუეყანა... აწ უკუე აკურთხე და დაიცვენ მონა ღვთისა (სახელი), სახლი, ვენახი, ყანა და ბოსტანი მისი...“

მოავლინენ ანგელოსი წარწყმედად ყოვლისავე მბრძოლისა და ყოვლისავე ბოროტის მყოფისა, მხეცისა, ფრინველისა და ქვეწარმავალისა მავნებლისა, ხოლო მხეცთა მათ სახელები ვჰსთქუა: მუძუნძელი, **მატლი-მატლკაშპი**, სკანთრი, **ბუზი**, ვრყობო **მკალი**, ეპიმალი, კლილარი ფერზრგძელი, **ჰინჭუელი**, **ლორდათვი**, **რიგითი**, ფვილიზი, ფსალტი, კაკსოკობო, ძირისმჭამელი, **ლოფორთქინა**, იპა, პიპო, კალკრო, პარსკურო, **მეყარი**, **დათვი** და **სხუა**. **ყოველივე რაოდენიცა არს, გინა ქუეწარმავალი, გინა მფრინველი განმრყუნელი და მავნებელი**, დამაჭნობელი ნაყოფისა ყურძნისა და სხუათა მათ მცენარეთა და მეცა თავადმან ფიცით შეგკარ იგინი, რათა არღარა შეუძლონ მოსულად ადგილთა ამათ...

წარვედ თქუენ ყოველნი მავნებელნი ჩუენნი უდაბნოთა მათთა და უნაყოფოთა ხეთა, რომელთაგან მიგმადლა თქუენ ღმერთმან დღითი დღენი საზრდელი. ხოლო უკეთუ არა მერჩდეთ მე, ვევედრო კაცთმოყვარესა ღმერთსა, რათა მოავლინოს ანგელოსი იგი, რომელმან ბრპენითა შეგკარნეს თქუენ და მოგსრნეს თქუენ, ფუცებისა და ლოცუისა ჩუენისა შეურაცხების წილ გლახაკისა და მდაბლისა მონისა ღვთისა ტრიფონისა (წმ. ტრიფონი, რომელსაც ეკუთვნის აღნიშნული ლოცვა), ლოცვითა ჩემითა მიმავალთა შეგჰამნენ თქუენ... რათა იდიდოს სახელი მამისა და ძისა და სულისა წმიდისა, აწ და მარადის და უკუნითი უკუნისამდე, ამინ! (კურთხევაი, 1826, გვ. 251-252 – წესი რომელი აღესრულებს ყანისა, ვენახისა და ბოსტანსა ზედა, სანკტ-პეტერბურგი, საპატრიარქოს გამოცემა, 1826 წელი, ცხუმ-აფხაზეთის მიტროპოლიტ მეუფე ლეონიდე ყვანიას არქივიდან).

როგორც ვხედავთ, ხალხი თითქოს ერთგვარ ხარკს უხდის მის შემწეუბნეულს, ხოლო ეკლესია ღვთის სახელით აშინებს და წყევლის ყოველივე ბოროტსა და ადამიანისთვის ავისმქმნელს.

ყოველივე ზემოთქმული გვაფიქრებინებს, რომ ადამიანთა რწმენა-წარმოდგენითი დამოკიდებულება გარესამყაროსადმი ერთგვარ უნივერსალურ ხასიათს ატარებს და, შესაბამისად, ასახვას პოულობს ლოცვებში. შესაძლოა, ვთქვათ, რომ ქრისტიანობამ კაცობრიობის წარმოდგენები სამყაროზე შეკრიბა და მათ სწორი მიმართულება მისცა.

დამოწმებული ლიტერატურა

დსკი — ქართველური დიალექტოლოგიის სამეცნიერო-კვლევითი ინსტიტუტის ფონდის მასალები.

გ. კენჭოშვილი, 2004 - გ. კენჭოშვილი, სიმბოლოები ქრისტიანულ ხელოვნებაში, თბ., 2004

კურთხევანი, 1826 - კურთხევანი, სანკტ-პეტერბურგი, 1826 (ნუსხურად).

კ. ზველებილი, 2008 - კამილ ზველებილი, "საოჯახო და სატაძრო წეს-ჩვეულებები", თბ., 2008.

მ. ჩიქოვანი, 1956 - მ. ჩიქოვანი, ქართული ხალხური სიტყვიერების ისტორია; თბ., 1956.

LUIZA KHACHAPURIDZE, RAMAZ KHACHAPURIDZE

ON A FOLKLORE VERSION OF A HUSBANDRY PRAYER
OF "KURTKHEVANI"

In the study of the culture history ancient faith and rite questions acquire a particular importance. Folk agrarian holidays and celebrations with their prayers and incantations belong to this kind of events. The revelation of the original essence and meaning of these events can shed light in their transformations and help the identification of religious thought development stages.

In Georgia fighting against the evil forces by means of the magic words went with Christian faith; this blend finds the best of its expression in incantations. We have found an incantation of the husbandry purpose whose has an analogue in "kurtkevani", a liturgical collection of the church.

Religious attitudes towards bird and animal world are found as in ethnographic literature, in the works of writers and in Christian symbolic. The sacred relation of the human being with the world carries universal qualities. We admit that Christianity has collected human images about the world and channeled them in the direction they are today.

მზია ხოსიტაშვილი

მარკეტინგის სტრატეგიაში ბიბლიოთეკაში

გასული საუკუნის 90-იან წლებში წარმოიშვა საბიბლიოთეკო მარკეტინგის გამოყენების იდეა, როგორც საბაზრო ეკონომიკის პირობებში ბიბლიოთეკების მართვის გაუმჯობესების გზა. უკანასკნელი ათწლეულების მანძილზე უცხოურ პროფესიულ ბეჭდვით ორგანოებში აქტიურად განიხილება საბიბლიოთეკო მარკეტინგის პრობლემები. განსახილველ საკითხთა წრე სამ ძირითად თემას მოიცავს: ბიბლიოთეკის დაფინანსების წყაროების გაფართოებას, მათ ჩართვას სამეწარმეო საქმიანობაში, მარკეტინგის პრინციპების დანერგვას.

მიუხედავად ამისა, ბევრ ბიბლიოთეკაში დღემდე არ არსებობს მომხმარებლისათვის შეთავაზებული მომსახურების წინ წაწევის ერთიანი პოლიტიკა, მომხმარებლის მოთხოვნაზე ზეგავლენის საშუალებები და მათი მართვა. მიზეზად შეიძლება ჩაითვალოს სტერეოტიპული მოსაზრება, რომ მარკეტინგი მხოლოდ წარმოებას, გაყიდვებს და ფასიან მომსახურებას უკავშირდება. ვფიქრობთ, ჩვენს ბიბლიოთეკებში მარკეტინგის მეთოდების დასაანერგად საჭიროა შესაბამისი უცხოური გამოცდილების შესწავლა.

უცხოელი სპეციალისტები მარკეტინგში ხედავენ ბიბლიოთეკის ეფექტური მართვის საშუალებას, რომელიც ეფუძნება მკითხველთა მოთხოვნებისა და ჩვევების ცვლილებებთან მუდმივ ადაპტაციას. ეს ხელს უწყობს საბაზრო ურთიერთობებში შესვლას, ბიბლიოთეკის, როგორც საზოგადოების ინტერესების შესაბამისი სოციალური ინსტიტუტის შექმნას.

საბიბლიოთეკო მომსახურების ორიენტაციის აღება პიროვნებაზე, მის ცოცხალ, დინამიურ მოთხოვნებზე, თანასწორ თანამშრომლობაზე – ხანგრძლივი პროცესია. პირველ რიგში, ის გამოიხატება მართვის მარკეტინგული კონცეფციის შემუშავებასა და დაუფლებაში. მარკეტინგი დღევანდელი გაგებით, უფრო მეტია, ვიდრე გაყიდვის ტექნიკა. შეიძლება ითქვას, რომ მარკეტინგი არის მოქმედების სისტემა, ფილოსოფია და ცხოვრებისეული პოზიცია. უფრო რაციონალური მიდგომით შეიძლება განისაზღვროს შემდეგი: მარკეტინგი – არის მართვისა და მოღვაწეობის კონცეფცია, რომელიც სპეციალური ხერხების გამოყენებით განსაზღვრული სამეწარმეო მიზნების მიღწევის საშუალებას იძლევა.

იმ გარემოების გათვალისწინებით, რომ მარკეტინგი კომერციული თვალსაზრისით წარმატებულია მოგების მომტან დარგებში, გაჩნდა მარკეტინგის კონცეფციის არაკომერციულ ორგანიზაციებში გადატანის იდეა. ცნობილი ამერიკელი მარკეტოლოგი ფ. კოტლერი თვლიდა, რომ მარკეტინგის კონცეფციის გადატანა ამ ტიპის ორგანიზაციებში დაეხმარებოდა მათ დასახული ამოცანების შესრულებაში.

რა არის საბიბლიოთეკო მარკეტინგი?

გასული საუკუნის 60-იანი წლების ბოლოს აშშ-ში აღიარეს, რომ არაკომერციულ ორგანიზაციებსა და საწარმოებსაც მოუწევთ ბაზარზე დამკვიდრება თავიანთი პროდუქტებისა და მომსახურების შეთავაზებით. ე.წ.

"Nonprofit" ორგანიზაციები, იქნება ეს უნივერსიტეტები, მუზეუმები, საავადმყოფოები თუ ბიბლიოთეკები, დამოკიდებულნი არიან იმ მომხმარებლებზე, რომლებისთვისაც მათი საქონელი და მომსახურება საჭირო და გამოყენებადია.

ბიბლიოთეკები ის ორგანიზაციებია, რომლებიც გარკვეული სახის მომსახურებას სთავაზობენ საზოგადოებას. რაც უფრო ინტენსიურად იყენებს მოსახლეობა შეთავაზებულ მომსახურებას, მით უფრო ზუსტად განსაზღვრავენ და ხარისხიანად აკმაყოფილებენ მათ მოთხოვნებს ბიბლიოთეკებში. შესაბამისად, რაც უფრო დიდია კმაყოფილ მკითხველთა რიცხვი, მით სარწმუნოა ყურადღება და მნიშვნელოვანია მხარდაჭერა, რომელსაც მოიპოვებენ საზოგადოებიდან და ზემდგომი ორგანიზაციებიდან.

ფილიპ კოტლერის მიერ შემუშავებული მარკეტინგის კონცეფცია ჯერ კიდევ აქტუალური და მნიშვნელოვანია არაკომერციულ სფეროებში მარკეტინგული სტრატეგიების განვითარებისათვის. ფ. კოტლერი განსაკუთრებით აღნიშნავს, რომ "მარკეტინგის მმართველობითი გადაწყვეტილებები მიმართულია მიზნობრივი ჯგუფების მოთხოვნებისა და სურვილების აღრიცხვაზე, აგრეთვე, ფასწარმოქმნის, კომუნიკაციისა და განაწილების ეფექტური ღონისძიებების გატარებაზე, რომელთა გამოყენებისას ხდება მიზნობრივი ჯგუფების ინფორმირება, განსწავლა და მომსახურება" (ფ. კოტლერი, 1988). ამ სეგმენტის აღწერა და მიზნობრივი ჯგუფების გამოვლენა მათი სპეციფიკური მოთხოვნებით, მოტივებით, შეხედულებებით, უფრო სწორად, ბაზრის შესწავლა – მარკეტინგის ერთ-ერთი ამოცანაა.

მიზნობრივ ჯგუფებზე ორიენტირებული მიწოდება – საქმის მხოლოდ ნაწილია. ეს შეთავაზება მიზნობრივი ჯგუფებისათვის ცნობილი უნდა გახდეს პირადი კონტაქტების, საზოგადოებრივი კავშირების, მასობრივი სამუშაოების საშუალებით, უზრუნველყოფილი უნდა იყოს ხელმისაწვდომობა მომხმარებლისთვის შეთავაზებულ პროდუქტზე. ამას გარდა, მნიშვნელოვანია მიწოდების სტრუქტურის რეგულარულად გადამოწმება (კონტროლის განხორციელება, და აუცილებლობის შემთხვევაში, მისი მოდიფიცირება).

მარკეტინგის პირველი ამოცანაა მომხმარებლის მაქსიმალური დაკმაყოფილება, რამაც შეიძლება გაზარდოს და შეიძლება არც გაზარდოს ბიბლიოთეკის მკითხველთა რაოდენობა. მარკეტინგი არ არის წიგნის გაცემის ზრდის გარანტია. თუმცა, როგორც დაადასტურა აშშ-სა და დიდი ბრიტანეთის გამოცდილებამ, ბიბლიოთეკის ორიენტაცია მომხმარებელზე ზრდის ცალკეული მიზნობრივი ჯგუფების მკითხველთა აქტიურობას.

ვიყოთ რეალისტები და ვაღიაროთ, რომ ჩვენ არ შეგვიძლია უზრუნველყოთ და არც უნდა ველოდოთ, რომ მოქალაქეთა 100% მივა ბიბლიოთეკაში. წიგნის კითხვაზე ჩატარებული კვლევები და სხვა ქვეყნის გამოცდილება მოწმობს, რომ ბიბლიოთეკით მოსარგებლე მკითხველთა ზედა ზღვარი მერყეობს მკითხველი საზოგადოების 50%-იან ნიშნულთან. ბიბლიოთეკას მაინც არ შეუძლია მოემსახუროს მოსახლეობის უმეტეს ნაწილს და ხშირად ამაზეა აგებული ბიბლიოთეკის მუშაობის პოლიტიკაც.

არც ერთ ბიბლიოთეკას არ ძალუძს მარკეტინგული კონცეფციის სრული პროცესობით რეალიზება. ამას სჭირდება ბიბლიოთეკის მუშახელის, სამუშაო

დროის, ორგანიზაციაში სტრუქტურისა და მიწოდების მნიშვნელოვანი ცვლილება. უფრო მეტიც, აუცილებელია ბიბლიოთეკართა თვითშეგნების შეცვლა.

მარკეტინგული კონცეფცია ბიბლიოთეკებისთვის.

განსახილველად შერჩეული კონცეფცია გულისხმობს პრობლემის მკაფიო, თანმიმდევრულ გადაწყვეტას – ანალიზს, დაგეგმვას, აღრიცხვას, კონტროლს შესრულებაზე. კონკრეტული პრაქტიკული ნაბიჯები განაპირობებენ მომდევნო. სტრატეგიების რეალიზება ხდება არა მხოლოდ წინასწარ ჩამოყალიბებული მიზნებით, არამედ ბაზარზე არსებული რეალური სიტუაციით. საუბარია განვითარებად პროცესებზე, რომელიც მოითხოვს განვლილი გზის აღრიცხვას. ამოსავალ წერტილად აქ ბიბლიოთეკის ამოცანები ხდება. ისინი ჩამოყალიბებული უნდა იყვნენ ბიბლიოთეკის სამუშაო გეგმაში. გასათვალისწინებელია, რომ არ არსებობს ერთიანი შეხედულება მოცემული ამოცანის მნიშვნელობის შესახებ. ისინი იცვლებიან დროსთან ერთად, დამოკიდებულნი არიან ადგილობრივ თავისებურებებზე. მაგალითად, ბიბლიოთეკის მარკეტინგული სტრატეგიისთვის არსებითად მნიშვნელოვანია მისი ადგილმდებარეობა (ქალაქი ან სოფელი). აუცილებელია ადგილობრივი მოსახლეობის სტრუქტურის გათვალისწინება, საგანმანათლებლო დონე, მკითხველთა ასაკი და ა.შ. ბიბლიოთეკამ კიდევ ერთხელ უნდა იფიქროს თავისი ფუნქციების განსაზღვრაზე. თუ ამოცანები ძირითადად დამოკიდებულია საერთო საბიბლიოთეკო გეგმებზე, ფუნქციები განისაზღვრება ადგილობრივი პირობებით. მიზნების განსაზღვრისას ერთდროულად გამოიყოფა ცალკეული პირები და ჯგუფები, რომლებიც წარმოადგენენ მიზნობრივი მომსახურების ობიექტს, იქნება ეს ფართო საზოგადოება თუ პრიორიტეტული ჯგუფები.

ცალკეული ჯგუფებისათვის მომსახურების გასაწევად აუცილებელია იმ რეალური სოციო-დემოგრაფიული, ეკონომიკური, კულტურული სიტუაციის ამსახველი სურათის მიღება, რომელშიც იმყოფება ბიბლიოთეკა. საუბარია ბიბლიოთეკის გარემოცვასა (მომხმარებლები, ქომაგები, პარტნიორები, სპონსორები, კონკურენტები და ა.შ.) და თავად მასზე (შიდა რესურსი). მიღებული ინფორმაციის საფუძველზე (ბიბლიოთეკის ამოცანებისა და ფუნქციების გათვალისწინებით), უნდა ჩამოყალიბდეს მარკეტინგული მიზნები.

ოპერატიული მარკეტინგული მიზნები გამომდინარეობს სამომავლო გეგმებისა და მოცემული რეალობის გათვალისწინებით. მაგალითად, ბიბლიოთეკის შიდა სტატისტიკის ანალიზი გვიჩვენებს, რომ მიუხედავად იმისა, რომ მოსახლეობის საერთო რაოდენობაში ახალგაზრდობის წილი საკმაოდ დიდია, ის მაინც იშვიათად დადის ბიბლიოთეკაში (ძირითადად საგამოცდო პერიოდში). აქედან გამომდინარე, მარკეტინგი მიზნად ისახავს გაზარდოს ბიბლიოთეკით მოსარგებლე ახალგაზრდების რიცხვი. მაგრამ ეს მიზანი დაზუსტებას მოითხოვს. იმისათვის, რომ შეიძლებოდეს მისი გამოყენება მარკეტინგული თვალსაზრისით, საჭიროა რაოდენობრივი და ხარისხობრივი პარამეტრები, საჭიროა რაოდენობრივი კრიტერიუმების დროის განსაზღვრულ მონაკვეთთან შესაბამისობაში მოყვანა. მაგალითად, ბიბლიოთეკით მოსარგებლე ახალგაზრდების რიცხოვნობის გაზრდა ორი წლის მანძილზე, პირობითად, 50 000-დან 80 000 მომხმარებელამდე.

მარკეტინგული სტრატეგია და მისი რეალიზაცია.

მარკეტინგული სტრატეგია ყალიბდება იმ პრინციპებისა და ლოგიკის მიხედვით, რომელთა საშუალებით მწარმოებელი ან მარკეტინგული ერთეული ისწრაფვის მიზნის მიღწევისაკენ თავისი პროდუქტის გასაღების სფეროში.

სტრატეგიული დაგეგმვა უნდა მოიცავდეს:

- მომხმარებელთა მოთხოვნების ანალიზს;
- ბაზრის სეგმენტირებას;
- მარკეტინგული შესაძლებლობების შეფასებას (ბაზრის პოტენციალი და პროდუქტის გამძლეობა, ვარგისიანობის ვადა);
- მარკეტინგული სტრატეგიის შემუშავებას.

მარკეტინგული მიზნების საშუალებით ყალიბდება როგორც საერთო მიმართულება მარკეტინგული სტრატეგიისა, ასევე კონკრეტულიც, გაზომვადი და გრაფიკთან დაკავშირებული მიზნები, რომლისკენაც ისწრაფვის ბიბლიოთეკა, თავისი მისიიდან გამომდინარე.

მარკეტინგის სტრატეგია ეფექტური რომ იყოს, პირველ რიგში, უნდა ჩაეწვდეთ მომხმარებლის ქცევას. პასუხისმგებელი პირები უნდა იცნობდნენ იმ მოტივებს, რომელიც განსაზღვრავს ორგანიზაციის მიერ შეთავაზებულ მომსახურებაზე/პროდუქტზე რეალური ან პოტენციური მომხმარებლის ქცევას.

ბიბლიოთეკისთვის. მისაღებია კულტურის სფეროს მომხმარებლებში გამოვლენილი ქცევის ფაქტორები:

I. მაკროგარემოს ფაქტორები: სოციალური, პოლიტიკური, ეკონომიკური, ტექნოლოგიური.

II. კულტურული ფაქტორები: ეროვნება, სუბკულტურა, სოციალური კლასი.

III. სოციალური ფაქტორები: რეფერენტული ჯგუფები, აზრის გამომხატველები, ინოვაციურობა.

IV. ფსიქოლოგიური ფაქტორები: პიროვნული თავისებურებები, მრწამსი და განწყობა, მოტივაციები.

V. პირადი ფაქტორები: საქმიანობის სფერო, ეკონომიკური სიტუაცია, ოჯახური მდგომარეობა, სიცოცხლის ციკლის სტადია.

რა ფაქტორები განაპირობებენ მომხმარებლის ლოიალობას, კონკრეტული პროდუქტით მათ კმაყოფილებას? რა აიძულებს, ადამიანს ციფრული ტექნოლოგიებისა და ინტერნეტის ხელმისაწვდომობის პერიოდში, იაროს ბიბლიოთეკაში?

ფ. კოტლერი იყენებს ანალიტიკოს ფეიტ პოპკორნის გამოკვლევის შედეგებს. მკვლევარი გამოთქვამს მოსაზრებას, რომ ადამიანის განწყობა, ღირებულებები, მნიშვნელოვანი გადაწყვეტილებების მიღება (მათ შორის თავისუფალი დროის გატარების შესახებ) დამოკიდებულია სოციალურ, ეკონომიკურ, პოლიტიკურ, ტექნოლოგიურ ფაქტორებზე, რაც იცვლება დროსთან ერთად. ამის საფუძველზე მან გამოყო ტენდენციათა ერთობლიობა, რომელიც მე-20 და 21-ე საუკუნეების გასაყარის მომხმარებლის განზოგადებულ პორტრეტადაც შეიძლება გამოდგეს.

1. "საკუთარ "ნაჭუჭში" ჩაკეტვის" ტენდენცია, გარე სამყაროდან საკუთარი თავის იზოლირება (მარკეტოლოგის აძოცახაა თავად შეადგინოს ამ ნაჭუჭში).

2. "წარმოსახვითი თავგადასავლები" ტენდენცია — ძლიერი, ემოციური განცდები, ეგზოტიკური წიაღსვლები, რომლებსაც შეიძლება სრულიად უსაფრთხო გარემოშიც ჰქონდეს ადგილი.

3. "წვრილმანი ზედმეტობების" ტენდენცია გაჩნდა, როგორც რეაქცია მომჭირნეობაზე, როდესაც ადამიანები ცდილობდნენ ყველანაირი საშუალებებით შეეძინათ ფუფუნების საგნები. ამ ტენდენციის არსი არა იმდენად დანახარჯების შემცირებაშია, რამდენადაც ამ ცხოვრების სტილით მცხოვრები ადამიანებისთვის ხელმისაწვდომი ნივთებისა და მომსახურების შექმნაში.

4. "ეგონომიკის" ტენდენცია ასახავს მომხმარებლის მისწრაფებას — ხაზი გაუსვას თავის ინდივიდუალობას. კონკურენტულ გარემოში უპირატესობას იღებს ის, რომელიც მოძებნის მომხმარებელთან ურთიერთობის ინდივიდუალურ სტილს.

5. "ფზიზელი, ყურადღებიანი მომხმარებელი" — მას აქვს სურვილი, რომ კომპანიები უფრო ადამიანურები გახდნენ, ზნეობრივები და მეტი პასუხისმგებლობით მიუღვანენ თავიანთი პროდუქციის პრეზენტაციას, უფრო სწრაფი რეაგირება მოახდინონ მომხმარებლის ინტერესებსა და სურვილებზე. მომხმარებლებს უნდათ, რომ მათ მოუსმინონ.

6. ტერმინით "99 სიცოცხლე" აღინიშნება სიცოცხლის ყველა ასპექტში მაქსიმალური ინტენსივობა და სისხლსავსე ცხოვრების ტენდენცია. ამ ტენდენციის საფუძველია ადამიანების სურვილი — გამოისყიდონ ზედმეტი დრო, მოკლე დროში ბევრი მოასწრონ.

მარკეტინგის ერთ-ერთი ამოცანა მომხმარებლის ქცევის გაანალიზებაა, რათა უკეთესად მოემსახუროს მას. მომხმარებლის მიერ კონკრეტული პროდუქტის მოხმარების მიზნები სარგებლიანობის პრინციპზეა აგებული და უკავშირდება:

ცოდნის მოთხოვნილებას — კულტურის პროდუქტისგან სარგებლის მიღებას;

სიმბოლურ მოთხოვნილებას — სიმბოლურ სარგებელს, რომლის საშუალებითაც ადამიანები გამოხატავენ საკუთარი პიროვნების ღირებულებებს გარკვეულ გარემოში სოციალური სტატუსის მქონე ჯგუფებთან სიახლოვის ხაზგასმით.

ემოციურ სარგებელს — ემოციური მოთხოვნილებების დაკმაყოფილებას, დაკავშირებულია თავისუფალი დროის გატარებასთან.

მომხმარებლის ქცევის გარდა, მარკეტოლოგი სასურველი შედეგის მისაღწევად კარგად უნდა იცნობდეს საკუთარ სამომხმარებლო ბაზარს. ეს აუცილებელია იმ შემთხვევაშიც კი, როდესაც ის მხოლოდ ერთი რომელიმე კატეგორიის მომხმარებლის ბაზრის მფლობელია. ყველა ბაზარი განსხვავებულია. მათი უმეტესობა ქვეჯგუფების ან სეგმენტებისაგან შედგება. საჭიროა საკუთარ ბაზარზე არსებული სეგმენტების, მათ შორის განსხვავებების, გამოვლენა და თითოეულისათვის განსაზღვრული მიდგომების შემუშავება. აქვე გასათვალისწინებელია მოტივაციების დადგენა.

ბაზარი შეიძლება შემდეგი თვისებების მიხედვით დაიყოს: გეოგრაფიული (ანუ არსებობს მკვეთრად გამოკვეთილი განსხვავებები რეგიონების მიხედვით), დემოგრაფიული (სქესი, ასაკი, სასიცოცხლო ციკლი და ოჯახის წევრთა რაოდენობა), სოციალურ-ეკონომიკური (შემოსავალი, საქმიანობის სახე,

სოციალური ჯგუფი და ა.შ.); ფსიქოგრაფიული (სხვაგვარად რომ ვთქვათ, პიროვნების ტიპი, ინდივიდუალურობა და ცხოვრების წესი) ან ქცევითი (როგორ ხშირად მოიხმარენ/კითხულობენ, რა სახის ინფორმაციას ეძებენ და ა.შ.)

მარკეტინგის ინსტრუმენტები. მარკეტინგული მიზნების განხორციელებისათვის აუცილებელია მარკეტინგული ინსტრუმენტების გამოყენება. ესენია – **საქონელი/მომსახურება** (წიგნადი ფონდი მოცულობისა და ხარისხის გათვალისწინებით, დამატებითი მომსახურება), **კომუნიკაცია** (რეკლამა, საზოგადოებასთან ურთიერთობა, პირადი კონტაქტები, საჯარო აქციები); **საქონლის/მომსახურების რეალიზაცია** (ბიბლიოთეკის მდებარეობა, ბიბლიოთეკის სამუშაო საათები, არაპროფილური მომსახურება); **შემხვედრი მხარის მიერ გაწეული დანახარჯები** (საფასური ბიბლიოთეკით სარგებლობისთვის, ჯარიმა წიგნის დაბრუნებაზე დაწესებული ვადის გადაცილებაზე, მოსალოდნელი მორალური დანახარჯები).

ამ ოთხი ინსტრუმენტის გარდა, საჭიროა ორი მარკეტინგული სტრატეგიის მხედველობაში მიღება, რომლებიც, თავისი განსაკუთრებული როლის გამო, საბაზოდ ითვლებიან. ეს არის მიზნობრივი ჯგუფების გამოყოფის სტრატეგია (**სეგმენტაცია**) და სხვა საგანმანათლებლო დაწესებულებებთან თანამშრომლობა (**კოოპერაცია**). საბაზისო სტრატეგიებისათვის დამახასიათებელია ბიბლიოთეკისათვის კომპლექსური სახელმძღვანელო მითითებების შეთავაზება.

აღნიშნული სტრატეგიები ერთმანეთთან შეთანხმებულად უნდა მუშაობდნენ საერთო დადებით შედეგზე. “მარკეტინგ-მიქსად” წოდებული ზემოქმედების ერთიანი მეთოდი გულისხმობს მარკეტინგული მოქმედებების სისტემას, რომლის რეალიზება ხდება დროის განსაზღვრულ პერიოდში და კონკრეტული მიზნობრივი ჯგუფებისათვის (მაგალითად, რეკლამა თვითმიზანი კი არ არის, არამედ დროის მკაფიოდ განსაზღვრულ პერიოდში გარკვეული მარკეტინგული მიზნის მისაღწევი საშუალება).

მას შემდეგ, რაც სტრატეგიები გადავა პრაქტიკული მოქმედებების სიბრტყეში, მნიშვნელოვანია მათი ეფექტიანობის შეფასება, ამისთვის კი საჭიროა კონტროლი შედეგებზე. გაზომვის მეთოდები უნდა შევუსაბამოთ დასახულ მიზნებს. თუ მიზანი ბიბლიოთეკაში მოსული ახალგაზრდობის რაოდენობის გაზრდაა, მნიშვნელოვანია, აგრეთვე, წიგნის გაცემის მაჩვენებელიც. თუ სტრატეგიამ გაამართლა, იგი უნდა გაგრძელდეს. სხვა შემთხვევაში, მნიშვნელოვანია წარუმატებლობის მიზეზების გაანალიზება.

მარკეტინგული ღონისძიებების ქმედუნარიანობა, საბოლოო ჯამში, დამოკიდებულია არა მხოლოდ მარკეტინგის ინსტრუმენტებზე, არამედ თანამშრომელთა გამოცდილებაზე და მათ მიერ თანამედროვე სიტუაციაში წვდომაზე. მარკეტინგული კონცეფციის განხორციელება შესაძლებელია მხოლოდ ბიბლიოთეკის მთელი ინტელექტუალური პოტენციალის წარმატებულად გამოყენების შემთხვევაში. რადგან ეს მხოლოდ აუცილებელი, მაგრამ არასაკმარისი ინსტრუმენტია ბიბლიოთეკის მუშაობის ეფექტიანობის გასაზრდელად.

მნიშვნელოვანი ცვლილება, რომელიც შემოაქვს ბიბლიოთეკის საქმიანობაში მარკეტინგულ აზროვნებას – არის უარის თქმა მომსახურების პასიურ

სტრატეგიაზე და გადასვლა აქტიურ საბაზრო სტრატეგიაზე. აქამდე ბიბლიოთეკები, ძირითადად, ორიენტირებულნი იყვნენ მკითხველთა მოთხოვნებზე და, ამგვარად, ბიბლიოთეკა აკმაყოფილებდა უკვე არსებულ მოთხოვნას. აქტიური, ანუ შემტევი მარკეტინგი ნიშნავს ბიბლიოთეკის ბაზრის გაფართოებას, სპეციალური მეთოდების საშუალებით მომხმარებელთა ახალი, პერსპექტიული ჯგუფების გამოვლენას. საბოლოო გადაწყვეტილება იმის შესახებ, მოემსახურებიან თუ არა ამ ჯგუფებს და რა სახით – გამომდინარეობს ბიბლიოთეკის მიზნებიდან.

მარკეტინგის მთავარი მიზნის – მომხმარებლის მოთხოვნათა მაქსიმალური დაკმაყოფილებისა და, ამასთან ერთად, საკუთარი მატერიალური ან მორალური სარგებლის მისაღწევად, აუცილებელია შემუშავდეს ფასწარმოქმნის, რეკლამის, გასაღებისა და საინფორმაციო-საბიბლიოთეკო პროდუქციის სტრატეგია და ტაქტიკა ბაზრის ანალიზისა და განვითარების პროგნოზის, საკუთარი პოზიციების შეფასებისა და კონკურენტებზე დაკვირვების მიხედვით; გააზრებულ და ათვისებულ უნდა იქნეს საინფორმაციო მომსახურების ბაზარი, როგორც ჩვენს ქვეყანაში, ასევე საზღვარგარეთ. უფრო მკაფიოდ უნდა განისაზღვროს მისი კონიუნქტურა, შეიქმნას საინფორმაციო-საბიბლიოთეკო მომსახურების სისტემა მისი მომხმარებლების მოთხოვნებისა და ბიბლიოთეკების შესაძლებლობების გათვალისწინებით.

სწორედ მარკეტინგის ეს სოციალური საფუძველი – ორიენტაცია მომხმარებელზე – წარმოადგენს ყველაზე მნიშვნელოვან ფასეულობას თანამედროვე ბიბლიოთეკისთვის და მიუხედავად კრიზისული მოვლენებისა, საბიბლიოთეკო-საინფორმაციო მომსახურების ერთ-ერთ ძირითად ამოცანად ისევ რჩება ისეთი პირობების შექმნა, რომ მკითხველმა ბიბლიოთეკის კედლებში შეძლოს დროისა და ძალის მინიმალური დანახარჯებითა და მაქსიმალური კომფორტით მიიღოს მისთვის აუცილებელი ამომწურავი ინფორმაცია, დოკუმენტური წყაროები და მომსახურება, მონაწილეობა მიიღოს დისკუსიებში, დაესწროს გამოფენებსა და საღამოებს, ბიბლიოთეკის სხვა კულტურულ ღონისძიებას. ამ მიმართულებით მნიშვნელოვანი როლი ენიჭება მარკეტინგის დანერგვას – მტკიცებულებათა ერთიან კონცეფციას, რომ საზოგადოებას არ შეუძლია ბიბლიოთეკების გარეშე, ხოლო მომხმარებელზე ორიენტირებული მათი მომსახურება – მოახსოვანდია.

დასკვნის სახით შეიძლება ითქვას, რომ მართვის მარკეტინგული კონცეფცია არის მომხმარებელზე ორიენტირებული დაწესებულების ინტეგრირებული, მიზნობრივი ფილოსოფია. საბიბლიოთეკო მარკეტინგის პოლიტიკას მნიშვნელოვანი წვლილის შეტანა შეუძლია თანამედროვე საინფორმაციო გარემოს განვითარებაში.

დამოწმებული ლიტერატურა

IFLA/UNESCO სახელმძღვანელო მითითებანი საჯარო ბიბლიოთეკებში მომსახურების განვითარების შესახებ. თბ., 2012.

ფ. კოლბერი, 2001 - Ф. Колбер, Маркетинг культуры и искусства. М. 2001.

კონცეფცია, 1993 - Концепция маркетинга для публичных библиотек. Науч. ред. И.Б. Михнова, М.: НВЦ "БиблиоМаркет", 1993.

- ფ. კოტლერი, 2004 - Ф. Котлер, Д. Шефф, Все билеты проданы. Маркетинг исполнительских искусств. М. 2004.
- ჟ. ლამბენი, 1996 - Ж.Ж. Ламбен, Стратегический маркетинг, М. Наука, 1996 .
- ი. სუსლოვა, 2003 - И.М. Сулова, Библиотека в системе некоммерческого маркетинга, М., Профиздат, 2003.

MZIA KHOSITASHVILI

MARKETING STRATEGY IN LIBRARY

This article deals with the necessity of application Marketing Strategy in Libraries.

Proceeding from the point of view of marketing purposes: to be created a product of definite type and to take care of its correct delivery to customer, to be created the necessity of determining the strategy of organization's activity and then obtaining definite profit from it. In conditions of market economy all the spheres of human activity is in competitive circumstance. Like the profit - oriented entrepreneurial companies, non-commercial institutions, like institutions of education and culture, museums, theatres, concert halls, libraries need modern technologies of management with significant role of marketing. Recently, marketing departments (sections) are not considered in budgetary organizations and this activity often depends on the leader's education and his good will.

Marketing concept of library management is the integrated, target philosophy of establishment, focused on consumer.

This social basis of marketing – consumer orientation – is the most valuable thing for modern library. Marketing concept considers to solve the problems distinctly; consecutively – its analyzing, planning, registration, control of performance.

Marketing strategy is being formed according to the principles and logic with the help of which producer or marketing unit strives towards achieving its goal in the sphere of realization of its product.

For the purpose of implementing marketing goals the necessary marketing instruments are applied to libraries as well, these are: goods/service (funds of books according to the quality and volume, additional service), communications (advertisement, public relations, personal contacts, public actions); realization of goods/service (location of library, library working hours, other non-profiled service); expenses incurred by counter-party (prices for library service, fine for returning books; fine imposed due to exceeded returning term, expected moral expenses).

Besides these four instruments it is necessary to take into consideration two marketing strategies, which are considered as basic due to their specific roles. These are strategy of division of the target groups (segmentation) and cooperation to other

educational institutions (cooperation). For basic strategies offering the complex guidance library instructions are characterized.

In the above article I discuss the factors determining customer's behavior, which depends on the effectiveness of marketing strategies, they are: the factors of micro-environment, cultural, social, psychological and personal factors. All these show general portraits of customers established on consumer markets.

Despite the critical events, the main task of library-informational service still remains creation of such conditions in which readers are able to obtain the necessary detailed information within the walls of a library, having maximum comfort of receiving documental sources and services with minimal expenses of time and efforts.

To this direction significant role is conferred to marketing implementation - entire concept of evidences, that the society could not be without libraries and their services, which are oriented to customers - are consumable services.

Application of marketing instruments in libraries, market investigation, strategic planning are significant to realize that, in general, a library, which equally belongs to the sphere of culture and education, is not oriented only to a narrow target groups and that libraries development are directed to the whole development of a country, its population, aimed at increasing the level of education and culture.

ნიდალ ჯამილი

არაბული ქვეყნების კულტურული
ბანკითარების ტენდენციები

ახლო აღმოსავლეთის რეგიონი ერთ-ერთი უმნიშვნელოვანესია მსოფლიოში თავისი გეოგრაფიული მდებარეობითა და პოლიტიკურ-ეკონომიკური მდგომარეობით. თანამედროვე ეტაპზე აღნიშნული რეგიონისადმი ინტერესი იზრდება, რაც უკავშირდება მსოფლიოში მიმდინარე გეოპოლიტიკურ ცვლილებებს.

არაბულ სამყაროში ამჟამად მიმდინარეობს მოდერნიზაციის პროცესი, რომელიც სათავეს იღებს მეოცე საუკუნის ბოლო ათწლეულიდან. გლობალიზაციის თანამედროვე პირობებში, ტექნოლოგიური, სოციალური, პოლიტიკური ცვლილებების ფონზე აქტუალური ხდება კულტურათა თავისთავადობისა და მრავალფეროვნების დაცვის აუცილებლობა. გლობალიზაცია ყველაზე მეტად საფრთხეს უქმნის კულტურულ სხვადასხვაობას, ენათა მრავალსახეობასა და ცხოვრების წესს. აღნიშნულიდან გამომდინარე არსებითია საკუთარი ეროვნული ენისა და კულტურის შენარჩუნება და ამავე დროს, სხვა ენებთან და კულტურებთან ურთიერთობა, ლინგვისტური და კულტურული მრავალფეროვნების წახალისება. თარგმანი და მთარგმნელობითი საქმიანობა კი არის ხიდი კულტურათა დიალოგისა. ბრძოლა კულტურულ ტრადიციათა დასაცავად და ლინგვისტური მრავალფეროვნების შესანარჩუნებლად ორიენტირებული უნდა იყოს მომავალზე. ნებისმიერი კულტურა, ენა თუკი არ დაექვემდებარება ცვლილებებს და ვერ მოერგება ახალ რეალობებს, განწირულია უძრაობისა და დაღუპვისათვის. ამავე დროს აღნიშნული საკითხები გონივრულად და შორსგამიზნულად უნდა გადაწყდეს და არ დაექვემდებაროს ზეწოლას, რომელიც მიზნად ისახავს ამ განსხვავებულობის შექცევას.

არაბულმა ენამ და კულტურამ თავისი ხაგრძლივი არსებობის მანძილზე მდიდარი მემკვიდრეობა დაგვიტოვა, რომელმაც მნიშვნელოვანი როლი შეასრულა როგორც მატერიალური ფასეულობების, ასევე ინტელექტუალური თვალსაწიერის გავრცობის თვალსაზრისით და შეძლო, ერთის მხრივ, სხვა ენათა და კულტურათა მხარდამხარ მსოფლიო .ცივილიზაციის შექმნაში წვლილის შეტანა, მეორეს მხრივ კი, სხვადასხვა კულტურათა დამაკავშირებელ ხიდად ქცევა.

ნიღალ ჯამილი

التاريخ والادب والثقافة لدى شعوب الشرق الاوسط

اعداد

د. نضال جميل غضب / جامعة الكوفة

العراق

2013

المقدمة

ان تاريخ الشرق الأوسط كمنطقة يشمل معظم دول جنوبي غرب آسيا إضافة لمنطقة كبيرة من شمالي إفريقيا أهمها مصر ، بهذا المعنى فهي تشمل معظم الدول العربية الآسيوية و مصر إضافة لإيران و تركيا مشكلة بذلك قلب ما يدعى بالعالم القديم تعتبر هذه المنطقة مهد معظم الحضارات القديمة و هي مسرح معظم الحروب و الحملات ، العسكرية خلال التاريخ القديم و الحديث . حاليا تحتل هذه المنطقة اهمية خاصة بسبب مخزونها الاستراتيجي من النفط ، و بسبب قضية النزاع العربي الإسرائيلي .

و السؤال المهم هو هل يمكن كتابة تاريخ الشرق الأوسط من الأزمنة القديمة إلى اليوم في صفحات معدودة؟ نتناول في بحثنا هذا تاريخ المنطقة قديما وحديثا بشمولية وموضوعية، فنركز على التحولات الأدبية والفكرية والتاريخية التي لها علاقة بالثقافة .

لا نحصر تحليلاتنا واستنتاجاته بالمعيار الديني الذي درج المؤرخون على اتباعه قاعدة منهجية، ولا على التعقيب التاريخي للعصور. فالتاريخ متداخل والسرد التاريخي يعتمد على الكثير من المعايير الموضوعية والوضعية، مثل الديموغرافيا والثقافة واللغة والاقتصاد والتنظيمات السياسية والاجتماعية.

نهدف الى عرض تاريخ الشرق الأوسط وتوفير عناصر معرفة وضعية، والقصد من ذلك أن لا تكون المعرفة أسيرة المعيار الديني بوصفه العامل المحدد الوحيد للحقبات التاريخية وميزاتها. فهناك عوامل كثيرة أخرى هي في الواقع على القدر نفسه من التحديد مثل البيئات الجغرافية، وتطور الديموغرافيا، وتشكيل المجموعات الألسنية والثقافية الكبرى من خلال الغزوات الكثيرة التي عرفها الشرق الأوسط على امتداد تاريخه.

فقد شكلت المنطقة مهد الديانات التوحيدية الثلاث، وطبعت هذه ببصماتها، ليس الشرق الأوسط فحسب، بل أوروبا أيضا وأجزاء واسعة من آسيا وإفريقيا. لكنها لم تنجح مع ذلك في توحيد أو ضم شعوب مختلفة سوى في حقبات متفاوتة. حتى في قلب الطموحات الشاملة شكلت الانشقاقات والهزات والتقسيمات المتباينة للديين ثابتة التاريخ الديني والسياسي للمنطقة.

الفتوحات واهميتها الفكرية

يرى أكثر المتبعين ان الشرق شرق والغرب غرب ليس مع ظهور الإسلام، بل قبل ذلك بكثير حين انفصلت الساطرة عن انبعاثة. وهنا يأتي دور الباحث التاريخي المعروف جورج قرم الذي يصف التواصلات والانقطاعات التي ميّزت مراكز الحضارة الرئيسية في الشرق الأوسط تابعة للركائز الجغرافية التي يسهل التعرف عليها، من الأناضول إلى الهضبات الإيرانية المرتفعة، وشبه الجزيرة العربية، وبلا ما بين النهرين، والهلال الخصيب، ومصر، التي شكلت على مرّ تاريخها متعدد الأنفيات دعامة لبنياتها السياسية على مرّ تاريخها. ولعل جيولوجيا الثقافات» التي تشكل في الشرق الأوسط على الركائز الجغرافية» الإقليمية الكبرى والتي شكلت أيضا مراكز الركائز الجغرافية الكبرى، لها خصائصها الثقافية والألسنية

ومهما اكتسبت الفتوحات العربية، في الواقع، من أهمية في القرن السابع الميلادي، فإن الإسلام دين الفاتحين لم يبلغ في المحصلة خصائص الحضارات السابقة، بل تأثر وهضم الحضارة الإيرانية، والتركية الوافدة، حتى إن الثقافة اليونانية - الرومانية، وكذلك الثقافتين الشقيقتين الآرامية والسريانية، بل وأيضا الثقافة الفرعونية، بقيت من خلال الترجمات ومن خلال الثبات المستمر للكنائس الشرقية المختلفة والكثيرة جدا

وفي احد كتبه عن الشرق الاوسط يشير قرم الى تطور الشرق الأوسط الحديث، منذ السيطرة الاستعمارية الأوروبية في القرن التاسع عشر وحتى احتلال العراق في عام 2003، مستعرضا نتائج الاختراق الاستعماري الأوروبي، محلا أسباب انحطاط الشرق الأوسط منذ القرن الثامن عشر والصعود القوي لدول الأمم الأوروبية الذي يتناقض بشكل مريب مع هذا الانحطاط. كما يستعرض النجاح التركي النسبي في إعادة بناء دولة جديدة على أنقاض السلطنة العثمانية، وهو نجاح يتناقض مع فشل القومية العربية، والتشجنات الإيرانية وهي مصدر للتوترات الجغرافية الخطيرة في المنطقة. ويعالج هذا القسم فضلا عن ذلك النزاعات الأساسية والحروب المتكررة التي تعانيها شعوب المنطقة، الحروب العربية - الإسرائيلية، حرب العراق وإيران، الحربان الكبريان على العراق، النزاعات اللبنانية

ومما يؤسف له وجود انحطاط لحضارات الشرق الاوسط مما يتطلب الاستقصاء لأسباب استمرار انحطاط حضارات الشرق الأوسط وأنصعوبات التي تواجهها هذه المنطقة من العالم، على عكس مناطق أخرى، في إيجاد السلام والاستقرار. تتجاوز هذه المقاربة التفسيرات البسيطة، لا بل الساذجة، وخاصة تلك المتعلقة بالديانة التي أصبحت مسيطرة وهي الإسلام، والتي غالبا ما استخدمت بشكل مسيء، كمحمد حصري لهوية وتاريخ مختلف شعوب المنطقة، وأيضا كتفسير وحيد للاضطرابات

1

وأعمال العنف التي عصفت بها بقساوة شديدة في سياق نصف قرن من إعادة بناء العالم الجديد

مما يؤسف له ان الشرق الأوسط اصبح منطقة غريبة الأطوار بشكل خطير لدى الغرب، بتجميده في حضارة بائدة لم تتغير عبر العصور، وبنفي التعددية اللغوية والجغرافية والدينية، وتلقني هذه المقاربة في شكل موضوعي مع تلك التي تقوم بها الأصولية الإسلامية نفسها. مما بات علينا حذر من الأجانبين

ثقافة الادب .. ملحمة فرهاد وشيرين انموذجا

ثمة عدد كبير من الأساطير والحكايات والقصص الشعبية الشائعة في فولكلور " و أدب أكثر من شعب واحد ، لعل في مقدمتها الملحمة الشعرية " فرهاد و شيرين " أو خسرو و شيرين " التي لها نصوص فولكلورية مختلفة ومعالجات أدبية عديدة في التراث الثقافي لشعوب الشرق الأوسط و الأناضول و آسيا الوسطى . و كما هو واضح (من أسماء أبطال هذه الأسطورة و مسرح أحداثها و وقائعها أنها) فارسية - كردية الأصل ، لأنها تستند إلى وقائع تاريخية حقيقية لها علاقة بالشعبيين الفارسي و الكردي . كان خسرو أحد آخر الحكام الفرس في نهاية الفترة التي سبقت الفتح الإسلامي لبلاد فارس أو العجم كما يقول العرب ، حيث حكم البلاد خلال الفترة الواقعة بين عامي (591- 628) م . و كانت شيرين زوجته ، و وردت سيرتهما في العديد من المصادر التاريخية . و أبرز من عالج هذه الأسطورة هو الشاعر الفارسي العظيم الفردوسي (940- 1020) م و ذلك في مؤلفه الشهير " الشاهنامه " . لقد خلد الشاعر قصة حب " خسرو و شيرين " في ملحمة شعرية رائعة ، تعد من عيون الأدب الكلاسيكي الشرقي و العالمي ، بيد أنه لم يذكر شيئا عن فرهاد الذي ورد اسمه لأول مرة في مخطوطة تعود للمؤرخ الطاجيكي - الفارسي (بالامي) كتبت في أواخر القرن العاشر . و المعروف أن (بالامي) قد توفي في العام 996م . أما الشاعر (آغاجي الذي عاش في الفترة الممتدة من أواخر القرن العاشر إلى منتصف القرن الحادي عشر) فإنه يذكر أسم فرهاد حين يتحدث عن الأسطورة الشعبية عن شق قناة عبر صخور جبل بيستون من جبال كردستان . كما كتب الشاعر الأذري نظامي كنجوي ملحمة شعرية عن " خسرو و شيرين " و ذلك في العام 1181م و أهداها إلى ذكرى زوجته الحبيبة التي فارقت الحياة و هي في عز شبابها . شيرين هي البطلة الرئيسية ، لهذه الملحمة ، و قد أسبغ الشاعر عليها السجايا الإنسانية الرفيعة ، فهي طيبة قوية الإرادة ، نقية السريرة ، و ذات أخلاق حميدة . و هي صفات و فضائل يفتقر إليها خسرو كإنسان و حاكم للبلاد . كان عشق فرهاد لشيرين من جانب واحد أي أن شيرين لم تبادل له الحب ، و مع ذلك فإن فرهاد أقدم على

2

تضحية كبيرة من أجلها حين حقق رغبتها في شق قناة عبر جبل بيستون لغرض إيصال الماء إلى الجهة الأخرى من الجبل ، وهي مهمة شاقة (و تكاد أن تكون شبه مستحيلة بمقاييس ذلك العصر) و لكن فرهاد أنجزها على أحسن وجه و أثار هذا العمل الخارق إعجاب شيرين من جهة و حقد و كراهية خسرو من جهة أخرى . كان خسرو يغار من فرهاد و يتحين الفرص للانتقام منه ، و لأنه كان يعرف مدى عمق حب فرهاد .. لشيرين ، فقد لجأ إلى الخديعة و أرسل إليه من يخبره كذبا أن شيرين ماتت الصدمة تهز كيانه فرهاد و الفاجعة الأليمة تهدد صحته ، فيفارق الحياة حزنا و كيدا على حبيبته الغالية . و إذا كان فرهاد في ملحمة كنجوي شخصية ثانوية ، فإنه البطل الرئيسي في الروايات الفولكلورية لهذه الأسطورة التاريخية الشعبية . و يعتقد بعض المستشرقين و منهم ع. علييف في كتابه الذي يحمل عنوان " خسرو و شيرين في أدب شعوب الشرق " (موسكو - 1962) أن ذلك قد حدث تحت تأثير (ملحمة الشاعر الأوزبكي (نوفوي) (1484 م) " فرهاد و شيرين " فقد حاول نوفوي) أن يضيف على فرهاد الصفات و السجايا الإنسانية السامية . فرهاد في هذه الملحمة يتمتع - إضافة إلى بسانته و شهامته و رجولته - بخصال و قيم رفيعة ، فهو دمتم الخلق ، ذكي ، يحب العمل و ذو مهارة فنية عالية (شق قناة

بيستون) . و على النقيض من ذلك رسم الشاعر صورة سلبية للغاية لخسرو
 كأسان خبيث و غادر و حاكم مستبد . يتسبب في موت فرهاد ، و لكن القدر يمهل و
 لا يمهل ، حيث نراه بعد حين يلقي جزاءه العادل و يقتل على يدي ابنه . و في
 العصر الحديث ألهمت هذه الأسطورة عددا من الشعراء البارزين ، فكتبوا مسرحيات
 شعرية مستمدة من أحداثها و وقائعها ، و في مقدمتهم الشاعر التركي الكبير ناظم
 حكمت الذي ألف مسرحية تحت عنوان " حكاية حب " أو " فرهاد و شيرين " و قد قدمت
 هذه المسرحية على أشهر مسارح العالم لسنوات طويلة متتالية (في موسكو و
 باريس و برلين و غيرها من العواصم) . و في أذربيجان كتب الشاعر فورغوف
 مسرحية " فرهاد و شيرين " التي ترجمت الى عدد من اللغات الأجنبية و قدمت على
 مسارح جمهوريات الاتحاد السوفييتي (السابق) . و لا بد من الإشارة هنا الى أن معهد
 الأستشراق في مدينة بطرسبورغ الروسية ، قام بجمع نصوص فولكلورية كردية
 و شرقية لهذه الأسطورة و بذلت جهود مشكورة من قبل علماء المعهد لدراسة هذه
 النصوص و مقارنتها و تحليل مضامينها و إبراز قيمتها الفنية و سماتها الجمالية
 و يحق لنا ان نتساءل هنا : الى متى نظل نتعرف على تراثنا الشعبي و أدبنا
 الكلاسيكي من خلال المستشرقين الأجانب ؟ و عندما نقول ذلك فأنا لا نبخس
 الجهود المضنية التي بذلها المستشرقون الكردولوجيون في سبيل اخراج كنوزنا
 الكلاسيكية و الفولكلورية من ظلمات الماضي الى النور و نفض الغبار عنها و
 تحقيقها و ترجمتها و نشرها . و لهم دين في أعناقنا و فضل كبير على ثقافتنا
 و نأمل ان يحذو الدارسون الكرد حذوهم . و كنا في دراساتنا عن التراث الكردي قد
 أشرنا الى تقصير وزارة الثقافة في إقليم كردستان عن النهوض بمهامها الأساسية
 و خصوصا تشكيل فرق عمل تتولى توثيق تراثنا

3

الفولكلورى - الشفاهي الباذخ و الجميل ، لأننا ان لم نوثق هذا التراث فأن الزمن
 سيمحو ما تبقى منه لحد الآن . قلنا ذلك و كتبنا و ناشدنا المسؤولين في وزارة
 الثقافة الكردستانية ان يتحركوا في هذا الاتجاه . ذهب وزير و جاء آخر و لم
 يتغير شئ على الإطلاق ، و بقيت المهرجانات الشغل الشاغل و الهم الأكبر لهذه
 الوزارة . و ها نحن نناشدها من جديد ان تلتفت الى هذه الناحية ، لأن تراثنا الثقافي
 . عصب هويتنا التي يتحدثون عنها ليل نهار

التلور الثقافي والادبي في الشرق الاوسط

تعتبر الثقافة في العالم دالة ومؤشر على بناء التطور في المجتمعات
 الصغيرة و الكبيرة . وللتقافة تأثير كبير على نهضة الشعوب ودليل على وعي
 الامم و رقيها ، وعاملة على تأمين الوعي الصحي للمجتمعات ، وهي اداة متطورة في
 استغلال طاقات الشباب بصورة ضامنة لمستقبل واعد وخاصة في الانظمة الهاضمة
 لهذه الطاقات ، وهي ايضا المسرح الواقعي لحقوق الانسان وحياته . فالثقافة هي
 العجلة السريعة الهادفة الى احترام هذه الحقوق واحترام الآراء المختلفة وتوفير
 الامان للأقليات والقوميات والاديان الصغيرة المختلفة في العقيدة
 والايديولوجية والرافضة لفكرة التفضيل بين مجتمع وآخر وبين شخص وآخر
 على الاسس القديمة البالية وفكرة السيد والعبد او النبلاء والحاشية وفكرة
 المجتمع المتقدم والمتأخر

وما من شك ان ثقافة الشعوب تعني الكثير ، فهي ترمز الى السلوك الفكري
 والادبي والاجتماعي من التيم والعادات والابداح الفني . ولا اود في طرخي هذا ان

اتوجه الى تعريف الثقافة بقدر ما يكون توجهي الى تأثيرها ودورها في الشخص والمجتمع فقد عرفت الثقافة وفهم مضمونها من قبل الجميع. ولكن المهم هناك الكثير مازال ينتظر تحريك هذه الثقافة في شرايين المجتمعات المنتظرة لتأمين حقوق الانسان وابداعاته فيها. ويعرف الجميع ان الثقافة لها اصناف وانواع مختلفة فهناك ثقافة الكتابة والشعر ثقافة الادب ثقافة المسرح والموسيقى والرسوم التشكيلية والنحت ثقافة الالقاء والاداء ثقافة الرقصات الفلكلورية والديكات وغيرها، بل تعدت الثقافة لكي تدخل في اروقة الحياة كلها واعطيت في السنوات الاخيرة في العالم ثقافة فن الادارة كجزء من اجزاء الثقافة لماله من دور كبير في تأمين توزيع الثقافات وابرار اهميتها مع تطور الحياة أخذ مفهوم الثقافة يتسع ويتغلغل في مجالات كثيرة، فالثقافة في حالة ديناميكية مستمرة لا تتوقف، ومن يتصور انه اصبح متقفا وانتهى به الامر فقد اخطأ تماما، لأن الثقافة تسير مع التطور الحاصل في المجتمعات مستندة على اعمدة حضارتها وثقافتها القديمة وسعيها ووثبتها في تطوير ثقافتها القادمة

4

الثقافة في التاريخ

ولوعدنا الى الازمنة القديمة الغابرة لوجدنا في العصور البابلية والفرعونية ثقافة تتميز بثقافة السيد والعبد، ولكنها ابتعدت عن التمييز بلون البشرية في الانسان او بينته. اما في الفترة الاغريقية وخاصة في عصر فيلسوفها المعروف ارسطوطاليس والذي كان اول من أنشأ نظام شامل للفلسفة الغربية، ليشمل الأخلاق وعلم الجمال والمنطق والعلم والسياسة والميتافيزيقا والذي اعتقد بان الانسان يولد نبيلًا او عبداً ويبقى على هذه الشاكلة طيلة حياته. ايضا لم يعتمد الفكر آنذاك على لون البشرية او جنسها وسميت تلك الثقافة بالأرستقراطية الغنية التي اعتمدت على حصر الثقافة في المجتمعات الغنية واهملت المجتمعات الفقيرة.

وعرف في الازمنة الغابرة ايضا استغلال الدول الكبرى والتي راجت فيها الثقافات بصورة عالية الى استغلال الدول الفقيرة وغير المهتمة بالثقافات ومحاولة ابقاء هذه الشعوب تحت سيطرة الامية وحرر فكرة التعليم حد الامكان، لما للتعليم من دور كبير في اخراج المواهب الكامنة في ثنايا هذه الشعوب وزرع الامية في الشعوب تؤخر ثقافتها. بهذه الامكانيات حاولت ايضا الدول الكبرى دس افكار التخلف الاجتماعي وغيرها، وعدم فسح المجال للتحرر من القيود الاجتماعية البالية. وفي شعوب اخرى سيطرت عليها ايديولوجية الاديان السماوية والمذاهب وفسرت لها قوانين وانظمة قامعة للثقافات، على عكس واقع وحقيقة ما انزل في الكتب السماوية من اهتمام كامل بهذه المجالات وركز في هذه النقطة على الدين الاسلامي فما أنزل في القران كان واضحا بالبده (بسم الله الرحمن الرحيم اقرأ باسم ربك الذي خلق) في حين نرى كيف استغلت بعض الدول طقوس هذا الدين في المحاور الهالكة لفكر الشعوب وثقافتها وابداعاتها الفنية وواقفت فيه فن الابداع، على عكس ذلك نرى ان الديانة المسيحية في بعض الدول الكبرى مثل الفاتيكان وايطاليا وغيرها كيف استغلت الدين وانضجت فيه ثقافة الفنون التشكيلية والنحت والموسيقى. وكيف ربطتها بالكنائس وجعلت منها رمزا لديانتها واسلوبا متميزا في العبادة ونوعا من انواع الطقوس، وخبست بها

المجتمع على عكس الفكر الاسلامي المعاصر الذي حرم في بعض الدول ويحرم في دول اخرى فكرة الغناء والموسيقى والفنون التشكيلية والمسارح وغيرها. لذا نرى تآلق المثقف العربي والشرق اوسطي وتحقيقه الانجازات في بلاد الغرب كبيرا وعظيما . ولو عدنا الى عصر الفتوحات الاسلامية وافتتاحها على اقوام وثقافات غريبة عنها وما رافقها من ازدهار في مجال الطب والعلوم والاكتشافات والادب فكان عصر تقبل العقول النيرة لوجدنا الفرق بين تلك الفترة من النمو الثقافي والعلمي وبين الفترة التي تلت وهبوط المستوى الثقافي والعلمي والاعتماد الكامل على الدول الاخرى وتأخر الحضارة العربية الاسلامية الشرق اوسطية

5

التميز في ثقافات البلدان

ومن دراسة التاريخ وجدنا التمييز بين الثقافات و نرى لكل شعب ثقافات متعددة تنسب الى الطبقات التي يتكون منها الشعب. ومن مجموع هذه الثقافات تتبلور الثقافة العامة للشعب الواحد. وفي كثير من الاحيان يوجد في داخل المجتمع مجموعات مختلفة في خصوصياتها الثقافية التي تميزها عن غيرها دون ان تمس جوهر الثقافة على سبيل المثال تتميز المناطق الشعبية بثقافة العادات والتقاليد الشعبية المتوارثة وتميزها بصفة خاصة بها، وهذا لا يعني وجوب محاربة واقصاء هذا التمييز لهذه الفئة لأنها تتماشى مع مفهوم الثقافة الشعبية القديمة، بل على العكس يستوجب الاحترام وفساح المجال لها للتعبير وممارسة طقوسها بحرية والتعرف عليها وتوثيقها بسبلها و ايجابياتها فهي تعتبر بمثابة هوية تعريف لهذه الفئة، فكيف اذا كان الوطن الواحد حاويا على عدة شعوب واقوام ومذاهب واديان مختلفة الاصول والحضارة ولها ثقافتها الخاصة بها، أنذاك يستوجب تنفيذ فكرة الايمان بالتعددية الثقافية ضمانا لديمومة التعايش بين هذه الشعوب وتنمية ثقافتها وبودقة لصهر خلافتها واحترام الاغلبية لحقوق اقلية فإرضاء حق الانسان دون تمييز مانحة اياه الامان والاطمئنان كاسية منه العطاء والاخلاص للوطن مجردة بكل شعوبه. وفي نفس الوقت لو كانت هذه الثقافات وهذه الشعوب المختلفة في دول مختلفة ومنفصلة عن بعضها وفتح لها ابواب التلاقح والتزاوج الثقافي عبر القنوات الثقافية المختلفة حتما ستكون سلما صلدا نحو حضارات ودول متقدمة متطورة

6

الخلاصة

الأدب هو أحد أشكال التعبير الإنساني عن مجمل عواطف وأفكار وخواطر وهواجس الإنسان بأرقى الأساليب الكتابية التي تتنوع من النثر إلى النثر المنظوم إلى الشعر الموزون لتفتح للإنسان أبواب القدرة للتعبير عما لا يمكن أن يعبر عنه بأسلوب آخر. يرتبط الأدب ارتباطا وثيقا باللغة فالنتاج الحقيقي للغة المدونة والثقافة المدونة بهذه اللغة يكون محفوظا ضمن أشكال الأدب وتجلياته والتي تتنوع باختلاف المناطق والعصور وتشهد دوما تنوعات وتطورات مع مر العصور والأزمنة، وثمة العديد من الاقوال التي تناولت الأدب ومنها ما قاله ونيم هازلت (إن أدب... أي أمه هو الصورة الصادقة التي تتعكس عليها أفكارها

وفي الجانب الآخر يمكن تعريف الثقافة صقل النفس والمنطق والفظانة، وفي القاموس المحيط : ثقّف ثقفاً وثقافةً، صار حاذقاً خفياً فطناً، وثقّفه تثقيفاً سواءه، وهي تعني تثقيف الـرمح، أي تسويته وتقويمه. واستعملت الثقافة في العصر الحديث للدلالة على الرقيّ الفكري والأدبي والاجتماعي للأفراد والجماعات. والثقافة ليست مجموعة من الأفكار فحسب، ولكنها نظريّة في السلوك بما يرسم طريق الحياة إجمالاً ، وبما يتمثّل فيه الطابع العام الذي ينطبع عليه شعبٌ من الشعوب، وهي النوجوه المميّزة لمقومات الأمة التي تُميّزُ بها عن غيرها من الجماعات بما تقوم به من العقائد والقيم واللغة والمبادئ، والسلوك والمقدّسات والقوانين والتجارب. وفي الجملة فإن الثقافة هي الكلّ المركّب الذي يتضمن المعارف والعقائد والفنون والأخلاق والقوانين والعادات وقد عززت هذا المفهوم المناقشات المتصلة بفكرة الذوق ودور المتذوق. واخترع وجهوده مع «كنت» [ر] ولا aesthetics لمصطلح علم الجمال Baumgarten بومغارتن «سيما في كتابه الأخير «نقد الحكم»، في التمييز ما بين الجميل، والجيد والحقيقي، والمفيد فضلاً عن النهوض البطيء لمكانة الرواية في المجتمع الأوربي، وقاد كل ذلك في نهاية المطاف إلى ظهور مفهوم للأدب مواز لمفهومي الفنون التشكيلية والموسيقى وغيرهما من الفنون الجميلة المعروفة، وغدا الأدب واحداً منها يتبوأ بين أقرانه الستة مكانة بارزة

7

المصادر

- 1- . تعدد الثقافات ودوره في تطور المجتمعات ..نهاد القاضج
- 2- اسطورة حب فرهاد و شيرين في آداب شعوب الشرق : جودت هوشديار
- 3- . تاريخ الشرق الأوسط من الأزمنة القديمة إلى اليوم ..جورج قرم
- 4- . محور الشرق الأوسط .. محمود حافظ
- 5- فن الأدب:مقالة من موسوعة ريتانيكيا لكنينيث ريكسروث

NEDHAL JAMEEL

ARAB COUNTRIES' CULTURAL DEVELOPMENT TRENDS

Middle East region, according to the political and economic location, is one of the most important areas in the world. Due to the geo-political changes in the modern times interests in the given region have become profound. The Arab world is presently engaged in the modernization process launched in the last decade of the 20th century.

Under the present conditions of the globalization and on the background of the technological, social and political changes in the everyday lives safeguarding and preserving of the cultural identity and cultural diversity becomes an actual issue.

Globalization poses serious threats to maintaining the cultural multiplicity, language, and ways of life. The care for the preservation of the national language and the culture and encouraging linguistic and cultural diversities, while developing and maintaining contacts with foreign languages and cultures, appears an urgent undertaking.

Translated literature and translation work present a bridge for the dialogues between the cultures. The efforts for protecting linguistic diversities should be put forth to ensure their continued existence. Any culture or language that is incapable of adapting to the changes is doomed for stagnation and obliteration. At the same time the related questions should be resolved prudently, with far-reaching positive effects, so that the vulnerability that threatens to the language diversity should be avoided in the future.

During the long history of the Arabic language and culture it has left rich legacy, which has played important role for the extension of intellectual horizons and accumulation of material values. On the one hand, together with other languages and world cultures Arabic contributed much to the universal civilization and, on the other, it served as a hub and the connecting bridge for various cultures of the world.

ჰაზიმ მოჰამედ ჰუსეინი

ნაზიმ ჰიქმეთისა და ვლადიმერ მაიაკოვსკის პოეზიის ურთიერთმიმართებისათვის

ახალი ფორმა, რომელიც გამოიყენა ნაზიმ ჰიქმეთმა, საყოველთაოდ გავრცელებული აზრის მიხედვით, მაიაკოვსკის გავლენა იყო. მაგრამ საქმის ვითარება მთლად ასე როდი გახლდათ. დამსხვრეულ-დანაწევრებული სტრიქონებით წერა მან მაშინ დაიწყო, როცა ჯერ არც მაიაკოვსკის იცნობდა და არც რუსული ენა იცოდა. ლექსი "მშვიერთა შვილები" მან დაწერა მოსკოვისაკენ მიმავალ გზაზე ნანახი ბრბოს ზეგავლენით, ბრბოსი, რომელიც გაურბოდა შიმშილს. ე. ი. მანამ, სანამ გაეცნობოდა მაიაკოვსკის ლექსს. ნ. ჰიქმეთი მაიაკოვსკისა და საკუთარი პოეზიის მსგავსებას ასე გვიხასიათებს: ესაა პოეზიასა და პროზას და ასევე პოეზიის სხვადასხვა ჟანრებს შორის არსებული განხეთქილების გადალახვა, აგრეთვე, ლექსში პოლიტიკური ენის შემოტანა. "მაიაკოვსკი ჩემი მასწავლებელია" — ამბობს ნ. ჰიქმეთი, მაგრამ იმასაც უმატებს, რომ იგი მასავით არ წერს. მაიაკოვსკის რიტმულ-რითმული რუსული ლექსის საპირისპიროდ, ნაზიმ ჰიქმეთს შემოაქვს ურიტმო, მაგრამ, უმეტესწილად, გართიმული "თავისუფალი ლექსის" (ნაზიმი) ფორმა.

თუ არსებობს მოსაზრება, რომ ჰიქმეთი პირდაპირ და უშუალოდ წერს მაიაკოვსკის ლექსების მიბაძვით, ეს სერიოზულად საკამათო საკითხი იქნება. სინამდვილეში ნაზიმ ჰიქმეთი პირადად გვამცნობს იმის შესახებ, რომ ნახა და მოიხიბლა მაიაკოვსკის ლექსის ფორმით, მაგრამ იმ წლებში ეს მხოლოდ გაზეთში ნანახს ნიშნავდა. ახალი ლექსის შექმნის სურვილით შეპყრობილ ნაზიმ ჰიქმეთს ერთხელ ბათუმში, გაზეთში მაიაკოვსკის ლექსი უნახავს. რადგან მან რუსული ენა არ იცოდა, რასაკვირველია, წაკითხულის შინაარსი ვერ გაუგია, მაგრამ ლექსის ფორმას ძალიან მოუხიბლავს, რომლის გავლენით პოეტმა დაწერა ლექსი "ამბავი მშვიერთა შვილებისა".

ნაზიმ ჰიქმეთის კონსტრუქტივიზმი დიდხანს არ გაგრძელებულა. ცოტა ხნის შემდეგ ვილაცას უთქვამს, რომ ფუტურისტები ლირიზმს უარყოფენო, ლირიზმის უარყოფელნი კი კონსტრუქტივისტები. არიანო და ნაზიმი ისევე "ფუტურისტად" იქცა.

ნ. ჰიქმეთის პოეზიაში საზოგადოების განვითარების კანონები და ადამიანის გონების, შრომისა და მომავლის რწმენა და ყოველივე ამის როლი ისტორიაში განხილულია დიალექტურ მთლიანობაში. ახალგაზრდა პოეტმა იგრძნო, რომ "ლექსით საჭირო იყო ახლის, მანამდე უთქმელის გადმოცემა" და ამ საჭირო "უდიდეს ძვრას" იგი მოსკოვის რევოლუციით გაჭვრებულ ენერგიაში ჰპოვებდა. იმდროინდელი ევროპელი მემარცხენე მოაზროვნეებისა და ხელოვანების მსგავსად, საბჭოთა რუსეთი ნაზიმ ჰიქმეთისათვის ყოველთვის "იმედის გეოგრაფიულ ადგილად" დარჩა. საკუთარი ფორმა პირველად და სრულყოფილად მიგნებულია ნაწარმოებში "დესთანა შეინ ბედრეთინზე", ხოლო მისი კონკრეტიზირება კულმინაციას აღწევს ნაწარმოებში "ჩემი სამშობლოს ადამიანების სახეები", რომელიც პოეტს გამოარჩევს, როგორც "თურქული პოეზიის გადაულახავ მწვერვალს".

Hazim Mohammed Hussein

العلاقة بين ناظم حكمت والشاعر الروسي فلاديمير ماياكوفسكي

هو شاعر وكاتب اسطوري ولد في مدينة سلانيك احدى ضواحي مدينة اسطنبول عام (1902) وتوفي في موسكو عام (1963) ، يعتبر ناظم حكمت الشاعر الثوري الذي أسس المدرسة الواقعية الاشتراكية في الشعر التركي ، يختلف عن بقية الأصوات الشعرية بأسلوبه وفكره الجديدين ، بدأ ناظم حكمت كتابة الشعر ناحيا هذا المنحى الشعري في سن مبكرة من شبابه ، ساعده في ذلك أنه نشأ في عائلة تؤمن بالأفكار الحرة والتطلعية لذا احتلت المشاكل الاجتماعية مكانا مهما في شعره ، وشعر بأنه يجب عليه أن يتحمل المسؤولية تجاه بلده وشعبه الذي يعاني من الأضطهاد. وكانت أشعاره التي كتبها في شبابه مليئة بحب الوطن والشجاعة

يُعد ناظم حكمت من أعظم الشعراء في تاريخ الأدب التركي بل ومن أبرز شعراء ديباً وفناناً متكاملأ فهو لم يكن شاعراً فقط وإنما العالم في القرن العشرين إذ كان تغييراً شعراً كان كاتباً مسرحياً وروائياً و مترجماً ورساماً وعلى هذا الحال فقد تغير

بعد ان أمضى عدة سنوات في السجن غادر ناظم حكمت الى الاتحاد السوفييتي (فلاديمير) وأنخرط في الوسط الثقافي الروسي وهناك تأثر بالشاعر العالمي المعروف والذي قال عنه ناظم انه معلمه وملهمه حيث نهج نهج بكتابة الشعر (ماياكوفسكي الحر وأيقن أن شعره جدير بأن يتمرى به فهو شعر يحمل في طياته معاني سياسية واجتماعية متعلقه بحياة الشعوب الأمر الذي قاده الى اتباع أكثره والأتيان بشكل جديد لم يكن معروفا في الوسط الشعري التركي المعاصر وبذلك يكون ناظم الراند الاول للشعر الحر في الأدب التركي.

حين بلغ ناظم حكمت التاسعة عشر من عمره ، سافر الى موسكو للدراسة وأطلع على الحياة الاجتماعية الجديدة هناك وكان يحرص على حضور الاجتماعات الجماهيرية التي كانت تقام آنذاك بكثرة تأييدا لثورة اكتوبر الاشتراكية. كما إستمع الى قادة الثورة وتعرف على أهدافها ، فتفتحت مداركه من الناحية النظرية والعلمية ، وانعكست هذه الأفكار على قصائده الشعرية و علم كتاباته الأدبية . فأعجب بالشاعر السوفييتي (ماياكوفسكي) وأيقن إنه من الممكن معالجة القضايا السياسية المتعلقة بحياة الشعب عن طريق شكل جديد من الشعر فكتب قصيدته الرائعة في مدينة باطومي بعنوان : (أجلارين كوزو) - عيون الجياع - عام 1921 التي يقول فيها

لسنا بقلّة

لاخمس لاعشر

بل لنا

ثلاثون مليوناً من الجياع

هم

لنا

ونحن

لهم

كالأمواج

للبحار

والبحار

للامواج

تعتبر هذه القصيدة، أول قصيدة كتبت بأسلوب الشعر الحر في الأدب التركي المعاصر والمتأثره بأسلوب أشعار ماياكوفسكي، وهكذا نجد ان ناظم حكمت يعتبر الرائد الاول للشعر الحر في الأدب التركي. وبعد ذلك سافر الى موسكو، حيث درس ناظم حكمت في قسم علمي الاجتماع والاقتصاد في (الجامعة الشيوعية لكادحي الشرق) وفي موسكو أعجبت به تجربة الشاعر والصحفي الروسي (فلاديمير ماياكوفسكي) ورؤية فسوفولد ماير هولدا الإخراجية المسرحية، مثلما أثارت إعجابه أفكار لينين الأيدلوجية. ونستطيع القول هناك تأثير واضح وصريح على الشاعر والمسرحي ناظم حكمت على الرغم من أن قصائد ناظم حكمت الأولى كانت قد كتبت بأساليب تقليدية إلا أنه خلال مسيرته الشعرية طور لنفسه مفاهيم خاصة تغيرت بموجبها أشكاله، الشعريه، فقد كان مأخوذاً بمايكوفسكي ورواه المستقبلي، حيث جعل ناظم حكمت مايكوفسكي قائداً او قياده له، وإستفادة ناظم في تلك الفترة من المدارس الشعرية التي كانت تنظم نخبة مميزة مثل (إيليا سلفينسكي و أدوارد باكريسكي) وكانت العلاقة بينهم علاقة قوية جداً بحيث كان محتوى الشعر السوفيتي يخرج الى الوسط الثقافي مشترك بين ناظم حكمت وشعراء الروس.

إن وجود حكمت في موسكو هيا له الفرصة بأن ينخرط في الوسط الثقافي الروسي آنذاك وقد كان وسطاً يمتاز بالحراك الكبير. فتعرف عن طريقه على (فيسوفولد ماير هولدا) وهو منظر مسرحي ومخرج روسي الذي كانت له بصمة مميزة على نتاج ناظم حكمت المسرحي.

إن مشاهدة حكمت للأساليب المسرحية المتقدمة في موسكو آنذاك أثرت في كتاباته المسرحية، حيث بدأ يفكر في مكان عرض المسرحيات قبل كتابتها وهي نظرة ذكية من قبل مؤلف مسرحي، فلا بد للمؤلف أن يعي لم يكتب؟ وهل هناك إمكانية عرض منجزه المسرحي؟ لأنه وبحسب أسلوبه الخاص أراد أن يصوغ مسرحياته ويضع بنظره. إعتباره أنها سوف ترى النور على خشبات المسرح العالمي.

وفي المنفى بدأ احساس ناظم حكمت يزداد بأنتمائه الى الإنسانية ككل نجده من باريس يكتب كوميديا عن (نموذج المناق الفرنسي)، ومن بزاع يختار (أسطورة تشيكية)، ومن موسكو يكتب الكوميديا الساخرة (هل كان ايفان أيفانوفيتش موجوداً) حيث انه في هذه المسرحية يوجه النقد اللاذع لظاهرة تقديس الفرد في روسيا وتعتبر هذه المسرحية من أعظم الآثار الفنية التي شجبت تلك المرحلة الحالكة من تاريخ الاتحاد السوفيتي.

علينا ان نتوقف قليلاً للتأكد على ان العديد من النقاد الروس يرون أن تلك المسرحية جزء من الأدب الروسي بالرغم عن أن كاتبها مواطن تركي، أن حالة من الكآبه تصيب المتلقي عندما يتابع الشخصية الرئيسية في المسرحية، ذلك العامل الذي يفيض حيوية وهو ينحرف تحت إغراء المنصب القيادي وحالة العظمة المجره. فيتحول الى كائن فارغ وبغيض لولا أن الجموع الواعية تتدخل وتتقذه من نفسه. اما في مسرحية " المحطة" تتابع بشغف التنوع الكبير في مسرح ناظم حكمت حيث الشخصيات الكثيرة والأساليب الفنية المتنوعة كل ذلك يسبب صعوبة كبيرة "للمخرجين كما هو الحال في مسرحية "هل كان ايفان ايفانوفيتش موجوداً".

مما يجب ذكره هنا فأن المسرحية قد تمت ترجمتها الى اللغة العربية ونشرت بعنوان (جوهر القضية) ويرى ناظم حكمت أن العمل الفني اذا كان إلى جانب السلام والانسانية والتقدم كان مبدعه واقعياً، ايماناً بمبدأ يراه حكمت صحيحاً وهو ان يكون العمل الفني قادراً على تحريك الناس الى الامام وليس الى الوراء وأيضاً قادراً على أن يكون غارساً للقيم النبيلة والخيرة في اعماق الناس.

لذلك نرى المخرج السوفياتي (بلوتسنيك) يؤكد بالقول: " لقد كانت لي تجربتان مع مسرح ناظم حكمت. وفي كل مرة كان يعتريني شعور بالحييرة والتردد إزاء أعماله التي لا شبيه لها في التراث الدرامي. ولكنني فيما بعد كنت أجد نفسي

شديد الغبطة بلقائي مع فكر مسرحي جريء وفريد . لقد أيقنت أن التوفيق العظيم يمكن أن يحالف المخرج إذا استطاع أن يوصل للجمهور صوت ناظم حكمت المتميز .

مما لاشك فيه فقد كان تأثير المسارح الروسية على أشعاره أكبر من الشعر الروسي عليها ، فالعروض المسرحية أوجدت عنده الإحساس بالحاجة إلى البحث والدراسة والنزول إلى الأعماق ، والقدرة على تقديم التجريدات والتعميمات ، وليس في الفن ، وحده كما يعتقد بعضهم . لأن مسرحيات ناظم حكمت كانت تدور حول مصير الإنسان فهو يركز الضوء على بطل محوري يتمتع بميزات وخصال وخصائص نالها في حياتنا اليومية مثل العمل والحب والزواج والأسرة وفقد صديق عزيز وزحف الموت على حبيب وما إلى ذلك من عواطف وقيم تخلق عنصر التشويق . وفي ذلك يقول ناظم حكمت : " فيما يخص كل عمل فني وسواء تعلق الأمر بالأدب أو فن العمارة أو الموسيقى فان السؤال الذي أطرحه على نفسي في آخر المطاف هو ماذا يقول هذا العمل وكيف يعبر عن وجود الإنسان .

لهذا فعند عودته الى تركيا كتب الكثير من القصائد المبتكرة والمسرحيات ونصوص الأفلام ، وكسر الأسلوب التقليدي في كتابة الشعر الحر . وأصبح ناظم (بابلو نيرودا) و (لويس أراكون) و (فرديكو كارسيا لوركا) حكمت يقارن بكتاب مثل (ديون) رغم أنه يتحمل مسؤولية التشابه بينه وبين هؤلاء الشعراء ، ومدين لهم في الشكل والوسيلة والأسلوب لكن شخصيته الأدبية هي الفريدة من نوعها (شعرية من حيث أنه استغل كل هذه العناصر لصناعة شيء ينفرد به هو وحده ، حيث نرى العديد كما تمت (زولفو ليفاني) من قصائد ناظم حكمت تحولت الى أغاني للمطرب التركي ترجمة قصائده الى أكثر من 50 لغة وحتى الأشعار التي نظمها ضد الحرب والأسلحة وغيرهم باول روبسون وبس سيجر النووية لحنها وغناها أيضا مشاهير الفنانين مثل وأكتسب ناظم حكمت شهرة كبيرة من خلال مشاركاته في المؤتمرات التي أقيمت في الخارج ومن خلال سفره الى مختلف بلدان العالم . وكثيرا ما نراه في أشعاره دعواته الى التسامح والتكاتف والإيثار بين أفراد مجتمعه وكان دائما ينظم القصائد الغزلية والرومانسية وكان بارعا في مزج الأشعار الوطنية بالأشعار الغزلية فانتج قصائد رائعة في هذا المجال وكان يعتقد بأن الحب أساس كل شيء، أشعار ناظم حكمت كانت تنبع من تراب الوطن وتمتد فروعها وأغصانها لتصل إلى كل بقاع الارض .

في عام 1929 نشر ديوانه المهم " 835 سطرًا " والذي اعتبر حدثا هاما في تاريخ الأدب التركي الحديث وبداية مرحلة جديدة في شعره فقد هجر العروض والوزن التركي المعروف باسم هجا والذي يعتمد على تكرار معين لعدد من المقاطع الصوتية، واصطنع فيه وزنا متحررا من التعقيدات العروضية وأدخل نمطا جديدا من الإيقاعات ومن المقاطع ،المتدرجة التي تتدفق من أول القصيدة وتظل تتغير وتتزايد حتى نهاية القصيدة وبذلك أمد الشعر التركي برافد عظيم من التجديد وبهذا أوجد " ناظم حكمت " الشكل الشعري الذي يتفق مع المضمون الثوري الدافق الذي عبر عنه في أشعاره وتأثر ،في هذه الفترة بالشاعر الروسي "مايكوفسكي " ولم يتجاوز تأثره به إلى تقليده يقول عن ذلك : أن أبيات مايكوفسكي المقطعة تشبه في الواقع أبياتي ولكنها نظمت في نوع من العروض ، أنها من بحر المستزاد الروسي ، أما أوزان أشعاري فليست سوى إيقاع محض " هكذا يرى ناظم حكمت المقارنة بين أشعاره ونتاج مايكوفسكي ، تمتاز النتاجات الشعرية التي أصدرها ناظم حكمت في تلك المرحلة بأنها اتخذت من تمجيد الثورة التركية وأبطالها موضوعا أساسيا لها حاورته بحماس كبير وبعاطفة متهدجة ومتوهجة ، وتبرز في تلك الأشعار اتجاهات لفتح نوافذ نحو العالم الخارجي بما يجعل من المضامين والأشكال التركيبية تجد مساحة واسعة لها .

اتخذ ناظم حكمت من الشعر والمسرح أسلوبا لمواجهة الظلم والاستبداد وأصبحت مواقفه الجريئة والشجاعة مثالا يحتذى به من قبل الآخرين الساترين على الجادة نفسها . وفي حزيران 1963 بخسر الأدب العالمي التقدمي ، وخاصة الأدب التركي شاعرا!

عظيما ومناضلا قديرا انشد لآلام وسعادة البشرية ولانتصار الاشتراكية الحتمية
ناظم حكمت في العالم ، ذلك الشاعر المناضل كان

المصادر

- 1- مجلة المواقف الأدبي ، تعريف بالمسرح التركي ، (نسين عزيز)
(العدد 134) ، (دمشق : اتحاد الكتاب العرب ، حزيران 1982م
- 2- ط 1 ، (بيروت ، ناظم حكمت : السجن ، المرأة ، الحياة ،) مينة (حدا
(دار الآداب ، 1978م .
- 3- تر : شريف شاكر ، في الفن المسرحي ، (مايرخولد (فسيفولود
(ج 1 ، (بيروت : دار الفارابي ، 1979م
- 4- ج 1 : المؤلفون ، (بيروت ، مسرح القرن العشرين ، (محفوظ (عصام
(دار الفارابي ، 2002م :
- 5- تر : فايز قزق ، مسرح ميرخولد ويريخت ، (بليزيتون (كاترين
(دمشق : المعهد العالي للفنون المسرحية ، 1997م) ،
- 6- عبد اللطيف بندر اوغلو ، اشارات اولية في الشعر التركي ،
(الموسوعه الصغيرة 127 ، (منشورات دار الجاحظ للنشر - بغداد ، 1983

ملخص

هو شاعر وكاتب اسطوري ولد في مدينة سلانيك احدى ضواحي مدينة اسطنبول عام
وتوفي في موسكو عام (1963) ، يعتبر حكمت الشاعر الثوري الذي أسس (1902)
المدرسة الواقعية الاشتراكية في الشعر التركي ، يختلف عن بقية الأصوات
الشعرية بأسلوبه وفكره الجديدين ، بدأ ناظم حكمت كتابة الشعر ناحيا هذا المنحى
الشعري في سن مبكرة من شبابه ، ساعده في ذلك أنه نشأ في عائلة تؤمن بالأنكار
الحررة والتطلعية لذا إحتلت المشاكل الاجتماعية مكانا مهما في شعره ، وشعر بأنه
يجب عليه أن يتحمل المسؤولية تجاه بلده وشعبه الذي يعاني من الأضطهاد. وكانت
أشعاره التي كتبها في شبابه مليئة بحب الوطن والشجاعة

يُعد ناظم حكمت من أعظم الشعراء في تاريخ الأدب التركي بل ومن أبرز شعراء
ديبا وفنانا متكاملًا فهو لم يكن شاعرا فقط العالم في القرن العشرين إذ كان
X شعره وإنما كان كاتبًا مسرحيًا وروائيًا ومترجمًا ورسامًا وعلى هذا الحال فقد تغير
صحيح من رواد الشعر الحر في تركيا تغيرًا جذريًا حيث

بعد ان أمضى عدة سنوات في السجن غادر ناظم حكمت الى الاتحاد السوفيتي
فلاديمير) وأخرط في الوسط الثقافي الروسي وهناك تأثر بالشاعر العالمي المعروف
والذي قال عنه ناظم انه معلمه وملهمه حيث نهج نهج بكتابة الشعر (ماياكوفسكي
الحر وأيقن أن شعره جدير بأن يتمرى به فهو شعر يحمل في طياته معاني سياسية
 واجتماعية متعلقه بحياة الشعوب الأمر الذي قاده الى اتباع أكثره والأتيان بشكل
جديد لم يكن معروفًا في الوسط الشعري التركي المعاصر وبذلك يكون ناظم الرائد
الأول للشعر الحر في الأدب التركي.

حين بلغ ناظم حكمت التاسعة عشر من عمره ، سافر الى موسكو للدراسة وأطلع
على الحياة الاجتماعية الجديدة هناك وكان يبرز على خنصر الاجتماعات الجماهيرية

التي كانت تمام آنذاك بكثرة تأييدا لثورة أكتوبر الاشتراكية. كما إستمع الى قادة الثورة وتعرف على أهدافها ، فتفتحت مداركه من الناحية النظرية والعلمية ، وانعكست هذه الأفكار على قصائده الشعرية وعلى كتاباته الأدبية . فأعجب بالشاعر السوفيتي (ماياكوفسكي) وأيقن إنه من الممكن معالجة القضايا السياسية المتعلقة بحياة الشعب عن طريق شكل جديد من الشعر فكتب قصيدته الرائعة في مدينة : باطومى بعنوان (أجلارين كوزو) - عيون الجياع - عام 1921 التي يقول فيها

لسنا بقلة

لاخمس لاعشر

بل لنا

ثلاثون مليوناً من الجياع

هم

لنا

ونحن

لهم

كالأمواج

للبحار

والبحار

للأمواج

تعتبر هذه القصيدة، اول قصيدة كتبت بأسلوب الشعر الحر في الأدب التركي المعاصر والمتأثره بأسلوب أشعار ماياكوفسكي، وهكذا نجد ان ناظم حكمت يعتبر الرائد الاول للشعر الحر في الأدب التركي. إن وجود حكمت في موسكو هياً له الفرصة بان ينخرط في الوسط الثقافي الروسي آنذاك وقد كان وسطاً يمتاز بالحراك الكبير فتعرف عن طريقه على (فيسفولد مايرهولد) وهو منظر مسرحي ومخرج روسي الذي . كانت له بصمة مميزة على نتاج ناظم حكمت المسرحي

مما لاشك فيه فقد كان تأثير المسارح الروسية على أشعاره أكبر من الشعر الروسي عليها ، فالعروض المسرحية أوجدت عنده الإحساس بالحاجة إلى البحث والدراسة والنزول إلى الأعماق ، والقدرة على تقديم التجريدات والتعميمات ، وليس في الفن ، وحده كما يعتقد بعضهم . لأن مسرحيات ناظم حكمت كانت تدور حول مصير الإنسان فهو يركز الضوء على بطل محوري يتمتع بميزات وخصال وخصائص نألفها في حياتنا اليومية مثل العمل والحب والزواج والأسرة وفقد صديق عزيز وزحف الموت على حبيب، وما إلى ذلك، من عواطف وقيم تخلق عنصر التشويق . وفي ذلك يقول ناظم حكمت : " فيما يخص كل عمل فني وسواء تعلق الأمر بالأدب أو فن العمارة أو الموسيقى فان السؤال الذي أطرحة على نفسي في آخر المطاف هو ماذا يقول هذا العمل وكيف يعبر عن وجود الإنسان .

اتخذ ناظم حكمت من الشعر والمسرح أسلوباً لمواجهة الظلم والاستبداد وأصبحت مواقفه الجريئة والشجاعة مثالا يحتذى به من قبل الآخرين السائرين على الجادة نفسها. وفي حزيران 1963 يخسر الأدب العالمي التقدمي وخاصة الأدب التركي شاعراً عظيماً ومناضلاً قديراً انشد الألام وسعادة البشرية ولأنتمصار الاشتراكية الحتمى ناظم حكمت في العالم ، ذلك الشاعر المناضل كان

HAZIM MOHAMED HUSSEIN

ON THE RELATIONSHIP BETWEEN NAZIM HIKMET AND VLADIMIR MAIAKOVSKY'S POETRY

The new form applied by Nazim Hikmet according to the general thought was due to the influence of Vladimir Mayakovsky. However, the evidence allows casting much doubt. He began composing his broken and fragmented stanzas long before he did not know Mayakovsky and the Russian language. He composed the poem "The Pupils of the Hungry Ones" when he was on the way to Moscow being moved by the sight of the throng who fled from the famine. i.e. before he could have read Mayakovsky's poem. Nazim Hikmet speaks about the resemblance of Mayakovsky's and his poetry: "This (our poetry) is the overcoming of the conflict between poetry and prose and poetry and other genres and at the same time introduction of language of politics into poetry"..... "Mayakovsky is my teacher", he says and adds that they write differently. In contrast with the Russian rhythmic and rhymed verse Hikmet proposes non-rhythmic but on the other hand rhymed "free verse" (Nazim) form.

If anyone thinks that Nazim Hikmet writes in the direct and immediate imitation of Mayakovsky that will be a serious debatable question. In fact Hikmet comments that he saw and was admired by a verse form, meaning the period when he discovered Maykovsky's poem in the newspaper in Batumi. He did not understand Russian language and the content of the poem but being admired by the form of the poem and inspired to compose a poem Hikmet wrote "The Pupils of the Hungry Ones".

Nazim Hikmet's constructivism did not last long. Reportedly, someone told him that Futurists neglected lyrics and that those who contradict lyrics were called constructivists. So Nazim chose to be a "Futurist".

The themes of Nazim Hikmet's poetry like laws of development of the society, faith in the talent of the human being, and faith in the labor and in the future are given in the dialectal wholesomeness. When being a young poet Hikmet felt that "a poem should convey the new, express something that had never been told before" and he saw this great move in the energy of the Moscow revolution. Similar to the European leftists' thinkers and of the art of that period Nazim Hikmet saw Russia as "Geographical place for the hope". His unique form was first found in full in his "The Epic of Shaykh Bedreddin", and concretization of his form is completely reached in "Portraits of People from My Land", the work that distinguishes the poet as the unsurpassable summit of the Turkish poetry.

კომპიუტერული უზრუნველყოფა - ქმთმვან ბაჭრაძე

გარეკანის დიზაინი - ბელა ღაჭავაძე

პირობითი ნაბეჭდი თაბაზი - 29,875
ტირაჟი - 100

"წელიწადეული" დაიბეჭდა აკაკი წერეთლის სახელმწიფო
უნივერსიტეტის გამომცემლობის სტამბაში